UJ
MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI

ZÁDORI EV. JÁNOS.

TIZENÖTÖDIK ÉVI FOLYAM.

ESZTERGOM, 1884.
NYOMATOTT BUZÁROVITS GUSZTÁVNÁL.

„In hac Eccesia catholica dilectissimi fratres sollicite permanete, ut eam nec Arianus violet, nec Donatista conculcet, nec Manichaeus coinquinet: hi enim, velut accipitres mali unitatem columbae cupiunt dissipare, et castitatem turturis desiderant violare. Nam Manichaeus in Christo veram non credit carnem; Arianus veram in eo minuit divinitatem, Donatista vero dissipat catholici corporis unitatem. Manichaeus sacramentum non videt Redemptoris, Arianus magnitudinem non cogitat Salvatoris, Donatista vero, tanquam lupus rapax, boni non dubitat gregem dissipare Pastoris."

S. Aug. Ser. in Circ. Domini.

„Olyanokat kérődnek ellenünk az uj tanitók, hogy ha azok igazak volnának, semmi tudomány nagyobb gyűlölséget nem érdemelne a mienknél. És noha számtalanszor heven torkukba verjük hazugságukat, elhallgatjak, és azon egy régi bakot nyúzván, a szegény tudatlan községet hazugsággal kötve tartják. Noha szám nélkül pirongattatnak efféle költésekért, mégis naponkint ujitják gyűlöltető hamisságaikat. Azért kell nekünk is gyakran ujitanunk ellenök való irásainkat."

Kalauz, előszó.

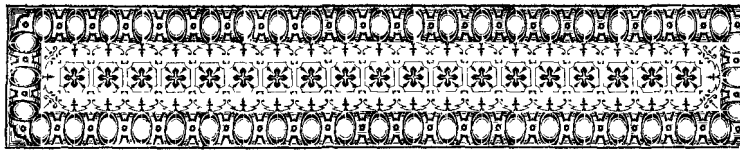

MAGYAR EGYHÁZI ÍRÓK CSARNOKA.

Náray György.

(1645—1699.)

AMINT a XVII. század, a nagy Pázmány által meginditott ellenreformatio következtében, átalában a katholikus hit életre magas föllengülésnek kora volt: az volt az az *egyházi ének-költészetre* nézve is. Az első impulsus itt is Pázmánytól származott. Az 1629. évben tartott nagyszombati zsinatban megtiltja más egyházi énekek használatát, mint a melyeket generalis vicariusa helyben hagy, ennek pedig meghagyja, hogy segédül vévén erre alkalmas férfiakat, gyüjtse össze a használható egyházi énekeket, melyeket ő — Pázmány — majd ki fog nyomatni.[1]

Egy nyomatott és aprobált katholikus énekeskönyv eszméje mégis csak huszonkét év mulva, 1651-ben vált ténynyé, ugyancsak az 1629-évi zsinaton munkás részt vett Kisdi Benedek[2] egri püspök gondjai alatt. Cime volt: Cantus Catholici, mely cim alatt azután Szegedy Lenárd egri püspök és Szelepcsényi esztergomi érsek is kiadták a magok énekes könyveit, az 1674-ben, ez 1680-ban. Ezen három „Cantus Catholici" azután sok kiadást ért, s ezek

[1] C. III. n. IX. Péterfynél. II. k. 254. l.

[2] Vas Józs. Kisdi B. egri püsp, emléke. M. Sion. 1863. III. l. — Sz. Szécsényben, Nográdban, 1598 körül; † 1660 mint egri püspök.

voltak a hivatalos használatu énekes-könyvek, melyek régi énekeket is nagy számban vettek fel, de az ujabb vallásos költők müveit is.[1]

Ezen meg nem nevezett költők mellett három egyházi lyrikus müveit hagyta ránk a XVII. század, s azoknak privát vállalatú énekgyüjteményeit, melyek azoknak saját költeményeit tartalmazzák. E három vallásos költő: a két Illyés, András és István, és Náray György, esztergomi kanonokok.

Itt ez utóbbinak, mint kevésbbé ismeretesnek, életrajzát adjuk, eddig többnyire merőben ismeretlen kútfők nyomán.[2]

Tagadhatatlan ugyan, hogy adataink nem nyujtják egészen teljes képét Náray életének; megirtuk mégis e nagyon rokonszenves, buzgó és szent életű férfiu biographiaját, mert a maradt hézagok nem lényegesek, mert — ha az alap meg van — azokat is könnyü lesz kitölteni, minthogy facile est inventis addere, és végre mert egyházi iróink felett úgy is „a feledékenység koszorutlan alakja lebeg“ sok részben és elég méltatlanul.

Náray György, ép úgy, mint Pázmány és Veresmarty, eretnek szüléktől született, Zala vármegyének Paloz nevü helységében, mely akkor a zágrábi egyházmegyéhez tartozott. Atyja István, anyja Kóródi Anna volt, kétségkivül kálvinisták, mint ama vidék többnyire.[3] Anyja lehet, hogy Sla-

[1] Hasonló hivatalosnak nevezhető énekgyüjteményeket az erdélyi részekben a derék ferencrendiek adtak, Kájoni és Balás Ágoston szerkesztése mellett.

[2] Kedves és mulaszthatatlan kötelességünk e helyt nyilvános köszönetet mondani ft. P. Steinhuber Jézus-társasági atyának és ft. Zechman József csütörtöki plébános uraknak, kik közül amaz Náray életének a Collegium S. Apollinaris-ban (ma: Collegium Germanicum et Hungaricum) Rómában eltöltött részéhez, ez pedig csütörtöki plébánoskodásának történetéhez szolgáltatták kezünkhöz nagy készséggel az adatokat.

[3] P. Steinhuber Ex Catalogo collegii Germ. Hungarici II. pag. 544.

voniának Kórógy nevü helységéből származott, mely két szomszédos helységgel, maig is egy kis magyar szigetet képez és kálvinisták által lakatik. Atyja talán a Vas megyei Nárajból szakadt Zalába.

A születési hely és anyjának eredete tehette, hogy a kis György az illir nyelvet is tudta,[1] sőt magyarul egészen hibátlanúl soha meg nem tanult.

Paloz nevü helysége Zala vmegyének ma nincs. Hiába is fordultam irodalmi segéd eszközökön kivül Rómer Flóris és Nagy Imre urakhoz. Amaz a jelelt vidék egyháztörténetével foglalkozik, emez Zala monografusa, de — bár a legnagyobb készséggel válaszoltak is megkeresésemre, amiért itt is fogadják hálás köszönetem tiszteletteljes kifejezését — Paloz mostani neve felderitetlen maradt.

Születésének idejét már pontosan meghatározhatjuk. A Coll. Germ. Hung. catalogusa szerint 1667-ben sz. György napján volt betöltendő 22-ik élet évét. Igy 1645-ben, april 23-án született.[2] — Az esztergomi főkáptalan „Liber ruber-"e szerint 1699-ben 60 éves korában halálozott volna meg, s igy 1639-ben született volna. (l. Bogisich M. Egyházi Népénekek. 25. l.) De én a Catalogus adatát hite-

ezeket volt szives kiirni: „Georgius Náray ex Paloz, Comitatu Saladien. dioecesis Zagrabien. natus, patre Stephano et Anna Korodi, nobilibus et haereticis, sed educatus a pueritia a cognatis catholicis.

[1] A csütörtöki jegyzőkönyv (e cimen fogunk idézni egy N. kezével irt, s a csallóközi csütörtöki plébánián őrzött különféle tartalmú jegyzőkönyvet) egy helyén azt mondja, hogy egyik filiálisának Erzsébetfalvának hivei magyarok, németek és horvátok. A magyarok Csütörtökre, a németek Misérdre, a horvátok ahová tudnak, világi vagy szerzetes paphoz fordulnak lelki szükségeikben, quamvis ego — teszi hozzá — per Dei gratiam, quavis lingva eis vel aliis servire potui. — A Coll. Germ. Hung. összeirt egy jegyzőkönyvében, melyről alább szólok, is találtam több horvát nyelvű feljegyzését. — Mellesleg legyen itt megjegyezve, hogy Náray olaszul is tudott, ily nyelvü jegyzetei is maradtak. E nyelvet bizonyára Rómában tanulta meg.

[2] Venit ad Collegium 31-o Maii 1666. et fecit juramentum die 7 Junii. Agit annum 22 completurus in festo S. Georgii anni sequentis.

lesebbnek itélem, mert az a maga Náray által, Rómából küldetni szokott kérdések alapján készült nationaleból van meritve, aminő nationalét a nagyszombati érs. helynökség levéltárában akár hányat láttam. Kár, hogy a Nárayé is nincs ott! Életének sok adatát lehetne onnan meriteni, mert ama nationalék igen minutiosusan készültek. Az szülőinek állásáról is felvilágositana, amiről most semmit sem tudunk, valamint testvéreiről sem, ha voltak.

Náray korán árvaságra jutott. Ennek következtében történt, hogy nem szülő vallásában, hanem rokonai által a katholikus vallásban neveltetett fel, mint ezt a Catal. Collegii G. H. már idézett helye (l. az 5. jegyzést) bizonyitja.

A Catalogus nem mondja, hogy az eretnekségből *megtért*, mit — ha ugy lett volna — el nem mulaszt. Tehát katholikus rokonai oly életkorban vették kezük alá, midőn a tulajdonképeni vallás-oktatás még kezdetét nem veszi: vagyis legalább 7—8 éves korában halhattak már el szülői. Hogy pedig csakugyan árván maradt, egy mindjárt idézendő feljegyzéséből tudjuk.

A fiú nem maradt vagyontalan. Ez már abból is látszik, hogy iskoláztatták az árvát, és pedig bizonyos fényüzéssel, minthogy a zenében is nyert kiképeztetést; de ő maga is sejteti egy feljegyzésében, hogy van öröksége. — T. i. a Colleg. G. H.-ban Náray egy ránk nézve igen érdekes jegyzőkönyvet irt össze, Annotationes Variae tempore alumnatus in Collegio Germanico Georgii Náray — czim alatt, mely 12-ed rétű vastagocska kis könyv Esztergomban a székesegyház könyvtárában MSS. III. 162. jegy alatt őriztetik.[1] Ennek vége felé van egy feljegyzés, melyben Náraynk azon elhatározását fejezi

[1] Annak valamint Náray kéziratban maradt beszédeinek készszives megküldéseért ngos Feichtinger János könyvtárnok urnak ezennel hálás köszönetet mondok.

ki, hogy — ha már egy ideig plebánosi tisztet viselt leend — hozzá csatlakozandó társakkal kivonul a hegyek közé, ott coenobiolumot alapit, és ott fog élni, „proprio labore, non elemosina *nec ex haereditate.*“

De lássuk már őt iskolai pályáján.

A humaniorakat Győrött kezdte, Nagyszombatban folytatta. Itt végezte az akkor virágzó egyetemen a philosophiát is, melyből baccalaureus lett.[1]

Győrött nevezetes eset történt az ifjuval. Beleesett a Dunába, melyből csak ugy szabadult ki nagy bajjal, hogy két deszkát ragadott meg, s azokat a fuldokló kétségbeesésével szoritva magához, uszott ki a halálos elemből. Ezen szerencsés megmenekülés következtében támadt és ért meg benne a szándék, hogy magát egészen Istennek szenteli, ki őt oly csudálatos módon megmentette — pappá lesz.[2]

Ennek következtében Nagyszombatban valószinüleg már mint clericust találjuk a jámbor irányzatu, komolyan gondolkodó ifjút. Az 1666. év május 31-én pedig Róma fogadta őt kebelébe, hová a nagyszombati pater Rector ajánlására küldetett az érsek által.[3]

[1] Catal. Coll. Germ. Hung.

[2] Ezen eseményt igy jelzi az Annotationes Variae közepe táján: Recordare tui casus, qui tibi accidit in Danubio, quo tempore status tui ratio decidebatur, ut quocunque tunc cecidisses; sive ad austrum, sive ad aquilonem, ibi mansisses; et tunc providus et misericordissimus Deus commonefecit te, nec frustra, sed propter te factum est illud, ubi in angustia extrema arripuisti duas tabulas, quibus e periculo mortis enatare possis, eas strictissimo nexu et amplexu tenuisti, ut tibi intelligere daret Deus, cujusnam esses, et cui te deberes, qui te orphanum sub protectionem et curam specialem suscepit: (ime itt mondja, hogy árva volt) — ut proinde etiam eum statum eligere debeas, non in quo tibi et corpori bene sit, . . . sed ut profundius inspiciens immensa, aeterna et incorruptibilia bona, aeternis Deoque te totum, secundum quod es, in minimis et maximis dares.

[3] Catal. Coll. G. H.

A csodás, a rendkivüli további élete folytában is nagyon megragadja Náray lelkét, s az ilyet szivesen keresi, megtalálja s elhiszi az épen nem csudás esetekben is.

Rómába érkeztekor az iskolai év már jól előre haladt. Ennek végeig tehát „ad repetendam metaphysicam“ utasittatott, a következő két iskolai évben pedig scholastica theologiát tanult „mediocri profectu.“[1] Rectora P. Spinola Alajos volt, tanárai pedig — legalább az utolsó iskolai évben — Martinez, Pallavicini és Maurus. Végül magyarországi coalumnusai: Ladány, Jaklin, Illyés (Andr.) Rutkai Nagy-Miháli, Nedelko és Jósa.[2]

Az Annotationes Variae, habár az szorosan vett biografiai adatokban nem bővelkedik, mély tekintetet enged vetni a derék ifju lelkébe. Igaz ugyan, hogy a jegyzeteket csak az utolsó év nyarán kezdte irogatni, de annál inkább látjuk a közel három év eredményében, mivé nevelkedett.

E jegyzetek főleg a meditatiok és olvasmányok kivonatai, s tanárainak intelmei és tanácsaiból állnak, de kétségtelen, hogy saját gondolatai is le vannak rakva, valamint szép feltételei és buzgó tervei is.

Mindezek úgy mutatják Nárayt, mint magát egészen és egyedül Istennek és a lelkek üdvének szentelt Levität, ki a maga elé tüzött magas czélokra rendkivüli buzgalommal készül elő, kivált az askesis minden eszközét megragadva. Valóban egy asketicus napló e könyv, melybe egy gyöngéd jámborságú és lángbuzgalmú szent lelkület indulatai, ohajtásai, önmagát figyelmeztető és serkentő intései, feltételei és tervei vannak lerakva. Magában is épületes, lelket emelő s nemesitő olvasmány.

„O öntsd csepegtesd belém drága szeretetednek édességet — sohajt fel a 28. lapon — hogy

[1] Catalog. Coll. G. H.

[2] A fent emlitett Annotationes Variae czimlapja szerint.

azt megizlelve, a világ csábitó javait egész lelkemből megvessem és megutáljam, bajait pedig te érted elviselni ne féljek, hanem a szeretet legszorosabb kötelékével hozzád csatoltatva, elmében és szivben felmagasztosulva szolgáljak neked én Istenem, kinek szolgálni annyi, mint uralkodni. Ne csábitson más gyönyör, ne hajlitson el szeretetedtől semmi kin, vagy valakinek megváltozott kegyei;[1] semmi se legyen nekem kivüled drága, semmi kivüled kedves. Amit te ellenzesz legyen nekem kedvetlen, kelletlen legyen örülnöm nélküled, kedves legyen szomorogni érted; legyen emlékezeted vigasztalásom, a könyek legyenek éj-napi kenyerem, legyen nekem kedves a te szádnak törvénye az arany és ezüst ezrei fölött."

Ime Náray egész lelkülete!

Lássuk másnemü feljegyzéseit is.

„P. Spinola intése: Ne tekintgess ha üdvözülni akarsz; mert a szem minden bűnnek (praevaricationis) forrása. Dávid nézett, és elbukott; Éva látta, hogy jó és szép a fa, amelyről ennie az ördög kinálta, és elesett. Ne is mondja senki: hiszen nem rosz szándékból, vagy czélból nézegélek. Mi rosz szándéka volt Lót feleségének, és bizony kővé vált! Ily nagy bün bár tiszta szemmel nézni a förtelmest. — Ugy szeresd a szemek szerény voltát, mint lelked üdvét."

Ismét: „Jobb engedelmeskedni a parancsolóknak, mint parancsolni az engedelmeskedőknek."

„Nem minden a ki nekem mondja: Uram, Uram! megy be mennyeknek országába. Midőn Mózes a néppel, Pháraótól üldöztetve, a tenger miatt tovább nem mehetett, a nép Istenhez sohajtozott és kiáltozott, Mózes ellenben oltárt készitett az Urnak. Isten szava igy szólt Mózeshez: mit kiáltozol! Isten tehát azt hallgatja meg, aki munkál és hallgat, s

[1] Non tormentis a charitate vel vultu mutato commovear.

nem azt, aki kiáltoz és nem munkál.“ Mely szép felhasználása ama szentirási helynek?

Átalán már e nehány idézetből is látszik, hogy mily finomul kiérzi Náray mindenből a szépet, a költőit! s mily mély és élénk érzés szól szavaiból. Nyilatkozik a költő!

Minél hátrább haladunk e könyvecske forgatásában, minél inkább közeledik a felszenteltetés és az aktiv lelkipásztorkodás ideje, Náray annál practicusabb lesz, annál sürübben tervezget.

Ha ugymond plebános leszek, és valakitől valamit vásárlok, nem fizetek neki mindjárt, hanem elhivom őt magamhoz ebédre, ügyesen a lelkiekre viszem a beszédet, alázatos szeretetteljes, nyájas modorban fogom inteni a gyónásra. Hasonlóképen teszek azokkal is, kik valamiben rám szorulnak, a szegényekkel, a koldusokkal. A viszálykodókat összebékitem, roszakaróimmal azonnal (t. i. a sértés után) jót teszek. Hoc opus, hic labor! Legyen egyedüli ételem, italom, életem és halálom az Isten dicsőségének keresése“ stb.

„Ha kikerülsz (a seminariumból) ne merülj el a földi és házi gondokba hanem egész lelkeddel Istenre törekedjél; mert az olyan ügyek, bajok és a mulandók körül való szorgoskodás könnyen magukkal ragadják a lelket oda, ahonnan azt ujra elvonni majd nem leszesz képes, azon elvakultság következtében, mely okozza, hogy amaz állapotot rosznak ne tartsd, s igy azt orvosolni se iparkodjál. Ezt gyakorold legalább az első években, mig lélekben megerősödöl. Ha pedig földiekkel kell foglalkoznod, ha elkerülhetetlen, hogy vendégségbe menj, a kinzó cilicium ne hiányozzék derekadról, mely Krisztus keresztjét folyton eszedben tartsa, nehogy az Istenről megfeledkezzél“ stb.

Ismét: „Ha kikerülsz, ne csatlakozzál a világi emberekhez tulságos barátkozás és vendégeskedés

által, de élj elvonultan, és csak Istenre nézz. Mindenkivel szeretetteljes légy, de csak az isteniekről tárgyalj. Hihetetlen mennyire vesz az egyházi szónok tekintélye, ha különben tréfák és bohóskodásokban láttatik forgolódni. Olyan ez, mint aki másokat sirásra akar inditani és maga nevet; — vagy mint az eb, mely konczot rág és éhező szomszédját békességes türésre inti" stb.

Ily elvekkel készült Náray a gyakorlati lelkipásztorkodásra; s ilyeket még igen sokat idézhetnénk, ha a tér megengedné.

Hazájának sorsa is foglalkoztatja a távol idegen földön a lelkes ifjút.

Különösen sokat vár egy convictus-félétől, mely az egész országban az egyes plébániákon volna elhelyezendő. Lásd — ugymond — hol fogod ezt kieszközölni, az érseknél-e egyedül, vagy a megyei zsinaton; a királynál-e vagy az országgyülésnél." — Jelesebb ifjak, mind a nemesi, mind a közrendből plebániákon, a plébános főfelügyelete alatt, a tanitó által oktattassanak a jó erkölcsökben és a tudományokban többek közt a zenében is, 14 éves korukig. A jámborabbak azután lépjenek az egyházi pályára. De akik világiak maradnának is, sokat tennének az erkölcsök javitására, kivált a nemesek, kik egykor magas hivatalokat viselhetnének. Igy szünnének meg a káromkodás, a részegeskedés, a viszálykodások és ellenségeskedések, árulások, az ünnepek megtörései országgyülési határozatok következtében. Ha pedig az isteni dolgok rendben volnának, a földiek is mind „adjicerentur nobis." — E convictus költségei dézsmából volnának beszerzendők.

„Vármegyénkint hét „pánczélos katonát" kellene rendelni, kik mellükön a sz. kereszt jelét hordanák, s a gonoszokat, kihágókat minden személyválogatás nélkül büntetnék, a nem nemeseket veréssel is, kivált ha ismételve vétettek.

A király is ne osztogatná a hivatalokat csak vaktában, hanem kérdezne meg előbb jámbor és bölcs férfiakat, és azok tanácsán indulna.

Irodalmilag is kivánt a közállapotok javitására fellépni. „Irj valamikor magyar nyelven egy csinos könyvet (pollitum libellum, különben olvasható polliticum libellum-nak is) ily czimmel: Minden ország, mely önmagában meghasonlik, elvész; és mutasd meg, hogy ha minden csak Istenre czélozna, miként egyesülne ujra, ami meg van oszolva, a sok mindenféle szervezet, kormányforma és jog; és minden jól fogna administráltatni.“

Sok mindezekben a naiv, de még több a szent és tettre kész buzgalom, mely a legtisztább jámborságból eredt.

Olvasva ezen és még számos adatokat, azon csodálkoztam, hogy Náray ily lelkület mellett szerzetes rendbe nem lépett: midőn egyszerre erre bukkantam:

† † † JESUS MARIA.

Statui in Deo, post peractum, si Deus ita disponet ecclesiastici muneris rite praecipuum tempus, ad bonam mortem consequendam, convocatis notis Amicis et pauperibus, instituere convivium et donum Exhortationis (igy) et omnibus egentibus distributis, me velle includere in monasterium solitarium, ubi omnibus vitae negotiis valedicens soli contemplationi jejuniis et orationi operam dabo.“

Ezen propositum a könyvecskének eleje felé áll, a 127. l.; s közel a könyv végéhez találjuk e tervet Náray modorában részletesen megujitva, ahol elmondja, hogy ha plébános, vagy bár püspök lesz is, miképen fog hozzá szövetkezendő társaival, a nép kiséretében processionaliter kivonulni a hegyekbe, ott kápolnát és cellácskákat épiteni, keze munkájából és nem alamizsna vagy örökségből élni. — A legnagyobb részletességgel irja le alapitandó rendjének inkább szigoru, mint prudens szervezetét, mely

társainak legtöbbjét — szerencséjükre — visszariasztotta volna a világba, s ha ugyan magán Nárayn kivül csak egy is maradt volna vele, annak lelki üdvét e szertelenségek bizony nagyon veszélyeztették volna. Azonban gondoljuk meg, hogy ezek egy tapasztalatlan s a mysticismusra hajlandó, de rendkivül jámbor és istenfélő ifju ábrándozásai, és e tulzások is egy minden tiszteletreméltó lelkületet fognak nekünk mutatni.

Ekként nevelkedett s ide fejlett Náray Rómában; itt nyomatott rá a bélyeg egész egyéniségére s költészetére is.

Az Annotationes Variae Náraynak theologiai tanulmányaiba is enged egy pillantást vetni. A könyv legvégén három theologiai értekezés van leirva, minden kétségkivül a tanárok előadásai után. Az egyik „Theses cum Rationibus de Fide. De Certitudine.“ A másik „Compendium de Deo Trino et Uno.“ A harmadik „Theses cum Rationibus de Poenitentia supernaturali.“ Ezen előadások épen oly mély tudománynyal, mint a szivet is megkapó emelkedett modorban tárgyalják ama themákat. Alakjuk scholasticus. Thesiseket állitanak fel, s azokat demonstrálják. Egészen emlékeztetnek P. Schrader átalánosan ismert modorára. Náray ezen előadásokat különös gonddal és csinnal irta le.

A költészettel a költői lelkületű ifjú korán kezdhetett foglalkozni. Az Annotationes Variae egyik költeményével kezdődik, igy:

De statu fueram jam pluribus anxius Annis,
Nescius hic, utrum tutior ille foret.
Ast animo tandem resoluto ex tempore versus
Hos cecini laetus. Lector Amice fave.

S itt következik azon „In me luctat animus“ kezdetü költeménye, melyet énekgyüjteményébe — a „Lyra coelestis“-be — is felvett a 46. s köv. ll. — E költemény már eléggé gyakorlott kezet mutat,

kivált ha megfontoljuk, hogy „ex tempore“ iratott. — Irta pedig azt, saját vallomása szerint, 1668. augusztus havában. — Itt költészetének kezdeteiről csak ennyit. A maga helyén bővebben fogjuk azt jellemezni.

Elkövetkezett a hazatérés ideje.

A Catalog. Coll. G. H. szerint két évi theologiai tanulmány után, betegeskedés következtében kelle Rómából távoznia.

Betegeskedésére nézve az Annotationes Variae is tartalmaz valamit.

„Miként máskor is többször — ugymond a 28. l. — Istennek különös segitségével sok szomoruságból és veszélyből szabadultam meg, úgy hasonlóképen most is, a bold. Szűz imádsága által, szombat napon, julius 17-én nagy oldal- és mellfájásból gyógyultam meg bőjt és imádság által.“

Az 1668. év oktober 16-án megkezdődtek a lelki sz. gyakorlatok „pro presbyteratu et discessu ex Collegio“ november 6-án pedig pappá szenteltetett.

A többször idézett Catalogus ezeket mondja az eltávozottról: „Quoad mores et pietatem optime se gessit.“ Egy más relatio pedig: „Est in opinione magnae virtutis, qui summopere ad missiones inter infideles suspirat.“

Mielőtt az Annotationes Variae-tól, Náray római életének tükrétől, itt megválnánk, megjegyezzük, hogy az Náraynak egy csinos tollrajzát is őrzi. Egy tenyérnyi nagyságu képen, sziklás vidéken, éjjel egy szerzetes öltözetű férfiút látunk, ki az előtte földön fekvő koponya és keresztbe rakott csontoknál megdöbbenve áll. — Egy más képet — sz. Miklós püspökét[1] — predikaciós könyve is tartott fen; de ez nem oly csinos és ügyes, mint az Annotationes-ben levő. *Békesi Emil.*

(Folyt. köv.)

[1] Catal. Coll. G. H.

AZ EMBERI LÉLEK SZENVEDELMEI.

(Bölcsészeti értekezés aquinói sz. Tamás után.)

Ez idő szerint bajos meghatározni, mennyire fekszik aquinói sz. Tamás bölcsészetének ügye a magyar katholikus tudósok szivén.

Fennkölt szellemű püspökeink bölcs intézkedése ugyan lehetővé tette, hogy papnövendékeink megismerkedjenek sz. Tamás elveivel; uj tanszékek felállittatván az intézetek négy falai között, az angyali tudor bölcselete ápoltatik: de a nyilvánosságban csak igen kevés kisérlet mutatja, hogy a katholikus tudósok is a nemes ügyet magukévá tették. Ha aqu. sz. Tamás ügye hazánkban arra van kárhozatva, hogy csak a papnöveldék tantermeiben fejtegettessék néhány heti órában egy-egy tétel sz. Tamás műveiből, akkor nem nagy reményeket kötünk ahhoz, hogy szentséges Atyánk óhajához képest a kath. tudomány restauráltassék.

Mert ha a növendék elvégezte theologiai cursusát s a nyilvános életben alig találja nyomát annak, hogy a katholikus elméket sz. Tamás is foglalkoztatja, nem hiszszük, hogy kellő buzditás hiányában egy könnyen további tanulmányokra határozza magát, s a szikra, melyet a papnövelde benne gyújtott, lassan kialszik, a nemes ügy pedig ott marad, hol évek előtt volt.

Hogy tehát czélt érjünk, a nyilvánosság elé kell lépnünk s közös munkássággal egymást bátoritanunk, ha nem is léphetünk föl annyi készültséggel, a mennyivel a scholastica virágzási korában rendelkezett. Jogos követelés annyit nem is kivánhat tőlünk. Csak a kisérlet is sokat ér, hol úttörésről van szó.

Azután, ha szent Tamás elveivel megbarátkozni akarunk, ne elégedjünk meg sz. Tamás puszta dicsére-

tével, hanem iparkodjunk az ő műveibe behatolni, ha izzadságba és fejtörésbe is kerül.

Ily gondolatok érlelték meg bennem az elhatározást, hogy sz. Tamás nyomát szorosan követve, az emberi lélek szenvedelmeiről értekezzem. Bár elvont dolog a szenvedélyek bölcsészeti fejtegetése, még is annyira életbe vágó, hogy csak az nem fogja föl nagy horderejét, ki stoicus apathiával dicsekszik, vagy oly körökben mozog, hol szenvedélyek nincsenek.

Különösen jó szolgálatot tehet az emberi szenvedélyek tanulmányozása a lelki pásztornak, ki hivatva van a ferde irányú szenvedélyekkel folytonos háborúban lenni, hivatva van azokat a szószéken és gyóntató székben és magán körökben folyton írtani, pusztítani vagy jó útra terelni.

De tudományos tekintetben is rendkivül érdekes az emberi szenvedélyek labyrinthján kiigazodni. Mindenképen érdekes tudni: mennyi van, miben állnak, mi okozza azokat, micsoda következményeik vannak, mikép függnek egymással össze, micsoda eszközök vannak azoknak vagy fékezésére, vagy kiirtására.

Mindezt fölkarolja sz. Tamás: és maga módja szerint mélyen és alaposan, de egyszersmind rendkivül egyszerüen is fejteget és meggyőz.

I. A szenvedelem neve.

1. Midőn szenvedély helyett a passio fogalmát szenvedelemmel adjuk vissza, azért tesszük, mivel a szenvedély nevét a rosznak bizonyos árnya kisérni látszik, holott a passio sz. Tamás szerint jó is lehet.

A szenvedély neve mintegy magán hordja Cicero fölfogásának bélyegét, ki azt perturbatio-nak mondja, mely szerinte a lélek betegsége, „animae morbus". (Quaest. Tuscul. l. 3. ad princ.)

Tullius ugyanis a stoicusokkal tartva, perturbatio alatt azon érzéki kivánságot érti, mely az ész rendezett korlátain túlcsap. S ezt látszik jelenteni a „szenvedély"

közönséges magyar használata, miután azalatt rendszerint a kivánás magas fokát értjük, mely az észt inkább magával ragadja, mintsem annak bölcs utasitását követné.

Az angyali bölcs ellenben a peripatetikusokkal az érzéki kivánás minden gerjedelmét passio-nak nevezi (Summa Theol. 1. 2. qu. 24. art. 2. in c.), — s hogy ezen általánosabb fogalmat adjuk vissza, szenvedély helyett a szenvedelem nevét használjuk.

2. Passio pati igéből, szenvedelem, mint szenvedély is, szenvedni igéből származik.

Föltünhetik, hogy az érzéki kivánság gerjedelmei a szenvedés fogalmával függnek össze. Hogy ezt megértsük, s egyszersmind további fejtegetésünknek alapját megvessük, sz. Tamással kutatnunk kell, mit tesz szenvedni.

II. Mit tesz szenvedni?

3. Valamint passio nem egy jelentményű dolorral, úgy a szenvedés is tágabb jelentményű a fájdalomnál. A magyarban valami pl. egyaránt befolyást szenved, és fájdalmakat szenved.

A szenvedésnek fogalma két elemet zár magába, úgymint: 1. valami cselekvőnek befolyása alatt lenni, és 2. valami változásnak alávetve lenni.

A mi az első elemet illeti, megjegyzendő, hogy a befolyásolt dolog másnak befolyását követi s így a befolyásoló dolog által bizonyos módon vonzatik vagy ahhoz vonzódik. Innen mondja sz. Tamás (S. Th. 1. 2. qu. 22. art. 1. in c.): „pati dicitur ex eo, quod aliquid trahitur ad agentem,“ vagy pedig (l. c. art. 2. in c.): „nomine passionis importatur, quod patiens trahatur ad id quod est agentis.“

A szenvedés első elemét tehát a vonzatás vagy vonzódással is azonosnak vehetjük.

Ez állitásnak helyességét hazai nyelvünk is megerősíti. Nyelvünkben meghonosodott a rokonszenv és ellenszenv elnevezése, mondjuk, hogy valami veszteséget vagy hiányt szenved, valaminek nyomása alatt szenved. Már pedig rokonszenvezünk, ha a másban szemlélt jó mintegy akaratlanul magához ragadja jótakaró érzelmünket; ellenszenvezünk, ha a másban szemlélt rosz mintegy akaratunk hozzájárulása nélkül magától visszataszit, — s ezen esetben is valami magához vonzza érzelmünket, miután ugyancsak sz. Tamás helyes tana szerint annyiban kerüljük a roszat, amennyiben keressük az ellenkező jót. A rokonszenv tehát azonos a vonzalommal, az ellenszenv, a visszataszíttatással, s ép azért bizonyos rosznak ellenkezőjéhez való vonzalommal. Hasonlóképen veszteségét vagy hiányát nem szenvedjük annak, amit könynyen nélkülözünk, ellenkezőleg, ha a vesztett vagy hiányzó jóhoz vonzódunk; úgyszintén nyomás alatt nem szenvedünk, ha szabadsághoz nem vonzódunk.

Nyilvánvaló tehát, hogy a nyelvünkben nyilvánuló meggyőződés is azt tanitja, amit sz. Tamás, t. i. pati ex eo dicitur, quod aliquid trahitur ad agentem.

4. A szenvedésnek második eleme valami változásnak alávetve lenni. És csakugyan az esőmosta falról mondjuk, miszerint az esőzésektől szenved, a nádfödél a viharoktól, a vetés a jégesőtől szenved. Helyes tehát a tan, mely szerint a szenvedésnek egyik eleme valami változásnak alávetve lenni.

Már pedig háromfélekép lehet valami bizonyos változásoknak alávetve: 1. ha bármi módon valami újat nyer, anélkül, hogy egyuttal valamit magától elvetne; 2. ha valami újat nyer, s egyuttal olyasmit veszt el, a mi hajlamának meg nem felel; 3. ha valami újat nyer, s ezáltal olyasmit vet el magától, ami hajlamának megfelel. Elsőre példa a levegő, mely megvilágittatik; másodikra a gyógyuló, ki egészséget nyer s betegséget veszít; harmadikra a beteg, ki betegséget nyer s egészséget veszít.

Innen van, hogy sz. Tamás szerint háromfélekép mondhatni valamiről, hogy szenved, dicendum, quod pati dicitur tripliciter: uno modo communiter, secundum quod omne recipere est pati, etiamsi nihil abjiciatur a re; sicut si dicitur aërem pati, quando illuminatur . . . Alio modo dicitur proprie pati, quando aliquid recipitur cum alterius abjectione. Sed hoc contingit dupliciter: quandoque enim abjicitur id, quod non est conveniens rei; sicut cum corpus animalis sanatur, dicitur pati (der Patient), quia recipit sanitatem aegritudine abjecta. Alio modo, quando e converso contingit; sicut aegrotare dicitur pati, quia recipitur infirmitas, sanitate abjecta." (1. 2. qu. 22. art. 1. in c.)

5. Már most vizsgáljuk meg, a szenvedés e három módja közül melyik a tulajdonképeni értelemben vett szenvedés. Nyilván az, melyben a szenvedésnek mindkét eleme egyesül: „passiones consistunt in motu appetitus, et in quadam transmutatione corporali" (1. 2. qu. 45. art. 3. in c.)

Már pedig ami csak valamit nyer, anélkül, hogy mást elvesztene, nyilván megtartja mindazt, ami volt azelőtt, s így a régi tulajdonkép nem is változik, hanem csak valami újat kap a régihez, s innen van, hogy az nem tulajdonképeni értelemben vett szenvedés, és sz. Tamás mondja (l. c.): „hoc autem magis proprie est perfici, quam pati." A magyarban a levegőről nem is mondhatjuk egyszerüen, hogy megvilágittatván szenved, hanem legfölebb, hogy valami befolyást vagy változást szenved.

Továbbá ami valamit nyer mást egyuttal elvesztvén, az a szenvedés második elemét teljesen birja, de az első elem szorosabb értelemben van meg abban, ami saját hajlamának megfelelő dolgot veszit. Ugyanis a fölépülő is vonzódik a visszanyert egészséghez, de jobban vonzódik ahhoz a beteg, ki azt elvesztette. Innen van, hogy bár a szenvedésnek mindkét utóbbi módja tulaj-

donképeni szenvedés, de legszorosabb értelemben a harmadik helyen álló az.

III. Mi a lélek szenvedelme.

6. A szenvedés fogalmának fejtegetéséből kitetszik, hogy a lélek szenvedelme a kivánás tehetségében (vis v. facultas appetitiva) székel, nem pedig a megismerés tehetségében (vis v. facultas apprehensiva). Miután ugyanis a szenvedésnek egyik eleme máshoz vonzódni, a szenvedelem is a lélek azon tehetségének lesz tulajdonsága, mely máshoz vonzatik. Már pedig ez inkább a kivánság tehetsége, mint a megismerésé.

Ugyanis a megismerés tárgya az igaz vagy hamis, a kivánságé pedig a jó vagy rosz. Ámde az igaz és hamis, amennyiben megismertetik, magában a megismerő tehetségben van, nem pedig a megismert dologban, „verum et falsum, quae ad cognitionem pertinent, non sunt in rebus, sed in mente“ (1. 2. qu. 22. art. 2. in c.) Ellenben a jó és rosz magában a kivánt dologban van, nem pedig a kivánó tehetségben, „bonum et malum, quae sunt objecta appetitivae potentiae, sunt in ipsis rebus“ (l. c.). Mig tehát a megismerő tehetség az igaz dolgot mintegy magához vonzza, addig a jó a kivánt dologban maradván magát a kivánó tehetséget vonzza magához.

Tehát ha a léleknek valamely tehetsége szenved, inkább a kivánság tehetsége az, mint a megismerésé; s következőleg a szenvedelem is inkább amabban székel, mint emebben.

7. De van kétféle kivánó tehetség a lélekben: érzéki és szellemi. Az elsőt érzéki kivánságnak vagy érzéki hajlamnak (potentia appetitiva sensitiva) nevezhetjük, a második az akarat. Az első szerves tehetség, vagyis sem kizárólag a lélek tehetsége, sem kizárólag a testé; a második ellenben kizárólag a léleknek, mint szellemnek tehetsége.

Kérdés tehát, a kettőnek melyikében székel a szenvedelem?

A tulajdonképeni szenvedés abban állván, hogy valami nyeretik másnak elvetése által, nyilván csak anyagi dologban lehetséges, mert csak ez vethet el valamit magától; „pati, secundum quod est cum abjectione et transmutatione, proprium est materiae“ (1. 2. qu. 22. art. 1. ad 1-um). Innen van, hogy a tulajdonképeni szenvedés csak annyiban lehet a lélekben, amennyiben az a testet informálja s avval egy összetett élő szerves egészet képez: „passio proprie dicta non potest competere animae, nisi per accidens, inquantum scilicet compositum patitur“ (l. c. in c.)

Világos tehát, hogy a tulajdonképeni szenvedelem az érzéki hajlamban székel, nem pedig az akaratban.

8. A mondottakból foly, hogy a lélek szenvedelme azonos az érzéki hajlam vagy érzéki kivánság gerjedelmeivel, s így egyszerüen és alaposan meg van fejtve azon paradoxonnak látszó kérdés, hogy miképen függnek össze az érzéki gerjedelmek a szenvedés nevével és fogalmával.

Bár azonban az érzéki hajlamnak bármely gerjedelme szenvedelemnek mondható, mégis szorosabb értelemben vett szenvedelem az, melyben a hajlamnak megfelelő dolog hiányzik, vagyis melyben a változás jobb állapotról roszabbra történik. Ezért szorosabb értelemben szenvedelem a szomoruság, mint a vígság: „quando huiusmodi transmutatio fit in deterius, magis proprie habet rationem passionis, quam quando fit in melius; unde tristitia magis proprie est passio, quam laetitia.“ (l. c. art. 1. in c.)

IV. A léleknek tizenegy szenvedelme van.

9. Bámulatosan egyszerű áttekintést nyújt a szent tudor az emberi szenvedelmek mintegy végtelenféle nyilvánulásain, midőn azon szenvedelmeket állítja össze, me-

lyekre a lélek minden egyéb érzéki gerjedelme is visszavezethető.

Ismerd meg e tizenegyet: a szeretetet és gyűlöletet, a kivánságot és undort, az örömet és szomoruságot, a merészséget és félelmet, és végül a haragot is, — és fonalat vettél kezedbe, melynek útmutatása mellett a szenvedelmek labyrinth-ján biztos léptekkel haladsz végig.

Azonban nem könnyű dolog a szenvedelmek ezen tizenegy válfaját is bizonyos zsinórmérték nélkül egységesen áttekinteni. De sz. Tamás bölcsesége oly módon fejti ki azt, hogy egyrészt legott meggyőződhetni, miszerint e tizenegy faj által az emberi lélek szenvedelmeinek száma lényegében ki van merítve másrészt pedig mind mivoltuk, mind egymástól való külömbözésük, mind pedig közös kapcsuk is legott szembetünik.

Ugyanis miután megállapitotta, hogy az érzéki hajlamnak két alfaja van, t. i. az ugynevezett concupiscibilis és az irascibilis — melynek elsejét egyszerü érzéki hajlamnak, másikát küzdő vagy támadó érzéki hajlamnak nevezhetjük, — kimutatja, miszerint az egyszerű érzéki hajlam hatféle szenvedelmet foglal magában, a küzdő érzéki hajlam csak ötfélét.

Azonban hogy ezt megértsük, mindenekelőtt az érzéki hajlamnak két alfaját kell megismernünk.

V. Az egyszerü érzéki hajlam (concupiscibilis) és a támadó érzéki hajlam (irascibilis).

10. Az érzéki hajlamnak tárgya természet szerint a jó vagy a rosz; a jó, amennyiben hozzáhajlunk, a rosz pedig, amennyiben tőle elhajlunk.

Miután azonban annyiban kerüljük a roszat, amenynyiben keressük az ellenkező jót, azért mindkettő ugyanazon tehetség által történik; s nincs ok, hogy a jó és rosz szerint különböztessük meg a tehetség fajait.

De van kétféle jó s neki megfelelő kétféle rosz, mely szerint a kivánság két faját kell megkülömböztetnünk.

Ugyanis van jó, melynek elnyerése akadályok nélkül jár, s van jó, mely akadályokkal van összekötve. Hasonlóképen van rosz, mely elől akadály nélkül menekülhetni, s van rosz, mely elől menekülni akadályokkal van összekötve.

Már pedig azon akadály, mely a jónak birtokba vételének, vagy a rosz elől való menekülésnek útjába áll, maga is valami rosz, melylyel meg kell küzdeni, hogy a jót elnyerjük vagy a roszat elkerüljük.

Van tehát először oly jó, melyhez, egyszerüen hozzáhajlunk, mint merő jóhoz; s van másodszor oly jó, melyhez daczára az akadályoknak s mint akadályokkal összefüggőhöz hajlunk, úgy hogy egy időben bizonyos jóhoz hajoljunk — nem ugyan vonzalommal, hanem küzdelemmel. Ugyancsak az akadályok miatt lehetséges, hogy a jóhoz nem hozzáhajlunk, hanem tőle elhajlunk mint olyantól, melyet elnyerni lehetetlen.

Ámde világos dolog, hogy más tehetség kell ahhoz, hogy valami jóhoz hajoljunk, mint jóhoz, és más tehetség kell ahhoz, hogy a roszszal is megküzdjünk s úgy törekedjünk a jóhoz. Ugyanis miután annyiban kerüljük a roszat, amennyiben keressük a jót, kell, hogy ugyanazon tehetséggel, melylyel a jóhoz vonzatunk, a rosz elől meneküljünk; ámde míg az akadályokkal megküzdünk, nem menekülünk a rosz elől, sőt avval szembeszállunk, és igy nyilván más tehetség kell ahhoz, hogy az akadályokkal megküzdve törekedjünk a jóhoz, és más ahhoz, hogy a jóhoz tisztán mint jóhoz hozzáhajoljunk. Hasonlókép világos, hogy nem lehet ugyanazon tehetséggel a jóhoz, mint jóhoz hozzáhajolni, és attól elhajolni; már pedig az akadályok miatt néha a jótól elhajlunk mint olyantól, melyet elnyerni lehetetlen.

Amit a jóról mondtunk, a roszról is áll. Van t. i. először rosz, mely elől akadály nélkül menekülhetni,

melytől tehát egyszerüen mint rosztól elhajlunk, s van rosz, mely elől menekülni akadályokkal van összekötve, s következőleg a rosz elől menekedvén akadályokkal kell szembeszállnunk. S igy a roszat illetőleg is kétféle érzéki hajlammal kell birnunk.

11. Továbbá azon érzéki hajlam, melynek tárgya nincsen akadályokkal összekötve, vagyis melylyel a jóhoz egyszerüen hozzáhajlunk, vagy a rosztól egyszerüen elhajlunk, concupiscibilis név alatt fordul elő; azon érzéki hajlam pedig, melynek tárgya akadályokkal van összekötve, vagyis melylyel a jót vagy a rosztól való menekülést gátló akadályokkal megküzdünk, az irascibilis nevét nyerte.

Már pedig ha e két tehetség elnevezését nem szó szerint tekintjük, hanem azoknak lényegét mérlegeljük, nyilvánvaló, hogy a concupiscibilist alkalmasan egyszerü érzéki hajlamnak, az irascibilist pedig küzdő vagy támadó érzéki hajlamnak nevezhetjük.

12. Szent Tamás a küzdő érzéki hajlamnak tárgyát objectum arduum-nak nevezi, mivel az akadályokon túlemelkedni törekszik, „dicitur quod ejus objectum est arduum, quia scilicet tendit ad hoc quod superet contraria et superemineat eis“ vagy pedig mivel az akadályok miatt nehezen érhető el, amint pl. a reménység tárgyáról mondja (1. 2. qu. 40. art. 1 in c.): „requiritur quod sit aliquid arduum difficultate adipiscibile.“

Az „arduum“ fogalmát tehát „akadályokkal járó“-val adhatjuk vissza. Innen mondhatni: az egyszerü érzéki hajlamnak tárgya az egyszerüen jó vagy rosz (bonum et malum), a küzdő érzéki hajlamnak tárgya az akadályokkal járó jó vagy rosz (bonum et malum arduum.)

VI. Az egyszerü érzéki hajlamban hat szenvedelem székel.

13. Miután ily módon az angyali bölcsesel az egyszerű érzéki hajlamnak különbségét kimutattuk, nem lesz

nehéz kitüntetni, hogy amaz csak hatféle szenvedélyt foglal magában.

Háromfélekép tekinthetjük az egyszerű jót és roszat, amennyiben t. i. vagy 1. annak jelen- vagy távolvoltától eltekintünk, s csak úgy vesszük, amint az érzéki hajlamnak megfelel vagy meg nem felel, vagy 2. távollevőnek, vagy végül 3. jelenlevőnek tesszük föl.

Már pedig a jó, amennyiben annak jelen- vagy távolvoltától eltekintünk, tárgya a szeretetnek, az így tekintett rosz tárgya a gyülöletnek; a távollevő jó a kivánságnak, a távollevő rosz a visszataszíttatásnak vagy undornak tárgya; a jelenlevő jó tárgya az örömnek vagy élvezetnek, a jelenlevő rosz pedig a szomoruságnak vagy fájdalomnak: „Bonum primo quidem in potentia appetitiva causat quamdam inclinationem, seu aptitudinem, seu connaturalitatem ad bonum, quod pertinet ad passionem amoris, cui per contrarium respondet odium ex parte mali. Secundo, si bonum sit nondum habitum, dat ei motum ad assequendum bonum amatum; et hoc pertinet ad passionem desiderii vel concupiscentiae; et ex opposito ex parte mali est fuga, vel abominatio. Tertio, cum adeptum fuerit bonum, dat appetitus quietationem quamdam in ipso bono adepto; et hoc pertinet ad delectationem vel gaudium, cui opponitur ex parte mali dolor vel tristitia.“ (1. 2. qu. 23. art. 4. in c.)

Nyilvánvaló tehát, hogy az egyszerü érzéki hajlamban csakugyan csak hat szenvedelem van: szeretet (amor), gyülölet (odium), kivánság (desiderium vel concupiscentia), visszataszíttatás vagy undor (fuga vel abominatio), öröm vagy élvezet (gaudium vel delectatio), szomoruság vagy fájdalom (tristitia vel dolor).

VII. A küzdő érzéki hajlamban öt szenvedelem van.

14. A küzdő érzéki hajlamnak tárgya az akadályokjáró jó vagy rosz.

Ámde ezen jót vagy roszat nem lehet úgy tekintenünk, amint a jelen- vagy távolléttől eltekint, miután ily

módon nem lehet leküzdendő akadályokkal összekötve. Tehát hátra van, hogy azt távollevőnek tegyük föl, vagy jelenlevőnek.

Vegyük hát szemügyre a távollevő és akadályokkal járó jót. Minthogy a leküzdendő akadály valami rosz; azért vagy a jó lesz az akadályok daczára győztes, úgy hogy a jóhoz hajoljunk, vagy a rosz lesz győztes, hogy miatta a jótól elforduljunk. Már pedig nyilván más szenvedély az, melylyel az akadályok daczára a jó felé törekszünk, — s ezt reménynek hívjuk; más szenvedély ismét, melylyel a leküzdendő akadályok miatt a jótól elfordulunk — s ez a kétségbeesés szenvedélye.

Tekintsük most a távollevő roszat, melynek elkerülése jár akadályokkal. Itt a rosznak elkerülését vehetjük valami jónak, mely ellen az akadályok, mint valami rosz küzdenek. A szenvedélyt, mely az akadályokkal megküzd, hogy a roszat elkerülje, merészségnek mondjuk; s a szenvedélyt, mely nem csak a fenyegető rosz elől, hanem az akadályok elől is menekül, melyeknek leküzdése által a roszat elkerülni lehetne, félelemnek hívjuk. Másképp mondhatni: az akadályokkal járó jó, valami jónak tekintethetik, de az akadályok miatt valami rosznak is; a remény hozzá törekszik, mint jóhoz, a kétségbeesés attól elfordul, mint rosztól vagy lehetetlentől. Hasonlókép az akadályokkal járó rosz valami rosznak vétethetik, de valami jónak is, amennyiben annak leküzdése által a rosz elkerültetik; a félelem attól elfordul, mint rosztól, a merészség annak leküzdéséhez fog, mint valami jóhoz. „Bonum arduum sive difficile habet rationem, ut in ipsum tendatur, inquantum est bonum, quod pertinet ad passionem spei; et ut ab ipso recedatur, inquantum est arduum et difficile, quod pertinet ad passionem timoris. Habet autem rationem ut in ipsum tendatur, sicut in quoddam, per quod scilicet aliquid evadit subjectionem mali; et sic tendit in ipsum audacia.“ (1. 2. qu. 23. art. 2. in c.)

Nyilván való tehát, hogy az akadályokkal járó jó vagy rosz mint valami távollevő, négy különböző szenvedelemnek tárgya. A remény hozzáközeledés a bonum arduumhoz, a kétségbeesés attól való távolodás; a félelem menekülés a malum arduum elől, a merészség hozzá való közeledés. Innen mondatik, hogy a szenvedelmek ezen négy faja ugyanazon terminushoz való közeledés vagy attól való eltávolodás szerint „secundum accessum et recessum ab eodem termino" külömböztetik meg.

15. Hátra van még, hogy a jelenlevő és akadályokkal járó jót vagy roszat szemügyre vegyük.

A jelenlevő jó el levén érve nem járhat akadályokkal, tehát a küzdő érzéki hajlamban nincs is szenvedelem, melynek ilynemű jó lenne tárgya.

Hasonlóképen ha a rosz már jelen van, nem lehet többé secundum recessum előle menekülni, hanem vagy megadja magát a lélek a jelenlévő rosznak, — s ez a szomoruság vagy fájdalom szenvedelme, mely az egyszerü érzéki hajlamhoz tartozik, — vagy pedig secundum accessum az ily roszszal megküzd, amennyiben a szomoruságot okozó jelenlevő roszat eltávolítani törekszik, — s ezt a harag szenvedelmével eszközli. Ebből kitetszik, hogy a haragnak nincs is megfelelő szenvedelempárja, mint egyéb szenvedelmeknek.

S ekként be van bizonyitva, hogy a küzdő érzéki hajlamban csakugyan csak öt szenvedelem székel: remény és kétségbeesés, amint a távollevő és akadályokkal járó jóhoz hozzáhajol, vagy attól elfordul; félelem és merészség, amint a távollevő és akadályokkal járó rosztól elfordul vagy hozzáhajol; és végül a harag, mely a jelenlevő és nehezen eltávolítható roszhoz küzdelemmel hozzáhajol, hogy azt eltávolitsa.

VIII. Vannak-e szenvedelmek, melyek mindkét hajlamban közösen székelnek?

16. Dr. Stöckl azt tartja, hogy az akaratban vannak indulatok, melyekben a concupiscibilis és irascibilis

elem sajátságos módon vegyül: „vannak bizonyos affectusok, ugymond, melyekben a concupiscibilis és irascibilis indulat egymással vegyül és egymást bizonyos semlegességre kiegyenlíti, úgy hogy ezen affectusok egészen sajátságos bélyeget viselnek, és a megelőző két categóriának egyikéhez sem sorolhatók.“ (Lehrbuch der Philos. 1. Abtheil. §. 29. n. 1.)

Eltekintve ezen nézet helyességétől vagy helytelenségétől önkénytelen azon kérdés merül föl, nincsenek-e az érzéki hajlamban ily közös természetű szenvedelmek, melyek sem egészen az egyszerű érzéki hajlamból, sem egészen a küzdő érzéki hajlamból erednek?

17. Ha szent Tamásnak kétségbevonhatlan elveit szem előtt tartjuk, könnyű meggyőződnünk, miszerint ily közös természetű szenvedelmek nincsenek.

Ugyanis két különböző tehetség nem fejthet ki egy közös actust. Miután ugyanis a tehetségek az általok kifejtett actusok különbözése szerint különböztetnek meg, nyilván való, hogy különböző tehetségek különböző actusokat fejtenek ki, s megfordítva különböző actusok különböző tehetségeket tételeznek föl.

Már pedig a concupiscibilis és irascibilis két különböző tehetség. Tehát nem fejthetnek ki egy közös actust. Ha pedig közös actust nem fejthetnek ki, nyilván való, hogy nem lehetséges oly érzéki gerjedelem, mely az egyikhez is, a másikhoz is tartoznék.

Ha pedig volna oly actus, mely sem a concupiscibilisnek, sem az irascibilisnek meg nem felel, akkor az egészen különnemü actus lévén legfölebb egy harmadik érzéki hajlamnak, mint külön tehetségnek szükséges voltát tételezné föl, — amelynek elfogadása pedig Stöckl szerint sem indokolható. (V. ö. Lehrb. der Philos. 1. Abth. §. 19. n. 19.)

És csakugyan az érzéki hajlamnak tárgya nem lehet más, mint vagy a jó vagy a rosz; ez pedig vagy amennyiben egyszerüen jó vagy rosz, vagy pedig amenynyiben a jónak elnyerése vagy a rosznak elkerülése ille-

tőleg eltávolitása nehézséggel jár. Más tárgyát az érzéki hajlamnak találni nem lehet. Már pedig kimutattuk már, hogy ezen különfélekép tekintett jó vagy rosz csak tizenegy szenvedelem megkülönböztetését teszi lehetővé következőleg nem lehetséges oly szenvedelem, mely azon tizenegy szenvedelemnek valamelyikéhez nem tartoznék mint annak alfaja vagy kiegészítő része.

18. Azonban bár a concupiscibilis és irascibilis nem fejthet ki közös vegyes gerjedelmet, mégis misem akadályozza azokat, hogy egy és ugyanazon időben a maguk természete szerint mint külön tehetségek több különböző indulatra ne gerjedjenek. Sőt a concupiscibilis is egy időben többféle gerjedelmet idézhet elé, az irascibilis is. Mert valamint a szem és a fül nem fejthet ki ugyan oly vegyes actust, mely egyrészt látás volna, másrészt hallás; mégis egy időben láthat a szem, és halhat a fül, a szem láthat különnemű szineket, a fül hallhat különnemű hangokat: hasonlókép előfordulhat, hogy a lélek egy időben szeressen és féljen, szeressen és gyűlöljön, féljen és reméljen, szeressen, gyűlöljön, féljen és reméljen.

Lehetséges tehát, hogy bizonyos tárgy megismerése alkalmával többnemű szenvedelem jelenlétét vegyük észre, sőt mintegy több szenvedelem harczát érezzük magunkban; de innen nem következik, hogy ezen különnemű szenvedelmek csak egy szenvedelemmé olvadtak össze. S ha volna egy szó, mely egysége mellett több ily szenvedelmet foglalna magában, mégsem következnék, hogy ezen különnemű szenvedelmek a lélekben is egy vegyes természetű szenvedelmet képeznek; valamint ha volna szó, mely egy időben való látást vagy hallást jelentene, innen nem következnék, hogy a látás és hallás egy közös actussá vegyült.

Dr. Steécz Gy.

(Folyt. köv.)

CHINAI KÖZLEMÉNYEK.

A mennyire tudomásunk van róla, Magyarországban mindeddig nem sokat foglalkoztak Chinával. Ennek oka, mint véljük abban rejlik, hogy hazánknak ekkorig nem lévén s valószinűleg ezután sem igen leendvén akár politikai, akár kereskedelmi, akár fontosabb tudományos érdeke magát a szélső kelet e sajátságos részével érintkezésbe tenni, az érdek eme hiánya mellett az érdeklődés is természetesen hiányzott. Ebből azonban nem következik, hogy a magyar embernek is, ha épen akarja, ne volna szabad tudnia, hányadán áll a világ azon országban, melyet Chinának neveznek, annál is inkább, mert a közelekedési eszközök mai sebessége mellett s az ebből származott élénk világforgalom folytán nemcsak a nemzetek lettek egymáshoz közel hozva ugy, hogy az emberiségnek mintegy családnak eszméje és képe mindinkább valósul, hanem megszünt egyuttal a nemzetek között el eddig fönállott mindennemű válasz fal, s ha mindjárt az egyes népek megőrizték is egyedi sajátságaikat, a miben őket gátolni sem nem lehet sem nem kell, azt azonban meg nem akadályozhatták, hogy e sajátságok ennek utánna is mint régente többé-kevésbbé a titok tárgyai maradjanak. Ime China, a világ eme legrégibb birodalma, immár szinte kilépett azon elzárkozott helyzetből, melyet több mint másfél ezer éves körfalával fölaratott s örökre megállapitani látszott. Háromezer évig fönállott minden idegen tanács, segély és befolyás nélkül, és még most sem mutat semmi jel arra, hogy mások nélkül nem tudna megélni. De az isteni Gondviselés, ugy látszik, megérkezettnek látta az időt, hogy a sátánnak ez ősfészkét lerombolja s China népét részesitse nem ugyan az ujkori müveltség ugynevezett

áldásaiban, melyet önkára nélkül el nem fogadhatna, hanem igenis, hogy részesitse az isteni kinyilatkoztatás valódi áldásaiban. Ez nem lesz meg holnap, sem holnapután, sem rövid idő mulva, de egyszer bizonyára meglesz. A chinai hires fal még áll, de jelentősége többé nincsen; nevezetesen nem fogja gátolhatni többé, hogy az európai nemzetek mindinkább és inkább be ne hatoljanak e roppant birodalom belsejébe. China ezennel a nyilt országok közé tartozik s a mi megszoritások még fönállanak, azoknak elháritása csak idő kérdése. Meglehet, hogy megunva a külnemzetek atyáskodó gyámságát, China még néhányszor kisérletet fog tenni ezen előtte szokatlan s némileg lealázó állapotból menekülni; az még könnyebben meglehet, hogy a kath. egyházat ujra és ujra üldözőbe veszi, a mint ez már régi természetéhez tartozik s a mit ha eddig nem tudott volna, más kath. nemzetek példájából bővebben eltanulhatná; ámde hogy előbbi elszigeteltségébe visszaessék s magát a keresztény népek befolyásától végkép kivonja, ez az, a mi meggyőződésünk szerint a lehetetlennél is lehetetlenebb. Igazat szólva, Chinának reánk nincs szüksége, de nekünk van rája szükségünk, kivált pedig az Úr Istennek véghetetlen irgalma és szeretete szomjuhozza őt. Azt gondoltuk tehát, hogy miután az isteni Gondviselés intézkedése folytán a chinai nép is bele van vonva a nemzetek ama nagy actiojába, mely szemeink előtt föltárul s mely mintha az idők közel végét jelezné, e lapok t. olvasói jó néven fogják venni, ha őket a chinai nép magán és nyilvános életmódjának, házi és társadalmi szokásainak ismeretébe a mennyire annyira beavatjuk. Azt mondjuk, a mennyire annyira, mert nem szándékunk és tehetségünk sincs hozzá mindazt, a mit e tekintetben tudni lehetne és talán hasznos is volna, rendszerbe öntve, okmányokkal támogatva, bölcselkedő okoskodásokkal fűszerezve előadni, — erre igen-igen sok oknál fogva nem vállalkozhatunk. Hanem mit fogunk tenni? Egyszerüen el fogjuk mondani azt, a mit két szemünkkel látunk és

füleinkkel hallunk, és pedig ugy, a mint időnk, helyzetünk és foglalkozásaink engedik, nem kötve magunkat sem rendhez sem módhoz. Ilyetén tudósitásoknak tudományos becsre természetesen nem leszen igényök, még csak szegény krónikás nevére sem áhitozunk; csak egy sajátságuk leszen, a mi azonban nem megvetendő, hogy tudniillik a valóságnak közvetlen szemléletből s elégséges megfigyelésből merített hű másolatai lesznek.

I.

Mielőtt részletekbe bocsátkoznánk, melyek egyébkint legalkalmasabbak valamely népnek beléletét és sajátságait föltüntetni s mintegy látványositani, czélszerűnek véltük előbb némely általános megjegyzéseket tenni a végből, hogy egyrészt a téves fölfogásokat helyreigazitsuk, másrészt némely túlzott eszméket az ő kellő értékökre leszállitsunk, egyszóval a Chinát illető közönségesen táplált fogalmakat tisztázzuk. Kétféle irány uralkodik. Az egyik kellőnél kevesebbet, a másik kellőnél többet tart a chinai népről. Az egyik vadnépnek, a másik mintanépnek képzeli China lakóságát. Szóljunk előbb azokhoz, kik nem annyira szükmarkuságból, mint inkább ismeret hiányból keveset tulajdonitanak a chinaiaknak. Nem csoda. Mi európaiak hozzá vagyunk szokva az európai műveltséget ugy tekinteni, mint a dolgok ne továbbját; kiskorunktól fogva az iskolákban és az életben ezen eszméket verték agyunkba. Nemcsak hinni, hanem bámulni kellett az európai műveltséget, vagy mint közönségesebben nevezni szokták, a nagyszerű haladást, mert különben szörnyűséges veszélynek tettük ki volna magunkat; vagy azt mondták volna rólunk, hogy idétleneknek születtünk, kiken csak szánakodni lehet, vagy pedig hogy valamely papféle ember rejlik külsőnk alatt, kik ha nem rajongnak a haladásért, csak ismert elvüknek tulajdonitandó, mely szerint minden haladásnak esküdt ellenségei. Tehát mi európaiak, mint

mondám, tele vagyunk műveltséggel, vagyis inkább a müveltség negélyezésével; mert maga a müveltség az ő valóságában ugyancsak sokszor hiányzik belőlünk. Innét van, hogy minden más nemzetet, kik az ujkori népek közé nem számittatnak, már eleve megkicsinylünk s őket könnyen vadaknak tartjuk. Ez igazolatlan becslésből China sem maradhatott ki főleg azoknál, kik saját tűzhelyük mellől s csak ugy gondolom formán itélnek. Megvallom, mielőtt Chinába jöttem, sőt még ittlétem elején is magam sem voltam ment az efféle gondolatoktól. Azt véltem ugyanis, hogy a chinai nép, bár oly fokban, mint az amerikai indiánok vagy az afrikai feketék, mégis ugy erkölcsileg, mint szellemileg fölötte pallérozatlan nép lesz. Nemrég kaptam Európából levelet, melyben azt kérdezték tőlem, hogy valljon Chinában van-e társasélet, van-e a házasságnak nyoma, van-e földmivelés vagy valami iparféle stb? Ebből láttam, hogy nemcsak magam egyedűl voltam téves véleményben, hanem mások is körülbelűl ugy gondolkoznak, mint én gondolkoztam. Mi tehát az igazság? Az, hogy a chinai korántsem vad, hanem valóságosan müvelt és polgárosodott nép. Az ő műveltsége, mint pogányé természetesen különbözik a mienktől, sőt annak sok tekintetben ellentétét képezi; de ha a természeti rend szempontjára helyezzük magunkat, azt lehet mondani, hogy nem sok kivánnivalót mutat föl. Mindazon tényezők, melyek a társadalmi létet alkotják s azt viszonlagos czéljához vezetik, Chinában kivétel nélkül megvannak. Van Chinának meghatározott kormányformája: az egyeduralom, mely örökösödés utján származik át. Ezen kormányforma Európát illetőleg még csak Oroszországban áll fön az ő tisztaságában, a többi országokban az uralkodók jónak látták vagy kénytelenek voltak hatalmukat a képviselőtestületekkel megosztani, vagy mint sok helyütt a gyakorlat mutatja, a pusztaczím megtartása mellett, azt emezekre ruházni. De ne beszéljünk ezekről, mert nem tartozik hozzánk. Csak annyit mondunk, hogy Chinában az uralkodó korántsem zsar-

nok, mint azt sokan gondolják. Ellenkezőleg, itt az egyéni szabadság nagyobb, mint akárhol. Ha földet akarsz venni vagy eladni, nincs szükséged kitáblázásra-betáblázásra, elég a kettőtök között kiállitott kézirat. Ha épiteni akarsz, nincs szükséged holmi városszépitő bizottságra, ki neked a ház nagyságát, alakját és helyzetét kiszabja, elég, ha pénzed és helyed van az épitésre. Ha vállalatodra nézve előnyösebbnek tartod másokkal szövetkezni s társulatot alakitani, azt bátran teheted a nélkül, hogy akár valamely felsőbb jóváhagyásra szorulnál, akár rendőri felügyelettől beavatkozástól tartanod kellene. Chinában a közigazgatás a lehető legegyszerűbb. Európai államokban a népségnek majdnem fele máris közigazgatási közeg, vagyis mások rovására jóformán ingyen él. Itt több, mint négyszáz millió lakósággal szemben, legfőlebb húszezer hivatalnok számláltatik. Nem tudom, ha Magyarországban, mely tizszerte kisebb, azoknak száma, kik az államtól hivataluk fejében fizetést húznak, nem közelíti-e meg ama számot? Adó Chinában is van, de csak épen annyi, hogy a fönségi jognak nyoma legyen. Tengerszéli, határszéli vám s igen mérsékelt földadó, ebből áll az állami bevétel. Katona kötelezettség Chinában nincs; ha katonára van szükség, a kormány ugy fogad. Kereskedelméhez nincs hasonló, a mennyiben bevitelre úgyszólván nem szorul, kivitele pedig néhány czikkre nézve, mint thea, selyem stb. igen nagy; ebben fölülmúlja az angolokat is. A nagykereskedés mellett a kiskereskedés is egyenlő virágzásnak örvend. Itt ugyszólván mindenki kereskedő, és nincs semmi, a miből a chinai ember hasznot ne tudna húzni. Az ipar lépést tart a kereskedéssel és nagy előnyére szolgál az, hogy a chinai kézmüves szivós és mondjuk ki, elég becsületes pogány létére. Európa sohase remélje, hogy gyárczikkeivel le fogja szoritani a chinai készitményeket, mert egyrészt amazok be nem illenek a chinai életbe, másrészt emezek, ha nem is oly csínnal, de nagyobb őszinteséggel készitvék. Vannak iparágak, melyekben a

chinai kézmüves még eddig utánozhatlan. A földmivelés Chinában roppant szorgalom tárgya; nemcsak hogy nem találsz itt tenyérnyi üres földet, de a müvelés alatt levő földet is nem szántóföldnek, hanem kertnek nézed. Azonkivül a földmüvelés itt nagy tiszteletben részesül; a tanultak (lettrés) után, kik az első néposztályt képezik, mindjárt a földmüvesek osztálya következik, s csak azután a kézmüvesek és kereskedők osztályai. Maga a császár az első földmüves, minden évben kétszer szánt és vet tulajdon kezeivel, az ugynevezett égtemploma földjén; ugyanezt teszik utána a főherczegek és a legfőbb mandarinok. A chinai társadalom alapját a házasság képezi, mely azonban, mint az pogányoknál könnyen elgondolható, nem maradt meg az ő ősi egységében és tisztaságában; a többnejűség törvényesen meg van engedve s tényleg gyakorlatban van. A házasok egymásközti jogviszonya mind törvényileg mind gyakorlatilag nélkülözi a méltányosságot a nő számára. A gyermekek nevelése kizárólag a szülők gondja. Kényszeriskola nincsen, de azért az elemi tanitás igen el van terjedve. Kevés ember akad, ki irni és mit-azt olvasni ne tudna. Általában Chinában sokat adnak a tudományra, vagy ha magára a tudományra nem, legalább annak szinére. Ez az egyetlen ország a világon, hol a hivatalképesség nem a származástól, nem a pártfogástól, hanem a tudománytól föltételeztetik. Senki sem lehet mandarin, a ki az államvizsgálatot le nem tette; bukott pályázók rendesen az orvosi pályára vetik magokat. Ha idegen vagy s hónod alatt könyvet vive mégy végig a városon, mindjárt nagyobb a becsületed. Egyébiránt a chinai embernél nem hogy hiányoznék a szellemi képesség, inkább ellenkezőleg rendesen igen jó szellemi tehetségekkel van fölruházva. Kivált nagy benne a megfigyelő és fürkésző tehetség; a mellett korán fejlik ki elméje. Tiz, tizenkét éves gyermeket bizvást elküldhetsz adni-venni, ugy végbe viszi mint magad s még a komolyság sem fog nála hiányzani. Ezekhez képest nem csoda, hogy a chinai ember korán kiészlelte az őt kör-

nyező dolgok természetét, sajátságait s azokat, saját hasznára fordítani igyekezett; ugy szintén korán elleste a természetnek sokféle oly titkait, melyekre mi csak később bukkantunk s melyeket mi fölfedezés nevével ékesitve, ujdonságoknak hittünk, holott azok nagyobb számban a chinai előtt már jóval előbb nemcsak ismeretesek, hanem használatban voltak. Valóban, ha hitelt adhatunk azoknak, kik e dolgokról irnak, a chinaiak ismerték legelőbb a földgömb sarklapulásait. Egy chinai fejedelem lett volna, ki már 1200 évvel Kr. e. föltalálta a delejtüt. A legelső napfogyatkozásnak, melyről a chinai klasszikus könyvek szólnak, Cassini csillagász szerint 1012. évi febr. 26. Kr. előtt kellett volna történnie. Hasonlag a lőpor, a szemüvegek, artézi kútak, lánczhidak, gázvilágitás, papiros, nyomdászat, selymészet, tüzijáték, porczellán, tizedrendszer, himlőoltás, stb. ama szerzők szerint mind chinai találmányok, Mi ezeket nem akarjuk sem elvitatni, sem kétségbevonni, annál kevésbbé, mert saját szemeinkkel látjuk, hogy a chinai népben nagy ügyesség és életrevalóság rejlik. Minden eshetőségre el vannak látva eszközzel, szerszámmal. Ezen eszközök és szerszámok néha elég esetlenek, de legtöbbnyire két igen hasznos előnynyel birnak: egyszerűséggel és czélszerűséggel. A mondottak végre azt is eléggé sejteni engedik, hogy Chinának kell irodalmának lennie. Van is. A tudomány minden ága képviselve van: csillagászat, bölcsészet, földleirás, természettan, gyógytan, főkép pedig a történetirás. A császári könyvtár már a Leang uralkodóház alatt (502—557. Kr. u.) 370,000 kötetet tartalmazott. Az egész birodalomban van 272 nevezetesebb könyvtár. Ha igaz, a legrégibb könyv birásának dicsősége Chinát illetné. — — Arról tehát nem lehet szó, hogy a chinai nép vad, müveletlen; sőt a mondottak, noha igenis fővonásokban előadva, bárkit meggyőzhetnek arról, hogy a szélső keletnek eme népe a müveltségnek meglehetős magas fokán áll. Tegyük hozzá, hogy e népnek jeles természeti tulajdonai vannak: békeszerető, engedelmes, udvarias, szorgalmas, takarékos és

megelégedett. Bizony kevés ember érné be avval, a mivel a chinai ember beéri. Ha harmincz szapékája (6 kr. o. é.) van, egymaga egy nap megél a nélkül, hogy koplalnia kellene. Ő könnyen fejet hajt elöljárónak. Magáról szólva ritkán használja az „én“ szavat, még egyenlők között is, fölebbvalóval szemben pedig soha, még a paraszt, az utczai koldus, a kis gyerek sem; e helyett igy jeleli önszemélyét: „gyarló ember.“ Hogy vannak neki a mieinktől elütő szokásai, ezen okszerüen fön nem akadhatunk, mihelyt meggondoljuk, hogy más nevelésben részesült s más eszmevilágban forog. Egyébiránt, ha mi európaiak vetődünk közéjök, ők ép ugy álmélkodnak a mi szokásainkon, mint mi álmélkodnánk rajtok, ha ők jönnének hozzánk. Különböző tájak, különböző szokások. Ez a lényegen nem változtat.

Ámde a mint helytelen azt vélni, hogy a chinai nép müveletlen, ép ugy helytelen a másik szélsőségbe tévedni, azt vélvén és hirdetvén, hogy ő a müvelődés oly fokára jutott, mely reánk európai népekre nagy árnyékot vet, melyet méltán megirigyelhetünk s mintául tüzhetünk magunk elé. A szélsőség legalább is tulhajtja az elveket, s azért tarthatatlan; de többnyire vagy valamely lényeges mozzanatot felejt ki, vagy valamely oda nem tartozó dolgot vesz föl magába, s azért egyszersmind esztelen. Ugy van itt is. Ha olvassuk az irókat, kik chinai dolgokkal foglalkoznak, ugy találjuk, hogy igen helyesen két osztályba sorozhatók. Az egyik rész jóhiszemű. Ezeknek minden dicső és magasztos, a mi Chinában létezik, vagy ha van valami, a mi ellen kifogást lehet tenni, ugy az könnyen kimenthető. Meglátszik rajtok, hogy vagy az első benyomások varázsa alatt irtak s a dolgoknak csak külszinét tartották szemmel, vagy pedig, ha érett megfontolás után irtak is, meg nem gondolták, hogy az okozatot ok nélkül, az eredményt a tényezők kellő méltatása nélkül egyszerüen odaállitva, mig egyrészt hiányos munkát végeztek, addig másrészt a rosz akaratuak kezébe oly fegyvert szolgáltattak, melylyel könynyen visszaélhetének,

a mi meg is történt. Ha dicsérik, a mi dicséretet érdemel, ezt észszerüen nem roszalhatjuk; de ha azt ohajtjuk, hogy mindent az ő kellő értéke szerint dicsérjünk, ugy szinte csak olyasmit ohajtunk, a mi észszerű. Mondottuk már, hogy e chinai nép nem müveletlen, hogy politikai intézményei jórészben igen czélszerüek, hogy szellemi tevékenységben nem a legutolsó, hogy társadalmi nyilatkozásában sok szép vonás észlelhető; és ha kell, még többet mondunk, azt tudniillik, hogy a chinai nemzet külbefolyás ereje és idegen példák utánzása nélkül saját emberségéből verekedett föl ezen állapotra. De van-e ebben valami meglepő? Nézetünk szerint nincs, hacsak az nem, a mit az uj dolgok első látása előidézni szokott. És valljuk meg, ez az, a mi az európai utazókat félrevezeti, avagy azokat is, kik több ideig tartózkodtak Chinában, de az észlelt dolgokat, az azokat alkotó elemek mellőzésével mérik, sokszor csalódásba ejti. Többnyire azon előitélettel szállunk a Chinába siető hajókra, hogy majd oly néphez fogunk jutni, mely a barbárság csapása alatt görnyedez; de a partra szállva látunk finom magatartásu embereket, látunk különös alakú de magában véve csinos épületeket, látunk kőfalakkal kerített népes városokat, látunk az utczákon némi tetszetős illemet, látunk nyitott boltokat s azokban különös izlésre, de egyszersmind nagy technikai tökélyre mutató czikkeket, — ez mind ujság, ez mind ellenkezője annak, a mit gondoltunk, innét a bámulat és álmélkodás. De pogányság és müveltség! nem ellentmondás ez? Ép oly kevéssé, mintha azt mondjuk, hogy valaki észszel bir és észszel él. A pogány is ember, vagyis eszes lény s igy meg van benne a képesség az értelmi fejlődésre és haladásra, tehát egyszersmind az iparra, müvészetre, kereskedelemre, irodalomra s mindezekben a tökélesedésre. Példák erre a görögök és rómaiak, kiknek fönmaradt szellemi termékeit és műemlékeit sokan nem győzik szájtátva csodálni. Ugyanezen igazságból, mely szerint az ember a legvastagabb pogányság mellett is természetes eszének birtokában marad, következik egy

másik szint oly elvitázhatlan igazság, hogy tudniillik az ember még a pogányság állapotában is képes az erkölcsi jónak bizonyos fokig való megismerésére, és fogékonyságot, hajlandóságot, akaratot mutatni annak követésére. A természetfölötti rendből tényleg kizárva lévén, a pogány ember eljuthat odáig, hogy a jót a jóért magáért szeresse és kövesse, a mennyiben a jónak meg vannak természetes szépségei és varázsai, de odáig nem juthat, hogy a jót Istenért, vagyis természetfölötti indokból szeresse és kövesse. És igy ha vannak erényei, azok csak természeti erények; ha vannak jó cselekedetei, azok csak természeti értékkel birnak; ha a jónak gyakorlatában mintegy a hősiességig emelkedik, evvel a természetinek határait túl nem lépte. Egyszóval a pogány az, a mi az ember természetileg; ennél kevesebb lehet, de több nem lehet; e téren mozoghat, haladhat, sőt a keresztény embert fölülmulhatja, mégis közte és a keresztény között akkora ür marad, mint a mécsvilág és verőfény között. Ne csodálkozzunk tehát rajta, ha a chinai népben szellemi müveltséget, külső megjelenésében némi finomságot, cselekedeteiben és erkölcseiben némi jóságot tapasztalunk: ő ember, tehát szabad embernek is lennie. E szempontot nem kellett volna feledniök azoknak, kik chinai dolgokról és állapotokról irván, oly föltétlenül magasztaltak mindent, a mit Chinában láttak és hallottak; mert ez az egyetlen helyes mérveszső. Igenis, a chinai hittéritőnek nincs szüksége, mint hajdan az európai barbártörzsek hittéritőinek, előbb a népet földmüvelésre, iparra, háziasságra oktatni, elméjét és értelmét kifejleszteni; de azért mégis igaz, hogy a chinai nép nem kevésbbé szerencsétlen, mint voltak ama barbártörzsek, mert ő pogány, vagyis bukott ember, ugyanazon állapotban, melyben az első Ádám sodorta és hagyta őt, a nélkül, hogy a második Ádám Krisztus Jézus szabaditó, helyrehozó, ujjászülő müvéről tudomással birna. — — Van azonban a chinai dolgokkal foglalkozó iróknak és tudositóknak egy második osztálya, kiknek kissé tüzetesebb felelettel tartozunk, nem

mintha ők ezt inkább megérdemelnék, hanem mivel a dolog fontossága sokkal nagyobb, a mennyiben itt már keresztény becsületünk forog szóban. Ugyanis ezen fajta iróknak is minden dicső, minden magasztos, a mi Chinában van: társadalmi intézményeik eszményiek, szellemi fejlettségök bámulatos, erkölcsi állapotuk ragyogó, egyszóval müveltségök oly fokon áll, melyre mi európai népek, ha eljutni szeretnénk is, talán soha eljutni nem fogunk. Adja a jó Isten, hogy soha el se jussunk! De hát honnét a chinaiaknál ezen nagy előmenetel, nálunk pedig az a szörnyü elmaradás? Ez igen egyszerű. Ők pogányok, mi keresztények; az ő szellemök röptét semmi sem korlátozza, mi pedig minden lépten-nyomon majd valamely dogmába, majd valamely felsőbb tekintélybe, majd valamely ódon szokásba ütközünk s igy világos, hogy nem fejlődhetünk, de egyszersmind tagadhatatlan, hogy, mint azt az emberinem fölvilágosodottjai bizonyos időtől fogva nyiltan belátják és kimondják, a katholikus egyház mellett a haladás elvileg és gyakorlatilag lehetetlen. No most már tudjuk, a mit még nem tudtunk, hogy tudniillik nekünk, szegény keresztény népeknek Chinába kell mennünk müveltséget és haladást tanulnunk. Kiki látja, hogy itt fogas emberekkel van dolgunk, azoknak táborából, kiket erős szellemeknek hivnak. Mint ilyeneknek szokva kell lenniök a borshoz és paprikához. Mi itt csak főbb vonásokba összeszoritva adhatjuk elő mondanivalónkat, egyrészt mivel igy is elégséges feleletet adhatunk, másrészt mivel később, ha Isten engedi, ugy is alkalmunk lesz egyes dolgokról bővebben szólni. A mint a valódi müveltséget mi képzeljük, ez az egész embert magában foglalja és végczéljában összeesik az ember tökéletességével, a mennyire azt itt a földön elérni lehetséges és szükséges. Ennélfogva tekintve az ember szellemi részét, a müveltség föltételezi az igazság ismeretét, melyhez viszonyitva a különféle tudományok és hasznos ismeretek ugy állanak, mint eszközök a czélhoz; tekintve pedig az ember érzelmi részét, a müveltség föltételezi a sziv ne-

mességét, vagyis a megismert igazságnak gyakorlatát, melyből származik az erkölcsösség. Buta embert minden szivjósága mellett sem lehet müvelt embernek nevezni; de viszont a legokosabb embert, ha szive gonosz, csak gazember nevezet illethet meg. Igazság és erkölcs szükségképen kiegészitik egymást, e kettőnek kisebb vagy nagyobb foka határozza meg az egyeseknek, s a kellő arányt szemmel tartva, egész népeknek müveltségi fokát. E szerint a tudományok, müvészetek, ipar és kereskedelem virágzását magában véve még nem lehet a müveltség föltétlen tényezőinek vagy akár csak biztos jeleinek is tekinteni, valahányszor e tényezők az embert az igazságtól s igy végczéljától eltávolitják. Már pedig ezen tényezők ama vesszők, melyekkel valamely nép müveltségét közönségesen, de nem valóság szerint mérni szokják. Hasonlóképen bizonyos külső illem, udvarias magatartás, választékos beszédformák és több effélék csak akkor jelentenek müveltséget, ha megfelelnek a valóságnak vagyis kifejezései azon erényeknek, melyeknek szinét hordják. Pedig hányszor csak ezen külsőségekből itélik meg valamely ember müveltségét!

A mi most már a chinai nép tudományos müveltségét illeti, e kérdést egyelőre vagy talán mindenkorra nyitva hagyom két lényeges oknál fogva: először, mert hogy e tekintetben illetékesen szólhassak, szükséges volna, hogy a megfelelő forrásokat eredeti szerkezetökben olvastam légyen, a mi eddig a nyelv tökéletlen ismerete mellett nem volt lehetséges, és nem tudom, mikor lesz lehetséges; másodszor, mivel e végre szükséges volna, hogy a tudományok minden ágában részint azok alapelveit, részint jelenlegi állásukat illetőleg határozott és elterjedt ismeretalappal birjak, mit ilyen igen közönséges hittéritőtől nem kell várni. Elmondom azonban azt, a mi véleményt akár egyenes kutatás, akár a másokkal való érintkezés és tapasztalás folytán magamnak e részben alkottam. A természetfölötti vagyis keresztény igazságokról pogányoknál természetesen szó sem lehet. Már pedig ezen

igazságokkal sok más fontos kérdés függ össze, melyek helyes megfejtésöket csak amazokban lelik s melyek mindazáltal az emberi szellem fejlődésére, irányára, gyakorlati lehozásaira döntő befolyással birnak. Ezen igazságok nélkül csak legfölebb a pusztán emberi ismeretekben, a pusztán természeti igazságokban lehet megállapodásra jutni, a mennyiben az érzék alá eső dolgokat megfigyelhetem, azoknak sajátságait elleshetem, a bennök működő erőket észrevehetem, a tünemények rendes ismétléséből s azonos hatásaikból bizonyos állandó törvényekre következtethetek s eképen némi rendszert alkothatok, melyet, ha tetszik, tudományos rendszernek nevezhetünk, de még igy is a leglényegesebb dolgok, ugymint ezen tüneményeknek létoka, végoka, értéke és hozzám való viszonya megfejtetlen maradnak. Chinában tehát a jó Isten végképen ismeretlen, kivéve természetesen azon aránylag csekély töredéket, mely a keresztény hitet elfogadta. Könyveikben és irataikban szó van ugyan néha, de igen ritkán, bizonyos legfőbb lényről, de a közéletben semmi nyoma; soha a legtávolabb említés vagy vonatkozás nem történik rája. A tanult emberek (litteratusok) egyátalán rationalisták és materialisták, követve mesteröket s talán egyetlen bálványukat, Confuciust, ki Istenről, a lélekről s annak jövendő sorsáról, noha tanitványaitól több végbe kérdeztetett, mindig csak kitérőleg nyilatkozott, vagy mivel felelni nem tudott, vagy pedig mert öntudatos csaló volt. A köznép többnyire Buddha vallását követi, mely azonban hitczikkelyeket nem tartalmaz, hanem csak némely külső szertartásokból áll. Egyébiránt a hol valamely legkisebb dolgot megfejteni nem tudnak, oda mindjárt valamely istenséget vagy nemtőt, alkotnak, mint ez igen természetes; azért minden képzelhető dologra nézve van bálványuk. Vallás rendszer természetesen nincs, nem is lehetséges ennyi temérdek istenség mellett; mindenki azt hiszi, a mit akar, többnyire pedig a hittel mint olyannal vajmi kevesen törődnek, megelégedvén némely hagyományos vallásbeli szertartás

elvégzésével. Minden vallásbeli hiedelem közt legáltalánosabban van elterjedve s legnagyobb szivósággal bir náluk a holtak cultusa; ez voltaképen a chinai vallás, a miben minden más népektől megkülönböztetik magokat. Ismeretes ugyan, hogy az egyptomiak, chaldeusok, a zsidók s egyátalán a keleti népek különös kegyelettel viseltettek az ő holtjaik iránt; nem ritkaság, hogy a holtak sirjai fölött eledel-áldozatokat mutattak be és lakomát tartottak. Mindezt a chinaiak is teszik avval a különbséggel, hogy ez náluk kivétel nélküli egyetemességgel bir, hogy ezt mind egyéni mind társadalmi létök sarkalatos elvéül tekintik s hogy ennélfogva e cselekvényre benső indulatból, tehát vallásos meggyőződésből érzik magokat vonzatva. Azonban ki nem látja, hogy a holtak eme kultusa nem egyéb, mint a földi élet túlbecslése vagyis istenitése, a mennyiben örökös hálára és tiszteletre érzik magokat lekötelezve azok iránt, kiktől életöket vagy közvetve vagy közvetlenül vették; mert a holtak tiszteletéről szólva, ezek alatt legelső sorban s majdnem kizárólag a nemzetségi ág visszamenő egyenes vonalát kell érteni. Ha már a lélek halhatatlansága egyrészt eléggé kifejezve látszik lenni a lélekvándorlás hiedelmében, mely hiedelem szinte általános a chinaiaknál, addig másrészt nem ismerik a lélek egységét és fölötte gyarló fogalmok van a lélek szellemiségéről. Az előbbire nézve három egyéni lelket különböztetnek meg: egyik a testnél marad a sírban, másik a család oltárán időz, a harmadik bolyong; az utóbbira nézve nemcsak eledeleket mutatnak be a léleknek és formaszerint meghivják őt azoknak elköltésére, hanem házat is épitnek neki lakásul és ha házazság nélkül költözött el, megházasitják egy másik megholtnak, leánynak, lelkével. A földön túli jutalmat és büntetést, vagyis a mennyországot és poklot illetőleg a chinaiak sokkal ingadozóbbak, mint voltak a pogány görögök és rómaiak. Szerintök a jók valamely jó helyre, a roszak valamely rosz helyre jutnak, de sem a hely meghatározva nincsen, sem külön elnevezéssel nem bir az ő nyelvökben.

De eltekintve emez örök s annyira életbevágó igazságoktól, melyek nélkül valódi szellemi müveltség nem lehetséges, melyek nélkül pedig, mint látjuk, a chinaiak bőviben szükölködnek, a többi tudományokban és ismeretekben sem rettenetesek. Körülbelül most is ott vannak, a hova Confucius helyezte őket, ki pedig inkábbcsak ügyes compilator volt, semmint kutató vagy alkotó szellem. A mi haladást azóta tettek, annak legnagyobb részét az egykori tudós jezsuita hittéritőknek köszönhetik. Különben a tudomány, mint olyan a chinai embernek nem kenyere, hacsak nem kenyere, vagyis hacsak eszközül nem használhatja valamely állás vagy hivatal elnyerésére és megőrzésére. Tény, hogy olyanok is, kiket minden oknál fogva a müvelt és tudományos osztályba kell soroznunk, egyáltalán kezdetleges, sőt gyakran gyermekes fogalmakkal birnak, mint ezt tapasztalásból mondhatjuk, és hogy csak közönséges müveltséggel biró európai ember határozott szellemi fölénynyel bir akármelyik chinai fölött. Két oknál fogva a chinaiak még igen sokáig ott maradnak, a hol most vannak. Az egyik ok ama szertelen önteltség, melylyel magokat a világ legelső és legmüveltebb népének komolyan képzelik; másik ok amaz engesztelhetlen ellenszenv, melylyel minden idegen külföldi iránt viseltetnek. — Ha pedig a mondottak szerint sajátságos szerénységre mutat a chinaiak szellemi müveltségét a keresztény népek müveltségének, nem mondom, fölébe, hanem mint hasonrangut csak melléje is helyezni: ugy a chinaiak erkölcsi müveltségét a keresztény népekével összehasonlítani már nem többé sajátságos szerénység, hanem nemtelen szineskedés és egyuttal árulás. Értjük, mit akarnak. Azt akarják a világgal elhitetni, hogy a pogányság legalább is oly jó, vagy még jobb képező és nevelő tulajdonsággal bir, mint a kereszténység, s hogy tehát az európai népek a kereszténység elfogadásával semmit sem nyertek. Ők nem tudják megbocsátani nekünk, hogy Istenben hiszünk s törvényeit megtartjuk. China az ördög birodalma a legvalódibb értelemben, ő itt az úr,

őt félik és félelemből tisztelik. Evvel az erkölcsi állapotokra nézve mindent megmondtunk. Nem gondolom, hogy a világon volna ország, hol a bünbe esett ember világosabban szemlélhető volna az ő nyomorúságában, mint itt Chinában. Mint légyen a bünnek legelső és legfőbb következménye, elfordulni Istentől, mint végczéljától és a teremtményekhez fordulni, ezt ugyan elméletileg már akkor is értettem, minekelőtte Chinába jöttem volna; de ez igazságnak gyakorlati megvilágitását csak itt láttam, sőt nem annyira láttam, mint inkább kézzel fogtam. Ha annakelőtte olvastam az evangeliomban Krisztus Urunk intését, hogy ne töprenkedjünk sokat a fölött, hogy mit fogunk enni, mit fogunk inni és mivel fogunk ruházkodni, mert ugymond, igy csak pogányok szoknak tenni, ez igék nem tettek rám semmi különös benyomást; de ha most olvasom ugyanezen igéket, meglepetve látom, mint igaz annak nemcsak minden szava, hanem minden betüje. Valóban, a chinai embernek addig, mig lélekzet van benne, nincs más gondolata, mint ez a „mit fogunk enni és mivel fogunk ruházkodni.“ Pénz és gazdagság! ez cselekedeteinek fő rugója, ez törekvéseinek főczélja, ez képzeletének főeszménye. Pénzért él és hal, pénzért mindent megtesz, pénzért mindent eltűr. Ha pénzed van, boldognak tart, ha pénzed nincs, rád sem néz. Mondd neki, hogy gazdag vagy, és tisztelettel meghajol előtted; mondd neki, hogy szegény vagy, föl sem vesz többé. Ezen kincsszomj és haszonlesés fölötte megvesztegeti a chinai nép jellemét. Csalás, ravaszság, hazudság, szinlelés, csikarás s több efféle jellemtelenségek természetes következményei ama főszenvedélynek. A legelőkelőbbek a legroszabb példával mennek elül. Azok, kik tehetősebbek, minden módon rejtegetik módosságukat, nehogy a mandarinok észrevegyék vagyonosságukat; mert ezek csakhamar találnak valamely ürügyet, melynek szine alatt a vagyonos polgárt pörbe fogják és pénzbirságra itélik. Ez képezi rendesen a mandarinok legnagyobb jövedelmi forrását s ezen úton szoknak meggazdagodni, hasonlag a hanyatló

római köztársaságban divott szokáshoz, mely szerint valamely tönkrejutott kegyencz, eme vagy ama tartomány praefectusává tétetett, hogy zsarolás és csikarás utján vagyonát rendbe hozza. Ugyanezen ok miatt nekünk hittéritőknek is gyakran vigyáznunk kell; mert sokszor megtörténik, hogy egyik vagy másik jelentkezik a keresztény hit fölvételére, kinek azonban rejtett szándéka nem más, minthogy nálunk alkalmazást, hivatalt, szóval kenyeret leljen. Ha könnyen hitelt adunk, nemsokára alkalmunk van látni, hogy bárány helyett farkast fogtunk. A nyereségvágygyal rokonságban áll az élvezetvágy. Valóban, e kettő, hacsak a keresztény szellem nem tereli egyiket a józanság medrébe s nem öldökli a másikat gyökerében, egymástól elválaszthatlanok. A pogánynál épen azért, mivel pogány, nem ütközhetünk meg akár az egyiknek akár a másiknak hiányán, de azért szintugy nem tilthat bennünket semmi, hogy létezésöket, tudniillik ama kettős szenvedélynek létezését ne jelezzük. Tehát a chinai élvezethajhászó annyira, a mennyire csak erejétől telik s még azon fölül is. Erre nézve csak két főbizonyitékot hozunk föl. Egyik az opium. A mennyire a birodalom kiterjed, annyira terjed az opium használata. Minden rangnak, minden osztálynak főrésze van benne. Mindenki belátja és elismeri, hogy ez a portéka nem más, mint méreg, hogy aláássa nemcsak az egyesek, hanem az egész nemzet életnedvét, s még sincs megállapodás. Most már magában Chinában kezdik az opiumot készíteni s nem fognak megállni, ezt előre lehet látni, valamig szükségletöket nem födözik. Van Chinában is pálinka, mint más országokban, vannak itt is pálinka ivók épen ugy, mint másfelé, de az opium, ez tisztán chinai élvezet. Pedig csak látni kellene, mivé teszi az opium az embert. Ha valamely halott fölkelne ravataláról s az utczán járna-kelne, ugyanazon látvány lenne szemeid előtt, mint most, midőn az opiumszivókat látod. Ehhez járul, hogy az opium csárdák ugyanannyi bordélyházak. A másik a gyermeksikkasztás. Hogyan tartozik ezen dolog az élvezetvágyhoz,

azt nem mondjuk el tövéről hegyére, minden kissé mélyebben látó ember könnyen elismeri, hogy e tünemény roppant feslettségre s egyuttal erkölcsi ernyedtségre, elsülyedésre mutat. Ha vannak is más országokban enemű esetek, mint azt tagadni, kivált nagy városokra nézve, fölösleges volna; de sehol nincs meg, csak itt Chinában e két dolog: először, hogy itt a gyermeksikkasztás minden kigondolható alakban, módon és fokban átment a nép szokásába; másodszor, hogy itt az többé bünnek nemcsak nem tartatik, hanem észszerű, több esetekben szükség igényelte eljárásnak tekintetik. A mondottakhoz csatoljuk még a chinai nép képmutatás Ez miben áll? Abban áll, hogy a chinai ember kivülről, mint Üdvözitőnk mondá, fehéritett koporsó, belül pedig tele van rothadással. Talán nincs nép a világon, mely a külsőségre annyit adna, mint a chinaiak. Tudom, hogy a müvelt országokban is nagy sulyt fektetnek a külső illemre, és pedig sokszor annál nagyobb sulyt, mennél kivánatosabb volna, hogy a belső illemre nézve is oly érzékenyek legyenek. De tudom azt is, hogy a külső udvariasság mellett többnyire ott van a szív nemessége, erényessége is. De itt Chinában minden erény csak a külsőben áll. Azt a mi jó van bennök s azt mi jó nincs is bennök, mind a képökre akasztják. Chinaiaknál a legnagyobb szitok és bántalom ez: nincs képed, orczátlan vagy. Nevezetes dolog! Chinában tartózkodva az ember sokkal kevesebb nyilvános botrányt lát, mint nálunk a legistenfélőbb vidékeken. Itt nem látsz az utczán részeg embert, nem látsz a két nem közt kaczérkodást, de még közlekedést sem. Ha chinai ember bortól fölhevitett orczával jelennék meg nyilvánosan, az nagy szégyen volna reá nézve. Ha chinai ember nőszemélylyel az utczán szóba állna, nyilvános megszólásnak tenné ki magát. És mégis! Nincs kéjelgőbb ember a chinainál, csakhogy ő mindent alattomban tesz, miért? mert minden förtelmessége mellett becsületes embernek akar látszani és tartatni. Ez a körülmény sok utast és fölületes vizsgálót lépre vezet. Ők csak abból itélhetnek,

a mit külsőleg látnak, de talán nem ismerik vagy nem eléggé méltatják a chinai jellem azon vonását, mely szerint mindent csak a külszinért tesznek, minden elsülyedtségök mellett dicsőséget keresnek épen ugy, mint a sátán, ki őket mind e tévelybe bevezette. Egyébiránt ez is egyik nem csekély akadály a hitterjesztésre nézve. Minden erényt a külsőségbe helyezvén épen ugy, mint sokan nálunk a becsületességet egyetlen és elégséges vallásnak tartják, a chinaiak meg vannak elégedve az ő pogány vallásukkal annál is inkább, mert az tőlük rendesen semmi áldozatot, semmi önmegtagadást nem kiván, sőt még a bünt és szenvedélyt is szentesíti. Hozzá járul, hogy azon európaiak, kiknek példájából a chinai ember a keresztény vallást, annak fölségét és szentségét tanulhatná, épen ellenkezőjét teszik annak, mit a keresztény élet magával hoz. A kalmároknak, kereskedőknek, ügynököknek első és utolsó gondjuk a pénz és gazdagság; a matrózoknak, mihelyt partra szállnak, első gondjuk holtig leinni magokat, ugy hogy tántorogva, hurrogva és egymást a földön czipelve mennek végig az utczákon. Szilárd, hithű embert, ki legalább főbb keresztény kötelességeit teljesíti, vajmi ritkán, igen-igen ritkán találunk az európaiak között. A pogányok ily példákat látva azt mondják: Ha minden ugy volna, a mint a hithirdetők mondják, akkor magok az európaiak nem tennék azt, a mit tesznek; igy jobb, ha régi állapotunkban maradunk. E szegény pogányok ugy okoskodnak, a mint tudnak. Ha jobban a dolog fenekére látnának, átlátnák, hogy ide Chinába nem a kereszténységnek szine-java, hanem kevés kivétellel csak söpredéke jön, kik otthon is épugy galibát okoznak, mint itt; átlátnák egyszersmind azt is, hogy az ördögnek nagyobb érdekében fekszik a keresztényeket roszra vezetni és azoknak rosz példája által magát a kereszténységet rosz hírbe hozni, egyrészt hogy az ellentét annál kirivóbb legyen, másrészt hogy a keresztény vallás szépsége és fönsége magok a pogányok előtt annál tovább rejtve maradjon. Nem kell tehát sem magunkat

sem másokat csalni, azt állitván, hogy ime a chinaiak pogány létökre erkölcsre nézve fölebb állnak, mint a keresztények, a miből következik, hogy a pogányság épen ugy képes vagy még képesebb embert nevelni, mint a kereszténység. A kik igy beszélnek, igen sokszor nem értik a dolgot, és még többször nem jót akarnak. Már az, hogy ily elveket valló és hirdető emberek létezhetnek, és pedig a keresztények között, mutatja, hogy csudálnunk lehet, látván, hogy kereszténeyeink erkölcsei, nem elvben, mert erről kérdés sem lehet, hanem gyakorlatban, nem roszabbak. Ne hitegessen bennünket senki a pogány erkölcsök szépségével és szeretetre méltóságával; mert ezek csak azoknak lehetnek szeretetreméltók, kik szivökben pogányok s csak azoknak szépek, kik lelkökben vakok, mint a pogányok.

(Vége köv.)

Ürge Ignátz.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Snytagma Theologiae fundamentalis. Concinnatum per Joannem Zádori, doctorem Theol. et professorem in Sem. Strigoniensi Strigonii. 1882—3. Typis descripsit Gustavus Buzárovits. Legnagyobb nyolczadrét, 618 lap. Kapható Esztergomban Buzárovits könyvkereskedésében, Budapesten Knoll Károly akademiai könyvkereskedésében. Ára 4 forint.

Van szerencsém bemutatni alapvető hittanomat, mely épen most jelent meg, s kezdem szétküldeni a megrendelőknek. Opus paratum est ad curriculum. Minthogy a munkára forditott idő nem mindig a jóság bizonyitványa, tehát nem egyéb oknál fogva, csupán historicum gyanánt emlitem meg, hogy tizenöt évig készült. Nem ugyan egyhúzomban, de csekély megszakitásokkal; tehát exire de carceribus gestiebat. Midőn a most már

20 éves tanári pályát megkezdettem, évenkint három vagy négy szerzőt vettem segédkönyv gyanánt, hogy a kézikönyv magyarázatánál a fáklyát elővigyék. Nagyon unalmas volt a közhelyeket százszor is elolvasni, s látni ahogy ugyanaz évszázadokon keresztül egyenlően leiratik; de hát ez kétezer éves tanban máskép nem is lehet. Mikor egy sem elégitett ki, akkor a nagyobbak vétettek elé, hol a tárgy tűzetesen adatott elé, vagy legalább az olyan jótékony hatással lévő példákra, hasonlatokra vadászhattam, s a böngészet ritkán volt gyümölcstelen. Leginkább Bellarmin nagy műve és Petavius iránt vagyok hálás, mert soha sem hagytak cserben. Az első azonkivül világossága, a második soliditása által kitünik. A segédkönyvek közől vajmi sok, két heti használat után örökre elvettetett, s örülök, ha eltünnek könyvtáromból. Ilyen például Prúnyi, Becker, Gemeiner (Dogmatica methodo mathematica adornata. Wiennae 1784.) Ezen ur azt mondotta: a mozgás érve von videtur mihi convincens, habár sz. Tamás élt vele, annál is inkább, quod Systema Newtonianum D. Thomae prorsus incognitum fuerit (!) Oh mennyi sületlenség. Et reliqui. A használhatókat a munka végén elősorolom.

Miután a több oldalról megforgatott czikk, értekezés elkészült, a növendékpapok passiv itélete alá került. Ugyanis miután leirták, megtanulták, azután az iskolában előadták, legjobban vettem észre, mit kell rajta javitani; amit szépen megtanultak, s tekervényes kérdésekre is tudtak felelni, az megállta a sarat, ami döczögve ment (már t. i. a középszerűségen felül álló ifjaknál) az ujolag munkába vétetett s két év mulva ismét próbára tétetett. Mert hát non semper pari attentione et diligentia laboramus. Ehez képest vajmi sokszor változtak a szakaszok; sok elmaradt, mások egybeolvadtak; ami szövegben volt, jegyzetekbe került, s viszont. Ezen eljárásban, hosszú észlelet folytán készült a tankönyv s igy nem csoda, ha jónak tartanám, mert illetékes emberek (!) gyakorlatilag vezettek be a szakaszok minősitésébe. Franzelin bibornok

mondotta nem rég, azon kérdésre, mért nem ir most is? mert a növendékpapok tanitják a tanárt irásra; nélkülök, az ő gyakorlati birálatjuk nélkül nem megy az irás, szétfolyik ködös eszmélődésbe.*

Volt azonban egy másnemű szakember, aki birálta a dogmatikat vagy husz vizsgálaton elnökölvén, kinek eljárását az első előszóban vázoltam. Ennélfogva minden vizsgálat után erős jegyzetek készültek, melyek a szakaszok, érvek elosztásában, kihagyásában, vagy ujra megkezdett tanulmányozásban érvényesültek. Vajmi sokszor könyveket is kaptam, ama magas itésztől, melyekben tűzetesen voltak előadva a megjegyzések, melyeket vizsgálat közben elmondott.

Ámbátor első sorban a növendékek számára készült ezen dogmatika, nem foglalja magában csupán az elemeket, hanem azokon kivül jóval többet ad. Merthogy csak egyet hozzak fel, a szentatyákból egy, két példával eleget tettem volna a tankönyv követelményének, amint nem is lehet többet kivánni a legszorgalmasabb növendéktől sem; ámde a Syntagma többet tartalmaz, főleg azért, hogy mikor későbbi korban a hagyományban kutat az olvasó, ne csak más patristikus érveket élvezzen, de egyuttal a felhozott idézetekből értse meg, melyik szent-atya irt ezen vagy azon igazságról. A jegyzetek (scholia, parerga) pedig mind kihagyatnak a rendes tanulásban; ezeket magyarázat közben hol bővitve, hol röviditve adom elő; mert tulajdonképen az élemedettebb kor számára készültek s azoknak akarok velök használni, kik a lelkészeti életben részint ismételni, részint tovább készülnek indulni a hittan vizsgálatában vagy tanulásában.

Minthogy a munka nagy, nem lehetett egy embert ily nagy figyelmet kivánó egyházi birálattal terhelni; ugyanis tapasztaltuk, mily nehezen fognak gyakorlott itészek

* Hasonlót irnak Svarez-ről. Saepe descipulos ipsos consulebat, libros ipsis commentariosque suos tradebat recognoscendos et si quid in eis censura dignum animadverterent, mutare summa facilitate solitus. V. ö. Hurter: Nomenclator litterarius. Insbruck. Wagner. I. kötet 257. lapon.

is nagy terjedelmű müvek birálatába. Ennélfogva kérésemre négyen voltak szivesek elvállalni a fáradságot. Dr. Steiner Fülöp nagyváradi kanonok; Dr. Bognár István egyetemi hittanár; Dr. Kisfaludy Béla győri hittanár és Dr. Csernoch János primási titkár. Az egyházi hatóság beleegyezett. Ezen fáradhatatlan urak szivességét ezennel forróan köszönöm, utbaigazitásaikat hálával fogadom. Homines sumus, qui quidvis potius, quam nos ineptiisse, malumus. Hanem ezen urak jószándéku kifogásait mindig tekintetbe vettem, s vagy kihagytam a gyanus helyet, vagy megmásitottam. Vajmi sokszor egy alkalmatlan szó kihagyása, melynek hibáját szerző másoktól elvakitva nem látott, helyessé teszi az érvet, megszünteti a széthangzatot. A részek arányát jobban méri meg, aki hidegen szemléli, mint a részletek iránt elfogult szerző, aki némely kedvencz eszméje miatt egész szakaszt, vagy szakasz részletet elkövetett, csakhogy benn legyen az, amit vagy maga kieszelt, vagy böngészetei közt meglelt és szépnek talált. Mert vannak csábitó szerzők is; igy például amit Huetius, Palmieri, Hurter, Cercia mondott, et si quis alter pererudite aliquam ornasset sententiam, azt hajlandok vagyunk ide vagy oda becsúsztatni. A biráló, (más kedvenczei lévén,) hidegen tekint a csillámos eszmére, s oly megjegyzést tesz rá, hogy legott kitörli a szerző. Némely érv vagy szólam éveken át lebilincselt, de miután a biráló idegenszerüségét bebizonyitotta, azonnal kipenderült. Egy nagy csomag lett az elvágott és eltemetett részletekből. Ily beható munka után örök hálámat érdemlik meg; — ha csak egy szakaszba hoztak volna öszhangot, már is érdem, pedig többet tettek. Azért azon szokást, mely szerint egyháziak csak birálat után adhassák ki könyveiket, nagyon üdvösnek tapasztalom. A Jézus-rendi tagok müveit pedig négy biráló olvassa át, mielőtt nyomdába adatnának. Sokszor olyanoktól is kapunk üdvös figyelmeztetést, kiktől soha nem vártuk.*

* Hogy ennyi birálat után is lehetséges a kifogásolás, példa rá Thomassini, ki Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina czimű munkájában közli

Idézek két művet, melyek indexben vannak. Ilyen a Theologia Lugdunensis, melyet Valla irt a mult század végén és Serry Jáczint tudós dömés müvét, Exercitationes historicae criticae (Venetiis 1719) melylyel főleg a zsidókat ostromolja. Erre nézve meg kell jegyezni, hogy nekem van főpapi engedélyem a tiltott könyvek olvasására, tehát belőlük azt ami jó, felhasználni. Maga Natalis Alexander történelme is benn volt az indexben, de javitások folytán kiszabadult, s több üdvös jegyzet folytán most általán használtatik, habár Alacoque Margitról oly tiszteletlenül szól, mint ha részeg lett volna, mikor ezeket irta. Az index egyes hibák miatt kárhoztat, vajmi sokszor a könyv jó, s igy Serry s más müvek is egyéb tekintetben kifogástalanok. Maga Svarez, nem tudom melyik müve miatt az indexbe került.

A használt szerzőket nem mind emlitem meg a munka végén, csak azokat, kikkel többször találkozik az olvasó. Azt akarom kiemelni, hogy ezen eljárásommal nem akartam az alapvető hittan kimerető képét, a szerzők teljes táblázatát kiadni, ez nem volt eszemben; hiszen azokat sem közlöm, kiket használtam vagy könyvtáramban vannak, de némelykor tanácsba hivtam; csupán térgazdálkodás vezetett e gondolatra, hogy megemlitve többször a szerző nevét, az olvasó a munka végén mindent megtaláljon, ami az idézett munka használatára vezesse. Igy például Aquinast használva, a „Summa“ szó

a kifogásukat, és czáfolja (Maguntiaci 1787 évi kiadás, I. kötet elején.) És ezek vigasztalhatnak mindenkit, ha a roszakarat, vagy tudatlanság balul megitéli. Mondja például: dedit Christus apostolis supremam auctoritatem, ezt a biráló kifogásolta, mintha állitotta volna: ergo et pontificatum dedit apostolis. Ámbár szembeszökő, hogy az egész szakaszban csak az ordóról beszél, nem pedig a joghatóságról, és mindenki tudja, hogy ordo tekintetében a pápa egyenlő a püspökökkel, csupán jo ghatóságra nézve följebbvaló Summi pontificatus praerogativa ad jurisdictionem pertinet, non ad ordinem; nemini unquam in mentem venit, ut diceret papatum esse ordinem ab episcopali ordine discretum, eoque superiorem. Más helyen csak igy védekezik: respondeo, quod dubitem an notarum auctor caput hoc legerit, quod tam dure perstringit. stb. Idézett mű XXIII. lapján

jelzi nagy müvét; Gentes pedig a Summa contra Gentiles czimű müvet, melyben java részben a Theologia naturalissal foglalkozik. Ilyképen a czimek leirását meggazdálkodva, tért nyertem. Amugyis nagyon sokat kénytelen volna kihagyni, hogy ne legyen olyan nagy a munka; ámbár a legnagyobb lexicon oktávot választottam, mégis 38 és $^{5}|_{8}$ ivre terjedt, minden nyomtatott iv 8—9 irott ivet nyelt el. Alig van oly széles soru dogmatika mint ez. Tehát merőben térszüke okozta ezen tettemet, nem pedig azért cselekedtem, hogy a jeles dogmatikusokat mind előszámláljam; láthatók azok Hurter Nomenclatorában (Oeniponti, apud Wagner.) Ezen kijelentésnek az az oka, hogy valaki jeles dogmatikus lévén, azért hogy kihagytam, ne nehezteljen. Igy például Macedo Ferencz szörnyen megharagudott Bona bibornokra, hogy müveit nem emlitette.*, Rident merito hominem, quotquot sapiunt; iidem vero si multos Macedonis similes existere negant, in magna morum ignoratione versantur, mondja egy nagy tudós. — Másik czélzatom az volt, hogy a növendékpap idejekorán megösmerkedjék a középszerűségen felül álló dogmatikusokkal, s ha valahol kezébe kerülnek becsülje meg, vagy ha a padláson találja, kefélje ki, kötesse be és tegye könyvtárába.

Nagyon sok sulyt fektettem a szentirási bizonyitó helyek értelmezésére, a próféták jövendölésének magyarázatára; ez azért van, hogy ekképen a protestánsok ellenében, kikkel folyton találkozunk, szembe nézhessünk, s miután a hagyományt elvetik, győzelmet arassunk. Azonkivül némely hitágazat, mint például a pápai főnökség s tévmentesség, oly praegnans szólamokban van kifejezve a szentirásban, hogy bővebben értelmezve, minden oldalról taglalva, elegendő a hitágazat kételykizáró begyőzésére. Az alapvető hittan sokat foglalkoz-

* V. ö. Mabillonii: Iter italicum. Tomo I. musei italici pag. 60. Patrem Macedonem Minoritam ad impugnandum Cardinalem, ea ratione fuisse impulsum, quod cum Bona viventes auctores passim in suis laudaret scriptis, nuspiam de Macedone fecisset mentionem.

ván az észbeli igazságokkal (theol. naturalis) e tekintetben is igyekeztem kimerítő lenni; egyuttal az ész és kijelentés közti viszony feltüntésében sokat fáradoztam. Ez volt a vatikáni zsinat egyik fő feladata, azért méltán követeli az olvasó, hogy ez az ujabb hittanokban tűzetesen tárgyaltassék. Sok munkába kerül itt a zátonykerülés, mint akár a hajózás Csallóközben. Némi megelégedéssel nézek a pápaságra, mert ez amily sok munkába, ép annyi változtatásba került, mig jelen alakját nyerte. Legtöbb tünődést okozott ama tétel: Pontificem esse Romae jure divino. Érdekes lett volna azon értekezést is kiadni, mely bizonyitja Péter római püspökségét, s ottani halálát, de miután ez a történetbe, s részben a biblicumhoz tartozik, kihagytam. Annál is inkább, mert tért nyertem vele.

Még más tárgy is van vita alatt, ha vajjon hová tartozik? Ugyanis egynéhány dogmatikus, saját köréhez tartozandónak véli a szent könyvek czimszerűségét, hitelességet is bebizonyitani. Sokan közlik az ó-szövetségi kijelentés történetét; némelyik bőven taglalja az inspirátiot s más biblikus tárgyat. Ezeket mind kihagytam, mert hiszen a biblikum tűzetesen foglalkozik e dolgokkal. Mire való a biblicum, ha nem meriti ki a bibliához tartozó kérdéseket? Az önérzetes biblikus nem is engedi kiragadni kezéből. Idő, tér pazarlás ez a kettős tárgyalás; sokszor pedig tévesztő is. Ugyanis mind a két tanár (a biblikus és dogmatikus) vajmi sokszor azt véli, hogy a másik amugy is taglalja, tehát én kihagyom: s később kitünik, hogy egymásra háritván az ügyet, teljesen kimaradt. Ugyanezt tettem a történettel, egynéhány esetben. Kihagyhattam volna a titkos fegyelemről szóló szakaszt is, mert oda tartozik; de miután ezzel a protestansok erősen vagdalják dogmáinkat, nem birtam magamat elhatározni, hogy elhagyjam; közlöm a lehető legnagyobb rövidséggel; örömem volt, ahogy a biráló e czikkben számos törlést javasolt, maga is törölvén egymást. — Nincs elegendő magas törvényszék, mely eldön-

tené, hogy egynémely vitás kérdés hová tartozik. Nagyon sok a szerző magán véleményére van bizva, s mindkét felfogásra vannak érvek. Miután érett megfontolás után döntöttem el a czikkek hová tartozását, ugy vélem eljárásom miatt senki sem korholhat; bizonyos, hogy a növendékek kárával nem történt, miután a gyakorlat vitte előttem a fáklyát. Quamobrem si quis in nostris exagitandis ingenium exercere cupit, fruatur ista voluptate. Nihil ego scio tam eruditum, tam praeclarum, tam ingeniosum, quod non calumniando perverti possit. Optimus quisque furorem et invidiam hominum imperitorum et malignorum expertus est. Nec is ego sum, qui me cunctis placere posse putem, qui nulli hanc felicitatem obtigisse novi. Mondja Mosheim. Csak arra kérem Thomassinnal: desine frater venenum suspicari, ubi adversus venena antidotus paratur. A mű az alapvető hittan igazságait taglalván, ezen szakaszok legujabb vivmányait is foglalja magában; a vatikáni zsinat határozatai felkincseltettek.

Igaz, hogy Prúnyi József kanonok, nagyszombathi tanár óta (1842.) magyartól nem jelent meg latin hittan; ezen körülményt nem annak veszem, mintha a t. közönség a latin olvasástól irtóznék, vagy legalább nem szeretne olvasni latinul; azt sem hiszem, hogy csupán öreg urak fogják olvasni, kik a latin világ édes ereklyéje gyanánt tartják, és szeretik a latin nyelvet. Meggyőződésem az, hogy az ifju papság is tökéletesen meg van győződve a latin nyelv fontosságáról; tudják mi nekünk katholikusoknak a latin nyelv, hogy ez egyetemességének megbecsülhetlen eszköze s európai collegáikkal egy szinvonalon állanak. Isten azért áldotta meg növekedését, hogy a világ-egyház közege legyen, tehát örökre fog élni az egyházban; és remekirói miatt a profán tudomány sem vetheti meg. — És ha nem is mind rajongnak a latin nyelv után, tudják Cicero mondatát: „non tam praclarum est scire latine, quam turpe non scire“ (In Bruto c 37.) E tekintetben általános a meggyőződés, azért nem is

emlitem többé, hiszen egyik munkatársunk tűzetesen fog értekezni a latin nyelv szükségességéről.*

Nincs benne kétség, hogy a latin nyelv classicitása ellen gyakran vétettem: ez nem csak tévedésből, hibából származott, hanem gyakran szándékosan történt, consulto fui barbarus. Ugyanis egy nagy tudós elve ragyogott előttem. Quum cuivis propositum esse debeat lectores erudire, non dubito, quin satius sit evidentiae sermonis, quam (classicae) venustati studere, ubi virtus utraque conjuncta esse nequit. Tehát bocsánatot kérek minden barbár kifejezésért, melyet az antibarbarus atro notaret calculo. Legnagyobb furdalást az okozna, ha valahol értelmetlen vagy homályos lenne a tárgyalás. A többire nézve t. i. a consecutio temporis vagy egyéb féltékenyen őrzött remeklésre, nem volt igen nagy gondom. Annál is inkább, mert valahányszor ilyen tünődés megszállt, ami főleg a gyönyörű irályú Thomassin, Petavius vagy Lieberman olvasása után szokott volt megesni rajtam, Sulpitius Severus mondása zúgott fel agyamban. Memineris salutem saeculo non ab oratoribus sed a piscatoribus praedicatam; cum utique si utile fuisset, id quoque Dominus praestare potuisset. (In praef. ad vitam S. Mart.) Végre megnyugtatott eme tapasztalás is. Soha sem olyannyira elágazó az emberek itélete, mint midőn arról vitáznak, mi elegans a latin nyelvben, mi remek, mi nem szép. Suum cuique, hic caput, suus pileus: suus cuique aetati in his gustus. Quae Saturni saeculo placebant, Jovis aetas respuit. Tehát minden az emberek változó izlésétől függ; sőt még a kedély hangulatától, borus időben más tetszik, mint verőfényes napon. Ami tetszik, az szép. Judicum locum, aures occupant; mindazonáltal haec ipsa vocum offendicula expun-

* A latin nyelv előnyeit fényesen és eloquenter taglalja Ubertus Folieta († 1581 sept. 5.) olasz, homo nulli ingenio secundus. Müve ez: De lingvae latinae usu et praestantia libri tres. Hamburgi 1723. Főképen az a czélja, hogy kitünt esse miszerint az olasz, ha latinul is ir, őseinek nyelvét használja.

gam, cum primum ad prelum revocabitur hoc opus. Quorsum enim litigare de verbis, ubi de re convenit.

Nem kerestem igen nagy utánjárással a frasisokat, szép kifejezéseket, képletes mondatokat, de ha megtaláltam, s nem volt nehéz értésű (mert nincs gonoszabb, mikor a képlet is magyarázatra szorul) fölvettem s nem is bántam meg. Mert hát a kép, hasonlat, szép kifejezés, nem csak kidomborítja az eszmét, fényt, ragyogást ad neki, hanem bemélyeszti az emlékezetbe s kellemessé teszi az olvasást, emeli a hangulatot. Nem csak fiataloknál, hanem öregeknél is tapasztaljuk, hogy örömest olvasnak ilyesmit, mert legalább is gyufafényt bocsát magából a képlet. Hiszen meg Huetiusban (meghalt, mint auranches-i püspök 1721-ben, 91 éves korában) is megemliti Hurter (Nomenclator II. 1013), hogy elméje: vi quadam imaginationis concinna suffultum, s ép azért szivesen olvasták, sőt kedvencz iró most is, habár itéletének alapossága ellen némely életirója duzzog. Valódi jótevő (legalább rám nézve) aki a szigoru elmélkedéseket, magasban járkáló eszmélkedést, költői szólamokkal tarkázza, üde oázokat helyez a gondolkodás spirálján, hol az felüdüljön. Valamint hiba lenne, ha valaki csupán ilyenekkel töltené meg könyvét, ép úgy fárasztó, ha soha sem élénkiti szellemünk tájait, egynéhány zöldelő csemete, vagy szomjat oltó gyümölcsfa. Amint megmarad emlézetben a név, melyet ragyogó érmen, fénylő gyöngyön láttunk, ugy jobban helyezkedik el emlékezetünkben az érv, gondolat, melyet szép mondás hordoz. Ez volt czélom, mikor egynéhány hasonlatot, szép szólamot bujdostatok ott, hol nagy eszmék, döntő érvek járják a granátos indulót.

Minthogy a hagyomány első rendű kútfő, a szent atyák bizonyitását igyekeztem bőven előadni. E végből sz. Ágoston, Krisoston, jer. Cziril előkelő müveit átolvastam, hogy belőlök erőteljes, vagy legalább is uj idézeteket használjak. A húzamos keresés nem volt oly jutalmazó, mint Thomassin, vagy Petavius munkáinak vizs-

gálata, hol az atyák rendszerbe szedve, megvilágitva soroztatnak elő. Döntőbb nyilatkozatok nálok találtatnak. Az atyák tehát nagyon sok helyet foglalnak el. Természetesen, ezt a sokaságot nem azért sorolom fel, hogy a növendék mind megtanulja, ami lehetetlen s csakis a lényeg kárával történik az emlékezet tulságos megterhelése, azért teszem, először, hogy a hagyomány bőven bizonyitson, és a catholicus intellectus (a kath. közérzék) feltünjék; másodszor hogy a szónokló papság alkalom adtán használhassa szent beszédeiben. Itt háladatos alkalmam lenne ajánlani müvemet a lelkészkedő papságnak, mert beszéd készitésben is hasznát veheti. Ámde nem teszem, mert ilyetén ajánlás a sorok közt azt tartalmazza, hogy papságunk más könyvet nem szerez, mint ami közvetlenül kenyérkeresethez tartozik, s a tudománynyal nem törődik. Nekem pedig más meggyőződésem van, az t. i. hogy miután a parte potiori fit denominatio, papságunk könyvtáraiban a legujabb egyházi termékek is diszelegnek s a komoly tudományos ágak is vannak képviselve. Tehát ezen oldalról való ajánlásnak supersedeálok.

Az ellenvetések czáfolása, az eretnekek felhozásában, ugy vélem megtartottam a józan középutat. Ugyanis két dolgot kellett szem előtt tartani, amit minden tankönyv iró figyelembe venni köteles. Első az, hogy a régen elporlott eretnekek felől, egy hétig praelegálni hivságos dolog; a fősúlyt azokra kell fektetni, kikkel most is küzd az egyház. Prudentiae est, istos coarguere errores, quibuscum conflictatur veritas, mittere reliquos, quorum jam impetus exspiravit; inepti hominis vero est, praesentia corporis Christi vulnera negligere. Második szempont az, hogy tudás, azaz historicum végett szükséges róluk egyetmást elmondani, főleg ha volt idő, amikor magasabb hullámokat vetett lázongások. Ezen két szempont érvényesült az alapvető hittanban; innen van, hogy nem emlitem a sz. Ágoston és Epiphan jegyzékében levő tévfőnököket, hanem inkább szerepel az ősnemződés,

Hartman, positivisták, Darwin és a vatikáni zsinaton eltiport tévedések főnökei, mint Hermes, Günther, Froschhammer stb. no meg az ó katholikusok felekezete, mely a 19. század második felének kellő közepén kivirágzott pipacs. Remélem, hogy eltaláltam a középutat s nem ér egy hires itész vádja: Canum venaticorum instar, mira sagacitate ubivis opinionum monstra suspicantur, de quibus postea svaviter triumphare possint.

Hogy oly sokáig dolgozott rajta a nyomda, ennek az az oka, hogy egészen uj betüket hozatott a munka szép kiállitása végett, mert a jövő évi országos tárlatra diszpéldányokat készitett belőle. Ámde csak másfél ivre való betüket szerzett, s igy minden ivnél addig kellett várni mig a szedvény, a sokszoros correcturákon keresztül hajtatott, elvégre lenyomatott s lehetett a széthányt betükből ujat szedni. Hogy a javitás latin munkában mennyi fáradsággal van összekötve, azt csakis azok tudják, kik tapasztalták; tehát a található sajtóhibák miatt bocsánatot kérek, és remélem, hogy megkapom; vessenek fátyolt rájok az olvasók, jobban mondva irónnal javitsák ki. Raro ita peccarunt compositores typi, ut sensus orationis attentum lectorem fugere possit; ámde van több kemény hiba, mely habár könnyen kijavitható, éles tőr gyanánt döfi a szerzőt, valahányszor szemébe ötlik.

A részletes hittan is üszökében készen van. Ez is öt fő részre oszlik. Elsőben az Isten tulajdonságait taglalom; másodikban az Atya-Istenről értekezem, ide foglalva az összes teremtést; harmadik a Christologiára vonatkozik; negyedik a Szentlélekről és a kegyelemről szól, ötödiknek tárgya a Mariologia és a szentek, ereklyék tisztelete. Ezen irányban, felosztásban dolgozom. Ámde kiadását akkorra halasztottam, ha az alapvető hittan fogadtatásából azt látom, hogy munkám szivesen vétetik. Annál is inkább, mert a részletes hittan korunkban nem oly fontos, mint az alapvető. Az ostrom azon igazságok ellen sürűbb, elszántabb, melyek a többiek alapját képezik. Ép ellenkezőleg állunk, mint 3 vagy 5 száz év előtt;

akkor a praeambulumokban igen könnyen végeztek az alapvető hittanokkal, mert az anyagelviség nem volt anynyire elterjedve, most pedig az emberek stulto quodam et amenti fervent sensuum rerumque corporearum studio. Jézus istenségét nem oly sokan tagadták, mint most, a pápaságra, habár eretnekek mindenha ostromolták, oly tajtékzó dühhel nem agyarkodtak, mint most a tévmentességi dogma kimondása után. — Tehát méltó dolog, hogy most többen foglalkozzanak a fundamentalis theologiával; és igy ha részletes hittanom csak irásban marad, nem nagy kárát vallja az emberiség.

Már most az olvasó kegyeibe ajánlom munkámat, mely akármilyen is, sok gondba, fáradságba került; melyet ha előre tudok, talán nem is adtam volna ki. Kik stipendiumok fejében kivánják, ugy is megkaphatják, esedezem, hogy 13. sz. m. mondani sziveskedjenek, de nem előre, csak a kitüzés után. Hogy azonban csomagot kötni, a vitelbért fizetni érdemes legyen, sziveskedjék az olvasó megrendelni többi munkáimat, mint például: Jézus Szive tiszteletének mivolta, története, 6 intentio. Mária Szive tiszteletének története 4 int. Utivázlatok Olaszországból 3 int. Isten a valódi szeretet, imakönyv 3 int. Immaculata kép száza 2 int. Kik csupán a Syntagmát óhajtják, méltóztassanak 15 krt utalványon küldeni, s én keresztkötés alatt szállitom. Ilyképen a vitelbér csak 20 kr. lesz, amugy pedig 33.

Bocsánat a sok fecsegésért; est privilegium senum. Mentségül szolgáljon, hogy aki sok ideig valamivel foglalkozott, azt véli, hogy mások előtt is oly fontos az, mint előtte. Bevégzem azon kérelemmel, hogy minden sorhoz, melyhez balfogalom társulna, tessék a következő elvet mécs gyanánt mellékelni, azt akartam, hogy Krisztus Urunk üdvintézetének, a kath. egyháznak használjak; mert hát ubi vel Argus coecutiret, az itész urak Antichristum latere pervident. Ugyanerre kérte olvasóit Thomassin: qui sensa ponderare mavult, quam verbis insidiari, is facile me intelliget.

Martin Luther. Leben und Charakterbild von ihm selbst gezeichnet in seinen eigenen Schriften. Von Georg. G. Evers. früher lutherischer Pastor. I. Die Herausforderung. II. Der erste Zusammenstoss. III. Die Augsburger Tragödie. Mainz. Kirchheim.

A közelmúlt hónapokban mindenfelé lehetett Luther Márton képét látni, vajjon aureola és a Szentlelket ábrázoló galamb is ékesitett egyet mást, nem tudom; midőn a jeles professor még életben volt, ilyen képe is akadt, még Wittenbergában is, de nem tudjuk, mily álláspontot foglalt el ily insinuatióval szemben e ritka szentnek szerénysége.

Eversnek jelen müve ily aureolás képpel kezdi meg Luther jellemzését. A mű hét nyolcz füzetben jelenik meg, hármat közölük szivesen ismertetünk.

Evers néhány év előtt tért vissza a kath. egyházba, küzdelmeinek s végleges elhatározásának igazolására, melyet mint rendesen mások a jellemgyengeség, elfogultság s más nemes szellemi emeltyük közbecsúsztatása által legalább is az igazság alapjáról elemelni törekszenek, kiadta megtérésének iratát. Rá is sütötték nagy buzgón a hazugság és csalás bélyegét. Evers azért Dr. Luther Márton wittenbergi Professor életrajzához fogott, és műveit nagy szorgalommal ujra átböngészte. Irányát röviden előadja: Der Mann hat mir selbst gesessen, und ich war meinerseits redlich bemüht, ihn mit seinem eigenen Pinsel Sich porträtiren zu lassen. (Luther maga ült előttem, s én igyekeztem őt saját ecsetjével festeni.)

Az első füzet czime: Die Herausforderung. Az egészen az vonul végig, hogy Luther volt a kihivó, s nem történt viszont, amint a professor állitani szokta; ezen füzet a wittenbergi tanár forradalmi föllépésének kezdeményezéseit tárgyalja. Az eseményekből, és Luther lelkének s lelkületének átalakulásai, és fejlődéseiből kell alakulnia ez erőteljes és erőszakos Demagog jellemének, mely utóbbiakat hiven visszaadni s fejlődésük labyrinthján nyomról nyomra kisérni, nehéz föladat.

A bucsúhirdetés körül kifejtett vita magában csak alkalom volt azon számtalan ellentétes és romboló elemnek kitörésére, melyek a századok történetében s különösen a waldensesek föllépése óta meggyültek s a 16 század elején más közbelépett sötét hatalmak által is támogatva, az egyház ellen diadalmasan kelhettek. Evers is a bucsuhirdetéssel kezdi s hiven előadja ez esemény különösen alkalmas voltát, melyet az egyház gyászos helyzete, s az előforduló visszaélések még veszedelmesebbé tettek. „De ha senkinek sem jut eszébe a curia és a német egyház mélyre harapódzott világias szellemét menteni, ép oly kevéssé lehet a wittenbergi tanár jogát az egyház tekintélye ellen való lázadásra elismerni. Megfogunk győződni, hogy az elv, melyből kiindult nem volt vallási, nem volt Reformatio, hanem kiválólag Revolutio. Midőn ő az egyház tanitói tekintélyét megtámadja, szükségkép hatolt a legvégső consequentiáig, hogy a pápa az antichristus.“

Evers folyton folyvást figyelmeztet, mig Luther prédikatióit a bucsuról 1519-ig ismerteti, hogy nem a bucsú képezi támadásainak tulajdonképeni czéltábláját, hanem e prédikácziók közben hol világosan, hol közvetve szórja vágásait az egyház tekintélyére. Annálinkább, mert ezen föllépése összeesik az ifjabb egyházellenes humanismus közvéleményt gyártó invectióival, melyek tetőpontjukat az ocsmányság klassikus férczmüvében epistolae virorum obscurorum-ban érték.

Luther egyházellenes irányát nem kell a bucsúhirdetésből származtatni, mintha addig nem lett volna benne semmi, a mi ez iránynak oly rémületes képviseletét előkészitse; ellenkezőleg Evers magára Lutherre szoritkozva, a dolgot ekkép adja elő; először megtámadta a bucsúhirdetést, s e támadáshoz alkalmazkodott tana a megigazulásról, s nem megforditva; egyházellenes érzülete pedig megelőzte minden támadását. „Ismétlem azt, ami Luther irataiban folyton folyvást előtérbe lép: nem a megigazulásról fölállitott tanából eredt egyházellenes

iránya, hanem ez megvolt benne, mielőtt azt föltalálta. Jürgens talán joggal azt véli, hogy atyja házában Wikleff iratait olvasták „„és a tisztább és szabadabb fölfogás az atyáról hatott át Mártonra.““ 53. l.

Luther maga is ekkép adja elő lelki állapotának fejlődését s beszél egy ismeretlen férfiuról, ki „ezen kályhához lépve (Luther a kályhánál ülve beszél) könnyezve kért, hogy a pápaság ellen kitartóan küzdjek, mert azáltal az egyháznak nagy hasznára leszek.“ Tehát Luther mindjárt kezdetben tudja, hogy támadása a pápaság ellen van irányozva.

Az 1517. és 1518-ik évben kelt levelei közül 14 Martinus Eleutherius, a szabaditó aláirással büszkélkedik, de jóllehet Luther magát egy párt élén látta, mégis szereti támadásait a Reuchlin-féle mozgalommal azonositni. Hogyne? hiszen Reuchlin a scolastika ellen dühöngött s goromba és faragatlan dictiójával Luther méltó példányképe e nemben. A tanár úr tehát midőn Reuchlin szövetségét kereste, nem akart egyebet, mint egyesitni Róma ellenes támadásait az ifjabb humanismus egyházat és tekintélyt silányitó áskálódásaival. Mig Luther máshol az ártatlan bárány szerepét akarná játszani, mint akit elővonszoltak csendes cellájából, mint kit vérig boszantva védekezni késztettek, addig a párhuzamban, melyet Reuchlin s önmaga közt von s a Reuchlinhoz intézett levelekben, mint támadó szerepel, kivel szembeszállni senki sem mer. „Engem, ki ajtajukra kopogok és őket harczra kihivom, kerülnek s a kuczkóba bujnak, mert látják, hogy nem védekezhetnek.“ Spalatinhoz irt levélben. Febr. 15. 1518.

Miután a hatodik czikkben Luther tételeit előadja, áttér a hetedikben azon büszke fölfuvalkodott érzület ecsetelésére, mely őt minderre képesitette. „Wer ich bin, durch welchen Geist und Rathschluss ich in diese Dinge hingerissen bin.“ „Die Welt wäre schon längst schuldig gewesen, das zu merken.“ Hogyne? Benne összepontosult minden bölcseség és tudomány; mondja, hogy kimutatta „hogy sem Tamás, sem a Thomisták nem értet-

tek Aristotelesből még csak egy káputot is.“ „Nem akarom, hogy tanomat valaki megitélje, akár angyal is legyen. Mert miután meg vagyok e tanról győződve, (s én vagyok az igazság, adhatta volna hozzá) sz. Pál ad Gal. 1, 8.; szerint a ti s az angyalok birája akarok lenni, hogy aki tanomat el nem fogadja, az ne üdvözüljön.“ Hát reformatori hivatásáról mit tart? 24 év alatt 14 félekép magyarázta föllépésének jogosultságát. Evers azután megvilágitja e magyarázatait, másoknak hivatása s jogairól táplált véleményeivel.

A 95 tétel kifüggesztése által végre a meghasonlott és czivakodó Doktor a kothurnusokat huzta lábaira, s kilépett a küzdhomokra az antikrisztus ellen, levelei s beszédeiben pedig egyre tart az a hullámzó, változékony, kétes eszme és érzelemharcz.

Evers szemmel tartja s bővebben kifejti az egyes események mikénti fejlődését, a professor ez időben származó kedélyeruptióit, s a lejtőn gördülő lélek változatait s az utolsó czikben reflektál a rendben elfoglalt állására is, hol „ritkán marad elég időm a hórákat elvégezni és misézni, azonkivül pedig ott vannak a kisértések az ördög, a test és világ részéről! Végre kerül a sor az ima és miséről variált épületes fogalmaira mind meg annyi pecsétjei a próféta és Reformator oklevelének.

A második füzetben, melynek czime Der erste Zusammenstoss már javában folyik a harcz. Az ártatlan lelkü Professor merész lett a közvélemény biztatása folytán, s készülődik előbbretörni, de óvatosabban, lassabban s egyszersmind biztosabban. Tetzel a szöget fején találta, midőn Luther támadásainak alapelvét, a pápa jurisdictiójának elvetésébe helyezte, de fölszólalása, valamint Silvester Prierias Magister Palatii ellenirata siker nélkül maradt.

A második, harmadik és ötödik fejezet amily sikamlós oldalát tárja föl a professor lelkének, ép oly ügyesen van tartva. Előadja Luther csalárdságát, kétszinűségét, hazugságait, melyekkel magát és ügyét s annak külön-

féle tényezőit mentegeti, amint rászedi a brandenburgi püspököt Staupitz előljáróját, amint laviroz és lapul a a legszentségebb pápa és humanista barát X. Leo előtt; jól ismerte embereit s tudta mily hurokat kell az egyesek előtt pengetni. Miután Evers mindezt Luther szavaival adja elő, igen érdekes s annál szembetünöbb az ángolna természet.

A negyedik fejezet comoedia egy fölvonásban. Főszereplő Dr. Luther Márton, aki csodálatos nagyszerűséggel képzelődik s tart monologokat a Scholastika ellen. „Majdnem megesküdném (tessék,) hogy nincs egy scholastikus theologus, aki az Evangelium vagy a biblia egyetlenegy fejezetét értené (mirabilia,) sokat mondok, (még jobban) még Aristoteles egy fejezetét sem . . . . Azért ne félj a tudatlanság maskarájától.“ Ilyen volt Eck. Luther szerint: Eck Stinkt nach seinem Bock Aristoteles — hircum olet.

Eközben Rómába citáltatik, de a megidézésnek semmi eredménye nem volt. A kor jellemzéséhez tartozik a siker is, melyet Luther vagdalkozásai a scholastika ellen a Curiánál kivivtak. Az utolsó fejezet a Reformatio keletkezésére nézve, amint arra hosszú idők és változatos események befolytak, igen tanulságos. Ott látjuk az előbbi századokban fölburjánzott, s magvukban sok helyütt elszórt tévtanokat, melyek bár külsőleg elnyomva látszottak lenni, de káros befolyásukat az életben egyre éreztették. A pápaság tekintélyének sülyedése s egyes heves egyházellenes férfiak föllépése mindinkább egyengette az egyházi s később socialis revolutiót, melynek legközelebbi előhirnökeit az ifjabb humanistákat egy „képzelt pogánykornak“ mérges emlői neveltek, s elkeseredett és mérgesedett gyülöletet és ördögi gúnyt csepegtettek ezen nem pogány, hanem apostata lelkekbe. Azonban szükséges megjegyeznünk, hogy a közvélemény és a nép közt különbség van, hogy a nép fölfogása és érzülete nem mindig esik össze a közvéleménynyel. Midőn Luther föllépett, akkor a közvéleményt a poëták és hu-

manisták gyártották, mig ellenben a nép makacsul ragaszkodott az egyházhoz és intézményeihez. Aki Janssen idevágó fejtegetéseit olvasta, az itt rövid, de világos s kielégitő foglalatukat találja.

A harmadik füzet érdekes tartalma által fölülmulja a két előbbit. Dr. Luther Márton Augsburgban való megjelenését s Cajetan bibornokkal való találkozásait, „Augsburgi Tragoediának“ nevezi; Evers szerint ez nem tragoedia, hanem comoedia. Először festi Lutherben a nagy lelkü áldozatkészséget, mely a halálba rohan engesztelő áldozatul: „Ich gehe hin, mich für euch opfern zu lassen.“ Mindez azonban csak szó. Mig Cajetánnal úgy értekezik, mint kinek semmi sem fekszik szivén annyira, mint a római egyház tekintélye, azalatt másfelé épen az ellenkezőt hirdeti; képzelődése elragadja, sejteni akarja, hogy félnek tőle, hazudik rőfszámra. A nagylelkü áldozat ezalatt jónak látja elillanni, s a hős soknapi lovaglás után, melyet nadrág nélkűl, rosz gebén, gyenge „testecskéje“ törödésével szerencsésen megcselekszik, Wittenbergába ér; ott aztán restaurálja magát a „miatyánk kupából.“ Hogy mily őszinte és szótartó ember volt a Doktor úr, az kitünik az „Acta Augustana“ iratából, melyet négy hét mulva, sok mesterfogás, rászedés és szinlelés összejátszása folytán, a szász herczeg tudta nélkül s akarata ellenére kiadott. „Most olvasóm, hozzád fordulok. Azon utolsó feleletemet (melyet Cajetánnak a második napon beadott) nagy hódolattal nyújtottam át, és mintegy a pápa kényére biztam; de ne hidd, hogy azért tettem, mert még kételkedtem vagy esetleg véleményemet megváltoztattam volna.“ A nemes tréfát, titkon kereket oldani megtették Staupitz és Link Luther szóvivői is, s igy az egész banda biztosságba helyezkedett.

A második és harmadik részben Miksa császár és Leo pápa eljárása ecseteltetik, kik magasabb álláspontról és több más körülmény befolyása alatt itéltek és hoztak rendszabályokat a lázongó barát ellen. A levélváltás bonyolódott szálait Evers lehető pontossággal kiséri, s az

ügy változásainak mozzanatait okaikra visszavezeti. Luther appellatiói és ferditései csak a régi játéknak új kiadásai; végre miután a szász választó azt a furcsa s az előzményeknek meg nem felelő levelet irta Cajetánnak, Luther Márton megnyugodva, s szepegésétől megszabadulva a Wittenbergi egyetemet rendezi a maga esze szerint, különösen vitézkedik egy Doktorebéd rendezésében, természetesen a választó zsebéből, barátkozik Reuchlin, Melanchton, Pirkheimer, Erasmus humanistákkal; a pápafaló demagog a nagy Erasmus dicséretét nyögdécseli: „Annyiszor foglalkozom veled Erasmus, te a mi diszünk és reményünk (tu et praesidium et dulce decus meum) . . . . . és mégsem ismerjük egymást! nemde szörnyűség ez? . . . . Mert kit nem foglalna el egészen Erasmus, kit ne tanitana Erasmus, kiben ne uralkodnék Erasmus?“ (Kár, hogy nem Erasmának, hanem Erasmusnak szól.)

„Hanem én badar ember, ki Téged, oly Férfiút, mosdatlan kezekkel, a hódolat és tisztelet prologusa nélkül, mint barátomat szólitlak . . . . Tehát Erasmusom, szeretetreméltó férfiu, ha jónak látszik előtted ismerj el Krisztusban testvérnek, ki téged rendkivül szeret; egyébkint pedig tudatlansága miatt mást nem érdemel, mint hogy valamely szögletben ismeretlenül maradjon.“ És megfigyelve a hős magáról beszél. A sok nevetséges vonás e jellem rajzban nem az iró hibája, magával hozza azt a rajzolt egyéniség. A mű tárgyilagossága ellen kifogást nem tehetni, mert csakis adatok nyomán indul, melyeket Luther irataiból merit. Mind a hős, mind az iró személyisége kölcsönöz a műnek érdekességet s az olvasónak élvezetet. *Dr. Petheő.*

Tagebüchlein für katholische Lehrerinen von einem Schulfreunde. Trier 1883. Tizenhatodrét 32.

A könyvajándékot, ha az még oly csekély is, nem illik megvetni, legkevésbé az olyant, mely csupa jó ta-

nácscsal kedveskedik. A jelen, csupáncsak 27 lapra terjedő iratka valóságos parányiság s mégis tudomást veszünk róla a jó tanácsoknál fogva, melyeket az tanitónőknek kötelmeik teljesitésére, külső magukviseletére, benső életök berendezésére nézve oszt.

Az iskolabarát a szempontból indul ki, hogy a tanitónők a képezdében részeltettek ugyan eléggé intelmekben s jó tanácsban, de mivel ezeket sem fel nem jegyezték sem elméjökbe elég tartósan be nem vésték: azért jónak látja, legalább a legfontosabbakat vade mecum alakjában számukra egybeállitani, miszerint azokat ismételve olvasgatván, teljesitésőkre ujra meg ujra buzduljanak. Nem is a tanácsok sokaságán fordul meg a dolog, hanem azon, hogy a keveset is megszivleljük s foganatositsuk. És ha tekintetbe vesszük, mikép a tanitónő, különösen a vidéken, jobbára elszigetelve áll s nincs kihez forduljon, ha akarna is, jó tanácsért, annál kevésbé találtatik pedig, ki őt buzditaná: úgy elkell ismernünk, hogy e parányi iratka, e kis tanácsadó, reája nézve valódi jótétemény. Benne megvan röviden minden, a mit a tanitónőtől egyrészt hivatásának kötelmei, másrészt a bölcseség megkövetelnek.

Az irat első fejezetkéje — mert itt minden miniature — a tanitónő hivatásáról szól igen röviden, de átérzett szavakon; a második a tanitónő kötelmeiről, és pedig először átalában, azután részletesen: mi a kötelessége a gyermekek, azok szüléi, a maga egyházi s világi elüljárói, a maga hivatalsorsosai, a község iránt; a harmadik fejezet a követendő napi rendet szabja meg, kellő tekintettel az élet jámborságára, amint élni illik kath. nőnek.

Ismerve az iratkát, megegyezünk mi is szerző végszavával: „Olvasd mindegyik hó első napján e könyvecskét figyelemmel, vésd azt mélyen lelkedbe, élj szerinte: s idei úgy mint örök üdved biztositva van.“ A diszes kiállitásban a kiadó figyelemmel volt a gyöngéd nem iránt, az ajándék tehát tetszetős is.

Várnai.

Sanct Nepomuk. Tragödie in fünf Acten von Kutenberg. Wien. 1884. 8 rét. 142 l.

Az esemény Prágában történik 1393-évi marcziushó 20-án. Evvel jelezve van, hogy szerző a martyrium idejére nézve nem osztja a szentté avatási bullában foglalt adatokat, és hősének személyére nézve elfogadja a tudományos kutatások ujabb eredményét, mely szerint Nep. sz. János nem volt egyszerü prágai kanonok, hanem záteszi főesperes, és Janstein prágai érseknek általános helynöke. A martyrium okául két eseményt tüntet fel. Az egyik az érseki helynököt illeti, mint a mely minőségében Nep. sz. János a kánonszerüen megválasztott, Icladraui apátot Venczel király ellenére hivatalában megerősítette. A másik az ismert gyónási titok megőrzése., A darab Mephisztója, ki a bonyodalmakat szövi, Huler a király kamarása Ez egy gonosz, zsidóbarát ember, kit Nep. sz. János kereszténye llenes üzelmei miatt egyházi fenyitékkel sujtott. E miatt bosszút lihegve, halálra szánja a szent férfiut és hogy bukását előidézze koholt levelek irásával, melyeket a királyné udvarhölgyei utján kezéhez juttat Venczelnek, gyanut ébreszt a király lelkében fiatal és bájos felesége ellen, kit házasságtörő viszonyról vádol Cilley Báróval s ugy tüntet fel, mint a kik élete ellen összeesküdtek. Ezen összeesküvés egyik tevékeny tagjául a sz. vértanut is feltünteti, ki annál veszélyesebb a királyra, mennél nagyobb a nép előtt tekintélye, mely őt istenes élete és jótettei miatt szentül tiszteli. Venczel kiadja az elfogatási parancsot az érsek és annak helynöke ellen. Előbbinek sikerül elmenekülni, utóbbi elfogatik, és többekkel tömlöczre vettetik. Fogolytársai miután a király követelésének eleget tettek, szabadon bocsáttatnak. Nep. sz. Jánost ki állhatatos maradt érseke iránti hűségében és a királyné gyónásának megőrzésében Venczel kinoztatja, sőt maga is részt vesz sajátkezüleg annak kinzásában. Cilley és a királyné sietnek őt a tömlöczből kiszabaditani, azonban tervök nem sikerül, mert midőn a tömlöczbe belépnek, ott találják a böszült királyt álru-

hában. Venczel ez által gyanujában még inkább megerősödik és ott helyben leszurja Cilleyt, Nepomukot pedig átadja hóhérjainak, hogy éjnek idején minden feltünés nélkül dobják be a Moldva folyóba. Mi meg is történik. Erre a hóhérok és a védelmükre kirendelt katonaság ijedve futnak vissza és elbeszélik a holttest körül föltünt csillagok csodáját. A királyban fölébred a lelkiismeret, a királynéval tartott párbeszédből felismeri annak ártatlanságát, és a megjelent várgróf jelentéséből Huler kamarás cselszövényeiről, valamint arról is, hogy utóbbi miután kirabolta volna a királyi kincstárt, elillant. Venczel magába szállása képezi a végső jelenetet és a szomoru játék befejezését.

Az események elég érdekfeszitően folynak egymás után. A szereplők jellemei erősen domborulnak ki s Venczel vad, szenvedélyektől dúlt, zsarnok és gyanakodó lelkülete, valamint az aljas, cselszövő Huler ármányos jelleme mintegy sötét árnyait képezi a lelkünk előtt végig fejlődő világos képnek, melyből kedvesen emelkednek ki Nepomuk anyjának Mikletának fia iránt áradozó gondteljes szeretete, Tabeának, Nepomuk nevelő leányának vig kedélyessége és nevelő atyja iránt való határtalan hálaérzelme; a hóhérnak, kit családjával együtt a dögvész alkalmával Nepomuk gondosan ápolt, élete megmentője iránt a tömlöczben tanusitott gyöngéd figyelme.

Midőn igy kiemeljük a mű előnyeit, nem húnyhatunk szemet annak hiányai fölött sem. Igy például azon jelenet, melyben Cilley megfeledkezve magáról szerelmi vallomást tesz a királynénak, elmaradhatott volna. Ugyszintén nincsen indokolva azon esemény, hogy Tabea, a lándzsások által megsebesitett édes anya végső üdvözletét hozva fiának, a szent férfiú után bele dobja magát a Moldvába. Mi már azért is megrovandó, mivel a fenségesnek azon harmoniáját, mely a vértanui halálban és az azt követő eseményekben nyilvánul, megzavarja.

Sajó.

A házassági javaslat a törvényhozás előtt. Irta Kováts Gyula. Budapest 1884. 8-rét 29. l. Ára 50 kr.

Megesett szerzőn is, mint az egykori P. Guardiánon: „non debuissetis mihi credere etiamsi vobis jurassem.“ A „Házasságkötés“ czimű munkájában leszólta a ház asztalán levő zsidó házassági javaslatot. Azt hittük, nem kell neki. Pedig dehogy... „non debuissetis ei credere...“ No hiszen olyan igen nagyon nem is hittük. Most azonban midőn a deczemberi ülésen a főrendek megbuktatták, ugy látszik mégis megesett a szive azon a leszólt javaslaton és jelen röpiratával sietett segedelmére. Hátha sikerülne azt mégis lábrasegiteni! Biz az nem sikerült: megmutatta a januári ülés. Ugy látszik nem is lesz többé rá szükség, mert Tisza készül levenni a napirendről és igy mi is bátran napirendre térhetünk fölötte.

Sajó.

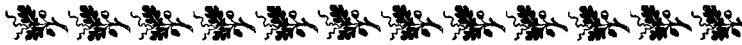

VEGYESEK.

(XIII Leo pápa) megengedte, Larroca József dömés általános főnök kérésére, hogy a lorettoi letenye végére tétessek ezen szólam: Regina sanctissimi Rosarii, ora pro nobis. (A szent Rózsafüzér királynéja, könyörögj érettünk!) Ugyanis ezen imarész már régen használtatik a dömésrend templomaiban, és miután szent Domonkos a szent rózsafüzér imáját szervezvén, vele az egyház védelmében sokat vitt ki, a pápa ezen czélzatokból elrendeli a letenye ezen kibővitését. Ez a katholikus imádkozás sajátos módja volt mindenkor. (Admirabilem hanc orandi formulam, nobilis instar tesserae christianae pietatis Catholici semper habere consveverunt; mondja a multévi decz. 10. kiadott breve, mely igy kezdődik: Ad praesi-

dium columenque militantis Ecclesiae.) Ezen breve az utolsó adat, mellyel végeztetik a letenyék igen érdekes története a Pelerin de Paray-le-monial czimű egyházi folyóiratban, melyet a franczia nyelvet értők vagy tanulók számára többször ajánlottunk. Ára egész évre 4 frank, megjelenik havonkint egy füzet. Közlönye a Paray-le-moniali szentélyeknek, s Jézus és Mária Szíve ájtatosságának buzgó terjesztője.

(Whitakers Almanack for 1884.) Ezen angol naptár gondosan közli az elmult évben támadt eretnekeket; a jelen évi is elősorolja. Feltünően gyarapodtak, miután számuk 16. Az angol korona alatti országokban a protestantismus körülbelül 150 felekezetre oszlik; ez nem elég, a mult évben tizenhat keletkezett és csupán egy enyészett el t. i. a Rational Christians nevű. A támadt eretnekségek ezek: Children's Special Servise Association. (Kár, hogy nem tudjuk hitvallásukat, a név ritkán fejezi ki a vallási árnyalatokat.) Christian Soldiers. Church Army, Church of England, Free Salvation Army. (Ez már felekezete az üdv katonáinak, kiket Katicza k. a. vezérel, s kikről gyakorta szólnak a lapok) Gospel Army Mission. Gospel Band New-Israel. King'Own Army. Latter Day Saints. (A végnapok szentjei; de hogy megkülömböztessék a mormonoktól, melléknevök: Antipoligamy). Members of the Church of England. Methodist Army. Mission Army. Pilgrin Band. Positivists (Érdekes lenne tudni, mit hisznek ezek, ha csakugyan positivisták). Young Women's Christian Association. (Hát ez mi? Fiatal nők egyesülete.) A mult év oct. 24-én volt 22646 imahely, 782-vel több mint 1882. évben. Ezen számok vétettek az épitészeti hivataltól (Registrar general of the room or building) hol le vannak irva a felekezetek melyek ama helyeken tartják az istentiszteletet. Ezeknek csak egy negyede rationalistikus, két negyede közvetlen ihletségből származtatja tanait, egy negyede a szentirásra alapitja hitelveit, de ezek közül vannak vagy 10-en, kik a hagyományokból sokat elfogadnak. Önálló rovat-

ban vannak a Methodisták, kik öt felekezetre oszlanak; legelsők a Wesleyan M. kiknek 2411 papjok, 431469 tagjok van és 7 ezer kápolnájok, utánok jőnek Primitive M. 196 ezeren stb. Ide nincsenek befoglalva az amerikai, indiai, australiai eretnekek. És ez mind azt hiszi, hogy neki van igaza! Quid est veritas?

(A nesztoriánus felekezet maradványai) még mindig léteznek ázsiai Törökország és Perzsia határain. Vannak állitólag vagy hetvenezeren (mások azt mondják, hogy harminczezer is alig van.) Fejük Mar Chimun patriarka és törzsfő. Különben P. Rhetore dömés hithirdetőnek jelentése szerint (Annales zur Verbreitung des Glaubens, 1883.) ezen régi eretnekség jelenleg maga sem tudja, hogy hányadán van magával. Szerintök a fő külömbözeti pont, mely őket tőlünk elválasztja, a pápa primátusa; de azt azért szemünkre nem vetik. Azt mondják, hogy különös okuk van Mar Chimunban tisztelni legfőbb elöljárójukat, miután az ő hagyományaik szerint, patriarkai családjuk szent Péter apostollal vérszerinti rokonságban van. — Mar Chimun mondá a nevezett hithirdetőnek „Bennünket nesztoriánusoknak neveznek; pedig hát mi nekünk Nesztorius? Hiszen ő nem is volt kháldeus! Származásra nézve görög volt és mint konstantinápolyi patriarka oly dolgokat mondott, melyek a népnek nem tetszettek, mire elűzték. Hozzánk menekülvén, tudatlan népre talált, és tanait itt könnyen terjeszthette. Külömben arra nem sokat adtak, amit ujat mondott. Mi chaldeusok vagyunk, vallásra nézve Jézus Krisztusnak és apostolainak vagyunk tanitványai.“ Nagyon gyenge lábon állhat azon felekezet, melynek fejedelme igy szól alapitójáról. A nép a katholikus vallás iránt kiváló jóindulattal viseltetik; igaz, hogy a methodisták fényes missiót alapitottak közöttük, de már lejárják magukat.

(Szentföldi hirek.) Az eucharistikus gyülekezet Lüttichben elhatározta a cenaculum (hol Urunk az olt. szentséget alapitotta) megszerzését. Nagy örömmel töltötte el a hir a jeruzsálemi katholikusokat, ámde most ugyanonnét a

kath. papság figyelmeztet, hogy egyelőre minden lépéstől tartózkodni kell, mert ez idő szerint az ügy nem dőlne el kedvezőleg. — Jeruzsalemben van 20 különféle iskola; a protestans, szakadár zsidó iskolákat bele értve. Az utóbbiak nemcsak tanitanak, hanem a szüléknek nevezetes anyagi előnyöket is biztositanak. Ugyanis nem csak ruhát, élelmet, de néha pénzt is kapnak. Ilyen körülmények közt a katholikusok sem maradhatnak el, s amint ez az iskolatestvérektől kitelik, ők is osztogatnak alamizsnát; 200 növendékök van. Legujabban négyen közülök a papnöveldébe léptek; legtöbbnyire szorgalmas kézmüvesek lesznek, amire szentföldön nagy a szükség. — A cholera nem pusztitott Szentföldön. — Kairóban a levegő még mindig nem tiszta; az előkelő világ Európába menekült, a kath. intézetek fele részben zárva vannak. — Smyrnától Ephezusig már vasuton járnak az utazók. A vasut jobbján van a Prion hegy, melynek sziklájában sötétlik a hét alvó barlangja, mely 10 láb széles, 100 láb mély; bemenetnél régi falazat nyomai látszanak. A legenda szerint Decius uralkodása alatt falaztattak be a vértanuk, ünnepök jul. 27-én tartatik. Kétszáz év mulva feltalálták testeiket, s mintegy ujra feltüntek. Alvóknak azért neveztetnek, mert a szentirás azokat, kik jámbor halállal kimulnak, alvóknak nevezi. Ekképen értelmezik a dolgot Baronius és a Bollandisták. A régi hagyományt még Mohamed is emliti az Alkoránban. — Chambord gróf (V. Henrik) a szentföldi intézeteknek 400 ezer frankot hagyott; ugy illett a keresztes vitézek utódjához.

(A szentföldi patriarchatus.) Ide s tova hétszáz éve lesz, hogy Jeruzsalem 13 napi ostrom után a török császár birtokába esett (1187. oct. 3.) s 1291. a szentföld utolsó védvára (Tholomais, Jean d'Acre) is elesett. Azóta megszünt a patriarchatus, csak mint czim tartatott fel. A ferenczesek ott maradtak, sokszor vérökkel is oltalmazván a szentföldi helyeket. A jeruzsalemi társház főnöke, Custos terrae sanctae czimmel igazgatta a szentföldi kath.

egyházat, anélkül, hogy püspök lett volna; csak bérmálhatott. Századunkban amint nagyobb lett a prot. és szakadár befolyás Palaestinában, IX. Pius 1847. jul. 27. visszaállitotta Jeruzsalemben a patriarchatust, s kinevezte Valerga Józsefet, Jeruzsalem ősérsekévé. Mikor bevonult, még a basa is eléje ment a többi consulokkal, s török katonazene szólott. Az erélyes férfiú egyszerre kezdett épiteni székesegyházat, papnöveldét, püspöki lakot, s nagy eredményeket hozott létre. Meghalt 1872. decz. 2. csak 58 éves volt. Utódja lett, volt segédpüspöke Bracco Vincze (Szül. Albengo városban, Genua mellett 1835. szept. 15.) s ifju korában a Genuában levő missióház növendéke lett, melyet a lazaristák vezettek. 1860. Syrában lett hitküldér. 1866. marc. 11. a jeruzsalemi templomban püspökké szentelte Valerga; ilyen szertartás századok óta nem volt a Kalvárián. Hű segédje lett mindenben, a székesegyház befejezése (1872.) mely Jézus szent nevének tiszteletére van felavatva (Bedzsalában) Bracco müve. Legfőbb gondja a missió-állomások sokasitása, mert a szakadárok nem vonakodtak katholikusok lenni; mihelyt okos papot kapnak, a falunak fele, vagy nagyobb része katholikus lesz. Immár 18 missioállomást szervezett. Papjai jobbára olaszok, egy két franczia s egy osztrák, a gázai plebános Gatt, tiroli ember, kit olvasóink ismernek. Nagyon kivánatos, hogy fiatal emberek lépjenek a szentföldi hitküldérségbe, mert a nyelvtanulás csak fiatal embernek való, s az életmód, éghajlat külömbözőségét fiatal ember könyebben viseli el, mint aki már harminczéves elmult. Az állomásokat mind a patriarchatus tartja fel, mert a hivek szegények. Képzelhetni mennyi teher fekszik a főpapon! Ha az olvasó könyörülni akar rajta s pénzt küld a szentföldi czélok előmozditására, egyenesen tegye ki, hogy a patriarchának küldi. Most midőn a prot. és szakadár missiók nagyszerü hóditásokra készülnek, a katholikusok sem engedhetik elveszni a szent helyeket.

(Megjelent.) 1. A Messias. Antilogiául Renan „Jézus

életére.“ Irta Szegedi Kilit, ferenczes áldor. Kecskemét 1884. Tóth Lászlónál. Nyolcz. 470 lap. — Renan rationalistikus rendszerét czáfolja; a jeles munka időszerű, mert még most is vannak, kik Renánt vallják apostoluknak. Jó izű magyar irály s kellemes erély ömlik el előadásán. — 2. Kálmán Károly adonyi káplány Zsoltárok forditása. Budapest 1884. Franklin-társulat. Diszes kiadásban 2 frt. A 150 zsoltár, eredetiből oly hiven és mégis szépen van forditva, hogy a hozzáértő itészek mint Tárkányi, Gyulay, Szász Károly mind dicsérik. Örvendünk, hogy az imák, melyek immár három ezer évig zengnek az emberiség ajkán, ily dicsően vannak forditva. — 3. Szent beszéd uj misére. Mondotta Poliákovits Ignátz plebános, Szobon 1883. május 14. Komárom 1883. Nyolcz. 12 lap. A papi állásról, mint Isten és ember közti közvetitő szükségességéről érdekesen értekezik. — 4. Shakespeare Vilmos. Hugo Victor után irta Ugodi János egykori országgyülési képviselő. Pápa 1883. Nobel Armin. Nyolcz. 271 lap. Minthogy egy pályatársunk forditotta, megemlitjük a szépen forditott munkát. De oly sok hiba van benne, hogy a Sion javitnoka azóta büszke, s nem lehet korholni a benhagyott hibák miatt. — 5. A keresztény-zsidó házasság a parlamentben és a főrendi házban. Irta a második számú Democritus. Budapest 1884. Szűcs és társánál. Nyolcz. 24 lap. Ára 40 kr. Szellemdus elmefuttatás, kilencz szakaszban. — 6. Jézus sz. Gyermekségének évkönyve. IV. folyam 2. füzet. Budapest 1883. Hunyady Mátyás int. nyomása. Kis nyolczr. 416 lap. Érdekes közleményei közt van levél Chinából Ürge Ignátztól. — 7. A szeretet nevelése. Irta Gyürky Ödön. Eger 1883. Érseki nyomda. Ára 30 kr. Lenyomat a „Népiskola tanügy“ folyóiratból. — 8. „Hazánk“ czim alatt Abafy (Aigner) Lajos kiad 10 havi füzetet évenkint, hol az utóbbi kétszázados m. történetre vonatkozó értekezéseket fog kiadni. Igéri, hogy pártatlan lesz; képeket is fog mellékelni. Előfizetési ára 6 forint (Budapest Váczi-utcza 1. sz. a.)

(Német kath. irodalom.) 1. Die grossen Welthräthsel. Philosophie der Natur. Allen denkenden Naturfreuden dargeboten von Tillman Pesch S. J. Freiburg 1883. Herder. I. Band Philos. Naturerklärung. Nyolcz. 872 l. Ára 12 mark. Fogjuk ismertetni. — 2. Thesaurus inscriptionum Aegyptiacarum. Erste Abtheilung: Astronomische und astrologische Inschriften, der altaegyptischer Inschriften; gesammelt von Heinrich Brugsch. Leipzig 1883. Heinrich'sche Buchhandlung. Negyedrét 194 l. — Zweite Abtheilung: Kalendarische Inschriften. 1883. Negyedrét 531 lapig. Ára a 2 füzetnek 50 frt. Szerző 20 évig lakott Egyiptomban, mindent a hely szinén lerajzolt és megmagyarázott. A mű kőnyomat a szerző tollrajzaival; hét részre oszlik. A következő füzeteknek ezek a czimei: Geographische Inschriften, mythologische, historische (biographie, genealogie) Bau-inschriften s végre verschiedenen Inhaltes. Arról nevezetes e munka hogy a feliratokat összehasonlitja, értelmezi s a régi közleményeket kiigazitja. A mi példányunk Ő Emja könyvtárának tulajdona. — 3. Fünfzig kleine Homilien über die grossen Erbarmungen des Herzens Jesu. Von Patis S. J. Innsbruck 1884. Rauch. Nyolcz. 875 lap. Ára 3 frt 84 kr. Vigasztaló szent beszédek, mint szomoru napjainkhoz illenek. — 4. Luther's Werk im Jahre 1883 oder Der heutige Protestantismus in seinem Verhältniss zu Katholicismus u. Christenthum. Von dr. Anton Westermayer. Mainz. Kirchheim. Hosszú bevezetés után, behatóan foglalkozik a protestantismus koryphäusainak tarka itéleteivel a kath. egyházról, különösen dr. Hase balvéleményei méltattatnak kritikára; a második részben előadja mit mondanak rólunk a protestansok; a harmadik részben jőnek a lehozások. Sok anyag van itt fölhordva, de az áttekintés itt ott hiányos; a polemia mérsékelt, békülékeny. — 5. Martin Luther und seine Zeit. Ein Blatt der deutschen Geschichte von Friedrich Leogast. Regensburg, Mainz. Rövid, egyszerü elbeszélése a czimben jelzett eseményeknek. A népnek van szánva, azért

lehetőleg szétválasztva és elkülönitve adja az egyes mozzanatokat. Ahol következtetéseket mellőzni lehetetlen, ott a keresztény szeretet vezeti tollát. — 6. Herder freiburgi kath. könyvkereskedés kiadta azon müvek jegyzékét, melyeket a mult évben sajtó alá bocsátott, s melyet bérmentve küld meg azoknak, kik óhajtják.

(Elválások) Chicagoban deczember egy szombatján 51 házaspár szétválását hirdette ki a törvényszék és csak 43 házassági engedélyt. Egész Amerikában kezdenek szörnyűködni a házassági elválások iszonyu sokaságán. Nemrég Ohio tartomány protestans papjai (különféle felekezetekből) összejöttek tanácskozni, miképen kellene ezt a válási dühöt megakadályozni. A sok beszédnek az lett vége, hogy társulatot alakitottak, melynek „Ohioi nászválási Reform-egylet“ a neve. Ezen egylet évenkint akar gyüléseket tartani s mindazt, amit a közvélemény javitására czélzónak tart, közleni fogja. „Fölösleges törekvés — irja a Wahrheitsfreund — a protestantismus megfosztotta a házasságot szentségi jellegétől; ez a gyökere minden rosznak. És ameddig ezt el nem távolítják, minden gyógyitás, kuruzsolás.“ Hozzájárul Amerikában azon iszonyu könnyelmüség, melylyel itt a házasságok köttetnek, sokszor bohózatnak nevezhetnők eljárásukat. Rochesterből irják, hogy miután az Union Clothing & Tailoring Company egylet kihirdette, hogy azon jegyeseknek, kik boltjukban esküdnek, szép ajándékot fog adni — akadt egy szép pár. Az ajándékok több napon át a kirakati ablakban feküdtek. A kitüzött napon 8 órakor este megindult a menet, élén egy methodista prédikátorral. A jegyes a szabó-egylet ruhájában feszitett. Rev. Newman rochesteri lelkész a kirakati ablakban végezte az esketést, rövid imát is mondott. Azután bemutatták a jegyeseket a násznépnek. Végre a szokásos csókolózás is megtörtént, szintén a kirakati ablakban. És a methodista papok nem szégyenlik magokat ilyen bohózatnál paprika-jancsi gyanánt szerepelni! Az elválást hasonló komédiának tartja sok amerikai. — Minthogy Ame-

rikában minden házasság, melyet valamely község papja megáldott, érvényes: ezen törvény a legnagyobb visszaélésekre ad alkalmat. Ugyanis hamarjában szerveznek vallási községet s ugy határoznak a házasság felől, amint épen pro hoc momento szükségesnek vagy hasznosnak vélik. A szabad vallásgyakorlat örve alatt nem is lehet őket bántani. Innen a sok visszaélés és a házasság sülyedése.

(Californiában) kemény socialista mozgalom készül. Százezer munkás egyletet alapitott, hogy az ötvenezer kapitálistának hadat üzenjen. Alapszabályaik nyilvánosak, nagy vörös falragaszokon hirdetik, melyeknek felső részén egy ökölbe szoritott kéz látszik; czéljok pedig az, hogy hát osztozzunk, mert ha mi, ugy mondják, százezren dolgozunk, s megalkottuk San Francesco gazdagságát, ötvenezer pedig puhultságban él s neveti a szegényt: illő dolog, hogy ezen igazságtalan állapot megszünjék stb. Sok tulzás van a kiáltványban, mert hát San Francesconak jómódú közép osztálya van, a munkások között is van számos kisbirtokos. Miért van köztük sok ágról szakadt szegény, azt megmondják a korcsmárosok. A mozgalom legfőbb oka az, hogy magában San Francescoban van aránylag legtöbb millionarius az egész világon; mert ámbátor New-Yorkban vannak 400-an, s ezek közt 38 német, mégis a lakosságot tekintve, S. Fr. első a világon. Ugyanis ott van 49 olyan millionarius, kik Amerikában születtek; 18 irlandi származásu (katholikus mind), 8 zsidó, 5 német, 4 angol, 1 franczia. Négyen ezek közöl birnak egyenkint 40 milliót, öten 20—30 millió közt mozognak; ketten 10 millióval dicsekednek, öten 5 millióval. Nevezetes, hogy ezek közül csak egyik hozott Californiába kis tőkét, a többi csekély pénzzel kezdett vállalatokba. Huszan közülök mint futkározó gyerekek mezitláb jártak szülővárosaik utczáin. Ennyi sok vagyon ingerli a vagyonközösség hirdetőit.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

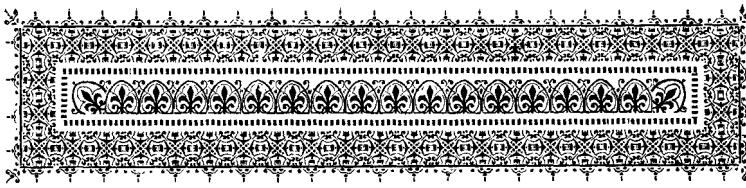

KÁTÉINK TÖKÉLETESBITÉSÉRŐL.

KÖZKÉZEN forgó kátéink szerkezete ellen évek óta hangzanak panaszok. Évek óta nyilvánul az ohaj: vajha kátéink mielőbb tervszerüleg átdolgoztatnának! E panaszok s ez ohaj végre a magasabb körökben is viszhangra találtak, mert mint egyik folyóirat jelezte, a sokak által esdekelt átdolgozás érdekében immár megtörténtek a legelső lépések.

Ezen örvendetes tény alkalmából szabadjon nekem is a nyilvánosság előtt elmondanom a kátéink átalakitására vonatkozó nézeteimet. — Jól tudom, hogy a káték szerkesztése, revideálása és átdolgozása a főpásztorok hatásköréhez tartozik, s hogy ennélfogva ez ügyben az egyszerű presbyterek szava és vélekedése nem sokat nyom a latban. Jól ismerem boldog emlékű IX. Pius pápának az osztrák püspöki karhoz intézett (1856. nov. 5.) ezen intelmét is: „Omnem vero curam impendite, ut in primordiorum seu elementariis scholis, ii ad cathechesim adhibeantur libri, quibus juventus unam eandemque cath. ecclesiae addiscat doctrinam, atque ut nulla unquam quoad libros ipsos fiat immutatio, nisi gravis adsit causa, et collatis semper invicem consiliis.“ — Mindezek tudatában nemcsak tartózkodással, de bizonyos félelemmel koczkáztatok véleményt a kérdéses ügyről. Ámde némely fontos körülmények mégis oszlatják félelmemet.

Tudom ugyanis, hogy magas állású és ezerféle gondokkal tetézett főpásztoraink figyelme mindenre ki nem terjedhet, s ennélfogva lehetnek olyatén bajok és hiányok, melyeket az alantas állású presbyterek ismerhetnek legjobban; vagy legalább ők ismerik fel leghamarább azokat. A káték szerkezetének czélszerüségéről avagy czélszerütlenségéről is legelső sorban a hitelemzéssel foglalkozó áldozárok hozhatnak itéletet, mert még a legnagyobb szakértelemmel készült tankönyveknek is kétségkivül a gyakorlati használat lehet a legbiztosabb próbaköve. — Néhány év óta én is hitelemző lévén; némileg illetékesnek hiszem magamat kátéink elbirálására. — Másrészt azt is jól tudom, hogy főpásztoraink a káték szerkesztésének, avagy átdolgozásának fontos munkáját, rendszerint szakértő áldozárokra szokták bizni; de sőt magán úton arról is tudomást nyertem, hogy a kilátásba helyezett legujabb átdolgozás is egy kiválóan szakértő presbyter kérelme és tervezete nyomán lesz foganatositva. — E presbyter bizonyára szivesen meghallgatandja másoknak vélekedését is, — mert több szem többet lát; több fej többet s tán helyesebben is tervezhet. És hasonlókép a magasabb s illetékes körök se vehetik rosz néven, ha többen hozzászólnak a nagy meggondolást igénylő ügyhöz.

Egyébkint nem én vagyok a legelső áldozár, ki a nyilvánosság terén kátéinkról kritikát mond. — Néhány év előtt a „Religio“ hasábjain Keletéri és Riesz Gáspár nagy hévvel értekeztek és vitatkoztak kátéink szerkezetéről. — Legujabban pedig e vitázók egyike, valódi neve alatt (Fonyó Pál) kiadott pályakoszorús müvében (Hitelemzésünk emelése. Eger. 1883.) ujra felelevenitvén a régi ügyet: részleges programmot készitett kátéink átdolgozásáról. E programm ellen józanul aligha tehetne valaki kifogást. — E programm, ép azért, mert részleges, — tüze-

tesen szól az átdolgozásnak szükségességéről és mikéntjéről. — Én tehát legkevésbé sem akarom e kitünő programmot kritizálni, — és az átdolgozás szükségességét sem ohajtom minden oldalról feltüntetni, — hanem csak az átdolgozás mikéntjére nézve kivánok egyet-mást elmondani.

*
* *

Midőn kegyelmes főpásztorom rendelete folytán egy ujabb t. i. hitelemzői tiszt végzésére is megbizatást nyertem volna, — eleve rettegni kezdtem a sok vesződségtől, melyet — mint hittem, az apróbb gyermekek oktatása igénylend. Ámde csakhamar beláttam, hogy korántsem a gyermekekkel való vesződség, — hanem egészen más — előbb alig ismert nehézség késlelteti némileg a hitelemzés sikerét. — Azt tapasztaltam, hogy ha a tanitó is jelen van a hitelemzői órákon: akkor a csend és figyelem fentartására alig kell a katechetának gondolnia. Rövid idő alatt arról is meggyőződést szereztem magamnak, hogy a kedvvel, lelkesedéssel tartott hitelemzői előadásoknak sikere majdnem csalhatatlan. De más részt annak is nyomára jöttem, hogy ha olykor-olykor a kivánt siker, főleg a kevésbé jó tehetségű tanonczoknál, — még sem lenne elérhető: ennek oka a káték nem egészen helyes szerkezetében rejlik. — Rövid idő alatt meggyőződtem arról, hogy iskolai használatra előirt kátéinknak oly tökéletlenségei vannak, — melyek nem ritkán nagyon kétessé teszik, a bár legnagyobb ügybuzgalommal végzett hitelemzés eredményét.

Egyik főtökéletlenségnek tekintém én azt a sajátos theologusi pedanteriát, mely kátéinkat átlengi. — Csaknem minden tudósnak meg van az a gyengéje, mely szerint saját szakmájáról scrupulositásig vitt alapossággal és rendszerességgel szokott irni avagy beszélni még akkor is, ha szakmájának első

elemeit adja elő. — Innét van azután, hogy olykor-olykor a kitünő tudós előadását az olvasó vagy hallgató közönség nehézkesnek, homályosnak találja, — mig ellenben a kevesebb alapossággal és rendszerességgel tartott diletánsi előadást könnyen megérti. — És ez igen természetes, — mert a szigorú alaposság kifárasztja a laicus elmét, a nagyon is lelkiismeretes rendszeresség túlszárnyalja a laicus judiciumát.

A jelzett tudósi gyengének erős nyomait látom én kátéinkban is. — Kisded gyermekek számára készült eme tankönyveinkben ugyanis ama félreismerhetlen törekvés észlelhető, — hogy t. i. hitünk elemei oly alapossággal és rendszerességgel adassanak elő, — mely alaposság és rendszeresség lehetőleg megközeliti a tudományos apparatussal irt theologia munkáknak ugyanazon két elengedhetlen kellékét. — Ezen talán nem is annyira öntudatos, — mint inkább megszokásból származott, tehát némileg öntudatlan törekvés főleg:

a) a hittani fogalmak és igazságok meghatározásánál;

b) a hittani anyag mennyiségének megbirálásánál és

c) a felvett anyag felosztásánál nyilvánul.

Ezen állitásomat — rövidség okáért — elég legyen az esztergomi és egri elemi katékból idézendő példákkal beigazolnom.

Az esztergomi káté az ember végczélját ekként definiálja:

„A végre vagyunk a földön, hogy az Istent megismerjük, őt szeressük, neki szolgáljunk és ekként üdvözüljünk.“

Hogy ezen definitio egészen helyes és alapos, — azt ugyan józanul ki sem tagadhatja. — Hanem az is áll, hogy e definitio elannyira alapos, hogy azt a gyermek csak hosszas magyarázat után kezdi

megérteni. — Már maguk a szavak is olyanok, hogy csaknem egyenkint külön magyarázatot igényelnek, mint ezt alább, hol a káték nyelvezetének hiányáról szólok, — be fogom bizonyitani. — Azután annyi fogalmat tartalmaz a meghatározás, — a mennyit a 6 éves gyermeknek kissé nehéz egybeszednie s egybefoglalnia.

A kérdéses definitio legalább is egy órai magyarázatot vesz igénybe; s az egy órai magyarázat után is lesz még igen sok gyermek, aki bár egyenkint érti az előadott fogalmakat, — de gyenge eszecskéjével nem birja azokat egybeszedni, illetve csak homályos sejtelemmel bir arról, hogy t. i. a katecheta az egész óra alatt a földi lét végczéljáról beszélt. — Vegyük hozzá azt is, hogy az ilyen hosszasabb vagyis több fogalomra kiterjedő magyarázat velejét csakis a jobb tehetségű tanonczok képesek elméjükben hosszabb ideig megtartani, s a kezdő katecheta nem csekély megütközéssel tapasztalandja, miszerint egy hét mulva, de talán a következő előadás alkalmával, több gyermek már nem tud felelni, eme kellőleg megmagyarázott kérdésekre: ki ismeri az Istent? Mikép szolgálunk Istennek? Kiről mondjuk, hogy üdvözült?

Mennyivel czélszerübb lett volna megmaradni a régibb egri káténak e definitioja mellett: „Avégre vagyok a földön, hogy itt jámborul éljek, azután (vagy még helyesebben halálom után pedig) mennyországba jussak vagyis üdvözüljek.“ E definitio ugyan nem oly alapos, és tökéletes, mint a fentebbi; nem is lett oly theologusi pedanteriával szerkesztve, — de kétségkivül a kisded gyermekek felfogásához mért, a gyermekek számára elégséges meghatározás. — E meghatározásnak szavai is olyanok, hogy bő magyarázatot nem igényelnek.

Szintén nagymérvü theologusi pedanteria észlel-

hető az egri káté 4-ik kérdésében, mely a második főigazságot igy adja elő: „Hogy csak egy Isten vagyon állapotjában (lényegében) és természetében.“ — Szeretném én ismerni azt a hitelemzőt, ki a gyermekkel az isteni substantia és természet fogalmait megtudja érteni. Hisz ezek csupán theologusok számára való fogalmak. — Ha pedig lehetetlenség a mondott fogalmakat megértetni, akkor kérdem: mire való azokat velük beszajkoztatni. Az esztergomi káté már helyesebben jár el, midőn a második főigazságot egyszerüen ekként tanitja: „hogy egy Isten van.“

A hatodik főigazság definiálásánál, mind a két káté ujra pedanssá lesz. — „Hogy az Isten malasztja az üdvösségre szükséges, és hogy az ember Isten malasztja nélkül semmit sem tehet mi az örök életre érdemes volna.“ Igy hangzik a hatodik főigazság. — Nem lenne e czélszerűbb, kevesebb pedanteriával, kissé ugyan tökéletlenebbül, de a gyermeki felfogáshoz mérten ekként adni elő az idézett főigazságot: „Hogy az ember Isten segitsége vagyis malasztja nélkül sem jót nem cselekedhetik, sem pedig a mennyországba el nem juthat.“

A felsoroltakon kivül még sok más pedanteriát is emlithetnék; igy p. o. az esztergomi káté szükségtelenül magyarázgatja: mit tesz hinni? Hisz ezt minden gyermek tudja, ki már beszélni megtanult. Minden gyermek elméjében meg van a hitről való fogalom — bár e fogalomról számot adni nem tud. — Továbbá részemről feleslegesnek tartom gyermekek számára az Istenről adott e fogalmat is „az Isten önmagától való legtökéletesebb szellemi lény (lélek).“ Helyesebbnek látnám a kérdést nem igy tenni fel mi az Isten? — hanem ekként: ki az Isten? Ezt jobban megérthetné a gyermek e szavak által: „Az Isten az egész világnak Teremtője, és legfőbb Ura.“ Hogy azután a gyermek az Isten lényegét az

a seitast (ens a se) is megérthesse, egy ujabb kérdést adnék: „Ki teremtette az Istent? Az Istent senki sem teremtette, mert ő maga magától van.“

Elég legyen ennyi példa a fogalmak definitiojánál mutatkozó pedanteriáról. — A pedanteriának másik neme a hittani anyag megválasztásánál nyilvánul. — E részben főleg az egri kátét lehet hibáztatnunk. Nagyon sok oly tárgy fordul elő e kátéban melyet bátran ki lehetne hagyni. — Nézetem szerint felesleges a kisded gyermekeknek az anyaszentegyház négy ismertető jeleiről, a szentek egyességéről bő magyarázattal, az irgalmasság testi és lelki cselekedeteiről, a bünök különféle nemeiről, a fő erkölcsi erényekről, a négy evangeliumi tanácsokról a kétféle malasztról stb. szólani. Mindeme hittani tárgyak a fensőbb osztályok számára lennének fentartandók, mert csakis pedans felfogás szorithatja a felsorolt hittani ismeretek és fogalmak elsajátitására a 6—7 éves gyermekeket, kiknek értelmét azon ismeretek és fogalmak többé-kevésbé meghaladják.

Az esztergomi kátéban nézetem szerint csakis a világ fentartásának és kormányzásának fejtegetése (23, 24, 25. kérdések) az anyaszentegyházról adott bővebb ismertetés látszanak feleslegeseknek. — Én úgy hiszem elég a gyermekeknek azt tudni, hogy az Isten a világnak gondját viseli. A világ fentartásának és kormányzásának fogalmai a kis tanonczra nézve kissé koraiak. — Az anyaszentegyházról szóló ismertetések is elemiebbek lehetnének. Én p. o. e három kis kérdésbe foglalnám az anyaszentegyházra vonatkozó ismereteket: 1. Mit nevezünk anyaszentegyháznak? Anyaszentegyháznak nevezzük együttvéve mindazon embereket, kik Jézus igaz tanitását hiszik. — 2. Ki az anyaszentegyháznak feje? Az anyaszentegyháznak feje a római pápa. — 3. Vannak-e még más előljárói az anyaszentegyháznak? Igen is vannak, t. i. a püspökök és a felszentelt papok. — E három kérdésben

teljesen benfoglaltatik mindaz, mit a 6—7 éves gyermeknek az egyházról tudni elégséges. — S habár az ezen kérdésben nyujtott fogalmakat a theologus kissé tökéletleneknek találja, — de helyteleneknek semmi esetre sem állíthatja; már pedig a kis gyermekek oktatásánál nem arra kell törekednünk, hogy tökéletes és alapos, hanem csupán arra, hogy helyes ismereteket adjunk nekik.

A pedanteriának harmadik neme a választott anyag felosztásánál mutatkozik.

Mind a két káté bevezetéssel kezdődik. E bevezetés az élet czélját és a hat főigazságot adja elő. Első tekintetre igen természetesnek látszik, hogy a gyermekekkel mindenek előtt az élet czélját ismertessük meg és első sorban a fő hitigazságokat, vagyis az u. n. alapvető articulusokat tanultassuk be, melyeknek nemcsak hivése, de kellő tudása az örök üdvösségre mulhatatlanul (necessitate medii et praecepti) szükséges mindazoknak, kik már eszükkel élni tudnak. — Ámde, ha kissé mélyebben elmélkedünk a gyermek gyenge lelki tehetségeiről, — ha számba vesszük a gondolatokat és eszméket, melyeket a kisded agyában forgat, — ha tekintjük a gyermeknek észjárását, — s azután fölteszszük magunknak azt a kérdést: ha vajjon a 6—7 éves gyermeknek agyában megfordul-e e gondolat: miért élek én a világon? — azt kell mondanunk, hogy bizony a gyermek e gondolattal, legalább ily alakban aligha foglalkozhatik. A gyermek azt hogy él, egyszerü tény gyanánt veszi. Az a gondolat, hogy mi a czélja az ő életének, létének, — még nem fogamzhatik meg a gyenge elmében. E gondolat — bizonyára már érettebb kort, — némi kis bölcselkedést igényel. — A gyermek igen sokat szeret kérdezősködni, s kérdezősködéseivel nem ritkán kifárasztja avagy meg is boszantja a felnőtteket; de én nem hiszem, és soha sem hallottam, hogy a gyermek azt kérdezte

volna: miért élek én a világon? Azt tudja s érzi, hogy él és létezik, — életének, létének okát és végczélját legalább egyenesen, — soha sem kutatja. Indirecte azonban mégis némi homályos tudatot szerez magának léte végczéljáról. — Tapasztalja, hogy szülői az ő szabadakaratját korlátozzák, s hogy bizonyos cselekményeket neki meg nem engednek. Ez gondolkodóba ejti őt. Tudakozódni kezd: miért nem szabad neki ezt vagy amazt cselekednie. Ekként azután a jó és rosz közt különbséget kezd tenni. E különbségtétel nyomán, továbbá a jó magaviseletéért nyert megjutalmaztatások és a rosz cselekedetekért szenvedett büntetésekből, valamint az Istenről és a túlvilágról hallott dolgokból levont következtetések által, önmagától rá jön arra, hogy t. i. az ő létének czélja: a jót cselekedni és kerülni a roszat. — Ez azonban az ő gyenge elméjében nem annyira a létczélnak, mint inkább a különféle kötelességeknek tudata, érzete elégséges arra, hogy a gyermek életfeladatát teljesitse. — Az életczélnak fogalma, csak később lesz a gyermek előtt érthetővé, — akkor t. i. midőn már elégséges hittani ismeretekkel bir, — s ezen ismeretből combinálja azután össze a mondott fogalmat. — A katecheta hiába magyarázgatja a gyermeknek legelső előadásai alkalmával az élet czélját, — ezt a gyermeki elme nem képes még kellőleg felfogni. A magyarázat bővitheti, erősbitheti a kötelesség tudatját, de az életczél tudatát nem ébresztheti fel. — Tehát nézetem szerint bátran ki lehetne hagyni az elemi kátéból a legelső kérdést, — vagy ha már mégis meghagynók: alkalmasabb helyre kellene azt igtatni t. i. a teremtésről szóló szakaszba, hol e kérdést lehetne feltenni: „Miért teremtette Isten az embert?“ — Az életczélnak e kérdés nyomán s a teremtéssel kapcsolatban való magyarázata, mindenesetre jobban megfelel a gyermeki elme igényeinek.

A hat főigazságnak mindjárt a káté elején való elősorolását, — szintén nem tudom helyeselni. Az egyház ugyan kétségkivül ohajtja, hogy minden hivő, ki már eszével él, — minél előbb megismerje a mondott főigazságokat. — Innét azonban nem lehet ama szabályt felállitnunk, hogy t. i. a katechetának szükségkép a hat fundamentalis articulus betanitásával kell a hitelemzést megkezdenie. — E szabálynak szigorú követése, vélekedésem szerint csak akkor szükséges, ha a lelkész nem, mint rendszeres hitelemző, nem mint az iskolás gyermekeknek, hanem az oly felnőtteknek hitoktatója működik, — kiket rövid idő alatt kénytelen hitünk főágazataira megtanitani, p. o. ha a halálos ágyon megtérni kivánó zsidónak vagy pogánynak ad oktatást; avagy midőn iskolába soha sem járt és igen gyenge értelmi tehetséggel biró házasulandókat tanit, kiknek egybekelését késleltetni nem lehet. — Ily esetekben, kétségkivül sietni kell a fundamentalis articulusok betanitásával De hasonló sietségre, a rendszeres hitelemzésben részesitendő gyermekekkel szemben, — nincs szükség. Egyébként is a hat főigazságnak kellő megértése, tehát azoknak megértetése is hosszabb időt igényel. Különösen a harmadik és hatodik főigazság akkor lesz a gyermek előtt érthetővé, ha már a bünbeesés történetét, a megváltást és megszentelés fogalmát ismeri. — Mindezen ismeretek megszerzése azonban hónapokat igényel. — Tehát midőn a katecheta arra utaltatik, hogy mindjárt az első napokban megmagyarázza a hat főigazságot, — magyarázata alkalmával több hittani ismeretet és fogalmat csakis felületesen, tökéletlenül kénytelen előadni, — s legjobb akarata mellett sem képes a gyermekekkel a hat fundamentalis articulust kellőleg megértetni. — Ekként azután a gyermekek habár betanulják s hibátlanul el tudják is mondani melyik az első, második stb. főigazság, — sokat nem értenek abból, mit

gépszerüleg elmondanak. Már pedig azt senki sem fogja tagadni, hogy az egyháznak nem lehet az az óhaja, miszerint a kis gyermekek szajkó módra eltudják darálni azon hitigazságokat, melyeket mindenkinek nemcsak hinni, de tüzetesen tudni is kell. — De másrészt az is tagadhatlan, hogy az egyház korántsem kivánja és követeli a fő hitigazságoknak theologusi pedanteriával szerkesztett szövegezés szerinti tudását. — Az egyház megelégszik azzal is, ha a 6—7 éves gyermek bár nem tudja a pedans igényeknek megfelelőleg elszámlálni és elrecitálni a kérdéses igazságokat, — de azokról bir annyi fogalommal és ismerettel, amennyi a 6—7 éves gyermeknek elégséges. — És az én vélekedésem szerint a katecheta, anélkül, hogy a káté elején olvasható hat kérdést betanitaná, — pár nap alatt magyarázat közben sikeres oktatást adhat a gyermekeknek a hat főigazságról. — Ugyanis midőn az első napokban a keresztvetésre tanitja őket, — ennek nyomán illetőleg megmagyarázva azt: mit jelentnek e szavak: „az Atyának és Fiúnak stb.“ — rövideden megértetheti a kisdedekkel a két első főigazságot. — A harmadik főigazságról pedig p. o. akként nyujthat ismertetést, — ha a gyermekeket arra figyelmezteti, hogy imádság közben ne nézzenek szerte-széjjel, — hanem irányozzák szemeiket a falon függő feszületre. S e figyelmeztetéssel kapcsolatban megmagyarázhatja nekik pár szóval: ki az aki a kereszten függ, — s miért halt meg ő a keresztfán. — A negyedik és ötödik főigazságról úgy lehet a katechetának szólnia, — ha első előadásai végén egy-egy kis oktatást ad nekik. Inti őket, hogy jól viseljék magukat, — mert Isten csak a jó gyermekeket szereti a roszakat megbünteti. A jókat megjutalmazza már e világon is, de még inkább a másik világon; ellenkezőleg büntetést szab ez életben s ez élet után is a gonoszakra. — A hatodik főigazságról szintén ilyetén kis parenesis

alakjában adhat ismertetést p. o. miután már betanulták a gyermekek a „Miatyánkot“ és „Üdvözletet“ figyelmeztetheti őket, hogy imádkozzanak minden reggel, délbe, estve, hogy kérjék az Isten segitségét és malasztját, mert enélkül nem lehetnek jók, s nem juthatnak a menyországba.

Tehát ily módon egész könnyüséggel s mintegy észrevétlenül pár nap alatt megismertetheti a gyermekekkel a hitelemző a hat főigazságot. S ha az emlitett alkalmi oktatásokra vonatkozólag ismételve kérdéseket tesz a gyermekeknek, — ezek bár nem tudják előszámlálni a hat főigazságot, — de azért azokat gyenge tehetségeikhez mérten mégis ismerni fogják.

Midőn azonban az imént mondottak szerint a hat főigazságnak a káté elején való felsorolását és betanitását mellőzhetőnek nyilvánitom, ezzel korántsem akarom azt vitatni, hogy az első osztály tanonczait egyáltalán nem lehetséges a sokszor emlitett igazságok tüzetesebb megismerésére vezérelni, — sőt ellenkezőleg annak vagyok mondója, hogy az első osztály tananyagának ép ezen igazságok körül kell forognia, s ezért nézetem szerint igen czélszerü lenne az elemi káté jelenlegi felosztását kissé megváltoztatni, illetőleg a hat főigazsághoz alkalmazni.

Az új felosztás körülbelül ily formán volna eszközölhető:

I. Rész. Az Istenről egyáltalában s a Szentháromságról. (1. és 2. főigazság.)

II. rész. A teremtésről, a bünbeesésről, és a megváltásról. — A megváltásról szóló részlettel mindjárt össze lehetne kapcsolni az anyaszentegyházról szóló elemi ismereteket is. (3. főigazság.)

III. A parancsokról, a bünről s annak büntetéséről (itélet, menyország, pokol és purgatorium), pár szó a szentek egyességéről. (4. és 5. igazság.)

IV. rész. A Szentlélekről és a malaszteszközökről. (6. főigazság.)

Ilyetén felosztás mellett az elemi káté tananyaga kissé megrövidülne vagyis csupán a gyermek által felfogható hitdolgokra szoritkoznék, — s azután a hat főigazságnak nemcsak megismertetése, hanem azoknak átértése és egymással való összefüggésének megérlelése is könnyebbé válnék.

Igaz ugyan, hogy az általam ajánlt újabb felosztás némileg eltér a catechismus romanus felosztásától, — melyet az egyház óhaja szerint az iskolai káték anyagának beosztásánál követnünk kell. Ámde e csekély eltérés az első osztálybeli tankönyvnél, az általam előtüntetett előnyöknél fogva — meg lenne bocsátható. — Az egyszer megengedett exceptio, tantum firmaret regulam.

Kazaly Imre.

(Vége következik.)

JÁRHATUNK-E JÓ LELKIISMERETTEL A MODERN PHILOSOPHIA ISKOLÁJÁBA?

Nem egyszer áll elő az eset, hogy az ember egész értekezéseket olvas végig a nélkül, hogy megmondhatná, az irónak a fejtegetett tárgy körül tulajdonképen micsoda meggyőződése is van. Így jár, ki a Budapesti Szemle 1883. novemberi füzetének első értekezését méltatja olvasásra.

Az értekezésnek czíme: „Két világnézet harcza,“ mely két világnézet az úgynevezett philosophiai optimis-

mus és pessimismus. Irálya vonzó, majdnem csábító. De nem világos, minek mutatja be magát az értekezés igen tisztelt szerzője. Schopenhauer hivének? Ha Schopenhauer pessimismusa nem volna méltatlan oly ragyogó elméhez, a a minő Rónay Istváné, azt kellene hinnünk, hogy koromsötét elmélet éjjelében ő is tévutra került. De annyi valótlanság, annyi ellentmondás, annyi sületlenség, annyi az Isten, vallás és erkölcsiség ellen intézett támadás, mely Schopenhauer philosophiáját ép úgy jellemzi, mint bármely modern ugynevezett philosophiai rendszert, nem lehet józan izlés tárgya, s azért alig hihetjük el, hogy R. I. úr is pessimistának csapott volna föl. A szóban levő értekezésben mindenesetre igen sok pont van, mely miatt az Értekező eljárása nem helyeselhető, akár tekintjük a dolognak tisztán bölcsészeti, akár erkölcsi, akár vallási oldalát.

Élénk szinekkel ecseteli Schopenhauer elméletét; s nemcsak nem fejezi ki avval szemben méltó felháborodását, hogy ne mondjam megvetését, de majdnem propagandát csinálni látszik ama pessimisticus nonsensnek. Úgy ecseteltetik a pessimismus, mint a kimagasló lángelmék kiváló öröksége, s mintha minden, a mi e földön nagynak és nemesnek mondható, a pessimismusban birná ősforrását. „A pessimismus, úgymond, a dolgok mélyére tekintő, az emberiség nyomorát átérező, a világ állapotával meg nem barátkozó idealisták és genialis emberek vallása volt mindenkor“ (170 lapon.) „A pessimismus a könyörület és emberszeretet vallása.“ (169 l.) „A pessimismus szigorú követelménye az önmegtagadás, tehát a jellemképzés és erkölcsi műveltség.“ (169 l.) „Nem szül tetteket, de annál inkább szellemi műveket“ (u. o.) „Ha igaz, hogy a művészet a dolgok lényegét fogva föl, leghivebben tükrözi vissza a világot: akkor a pessimisticus világnézetet igazolja, nem annak ellenkezőjét.“ (u. o.) Oly dolgok ezek, melyek ha a tiszta igazságot tükröznék vissza, önkénytelen magukkal ragadnának bármely nemesen érző szivet.

Szóval a szinek, melyekben a pessimismus R. I. ál-

tal ecseteltetik, csábitók, s nem egyszer azon aggályos gondolatot ébresztik az olvasóban, hogy az irót is valóban elcsábitották. Annál is inkább, hogy az értekezés a pessimismuson kivül alig látszik oly philosophiát ismerni, mely az érző gondolkozót kielégíthetné. Aquinói sz. Tamás világnézete úgy látszik figyelmet sem érdemel! Egy sz. Ágoston, Nazianzi sz. Gergely, sz. Bernárd, érzelem- és gondolatmélységben a pessimismust úgy látszik meg sem közelítették! Vagy ezek is azon pessimisták közé sorolandók, kik egy Schopenhauer szemüvegén keresztül nézik a világot? Hogy ne? mikor még a kereszténység és katholicismus is csak „megalkuvás és compromissum" (172 l.) az érzéki optimismus és az „istentelen" pessimismus között! Oly össze-vissza kevert fogalmak ezek, hogy épenséggel nem bámuljuk egy vidéki lapnak azt a megjegyzését, miszerint R. I. a Budapesti Szemlében „philosophiai költeményt" közöl, mely t. i. a költött igazsággal is megelégszik.

Nem is hisszük, hogy R. úr komolyan ragaszkodhatik azon pessimismushoz, melyet elég vonzó irályban magasztalni látszik. Csak tekintsünk meg nehány tételt, melyet Értekező Schopenhauer elméletéből följegyez. Mit mond a pessimismus? A világ rosz, az élet tévedés, a föld a szenvedés színhelye. A mindenség lényegében mindig ugyanaz, s csak formáiban és tűneményeiben változó: czél, öntudat, ismeret, szándék nélkül müködő akaratnak kifolyása. Ez akarat maga a dolgok lényege. Megvan mindenütt az universumban, s egyik látható megtestesülése maga az ember is." (166 l.)

S ezen pessimismus az, melyet theologiai képzettséggel biró, művelt katholikus férfi dicsérhet, ajánlhat, követhet? Nem, nem! nem kivánjuk vissza a manichaeusok korát. Nem kell nekünk sem vak fatum, sem érthetetlen pantheismus.

„Kielégités nem lehet oly létben, mely mindig készül és soha sincs készen, mely mindig vár s óhajt a nélkül, hogy tudná mit?" (167 l.) Ez-e azon pessimismus,

mely „a genialis emberek vallása volt mindenkor“? Nem, azért, mert a kathekizmus első feleletei már határozott választ adnak a pessimismus ama kérdésére, még nem következik, hogy genialis emberek nem tudnák, mit várnak e földi küzdelmek után. S ha egy genialis pessimista, Humboldt Sándor fölkiált: „legalább azt tudnók, miért vagyunk a világon?“ (170 l.) csak szánakozni lehet ama genialitáson, mely nem tudta azt, a mit minden iskolás gyermek tud. Nem, a genialis emberek ezen szomorú vonásai bennünket nem vonzanak.

„Az optimismus lehet istenes, de morálja aggályos. A pessimismus istentelen, de morálja lehet eszményi és kifogástalan“ (168 l.) S ez azon pessimismus, mely rokonszenvünkre érdemes volna? Mily irónia! Eszményi és kifogástalan morál Isten nélkül! Fiúi kegyelettel teljes apagyilkos! Fölségsértő, példás, jó polgár! S ki látott valaha épületet alap nélkül? Félünk, hogy a ki eszményi és kifogástalan morált keres Isten nélkül, „hasonló leszen a bolond emberhez, ki házát fövényre építette. És szakadt az eső, jött az árviz, a szelek fúttak és ama házra rohantak; és összedőlt az, és nagy volt romlása.“ (Máté 7, 26, 27.)

„Az öntudatos egyéni lét folytatása a mindenséggel szemben egy nagy tévedés halhatatlanitása . . . az egyéniség . - . csak búborék az Oczeánon, mely fölpattan, csillog s ismét eltünik bele az Oczeánba“ (167. l.) Tehát csakugyan már nekünk is azt kell vallanunk, hogy testünk fölöszlásával lelkünk is, mint a búborék, mint a pára eltünik? S összes philosophiánk, és szent vallásunk isteni szava sem győzhetne meg minket arról, hogy lelkünk élete: a halhatatlanság? Nem, a józan philosophia nem oly rövidlátó, mint a magasztalt pessimismus, melynek látóköre orrán túl nem terjed.

„Az összes philosophiai és vallási rendszerek két csoportra osztályozhatók. Köztük csak egy lényeges különbség létezik: vajjon életfölfogásuk optimisticus vagy pessimisticus-e?“ (165 l.) No, ez már valóságos philoso-

phiai hóbort. Tudja-e ez az ember, mi a lényeg? tudja-e, mi a különbség? tudja-e egyáltalában, hogy mit beszél?

S aztán mikép nevezzük azon eljárást, mely minden megjegyzés nélkül irja le ezen tételt: „a vallás a nép philosophiája s a philosophia a gondolkozók vallása?“ (165. l.) Igaz ugyan, hogy ez Schopenhauer meggyőződését fejezi ki, de majdnem úgy tetszik, mintha az Értekező is ezen nézetet osztaná, midőn mondja: „Mindezen vallási tanok logikai rendszeresitéséből, az észszerűség alapján származott a modern philosophiai pessimismus, melynek legnevezetesebb képviselője Schopenhauer.“ (168. l.)

Uram! ilyféle fogalmak sem katholikus, sem keresztény, sem bölcsészetileg művelt főbe nem valók. Ha egyszer Istenünk nincs, ha örök boldogságra való reményünk nincs, ha halhatatlan lelkünk nincs, ha vallásunk nincs, ha Istenen alapuló erkölcsiségünk nincs: akkor ugyan joggal fölvehetjük a Schopenhauer-féle értelemben vett pessimista nevét. De mig értelmünk magasztosabb eszmék befogadására is képes, mig szivünk nemesebb érzelmekre is gerjedhet, mig lelkünkből ki nem tépjük a boldogságra való hajlamnak mennyei csiráját: addig ily pessimismust nemcsak észszerűnek nem tarthatunk, érette nemcsak nem lelkesülhetünk, de undorral fordulunk el attól.

Nem is érthetjük, miért kellene ily korcs philosophiához fordulnunk, mikor keresztény iskoláinkban oly philosophiát találunk, mely nem gombaként nő és rothad, de mely évszázados tölgyként áll s annál mélyebbre veri gyökereit, minél dühösebb viharok rázzák, s annál magasabbra emeli dicskoszorúzta fejét, minél több gúnynyal vagy kicsinyléssel iparkodik a modern álbölcsészet azt lenyomni, megdönteni.

Kevéssel győződhetünk meg arról, hogy nincs szükségünk a modern bölcsészet iskolájába járnunk.

Hogy mennyi előnye van aqu. sz. Tamás philosophiájának a modern philosophia felett, azt mi sem bizonyitja inkább, mint ama határozatlanság a felfogás-

ban, ama bizonytalanság a kifejezésben, következetlenség a fejtegetésben, ama kicsinyszerűség a philosophia feladatának kitüzésében, mely a modern philosophiát jellemzi.

Határozott rend és czél nélkül összehordott csillogó phrasisok, melyek közbe philosophiát is emlegetnek, a bölcsészet aranyaként árultatnak. Fáj a szomorú tapasztalat, hogy ragyogó elmék is a modern philosophia fénylő bogarai után indulva mily posványos régiókba tévednek. S aztán még ez a philosophia akarna felülkerekedni, mely nem méltó aqu. sz. Tamás lába saruit feloldozni.

Ugyan hát, mi az a philosophia, melyet boldog-boldogtalan annyiszor emleget?

Az ujabb philosophiának barátja a Budapesti Szemle szóban levő értekezésében a philosophiát ekként határozza meg: „Az sem rhetorikai ékesszólás, sem vitatkozás, sem dialectikai szőrszálhasogatás, nem is szorosan véve logikai lehuzások és syllogismusok lánczolata, hanem öngondolkozáson alapuló világnézet.“ (163. l.)

Bizonyára nem „rhetorikai ékesszólás“ a philosophia, s természetesen a scholastica sem fogja fel annak. Sőt a „rhetorikai“ ékesszólást szándékosan kerüli, nehogy az igazság üres szólamok mögött eltünjék. Ép úgy nem szorul a philosophia a rhetorikai ékesszólásra, mint arra a mathematika nem szorul. Igazságot keres, mely annál világosabb, minél egyszerűbb mezbe van burkolva.

A philosophia „nem vitatkozás.“ No, ezt is meg fogja engedni a scholastica. Nem is olvastam még, hogy valaki ügyvédi perlekedéseket philosophiának mondott volna. Nem vitatkozás a philosophia, de a mellett a scholastica mindig azt hitte, hogy az igazság föllelésén kivül a hamisságot megczáfolni szabad, sőt kötelesség. Sőt igen bölcsen fölismerte, hogy akárhányszor épen a hamis nézetek megczáfolása által jut az igazság birtokába.

A philosophia nem „dialecticai szőrszálhasogatás.“ Gondolom, ezt is vallja a scholastica, bár mindig azt tartotta, hogy a tévelyek salakját az igazság aranyával

összekeverni a józan ész ellen elkövetett bűn, s hogy qui bene distinquit, bene docet.

Pedig, valjuk meg, épen a scholastica az, melyet a modern bölcseség dialecticai szőrszálhasogatás diszes elnevezésével megtisztel.

A scholastica mindenesetre föltételezi a philosophusban a dialecticát, s a hol szükség, a végletekig képes a fogalmakat megkülönböztetni, s a megkülönböztetett részeket alkalmas elnevezésekkel egymástól távol tartani. Ez-e az, a mit dialectiai szőrszálhasogatásnak nevez a modern bölcseség? Ha az, akkor minek tagadjuk? a scholastica dialecticai szőrszálhasogatásra is képes. Csak azt nem látom be, hogy ezt a bölcsészetnek bűnül lehetne fölróni.

A vatikáni képgyüjteménynek gyöngye „Urunk színváltozása" Raphaeltől. Hallottam magasztalni, láttam másolatokat. Mennyire meglepettem! Krisztusnak haja oly sajátságos bizarr sággal áll el a testtől, arczvonásai annyira köznapiak és semmit mondók, egész magatartása oly furcsa, hogy a főszemély furcsa alakja miatt az egész visszás benyomást gyakorolt. Tekintsd meg az eredetit, s mintha minden vonásig más képpel állnál szemben! Oly szabadon lebeg az Üdvözitő a Thábor csúcsa felett, hogy a szemlélő mintegy érzi, hogy ezen isteni élettel teljes testet a természet törvényei nem kötik; azon arcz, mely másolatokon mitsem mond, az eredetin nagy ékesszólással beszél, elmondja a boldogságot, melyet a lélek élvez, elmondja, hogy amaz isteni lélek egy egész világváltásának öntudatával bir, de sejteti azt is, hogy a Tháboron túl Golgotha is magaslik. A furcsa bizarrságnak itt nyoma sincs, minden valóság, minden élet, szóval az egész művészet. S mi az, a mi Raphael művét annyira megkülönbözteti a másoló kontárkodásaitól? A modern philosophiának terminologiája, — ha ugyan következetes tudna lenni — alighanem az ecset szőrszálhasogatásait találná a remekmű okának. Raphael ecsetje oly finom vonásokat tett, annyira megkülönböztette a legkisebb részleteket, annyi pontossággal választotta szét a fény- és ár-

nyoldalokat, hogy maga a scholastica is a maga nemében alig képes subtilisebb módon szétválasztani a fogalmak fény- és árnyoldalait. Ha tehát a fogalmakat különböztető scholasticát mondjuk szőrszálhasogatónak, miért nem érdemelné Raphael ecsetje is e kitüntetést?

Ily értelemben igen, a scholastica szőrszálhasogató, a mennyiben Raphael ecsetjeként a fogalmak legfinomabb vonalait is élesen megkülönbözteti, mig ellenben az ily szőrszálhasogatáshoz nem értő modern philosophia azon parasztfestészethez hasonlit, mely legnagyobb örömét a rikitó szineknek vastag foltokban való össze-vissza vegyülésében találja. Ilyen Fichte, Hegel, Schelling, Schopenhauer, Hartmann philosophiája.

A scholastica szőrszálhasogatásait hasonlitom amaz anatomiához, mely a testrendszer legfinomabb szálait ügyes kézzel szétválasztja, mig a modern philosophia hentesként vág a fogalomtestbe s mindent össze-vissza kever.

A scholastica szőrszálhasogatásait összehasonlitom Newton és Leibnitz eljárásával a mathematica terén, kik végtelenül kisebbedő mennyiségeikkel (calculus infinitesimalis) az égboltozat titkait kutatták, mig a modern philosophia azon mathematicusok munkáját utánozza, kik gyermekes játékukkal mindenképen lehozni iparkodnak, hogy $O = o$, $\infty = o$, $O = \infty$.

Hanem ilyesmihez persze dialecticai szőrszálhasogatások nem kellenek!?

A philosophia továbbá „nem is szorosan véve logicai lehuzások és syllogismusok lánczolata.“ Mindenesetre nem! A scholasticát sem képezi az atqui és ergo, valamint aqu. sz. Tamás bölcsészete sem áll a „videtur quod“ és „contra est“ egymásutánjából. A scholastica, a finom megkülönböztetés barátnője, össze nem zavarhatja a czélt az eszközzel; a syllogismus az igazság megismerésének eszköze, nem maga az igazság s nem a bölcseség.

Micsoda tehát a philosophia? „Öngondolkozáson alapuló világnézet,“ (163. l.) mondja a Budapesti Szemle. E meghatározás azonban bő köpenyeg, mely alatt az

igazság mellett a hamisság is kényelmesen megfér. Megmagyaráztatik: „szemüveg, melyen keresztül látjuk a világot.“ S az nem határoz, minőnek kell a szemüvegnek lennie? Kantnak szemüvege nagyon homályos, s azért nem veszi ki világosan, hogy köd-e a mit lát, vagy világ; Fichte szemüvege a tulsó oldalon be van mázolva, tükörbe néz, melyben magán kivül mitsem lát, Schelling magán kivül a tükört is látja, s mivel saját képét a tükörben látja, azt hiszi, hogy a tükör és ő egy dolog; Hegel a szemüveg előtt szemét is behúnyja s képzelmében azt hiszi, hogy világot lát; Hartmann szemüvege nagyon vastag, sem a világot nem látja benne, sem önmagát; Schopenhauer lát világot, de szemüvege nagyon fekete, s azért az ő világa is koromsötét. Ha a philosophia tehát szemüveg, melyik szemüveg lesz az igazi philosophia?

Melyik tehát azon világnézet, mely a philosophia nevét megérdemli? „A philosophia . . . . a szellemek azon állapota, mely az élet, tapasztalat s az összes tudományok meghallgatása után képződik mi bennünk.“ Igaz, van oly szellemi állapot, mely az élet, tapasztalat s az összes tudományok meghallgatása után képződvén, a szó legnemesebb értelmében philosophiának mondható; de ha Hartmann azon végkövetkeztetésre jut, hogy annak tudása a bölcseség, a mit nem tudunk: ez philosophia? ha valaki tanulmányai után csak zavart lát, hóborttal megtelik: ez philosophia? Csak a philosophia volna az, melynek birtokával egyformán dicsekedhetik, ki sasszemével az igazság verőfényét nézi s ki bagolyszemével az igazság fénye előtt csak hunyoritani tud? Innen világos, hogy a philosophia e nagy hangzású meghatározása sem tudja nekünk megmondani, hogy mi a philosophia.

Veszélyes még az is, a mi a meghatározás tagadólagos részét képezi: „A philosophia, mint ilyen, nem tudomány vagy ismeret, melyet külső úton vagy az emlékezet fölfogásával lehetne elsajátitani.“ Veszélyes ez, mert két értelmű. Azt akarja-e mondani, hogy a a philosophia nem is tudomány, vagy nem is ismeret, hanem

nem tudom, micsoda más szellemi állapot? Megengedi-e, hogy a philosophia tudomány, s csak azt tagadja-e, hogy az gondolkozás nélkül volna megszerezhető? Azt mondja-e, hogy a philosophusnak nem szabad más philosophusok műveit tanulmányoznia, mitsem adnia más lángelmék tekintélyére, s a philosophiában okvetlenül autodidaktának kell lennie? Világosan nem érthetni, mit mond, s azért meg sem határozhatni, igaz-e a mit mond, vagy sem.

A mondottakból eléggé kitünik, hogy a modern philosophia még csak arra sem képes, hogy világosan megmondja, mi a philosophia. Igazunk volt tehát, midőn azt állitottuk, hogy a modern philosophiát bizonytalanság jellemzi a kifejezésben és határozatlanság a felfogásban.

Még inkább kitünik ez a Budapesti Szemle további fejtegetéseiből. A philosophiai világnézetet arra értelmezi, hogy az a világ lényege körül való nézet: „a szemlélődés, mely nem a tüneményeken csügg, hanem a lényeget keresi, nem azt kérdi: honnan, hová, miért? hanem: mi a világ? . . . Mi a világ az ő benső valóságában? Ezt keressük, kutatjuk, de megtudni nem fogjuk soha.“ (194 és 165. l.) Ime, mivé silányult a philosophia! Egy nagy semmivé. A mit megtalálna, azt nem keresi, s a mit keres, azt nem találja meg soha. Ily bölcseség a közönséges józan ész szerint nevetség.

A philosophia tehát, hogy existálhasson, saját feladatát feladni kénytelen, s arra szorul, hogy a világnak öntudatunkban jelentkező anyagi, erkölcsi, aesthetikai képével megelégedjék, a mit igy értelmez a Budapesti Szemle: „Csak is oly nagynak, oly szépnek, oly jónak, oly rosznak tudjuk, a milyenül annak képe, mint tünemény jelentkezik mibennünk.“ (165. l.) A philosophia tehát már nem azt kérdi: mi a világ? hanem csak: milyen a világ? Sőt nem is: milyen maga a világ? hanem csak: milyen a világ képe?

Már most vizsgáljuk, mikép fogja fel az ily következetlen philosophia saját czéljának valósulását. A Buda-

pesti Szemle szerint két fő világnézetben nyilvánul e czél valósulása: a philosophiai optimismusban és a philosophiai pessimismusban. „A világ jó, az élet jó, sőt a legjobb.“ (165. l.) Ez az egyik világnézet. „A világ rosz, az élet tévedés, a föld a szenvedés szinhelye.“ (166. l.) Ez a másik világnézet. „Sokasitsd, gazdagitsd, istenitsd magadat.“ Ez az egyik. „Szükség és unalom a szenvedés két végpontja, melyek között, mint az óra ingája, jár le életünk.“ Ez a másik. Mi talán ilyformán egy harmadik világnézetet is fölállithatnánk: „a kinek a világ jó, annak jó, a kinek rosz, annak rosz; a kinek élete tévedés, azé tévedés, s a kié nem tévedés, azé nem tévedés.“ De bocsánat! hisz világnézetről van szó; arról, hogy milyenül jelentkezik mibennünk a világ képe. Mibennünk. Értelmünkben-e? akaratunkban? érzékeinkben? Gondolnám, értelmünkről van szó. Hisz a mennyiségtant is, a vegytant, a csillagászattant és bármely más tudományt nem szemünkkel, nem fülünkkel, de akaratunkkal sem, hanem eszünkkel sajátitjuk el. Hát a philosophia is értelmünkben lesz. Azért a világnézet talán annyit jelent, hogy milyenül jelentkezik a világ képe értelmünkben. De az értelem tárgya nem a jó és rosz, hanem az igaz és hamis. Legalább igy tanitották azok a naiv régiek. A philosophiai világnézetnek tehát arra kell felelnie: micsoda a világ körül az igazság? vagy pedig mennyibe igaz a világnak azon képe, mely mibennünk jelentkezik?

Megfelel-e ezen kérdésre az optimismus vagy pessimismus? Sem az egyik, sem a másik. Hisz mindkettőnek neve is már elárulja, hogy nem arra akar felelni: milyenül jelentkezik a világ képe értelmünkben? hanem: milyenül jelentkezik akaratunkban vagy érzéki kivánságunkban? Tehát az optimismus és pessimismus nemcsak nem fő világnézetek, de semmiféle világnézetek. Legfőlebb földi boldogságnézetek, de semmiféle világnézetek.*

* A Budap. Szemle az optimisták közé keveri Leibnitzet is. Csakhogy a B. Sz. optimismusa annyira távol van Leibnitz optimismusától, mint a pokol a mennyországtól. Ezen lángelmének volt fogalma az erényről és

S mert nem világnézetek, azért a Budapesti Szemle elvei szerint nem is philosophiai elméletek, miután a philosophia „öngondolkozáson alapuló világnézet."

Innen világos, hogy az ily modern bölcsészet vagy egyáltalában nem philosophia, vagy csak igen egyoldalú, mindenesetre önmagának ellentmondó absurd philosophia.

A pessimismus első fogalmában is valami absurdum. Szerinte a mindenség: czél, öntudat, ismeret, szándék nélkül működő akaratnak kifolyása. Ha pedig akaratnak kifolyása, mindenesetre olyan, a minőnek ez a vak akarat akarta, s legalább ezen akaratnak megfelel, vagyis ezen akaratnak jó; mivel pedig ezen akarat maga a dolgok lényege, azért a mindenség lényegileg jó. Hogyan lehet tehát lényegileg rosz? Legfőlebb Schopenhauernak rosz, mert nem lehet benne boldog. Ezért mondtuk, hogy az ő pessimismusa legfőlebb boldogságnézet, s hozzá adhatnók, hogy igen egyűgyű nézet.

De hát a pessimismus minden nagynak, minden nemesnek forrása!? „A pessimismus a könyörület és emberszeretet vallása." Erre nézve érdekes illustratióval szolgálnak egy genialis pessimisitának szavai: „megvetem az emberiséget minden rétegében," úgymond Humboldt Sándor (170 l.) Schopenhauer a könyörület és emberszeretet vallásának hive! „Mert hite szerint minden, a mi él, szenved, tehát irgalom az élőnek!" Illustrálja e fölfogást Shopenhauer élete, mely ugyancsak a Budap. Szemle 1883. novemberi füzetében látott napvilágot: „Főgondja, új meg új változatokban beb zonyitani magának, hogy az emberek nem érnek semmit, a velük való érintkezés nem méltó a lángészhez" (269. l.) „Dohányszelenczét akart magának csináltatni, födelén mozaikban vad gesztenyékkel, hogy szippantáskor mindig eszébe jusson,

bűnről is. A „sokasitsd, gazdagítsd, istenitsd magadat" — féle philosophiát Leibnitz nevével összefűzni vagy tudatlanság, vagy rágalom. Igaz, ő tévedett, midőn azt mondta, hogy Isten jobb világot nem teremthetett, de evvel sem mondta, hogy az érzéki kéj az ember rendeltetése.

hogy a legtöbb ember is csak hasonlit igazi emberhez.“ (u. o.)

De minek vesződjünk tovább is oly philosophiai (?) elmélet czáfolgatásával, mely minden ízében ellentmondás és nyomorúság? Annyi bizonyos, hogy önmagunkat alázzuk meg, ha ily philosophusok iskolájába járunk s csak röstelleni lehet, hogy művelt katholikus ember is akad, ki ezek zagyvalékát a philosophia mézeként ízleli.

Micsoda tehát az igazi philosophia? Nem kicsinyszerű képzelődés az, nem egyoldalú szólamvonal, nem összefüggéstelen phrasishalmaz; sokkal nagyobbszerű az, mit igazi bölcsek philosophiának mondanak. A bölcsészet mibenvoltát legjobban attól fogjuk megtudni, a ki minden philosophust fölülmúl, az angyali bölcstől.

Szent Tamás mindenekelőtt az egész emberi nemet kérdezi meg, mit ért bölcseség alatt. Beismerte ő elejétől fogva, hogy a szavaknak nem szabad önkény szerint bármily érteményt alávetni, mint azt a modern philosophusok teszik. A nyelvet nem egyes philosophusok alkották, hanem öröklötték, s azért azoktól kell megtudnunk, micsoda értendő a szavak alatt, a kiktől a nyelvet öröklöttük.

Ámde az emberek nyelvén közönségesen azok nyerték a bölcs nevét, a kik a dolgokat jól tudják rendezni és kormányozni: „communiter obtinuit, ut sapientes dicantur, qui res directe ordinant et eas bene gubernant“ (Summa contra gent. lib. 1. cap. 1.) Így vannak bölcs királyok, államférfiak, családapák, háziasszonyok.

Innét folyólag a bölcsnek egyik jellemvonása, hogy rendezni tud: „sapientis est ordinare“ (l. c.)

Már pedig csak akkor lesz valamely dolog helyesen rendezve, ha czélirányosan lesz rendezve. Czél nélkül cselekedni nem bölcseség. A rend és kormány zsinórmértéke tehát a czél. A ki pl. Szegeden a Somogyi-könyvtárt oly módon akarná rendezni, hogy súly szerint rakja el az egyes műveket, bizonyos rend daczára nem

bölcsen, sőt esztelenül rendezne, mert nem a könyvtár czéljának megfelelőleg rendezne.

A ki tehát bölcsnek akar neveztetni, annak a dolgokat czéljuknak megfelelőleg kell rendeznie. A dolgok bizonyos osztályát illetőleg bölcs az, ki ezen osztályt czélirányosan rendezi; miként bölcs államférfiu, ki az állam ügyeit, bölcs családapa, ki a család ügyeit czélirányosan rendezi, kormányozza. De ha valaki a dolgok egyik osztályát illetőleg bölcs, még nem következik, hogy a többire nézve is bölcs, s azért a bölcs családapa lehet nem bölcs államférfiu és megforditva. Az ilyenek tehát nem érdemlik meg a bölcs elnevezését egyszerüen, hanem csak megszoritással a dolgok bizonyos osztályára. Egyszerüen bölcs csak az, ki az egész mindenséget tudja czélirányosan rendezni, kormányozni. S ez szoros értelemben véve nyilván más nem lehet, mint a végtelen Bölcseség, ki

Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

De ha az ember nem juthat az egyszerüen vett bölcseség osztatlan birtokába, legalább annak részese lehet, a mennyiben épen megismerheti, hogy mikép rendezte a végtelen Bölcseség a mindenséget czélirányosan. Innét van, hogy az ember nem is nevezi magát annyira bölcsnek, mint inkább a bölcseség barátjának, bölcseségre törekvőnek; mert ennyit jelent a φιλοδοφος, vagyis philosophus.

Annyi tehát bizonyos, hogy a bölcseség a mindenség rendje és czélja körül forog; s mert a rend épen a czél zsinórmértékét követve lesz igazán renddé, azért a bölcseségnek kiváló módon a mindenség czélja körül kell forognia: „nomen simpliciter sapientis illi soli reservatur, cuius consideratio circa finem universi versatur.“ (l. c.)

Már pedig a mindenség czélja más nem lehet, mint a melyet annak első alkotója s mozditója neki kitűzött. Azon első alkotó és mozditó pedig, mint a metaphysica könnyen kimutatja, csak valamely értelem lehet; az ér-

telemnek czélja pedig más nem lehet, mint a mi az értelemnek jó; a mi pedig az értelemnek jó, más nem lehet, mint az igazság, mert csak az igaz ság az értelemnek tárgya.

Világos tehát, hogy azon czél, melyre a mindenség irányul, s következőleg melynek zsinórmértékét követve kell az egyszerűen vett bölcsnek a mindenséget értelmileg rendeznie, más nem lehet, mint az igazság, azon igazság, mely a mindenség első alkotójához és mozditójához egyedül méltó, az igazság tehát, melyért s melyből a mindenség létét kapta, a végtelen Igazság.

Az egyedüli, igazi, egyszerüen vett emberi bölcseség tehát az, hogy értelmünk a mindenséget az első Igazsághoz, Istenhez való viszonyában rendezi értelmileg. Minthogy pedig az, a mi a czélért van, a czélnak alá van rendelve, azért a bölcseség is főkép ezen czélnak, az első Igazságnak szemléletében áll, a czélra irányuló többi dolgokat csak másod sorban vizsgálja: „oportet igitur, veritatem esse ultimum finem totius universi, et circa ejus finem et considerationem principaliter sapientiam insistere.“ (l. c.)

Ha tehát ez a bölcseség, — pedig sz. Tamás kevéssel oly világosan mutatja ki, miszerint ez az, hogy az észnek önmagát kell megtagadnia, ha kétségbe vonni akarja —, ha mondom ez a bölcseség, akkor a legnemesebb értelemben vett bölcsészet más nem lehet, mint ama legfőbb emberi tudomány, mely első helyen a legfőbb Igazságot kutatja, mely minden teremtett igazságnak forrása s első lételve, második helyen pedig a mindenséget ezen első Igazsághoz való viszonyában kutatja: „Sed et primam philosophiam Philosophus determinat esse scientiam veritatis, non cuiuslibet, sed ejus veritatis, quae est origo omnis veritatis, scilicet quae pertinet ad primum principium essendi omnibus.“ (l. c.)

Valamint azonban két úton ismerhetjük meg az első Igazságot s a mindenségnek ahhoz való viszonyát, t. i. természetfölötti uton az isteni kinyilatkoztatás által, és

természetes uton pusztán az ész világánál; úgy kétféle a bölcseség is s ennek megfelelőleg a bölcseségre való törekvés, a philosophia.

A természetfölötti bölcseségnek megfelel a természetfölötti philosophia, melyet azonban megkülönböztetésül a másodiktól közönségesen theologiának nevezünk, bár egyik—másik sz. atya azt philosophiának is hívja. A természetes bölcseségnek megfelel a természetes philosophia, különösen az, melyet Aristoteles után első philosophiának hivtunk.*

Ezen első philosophia tehát tárgyára nézve a theologiával valamikép egybevág. Mindkettő a mindenség végczélját, a végtelen Igazságot, „quae antonomastice est veritas,“ (l. c.) szemleli első helyen, a mindenséget pedig ahhoz való viszonyában, — hisz a bölcseség, mint föntebb láttuk, e két elemben áll. De a megismerési módot illetőleg ama prima philosophia a theologiától abban külömbözik, hogy ez érveit a kinyilatkoztatásból meríti, amaz pedig érveléseit a dolgoknak a természetes észszel megismert okaiból veszi: „Si qua circa creaturas communiter a philosopho et fideli (t. i. thologo) considerantur, peralia principia traduntur. Nam philosophus argumertum assumit ex propriis rerum causis; fidelis autem ex causa prima, utpote quia sic est divinitus traditum“ (Summa c. gent. lib. 2. cap. 4.) A mit pedig sz. Tamás e helyen a teremtményről mond, ugyanaz áll a Teremtőről is. A theologia tekinti Istent, a mennyiben magát önmaga által kinyilatkoztatta, a philosophia pedig, a mennyiben magát teremtményeiben megismerteti.

Azonban bár ezen prima philosophia csak Istent szemléli, mint a teremtett mindenségnek végczélját, a teremtményeket pedig ezen végczélhoz való viszonyukban, rendeztetésükben; mégis általánosabb értelemben is szok-

* Stöckl (Lehrbuch d. Philos. 2. Abtheilung 94. n. 3.) prima philosophia alatt általában a metaphysikát érti; de sz. Tamás azt úgylátszik szorosabb értelemben veszi, miként mi azt magyarázzuk. (V. ö. Summa c. gent. lib. 1. cap. 1.)

tuk venni a philosophiát, úgy hogy a prima philosophia az általánosabb értelemben vett philosophiának utolsó vívmányát, tetőpontját képezi, s a prima philosophia a többit, mint alapot föltételezi: „Nam in doctrina philosohiae, quae creaturas secundum se considerat et ex eis in Dei cognitionem perducit, prma est consideratio de creaturis et ultima de Deo“ (Summa c. gent, lib. 2. cap. 4.) Megegyezik evvel, a mit megelőzőleg mondott: „prima philosophia utitur omnium scientiarum documentis ad suum propositum ostendendum.“

Micsoda tehát a philosophia általánosabb értelemben? Az egyszerüen vett bölcseség, mint föntebb kimutattuk, más nem lehet, mint a mindenségnek rendezése saját czéljához. Ámde a dolgoknak utolsó czélja ugyan az első és végtelen Igazság; de ezen kivül közvetlen czéljuk is lehet és van, a mely szintén igazság, de nem a legfőbb Igazság. Ezen közvetlen czél t. i. minden dolognak saját igazsága.

Végczéljában ugyan Isten a mindenséget csak önmagáért, Istenért teremthette, mivel egyedül Isten teljesen méltó Istenhez; de a teremtett dolgoknak önmaguk közötti rendjében a mindenség követlenül az értelmes teremtményekért van. De a teremtett értelemnek a mindenség közvetlenül csak annyiban jó, a mennyiben értetik s a mennyiben igaz; miután az értelemnek tárgya az igaz. Így tehát közvetlen czélja a mindenségnek, hogy annak igazsága a teremtett értelem által megismertessék. Ha az értelem tehát a mindenséget ezen közvetlen czéljához való viszonyában ismeri meg és rendezi, szintén bölcsnek mondható, bár nem oly tökéletes módon, mint ha azt utolsó czéljához, az első Igazsághoz viszonyitva rendezi. De mivel az értelem mégis amaz esetben is a bölcs elnevezésére igényt tart, azért philosophiának joggal mondható ama tudomány is, mely a mindenségnek saját igazsága körül forog. Ily értelemben veendő a philosophia, midőn sz. Tamás mondja: „alia et alia circa creaturas et philosophus et fidelis considerant; philoso-

phus namque considerat illa, quae eis secundum naturam propriam conveniunt, sicut igni ferri sursum; fidelis autem ea solum considerat circa creaturas, quae eis conveniunt secundum quod sunt ad Deum relata.“ (l. c.)

Ha azonban azt mondjuk, hogy a philosophia a dolgok igazságának tudománya, nyilván még nem következik, hogy bármely dolognak megismerése már philosophia volna. Ugyanis a teremtett dolgok megismerésében is egyszerüen bölcsnek csak az mondathatik, a ki nem egyes osztályait a mindenségnek tudja értelmileg rendezni, hanem az egész teremtett mindenséget. Mert a ki csak egyes osztályokat tud czélszerüen rendezni, csak ezen egyes osztályokban, tehát korlátolt értelemben bölcs.

Innen foly, hogy a philosophus a teremtett mindenségnek főleg csak legáltalánosabb és legfőbb igazságaival foglalkozik, azon igazságokkal, melyekben a többi igazságok bennfoglaltatnak, s a dolgoknak egyes osztályait csak ezen legfőbb igazságok zsinórmértéke szerint rendezi, vagyis ezen egyes osztályokban is inkább azon legfőbb igazságokat szemléli. Azért itt is valamikép mondható: philosophia est scientia veritatis, non cuius libet, sed ejus veritatis, quae est origo omnis veritatis.“

Már pedig ezen legfőbb igazságok, melyekben az egész mindenség bennfoglaltatik s melyekből minden egyéb igazságok származnak, a mindenség legfőbb okai. Innen van, hogy a philosophia általában a dolgok legfőbb okait kutatja annak megfelelőleg, a mit az angyali bölcs Aristoteles után a bölcsről mond: „sapientis est causas altissimas considerare“ (Summa c. gent. lib. 1 cap. 1.)

Ebből foly a közönséges meghatározás: philosophia est cognitio rerum per causas ultimas et altissimas naturali lumine comparata, vagyis: a bölcsészet a dolgoknak utolsó és legfőbb okai által a természetes ész világánál szerzett ismerete.

Fölösleges megemlítem, hogy ezen bölcsészet Istenhez vezet, hiszen a mindenségnek létrehozó oka más

nem lehet, mint az Isten; s innen foly, hogy a prima philosophia csak általában a bölcsészetnek betetőzése, mint már emlitettük.

Ime, ez a philosophia, a legfőbb emberi tudomány, nem pedig holmi optimisticus vagy pessimisticus álmok. Ez az, a melyre nézve irónia nélkül mondható, a mit a Budapesti Szemle talán csak iróniával mondott az ő philosophiára: „A szakismeretekkel foglalkozó tudósokat helyesen hasonlították azon órakészitő munkásokhoz, kik közül az egyik csupán kereket, a másik rúgót s a harmadik folytonosan csak lánczot csinál: mig a philosophus maga az órás, ki a részekből állitja össze a mozgó szerkezetet," vagy a mit sz. Tamás kevesebb csinnal, de több öntudattal mondott: „prima philosophia utitur omnium scientiarum documentis ad suum propositum ostendendum." Ez a philosophia forrása tiszta, minek keressük tehát a modern philosophia (?) zavaros vizét? Ez a philosophia nagyszerű és nemes, minek hajhászszunk tehát modern kicsinyszerű és nemtelen álmokat? Ezen józan, tiszta és nagyszerű philosophiának szolgálatában örömmel üdvözölnők egy Rónay fényes tollát.

Dr. Steécz.

CHINAI KÖZLEMÉNYEK.

II.

Azon tudomány, melyet emberismeretnek nevezünk, főképen foglalkozik az ember belsejével s csak mellesleg terjeszkedik ki annak külsejére, kivált ha a külső alatt nem a belélet nyilatkozásait, erkölcsei vonatkozásait, hanem merőben természetes működések és sajátságok összegét értjük. Az emberismerettől különbözik, de inkább fogalomra, mint nevezetre nézve, a népismeret; mert ez

első sorban foglalkozik a külsővel, mig a belsőt csak másod vagy harmad sorban s még igy is csak következtetés utján veszi tekintetbe. Ismerni valamely nép szokásait, sajátságait, ez a népisme. A mi általános fogalmak eme szokások és sajátságok ismeretéből, mint jellemvonások lehozhatók, azok alkalmazva az egészre igazak lehetnek, de alkalmazva az egyesekre igen sokszor hamisak lesznek. Szintugy óvakodni kell a népek sajátságainak megitélésében az egyéni nézet és felfogás érvényesítésétől. E tekintetben mennél inkább háttérbe szoritjuk egyéniségünket s mennél tárgyilagosabban szólunk, annál inkább megközelitjük a helyes mértékét. Hogyan is kivánhatnók észszerűen, hogy különféle népek, különféle éghajlat alatt élve, különféle nevelésben részesülve, különböző szükségletek és körülmények befolyásának kitéve, magát az életet s annak leglényegesebb kérdéseit különbözőleg felfogva ne birjanak külön sajátságokkal, ne legyenek különböző szokásaik? És ha ezt észszerűen nem kivánhatjuk, valljon megütközhetünk-e rajta, ha azt, a mit mi valamely nép külső életében furcsának, visszatetszőnek vagy épen helytelennek tartunk, ugyanazt maga e nép helyesnek, okszerűnek, czélszerűnek tartja s ellenkezőleg énrajtam ütközik meg, hogy ily dolgok ellen kifogásom lehet. Ha valami czélzás lehet e sorokban, megvallom, az főleg énrám esik; általánosságban csak azért szóltam, mert föltettem és még most is fölteszem, hogy mások is ugy járhatnak, mint én jártam. Vannak dolgok, melyekre nézve előbbi felfogásomból, a mióta Chinában vagyok, semmit le nem engedtem és Isten segitségével nem fogok soha semmit leengedni, ha mindjárt száz évig kellene még Chinában élnem. Ezek oly dolgok, melyek a hitre és erkölcsökre vonatkoznak. E részben nem alkuszunk, nem lehet alkudnunk, mert a dolog minden kétséget és félreértést kizár. De vannak oly dolgok is, melyekre nézve, mióta Chinában tartózkodom, némileg változáson mentem át, a mennyiben sok olyast, a mit előzetes felfogásom után és első látásra

visszatetszőleg itéltem meg, most a megszokás után és bővebb ismeret folytán kedvezőbben itélek meg. Ezek azon dolgok, melyek a chinai nép külső szokásaira és sajátságaira vonatkoznak. Egyébiránt az, a mit mondani akarok, világosabban ki fog tünni abból, a mit mondani fogok.

Ugyanis jelen közleményben szándékom a chinai embert lerajzolni ugy, a mint külső alakjában jelentkezik. Némileg arczkép lesz ez, ámbár előrelátom, hogy a sok apró vonások miatt, melyeket oda kellene illesztenem, de épen sokaságuk és apróságuk miatt mintegy lehetetlen odaillesztenem, ez arczkép korántsem fog birni a fényképek tökéletességével.

Midőn 1880-ki szeptemberhóban a hajó, mely bennünket Európából elhozott, Shang-haiban kikötött és mi partra szállottunk, meglehetős lehangoltság vett erőt természetemen. Már 1870-ben láttam egy Chinait Lyonban, de csak futólag. Utközben Singaporetól kezdve minden kikötőben számos chinait láttam; de részint azon gondolat, hogy némely helyeken ők is idegenek voltak, mint én, részint pedig, hogy hisz ezen hely még nem rendeltetésem czélja, és innét nemsokára távozom, némileg lecsillapitotta azon kellemetlen benyomást, mely már akkor gerjedezni kezdett bennem. De mikor Shang-haiba értem s egyrészt semmi mást nem láttam, mint chinait és megint chinait, másrészt pedig azon érzés, hogy most tehát itt maradsz egész holtodig, és ha száz évig élsz, mást nem fogsz latni, mint eme különös, félszeg, nevetséges alakokat, akkor mondom, nem voltam épen rózsás hangulatban. Az első benyomás, melyet a chinai alakok rám tettek, nem volt kedvező; majd nem győztem őket eléggé nézni, mely voltaképen nem is nézés, hanem bámulás volt, majd meg nem nézhettem őket. Ez az arcz! ez a fej! gondoltam magamban. A mi eszthetikailag szépet emberi arczokról, emberi alakokról magamnak elakkorig alkottam; az itt Chinában mind ugy tünt föl előttem, mint gyermekkori álomlátás, mert mindannak ellen-

kezőjét láttam naponkint szemeim előtt forogni. És ime, most épen három éve, hogy e kellemetlen benyomások hatása alatt voltam, azóta, mivel a chinai ember még ma is az, a mi volt három év előtt, vagyis egy mákszemnyit sem változott, én pedig ama kellemetlen érzetekből semmit sem tapasztalok többé, következik, hogy én vagyok az, a ki változaton mentem keresztül, és nem a chinai ember. Igaz, hogy a chinai arcz szabása egészen elüt azon arczoktól, melyekhez mi Európában szokva vagyunk. A valóságos és közönséges chinai arcz igy néz ki: a fej rendesen nagy, és pedig a szorosan vett fej kezdve a homloktól fölfelé rendesen meglehetősen szabályos domborulással bir, igen sokszor azonban a fejgyök van szertelenül kidomborodva, ugy hogy a fej hosszúkás fekvő domborúlatot képez. A homlok többnyire nagy, de hátracsapott. A szemek aprók, kinnülök, de a szempilláktól kétharmadrészben boritvák, mint oly emberéi, ki félig álmos s kinek szempillái mind untalan lecsukódni akarnak. Az orr igen jellemzetes A szép chinai orr kicsiny, néha szörnyü kicsiny, csuta, harántosan lemetszett. Száj nagy, a két ajak közől a felső kiebb áll, mint az alsó, ami oka nehány utánozhatlan chinai mássalhangzónak. Álla kicsiny és hegyes; arczcsontok nagyok és kiállók; arczidom gömbölyü. Ez a közönséges chinai arczkép, de nem oly kizárólagos, hogy más kifejezést látni nem lehetne; sőt ellenkezőleg az a főjelleg, melyet lerajzoltunk, sok fokozatban és árnyalatban mutatkozik. Vannak arczok, melyek az európai arczszabást igen megközelítik. Vannak hosszú arczok; vannak orrok, melyek majd hosszak, majd húsosak; vannak kis szájak, rendes ajkak; vannak néha nagy és nyilt szemek. De mindezek kivételt képeznek. A chinai arcz sajátságaihoz tartoznak továbbá az olajszin, mely ugyan szintén változik némelyeknél és némely vidékeken sötétebb, másfelé és másoknál világosabb; de fehérszin, mint az európaiaknál, egyáltalán nem látható. Ebből következik, hogy hajok és szőrük fekete, és pedig szép csillogó fekete, nem csöpüs,

sem kondor, mint az araboknál, négereknél. Azonban két végben láttam már ettől elütő hajszint: az egyik egészen szőke, a másik gesztenye vörös volt. Ugyancsak a chinai arcz sajátságaihoz tartozik, hogy szőrtelen. Ennek oka talán a meleg éghajlat. Szólok a déli tartományokról, mert csak ezeket ismerem; mondják, hogy éjszakon bajusz és szakáll sokszor elég dús. Itt délen a férfiaknak rendesen sem szakálluk, sem bajuszok nincsen. Igaz, hogy borotválják magokat, de nem borotválnák, ha csak valamennyire türhető bajuszt és szakállt remélhetnének, mert efféle arczékességeket különben igen nagyra becsülnek, ugy tekintik mint a tisztesség, méltóság és előkelőség jelét. Nálunk európaiaknál leginkább a bajuszt és szakállt szokják megbámulni. Azok, kik minden áron bajuszszal akarnak birni, nem győzik orruk alját simogatni, hogy kitüntessék azt a két-három szál szőrt, mely ott tengődik. Van egy öreg kapusunk, van neki szó szerint akkora szakálla, mint a nyúl farka; de mihelyt szóba áll vele az ember, első taglejtése e rövid szakállt gedézni. Egyébiránt mind a bajusz, mind a szakáll igen ritkás, amellett kivált a bajusznak minden szála előre áll mint a tőr. Hogy e tárgyat kimeritsem, megemlitem még, hogy a chinai szertartás itt is némely szabályt állapitott meg. E szerint nőtlen ember egyátalán sem bajuszt sem szakállt nem hord. Ha megnősült a férfi, bevárja mig unokái vannak, akkor nevel bajuszt és ajkpelyhet. Mikor a hatvan évet valaki elérte, akkor meghagyja szakállát, de rendesen a kecskeszerü állszakállt. Ha valakinek előbb bajusza vagy szakálla is volt, és leborotválja, ezt a chinaiak igen dévaj szemekkel nézik; azt mondják ugyanis róla, hogy megint a nőknek akar tetszeni.

Ha a chinaiak külsejéről akarunk szólni, el nem mulaszthatjuk külön megbeszélni az ő hajviseletöket. Tehát Chinában a férfiak, de csakis a férfiak, fejöket leborotválják, és csak fejök tetején hagyják meg hajokat köralakban, melynek átmérője körülbelül 5—6 hü-

velyk. Minthogy e hajokat soha nem nyirják, következik, hogy idővel megnő és oly hosszú lesz mint Európában a nőnemnél. E hajat kétrétű fonalba fonják s hátukon lefüggni hagyják; végébe rendesen fekete selyemzsinórokból toldalékot fonnak, mely által az egész hajfonadék annyira megnyúlik, hogy közönségesen legalább a térdhajlásig leér, a piperésebb és hiúbb fiataloknál pedig a bokákat verdesi; legeslegvégén sugárban végződik, mint pásztorostor. Kis gyermekek hajába többnyire vörös zsinórokat fonnak: azok pedig, kik gyászt viselnek, fehér zsinórokat eresztenek hajfonatukba; a fehér szálak több vagy kevesebb szálához képest változik a gyász nagyobb vagy kisebb foka. Gyász idején egy darabig fejöket nem borotválják; a chinai császár halála esetén, ha jól tudom, egy hónapig borotválatlanul maradnak. Munkások, napszámosok s egyátalán, kik kézi munkával foglalkoznak, a hajfonatot, nehogy foglalkozásuk közepett akadályoztassanak, fejök köré csavarják; de illetlen volna ily állapotban elüljáró vagy előkelő előtt megjelenni, ilyenkor a hajfonatot leeresztik. Eleinte eme chinai szokás igen visszás benyomást tett rám, eszteleneknek tartottam őket, hogy fejöket igy eléktelenitik. Most azonban e benyomás már annyira elmosódott, hogy, nem mintha épenséggel a szépség és czélszerüség eszményének mondanám, de mintegy a chinai embert magamnak másképen képzelni nem tudom. Ez természetesen a megszokás következménye. Egyébiránt a hajat és fejet körülborotválni nem eredeti kinai szokás. Midőn a mandsu-tatárok háromszáz év előtt a chinai birodalmat meghóditották és leigázták, a chinaiaknak előszabták, hogy mind ruházatra mind hajnyiratra a tatárokhoz alkalmazkodjanak. Eleinte szörnyü volt az ellenállás. Többen vesztek el hajok, mint hazájok védelmében. Még most is vannak tartományok, mint pl. Fo-kien, kik fejöket törökök módjára bekendőzik; ez onnét van, mert eleve igen szégyenlették hajok elvesztését. A hatvanas lázadásban is az volt a fölkelők megkülömböztető jele, hogy hajokat

hosszúra nevelték, mint régente a chinaiaknál szokásban volt; azért ama háborút maig is tchang-mao (hosszú haj) háborúnak nevezik. Most azonban a fejberetválás már annyira átment a népéletbe, hogy talán azért lázadnának föl, ha őket hajnövesztésre kényszeritenék. Mondanom sem kell, hogy az a hajviselet csak a tatár és chinai arczhoz és fejhez illik. Ha európai ember, mint pl. a hittérítők teszik ugyanazt, a minthogy tenniök is kell, mindig meglátszik rajtok az eltorzitás. Magától értetődik, hogy ily szokás mellett majdnem minden második ember borbély, csakhogy az ő mesterségök a megvetett keresetmódokhoz tartozik. Ezeknek egyik különös sajátságuk abban áll, hogy miután az embert képén fején megtisztitották, megmosták, végül tenyerökkel az illetőnek két lapoczkáját jó darabig verdesik mintha a csömört akarnák eloszlatni. Ez-e czéljok vagy más valami? nem tudom.

Átmegyek a ruházatra, és pedig kezdem a fejnél, minthogy épen róla szóltunk. A chinaiknál különféle föveg van szokásban, de mindig az időhöz vagy pedig a szertartáshoz szabva. A legközönségesebbet sipkának nevezem. Ez egy leforditott félgömb, csakhogy domborulata fölfelé mégis magasabb, mint a tökéletes félgömb megkivánná; alul két ujjnyi szegély van, fölebb hat gerezdre oszlik ugy, mint nálunk magyarországban az ugynevezett papi capucium. Fekete szőrszövetből, fekete selyemből, gyermekeknél sokszor égszin selyemből, készül. Kemény papiros tartja őt gömbölyü alakjában. Tetején vörös, fekete, fehér selyemzsinórból gombkötés van. A fehér gomb ismét gyászolás jele. Ez a háziföveg ebben járnak ki és be; de nyáron nem viselik, ekkor egyátalán föveg nélkül járnak, kivéve azokat, kik naphőségben vagy esőben szabad ég alatt dolgoznak. Ezek szalmakalapot viselnek, melynek különös alkotása van; néha hegyes csucsban végződnek, néha pedig nagyok és konyák, mintegy esernyő. Csak földmüvesek, sajkások, hordárok, kőmivesek stb. használják; városi ember

a fejére nem tenné. Szertartás idejére van kétféle kalap: egyik nyári, másik téli. A nyári kemény szalmakalap karima nélkül, a tetején levő gombhoz erősitve néha fekete, többnyire azonban lángvörösre festett lószőr csügg le és boritja el mintegy kétharmad részét. Ha valaki nyári időben valamely hivatalban vagy valamely előkelőnél teendő tisztelkedés alkalmával ily kalap nélkül jelennék meg, törvénysértő vagy durva embernek tartatnék. A téli tisztelgő kalap szőrből készül, mint nálunk. Teteje gömbölyü, karimája magas, ugy hogy teteje kevéssé látszik ki. A karima kivülről fekete bársonynyal van egészen boritva. Tetején a gomb körül vörös selyem rojt folyik le. A fődolog azonban nem ezen selyemrojt, hanem a gomb. Ez a chinai dicsvágy netovábbja. Mint nálunk a rendjelek különös kitüntetésre mutatnak, ugy Chinában a galambgomb az egyetlen kitüntetési rendszer, már tudniillik a mennyiben ezen kitüntetés közvetlen a személyre vonatkozik. Minő változással és fokozattal bir e kalapgomb a hadseregnél, azt nem tudom. A közigazgatási hivataloknál következő fokozat van: a tartományfőnöknek van piros korálgombja, a tartományi másodfőnöknek ugyanolyan, a főadószedőnek ugyanolyan, az igazságügyi főbirónak világos kék gombja, az úti főbiztosnak sötét kék gombja, az elsőrendű városok biráinak sötétkék gombjuk, a másodrendű városok biráinak kristály gombjuk, a harmadrendű városok biráinak arany gombjuk van; az okleveles tanult embereknek szintén van aranyozott gombjuk, s ez az, mely pénzért is vehető, azért sok tehetősebb parasztnak is van ilyen gombja. Ha valaki meghal, gombos kalapját a ravatalára teszik, mint nálunk a czimert a nemesek- és főrendieknél. Pekingben maga a császár bocsát közre mindenkor hirdetményt, mikor kelljen kezdeni a nyári és mikor a téli szerkalap hordását. A többi tartományokban a kormányzók kötelessége volna ugyanazt tenni, de nem mindig teszik, a nép maga találja ki, vagy kezdi el a változtatást. Akiknek semmi rangjuk nincs, azokat

természetesen semmiféle gomb nem illeti. Innét van, hogy sok a gomb nélkül való ember, miután hivatalos megjelenéseknél mindenki köteles a szerkalappal élni. Nálunk a miseszolgák akár gyermekek, akár felnőttek legyenek, szintén ily idénykivánta szerkalapot viselnek. Egyszer valami hiba volt a nyári kalapokon, azért azt mondtam a sekrestyésnek, hogy készitse elő a téli kalapokat. Kalap mindig kalap, igy gondoltam magamban. De csak látni kellett volna emberem elförmedését, mikor a rendeletet neki kiadtam. Kézzel lábbal kapálózott ellene. Látni való ebből, mily kicsinyesek és apróléko-sak a chinaiak az ő szertartásaikra nézve. A föveg után megemlitem a fültyűt vagy füllentyűt. Hát ez minő csodabogár. E szót én magam emberségéből alkottam a keztyű módjára, mert azon eszmét akarja kifejezni a fülre nézve, amit a keztyü kifejez a kézre nézve. Tudniillik akad igen sok chinai, kik különféle szövetből gyapottal bélelve vagy bőrökből füleket készittetnek magoknak, de csak épen akkorákat, hogy a fülre lehessen húzni. Télen gyakori dolog ily füles embereket látni. Igen hasonlitanak denevérekhez vagy mókusokhoz.

A mi most már a tulajdonképeni öltözetet illeti, itt, különbséget kell tennünk az ugynevezett fehérruha és felső öltözet között. Fehérruhát a chinaiak szintugy viselnek, mint az európai emberek. A parasztok önszőtte vászonból készitik alsó ruháikat, mely épen ugy néz ki, mint nálunk a parasztvászon. A városiak gyolcsból készittetik fehér ruháikat, de ezen gyolcs nem chinai készitmény, hanem külföldről, közönségesen Amerikából jön. Az ingnek más alakja van mint nálunk. Ugyanis nem elül a mell közepén nyilik kétfelé, hanem a balszárny leér egész a jobb hón alá és ott gomboltatik össze a másik szárnynyal, mely azonban a felső szárny alatt szinte elér a bal vállig. Ezt nehéz világosabban megmagyarázni. Mindazáltal eme gombolási módot nem kell szem elől tévesztenünk, mert a chinai ember minden ruháját, melyet gombolnia kell, jobb hóna alatt lefelé

gombolja; csak igen néha látni, s talán ezt is valamely más tartományból jött embereknél, hogy van nekik oly kabát féléjök, mint nálunk nyáron a bugyogós urak szoktak viselni, melyet elül gombolnak és pedig zsinórokkal, ugy hogy egészen magyar derekatlan nyári kabát alakja van. Van a chinaiaknak gatyájuk is, és pedig majdnem magyar gatyájuk azon különbséggel, hogy fölül nincs bele madzag huzva, hanem a madzagot közvetlen derekukra kötik s a gatya fölső részét aláhuzzák. Nyáron, de csak akkor, ha tisztességesebben akar megjelenni, a chinai embernek egész öltözete nem áll másból, mint ingből és gatyából; az inget nem kötik a gatyába, hanem egyszerüen lefolyni hagyják s nem is hosszabbak, mint a magyar ingek. És minthogy nyarat emlitettem, egyszersmind azt is előhozom, hogy nyáron a chinai embernek rendesen nincs más öltözete, mint gatyája; a gatya is többnyire, kivált a munkásoknál, vagy föl van türve vagy oly rövid szárakkal bir, hogy épen csak ágyékát födi. Ennek folytán, kivált nyáron, ha a városokon vagy falvakon végig mégy, nem látsz mást, mint majdnem egészen meztelen embereket. A boltárusok is igy ing nélkül csak gatyába öltözve ülnek boltjaikban. De ha kimennek, akkor inget öltenek. Eszembe jut itt egy gyermekkori álmom. Ugyanis kiskoromban egyszer azt álmodtam, hogy nálunk rosz emberek nagy gyilkolást és emberölést vittek végbe. A mi szobánkba is bejött egy vén ember nagy késsel, melyet azonban félig eltakarva hordott. Én a kést megláttam, megszeppentem, az ajtón kiosontam, az öreg utánam, de én a levegőben elrepültem tőle. Nemsokára ezután kimentem az utczára, s az átelleni házsorok között egy háznak udvarán láttam meztelen embereket, kik testöket és késeiket a vértől megmosták. Valahányszor ezen mezitelen chinaiakat látva, mindig ezen álom jut eszembe.

A felsőruhának két kiváló jellege van: egyik, hogy bő, mint azt keleti fajta embereknél máskép képzelni sem lehet; másik, hogy hiányzik a szabás. Kivéve

a városokat, hol némelykor mégis látni lehet helyesen álló ruhákat, másfelé a ruha ugy áll az emberen, mintha vasvillával hányták volna rája, — kivált hátul többnyire ugy néz ki, mintha minden ember hátaközepe púpos volna. A kelme rendesen kék vászon, a módosabbaknál télen gyakran posztó, nyáron többnyire selyem, melynek szine szintén kék, vagy hamvas vagy homályos fehér. Az ing fölé nyáron csak tógát öltenek, mely leér egész a bokáig. Ez a legközönségesebb, és mondhatni, igen illedelmes öltözet. Télen e tóga fölé öltenek ujjatlant, mely bő és hosszú mellényhez, vagy ha ugy tetszik, szük inghez hasonlit, de ujja nincs. E mellény fölé közönségesen öltenek ujjast, mely gyapottal gazdagon bélelve van s melyen leginkább meglátszik a szabatlanság. A gazdagoknál ez ujjas gyakran vidra, nyest bőrből van készitve. Ha szertartásba mennek, ez ujjas helyett van a gazdagoknak külső téli tógájuk, melyet ujjas bundának neveznek, mely valamivel rövidebb mint az alsó tóga, s mely igen sokszor vidra bőrből, gyakran azonban kivülről sötétkék selyemből van belül gyapottal gazdagon bélelve. Ez a legdrágább chinai öltözet, melyet eddig láttam. Azoknál, kik valamely méltóságot viselnek, ezen gazdag tógán elül és hátul négyszögü czimer van, mely a zsidók főpapja ephodjához igen hasonlit. Egyátalán nem ritkaság a chinaiaknál némely zsidó szertartások és szokások nyomait látni. A hosszú öltözet az előkelők, müveltek és jobb móduak rendes viselete, de csak akkor, ha kimennek; mert otthon ugynevezett pongyolába öltözködnek, mely rövid és bő. Itt is, mint mindenütt, igen világosan látni lehet, mint tudja az emberi nyomorult természet a maga kényelmét kitalálni, előmozditani és kielégiteni. A chinai mind a melegtől mind a hidegtől egyaránt fél és pedig igen fél. Emlitettem már, hogy nyáron, kivéve az altestet, meztelenre vetkőznek. Ha pedig mégis öltenek magokra ingfélét, az vagy ujjatlan s csak mellét és hátát födi, vagy olyan mint a rost, egészen átlátszó, vagy sokszor ezen rosting

növényszálakból van szőve, körülbelül oly lukacsosan mint a sürű háló, mely igen alkalmasan hüsiti a testet. Igy a tóga is, ha nyáron kimennek, oly lenge, ritka szövetből van készitve, hogy átlátszanak rajta a tagok. Téli idényre a chinaiak nélkülözik ugyan a kályhát, kemenczét s más efféle melegitő készüléket; de ahelyett van nekik rézből készitett, lukacsos födővel ellátott parázsserpenyőjök. Erre rakják lábaikat, ezen melengetik kezeiket. Ez nélkülözhetlen butor; kiházasitáskor ez a mennyasszony egyik elengedhetlen hozományához tartozik. Keresztényeink, főkép az asszonyok, de gyakran a férfiak is még a templomba is magukkal hozzák e serpenyőt. A felső ruházatról szólva, emlités nélkül nem hagyhatom még azt, hogy a jó chinai izlés ugy kivánja, hogy a felöltöny ujjai, kivált a tógáé és zubbonyé, legalább egy araszszal hosszabbak legyenek, mint az egész kinyujtott kéz, még a kézfejet is kinyujtva. Az utczán menve szeretik e hosszú ujjakat kétfelül lógatni; ha pedig kezökre szükségök van, az ujjakat visszarázzák vagy visszagyűrik, mert egyáltalán bővek. Ez ujakban tartják, hasonlag a ferenczrendi szerzetesekhez, zsebkendőjöket, mely a szegényebbeknél vagy puszta rongydarabból, vagy egy darab rézses gyapotkelméből, a módosabbaknál gyakran abroszkelméből, néha valóságos tarka zsebkendőből, néha, kivált azoknál, kik utánozni akarják az európai szokást, fehér zsebkendőből áll. Különben a chinai ember e kendőt nem használja orra kifujására, hanem csak orrának tisztitására a kifujás után; kevés kedvet mutatnak azon mód elsajátitásához, mely európai müveltjeinknél szokásban van, inkább szeretnek még a legmüveltebbek is e műtétben ugy eljárni, mint nálunk a parasztok; még a mi chinai papjaink is, kik pedig szemeink alatt növekedtek föl s rátanitva voltak, ha csak szerét ejthetik, inkább alkalmazkodnak a nemzeti szokáshoz. Igaz, hogy a chinai orr az ő pisze és laposvoltánál fogva, kevés előnynyel, inkább nehézséggel kinálkozik e tekintetben. Kis gyerekeknek, ugy látszik,

okleveles kiváltságaikhoz tartozik, orrukat nem tisztitani. Az utczán menve s látva a játszó gyermekeket, az ember gyomra fölkavarodik. Még a megnőtteknek is, hajlandó volna az ember, mielőtt szót váltana velök, a zsebkendőt odanyujtani, főképen tél idején.

A lábszárakra a chinaiak szintén nadrágot húznak, mint más halandó emberek, azon különbséggel, hogy nem oly szükek, mint az európai divat szokásba hozta, de nem is oly bő, mint a törököknél, araboknál stb. A kelme, melyből készül, többnyire kék vászon, gazdagoknál selyem, különféle szinből. Nyáron béletlen, télen gyapot, hatalmasan bélelve. Alakra nézve majd nyilt, majd zárt. A nyilt nadrág alatt azt kell érteni, hogy a két szár semmiképen sincs összevarrva, hanem külön álló két darabot képez; még magok az egyes szárak is csak féltérdig vannak összevarrva, fölebb kétfelé nyilnak. Ha valamely chinai csak rövid zubbonyt ölt s efféle nyilt nadrágot húz lábszáraira, ugy természetesen hátul az ing és gatya tökéletesen kilátszanak, s ha ilyenkor az ember látja őket, mindig azt véli, hogy kis gyermeket lát, kiknek bizonyos oknál fogva hátul a pentelyök kilóg. Ezen fajta nadrágnak akár czélszerüségét, akár eszthetikai előnyét mindeddig nem voltam képes kilesni. A zárt nadrág az elsőnek egyszerű ellentéte. A nadrág fölül azon nadrág alá gyüretik, mely egyszersmind a gatyát a testhez szoritja; alul pedig kétféle módot használtak: vagy behuzzák a harisnyába s ekkor a térdhajlón szalaggal körülkötik, a mit kivált az öregek, s a falusiak szoktak leginkább tenni; vagy a harisnya fölé huzzák s a bokák fölül szalaggal a lábhoz erősitik, amikor ugy néznek ki, mint nálunk a bakák.

Ami a lábbelit illeti, erre nézve, elég nagy változatosság van, nem ugyan a főjellegre, mely mindig ugyanaz, hanem az idény és készitési mód különféleségéhez képest. Szóljunk előbb átalán. Tehát a chinai lábbeli nem egyéb mint félczipő, amennyiben elül a lábfejnek csak harmadát födi, a legujabb divat szerint alig

többet mint a lábujjakat, köröskörül pedig és a sarkon a lábtalp és a bokák között körülbelül félmagasságnyira emelkedik. Szabását illetőleg nincs különbség téve jobb vagy balláb között, hanem mind a két lábra egyaránt huzható. Felseje erős szatinféle szövetből, vagy szőrszövetből, bársony- vagy néha posztóból, az előkelőbbeknél és módosabbaknál pedig zöld, viola, sárga, fekete selyemből van szép himzésekkel kivarrva; talpa legközönségesebben ódon vászonmaradékokból van készitve, de hogyan? Ime; a vásznat talpformára szelik, e darabokat 40—50 rétben összerakják, azután verik, zuzzák, nyomják, préselik, mig oly keménynyé lesz, mint a fa; azután szurkos fonállal sürűen át meg át varrják. E talpra aztán a lábfejet. Ujabb időben nem ritkaság a talp alá egy réteg marhabőrt tenni s a másikra rávarrni, miáltal a talp még tartósabb lesz. Mikor a talpat egészen elkészitették, széleit köröskörül krétás folyadékkal befestik és fényesre csiszolják. Ugyancsak a talp mindig rövidebb, mint a czipő felső része, és orra felé vékonyabbá lesz, ami a járást könnyiti. Sarkak a chinai czipőn nincsenek. Egyátalán a chinai czipőknek azon fölséges előnyük van, hogy fölötte kényelmesek és könnyük, az ember vigan szedegeti bennök lábait; én alig várom, hogy az európai feszes bőrczipőket levethessem s chinai czipőket ölthessek. Csak a ház körül használjuk őket, mert a templomban és a nyilvánosságban európai czipőket viselünk, ami az egyenetlen, hegyes, otromba utczai kövezet miatt néha megkinozza a lábat. A közönséges chinai czipők ára 2—3 frank, néha sokkal olcsóbbak, a selyemből himzéssel készitettek természetesen sokkal drágábbak; tartási idejök 2—3 hónap. Télen, valamint esős és sáros időben a chinaiak elég esetlen lábbelit használnak. Kétféle idomú téli czipő van: az egyiknek alakja olyan, mint fönnebb leirtam, és ha szövetből van készitve, akkor talpa legalább két ujjnyi magas fából van alkotva, — a közönséges czipők talpa egy ujjnyi vastag; ha pedig bőrből van készitve, akkor talpa is egészen bőrből

készül a közönséges vastagságban s azonfölül aljába sipkás vasszegeket vernek, minek következtében a talp nem éri a talajt. A másik sárczipőnek alakja valóságos csizma, készitve bivalybőrből s alul szegekkel kirakva, szára pedig nem ér egészen féltérdig s igen bő. Ha az ember ily vasszeges czipőkbe vagy csizmákba öltözött chinaiakat hall járni-kelni az utczán, azt gondolja, hogy patkós lovakat vezetnek. Télen, ha nincs sem sár, sem eső, ezen csizmák bársonyból vannak készitve közönséges talpakkal. A szegényebb sorsuak, kivált ha sokat kell lótniok-futniok, mint a hordárok, czipők helyett szalmasarut öltenek, mely éppen csak a talpat födi, fölül pedig a lábujjak között és a boka alatt ugyancsak szalmafonadékkal erősitik a lábhoz. Ára 2—3 krajczár és száraz időben eltart egy hétig vagy tovább is. Mert megjegyzendő, hogy a chinai ember nem szeret mezitláb járni; csak a kis gyermekek s néha a falvakon járnak egynémelyek mezitláb. A chinai harisnyák a szegényebbek számára darócz, — a finomabbak számára gyolcsvászonból készülnek. Sajátságuk abban áll, hogy feszesen a lábhoz áll.

Leirván ekképen a chinai embert külsőleg, végezetre még némely sajátságokat mondok el. A chinaiak legsajátosabb sajátságai közé tartozik, hogy szeretik a hosszú körmöket. A hosszú köröm az előkelőség és vagyonosság legbiztosabb jele, mert azt jelenti, hogy az ily hosszú körmű ember sem nem dolgozik, sem nincs szüksége kézi munkával foglalkozni. Természetesen mindenki szeretne a dicsőségre szert tenni, azért nemcsak a valóságos előkelők, vagyonosak tudósok stb. viselnek hosszú körmöket, hanem bukott litteratusok, iparlovagok, iródiákok, kalmársegédek, egyszóval mindenki, akinek foglalkozási módja valamennyire megengedi, még a parasztok, ha nem kell minden darab földjüket épenséggel önkezüleg föltúrniok. E hosszú körmöket utálatos látni, némelykor oly hosszak, mint a félujj. Az ötvenes

években Európában is divatba jött egyik vagy másik ujjon hosszú körmöket hagyni, most ugy látszik e divat megszünt; ez chinai utánzás volt. A hosszú köröm ősrégi chinai szokás. E hosszú körmöket s még hozzá a hajfonadékot látva, sokszor azt gondoltam magamban, hogy a pokoli sárkány a népre csakugyan ráütötte saját bélyegét. Ugyanis a sárkányt semmi sem látványositja világosabban, mint a fejtetőről lelógó hajfonadék; az ember azt gondolná, hogy minden ember feje tetejébe egy utálatos kigyó csimpeszkedett. A hosszu körmök pedig igen jól utánozzák e pokoli fenevad karmait és ragadozó természetét. Tudni kell azt is, hogy az egész világon China az egyetlen ország, mely czimerében a sárkány képét viseli. A második sajátság, melyet a chinaiak külsejét illetőleg felhozok, abban áll, hogy a férfiak télen fejkötőt viselnek, nyáron pedig ernyőt hordanak. A fejkötőt a sipkára húzzák, s hátul leér egész a hát közepéig. Különféle kelméből, gyakran vörös posztóból készül s mindig erősen bélelve van. Sokszor tévedtem, hogy férfi-e, vagy asszony az, aki előmbe jön. Európában néhány év előtt szintén ily fejkötőt viseltek a városi nőszemélyek, hátul ugy állott, mint a turós zsacskó; ez is Chinából származott. Nyáron a férfiak, mint mondám, ernyőt hordanak, mit nem lehet rosszalni, egyrészt, mivel többnyire födetlen fővel járnak az izzadtság miatt. Ugyanezen szokás nehány év óta az európai városi férfiaknál is lábrakapott; de mivel ezek ernyős kalappal vagy más efféle föveggel birnak, nálok ez uj divat nem szükséget pótol, hanem puhaságot bizonyit. További sajátság a chinaiknál a legyező használata. Mihelyt kissé hevül a levegő, chinai embert sem otthon, sem nyilvánosságban, sem magán, sem társaságban nem láthatsz legyező nélkül; ez piperéjéhez tartozik. E legyezők rendesen papirosból készülnek, s úgy nyilnak és csukódnak, mint azok, melyeket nálunk a nők viselnek; de vannak más alakuak is. Ha tisztelgő ruhába öltözködnek, gyakran a legyező himzett tokba dugva ott lóg oldalu-

kon, mint valamely fegyver. Szerintem csak a chinai ember tudja a legyezőt kecscsel kezelni.

Mint e czikk elején mondtam, eleinte nem tudtam megbarátkozni a chinai arczczal, sem más egyéb dolgokkal, miket náluk láttam. Az idő győzött. Most már e visszatetszésből semmi sincs meg, sőt ellenkezőleg kedvelni kezdem őket. Igaz, hogy nagy külömbség létezik chinai és európai ember között már csak külsőleg is, hát még belsőleg! De mit tegyünk? Ők is ugyanazon Istennek teremtményei, mint mi. Ha nem szeretem őket, csak magam baját nagyobbitom, mert ennekutána velök kell élnem és halnom. Egyébiránt minden dolog jó sőt tökéletes lehet, nem ugyan viszonyitva más különnemű, hanem viszonyitva ugyanazon nemű dologhoz. Igy a chinai ember is a maga nemében sokszor valóságos szépséget tüntet föl; ezt látom különösen a 15—18 éves ifjaknál, kiket tudniillik a szenvedély még nem rutított el. De alig ismerkedtek meg az élet erkölcsi mételyeivel, szörnyű gyorsan vesztik azt a zománczot, mely előbb arczukon elömlött. Nincs kétség benne, hogy daczára minden különbözésnek, mely a chinai és európai faj között fönáll, a chinai emberből is, ha Istent megismerné, törvényeit megtartaná, egyszóval magát az üdvösségre érdemessé tenné, olyan angyal válnék menynyekországában, kinek szépségét szemlélni mennybéli örömünket ha nem is nagyobbitaná, bizonyára nem csökkentené.

Ürge Ignátz.

BUDAPESTTŐL PANNONHALMÁIG.

(Utirajz-részlet.)

A „Magyar Sion“ nemrég igen érdekes utirajzokat közölt, melyeket hazánkfiai irtak a külföldről. Ez alkalommal talán hajlandó lesz közölni egyet, melyet külföldi irt, hazánkról. Lucien Vigneron, párisi franczia világi pap, ki már Chinában és a pyrenaei félszigeten is utazott, aki tehát „tud utazni s tapasztalatait le tudja irni,“ másfél év előtt közép Európát is beutazta egy társával s utja eredményét most egy munkában bocsájtotta közre.[1] Nem mindenütt szabatos, de a francziák szerfeletti föld- és néprajzi tanulatlanságát nála gazdag ismeretek helyettesitik, s ami a fő, telve van nemes jóakarattal és szeretettel nemzetünk iránt. Köszönetünk egyik nemének szeretnénk tekintetni, midőn müvéből egy részletet itt olvasóink elé terjesztünk.

„Jegyet váltánk Budapesten a gőzhajóra Gönyőig Győr közelében s hajóra szálltunk. A Dunán megtett ezen ut elengedhetetlen mindenkire nézve, ki az osztrák-magyar birodalmat beutazza s megismerni akarja, nem is tekintve azt, hogy egyszersmind a legváltozatosabb utak egyike; a Misisippin vagy a Kék-folyón tett utazás után hasonló utat kell tenni a Dunán és a Rajnán, Európa két legszebb folyóján. Boldog ország, mely manap oly erőnek, oly hatalomnak van birtokában, amilyen a folyó, melyet Dunának neveznek! Tudták ezt a rómaiak s iparkodtak is hatalmokba keriteni. Régi időkben a barbariest tartóztatták föl partjai; a góthok, hunnok, avarok, magyarok és törökök e folyón hatoltak föl

[1] „Entre les Alpes et les Carpathes.“ Librairie Briday, Delhomme et Briguet. Paris, 13, Rue de l'Abbaye, 13. 1884.

Európa ellen, manap a civilisatio hatol lefelé hullámain azon barbárok felé, kik a Duna és Ázsia közt még léteznek. E szép folyó viztartalomra nézve Európának első, hosszuságra nézve második folyója. Legszebb részletei a mi utunkban Budapest közelében Vácz és Neszmély közt vannak, azonkivül Német-Óvár és Pozsony között, a Vaskapunál és végre Lincz és Grein körül, hol a folyó telve van kis szigetekkel, a vidék csudálatosan szép, a partok igen változatosak, várakkal, romokkal, városokkal, apátságokkal, erdőkkel boritva.

A mi hajónk igen terjedelmes és kényelmes, elejétől végeig sétálni lehet s a vidéket csodálni, a hajó benső szalonja kitünően és fényesen föl van szerelve, az utasok számosak s valószinüen sokféle nemzetiségüek. Mi két egyházi férfiút pillantunk meg: az egyik elég koros, magas egyenes, kitünő és szabatos magatartású férfiú, magas kalappal, violaszin gallérral, fényes magas csizmákkal. Lassan és kényelmesen sétálgat a födélzeten, s azon lordok egyikéhez hasonlit, kiket néhány év előtt Londonban a westminsteri parlamentben volt alkalmam csodálni. A másik valamivel kisebb termetű, nagyobb embonpointtal, rózsás nyilt arczczal, selyem utazókalappal s hatalmas szivarral szájában. Megismerkedünk egymással s látjuk, hogy az első pesti plebános, ugyanaz kit két nappal előbb egy budapesti templomban láttunk, midőn a püspöki jelvényekkel ellátva, mitrával fején, kereszttel mellén s gyürűvel ujján egy házaspárt kötött össze; a másik egyházi az ő vicariusa. A födélzeten még egy rettenetes bajszu más egyházit látunk, ez bosnyák pap, azután egy csapat vörös nadrágos katonatisztet, kiket francziáknak tarthatnánk, távolabb néhány zsidót, kezeikkel zsiros hosszu kabátjaik zsebeiben, magyar vagy horvát parasztokat, német hivatalnokokat s egy szöglében két jegyest, mint halljuk, kik minden szégyen nélkül egyik a másik lábainál ül. Mi a vikárius társaságában maradunk s igen kellemesen töltjük az időt; ő maga igen szeretetreméltó ember, ki nagyon lelkese-

dik a francziákért; elegans latin nyelven s minden mondatát bizonyos szertartásos „Dignetur Reverentia tua"-val kezdi, amihez szokni némi megerőltetésünkbe kerül; hiveinek a szentségek iránti közönyösségéről panaszkodik s a zsidók folytonos szaporodásáról jó Budapest városában.

A Duna, valamint szélessége és hegyek, völgyek, sikok által változatos partvidékei folytán emlékeztet a Kék-folyóra, ugy hivja emlékezetbe a „mennyei birodalom" nagy folyamait mindaz által, amivel vizein minduntalan tal álkozunk. Itt mint ott talpaknak, bárkáknak, csónakoknak, két hajó közt forgó malomkerekeknek szakadatlan és változatos egymásutánját látjuk; egész családok élnek itt, mint Chinában, e mozgó talajon, itt születnek, élnek és halnak meg. Ime Vácz, a római sz. Péter styljében épült székesegyházzal; a partvidéki hegyek összeszorulni kezdenek, elmegyünk Visegrád előtt, mely ma romokban fekvő váráról s a nagy Corvin Mátyás emlékeiről hires; eljutunk Gran, a rómaiak Strigoniuma, a magyarok Esztergoma alá: 18000 lakos, nagyszerü székesegyház s Magyarország primásának székhelye. Egészen szem és fül vagyunk; lekötelező cicerónénk és a pesti plebános, ki magas méltósága mellett fesztelen és leereszkedő, megmutatják nekünk a primás fényes palotáját, egészen a folyó partján, szemben a nagy hajóhiddal, melynek nyilásán áthaladni fogunk. Az esztergomi érsek jövedelmei mesések: több egy milliónál, a kanonokok 25000 franc jövedelemmel birnak s palotaszerü szép házakkal. Esztergom lényegileg papi és levitikus város, ez majdnem az egyedüli hely, hol az egyháziak reverendában járnak. A jelenlegi érsek Simor János bibornok, római szent-birodalmi herczeg, mely czim az esztergomi érseknek 1715-ben III. Károly császár által adatott, ők koronázzák a királyt is, hiányukban a kalocsai érsekek. Általában az egész magyar papság, még manap is a 19-ik század végén, igen fontos szerepet játszik Magyarország közügyeiben; püspökeik mindig

rendes tagjai voltak a mágnások kamarájának s tekintélyöket anyagi gazdagság s mérhetetlen javak által képesek támogatni.

A magyar papság ez anyagi tehetősége tagadhatatlan s a dolgok e tekintetben Magyarországban ugy állanak, mint nálunk 1789. előtt, sőt a magyar papság helyzete talán még előnyösebb, mint nálunk volt e korszakban. Ime egy püspöki vagy kanonoki palota, mely igen fényesen és kényelmesen látszik berendezve, ritka butorokkal, értékes könyvekkel és müvészeti tárgyakkal betöltve; a palota előtt kétlovas fogat, mely a főpapot vagy kanonokot mindennapi sétájára várja; ki az, ki ebben valami kifogásolni valót találna? Magok a magyarok nem, ezen ők legkevésbbé sem csodálkoznak, hanem rendben valónak találják; az angolok szintén nem, kik hasonlóan gazdag papsággal birnak; a németek vagy oroszok szintén nem, kik fegyelemhez, engedelmességhez és a tekintély tiszteletéhez vannak szokva; a spanyolok sem azok, kik gyakorlati és buzgó katholikusok. Azok kik e dologban kifogásolni valót találnak s akik ebben megbotránkoznak, ezek mindig a francziák, nem mind, hanem sokan, a szegény, könnyelmű, tudatlan, isolált és elveken nyargaló francziák. Mert fogalmuk sincs róla Francziaországban, mi lehet Magyarországban egy püspök vagy kanonok; mert, hogy ezt megtudják, ide kellene utazni s itt a dolgokat tanulmányozni; de nem fognak ide utazni, mert nem tehetik s mert különösen, nem akarják tenni és . . . maradnak . . . tudatlanok és könnyelmüek.

Mert milyen e magyar papság? Sohasem adtam sokat a Tissot-féle[1] improvizált theologusok adataira, kik azt állítják, hogy a magyar egyház sohasem élt a „római kath.“ hanem mindig csak az „apost. kath.“ czimmel, így akarván függetlenségét a római széktől kimutatni. Nem szeretem e theologusokat, midőn állítják,

[1] Voyage au pays des Tsiganes, Paris, 1881.

hogy a magyar püspökök és papok kevéssé szeretik a coelibatust. Éppenséggel nem szeretem őket, midőn nem félnek dogmatikus kérdésekkel és tárgyakkal foglalkozni, s papnevelő intézetek tanárai által papirkosárba vettetik a vatikáni zsinatnak a pápai csalhatatlanságról szóló határozatait. Végre megutálni kezdem őket, midőn személyekkel kezdenek foglalkozni, miután az intézményekről beszéltek, s tetszenek magoknak olynemü tableaux-k rajzolásában, melyek nagymértékű képzelőerőről tanuskodnak: ezen papok, kikkel nőkiséretben lehet az utczán találkozni, ezen szerzetesek, kiknek a szentelt viz szent borzadást okoz, ezen kanonokok, kik mindennemü élvezet kelyhéből ittak, mielőtt az Ur szőllejét kezdték müvelni s kik miután a lovasságnál szolgáltak, gyorsan egy kis theologiát tanulnak s annyit mindenesetre megtanulnak, hogy latinul tudjanak énekelni s jövedelmeiket elfogyasztani! Az, ki ily dolgokat mond el, valjon látta maga és tapasztalta e dolgokat, vagy vissza akar élni olvasóinak jóhiszeműségével? Én sokkal jobban szeretem e theologusokat, ha azt mondják el, hogy a magyar püspökök a jótékonyság és szeretet minden hazafias müvénél az elsők, hogy az ő budgetjök tartja fenn az iskolákat, a kórházakat, az árvaházakat, hogy ők mindenütt az első sorban állanak, hol a tanitásáról, fölvilágositásáról, vigasztalásáról és segitségéről van szó, hogy egy ily főpap szeretet müveire tiz év alatt többet három milliónál költött. Mindazon jóakaratu és érdemes utazók, kik Magyarországot meglátogatták vagy tanulmányozták, ugyanezt mondják, kiválóan Townson, Marmier s legujabban Marbeau.

Közben reggeli 2 órakor megérkezünk Új-Szőnybe, a komáromi hires vár átellenében a Dunán; itt kisebb hajóra szállunk s füzesek és nádasok közt megtett rövid ut után kora reggel Raab-ba, Győrbe érünk. Egy igen udvarias tüzérhadnagy segitségével kocsit fogadunk a benczéknek legalább is három mértföldnyire fekvő hires apátsága felé Sz.-Mártonba, elég mérsékelt áron

s utra kelünk. Az országuton fehér üngbe, bő vászonnadrágba s báránybőr mellénybe öltözött parasztemberek által hajtott számos kocsival találkozunk, ökörcsordákkal, melyek hármas vörös alsószoknyába öltözött s csizmákban járó asszonyok által hajtatnak. A rémitően poros országuton egy helységbe érünk: a fehér, alacsony házak az országut két oldalán hosszú sorban s egymástól jó távol követik egymást, nagy udvarok által választva el egymástól. Külsőleg igen csinosaknak látszanak, de az utczán kevés nép. Itt ott egy asszony megy vizért a kuthoz, kutyák, macskák, ludak és réczék seregei menekülnek kocsink elől.

E vidékeken a legtisztább magyarság teljes közepén járunk. Ime a magyar typus: nemes fej, élénk nagy szemek, meghajolt orr, barna göndör haj, dus kipödört bajsz, finom végtagok, egy európaiasitott és christianizált töröknek alakja. A magyarok magas termetüek, nemeslelküek, büszkék, a túlbajlottságig hazaszerető és derék nép, szeretik a pompát és fényt, kiváló alkalmakkor mágnásaik — sajnálom, hogy ezeket Füred gyönyörei közt nem láthattam, midőn Zágrábból Budapestre utazván elmentünk a magyar Trouville Tihany-Füred előtt, melyet a benczék épitettek s benne mindent, templomokat, vendéglőket, fürdőket, még szinházat is, hol nemzeti darabokat adnak, sokszor egyháziak által szerkesztetteket, a müvészet és hazafiság nevében „honny soit, qui mal y pense!“ Igy legalább a szinügy az egyház kezében van, s irodalom és erkölcsiség ezzel csak nyerhetnek. Mit szólnak ehhez franczia kritikusaink — tehát mágnásaik kiváló alkalmakkor sujtásos és paszomántos, virágokkal átszőtt s kis gömbölyü gyakran arany vagy drágakő gombokkal ékitett huszárdolmányféle ruhát szeretnek magokra ölteni, fejöket a gémtollakkal ékitett kalpak födi, lábaikon fényes magas csizmák, szépen zengő sarkantyukkal fegyverezve, oldalukon szablyaszerű kard, bársony hüvelylyel. Nem hiába harczias nemzet ez a magyar s lovas ezredeik nem hiába hiresek.

Maga a magyar paraszt harczias külsejü, fönnebb rajzoltuk ruhájában, pörge kis kalapjával; a nők ruházata pedig igen kaczér: bőrsujtásokkal és ezüst gombokkal diszitett mellénykét hordanak, három négy virágos alsószoknyát egymás fölött, müvészi ránczokkal egy kötényt, és világos szinü nyakkendőt; hajukat zöld vagy vérpiros szalagokkal vegyesen összefonják. Egész typusok valóban kellemdus, vonásaik szabályosak, arczszinük rendkivül tiszta.

Nemzeti történetök Árpád vezéröktől és a kereszténységet megalapitó első szent királyuktól fogva az Anjouk és Hunyadiak dicsőségén át, gazdag, változatos, tanulságos s a Habsburgok alatt nyugati Európát hálára kötelező s ha nem szeretek Zapolyra és Tokolyra gondolni, kik seregeiket török szövetségben Bécs alá vitték, Kossuth tribunra, ki egy rettenetes ember volt, Goergey tábornokra, ki a császáriakat Buda várában ostromolta: örömmel gondolok reá, mit tettek ifju szép királynéjuknak Mária Teréziának, miként segitették II. Ferencz császárt, miként szeretik mostani királyukat és kivált királynéjukat, miként türik meg nemeslelküen a Budán álló Hentzi-szobrot, melyről igaz Ferencz József király azt mondta volna: „Ez emlék a katonai kötelesség dicsőitése s nem érteném, hogy a magyar hazafiságot sértené a katonai becsület tisztelete.“ A magyar nép főfoglalkozása még a földmivelés, kevés nemes magyar foglalkozik iparral, a kereskedés pedig egészen a gyülölt zsidók kezében van. Másként áll a dolog a müvészeti, irodalmi és szellemi élet terén s Liszt, Munkácsy, Petoefy, Arany stb. mutatják, mily hajlamai vannak e nemzetnek a szellemi érdekek iránt. Nyelvök szép és hangzatos, hajlitásokban gazdag, szabatos, praecis, jellemzetes, de semmi európai rokona nincs. Néhány szavukat már Triestben megtanultam előre:

Pain=*kénier*	Je desire=*kivanoc*
Viande=*ouche*	Oui=*iguene*
Donnez-moi=*attione*	Merci=*keseneum*

Chemin de fer=*vachuta*	Bonsoir=*jo-échetéte*
Voiture=*kotché*	Bien=*jovane*
Couvent=*clocheterome*	Beau=*sép*
Combien=*agne*	Vin=*bor*
Bonjour=*jiouna-pote*	Eau=*vis.*

Közben megérkezünk a szent hegyre, utunk czéljához. A magas nagy épületekkel körülvett apátsági udvarban mély csend; csengetünk, egy szolga jelenik meg, átveszi podgyászunkat s szó nélkül kis váróterembe vezet. Miután a magyar benczék közmondásos vendégszeretét hallásból ismerjük, teljesen nyugodtak vagyunk. Megjelenik a perjel atya s „Isten hozott"-ot mondván azon nagyszerü latin nyelven, mely a franczia füleket rendesen kissé meghökkenti, szobáinkba vezet, értékes butorokkal, szőnyegekkel, függönyökkel s ágyteritőkkel ékes szép szobákba, melyek magas fogalmat adnak háziuraink tehetőségéről és liberalitásáról. Miután némi villásreggelit veszünk magunkhoz, melyet a ftdő perjel úr többször lekötelező „Dignetur"-ral kinál, önmaga visszavonul, de egy fiatal atyát igér küldeni, ki némi ideig Francziaországban tanult s nyelvünket folyékonyan beszéli. Mivel azonban közel az ebéd ideje, előbb szép hosszu fehér folyosók hosszu során át az ebédlőbe vezetnek bennünket, amely freskókkal, virágfüzérekkel, bokrétákkal és trumeaux-kkal nagyszerüen diszes terem. A közép nagy asztal, mely az áldozároké, mig a mellékasztalok a növendékeké, hosszu sor szinezüst s müvészien dolgozott gyertyatartókkal, kristály ivó edényekkel s ezüst service-szel van borítva. A diszhely természetesen az asztalfőn az apáté, ki azonban jelenleg gyöngélkedvén szobáját őrzi. A szerzetesek hosszu soraiban itt ott szép magyar arczu világiak is ülnek, mint a karmester, az orgonista, az apátsági regisseur.

Az ebéd jó, igen jó, a fogások számosak, az ételeken a magyar fűszer a *paprika* használtatik, végre a legjobb magyar borokat élvezzük, milyen a *somlói* vagy *hospodár* vagyis *uri* bor, mely mindjárt a hires *tokay*

után következik s helyben az apátsággal szomszédos hegylejtőn terem. Ebéd után a kávé következik, finom liqueurökkel, *slivovitz*-tzal és pilseni sörrel, valóban fejedelmi módon. Ha azt mondom czellák, ugy itt valódi termek értendők: kerevetekkel és szőnyegekkel ékes szalonok, könyvekkel terhelt dolgozó szobák, hálótermek stb. És a kilátás e termek ablakaiból! Tissot tollából ismeretes a szeliden lejtős, mintha emberi kéz rakta volna, halmoknak, a láthatár ködébe elvesző sikoknak, az olvadó arany-tavakhoz hasonló áldással telt szántóföldeknek, szőlőhegyeknek, kerteknek, majorságoknak, közeli és távoli falvaknak legszebb napfényben fürdő gyönyörü vidéke! Egy magyar mondás e vidéken azt tartja, hogy amit a Sz.-Márton-hegy tetejéről látni lehet, az mind az apátságé. Az immár igaz, hogy midőn Mózes Sinai hegy tetejéről Kánaán földjét fölfedezte, nem látott szebb és termékenyebb földet; de az emlitett mondás nagyít, mert a Sz.-Márton hegyről Pozsonyig, a Kárpátokig és a Bakonyig, összesen 14 vármegyébe lehet látni. Ez a régi classikus Magyarország kellő közepe.

Ha azután az ember e panoráma élvezete alatt megfelelő számu szivart vagy török-pipát elszivott, — mert itt mindenki füstöl, s majdnem udvariatlanság volna a békepipát visszautasitani, mint az apachoknál és chomanchoknál — következik az apátság megtekintése. A templomnak megvan bizonyos értéke, faragványmüvei csodálatosak, berendezés uralkodik, semmi sincs itt a rubrikák ellen, vasár- és nagy ünnepnapokon a szertartások fényének, az ének és egyházi zene szépségének és harmoniájának itt páratlannak kell lennie. A templom után a könyvtár. Ez több nagy, magas és fényes teremből áll, s mint mondják, százezer kötetet tartalmaz, melyek gondjával két atya van megbizva. Az, ki bennünket fogad, értelmes szép arczu férfiu, kezei papirokkal telvék s nagyszerü aranyláncz diszíti mellét, végén valószinüleg értékes chronometerrel: a magyar benczék mindig urak voltak, gazdagok, jámborok, tudósok.

A könyvtárban igen értékes természetrajzi és okiratgyűjtemény is van, az utóbbiban többek közt Ibrahim aga érdekes levele Pisky István Tihany kapitányához, e vár ostroma alatt a törökök részéről 1589-ben s mely levélben az „állat, gonosz eb, csavargó, hitetlen kutya, gyaúr“ kifejezések csakugy hemzsegnek.

A könyvtár után végre a király-termek és a természettani muzeum. Az elsők nagy ebédlőből, fogadó és háló termekből állanak, fényesen és gazdagon butorozva, az uralkodó fölségek és egyes főherczegek nagy képeivel. A király szereti az ő sz.-mártoni apátságát és az ő szerzeteseit s ha ide jön, tudja, hogy itt hű jobbágyokat talál, kik egyik dicsőségét képezik az ő sz. István koronájának; ha ide jön, csak palotát cserél, minden kész itt magas és szeretett vendégek fogadására. A természettani muzeumban nagyon értékes és kedves gyüjteményt lehet csodálni s egy fiatal tanár igen változatos s legujabb kisérletekkel tanit és mulattat bennünket. Délután végre az apátság parkjába és szőllejébe vezettetünk s midőn itt a balzsamos légben sétálván e tisztes öreg szerzeteseket látom, kényelmes székeken ülve, bottal kezükben, egy holt nyelvet válogatott eleganciával beszélve, komolyan, méltóságosan: a hét görög bölcs jut eszembe, vagy a curuli székeiken ülő római senatorok, kik oly nagy benyomást gyakoroltak őseinkre, a gallokra.

Az ős apátság azon tagjai közt, kik kiválóbb figyelemmel tüntetnek ki bennünket, első helyen kell emlitenem Kruesz főapát ő nagymltsgát. Az urnapi körmeneten kis napszurást kapván, szenvedő ugyan, mégis fogadott bennünket, értésünkre adja, hogy a vatikáni zsinaton megismerkedett a párisi érsek-bibornokkal s szeretettel örömének ad kifejezést franczia nyelven, hogy e dolgot emlékébe hivtuk. Kérdezősködvén állapotunkról s meg vagyunk-e elégedve Sz.-Márton vendégszeretetével, elhagy bennünket. Hálás köszönetünk második részese Roszmanith Richard perjel, tisztes, komoly, erélyes, éles

itéletű, magas tudományu férfiú. Azután Borbély Kornél alperjel és igazgató, kinek minden arczvonásáról jóság sugárzik, jámbor szelidség képezi alapját szeretetreméltó jellemének. Tomanik Szaléz, a német nyelv és irodalom tanára, kit elejétől végig hozzánk csatol szerető érzelmes szive, maga a jóság, igen erős a német irodalomban, Magyarország, ha csupán a benczéket birná, már akkor is büszke lehetne szellemi életének és oktatásügyének szinvonalára — s önmaga több nevezetes költemény szerzője; ezek gyüjteményével, melynek már czime is oly gyöngéd: „Csokor Magyarország költő-kertjéből“ kedveskedik is. Meg kell emlitenem Haudik Ágoston atyát is, theologiai tanárt; egész ott tartózkodásunk alatt velünk volt s majdnem mindig francziául beszélhettünk vele. Alig harmincz éves, de nagy jövőt jósoltam neki s nem is hiszem, hogy csalódjam. (Következik itt a pannonhalmi főapátság történetének, főiskolájának valamint az egész magyar közoktatásügynek alapos, szabatos és részletes ismertetése mit itt elhagyunk, más részekkel egyetemben, mint pl. hazánk alkotmányának, történetének és közjogának, a nemzetiségi és felekezeti viszonyoknak, a magyar kath. egyház állapotainak és módjainak, a nemzeti szokásoknak és erkölcsöknek stb. épp oly szakavatott leirásait. Sz.)

Este hazatérvén én kissé indisponált vagyok, mondhatnám beteg; nagyon elfáradtam, emberi gyöngeségünk már olyan, hogy nem bir el tulságos benyomásokat, még ha örvendetesek is. Czellámban a perjel, alperjel s a gyöngédlelkü költő ülnek köröttem s egy ékesmivű porczellán service-t ajánlgatnak erősen párolgó theával, „ez majd jót fog tenni,“ valóban meginditó, valódi anyai gondossággal. Óh jó, szeretetreméltó atyák, nem a chinaiak előtt kedves aranyos folyadék gyógyitott meg és melegitett föl: a ti édes szavaitok és meleg érzelmeitek voltak azok. Vajha eljuthatna hálám hozzátok mindegyitekhez külön, hogy elmondhatná, miszerint sokáig, sokáig fogok Szt.-Mártonra gondolni!

Tik-tak! tik-tak! hangzik czellám órájának monoton ingája s hirdeti a kolostor s az éj jelszavát: Paix, paix (béke, béke) a lélekét és szivét! Elalszunk, hogy fölébredve útra készüljünk. Kocsink az ajtó előtt áll, nem többé hitvány fogadott kocsi, hanem fényes főapátsági négyes fogat, büszke kékdolmányos kocsissal, valódi fejedelmi fogat, méltó Szt.-Mártonhoz! Még egyszer kezet szoritunk barátainkkal, megöleljük őket s Haudek atya társaságában, kit a perjel ur kisérőnkül adott, megindulunk. Mily büszkék vagyunk négyes fogatunkban az egész uton! S mennyire vagyunk azok, midőn leszállván Győrött, egy szép tábornok szorít legelőször kezet kisérőnkkel: ez barátja a főapátnak, kit minden vasárnap Szt.-Mártonban meglátogat.

Győrött a vendégszerető benczék házgondnoka szivélyesen fogad bennünket, maga a város németnek és katonai városnak látszik, minden lépten-nyomon katonákkal találkozunk, valamint sok török-pipagyárt és kirakatot látunk, mert itt is az egész világ füstöl. Az ebédlőben együtt találjuk a benczés rendház összes tagjait, kik a városi főgymnasiumot vezetik, 454 tanulóval. Köztök kiváló férfiak, mint Vaszary Kolos házfőnök, igazgató, városi képviselő, történet-társulati tag, egy sereg más czimmel; Jedlik Ányos atya, Ő felsége a király tanácsosa, vaskorona-rendi lovag, a budap. egyetem rector magnificusa, akademiai tag, sat . . . azután tizenhét más tudós benczés, kik a gymnasium tanárai, s a kik ugyanazon jóakaratu fogadásban részesitenek. Ebéd után a társalgás mindenre kiterjed, de kivált internationális politikára, a hosszuszáru török-pipák megjelennek s változatos kecses tekervényekben illatos kék felhőket bocsájtanak a boltozat felé. Az igazgató még néhány pillanatra egy külön szép teremben fogad bennünket, honnan beszéde s iránta bennünk kelt legnagyobb érdeklődéssel távozunk.

Kitünően töltött éj után másnap a vasuton Bécs felé pályázunk.“ *Szentimrey*

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Geschichte der Katholischen Kirche in Schottland, von der Einführung des Christenthums bis auf die Gegenwart von Dr. Alphons Bellesheim. Mainz. Kircheim 1883. Nyolcz. I. köt. 496 lap. II. 582. l.

Fölötte jól esik minden lelkes kath. szívnek, ha kézhez veszi ezen ismertetendő müvet, mely a pápa által visszaállitott hierarchiát egy már elpusztult, de századok erejében virágzó korszaknak és dicsteljes háromszázados küzdelmeknek emlékeivel vezeti be atyai örökségébe. A szerző a kath. egyház Skocziában való első föllépésétől kezdi történetét, s miután szemei előtt ezen ritka erőben kifejlődött egyházat a reformatio véres korszaka elfojtja, nyomról nyomra követi lappangó tevékenységét és szenvedéseit, hogy azokat XIII. Leo pápa bullájában győzelemre segittetve egy szebb és békésebb jövő esélyeire bizza.

Először is nem mulaszthatjuk el a szerző nagy terjedelmű, alapos és lelkes munkálkodásáról megemlékezni, a miben az angol-irodalmi és honi történetben való széles jártasságát hozzávéve, ezen müre nézve is kedvező praejudiciumot ismertünk. De a sikerre kilátást nyitó előitélet ez esetben megtagadta idealis természetét, mert azt a realis eredmény, a két kötetre terjedő történet fölülmulta.

Csak rövid áttekintésben lehet az általános itéletet okadatolnunk.

Az első kötet első könyve a kath. egyház Skocziában való föllépésétől Malcoln Canmor királyig (400—1057) terjed. Tudjuk mily varázssal bir a brit szigetek első keresztény kora, mely apátságai és kolostoraiban a népéletével szoros összefüggésben élesztette s nevelte nagyra

a keresztény hóditó szellemet, mely azután a continensre hatolt Bonifácz, Gallus személyében. Miután az egyházi élet sulypontja az első időkben kiválólag a monostorokban feküdt, azért az egyház története is az egyes anyakolostorok és azok elágázásaira, a szerzetesek működésére, a kolostorok a néphez való viszonyára és ezen intézmények üdvös befolyásaira szoritkozik.

„A Rómában képzett sz. Ninián volt Skoczia első hithirdetője. Legyen bár, hogy a kilenczedik századig terjedő monasztikus korszak nem lépteti előtérbe a Primatus befolyását: maga a szerzetes intézménynek tulsúlya csak rendkivüli, s a helyviszonyokban okkal biró tünemény, mely helyet engedett a rendes egyházi szervezetnek, miután az északi nyers népek megtéritése befejeztetett."

Ezen megjegyzés nagyon helyén van a protestansok ellen, kik a régi szerzetesekben reformált, pápa nélkül megélő hiveket látnak.

A skót egyház monastikus időszaka a kilenczedik századig terjed. A Columba szerzetesek helyébe a világi papság lépett, midőn azok Nektan király által 717-ben a Pictok országából kiüzettek. Alkalmat szolgáltatott erre vonakodásuk a római szokásokat átvenni és különösen a husvét napjának meghatározását a római egyház szerint intézni. A szerzetesek helyébe lépett papokat Culdäiknek nevezték, mely név idő multával egyértelmű lett a kanonok szóval. „Az ó-protestans nézet, mely a Culdäi papokban a közönséges kath. egyház ellenzékét akarja fölismerni egészen tarthatlan, s ép oly alaptalan az Ebrard által vitatott nézet, mely szerint a Culdäi papok azonosok a Columba-szerzetesekkel."

A skót egyház homályát sz. Margit királynő föllépése világitja meg. Vele kezdődik a második könyvnek tartalma, s egyszersmind az egyháznak püspöki székek és plébániák fölállitása által való szervezése.

De amit itt kevés száraz szóval mondunk, azt a szerző az ország történetének bevonása s részletekig terjedő történeti adatok folytonos s egybeszött előadása ál-

tal élinkíti; kiterjed a művelődés mozzanataira, kiterjed a külországokkal és a római sz. székkel való érintkezésekre, s mindebben az ismeretek csodálatos bőségét árulja el.

Az egyházi élet fejlődésének legfontosabb mozzanatai sz. Margit és I. Dávid király korszakába esnek, különféle kolostorok alapittatnak, püspökségek emeltetnek, zsinatok tartatnak, a függetlenség kivivását czélzó küzdelmek többször a pápák közbelépését eredményezik; ezen korszakba esik VIII. Bonifácz pápának Eduárd királylyal való vitája, melyben Skócziát a sz. szék hübérének nyilvánitá. Az ország függetlensége II. Eduárd angol király ellen 1314. biztosittatott, de Bruce Róbert csak számtalan esély után volt képes XXII. János pápától királyi czimének elismerését megnyerni.

A skót egyház hosszabb ideig hódolt a schismának; s a husszita mozgalom hullámai a távoleső szigetre is átcsaptak. A hatodik és hetedik fejezet már a protestantismus behatolását ecseteli, és egyes hitehagyott papok föllépésével szemben Beaton bibornok erőteljes alakját és kormányát festi, ki a meggyöngült királyi hatalomnak fáradhatlan gyámolitója és az egyház serény és határozott szolgája volt, bár hozzátehetnők azt is, hogy fedhetlen életű papja is volt. „Az érdemekben gazdag protestans történetirónak, Lawsonnak szemeiben a bibornok hatalmas szellem, ki előtt megrendült a Protestantismus, sok tekintetben ő Skóczia legnagyobb papja a Reformatio előtt.“ A bibornok meggyilkoltatását követő zavarok, cselszövények, erőszakoskodások, a papi erkölcs megernyedése, Knox és egyéb rendzavarók föllépése, a női kezekben nyugvó erőtlen kormány képezik a gyászmenetet, mely a kath. egyházat Skocziában sirba kisérte.

A skót türelmetlenség kitöréseit a lelkiismeret szabadságának 3 száza alatt hiven registrálva találjuk, mi ehhez képest a spanyol inquisitió még panorámás kiadása is. Végül mintegy bucsuszó gyanánt fölszólal az eltörült és kiátkozott egyház tevékenysége a socialis élet és az iskolák terén gyüjtött adatok statistikai kimutatásában,

e kimutatás és a müvészetek nemzeti jellegü fejlődésének ismertetése után átengedi a tért egészen a secták dulásának. A kilenczedik fejezetbe foglalt müvelődéstörténeti adatok kellemes egybefüzésében helyt talál az ó-keltai ritus ismertetése, s az egyetemektől kezdve kiterjed a kalendárumig, s a góth monostoroktól a kelta missionáriusok csengetyüikig.

A második kötetben és harmadik könyvben igen bőven vannak a kath. egyház esélyei előadva. Lehetetlen a skót egyház történetét e korszakban Stuart Máriától elválasztani, azért a szerző megirja e szerencsétlen királyné történetének nagy részét, midőn az államegyház ellene való erőszakoskodásait és ármányait jellemzi. „A York és Westminster-ben tartott konferencziák befejezte után, melyek Stuart Mária 19 éves fogságát megnyitották, a királyné lelép azon események szinpadáról, melyek előadása ez iratnak czélja.“

Stuart Mária visszautasitja Peterborough anglikán pap tolakodását s vérpadra lép, miután vértanui halálának napján az imában eltöltött éj után szenvedésének és hitének mélyen átérzett versekben kifejezést adott:

O Domine Deus speravi in Te
O care mi Jesu, nunc libera me
In dura catena, in misera poena desidero
Languendo, gemendo et genuflectendo
Adoro, imploro ut liberes me.

A tisztelt szerző igen bő a szerencsétlen királyné sorsának megvilágitásában, mindazonáltal elismeri, hogy ezentúl is több kérdést homály föd. Babington összeesküvésében a levelek meghamisitását föltünteti, valamint Mária érintkezését a szabaditására egyesült, de más mellékczélokat is szemmel tartó nemesekkel.

Jóllehet a skót-egyház története eddig is számos érintkezési pontot tüntetett föl a pápa és más kath. hatalom törekvéseivel, ezentúl azonban a nézetek a nyujtandó segitségről még inkább tisztulnak, a spanyol kedvencz foglalási eszmék tért vesztenek, és a katholicismus segélyezése a szel-

lemi tényezők által kisértetik meg. A Kirk dühöngései igazán megérleltették a legtöbb buzgó és hithű hazafiban az áldozatkészséget, hogy ily embertelen, s csak a nyers erő öklével hadakozó egyházi szervezetet minden áron s különösen a szellem erejével kell tönkretenni. Megindultak a Missiók, megindult a szellemi támogatásnak változatos folyama és uj bizonyitékát nyujtotta fönsőségének a kar és gyülölet fölött. Ezen irány miatt fölül kerekednek a történetben is szellemi harczok tényezői; a continensen állitott iskolák és Seminariumok, egyes jelesebb skótok irodalmi működése, de a háttérben mindig ott sötétlik a skót egyház vigasztalatlan sorsa, letiport alakja.

A hetedik fejezet a skót és angol koronák egyesülésétől 1603-tól veszi kezdetét, melyben a hatalmasabb fejedelem harcza a skót presbyterianusokkal van előadva. VI. Jakab az episcopalismust mozditja elő. A Kirk dühöng az egyháznak még a fölszinen úszó egykét roncsai s a kath. nemesség ellen. A fejedelem nem ellenzi, ő politikából anglikán. E korszakba esik John Ogilvie Jezsuita vértanui halála; — Jézus társasága nagy eszélylyel és kitartással küzd Skóczia mentésében, neki van átadva római skót collegium is, melyet VIII. Kelemen pápa alapit Rómában 1600-ban.

Első Károly uralkodása mindenfelől üldözést zúdit a teljesen tönkre tett egyházra. A propaganda mindenlehetőt megtesz: Jezsuiták, ferencz-rendiek, kapucinusok, bencék, lazaristák mind meg annyi segélycsapatokat inditanak útnak. A propaganda a missiók élére praefektusokat állit, relácziói igen érdekesek, néha csak 4 pap volt egész Skócziában. XIII. Benedek fölállitja a második apostoli vicariatust és XIV. Benedek pedig bibornokká teszi a Stuart család utolsó sarját Henriket.

1760-tól kezdve megnyilik a skót egyház tanulságos korszaka, s ha más korok története is oktató, de ezen korszaké épen napjaink küzdelmeire és reményeire ad fölvilágitást. A szerző nagy érdemének rovom föl, hogy behatóbban foglalkozik az egyes vezérférfiak jelleme és

nézeteivel; egész müvén keresztül fonódik az érdekes objectiv előadás; ezen megnyerő modora, a jeles férfiak fölfogásában és itéletében föltüntetni a kort.

Különösen szép megemlékezést és kiváló dicséretet szentel Háy György tehetséges convertitának és későbbi püspöknek, ki alatt kezdetét vette a sok harcz árán kiérdemelt fölszabadulás. A kath. egyház emelkedésével szemben látjuk a reformált kereszténység hanyatlását; három Secta áll egymással szemközt: az államegyház, az egyesült presbyterian egyházak és a szabadegyház. 1879-ben a General Assembly bizottsága odanyilatkozott, hogy a három felekezet egyesitése semmi kilátással sem bir.

A történetiró irányának és fölfogása helyességének biztositékát az általa ecsetelt erőszakos elnyomás kudarczában birja. A skót-egyház véres palástban állt a világ szemei előtt, mig a szellemi harczok számára jogosultságot, s az angol parlamentben szabadságot vívtak ki. Leo pápa leszakitá az érett gyümölcsöt; a hierarchia visszaállitásának szüksége az elnyomás után lassankint növekedett, mig végre kényszeritő lett; s fényesen kielégittetett Leo pápa: „Ex supremo Apostolatus Apice“ czimű bullája által.

A müvet objectiv előadása, világos és egyszerü irálya, adatainak bősége, s a tanulságos mozzanatok érdekes és alapos fejtegetése legmelegebben ajánlják. Szerepelnek benne a kolostorok pergament emlékei, a királyi okiratok és zsinatok, a parlament és a Kirk határozatai, egyesek levelei és relatiói, az ujságok vagy a közvélemény másnemü nyilatkozatai.

A becses mű pedig bizonyitja ismét a német irodalom gazdagságát, melyben ily részletes tárgyak is szorgalmas és tudós művelőkre találnak.

Dr. Petheő.

Die Geschichtlichkeit des Pentateuchs insbesondere seiner Gesetzgebung. Eine Prüfung der Wellhausen'schen Hypothese von Fr. Roos. evang. Pfarrer. Stuttgart, 1883. Steinkopf. 168 l. Ára 2 m. 40 fillér.

Többször volt már alkalmunk kiemelni, miszerint az ó szövetségi szentirástudományok terén a hitetlen fél sokkal erélyesebb munkásságot fejt ki, mint ez a katholikus tudomány részéről történik. Nem ismerjük ugyan félre a mieink érdemeit és korántsem akarjuk kisebbiteni azon babérokat, melyeket korunk számos katholikus hittudósa szedett magának a biblikus tudományok mezején; de azért igaz marad, hogy ezeknek dolgozatai még nem egy kitöltendő hézagot hagytak hátra. Hogy csak nehányat emlitsünk, a szent történet Zschokke és Holzammerben, a szentirás ismertetése Drioux, Vigouroux, Kaulen és Grószban, a régiségtan Schäferben, a védekezés Güttler, Hummelauer, Schäfer és Vigourouxban találtak jeles munkásokra; Neteler, Rohling, Scholz és Knabenbauer egymás után adják ki jeles kommentáriusaikat, és igy azon állitást is mernők koczkáztatni, hogy a katholikus biblikus irodalom javában virágzik.

De nehány évnek, habár ernyedetlen munkássága nem elegendő arra, hogy hosszú idők mulasztásait kellőképen helyrehozza, és igy csak örülnünk kell annak, hogy a protestáns részen is találkoznak oly férfiak, kik nemcsak hogy nem azon koptatják fegyvereiket hogy a keresztény hitrendszer épületén uj réseket üssenek, hanem ellenkezőleg maguk is felajánlják tehetségeiket, hogy a hiányosabban erősitett részeket erejükhöz képest védelmezzék.

Egy ily hiányosabban erősitett része a keresztény hitrendszernek, ily kevésbé művelt része a biblikus tudományok nagy mezejének az, amit a német protestantizmus bibliai kritikának nevez. Értendő ez alatt nem a mi critica sacránk vagyis a szövegkritika, mely a szent könyvek általános ismertetésével esik majdnem össze, és a szentirás eredeti szövegével, kézirataival, forditásaival

és kiadásaival foglalkozik: hanem a jobbára protestáns biblikusoknak azon kutatásai, melyek nyomán tisztán belső okok alapján iparkodnak az egyes szent könyvek szerkesztési idejét és körülményeit meghatározni — de meg néha azoknak hitelességét aláásni.

Itt árthat a rationalista tudomány a legtöbbet. Nem tartozunk ugyan az ezen belső okokból való következtetések ellenségeihez, sőt ellenkezőleg azon nézeten vagyunk, hogy nekünk is ezen térre kellene lépnünk, hogy az ellenféllel sikeresen megküzdhessünk; de még abban sem találnánk eretnekséget, ha valaki az ilyen belső okok alapján nem tulajdonítaná az egész pentateuchus szerkesztését Mózesnek, mint pl. Scholz würzburgi kath. hittanár,[1] ámbár véleményükhöz azért nem szegődünk. Ugy hiszszük, hogy igaza van Lenormantnak, ki igy szól: „Nem hiszem, hogy az ó szövetségi szent könyvek vallási értéke a szerzőik korát és nevét illető kérdésektől függjön.“[2] Ezeket csak azért mondtuk, hogy kitünjék miszerint a pentateuch egységének védelmét nem tartjuk a keresztény hitvédelembe vágó tételnek, és igy Roos müvének, melyről szólunk, védekező jelleme semmit sem veszt azért értékéből, ha a szerző egész határozottan nem is foglal állást a harmonisták között, hanem ellenkezőleg — igaz hogy kissé furcsa módon — a jehovista-elohista-féle feltevéseket fogadja el, habár azok alaptalanságát oly világosan bizonyítja, hogy meggyőzőbb okadatolást máshol hiába keresnénk. Különben, mint említők, a dolog vallási szempontból egyre megy, és igy annak megvitatása szorosan nem is tartozik egy védekező mű keretébe, miután a hitvédőnek is jogában áll, ugy az egyik, mint a másik nézetből ki indulni. Sőt örvendünk, hogy Roos az ellenkező nézet alapján irta meg a pentateuchus hitelességének védelmét, ugy hogy

[1] Die Keilschrifturkunden und die Genesis. Würzburg 1877.

[2] La divination et la science des présages chez les Chaldéens Paris, 1875. 170. l.

ezen hitelesség a tudományos vitatkozásokban most minden oldalról biztosítva van.

Egészen más képezi itt a védiró feladatát, miután a vallásellenes — vagy legalább kinyilatkoztatás ellenes tábor is másfelé intézi támadásait. Nem elégszik ugyanis meg azzal, hogy a pentateuchust 3—13 szerzőnek tulajdonitsa, hanem azt is mondja, hogy ezen egyes szerzők értesitései sok helyütt egymással merőben ellenkeznek, ugy hogy a pentateuchnak telve kell lennie világos ellentmondásokkal és igy valótlanságokkal. E téren a liberalis kritika legremekebb műveit mindenesetre Wellhausen rationalista hozta létre. A mű, melyet ismertetünk, nem is más, mint az emlitettem kritikus létrehozásainak czáfolata.

Wellhausen tudományos kutatásainak szépséges eredményei a következők: Mindenekelőtt fölteszi, hogy arról szó sem lehet, miszerint a pentateuch Mózes műve volna; az ellenkezőleg sokkal későbbkori tákolmány, melyen főleg három szerző dolgozott. Az első a „jehovista," (ki Isten nevének kifejezésére a Jehova-nevet használja), ki a királyság virágzásának korában élt. A második a „deuteronomikus" — ki Jeremiás korában a deuteronomiumot irta; a harmadik pedig a „papi kódex" szerkesztője — megfelel a régi „elohistának", — ki Ezdrás korában irt!! Sok igen érdekes van ezen gyönyörűséges levelezésben — legyen elég kiemelni annyit, hogy mig azelőtt a rationalisták tele torokkal kiabálták, hogy annak, aki be nem látja, miszerint az „archaismusokkal telt" elohimos részek sokkal régiebbek a jehovás szakaszoknál, egy mákszemnyi kritikai belátása sem lehet, addig most egyszerre az elohistát állítják sokkal ujabbnak. Ugy látszik ebből lehet a legbiztosabban okadataik semmiségére következtetni.

Ezen feltevés képezi azon alapot, melyen állva tette Wellhausen többi felfedezéseit. Igy, hogy csak a legérdekesebbeket emlitsük, többek közt a pentateuchnak egy szava sem tarthat igényt a hitelességre; így tehát az

abban emlitett és elrendelt intézmények nem is Mózes korában jöttek divatba, hanem azon időben, melyből egy más, W. ur előtt is hiteles irat értesít bennünket azoknak létezéséről. Például az engesztelés ünnepét a pentateuchon kivül csak Zakariás, Ezdrás és Nehemiás említik; ennek következtében az emlitett ünnep csak a fogság után jött divatba; ebből az következik, hogy a pentateuchnak ezt illető része a fogság után lett irva, és szerzője az ő korabeli szokásokat anakronizmus által akarja Mózes idejébe visszavinni. Ilyen „kritikának" segélyével a rationalisták tuczat számra hozzák ki a szentirásból az ilyen épületes ujságokat; eljárásuk igen egyszerü: ráfognak valamit a szentirásra. A szöveget vagy oda csavarhatják, vagy nem; ha igen, akkor elismerik hitelességét; ha nem, akkor tagadják, és igy természetesen mindig nekik van igazuk. Igy mi is be tudnók bizonyitani, hogy Julius Caesar nem létezett, hanem hogy az Isten tudja melyik természeti erőnek személyesitése és istenitése — — de aranyszáju biboros Érsekünk megmondotta, hogy a történelem lapjait tépdelni — nem tudomány.

Ha Wellhausen okoskodásait végig olvassuk, önkénytelenül is az a kérdés merül fel lelkünkben: „Hát érdemes-e ilyen sületlenséget megczáfolni? Nem mondhatjuk-e erre a nagy Tertulliánnal: Cur portenta refellam? Exposuisse sat est?" — Igaz, hogy igennel is felelhetünk e kérdésre, de dicséretünket meg nem tagadhatjuk azon férfiútól, ki még az ilyen támadóval is sikra száll, miután ez nem a leghálásb feladatok közé tartozik, mint Wellhausen elveinek megfigyeléséből azonnal láthatjuk.

Szerzőnk védekező dolgozatát két főrészre osztja: az elsőben a régiségtani és történelmi, a másodikban a szentirás ismertetéséhez tartozó kérdéseket tárgyalja. Wellhausen régiségtani nézetei ellenében Roos kimutatja, hogy a törvény és a Mózes-féle intézmények létezését a fogság előtt, sőt kezdettől fogva, a történelem számtalan

helyen bizonyitja; különben ha a birák és királyok könyvének minden lapján nem is találkozunk az ünnepek vagy más efféle intézmények emlitésével, az igen természetes — hiszen pl. a magyar királyok történelmének minden lapján szintén nincs szó egyházi ünnepekről. Kimutatja továbbá, hogy a törvény meg nem tartásából még épen nem következik annak nem-létezése; azon ellenmondásokat pedig, melyeket W. a „Jeremiás korából való“ deuteronomium és az „Ezdrás idejében irt papi kódex“ (a levitikus) között akart felfedezni, nagyrészt azon egy megjegyzéssel oldja meg, hogy a levitikus törvényei a pusztában való tartózkodás idejére lettek adva; és igy igen természetes, hogy Kanaán földjének küszöbén egyik-másik ezek közül meg lett módositva. Roos okadatolásai és bizonyitásai oly világosak, hogy az olvasót első tekintetre meggyőzik a modern kritika szenségtörő attentátumainak hiábavalóságáról és szánalmasságáról.

A második rész az izagogikus kérdéseket (czimszerüség, másítatlanság- és hitelességet) tárgyalja. Miután Wellhausen a pentateuch ellen csak akként intézhette támadását, ha más szent könyvek hitelességének megczáfolásán köszörülte előbb fegyverét, és kapargatta Mózes öt könyve alatt a talajt, szerzőnk ezeknek is védelmére kél. A liberális kritikának régóta szálkát képez a szemében a krónika két könyve — és igy jól tette szerzőnk, hogy épen ezekkel foglalkozott legbehatóbban, mi által a keresztény apológiának szintén igen hasznos szolgálatot tett, amennyiben az emlitett két szent könyv hitelességét belső okokból igen szépen bizonyitja; igaz — felhozhatta volna azon külső bizonyítékokat is, melyeket a krónika könyveinek igazolására az egyiptomi és assziriai feliratok szolgáltattak, annál is inkább, mivel a német irodalomban ezek még nincsenek igen megvitatva.

Roos bizonyitásai általában a lehető legjobbak — de mint már emlitettük, mégis azon sajátságos jelenséggel találkozunk müvében, hogy okadatolásának teljes

kizsákmányolását nemcsak hogy végbe nem viszi, hanem néhol még a következtetést sem akarja levonni az igazán mesterileg felállitott előzményekből. A liberális kritikának a pentateuch feldarabolását illető feltevéseit a lehető legvelősebben czáfolja, — és azután mégis azok mellett nyilatkozik; ebből azt véljük következtethetni, hogy a józan protestánsok maguk is belátják azoknak a hirhedt hipotéziseknek alaptalanságát, de csak úgy szokásból szegődnek mégis azokhoz, miután liberálisabb elvtársaik azokban a protestantizmusnak valami point d'honneur-jét helyezik, és azokat mint a „szabadon kutató német szellem" vivmányait dicsőitik. Igy van szerzőnk a krónika két könyvének hitelességével is; az egyes esetekben szépen bizonyítja, hogy sehol sincs hiba — és végül elismeri, hogy vannak benne hibás adatok, melyek *talán* a leirók hanyagságának tudandók be.

Általában tehát meglátszik a könyvön, hogy szerzője protestáns levegőt szitt magába; de azért mi is kivánjuk vele együtt hogy „ne engedje az igazság Istene, hogy ezen kisérlet, daczára minden tökéletlenségének, egészen terméketlen maradjon."

Halász Ágost.

VEGYESEK.

(A lourdesi m. zarándoklat) negyedik halottja gróf Cziráky János, m. kir. főtárnokmester, b. t. tanácsos, a Szent-István és sz. Gergely-rend nagykeresztese, szentistvántársulati elnök stb. f. hó 9. délelőtt, az egyház kegyszereivel ellátva, szivhüdés folytán katholikus nyugalommal a másvilágra költözött. Szül. 1818. dec. 28-án élt 65 évet. Közel negyven évig katholikus hűséggel tiszta kezű hazafisággal szolgálta a hazát. Szóval és tet-

tel egyaránt hive volt Krisztus igaz egyházának. Ennek lelkes kifejezést adott Lourdesban mikor fényes magyar ruhában a zarándokok közt foglalt helyet s hódolatát bemutatta az Isten anyjának, azon helyen, hol most földünkkel közlekedik az ég villámló csodatételekben. A nemzeti zarándoklat tagjai, mint a csodabarlangban fogadták, imádkoznak érte, az áldozárok pedig szent misét fognak érte mondani. Az Isten anyjának esedezései folytán bizton reméljük, hogy Jézus érdemei folytán az ég örömeibe bocsáttatott.

(Megjelent.) 1. Krisztus hét szava a keresztfán. Hét nagybőjti beszéd. Irta Nemeskey Andor, papnöveldei aligazgató. Nagyvárad 1884. Nyolcz. 66 lap. Ára 60 kr. Csinos rövid beszédek Urunk szenvedéséről, azért a lelkészkedő papság figyelmét felhivjuk az igenis használható beszédekre. — 2. Egyházi beszéd melyet a mohácsi vész emlékünnepén tartott Mohácson Vogl Márton káplán. Budapest 1884. Hunyady M. intézet. Nyolcz. 22 lap. Két része van a szép beszédnek: elsőben vázolja a hősök dicső példáját, a másodikban előterjeszti a tanulságot, mely reánk e dicső példából háramlik. — 3. Schematismus Ven. Cleri D. Jaurinensis pro anno Domini 1884. Győr. Nyolcz. 208; a tanitók névtára 21 lap. Sauerwein nyomása. — A plébániák száma 237, káplán 73, a megyei papság száma 362, ezek közt jubilaris 20, a növendékpapok száma 89, szerzetesház van 29, a kétnemü szerzetesek száma 320. Tisztán magyar plebánia van 99, német 88, horvát 28, a többi vegyes. — 4. Schematismus D. Nitriensis. Nitriae 1884. Schempel et Huszár. Nyolcz. 79 lap. A székes-káptalan áll 10 stallumból, melyek közül egy üresedésben van; tiszteletbeli kanonoki állomás van 6, betöltve mind. A megye feloszlik 4 főesperesi és 23 alesperesi kerületre 148 plébániával, 63 fiókegyházzal; a plébánosok száma 145, plébánoshelyetteseké 4; curatia van 2, és beneficiatus 1; segédlelkészi állomás 92, egyházmegyei segédlelkész 65, a növendékpapság száma 45. Az összes egyházmegyei papság

létszáma a növendékeken s szerzeteseken kivül 256. Az e.-megye területén 9 szerzetház van. — 5. Az országos központi kath. legényegylet évkönyve. Fenállásának 28. évében. Budapest 1884. Hunyady Mátyás intézet. Nyolcz. 45 lap. A tagok száma 10,920. Legtöbb az asztalos t. i. 2031, azután a szabó, 1949 stb. Szeretnének házat venni; az adományokat köszönettel fogadja Schiffer Ferencz, képezdei igazgató Budapesten.

(Külföldi irodalom.) 1. Manna quotidianum sacerdotum, sive preces ante et post missae celebrationem. Edidit Jacobus Smitt, Subregens in Sem. Friburgensi. Editio altera. Tomus II. Cum approbatione. Friburgi. 1884. Herder. Kis nyolcz. 572 és 40 lap. Ára csak 3 mark, ami felette olcsó. Ezen kötetben az imák bőjt I. vasárnapjától, pünköst után VIII. vasárnapig foglaltatnak. Azonkivül az ismert, szokásos imák minden kötetben megvannak. — 2. De nonnullis doctrinae gnosticae vestigiis, quae in quarto evangelio inesse feruntur Dissertatio. Quam scripsit Carolus Mueller, th. doctor. Friburgi 1883. Herder. Nyolcz. 47 lap. Főleg Hilgenfeld prot. tudós ellen támad, ki állitotta, hogy szent János tanitotta a gnostikus felfogást; evégből ugy elferditette a szentirást, hogy kitünjék miszerint ott ki van fejezve a metaphysicus dualismus, mely szerint a jó és rosz elve öröktől fogva létezik; a cosmologicus dualismus, mely szerint Isten és világ örökkévalók, és az anthropologicus dualismus, mely szerint némelyek anélkül, hogy szabad akaratjuk tekintetbe vétetvék, örök boldogságra, mások örökkévaló kárhozatra vannak elválasztva. Ebből következteti, hogy 140 évben iratott. Kitünteti szerző hogy a szentirásban nincsenek gnostikus tanok, mert a gnostikusok máskép tanitottak. Csak ujsághajhászatból származott az egész ráfogás. — 3. P. Claudius Colombier S. J. der grosse Verehrer des Herzens Jesu. Mit 2 portraits. Einsiedeln. 1884. Benziger testvéreknél. Nyolcz. 240 lap. — 4. Clericus orans atque meditans: Auctore Aloysio Schlör. Editio novissima, emendata et aucta.

Graecii 1883. Kis nyolczad 535 lap. Typis Styriae (nyomda-egylet). Ára bőrbe kötve 1 frt 50 kr. — 5. A negyvenes években Gregorovics orosz tudós Törökországban utazván, meglátogatta az Athos hegyet, hol ős szláv codexet talált, és megszerezte, de sokáig magánál tartogatta tudós féltékenységből. Halála után megvette iratait a moszkvai muzeum. Azóta szabadon tanulmányozták az orosz tudósok, sőt az orosz akademia, kiadatása végett ős glagolit betüket öntetett, hogy az ősi alak mentül hivebben előállittassék. A hártyacodex a X. század végéből származik s hihetőleg Serbiában irták. Minthogy a Máriakolostorban őriztetett, Marianus nevet kapott. Czime: Quattuor evangeliorum versionis Paleoslovenicae Codex Marianus Glagoliticus. Characteribus cyrillicis transcriptum edidit V. Jagics. Petroburgi 1883. Berolini, apud Weidmannos. Negyedrét 607 lap. Két fényvéseti táblával, melyek az eredeti alakot mutatják. Elől orosz és latin előszó, hátul nyelvészeti jegyzetek orosz nyelven. A drága mű Ő Emja könyvtárának tulajdona.

(Church sociable) neve azon egyháznak New-Yorkban, melynek két tagja most nagyhirü pörben szerepel. Kutfőnk nem tudja elmondani a hitvallást, csak azt, hogy valami Hase urnál vannak az összejövetelek, hol szavalnak, felolvasnak, a fiatalok az udvaron mulatnak. Egyszer történt, hogy egy valaki alkalmas beszéddel több párt összeadott. Kiadta magát papnak, s papolt. Ezekközt volt Higbie Anna k. a. 18 éves leány és Walter Vaughan (Vón) hasonkoru fiatal ember. Ezeknek az jutott eszébe, hogy miután a „társalgási egyházban“ megesküdtek, folytathatják a házasságot. Kis idő mulva a fiatal ember kijelentette, hogy esze ágában sem volt házasságot kötni, csak tréfának vette a dolgot, azért a a leány követelését, hogy tartási pénzt adjon, mereven elutasitotta. A pörben számos jelenlevő szerepel, s nagyon kiváncsi a közönség, miképen dől el az ügy. Igy köttetnek házasságok Amerikában.

(Zsinatok kiadása) olyan mint a folyam mely men-

tül inkább távolodik forrásától, annál inkább izmosodik. Az első kiadó volt Merlen Jakab párizsi pap, aki 1504. kiadta 2 kötetben a zsinatok történetét. Azután következtek sokan, kik között Labbeus és Harduin nevezetesek a Jézusrendből. Fölülmulta őket Mansi János Domonkos, mert elődeinek munkáit felhasználhatta. Utoljára kiadta Mansit, Zatta Antal velenczei kiadó. Minthogy a példányok egészen elfogytak, Palmé, párizsi (Rue des Saints Péres 76.) magára vállalta a kiadást. Ámde a munkát nem szedik ujra, ugy drágább lenne, hanem fényvésetben előállítják tökéletes másolatban a velenczei kiadást. Természetesen a régi nyomdahibákkal, de legalább ujakkal nem szaporitják. Az első 400 előfizető számára a 31 ivrét kötetnek ez az ára kötetenkint: 24 mark, 35 frank, 28 schilling. A későbbi megrendelőknek 50 frankba fog számittatni egy kötet. Minthogy a fényvéseti eljárás Berlinben virágzik s az odavaló czég már egynehány munkát teljesitett, (mi is láttunk Ő Emja könyvtárában egynehányat) a munka Berlinben fog nyomatni, ugyanott fióküzletet nyitott Palmé (Berlin. Unter den Linden 17). Minden második hóban megjelenik egy kötet. Az előfizetők nevei az I. kötetben jelennek meg. Akár Palméhoz, akár Berlinbe fordul az olvasó lev. lapon, megkapja a munka tervrajzát, melyből itélhet a kiadás mivoltáról. Ama könyvtár hol Mansi hiányzik, mindenesetre előfizessen, mert ódondásznál sem kapja olcsóbban, ha mégis kapható.

(Americana.) 1. Az északamerikai kormány 10—30 indián leányt kath. kolostorokba küld, fizet értök több éven át, hogy azok utóbb mint nevelt nők, a polgárisultságot terjeszszék az indiánok közt. — Északamerikában kiadatott az agnostikusok parancsa (igy nevezik magukat a hitetlenek) mely szerint a római befolyás ellen kell orditani (romish influenc) azért az élczlapok tigris alakban festik a pápát. Ámde a kath. lapok résen állanak s tekintélyes leczkét adnak a liberalisoknak, kik magok sem hiszik azt, amit napokon át prédikálnak.

2. Socialista gyülés tartatott New-Yorkban, hol az angol nyelv mellett használtatott a franczia, német és cseh; az utóbbiak született communisták. A dühös beszédekben leginkább ezek hallatszottak: Bismark, — nyárspolgárok, — zsarnokság, — dynamit, — puskapor, — szabadság, — függetlenség. Mast nevezetű vezérürü ekképen szónokolt: Nekünk az 1871. évi communt kell utánoznunk; mindent lerontani, elpusztitani a mi feladatunk. Sokszor kérdezték tőlünk, hát aztán mit csinálunk, ha mindent lerontottunk? Ehhez semmi gondunk; most mi csak minden intézményt elpusztitani akarunk, majd aztán lesz időnk uj állapotokat szerezni. Határozatot csak egyet hoztak: aki a mozgalomhoz nem csatlakozik, az forradalmár. Éljen a dynamit, kiáltással szétoszoltak. — 3. Lynch-law Északamerikában; a mult évben 190 ember végeztetett ki népcsődület által. Azt mondják, hogy a hiányos törvény folytán kénytelenek ezt alkalmazni Amerikában, ami nyilván gyilkosság, mert némelykor ártatlan embert is kivégeznek. Igy decz. 25-én Gaazoo City-ben történt, hogy Pasey gazdag előkelő urat, harmadmagával egy négertársaság az utczán lelőtte. Négy négert elfogtak. Decz. 29. este 200 felfegyverkezett ember a fogházba ment, hogy a gyilkosokat kivezessék. Minthogy ellentállásról szó sem lehetett, a börtöntartó a börtönbe vezette őket. Foote és Gibbi gyilkosok, mivel ellentálltak a börtönben agyonlövettek; a másik kettőt kivezették s a fogház előtt fölakasztottak. Itt gyilkosokat ért a gyilkolás. Ámde Galwestonban decz. 25-én 50 fölfegyverzett egyén a vendéglőben mulató Lemore megfogására indult, mert valaki ráfogta hogy rabolt. Véletlenül ugyanott mulatott Pfeifer, akit bepanaszoltak, hogy lovat lopott, ezt is kivonszolták s egy közeli fára felakasztották. Másnap csata fejlődött ki a lynchisták s az akasztottak rokonai közt, melyben hat egyén elesett s többen megsebesültek. — 4. Mormonpüspök Kudson, Utah-ban ugy segitett két feleségén, hogy midőn a két nő egy ágyban feküdt, dynamitot

gyujtott alájuk s a mennyezetig vetette fel a robbantyú. Most vizsgálati fogságban van. A két asszony habár kegyetlenül összezuzva hullott a földre, nem halt meg, de koldusok örökre. A püspök ur ezen eljárására mondja a Wahrheitsfreund: ugy látszik megvan alkotva a mód, melylyel a mormonismust megszüntetni lehetne, mert a kormány eszközei mind elégtelenek. Maga a püspök ur tanitott rá. — 5. Mexicoban dohányoznak legtöbbet; még templomban is, nemcsak predikáczió, hanem mise alatt is; csupán Úrmutatáskor teszik le a pipát, vagy cigarettát, de utánna ismét csaholnak tüzet s rágyujtanak. Iskolában tanitók és tanitónők le nem teszik előadás közben a szivart, sőt a jelesb fiuk és lányok mikor kiváló figyelmet, szorgalmat tanusitanak, eloquentiával felelnek, szivart kapnak ajándékul, melyre legott rágyujtanak. Törvényszéki tárgyalásban a birák és jelenlevők dohányzanak, sőt a gyilkos is, kit itélnek, szivart csavarint s nincs rá eset, hogy ha a csendőrtől tüzet kér, az kérését nem teljesitené. Mexikó után következik Holland, Spanyolország és hazánk, hol legtöbbet dohányoznak. Minthogy legujabban börtönökben egészségi szempontból is behozták a dohányzást, — ugy látszik mindinkább drágább lesz a szivar.

(Halálozások.) 1. Ramière Henrik S. J. született 1821. jul. 10. Castres (Tarne megye) franczia városban. Tanulni kezdett Passage spanyol város jézusrendi tanodájában, s bevégezte tanulmányait fényes sikerrel a swajczi Freiburgban. 1839 jézusrendi tag. 1847 Angliába ment, hogy az amerikai missiókra elkészüljön. Ámde 1850 hazájába hivatott s Vals, Puy-ban a rend felső tanodáiban tanitott, közel 20 évig. Ezen időben esnek ama sz. gyakorlatok, melyeket Angliában, Spanyol, Német- és Magyarországban tartott. Vagy 12 év előtt a papnöveldei kápolnában is tartott lelkes latin beszédet Jézus Szive tiszteletéről. A hatvanas években átvette az imaapostolságot, melyet Gautrelet 1844. évben alapitott, mely azóta az egész világon elterjedett, alapitotta a

J. Szive Hirnökét, mely 19 nyelven jelenik meg, a franczia 20 ezer példányban nyomatik. 1870. a vatikáni zsinaton volt, mint Gignoux püspök theologusa. Az „Etude religiuse“ folyóirat elsőrendű munkatársa volt. Több jeles müvet irt, ezek folytán 1877. a toulosi egyetemen a természeti jog és erkölcstan tanára lett. De beteges lévén, nemsokára Froment lett utódja, s egyedül a Messager-nek élt. Meghalt szivszélhüdésben jan. 3. a hó első péntekén, reggel ahogy a szent miséhez készült. Az egész világon imádkoznak érte. — 2. Schneider S. J. a nálunk is ismeretes latin iró, meghalt jan. 7. Rómában a Germ. Hung. intézetben. Szül. Liblar, Bonn melletti faluban. 1850. áldozár és káplán Achenban. 1852. jézusrendi tag. 1881 óta Rómában lakott, hol a bucsuengedélyek gyüldéjénél alkalmaztatott. Irt vagy 60 müvet az erkölcstan és lelkészet körében. Manuale Sacerdotum-a az egész világon kedves kis kézikönyve a papoknak. Kedvessége folytán mindenki szerette. — 3. Boltizár Ágoston gajari plébános (Pozsony megye) meghalt febr. 14. Született 1831. aug. 10. áldozárnak szenteltetett 1854-ben. A történeti irodalom volt kedvencz foglalkozása, s a régi M. Sionban irt regestákat a lovagrendekről. Az iskolatársak emlékezzenek meg róla a szent misében.

(Szabadkőmüvesség) kiadta évi jelentését hazánkban, alig vannak másfél ezeren. Ámde 3 pap is emlittetik a jegyzékben. Nem tudjuk zsidó, protestans, vagy katholikus lelkészek azok, de hogy kitünjék miszerint papnak lehetetlen szabadkőmüvesnek lennie, egy nyilatkozatot közlünk, melyet a szabadkőmüvesség világcongressusa tett 1869-ben. Ugyanis midőn IX. Pius megkezdette a vatikáni zsinatot decz. 8-án, hogy a modern tévelyeket kárhoztassa, ugyanakkor Nápolyban megjelentek az egész világ szabadonczainak képviselői, voltak vagy 700-an, s egyebek közt ilyen határozatot hoztak. Miután kimondották az ész szabadságát és függetlenségét minden vallási tekintélylyel szemben, megállapitották a szabad és világi iskolát, az egyház és felekezeti tanitás ellenében;

az egyedüli hit alapja gyanánt kimondták a tudományt, egyuttal kijelentvén az államegyházak eltörlését. A nőt, ugy mondják, fel kell szabaditani azon békóktól, melyekkel az egyház és törvényhozás megterhelte, az erkölcstant pedig egészen függetleniteni kell a vallástól. Továbbá elvetnek minden kijelentést, bármely alakban adassék elő. Végre igy szólanak. „Ami a bölcsészeti s vallási kérdést illeti, — tekintetbe véve, hogy a vallás az Isten eszméjének legborzasztóbb személyesitése; hogy egész hittana nem egyéb, mint a tudomány tagadása, mindezeket szem előtt tartva, a szabadkőmivesek magokra veszik a hivatásszerű kötelmet, hogy mentül hamarább eltöröltessék a kath. egyház, ez lesz feladatuk melynek betöltésére minden eszközt és forradalmi hatalmat felhasználnak.“ Ezen világos határozat után nyilvánvaló, hogy találó az elnevezés, mely a kőmüvességet a sátán egyházának nevezi. Amit akkor Nápolyban elhatároztak, annak végrehajtásán dolgozik Belgium, Franczia-, Olaszország s ugy ahogy lehet Swajcz. Már most hol van oly vallás, melynek papja ilyen társaságba léphetne.

(Palesztina) legjobb térképe mindenesetre az, melyet Guérin Victor franczia tudós adott ki, aki sok évi palesztinai kutatásainak eredményét, egy nagy földrajzi műben egyesité, melynek három kötete „Judée,“ „Samarie“, Galilée“ czimeket visel. A térkép több mint egy méter magas és 90 cm. széles; ára 7 franc 50 cm. A nyomás és szinezés pompássága megfelel azon ország méltóságának, melyet édes Üdvözítőnk szent vérével áztatott. Ama jeles munkának (La Terre Sainte) második kötete jelent meg, mely az elsőhöz hasonlit, s ez egyetemes eredményt vívott ki; egyenlően dicsérik a tudósok, utazók, és a diszmüvek kedvelői. Ára egy kötetnek 50 frank, diszkötésben 70 frank. 300 fametszet illustrálja a szöveget s több önálló kép.

(Apró hirek.) Sanfrancisco-ban egy szónok igy végezte beszédét: jövő vasárnap egy családi botrányról fogok szólani. A templom zsufolásig megtelt. A beszéd

tárgya volt Ádám és Éva esete. — Mariahill, délafrikai kafferföldi trappista telepen a májusi ájtatosságot novemberben tartják; mert májusban a növényzet fonyadásnak indul, mig novemberben az egész természet pompában diszlik. Mindinkább teljesedik a jóslat: „áldani fognak minden nemzetek.“ — A Jézusrendi tagok száma: 11,205; ezekközül 5129 áldozár a többi scholasticus vagy világi szerzetes. Legnagyobb a német tartomány 2942, legkevesebb az olasz. Osztrák-magyar tartomány 581 tagból áll, 275 áldozár. Ezek is az egész világon szétszórtan működnek, még Afrikában is vannak. — Baltimore városban, van két apáczakolostor hol csupa néger apácza tanitja a néger lánykákat. — Scalzi római statistikus kimutatja, hogy Róma a legegészségesebb város az egész világon, amennyiben ott évente ezer lakosra esik csak 22 halott, Genuában 24, Velenczében 25, Florenz 27, Nápoly 30, Páris 24, Bécs, Berlin 29, München 34, Budapest 40. (Negyven!) Tehát a római zarándokok ne féljenek malariától, ha Rómába utazni szándékoznak. — Az északamerikai Congressus pályázatot hirdetett káplányi állomásra, mert az ülések imával kezdődnek. Egy pap a folyamodványhoz imákat csatolt, hogy lássák mit tud. A lapok mint a legmagasb rendű üzleti fogást (business) emlitik. — New-Yorkban, Xav. szent Ferencz templomban minden vasárnap van ker. oktatás némák számára, melyet a pap jelekben végez. — Poroszországban az iskolákból eltávolitották a feszületeket; a mult év decz. 13. Krojanke helységben levő simultán iskolában, felfüggesztették Luther képét. Krisztus keresztjétől irtóznak, Luthert képekben magasztalni szabad. — Az olasz kormány mindazon szerzeteseket kik a kolostorok eltörlése után tettek fogadalmakat, kikergette zárdáikból.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre **6** forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

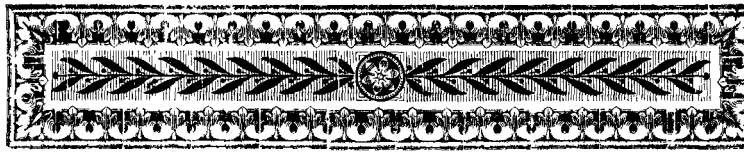

MAGYAR EGYHÁZI IRÓK CSARNOKA.

Náray György
1645—1699.
(Folytatás.)

Rómából visszatért Náraynak csak két évvel utóbb találjuk nyomát, s elég különösen — Jászón, az egri püspöki megyében. Mit csinált e két év alatt: megszakadt theologiai tanulmányait folytatta-e, megrendült egészségét gondozta-e, vagy felüdülve, a lelkipásztorkodásban működött-e nem tudom megmondani. Az 1670. év junius 20-án Jászón találjuk őt, honnan a pápai nunciusnak — valószinüleg a bécsinek — egy olasz nyelvű, s olyan tartalmú levelet ir, hogy — miután a Collegium Germ. Hung. növendékeinek Rómában meghagyatott, hogy az ország vallásos állapotairól a Congregatio de propaganda fide-hez minden évben jelentést tegyenek, s ezt a legközelebb eső nunciaturához küldjék, és ezen meghagyás hű teljesitésére esküvel is kötelezve lettek: ő — Náray — már két levelet küldött, de választ nem kapott. Itt a levél megszakad, mert azt Náray, tisztán maradt lapjai kedvéért összevagdalta, s ugy ragasztotta be az Annotationes végére. Megmaradt azonban a fent idézett datum, és az aláirás: *„p. (!) Georgio Narai, per adesso d'Illmo Sgr. Padron mio Vesc, d'Agria Ca-*

pellano. m. p." Hogy — valószinüleg ugyanezen időben — az egri püspöki megye más részein is megfordult, mutatja egy nyom, mely a Lyra coelestisben, Náray ének-könyvében, a 186. l. maradt fen, ahol azt mondja, hogy *Gyöngyös vidékén* s máshol is, a jó katholikusok közt szokás bőjtben mindennap este felé a Completoriumot, egy a passsióról szóló énekkel, az éven át minden szombaton pedig a vesperast egy Mária-énekkel, a plebános és kántor közbejöttével elmondani; minek következtében ő is kivánja közleni a zsoltárok nyolcz tonusát. — Az egri püspök azidétt Szegedy Ferencz volt. Hogy mikép került Náray az ő megyéjébe, az egri érs. levéltár sem nyujt felvilágositást, ahová kérdéssel fordultam, s a honnan kész szivesen adták a hálás köszönettel vett választ.

Hogy azonban Náray ottani tartózkodása csak ideiglenes volt, az mindenből látszik. Őt — mint a többször idézett Catalogus Coll. Germ. Hung. világosan mondja, — *az érsek*, tehát az esztergomi érsek küldte Rómába, s 1674-től élte végéig ezen megyét szolgálta. Tehát semmiképen sem volt egri pap, hanem esztergomi.

1674-től kezdve szakadatlanul kisérhetjük figyelmünkkel Náray élete pályáját, csakhogy — sajnos! — nem mindig egyenlő részletesen látjuk azt.

A mondott évben Csütörtökön a Csallóközben leljük őt, mint buzgó plébánost, hol egész 1679. végeig működött.

Életének ezen szakaszához már két fő forrásunk van: a már idézett csütörtöki jegyzőkönyv és ezen időből kéziratban fenmaradt prédikációi.

A csütörtöki jegyzőkönyv bőrbe kötött kis folio, mely az egyház legrégibb anyakönyveit, s ezt megelőzőleg Náray jegyzeteit tartalmazza. A könyvet Náray kezdte irni.

Predikációi pergamen kötésű 4⁰ jó vastag könyv, s az esztergomi székesegyházi könyvtár egyik kincse, hol MSS. II. 265. könyvtári jegy alatt őriztetik. Tábláin a könyvkőtőtől a következők állnak nyomatva: *Georius* (igy) *Náray*, *Parochus Pyspokiensis* (igy) *Anno Domini 1682.*[1]

Ez azonban annyiban hibás, hogy Náray midőn e beszédeket irta, 1674—1679 között, nem volt püspökii, hanem csütörtöki plébános és csak később, 1679-től 1684-ig működött Püspökiben.

Hogy ő 1676 tól 1679-ig csütörtöki és nem nem püspökii plebános volt, bizonyitja egy 1676. novemb. 16-ról Csütörtökről keltezett, és a nagyszombati érs. levéltárban őrzött levele; bizonyitja a csütörtöki jegyzőkönyv, mely évről évre mutat fel ezen időközből Náray kezétől bejegyzéseket. Ezen évi predikációit tehát csak mint csütörtöki plébános mondhatta. S nincs is benne kétség, hogy mint olyan is mondta. Mert beszédei között minden évben előfordul egy sz. Jakab napjára, s ezen beszédek ciméhez Náray mindig hozzá teszi, hogy azokat „*in dedicatione Ecclesiae*“ mondta. Tehát olyan helyen plebánoskodott, ahol a templom sz. Jakab apostolra volt szentelve. Ilyen hely pedig Csütörtök és nem Püspöki, hol a templom sz. Miklósra van szentelve.

Igaz ugyan, hogy 1675-ben sz. Miklós ünnepén is mondott egy beszédet, melynek czime szintén „Pro festo S. Nicolai *et dedicatione templi.*“ Azonban ezen beszédet nem otthon mondta, hanem valamely idegen helyen (lehet hogy Püspökiben) hová népével processionaliter ment. Bizonyitja a beszéd e passusa: „Ita sicut multae Parochiae ad multas alias processionaliter proficiscuntur pro indulgentiis, attamen universale Jubileum celebratur Romae, ad quod

[1] L. Könyvszemle 1882. 311. l. 42. sz. is.

omnes ex universo orbe conveniunt, ita similiter multi *huc saepius ad hanc Ecclesiam convenimus . . .*"

Náray tehát 1676-tól csütörtöki plebános volt. De akkor 1674-től 1676-ig is annak kellett lennie mert ezen években is mondott mindenkor beszédet sz. Jakab apostol ünnepén, mint egyház napján.

Beszédeinek kötete 1674-ben kezdődik: „Incipiunt Conciones de Sanctis Anno 1674. — De SS. Philippo et Jacobo." Ez ünnep, tudvalevőleg május 1-ére esik. Kétségtelen azonban, hogy plébánoskodását már előbb elkezdte, mert ezen első helyen álló beszédben semmi nyoma sincs annak, hogy ezt intézte volna *legelőször* hiveihez.

Náray Csütörtökön is az, aki Rómában volt: egy mindenek előtt egyéni életszentségre törekvő, a földiektől elvált asketa, de azután hiveinek lelki üdvét nagy szorgalommal munkáló, jó és érzékeny szivű lelki atya. Semmiben sem keresi önmagát, mindenben Isten dicsőségét és a rábizott lelkek hasznát. Omnia ad majorem Dei Gloriam et omnium Sanctorum — lett jelszava már Rómában. Az Annotationes Variae minden ujabb szakaszát ezen felirással kezdi, ez áll minden egyes beszédének homlokán is.

Szépen jellemzik őt a csütörtöki jegyzőkönyv némely feljegyzései.

„*De Proventu Parochi ex propria industria*" czim alatt igy ir: „Némi hasznot láthat a plebános a marhatartás és földmivelésből, valamint a két kert szorgalmas müveléséből. — De a gazdálkodás sok gonddal és bajjal jár, és számosabb cselédség tartását követeli, kik között ritka a jó egyetértés, hanem többnyire irigység, veszekedés, harag, egyenetlenség uralkodik, mik a házban olyanok, mint a tövisek, és a plebánosnak, kinek folyton imádságban és lelki dolgokban kell foglalatosnak lennie, kimondhatatlan kárt okoznak, őt az Istentől elforditják, és

a világi dolgok rabjává teszik; ugy a világi emberekkel való gyakori társalkodás és barátkozás is; mert hiszen mi, apostoli hivatalba helyheztetettek, kell hogy a világtól elkülönözve éljünk. Azért mondatott az apostoloknak: ti a világból nem vagytok, hanem én választottalak benneteket a világból. Azért is tanácsolja az apostol a nőtelenséget, hogy az ilyen ne azon törődjék, ami a világé, hanem ami az Istené. Mennyivel inkább kárhoztatandó tehát, ha az, aki nőtelenségben él, és egészen Istennek szenteltetett és a világról lemondott, az istenieket elhanyagolva világi gondok és ügyekbe van elmerülve, és Istentől elidegenedve él. — Különben is, ha a pap gazdává lesz, mire vannak neki egyéb biztos jövedelmei? Nemde arra, hogy mig a többi ember a világi gondok és szükségletekben fárad, ő addig valamennyi helyett Istennek szolgáljon, és minden gondtól szabadon másoknak szolgálatára álljon. — Ha (a gazdaságot) mások, t. i. szolgák által kezelteti, minthogy a plébános a külső munkánál ott nem lehet, a szolgák, a bérben dolgozók szokása szerint, lassan, tunyán dolgoznak, úgy, hogy bérüket is beszámitva, több kárt tesznek, mint hasznot. Ha rokonai a plébánosnak, akkor igen sokat mernek, s uroknak, a rokonnak mindenét a magukénak nézik, úgy hogy egyéb nemü, személyes csekély jövedelmét is felemésztik, nem hogy a gazdaságból szaporitanák. Sokkal jobb tehát némi hiányt szenvedni és a világiakban és testiekben kevésbbé bővelkedni, Krisztus keresztjét viselni, az ő megtagadását mindenkor velünk hordozni, mintha az egész világot megnyernők, s ez által lelkünknek kárát vallanók. Mert mi váltságot ad az ember lelkeért?!"

Ez világot vet Náray jellemére, de arra is, hogy a szegény falusi pap kétszáz év előtt is ugyanazon bajokkal küzdött, mint ma!

Hasonló véleményben van Náray a stola-jöve-

lemre nézve is. „E részben — ugymond — mindig tekintettel kell lenni a szegényebbekre, úgy, hogy ezektől csak azt fogadja el a plebános, amennyit önkényt hoznak, ha az kevesebb is a kellőnél; még jobb, ha az egészet elengedi nekik, sőt a magáéból is segíti őket, amennyire teheti, megemlékezvén, hogy a plébános Krisztusnak szolgája, akinek juhocskái, a hivek, örök jutalom igérete mellett, ő reá vannak bizva, s nem az a feladata, hogy ideiglenes hasznát hajhászsza azoktól. Ama kis stolaris jutalékot inkább úgy tekintse, mint önkénytes adományokat, s ne csikarja azt ki erőszakkal, se a bárányt a módosabbtól, se a gerliczét a szegénytől.“

Közvetlen utódja kissé másképp gondolkozott, mert ugyanazon sorban, melyben Náray elhagyta, ez igy folytatja: „Ha pedig a hivek ez önkénytes adományokat épen nem hozzák, azzal se gondoljon a plébános úr, sőt egyéb jövedelmeire nézve is hasonló elveket kövessen, s ami sajátja van, azt is költse el magára, cselédségére és a folyton járó vendégekre, azután járjon ajtóról ajtóra koldulni mindennapi kenyeret, vagy éljen a szélből, minek itt ugyan bőviben van, meg is unhatja.“ — Egyébiránt ez is hozzá teszi, hogy a szegényekre mindenesetre tekintettel kell lenni.

Szorgalmas gondja volt Náraynak plebániájában a templomi énekre, Ugyanazon jegyzőkönyvében „*Proventus Ludimagistri*“ czim alatt elmondja a kántor jövedelmeit, s hozzá teszi: „A kántor nem énekeli, némely eretnekek kivánsága szerint, ezeknek énekeit, ha bár azok magokban véve nem is roszak, és pedig azért, hogy az eretnekség emlékezete mielőbb eltörültessék. Hanem énekel olyan énekeket, melyeket a plebános útmutatása szerint, a katholikus énekes könyvekben talál.“

Régi ritusunk történetéhez nem érdektelen adalék annak elmondása, hogy mit és mikor énekelt a

kántor a mise alatt. Hétköznapokon a szentélyben pulpitus mellett énekelt evangeliumtól sanctusig, vagy úrfelmutatásig. Úrfelmutatás alatt szünet volt. Azután térden állva énekelt egy éneket az Oltáriszentségről melynek végeztével állva énekelt áldozásig. Énekelte mindezt énekes gyermekekkel, az iskolás gyermekek azalatt térdelve, csendben imádkoztak. — A nép kétségkivül velük énekelt. — Ünnepnapon hasonló volt a ritus, csakhogy — nagyobb áhitat czéljából — már sanctuskor letérdelt a kántor. — Elevatio után, Pater nosterre, — természetesen — megszakitotta az éneklést. Azután elénekelte az Agnus Deit. — Ha a nép áldozott, ez alatt is térden állva énekelt. — Ugy látszik, hogy az orgona nálunk ekkor még nem volt oly átalánosan elterjedve, mint most. Csütörtökön még bizonyára ismeretlen volt, minthogy arról e helyütt emlités nem tétetik.

Egyházi énekein is szorgalmasan dolgozott ezen időben, sőt biztosan merem állitani, hogy a Lyra coelestis Csütörtökön már sajtókészen volt összeállitva. Ezt abból következtetem, hogy a Lyra coelestis *utolsó* éneke ily czimű: *Ultimo subjungitur Cantio de S. Josepho, Sponso B. M. V. recenter, occasione Ejusdem Festi composita, ac fere ex hymnis Breviarii translata.* S ezen éneknek két végső versszaka csütörtöki predikaciós könyvének végső lapján is olvasható, ugyanazon latin felirattal együtt. Ezen ének tehát, mely a Lyra Coelestisben az utolsó helyen áll, erre *az utolsó helyre már Csütörtökön destinálva volt;* vagyis a Lyra Coelestis Csütörtökön már sajtókészen állott, és pedig valószinüleg már 1675-ben, mert ama sz. József tiszteletére irt éneket aligha nem ezen évben készitette, mikor sz. József ünnepére ily feliratu sz. beszédet is készitett: *Homilia pro Festo S. Josephi, hoc anno 1675. primitus pro celebri et forensi Festo receptum in Hungaria, et publicatum ad votum Regis nostri et Imperatoris Leopoldi.*

Ezen időbeli költő munkásságának érdekes terméke azon töredék, mely predikaciós könyvének 386. lapján találtatik, ily czimmel: *In Festo Corporis Christi. Comoedia*, s ennyiből áll:

Ábel. Istenem — Én édes Istenem
Ihon Atyám Ádám, kinek fia vagyok
Rettenetes dolgot beszél, s mit csinálok?
Minél jobban lehet, Istennek szolgálok.
Ki tudja, netalán én is roszúl járok.
Sokszor Éva Anyám maga mellé hivat,
Beszéli mi módon álnok kigyó miatt
Megszegte az Isten szent Parancsolatját;
Paradicsom kertit ohajtja és sirat.
Ádám Apám mondja, mely nagy gyönyörűség
Volt paradicsomban Boldog szép vendégség
Sok szép édes gyümölcs, Élet és Békesség,
Minden vigasztalás, hatalom dicsőség.
Valljon ha Istennek én kedvit keresnék
Hogy én valamikor még oda mehetnék.
Vagy bár csak innend is pokolra ne esnék!
Segics minden jóra, óh isteni fölség!

Ezer kár, hogy tovább nem folytatta!

A példás életű és buzgó papot Csütörtökön azon kitüntetés érte, hogy esperessé neveztetett ki, valószinüleg 1677-ben vagy a következő év legelején. Ugyanis 1678. február havában már mint esperes fungál egy új plébános beavatásánál, ki előbb eretnek predikator volt.[1] De hogy hol lett plebános, nem derül ki. A következő évi húsvét után pedig megtartja kerületével a tavaszi coronat.[2] — Ez időben Dunaszerdahely és Várkony is egy esperesi kerülethez tartozott Csütörtökkel.

Nem lesz tán érdektelen Náray csütörtöki életéből e helyütt egy-két apróságot elbeszélni, melyek részint az ottani népszokásokra, részint Náray gondolkozásmódjára vetnek világot.

[1] Predikacios könyvének 887. l. szerint.
[2] U. o. 996. l.

A csütörtöki jegyzőkönyvben „*Consvetudines hujus parochiae speciales*“ czim alatt N. ezeket irta: „A lakodalmakba, kivált az először házasulandókéba elmehet a parochus; *de csak az első napon, mig a táncz az ő engedelmével elkezdődik.* Akkor azután intést adván nekik, hogy magukat becsületesen, békésen és józanul viseljék, távozzék el.“

Azt is megtudjuk a többi közt, hogy husvétkor a feltámadás éjfélkor szokott volt tartatni.

Nehány érdekes krónikaszerü feljegyzésre is akadunk. Igy 1676-ban sz. kereszt feltalálása napján, nagy szél volt. 1677-ben kiöntött a Duna. 1678-ban valami verekedés közben nehány embert ütöttek agyon Csütörtökön, kiket Náray a temetőbe temetett. De mi történt! A temetést követő reggelen a temető kapuját mintha ebek rágták volna össze! Ez emberek bizonyára nagy bünösök voltak — véli Náray — és értük többször misézett és imádkozott. — Ugyanezen évben egy este kihivták őt cselédei, hogy jönne ki, a helységen kivül a mezőn a „tüzes ember“ (bolygó tüz, lidérc) volna látható. Náray özv. Forgách Lászlóné házához ment, és a háziasszonynyal együtt emeltebb helyről szemlélte a jelenséget, azon tünődvén magában, vajjon természetes vagy természetfölötti tüz-e az. Meggondolván azonban, ugymond, hogy a láng majd elalszik, majd fellobban, hogy ide s tova futkos, azon eredményre jött, hogy az nem természetes tüz, hanem valamely a purgatoriumban szenvedő lélek jelentkezik igy, segélyt kérve az élőktől. Ezen véleményében még inkább megerősitette őt az, hogy miután a „De profundis“-t magában csendesen elmondta volna, a láng ellobbant, és többé nem is mutatkozott. Azon gondolkozott már most, hogy ama helyen kápolnát építtet, és hivei közt társulatot alakit, melynek czélja lesz a meghalt hiveket segiteni. — Még ugyanazon évben más látománya is volt Ná-

raynak. Egy késő őszi estén gyertyagyujtás előtt szobájában ült az asztal mellett, fél könyökre támaszkodva, két szolgája pedig a kályha mellett állt és melegedett, midőn egyszerre, mintha egy elrepülő madár árnyéka suhant volna háromszor ide s oda a szoba padlózatán! Bizonyára a gonosz volt — hiszi Náray.

Ezek is jellemvonásai Náray naiv lelkületének. Ne is mosolyogjon megvetőleg a tudományosan müvelt férfiú ezen gyöngéin senki. Ugyanazon forrásból erednek azok, melyből nagy jámborsága: a mysticismusra hajló lelkületéből. Az emberi erény fénye mindenkor árnyékot is vet önmagának, még a szentekben is, s csak az Üdvözítő istenemberi személyében mutatkozik az erény épen ugy „defectus“ mint „excessus“, azaz árnyék nélkül. Különben mindenesetre kedvesebb előttem Náray naiv lelkületének ezen per excessum tévedése a hivésben, mint a mai hitetlenség rideg sivársága, mely immár mindenről letörlé a zománczot és — nem adott érte semmit.

Csak még egy érdekes jegyzetkét legyen szabad itt közölnöm, mely Náray kezétől predikaciós könyve 985. lapjának margóján maradt, s valószinüleg a kiadásainak jegyzéke és háztartásába enged egy fél pillantást vetni:

68 hospites
67 gazdasszony
26 öreg legény
50 super septenis (?)
53 leány (a többi nem olvasható)
39 inquil. asszony

303

A számok valószinüleg a kiadott denárokat vagy krajczárokat jelentik.

A csütörtöki jegyzőkönyv krónikaszerü feljegyzései 1679-ben mutatják utoljára Náray kézirását.

Feljegyzi ez évhez, hogy igen víg farsang volt, amit általában rosz előjelnek magyaráztak. S e feljegyzés után más kéz — kétségkivül utódjáé — oda irja „Hucusque parochus Nyáray.“ A feljegyzések tovább is folynak, de az 1680. évhez már e más kéz ir. Predikacios könyvében az utolsó beszéd 1679. évi mindszentek napjára van irva. Még egyet irt datum nélkül De nuptiis, valószinüleg a kis farsang alkalmából, s ezzel a könyv bezáródik. — Minthogy farsangkor még Csütörtökön volt, minthogy még ott mondta el a szokott sz. Jakab napi beszédet, minthogy, ezután sincs nyoma, hogy mindenszentek napja előtt onnan elment volna: bizton mondhatjuk, hogy 1679 végeig volt csütörtöki plébános.

Hová ment onnan?

Kétségkivül Püspökibe. A predikacios könyv tábláján a könyvkötő nyomása őt 1682-ben püspökii plebánosnak nevezi.

Sajnos, csak ennyi az, mit püspökii plebánoskodásáról mondhatok. Ezen időre vonatkozólag egyéb adatom nincs.

1684-ben junius 9-én pozsonyi kanonoknak lett installálva. Tehát valószinüleg ez ideig volt Püspökiben plebános.

Békesi Emil.

(Folyt. köv.)

KÁTÉINK TÖKÉLETESBITÉSÉRŐL.

(Vége.)

Kátéink másik tökéletlensége a nem egészen helyes nyelvezetben nyilvánul. — Sok olyan szó, számos oly kifejezés fordul elő kátéinkban, melyet a gyermek csakis magyarázat után képes megérteni. — Igen sok kérdésben kelleténél több fogalom és hittani ismeret van egybefoglalva. — A hittani fogalmak és hitigazságok meghatárzásánál, s általában a mondatszerkezetekben igen sokszor nincs kellő tekintet a gyermek gyengébb észtehetségeire s a gyermekies észjárásra.

Nézetem szerint főleg az elemi kátéban lehetőleg kerülni kellene az oly szavakat és kifejezéseket, melyeket a gyermek önmagától meg nem érthet, avagy könynyen balul magyarázhat.

Én sohasem tudtam megbarátkozni az esztergomi kátének, már fönnebb idézett legelső kérdésével. — „Mi végre vagyunk a földön?“ Elemezzük csak e kérdést „Mi végre“ — e kifejezést nem érti a gyermek, — miután ezt közbeszédben nem szokás használni, de még az irodalmi nyelvben is inkább azt mondjuk: mi czélból. Milyen természetes volna a mi végre helyett e szót használni *miért*, melyet minden beszélni tudó gyermek megért. — A földön kifejezés valamennyi gyermeknek félreértésre ad alkalmat. A föld szó alatt a gyermek nem a világot érti, hanem egyszerüen a földet, melyet lábainkkal taposunk. — Ismeretes az adoma mely szerint a túltömött iskolában padon kivül maradt kis tanoncz e kérdésre: „Miért vagy te a földön?“ ekként felelt: „Mert nem fértem a padba.“ Nem volna-e czélszerübb a szellőztetett kérdést igy tenni fel: „Miért

élünk a világon?" vagy az egri kátét megközelitve: „Miért teremtett bennünket az Isten?"

A felelet melyet az elemzés alá vett kérdésre az esztergomi káté ad, — szintén sokszoros kifogás alá esik.

„A végre vagyunk a földön, hogy Istent megismerjük." — A felelet ezen első része szükségessé teszi, hogy a gyermeknek magyarázatot adjunk olyasmiről, ami az ő gyenge felfogását kissé felülmulja. — A gyermek csakis a látás után szerzett ismerésről bir fogalommal. Minthogy pedig az Isten láthatatlan, kissé nehéz lesz a gyermekkel megértetnünk, hogy olyatén ismerés is létezik, melyhez nem látás útján jutottunk. — Őt szeressük. — E passust már érti a tanoncz. Csakhogy itt ismét anticipative el kell neki mondanunk miért kell Istent szeretnünk. — Neki szolgáljunk. — E szavak magyarázásánál először tisztább fogalmat kell adnunk a gyermeknek a szolgálásról, azután pedig a módról, mely szerint Istennek szolgálnunk kell. — És ekként üdvözüljünk. — Itt ismét ki kell fejteni, hogy az ekként tulajdonkép annyit jelent hogy ha Istent megismertük, szerettük és neki szolgáltunk. — Végre azt is meg kell magyarázni, hogy az üdvözüljünk = mennyországba jussunk.

Készakarva elemeztem tüzetesen az esztergomi káté legelső kérdését. Elő akartam ugyanis tüntetni, hogy mennyi magyarázat, mennyi fejtegetés után lesz képes ama kérdést megérteni a gyermek. A hosszas magyarázás pedig a még csak pár nap előtt iskolába jött tanonczra nézve kissé szokatlan. Bajos az ő figyelmét hosszabb ideig lekötni. Bajos ő neki, ki életét eddigelé csak játékkal tölté, ismeretlen szavakat, kevésbé ismert avagy ép ismeretlen fogalmakat magyarázni.

Sok más kérdést lehetne még elemeznem annak bebizonyitására, hogy elemi kátéinkban fölös számmal fordulnak elő a gyermek által nem ismert szavak. Ilyen p. o. a 6-ik főigazságról szóló kérdés, hol az hozhatja

a gyermeket zavarba, hogy egy és ugyanazon kérdésben a mennyországot majd üdvösségnek, majd ismét örök életnek hallja neveztetni, s e mellett eszébe jut, hogy a legelső kérdésben a mennyországba jutás üdvözülni szóval jeleztetett. — Az örök életre érdemes jó fogalmának fejtegetése pedig nézetem szerint nem gyermek számára való.

Szintén felesleges — mint már fönnebb mondám, a gyermekek előtt a világ fentartásának és kórmányzásának miben létéről szólni, — főleg ha azt ilyetén szavakkal tesszük:

„Isten megteszi, hogy a világ fenmaradjon *mint és míg* neki tetszik.“

„Isten mindenről gondoskodik s mindent *azon czélra rendez és intéz, melyért a világ teremtetett.*“

Nagyitás nélkül merem állitani, hogy nem csupán a 6—7 éves gyermek, de sőt a gymnasium első, második osztályába járó tanuló sem értheti meg tökéletesen az idézett szavakat.

A pokol magyarázatát az esztergomi káté ekként adja:

„A pokol Krisztus szavai szerint kinok helye, kiolthathatlan tűz, külső sötétség, hol jajgatás és fogcsikorgatás lészen örökké.“

Mindenesetre üdvös dolog a gyermek előtt Krisztus szavaira hivatkozni, de nem czélszerü az Üdvözitőnek oly szavait használni definitio gyanánt, melyeket a gyermek kellőkép megérteni nem képes. — Azután az idézett definitiónak az is egyik hiánya, hogy nem jelöli meg kik jutnak pokolba. — Az egri káté már sokkal helyesebb: „A pokol ama hely, hol az elkárhozottak örökké kinlódnak.“

A példákkal illustrált nyelvtani tökéletlenségek — igen sok bajt okoznak. A gyermek rendszerint kevesebb kedvvel hallgatja a hitelemzői előadásokat, és kevesebb kedvvel tanulja a kátét. Ellenben csupa szem és fül a

biblia magyarázat alatt, s a biblia kérdéseket is örömestebb tanulja meg. — Ez onnét van mert a káté elvontabb eszméket tartalmaz s mert a hitelemzői előadás a gyermek értelmét, itélő tehetségét, a káté kérdéseinek betanulása pedig a memoriát veszi igénybe. Szóval a káté elmebeli fáradságot igényel. A bibliai történetek azonban inkább érdeklik a tanonczot, mert azoknak megértése semmi nehézségbe nem ütközik, s mert másrészt a szent történetek elbeszélése élvezetet nyujt s a biblia leczkék betanulása könnyebb, mert a gyermek nincs szorosan hozzákötve a könyv szavaihoz. — Tehát legkevésbé sem lehet csodálnunk, ha a tanoncz a kátét nem tekinti kedvencz tantárgynak. De még inkább csökkenni fog e tantárgy iránti szeretete, ha annak szavait, kifejezéseit nem érti; ha e tantárgy betanulására olykor-olykor csakis elméjének megerőltetésével képesül. – Tapasztalásból tudom, hogy a gyermek a káténak hosszabb kérdéseit, ha annak minden szavát önmagától érti, nagyobb könnyüséggel tanulja meg, — mintsem az oly rövidebb kérdéseket, melyeknek kifejezései a gyermeki felfogástól és észjárástól elütnek. Az is sok nehézséget okoz a kis tanoncznak, ha valamely kérdés keretébe több fogalom, több hittani meghatározás van beszoritva. Ha talán érti is a több fogalomnak és definitionak egymással való összefüggését, — de nincs ahhoz szokva hogy egyetlen mondatba foglalva, tehát tömöttebb irályban fejezze ki gondolatait, — ő midőn saját eszméit, saját gondolatait adja elő: mindenkor egyszerü mondatszerkezettel él. Ő még nem képes az egyes eszméket szorosabban egybefűzni, s több eszmét egyetlen szóval kifejezni, — s ezért olyas dolgokat, melyeket a felnőttek pár szóval elmondanak: rendszerint kissé hosszadalmasabban szokta elbeszélni. — Tehát a kátéban is tekintettel kellene lenni a gyermekies észjárásra és beszédmódra. — A gyermekies észjárásnak és irálynak nem respectálása igen szomorú eredményeket szül. — Ha a tanoncz csak nehézséggel küzdve tanulhatja

meg a káté kérdéseit: e nehézség visszatartja őt attól, hogy a betanultak fölött kissé elmélkedjék. Megelégszik azzal, hogy a feladott leczkét immár hibátlanul tudja elmondani, — de arra nem is gondol: ha vajjon érti-e azt, amit jól betanult. És ha a katecheta szintén elégségesnek tartja a kijelölt leczkének eldarálását — s ha több kisebb kérdés nyomán nem igyekszik kipuhatolni: figyelt-e a tanoncz a magyarázatra s átértette-e a kérdésben foglaltak lényegét, — ha mondom ezt elmulasztja tenni a katecheta: akkor a gyermekben nem is fog mutatkozni arra való törekvés, hogy a káté anyagát ne csak memoriája, hanem judiciuma segélyével is magáévá tegye. — Már pedig ha a gyermek minden reflexió nélkül tanulja be a hitigazságokat: nem is fogja azokat szivére venni. A csupán memoriter betanult igazságokat, az iskolából kikerülve, jó részben el fogja feledni. Az a földmüves vagy iparos, ki kellő átértés és megszivlelés nélkül tanulta az elemi iskolában a kátét: e tantárgyra, mint olyanra fog visszaemlékezni, mely csupán memoriájának gyötrelmére szolgált, — de amely tantárgy sem értelmére sem szivére nem gyakorolt különös benyomást.

Ime mily szomorú kihatást gyakorolhat az életre, a kátének, nem eléggé tökéletes nyelvezete. És ne mondja nekem senki, hogy merő ábránd, puszta képzelődés az, mit imént mondottam.

A nyilvánosság terén — Isten ember előtt őszinte lélekkel mondhatom, hogy én az elemi osztályokban tanult káté nyomán sem kellő hittani ismereteket, sem pedig vallásos érzületet nem voltam képes elsajátitani. Bevallom, hogy én, mint az elemi osztályok tanoncza alig értettem valamit a kátéból, s ha gyermekkoromban is élt vallásos érzület keblemben: azt nem az iskolának, hanem a szülői háznak köszönhetem. — Igaz ugyan, hogy valami kitünő katechétáim sem voltak, — de másrészt arra is emlékszem, hogy a káté nem volt képes keblemben vallásos elmélkedést, hittani reflexiókat ébresztení. —

Azt hiszem nem én vagyok egyedül, ki ilyetén vallomást tesz. — Bizonyára sokan vannak, kik ha őszinték ohajtnak lenni, hasonló vallomással fognának előállani.

Azt fogják talán nekem némelyek mondani: hisz a gyermekben még igen csekély az értelmi tehetség, ő nála csak a memoria van kifejlődve. Tehát nem is lehet tőle a káténak átértését, a reflectálva való tanulást kivánni. — Mint gyermek memoriter betanulja a hitigazságokat, — s majd mint ifjú avagy férfiu fogja azokat átérteni és kellőleg megszivlelni.

Ezen ellenvetésre ime a válaszom: Igaz, hogy a gyermekben többé kevésbbé még csak szendereg az értelmi tehetség; de e tehetség teljesen nem hiányzik nála. A gyermek korához mért dolgok felébreszthetik, működésre gerjeszthetik az érzelmet, s aki a gyermekeket megfigyelte azt fogja találni, hogy náluk is gyakran, minden ösztönzés nélkül működik s folyton fejlődik a judicium. Ép azért annak vagyok mondója, hogy ha kátéink nyelvezete jobban megközelítené a gyermekek nyelvezetét, — ha a káté kérdéseinek kifejezései és mondatszerkezete mindenütt a gyermekek által használt kifejezésekhez simulnának s az ő észjárásukat követnék: akkor a gyermekek sokkal nagyobb kedvvel, sokkal könnyebben képesek lennének a hitigazságokat betanulni, — s e kedv és könnyüség arra is ösztönözné őket, hogy a hitelemző magyarázata nyomán, de saját felfogásukhoz mérten is elmélkedni kezdjenek a hitigazságok fölött, — azokat szivükre vegyék; — s ekként azután a káté nem csak vallásos ismereteiknek gyarapitására szolgálna, hanem egyuttal a vallásos érzület felgerjesztője és táplálója lenne.

Tehát kátéink revisiójánál a nyelvezet javitására is rendkivül nagy sulyt kellend fektetnünk. Mint már fennebb mondottam, azon kellene lennünk, hogy lehetőleg csakis oly szavak és kifejezések forduljanak elő a kátékban melyeket a tanoncz önmagától is megért.

Azután az egész káté irálya legyen mindenütt egyszerü. — A hosszasabb és tömött kérdések bontassanak fel két vagy több kérdésre.

— — — — — — — — — — — — —

Czikkemben főleg az elemi kátét tartottam szem előtt, — s e kátéból hoztam fel példákat. — Amiket azonban az elemi kátéról elmondottam: ráillenek a kis, közép és nagy kátékra is. — Ezekben is gyakori a theologusi pedanteria; ezeknek nyelvezete is sokszoros kifogás alá esik. — Tévedés azt hinni, mintha az elemi iskolák felsőbb osztályainak tanulói már mindannyian értenék az irodalmi nyelvezetet. — Tapasztalatból mondhatom, hogy még az V. VI. osztálybeli tanulóknak nyelvismerete is igen gyermekes. A válogatottabb kifejezéseket, az irodalmi nyelvezetet nem az elemi, hanem a közép iskolákban, — avagy könyvek sürü olvasása által sajátithatja el magának a tanoncz. — Egyébkint is ne a káté szolgáljon a magasabb nyelvezet megértésére. A kátéból vallási ismereteket tanuljon a gyermek, ne pedig nyelvezetet. — Legyen a felsőbb iskolák kátéinak nyelvezete is lehetőleg egyszerü. — A kis, közép és nagy káté is tartsa szem előtt, hogy nem theologusok, hanem gyermekek számára adja elő a hitigazságokat.

Mielőtt tollamat letenném pár szót intézek azokhoz, akik netalán kicsinylőleg vélekednek a káté tökéletesbitése ügyéről, — akik ez ügyet csupán ujitási viszketegnek avagy legjobb esetben csekély jelentésű iskolai kérdésnek tekintik. — A kátéink tökéletesbitésére irányult törekvés korántsem ered ujitási viszketegből, — e törekvés korántsem tekinthető egyszerü iskolai kérdésnek. — Csak az elfogult elme tagadhatja azt, hogy hazánkban mindegyre nagyobb mérveket ölt a vallástalanság, a hitetlenség. A jelenleg élő felnőttek generatióját csakis Isten különös kegyelme, hogy ne mondjuk csodája téritheti vissza az ősi hit, az ősi vallásosság útjára. Tehát azon kellene lennünk, hogy az ifjabb generatio, a jövő nemzedék keblébe oltsuk be az erős hit, a meleg vallá-

sosság csiráját. — E magasztos czél elérésében kétségkivül hathatós eszközt nyujthatnak nekünk a helyesen átdolgozott káték. Ha az elemi iskolákat látogató tanonczok kezeibe oly kátékat adunk, melyek a gyermekies felfogáshoz mért felosztással, a gyermeki igényeknek teljesen megfelelő módszer mellett és nyelvezettel közvetítik a hittani igazságokat, — ha az ekként szerkesztett kátékból a gyermek nem csupán helyes hittani ismereteket szerezhet magának, hanem egyuttal azokból vallásos érzületet is merithet: akkor azután nagyobb biztositékot nyerhetünk arra nézve, hogy az ifjakat a középtanodai folyamon és egyetemen nem egy könnyen fogja fogja elbóditani a modern liberalismusnak mérges fuvallata. — Szóval, akik kátéink tökéletesbitését sürgetik: a sokak által megvetett, a sokak által sárba tiport hit felélesztése érdekében, — tehát a közegyház javára működnek. Kétségkivül nehéz munka, óriási küzdelem és hosszabb idő kivántatik ahhoz, hogy az uj kori pogányság hatalmas szörnyét földre teritsük; de mászrészt az is bizonyos, hogy e küzdelmes munkában az első és legfőbb teendő: a kisdedeknek helyes oktatása a hit igazságaira. — Tehát senki se kicsinyelje a káték tökéletesbitésére irányult törekvéseket!

Kazaly Imre.

AZ EMBERI LÉLEK SZENVEDELMEI.

(Bölcsészeti értekezés aquinói sz. Tamás után.)

(Vége.)

IX. A szenvedelmeknek kétféle okuk van.

19. Hogy a szenvedelmek lényegét és befolyását egész erkölcsi és szellemi életünkre kellőkép megértsük, azoknak okaival kell tisztába lennünk.

Már pedig tekintve, hogy a szenvedelem a lélektől informált testnek gerjedelme, úgy hogy egyrészt a léleknek valami kivánásában, másrészt pedig a testnek valami anyagi változásában áll, nyilvánvaló dolog, hogy a szenvedelemnek két különböző eleme szerint két különnemű oka is van. Igy mondja sz. Tamás a merészség szenvedelméről: „dupliciter potest accipi causa audaciae . . . uno modo quidem ex parte transmutationis corporalis“ (1. 2. qu. 45 art. 3. in c.)

És csakugyan ha a test és lélek oly bensőleg egyesült a szervben, hogy a kettő együttvéve csak egy öszszetett tehetséget képez, lehetetlen hogy akár a testi szerv anyagilag változván a lélekben is azon változásnak megfelelő kivánás ne támadjon, akár a lélekben bizonyos érzéki kivánás keletkezvén egyuttal a testi szervben is azon kivánásnak megfelelő anyagi változás ne történjék.

E két dolgot nem csak tudományos szempontból kell megkülönböztetnünk, hanem practicus tekintetben is; mert csak így láthatjuk be, mennyiben uralkodhatik az értelmi erő a szenvedelmeken, mennyiben pedig nem; mennyiben lehet a szenvedelem erényes vagy bűnös, mennyiben pedig nem lehet az.

20. Magának a szenvedelmet okozó testi változásnak ismét három főbb okát különböztethetjük meg: első maga azon testi dispositio, mely az emberi nemnek természetéből kifoly s azért minden emberben közös, második az embernek egyedi vérmérséke vagy testi complexiója, harmadik külső befolyások, melyek különös esetekben az emberben valami anyagi változást idéznek elő.

Az elsőre nézve mondja az angyali bölcs: „si igitur consideretur natura generis, quae est natura huius hominis inquantum est animal, sic . . . ex ipsa natura communi habet homo quamdam inclinationem ad appetendum ea quae sunt conservativa vitae vel secundum speciem, vel secundum individuum.“ (1. 2. qu. 46 art. 5. in c.)

A másodikra nézve például hozván fel a haragos

természetűt, mondja az idézett helyen: „habitudinem naturalem ad irascendum, quae est ex complexione, magis de facili sequitur ira quam concupiscentia vel alia passio.“ (l. c.)

A harmadikra nézve például szolgálhat, amit sz. Tamás Aristoteles nyomán állít: „vini amatores sunt magis audaces propter caliditatem vini“ (1. 2. qu. 45. in c.)

21. Már most keressük a szenvedelem okait, amenynyiben az a léleknek valami kivánása.

Már megemlitettük, hogy az igaz és hamis inkább a megismerő tehetségben van, mint a megismert dologban; ellenben a jó és rosz, mely a kivánó tehetségnek tárgya, inkább a kivánt dologban van, mint a kivánó tehetségben. Innen sz. Tamással azt következtettük, hogy a kivánó tehetség a jóhoz vonzódik, mint valami a kivánó tehetségen kivül levőhöz, vagy megfelelőleg taszittatik vissza a rosztól.

Azonban ha a jó és rosz a kivánó tehetségen kivül van s úgy vonzza magához vagy taszitja magától vissza a tehetséget, nyilván valami kapocsra van szükség, mely a kettőt egymással érintkezésbe hozza, — ami nyilván más nem lehet, mint ami a tehetségen kivül levő tárgyat valamikép a tehetségbe behozza, t. i. a megismerés. Megismerés nélkül tehát nincs kivánság: „bonum non est objectum appetitus, nisi prout est apprehensum“ (1. 2. qu. 27. art. 2 in c.), vagy mint mondani szokás: ignoti nulla cupido.

Innen világos, hogy a szenvedelemnek, mint a kivánásnak oka maga a jónak vagy rosznak megismerése: „Omnium autem appetitivorum motuum principium est bonum vel malum apprehensum. Unde oportet, quod timoris et omnium appetitivorum motuum sit principium aliqua apprehensio“ (2. 2. qu. 7. art. 1. in c.)

22. Továbbá a szenvedelem érzéki kivánás lévén oly megismerésből ered, mely valamit érzékileg jónak vagy rosznak ismer, s ez nyilván az érzéki megismerés.

Szükség pedig az érzéki ismerő tehetségeknek két

osztályát megkülönböztetnünk. Ugyanis vannak tehetségek, melyek az érzéki jót vagy roszat pusztán mint érzékileg gyönyörködtetőt vagy megszomorítót ismerik meg, mások pedig valamit érzékileg hasznosnak vagy károsnak ismernek.

Az első osztályba tartoznak a külső érzékek, a belső érzék és a képzelem; a második osztályba pedig a becslő érzék (vis aestimativa), mely az emberben következtető érzéknek (vis cogitativa) neveztethetik, és végül az érzéki emlékező tehetség (vis memorativa).

A külső érzék megismeri az érzőn kivül levő tárgyat mint olyat, mely jelenléte által az érzékre valami anyagi benyomást gyakorol; a belső érzék az érzőben jelenlévő anyagi benyomást ismeri meg, úgymint a testi fájdalmakat stb; a képzelem pedig az ezen érzékek által bevett képeket megőrzi. Mindezen tehetségek tehát a jót és roszat csak olyannak ismerik meg, amely magának az érzéknek megfelel vagy meg nem felel, s ily módon magára az érzékre kellemes vagy kellemetlen benyomást gyakorolni képes. Innen van, hogy sz. Tamás szerint ezen érzékeknek tárgya a „delectabile vel contristabile secundum sensum“ (1. qu. 78. art. 4. in c)

Az érzéki megismerő tehetségeknek ezen osztálya az, melyből az egyszerű érzéki hajlam (concupiscibilis) szenvedelmei közvetlenül erednek, miként 1. qu. 81. art. 2. ad 2-um helybenhagyatik a második ellenvetésnek ezen tétele: „conveniens secundum sensum est objectum concupiscibilis.“

23. Azonban valamint az oktalan állatban megvan az úgynevezett vis aestimativa, mely bizonyos természeti ösztön szerint valaminek hasznos- vagy károsvoltát megismeri (miként pl. a bárány a farkast ellenségének ismeri, s mint ilyentől retteg, vagy a madár a szénát fészekkészitésre alkalmasnak ismeri): úgy az emberben is van valami érzéki tehetség; mely bizonyos érzéki egybevetés vagy következtetés által ismeri meg az érzékileg hasznosat vagy károsat.

Ezen tehetség nyilván külömbözik a megelőzőktől; mert a bárány nem azért fél a farkastól, mivel színe nem tetszik a szemnek, hangja nem tetszik a fülnek, vagy bármely más külső érzéket s ennek következtében a belső érzéket megszomorítaná; hanem ezen megismerés bizonyos anyagtalan, a szellemihez hasonló módon történik. De másrészt nem szellemi tehetség ez, mert nem általános eszméket hasonlít össze, hanem csak egyedi ismervényeket (intentiones individuales).

Végül van még egy érzéki tehetség, mely a következtető érzék által bevett ismervényeket megőrzi, s ez az érzéki emlékező tehetség. „Ad apprehendendum intentiones quae per sensum non accipiuntur ordinatur vis aestimativa; ad conservandum autem eas est vis memorativa, quae est thesaurus quidam huiusmodi intentionum.“ (1. qu. 78. art. 4 in c.)

Továbbá az érzéki ismerő tehetségeknek ezen osztálya az, mely a küzdő érzéki hajlam szenvedelmeinek megfelel: „dicendum quod sicut in apprehensivis virtutibus in parte sensitiva est aliqua vis aestimativa, scilicet quae est perceptiva eorum, quae sensum non immutant . . . , ita etiam in appetitu sensitivo est aliqua vis appetens aliquid quod non est conveniens secundum delectationem sensus, sed secundum quod est utile animali ad suam defensionem; et haec est vis irascibilis.“ (1. qu. 81. art. 2. ad 2-um.)

X. Az alanyi dispositióból eredt szenvedelmeknek viszonya az értelmi erőhöz.

24. Erkölcsi tekintetben legfontosabb tudni, mily viszonyban vannak a szenvedelmek az értelmi erőhöz, t. i. az értelemhez és akarathoz.

Első helyen tehát azon szenvedelmeket vizsgáljuk, melyeket a szenvedőnek alanyi dispositiója okoz, amely magából az emberi nemnek érzéki természetéből kifoly.

Ezen alanyi dispositio az emberi nemnek közös

természetéből folyván nyilván attól okoztatik, aki magát az emberi természetet alkotta. Igy beoltatott az emberbe valami természeti ösztön, hogy azokat megkivánja, amik az élet fentartására szükségesek, akár tekintessék az egész emberi nemnek élete, akár az egyes embereké.

Az ösztön tehát ezeknek megkivánására nem az emberi megismerés folytán van az emberben, hanem annak megismerése folytán, ki az emberi természetet czélszerüen alkotta, s ezen ösztön természeti ösztönnek hivatik: „est enim quidam appetitus non consequens apprehensionem ipsius appetentis, sed alterius; et huiusmodi dicitur appetitus naturalis. Res enim naturales appetunt quod eis convenit secundum suam naturam non per apprehensionem propriam, sed per apprehensionem instituentis naturam.“ (1. 2. qu. 26. art. 1. in c.)

25. Azonban bár ezen ösztön következtében természet szerint kivánja az ember vagy állat életének föntartását, annyira hogy ha nem volna ismerő tehetsége, hát alanyi ismerés nélkül is kivánná azokat; azért mégis tekintve hogy az állati természet ismerő természet, az ösztön természetes voltából nem következik, hogy az állatnak ösztöne volna ismerés nélkül is valamit megkivánni. Sőt épen mivel az állati természet ismerő természet, azért az állatban a természeti ösztön egyszersmind valamikép állati ösztön lehet, úgy hogy az állatban a természeti ösztön épen abban állhat, hogy valami alanyi megismerés folytán is kivánja az élethez szükségeseket: „dicendum, quod illud idem quod appetitur appetitu naturali, potest appeti appetitu animali, cum fuerit apprehensum.“ (1. 2. qu. 30 art. 3. ad 1-um).

26. Már most azon szenvedelmeket illetőleg, melyek ily természeti ösztönből származnak, következő nagy horderejű következtetéseket vonjuk le.

a) Miután a természeti ösztön mintegy alapja és gyökere minden egyéb ösztönöknek, azért a szenvedelmek annál hevesebbek, minél inkább követik a természet hajlamát. Mivel pedig a természetnek ösztöne leg-

inkább akár a nemnek, akár az egyednek életföntartására irányul, azért az ily irányú szenvedelmek a leghevesebbek: „est autem considerandum, quod naturales inclinationes principia sunt omnium supervenientium... Et ideo passiones tanto vehementius impellunt ad aliquid prosequendum, quanto magis sequuntur inclinationem naturae; quae praecipue inclinat ad ea quae sunt sibi necessaria vel ad conservationem individui, sicut sunt alii, vel ad conservationem speciei, sicut sunt actus venerei" (2. 2-ae qu. 155. art. 2. in c.)

b) Miután az ily természeti ösztön az emberi összetettben van, vagyis a testi dispositióban is gyökerezik, mely testi dispositio az értelmi erőktől független, azért az ily ösztönből származó szenvedelmek nincsenek teljesen az ész kormányának alávetve, következőleg nem eshetnek teljesen erkölcsi számításba: „qualitas et dispositio corporis non subjacet imperio rationis; et ideo ex hac parte impeditur, quin motus sensitivi appetitus totaliter subdatur imperio rationis." (1. 2. qu. 17. art. 7. in c.)

Mivel pedig a természeti ösztönből származó szenvedelmek a leghevesebbek s következőleg a testi szervet is leghevesebben meginditják, azért ezen szenvedelmek legkevésbé azok, melyek az ész parancsának tökéletesen hódolnának. Sőt annyira megváltoztathatják a testi dispositiót, hogy az ész használatát is egészen akadályozhatják, „sicut contingit in his, qui propter vehementiam amoris insaniunt." 2. 2. qu. 175. art. 2. ad 2-um.

c) Azonban, mint mondók, a szenvedelem a természeti ösztönből csak az érzéki természethez mérten indulhat ki, t. i. oly formán, hogy az érzéki kivánás egyszersmind valami megismerést is föltételezzen. Ezen megismerés lehet csupán érzéki, de lehet egyszersmind értelmi is; mert bár az érzéki kivánás közvetlenül az érzéki megismerésből ered, azért még sem következik, hogy az értelmi megismerés is meg nem előzheti az érzéki kivánást. Ugyanis az érzéki megismerés folytán egyrészt ugyan az érzéki kivánás fejti ki hatását, de

ezen kivánástól függetlenül meríti az értelmi megismerés is saját tárgyát az érzéki megismerésből. S így egyrészt ugyan megtörténhetik, hogy az értelmi megismerést megelőzze az érzéki kivánás; s ezen esetben az érzéki gerjedelem keletkezése nem eshetik erkölcsi számitás alá: „contingit autem quandoque, quod motus appetitus sensitivi subito concitatur ad apprehensionem imaginationis vel sensus; et tunc ille motus est praeter imperium rationis; quamvis potuisset impediri a ratione, si praevidisset.“ (1. 2. qu. 17. in c.) De másrészt az értelmi megismerés megelőzheti az érzéki kivánást; s ezen esetben maga a természeti ösztönből származó szenvedelem is valamikép az értelmi kormánynak alá van vetve. Ugyanis miként a következőkben bővebben kifejteni lesz alkalmunk, a belső megismerő érzéki tehetségeknek, mint részletes tehetségeknek a rendezett emberi egészben a fölsőbb és általános jellegű értelmi tehetség által kell rendeztetniök: „apprehensio imaginationis, quae est universalis.“ (l. c.) Kell tehát a képzelemből eredő szenvedelemnek is annyiban az ész uralmának alávetve lennie, amenynyiben maga a képzelem annak van alávetve: „et ideo ex ista parte actus appetitus sensitivi subjacet imperio rationis“ (l. c.)

d) Innen világos, hogy bár az értelmi erőnek nem áll mindenkor hatalmában a természeti ösztönből származó szenvedelmeket kénye-kedve szerint elnyomni, mégis küzdhet velök s fékezheti: „concupiscentia horum delectabilium maxime indiget castigari“ (2. 2. qu. 151 art. 2 ad 2-um,) inkább oly értelemben állhat nekik ellent, hogy egyrészt megutálhatja, másrészt nem kell tettleg végrehajtania, amire a szenvedelem ösztönzi. Ugyanis míg az értelem az emberben működik, nem elégséges az érzéki kivánás, hogy valamit tettleg végrehajtson, hanem az akarat parancsát várja; mert egymásnak alávetett és rendezett mozdító erők közől a második mozdító csak az elsőnek erejével mozdít: „In omnibus enim potentiis motivis ordinatis, secundum movens

non movet nisi virtute primi moventis. Unde appetitus inferior non sufficit movere, nisi appetitus superior consentiat" (1. qu. 81. art. 3. in c.)

27. Hasonló az egyes emberek egyedi complexiójából származó szenvedelmeknek viszonya az értelmi erőkhöz.

Hogy van oly egyéni testi belszerkezet, melyből bizonyos szenvedelmek önkényt folynak az abból világos, hogy egyik ember mintegy haragosnak születik, a másik pedig nem; egyik testi belszerkezete következtében a félénkségre, a másik a merészségre hajlandóbb.

Van az oktalan állatban is oly dispositio, melyből az egész nemnek életföntartási ösztönétől különböző szenvedelmek keletkeznek, de máskép, mint az emberben. Ugyanis az állatban faji természete szerint szokott oly testi belszerkezet lenni, melynél fogva az egész állatfaj bizonyos szenvedelmekre magasabb fokban hajlandó, mint másokra, — holott az emberben nincs oly testi dispositio, melynél fogva az egész emberfaj meghatározott szenvedelmekre kiváló hajlandósággal birna. Ez onnan világos, hogy míg minden oroszlán merész, minden nyúl félénk, minden tigris vérszomjas, addig egy ember félénk, a másik merész, a harmadik haragos stb.

Innen tanítja az angyali bölcs, hogy az emberben faji természete szerint a szenvedelmekre való dispositio mérsékelve van, vagyis az embernek faji természetét tekintve szószerint vérmérséke van (temperamentum complexionis), míg az állatban faja szerint ily testi dispositio a mérsék határán túlmegy: „ex parte complexionis corporalis, naturaliter homo secundum suam speciem est non habens superexcellentiam neque irae neque alicuius alterius passionis, propter temperamentum suae complexionis extremae, secundum hoc etiam naturaliter disponuntur ad excessum alicuius passionis" (1. 2. qu. 46. art. 5. ad 1-um.)

Ha tehát eltekintünk azon dispositiótól, melynél fogva az ember nemi természete szerint hajlandó azon szenvedelmekre, melyek egyenesen az életföntartásra

irányulnak: az emberben csak egyedi belső szerkezet van, melynél fogva meghatározott szenvedelmekre túlsúlylyal hajlandó.

28. Az ily szenvedelmekre nézve is megjegyzendő, hogy egyrészt ugyan a testi dispositio által okoztatnak, s ily tekintetben nem hódolnak az értelem kormányának, de másrészt érzéki természetök szerint mindig valami érzéki megismerést föltételeznek, s ily szempontból annyiban vannak az értelem kormányának alávetve, amennyiben maga az érzéki megismerés az értelmi erők által kormányoztatik.

Azonban az egyedi testi dispositio mégis több tekintetben különbözik a nemi dispositiótól.

Ugyanis nemcsak oly egyedi testi dispositio van, mely az emberrel veleszületik vagy legalább szabad akaratjától függetlenül keletkezik, hanem van olyan is, mely az ember szabad akaratjától függő életmódnak következménye.

a) Hogy némely ember bizonyos szenvedelmekre való testi dispositióval születik, azt a tapasztalásból tudjuk: „frequentius ex iracundis nascuntur iracundi“ (2. 2. qu. 156. art. 4. in c.). Ide vág a költő szava:

„Nem szül gyáva nyulat Núbia párducza.“

Keletkezhetik továbbá ily testi dispositio az ember felnőtt korában és az akarat közreműködésétől függetlenül, mint pl. a tüdősorvadásban lévő könnyen haragra lobban.

Az ily testi dispositióból eredt szenvedelmek nem csak annyiban nincsenek az ész kormányának alávetve, amennyiben a már meglevő testi belszerkezet által okoztatnak, hanem maga a testi dispositiónak keletkezése is az ész kormányától független. S így ezen szenvedelmek amennyiben a testi belszerkezet által okoztatnak, egyáltalában nem jöhetnek erkölcsi tekintetbe.

b) De van oly egyéni állandó dispositio is, mely a szabad akarattól függő életmódnak következménye, miként akármely szándékos gyakorlat által nagyra nőtt szenvedélyből világos.

Ily testi dispositióból eredő szenvedelmek annyiban vannak az értelmi erőknek alárendelve, amennyiben maga a testi dispositio keletkezése is azoktól függ. Ugyanis annyiban van valami a mi kormányunknak alárendelve, amennyiben az hatalmunkban van: „secundum hoc aliquis actus imperio nostro subjacet, quod est in potestate nostra“ (1. 2. qu. 17. art. 7. in c.). Mivel tehát a szenvedelemnek oka van hatalmunkban azért annyiban van az kormányunknak alávetve, amennyiben annak oka van hatalmunkban: „aliquid potest esse voluntarium ... secundum suam causam, quando voluntas fertur in causam et non in effectum“ (1. 2. qu. 77. art. 7. in c.). Erre nézve áll azon elv is: az oknak, mint oknak oka, az okozatnak is oka: „causa causae ut causae est causa causati.“

Innen világos, hogy a szabad akarat beleegyezésével keletkezett testi dispositio által okozott szenvedelem is valamikép a szabad akaratnak kifolyása, s azért mint ilyen is erkölcsi szempont alá esik.

c) Azonban föltéve, hogy a szabad akarat befolyása által keletkezett testi dispositio már megvan, az értelmi erők már meg nem akadályozhatják, hogy az ily testi dispositióból az akaratnak ellenére is a megfelelő szenvedelmek ki ne induljanak, mivel a mint ezen dispositio nem közvetlenül az ész parancsára alakult, hanem csak bizonyos testi gyakorlat és megszokás következtében, úgy a meglevő dispositio is nem hódol közvetlenül az ész parancsának, s azért itt is áll, hogy „qualitas et dispositio corporis non subjacet imperio rationis“ (1. 2. qu. 17. art. 7. in c.)

Innen foly, hogy ha valaki szabad akaratjával az ily szenvedelmeknek ellentáll, amennyiben azok az akarat daczára indulnak ki a testi dispositióból, annyiban nem jöhetnek többé erkölcsi szempont alá.

d) Továbbá annál nehezebben követik ezen szenvedelmek az ész parancsát, minél inkább fejlődött ki az azokra való testi dispositio. Ilyen lehet pl. a haragra

való dispositio, melyről sz. Tamás mondja: „motus irae magis consequitur corporis complexionem propter velocitatem motus cholerae“ (2. 2. qu. 156. qu. 4. in c.) s az így fölindult harag annyira nőhet, hogy az ész használatát egészen akadályozza, „sicut contingit in his qui propter vehementiam irae insaniunt“ (2. 2. qu. 175. art. 2. ad 2-um).

29. Előfordulhat az eset, hogy ugyanazon szenvedelmekre birjon valaki különös egyedi dispositióval is, melyek már az életfentartási ösztönből is keletkeznek. Ezek a mondottak szerint kettős okból nehezen korlátozhatók az értelmi uralom által. S ha ezeknek fék nem vettetik, kell hogy az embert rendkivüli erővel magukkal ragadják. Ugyanis az emberi nem természetéből folyó dispositio alapját képezi minden egyéb egyedi dispositiónak is, „naturales inclinationes principia sunt omnium supervenientium“ (2. 2. qu. 155. art. 2. in c.), s innen azon egyedi dispositio fejlődhetik legkönnyebben, mely legközvetlenebb a természeti ösztönnek kifolyása, s így szándékos gyakorlat által az egyedben az ily szenvedelmekre való egyéni dispositio leginkább fog kifejlődni: „et inde est, quod si nutriatur horum delectabilium — quae ordinantur ad conservationem naturae — concupiscentia, per hoc quod ei consentiatur, maxime augebitur“ (2. 2. qu. 151. art. 2. ad 2.)

30. Bár a szenvedelem annyiban, amennyiben a testi belszerkezet által okoztatik, nincs az értelmi erők kormányának alárendelve, azért még sem mondhatni, hogy az éppenséggel sincs az észnek alárendelve.

Ugyanis az egyedi testi dispositóból eredt szenvedelem is az érzéki kivánság természetéből ki nem vetkőzhetik, s azért ez is, mint minden érzéki kivánás, valami érzéki megismerést föltételez. Már pedig amennyiben ezen érzéki megismerést föltételezi, annyiban valamikép az ész kórmányának is hódol, miután maga az érzéki megismerés is az ész által kormányoztathatik. Erről bővebben a következőkben.

XI. A külső anyagi benyomás által okozott szenvedelem viszonya az értelemhez.

31. Midőn anyagi benyomásról szólunk, e helyt nem azt akarjuk anyaginak jelezni, mi a szenvedőre hat, hanem magában a szenvedőben történő anyagi változást értjük, akár valami dolog által, akár a mi emberi természetünknél magasabb szellemi lény által eszközöltessék az.

Továbbá az állandóbb természetű testi dispositiótól való megkülönböztetésül oly anyagi változást veszünk itt tekintetbe, melyet valami a szenvedőn kívül lévő ok mintegy szórványosan adott alkalommal okoz a szenvedőben.

Ily anyagi változás a szenvedőben kétség kívül bizonyos szenvedelmeket okozhat, miután a szenvedelem az emberi összetettben (compositum humanum) székel, úgy hogy a testi szerv bizonyos változásának az azt informáló léleknek bizonyos működése megfeleljen s e kettőből egy szerves érzéki működés létrejőjjön.

32. Három oly okot külömböztetünk meg, mely a szenvedőben adott alkalommal oly anyagi változást okozhat, melyből bizonyos szenvedelem kiindul; a) anyagi dolgokat, melyekkel a szenvedő érintkezésbe lép, b) Isten mindenhatóságát s az ő szolgálatában a jó szellemek működését, c) a gonosz szellem befolyását.

Ami az elsőt illeti, tagadhatatlan, hogy a kivülünk levő anyagi dolog oly módon hathat érzéki tehetségeinkre, hogy önkényt támadnak azokban szenvedelmek; így a szúrás fájdalmat okoz, a bor élvezete örömöt és jókedvet, „vinum laetificat cor hominis.“

Ami pedig az így keletkezett szenvedelmeknek viszonyát az értelmi erőkhöz illeti, bizonyos, hogy annyiban nincsenek az értelem kormányának alárendelve, amennyiben a jelenlevő anyagi dolog behatásából keletkeznek.

Ugyanis az anyagi oknak behatása következtében az anyagi szervben szükségkép bizonyos változás idéztetik elő, mely változást az értelem meg nem akadályozhatja, miután az a testnek valami minősége, pedig sz. Tamás szerint: „qualitas corporis non subjacet imperio rationis“ (1. 2. qu. 17. art. 7. in c.)

33. Azonban bár az értelmi erő meg nem akadályozhatja az anyagi dolog jelenléte által gyakorolt behatást a szervre, néha mégis az értelmi erőktől függ az anyagi dolgot a testi szervvel érintkezésbe hozni; s akkor valamint az értelem kormányától függ ezen érintkezés, úgy maga a szenvedelem is, mely ezen érintkezés következtében a lélekben keletkezik, az értelem kormányának annyiban is van alávetve, amennyiben az a testi változás által szükségkép okoztatik, mert „aliquid potest esse voluntarium secundum causam, quando voluntas fertur in causam et non in effectum“ (1. 2. qu. 77. art. 7. in c.)

Innen világos, hogy az egyes esetekben külső anyagi dolgok által okozott szenvedelmek annyiban vannak az ész kormányának alárendelve, amennyiben az akaratnak hatalmában áll megengedni vagy megakadályozni, hogy a külső anyagi dolog a testi szervvel érintkezésbe jőjjön vagy ne jőjjön.

34. Tekintsük most a szenvedelmeket, amennyiben azok a gonosz szellem által okozott testi változásnak következményei. E dolog annyival inkább fontos, hogy sz. Tamásnak tanai szerint az ördögnek belső kisértései mind a képzelem és a testi kivánság körül forognak, hogy ezek által értelmi erőinket félrevezesse. Ugyanis — így okoskodik az angyali bölcs — a gonosz szellem ugyan, mint értelmi természetünknél magasabb természetü lény, értelmünket is indithatná közvetlenül, de csak az igazság megismerésére; ámde nem az czélja az ördögnek, hogy értelmünket megvilágositsa, sőt ellenkezőleg azt meghomályosítani törekszik, ami pedig csak a képzelem és az érzéki kivánság megzavarása által történik.

„Unde tota interior operatio diaboli esse videtur circa phantasiam et appetitum sensitivum“ (1. 2. qu. 80. art. 2. in c.).

Vizsgáljuk tehát, mikép hathat a rosz szellem képzelmünkre és érzéki kivánságunkra, s így mikép fejleszt bennünk szenvedelmeket?

Sz. Tamás azon elvből indul ki, hogy az anyagi természettel biró szellemi lénynek természet szerint engedelmeskedik oly értelemben, hogy a szellemi lény, mint tökéletesebb, a tökéletlenebb testet helyről-helyre mozdithatja: natura corporalis spirituali naturaliter obedit ad motum localem;“ innen foly, hogy a gonosz szellem az emberi testben az életnedveket mozgásba hozhatja, amely mozgásból természet szerint bizonyos képzetek vagy érzéki kivánások támadnak a lélekben: „talis motus localis spirituum vel humorum procurari potest a daemonibus, sive dormiant, sive vigilent homines.“ „Quod autem aliquae formae repraesententur imaginationi, sequitur quandoque ad motum localem“ (1. 2. qu. 80. art. 2. in c.) „Similiter etiam appetitus sensitivus concitatur ad aliquas passiones secundum quemdam determinatum motum cordis et spirituum.“ (l. c.)

35. Ezen szenvedelmek bizonyos módon ép ugy szükségkép keletkeznek a lélekben, mint azok, melyeket valami külső anyagi dolog okoz, minthogy a gonosz szellem ugyanazt okozhatja, amit az anyagi dolog — ha csak Isten által meg nem akadályoztatik: „diabolus omnia illa causare potest, quae ex motu locali corporum inferiorum provenire possent, nisi virtute divina reprimatur“ (l. c.) Csak annyiban akadályozhatja meg az értelmi erő ezen szenvedelmek keletkezését, amennyiben Isten segitségével megakadályozhatja, hogy a gonosz szellemnek meg ne engedtessék az életnedveket mozgásba hozni.

Innen foly, a) hogy ezen szenvedelmek az értelmi erőknek alá vannak vetve, amennyiben azok hatalmában áll Isten segitségét kieszközölni, hogy az ördög befolyása távol maradjon. Innen mondja sz. Tamás valami

ide vágó dologról: „Et hoc quidem quandoque est cum peccato praecedenti, scilicet negligentia praeparandi se contra daemonis illusiones: unde et in sero cantatur: Hostemque nostrum comprime, Ne polluantur corpora“ (2. 2. qu. 154. art. 5. in c.)

b) Ha azonban Isten a gonosz szellem befolyását megengedi, akkor az értelmi erő kormányának annyiban nincs alárendelve a szenvedelem, amennyiben az a testi változásból keletkezik.

c) De minthogy ez is, mint akármely más szenvedelem, valami érzéki megismerést föltételez, annyiban van az ész kormányának alárendelve, amennyiben az érzéki megismerés annak hódol; t. i. ha a szenvedelem az embert meglepi s az értelmet megelőzi, akkor ez nem parancsolhat neki s következőleg nem is jöhet erkölcsi tekintetbe: „(Diabolus rationis) usum totaliter impedire potest movendo imaginationem et appetitum sensitivum, sicut in arreptitiis patet. Sed tunc, ratione sic ligata, quidquid homo agat, non imputatur ei in peccatum.“ (1. 2. qu. 80. art. 3. in c.)

De ha az értelem az érzéki megismerést észreveszi, a szenvedelem legalább oly értelemben van a szellemi erőnek alárendelve, hogy ez annak ellenáll és fékezi: „si ratio non sit totaliter ligata, ea ex parte, qua est libera, potest resistere peccato“ (l. c.)

36. Hátra van, hogy a szenvedelmeket úgy tekintsük, amennyiben Isten vagy az ő szolgálatában lévő angyalok okozhatnak a testi szervben oly változást, melyből azok önkényt folynak.

Föltételezzük itt, hogy némely szenvedelem jó is lehet, s csak ilyenről van most szó.

Hogy pedig Isten vagy a jó szellemek ily szenvedelmeket a testi szerv mozgásba hozása által okozhatnak, a megelőző pontokból eléggé kiviláglik.

Mintegy önkényt foly az is, hogy ezen szenvedelmek keletkezésében értelmünknek csak annyiban lehet érdeme, hogy azokat valami természetfölötti czélból

Istentől vagy szellemektől kieszközölheti, mert különben azok az értelem kormányától függetlenül keletkeznek, amennyiben a testi szerv változása által szükségkép idéztetnek elő.

Amennyiben pedig az így keletkezett szenvedelem is valami érzéki megismerést föltételez, nyilván oly formán van az értelem kormányának alárendelve, mint bármely más szenvedelem.

XII. Az érzéki megismerés által okozott szenvedelem viszonya az értelemhez.

37. Sokszor ismételtük már, hogy az érzéki kivánás valami érzéki megismerést föltételez. Ennek oka, mint már emlitettük, az, hogy a kivánó tehetségnek tárgya azon jó, mely nem a kivánó tehetségben, hanem a kivánt dologban van: „terminus appetitus, quod est bonum, est in re appetibili“ (1. qu. 16. art. 1. in c.). Kell tehát, hogy a megismerés által a jó magába a kivánóba valamikép behozassék, a miért a jó csak mint megismert jó lehet a kivánás tárgya: „bonum non est objectum appetitus, nisi prout est apprehensum“ (1. 2. qu. 27. art. 2. in c.). Mivel pedig az érzéki tehetségeknek tárgya nem valami általános dolog, hanem csak valami egyedi, azért az érzéki kivánság is azon megismerés következtében fog bizonyos tárgyhoz vonzódni, mely azt mint egyedit és érzékit ismeri meg. Az érzéki kivánás tehát az érzéki megismerést tételezi fel: „vis sensitiva . . . movet appetitum sensitivum“ (1. qu. 82. art. 2. ad 3.).

38. Már pedig ha az érzéki ismerő tehetség valamit érzékileg jónak ismer, azt az érzéki kivánságnak szükségképen meg kell kivánnia. Ugyanis az érzéki kivánság merően szenvedőleges tehetség, a melynek tehát működnie kell, amint a cselekvő reá hat; a cselekvő dolog pedig, mely az érzéki kivánságra hat, miként a megelőző pontban láttuk, nem más, mint az érzékileg megismert jó. „Potentia appetitiva est potentia passiva, quae

nata est moveri ab apprehenso" (1. qu. 80. art. 2. in c.) Kell tehát, hogy a kivánság tehetsége működjék, amint a megismerés a jót eléje tartja.

Ámde az érzéki ismerő tehetség nem ismeri meg az általános jót, sem több különféle jót nem terjeszt egyszerre az érzéki kivánság elé, mint ellenkezőleg az értelem terjeszt az akarat elé; innen folyólag az érzéki kivánság nem is válogathat szabadon több jó közül, hanem szükségkép egy meghatározott jót kell felkarolnia, azt t. i. melyet az érzéki megismerés tehetsége eléje tart: „vis sensitiva non est vis collativa diversorum, sicut ratio, sed simpliciter aliquid unum apprehendit; et ideo secundum illud unum determinate movet appetitum." (1. qu. 82. art. 2. ad 3.)

39. Innen következik, hogy ha akár külső érzékeink akár képzelmünk által valami érzéki jót az érzéki kivánság elé tartunk, lehetetlen, hogy ez azt ne kivánja, s az értelmi erők meg nem akadályozhatják, hogy a lélekben jelenlevő érzet vagy képzetből a megfelelő szenvedelem ki ne induljon: „unde experimur irascibilem vel concupiscibilem rationi repugnare per hoc, quod sentimus vel imaginamur aliquod delectabile, quod ratio vetat, vel triste, quod ratio praecipit" (1. qu. 81. art. 3. ad 2.)

40. Ezen fejtegetés úgy látszik homlok-egyenest ellenkezik avval, amit annyiszor emlegettünk, hogy t. i. a szenvedelmek annyiban vannak az értelem kormányának alávetve, amennyiben azok valami érzéki megismerést föltételeznek. Azonban az ellenmondás azonnal eltünik, ha tekintetbe vesszük, hogy egyrészt ugyan szükségkép keletkezik valami szenvedelem, ha föltételezzük, hogy valamit jónak érezünk vagy képzelünk, de másrészt épen ezen érzés vagy képzelés van az értelmi erőknek alárendelve.

Az érzéki megismerésből keletkezett szenvedelem tehát csak föltételesen nem hódol az ész parancsának, föltéve t. i. hogy az érzéki megismerés valamit hic et nunc a lélek elé terjeszt mint érzékileg jót; de mivel

az értelem hatalmában állhat magát az érzéket vagy képzelmet fékezni, gyengiteni, más irányba terelni stb., azért az értelem kormánya alatt levén maga a szenvedelem oka, következőleg a szenvedelem is az alatt lesz.

41. Az érzéki megismerés különfélekép van az ész kormányának alárendelve, amint maga érzéki ismerő tehetség más és más.

Tekintsük első helyen a külső érzékeket. Ezek valami jelenlevő anyagi dolog által határoztatnak működésre, s azért míg az anyagi dolog jelen van, kell, hogy a szem lásson, a fül halljon stb. Az értelem tehát csak annyiban kormányozhatja a külérzékek által történő megismerést, amennyiben az érzéki tárgyat az érzékek elé hozhatja vagy azok elől eltávolíthatja.

a) Ha tehát az értelem nem távolíthatja el az érzéki tárgyat, akkor az ily érzéki megismerésből eredő szenvedelem keletkezése ép úgy független az értelmi erőktől, mint maga az érzéki megismerés. Nem is jöhet tehát erkölcsi számításba.

b) De ha az értelem az érzéki tárgy jelenlétét akadályozhatja, akkor a szenvedelem is annyiban van az ész hatalmában, amennyiben az érzéki tárgy jelenléte van hatalmában azon többször idézett elv szerint, hogy valamikép azt is akarjuk, a minek okát akarjuk. Ily szenvedelmek tehát erkölcsi számításba is jönnek.

42. A képzelem a külső érzékek által bevett képeknek megőrzője s épen azért annak működése nem tételezi föl az érzéki tárgy jelenlétét. Innét van, hogy a képzelem tökéletesebb módon is van az ész kormányának alárendelve. A külső érzék csak a jelenlevő érzéki tárgy által határoztatik működésre: „sensus exteriores indigent ad suos actus exterioribus sensibilibus, quibus immutantur“ (1. qu. 81. art. 3. ad 3.) Továbbá a külső érzéki tárgy nem azért van jelen, mert egyenesen akarjuk, hogy jelen legyen. Csak indirecte függ a külső tárgy jelenléte az akarattól, amennyiben szabad akaratból oda mehetünk, hol azon tárgy van, szemeinket kinyit-

hatjuk, behúnyhatjuk, oda vagy máshová fordíthatjuk stb. Directe azonban a tárgynak jelenléte akaratunktól független. Ily értelemben mondja sz. Tamás (l. c.): „(exteriorum sensibilium) praesentia non est in potestate rationis.“ Ilyen formán a külső érzék megismerése csak indirecte függ az értelmi erőktől.

De a képzelem egyenesen az ész parancsára működhetik. Ugyanis épen azért, mivel a képzelem az érzéki tárgy távollétében is működhetik s következőleg működése az érzéki tárgy jelenlététől független, azért kell, hogy az tisztán a lélek erei által működésre határoztathassék. Már pedig a képzelem érzéki s így részletes természetű tehetség lévén az általános vagy szellemi természetű tehetség által kell hogy működésre indíttathassék.

Ugyanis valamint a rendezett társadalomban az általánosabb, nagyobb kiterjedésű, tökéletesebb hatalom a tökéletlenebb és kisebb hatáskörű tekintélyek fölött áll és azoknak parancsol, úgy rendezett egészben egyáltalában a magasabb és általánosabb természetű tehetség az alatta álló részletesebb természetű tehetségnek parancsol és annak működését kormányozza. Mivel tehát az értelmi erő természet szerint tökéletesebb, mint az érzék s amannak hatásköre is általánosabb, mint emezé; azért kell, hogy a képzelem is mint érzéki megismerés az értelem kormánya alatt legyen: „prout perfecta sunt naturaliter imperfectis priora... potentiae intellectivae sunt priores potentiis sensitivis, unde dirigunt eas et imperant iis“ (1. qu. 77. art. 4. in c.) Különösen pedig áll ez a belső érzékekre, melyek nem tételezik föl az érzéki tárgy jelenlétét: „vires interiores tam appetitivae quam apprehensivae non indigent exterioribus rebus; et ideo subduntur imperio rationis, quae potest... etiam formare imaginativae virtutis phantasmata“ (1. qu. 81. art. 3. ad 3.)

43. Határtalanul fontos tudni, nem csak hogy az értelem a képzelemnek parancsolhat, hanem azt is, mikép

parancsolhat annak. Kutassuk tehát először, mi módon idézhet elő az értelem bizonyos képzeteket a képzelemben, azután kutassuk, mikép gyengitheti az értelem vagy mikép semmisítheti meg a meglevő képzeteket.

És ugyan ami az elsőt illeti bizonyos, hogy az értelem és képzelem között szoros kapocs van, úgy hogy egyrészt bizonyos képzetek alapján az értelem önkényt ért, de másrészt megforditva az értelmi működést is bizonyos érzéki képzetek követik, miként a tapasztalat bizonyítja: „quia hoc quilibet in seipso experiri potest, quod quando aliquis conatur aliquid intelligere, format sibi aliqua phantasmata per modum exemplorum, in quibus quasi inspiciat quod intelligere studet“ (1. qu. 84. art. 7. in c.)

Magából azon tényből tehát, hogy szabadon gondolkodhatunk értelmünkkel, a miről és a mikor akarunk, következik, hogy azon képzeteket is szabadon idézhetjük, amelyeket akarunk és amikor akarjuk. És pedig kétféleképen.

Mert a) akaratunk egyenesen a képzet előidézésére irányulhat. Ugyanis ha akaratunk hatalmában van gondolkodni, kell hogy hatalmában legyen azt is értelmünk elé állitani, amiből az értelem a gondolkodás anyagát meríti, — ami pedig épen a képzelem által alkotott képzet.

b) Az akarat úgy is előidézheti a képzetet, hogy nem egyenesen ezt czélozza, hanem a szellemi gondolkodást. Ugyanis a szellemi gondolkodást önkényt bizonyos képzetek követik, a miért a képzet épen azáltal önkényt keletkezik, hogy szellemileg gondolkodunk. Annyira igaz ez, hogy ha eszméink magasztossága vagy elvontsága miatt képtelenek vagyunk valamikép képzelmünkkel is követni azokat, akkor maga értelmi működésünk is megszünik: „impossibile est intellectum nostrum secundum praesentis vitae statum quo passibili corpori conjungitur, aliquid intelligere in actu, nisi convertendo se ad phantasmata“ (1. qu. 84. art. 7. in c.)

44. De van más mód is még, melylyel az akarat képzeteket előidézhet, nem ugyan egyenes úton, hanem más tényezők közbejöttével. Ezen tényezők a külső érzékek és az anyagi dolgok, melyek a testi szervet változtatván a képzelemre hatnak.

Az akarat hatalmában áll a külső érzékekkel azon tárgyat fölkeresni, melynek képzetét föl akarja idézni a képzelemben. Igy ha egy rég látott ember képe lelkünkben már egészen elmosódott, annak ujra megtekintése vagy csak arczképének vagy hozzá hasonló embernek szemlélete oly hatást képes a képzelemre kifejteni, hogy sok ideig önkényt támad lelkünkben a képzet. Ha tehát maga a megtekintés akarva van, a képzet is, mely a megtekintésből ered, az akaratnak lesz betudandó azon elv szerint, hogy az okban az okozatot is akarjuk.

Hasonlóképen akarhatunk oly anyagi dolgokkal érintkezésbe lépni, melyeknek anyagi hatása képzeteket előidézhet. Igy ismertem férfit, kinek csak bort kellett innia, hogy rég elhalt nejének képét magában feleleveniteze és sirjon. Ezen esetben is az akarat az okban az okozatot akarhatja.

Mindez eléggé világos abból, amit már azelőtt sz. Tamás elvei alapján kifejtettünk.

45. Vizsgáljuk már, miként gyengítheti az értelmes akarat a meglevő képzeteket vagy mikép semmisítheti meg. E pont különösen arra nézve fontos, hogy élénkebb képzetekből kiinduló kisérteteinknek sikerrel ellenállhassunk.

Az eszközöket, melyekkel meglevő képzeteinket gyöngíthetjük vagy megsemmisíthetjük, a mondottakra való hivatkozással csak röviden fölemlítjük. Azok a következők: 1. a külső érzékek fékezése (44), 2. más ártatlan és kedves képzeteknek előidézése akár jó olvasmányok segélyével akár más uton (43, a), 3. ide tartozik a más dolgokkal való foglalkozás okozta szórakozás, séta, jó társaság, testi munka stb., 4. komoly szellemi foglalkozások, elmélkedések, tanulmányok (43, b), 5. ön-

sanyargatás (33, 44.). Hogy ez utóbbiak a meglevő képzeteket legalább gyengítik, már abból is világos, mivel pluribus intentus minor est ad singula sensus. 6. Mint képzelemfékező eszköz különösen megemlitendő az imádság és a tiszta erényes élet (34. 35. 36.).

46. Hátra van, hogy a következtető érzéket fölemlítsük. Ez kétségkivül legtökéletesebb módon hódol az ész kormányának, s azért az abból keletkező szenvedelmek is. „Loco aestimativae virtutis est in homine... vis cogitativa, quae dicitur a quibusdam „ratio particularis" eo quod est collativa intentionum individualium. Unde ab ea natus est moveri in homine appetitus sensitivus. Ipsa autem ratio particularis nata est moveri et dirigi secundum rationem universalem; unde in syllogisticis ex universalibus propositionibus concluduntur conclusiones singulares. Et ideo patet quod ratio universalis imperat appetitui sensitivo." Summa Theol. p. 1. qu. 81. art. 3. inc.

Rövidség okáért evvel értekezésünket befejezzük. Száraz, de komoly elveket állitottunk fel aqu. szt. Tamás nyomán, melyek csekély látszatjuk daczára kimondhatlan horderővel birnak. Practicus értéköket Isten segítségével máskor fogjuk méltányolni.

Dr. Steécz.

BOETIUS POGÁNY VOLT-E VAGY KERESZTÉNY?

A liberalis napilapokat nemrég végig járta egy közlemény, melyben e lapok azt irták, hogy az egyház Boetiust, aki szerintök pogány volt, szentté avatta. E téves közlemény következtében magunk akartunk Boetius kereszténységéről értekezni; de Ő Eminentiája kegyelmes főpásztorunk, amikor mi csak tervezgettük a dolgot,

önmaga irta meg legujabb körlevelében, melyet annál nagyobb örömmel sietünk olvasóinkkal közölni, minél inkább magunk és olvasóink is meg lesznek győződve, hogy oly velősen s begyőzőleg azt senki meg nem irhatta volna. Ezek előre bocsátásával közöljük az egész körlevelet; Ő Emjának értekezését hű magyar forditásban.

DECRETUM.

PAPIEN.

CONFIRMATIONIS CULTUS
AB IMMEMORABILI TEMPORE PRAESTITI
SERVO DEI
SEVERINO BOETIO
PHILOSOPHO MARTYRI SANCTO NUNCUPATO.

Anicius Manlius Torquatus Severinus Boetius ex nobilissima inter Romanas Anicia familia progenitus, eximiae doctrinae laude floruit, sed multo magis Christianae pietatis studio extitit conspicuus. Divitiis affluens pauperes ac miseros liberalitate et benevolentia impense iuvit, philosophica et mathematica studia summopere coluit, theologicis quoque animum applicuit, de quibus disciplinis egregia etiam edidit volumina. Quum tot tamque insignia virtutis et ingenii argumenta praebuisset, primum a Theodorico Gothorum Rege, qui tum Italiae sortes moderabatur in Senatorum Collegium cooptatus, dein ad supremum consulatus honorem evectus est.

Hisce autem auctus honoribus Severinus Boetius, haud neglecto, quo fungebatur, munere reipublicae gubernandae, curas omnes ad bonum Ecclesiae procurandum potissimum convertit. Quare Theodoricus tanti Viri praestantiam demiratus, eum singularis benevolentiae et aestimationis signis complecti non destitit. Verum quum Iustini senioris Imperatoris opera, res Catholica in Arianorum perniciem reflorescerat, Rex Theodoricus qui eousque Catholicos humanissime tractaverat, ratus regnum suum haud stabile fore, nisi Catholicam Religionem ulterius promoveret, et iustitiam in tuto collocaret, acerrimus, uti erat, Arianae haeresis sectator, ira efferbuit, et

Catholicam Fidem subdolis artibus insectandam sibi proposuit. Idcirco tres praecipuos Catholici nominis proceres perdere deliberavit, nempe Ioannem primum Summum Pontificem, Symmachum Patricium et Severinum Boetium Consulem; his enim de medio sublatis, reliquos Catholicae Fidei cultores animo facile deiectum iri arbitrabatur.

Hinc Regis imperio Ioannes Summus Pontifex comprehensus et Ravennam ductus, ibi in teterrimo carcere inedia aliisque aerumnis confectus obiit; Symmachus autem capite plexus est; et demum Severinus Boetius Ticinum deportatus, ac in turri occlusus, gladio percussus occubuit. Eius vero corpus, veritus iniquus Rex ne illi a catholicis cultus exhiberetur, uti Martyri, clam tumulari praecepit. At paulo post Theodorico e vivis erepto, cives Ticinenses corpus Severini Boetii in Basilicam Beato Petro Apostolorum Principi dicatam, et nomine ad caelum aureum distinctam transferre, et honorifico sepulchro condere curarunt. Exinde sacras hasce exuvias, non secus ac Martyris, catholici venerari ceperunt; proindeque cultum Severino exhibitum ab eius obitu originem duxisse ex probatissimis monumentis satis evincitur.

Haec quidem iure meritoque permoverunt Ticinenses cives aliosque plurimos, praesertim doctrina praestantes, ut huiusmodi cultus, ob eam, quam praefert, nobilitatem insignemque vetustatem, ab Apostolica Sede confirmatio postularetur. Quibus tandem votis obsecundare maxime cupiens hodiernus Ticinensis Episcopus, Ordinaria potestate constructis processualibus tabulis, de immemorabili eodem cultu affirmativam iuridicam sententiam dicere minime dubitavit, eamque supremae Apostolicae Sedis iudicio de more subiecit. Hinc postquam ea, quae a sa. me. Urbani Papae VIII. constitutione sancita sunt, rite praestita fuere, in Ordinariis Sacrorum Rituum Congregationis Comitiis subsignata die penes Vaticanas Aedes habitis, Emus et Rmus Dominus Cardinalis Lucidus Parochi, Causae huius Relator, sequens proposuit Dubium: An sententia lata a reverendissimo Domino Epi-

scopo Papiensi sit confirmanda in casu, et ad effectum de quo agitur?

Eminentissimi porro et reverendissimi Patres sacris tuendis Ritibus praepositi, omnibus accurato examine perpensis, auditoque voce et scripto R. P. D. Augustino Caprara, Sanctae Fidei Promotore, rescribendum censuerunt: Affirmative, seu sententiam esse confirmandam. Die 15 decembris 1883.

Facta postmodum de praemissis per infrascriptum secretarium Sanctissimo Domino Nostro Papae Leoni XIII fideli relatione, Sanctitas Sua Rescriptum Sacrae ipsius Congregationis ratum habuit et confirmavit die iisdem mense et anno.

D. Cardinalis Bartolinius
S. R. C. Praefectus.
Laurentius Salvati
S. R. C. Secretarius.

Érdemesnek tartottam jelen határozatot néhány megjegyzéssel kisérni, hogy kitünjék, miről különben a katholikusok közül senki sem kételkedett, mily tévesen állittatott s kürtöltetett, a mit néhány napilapban olvastunk, hogy jelen határozattal pogányt avattak szentté.

Anicius Manlius Severinus Torquatus Boetius, mert ez a teljes neve, született Rómában az Urnak 475 esztendeje körül. Származott az Aniciusoktól, a rómaiak egyik legrégibb, leghiresebb s leggazdagabb családjából, mely iskolája volt a praefectusok, praetorok, tartományi főnököknek, senatoroknak és consuloknak s nem hiányoztak az Aniciusok között olyanok sem, kik császári felség és méltóságra is emelkedtek és pedig Petronius Maximus és Flavius Anicius Olybrius, ki nőül vette Nagy Theosiusnak unokáját, III. Valentinián császár leányát s ki a Sz. Euphemia tiszteletére emelt római templomot épittette.

Az Aniciusok családja egyik elseje volt azon római családoknak, melyek a kereszténységre tértek át, Auchenius Bassus példáját követve, ki 359 ben hagyta el a po-

gányságot. Az Aniciusok azonban a mint vagyon, tekintély, jeles tehetségek és előkelő hivatalok által, ép ugy kitüntek a keresztény vallás iránti buzgalmukkal. Demetrias szüz, kihez Szent Jeromos az ő levelét intézi, szintén ezen családból származott. „A szónokok szokása, mondja az egyházatya, az ősök és ős nemzetségeknek messze multba nyuló nemességével disziteni azt, a kit dicsérni óhajtanak, hogy az ágak terméketlenségét pótolja a termékeny s nedvdus törzs, és hogy azt, amit a sarjadékban nem látsz, csodáljad a törzsben. Ugyanis most nekem is elő kellene számlálnom a Probusok és Olybriusok fényes neveit és az Aniciusok dicső vérének nemzetségét, kik közül vagy egy sincs, vagy ritka az, aki consul nem lett volna. Avagy Olybriust emlitsem-e, a mi szüzünknek atyját, kinek kora halálán följajdult Róma városa?“

Az Aniciusoknak több ágra szakadt nemzetségéből származtak: Sz. Paulinus, Nolának püspöke Campániában; III. sz. Bódog pápa, Nagy Szent Gergely, nem is szólva a többi pápákról, kik a későbbi századokban ugyanazon családból származtak, midőn ez a Comites vagy Conti-k előnevét fölvette.[1]

Severinus Boetius egymásután kétszer nősült s első neje Elpis vagy Helpis volt, Festusnak, a senatus elnökének leánya, a kiről mondja Vallinus: „Helpis lelki tulajdonságaival sokban fölülmulta a test és gazdagság javait: mert remek költeményeket irt s férjének, munkái irásánál, legkedvesebb geniusa volt ő.“ Ő irta Szent Péter és Pál tiszteletére ama hymnusokat, a miket mostanig énekelünk s olvasunk s melyeknek elseje a „Decora lux aeternitatis,“ másika „Beate Pastor Petre clemens accipe.“ Helpisnek testvére volt Szent Placid vértanu, a ki egyike legelseje volt Szent Benedek apát tanitványainak. Boetiusnak második neje, a kit, miután az első gyermekek nélkül halt meg, elvett, Rusticiana, Symmachus consul s

[1] Aschbach: Die Anicier und die römische Dichterin Proba. Sitzungs-Berichte der kais. Akademie der Wissenschaften phil. Classe Band. 64. Wien 1870.

nagy tekintélyü férfiunak leánya; Symmachust Boetius maga szentnek, az erények és bölcseség példányképének és az emberiség egyik legfényesebb diszének nevezi.[1] Ezen kivül Symmachusnak még más két leánya volt, Galla és Próba. Előbbi az egyháznak égi szentjei között tiszteltetik s a Martyrologiumban ezt olvassuk róla: „Rómában Szent Galla özvegynek (ünnepe) ki Symmachus consulnak leánya volt s ki férjének halála után, Szent Péter templomában sok éven keresztül imádság, alamizsna osztogatás, böjtölés és jó cselekedetek gyakorlása között töltötte életét, kinek boldog halálát leirta Szent Gergely pápa" a Dialogusok könyvében. Szent Gallához szent Fulgentius püspök levelet irt, melyet ekkép czimzett: „A valóban nemes urnőnek s Krisztus félelmében tiszteletreméltó leánynak, Gallának, az Ur szolgáinak szolgája üdvöt az Urban." Ami illeti Probát Symmachus másik leányát, ez folytonos szüzességben tölté életét, mint erről ugyancsak Sz. Fulgentius tesz tanuságot, ki a Gallához általunk ép idézett levelében Probát következő dicséretekkel elhalmozza: „Az általam emlitett böjtölésről és ájtatossági gyakorlatokról nem akarok jelenleg bővebben értekezni: Elhatároztuk ugyanis, (ha az Urnak is ugy fog tetszeni és életünknek kedvez) a böjtről és imádságról irni a te szent életü nővéredhez, Krisztus szüzéhez, Probához — — kinek szent életmódját mindenekfölött törekedjél utánozni; a ki jóllehet ősnemzetségü consuloktól született s királyi fényben és élvezetek között nevelkedett, mégis az isteni kegyelem ajándékából oly nagy alázatosságot szerzett, hogy az alárendeltség iránti szeretetében s megszokva másokat kiszolgálni, nem is tudja, hogy valamikor urnő volt, és boldognak érzi magát, ha szolgálatkészségében örömét lelve, mindenkit tarthat urának." Eddig szent Fulgentius, a ki szándékát meg is valósitotta, mert valóban irt két levelet a sz. szűznek.

Hogy Rusticiana, Symmachusnak harmadik leánya s Boetiusnak második neje nem volt méltatlan két előbbi

[1] De Consol. Phil. lib. I.

nővéréhez, tanuskodik maga Boetius midőn ezeket irja róla: „Jó feleség, szerény lelkületü, kitünő szemérmetességü, s hogy minden fényes tulajdonát röviden egybe foglaljam, atyjához méltó.“[1] Ki hiheti most már ezekután, hogy az Aniciusok katholikus családjában, mely termékeny anyja volt az egyház szentjeinek, akkor, amikor a pápai trónt III. Sz. Bódog (Felix) pápa foglalta el, ki maga is az Aniciusok nemzetségéből származván, az egyházat 483—492-ig kormányozta, találkozott volna ember, aki pogány lett volna és pedig Róma városában, hozzá még azon időben, midőn a falvakra költözködött már a pogányság s ott huzta meg magát, honnét elnevezését is vette, s ez az állitólagos pogány épen Severinus Boetius lett volna? S hogy ez az ember egymásután két feleséget vett volna el s nem pogány nőket, hanem katholikusokat s hozzá még a legvallásosabb, legájtatosabbakat, kiknek egyike dicshymnusokban dicsőitette Szent Péter és Pál apostoloknak emlékét, másika pedig édes nővére volt Szent Gallának s a hasonló szentség hirében álló Probának? Ki hiszi el, hogy ama nagynevü és katholikus családok, a minők Festus és Symmachus consulok családjai voltak, odaadták volna leányaikat nőül egy pogány embernek, Szent Pál intelme ellenére, a ki mondja, hogy a férjhez menni óhajtó keresztény szüzek és özvegyek csak az Úrban menjenek férjhez?[2] „Mert, helyesen jegyzi meg Szent Jeromos, hogy az, aki a második és harmadik házasságot csak az Urban engedi meg, bizonyosan az elsőt is tiltja egy pogány emberrel.“[3] És hogy a hivőknek házassága a nem hivőkkel nincs megengedve, sőt meg van tiltva, azt a Festusok, Symmachusok és Aniciusok nagynevü családjai nem tudták volna s semmibe sem vették, sőt lábbal tiporták volna az azokat eltiltó törvényt, azon családok, a melyek hit és erkölcs dolgában sz. Jeromosnak tanácsát

[1] De Consol. Philos. lib. I.
[2] I. Kor. 7, 39.
[3] Adv. Jovin.

kérték ki? Már az eddig mondottakból tehát minden kérdésen fölül áll, hogy Severinus Boetius katholikus volt, ugyannyira, hogy józanon a fölött nem is lehet kételkedni.

Az eddig mondottak igazsága azonban legfényesebben kitünik még a következőkből. Lehetne ugyan sok bizonyitékra hivatkozni, de nagyon hosszura nyulnék, ha mind föl akarnók sorolni ama dicséreteket, melyekkel századokon keresztül elhalmozták az irók Boetiusnak fényes tehetségeit s nagy müveltségét. Ép azért csak egyre szoritkozunk. Trithemius János igy ir róla: „Boetius Manlius Severinus Rómának consula, bölcsész, szónok, hires költő, a szentirásban jártas, s korának összes világi tudományában a legképzettebb férfiu Symmachus patriciusnak veje volt. A görög és latin nyelvben a legnagyobb jártassággal birt; ugyanis ő Aristotelesnek és más bölcsészeknek munkáit görögből latinra forditotta; éles eszü és könnyü felfogásu, katholikus férfi volt; nyelvezetére nézve Tulliussal mérkőzik és ismeretes róla, hogy Szent Benedekkel barátságban állott s Cassino hegyén Tertulliussal, Placid szerzetesnek senator atyjával, ebédelt. Sok kitünő munkát irt.“[1]

Eltérnénk értekezésünk fonalától ha mind elő akarnók számlálni Boetiusnak munkáit és azért annak megjegyzésével, hogy hittudományi és bölcsészetiekre oszthatók föl, csakis egynéhányat idézünk, azokat t. i., melyek közelebb vezetnek célunkhoz és azzal összefüggésben vannak. Hittudományi munkái közé tartoznak a következők:

1. Brevis fidei Christianae complexio (seu confessio fidei.) 2. Liber quomodo Trinitas unus Deus, ac non tres Dii, seu liber de Trinitate. 3. Utrum Pater et Filius ac Spiritus S. de divinitate substantialiter praedicentur. 4. Liber de Persona et natura contra Eutychen et Nestorium. 5. Quomodo substantiae in eo, quod sint, bonae sint, cum non sint substantialia bona, seu an omne, quod est, bonum sit.

[1] Catal. Scriptor. eccl.

Világi tudományu munkái közül a leghiresebb az, melynek cime „Libri 5. de consolatione philosophiae.“

Boetius többi munkáit, minthogy a szerző hitének kideritésére semmi jelentőséggel nem birnak, elhallgathatom. — Ha a fent elősorolt hittudományi munkáknak csak ugyan Boetius a szerzője, ugy szükségkép következik, hogy Boetius keresztény katholikus volt; minthogy képtelenség föltenni, hogy pogány ember a Sz. Háromság titkáról, az Atya, Fiu és Szentlélek istenségéről, az Isten Fia természete- és személyéről tudós munkákat és értekezéseket irjon és közzé tegyen. Már pedig begyőző érvek és bizonyitékok kétségtelenné teszik, hogy az emlitett szent müveket nem más irta, mint S. Boetius; mert a 2. 3. 4. számmal jelölt munkákat már Alkuin,[1]) és reimsi Hinkmár[2]) is ismerte s Boetius szellemi termékeiként idézte; s vannak ama munkákból másolataink is a müncheni, azelőtt tegernseei, berni és einsiedelni 9. és 10. századbeli codexekben, sőt két, a 8. századból kéziratban fennmaradt milanoi codexben is.

Leghathatósabb bizonyiték azonban arra nézve, hogy az előbb emlitett theol. munkálatoknak csakugyan Boetius a szerzője, Cassiodorus tanubizonysága, ki míg a világban élt, senator, attól megválván, szerzetes és viviersi apát, igen jeles, jámborságáról ép ugy, mint tudományosságáról hires férfiu s Boetiusnak kortársa volt, aki különböző állami hivatalt viselt ugyanazon Theodorik király alatt, ki Boetiust is legfőbb méltóságokra emelte, de végre meg is ölette.

Ezen Cassiodorus tehát Boetius viselt dolgait és iratait annál inkább ismerhette, mivel sógorságban élt vele; maga Cassiodorus[3] ugyanis dicsekedve mondja, hogy a nemes Proba, Boetius második feleségének, Rusticiának édes nővére, neki vérrokona volt. Nemrég találták meg és adták ki Cassiodorus egyik munkájának töredékét,

[1]) De process. Spirit. S.

[2]) De una et deitate.

[3]) In libro de divinis litteris cap. 23.

melyben Boetiusról ezeket olvassuk: „Irt egy könyvet a Szent-Háromságról, néhány dogmaticus fejezetet, s egy könyvet Nestorius ellen.“ Cassiodorus tehát a jelzett munkákból kettőt névszerint, a többit pedig „dogmaticus fejezet“ czim alatt, világosan Boetiusnak, mint szerzőnek tulajdonitja.[1]

Azok, kik a szóban levő theologicus munkákat Boetiustól eltagadják, azon érvből indulnak ki, hogy ő a börtönben, midőn halálát már biztosan előre látta, a bölcseletnek vigasztalásáról, nem pedig a szerencsétlenségben legnagyobb vigaszt nyujtó keresztény vallásáról irta könyveit.

Azonban rendkivül tévednek, akik azt hiszik, hogy a kitünő férfiu börtönében csupán bölcsészettel s nem egyszersmind a keresztény vallás titkaival s igazságaival is foglalkozott. Mert a legszentebb Háromságról szóló könyvét ép ugy, mint a bölcsészet vigasztalásáról szólókat, a börtönben irta, a mit ő maga is jelez előbbi könyvének ipjához Symmachushoz intézett előszavában, melyben Sz. Ágoston tanitványának, illetőleg munkái buzgó olvasójának vallja magát, mondván:

„Amennyivel nehezebb e kérdés (t. i., hogy lehet a Háromság egy Isten, és nem három Isten) — fejtegetése — annál nagyobb elnézést érdemel. Nektek azonban azt is kell megfigyelnetek, vajjon a Sz. Ágoston irataiból meritett érveléseknek belénk átültetett magvai bennünk valami gyümölcsöt hoztak-e?“ — Életének ezen végső szakában, melynek sulyát a vakbuzgó arián királynak ellene táplált gyülölete következtében mindinkább érezte, még utolsó erejét is a Fiu Istenségének megvédésére, bebizonyitására az arianismus ellen szentelni akarta; a mely szándékát idézett müve első fejezetének kezdetén árulja el.

„A ker. vallás tiszteletét, ugymond, több vallás bitorolja, de csak azt illeti az meg leginkább és egyes-egyedül, a mely részint az élet minden viszonyait szabályzó s ez által a vallásnak tekintélyt szerző parancsai, részint pedig a miatt, hogy az egész földkerekségen el-

[1] Lásd „Wetzer und Welte Kirchenlexicon“ 2. Aufl. Boetius.

terjedt, katholikusnak vagyis általánosnak neveztetik, a mely a háromság egységét tanitja. E szerint az Atya Isten, a Szentlélek Isten, s igy az Atya, Fiu és Szentlélek egy és nem három Isten.“ Ezen Szentháromságról szóló könyvet s annak szerzőjét, Boetiust, a 7. században élő s élet szentsége miatt Venerabilisnak nevezett Béda annyira becsülte, hogy e könyvről commentárokat irt s szerzőjét magasztaló dicséretekkel elhalmozta. Boetiusról s ipjáról, Symmachusról Pál szerpap[1] ezt irja: „Theodorik igazságtalan dühtől ösztönöztetve, két katholikus férfiut, Symmachust, volt consult és patritiust, és Boetiust, aki szintén consul volt, karddal végeztetett ki.“ Ado, viennei érsek, ki a világ kezdetétől egészen az ő koráig lefolyt eseményekről krónikát irt, a Boetiust igen kedvelő Sz. János pápáról beszélvén, azt mondja:

„Midőn (János) Rómába visszatért, Theodorik hallván, hogy a kath. hitet védelmező Justinus (császár) őt (Konstantinápolyban) fényesen fogadta, őt irigységből kisérőivel együtt halálig kinozta. Ugyanazon időben a két volt consult, Symmachust és Boetiust is kath. érzületük miatt megölette.“

Anastasius Bibliothecarius a pápák története czimű könyvében I. János pápaságáról szólván, Boetiusról ezeket jegyzi meg: „Ugyanazon időben, midőn a fentnevezettek, ugymint János pápa, Theodorus Importunus és Agapitus (Agapitus patricius Thessalonikban meghalt) senatorok és volt consulok Konstantinápolyból elindultak, Theodorik eretnek király a két hires senatort és volt consult, Symmachust és Boetiust elfogatta s megölette.“ A felhozott bizonyitékokból kiderül, mily buzgó katholikusnak tartották a régiek Boetiust.

Egyetértenek Boetius katholikus hitének bizonyitásában amaz ősrégi tanukkal a középkor irói, valamint a legujabb kor nagynevű s nem kisebb tekintélyű történészei is, mint Dr. Weiss J., Reumont Alfréd, Gregorovius Ferdinand, a két utóbbi Róma városának történet-

[1] Hist. I. 7.

irója; a sem nem katholikus, sem pedig a katholikusoknak nem kedvező Gregorovius irja: „a fölségsértésről vádolt s Theodorik által orthodox hite miatt gyülölt Boetius Páviában börtönbe záratott.“ Hogy ennélfogva Boetius katholikus volt, s mint ilyen, kinos halállal mult ki, észszerüen soha senki kétségbe nem vonhatja.

Ami Boetiusnak a bölcsészet vigasztalásáról szóló, börtönben irt s a legtudósabb férfiak által annyira dicsért és csodált könyveit illeti, azokat is csak egy, a kath. hit elveitől áthatott ember irhatta. Némelyek ugyan bünül róják fel Boetiusnak, hogy idézett müvében nem a kinyilatkoztatásból s ennek irott forrásából, a szentirásból vette a vigasztalódás indokait. „Ámde — mint müveinek egyik birálója[1] mondja — Boetius hite oly nagy volt, hogy senki sem kételkedhetik a fölött, hogy a szent férfiu szerencséjében ép ugy, mint balsorsában Krisztusra gondolt s ha valaki ezen műnek általunk imént vázolt eszmemenetét lelkében fölfogta, az e művet bizonynyal minden tekintetben tökéletesnek fogja tartani. Ki lévén benne fejtve mind az, amit a természetes ész vagy bölcsészet, amely, hogy Tertullián szavaival éljek, természeténél fogva keresztény, elérni és fölfogni képes. S azért, bár a munka folyamán többször nyilt volna alkalom a sz. szöveg idézésére, Boetius ezt csak egyszer tette, élve a Bölcseség Könyvének e szavaival: „mindent kellemesen elrendez.“ Boetius tehát a bölcsészet vigasztalásáról szóló munkájáról ugyanazt mondhatta volna, amit Justus Lipsius az állhatatosságról irt saját munkájára vonatkozólag mondott:

„Ha mint theologus akartam volna irni, ugy tévedtem; ha mint bölcsész, miért hibáztatnak? Azt mondják, hogy mocsárokból meritem azt, amit az isteni iratok legtisztább forrásából merithettem volna. Oda utasitanak engem?

Én pedig teljes meggyőződéssel azt állitom és felelem, hogy én ugyan nem ismerem az üdvösség más utját,

[1] L. Boetii etc. opera Migne Patrolog. L. tom. LXIII.

mint azt, a mely amaz egy és egyenes ösvényen vezet: ennek befutásánál azonban nézetem szerint az emberi tudományok is némi könyebbségünk, sőt segélyünkre vannak. Ágoston azt tanácsolja, hogy gyüjtsük össze, amit a bölcsészek irtak s az általuk jogtalanul bitoroltakat elvevén tőlük, forditsuk saját hasznunkra. Ezt akartam követni és hibáztam? Hibáztam volna, bevallom, ha vallásunk ama tiszta és szent vizét — régi és büzhödt iszappal befertőztettem volna. — — Bölcsész vagyok, de keresztény." A bölcsészet vigasztalásáról irt könyvek szerzőjében, Boetiusban is bölcsészt birunk és látunk, de *keresztényt.*

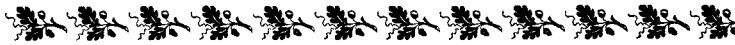

UTI EMLÉKEK OLASZORSZÁGBÓL.

I.

Elindultam Triestnek — vasuton. Eleinte nagyon egyhangu lapályokon vezetett utam. Gazda embert ez a termékeny vidék extasisba hozza. Olyan utasnak, akit egyik perczben a mozdony lassusága „Orlando furioso"-vá tesz, a másikban két havi szabadság a „Gerusalemme liberata"-ra emlékeztet, mig a távolból intő szép Italia Dante „cielo"-ja kellő közepébe ragad — ilyen lapályok lappaliák. Pedig az unalom, melyet gazdátlan lelkemben szültek, juttatta eszembe, hogy nagyon fontos dolog maradt otthon. Pénzért nem lehet azt megvenni. Ajánló levelemet elfeledtem elhozni. Becse mindenütt nagy. Olaszországban különösen. A legérdekesebb termek kulcsa az. Én a pápai audientia reményét kötöttem hozzá. A következő állomáson irtam érte. Úgy látszik hon olyan hirben állhatok, mint d—i urambátyám. Amire reá nem ül, azt ott feledi. Amit pedig ott nem feled, azt érdemes haza vinni. Össze van az törve. A szép tajtpipája is csak azért

kerüli ki ezt az ádáz sorsot, mert a szájából ki nem veszi — soha. Ajánló levelemet egyenesen Rómába küldték. Mikor kiváltottam, láttam először olyan postát, ahol az udvar körül futó folyosó falaira az egész abc — nagy betükkel van lepingálva. Paedagogusok utánozhatnák. Az iskola külsejére irhatnák ők is — a kis iskolakerülők számára. A G. betü alatt kiadták az epedve várt küldeményt. Csak utlevelemet kellett felmutatnom. — A vonat haladásával is megbarátkoztam lassankint. Nem zugolódtam már. Tudtam ugyan, hogy még mindig nem 8 gőznyomással dolgozik. Mellékpályákat nagy urak kedvéért készitenek. Ha jobban rohanna az a tüzes ló ott elől, nem ugorhatnának le-föl — minden bakterháznál. Tr. földim megvigasztalt egészen. Abban az időben, mikor még nem volt vasutunk, — 16 frtot fizetett, nehány óráért, a fuvarosának. És ráadásra, a nagy sárban, még kocsit is kellett tólnia. Pragerhofnál megszünt az egyhanguság. Olyan is figyelni kezdett, aki ismeri Olaszország legszebb pontjait: Nápolyt és Palermót. Nem tagadhatom, nem sokat láttam. De az a kevés is elég volt arra, hogy vagy 30 évet elfeledjek. Mint a kis gyermekek szoktak, futottam egyik ablaktól a másikhoz. Megragadó erdők, hegyesvölgyes tájak közt vezet a pálya, mely maga is mestermű. Megbántam azóta sokszor, hogy annyira siettem. Éjjel is utaztam. Ha a gondolat, hogy minden állomás magyarországtól távolabb visz, nostralgiától megnyomoritott kedélyemet nem nyugtalanitja, Urlaub-om vége előtt aligha jutok Rómába. Ugy járok, mint a fliegender Reisende. Az sem tudott czélhoz jutni. Mire az indóházig utjába eső korcsmákat, azokkal a hivogató czimerekkel, végig járta — a vonat rendesen elrobogott.

Folyton változó vidék. Más kertek, házak, mellettök más külsejű emberek. Észre veszed, hogy Olaszország felé közeledel. Nabresinán túl olyan valamit éreztem, amit kifejezni nem lehet. April 15-e volt, reggel. Il mare, il mare! — Mintha a hirtelen előbukkanó tenger angyala lelkemet ebből a földön csuszó hüvelyéből oda a mérhet-

len láthatár fölé ragadta volna. Megértettem, hogy miért fordul elő Lord Byron versében oly sokszor ez az egy szó: „Thalatta“ (tenger). Azzal pótolta, amit nem tudott kifejezni — érzelmeit. Én ezt az egy szót sem tudtam volna kimondani. Csak utolsó betüjét csalhatta ki belőlem — a meglepetés is. Ez a sima, végtelen víz-tükör, milyen hűen adja vissza azokat a vonásokat, melyekből az analysis és synthesis száraz szabályai szerint még szárazabb philosophusok összeállitják az embert — parányi testtel, végtelenségben röpdöső szellemmel. Azok a czifra aranyrámás tükrök, melyeket a palotákban, Velenczében meg máshol bámulnak, még jobban kiemelik azt, ami által egyik ember a másiktól különbözik — a külsőt. Ez a büvös égkék tükör minden embert egyenlővé tesz. Akárki tekint bele. Nem is emberek müve. Keretet maga az Isten adott neki. Azért is tükrözi azt vissza, ami nagy mesterének egyedül tetszik — a bensőt. Sokan a föld sarkait kiemelő orkánokra mondják: „Qui nescit orare, pergat ad mare.“ Pedig: „Non in commotione Dominus.“ Ez a győzhetlen óriás, fenséges nyugalmában, ragyogóbb szinekkel festi le a szegény tehetetlen ember lelkében a végtelenül szerető Isten szivét. Hatása ellenállhatlan. Talán azért is nézik el a tengeri fürdőkben szép napokon azok az ideges vendégek, akik a haragos öreg úr tridense elől mindjárt légmentesen elzárt falak mögé bujnak, ahol barometeren lesik remegve, milyen dühvel száguldanak a szilaj Tritonok, — órákig a hullámok játékát. Éjjel arról álmodnak. Nappal arról beszélnek. Nem tudnak megválni. Alig várják a tél végét, hogy ujra odaüljenek egészen közel a bársonypuha homokos partra. Ott szokta őket felkeresni az egészséget hozó angyal is.

Hosszas merengésemből felvert az ante-semitismus, mint egy nagyhangú úr, nem tudom a „Hannibal ante portas“ socialis értelmében-e? — a mai áramlatok egyikét nevezi. A p—i olasz főrabbi fia állt előttem. Alig vettem észre, mikor beszállt. Szerény, beszédes fiatal ember. Egészen megszerettem. A szerénység különös ismer-

tető jel rajta. Erről ezer atyafia közt felismerheted. Ilyen „nem minden bokorban.“ Okát annak, hogy olyan jó „Redehaus“-sal bir — mint Styria szélén mondják — csak később fogtam fel. Elmondta, német nyelven, hogy Gráczba küldték szülői — németül tanulni. Haza készült. Tősgyökeres olaszos kiejtésén meglátszott, mily convulsiókon ment keresztül nyelve az alatt a 4½ hó alatt idegen grammaticalis földön. Azok az északi érdes hangok a lágysima hajlékony olasz nyelven nagyon furcsa összhangot adnak. Mintha csak Chopin csendes desperatióját, azokat az észt meg szivet összeveszitő nocturnesöket utánozná valaki — hamisan hangolt, Ehrbar vagy Bösendorferon. Feltünt, hogy a syntaxis szabályait oly ügyesen alkalmazta. Csak azon csodálkoztam jobban, hogy annyira megszerette a teuton nyelvet. A der die das maga elégséges arra, hogy valaki antigermán — legyen. Olasz ember beszédjében, mikor az őseiket futásra késztő teutoburgi győzők nyelvével küzd, azok a nem épen rhetoricai figurák tünnek fel leginkább, melyeket a kinos harcz szokott arczukra pingálni. Toussaint-Langenscheidt-ék hires nyelvképző módszere hű előállításához valami Holbein alig találhatna jobb modelle-t. Megsajnáltam a jó utitárst. Hozzá még nem is critisálta vallásunkat. Mintha csak incognito akart volna utazni. Olaszul kezdtem társalogni. Hiába. Nem vállt meg Schiller nyelvétől. Ugy látszik attól félt, hogy hazáig elfeledi, milyen képeket kell született olasznak vágni — német hangok előidézésére. Tőle tudtam meg némely dolgokat a theologiai doctorátusról, minővel akárhány rabbi neve előtt találkozhatni. A kevés számú főrabbi examinál és promoveál. A vizsga tárgyairól nem is beszéltünk. Dr. Rohling és Istóczy scriptái aligha lesznek köztök. Azt is mondta, hogy Rómában most akarnak rabbi-seminariumot létesiteni — az ott tartózkodó zsidók számára. Az Olaszországban elszórt 40,000 zsidóból egy negyed rész az örök városban lakik régtől fogva — a pápák palotái mellett — a s. inquisitio székhelyén. Ilyen érveket szolgáltat a statistika is — a keresz-

tény tolerantia igazolására. Nem tudom, reá ismert-e édes anyja a szegény fiúra, ha ugyan onnan a kedves Mura partjairól hozott üdvözlettel lépte át az ősi küszöböt!

Nem csoda. A latin törzsek fiai mind, kivétel nélkül, olyan különösen ejtik ki a német szavakat. Nagy városban történt. Egy fiatal abbé vendéglője egyik szobácskájába hítt fel. Gyógyulást keresett a fővárosban. Üres idejét tudományos ismeretek szerzésére használta fel. Véleményemet akarta tudni német kiejtéséről. Kértem, olvasson. Kezdetben csak annyit értettem, hogy németül akar olvasni. Nem hallás után, abból következtettem, mert láttam, hogy német könyvet tart kezeiben. Utóbb már szemeimnek sem hittem. Az ich-et jach-nak olvasta. A többi szót pedig affectatióval ejtette ki, mintha Nagy-Lengyelországban beszélnék a legszebb német nyelvet. Sötétben, a bécsi Ferdinand-hidfőnél, vagy a pesti Király-utczában, a közül a sok kaftános és fürtös honfi közől egyik sem hiszi el, hogy — a gojimhoz tartozik.

Ilyenféle tapasztalatok után, egészen természetesnek tartom egyik latin törzsű ismerősöm panaszát. Egy órai német társalgás jobban kifárasztá, mint két órai előadás — anyanyelvén. Pedig mindkét nyelvet classice kezelte.

Az utolsó évtizedben Bismark nyelve nagy hóditásokat tett Olaszországban is. Mindenütt tanulják. A felsőbb intézetekben, a katonai tanodákban kötelező tantárgy. A felső körök széltében — hosszában beszélik. Nápolyban a német társalgók száma meglepett. A német gouverneurök és gouvernante-ok arcadiája lehet. A guelfek és ghibellinek közt vitt százados küzdelmek a nyelv terén, úgy látszik, fenmaradtak. Nehéz, nagyon nehéz meghatározni, eddig kit illet a olympusi pálma: németül beszélő olaszt, vagy olaszul csevegő németet.

II.

Közeledünk Triesthez. A pálya lefelé sziklás, elhagyatottságában is az idegent érdeklő Karst-hegységről. Régente gyönyörű erdők koszorúzták. Most egészen ko-

pár. Nagyon sok czölöp kellett a velenczei paloták alá. Itt-ott alacsony kőrakások keritenek be nehány meter területet. De ez sem juttatja eszedbe az oazokat. Jobbra len a tengerparton a szép Miramare-kastély egy pillanatra leköti figyelmedet. Lassankint bontakoznak ki a legszebb osztrák tengeri város részei. Nem tartják szükségesnek jelezni nevét. Az idegen érzi, hogy az a szabálytalanul elterülő sok ház ott a hegyoldalakon, azok a fényes lakok a tengerpart közelében, az élénk forgalom, a nagyvárosi zaj, az árboczerdő, tengerészeink legkedvesebb állomása: Triest.

A hegy szirtjein épitett óváros egyes pontjai: az ódon székesegyház, a kapuczinusok temploma, a fellegvár fenséges kilátást nyujtanak. A nagyszerű körvonalakban kitáruló panoráma a legkülönösebb benyomásokat szüli. Az én keblemet olyan nyugtalanság szállta meg, minőt csak az alpesek képesek még létrehozni. Mintha ez a nagy külvilág azt a békés csendet ott bennem nem nézhette volna el. Nem csodálom, hogy a benszülöttet, ha ugy a körben, a fák között elszórt villákról a lábai alatt fekvő városon és kikötőjén át a messzeségbe tekint, a sürü ködfátyolba burkolt Italiára, bünös szenvedély, az irredentista láz fogja el. Az ideges exaltatióban elfeledi törvényes jegyesét, aki keblén hordozza — Austriát.

Hallottam, hogy a követ, melyen Jacob patriarcha feje pihent, a britisch musaeumban mutatják. Meglehet. De akkor létráját, mely ebből a mély siralomvölgyből oda fel a nagy magasságba nyult, a triesti kapuczinusok őrzik. Oda a hegyoldalhoz támasztották. Azon járnak fel az ujvárosból hozzájok — a hegytetőre. Szerettem volna, ha Jókai már ebben a században találta volna fel azokat a léggömböket, amelyeket a jövő század emberei az ablakfához erősitve tartanak, mint Velenczében a házak bejáratánál a gondolákat szokták. Nem tudom, hány lépcső vezet fel a zárdatemplomhoz. Számukat kiverte fejemből az öröm, melyet az utolsónál éreztem. Az egyszerű templomot gondozó sarutlan szerzetesek szigorú élete, ugy

látszik, sok hivőt vonz e szent helyre. Vasárnap volt. Misézni készültem. Olyan csepp minister fiut adtak. Klastromokban az ilyenek magukat „barátgyerekek“-nek szokták hivni. Magyar volt. Az olasz csak úgy ragadt reá. A ministrátióján nagyon meglátszott, hogy régen jött el Hunniából. Sokat feledett. A lépcsőimáknál nem kapkodta úgy el a fejét, mintha nekem nem is szabadna azokat hallani; a csengetést sem tartotta a mise leglényegesebb kellékének. A casulámat pedig egészen békében hagyta. A sz. mise alatt sokszor juttatta eszembe a kedves otthont — egyik öreg pater. Jó távol tőlem — olyan dörgő hangon mondott „csendes“ misét. Mintha csak az én kedves társam lett volna. Az ilyen tuba mirum spargens sonum, a római Sixtina kápolnában nagy hatást idézhetne elő — ott az az oltár is, mely fölé Michelangelo festette — az utolsó itéletet. Megkináltak fekete kávéval is. A jó atyák bizonyosan nem tudták, hogy homooepathikus szereket czipelek magammal. Azok kiugranának zsebemből. A kávét meg nem türik. Nagyon hatalmas antidotum az. Ideges emberek réme. Reggel, magyar, Allopatha is csak akkor engedi meg, ha ricinusolaj van benne. Életemet homooepathák mentették meg. Noblesse oblige. Soha. Megköszöntem. A capucinus zárdák mindenütt egyenlők. Kicsiny czellákkal — a szűk folyosókon. A triesti tán azért feltünőbb, mert szegényebb. A megelégedéstől sugárzó arczokról jól esett leolvasnom, hogy mikor az ember lelke gazdag, akkor a testnek elég a darócz-szövet, meg egy darab bőrtalp.

A cathedralis, s. Giusto, alacsonysága lehangolólag hat. Az alap román stylt az 5 különböző hajó egészen elnyomja. Mintha csak a mellette levő vastag torony súlya, 13 százados korával együtt, nehezednék reá. Mikor beléptem, délután, elegans jelenségű fiatal pap beszélt gyenge hangon. Elég nagy hallgatóság kisérte figyelemmel. A catechesist tarthatta. Nálunk maig sem hiszik el, hogy ezt a vasár- és ünnepnapi sz. beszédek nem pótolhatják. A Szentlélek ajándékiról szólt — oly nyugodtság- és

méltósággal, mintha spanyol lett volna. Nem ült le beszéde alatt. Lehet, hogy a cathedrán nem is volt szék — elkerülhetlen kellék Olaszországban, ahol a szónoki hév nem elégszik meg kézmozdulatokkal. Nagyon sok mozgásba kerül egy beszéd. A láb azt ki nem birja pihenés nélkül. Nem tudom, milyen pedalis gestusokat praescribál az olasz ékesszólástan. Ugy látszik a sláv ajkúak által lakott vidék fővárosában, a mi viszonyainkhoz szokott ember még mindig feltalálja magát. Különös meg nem lepi őt. Benn Olaszországban a szónoki tűz jobban lángol. A hallgatóságba is átcsap. Bolognában, ha nem tévedek, a pontificáló pap a szónok beszédjét olyan gestusokkal illustrálta, hogy azt a prédikácziót siket ember is megérthette. Ma sem feledtem el. A nálunk jól ismert olasz O. atya mozdulatai épen ilyen hű kinyomatát képezték breviariumi imáinak. A passusnál: „commota sunt viscera eius,“ a gyomrához kapott; az arcza pedig azt fejezte ki, hogy chamomillát keres — ami hathatós szer görcsök ellen.

Nehány spanyol Bourbon, sok hányattatás után, a cathedralis egyik kápolnájában talált nyugalmat. Cogitavi dies antiquos et annos aeternos in mente habui. A Bourbon család története nagyon tanulságos. Sirboltjukra Clio irta reá: Erudimini, qui iudicatis terram.

Templomai közt feltünik a szép Maria Maggiore és a nagy S. Antonio. Az utóbbi az ujvárosban. Az ájtatos sloven nép egészen megszokta tölteni. A szertartásokból eleinte azt következtettem, hogy nem katholikus templomba tévedtem. Nagyon roszul kezdtem magamat a sürüen térdelő nép között érezni. Pedig az Avekat recitáló gyermekek felcsengő hangja és az a mély ájtatosság a hivők arczán annyira marasztalt. Ha valami Don Guéranger Austriába meg hazánkba is behozta volna a római ritualét, nem kellett volna megszöknöm. Ugy látszik, nem csak nálunk van egy embernek, azért mert harangozni tud és a gyertyagyujtáshoz ért, épen akkora tekintélye, mint akár Chinában is a Congregatio Rituumnak. Velem nem

egyszer történt meg. Mint a nehéz jégfelhőket, ugy üzte el ez a minden helyen legalább is egy példányban forgó Gavanti — tudatlanságomat. És világos utasitási oly biztosan vezettek a sok látott és soha nem látott cerimoniák tömkelegében, mint schematismus lapokból készitett — szövétnek. Olyan correcte tartottam meg idegen létemre is az ájtatosságot, mintha nem is helyben csinálták volna. Kár is volna historicus jogokból élő nemzetnek ilyen ezredéves intézményt bolygatni. Megfelel az tökéletesen a mi geniusunknak. A tolltól félünk. Legföllebb választáskor nyulunk hozzá. Akkor is megfestjük, hogy feketét ne fogjon. Mikor Ő szentsége előszobájában, a Rituum Congregatio Praefectusával találkoztam, olyan jóakaró kegyes mosolyt vetett reám. Talán kinézte belőlem, hogy magyar vagyok. Nagyon kevés quaesitum és dubiummal öljük mi az ő consultorait.

Csak itt találtam sloven isteniszolgálatot. A többiben — a görög-keletiek templomáról nem szólhatok — ha nem tévedek, a német és sláv elemeken egészen uralgó fiatal nemzedék nyelve az olasz van használatban.

Májusban másod izben érintettem a várost. Nagyon szorgalmasan látogattam a templomokat — érdekből is. A májusi ájtatosságot tartották épen ugy, mint szokták Olaszországban. A templom egyik oltárán virágtengerből kimagasló Sz. Szűz szobra előtt a déli órában gyültek össze. A Maria Maggiore, Antonio és Maria del Soccorso oltárain virágkiállitást láthattál. Az exoticus növények épen olyan jól érezték magokat a bold. Szűz lábainál, mint a triesti rózsák és dahliák. A közös anya testvérekké tette őket. A Soccorso-ban értem el hő vágyaim egyikét. A Sz. Szűz nem nézheti, hogy kegyhelyéről üres kézzel távozzanak. Hallottam olasz tomplomi énekeket — a nép ajkairól. Ezeket a könnyü rithmusban, gyorsabban gördülő hangokat kerestem én egész Olaszországban. A franczia is allegro meg allegretto énekében. Mégis milyen messze esik ez az olasz dallam attól az Ave maris Stella-tól, melyet Francziaországban hallottam. A fran-

czia szerző aligha tudta, hogy a „Landler,“ amint a svábok nevezik, német nemzeti táncz. Másképp aligha vette volna fel dallamnak — a Sz. Szűz legszebb hymnusában — zenéjét. A Palaestrina-stylus nem látszott meg az olasz népéneken. Olyan magasztos komoly gondolatokat sem keltett, minőkkel a Gergely-féle karének tölti el a hallgató lelkét. De a sentimentalis olasz operák szövege sem illett volna hozzá. Évek előtt egy nagyon hires ember nagyon kevés szóval jellemezte a hatást, melyet reá tett. „Ich habe geheult, wie ein Schlosshund.“ Nem akarta mondani, hogy könyezett. Azok a harmonicus, nyugodt, kellemes hangok engem is odalánczoltak a padhoz. Alig tudtam füleimnek hinni. Ez a sok ember oly pianot tartott. Bécsben a jezsuiták templomában hallottam csak ilyet, mikor azok a müvelt, tanult hangok dicsérték az Ur szent szivét. Egy magyar kántor hang „forte“ solo-ja mellett nagyon gyenge kiséret volna. Könnyeket ugyan nem csalt ki fáradt és kiszáradt szemeimből. De kicsalt olyan dolgokat, minőket szegény utas csak akkor hullat bővebben, ha egy perczre elfeledi, hogy olasz földön csak az üres fejű idegeneket szeretik. Nagyon sok mutogató, tolakodó, kisértő, suttogó ember örül annak. Az üres zsebű utas akár ugy tegyen, mint Bertram visconte Dante Infernojában. A fejét a kezében viheti, mint valami lámpát. Ugy sem való másra. A két legszükségesebb érzék akkor fölösleges — egészen. 17 éves fiatal emberrel találkoztam utamon. Olyan szőke volt, mint minden tiroli. Nyakába vette egész Olaszországot — krajczár nélkül. Ilyen vakmerőségre nálunk is csak Wander-burschok vállalkoznak. Rómában hallottam, hogyan bánnak ilyenekkel. Sok nyomort kell kiállniok. Elzárják őket, mig nagyobb számban eltolonczolhatják. A coupék, melyekbe ültetik, valószinüleg jobban megtelnek, mint — gyomraik. A kéregető szegény fiu orra előtt csak ott nem vágták be az ajtót, ahol nem vették észre. Nagyon megtörhették a szenvedések. Onnan következtettem legalább, mert elment volna trappistának. Bizonyosan annyit tudott mind-

össze rólok, hogy napjában egyszer mégis — esznek. A nyomorúság utoljára maga is megsajnálta. Jó ötleteket adott neki.

„Mikor valami házhoz közel értem“ — mondta el nekünk — „énekelni kezdtem. Azok a jódli-melódiák megszerezték a mindennapi kenyeret.“

Es setze sich in' s Fenster gar manches holde Weib
Und manches feine Mägdlein.
(Niebelungenlied.)

Ugyazen időben jártak Olaszországban a lipcsei opera énekesei. Wagner darabjait adták elő. A Niebelungen-trilogiát a fővárosok falain hirdették nagy falragaszok. Akkora mozgalmat idézett elő, mint hajdan Barbarossa Frigyes. A szinházak ugy megteltek emberekkel, mint a lapok recensiókkal. A trilogiának olyan sorsa lett, mint hősének. A Brunhildák gyülölték. A Kriemhildák lelkesültek érte. — A többi

„Die ahnte nichts von Allem, was man da wollte thun.“
(U. o.)

Wagner darabjait akkor fogják megszokni olasz fülek, mikor majd náluk is annak a szegény jódlizó tirolinak énekeit hangoztatja vissza „erdő virány.“ Azt hiszem az a „többi“ a tiroli alpeseken született dallamokat is az Isar partjain nem e század halandó torkai számára teremtett zukunft-musiknak tartotta. A soha nem hallott éneknek nem állhattak ellen. Annak a jó tenor hangú tiroli fiúnak életét — bajor kenyér tartotta fen.

A 80 ezer lakosnál többet számláló város közelében fekvő miramare-ról nem szólhatok. Csodás szépnek irták le, olyan regényesnek a helyet. Tekintélynek hódoló ember a leirásban megnyughatik. Azt is hittem, hogy a Lago Maggioren párját lelem — a borromei szigeteken. Mikor hazajöttem, egyik originalis társam nagyon kiemelte a Rigoletto-palotát a Maximilián téren. Nagyszerű gyüjteményeit; külsejét. Nem szólhattam a dologhoz. Touristák olyan helyeket legkevesebb figyelembe

szoktak részesiteni, melyek többször utba esnek. Utóbb tudtam meg, hogy a Revoltella házról beszélt. Társam a neveket kezdő betüjökről szokta csak megjegyezni. A Revoltella conservativ memoriából különben is nagyon hamar — szökik meg.

Gr.

(Folytatása köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Geschichte der neueren Philosophie von Baco und Cartesius bis zur Gegenwart. Von Dr. Albert Stöckl. Mainz. Kirchheim, 1883. Nyolcz. I. köt. 502. II. köt. 641. l.

Az ujkor bölcsészetének története katholikus részről kevesebb érdeklődést keltett, mint kivánatos lett volna. A protestansok szorgalmasabban müvelték e mezőt; emlitendők közülök: Bühle, Erdmann, Feuerbach, Ulrici, Fischer Kune; mig katholikus részről csak egy-két rövidebb s részleges müvel találkozunk. Ami tehát a napisajtóban az ismertetett és ajánlt müvek semmit mondó és stereotyp epithetonja lett, hogy hézagot pótló, azt Stöckl bölcsészet-történetéről kivételesen kell mondanunk.

Az igaz, hogy nehéz bölcsészeti müveket ajánlani, bármily megható hangon szól a lelkesült iró, azon veszi magát észre, hogy meghatottsága és lelkesülése nem ragadós; s a közvélemény ez apathiás rosszviselete alappal bir épen a bölcsészet történetében; a philosophia olyan, mint a Bontoux vállalata, ünnepélyes csődöt mondott mindenütt s mindannyiszor, a hányszor megindult; a philosophia története egy folytonos banquerotte, s a mellett oly mező, melyet nálunk Lipótmezőnek hivhatunk, a tévelyek és bohó ötletek tarkaságaival ellepve.

De a sokszoros hajótörés mitsem von le a józan bölcsészet értékéből és jelentőségéből, s mindenekelőtt nem

képesit arra, hogy a tévelyek lánczolatát a bölcsészettel azonositsuk. A bölcsészet története azonban fölkarolja a józan rendszereket épugy, mint a tévelyt s magába foglalja az emberi gondolat kalandos metamorphosisainak összeségét s ez által a positiv kereszténységnek és a talaján nagyra nőtt bölcsészetnek legalkalmasabb apologiájává válik. — Ha ugyanis szégyen és gyalázat a józan emberi észből csufot üzni, a valóságból játékot, a világból panorámát és ringelspielt csinálni, minden magasztos és lélekemelő és teremtő eszmét bohóságnak és álmodozásnak declarálni; akkor az ily érdemek szaruját a történet egészen és kizárólagosan a deista, naturalista és rationalista „bölcsek" fejére önti. Tehát jól kell szemügyre venni, — s erre kiválólag a bölcsészet története képesit — hol foszlanak szét az átörökölt és az emberiség közjavát képező igazságok, elvek, ismeretek szálai, mily kezek és mily kezelés mellett válik a tudomány és kutatás tartós és bomlatlan szövedéke rongygyá, hol ágaznak el az igazságnak az emberiség életén végig hömpölygő folyamából azon erek, melyek csakhamar megakadva mocsárrá lapulnak s mélyednek, hogy megismerjük a jövőre nézve a helyes eljárás módszerét.

Ezen tekintet vezeti Stöckl tollát, s ennyiben pártos és irányzatos a történetiró álláspontja; a positiv kereszténység sánczairól nézi a szellemóriások müveleteit; vagy ha ugyanezen gondolatot kell kifejeznem a német bölcsészetről, azt mondom: a szoba közepéről nézi a mint minden résben és szöglet és kuczkóban egy-egy vagy több pók iparkodik, és szövi szövi a világ szálait, mindent magából meritve s azonkivül a világot nonensnek declarálva.

A második tekintet, mely a szerző irányát meghatározza a bölcsészet története által van adva. Kifejti az egyes rendszerek egymásból való keletkezését, fejlődését, érintkezési pontjait; szemeink előtt haladnak a különböző elvek és nézetek képviselői vagy fölcsigázott reményektől duzzadva, vagy a csendes lemondás keservébe

merülten. Egyideig utóvégre elél minden rendszer, de előbb-utóbb mindegyikre ráborul a pusztulás fátuma, s változatos halállal mulnak ki, aszerint amint a hős vagy a magányos pók jelmezét viselték. A német ideálisták, mint a pókok kiszáradnak, miután szőttek s kiszőtték a Vorrathot, — mások megropogtatják a világot, mint az empirismus és sensualismus hősei, kik azután elméletüket a franczia revolutióban léptetik föl; vannak, kik az ellenkező elvekkel akarják boldogitani a világot és Thomas Hobbes úr személyében monarchikus érzelmüek. Thomas Hobbes hires könyvét „de cive“ vagyis azon szegény teremtésről, mely arra született, hogy örök harczot és boszút lihegve dunnyogjon magában, barangoljon a világon, semmire jogot nem tarthatván, mig végre valami csodás összeütközés folytán egy más rémitő és fojtogató hatalom, melyet államnak hivnak, megszeliditse és rablánczra füzze a dulakodót, ezen könyvet mondom csak egy évvel követte XIV. Lajos trónra lépte, és ő hiven megcselekedte, amit Hobbes egy fejedelemről és a vele azonosított államról álmodni mert. Más bölcsek csendes, de savanyú természetüek, haragban vannak a léttel és világgal: Schoppenhauer Arthur egy haragos Achilles, de haragja nem dühöng, nem zajong, lelke és léte mélyében van rejtve; egy valamiben kitünik a régi Achilles fölött, supra homericus gorombaságban. Mások skeplikusokká válnak, ezek mindig a rendszerek zárkövei! főérdemük, hogy végére juttatták azt, amit mások kezdtek, lelkük sivár, a valóság kopár sziget a semmiség tengerén, midnyájan az Ecclesiastes arguensének inasai.

A bölcsészeti irányokat tehát Stöckl igen világos áttekintéssel tárgyalja; el nem mulasztja a bölcsészek által vallott eszmék előzményeit vagy következményeit föltárni, amint azok a világtörténetben le vannak téve. Mert a világtörténet eseményei bármely téren utóvégre is csak az elvek vagy a szenvedélyek öltözetei, s ha a szenvedély ruházkodik áldásosan vagy véresen, akkor is alapját és jogosultságát az elméletben keresi; ha pedig

nem találja az igazság terén, alkot magának kedveszerintit, s képes arra is, hogy csakis elvek képviseletét láttatja VIII. Henrik pallósai és kerekei és karóiban, XIV. Lajos kényében, az igazság és jog végkiforgatásában s mindenben, ami az ember lealacsonyitását, s a természetes ismeret és jogfogalmak elhomályositását vonja maga után.

A fejlődés egyes mozzanatai föl vannak tüntetve legkiválóbb képviselőikben, s mondhatni, hogy kimeritően, sok Deus minorum gentium van köztük, akik viszhangjai mestereiknek, vagy a már hanyatló és bomló hullámnak végelgyengült fodrai. Tekintve mégis a tárgynak más tudományokkal és a történelemmel való érintkezési pontjait, s a folyton változó árnyalatok játékát, helyén van a megjegyzés, melylyel az előszóban találkozunk: „alig lehetséges a tárgyhalmazt, melyet a bölcsészet legujabb korszaka a történetiró elébe rak, áttekinteni, s ha képzőleg és idomitólag akarjuk áthatni, csak a legkiválóbb és korszakot nyitó jelenségekre kell szoritkoznunk, s a kevésbé fontosakat rövid áttekintésben hozzáfüznünk.“ Csak ekkép lehet világos fogalmat nyernünk az egész korszakról, minden hatása- és tényezőjéről, föltétei- és eredményeiről.

A történet három korszakra oszlik: az első szól az uj bölcsészet eredetéről; a második a tizenhetedik század második feléig való fejlődéséről, s a harmadik koszorúba köti a legujabbkori bölcsészet elcsenevészedett, pinczékben s üvegházakban erőszakosan termelt virágait, Kanttól napjainkig.

Aki bölcsészetet tanul, annak e történetet nem szükséges különösen ajánlanom; nélkülözhetlen kelléke bármely bölcsészeti rendszer alapos ismeretének, a bölcsészet történetének ismerete; olyan az, mint a kijavitott pensum, melyben a vörös iron vonásai a hibátlant érintetlenül hagyják, a roszban pedig nemcsak az ismeret tagadását, a hiányt, hanem a hibázó gondolat menetét

vagy fölfogását, s következtetés által azt is, ami a gondolkozót e fölfogásra félreléptette, tüntetik föl.

Ezen dolgok föltüntetéséből pedig mindegyik tanulja a rendszerek és hypothesisek erős és gyenge oldalait, az irányt, melyben a támadásra alkalmasak, a hiányt, mely a törekvésnek leghűbb s legbiztosabb utmutatója, s a rendszerért való buzogás és a hozzá való ragaszkodás fokának értelmes meghatározója.

Mindezek után mondhatjuk, hogy tényleg szükség volt a könyvre, kivánatos volna, hogy e szükség nálunk is minél többnél érezhető legyen.

Dr. Petheö.

Über das Princip der Organisation und die Pflanzenseele. Von Dr. Engelbert Lorenz Fischer. Mainz. Kirchheim. 1883. Nyolczadrét. 144. l.

Sokféle ellentétes nézet és magyarázat van e kis műben összevegyitve s a szerző izlése szerint temperálva. Müvét Secchi és Lotzénak ajánlja, föntartván magának a szabadságot mindkettőtől eltérni; már e furcsa dedicatió is következtetni enged az irányra, melyet a kérdés megfejtésében követ.

Mi tehát a szervezet elve, principiuma? a parányok alkalmas összeállitása, és az anyagrészesek megfelelő tevékenysége; e két kelléknek léte pedig természetesen a teremtő eszméjére és akaratára vitetik vissza. De a szerző, miután feleletében látszólag a szervezet elvét teljességében állitotta föl, még valami lelket is beszállásol a növények müvészi szövedékeibe. Látni ebben a Lotze iránt való tiszteletének súlypontját. A szerző nagyra van vele, lelkekkel népesiti be nemcsak a növényországot, hanem a szervetlen lényeket. Ez a gondolat alapjában hamis és szerencsétlen és a psychismus mumusa, melylyel ijeszt mindenütt, hol hitelre talál.

A szerző atomista is és psychista is; az utóbbi álláspontról maga sem akarja megfejteni a kérdést; mert

az a növényi lélek fölfogása szerint ugy is csak hálni jár a testekbe, s nem képezi a szervezet elvét, következőleg nem felel meg a lélek fogalmából eredő első postulatumnak, — mely épen abban áll, hogy a lélek a szervezet, és a belőle folyó tevékenység alaki oka, létesitő elve; enélkül a lélek önmagának tagadása. Mint atomista pedig nem birja megfejteni a kérdést, mert eddig egy atomista sem volt arra képes; mindegyik a foltot a lyuk mellé s nem a lyukra illeszti. Mert hiszen, aki a szervezet elvét a parányok összeállitásába fekteti, az a szervezet elvét a szervezetbe helyezi; a kérdés sarkpontja épen abban keresendő, hogy mi létesiti — formaliter, s mi tartja fön a parányoknak a szervezetben való összeállitását; amely összeállitás daczol a szervetlen elemek tevékenységi módjával, megváltoztatja azt, s oly irányba tereli, mely homlokegyenest ellenkezik a szervetlen világ mechanikájával; erre pedig pace tanti viri (P. Secchi) csakis Aristoteles bölcsészete felelt, melynek argumentumait a szerző legkevésbé sem czáfolja meg.

De a positio, melyen a szerző a szerves lét legalsó rétegének, a növényéletnek fölkutatásával akarja lábát megvetni, helyesen van választva; mert onnan kiindulva fog bármely bölcsészeti kutatás irányadólag befolyni a cosmologiába. A szellemi törekvések és az eltérő irányok döntő ütközete a philosophia naturalisra nézve a növényországban, a szerves és szervetlen élet közt elvonuló sánczon fog vivatni. *Dr. Petheö.*

Annuario astro-meteorologico dell' Osservatorio patriarcale di Venezia per l' anno bissest. 1884. Venezia. Tipogr. Ferrari. pag. 139. A velenczei patriarch. seminariumban elhelyezett csillagvizsgáló intézet jeles igazgatója, Prof. ab. Mass. Tono, taval szives volt a berendezéssel megismertetni. Csodáltuk azt, egyuttal örültünk, mert az olasz papság magas müveltségéről ad legfényesebb bizonyitványt. Már másodizben bocsátja nyilvánosságra tudós észrevételeit. A jelen füzet többek közt közli az olasz

osservatoriumok összehasonlitásit; az 1882. okt. 4. eclypsis, — a periodicus üstökösökről, — Jupiter satellesei 1884-ki változásairól, továbbá az ugynevezett „fagyos Szentek"-ről, vagyis a május közepén beállni szokott hideg okairól értekezik. Figyelmet érdemel az intézetben összeállitott electricus mareograph leirása. Itt alkalmazzák először a villanyosságot a mareographnál. Jelzi a dagály curvatióit, bárminő távolságban a tengertől. Még javitani szándékoznak rajta. A turini kiállitáson szerepelni fog. *Gr.*

Dell' origine dell' uomo secondo il trasformismo. Da Caterini Pietro. S. J. 380 pag. Lir. 5. Kapható a nagyobb könyvárusoknál. Az ujabban ujra kiadott mű, tekintettel az ember eredetére vonatkozó darwinistico-transformisticus theoriákra, begyőzi, hogy azok tudományos tekintetből hamisak, bölcsészetileg absurdumra, vallási szempontból pedig a legszomorubb eredményre vezetnek. Némely ujabb zoologiai kézikönyv beosztásával: A) animalia vertebrata. I. Mammifera. 1. Homo. 2. Quadrumani i. e. simiae, — csakugyan a sz. irás szavait juttatja eszünkbe: Homo cum in honore esset sat. Amint előbb a francziák, úgy uralkodnak most az olasz irodalomban a németek. A Bopp által alapitott összehasonlitó nyelvtudományok terén az olaszok közt épen ugy vannak a német jung- és altgrammatische Richtung-nak követői, qui iurant in verba magistri, mint a természettudományokban — egész a hires jenai tanárig, a kevéssé lelkiismeretes kutatásért honfiai által megrótt Haeckel-ig. A mű tökéletesen kimeritő, és szigoruan tudományos. Ajánlására elég legyen megjegyezni, hogy szerzője a Civilta cattolica munkatársa. Ott jelent meg, ha nem tévedünk, nem régen „La scienca e l'uomo bestia" czim alatt, értekezések alakjában. *Gr.*

Il quarto centenario di Martin Lutero. Palermo. Tip. Camil. Tamburello C. pag. 272. Luther életét, munkáit és befolyását Európában tárgyalja, oly apologeticus modorban, mely ujabban leghasznosabbnak bizonyult. A „refor-

matort" saját és bámulói munkáiból állitja elénk. Először a Sicilia Cattolica-ban jelent meg. A veszedelmes most uralgó áramlatok! a forradalmi, socialisticus,-radicalis, az államistenitő és egyházellenes elvek főhordozóját látja L.-ban. XIII. Leo szavai szerint is, L.-t aligha ünnepelték volna annyira, ha nem benne látnák a kath. egyház és pápaság legnagyobb ellenét. *Gr.*

VEGYESEK.

(A „Méssager du Coeur de Jésus") márcziusi számában olvastuk P. Rodelès levelét, melyben az Ima-apostolság uj főigazgatóját, Regnault Emilt, üdvözölve, egyuttal ecseteli azon örvendetes fejlődést, melynek az Ima-apostolság Spanyolországban aránylag rövid idő alatt indult. Midőn a Jézus sz. Szive iránti buzgalmat oly rendkivüli fokban gyarapodni látjuk, önkénytelenül eszünkbe jut azon igéret, melyet Urunk a szent életű Hoyos atyának tett, ki a legszentebb Szív tiszteletének megalapitója Spanyolországban, és legbuzgóbb apostola volt: „Hazádban, — ugymond az Üdvözítő, — majdan kiváló módon fogok uralkodni." S a szent Szív dicső uralkodása hajnalának tekintjük az 1883. junius óta tapasztalható meglepő előmenetelt. A lefolyt 9 hónap alatt körülbelül ezer helyen alakult meg szabályszerüen az Ima-apostolság. Ha ezen uj központokhoz hozzáadjuk mindazokat, melyek 1866. óta Morgadés püspök kezdeményezése folytán létrejöttek, s azóta szakadatlanul fejlődnek, és virágzásnak indulnak: azt látjuk, hogy az egylet Spanyolországban immár hatalmas sereget alkot, mely Jézus Szivének zászlaja alatt mindenkor kész csatarendbe állani, azon ellenségek sikeres legyőzésére, kiket a növekvő istentelenség és közönyösség oly nagy

mértékben támaszt. Vigaszt, és tiszta örömet meritettem azon részletes tudósitások olvasásából, melyeket egyletünk egyházmegyei igazgatói küldtek be hozzám. Hosszu sorát kellene elmondanom azon községeknek és plébániáknak, melyek az anya-egylethez való csatoltatást kérelmezték. A Ciudad-Real-i egyházmegye területén ötven uj egyleti központ alakult a lefolyt 6 hónap alatt. Hasonlót ir Villaverde, ki midőn jelentené, hogy a Calahorrai egyházmegyében mindinkább szaporodnak az aggregátiók, ujabb 50 felavatási oklevelet kér, „nagy levén — ugymond — azon tanodák, intézetek és községek száma, melyeket a sz. Szív iránt nyilvánuló buzgóság szállt meg.“ Szóval, — helybeli és egyházmegyei igazgatóink versenyeznek a szent Szív apostoli nagy munkája körüli lelkesültségben, úgy mint tevékenységben is. Aminek azután leginkább örülök — s ami, szerintem, leginkább lenditett egyletünkön: az a nagyobb papnöveldék épületes magoktartása. A sz. Szív szelleme lengi át azokat is; mert onnan kerülnek ki mintegy méhkasból ügyünk legbuzgóbb apostolai, s rettenthetlen harczosai. Az egyházmegyei hivatalos közlönyök, u. n. Boletinos Ecclesiasticos, melegen ajánlják szent ügyünket úgy a lelkészkedő papság, mint a hivek figyelmébe. Több megyés püspök pedig körlevélben azon óhajnak adott kifejezést: vajha egyházmegyéje minden egyes községére látná kiterjesztve szövetkezetünk áldásteljes hálózatát! Ily általános buzgósággal szemben — nem maradhat el a legfényesebb siker sem. — Kérjük jóságos Mesterünket, hogy mindazok, kiket drága vérével megváltott, iránta mindig növekedő hálára és szeretetre ébredjenek és gyuladjanak!

(Zádori János) esztergomi papnöveldei tanár latin nyelven irt munkáját, melynek czime „Syntagma Theologiae fundamentalis“, hódolata jeléül XIII. Leo pápa Ő Szentségének megküldvén, Jacobini bibornok államtitkár ő Eminentiájától ezen levelet kapta: Rme Domine! Una cum obsequentissimis tuis litteris exhibui nuper

Ssmo Domino Nostro exemplar operis, cui titulus Syntagma Theologiae dogmaticae fundamentalis, a te in lucem editi. Sanctitas sua oblationem huiusmodi acceptatissimam habuit, eo vel magis, quod quemadmodum praefatis litteris significasti, in eodem opere conscribendo Doctorem Angelicum ducem secutus es, ac mihi in mandatis dedit, Tibi suo nomine grates rependere, simulque communicare apostolicam Benedictionem, quam toto cordis affectu tibi impertiri dignata est. Quae Sanctitatis Suae jussa libenter faciens, atque propensionis meae significationem addens, fausta quaeque Tibi adprecor a Domino. Romae die 7. Martii 1884. addictissimus L. Card. Jacobini. — Rmo Dno Professori Joanni Ev. Zádori, ab intimis cubiculis Sanctitatis suae, Strigonium.

(*„Fasciculus Manualis“*) a czime azon czélszerü és szép kiadánynak mely épen most jelent meg Tournayban, (Belgium), s hol a zsolozsmázó közönség kényelmére az ujabb zsolmák, java részben per extensum közöltetnek. Czime Fasciculus Manualis e breviario Romano, complectens psalmos, aliaque ad horas diurnas stb. Tornaci Verbiorum, apud Societatem S. Joannis Ev. (Desclée Lefebvre et Comp.) Nyolczadrét 218 lap. Ára 3 franc 50 cent. fűzve. Magyarországban Szolcsányi Gyulánál, Egerben. Tartalmazza a Laudest, hórákat, completoriumot, a communekat mind, meg a dedicatiót is. Szűz Mária zsolmája per extensum van meg benne. Következnek a legujabb votivák; ezeket is a fasciculus nyomán lehet végezni, mert a zsoltárok idéztetnek, vagy pedig ha a communéban nem foglaltatnának, egészen közöltetnek. A függelékben mindazon zsolmák vagy breviarium javitások találhatók, melyeket IX. Pius és XIII. Leo pápák eszközöltek. Ilyképen a füzet egyedüli a maga nemében, és megbecsülhetlen adalék nemcsak a zsolozsmáskönyvhez egyáltalán, hanem főleg az imádkozó közönség ájtatos kényelmére; ugy értjük a dolgot, hogy nem egyszer kizökkenti áhitatából az embert, a folytonos keresgélés, a

többszörös utalás; itt pedig mindeneket a maga helyén talál meg a zsolozsmázó. Kötve is lehet megrendelni.

(Megjelent.) 1. Váradi Péter kalocsai érsek élete. (1483—1511.) Fraknói Vilmostól. Budapest 1884. Atheneum. Nyolcz. 64 lap. — Eredeti okmányok nyomán készült életrajz, melyben elsőrendü tudósunk szokott alapossága és érdekes nyilatkozik. — 2. A kereszténység és korunk. Irta Bougaud Emil. Ford. Dobos Lajos és Szentannai (Spett) Gyula l. sz. nvárad-megyei áldozárok, II. köt. II. kiad. Nagyvárad, 1884. 621. l. Ára 2 forint. E kötet tárgya: Jézus Krisztus. Föloszlik három részre: Jézus életének forrása; továbbá Jézus életrajza, s végre következnek a következtetések Jézus életéből. A jeles műnek jeles forditását teljes elismeréssel üdvözölte a m. sajtó. S ime rövid idő alatt a köteteknek ujra nyomása válik szükségessé. Örvendünk az érdemlett sikernek. Ohajtjuk, hogy a II. kiadás is mielőbb elkeljen. A megrendelések Nagyváradra Szentannai Gyula szentszéki jegyző urhoz intézendők. — 3. Philosophiai levelek. (I—XVI.) Irta Vogl Márton, Budapest, 1884. 119. lap. Ára 1 frt. E szép, magvas levelek a magyar közönség egy része előtt már ismeretesek, mert megjelentek a „Religio“ cz. egyházi lapban. Szerző számos helyről hozzá intézett buzditásnak engedett, midőn azokat önállóan is közzétette. A jeles képzettségű fiatal irótól az irodalom azon ágában, melyet sok szerencsével indult müvelni, sok kitünőt várunk. — 4. A jó szó a magyar nép számára. Irta felebarátainak jóakarója. Második kiadás. Eger, 1884. 23 lap. Ára 3 kr. Kapható Szolcsányi Gyula könyvkereskedésében Egerben. A vallásos irányu müvecske három részre oszlik: a) Isten valóban létezik, b) az Isten igazságszolgáltatása, c) káromkodni, átkozódni soha sem szabad, mert az mindig vétek. Kapható Budapest Müller és Belányi könyvkötőnél. Dorottya-utcza 10. sz. a. — 5. A katholikus iskolaügy Magyarországban. II. Literae authenticae exhibentes origines scholarum Hungariae, quas pro informanda juventute post

cladem ad Mohács viri catholici condiderunt el dotarunt, reges apostolici confirmarunt. Collectae et editae a Sacerdote Archidioeceseos Colocensis. Fasciculus II. Coloczae, 1884. 8-adr. 341 lap. Ismeretes e nagybecsü forrásmunkának keletkezése. Egy protestans azt mondta, hogy a kath. egyháznak, mint ilyennek iskolái nincsenek. Czélzott különösen a középiskolákra, hogy azokat egy csapásra elállamositani azaz decatholizálni lehessen. Erre a nagymondásra válaszul, illetőleg a kath. középiskolák decatholisatiója iránt táplált velleitásokra visszautasitásul szolgál ez a nagyszabásu kalocsai vállalat. A névtelen szerző nem elégedett meg az okmányok szövegének egyszerü közlésével, hanem több helyütt igen becses észrevételekkel és adatokkal gazdagitja magyar egyháztörténelmünket. Hátra van még a III. füzet. — 6. Schematismus Cleri Arch. Strigoniensis pro anno 1884. Typis G. Buzárovits. Nyolczadrét 247 l. A kath. néptanitók magyar névtára 39 l. — A lelkészkedő papság száma 623, összesen 749. Növ. papok 192. Plébánia 477. Szerzetesek 530. Apáczák 457. A védnöki jogot gyakorolják százan. Fiókegyház van 244. Kápolna az e.-megye területén 107. Prot. templom 207. Zsinagóga 140. — 7. A megrögzött Majmonides deliriuma. (Hiteles zsidó káté). Ébresztő Hangok V. könyve. Irta Zimándy Ignácz törökbálinthi plebános. Ára 2 forint. Budapest 1884. Hunyadi-Mátyás-intézete. Nyolcz. 516 lap. — Viszonzások a zsidóság számára azon támadásokért, melyeket a hirlapjaik folyton a kath. egyház ellen intéznek.

(Külföldi irodalom.) 1. Einleitung in die h. Schrift Alten- und N. Testaments. Von Dr. Franz Kaulen. I. Theil. Freiburg. 1884. Nyolcz. 152 lap. Immár második kiadása ama jeles műnek, mely a hittani könyvtár 9. kötetét alkotja. — 2. Dr. Amberger: Pastoraltheologie. IV. Aufl. IV. Heft. Egy füzet 1 M. összesen 21 füzet lesz. — 3. Das h. Meszopfer dogmatisch, liturgisch und ascetisch erklärt. Von Dr. Nicolaus Gihr. Spiritual. Harmadik javitott kiadás. Herder. Freiburgban 1884. Nyolczadrét

767 lap. Ára 7 mark 50. Fogjuk ismertetni. — 4. Die h. Mission während der Fastenzeit. (21 bőjti beszéd). Von Dr. Nellessen. Oberpfarrer in Aachen. Regensburg. 1884. Pustet. Ára 2 mark. — 5. Das Kostbare Blut unseres H. Jesu Christi. (Imakönyv 31 elmélkedéssel.) Von Jos. Schneider (Redemptorista) Regensburg. 1884. Pustet. — 6. Vorbereitung zur h. Beicht. Gran 1884. Ára 4 kr. Forditása a régebben megjelent magyar füzetnek, mely felnőttek számára készült, hogy a sz. gyónásra elkészülhessenek. Kapható minden könyvkereskedésben. — 7. Stokar regensburgi ódondász kiadta 106 számú könyvjegyzékét, hol különféle könyvek áruba bocsáttatnak, de java részben hittaniak. — 8. Piccola Filotea francescana. Milano, pag. 240. Cent. 50. Libreria Ditta Serafino Maiocchi. Szerzője a sz. ferenci 3-ad rend igazgatója, prof. Citterio Aquilino áldozár. Jó kézikönyv mindazok számára, kik a 3-ad rendet alaposan megismerni óhajtják. Leo ő Szentsége legujabb encyclikája után készült. — 6. Sul divorzio. Dal sacerd. Giacinto Zinelli. Verona. Tip. Franchini pag. 314. Ára 2 l. 50 c. 1883. A szerző röviden, világosan ir, tekintettel a most mindenütt en vogue levő kérdésre. Az igazság, a lelkiismeret szabadsága, az igaz szerelem és társadalom nevében protestál a házassági elválást megengedő törvények ellen. Miután igy a házasságról mint egyszerü szerződésről értekezett volna, a 2-ik részben áttér a házasságra, mint szentségre és beigazolja, hogy tekintve a házasság alapitását, természetét, az állami törvénykezés idegen jogokat bitorol, amellett, hogy az erkölcstelenséget előmozdítja, midőn a házassági szerződést felbonthatónak kimondja. — 10. Le meraviglie del SS. Sacramento, del P. Pietro Laurenti S. J. ediz. 2. Torino. Typ. Saleziana pag. 208. 50. cent. A munka czélja előkésziteni a gyermeket az első áldozásra Több olasz püspök ajánlja. Az első kiadás rövid idő alatt elfogyott. Hiteles esetek elbeszélése által óhajtja a gyermekek szivét szeretetre gyulasztani az eucharisticus Istenember iránt. — 11. Compendio della vita del ven.

P. Angiolo Paoli carmelit. dell' antica osservanza. Roma. Tip. propaganda 1883. pag. 208. Örömmel emlitünk fel minden ily életirást, ismervén a hatást, melyet a jellemképzésre gyakorol. A szerző, a XVII—XVIII. században élt jámbor karmelita szent, tevékeny, csodás erények és rendkivüli kegyelmekban gazdag életéből azon erényeket emeli ki, melyek leginkább alkalmasak arra, hogy utánzásra találván, a kor bajain segitsenek.

(Eredeti felekezet.) Harmincz év előtt keletkezett Massachusetts államban, Petersham községben egy felekezet, melynek neve: Adonai Shomo, mely a vagyonközséget akarja megvalósitani. Alapitója Howland; 1876. már kihaláshoz voltak közel, de most a sok socialista hir és erőfeszités legében ismét megizmosodtak, s némi hirnévre tettek szert. Keletkezéskor az volt hitágazatuk, hogy meg nem halnak. (Eddig azt hittem, hogy ezen igazság körül az eretnekség lehetetlen); magán vagyont birni nem szabad, hússal nem élnek. De csakhamar meghalt az alapitó, s legfőbb dogmájukat olyképen módositották, hogy mindenkinek tetszésére bizatik a testi halhatlanságban való remény. 1876. bizonyos Hove volt elüljárójok, ki magát a földre visszatért Krisztusnak adta ki, s akadt hivője. Ilyképen szakadás állt be az eddig egységet valló községben. Utóbb garázda élete miatt kidobatott a községből. Húst most sem esznek, de a gyümölcsöt oly tönségesen tudják elkésziteni, hogy hiresek léttek a befőzött gyümölcs miatt; ép ugy hiresek sütményeik folytán. Richardt jelenlegi főnökük sok birtokot szerzett, s most felhivást bocsátott közzé, hogy aki dogmáikat érti, s az áldott vagyonközösségben akar élni, lépjen be, mert immár az egész világ reformálásához tesznek készületeket. Adonai Shomo! a jelszó.

(A könyvszemle) 1883. évi Jan. Aug. füzete megjelent gazdag tartalommal; legérdekesb egy prédikáczió gyüjtemény 1470-ből. A sz. beszédek latinul irvák, de legtöbb szó magyarul értelmeztetik, ugy hogy ezt Fejerpataki a legrégibb magyar glossariumnak mondja. Találta

a németujvári ferenczes zárdában, mely irodalmi kincsekre nézve a pozsonyi és gyöngyösi zárdák mellé sorozható. — A könyvszemle 216. lapján ez áll: „Az ország a lutheranusok megégetésére törvényt hozván, melyet nehány izben végre is hajtottak.“ Erre nézve megjegyezzük, hogy Veszprémi munkatársunk bebizonyitotta, miszerint ama törvény folytán senkit sem égettek el (Uj M. Sion 1880. folyam 410. lapon.) Ennélfogva kérjük a szerk. urat, hogy ezt igazitsa ki.

(Egészen uj missio.) Ez év elején Philadelphiában egy nőtársaság gyülést tartott, miképen kellene Franczia-országot „a tiszta isten-igéjére“ visszavezetni, azaz methodista vallásra tériteni. Ugyanis régen szúr szemet a franczia nők áldozatos tevékenysége a kath. vallás előmozditása ügyében, tehát ama prot. nők egyletet alapitottak, melynek neve: Ladies foreign Mission Society. Három napig folyton tanácskoztak s ez a határozat: hét hölgy küldetik F. O.-ba, kik mint hitküldérek a bigot pápistákat megtéritsék (to convert those ignorant bigoted papists.) A müvet Páristól kezdik s be nem szüntetik, mig meg nem tér az egész ország, s nem lesz methodista. (Ezen felekezet sokkal vállalkozóbb, mint a többi protestansok; fanatikusokkal már is csak a methodisták dicsekesznek.) Egy fogatlan delnő azt kivánta, hogy egész Európa megtérését vegyék foganatba, de leszavazták, csakis F. O. lesz az egylet tevékenységének tere. Mielőtt feloszlott volna a gyülés, hét hölgyet választottak, kik mint hitküldérek F. O. utaznak. A kath. lap, melyben ezt olvastuk, megjegyzi: igen üdvös volna, ha azon lelkes delnők a jó erkölcsöket legott Philadelphiában hirdetnék, mert ama város, honnét az eszme kiindult, Párissal e tekintetben egy vonalon áll. Egyébiránt ezen missiohevület emlékeztet egy lady-re, kit Michigan mond magáénak. Ezen k. a. magát IX. Piust akarta megtériteni, s nyert is kihallgatást Rómában. Eredménye az lett, hogy maga lett katholikus.

(Basilica naval.) Emlitettük immár, hogy az Ama-

zon folyóra oly hajót szándékoznak épiteni, melyen templom s hitküldérek laknának. Most kivonatát olvastuk azon füzetnek melyet a Para y Amazonos megyének püspöke irt, hol a Rei dos Rios (folyamok királyának) basilikájáról értekezik. Miután leirta az Amazon folyó vidék dús termékenységét, mert Nillal versenyez, vázolta az arra csatangoló benszülöttek józan egyszerüségét s élénk eszét, de egyuttal a szomszéd posványok lázt termesztő mivoltát, részletezi tervét azon hajóra nézve, melyen hatalmas templom vasból és fából építtetnék, melyben oltár, orgona s egyéb a kath. ritusra vonatkozó dolog, s hely 2 vagy 3 száz emberre találtatnék. Alul pedig az Ordinariatus helyisége s a matrózok lakásai volnának. Fanemekben oly gazdag a vidék, hogy Libanon Cedrusai elbujhatnak előtte; az eszme oly szép, hogy Amerika egynehány kath. millionariusa is kiállithatná. A hajó neve lesz Christophorus.

(Religio naturalis.) Nemrég egy indus — irja az amerikai Wahrheitsfreund — dohányt kért egy fehértől, aki legott adott is neki egy marokkal. Másnap az indus gondosan keresté a fehér embert, mert ugymond a dohányban egy negyeddollár volt, azt vissza akarja adni. Miért nem tartod meg a pénzt? mondja neki egy jelenlévő. Uram bajos a dolog; mert lássa két ember van itt, s mellére ütött, az egyik jó a másik rosz. Az egyik, a jó azt mondja: a pénz nem a tied, add vissza. A rosz igy kiabál, amit kaptál az a tied, ne téritsd meg. És igy nem tudtam mit tevő legyek, aludni mentem. Ámde a két ember álmomban is veszekedett, s most hogy békességben legyek, visszahoztam a pénzt, s máris nyugodt vagyok. A természeti vallás kitörő nyilatkozata; mert ép oly módon eszes lény az ember, amint vallásos teremtés.

(Missionariustól hallottuk.) A jó Istenre hivatkozik, hogy igazat mond. Élményeiről szól — többek közt az emberi hus kereskedéséről. A kis történet, melyet felemlit nagyon is igazolja, hogy az európaiak rosz példája

többet árt a ker. vallásnak a távol keleten, mint használ a missionariusok véres veritéke. „Egy hajóskapitány — nemzetünk becsületére legyen mondva, nem volt olasz — el merte beszélni előttem és mások jelenlétében, hogy mielőtt chinai árukat szállitott volna, afrikai négereket hordott Amerikába; ami könnyen életébe kerülhetett volna egy alkalommal, midőn angol czirkáló hajó vette őt üldözőbe. „Mit tett ön akkor“ kérdeztük őt. Egész hidegen felelt: „Leráztam a terhet nyakamról.“ E válaszra a hideg kezdé hátunkat borzongatni. Ő a legnagyobb nyugalommal folytatá: „Kis csapatokban a rabszolgákat a fedezetre hozattam fel. Minden egyes lábaira golyót köttettem, fejére zsákot huzattam és azután mind a tengerbe vettettem. A hajót tisztára megmostuk és mindent, amiből néger hajóra következtethettek volna, eltávolitottunk. Mikor az angol hajó hozzánk ért, semmi áruló nyomot nem talált.“ — Szemrehányó megjegyzéseinkre csak annyit mondott: „Senki sem kivánhatja, hogy az egész személyzettel a hajó árboczaira felkössenek.“ (Civ. Catt. 1884. qu. 808.) Az volna csoda, ha a négerek azután az ördögöt nem fehérnek képzelnék.

(Connecticut) államban a törvény nagy büntetés alatt tiltja, hogy valaki az iskolától egy mértföldnyi kerületben bormérést nyisson. A hatóság is büntetést várhat, ha ilyen engedélyt adna. Ilyen törvény mellett nehezen lehetne borhoz jutni. Tehát ekképen segitettek sok helyen a bölcs elüljárók. Karácsony táján gyülést hirdet az iskolaszék, s ünnepélyesen eltörlik az iskolát, a gyermekek két hétig iskolába nem járnak. Ekkor aztán a városi hatóság annyi bormérési engedélyt ad, ahányan kérelmezik. Uj év után az iskolaszék ismét megállapitja az iskolát, t. i. külalakra nézve, mert lényegében semmi sem változott; ámde az engedélyek érvényöket el nem vesztik, azért, mert iskola keletkezett közelükben.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre **6** forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

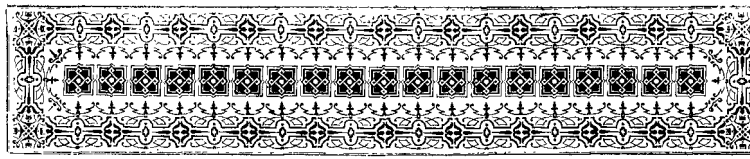

Főmagasságú és főtisztelendő

SIMOR JÁNOS

bibornok,

Magyarország herczegprimásának

megnyitó beszéde

a Sz.-István-Társulat márczius 20-iki közgyülésén.

Tisztelt nagygyülés!

Társulatunk két oszlopának, két vigaszának, két vezérének, két elnökének fájdalmas hiányában, üdvözlöm az Urban a nagygyülés igen tisztelt tagjait.

E két oszlop kidűlt, vigasztalásaink e két forrása kiszáradt, bizalmunk e két támasza összetört, két vezérünk, két elnökünk, néhány hónappal egymásután, az örökkévalóságba költözött, hogy a földi élet küzdelmei után erényeik s érdemeik jutalmát elvegyék attól, a ki az életet szabályozta, a ki az életnek minden cselekedeteit, az eltávozás pillanatában az igazság mérlegébe veti, megejtvén fölötte az itéletet, mely nem fog változni soha, miként maga a szent örök Isten.

Nagy hazafi volt, mert nagy keresztény mind a kettő. A kereszt volt oktatójuk, buzdítójuk a munkára, az önmegtagadásra, az önfeláldozásra a királyért, a hazáért, a nemzetért önzés nélkül, hiuság nélkül, miként maga a kereszt a legtisztább szere-

tet áldozatának jelvénye és sugalmazója marad a földön.

Emeljünk ki néhány vonást a két nemes életéből, oly vonásokat, melyek minket reményeinkben szilárditani, társulati törekvéseinkben buzditani, az élet küzdelmeiben bátoritani képesek.

Enyhül a sajgó szív, midőn a kedves halottnak sirjára emlékkoszorút helyez, buzdul, fellángol a ker. sziv, midőn a nemes halottnak erényeiből az élet komoly feladatára oktatást szerez.

Két elnökünk, két magyar ősi család sarjadéka, a családi hagyományok hűséges őre, hogy az örökölött jeles nevet nagy tettekre zálog gyanánt viselve, hiven végzett kötelességekkel ragyogóbb fényben, a szerzett érdemek messzesugárzó emlékével adja át örököseinek. Szolgálta mindkettő a hazát, a hazának, a nemzetnek élettörzsét, a királyt; — szolgálta viharos időkben sok levert szív mellett, csüggedés nélkül, kiválóan Cziráky, a nemzet életére nehezedő éjnek sötétségében, a fogalmak és érzelmek egymást gyúró zavarában, zavartalan elmével, ott pillantván meg, ott keresvén az üdvös kibontakozás vezénycsillagát, hol az vonzva derengett, a törvényes királyban, szolgálta a királyt, hogy a királyban a bizalom tüzét a nemzet, és a nemzetben a király iránt éleszsze, szolgálván mindenben, ami nem törvényellenes, ami a nemzetre üdvös, — beszüntetve szolgálatát, — mihelyt látta, hogy a téves intézkedés nemzetünk ártalmára lehet; — mindkettő visszavevén a szolgálatot, amint remény volt, hogy a hazának használhat; mindkettőnek elmegondolatát és szivérzelmét sz. Ágoston mondatával jelezhetem: „embertelenség a hazát elhagyni, a hazát megvetni, vagy benne lakni nem akarni!“[1] mert a magyar

[1] Inhumanum est, patriam deserere, patriam despicere vel in ea nolle habitare. De civ. Dei.

hazának ügyeit a tévintézkedések homályából csak magyar sziv, csak magyar elme vezetheti ki a törvényes rend nappalára.

Ily helyzetekben, ily szándékkal a közügyekben, az erkölcsi lehetőség végső határáig maradni, hazafias bátorság, hazafias önfeláldozás volt.

Két elnökünket azon férfiak közt találjuk, kik a törvényes rendnek útjait személyes utógondolat nélkül egyengették; beállván a rend, érdemeiket, önmagukat feledve, a kormányzói hatalmat mások kezeibe teljes megelégedéssel látták átszállani, mintha Sinesius püspök szavait hirdetnék: „Nem saját személyem a polczokon, hanem a haza nekem legkedvesebb“, — belépve azonban, hova meghivattak, mindketten, a király és a haza iránti lángoló szeretetet, törhetlen hűséget, keresztény, férfias, szeplőtelen jellemet hagyván örökségül. (Tetszés.)

A hazát a családi ház fejétől nevezzük: patria a patre. Ki előtt a házasság, a család nem érdekegyezség, nem polgári alkuval kötött, hanem a két házasfélnek szivén-lelkén átfüzött örök kötelék, a szentek szentjétől szent czélra, szent kötelességgel ellátott életviszony, élethelyzet, szóval szent állapot: az a nemzet családi nagy tűzhelyét is, a hazát, ilyennek tekinti s emiatt ő nála a hazaszeretet, a hazafiság, vallásos erkölcsi kötelesség, melynek áldoz, melyért ha kell, szenved, tűr, küzd és hal: megszentelt családjának méltóságát, szilárdságát, boldogságát a keresztény hitben találva, a nemzeti nagy családnak is emez erkölcsi, szellemi javait, kincseit, a kereszténység áldását védi, óvja, kész a legnagyobb áldozatokra, hogy e kincset a nemzetnél megóvja. „Az erény kötelességei közé tartozik, irja sz. Ágoston, a hazának élni és a hazáért.“

Ez volt két elnökünk szivének minden lüktetése, lelkének legelső és legutólsó vágya, életének minden lehelete; bennök a keresztény hit mély

meggyőződés, minden törekvésök eszméje volt, uralkodott egész lelkükön, benne és általa erősek lévén, ugy hogy Mailáth semmit nélküle, Cziráky mindent általa cselekedett. — Ellenben, akinél a religio csak időnkint felolvadó érzület, dicsérheti a ker. tan rendszerének magasságát, eszményi, talán költői szépségét, de hasonló marad ahhoz, aki az étkeket a teritett asztalnál csak vizsgálja, izlelgeti, nem pedig emészti; éhes, erőtlen marad a ker. hitben; sem a hit ő benne, sem ő nem fog élni hitéből; ők egymás iránt kölcsönösen halottak.

Vallásos erkölcsi törvényen kivül nem hazafiui erény, hanem csak érdekközösség köt minket egymáshoz a hazában; összeköt, mig az érdeknek kedvez, mig hasznot eredményez. Szünjék meg a haszon, sértessék meg a személyes érdek, követeljen áldozatot a nemzeti kapocs: hallgat, félre áll, megszünt a haza, nincs többé nemzet. (Ugy van!)

Ennyi suly rejlik abban: keresztény vagy nem keresztény lélekkel tekintjük-e a hazát.

„A haza minden előtt“ — „a haza előitélet“: pogány szólam mindkettő, amaz a régi, emez a legujabb időkből; a ker. hit igazságaitól elesett államtannak szülöttje mindkettő, s iránya? végzete? a világpolgárság hazátlan tengere, ahová magával egész nemzetét vonszolja.

Szakítsd el a hazát az Istentől, az Istennek e földön megalapitott intézményeitől, a ker. hittől; rendezd be a hazát Isten nélkül, ne ismerd el az ő törvényeit a polgári törvényhozásban, a hazai törvénykezésben, a közigazgatásban, gondold, hirdesd, hogy a hatalom, melynek kezelője vagy, nem isteni, hanem emberi hatalom: az államot, vagy szigoruabban önmagadat tetted az Isten helyébe, kiálthatod: a haza minden előtt, azaz: te minden előtt, — — néhány évi fejlődés ezen felfogásban, és az Isten helyébe tett államrendszer önkénykedő „fetis“ lesz,

melyet a felzudult önkény összetör és eldob, s a haza előitélet, a hazafiság álomkép, miként a szent atya legujabban (a franczia püspökökhöz) irta: „a törvények kötelező ereje megszakad, felülről önkény és elnyomás, alulról engedetlenség és lázadás fog betörni.“ Ha az Úr nem őrzi a várost, hasztalan viraszt aki azt őrzi mondja a zsoltár, — és ismét: boldog a nép, melynek ura, az ő Istene.

Megváltónk, Jézus Krisztus, a haza és nemzet szeretetében örök példány, örök törvény.

Ő Istene minden népnek, minden nemzetek szabaditója, tanitói működését más népnél, más népre is kiterjeszthette volna; de Ábrahám, Jákob, Dávid vére levén, minden királyi szivnél lángolóbb királyi szivvel szerette saját népét. Minden megváltói működését s működésének minden pillanatát saját véreinek szentelte, őket ohajtván elsőknek lelki országában. Látván bennök az ellenszegülést, tőlök nem távozott. Utolsó bevonulásakor a fővárosba előre látván és világosan megjelenthetvén mindazt, mi bekövetkezni fog, különösen a szent városnak példátlan szenvedéseit, aztán végleges pusztulását, az őt üdvözlő nép örömrivalgásai között, keservesen sirt.

A fájdalom nagysága vérei fölött, a szeretet nagyságát jelezte irántuk.

A keresztény élet áldozat-élet: áldozat az oltáron, áldozat mindenkor és mindenütt: a családban hitves hitvesért, szülő a magzatért, magzat a szülőért; és ha a család igazán keresztény, miként két volt elnökünk családja, az áldozati készség és buzgalom felvillan a nagy nemzetcsaládban is; mert már életerővé vált, — polgár polgárért, mindnyájan a királyért, a hazának, a nemzetnek minden fentartó jogaiért.

Nem keresztény állam és társadalmi tan az, mely a nemzet fiait egyenlőtlen erőben a fenmaradhatás, az életföntartás küzdelmeibe küldi, „segits

magadon, amint birsz" utlevéllel; mert az ily társadalmi élet véglefolyása, adja Isten, hogy kölcsönös felfalás ne legyen. A keresztény hit szózata ez: éljünk egymásért, segitsünk egymáson, ami gyenge élesztgessük, ami megtört kötözgessük, ami rideg simitgassuk, ami tévedt vezetgessük, ami száraz öntözgessük, ami beteg gyógyítgassuk a nemzetcsaládban; végre az élet sulyos feladataiban egy szó, egy parancs hangzik le hozzánk: „nagyobb szeretet nincs annál, mint mikor életünket adjuk felebarátainkért."

A ker. hitnek ezen hazafiui buzgalma nem csak két elnökünk életében, de minden nemzetek történetében is érvényesült.

Wellington a katholikusok egyenjogositásának tárgyalásakor, a lordok házában az ellenpártot e nyilatkozatával fegyverezte le: „Sok csatát vívtam, hadaimnak fele katholikus volt: irlandi katonáim vére és bátorsága nélkül legfényesebb csatáimat elvesztettem volna." A mai kormánynak feje Angolországban egykor a pártszenvedély ködében irott tévedését, mintha az angol katholikus polgár nem lehetne jó hazafi, avval czáfolta meg, abban vonta vissza, hogy Indiát, Angolország nagyságának egyik alapját, egy a kath. hitre tért férfiúnak hazafiságára bizta. A vádat, mintha a pápa, kinek a hit és életjámborság kérdéseiben adott szavai a mi lelkiismeretünk szabályai, bármely országban külhatalom volna, megczáfolja a legkevésbbé gyanus államférfiú, kit máskép a vas és vér emberének neveznek, a német birodalmi gyülésen tett nyilatkozatával: amely országban katholikusok vannak, ott a pápa nem külső hanem benső hatalom, épen azért, mert katholikus egyház s kath. hivő pápa nélkül nincs, nem lehet. (Ugy van! Élénk tetszés.)

Gazdagságot vagy tudóst, ha mégis, előállít a világ: de kötelességhivet csak a religio. Pisa, Genua,

Velencze szilárdan, kitünően katholikusok, köztársaságiak és leggazdagabbak valának. (Igaz!)

Goethe csak azon jellemet tartotta tiszteletreméltónak, mely önfeláldozó; önfeláldozást pedig sehol sem mert feltételezni, vagy keresni, csak ahol religio honol a lélekben.

Proudhon sok istenkáromlást irt, de a lehozásokban rendületlen levén, a történelem tényeit kényszerült elismerni, irván: „a ker. religio rakta le a társadalom alapjait, ő adta meg a nemzeteknek az egységet, a személyességet, mikép az egyes családoknak; ő volt a törvényhozók munkájának szentesitője, ő sugalta a költőket, ápolta a müvészetet, — s a földi élet létokát, a remények végczélját az egekbe helyezve, a fájdalomban elmerült világra vidámságot hozott, a töredező keblekben lelkesülést gyulasztott. Mennyire tudja ő nemesiteni a kézi munkát, a munkásnak a názáreti Jézust és Józsefet adván társul; mennyire képes enyhiteni a szenvedést, alázatosságra hajlitani a gazdagnak magasságát, magasra emelni a szegények megvetett méltóságát! A nemes szivekben mily sokszor gyujtottak lelkesedést az ő könyei, mily nagy erényeket szült magának a lelkekben, mily hősies odaadást hódított! A szeretet mily nagy folyamát öntötte a religio sz. Teréznek, szalézi sz. Ferencznek, paulai sz. Vinczének, Fenelonnak szivébe a szenvedők iránt, mily kapocsba foglalta a népeket, hagyományaiban egyesitvén az időket, a nyelveket, a népfajokat, nem olvasztva, hanem tökéletesitve mindeniket. A keresztény religio oly életpéldányokat, oly eszményeket hozott létre, melyekhez a tudomány mit sem adhat és szerencsések volnánk, ha tudományunkkal létesíthetnők azt, amit a religio mint történeti tényt és saját müvét adja előnkbe“ (Moigno által idézve: „Les splendeurs de la foi“ Tom. 4. p. 319.)

A vallási és erkölcsi rend, — alapja, életereje az anyagi rendnek, és épen azon rombolás, mely a vallás és erkölcsi rendben előidéztetik, szüli a rombolást az anyagi rendben is, mely itt-ott már oly fokra hágott, hogy maga az együttélhetés kérdésbe jött.

A fejlődés az életben hirdeti: hogy a ker. káté, ennek minden törvényeivel, — vagy társadalmi szétomlás, ennek minden rémeivel.

Két elnökünk működött ugyan az anyagi rend fenntartásában is, de a nemzetnek legnagyobb kincsét, fennmaradásának első feltételét, a vallás- és erkölcsi rendet, társadalmi áldásos befolyásaiban, a téves felfogások ellen fenntartani teljes feláldozással törekedett. Czirákyról, mint aki hosszú éveken át társulatunk élén működött, senki kétségbe nem vonhatta, hogy társulatunk végczélját, mely az öntökéletesedés és mások ker. tökéletesitése, soha szem előtt nem tévesztette. Ő benne valamint elnöktársában a keresztény hit nem elmélet, nem játszi felvillanás, nem érzelem, hanem elv és törvény volt, mely napról-napra szilárdulván, azt az egységes életirányt, azt a hűséget szülte és fejlesztette, melyet egy szóval: katholikus jellemnek nevezünk. (Nagy tetszés.)

Ily jellemre legnagyobb a szükségünk. Sok katholikusaink vannak az Isten előtt! volnának annyian a világ előtt! Vannak félreeső kápolnákban, vagy csendes misékben, volnának annyian a polgári élet zajos piaczán! Melegednek sokan a tűznél Kaifás pitvarában, de mihelyt észrevétetnek, egy gyáva szolgálónak csacsogásán elrémülve kiáltják: nem vagyok ultramontán, nem vagyok klerikális, mintha a ker. hit csak a klerusnak, s nem egyszersmind minden hivőknek közös kincse volna. Pedig a keresztény hivők bátorsága nem utczai lázadásra, nem forradalmi

merényletekre hivatik; hanem csak nyilt egyenes szóra ott, ahol kell, és törvényes cselekedetre amikor kell.

Mig a közhatalom vallotta a keresztény hitet, egyes hivő tetemes erkölcsi kár nélkül veszteg maradhatott: ma az egyetemes cultusnak hiányát kell, hogy egyesek pótolják. (Ugy van.)

Mily bátran tanusitá kath. meggyőződését Cziráky elnökünk, midőn az uralkodásra törő előitéleteket taposva, itt a fővárosban a ferencziek templomában a péterfillér gyüjtését rendezte s barátjával gróf Győryvel, fényes öltönyben, a nagy miséről visszatérve a fillért szedő gróf kisasszonynak tányérjára 1000 frtot tett le s barátja ugyanannyit. (Nagy tetszés.)

Hithűségét, kath. meggyőződését másik elnökünk sem rejtette véka alá soha; de olvassuk az evangeliumban: Péter és János Jézus sirjához futottak, János megelőzte Pétert. Cziráky a lourdesi zarándokláshoz csatlakozott, a „Patrona Hungariae" zászlót a csodák templomának szentélyébe helyezte: s itt gyüléseinkben a tiszteletet magának tartotta fenn, hogy a szent atyának hódolatot s könyörgést pápai áldásért inditványozzon.

Családi házáról elég legyen emlitenem, hogy a most mély gyászba lépett grófné hitvese, annyi évek óta az Oltáregylet főnöke, az Ur oltárainak, öltözékeinek áldozatot és fáradtságot nem kimélő gondozója, diszítője: „Nudus eram et cooperuistis me" az Ur szavainak és áldásának ő az örököse. (Éljenzés.)

A keresztény hit bevallása az életben, élet a keresztény hitben: ez a magyar hazafiság, mint ezt őseink értették és élték.

Az igazság bevallása hódit, a tagadást szükebb körre szoritja, a jövő győzelem magvát elhinti; a kendőzés kopár marad mindenütt. Az egészleges

tagadást csak egészleges bevallással lehet ellensulyozni, s hogy az elméken el ne évesedjék, megakadályozni. A mely intézményeket ellentmondás s védelem nélkül engedünk ledöntetni, romjaikból nem emelkednek fel azok soha.

Czáfolva a tévedést, hirdetjük az igazságot, hirdetve fenntartjuk, fenntartva terjesztjük, — terjesztve erősitjük, erősitve győzelemre segitjük. Isten a megváltási intézménynek védelmét emberekre bizza a földön; ő parancsolta, hogy az igazságról tanuságot tegyünk, ezt megtéve — többi az ő gondviselése.

Tisztelt Nagygyülés! Legyen szabad egy hasonlatot felhoznom a nép életéből. Afrikának néptörzsei szakadatlan irtó háboruban élnek. Amint támadásra indulnak, fejök felett sascsoportok víjognak, ezek kapván meg a csatatér elesettjeit. — Amint a nagy lárma, amint a sok futkározás meg volt: ilyen szokott lenni az ő ütközetük legtöbbször, ők távoznak, és kezdődik a sasok tora. — Ezek, amint a hitküldérek tudósításaiban olvashatni, először nem a halottakra, hanem a még hánykolódó, segélyért kiáltozó sebesültekre csapnak le. Mintha ösztönszerüleg tudnák, hogy a halottak ugy is az ő étkük, az élő sebesülteket akarják biztositani maguknak, s e végből azonnal szemöket ássák ki. Ezek nem menekülnek többé, ezek az ő martalékuk, mert védtelenek, mert tehetetlenek: a keresztény hit a lélek világa, mely ha kioltatik, az egész ember védtelen, minden gonosz szándéknak vak eszközévé lesz.

Nem old meg e hasonlat sok titkot a ker. hit ellen vitt törekvésekben? Az alkalmazást, nehogy hosszadalmas legyek, abbahagyom.

Társulati működésünk czélja a ker. hitnek világát megőrizni, s evvel a ker. hazafiság szellemét is ápolni a magyar lelkekben. Ennek élt felejthetlen két elnökünk, azért is lett nagy hazafi, mert

nagy keresztény volt mindkettő: hiányuk érzékeny nem csak társulatunkban, hanem az egész magyar hazában.

És midőn én társulatunk s az összes magyar katholikusok nevében számukra e hálakoszorut füztem örök emlékül, a társulat érdemdus hivatalnokainak köszönetet mondok a társulat ügyei körül tanusitott buzgalmukért és fáradozásukért, a nagygyülést megnyitottnak kijelentem.

(Szünni nem akaró éljenzés. Az egész közgyülés felállva s tiszteletteljesen tapsolt.)

SZALKAI LÁSZLÓ ESZTERGOMI ÉRSEK ÉS A CSEH UTRAQUISTÁK.*

1524—6.

Fraknói Vilmostól.

A németországi egyházi szakadás terjedésével szemben, az egyház fejének és híveinek némi kárpótlást igért a Csehország vallási állapotaiban jelentkező fordulat, melynek előkészitésében a Budán tartózkodó pápai követek és az esztergomi érsek a főtényezők.

Csehország, a husszíták föllépése óta, folytonos vallási mozgalmak színhelye volt. Az utraquisták (kelyhesek) és a pikardok (cseh testvérek) küzdelmei a katholikus egyházzal és egymás között szüntelenül megujultak. A bazeli zsinaton létrehozott vallási békét egyik fél sem fogadta el. Sőt Podjebrád György uralkodása alatt a bajok még súlyosbodtak. 1485-ben

* Egy fejezet a „Monumenta Vaticana“ bevezetéséből.

a katholikus és kelyhes rendek, harminczöt év tartamára fegyverszünetet kötöttek; de ez sem biztosította az országnak a vallási béke áldásait.

Ezalatt a kelyhesek felekezetének a kath. egyházba való visszavezetésére ismételve kisérletek történtek, a nélkül, hogy eredményre vezettek volna.[1] Ezen tárgyalások mindazáltal a katholikus és utraquista rendek közeledését, majd szövetkezését a pikardok ellen, vonták maguk után.[2]

II. Lajos király trónralépte után, a régi ellentétek megújultak, sőt Luther tanitásának terjedése Csehországban a visszavonás új magvait hintette el. A király, mikor 1523-ban hosszabb időt töltött Prágában, a béke helyreállítása érdekében, az összes tisztviselőket elbocsátotta, és az új kinevezéseknél úgy a katholikusok-, mint az utraquisták- és pikardokra is tekintettel volt. Azonban a remények, melyeket ezen intézkedéshez csatolt, nem teljesültek. Az egyenetlenségek nem szűntek meg.

Mivel pedig a kelyhesek, kiket a pikardok és a lutheránusok egyaránt fenyegettek, a katholikusokhoz való közeledésben kerestek oltalmat.[3] Szalkai László egri püspökben, — ki mint magyar cancellár a királyt Csehországba kisérte, — a helyzetet alkalmasnak ismerte föl arra, hogy a kelyhesek vissza-

[1] Így 1493, 1501, 1502-ben. Az utóbbi esztendőben az utraquista rendek, a prágai országgyűlésen előterjesztették föltételeiket, melyek elfogadása után a kath. egyházba visszatérnek: a pápa erősítse meg a bázeli vallási békét, és nyilatkoztassa ki, hogy azokat, a kik az Oltáriszentséget két szin alatt veszik, az egyház igaz fiainak tartja; a prágai érsek, az olmüczi és letomischli püspökök „a régi szabadalmak és szokások szerint választassanak"; ezek két szín alatt áldoztató papokat is szenteljenek; a vitás kérdésekre nézve (a kis gyermekek részesitése az Oltáriszentségben, a cseh egyházi érsekek stb.) minden abban az állapotban maradjon, mint a bázeli béke előtt volt. (Palacky. Geschichte Böhmens. V. köt. II. rész 40—43.)

[2] Palacky i. m. 72 és 225.

[3] Palacky 351.

vezetésére a római egyházba, a siker kilátásával, újabb kisérlet történjék.

Tervét, az 1524-ik év első napjaiban, a Rómába menő Burgio által terjesztette VII. Kelemen pápa elé, ki azt örömmel karolta föl, és a főpapot dicséretekkel halmozta el. „Testvériséged szándéka — írja neki — ha valósul, annyira dicsőséges tett Isten és az emberek előtt, hogy minden egyéb kitünő és érdemes tettedet túl fogja szárnyalni. Legmelegebben buzdítunk tehát, hogy igyekezeteidet folytassad.“ [1]

A pápa kiemeli levelében, hogy ezen kisérletre több oknál fogva helyez fontosságot. Azt a reménységet táplálta, hogy a siker, melyet Csehországban kivív, Németországra is visszahat; vagy legalább „ha a csehországi szakadás idült betegségét meggyógyítani sikerül, ezzel bebizonyítja, hogy a németországi kór orvoslását nem az orvos buzgalmának és szakavatottságának hiánya gátolja.“ Mindazáltal bár a csehek visszavezetése magasztos és dicsőséges föladatnak látszott, nem akarta, hogy Róma tegye meg az első lépést. „A betegnek kell — úgymond — az orvost fölkeresni; nem illő, hogy az orvos föltolja magát.“ Ezért Burgiót megbízta, hogy Lajos királyt figyelmeztesse a nagy dicsőségre, mely rá háramlik, ha a cseh nemzet „a romlás és kárhozat ösvényéről, az üdvösség útjára, az ő uralkodása alatt vezettetik; és eszközölje ki, hogy ez ügyben a csehek forduljanak mint kérelmezők a szent székhez.“

Míg ekként az előkészítés Burgionak jutott osztályrészül, az érdemleges tárgyalások vezetésére

[1] Az 1524 február 20-án kelt pápai breve a vatikáni regestákban. (A pápai irat kétségtelenné teszi, hogy ez ügyben az initiativa Szalkaitól ered. Illud vero non minus gratum censuimus, quod piam illam cogitationem tua sponte susceperis . . .“ — Burgio is 1524 szeptember 19-én irja, hogy Szalkai „è stato lo authore di questo negocio.“

Campeggio volt hivatva.[1] A nuntius az ügyet szokott buzgalmával karolta föl. Szalkai pedig — a ki időközben az esztergomi érsekségre emeltetett és a királyra uralkodó befolyást gyakorolt, — kivitte, hogy a tárgyalások haladék nélkül megindúltak.

A király julius 14-re (1524) Prágába országgyűlést hirdetett, és a királyi biztosok mellett, Brodarics prépostot küldötte oda, hogy a szentszék kivánatai teljesítését előmozdítsa.[2]

Az országgyülésen egybegyült katholikus és utraquista rendek szoros szövetségre léptek; a pikardok és lutheranusok ellenében kölcsönös támogatást igérve egymásnak. Majd az egyházi egyesülés tárgyában is értekezleteket tartottak, a melyek folyama olyan kedvező volt, hogy már az egyesség szentesítésére a pápai legatust meghívni készültek. De váratlanul nehézségek merültek föl, melyeket ezen országgyűlésen elhárítani nem sikerült.[3]

Ezalatt Prágában és az ország egyéb városaiban a pikardok és lutheránusok üldözése megindúlt. Sokan börtönbe zárattak, mások száműzettek. És Károly münsterbergi herczeg, Podjebrád György unokája, az utraquista rendek vezére, szeptember közepe táján Budára jött, hogy a királynál a pikardok

[1] A pápa megbizását és utasitását Giberti datarius 1524 május 12. közli Burgioval. Ezen jegyzék Campeggiohoz küldetett. A legátus volt hivatva megitélni, vajjon a viszonyok alkalmasak-e az actio meginditására. (Az említett jegyzék egy ritka olasz munkában látott napvilágot. „Lettere 3. Principi publicati da Girolamo Ruscelli. 1573. Venezia. 79. l. Palacky nem ismerte, minélfogva ezen tárgyalások eredete iránt tájékozatlan. E mellett a pápai követek jelentéseinek is csak kis részét ismerte.)

[2] Burgio 1524 julius 18- és szeptember 22-iki jelentései.

[3] Némelyek szerint, az alkudozásokat az a hir zavarta meg, hogy Lajos és Mária Lutherhez csatlakoznak. Mások szerint Lajos épen ekkor a pikardok felekezetéhez tartozó több főúrhoz segítségért folyamodott az elégületlen magyarok ellen: és ez a katholikusok körében csüggedést idézett volna elő. (Burgio 1524 augusztus 17- és Campeggio augusztus 22-iki jelentéseik.)

és lutheranusok teljes kiirtására czélzó rendszabályok foganatositását sürgesse; igérvén, hogy ha ez megtörténik, egész Csehország, két hónap alatt, a kath. egyháznak meghódol.

Azonban az esztergomi érsek az erőszakos eszközök alkalmazását nem helyeselte, és azt hangsúlyozta, hogy a siker biztositása türelmet igényel.

Burgio azon véleményben volt, hogy az óhajtott czél elérését Szalkai önző érdekből késlelteti, és közreműködéseért kilátásba helyezett bíbornoki fövege elnyerése iránt biztositani akarja magát. Ezért, meg lévén győződve a felől, hogy minden akadály elhárítása és a csehországi vallási szakadás megszüntetése egyedül az esztergomi érsektől függ, a kit — úgymond — „az ország második királya gyanánt lehet tekinteni,“ — a pápától fölhatalmazást kért, hogy a csehországi tárgyalások sikeres kimenetele esetében a bíbor adományozása iránt igéretet tehessen.[1]

Campeggio bíbornok támogatta Burgio javaslatát, és figyelmeztette a pápát a nagy botrányra és veszélyre, mely abból keletkeznék, ha a pikardok ismét fölülkerekednek, mert ez esetben a németországi lutheránusokkal egyesülnek és merészségökben nem ismernek többé határt; míg ellenben a csapás, mely őket lesújtja, a németországi lutheránusokat is megalázza és gyengíti.[2]

Ily informátiók alapján, a pápa az esztergomi érsekhez brévét intézett, melyben a vallási egyesü-

[1] Burgio 1524 szeptember 19-iki jelentése.

[2] Campeggio 1524 szeptember 23-iki jelentése. (A legátus Bécsből titkárát küldötte volt az érsekhez. Ez azt hangoztatta, hogy a siker biztos, de nem szabad elhamarkodni a dolgot, fontos és előnyös körülménynek mondotta, hogy az egyik Pernstein a ki, habár a kelyhesek felekezetéhez tartozik, titokban a cseh pikardokat támogatja és a zavarokat élesztve a cseh korona elnyerésére látszik törekedni, a király ellen tervezett merénylet miatt vád alá helyeztetett és Budán őrizet alatt van.)

lés müvének szerencsés megindulásáért neki tulajdonitotta az érdem oroszlánrészét.

„Jól tudjuk — úgymond — mennyire fáradoztál a közelebbi esztendőkben, hogy a csehországi kelyheseket, kik a katholikus hittől jelentéktelen dolgokban térnek el, a keresztény szeretet szellemének és az egyház testével való egyesülésnek megnyerjed. Legujabban, főleg a Te tanácsodra és eszközlésedre történt, hogy Prága város közönsége a pikardok hűtelen és istentelen felekezetét, mely a dicső Csehországot régóta elnyomja és beszennyezi, kiküszöbölte, és a hűtlen eretnekekkel Isten boszúját éreztette.“ A pápa inti, „ne engedje, hogy a mit kitünő sikerrel véghezvitt, mások ármányai megzavarják;“ különösen pedig hiúsítsa meg azok igyekezeteit, a kik a pikardokat előbbi állapotukba visszahelyezni és kelyhesekkel kibékiteni akarják.

Egyúttal egy másik irásban igéretet tesz, hogy ha az ügy várakozása szerint intéztetik el, „méltósága gyarapítása által“ be fogja bizonyítani, menynyire kedvesek előtte fáradozásai.[1]

Campeggio bíbornokot pedig egyenesen fölhatalmazta, hogy mivel a cseheknek a kath. egyház kebelébe visszavezetését legbiztosabban az esztergomi érsek tekintélye és bölcsesége viheti keresztül, amennyiben ezt csakugyan végrehajtja, a pápa és bíbornoki collegium nevében a bibornoki méltóságot ajánlhassa föl neki jutalmúl.[2]

A legatus nem késett ezen ajánlattal Szalkai buzgalmát éleszteni.[3] Az érsek, a pápához intézett válasziratában, boldognak vallja magát, hogy a szent-szék elismerését kivívhatta, és az egyház leg-

[1] Az 1524 október 8- és 26-án Szalkaihoz intézett pápai iratok a regestákban.

[2] A pápa 1524 október 8-án Campeggióhoz intézett brévéje ugyanott.

[3] Burgio 1524 október 31-iki jelentésében említi ezt.

magasabb kitüntetésére érdemesnek tartatik. Fölösleges volt — úgymond — előtte a csehországi vallási ügy fontosságát fejtegetni; mert, habár a saját hazája végső veszedelme hihetetlen módon elfoglalja, egész lélekkel azon van, hogy Csehországnak az egyház kebelébe visszavezetése, melyet pápák és hatalmas fejedelmek, vérontással is, többször eredménytelenül kísérlettek meg, ő szentsége uralkodásának dicsőségét gyarapítsa.[1]

Ez alatt Lajos király november 30-án Prágába országgyűlést hirdetett. Trepka udvarmester és Welhartici Wenczel királyi titkárt küldötte biztosokul, azon meghagyással, hogy a vallási egyességet hozzák létre, és Magyarország részére segítséget eszközöljenek.[2]

Előbb Morvaországba kellett menniök, hogy a prágai országgyűlésre küldendő követek választására és utasítására befolyást gyakoroljanak. Azonban a morvaországi rendek magatartása nem felelt meg az udvar várakozásának.[3]

És a prágai országgyűlésen új nehézségek merültek föl, melyek miatt a tárgyalások nem vezettek óhajtott eredményre.[4]

A katholikus urak Budára küldött követeik által sürgették, hogy soraikból mindazokat, a kik két esztendő előtt hivatalukat elvesztették, a király helyezze vissza. A pápai követek és az esztergomi ér-

[1] Az érseknek 1524 november 3-án a pápához intézett levele. Theiner, II. 639.

[2] Burgio 1524 október 31-iki jelentése.

[3] Burgio 1524 október 31-, Campeggio deczember 6- és 7 iki jelentései. A morvaországi rendek nem voltak hajlandók követeket küldeni Prágába. A török elleni segitség tárgyában úgy nyilatkoztak, hogy előbb látni akarják, mit tesznek a többi országok és különösen Magyarország. A legátus a Pernstein testvérek ármányainak tulajdonítja a remények meghiúsulását; emliti hogy az elégedetlen morva uraknak a magyar udvarnál is van támaszuk; és minden baj a király túlságos jóságából származik.

[4] Burgio 1524 deczember 6. és 26-iki jelentései

sek abban a véleményben voltak, hogy ezen kívánat teljesítése, mivel több utraquista urat is meg kellene állásától fosztani, a unió sikerét veszélyeztetné. Ez okból a katholikusokat türelemre intették és biztositották, hogy tárgyalások befejezése után igényeik ki fognak elégíttetni.

De az 1525-ik év első napjaiban megnyitott prágai országgyülésen egybegyült kath. urak ismét a visszahelyezés kérdését tolták előtérbe, és elintézéseig azon ürügy alatt, hogy a bázeli békekötést előlegesen tanulmányozni kivánják, tárgyalásaikat elnapolták.

Ekkor a pikardok felekezetéhez tartozó főhivatalnokok, helyzetök tarthatatlanságát fölismerve, önként bejelentették lemondásokat. A király elfogadta és — január 18-án — elrendelte a letett katholikus és utraquista hivatalnokok visszahelyezését. Az első helyet Rozmitali Lew nyerte el, mint Csehország fővárgrófja (Obertsburggraf), a kivel ez alkalommal ellensége az esztergomi érsek is kibékült.[1]

Ekkor aztán, a január 25-én újra megnyilt országyülésen létrejött a vallási egyesülés.

Kimondatott, hogy a bázeli megállapodások (compactata) érvényben maradnak: úgy a katholikusok mint az utraquisták „szertartásaikat, régi szokásaikat, különösen az Oltáriszentség vételét illetőleg,“ megtartják; a templomok és plébániák ügye a régibb országgyülések által szabályozott állapotban marad; Isten igéjét csak püspökök által fölszentelt papok hirdethetik; a püspökök oly papokat is szentelnek, kik az Oltáriszentséget két szín alatt szolgáltatják. A király fölkéretett, hogy az egyességet erősítse meg, és szentesítését a pápánál eszközölje ki.

Egyszersmind az országgyűlés a pikardok tanai hirdetését és isteni tiszteletöket eltiltotta; a végleges

[1] Burgio 1825 január 20-iki jelentése.

intézkedést akkorra halasztotta, mikor az unió szentesitve lesz.[1]

Ezen eredményről a két pápai követ örömtől áradozó levélben tudósítja a pápát.[2]

Azonban még sok nehézséget kellett leküzdeni. A kelyhesek felekezetének azon része, mely az uniót ellenezte, a végzéseknek törvény erejévé leendő emelkedését meg akarta akadályozni, s azt hirdette, hogy az országgyűlésen nem volt mind a három rend kellő számban képviselve. Egyúttal azt terjesztették, hogy Mária királyné nem helyesli az egyességet; a mi oly nagy hatást szült, hogy a király szükségesnek látta hivatalos iratban megczáfolni.[3]

Végre szent György napján, újabb országgyűlés a januáriusi végzéseket megújította, és a megerősítés kieszközlése végett a katholikus és utraquista egyházi és világi rendek legkiválóbb tagjait Károly münsterbergi herczeg vezetése alatt, Budára küldötte.

Május 21-én ünnepélyes audientiában a két pápai követ jelenlétében fogadta a király.[4]

Lew Zdenko a csehországi rendek hódolatát tolmácsolta és az országgyűlés végzéseit bemutatta. Kinyilatkoztatta, hogy a katholikus rendek az anyaszentegyház igaz fiainak tartják mindazokat, a kik az Oltáriszentséget két szín alatt veszik „mivel azt cselekszik, a mit Krisztus rendelt.“

[1] Az országgyűlés végzései közölve vannak Bartholomaeus von Sanct Aegidius prágai krónikájában. (Ed. Höfler. 1859.) 112—5.

[2] A két követ által közösen aláirt levéllel egyidőben Sadolethez is ment február 11-én jelentés.

[3] Burgio 1525 április 26-iki jelentése.

[4] Az esztergomi érsek ez alkalommal azt ajánlotta a legátusnak, hogy Károly herczeget, aki szorult pénzügyi viszonyok között él, némi pénzösszeg legalább ezer forint ajándékozásával kötelezze le; megjegyezve hogy e tekintetben ő is tesz annyit, amennyit tehet. (Campeggio 1825 május 8-iki jelentése.)

Mire Pasek János, az utraquisták nevében, azt a nyilatkozatot tette, hogy az anyaszentegyház hű fiainak tartják azokat, a kik az Oltáriszentséget egy szín alatt veszik, mivel „Krisztusban való hitök által vezérelve“ cselekesznek így. Mindketten cseh nyelven szólottak, és beszédeiket Welhartic Wenczel királyi titkár latin nyelven tolmácsolta.

A király nevében az esztergomi érsek válaszolt. A rendeket a kibékülés müvének sikeres befejezéséért dicsérettel halmozta el, és a küldöttséget fölkérte, hogy a végzéseket és kívánatokat írásban nyújtsa be.

Campeggio szintén örömét fejezte ki, megjelenésök fölött és minden „tisztességes kivánatuk teljesitésére“ késznek nyilatkozott.[1]

Az általános örömet, melylyel a követség megjelenését az udvar és a pápai követek fogadták, csakhamar megzavarták a tiltakozások, melyek a következő napokban Csehországból érkeztek. Az engesztelhetetlen utraquisták, tizenhat főúr és háromszáz lovag pecsétjével ellátott kérvényt küldött a királyhoz, hogy az országgyűlés végzéseit ne erősitse meg. Majd még több ily folyamodás érkezett.[2]

A pápai követek, ily körülmények között késtek a király által kivánt emlékiratot benyújtani.

Ekkor Campeggio a követség papi tagjaival bocsátkozott alkudozásba, és az emlékirat szerkesztésére ajánlkozott. Ezt oly módon fogalmazta, hogy abban a csehországi rendek a bázeli eredmények újból megadását, nem pedig megerősítését kérik; mivel ugyanis a bázeli zsinat végzéseinek a szentszék szemeiben nem volt érvényök, a bibornok nagy súlyt helyezett rá, hogy most se történjék azokra hivatkozás.

[1] Campeggio 1825 május 26 és Burgio junius 6-iki jelentései.
[2] Palacky, i. m. 550.

Azonban a követség rá nem állott; mert megbízása szerint a bázeli egyességen alapuló országgyülési végzés megerősítéseért, nem új engedmények kieszközléseért kellett lépéseket tennie.

A pápai legatus viszont kijelentette, hogy az országgyülési végzések megerősitéséhez nem járulhat, minthogy általános kifejezései újabb bonyodalmak forrását képezhetik. Így, a „régi szertartások és szokások megtartásáról“ szól, anélkül, hogy tisztába lehetne hozni, hogy melyeket értik azok alatt. Egy másik pont érvényben hagyja a korábbi országgyüléseknek a templomok- és plébániákra vonatkozó végzéseit; melyekről a szent-széknek nincsen tudomása.

A cseh követek élő szóval némi fölvilágosítással szolgáltak; de ragaszkodtak azon kívánathoz, hogy a legatus a prágai országgyülés végzéseit toldás és elhagyás nélkül erősítse meg.

Campeggio bibornok föl volt háborodva. Megjegyzé, hogy a csehek akkor sem lehetnének követelőbbek, ha ők állanának a szent-szék fölött.

Az esztergomi érsek nem helyeselte a bíbornok merev magatartását; ismételve úgy nyilatkozott, hogy nem szabad a cseheket kielégíttetlenül bocsátani haza. Campeggio viszont rosz néven vette és megrótta Szalkai engedékenységét. Mire ez azzal az igérettel nyugtatta meg, hogy a király a csehek politikai vonatkozású kivánatait csak a vallási kérdések kielégítő megoldása után fogja teljesiteni.

Lajos király ily módon a csehekre pressiót akart gyakorolni. Egyszersmind személyes rábeszéléssel hatott rájok, azt vitatva, hogy mivel a legatus a cseh nemzetnek ugyanazon engedményeket biztositja, melyeket eleik a bázeli zsinattól eszközöltek ki, a követek megnyugodhatnak, mert megbizásuk értelmében járnak el.

A cseh követek, a királyi tanácsosokkal folyta-

tott hosszú tárgyalások után kijelentették, hogy a király akarata előtt meghajolnak.[1]

Erre a legátus elkészitette a megerősítő bulla fogalmazatát. Mivel a csehek, a két szín alatti áldozás kivételével az egyház tanitását és szertartásait elfogadták, a legátus a kath. hit főbb tételeit is bele vette a szövegbe, és végére azt a záradékot csatolta, hogy a szent-szék engedményei az egyházi javak tényleges birtokosaira csak úgy terjednek ki, ha azokat visszaszolgáltatják, vagy az egyházzal egyességre lépnek.

A csehek beható tanácskozás után, junius 5-én Burgio előtt kinyilatkoztatták, hogy a bullát el nem fogadhatják: mindazáltal nincs kifogásuk az ellen, hogy a legátus a bullát állítsa ki, és egyelőre a király kezei között hagyja; a jövő országgyűlésen oda fognak hatni, hogy a rendek elfogadják; most azonban csak az utolsó országgyűlés végzései megerősitését sürgették.

Erre a legátust rá nem birhatták. És így az alkudozások megszakadtak. A csehek visszatértek hazájukba, azzal az igérettel, hogy a jövő országgyűlésen a végső nehézségeket is el fogják hárítani.

A legátust fáradozásai eredménytelensége elkeseredéssel töltötte el. A cseheket vádolta, hogy magán érdekek vezetik, nem a vallás java lebeg szemeik előtt.

Burgio ezen fölfogásnak nem mondott ellen; de mint gyakorlati politikus abban a nézetben volt, az intéző egyének magánérdekeit is figyelembe kell venni. Kezdettől fogva — ugymond — nem számí-

[3] A legátust, mint június 5-iki jelentésében panaszolja, elkeseritette az is, hogy a csehek azzal gyanusitották, mintha a tárgyalásokban pénzérdekek lebegnének szeme előtt. *Bartos krónikájában is föl vannak jegyezve azon alaptalan hirek, melyek szerint a legátus nagy összeget követelt volna a megerősitésért i. m. 160 l.*

tott arra, hogy egész Csehországot a vallásos lelkesedés melege át fogja hatni. Emiatt azok közreműködését, kiknél saját hasznuk, vagy ellenségeik leküzdése volt a cselekvés rugója, nem utasította vissza.

Ő a tárgyalások fönnakadásának okát a cseh urak azon aggodalmában találta, hogy az elégületlenek pórlázadást támaszthatnak, továbbá a magyarországi zavarokban s végre a Lew Zdenko és Rosenberg Henrik között fönnálló ellenségeskedésben.

Mindazáltal, mivel a lényeges pontokban meg volt az egyetértés, és csak a forma-kérdésben maradt fönn eltérés, a pápai követek és velök az esztergomi érsek is, nem mondottak le a siker reményéről, bizalommal néztek a jövő cseh országgyülés elé.[1]

És csakugyan Prága város tanácsa levélben biztosította a nuntiust, hogy az országgyülés a vallási egyesülés útjában álló végső akadályokat is el fogja hárítani. Károly herczeg pedig ismételve, élő szóval úgy nyilatkozott, hogy a helyzet kedvezőbb mint bármikor volt. A katholikusok szövetsége a kelyhesekkel zavartalanul állott fönn; egyesült erővel folytatták a küzdelmet a pikardok ellen.[2]

Csak a Rosenberg-párt foglalt különleges állást, és a pikardokkal Lew Zdenkó megsemmisítésére szövetkezett. A pártküzdelmet magánbirtokügyi viszályok még inkább elmérgesitették; úgy hogy polgárháboru kitörésétől lehetett félni. A király ezért a két párt küldötteit Budára hivta meg. Itt (1526 első napjaiban) a kibékülés létrehozásán a nuntius is buzgón fáradozott.

[1] Campeggio 1525 június 6- és Burgio szintén június 6-iki jelentései. Valamint Campeggio június 10-én a lengyel királyhoz irt levele. (Acta Tomiciana. VI. 272.)

[2] Burgio 1525 július 18, 30 és november 31-iki jelentései.

Az ápril havában tartandó országgyülés volt hivatva a pártküzdelmeknek véget vetni és a vallási egyesülés tárgyában a szent-szék kivánatait teljesiteni. A siker biztositása érdekében, a nuntius oda hatott, hogy a király Szalkai Lászlót küldje biztosul. Ez a megbízás elvállalására kész volt; de a magyarországi pártmozgalmak miatt az országból nem távozhatott. A kollini és kuttenbergi gyűléseken a pártviszályok újult erővel törtek ki, minélfogva a sokáig táplált remények ismét füstbe mentek.[1]

A SZENTIRÁSI TUDOMÁNYOK ÉS A KERESZTÉNY HITVÉDELEM.

Sokszor találkozunk az életben ferde nézetekkel azon viszonyt illetőleg, mely a szentirási tudományok és a hitvédelem között létezik. Vannak ugyanis, kik ezen viszonyt tulságosan szorosnak tartják, és azt vélik, hogy a keresztény vallásrendszer már alapjában inog, midőn a közönséges „belső okoknál" valamivel erősebbeket hoz fel valaki a mellett, miszerint egyik-másik ó-szövetségi szent könyv nem azon időben lett irva, melyből azt közönségesen keltezni szoktuk. Ez az egyik hiba, mely a hitben gyönge lelkeknek ártalmára lehet ugyan néha, de mely közönségesen mégis aránylag kevés pusztitást visz végbe, mivel a tulságos aggodalmasság épen nem tartozik azon hibák közé, melyek korunkat jellemzik.

Sokkal károsabb az ellenkező véglet, azaz azon vélemény, mely szerint az egész biblikum nem is tartozik a keresztény hitrendszerhez. Vallják ezt különösen azok,

[1] Burgio 1525 november 16, 30, 1526 január 23, február 2- és márczius 12-iki jelentéseik. V. ö. Palacky i. m. 564.

kik ha egyszer egy alapvető hittant úgy — ahogy átvették, azt gondolják, hogy a keresztény vallás védelmével is végeztek. Csak ezen könnyelmű tévedésnek köszönhetjük azon kimondhatatlan károkat, melyeket többek közt Strauss és Renan a keresztény világban okoztak.

A védekező hittudományt kétféle értelemben vehetjük; szorosabban értjük alatta az alapvető hittant, tágabban azon ismeretek összegét, melyek a vallás igazságának bizonyítására és a közönséges ellenvetések czáfolására bármiképen is felhasználhatók. A szentirással foglalkozó tudományágakat szintén két csoportra oszthatjuk, melyek közül az egyik a szentkönyveket ismerteti, (introductio biblica) a másik pedig azoknak tartalmát elemzi (szenttörténet, régiségtan, értelmezés stb.) Tekintsük most azon viszonyt, mely az emlitett egyes tudományokat összefűzi.

A szentirás ismertetése különösen az uj-szövetségi szentkönyveknél bir igen nagy fontossággal. Az egész keresztény hitrendszer dőlne dugába, ha az uj-szövetségi szentkönyvek történeti hitelességét nem tudnók kellőképen bebizonyítani — ha nem tudnánk teljesen kielégitő választ adni a renanisták azon állitására, mely szerint az evangeliumok jó részben mondákat tartalmaznának. Hiába hivatkoznánk az ilyenek ellen az egyház határozataira, mert hát hogyan bizonyíthatnók be az egyház isteni eredetét evangeliumok nélkül? Vagy tév-körben kellene mozognunk, (az egyházat az evangeliumokból és az evangeliumokat az egyház határozataiból bizonyítva) vagy pedig hallgatásra volnánk kényszeritve.

Az uj-szövetség ismertetése tehát a keresztény hitvédelem több sarkalatos pontját tárgyalja. Ezen sarkalatos pontokat könnyen lehozhatjuk azon meghatározásból, melyet Hurter ád, midőn a biblikus tudományágakat elősorolva igy szól: „Introductio biblica, quae illius (t. i. S. Scripturae) veluti fata persequitur, et faciem considerat humanam.“[1] A szentirás ismertetésének feladata tehát a szentkönyvek történetét és hogy ugy mondjuk emberi te-

[1] Compendium theol. dogm. I. nr. 228. Oenip. 1880.

kintélyét előadni. A szentkönyvek története pedig ismét két kérdést köteles megoldani, a czimszerűséget (authentia) és a megmásítatlanságot vagy hamisítlanságot (integritas); azok emberi tekintélye pedig a történeti hitelességgel esik össze. Igy tehát minden egyes szentkönyv ismertetése e három kérdés körül forog: 1. Ki és mikor irta a könyvet. 2. Mily állapotban jutott el hozzánk. 3. Igazak-e az abban elbeszélt események. Az első és harmadik kérdést minden egyes szentkönyvnél külön-külön szokás tárgyalni (introductio specialis), a másodikat pedig valamennyi szentkönyvet illetőleg együtt oldja meg az introductio generalis.

Mindhárom kérdésnek elsőrangu fontosságát a következőkből láthatjuk:

1. Ami a czimszerűséget illeti, e nélkül be nem bizonyíthatjuk a történeti hitelességet (axiopistia), miután ezt csak ugy tehetjük, ha kimutatjuk, hogy a szerző: a) tudhatta az igazat, b) azt meg is akarta mondani. Ha nem tudjuk, hogy ki volt a szerző, akkor nehéz kimutatni azt, miszerint a két utóbbi kérdésre igenlő válasz adandó.

2. A megmásítatlanság bebizonyitása nélkül (melylyel, miként fentebb említettük az introductio generalis foglalkozik, mely a szentkönyvek kéziratairól, forditásairól és kiadásairól szól) szintén nem mehetünk semmire a vallástalanok ellen. Ha elismerik is az egyes szentkönyvek czimszerűségét, a megmásítatlanság bebizonyitása nélkül kibuvót hagyunk nekik, hogy bármely tényt tagadhassanak, melyre hivatkozhatnánk; azt mondhatják ugyanis, hogy ez a kérdéses könyvben eredetileg nem volt így, hanem később lett abba becsempészve.

3. A történeti hitelesség bebizonyitása nélkül pedig nem kényszeríthetünk senkit sem arra, hogy Krisztus Urunk csodatételeit elhigyje és igy az édes Üdvözitő istenségét elfogadja.

Ezen három kérdésnek teljes tisztázása nélkül tehát a keresztény védekező hittudománynak egész épülete fövényre volna épitve; — és szakadna a hitetlenség esője,

jönne a hittagadás árvize, az ellenvetések szelei fújnának, és ama házra rohannának — és összedőlne az, és nagy lenne romlása. (Sz. Máté 7, 27.) Természetes, hogy nem objektive a keresztény vallásrendszerről értjük ezen szavakat, hanem szubjektive azoknak hitéről és meggyőződéséről, kik azt nem elég szilárd alapokra fektetik.

Nem tartozik azonban a szentirás ismertetéséhez a sugalmazásnak és annál kevésbbé a szentkönyvek kánonjának tana. Az introductio ugyanis a szentirást csupán emberi szempontból tárgyalja, és igy tisztán történelmi kérdésekkel foglalkozik. Természetes helye a keresztény hitvédelem rendszerében sokkal előbb áll, mint az egyházé; pedig a sugalmazás és kánon tanát csak az egyház isteni eredetének bebizonyitása után lehet tárgyalni.

Ennyi áll az uj szövetséget illetőleg. Korántsem szükséges, hogy ugyanily sulyt fektessünk az ó-szövetségi szentkönyvek ismertetésére, miután azokra a keresztény vallás és a kath. egyház isteni eredetének bizonyitásában igen nagy szükségünk nincsen; a szorosan vett hitvédelem szempontjából ugyanis csak annyiban vagyunk az ó-szövetségi introductióra utalva, amennyiben ki kell mutatnunk a jövendölések valóságát, azaz hogy ezek igazán a megjósolt esemény beállása előtt lettek kimondva, illetőleg leirva; miután azonban a szoros értelemben vett hitvédelem vagyis az alapvető hittan jobbára csak a messiási jövendölésekkel foglalkozik, és ezekről senki sem vonja kétségbe, hogy a Krisztus Urunk előtt lefolyt időben lettek leirva, azért az ó-szövetségi szentkönyvek ismertetését nem kell a szorosan vett apológia kiegészitő részének tekinteni.

Annál nagyobb hasznát veheti azonban a nevezett tudománynak a tágabb értelemben vett védekező hittudomány. Igy ha pl. kimutatjuk, hogy Izajás kétszáz évvel mondotta meg előre a babiloni fogságból való szabadulást, de még a szabaditó Kyrosz király nevét is — hogy továbbá Dániel ötszáz év politikai történetét jövendölte meg, — hallgatásra kényszeríthetünk bármely hi-

tetlent, ki a természetfölötti rendet tagadni akarja — azaz más szóval az ó-szövetségi introductio számtalan inditó okot szolgáltat a keresztény hit elfogadására.

A szentirástudományok másik csoportja a szentkönyvek tartalmával foglalkozik, és pedig majd a szentirás szövegét elemzi és magyarázza azon rendben, melyet a szentirás maga követ (szentirási értelmezés — exegesis) majd pedig rendszeresen adja elő az azokban foglalt egy rendbeli adatokat (szenttörténet, régiségtan, földrajz, stb.)

A védekező hittudományban a szentirás értelmezése elég előkelő szerepet játszik — és pedig ugy az ó- mint az uj-szövetségé. Az ó-szövetségből csak a messiási jövendölésekre kell utalnunk, melyeknek helyes értelmezését a hitetlenség ostromai ellen sikeresen megvédeni nem a legkönnyebb feladat. Az ujszövetségből pedig csak a Krisztus Urunk istenségét és az egyház alapitását tárgyaló helyeket emlitjük, hogy kitünjék, mennyire szükséges az uj-szövetségi szentirás értelmezés is hitrendszerünk védelmében.

A szenttörténet — amennyiben a szentirás-értelmezéstől megkülömböztethető — igen fontos azért, mivel annak adatait uton-utfélen megtámadják. Vegyük csak például a hexaemeront, mely ellen a hitetlenség annyit agyarkodik : ha ennek apologiájával mindenki, akinek ez kötelessége, tisztában volna, sok nem történt volna, ami történt! Nem húzná a rövidebbet akárhány megtámadott keresztény egy néha még féligmüveltnek sem mondható hitetlennel szemben, hanem ellenkezőleg diadalmasan kimutathatná, hogy azon könyvnek, mely négyezer év előtt igy tudott szólani, Isten sugallatából kellett iratnia.[1]

A szentirási kortan és földrajz inkább közvetve fontos, amennyiben a történelem azok nélkül nem más, mint mutató nélkül való óra.

Ezek után csak a keleti nyelveket illetőleg van még egynehány szavunk, miután ezeket szintén szorosan a szentirástudományokhoz szokták sorolni. E téren is két

[1] Még ha Schäfert követjük is a hexaemeron magyarázatában.

végletes hibás nézettel szoktunk találkozni; sokan ugyanis azt tartják, hogy valaki a keleti nyelvek ismerete nélkül nem is lehet valamire való biblikus, — ami nem áll. Sajnos, hogy ezen tévedés a vidéki papnevelő intézetek nem egy derék növendékét tartja vissza attól, miszerint a szentirás tanulmányozásának és védelmezésének szentelje életét. A másik hibás nézet pedig azt véli, hogy az emlitettem nyelveket csakugy sallangnak tanitják az egyetemeken s hogy ezeknek semmi hasznuk sincs. Szerény véleményünk szerint a keleti nyelvek tanulásának czélja a következő:

Ami először is a zsidó nyelvet illeti, ez arra való, hogy a szentirás eredeti szövegét megértsük, és ezenkivül azon hasznot is nyujtja, hogy segélyével a szónyomozás utján nem egy régiségtani rejtvényt lehet megoldani. De mivel birunk a szentirás illetékes fordításával, a régiségtani kérdések pedig a hitvédelem körébe oly szorosan nem tartoznak, azért a zsidó nyelv ismerete nélkül is érdemes a biblikummal foglalkozni, különösen ha nem annyira a tudománynak továbbfejlesztését tűzzük ki czélunkul, hanem inkább a hitetlenség támadásainak visszaverését és igy a ránk bizottaknak vagy bizandóknak a hitben való megtartását és megerősitését tartjuk szemeink előtt.

A többi közönségesen előadott három keleti nyelvnek (szír, kháld, arab) kettős czélja van: az első az, melyet a szentirási értelmezéstan collatio dialectorum cognatarumnak nevez, a másik pedig az ezen nyelven irt irodalmi termékeknek használata. Mindkettő igen hasznos, de egyik sem okvetetlenül szükséges.

Igy annak nagy részét, amit az emlitettem három rokon nyelvből a zsidó nyelv megvilágositására kihozni lehet, már összegyűjtötte Gesenius: Thesaurus linguae hebraicae-jában; ha szükségünk volna ilyesmire, utánna nézhetünk Geseniusnál és elég ha a szír és arab betűket ismerjük.

Ha pedig a szír, kháld és arab irodalmát tekintjük,

ugy mindenesetre a szír nyelv ismeretét fogjuk még a leghasznosabbnak itélni, és pedig az uj-szövetség szempontjából, miután épen a legujabb időben találgatják föl egymásután azon ősrégi szír iratokat, melyeknek alapján lehet legbiztosabban meghiusitani a destruktiv kritikának Renan-féle és hasonló merényleteit.

Kháld nyelven a targumok, a talmúd és más rabbinusi művek vannak irva; de ami ebből a szentirás értelmezésére felhasználható, azt jórészben megtaláljuk amugyis a valamire való kommentáriusokban. Épen igy nélkülözhető az arab nyelv is.

Ezekben kimutattuk, hogy a keleti nyelvek ismerete nélkül is lehet, és érdemes is a szentirási tudományokkal foglalkozni. Sőt azt is megengedjük, hogy nem egy, hanem számtalan problema megfejtésén önállóan is lehet dolgozni az emlitettem nyelvismeretek nélkül. De tagadhatatlan, hogy azok a legtöbb pontban mégis igen hasznos szolgálatokat tehetnek, sőt hogy sok helyütt szükségesek is akkor, ha nemcsak mások kutatásainak eredményeit akarjuk magunk és mások számára elsajátitani, hanem ha ezek alapján önállóan tovább is akarunk haladni.

Megfigyeltük a szentirási tudományok szerepét a keresztény védekező hittanban — és láthattuk, hogy ezen szerep elég fontos arra, hogy végre-valahára félre dobjuk azon undort, melynél fogva „azzal a száraz biblikummal" foglalkozni oly annyira nem szeretünk. Ne engedjük át a teret egészen a hitetleneknek; hiszen odáig már ugyis eljutottunk, hogy nincs azon biblikus kérdés, melyet tisztán katholikus források nyomán kimeritően lehessen tárgyalni, mig van akárhány, melyhez csakis protestans vagy épenséggel hitetlen szerzőkre vagyunk utalva. És hogy mily nagy fáradságába kerül különösen a kezdőnek az ezekkel való megbirkózás, azt fölösleges mondani is.

Különösen jelenleg van igen sok tennivaló a biblikus tudomány messzeterjedő mezején. Az egyiptomi és asszir-babiloni ásatások egy-egy rég letünt világot varár-

zsoltak vissza a két-háromezer éves feledtetés örvényéből és a földolgozandó anyagnak roppant halmazát szolgáltatták a tudományos világ kezére. Hol eddig Herodotosz és Diodorosz későbbkori és nem épen a leghitelesebb adatain kivül egyedül a caesareai Özsébnél megőrizett töredékekre voltunk utalva, ott egész irodalmak állanak rendelkezésünkre, melyekkel a görög-latin klassziczizmus is alig mérkőzhetik. Igen szomorú tény volna az, ha a számtalan uj adat feldolgozását egészen a hitetlen tábor embereire biznók; mert hogy ezek miként szoktak történelmet gyártani, azt addig alig vagyunk képesek elhinni, mig egy-két rationalista kritikusnak műveiből saját szemeinkkel arról meg nem győződünk. Vétkes hanyagság lenne ily kezekre bizni szent könyveink szent ügyét; higyjük el valahára: „Hora est iam nos de somno surgere!“

Halász Ágost.

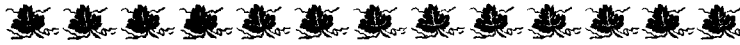

SZÜKSÉGES-E MÉG A LATIN NYELV?

A testvériség mely közös nyelvből ered, végtelen erősségű titkos kötelék.

De Maistre.

Igen drága kincse a népeknek a nemzetiség, ez a nemzetek vére, mely ereit átjárja; ha e vér elaludt vagy kevesbedik, tespedés áll be, sőt halállal is fenyeget. De valamint nem jó az emberi testben a vért túlságos hőfokra emelni és a forróságig felcsigázni, mert az látszólagos üdesége daczára mégis a test erejének túlcsigázását eszközli s a hőfok szálltával fogy az erő is; úgy a népek életében is a nemzetiségi túlságos hőfok könnyen a nemzetek életerejét koczkáztatja.

Korunk a nemzetiségi kérdésben oly térre lépett, hol a nemzetiségi fejlesztések surlódást szültek s a nemzetek egymással ellentétbe jövén a bizalmatlanságot teremték, mi majdan a nemzetek nyugodt békéjét veszélyezteti. De ez a politikához tartozik, melyre reflectálni nem akarok; hanem igen is oda mutatni, hogy ezen nemzetiségi kérdésnek van egy más oldala is, mely közelebbről érint minket t. i. az hogy vannak, katolikusok kik a „hazafi" fogalmát túlhajtván elég meggondolatlanok a nemzetiségi kérdést bevinni az egyház életébe, nem gondolván meg, hogy ez által az egyház alapelvét a szeretetet sértik; mert az egyháznak nincs nemzetisége, de nem is lehet, mert ő nem egy nemzet, hanem az egész emberiség javára van teremtve. Az egyház amily tisztelettel viseltetik a nemzetek jogai iránt s nem kivánja egy nemzettől sem, hogy midőn az egyházba lép mondjon le akár nyelvéről, törvényei vagy szabadalmairól; úgy az összes emberiséggel szemben, mint egyház, melynek főczélja, hogy az emberek ideig és örökké való boldogságát biztositsa, nem lehet puszta nemzetiségi alapra fektetve, mert katholicitásának volna kárára, csorbát ejtvén egyik fő támaszán az egységen.

Elég világosan látjuk a nemzetek életében a nemzeti surlódások következményeit. Saját hazánk is elég szomorú példát nyújt az által, hogy a benne eddig békében megfért népek nemzetiségi kérdései már is elérték a forrpontot. Nem elég ez a baj, veszélyeztessük még az egyház békéjét is? Hogy némely katholikusok, akik az egész katekizmusból csak annak a nevét tartották meg emlékezetökben, túlbuzgóságukban nemzetiségi utópiáikat a templomba is behozzák még nem lehet csodálni; hanem hogy némely pap is túllő a hazafi néven és a felcsigázott nemzetiségi phantaziája körébe magát az egyházat is igyekszik bevonni, az már meglepő. De kik ezek a buzgó hazafiak, akik nemzeti nyelvöket annyira szeretik, hogy még az Úr Istennel sem akarnak más nyelven beszélni? Aligha tévedek ha azt mondom, hogy

azok, akik a gymnásiumban a latin nyelvből „vix fere sufficiens“-t kaptak és a papnöveldében csak hallgatták a theologiát, de nem igen feleltek belőle. Ezek aztán reá törnek a latin nyelvre és azt hiszik, hogy a „buzgó hazafi“ czim majd eltakarja a gyenge latin tudományt s ebből kifolyó gyenge theologust!

A latin nyelv nem holt nyelv, azt mondhatjuk hogy a tudomány élő nyelve; sőt állíthatjuk, hogy midőn a római nemzet mint ilyen megszünt lenni, szellemi előhaladásának emeltyűje — a nyelve, mely midőn megszünt a világ első nemzetének lenni, lett az egész világ nyelve az egyház által, mely hivatva volt, hogy úgy mondjam, a római pogány kényuri civilizátiót, a szeretet útjain az egész világnak hozzáférhetővé tenni.

Nincs kétség benne, hogy a római nép legbecsesebb maradványa a királyi nép nyelve; és hogy az is barbárrá nem lett az egyház érdeme, aki a későbbi zavargós időben is megtudta menteni a latin nyelv kincseit. Ha az egyház az ó világ romjaiból meg nem menti a latin nyelvet, korunk bizonyára hátrább állana a műveltségben, mert latin nyelv nélkül előbb vagy utóbb egy új világ nyelvet kellett volna először készíteni; hogy menynyi időbe került volna ez, ki lehet számitani a modern művelt nyelvek fejlődési történetéből. Ennélfogva bizton elmondhatjuk, hogy a latin nyelv előbb adott a nemzeteknek tudományt s aztán szereztek ezek maguknak nyelvet.

De különösen nekünk magyaroknak nagyobb gyengédséggel kellene viseltetni a latin nyelv iránt, mert ez a mi nemzeti történelmünkből kitörülhetlen. — A latin nyelv tejével tápláltattunk lételünk bölcső korában, a hit és polgárosodás emlőjén a latin nyelv éltetett minket. Aki a latin nyelvet azzal vádolja, hogy nemzeti nyelvünket elnyomta, az csak olvasni tudja a történelmet, de a tények felett gondolkozni nem tud. Hisz vannak legrégibb időkből magyar nyelvemlékeink. Régi iróink műve tanuskodik a jó akaratról a hazai nyelv iránt, de

a latin művek tulnyomó többsége által azt bizonyitja, hogy az akkori magyar nyelv nem volt elegendő azon művekhez, melyek latin nyelven irvák. — Nem állítom, azt, hogy elvetve a hazai művelt nyelvet, a latint toljuk előtérbe, de háladatosak legyünk egykori nevelőnk iránt. Ha szemügyre vesszük továbbá a latin nyelv szépségét az ő méltóságával alig versenyezhet egyike is a modern nyelveknek. „A királyi nép beszélte ezen nyelvet, ez nyomta rá a nagyság azon jellegét, mely egyetlen az emberi nem történetében, és melyet a legtökéletesebb nyelvek sem birtak elérni. Vessünk egy futó pillanatot a földabroszra, s vonjunk oda egy vonalat hova ezen általános nyelv el nem hatolt és megvontuk az európai polgárosodás és testvériség határait.“ „Miután a latin nyelv a polgárosodás nyelve lőn, dicsőségének csak e neme hiányzott, még azt is elérte, midőn annak idején a tudomány nyelve lőn.“ „A holt nyelvek között egyedül Róma nyelve az, mely igazán újra feltámadt és hasonlóan ahhoz, kit 20 század óta dicsőit, egyszer feltámasztva, nem hal meg soha.“ (De Maistre: A pápáról.)

Hogy a világi tudományok terén a latin nyelv helyét most mindenütt a hazai nyelvek foglalják el és ő itt pusztán csak mint classicus nyelv szerepel, de a nyilvános életből kiszorult, nem lehet roszalni, mert a honi nyelvek már Európában oly szinvonalon állnak, melyen már a tudomány és polgárosodás követelményinek megfelelhetnek s a megkönnyített világközlekedés, a különféle nemzetekkel való érintkezést és nyelveik megtanulását és ez által a tudományos terméneyeiknek élvezetét is hozzáférhetőbbé tették, szóval az élő nyelvek kimővelt volta, hozzá férhetőségénél fogva feleslegessé tette egy holt nyelv használatát a világi tudományok terén, sőt mondhatjuk, hogy talán nem is volna képes többé reá, hogy a mostani igényeknek megfeleljen. Van azonban egy hely, hol e nyelv sem nem holt, sem nem idegen, hanem élő közös édes anyai nyelv, sőt mondhatni, hogy midőn a latin nyelvnek elveszett a népe, kapott

helyette egy egész világot. E hely a róm. kath. egyház. Midőn a római nyelv nemzete halálával árván maradt a világon, a ker. kath. egyház fölvette az árvát s őt is keresztényné tette. És ez anyának ő mindig hű gyermeke volt, már majd kétezer éven át. És ki az, ki két ezer év után akarná e nyelvet ujra árvává és anyátlanná tenni? Komolyan gondolkozó katholikus nem. Fussuk át röviden a latinnyelv élettörténetét és nézzük érdemeit, és kérdezzük meg, kell-e még e nyelv, avagy félre kell-e vetni mint valami hasznavehetlen bútort? Ki jelölte ki a latin nyelvet az oltár nyelvévé? Az, aki a világ legszentebb oltárát fölállítá és magát az oltáron feláldozva a kereszténység ezen arany bullájára latinul irta fel nevét „Jesus Naz. rex Judaeorum". Jézus keresztje a menyország kulcsa, és e kulcson rajta volt jegyezve a nyelv is, mely nyelven kell a menny kapujánál bebocsátásért esdeni.

A latin nyelv ugyanis világosság, határozottság, összhang, ünnepélyesség és méltóság dolgában elérte azt, amit egy nyelv elérhet, s nem hiányzott neki egyéb csak a dicsőség, melyet akkor nyert meg, midőn a pogány forumról átlépett a keresztény kathedrára. A pogány Róma latin nyelven diktálta a rabszolgaságot, a keresztény Róma ezen nyelven oldotta le a nemzetek kezéből a szolgaság bilincseit.

A latin nyelv most már per excellentiam a róm. kath. egyház nyelve, kétféleképen, mint a lithurgia és mint a világ egyház diplomatikus nyelve. Sem egyik sem másik térről őt leszoritani nem lehet, de nem is szabadna. Valóban nevetséges szerepre vállalkozik az, ki manap a latin nyelv ellen szót emel az egyházban.

A liturgia hitünknek viszfénye: a kettő lényegesen függ össze egymással, e kettőt változatlan épségben kell fenntartani az egyháznak. Erre pedig legalkalmasabb a latin nyelv, mert mint holt, változatosságnak nincs kitéve. Az isteni szolgálat méltósága is megköveteli, hogy a mindennapitól különböző nyelvvel birjon. — E

nyelv megóvja őt attól, hogy le nem vonatik a köznapiság terére.

A holt nyelv használata a liturgiában nem új eszme. Quintilian szerint a rómaiak külön istentiszteleti nyelvet használtak. A zsidók midőn visszatértek hazájukba a babiloni fogságból a régi zsidó nyelvet már nem értette a nép, de újra berendezett isteni tiszteletüknél megtartották a régi nyelvet. Ott vannak az irástudók, ezek nem csak a törvény értelmét, de magát a nyelvet is magyarázták a népnek. Daczára annak hogy a zsidóság korunkban túlnyomólag németül beszél, templomaikban még él a héber nyelv. Xaveri sz. Ferencz említi, hogy ő a braminoknál titkos nyelvet fedezett fel, és hogy a japánok vallás könyveit a nép előtt ismeretlen betükkel irták. „És ami ekként az emberi természet követeléseként tünik fel, azt érvényesíti a katholikus egyház is — szertartásaiban.“ Sem a görög, sem az örmény, sem a kopt, sem az orosz liturgikus nyelv nem anyanyelve a népnek. A keleti szertartásnak liturgikus nyelve ép oly holt nyelv a nép számára, mint akár a latin nekünk. Mert a keletiek nyelve csak volt valaha népnyelv, mint akár a rómainak a latin. Idők folytán azonban a nép nyelve változott, haladt, a liturgiáé pedig visszamaradt és lett belőle szertartási nyelv. Ezt a nép csak annyira érti talán, mint az árpádkori halotti imát „latiatuc feleim“. És talán jobb lett volna a keleti egyház számára is, ha át vette volna ő is a latin nyelvet liturgiájába. „Ha a latin nyelv Kiewben, Novogorod és Moszkvában megszilárdult volna, sohasem nyomták volna el azt a hires szlávok.“ (De Maistre.) Igaz, most is még több nyelv dívik az egyházi liturgában, számra nézve tizenkettő u. m. latin, görög, syrochald-arabs, ethiops, glagoliti, ruthén bolgár, örmény, kopt, román, de ezek mint már fönnebb emlitettük, nem a nép nyelvei.

Minden más nyelvek mellett mégis a latin nyelvé a hegemonia, amennyiben ez az egyház diplomaticus nyelve és symboluma a kath. egyház alapkövének, az

egységnek s ennek fentartó eszköze. Ezen nyelvvel élt és igazgatott az egyház mindig; és ott hol az egyház egysége egész a legutóbi időkig (mint azt magunk is láttuk a vatikáni zsinaton) legjobban nyilatkozott, a zsinatokban a latin nyelv fűzte össze az egységet. Omnes in diversitate linguarum in unitate fidei latina junxit lingua!

Vesse a sors a katholikus embert a világ egyik sarkától a másikhoz, érezze magát idegennek a népek és nemzetek között, van számára még egy hely, hol idegennek lenni megszünik; a katholikus templomban fölhangzó latin nyelv visszaadja neki a hont, vissza a testvéreket. Itt ugyanazon hang üti meg fülét, melyet otthon mint gyermek kezdett ismerni, s mely hangokat ő a második anya nyelvének tekinti. Itt érzi ő a közös anya közelségét, itt érzi ő hogy mind egy közös atya gyermekei vagyunk, itt az a nyelv melyet minden nemzet népe ért. E gyönyört a protestans nem ismeri, neki csak hazájában van temploma, mert egyháza nemzeti, de nem egyetemes.

Mily alakot nyerne a kath. liturgia, ha annak nyelvi külalakját nem mondom tíz, hanem minden ötven évben kellene talán egyes kifejezéseiben idomitani? Ez által nagyon könnyen olyan valami lopódzanék be, miáltal a liturgia s az általa kifejezett hit a változás és feldarabolás veszélyének volna kitéve, mely veszély a holt latin nyelv használata által szerencsésen el van háritva. Maga a régisége a lithurgikus nyelvnek jól hat reánk, mert vissza tükrözi a szentek egyességét, mely minket a katakombák martyrjaival összefűz, és a valaha poraink felett élendő nemzedékeket is hozzánk csatolja. Mily óriási munkát venne az egyház nyakába, ha a latin nyelvet nemzetivel helyettesitené, megtudhatja bárki, aki a latin oratiokat próbálja forditani közhasználatra. — A latin nyelv elvetése a legnagyobb rombolást idézné elő az egyházi énekben is; mert a latin szöveg dallamát is idomitani kellene, hogy mily ká-

rával a zenének, azt csak az birja fölfogni, aki csak némileg is érti a latin szövegű egyházi dallamok műbecsét. És ha mindezen változtatási procedurát egy században tán kétszer háromszor kellene megtenni, hova jutnánk?

Nagyon gyarló azon ellenvetés hogy a nép a latin nyelven végzett liturgiát nem érti. A latin nyelv nálunk nem mint talán az indusoknál és japánoknál titkos nyelv, melylyel az egyház a hiveket mystificálni akarná és melyhez hozzá férhetni nem lehetne, melyet a papság zár alatt akarna tartani, nálunk a latin nyelv a liturgia eszköze, s a hivőknek nincs szükségök, hogy a lithurgia nyelvét értsék, csak a liturgia belértelmét tudják. Erről gondoskodva van a katechesis által, hogy a nép a lithurgia minden mozzanatát értse, és ez által, hogy úgy mondjam, érti a nyelvet is. A tridenti sz. zsinat (Sess. XXII. de s. Missa. c. 8.) parancsolja a lelkészeknek, hogy a liturgia értelmét fejtegessék a népnek. Aztán közkézen forognak oly imakönyvek melyek nemcsak bőven magyarázzák, de szószerint forditva adják a latin lithurgia szövegét. Kiknek tehát oly nagy szálka a latin nyelv, vegyék meg ezen könyveket s olvassák a pap után nemzeti nyelven a latin szöveget s vége a bajnak. Ha haladni akarunk nem kell rombolni! a papok tanitsanak (ezt meg is teszik) a laicusok pedig tanuljanak jobban mint eddig. Alaptalan azon állítás, hogy a népnyelv egészen ki van zárva az istenitiszteletből; mert ott hol a momentum didacticum, a momentum sacramentale felett áll, hol a pap csupán ige hirdetővé lesz, ott nem is használhat más nyelvet, mint a népét p. o. szónoklat, közös imák, énekekben vagy egyéb szertartásokban, hol a laicusok közreműködése is szükséges; a többiben elég ha a nép a szertartást egyetemlegesen érti, anélkül, hogy szüksége volna az egyes szavak értelmére.

Mióta kezd unott lenni némelyek előtt a latin nyelv? Erre könnyű felelni. — Leginkább a reformatió óta. „A szellem, mely megingatta a hitet, mindenfelé terjeszté

gyászos hatását, igy a lithurgia nyelvére is.“ A protestantismus házi barátai a rationalismus, jansenismus, febronianismus és josefinismus, mindmegannyian csak patronusok nyelvén szóltak, midőn nyiltan szent álarcz alatt, titkon a latin nyelvet ostromolták. (Lásd bővebben Kath. egyház szertartási nyelve. Hittudori értekezés Dudek Jánostól 33 lap.) És ezen fenirt trombitákba fújnak azon modern illuminatusok, kik a latin nyelv ellen buzognak, akik kotyvadékaikba a régi recepthez még a szabadkőművesek patikájából nehány unciát toldottak a „hazafiság“ fiókjából.

Hogy napjainkban a katholikusoknál az istenitisztelet iránti érdekeltség csökkent, annak nem a latin nyelv az oka, hanem a hitbuzgóság apálya. A latin nyelv már innen-onnan kétezer éves hű szolga s megmutatta, hogy dolgát jól érti, abban ami rá van bízva. A latin nyelv volt az anyatej mely az egyháznak martyrokat, legjelesb iróit s tudósait nevelte, kiknek sem tudományosságát sem irály-szépség és eszmegazdagságát a nemzeti nyelven irt munkák meg sem közelítik. — Ki érte utól sz. Jeromost, Leót, Ágostont és az egész többi sereget? Talán Bossuet, Fenelon, Pázmány? tisztelet becsület nekik, de azok örökre fénylő napok.

Minthogy a külföldre szeretünk hivatkozni, sőt minden intézményeinket idegen kaptafára alkalmazzuk, halljuk mit mondanak pályatársaink a külföldön. Utánozzuk őket. Hettinger a jeles kath. iró, előadván római időzését a vatikáni zsinaton, ekképen ir. „Az előkészitő tárgyalások latin nyelven folytak. És itt meg kell emlitenem a jelen hittani műveltség egy fájós oldalát, mert volt alkalmam e tekintetben bő tapasztalatokat gyüjteni. Nem akarom a latin nyelv szükségességét ez alkalommal vitatni, megtettem ezt évek előtt, egy jóformán elfeledt iratban; (Die liturgie der Kirche und die lateinische Sprache. Vier Vorträge von Dr. Hettinger. Würzburg, Stahel 1856.) Engedtessék meg csak egynehány megjegyzést tennem. A latin könnyű beszéd és irás, elen-

gedhetlen kötelesség azokra nézve, kiknek feladatuk az egyház kormányzatában részt venni. Az egyház különböző faju iratai mind latinul irvák, és vajmi furcsán értelmezik azok, kiknek szánva vannak. Néha oly komikus jelenetek támadtak, melyeken nevetni kellene, ha a tárgy komolysága nem tiltotta volna a kaczajt. Czáfolás félelme nélkül állíthatjuk, hogy alig van a pápai széknek oly nyilvános irata, melyet hibátlanul közöltek volna a lapok. Láttuk azt főleg a Syllabus forditások vergődéseiben és a „Quanta Cura" iratban. E körülmény évről-évre ijesztőbb mérveket ölt; ugy hogy a nunciaturák azon tanakodnak, nem lenne-e üdvös dolog, legott Rómában hiteles forditásokat közölni. Hát még a levelek melyek Rómába küldetnek! Ezek aztán jeles szerkesztmények! Sokszor nem egyebek, mint szótár szerinti forditások, ugy hogy előbb le kell forditani francziára, németre, és csak aztán értjük a gallicismust és germanismust! Ily remekművet láttam 1869. évben; az irat külsőleg gyönyörű volt, de hogy megértsék, előbb le kellett forditani irójának anyanyelvére. Nagyobb ellentétet a kiállitás eleganciája és a latin nyelv barbársága közt alig lehet gondolni. Hát még mikor az előkelő állású papok a római főpapsággal conversálni sem birtak! Mily kinzó hatást szült, mikor a szent atyával szemben sem tudták hódolatukat kifejezni. Sokszor a pápa szavait tökéletesen félreértették, mennyi zavarra adott ez alkalmat! Igaz, hogy a franczia nyelv világ-nyelv, de nekünk katholikusoknak nem szabad azt előnyben részesiteni a latin felett; és nem is tudhatunk mind francziául. Nem is akadt még ember aki kivánta volna, hogy a franczia nyelvnek azon jogokat adjuk, melyeket az XIV. Lajos óta a diplomacziában élvez. — Még csak egy megjegyzést teszek. Be lehet bizonyitani a történetből, hogy a Rómával való összeköttetés azon arányban lazul, amint elhanyagoltatik a latin nyelv. Teljesül a költő mondata:

Die Theile habt Ihr in eurer Hand
Fehlt leider nur das geistige Band.

És egynémelyik annálinkább burkolózott német önérzetének köpenyegébe, mentől kevésbé képes lett volna egy latin okiratot hibátlanul leforditani, mellőzve azt, hogy ha vajjon csak tűrhetőleg is beszélhetett volna latinul.

A latin nyelv nem chinai nyelv, szokta volt mondani Fenelon a franczia nőknek, arra unszolva őket, hogy kicsit tanuljanak latinul, mert akkor az egyház szertartásait követhették volna, ami francziául tudó nőnek csakugyan felette könnyü dolog.

Leginkább feltünt a latin nyelv hanyatlása a hittani tudomány terén. E század első felében már alig olvasták a latin irókat, áruk is leszállt az ódondászoknál, mert senki sem kereste. Megijedtek is a püspökök s most már nagyobb gond fordittatik a latin nyelvre. Francziaországban csaknem mindenütt, minden tantárgy latinul adatik elő. A nyelvvel sokszor visszajő a szellem. A nyelv continuitása közvetíti a régi tanokat. Igaz, hogy vannak forditások; ámde még mindig igaz, hogy ezek csak kiforditott szőnyegek, s ép ugy viszonylanak az eredetihez, mint aczélmetszet az olajfestményhez. Vajjon ki birná a latin nyelv megállapitott terminologiáját, hol minden szónak történeti fejlődése van, utánozni? Csakis a latin nyelv alkalmas arra, hogy minden kételyt vagy kétértelmüséget kizáró szabatossággal beszéljünk hittani dolgokban. Itt ugyan el nem bujhatik a frásisgyártó vagy képekben beszélő irodalmár.

Göthe világirodalomról, egyetemes nyelvről beszélt, s akarta megalkotni. Meg nem gondolta, hogy az megvan; sokan tudják, hogy meg van, de mivel a kath. egyház nyelve, nincs inyökre a latin nyelv. Mi ne induljunk azok után, kik tudjuk, hogy a latin nyelv egyházunk katholicitásának egyik dicső, jeles viszfénye. Ránk nézve nem holt nyelv, mint a philologusoknál, hanem élő nyelv, s az marad örökre. (Lásd ezeket bővebben a „Hist. pol. Blaetter“ jelen évi 6. füzetében.)

Különösen mi magyar papok vétünk saját reputatiónk ellen, ha a latin nyelvet elhanyagoljuk.

Az utóbbi vaticani zsinaton a magyar püspökök különösen latin nyelvi tudományuk által is kitüntek a többi nemzetek közt. Félek, hogy elveszítjük azt a becsületet; mert a külföldi fiatal papság erősen tanul latinul, leveleznek is. Könyvtáraik telvék latin munkákkal; főleg azok, kiket jézusrendiek neveltek. Ne hagyjuk magunkat. A főtanodában akár hogyan tanitsanak, minden attól függ van-e kedve az illetőnek, van-e lelkesedése az egyház nyelve iránt. A munkás szorgalom pótol e tekintetben tehetséget is. Látjuk ezt a papnöveldében. Első évben nagyon nehezen megy a dolog (mint minden más nyelvnél a kezdet), jól teszi a tanár, ha műszavakat magyarul értelmezi, ámde harmadik, negyedik évben folyékonyan irnak, beszélnek, kik tanulták. Tehát a dolog nem lehetetlen, mihelyt kis kedv nyilatkozik az egyház nyelve iránt. Bevégezzük érveinket. A latin nyelv oly drága kő, melyet a modern haladás koronájából kivenni nem lehet, mert helyébe bármit teszünk is, csak cseh üveg és nem csiszolt gyémánt lesz az.

„Mily dicső eszme! az egyetemes egyháznak egyetemes nyelve van.“ (De Maistre.)

Polyákovits Ignácz.

UTI EMLÉKEK OLASZORSZÁGBÓL.

(Folytatás.)

III.

Miután este egyik étteremben ujra meggyőződtem, hogy Triestben az idegent nationale nélkül is megismerik, tejben, vajban és más méreg drága sauce-okban fürösztik: jegyet váltottam Udinén át Velenczébe. Nem mertem gyomromat a tengerre bízni. Elég dolgot fog annak adni az a hosszu Olaszország. Persze akkor még

nem hallottam a Gr. mattei golyócskákról. Büvös hatásukról egy oceánutazó biztosított. Londontól, Afrika végső pontjáig tánczolt feje és gyomra a hajóval. Majd „von Fleck weg," majd ismét „chassez" figurákat kellett gyomrának csinálni — amint régente csak noble bálokban mondták. Mikor bevett azokból a kis pilulákból, a legszédítőbb galopp hiába kérte fel. — Az allopathák legnagyobb boszantására. Igazán kegyetlen ez az óriási szörny. Minél gyengébb vagy, annál erősebben támad. Mindenből kifoszt. Ha gyémántjaidat lenyelted, kiveszi belőled. — Évek előtt egy egri öreg úrból ragadta ki politikai meggyőződését. Kéjutra kelt. Velencze volt a czél. Neptun úgy látszik megharagudott az egriekre. Vörös nektáruk miatt, sok megveti birodalmát. Az öreg úr azt hitte, Jupiter testvérét kiengesztelheti libatiókkal. Mikor az egri nem használt, az irgalmasok irgalmatlan cseppjeit vette elő. Vigasztalók sem hiányoztak. Mi sem fogott. Az öreg úr nagyon el volt keseredve. Utoljára hagyták Kossuth lelkesítő szavait: „Tengerre magyar". Ezekre apelláltak a résztvevő lelkek. Azt gondolták azok nem téveszthetik hatásukat. Az öreg úr nagy tisztelője volt mindig. Volt is hatása. Meglepett mindenkit. Nagyonerős Kossuthra vonatkozó jelző tört ki az öreg úrból. Le nem mertem irni. Ma sem hiszi, hogy nem gyomrából kergette ki akkor az a csunya baj.

Választásomnak később megörültem. Egyik vasuti állomásnál régibb időkből kedves ismerőssel, P. Franz trappista priorral találkoztam. Együtt utaztunk Mestreig. Párisba készült rendje káptalani gyülésére. Beszélt a világ minden nyelvén. Társalgása kivert minden álmot szemeimből. Nem régen Bosniában, Banjaluka mellett fekvő Maria-Stern zárdájukat, társai egy részével elhagyta, — Afrika legtávolibb pontján, a Jóreményfok tartományaiban keresni jobb hazát. Dumbrodyban, a Sundey'River partjain, rosz földeket találtak. Viz is hiányzott. Az angolok magok mondták, hogy Trappista-colonia ilyen helyen eredményt nem mutathat föl. Natal

tartomány termékenységét emlegették előttök. Oda vándoroltak. Egy pár nap alatt birtokot vásároltak ott. Durban kikötőtől 1 ¼ óra alatt vasuton Pinetown-ig érsz. Innét egy órai gyalogolás után a trappista telepen állsz. A gazdag föld, az elragadó vidék, a rengeteg óceán láttára olyan valamit éreztek a szegény szerzetesek, mint a zsidók, mikor az igéret földét megpillantották. Legelső dolguk volt kutat, pinczét ásni, sütőkemenczéket rakni, kertet alakitani, sátorokat ütni, kovácsműhelyt csinálni, ruhát mosni, sütni, főzni. Igy dolgozhattak Nehemias-Zorobabel Jeruzsalem falain. Nyáron bő harmat hull. Esőben nincs hiány. Télen az ég folyton derült, felhőtlen; a dér ismeretlen. Elképzelheted, minő kávéthea-, czukor-, ananas-, banan ültetvényeket nevel a viz és a buja talaj, az afrikai nap sugarai alatt. Fában és kövekben bővelkednek. A trappisták elválhatlan társa a lázűző encalyptus itt 8 év alatt 40—50 láb magas lesz. Törzsét egy ember át nem karolhatja. A vidék egészséges. Natal tartomány lakosaiból 330 ezer különböző kaffertörzsekhez tartozik. A többi 48 ezer nagyobb fele európai, kisebb része coolies (indus). A coolies olyanok, mint a mi tótjaink. Szorgalmas, csekély igényű munkások. Pénzüket haza küldik. A kaffer egyszerüen él. Nem tudhattam meg, vajjon a munkától félnek-e jobban, vagy a ruhától? Gazdagságukat a barmok és nők száma határozza meg. Ezek ott még mindig asszonyi állatok. A férj csak szánt, a többi a hölgyek dolga. Ha jól emlékezem, a kaffer-kalendarium nagyon egyszerü, azért nem is veszik. Mindenki maga csinálja. Az évet annyi időrészre osztja be, ahány felesége van. Mindegyik nő kunyhójában azután meg van egy darabig. Az asszony kötelessége őt eltartani. Alig jöttek meg a trappisták, másod napon már, alsóbb rangú kaffer főnök kereste fel priorukat. A nadrágtalan lovag inge fölött rövid kabátot — olyan diszfrakk lehetett — egyik mezitlen lábán lovagsarkantyút viselt. Innen sejtették, hogy nem közönséges halandó. Lova is szép volt. Interpellálni jött. Mikor

a perjel elmondta neki, hogy megtanitják majd gyermekeiket irni, olvasni és földet mivelni — ölnyi magas ugrásokat tett örömében. Azután egyszerre elszomorodott. Azt hitte, hogy tandijt fognak követelni a szerzetesek. Ismerte az angol cultura árát. Az ellenkezőről biztositották. Csak azt kötötték ki, hogy az ingeiket is elhozzák az iskolába. Az örömhir vétele után a kraalból (falu) Ádám fekete gyermekei seregesen tódultak megbámulni azokat az embereket, akiknek nemcsak a bőrük, de a ruhájuk is fehér. — A trappisták azóta nyomdát is állitottak. „Fliegende Blätter aus Südafrika“ czimü lapjuk az afrikai geo és ethnographia egyik leghübb, legérdekesebb közlönye.

A jó Pater oldala mellett fel sem tünt, hogy a coupéban a slovén nyelvet lassankint elnyomja az olasz társalgás. Azt sem vettem volna észre, hogy Cormons-nál finis Austriae, ha előzékeny financzok nem figyelmeztetnek. Soha sem hittem, hogy trappistát ilyen érdekes társalgóvá teszi — a sok hallgatás. Mestrenél kezdtem csak afrikai álmaimból fölocsúdni. Az a sok, amit Velenczéről olvastam és hallottam, mint Macbeth boszorkányai ugráltak körül: a tengereknek parancsoló respublica büszke urai — azokban a csiszolt kövekből emelt fényes palotákban; a világ kincseivel megrakott gályák; a 150-et meghaladó keskeny canalist és 2000-nél több még keskenyebb utczákat képező 15,000 ház. — Mikor a hosszu laguna-hid elején a napsugaras Adriából kiemelkedő 90 templomot megpillantottam — életemben először, nem akartam elhinni, hogy a hatalmas signoria dicsősége régen letünt. A XVI. században kezdett elhomályosulni. Az első halálos döfést, azelőtt száz évvel, a letiport Genua nagy fia adta — Columbus, mikor az ujvilágot felfedezte. A nagy hadvezér Napoleon hadai által tüzbe vetett aranykönyvnek már csak historicus becse volt.

Mikor az indóházból kiléptem — soha nem képzelt jelenet tárult fel szemeim előtt. Széles vizi utczában számtalan gondola és bárkából kezek intettek felénk.

Olyan hivó arczczal tekintettek reánk, mintha a szivességet a vérrokonság negyedik fokán túl nem is kellene már megfizetni. Készséges constabler segélyével hamar tisztába jöttem ezekkel a tengeri fiacre-okkal. A pestiek el sem hinnék, hogy igazi — fiacre, olyan olcsó, becsülettudó emberek. Pedig nekik kell a jármüvet tolni. Bámulandó ügyességgel kerülik ki egymást. Jelszavakat használnak. Azokkal jelezik a jobb-balt. Ha Baedeker nem irta volna ki őket, az én vegetarianus collegám megölelte volna őket. Azokban az articulálatlan hangokban uj érvet fedezett volna fel — a natűrzustandtheoria mellett, mikor az emberek mind Nabukodonozorok voltak — kézzel lábbal vegetarianusok. Első szavam volt: Sul canale grande. A széles palotasor között este a a karcsu gondolában elmerengő idegen fülébe, nem tudom, milyen ábrándos történteket sug az ősz Ádria, mikor abba az ezüstlepelbe burkolódzik, melyet a velenczei költők Luna istenasszony hajából fontak számára. Engem nagyon búskomolylyá hangolt. Igaz, reggel volt. Lehet, hogy varázsereje a napfényt ki nem állja. Azok az aristocraticus lakok az olasz gót és renaissance remekei olyan csendesek, mintha félnének a haldokló város perczeit nyugtalanitani. Olyan magánosan, elhagyatottan állanak egymás mellett a fővárosrészt nagy kanyarulatokban átszelő canalén — mint nálunk Magyarországon némely kastély, melyet a koldusbotra jutott unokák nagynevü ősei emeltek. Tán csak ama titkos erő, mely világhirű építőit lelkesité, tartja fen még őket. A gondolás, mint valami százados echo, sokszor elmondja, az idegeneknek, milyen hires családok lakták. Ha az nem őrizné a neveket, azzal a hagyományos hűséggel, ezek is régen ott lennének, ahol uraik. Akárhány ember úgy is csak Baedekerből ismeri őket. Alig él még valaki abból a sok nobiliból. A hajdan 200 ezer lelket számláló városból is elköltözött fele. Csak a szegények maradtak meg. Ezek tartják fen azt a 20,000-et meghaladó koldust is. Nevezetesebb paloták neveihez a gondoliere apó

megjegyzéseket is csatol. Hasonlitanak a glossákhoz, melyeket olasz legisták codexekhez irtak. Egész nemzedékre vetnek világosságot. — El ne mulaszd megnézni belsejöket. Rendesen két emeletesek, és mezzaninnal, — földszint fölött egy sor cselédszobával — birnak. Az első emeleten a nagy terem van. Körülötte lakszobák. A szép nyitott erkély a canale grandera tekint. A 2-ik emelet a gastronomiának van szánva. Itt a konyha. A legtöbbnél ezenfelül még padlásszobákat is találsz. Elég egyet megtekinteni belülről, pl. a Vendramin-Calergis palotát. Ez a jelenlegi Praefecturával, a Cà-D'oro és a legfőbb törvényszék épületével legfényesebbek egyike. Aki Chambord gróf után örökölte, tán meg sem fogja nézni a Lombardo testvérek remekmüvét! Ilyen a velenczei paloták sora. Százezer liráért kaphatsz belőlök. Az utikalauzok felsorolják őket — a szembetünőket egyenkint. A gondolieret azért nem pótolhatja; — oly kevéssé mint a holt betü a tanitót. — A Foscari palota nagyon magára vonta figyelmemet. — Nem a góth izlésű külső. — A doge trónról letaszitott tulajdonos kölcsönöz neki annyi érdeket. — A végzetes halállal kimult Falieri ősi lakán is nagyon sokáig pihentek szemeim. A palota el van dugva. Nem is feltünő szép góth. Azt mondják az agg doge nagy hibát követett el. Fiatal nőt vett el. Nem is akarom menteni. Annak a hűségét vonta valaki kétségbe — a dogeszékbe vésett versekben. A 80 éves Falieri sem akarta azután a két dolgot egymástól elválasztani — a doget a férjtől. Mikor a férj nem kapott elégtételt, a doge akart boszut állni. A tizek tanácsa halálra itélte. A győztes ellenség az aristokratia, ha nem tévedek, az aranylépcsőzet fölött vétette fejét. — A Manin-palota jól oda illik a Canale közepére — emléknek. A város éltető szellemének, a dogeméltóságnak utolsó képviselője lakta. A signoria mesés gazdagságának, az ott ma elhelyezett banca nazionale találó — torzképe. — A nagyszerü Rialto-hidtól nem messze, az imposans Corner palota előtt a gondoliere arcza kipirult egy perczre, mi-

kor megjegyezte, hogy Cornaro Katalin Cyprus királynője e helyen lakott. Nem tudom, az a három czédrus-árbocz ott a Mark-téren jutott-e eszébe. Három királyság zászlai lengtek egykor azokon. Mindháromnak Velencze parancsolt. Az egyik Cyprus szineit viselte, vagy tán az uj idők emlékét jelezte az a pir az arczon — szégyenpir. Ő is elolvasta a felirást: „zálogház.“ A királynő felcserélte trónját bölcsőjeért. Hogy Velenczében lakhassék, ott hagyta Cyprust. Palotájából csak az alap, a 3—9 méter mélységre, a tenger fenékbe vert kemény tölgyfaczölöpök, és az ezeken nyugvó fenyőgerendázat (Pinus larix) maradt meg. A porczellánföld- és mészszel összeragasztott márványköveket e fölé szokták rakni, mig elérik a viz felszinét. Azok a hatalmas paloták igy néznek ki a viz alatt.

Ajánlták, hogy a riva degli schiavoni-n keressek lakást. A szenvedő idegenek kedvencz helye. Ide egyik hôtelba irányoztam gondolámat. Velenczének aligha nem legszebb helye. A legnépesebb parton, napsugaras kedves helyen, gyönyörü kilátással a széles canalisra, a nagy hajókra és a város egyes részeire, egy ugrásra a Mark-térhez. A parton már vártak is — nehány szegény ember. Egyik csáklyájával oda huzza a gondolát a másik kezét tette reá, a harmadik gondolom engem akart kiemelni, vagy szemével ügyelt reám. Egy pillanat alatt parton voltam, a másikban a hôtel ajtajában termettem — volna, ha az én embereim nem ragaszkodnak annyira hozzám. Egy világért el nem eresztettek — douceur nélkül. Hiában volt minden. Nix Deutsch. Itt csak soldi-érveket fogadnak el. A vendéglős, mikor ilyen fogadtatást megköszöntem — mint nálunk mondják — szépen, azt adta válaszul: majd megszokom. Igaza volt. Annyiszor ismételték, ahányszor kiszálltam. A teljes munkahiányban ily szolgálatok révén keresik meg szegény emberek a mindennapi kenyeret. Azt vettem észre, hogy nem ex asse koldusok. Szerényebbek, mint collegáik egyes olasz

városokban. A legcsekélyebb összeget hálával fogadják. Különben is az idegenre azt a benyomást teszik, mint azok a szegény pásztorok ott — Ninive romjain. — Csekély pénzért szép szobát nyitottak. Az álmot csakhamar kivertem hideg vizzel — másra a viz úgy sem jó — és forró kiváncsisággal. Tervet is csináltam egész napra — még pedig trombitaharsogatás közt. Az ablak alatt egy osztály katona vonult el. Előttök olyan induló-félét fujt vagy 12—16 ember. Tán akkora phantasiával, mennyivel császári bakának a katonai reglement magyar műszavai megértésére birnia kell, a római tibicinusok utódait fel lehetett volna bennök fedezni. A kottákat is azoktól örökölhették. Olyan benyomást tett reám ez az osztály, mint a franczia katonák. Nem szálas katonák. Nápolyban eleinte azt hittem, hogy iskolás gyermekek vonulnak katonai gyakorlatra. Persze a katonai fegyelemről nem szólhatok. Az olaszokét nem ismerem. Annyira emlékszem, hogy épen nem feszes járásukon még szelid dél-német utitársaim is megbotránkoztak. Azzal védték őket, hogy a reglement csinálásba beszól — a clima is. A mi katonáink egyenruhája szebb. Csak a tisztek, főleg lovastisztek egyenruhája képez kivételt. Az olasz szinre és csinra felülmulja még a mi Waffenrockunkat is. Paduában lovasokat láttam — gyönyörü lovakon. Aligha ettek meg annyi fiacre zabot, mint a honvédlovak. — Nem kétlem, hogy jó lovasok is. Az a tábornok, akit Rómában udvari ünnepély alkalmával láttam, bizonyosan örömében ugrált akkorákat — a lovon.

Első utam természetesen a Márk-térre vezetett. Mire a canale granden jövő idegen ide ér, műemlékekből összeállított történet lapjait futotta át. Maga a kettős tér — a piazza és piazetta. — A byzanci stylű Mark-templom, a régi góth doge-palota, a renaissance legszebb müvei: a Libreria, a szép Madonnáiról hires Sansovino müve, és a Procuratorok számára emelt lakok, — egész korszakokról beszélnek. Nem irhatok műtörténeti szemlét Velenczéről. Megirták azt okosabb emberek. Baedekert

copisálni sem érdekes. Azokból a képekből szedek elő, melyeket a lagunák detronisált királynője lelkemben hagyott. A scholasticusok ilyen képeket az ő nyelvükön „species“-nek hivnak. Subjectumból és objectumból készítik. Az objectumok, melyeket Olaszországban majd minden lépésre találsz valóban csodálatra méltók. Azokat bámulni vándorol oda annyi fiatal és öreg házas, meg nem házas ember évenkint. — Még abból az időből valók, mikor az idealismus nem a philosophiában uralgott egyedül. Hanem azért nem merek sok képet, sok speciest pingálni. Ha bizarrul esnének ki — akkor a „Subjectum“ nagyon rosz hirbe juthatna. Azokat a hires turini ürömgyárakat hozná emlékedbe, melyek a legjobb füvekből is néha élvezhetlen üröm-speciest produkálnak. — Előre bocsátok nehány vonást tanulmányaimról — 7 hét alatt — Olaszország hires iskolájában. Egész gymnasium az. Olyan régi görög mintára. Rendkivüli eredményt érhetni ott el — jobb lovakkal — és ügyesebb kocsissal.

IV.

Az iskolában gyüjtött ismeretek hasonlitanak az indexhez a könyvekben. Magát a tartalmat, azon kivül az életben kell összeállitani. — Azokban a történeti munkákban, melyeket gymnasiumokban szoktak előadni, minden korszak, nemzet után, külön szakasz van szánva a tudományoknak és müvészeteknek is. Amit Olaszországban a műemlékekről leolvastam, csakugy, mint a gyermek a szemléltető táblákról, az benne volt azokban a könyvekben, melyeket forgattam. És mégis úgy néztem azokra a műemlékekre, mint utamon akárhány párizsi divathoz szokott az én — hosszu száru csizmámra. Elismerem, hogy nagyon sokra előbb is reá jöhettem volna. Hanem azért nem szégyen a tudatlanságot bevallani, mindaddig — mig műacademiákat végzett emberek is tódulnak Italiába — tanulni. Itt tárult fel előttem a kor-

szellem befolyása. A müvészetet épen ugy magával ragadja, mint az emberi társadalmat. A műidom hű kifejezése annak mindenkor. Azért ütnek el annyira a századok egymástól, mert a korszellem annyiszor változik. Azoknak a „nagy“ eszméknek hatalma kiterjed mindenhova. Azok a vis motrix az emberiség tevékenységében: a lélek. Igaz despota, valódi tyrannus. Mindennek ugyanazon egy időben — akar parancsolni.

Mikor Görögországból hozott ideáknak hódolt Róma, meglátszott, az az embereken, és — a müvészeten. Meglátszott ugyanazon egy időben. Tán ugyanakkor fenyegették a római matronák, a fényüzés ellen, a leges sumptuariae-król tanácskozó Patres conscripti-kat, azzal, hogy absurdumra viszik a törvényt, járván oly kevés ruhában, mennyit majd — megsokalnak az öreg urak — mikor a szobrokon is csak annyi ruhát hagytak meg — mennyivel épen az első visitet lehet megtenni — a nagy világba. És a Florenzben született humanismus a reformatio előtt épen ugy reformálta a socialis életet, mint a müvészi törekvéseket. Mindent eltürt a közerkölcsiség — ha classicus formákba kötötték. Igazi „nyilvános moralis.“

Az Olaszországban első pillanatra észrevehető két főáramlathoz képest, a műtörténetben két korszakkal találkozhatni. Egyik a római, a régi classicus epocha, a másik a XV. században született renaissance. Mindkettőnek ott ringatták bölcsőjét. Elválaszthatlanok a földtől, mint nemzőik a római nép vagy a humanismus. Századokat töltöttek be és — századokra fognak még kihatni. A müvészetben csak oly kevéssé létezik ugrás, mint a természetben. A classicus, antik kor görög ideálok után indult. Az architecturában pl. az ideal a görög templom maradt. A renaissance ismét az antik imitatiójából támadt. Az anya, a humanismus a legmagasztosabb vallásos eszmét a pogány mythologiából kölcsönzött czifra köpenynyel takarta be, ugy hogy önkénytelenül is a biborpalástba Üdvözítőre kell gondolni. Első szülötte a

renaissance a főgondolatot a formai szép kiemelése által elrejté. Másod vagy korcsszülötte a barok, rococo vagy copf-műidom a főeszmét decoratiók által épen megölte.

Eleinte bántott, hogy — eltekintve a lelkiismeretesen megtartott görög typustól — határozott műidomoknál is a legkülönösebb és legváltozatosabb műformákkal találkoztam. Igy nem találtam fel azon góth stylt, melyhez szemeim Franczia- és Németországban szoktak. Lehet, hogy azért ütköztem meg, mert a legjelesb müvészek egyikét — láttam már. És — ami a legfőbb — megtudtam különböztetni a müvészetet a theologia és philosophiától. Csak ebbe a kettőbe szabad mindenkinek beleszólnia, anélkül, hogy — tudományos reputatióját veszthetné. Most már természetesnek találom, hogy a kornak ideái nem egyenlő formákban nyilatkoznak mindenütt. Azok hatása egyes nemzeteknél ép oly különböző, mint egyes embereknél. Az individualis feldolgozás, nemzeti befolyás érvényesitendi magát mindaddig, mig a psychologia és logicából nem lesz — physica. Az északról jött gót műidom itt délen sajátos alakban lép fel. Nagyon meglátszik a küzdelem, melyet az idegen a benszülött román styllal vitt. S. Stefano templomán megtekintheted nyomait. Alig lehet ráismerni. Assisiben felkerestem sz. Ferencz sirját. Temploma 3 részből áll. Jobban mondva, három temploma van egymás fölött. Ha jól emlékszem, mindhárom góth stylben épült. És mégis a középső oly nyomott benyomást tett reám, mint akár a bécsi kapucinus kripta. Mintha csak kifeledték volna azt a fölfelé törekvő irányt, mely az északi vendéget annyira jellemzi. — A ravennai sz. Vitál templom még jobban feltünteti mint sz. Mark, hogyan fogták fel itt a byzanczi műformákat.

Gr.

(Folyt.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Handbuch der Liturgik von Dr. Valentin Thalhofer. I. Bd. Freiburg. Herder. Ára 4 mk. Nyolcz. 330 lap.

A jelen munkáról állithatjuk, hogy a tudós szerző oly művel gazdagitotta a kath. irodalmat, mely annak diszére válik. Mindeddig ugyanis hiányát éreztük egy oly műnek, amely az egyházi liturgiát s az erre vonatkozó szabványokat ép oly szigorú positivitással, mint komoly bensőséggel és hitünk mély titkain alapuló elviséggel ily terjedelmesen tárgyalná.

Amit a szerző a jelen kötet első részében tárgyal, az csak előize annak, ami a hátralevő részekben következni fog, — bevezetés ez a liturgikába, — elmélete ez a kath. liturgiának vagy Istentiszteletnek. Miután a szertartástan fogalmát meghatározta s azt a liturgia tudományának nevezte, annak encyclopaediai állásával foglalkozik.

A szertartástan fontosságának és hasznának kimutatására egyebek közt azt hozza fel, hogy csupán a liturgia alapos és mindenoldalú megértése képesit hitünk ágazatainak és titkainak kellő méltatására. Legnagyobb becscsel és fontossággal bir azonban a szertartástan reánk papokra, mint a sz. cselekvények végzőire, mert csak ez teszi lehetővé, hogy a sz. cselekvények magasztosságát felfogva, azokat ne csak külsőleg, a látszatra helyesen, hanem benső érzelemmel, meghatottsággal végezzük. A liturgiának alapos ismerete s megértése következőleg átszellemiti a hitet, s igy lesz a lex supplicandi lex credendi.

Az egyes kor- és időszakok gazdag liturgikus irodalma szintén csak fényes bizonyitéka annak, hogy a liturgia mindenkor az összes egyházi élet hordozója, kö-

zéppontjaként szerepelt. A liturgikus irodalom történetét és méltatását tehát már az ó-keresztény idővel kezdi, majd a közép és reformatio korbeli irodalmi termékekkel foglalkozik, — végre az uj és legujabb korral befejezi, — kellő figyelemben részesitvén a protestans irodalmi működést is. A liturgikus irodalom sokoldalú gazdagsága s azon körülmény, hogy ezen irodalmi termékek és kútfők kevésbé ismeretesek, jogosithatta fel a szerzőt, hogy azokat oly bőven, oly kimeritően tárgyalta, mint előtte egy liturgikus iró sem. Fölsorolván a gallicanismus, jansenismus, josefinismus és rationalismus szülte irodalmi termékeket, — vázolván a romboló hatást, a melyet ezek az egyház magasztos szertartásaiban maguk után vontak, — mélyebben betekintenünk engedett azon gyászos emlékű korba, midőn maguk az egyház szolgái, sőt püspökei is, főleg Németországban, önkényüleg jártak el a régi szertartásoknak ujabbakkal való pótlásában. Eléggé jellemzi ez azon kort, midőn napirenden voltak a névtelen röpiratok, melyek az egyház törvényhozását, egyes intézkedéseit avatatlanul birálgatták, — s ami a legsajnosabb a névtelenség köpenye alatt többnyire, a rationalismus által megmételyezett papok lappangtak. Szinte jól esik, hogy vége van a mű bevezető részének s kezdődik az általános liturgika, a mely feledteti velünk a rosz benyomást, melyet azon kor élénk ecsetelése reánk tett.

Miután a liturgiának a természeti törvény követelte feltételeit kimeritően tárgyalta, áttér a positiv kinyilatkoztatáson alapuló istentiszteletre, a mely az Istent az ember részéről nem mint teremtmény, hanem Isten fogadott fia részéről illeti. Krisztus fönséges áldozata képezi az összes istentiszteleti cselekvények középpontját és azért igazoltnak tartjuk a szerző eljárását, ha az áldozatról szóló elméletet a liturgika egész elvi részének középpontjává tevé. A műnek következő része szellemes eszmékben leggazdagabb és oly benső hévvel van irva, hogy nemcsak oktat, hanem melegit is egyszersmind. Három nézpontból veszi tárgyalás alá a legszentebb áldozatot: „A

közvetitő Istenember (mediator Christus) liturgiája földi élete napjaiban" — „mint megdicsőült Főpap liturgiája a mennyekben" és „jelenleg egyházában a földön." Mivelhogy a jelen rész, a később mondandóknak alapja s ez a dogmatikus alap, ugy a dogmatika ide vágó részének, főleg Krisztusnak egyházához való mystikus viszonyának teljes értését feltételezi.

A jelen munka ily futólagos megismertetése is eléggé meggyőzheti az olvasót egyrészt ennek páratlan tudományos becséről, másrészt practikus hasznáról. A tudós szerző fáradhatatlan buzgalmáról és lankadni nem tudó kutató szorgalmáról adott fényes bizonyitékot, midőn egy ily művel gazdagitotta a német irodalmat; ajánlja ezt ugyanis nemcsak a rendszeres alkotás és a tartalom gazdagsága, hanem a tudományos megállapitás és minden részletes kérdésre kiterjedő figyelme. E munka szorgalmas olvasása mig egyrészt terhes voltát, másrészt fönségességét tárja fel a papnak magasztos hivatását illetőleg; csak a liturgia értése képes őt megóvni azon lelketlen mechanismustól, a melybe sokan esnek. Ennek okát a jámbor Vianney arsi plebános abban találja, hogy nem tudjuk tulajdonképen mik vagyunk és mit végezünk.

Dr. Miklósi Theophil.

Louis XVII. son enfance, sa prison et sa mort au Temple, d'après les documents inédits des archives nationales. Par R. Chantelauze. Paris. 1884. Librairie de Firmin-Didot et Cie. 490 lap. Ára 15 fr.

A mű, melyet bemutatni van szerencsénk, nem szorosan vett theologiai munka ugyan, szabad lesz róla mindazáltal e becses szakfolyóirat hasábjain is emlitést tenni, miután XVII. Lajosnak, a franczia forradalom e legártatlanabb áldozatának rövid, szenvedésteljes élete valóban egy kis martyr életéhez hasonlitható.

Sok kegyeletes történész (Eckard, Lafont stb.) foglalkozott már a szerencsétlen herczeg történetével. Gon-

dosan összeállitották ők vaskos kötetekben mindazon adatokat, melyeket e szomorú tárgyra feltalálniok sikerült. Chantelauze tehát nem az első, ki XVII. Lajosról terjedelmesebb munkát irt. Első mégis annyiban, hogy elragadja összes elődeitől a pálmát, mivel megirta XVII. Lajos életének kritikai történetét. Kisérletet tett — és nem sikertelenül — e tekintetben már Beauchesne is. De e különben oly kitünő munka szintén — inkább drámai, mint történeti mű. Czélja inkább a meginditásban, részvétkeltésben állott, mint egyébként hiteles állitásainak minden kétséget kizáró begyőzésében.

Nagy hiánya továbbá Beauchesne művének az, hogy elmulasztá azon igen-igen fontos mozzanat kellő bevitatását, mely szerint a szerencsétlen herczeg, ki a Temple fogházba záratott, onnan többé ki nem szabadult, hanem jobblétre szenderült.

Chantelauze tudván, mily fontosságú e tény és mily sokan támadták meg annak valódiságát, annak megdönthetlen bebizonyitását vallja főtörekvésének. Feladatát teljesen megoldja. Hogy azonban ezt teheté, azt azon szerencsés körülménynek köszönheti, mely szerint oly okmányok állottak rendelkezésére, melyek eddigelé a történészek előtt teljesen ismeretlenek valának.

Tudós barátja Teulet Rajmund, a nemzeti levéltárak egyik előkelő hivatalnokának szivességéből u. i. birtokába jutott mindazon okmányoknak, melyek a XVII. Lajos életkörülményeinek kipuhatolása czéljából a második Restauratio korában meginditott és gr. Decazes rendőrminiszter által vezetett vizsgálatok eredményeit tartalmazzák. Sok ujat Chantalauze műve nem foglal magában, az igaz, de igen nagy érdeme az, hogy minden legcsekélyebb állitását a komoly történettudomány kivánalmainak megfelelőleg kétségtelen okmányokkal támogatja.

Az emlitett vizsgálat vezetői u. i. gondosan felkeresteték mindazon akkor még életben volt egyéneket, kik XVII. Lajos fogságának ideje alatt a Temple épületében

alkalmazva valának és a szerencsétlen herczegnek valamelyes szolgálatokat tettek. Ilyenek valának:

Caron, XVII. Lajos egyik szolgája a Temple fogházban. Ő volt az, ki neki naponként háromszor ételt vitt, sőt ő nyujtá a szerencsétlen herczegnek az utolsó bouillont — tiszta leves — is félórával kimulása előtt.

Gomin, XVII. Lajos egyik felügyelője a fogházban. (A rendőrség őt a sz. Honor utcza 214. számú házában találta meg.)

A Des Carmes utcza 34. számú házában Lasne Istvánra bukkant a rendőrség. Ő szintén felügyelő volt a Temple fogházban és egyike volt azoknak, kik a szerencsétlen herczeg iránt nagy részvétet érezvén, őt igen emberséges bánásmódban részesiték. Gr. Decazes a becsület-rend keresztjével inditványozá őt feldiszittetni, azonban ugylátszik, mondja szerző D'Heilly György után, nem kapta meg.

Megtalálták a szerencsétlen herczeg két régi tanárát: Lepitre és Lebeuf urakat, kik közől az elsőnek XVIII. Lajos a becsület-rend keresztjét adományozta és Rouenban tanárrá nevezte; az utóbbi azonban úgylátszik szintén nem nyert kitüntetést.

Baron, a Temple volt kulcsára már nem vala e vizsgálat folyama alatt életben. Élt azonban még özvegye, ki szintén igen sok érdekes dolgot közölt a rendőrséggel.

Pelletan és Dumangin orvosokat is sikerült a rendőrségnek megtalálnia. E férfiak valának, kik XVII. Lajost életének utolsó napjaiban részesiték orvosi gondozásukban.

Életben találtatott Simon özvegye is a De Sévres utczában levő „Gyógyithatlanok kórházában.“ Simon özvegyét hosszasan hallgatták ki, hosszasabban, mint a többieket. Vallomásain kivül birta szerző Simon özvegyének azon elbeszéléseit is, melyeket 20 évi tartózkodása alatt az emlitett kórházban Lucia nővérnek mondott el és a melyeket Nicolas nővér szorgosan papirra vetett.

A gr. Decazes által vezetett enquête legszerencsésebb felfedezése azonban Damont, volt czivil rendőr megtalá-

lása volt. Damont 72 éves vala ekkor és a sz. Márton előváros 11. számú házában lakott. Damont XVII. Lajos halálának napján küldetett a Temple fogházba, tanuja volt a szerencsétlen herczeg kimulásának, jelen volt bonczolásánál, résztvett temetésén.

Ezen egyéniségek vallomásainak alapján adja elő szerző XVII. Lajos szomorú életének azon könyfakasztó részleteit, melyek eddigelé adatok hiányában nem valának megdönthetlenül begyőzhetők. Szerző azonban nem szoritkozik egyedül ezen mozzanatokra, hanem kimeritően tárgyalja a szerencsétlen herczeg egész életét. Művét XXII. fejezetre osztva találjuk.

Az első fejezet (15—66. lap) nagy részletességgel adja elő XVII. Lajos gyermekségének történetét. A szerencsétlen herczeg Versaillesban, 1785. márczius 27-én született. Gyönyörű, egészséges, szép növésű kis fiú volt. Fehér, rózsapirtól gyöngéden átfutott arcza, sűrű szőke hajzata, nyilt homloka, nagy kék szemei, alig észrevehetőleg hajlott orra, piczi, mindig mosolygó szája, ajkán kis gödröcskével, és szép nyaka a legkedvesebb gyermeki alakká tevék. Igen élénk, mozgékony volt. Szülői iránt rendkivüli szeretetet és ragaszkodást tanusitott és ép oly engedelmes és előzékeny vala környezetével szemben. Nevelőnője, Tourzel hgnő Memoires-jaiban irja: „Amily bájos gyermek volt a Dauphin, ép oly nagy értelmiséggel birt és úgy fejlődött, hogy igen magas reményeket lehete iránta táplálni.“ Szellemességét valóban bizonyitják gyakori, korát meghaladó válaszai. Tanára d'Avaux egy alkalommal az iránytűről beszélt előtte. A Dauphin nem vigyázván, nem tudott neki kellő feleletet adni, sőt midőn szórakozottságára figyelmezteté, fütyülni kezdett. Maria Antoniette e magaviseleteért kérdőre vonta. „Mamám, válaszolá a herczeg, oly roszul tudtam a leczkémet, hogy kifütyültem magamat.“ Egy napon sétaközben szokott élénkségében ugrándozott a rózsabokrok között. Kisérője félvén, hogy megsérti magát a töviseken, vigyázatra intette. A herczeg rögtön kész volt a válaszszal: „Les

chemins épineux sont ceux qui mènent á la gloire.“ [1] Máskor közelegvén d'Avaux abbé előadási órája, a kis herczeg lámpával állott a szoba közepén, mintha keresne valamit. „Mit csinál Dauphin?“ kérdé a tanár. „Nézze, felelé, én szerencsésebb vagyok, mint Diogenes, én találtam egy embert“ és megállott közvetlenül tanára előtt, feléje nyújtva a lámpát.

Nem volt természettől igen erős, de egészséges, mi leginkább annak tulajdonitandó, hogy a királyné gyermekét kiváló gondban részesité, XVI. Lajos pedig a testgyakorlatra igen nagy súlyt fektetett. Főkép egészségi szempontból ohajtá a király azt is, hogy a műkertészetben is nyerjen oktatást, melyben nagy előhaladást tett. Ép oly előszeretettel dolgozott kertjében, mint XVI. Lajos lakatos műhelyében.

Boldogul élte a Dauphin gyermeksége első éveit a gond- és szeretetteljes szülők körében. De a boldog idők tartama nem volt hosszú. Az ég, mely oly bájos derültséggel mosolygott első éveire, csakhamar elkomorult. A csendes békét és édes örömeket, melyeket szép kertjében kedves virágai ápolásában élvezett, nemsokára megzavarák 1789. oktober havának 5. és 6. napjai. Átköltözött a királyi családdal Párisba és kezdetöket vevék szenvedései. Nem tudta ugyan a változások okát, de rosszat sejtett a szellemes herczeg. „Látom, mondá egy alkalommal kevéssel megérkezésök után Párisban Tourzel hgnőnek, vannak rossz emberek, kik atyámnak fájdalmakat okoznak. Valóban sajnálom régi testőreinket, kiket annyira szerettem. Ezekkel (a forradalmárok által rendelt testőrökre czélozva) nem törődöm semmit.“ A hgnő azonban figyelmeztetvén őt, hogy ezek iránt is oly illedelmesnek kell lennie, mint a régiek iránt, többé környezőinek nem szólott e tárgyról. Máskor — már a varennesi futás után — anyja előtt hangosan olvasván XI. Lajos péronnei fogságát, hirtelen félbeszakitá az olvasmányt és halkan kérdé: „Mama, nem vagyunk mi Péronneban?“ Más al-

[1] „A tövises utak dicsőségre vezetnek.“

kalommal ismét igy szóla: „Mama, miért tesznek annyi rosszat a papának? Hiszen ő oly jó!“

Érzékeny fájdalmat okozott a szerencsétlen herczegnek, hogy el kelle hagynia versaillesi kertjét és virágait. Pedig ez csak kezdete volt szenvedéseinek, melyek a Templeban várakoztak rá és nem is szüntek meg mindaddig, mig a halál meg nem szabaditá őt azoktól!

A II. fejezet (67—79.) leirja a Temple épületet, a királyi családnak ott folytatott életmódját, szenvedéseit és áttér a III. fejezetre (80—94.) mely a további események elbeszélésének van szentelve egészen azon ideig, midőn a Massé, Jérosme, Roché és Cochois által (oktober hó 26. 1792.) aláirt rendelet értelmében XVII. Lajos elvétetett a királynétól és a király felügyelete alá helyeztetett. A IV. fejezet (95—108.) az 1792. okt. 27. — deczember 2. lefolyt eseményekről szól, mig az V. fejezet (109—120.) a XVI. Lajos ellen meginditott vizsgálat lefolyását tárgyalja. A VI. fejezetben (121—128.) elitéltetése van részletesen előadva, a VII. fejezetben pedig (129—151.) a szerencsétlen király utolsó napjai részletesen és meginditóan ecseteltetnek.

A VIII. fejezet (152—182.) a jan. 21-től július 3. lefolyt eseményeket beszéli el, azaz ecseteli azon időket, midőn a herczeg Maria Antoinette felügyelete állott. A szeretetteljes anya, megfosztva férjétől, kettős gondoskodásban részesité a herczeget, a mi visszatetszésre talált elleneinél, annyira, hogy megerősiték őrizetét, mondván, hogy sohasem volt nagyobb őrizet szükséges, mint „Capet Lajos“ halála után. Főoka azonban az őrizet megerősitésének azon körülményben keresendő, hogy M. Antoinette fiát királyi tiszteletben részesité. Képzelhetjük, hogy ez eljárás élesztette a forradalmárok haragját. Előadja szerző továbbá e fejezetben a Templeból tervezett, de meghiúsult meneküléseket; XVII. Lajosnak anyjától történt elválasztását és a Temple egy másik lakosztályába való áthelyezését. Meghatóan ecseteli a bucsú jelenetét, midőn M. Antoinette e szavakkal vált el forrón szeretett gyerme-

kétől; „Emlékezzék, fiam, az anyára, ki önt annyira szereti; legyen okos, szelid és illedelmes.“

A IX. (183—210.) és X. (211—234.) fejezetben a szerencsétlen herczeg azon történetét találjuk, melyet Simon őrködése alatt élt át. Szerző ezen 1793. jan. 21.—1794. jan. 19. terjedő eseményeket két csoportba osztva tárgyalja. Az első időszak Mária Antoinette kivégeztetéseig terjed, a második egészen azon időpontig, midőn Simon kiköltözvén a fogházból a herczeget közönséges börtönbe zárni határozták.

A szerencsétlen herczeg őréről, Simon Antalról nem sokat tud a történelem. Született 1736. Troyesban, hol atyja, Ferencz, mészáros volt. Korán került Párisba és czipész lőn. Kétszer nősült. Első neje volt: Hoyan Mária; a második, kiről már fentebb említést tettünk, Alamade Mária. Simon dühös forradalmár volt. Marat pártfogása folytán 1793. júl. 3. felügyelővé neveztetett a Templeba a királyi herczeg mellé, tisztességes fizetéssel, mely a mai pénz szerint körülbelül 35 ezer frankot tett. Műveletlen, indulatos, iszákos és erkölcstelen ember volt. Nem csoda, hogy magára vállalta a szerepet, bármily eszközök segélyével oly vallomásokat csikarni ki a herczegtől, melyek alapján királyi anyja felett kimondathatott a halálos itélet. Ezen feladatát embertelen bánásmódja segélyével teljesen megoldotta.

Mig M. Antoinette élt, czéljának elérése szempontjából igen durván bánt XVII. Lajossal, annyira, hogy ez rendkivüli félelmében Simontól vele semmiben sem bátorkodott ellenkezni.

A királynő kivégeztetése után jobban bánt némileg a királyi herczeggel. Nagy szelidségről, kiméletről azonban ekkor sem lehet szó. Teljesen igaz szerző idevonatkozó e megjegyzése: „Ce n'était pas entiérement que le loup était devenu mouton.“ („Nem történt meg valóban, hogy a farkas báránynyá lett.“) Mert igaz ugyan, hogy az anya halála után több szórakozást engedett a herczegnek, billardot eszközölt ki számára, madarat szerzett

neki stb., de azért, ha lerészegedett, csak oly barbár magaviseletet tanúsitott iránta, mint azelőtt. Neje jobb indulatú volt. Anyai gondban részesité a herczegi foglyot. Öltöztette, mosdatta őt, fürösztötte stb. Hanem ez is igen kevés idegenkedéssel viseltetvén a spirituosák iránt és olykor szintén kiválólag áldozván Bacchusnak, megtörtént, bár csak egyszer, mint Lucia testvérnek többször hangsúlyozta, hogy ütlegeitől sem maradt XVII. Lajos megkimélve.

Barelle, Gagnié, Bazenery (nem: La Bazanerie) felügyelők és Naudin orvos valának, kik szerették Lajost, kiméletesen bántak vele és nagy gyöngédséggel ügyekeztek sanyarú sorsát enyhiteni.

A Simon felügyelősége alatt tűrt szenvedések azonban még nem voltak a legnagyobbak. Kétségbeejtő helyzete, részvétkeltő, könysajtoló sorsa akkor kezdődött, midőn Simon (ki később Robespierre-rel és másokkal együtt kivégeztetett) elhagyván a Temple épületet, Lajos közönséges fogoly gyanánt meg lőn fosztva szolgáitól és egy közönséges börtönczellába záratott. Hat hónapot töltött e helyen. Ez idő eseményei, jobban mondva, szenvedései a XI. fejezetben találhatók. (235—255.)

A börtön nélkülözései, a szabad levegő hiánya, álmatlan éjszakái megtörték testi erejét. Hogy is ne! Nyolcz éves gyermek teljesen önmagára hagyatva, kevés és rossz táplálék mellett, kell, hogy tönkre menjen. Hozzájárult még, hogy nem szellőztették czelláját, nem söpörték ki, ágya hat hónap alatt nem lőn megvetve, czellája tele volt minden képzelhető szenynyel és bűzzel. Önmagának kellett volna szobáját és önmagát is gondoznia, de miután természettől a tétlenségre hajlandó volt, nem sokat törődött önmagával.[1] Ha tette volna, talán nem fejlődik betegsége (scrofules) oly rohamosan halálossá.[2]

[1]) „De son naturel, mondja nővére, mon frère était sale et paresseux; il aurait pu avoir plus de soin de sa personne.“ És folytatja: „Je me tenais propre; j'avais du savon et de l'eau. Je balayais ma chambre.“ 250. lap.

[2]) Szerző hosszasan vitatja, hogy a betegség csirái meg valának a herczegben. 252. lap.

A XII. fejezet (256—278.) elbeszéli Lajos sorsát Laurent felügyelete alatt. Laurent 24 éves értelmes, emberséges érzületű, finom modorú és Lajos iránt igen jó indulatú férfiú volt. Nem eszközölhette ugyan ki herczegi foglya sorsának óhajtott enyhitését, de mégis jelentékenyen megkönnyebbitette.

A XIII. (279—298.) és XIV. fejezet (299—316.) a szerencsétlen herczeg további napjait festi Laurent és Gomin felügyelői alatt, mig a XV. fejezetben (317—342.) megkezdi azon idők eseményeinek elbeszéléseit, melyek Gomin és Lasne felügyelősége alatt történtek és folytatólag a XVI. (343—369.) a XVII. (370—385.) és a XVIII. fejezetben (386—409.) adatnak elő.

Gomin és Lasne mindketten nagy gyöngédséget tanusitottak a szenvedő fogoly iránt, annyira, hogy főleg Lasne eljárása megütközést keltvén a forradalmárokban, kérdőre vonatott. De a derék, nemes érzésű férfiú bátran felelé: „Croyez-vous que j' aie accepté ma nomination pour être l' instrument de la Terreur?“ (325. lap.) Lasne volt, akinek karjai között a szerencsétlen herczeg a Temple épületben 1795. junius 8. d. u. 3 óra körül hosszú szenvedései után — kimúlt. Egy órával még halála előtt ugyancsak Lasnehoz e szavakat intézé: „Mettez-moi dans un endroit où je ne souffre pas autant.“ Tiz éves és két hónapos volt.

Hiresztelték, hogy mérget kapott. Ez teljesen valótlan. A herczeg, mint emlitők, magában hordá a scrofules csiráit; a börtön egészségtelen viszonyai rohamosan kifejleszték baját, melynek áldozata is lőn. Minden kétségen felül helyezik e tényt azon orvosok vallomásai (397, 398. lap), kik a bonczolást végezék, főleg Pelletan és Dumangin.

Junius 12-én esti 8 órakor ment végbe a királyi sarjadék egyszerű temetése. Közönséges fakoporsóba helyezve vitték a sz. Margit temetőbe, hol egészen közönséges sirgödörbe mélyesztetett. (404. lap. 4. jegyz.)

Olvasva a nagyszámú adatot, melylyel szerző min-

den állitását támogatja, csodálkozhatni valóban, miképen terjeszthetéк egyesek a hirt, hogy XVII. Lajos a Templeból elszökött, hogy nem halt meg. Ma már nem lehetne ugyan többé ezt állitani, miután 1874. febr. 24. kelt egy végzéssel a párisi fellebbezési kamara is elismerte, hogy XVII. Lajos 1795. június 8-án a Temple épületben jobblétre szenderült: szerző mindazáltal ezen ál-hirekkel is foglalkozik a XIX. fejezetben (410—419.)

A XX. fejezet (420—423.) elbeszéli, miként jutott a halál hire Condé hghez. Elbeszéli a steinstadti requiemet, XVIII. Lajos proclamáltatását és ennek közöltetését Európa hatalmaival. Igen érdekesen részletezi szerző a XXI. fejezetben (422—442.) e czim alatt: „A sz. Margit temető titkai," mi történt később a herczeg tetemeire nézve. Bizonyosnak tartja, hogy Bertrancourt Péter (közönségesen: Valentin) a herczeg tetemeit első sirjából kiemelte és más helyre tette át, hol ma is nyugosznak. XVIII. Lajos akarta ugyan kiásatni, de sokan (legkiválóbb: Charpentier, 431. lap) egymástól nagyon elütő nyilatkozatokat tevén a herczeg tetemeinek hollétét illetőleg, lemondott a kutatások sikeréről és beszüntetvén azokat, csak azt akarta, hogy sz. Denisben ünnepélyes Requiem tartassék. Ez sem történhetvén meg,[1] legalább emlékérmeket készittetett kegyelete jeléül szerencsétlen unokája iránt.

Jó előérzete volt XVIII. Lajosnak, midőn elrendelt kutatásainak sikere iránt nem táplált reményeket. Mily sikertelenség üldözé a Bourbonokat XVII. Lajos földi maradványainak felkeresésére irányzott törekvéseikben, mutatja XVII. Lajos „szivének" története is. Pelletan orvos, ki a szerencsétlen herczeg bonczolását végezé, műtét közben, néhány pillanatra magára maradván, elvette magának — drága ereklye gyanánt — XVII. Lajos szivét és hajzatának egy részét. Dumangin észrevette, de nem szólt kollegája tettéről, tudván, hogy kegyeletes

[1] A st. Denisi székesegyházban csak oly herczegekért lehet — régi határozatok folytán — Requiemet tartani, kiknek testei a nevezett egyház sirboltjában nyugosznak.

tette életébe került volna. Pelletan a szivet gondosan őrizte éveken keresztül. Kezdetben spiritusban tartá, majd megszáradván a sziv, szekrényébe zárta. Kincséről Dumangin orvoson kivül csak tanitványának és segédjének Tillosnak volt tudomása. Tillos megirigyelvén tanárától ez ereklyét — megfosztá őt attól. Rájött ugyan P. a tettre, de nem szólott, mintha érezte volna, hogy rövid idő mulva ismét visszanyeri ereklyéjét. Tillos meghalt, de tettét felfedé halála előtt és a sziv régi tulajdonosának birtokába jutott. A király értesülvén ez ereklye létezése- és hollétéről, elrendelé, hogy az st. Denisbe vitessék. P. Elysée, ex-carmelita, XVIII. Lajos orvosa és Pelletan ellensége elhitette a királylyal, hogy az egész csak mystificatio. Pelletan nagyon fájlalta, de békével viselte a rágalmat és végrendeletében azon óhaját fejezé ki, hogy a sziv saját koporsójába zárassék.* (442 lap.)

Az utolsó fejezet, a XXII. (442—455.) röviden tárja elénk ujból mindazon érveket, melyek kétségtelenné teszik, hogy XVII. Lajos, ki 1792. aug. 13. a Temple épületbe érkezett, ugyanott 1795. június 8. meghalt. Záradékul (457—469.) több igen érdekes, eddigelé kiadatlan okmány közöltetik.

A franczia Akademia által már három izben kitüntető jutalomra érdemesitett szerző jelen munkájában nem könnyű feladatát ritka sikerrel oldatta meg. Hosszas tanulmányok után egészen beleélve magát tárgyába, az olyannyira bonyodalmas, különféle indokból elferditett ezen eseményt igen világosan és oly begyőzően adja elé, hogy teljesen eloszlat minden kétséget. Nyomós érveit mindig a legelső forrásokból meríti. Irálya egyszerü, de nemes és az ecsetelt tények természete szerint változó. A mű kiállitása tárgyának arányában igen fényes. Metszetei (XVII. Lajos arczképe, a Temple, az emlékérmek) kiválóan tiszták.

* Ez nem történt meg. XVII. Lajos szive ma is valószinüleg Pelletan utódainak birtokában van.

Azoknak, kik a szerencsétlen XVII. Lajos, a forradalom e kis martyrjának meginditó élete iránt érdeklődnek, Chantelauze fentebbi müvét merjük ajánlani.

Dr. Walter Gyula.

Les espérances chrétiennes. Par Augustin Cochin. Paris 1883. Plon. Nyolcz. 440. Ára 1 franc 50 Cent.

„A keresztény remények" czime alatt nehány hó előtt figyelemre méltó munka jelent meg a párisi könyvpiaczon. Nem kell magában a czimben keresni a munka tartalmát; a czim, mely különben sem képez lényeges kelléket, itt esetleges. Végső szavait tartalmazza e könyv azon bátor lelkek egyikének, kik az igazság mellett küzdve kitették magukat mindazon kicsinylésnek és megvetésnek, melylyel korunk e küzdelmet jutalmazni szokta.

A munka iránya vallás- társadalom politikainak lenne mondható, habár ez egyenesen sehol ki nem fejeztetik; szerzője Cochin Ágoston, pár év előtt húnyt el Párisban; az irodalmi téren nem birt általánosan ismert névvel, mert „L'abolition de l'esclavage" czimű müvét kivéve élete végső idejéig több könyvet ki nem adott; dolgozatai egyes röpiratokban jelentek meg. Ez is csak részlet, töredék. Tervezik minden munkáinak kiadását; de fia, Cochin Henrik, e könyv kiadója előtt legfontosabbnak látszott mindenekelőtt ezen nagy müvet közzé tenni, melynek megirásával atyja életének utolsó éveit töltötte, s mely igénybe vette nemcsak minden idejét, de lelkét és szivét is teljesen.

A kiadó bevezetése után szerző előszava következik, melyben megmondja munkája czélját. Hazafiúi feladatának tartja nemzete sorsán segiteni, s azért akarja az igazat megmondani azon büszke államnak, melynek utóbbi időkben annyi hazugsággal hizelegtek. Osztályozni kell a mondandó igazságokat. Ezen könyvet a vallás kérdésében való igazságnak szenteli. Kárbaveszett fáradozásnak tünteti föl azok igyekezetét, kik Jézus

Krisztus nevét ki akarják törölni a törvénykönyvekből, iskolából, s az emberek szivéből. Minden igyekezetök daczára ép úgy hallatszik az ő tana Londonban, mint Szent-Pétervárott, s ép úgy Labrador vidékein, mint Thibet hegyei között és Austrália folyóinak partjain; mert ezen tan egyedül segit arra, hogy megértsük a két legnagyobb, soha nem változó realitást: az életet és halált. Ezért akarja tehát ezen tan igazságát, s elkerülhetlen szükségességét bizonyitani, s egyszersmind megértetni a társadalommal, úgy szintén a tudományos és politikai világgal, hogy hova fog vezetni az út, melyen jelenleg haladunk. Szerző nem bölcsész, nem tudós, nem theologus, könyvét nem is irta ezeknek, hanem a laikus társadalomnak, egyszerü elmélkedés és élettapasztalás alapján.

A mű négy fő részre oszlik; ezek elseje szól Istenről, másodika az emberi életről, harmadika a megváltóról, negyedike jelen korunkról. Az első rész első fejezetében bizonyitja Isten létezését. Szívemelő szavakban szól az Istenség eszméjének általánosságáról, majd tüstént átmegy a positivisták tanára. E rendszert tisztán az üres képzelem müvének mondja, s röviden kimutatja oktalanságát. Kiemeli, hogy nem theologiát ir tudósoknak, de értekezést müvelt laikusoknak. Isten létezésének bizonyitására hat bizonyitási módot hoz föl; ezek közül három ösztönszerü, melyhez reflexió sem kell, három pedig tudományos, melyet mindenki megérthet kevés reflexio segitségével.

A második fejezet Isten természetével, müveivel, jóságával, továbbá az emberi szabadsággal foglalkozik, viszonyitva azt az isteni mindenhatóság terveihez. A bölcsészek szerint a mindenhatóságnak minden roszat meg kellett volna akadályozni, a végtelen igazságosságnak mindent meg kellett volna büntetni, a végtelen jóságnak mindent meg kellett volna bocsátania. „Nem úgy — feleli szerző — az első esetben nincs szabadság, a másodikban nincs jóság, a harmadikban nincs igazság!“

A harmadik fejezetben tárgyalja a bölcsészet és vallás kölcsönös viszonyát, amazt nagyon hasznosnak, de egyszersmind magában elégtelennek is tartja. A legkitünőbb bölcsészek érveléseik alapján bebizonyítják Isten s a lélek létezését és a jövendő életet. Szereti, bámulja a philosophiát, kedvencz tárgya, de nagyon kárhoztatja annak fölcsigázott követeléseit, mintha maga is kielégithetné az emberi lélek szükségeit. Fejtegeti a vallás és philosophia összeköttetését, mely utóbbinak már van haszna. Megemlékezik az anyagelviségről és a positivismus tévedéseiről is; különösen bámulja azt, hogy oly irtóztató merész conjecturákat engednek meg maguknak azok, kik állítják, hogy egyedül csak a tényeket veszik számba.

A negyedik fejezetben fejtegeti a tudományos és bölcsészeti módszerek különböző voltát. Nem fél a tudománytól, mert az segítheti eszméinek diadalra jutását. A tudomány rendkivül korlátolt. Ha Isten nincs, kérdi a tudósokat, mi marad nekünk? Valóban nagyon kevés az, mit hatezer év alatt felfödöztek az emberek. Kárhoztatja a tudomány ama szükkeblüségét, hogy csak azt akarja hinni, amit lát, hatezer évi történelem után! Hiszen mindazt, mit látni lehet, már ismerjük, s már csak azt kell tanulmányoznunk, amit még nem láttunk. Minden tudományban vehetünk észre némi tendencziát a láthatótól a láthatatlanhoz. A vallás van hivatva magyarázni a láthatatlant. Ezután összehasonlitja a tudományt a hittel. Ma megtámadják a vallást a tudomány és szabadság nevében. Nagy zavarba jönne ő, ha e három közül választania kellene, mert mindhármat nagyon szereti; bebizonyitja, hogy e háromnak karöltve kell járnia. Élnyomván a hitet nem csak legszebb reményeinket nyomják el, de egyszersmind legnemesebb ambitiónkat is. A tudomány köpönyege alatt porba döntik a tudomány koronáját. Ezen értekezést Molière következő párbeszédével zárja be:

„*Argante:* Ez aztán a legszebb okoskodás a világon.

Nyakra-főre el kell követni minden képzelhető büntettet, lopni, rabolni, gyilkolni, aztán kifogásul azt mondani: hiszen a végzet akarta úgy!

Scapin: Istenem Uram! ön nagyon is philosophus módjára értelmezi szavaimat!" — Virtus dormitiva! Az anyaghoz tapadó erő! Lám! Argante és Scapin előhirnökei voltak a positivistáknak.

A második főrész czime: „Az emberi élet." Behatóan tárgyalja azon sok szükséget, melylyel küzd az ember, s föltünteti, hogy a halál mily szeszélyes gyorsasággal ront ezen pêle-mêle-re, midőn az ember küzdve törekszik egy czél felé, s innét fölállítja a következtetést: midőn tehát czélunk volna, s az akadályok annak elérhetését lehetetlenné teszik e földön, másutt fogjuk azt elérni, azaz van egy más élet még, vagy pedig ezen élet nem más mint komédia, mely tragoediával végződik. Költőileg ecseteli az élet árnyai mellett annak fényét is; és épen e sok szép, mi a világban van, érezteti velünk, hogy Isten bennünket boldogságra teremtett.

A második fejezetben számos példával illustrálja gyöngeségünket. Mi nemcsak gyönge, de gyöngült fajnak vagyunk sarjadékai, s ezt tudjuk, ebben nem kételkedünk. Ez az, mi kifejezést nyer az imában. Az eszménynek, bánatnak, gyöngeségnek és reménynek fölkiáltása ez, a tökéletes Istenhez. Egész életünkön át törekszünk valami magasabb felé, s mind hiába! Az eszmények országát soha sem érjük el, talán nem is tudjuk igazán, hogy mik az eszmények. Beszél a kisértésről, mely egyike a legnagyobb roszaknak e világban. Létezését leginkább bizonyitja az, hogy mennyi bünt követnek el még a legmüveltebb lelkü emberek is. Lehetetlen kegyelem nélkül ellenállani. Oly harcz ez, melyben csaknem minden ember vereséget szenved s győzelemre jutni alig engedi a szenvedély. „Tudjátok mi a szenvedély? — mondja szerző — máskor nem borzadtok, csakis a gyilkosságnál, midőn a vér folyik, s a törre tapad. Minden szenvedély gyilkosság. Menjetek az őrültekhez, men-

jetek a fegyházakba, kövessétek a parázna lépteit, tekintsetek az előttetek elhaladó fösvényre, nézzétek a játékost, nézzétek a becsvágyót a döntő pillanatban; ezek gyilkosai önmaguknak, s azonfelül az igazságnak, az erénynek, az ifjúságnak; s ha az igazság kiálthatna, ha a jó erkölcs vérzeni tudna, akkor látnátok magát a gyilkosság elkövetését is. Ők elkövették azt Krisztus Jézuson!" — Azután a halálról szól, azon ellenségről, melynek győzelme biztos. Hiába vagyunk bátrak, még is félni fogunk a haláltól egy napon. Furdaló érzés az az adóság érzete, midőn az ember haldoklik...

A hit igazságai nem egyeznek világosan és közvetlenül az értelemmel, de teljesen öszhangzanak az élet realitásaival. Különben az értelem maga sem öszhangzik teljesen az élettel, pedig hát nem az értelem, de az élet realitásai kell, hogy kormányozzák a tetteket. Ezután tárgyalja a morált, s az ájtatosságot.

A harmadik főrésznek czime „A megváltó." „Ha Krisztus nem Isten, tanitása elfogadhatatlan, esztelen. S ne mondja senki azt, hogy a philosophia elégséges, hogy az erkölcs velünk született. Ugyan melyik philosophia bir minket arra, hogy szomszédunkat szeressük, s melyik velünk született erkölcs arra, hogy feleségét ne szeressük? Már pedig ha Jézus nem Isten, úgy moralista, vagy bölcsész, s az Evangelium szavai nem egyebek Marc Aurél vagy Confucius kiadásaihoz csatolandó phrasisoknál." — Ezután áttér az egyházra, melynek, hogy kibéküljön, valaki tekintélyével hierarchiájával, legbiztosabb módszerül ajánlja valamely protestáns okmány olvasását p. o. a londoni püspöknek 1866. évi deczemberi pásztori körlevelét. A hivek két részre szakadtak. Egy rész sokalja azt, mit a protestáns vallás követel, a másik rész kevesli, különösen a kultust ridegnek és üresnek találja. S mily tekintélyre hivatkozzék az elkeseredetten védekező püspök? Azon vallási biróság tekintélyére, mely a fő (?!) püspökökből és az ország főbiróiból alakul, szóval az állam tekintélyére. Félvén a lelki csalha-

tatlanságtól, a temporalis csalatkozhatóság karjaiba menekül! Ezután szivemelően ir a gyónás és áldozás áldásairól, melyeket a hitetlen, tévhitű és gyönge hitü világ oly kevéssé ösmer.

Van még egy befejező rész is „A jelenkor" czimmel, mely kizárólag töredékekből van összeállítva. Sokat ir korunk szelleméről s annak tévedéseiről, különösen arról, hogy mennyire csal a látszat. Hasonlit ezen kor egy kivül szép, belül férges almához. Majd szól a durva tömeg mindenhatóságra törekvésétől, azután arról az irtóztató gyülöletről, mely mai napság az egyház ellen tápláltatik. Honnan van ez? Onnan, hogy Jézus oly maximákat terjesztett, melyek lassanként a közvélemény uraivá lettek, s nem kedveztek a romlottságnak. Ezért a romlottság minden erejéből ellenáll.

Ez a mű tartalma. Kár, hogy szerző be nem végezte müvét; de még igy is figyelmet érdemel és nem csekély hasznára lehet a társadalomnak. Azon czélt, melyet szerző kitűzött, hogy t. i. a laikusoknak szolgáljon olvasmányul, elérni nem fogja, mert sok helyen, különösen az első és harmadik részben gyakran metaphysicus fogalmak homályába burkolódzik, úgy hogy laikus meg nem értheti. Növeli a nehézséget még azon körülmény is, hogy megállapodott rendszere nincs, csakis azon rendben irja le gondolatait, amint keletkeztek. De kitünő olvasmány a magasabb müveltségű laikusok és különösen a reductiv-atheusok számára. Ezekkel szemben meg lesz hatása, mert nem tankönyv, nem theologia, hanem szellemes társalgás; mert nem pap, de egy párisi hirlapiró irta ezen nagy igazságokat. Figyelemre méltó nemcsak azért, mert világiaknak iratott olvasó könyv alakjában, de azért is, mert oly férfiú irta, kinek objectivitása fölött legnagyobb ellenségeink sem fognak kételkedni. Emeli értékét a styl rendkivüli könnyedsége és kelleme, a gondolatok eredetisége és szépsége, sok helyen a vallásos ihlet.

Csáky György.

I papi e l'unità d'Italia. Firenze. Tip. Cellini et Comp. 1883. 101 lap. — Marini Angelo kath. jogász, történetileg és jogászilag fejtegeti a problemát, mely nemcsak Italiát, de az egész világot foglalkodtatja: a pápa souverenitása megegyeztethető-e a nemzeti egységgel? — A garantiatörvény, az olasz kormány concessiója, a pápaságban gyökerező jogok teljes és szabad gyakorlatát nem biztosithatja, mert épen concessio és igy az engedélyező tetszésétől függ. A pápai függetlenség és sérthetlenség nem lehet ily concessio kifolyása; csak mint realis, mindenki által elismert visszavonhatlan tény képzelhető. Ily souverain függe tlenség épen azért territorium birása nélkül non sens. — Különbséget tesz M. az állami alkotmányos és nemzeti egység közt. Egyik a másik nélkül fenállhatván, nem okvetlen szükséges a nemzeti egységlétesitésére a most divó alkotmány. Ez utóbbi persze kizárja a pápai souverainitást, mig az elsővel fennállhatna. M. kifejti, mennyiré fekszik Italia érdekében a pápának visszaadni az 1870-i sept. 20. előtt birt territoriumot, melynek elfoglalása nagy hiba volt. Róma Olaszország Achilles sarka. Oka azon bizonytalan állapotoknak, melyek Italia consolidatióját gátolják. Szerző ajánlja, hogy most legalább, állami önérdekekből is, adják vissza legalább Rómát környékével a pápának. — Azt hisszük M. tudós érveire sem fogják ott hagyni azok Rómát, akik „Róma vagy halál" jelszó alatt törtek rést a porta Piá-n. Csak kettőt képzelhetünk. Vagy tovább is fenálland az abnormalis status quo, és akkor a következetes logicával dolgozó forradalom végleteitől, a borzasztó chaosból támad fel az örökifjú pápaságra alapitott közrenddel a patrimonium Petri; vagy Európa viszonyai úgy fognak alakulni, hogy a pápai souverainitás szükségesebb lesz a közbéke érdekében, mint az Italia una ed indivisibile — az egységes territorialis statualis Olaszország.

Gr.

VEGYESEK.

(Bubla Károly) püspök ur ő méltósága minden évben első szent miséje alkalmából, melyet april 7. tartott (mely napon Krisztus U. meghalt) szokott nagyobbszerü adakozásokat tenni; jelen évben is a vizivárosi irgalmas nővérek intézetében levő árvaleányok nevelésére 2 ezer frtnyi alapitványt tett; ugyanannyit hasonló czélra a szentannai irgalmas nővéreknél, és ezeret azon irgalmas nővéreknek, kik a városi kórházban betegeket ápolnak. Végre a párkányi kath. óvodának 150 frtot ajándékozott. Isten éltesse!

(Buffalo-ból irják.) 1812. év óta, mikor leégették városukat az angolok, be nem vétetett ostrommal csak a mult szombaton ahogy bevonult az üdv hadserege, s felütötte sátorát azon épületben, hol azelőtt a Young Men's egylet tartotta gyülekezetét. Mindazonáltal a hadsereg évenkint 300 fontot fizet szállásbér gyanánt. Kapitányuk Evans ur, ki mellett Astley ur és Evans kisasszony mint hadnagyok működnek. Az üdv hadának czélja mint Evans kapitány kijelentette, kiüzni a sátánt a bünös városból (Már többször emlitettük, hogy ezen felekezet szerzője Booth methodista pap, (1865.) ki most mint az egész világ tábornagya szerepel). Mióta Luther kitámadott, soha egy felekezet sem birt oly vivmányokat felmutatni, mint az üdv hada, mert ez idő szerint egy millió katonája van az egész világon, kik minden pillanatban megküzdenek az ördöggel. 1880 végén Angliában 161 hadtest működött 250 tiszttel, a törzskar számlál 32 egyént és a hadapród intézetben 50 ifju neveltetett. Mert szervezetök egészen katonás. Valamint a vidéki lovartársulatok délben körüljárnak, hogy figyelmet gerjesszenek, ép ugy az üdv hadserege dobol, trombitál,

muzsikál s jeligéjük: vér és tűz; már t. i. a vér jelenti a megváltást az ördög karmaiból, a tűz a Szentlélek kegyelmét. Lapjok is van, melynek czime War Cry (csatakiáltás). Ez immár 15 nyelven jelenik meg. Amerikában 60 hadtest működik. Északamerikában Brooklyn ur az őrnagy. De vannak már Francziaországban, Svajczban, sőt Ausztráliában is hadaik. Tisztjeik fizetést húznak. Egy nős kapitány kap hetenként 10 fontot, ha nőtelen hatot. A nőtiszt hetenkint öt fontot. A csata ezekből áll: 1. Szabadban tartanak gyüléseket, dobbal trombitával. 2. Megjelennek a vendéglőkben, csárdákban, magánházakban szokásos beszélgetésre, vagy szónoklatra. 3. Fényes beszédeket tartanak szinházakban, vagy egyéb közhelyeken, melyek az ördögnek felavatva vannak. 4. Népénekeket terjesztenek melyeknek szövege az ördög ellen van intézve. 5. Minden convertitának kötelessége az ördög ellen nyilvánosan protestálnia. Öltözetök: sisak és a felső ruhán vörös hajtóka S betüvel, mely Salvation Army-t jelent (Az üdv hadserege). Buffoloban az első este nem birta befogadni az odacsődülő népet, de másnap már befértek, harmadik este már hivogattak, negyedik este alig volt hallgató. Legközönségesebb énekök ez: We are marching on to war. (Fel csatára!) Az bizonyos, hogy Münster anabaptistái óta nem volt oly feltünő zendülés a protestantismus ölében, mint az üdv katonaságának békülékeny őrjöngése.

(Megjelent.) 1. Guzmics Izidor életrajza. Irta Zoltványi Irén benczés tanár. Budapest 1880. Nyolczadrét 400 lap. Ára 1 frt 50. Kapható Kilian Frigyesnél, a Szent-István-társulatnál és szerzőnél Pannonhalmán. Nem csak szorgalmas mű, hanem nyugodtsága, mérsékelt enthusiasmusa, tárgyilagos előadása, bölcs elrendezése által kiváló dicséretet érdemel. Valóságos márványoszlop azon irodalmi csarnokban, hol az egyházi irók majdan elhelyeztetni fognak, s melyet évek óta sürgetünk, s hova köveket hordunk. — 2. Kempis T.: Krisztus követése Nogáll Jánostól III. kiadás. Nagyvárad 1884. Ára

80 krtól 5 frtig. — 3. Reformatorok. Történeti előadások Luther felett. Dr. Germanus után forditotta dr. Komlóssy Ferencz nagyszombati gymn. tanár. Eger 1884. Nyolcz. 320 lap. Ára 2 frt. Kapható szerzőnél. Ismertetjük a jövő számban. — 4. Hitelemzés példákban, a kath. hit és erkölcstan foglalata. Irta Nagy Antal, szőnyi plebános. I. és II. része az első kötetnek. Komárom 1884. Ziegler nyomása. Nyolczadrétben. Második javitott kiadásban. Amit jövendöltek az ismertetések, beteljesült, ujra kellett nyomatni a közönséges dicséreten felül álló munkát. A második kötet is kapható (az első kiadásból) ennek ára szintén 4 frt. — 5. A legszentebb nap, vagy: imák és elmélkedések a szent gyónás és áldozás napjára, a buzgó kath. hivek lelki épülésére főpásztori jóváhagyással. Kiadta Fonyó Pál. Kalocsán, 1884. Tizenhatodrét. Malatin betüivel. Hat fejezetben nagyobb számu oly imádságot és elmélkedést foglal magában, melyek a sz. gyónás és áldozás napjának ájtatosb megszentelésére szolgál. — Következik reggeli s estéli ájtatosság, négy miseimádság, három gyónási ájtatosság a megfelelő búcsúimákkal, hét elmélkedés és hét szentséglátogatás a szent áldozás előtti és utáni nyolczadra hét áldozási ájtatosságot, záradékul szentségimádást, hétféle letenyét s több más ide vágó utasítást, elmélkedést és könyörgést. Az imakönyv 400 lapra terjed, s kiváló figyelmébe ajánlhatjuk a szerzetesházaknak, papnöveldéknek, s mindazon hiveknek, kik a szent áldozás napját kiváló buzgósággal óhajtják megszentelni. Az első áldozóknak szintén kedves emlékül fog szolgálni, s erre czélzó szép képpel van a könyvecske ellátva. Ára füzve 40 kr., félvászonkötésben 55 kr., egész vászonban 60 kr., aranymetszéssel 75 kr., finom bőrkötésben tokkal 1 frt, csattal 1 frt 20 kr. Papi megrendelők a müvet füzve, vászon- és félvászonkötésben intentiók végzése mellett is kaphatják. — 6. Schematismus Religiosorum ordinis minorum S. Francisci Conventualium Prov. S. Elis. sat. pro anno 1884. Aradini. Nyolcz. 108 lap. A tartomány élén ft. Berényi Ge-

deon tartományi főnök áll, ki 1218 óta, a 121-ik tartományi főnök. A tartomány négy őrségre oszlik. A provincian kivül működik 8 rendtag. A tartományban 89 áldozár, 5 ünnepélyes, 12 egyszerü fogadalmat tett és 5 ujoncz-növ. 14 ünnepélyes fogadalom és 1 fogadalom nélküli fráter, összesen tehát 126 rendtag. A tartomány által ellátott plébániák hiveinek száma 62.225, a plébániák száma 15. A tartomány ellátása alatt van 4 gymnasium 506 növendékkel, 8 elemi iskola 553 növendékkel. Ezen kivül a rend tagjai középiskolában és 25 egyéb tanodában oktatják a hittanra az ifjuságot, melynek összes száma 8000-et tulhaladja. — 7. Budenz-album. Bupenz József 25 éves tanári pályája emlékére. Kiadták tanitványai. Budapest 1884. Knoll és társa, akad. könyvkereskedése. Nyolcz. 321 lap. Budenz arczképével. Ára 2 frt. A külföldi származásu de egészen magyar lelkületű kath. polgártársunk ünneplését örömmel olvastuk, s a nyelvészeti értekezéseket, azoknak kik értenek hozzá, ajánljuk.

(Külföldi kath. irodalom.) 1. Unsere Erde. Astronomische und physische Geographie. Von A. Jakob, realschulrector. Herder. 1883. Ára 8 mark. Bevezető kötet a Herder czég által kiadandó általános nép és országismézhez. Mindezen müvekben a vallási érzület megértve nem lesz, mint az a természetrajzi müvekben jobbára történik. — 2. Mey: Volständige Katechesen, für die untere Klasse. Herder. Freiburg. Ötödik kiadás. Ára 3 mark. — 3. Weisz: Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Moral. Herder III. kötet. (Natur und Übernatur.) Nyolczadrét. 926 lap. Ára 9 mark. (Az I. kötet 4 mark; a II. kötet, mely a humanismusról értekezik 6 mark.) — 4. Aesthetik. Von Joseph Jungmann, S. J. Herdernél. Második kiadás. 950 lap. Ára 12 mark. Ezen mű első kiadását leforditották a győri papnövendékek; a madridi egyetemen pedig tankönyv gyanánt használtatik a spanyol forditás. — 5. Paul de Jesus: La face de Christ. (Christi imago Edessena). Notice histori-

que sur cette relique de l'Eglise S. Sylvestri a Rome. Tours. 134 lap, egy képpel. — 6. Dissertationes in historiam Ecclesiasticam, auctore Bern. Jungman, prof. Lovaniensi. Tomus IV. Apud Pustet, Ratisbonae 1884. Nyolcz. 402 lap. Ára 3 mark 60 fillér. Van benne 5 értekezés a X. és XI. századbeli kath. egyház állapotáról. Fogjuk ismertetni. — 7. Catalogue XXXIX de Ludwig Rosenthal. Antiquariat a Münich (Baviére). Adresse telegraphique: R. librairie, München. Livres rares et importants en tous genres. Nyolcz. 129 lap. Diszkiadás. A legritkább müvek ódondászati jegyzéke 1146 számmal. A tartalomjegyzékből ezen czimeket választottuk. Anabaptisme, Angleterre, Hongrie, Turqui, Liturgie, Hymni in hon. B. Mariae V. Martyrologium, Reliquiae, Bibles, Costumes civil et militair, gothique, Kempis Tamás, Russie, bibliographie stb. Árul egy Corvinat is 500 markon, tartalma Lactantius. Attavante rajzaival. Java részben latin müvek, régi képek, az áruk 12 ezer mark és 30 mark között váltakoznak. Ez a leggazdagabb ódondász-jegyzék amit láttam. Ingyen s bérmentve küldi azoknak, kik óhajtják. — 8. Il verismo in filosofia, letteratura e politica, per Antonino Velardita. Piazza armerina. 1883. Typ. Pansini pag. 300 ára 3 L. — 9. Il Bello sostanziale e la bellezza creata. Milano. Tip. Cogliati. pag. 59. Ára 1 L. 30 c. Mindkét mű az Olaszországban uralgó sensualistico-realis irányt birálja. Az első közvetlenül polemice, a másik közvetve a szép tanát fejtvén ki. A második mű szerzője a hirneves műitész Taccone-Galucci báró. A szépet sz. Tamás szellemében annak forrásában, mely az örök Ige, az Istenség képe, találja fel és ezen uton vezeti le a szép canonjait. Az accademia pontif. tiberinában általa tartott előadás eredménye e mű.

(Irodalmi dolgok.) Karsch Lollion: Fensőbb homiliákat ad ki az év minden vasárnapjára, melyek gyönyörü kiállitásban fognak megjelenni. Ára 2 frt 50 kr. vagy 8 intentio. — Kálmán Károly (reáliskolai hittanár Székesfehérvárt) jeles zsoltárforditása ujra nyomatik. Ára 2 frt.

Diszkötésben 3 frt. A megrendelések Székesfehérvárra küldendők. — Dvorzsák a „Havi füzetek“ kiadója, leforditotta Bolanden: Német szellem czimű regényét. Ára 2 frt, diszkötésben 3 frt. A megrendelések Budapestre küldendők Donáti-utcza 3. sz. a. — Megjelent a Kath. theol. folyóirat. Számos egyházi iró közreműködésével szerk. és kiadja dr. Breznay Béla. II. évf. I. füz. Bpest, 1884. 160 lap. E becses vállalat II. folyama I. füzetének önálló czikkei: A probabilismusról W.-tól; Az asztaltáncz a moralistáknál, mathematikusoknál Merchich Mátétól; A provisiókról Mohl Adolftól; A darwinismus és materialismus jelentősége a művelődéstörténetre nézve, Rézbányai Jánostól. — Könyvbirálatok. — Nyilt levél a szerkesztőhöz; erre viszhang. Vegyesek. — Az I. évfolyamból még néhány példány kapható. — A II. évfolyam megrendelhető a szerkesztőnél (Státió-utcza 55) 5 frtért; bolti ára 6 frt. — Lasserre müve a lourdesi csodákról nem sokára megjelenik. Ára 2 frt. Az előfizetések Wotinszky Mór pléb. urhoz intézendők: Lengyel (Tolna megye) vagy Romaisz Ferencz káplány urhoz (Hőgyész). — Denifle Henrik, német dömés szerzetes aki a vatikán könyvtár segédjévé neveztetett Ő Szentsége által, az insbrucki egyetem hittani karában márcz. 8. honoris causa tudor lett. Született 1844. Tirolban. – Matamarosból (Mexico) irják, hogy egy szerzetes Donato Soto, Veracruz államban kulcsot talált az astekirás megfejtéséhez. — A „Katholikus ifjusági szinműtár“ czim alatt minden két hónapban egy-egy füzet fog megjelenni oly módon, hogy egy vallásos szindarab után egy társadalmi és igy tovább felváltva fog közrebocsáttatni. April hó végén megjelen a II. füzet „Az első szereplés“ és „Egyetlen kabát“ czimű 1 felvonásos vigjátékok; melyekben csupán férfi szerepek lévén, ifjusági körök számára a legmelegebben ajánlhatók. Ára 40 kr. Lehmann Ágoston. Budapesten V. kerület. Lipót-tér 9. sz. I. emelet, hová az előfizetések, illetve megrendelések intézendők. — Effigies et vitae Maximorum Pontificum a S.

Petro ad Leonem XIII. (Auctore Aloysio Tripepi.) Hoc opus latine scriptum (Junio proximo incipiente) Romae prodibit et 34 fasciculos, in octavo, complectetur. Dominico quoque die fasciculus vulgabitur 32 paginis constans, in elegantissima editione, octo vitae et octo effigies in xylographia, comprehendens. Pretium associationis integro operi (post apparitionem primi fasciculi solvendum) ad Libellas vel Francos 15 reducitur, pro Europa tota. Si quis nomen operi aquirendo dare cupit, cartula postali, nomen cognomen et domicilium suum mittat, hac superscriptione: Libreria Aureliana (Italia) Roma. Respondentes latine scribere rogantur.

(Szabó József) fölszentelt püspök, esztergomi kanonok az áldott jótevő főpap april 27-én délután 4 órakor meghalt. Szül. Mező-Komáromban 1805. marc. 17. szegény szülőktől. Esztergommegyei áldozárnak szentöltetett 1830. szept. 30. Káplán volt Szölgyénben, Marczalon stb. Hittant tanitott Nagyszombathban, ugyanott a negyvenes években Kopácsy megbizásából átdolgozta a Szepesy-féle magyar szentirást, melyet Bucsánszky kiadott. Számos történeti jegyzetet hagyott hátra, jelességökről tanuskodik egynehány czikk, melyek egyházi lapokban megjelentek. A pesti papnöveldében több éven át igazgató volt. 1868 segédpüspöknek szenteltetett. Mindenkor nemes lelkületű volt, de a jótékonyság szenvedélylyé vált, főleg pedig az Isten iránti hála, s minden bármely csekély jótétemény elismerése. Minthogy sok éven át nem kellett háztartást vezetnie, 60 ezret meggazdálkodott, az ezekből járó kamatok arra képesitették, hogy évenkint 6—9 ezret juttatott a szegények kezébe. Még az arczátlan kéregetőket sem hagyta segély nélkül, habár néha keményen megfeddette is. Kiváló tisztelője volt Jézus Szivének, többféle enemű képet készíttetett, s általán szeretett egyházakra, templomi ruhákra, ékszerekre adakozni, főleg azon templomok számára, hol valaha káplánykodott, vagy egyházi szertartást végzett. A lourdesi kegyhelynek oly tisztelője volt, hogy 1881. évben helyettest küldött maga helyett

a nemzeti bucsujárással. Halála csendes volt, szelid elszunnyadás az Ur Jézus nevében. A szegények imája könnyüvé tette neki az örökkévalóság utját.

(Apró hirek.) XIII. Leo pápa, mint a tudósok az egész világon örömmel hirdetik, a vatikáni irattárakat mind a közönség használatára kitárta. Ugyanott van a pápa mellszobra, ilyen aláirással: Leo XIII. Pont. Max. Historiae studiis consulens, Tabularii Arcana Reclusit, anno 1880. — Chicagoban van 46 kath. templom (a kápolnákat nem számitjuk;) ezek közt van 7 német, 1 franczia, 3 cseh, 2 lengyel, 1 olasz templom. — A washingtoni vámhivatal egy eset alkalmából ilyen döntvényt hozott: ha külföldről egyházi ruhákat hozat a község, akkor azok (mint vallási czélzatokra szánt eszközök) vámmentesek; ha pedig a pap magával hozza, megfizeti a vámot. — Il nuovo Educatore. Curiosum gyanánt emlitjük fel e Rómában hetenkint megjelenő lapot. Az elemi oktatásról értekezik. A biblia és catechismus szerinte „a dogmák iránt szolgai félelmet csepegtetnek a gyermekbe és döntötték a hazát rabszolgaságba.“ A kath. moralis „gyáva, eunuch“ jelzőket kap, mert „nyomorulttá teszi a népet.“ A gyóntatószékben romlanak el, — Corti Siro szerkesztő mondja — a nők. — A párizsi fogadalmi egyház sirboltja elkészült; halottak napján miséztek benne először. Ide kivánkozik temettetni a párizsi érsek. Azóta mindennap van benne mise a halottak üdveért. Immár 13 millio frankot nyelt el a nagyszerü épület, még 7 vagy 8 millio szükséges, de havonkint bejő százezer frank. — Robert Lewis St. Louisban (Északamerika) prot. létére papot kért, mert himlőbeteg volt. A község (Christian churh) két papja vonakodott hozzá menni, a harmadik elszánta magát, hogy vigasztalni fogja, de utközben azon elhatározásra jutott, hogy majd telephon segitségével beszél vele. Béfogadta-e az igét, nem tudjuk.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

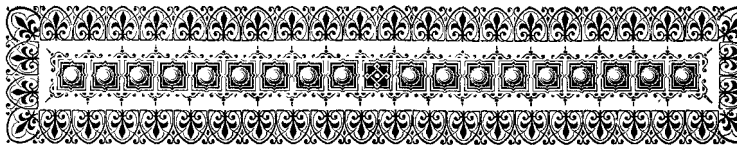

A PÁPASÁG MINDIG VISSZATÉR RÓMÁBA.

AZ utolsó vacsora után, a mi Urunk apostolaival az ő küldetésük, hivatásuk magasztosságáról értekezett; de hozzá adta, hogy szenvedniök fog kelleni. Péterhez fordulván, mintegy tudtára akarván adni, hogy amit mondott, ő rajta leginkább teljesülni fog, ezen kinyilatkoztatást jelentette neki: Simon, Simon! ime a sátán kivánt titeket hogy megrostálna mint a buzát" (Luk. 22, 31.)

Ezen hir oly természetü volt, hogy az apostolokat méltán félelemmel tölthette el; de kétségkivül emlékeztek az urnak azon már előbb mondott megjegyzésére: „ha engem üldöznek, titeket is fognak üldözni; de legyen bizalmatok, én legyőztem a világot." (Ján. XV. 20.)

Végre föltámadása után, Urunk ujra megnyugtatta apostolait, midőn utolsó tanitását intézte hozzájok: „Veletek vagyok minden napokon át, a világ végezetéig." (Máté, 28, 20.)

A mi Urunk tehát megjövendölte egyházának, hogy minduntalan üldöztetni, de legyőzetni soha sem fog, hogy a pokol által sugalmazott hatalmak nem fognak erőt venni rajta. Ezen gondviselési szólam két főpontot érintett meg; az első a pápák vértanusága, a második a pápák Rómából leendő többszörös számüzetése.

Az első sz. Péternél kezdődött, kit Janikulus hegyén feszitettek föl, és tartott 3 századig, melyek

alatt 30 pápa érdemelte meg a vértanuság pálmáját. Ezen harmincz vértanuságban az egyház sokat szenvedett, de meg nem semmisült. Amint az egyik pápa elvérzett, a következő bátran elfoglalta örökségét, s előre kecsegtette magát azon reménynyel, hogy elődjeihez nem lesz méltatlan, s hogy életét fogja adni hivataláért.

A pápák üldöztetése sz. Szilveszterrel kezdődött s még mindig folytonosan tart. Ez a tárgya e jelen igénytelen dolgozatnak.

Sz. Szilveszter (314—335.)

Konstantin még csak katechumenus volt, azaz még csak oktattatott a keresztény vallásban, és igy nem volt megkeresztelve, ennek okáért a szabadsággal megajándékozott anyaszentegyházat nem védelmezte elegendőképen, és a pogányok annyira dühöngtek ellene, hogy Szilveszter kénytelen volt magát a Toskániában fekvő Szorakte hegyén elrejteni. Később sz. Péter és Pál apostolok megjelenvén Konstantin előtt, arra kérték őt, hogy a pápát hivja vissza és általa kereszteltesse meg magát; a keresztség által ki fog gyógyulni poklosságából (lepra.) Igy vezette vissza az Isten Rómába Szilvesztert.

Liberius (352—366.)

Ezen pápa, az igaz hitnek az ariánusok ellen a legbátrabb védelmezője volt; e miatt elhurczoltatott Rómából Majlandba és Konstancz császár elejébe állíttatott. De minthogy a pápa fölött se igéretekkel se fenyegetésekkel győzedelmeskedni nem tudott, száműzte őtet Trácziában fekvő Beré városába (355) két év mulva a rómaiak egyetemesen kérvényt intéztek a császárhoz, ki nekik azonnal visszaadta a pápát; Liberius pápa a legmelegebb részvéttel fogadtatott Rómában.

I. Sz. János vértanu (523—526.)

Theodorik, ostrogot király és Olaszország ura, több évek alatti bölcs és dicséretes uralkodása daczára, az arianusokhoz hajlott. A pápát arra kényszeritette, hogy utazzék Konstantinápolyba fölkérendő első Justin császárt, hogy az eretnekeknek szabadságot adjon és azokat oltalmazza. Sz. János elutazott ugyan Konstantinápolyba, de ott csak kötelességét teljesitette és a császárnak csak azt mondta, mit lelkiismerete sugallt. Visszajövet Theodorik őt elfogatta és Ravennaban bebörtönözte, ahol meg is halt. Üldözője három hónap mulva nyomorultan végezte be életét. A szent szék csak másfél hónapig volt üres. A pápaság visszament Rómába IV. Sz. Felix személyében.

Sz. Szilvér vértanu (536—538.)

Ezen pápát, Theodora császárné arra akarta kényszeriteni, hogy a konstantinápolyi érseki székre egy eretneket nevezzen ki. Sz. Szilvér tagadólag felelt, aminek az lett a következménye, hogy sz. Szilvér Belizar tábornok által, Ázsia világrészben fekvő Lycia tartományának Patara nevű helyiségébe számüzésbe vezettetett. A helybeli püspök elment I. Justinian császárhoz, s tőle kieszközölte, hogy a pápa visszatérhetett Rómába. A császárné, nem akarván a rövidebbet huzni, Belizár által a pápát a Toskánához tartozó Palmaria szigetre számüzette. Innét a pápa Amator püspöknek igy irt: „A sanyargatás kenyerével élek, szomjamat pedig a búbánat vizével enyhitem, de mindez nem akadályoz kötelességem teljesitésében.“ Nemsokára meg is halt itt a pápa, Theodora pedig a következő évben. Belizár ez időtől fogva a császár kegyelmét elvesztette és életét alattvalóinak megvetésében zárta be. Szilvért Vigil

pápa követte a pápaságban, aki elődje nyomdokait hiven követte.

I. Sz. Márton (649—655.)

II. Konstans, konstantinápolyi romlott életű császár, a monotheleta-féle eretnekség nagy kedvelője, meghagyta Olympius ravennai exarchának, hogy a pápát zárassa be. De azon pillanatban, melyben ez a pápára tette kezét, megvakult. Egy másiknak sikerült a pápát elfogni, s Konstantinápolyba hurczolni. II. Konstans sz. Márton iránt magát méltatlanul viselte, és Krimbe küldötte, hol minden rendü szenvedések közt meghalt. Nemsokára reá a császár meggyilkoltatott. A pápai szék I. sz. Jenő által azonnal betöltetett.

I. Sz. Szergius (687—701.)

Egy ellenpápa, kinek János volt a neve, a ravennai exarcha által támogatva, számkivettette e sz. pápát. A nagylelkű pápa hét évig volt távol népétől, ki, jóllehet a bitorló által sok méltatlansággal bántalmaztatott, de azért törvényes pápájához hű maradt. E nagy pápa békében halt meg Róma városában 701-ben, minekutánna a pápai méltóságot 14 évig viselte volna.

III. István (752—757.)

Asztolf, Lombardia utolsó előtti királya, egész Olaszországot el akarta foglalni, s királylyá lenni. István pápa Francziaországba ment segitséget kérni. Pipin, Nagy Károly méltó atyja az Úr Jézus helyettesét az őtet illető tisztelettel fogadta s neki segitségét igérte.

Ezalatt a pápa, Páris mellett levő sz. Dénes kolostorban lakott. Itt nagyon megbetegedett, de sz.

Dénest segitségül hiván, meggyógyult. Pipin, nemsokára átment a havasokon, és Asztolf királyt észre téritette. De Asztolf nem maradt hű igéretéhez, miért is Pipin őtet legyőzte, országát pedig III. István pápának általadta. I. Adorján alatt Nagy Károly lombardi királyságnak véget vetett; atyja ajándékát megerősitette, s a pápát több tartományokkal gazdagitotta.

III. Sz. Leo (795—816.)

Pápaságának negyedik évében, e sz. pápa ellen egy borzasztó összeesküvés alakult. Az összeesküvők ketteje egy sereg haramiától kisérve, reá rohant, és a pápának szemeit kiszurta, nyelvét kitépte, s tömlöczbe zárta. Másnap a sz. pápa visszakapta szemeit is, nyelvét is. Róma városa valódi keresztény népének sikerült a pápát megmenteni, ki Franczia-országba kivánt menekülni. Itt az akkor dicsőségesen uralkodó Nagy Károly király által a kitelhető s illő tisztelettel s pompával fogadtatott. E nagynevü s hallatlan érdemű király őtet Rómába kisérte, és a békét helyreállitotta. Ez történt 800-ik évben. Karácsony napján Nagy Károlyt III. Leo császárnak koronázta. A nép igy kiáltott föl: „Élet és győzelem Károlynak, a rómaiak nagy és békességes császárjának, kit Isten önkezével koronázott meg.“

XIII. János (965—972.)

I. Otto császár küldöttjeivel megegyezőleg a római nép a narnii püspököt választotta pápává, ki XIII. Jánosnak neveztette magát. A kampaniai gróf, és a római polgármester nem lévén a választással megelégedve, a pápát elfogták, és Kapuában elzárták. De Otto személyesen jött Rómába, a vétkeseket szigoruan megbüntette és a pápát Rómába vissza vezette.

V. Gergely (996—989.)

Mindjárt megválasztatása után Crescentius, egy forradalmár csapat főnöke által Rómából elüzetett, ugyanazon Crescentius által, ki már 974-ben VI. Bencze pápát megfojtatta.

III. Otto császár, V. Gergely nagybátyja, átlépvén a havasokat, és a pápát Páviában találván, Rómába vezette vissza és Crescentiust lefejeztette.

VIII. Bencze (1012—1024.)

Ezen pápa egy ellenpápa cselszövései elől menekült Németországba, hol II. sz. Henrik uralkodott. E szent király nem mehetett tüstént a pápa segitségére, minthogy a szlávok ellen kellett neki küzdenie; de amint a lázadókat legyőzte, azonnal Rómába ment és a pápát székébe visszahelyezte 1014-ben.

Sz. VII. Gergely (1073—1085.)

Ez a pápa sz. Péternek azon egyik utódja, ki az egyháznak legtöbb jót szerzett; azért uralkodása a nehéz vállalatok és égő harczok egy hosszu sora volt. Legnagyobb baja IV. Henrik német császárral volt, ki az egyház jogait zsarnoki módon lábbal tapodta. VII. Gergely őtet az egyházból kiigtatta, s a trónról letette, mely büntetésnek a csalfa császár magát látszólag alávetette. A pápa látván hűtlenségét, rettentő büntetését megujitotta. IV. Henrik azzal felelt a pápának, hogy seregével Róma felé indult, de a normanok által, kik akkor Nápoly urai voltak, visszaüzetett. Nemsokára Lüttichben nyomoruságosan és szégyenletesen halt meg.

VII. Gergelyt ami illeti, minthogy szabaditói közt sok szaracenus volt, kik Rómában sok rendetlenséget és rablásokat követtek el, hogy a várost

megmentse Salernoba vonult vissza, hol meghalt e szavak közt: „Dilexi justitiam et odi iniquitatem, ideo morior in exilio.“ A pápaság visszatért Rómába III. Victor személyében.

III. Victor (Győző) (1086—1087.)

VII. Sz. Gergely halála után, a pápai korona azonnal Dezsőnek, Cassino hegy apátjának fejére tétetett. Hogy, egy ellenpápa által elfoglalt, Rómába jöhessen, a kapuai és salernói herczeg közbejárására volt szüksége. A nép, mely szive sugallatát követte, a pápát nagy örömmel és lelkesedéssel fogadta. De a schismaticusok (szakadárok) ujra fölülkerülvén, III. Victor ismét a számkivetés utját választotta. De a hires Mathilda grófnő katonái által csakhamar visszavezettetett Rómába.

II. Paskál (1099—1118.)

Mint VII. Gergely, III. Victor, II. Orbán munkáinak örököse, nagy buzgalommal fogott sz. hivatásának terhes foglalatosságaihoz. Német császár akkor V. Henrik volt, IV. Henrik, apjának méltó fia, ki gonoszságban apját fölülmulta. Ezen uralkodó, hogy a koronát szokás szerint a pápa tegye fejére, barátságot szinlelt II. Paskál irányában. De amint Rómába bevonult (1111. febr. 11.) ő tett a pápának föltételeket, melyeket a pápa el nem fogadott, azért a pápát elfogatta.

De a rómaiak a császárt elüzték. Ez pedig a fogoly pápát magával hurczolta. Két hó mulva a pápa, hogy az egyházat a szenvedéstől megszabaditsa, minden engedélyeket, melyeket tehetett, megigért a császárnak, s igy Rómába visszatérhetett a nép lelkes fogadtatása mellett.

Egyébiránt II. Paskál látván, hogy engedélyeit rosszul magyarázzák, az egyházat visszahelyezte min-

den jogaiba. V. Henrik erre Rómába sietett, a pápa pedig Beneventbe vonult, ahonnét a normanok ismét visszahelyezték Rómába, hol egy hónap mulva, sok üldöztetései következtében meghalt.

II. Gelasius (1118—1119.)

Alig választatott meg pápának, s immár a németekkel egy huron pendülő rómaiak által tömlöczbe vettetett, de a valódi rómaiak által megszabaditott. Kevés idő mulva ismét V. Henrik közeledett Róma felé, a pápa pedig szülővárosába Gaetába vonult vissza, hol megkoronáztatott. Haszontalanul igyekezett vissza menni Rómába; aminek következtében Francziaországba Klunyi kolostorba utazott, hol meg is halt. A pápaság visszament Rómába II. Kalixtus személyében.

II. Incze (1130—1143.)

Egy ellenpápa elől, mindjárt megválasztása után, Francziaországba ment, hol sz. Bernard őtet mint törvényes pápát ismertette meg. Nemsokára sz. Bernárd, II. Lothar császár segitségével a pápát Rómába kisérte, hol a nép örömmel fogadta.

II. Lucius (1144—1145.)
III. Jenő (1145—1153.)

Bresciai Arnó, gőgös szerzetes, a forradalmárok kedveltje, a rómaiaknak a köztársaságot, és a pápától való függetlenséget hirdette. II. Lucius pápa bátorságot vett magának, a nép előtt megjelenni, de itt halálát lelte.

Utódja III. Jenő, sz. Bernard tanitványa, Rómán kivül választatott pápává, kit a rómaiak, megunván a köztársaságot visszahivtak. De 1146-ban a dühös

köztársaságiak által ismét elüzetett. Visszavezettetvén, ismét ujra kénytelen volt Németországba vonulni 1150-ben. Végre 1152-ben visszament Rómába, hol 1153-ban meghalt.

III. Sándor (1159—1181.)

Ezen nagy pápának azon szomoru sorsban kellett részesülnie, hogy I. Frigyes a rőtszakállú német császár, ellenében három ellenpápát állitott föl. Hat évi távollét után 1163-ban visszajött Rómába, de 1167-ben ismét távoznia kellett. Végre 1178-ban a császár vele kibékült, s jövő évben a rómaiak által visszahivatott, de kikötötte magának azon föltételt, hogy minden idei hatalmának jogaiba visszahelyeztessék.

IX. Gergely (1227—1241.)

Ezen jeles pápa 90 éves volt, midőn pápának választatott; de erélye még fiatal volt. Egész uralkodása alatt II. Frigyes német császár ellen kellett küzdenie. Ő volt azok közt, kik fejökön koronát viseltek valaha, a legjellemtelenebb. Két izben kellett a pápának Perugiába menekülnie; de mind a két izben vissza mehetett. Meghalt Rómában 1241-ben 104 éves korában.

IV. Incze (1243—1254.)

IV. Incze megválasztatásakor, II. Frigyes, a pápák halálos ellensége élt még. Ezen okból, félvén nehogy szabadságától megfosztassék, Genuába, innét Francziaországba ment, s Lyonban telepedett le. Itt 1245-ben általános zsinatot tartott melyben a császárt kiigtatta és letette. Csak Frigyes halála után 1250-ben mehetett vissza.

IV. Sándor (1254—1261.)

Uralkodása harmadik éve végén, a köztársasági forma kedvelői miatt elhagyta Rómát és Perugiába vonult; következő évben azonban már visszatért.

VIII. Bonifácz (1294—1303.)

Ezen nagy pápa, a szép Fülöp, Francziaország királyával való bajai miatt lett nevezetessé. Ezen uralkodó, sz. Lajos méltatlan unokája, jogtalanul elfoglalta az egyház több javait. Ezen igazságtalan lopás és rablásnak VIII. Bonifácz egész erejéből ellen mondott. 1303-iki szeptember 7-én Anagni városában hol a pápa tartózkodott, a király által küldött rablók megtámadták a pápa palotáját, s betörtek. A pápa egy teremben várta őket trónján ülve pápai ruhába öltözködve, koronával a fején, egyik kezében keresztet, a másikban kulcsot tartva. Nogaret mindenféle átkot mondott a pápára. Némelyek azt állitják, hogy a pápát fölpofozta.

VIII. Bonifácz három napig volt ellenségei kezei közt betömlöczözve. Az anagniak megsokalván a pápa bántalmazását, a francziákat elverték, s a pápát megszabaditották; Rómába vonulása után egy hónapra meghalt, 1303 oct. 12-én.

A pápák Avignonban (1305—1367 és 1376.)

Hét pápa lakott Avignonban, mig végre sz. V. Orbán visszatért Rómába és XI. Gergely, annak utódja Avignont véglegesen elhagyta.

VII. Kelemen (1523—1534.)

Ezen pápa idejében I. Ferencz Francziaország királya V. Károly császárral háboruban volt. Minthogy a pápa joggal panaszkodhatott a császár ellen,

I. Ferencz királyhoz húzott. Azért V. Károly Rómát megszállta. Protestans katonái sok lelketlenséget vittek véghez a városban. VII. Kelement bebörtönözte a császár s annak megszabaditásáért imákat rendelt. A pápa kereskedő ruhában megmentetett.

I. Ferencz és V. Károly közti békekötés a sok nyomornak vetett véget.

VI. Pius (1775—1799.)

1798-ban egy franczia forradalmi sereg Rómába törvén, Berthier tábornok a köztársaságot kihirdette. A pápa elfogatott, s minden tekintet nélkül agg korára és betegségére, Sienán, Florenczen, Grenoblen keresztül Velenczébe hurczoltatott, ahol 1799-iki aug. 27-én meghalt. A pápa ellenei mondták: „meghalt a pápa, a pápaság szintén.“

A pokol ezen kivánságára tüstént felelt az Isten. Egy orosz sereg elverte Olaszországból a francziákat. Ezen tény azt eszközölte, hogy a szerteszét lakozó bibornokok Velenczében összejöhettek és VII. Pius személyében pápát választottak, aki Rómába vonult, és ott a nép által győzedelmesen fogadtatott.

VII. Pius (1800—1823.)

Az önérdek eleinte I. Napoleont a pápa barátjává tette. Önérdekből lett hasonlóképen legnagyobb ellensége. Minthogy VII. Pius az angolok ellen vele háborut viselni nem akart, a dölyfös bitorló Rómát Francziaországhoz csatolta és azt egy vármegyéjévé tette. A pápa erre Napoleont excommunicálta 1809. jul 5-én, Napoleon erre azzal felelt, hogy a pápát elfogatta, Savonába és Fontainebleauba hurczoltatta. Fogsága öt évig tartott.

1814-ben, Napoleon első letételekor visszament Rómába.

A hires száz nap lefolyása alatt, Murat nápolyi király miatt, Rómát elhagyni volt kénytelen; de az 1815-iki szerződés értelmében visszahelyeztetett minden jogaiba.

IX. Pius (1846—1878.)

1848-i november 16-án, daczára az általa engedélyezett nagylelkü reformoknak — IX. Pius egy forradalomnak állott ellenében, mely azt kiáltá hogy: „le a pápával! halál a pápának.“ Nemcsak hogy letette e csőcselék a pápát idei jogáról, de még élete után is törekedett. Valaki a felbőszült sereg közül rá is lőtt, s a mellette álló főpapot a földre teritette. IX. Pius Gaetába menekült a nápolyi királyságba. Innét kért segitséget a kath. hatalmasságoktól. Négy hatalmasság felelt a kérésnek, de Francziaország maga kivánta ezen nagy dicsőséget maga számára. 1849-iki julius 12-én elfoglalhatta IX. Pius római székét. De csak jövő évi april 12-én érkezett vissza, megvárván mig minden illően rendezve lett.

Azt rebesgetik, hogy dicsőn uralkodó XIII. Leo pápa, szent atyánk, nagy méltóságát s személyét biztositandó, arra gondol, hogy elhagyja Rómát. Annyit biztosan tudunk, hogy ha Rómát elhagyja, előbb-utóbb vissza fog oda térni, vagy maga vagy utódja személyében, — mert annyi bizonyos, hogy az utolsó szó, Urunk Jézus Krisztust, akinek a pápa helyettese, illeti.

Jenőfy.

MAGYAR EGYHÁZI IRÓK CSARNOKA.

Náray György

1645—1699.

(Folytatás.)

Mielőtt, Nárayval, lelkipásztori pályájától megválnánk, helyén lenni látom lelkipásztorkodásának egyik főeszközét, predikációit megismertetni, őt mint szónokot bemutatni. — Ez életrajzocska végén külön fogom ugyan felsorolni és ismertetni Náraynak irodalmi munkásságát; de predikációit is oda sorozni nem merem, minthogy legnagyobb részben nem teljesen kidolgozott beszédek, hanem csak vázlatok alakjában maradtak reánk, tehát a szorosan vett irodalmi mű nevét meg nem érdemlik, nagyon elegendők azonban arra, hogy belőlük Nárayt, mint egyházi szónokot megismerjük.

Náray, mint szónok, rendkivüli hasonlóságot tüntet fel *római tanuló* társával, Illyés Andrással. Ha nem tudnók is, hogy egy iskolának voltak ugyanazon időben tanitványai, határozottan egy szónoki iskolához soroznók őket beszédeik olvasása után.

Ezen hasonlatosság főleg kettőben áll: Először abban, hogy beszédeik sajátos módon nélkülözik a szónoki külső alakot, és másodszor abban, hogy azoknak fő forrása a szentirás.

Ami az elsőt illeti, az szónoki erénynek épen nem mondható. Beszédeikben teljesen hiányzik a szónoki tagolás. A bevezetés képez egy megkülönböztethető részt, de a beszéd teste azután egy folyton folyó szöveg, minden fölrészelés nélkül. Ez csak külsőségnek látszik, de nem az: a bensővel, a lényeggel függ az össze. A szónokilag tagolt beszéd két, vagy három tagja a fő eszmét felosztja, megvilágositja, s mivel igy a főeszméből foly és ismét oda tér vissza, egyszersmind biztositja a beszédnek

egységes tömör hatását. A felosztás egyes pontjai ismét egy-egy külön fő vezéreszmével birnak, mely alá és mellé sorakoznak a mellékeszmék. Ekként a szónoki mű mint egy fő- és alvezérek alá rendelt acies bene ordinata tünik fel, mint egységes erő indit és vonz, támad és győz.

A szónoki eltagolást nélkülöző beszéd egymás után következő ötletek sorozata, melyek ha egy és ugyanazon tárgyra vonatkoznak is, ha tán logikus rendben következnek is egymás után, de soha szerves egészszé nem tömörülnek, egy csúcsba nem futnak össze. Igy a szónoki hatásnak is egész más nemét feltételezik.

Nemde e két modor különbsége nem csak külsőség, hanem a lényegbe is vág!

Ilyés ezt annyira viszi, annyira ignorálja a szónoki formát, hogy beszédeinek bekezdéseit számozza meg, 1-től 6-ig, sőt 10-ig terjedőleg. S ez nála a szónoki felosztás! De beszédei nem is a szónoki mű benyomását teszik az olvasóra: olyanok azok, mintha a jeles erdélyi püspöknek pásztori körlevelei és nem predikacióí volnának.

Egészen ilyen szerkezetüek Náray beszédei is. Csak a szárazságtól és lankadtságtól — mely e modornak csaknem szükségképes következménye — menti őt meg költői kedélye. Illyés egy nagy tudományú, de száraz értekező és nem szónok; Náray nem az a tudós theologus, aki Illyés, de költő és szintén nem szónok. Azonban megvagyok győződve, hogy hivei bizonyára igen szivesen hallgatták gyönyörű és meglepő képekben és hasonlatokban dúskodó beszédeit.

A másik hasonlatosság e két szónok között, hogy mindkettőjöknek főforrása a szentirás. A széles olvasottságú Illyés a szentirás mellett, második sorban a szentatyákat és harmadikban a profán irókat is bőven használja; Náray majdnem kizárólag a szentirásból merit. Ámde mind a kettő megegyez abban, hogy nem csupán idéznek imitt-amott sporadice saját deductioik bizonyitá-

sára a szentirásból, hanem eszméik onnan sarjadzanak ki, a szentirás nyujtja azon anyagot, melyből alakitanak.

De természetesen, megint különbözőleg. A tudós okoskodva, bizonyitva, dedukálva az értelemre hat; a költő gyönyörű képei és hasonlatai a szivet fascinálják.

Legyen szabad nehány szép helyet mutatványul közölni.

Náray beszédvázlatait latinul irta. Ezernél több lapnyi könyvében nem lesz 10 lap magyar. Annál inkább örülök, hogy egy magyar részt mutathatok be példa gyanánt, a Nagyboldog-Asszony napi beszéd bevezetését.

Ez mai napot nagy Boldog Asszony napiának hivjuk K. H. Bizonyára nagy nap ez, nagy nap. Dicsőséggel teljes, nagy ünneplő tisztességgel ékes, mennyei szent seregeknek és egész világon való minden népeknek vigasságos, örvendetes nap ez, a Boldog Asszonynak nagy napja. Ez a nap, amelyen sok szélvisz után, mélységes habok közt ide tova hányatott a Noe bárkája Armenia hegyén megnyugodott és megállapodott. Ez a nap, amelyen Isten szülő Dicsőséges Szűz, e világon való sok törödelmes, fájdalmas élete után, midőn tudnyillik (igy!) látta volna magát Józseftúl elhagyatnyi, Herodestúl kergetve Egyiptusban buidosnyi, etc. etc. imár mindenek után, magos Sionnak hegyin, Isten országának fölségében vitetvén, megnyugodny. Ez a nap, amelyen az Isten szekrénye, ki akkoráig az Izrael népe között pusztában buidosot, ahol borzasztó sok állat lakozott, már az szép készitett draga jeruzsalemi templomba Salamontul Kerubinok szárnyai alá dicsőségesen vitetik.

Mely gyönyörű és alkalmas hasonlatok! S ilyenekkel telidesteli vannak beszédei, melyeket érdemes volna összeszedni és kiadni.

Lássunk még nehány szép hasonlatot részint a szentirásból, részint nem onnan.

Ugyanazon nagy boldog Asszony napi beszédében azt mondja: A füvek és kövek bizonyos erővel birnak — s Máriának ne volna kiváló hatalma!

Az alázatosságról szólván, mondja: Minél mélyebbre vonatik le a nyilvessző az ideggel, annál magasabbra röpül.

Ha Goliát kardja, melylyel őt Dávid levágta, ephodba takarva őriztetett a zsidó templomban, mennyivel nagyobb tiszteletre érdemes a sz. kereszt, mely által az ördög legyőzetett. — Nemcsak szép hasonlat, de erős argumentum az eretnekek ellen, kik a sz. kereszt reliquiainak tiszteletét helytelenitették.

A zsidók tudatlanul feszitették meg Krisztust, nem tudván mit cselekesznek, mégis mily rettentő módon lakoltak meg Jeruzsalem pusztulása alkalmával. Mi lesz velünk, kik tudva vétkezünk és igy feszitjük meg ujra az Urat!

Pál fordulása napján 1675-ben különösen szép beszédet mondott Náray hiveinek — — Krisztus urunk valóságos jelenlétéről az Oltáriszentségben!

Kétkedve kérdeztem magamtól, hogyan fogja Náray e két heterogen dolgot természetes összeköttetésbe hozni? Ezt ő virtuoz ügyességgel vitte végbe.

A jelmondat volt: Ime mi mindent elhagytunk és követtünk téged stb.

De vajjon mondhatja-e ezt magáról sz. Pál is, aki nem követte, de üldözte Krisztust? (non secutus, sed persecutus.) Igenis mondhatja, mert tévedését később belátva, mindent elhagyott, elhagyta tévedését is és követte az Urat.

Mivel pedig ma is sokan vannak, kik nem követik, de üldözik Krisztust, — az eretnekek — sz. Pál fordulása napján helyén leszen ezeknek megtéréséről szólani. (S itt át megy a katholikus és kálvinista tan egyik fő vitás ügyére, az Oltáriszentségben az Úr jelenlétének bizonyitására ily ügyes módon:)

Pál Krisztust üldözvén és az ő hiveit, bizonyára igy gondolkodott: Lehet-e az a Messias és Üdvözitő, akiről tudjuk, hogy az ácsnak és Máriának fia? Jöhet-e Galileaból valami jó? — Hasonló képen gondolkoznak a mai

eretnekek is: Lehet-e Kr. és az ő teste a vizből és lisztből lett kenyér? Ah távol legyen! Megvetendő, eltiprandó a pápisták babonasága és bálványozása.

Ámde halljátok csak, mit mond sz. Pál megtérése után arról, akit addig gyalázott; mit mond épen erről a kenyérről, mely vizből és lisztből lett! Ha vajjon elvetendőnek tartja-e ama tant, hogy az Isten, ki az égben és a földön és mindenütt vagyon, e kenyér alakjában is jelen legyen, mint jelen van minden emberben is, de jelen legyen kiváló módon, oly módon, amint Kr. rendelte a mi üdvösségünkre. — Maga sz. Pál beszél, halljátok:

(Itt azután idézi egész terjedelmében a I. Corint. c. 11. ismeretes helyét Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis . . .)

Lehet-e ennél — folytatja Náray — valamit világosabban mondani! Avagy ha mondja a kenyérről: ez az én testem, mi az ellenkezőt higyjük-e, és mondjuk: nem a te tested?! És amidőn azt mondja, hogy aki méltatlanul eszi, vagy méltatlanul iszsza e kenyeret vagy e kelyhet az vétkezik az Úr teste és vére ellen, mi azt mondjuk-e nem vétkezik az Úr teste és vére ellen?! És midőn mondatik, hogy aki méltatlanul eszik és iszik, magának itéletet eszik és iszik, nem különböztetvén az Úr testét, azt fogjuk-e mondani, hogy ha valaki nem különbözteti is azt az Úr testének lenni, nem eszik és nem iszik itéletet magának!?

(Mely közvetlenséggel és ellenállhatatlan bizonyitó erővel használja Náray e szentirási helyet! Lehetett-e oly együgyü pór, ki ezt meg ne értette, át ne érzette volna!)

Nem szállhat-e le a papnak áldására és szavára a kenyérbe és kehelybe Krisztus és nem szállhat-e az igy láthatóvá és élvezhetővé (usuale) lett jel az emberi szivbe is, amint az apostolok áldására, szavára és kézfeltételeire leszállt a Szentlélek, az Atyával és Fiuval egy állagú Isten?!

Avagy amit az Isten az égő csipkebokor, a tűz vagy galamb alakjában megtehetett, nem fogja ugyanazt megtehetni a kenyér alakjában?!

Mondjatok és higyjetek amit akartok, de én bizodalommal és bátran mondom, hogy engem más Isten ne üdvözitsen, csak Az, Ki a kenyér és bor szine alatt a katholikus papok által minden nap feláldoztatik.

Amit Kr. az utolsó vacsorán megtett, hogy önmagát nyujtotta apostolainak eledelül, s mégis élő és egész maradt: nem teheti-e meg ugyanazt ma is? A tűz közölheti önmagát, anélkül hogy megfogyatkoznék, s az Isten, mindennek, a tüznek is alkotója, ugyanezt nem tehetné? A szőlővessző felszivja a föld nedvét, és azt saját nedvévé alakitja át: s Isten ugyanezt nem tehetné meg? Az apostolok, az Úr Jézus ezen kiáltó szavai, szintén megtehették azt, amit Kr. kikről ő maga mondta, hogy nagyobbakat fognak mivelni, mint ő. S ha megtehették az apostolok, megtehetik azok utódai is, mert Kr. ma is az a Kr., aki akkor volt; nem csak az apostoloké, de a mienk is.

Bennünk van az Isten mindnyájunkban és egyikünktől sincs messze, mert ő benne élünk, mozgunk és vagyunk. Mert az ő neméből is vagyunk. Nem lehet-e hát itt, vagy ott, ebben, vagy abban a teremtményében különösebben is benne, amint különösen jelen van a menyben mint jutalmazó, a pokolban, mint büntető?

Az anya, mert gyöngéden szereti egyszülött fiát, hogy azt magához és természetéhez hasonlóbbá tegye, öntejével táplálja. Mert bizonyos az, hogy azok, kik megromlott természetü dajkát szoptak, ezeknek rosz természetét is gyakran magukba szivták. Az anya fia iránti szerelmében saját énjének pazarlója lévén, nem tekinti veszteségnek, amit fiába átönt, sőt szerelmének gyöngédségével szoritja fiát kebeléhez, szivéhez, szeretett gyermekeivel egygyé lenni kivánkozván, és szivében ohajtván, hogy azzal egyesülhessen — mit azonban meg nem tehet. De Isten, ki nekünk legszeretőbb atyánk, ki a világot úgy szerette, hogy egyszülöttét adta érte, ki mindent megtehet, irántunk való igen nagy szeretetéből valóban megteszi, hogy magát és mindenét átönti belénk, magát

velünk közli, mint atyáinkkal, kik e szent titoknak csak árnyékában voltak, de a felhő alatt ugyanazon lelki eledellel és itallal éltek; a manna meg a szikla pedig Kr. volt. — Igen, ugy szeret minket az Isten, hogy akiket teremtett és szült, és ujra szült, saját testével és vérével táplál, nehogy idegen táplálékkal élve atyánk természetétől elütő természetet vegyünk. Ti rátok hivatkozom, mint tanukra, ti jámbor lelkek, kik ezt az édes gyakorlatból jobban érzitek, mint kimondani birjátok, kik, mint a tanitványok, Kr. jelenlétét abból tudjátok, mert szivetek gerjedez.

És ez mind valóban igaz és igy van. Mondjon és higyjen ki mit akar, vesse meg az irásnak annyi világos bizonyitékát, vagy magyarázza azokat félre és kényszeritse hazudni; vesse meg és helyezze magát ellentétbe valamennyi szentnek üdvös szokásával; helyezze magát ellentétbe az egész világon elterjedt keresztény egyházzal; tartsa álomnak a számtalan, mindenkor egyet bizonyitó isteni csudát; legyen Saul és üldöző, ha eszét, ha lelkét elvesztette, vagy ha az nem szabad többé, hanem az ördög pórázára füzve: de én a megtért Pállal azt hiszem, érzem és vallom, hogy az, amit ő nem az emberektől, hanem Jézus Kr.-tól kapott, és nekünk átadott, az a kenyér az Úr testének lenni itélendő — és aki azt méltatlanúl veszi, magának itéletet eszik és iszik, és vétkezik — nem a kenyér és bor ellen, hanem az Isten teste és vére ellen. — Ha ugy tetszik, higyjétek, tartsátok ti is ugyanezt velem és a megtért Pállal, és menjetek s éljetek az Urban boldogul. Amen.

A t. olvasó talán szivesebben megbocsátja, mint a szerkesztő úr, hogy Náraynak ezen retorice pongyola alakja daczára is gyönyörü beszédjét csaknem egészen és szóról-szóra ide igtattam. Ámde most már annál rövidebben végezhetek Náraynak, a szónoknak jellemzésével.

Valóságos példája e beszéd a népszerü dogmatikus predikacionak. Van ebben magyarázat, de nem száraz definitiokban, hanem az értelmet felvilágositó és szivet meg-

kapó képletekben és példákban; van benne bizonyitás, de nem transcendentalis argumentatiokban, hanem a közvetlenség hatalmával alkalmazott szentirási idézetek segélyével. Midőn pedig gyönyörü analogiái a „motiva credibilitatis"-t a hallgató elé oly vonzón állitják oda, jobban bizonyit a népnek, mint bármi és magas érvelés. S mindezt áthatja a mély egyéni meggyőződés magával ragadó heve.

Valóban Náray nagyobb költő szónoklataiban, mint költeményeiben!

Még csak két megjegyzést a szónokról.

Az egyik, hogy beszéde tárgyait nem választja csak amugy ötletszerüleg, hanem beszédeinek sorozatában bizonyos rendszer van, mely arra irányul, hogy a hit és erkölcstan tételeit bizonyos rendszeres egymás utánban adja hallgatói elé. Innen van, hogy predikacióí között egész hosszu tractatusok találtatnak, p. o. De signis verae Ecclesiae, De sacerdotio, melyeket ő azután bizonyára egyes beszédekre osztva adott elő hallgatóinak.

A másik megjegyzésem az, hogy Náraynak beszédei is elárulják a magyar papot, amint hazájának ügyei mindig is foglalkoztatták. Ő nem cosmopolita. T. i. igen szivesen használ példákat a magyar szentek életéből, s a magyar történelemből. Mátyás király, Bocskay, Bethlen, Rákóczy nem egyszer fordulnak elő beszédeiben. Többször vonatkozik a török igára, Budavár felszabadulását ohajtja stb.

Náray tehát 1684-ben pozsonyi kanonok lett.

Sajátos az, hogy minél tovább foly Náray élete, annál kevesebb adatot találunk ahhoz. Ifjuságának történetét, naplója alapján, úgyszólván napról-napra kisérhetni; plebános korából is elég adatunk van még, jóllehet már kevesebb. Még kevesebbet mondhatunk el pozsonyi kanonoksága idejéről,[1] és alig valamit esztergomi kanonok-

[1] Az ide vágó adatokat ngos dr. Rimely Károly lekéri apát és pozsonyi kanonok úr volt szives számomra kikeresni és kijegyezni, ki a po-

ságáról. Különös ez, mondom, mert rendesen épen megforditva szokott lenni.

A pozsonyi káptalani Protocollum Consistorii szerint (I. pag. 95), Náray 1684. junius 9-én installáltatott. Lőn pedig utóda Ordódi Ferencznek, ki ugyanazon 1684. évben halt meg.[1] S úgy látszik Náray igen munkás és hasznos tagja volt a káptalannak. Két izben volt praefectus seminari, vagyis rector az Americanumban, 1685 és 1689-ben, amire Náray, amint őt ismerjük, nagyon alkalmas egyén volt. Éveken át volt decimátora a káptalannak, 1686-ban pedig mint decán emlittetik. Azonkivül sok kiküldetésben járt el a káptalan részéről. Öt évi kanonoksága alatt nem kevesebb mint tizenhét ilyen esetet emlitenek a protocollumok.

Ezek közül egy annyira nevezetes és érdekes, hogy nem tartóztathatom magamat, annak dr. Rimely Károly úr nyomán való közlésétől.

1688-ban, sz. Pál fordulása napján történt, hogy a pozsonyi Clarissa apáczák Eleonora császárnénak árpádházi sz. Margit reliquiáiból akarván egy nevezetesebb darabot ajándékozni,[2] ama reliquiák megvizsgálására, bizonyára hogy az ajándék teljes hitelű legyen, a pozsonyi káptalan kéretett fel, s az e végből Náray és Grznarich György kanonokokat küldötte ki.

Ezek azután oly értelmű jelentést tettek küldőiknek, hogy az apátnőt és az előkelőbb apáczákat eskü alatt kihallgatván, ezek azt vallották, hogy miután a budaszigeti Domonkos-apáczák a törökök miatt ott nem maradhattak, kincseikkel együtt Nagyszombatba menekültek; itt is háborgattatván, és számuk is megapadván, a még

zsonyi káptalani levéltárt úgy ismeri, mint senki más. Fogadja itt hálás köszönetem nyilvános kifejezését.

[1] L. Rimelyt is, Capitulum ins. Eccl. Coll. Poson. 273. l.

[2] Eleonora császárné, I. Leopold neje, különös tisztelője lehetett sz. Margitnak. Birok egy czimlapja vesztett, bécsi dominicanus által 1689-ben, Ferrarius nyomán irt német Margit-legendát, mely szintén Eleonora császárnénak van ajánlva.

életben maradt nehány Pozsonyba a Clarissákhoz vitte ama kincseket, s itt V. Pál pápa és Rudolf császár és király kivánságára a Clarissák ruháját és reguláit fogadták el, és ezek közül nehány a tanuvallatáskor még élt, kik a budaszigetről átköltözött apáczák növendékei voltak. Ekként teljes hitelü hagyományból bizonyos, hogy a magukkal hozott ereklyék IV. Béla leányának, sz. Margitnak ereklyéi, testi maradványai. Ezen testi maradványok hitelességének kimutatására felhozták, hogy azok minden mástól elkülönitve, vörös burokban őriztetnek. Mellékelve van azokhoz egy drága kövekkel ékes, rostélyzat alatt levő Mária-kép, (sz. Lukács festése szerint) melyet még IV. Béla adott leányának s mely előtt ez sokat imádkozott; továbbá egy kézzel irt könyv, sz. Margitnak életrajza, mely a canonisatio ügyében megtartott vizsgálatok nyomán készült. Végre mutattak nekik egy megaranyozott ezüsttel ékesitett kristálytartót, melyben szent Margitnak feje őriztetett, és egy más ereklyetartót ily felirattal: *Ad laudem Dei omnipotentis et Beatae Mariae ac Beatae Margarithae Virginis, filiae Belae quarti Regis Hungariae hanc capsulam fieri curavit Anno Domini MDCXXXV Catharina Dei gratia nata Marchionissa Brandenburgica, Serenissimi quondam Gabrielis alias Sacri Rom. Imperii Transilvaniaeque Principis Relicta.* Ezen ereklyékből a Clarissák Eleonora császárnénak egy jelesebb darabot adtak, utpote manus fistulam — mondja az okirat. (Prot. public. 49. pag. 696.)

Ugyanezen források, t. i. a káptalani protokollumok megismertetnek — miről eddig tudomásunk nem volt — Náray egy rokonával, és pedig — mint alább ki fog tünni — édes testvérével, Náray Lászlóval is, ki Náraytól Nagyléghen, a templom átellenében nyugatfelől fekvő curiáját kapta, melyet Náray 1685-ben vett 22 forint és 50 dénárért necnon panno padrano decem tallerorum.

Ugyanezen László testvérével együttesen bérelte Györgyünk 1688-tól a pozsonyi káptalannak nagylessenei, limpachi és hideghéti birtokrészeit, melyeket a káptalan

confidentes in dexteritate, bona provisione et diligentia Adm. Rdi Dni Georgii Náray, Confratris et Canonici, adott bérbe 200 forintért 3 évre. Náraynk tehát derék gazdává is lett plebánoskodása alatt.

Ennyi az, mit Nárayról, mint pozsonyi kanonokról mondhatunk.

1690. évi januárban felszámlálja a protocollum a pozsonyi kanonokokat, és Náray már nem találtatik köztük. Tehát nem márczius 4-én lett esztergomi kanonok, mint az esztergomi káptalan Liber Ruber-e mondja, (l. Bogisich M. Magy. egyh. népénekek a XVIII. századból. 25 l.) hanem mindjárt az év elején.

Egyébiránt ezen Liber Ruber, amint az Bogisich úr idézett helyén közölve van képezi ezentúl csaknem egyetlen forrásunkat. Alig is tehetünk egyebet minthogy azt itt hiven közöljük:

„Náray György, az ihletett keblű vallásos költő egyuttal zenész, ki nevét a hátrahagyott száznál több egyházi népénekben megörökité, tanulmányait Rómában, a szent Apollinariusról nevezett collegiumban végezte. 1690. márczius 4-én a pozsonyi káptalanból az esztergomiba helyeztetett át,[1] s egyuttal mint tornai[2] főesperes, székét elfoglalta. Mint különösen ájtatos, kegyes társalgásu s mindeneknek jó példával előljáró férfiúról tétetik róla említés. A szegények iránt bőkezü s a világi javaknak megvetője volt. A török hódoltság alatt nyögő, a legtávolabbi vidékeken szerteszórt, elhagyott hiveknek nagy buzgalmú lelkipásztora,[3] az Isten házainak helyreállításában fáradhatatlan munkásságot fejtett ki. A gond-

[1] Láttuk fentebb, hogy 1690. januárban már nem volt tagja a pozsonyi káptalannak. Március 4-ike tehát valószinüleg az esztergomiba való installatiójának napja lesz.

[2] Talán zólyomi.

[3] Nem mint ilyen járt-e Rómából való visszatérése után az egri egyházmegyében Jászón?! Onnan a bécsi nunciusnak irt és fentebb emlitett olasz nyelvü levelében legalább világosan mondja, hogy akkor a török hódoltságban, „in parti turchesche“ tartózkodott.

jaira bizott zólyomi kerület papságához latin nyelven *Epistolae sacerdotales* czimű, az igazi keresztény szeretet lángjától hevülő s bölcs tanácsokban bővelkedő leveleket intézett 1692-ben. A Szentháromság imádásáról szóló „rózsafüzért" magyar nyelven adta ki. Bőkezüségét hirdették a káptalan-utczában fekvő kanonoki ház, a sz. Katalin tiszteletére emelt oltárház, a sz. Istvánról nevezett papnövelde házának nagy költséggel járó nagyobbitása, illetőleg jobb karba hozatala.[1] 1697. évben a ker. sz. Jánosról czimzett prépostságot nyerte. Jótékonyságban bővelkedő áldásos életét 60 éves korában 1699. év deczember 5-én fejezte be.[2] Holtteste Nagyszombathban a sz. Miklós templomnak ker. sz. Jánosról czimzett kápolnájában helyeztetett el."

Ezek volnának Náray életének utolsó adatai, melyekre érdekes világosság derül Náraynak egy leveléből, amelyet ő, mint esztergomi kanonok a káptalanhoz intézett, s mely a seminariumi épitkezés tárgyában iratott Esztergomból Nagyszombatba 1697 i junius 22-én. Közöljük azt a Történelmi Tár 1881. évfolyamából.

Illustrissimi ac Reverendissimi Dni, Dni Patroni mihi Gratiosissimi.

Illustrissimis ac Rssimis Donationibus Vestris jam dudum litherulis meis inservivissem, sed nimis amaro

[1] Az itt emlitett épületek közül még most is fennáll a sz. Katalin altariának háza, melyet ngos Ocsovszky Ferenc, nagyszombati plébános, apát kanonok úr szives utasitása szerint meg is találtam. Azon háza ez a Jeruzsalem-utczának, mely a plébánia hátulsó falával tőszomszédos. A Náray által a Káptalan-utczában épült kanonoki házat Ocsovszky úr sem ismeri, ki pedig szülővárosa történetének és régi topografiájának rendkivül alapos ismerője. A sz. Istvánról nevezett seminariumot, melybe Pázmány vitte át a clericusokat a Marianumból, szintén csak sejthetni, hogy a mai úgynevezett b. Fekete-féle ház volt.

[2] Hogy Náray 1699-ben csak 55 éves volt, azt már tudjuk. Vajjon csakugyan a mondott napon húnyt-e el arról a nagyszombati plébánia halottas anyakönyvéből nem győződhettem meg, mert jóllehet a legrégibb anyakönyv 1650-ből való, de nehány későbbi, köztük az 1699-iki is, a Nagyszombatot gyakran pusztitó tűz áldozatává lett.

animo fui, ex quo post Majalem Commissionem exiguo Proventu canonicali privatus sum, ad importunas haud dubie sed illegitimas Creditorum instantias, cum facto eatenus mei vilipensione et despectu. Siquidem ad impossibile nemo tenetur. Ideo nec Tyrnaviae nuper diutius detinere me potui, *ne fors cum occasione tali aliqua mihi verba impatientiae excidissent.* Rogo itaque humillime easdem Illustrissimas ac Rssmas DVras dignentur curare revideri meas Rationes, jam pridem exhibitas, tam de administrato Seminario,[1] quam de erecto aedificio, et si quid difficultatum occurrerit, eas mecum communicare facere, solitasque Replicas benigne acceptare, ut pateat, an et quantum ego sim mansurus debitus (igy) et quantum alii mihi, ne, prout inceptum est, necdum auditus, aggravatus et convictus ab Executione incipiam pati judicium. Illmae ac Rssmae DVae norunt bene, me nemini velle denegare, quod suum est, immo mea omnia et me ipsum, si veritatem dicere cogar, aliis impendere. Jam hoc elapso vere, una cum taxae praeposituralis exolutione[2] ultra quingentos florenos in debita exsolvenda consumsi, ultro et sponte, praeter detentam, ut praemissum est pecuniam. Et ex beneficio S. Catharinae valde parum adhuc respective accepi:[3] et tunc meus Frater[4] plus relative Seminarii Creditoribus exsolvendum de meo in commissis habuit, quam exsolutum sit. Et forte tali data est pecunia, cui parum aut nihil ego vel Seminarium tenetur stb.

[1] Náray Nagyszombatban is „praefectus seminarii" volt, mit énekeskönyvének alább közlendő czimlapja bizonyit.

[2] Bizonyára a ker. sz. Jánosról czimzett prépostságért fizetett taksát érti.

[3] Ha e helyet combinalom azzal, hogy Náray a sz. Katalin altariának házat épitett, ugy levelének e passusát úgy magyarázom, hogy az altariát ő maga birta, s ezt kell érteni a „beneficium s. Catharinae" alatt.

[4] A pozsonyi káptalani protocollumokban emlitett Náray László tehát Györgyünknek testvére volt. S eszerint leszen megigazitandó, mit ez életrajz elején testvéreiről mondtam.

Még csak az érdekes magyar utóiratot akarom közölni:

P. S. Ha Ngtoktul és kglmetektül ebben kivánatos válaszom lészen, amint designaltam volt, készen is vagyon, márványkő táblácskát, hagyott helyére az épületre feltétetem. Ngtok és kglmetek authoritásából és javallásából és segitségébül is lett azon épület. És akivel a Seminarium nékem restal, arra és másra nézve nem kérem Seminarium pinzét, hanem csak oly pinzét, amely nem lett volna Seminariumé különben, ha én nem lettem volna; és több lett és lészen per meam factam industriam azon Seminariumnak jövedelme, hogysem mint az mennyi költ mindenestül számadásom szerint azon épületre.

E levél, mely nehány adatot kiegészit és megvilágit, s Náray nemes jellemére is világot vet, megőrizte az ő családi czimerét is, melynek paizsában középen egy alacsony koronás oszlop látható, mely mellett két oldalt két oroszlány ágaskodik, kivont kardokat emelve. A czimer fölött infula és pastorale van.

Ezekben kimeritettük Náraynak szorosan vett életadatait. Áttérünk már irodalmi munkásságának, kivált költészetének ismertetésére.

(Folyt. köv.)

Békesi Emil.

A KERESZTÉNY VALLÁS ISTENI LEGITIMATIÓJA.

A tudományok mezeje — tagadhatatlanul — nagyban virágzik, minden egyes tudománynak meg vannak a maga szakértő és gondos kertészei, kik a csírát máris gondos ápolás alá veszik, s fáradhatatlan munkásságuk

által meglepő gyorsasággal fejlesztik és virágoztatják. Egy ily gyorsan növesztett virága az emlitettem virágynak az összehasonlító vallástudomány és összehasonlító vallástörténet, melynek főkertésze Müller Miksa oxfordi tanár és korunknak talán legnagyobb nyelvtudósa.

Ujjainkkal tudnók megmutatni azon számot, ahány év előtt a mondott tudomány még csak csirájában létezett: a tudósok ápolás alá vették, öntözték, melengették, növesztették és virágoztatták; de a virágzásban köszönet nincsen, miután a kezelés több lényeges kifogás alá esik.

Először is a kertészek nem vették tudomásul a nemzetek apostolának eme szavait: „Ego plantavi, Apollo rigavit, sed incrementum Deus dedit“ (I. Cor. 3, 6.) Az incrementumot maguk akarták megadni, és igy igen természetesen kudarczot vallottak: hiszen régen megirta a Bölcs: „Non est Sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum.“ A jó ég tudja, hány ezredszer bizonyodott be ujra, hogy „minden bölcseség, mely nem Istennel kezdődik, s nem ő hozzá vezet, megaranyozott héj tápláló bél nélkül“ (Romvay) és hogy „a tudomány religió nélkül könyv, melyből a kezdet és vég hiányzik“ (Gaume.)

Másodszor a növényt nagyon is ferde pálczákhoz kötötték — vagyis igen ferde alapelvek után indulva ép oly ferde következményeket is hoztak le. Ez is igen természetes, mert ha hamis principiumokból is le lehetne hozni a tiszta igazságot, akkor egyszerre elvesztené értékét a régi aranymondás: „Ki mint vet, úgy arat;“ de még édes Üdvözítőnk szavai sem teljesednének be, mivel ezen esetben nem volna igaz, hogy „non potest mala arbor bonos fructus facere.“

Végre minden gondos ápolás daczára, sőt mondjuk, minden ellenkező biztositás daczára nem sikerült a növényt megóvni a vallástalanság vagy legalább a Skepticizmus férgétől, mely az amugy sem sok életerőt végső enyészettel fenyegeti. Igaz, hogy Müller idevágó ujabb müveit, nevezetesen a „Vorlesungen über den Ursprung

der Religion" czimű munkát a vallás védelmére irta, de amit ő vallásnak nevez, azt mi vallástalanságnak hívjuk;[1] s amit ő mellőz, sőt számos helyen elvet, azt minden keresztény az ő vallásának nevezi. Nézetünk tehát az, hogy az összehasonlító vallástudomány, a modern bölcseségnek emez agyondicsért vivmánya, nem egyéb, mint egy ferde irányban nőtt, szúette növény, mely a tőle várt virágokat soha meg nem hozza, a tőle várt gyümölcsöket pedig épen soha meg nem termi; az, amit hoz, a gyümölcs nevét nem érdemli, azt mi a hitetlenség mérgének nevezzük, melytől óvakodni kötelességünk.

Lássuk előbb Müller állását a keresztény vallással szemben, azután vegyük azt birálat alá. Megfogunk elégedni az alapelvek helytelenségének kimutatásával, miután ekként a hamis következmények amugy is dugába dülnek.

Müller azon igazán égbekiáltó sületlenséget teszi kutatásainak sarkalatos pontjává és alapjává, miszerint az igazi tudósnak minden vallást egyenlően jogosultnak, egyenlően igaznak illetőleg egyenlően hamisnak kell tekintenie.

Ez tehát az ugynevezett „elfogulatlan tudomány!" Oly elfogulatlan, hogy joggal kételkedhetünk abban, miszerint valaha egy tudomány nagyobb igényekkel lépett volna fel. Avagy van-e tudomány, mely ily mértékben állított volna fel alapvető sarkigazságokul, be nem bizonyitott sőt hallatlan tételeket? Mit követel ugyanis az uj tudomány? Mit követel legalább mivelőinek jó része? Nem azt, hogy a keresztény vallásnak tudományos úton bebizonyított igazságára, a különféle vallásrendszerek megitélésénél ne hivatkozzunk, — amely eljárást a keresztény hitvédelem szokott jogosan követni; nem ezt követelik, hanem azt, hogy tegyük fel, miszerint a mi keresztény vallásunk ép oly fantazmagória, aminő a muhamedanizmus, mi-

[1] L. a Sion mult évi folyamát az 557. lapon.

szerint az épen annyit ér, mint a legdurvább fetisismus,[1] azaz hogy tegyük fel, miszerint mindegy, akár igy mondom: kétszer kettő négy, akár igy: kétszer kettő tizenhárom.

Tegyünk csak egy-két kisérletet annak bizonyitásában, hogy a keresztény vallás van egyedül ellátva az isteni eredet legitimátiójával, mig a többi vallásnak emberi eredete egészen világos, vagyis vegyük szemügyre azon módot, melyen a keresztény vallás isteni eredetét bizonyitjuk, és azon eszközöket, melyekkel a többi vallás akar magának természetfölötti eredetet kivívni.

Miként ismeretes, mi szent vallásunk védelmében Isten igaz kinyilatkoztatásának tagadó és állitó továbbá belső és külső ismertetési jeleire hivatkozunk. A tagadó bizonyitékokkal azt mutatjuk ki, hogy a keresztény vallásban semmi sincsen, ami annak isteni eredete ellen szólana, tehát: hogy a keresztény vallás Istentől eredhet. Az állító belső okok segitségével legalább erkölcsi bizonyossággal állapitjuk meg, hogy az édes Üdvözítő által nekünk hagyott vallás valóban Isten által adatott az embereknek. Legfontosabbak az állító külső okok, a csodák és jövendölések, melyekkel föltétlen bizonyossággal — ad evidentiam — be tudjuk bizonyítani, hogy Az, kitől szent hitünket nyertük, valóban Isten fia, hogy igy hitünk, vallásunk igazán Istentől ered. Ezen külső okadatok valóságát, azaz, hogy a csodák igazán megtörténtek és hogy a jövendölések előre lettek megmondva és be is teljesedtek, tisztán tudományos, történeti uton bizonyítjuk az ó- és uj szövetségi szent könyvek ismertetésében. Látni tehát, hogy egy lánczszem sem hiányzik a bizonyitások legfölségesebbikében, abban t. i., melyben kimutatjuk, hogy azon tudomány, mely minden más tudománynak kezdete és vége, talapzata és

[1] Müller i. m. 194. l.; l. Die vergleichende Religionswissenschaft und die Offenbarung von P. A. Langhorst, a mult évi Stimmen aus Maria-Laach 236 és kk. lapjain.

koronája, mely földi zarándokságunkat egyedül képes velünk megértetni és melynek helyes felfogásától úgy földi, mint tulvilági boldogságunk függ: hogy, mondom, ezen tudomány valóban a tökély szinvonalán áll, és hogy a keresztény vallás megfelel a nemzetek apostola ezen szavainak: Rationabile sit obsequium vestrum!

Ha a kifejtett eszmelánczolat szerint bebizonyitottuk a keresztény vallás isteni eredetét, tulajdonképen már nem is szükséges a többi vallás hamis voltát kimutatni, miután amugy is világos hogy ha két ellentmondó rendszer közül az egyik igaz, a másik már igaz nem lehet. De hogy Müller és elvrokonainak álláspontját minden oldalról megvilágitsuk, nézzük csak röviden, miként bizonyítaná a többi vallások egyike-másika az ő isteni eredetét, és mily könnyü ezen bizonyitásokat kiforgatni.

A hely szüke, de még talán a szives olvasó ideje és türelme is, nem engedi, hogy minden egyes vallásra kiterjeszkedjünk, és ennél fölöslegesebbet képzelni is nehéz volna; az ugyanis természetes, hogy a polytheisticus vallásokat illetőleg csak nehány szót is kár volna vesztegetni, miután több istenben hinni oly képtelenség, hogy az ilyen vallások az igazi kinyilatkoztatásnak még negativ próbáit sem állják ki. Vizsgáljuk tehát csak a zsidó és muhammedán vallásokat, melyeket a kereszténnyhez legközelebb állóknak szoktak kürtölgetni, mint ezt pl. Renan teszi virágos stilusban irt, de valótlanságoktól csak úgy nyüzsgő értekezésében: de la part des peuples Sémitiques dans l'histoire de la civilisation; nézzük: kiállják-e azon próbákat, melyeket kiállaniok kellene, hogy józan észszel isteniek gyanánt elfogadtathassanak, hogy az ujkori zsidók és a muhammedánok „obsequiuma rationabile“ legyen? Vizsgáljuk ezt elfogulatlanul; — de tovább megyek: nézzük ezt a keresztény vallás igazságának feltevése nélkül; vegyük tisztán szemügyre a zsidók és muhammedánok vallását, úgy, amint vannak, és lássuk megvannak-e azokban az igaz vallás ismertető jelei, melyeket fentebb elsoroltunk.

Lássuk előbb a zsidó vallást: hogy az Krisztus Urunk eljövetele előtt az igaz vallás volt, azt tagadni nem lehet; sőt ellenkezőleg ez teljesen be van bizonyitva a történelmileg bevitatott csodák és jövendölések által. De máskép áll a dolog a zsidó vallást illetőleg Krisztus Urunk eljövetele óta. Azon körülmény ugyanis, hogy az ó szövetségi kinyilatkoztatás az egy igaz Istennek szava, — épen nem zárja ki lehetőségét annak, hogy a mai zsidók hite nem egyéb, mint az isteni kinyilatkoztatás egy régen tulhaladott, sőt abrogált stádiumának nemcsak törvényellenes fentartása, hanem még ezenfelül éktelen eltorzitása is. És hogy ez nemcsak lehetséges, hanem való is, arról meggyőződhetünk, ha tekintetbe veszszük, hogy az ó szövetségi törvény annak saját nyilatkozatai szerint csak ideiglenes volt, és hogy azon időnek, melyben az árnyék az igazságnak, a törvény az evangéliumnak helyet adandó volt, már régen be kellett következnie.[1]

Tizennyolcz évszázadnak napjai multak már el azóta ahogy Istennek egykoron választott népére rá illenek Tertullián eme szavai: „Dispersi, palabundi, et coeli et soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo rege“,[2] kétezer éve lesz nemsokára annak, hogy nincs hazájuk, nincs templomuk, melyet ha ujra akartak épiteni, Isten ujja mindig megakasztotta vállalkozásaikat. Midőn azelőtt a nép a legnagyobb bűnökkel fertőztette be magát, midőn egy igaz istenétől elfordulva idegen istenekkel követett el házasságtörést, midőn Istennek kiválasztott helyét megszentségtelenité, midőn az Ur prófétáit agyonkövezé és más kegyetlen módon kivégezé — akkor mindezen iszonyatos vétségért hetven éves fogságot szenvedett, melynek tartama alatt három nagy próféta vigasztalta a népet. És most már tizennyolcz szá-

[1] Hurter Compendium I. k. 63 és kk. l. Liebermann, Institutiones I. k. 315 és kk. l.

[2] Apol. c. 21.

zada annak, hogy számüzötten és megvetetten élnek szétszórva a szélrózsa minden irányában és átkát képezve embertársaiknak mindenütt, ahol megtelepednek, tizennyolcz százada annak, hogy Israel népében csodát nem müvelt a Mindenhatónak keze, és hogy prófétát nem küldött népének vigasztalására Istennek szelleme, mig tanitóik nevetséges, sületlen meséket tálalnak eléjük Isten szava helyett. Egy rejtvény előtt állunk itt, melynek egyetlen lehető megfejtése van, melyet a jobb lelkű zsidók is beláthatnak, mint ezt pl. Sámuel XI. századbeli rabbi is belátta, ki a zsidó vallás tévességéről meggyőződvén, kételyeit egy társával közölte. Töprenkedései a keresztény vallás isteni voltának legszebb bizonyitékait tartalmazzák, melyeknek engedve le is mondott ősei vallásáról és elfogadta az Üdvözítő szent hitét. Világosan kimutatja, hogy az ujabb zsidóvallásnak sem csodái, sem jövendölései nincsenek, hogy Isten népét elhagyta, a bőjtöléseit el nem fogadja. Ennek ezen majdnem megfoghatatlan büntetésnek okát abban találja meg, hogy Israel népe egy minden ó szövetségi hitszegés és szentségtörés, tisztátalanság és prófétagyilkolásnál nagyobb bűnnel mocskolta be lelkét, midőn Isten üdvét, melynek napja a Messiás születésével a halál árnyékában tespedő emberiség fölött felviradt, magától visszautasitotta, midőn a szentek szentjét, az Isten fiát Kálvária hegyén meggyilkolta.

Külső bizonyitványai az isteni eredetnek nem állanak tehát a mai zsidó vallásnak rendelkezésére; hogy pedig belső ok akármennyi van, mely határozottan ellene szól, arról Rohling talmudzsidajának elolvasása által kiki meggyőződhetik.

Hasonlóképen vagyunk a muhammedán vallással is. Külső bizonyitékai nincsenek, még látszólagosak sem, ami világosan kitünik, ha magának a Koránnak idevágó helyeit vesszük szemügyre.

Annyi belátással a régi mekkaiak is birtak, hogy Muhammedet mint Istentől küldött prófétát mindaddig

nem akarták elfogadni, míg isteni küldetését csodatételekkel be nem bizonyítja. Így a 17-ik szúra 91. versében a következőket olvassuk: „És mondák: soha sem hiszünk neked, mig forrást nem fakasztasz a földből. Vagy legyen neked kerted pálmafákból és szőllőtőkből, és tedd meg, hogy folyók eredjenek annak közepén.“ A 21-ik szúra 5. verse szerint pedig voltak „kik azt mondák a Koránról, hogy az nem más, mint álmodozásoknak öszszekuszált zagyvaléka . . . Jőjjön el hozzánk (Muhammed) valamely csodával, amint a régi próféták küldve lőnek.“

Hogy Muhammed ezen kivánságnak eleget tett volna, azt sehol sem olvassuk, sőt ellenkezőleg a Korán arról értesít, hogy a mekkai vallásalapitó nagybölcsen azzal ütötte el a dolgot, hogy Isten őt nem azért küldte, hogy csodákat tegyen, hanem azért, hogy az uj vallást hirdesse. Midőn pedig azt találták, hogy az állitólagos prófétának szakálla még sem elég garantia egy uj hit elfogadására, Muhammed esküdözni és káromkodni kezdett, ellenlábasait elátkozta és a pokolnak itélte oda. Igéretek és fenyegetések által szerezte első követőit, kiknek segélyével azután fegyverhatalommal adta meg a hit kegyelmét azoknak, kiket rábeszélő tehetsége által nem birt magához édesgetni. Igaz, beszélnek ugyan az iszlám követői mindenféle csodáról, mely állitólag Muhameddel történt volna, de a régi kutfők ezekről mitsem tudnak, sőt mint fentebb emlitettük a Korán ezen meséknek határozottan ellene mond, midőn világos szavakkal elismeri, hogy a „mekkai prófétával“ csoda nem történt. Belső ok pedig akárhány szól a mohammedán vallás isteni eredete ellen; hiszen alapitója egyik ellenmondásból a másikba esett, és mi sem volt inkább terhére, mint ha hivei az ő mondásait feljegyezték. Igy egykor szintén valamely ellenmondáson vette magát észre, és igy éjjel felkelvén a neki nem tetsző helyeket kitörülgette hiveinek tevebőrös naplójából, és midőn ezek reggel neki erről panaszkodtak azt mondá, hogy valószinüleg Isten vitte el a kérdéses mondatokat az égbe. De azért

a Korán mégis ugy tele van mindenféle ellentmondással és képtelenséggel, hogy „ha valaki azt figyelmesen átolvassa és jól meghányja és megvizsgálja, lehetetlen, hogy abban higyjen.“[1] Különben is sok sületlenséget tartalmaz; úgy hogy a sok közül csak egy-kettőt emlitsünk: ami szentirásunknak isteni eredetét elfogadja, és annak mégis számtalan helyen világosan ellentmond. A keresztény tanitmányt épen ferdén fogta fel, így például azon absurdumot állítja, hogy a keresztények három Istent imádnak, az Atyaistent, a bold. Szüzet és Jézus Krisztust.[2]

Mily ellentét létezik különben a keresztény vallás apológiája és a zsidó és muhammedán vallás követelő fellépése között! Bennünket arra hív fel a Szentlélek: „quaerite Dominum et confirmamini,“ a szent egyház tisztęletreméltó Atyáinak lelkesítő példája és Krisztus helytartóinak gyakori buzditásai arra intenek, hogy vizsgálódjunk a keresztény vallás isteni eredete körül. Maga a nemzetek apostola figyelmeztet: „rationabile sit obsequium vestrum“; nemcsak szabad tehát, hanem ajánlatos is kutatni azon könyveknek hitelességét, melyekből az az égből leszállott isteni Bárány csodateljes életét ismerjük. — Mit tesz ezzel szemben a modern rabbinizmus: egyebek között azt mondja: „Repedjenek meg csontjaik azoknak, kik az idők végét számítgatják“[3] (azaz a Messiás eljövetelének idejét Dániel jövendölése nyomán.)

A Korán pedig határozottan tilt minden kutatást és vizsgálódást az ő hitelessége körül. Igy, hogy csak egy helyet emlitsünk: a 6-ik szúra 67. verse így szól: „És ha látod azokat, kik a mi jeleinkről (koránversekről)

[1] Maraccius Refutatio Alcorani p. 618, és Alcoranus ed. Reineccius Lips. 1721, Praefatio, 41. l.

[2] Alcoranus, praef. p. 94.

[3] Talmud, Szanhedrin f. 97. 6. (L. Haneberg Geschichte der bibl. Offenbarung 3 kiad. 396 l. és Hettinger a kereszténység védelme. Eger, 1884. II. k. 329 l.)

vitatkoznak, messzire menj el tőlük, míg más dologról nem kezdenek vitatkozni."

Aki Istentől adott lelki szemeit arra használja, hogy lásson, az mindezekből láthatja, hogy a keresztény vallást a többivel egy rangba helyezni nem szabad, miután az bir az isteni eredet ismertető jeleivel, mig ezek a nevezett jeleknek még csak nyomait sem birják felmutatni, miután a keresztény vallásnak megvan az isteni legitimátiója, mig a többi egytől egyig e nélkül szükölködik. E szerint Müller M. és követői hatalmasan tévednek, midőn a keresztény vallásnak is csak annyi isteni értéket tulajdonitanak, mint akár a hotentotok fetiseinek. Állásuk nem elfogulatlan, hanem nagyon is elfogult; elfogulatlannak csak ugy ismerhető el, ha elfogulatlanság alatt azt értjük, hogy valaki csupa objektivitásból igaz és nem igaz között semmi különbséget sem tesz.

Ezen tudomány részéről a vallás szent ügye tehát nem tarthat semmitől; igérheti ugyan az uj tudomány az általa kissé fitymálva így nevezett „elméleti hittudomány" teljes ujjá alakitását — mi ebből nem kérünk, miután az Ur Jézus Krisztus tanitmányának ujjá alakitásra nincs szüksége. Jól van ám, ha a hitevesztett liberalizmus szenvelgő világfájdalmának nem tetszik a sok tömjénfüst és gyertyacsillár, vitatkozás és nézetkülönbség mely itt a földön található, szálljon ám le az ő tiszteletreméltó kriptájába, melyben a vallás eredeti, tiszta alakját véli feltalálhatni — mi őt oda nem követjük, mert tudjuk, hogy rosz helyen keres, mert tudjuk, hogy nem ott található meg azon vallás, mely ugy eredetében, mint tizenkilencz százados viszontagságaiban magán viseli az isteniség jellegét, melynek egész valójára rá van nyomva az isteni eredet bélyege. Ha az összehasonlító vallástudomány mivelői ezt elismernék, ezen boldogító tudat lenne kezükben Ariadne fonala, midőn a pogány regék sötét labirintusában kénytelenek botorkálni, ezen elv lenne számukra a tengeren evezők csillaga, melyre tekintve elkerülhetnék ama szirteket, melyeket éltünk ten-

gerére ősi ellenségünk gonosz indulata szórt. Addig is legyen imádságaink egyik tárgya az, hogy fogadják el ezen elvet, mely nem a mi elvünk, mely általában nem emberi elv, hanem melyet maga a testté lett örök Ige hozott le a földre, és melyhez angyalai által ezen igéretet kapcsoltatá: „békeség a jóakaratu embereknek.“

Halász Ágost.

RENAN ERNŐ.

(Uj könyv — régi előszó.)

„Ifju korom óta készültem e munka megirására. A hét kötetet magában foglaló mű husz évembe került.“ Igy szól Renan Ernő az 1882. évben megjelent „Marc Aurèle et lafin du monde antique“ czimű müvének előszavában, mely is legott ugyanazon év aprilis harmadikán — előbbi művei mellé — a tiltott könyvek indexébe jegyeztetett. (Ujabban ismét egy másik, de egyéb müveivel nem ugyanazon csoporthoz tartozó könyvet irt szerző: „L'Ecclésiaste“ czimmel, mely hasonló módon az az indexbe került.)

Renan könyvei a tehetség termékei; szelleme éles és találékony, hamis elveihez mindhalálig hiven ragaszkodik, segéd eszközökben kimerithetlen, a mellékismeretekben teljesen otthonos, a nyelv kezelésében müvész. Mindezen előnyei és állitásainak vakmerősége — hogy ne mondjam istentelensége — azon szánalomra méltó dicsőségben részesiték, hogy Voltaire után legsikeresebben működött közre nemzetének szellemi megmérgezésében, mely magát „nagy“-nak nevezte és nevezi.

Marc-Aurèle — mint megjegyeztük — a hét kötetből álló és a közös családi nevet viselő „Histbrie des origi-

nes du christianisme" czimű műnek legifjabb tagja. Bizonyára hét testvér még ugy nem hasonlitott egymáshoz, mint a „Jézus élete", „Az apostolok", „Szent Pál", „Az antikrisztus", „Az evangeliumok", „Az ős-egyház", és „Marc Aurèle". Az előszókból egy szellem beszél, a művek ugyanazon öntődének gyártmányai. Általános alap: a „Jézus életé"-hez irt előszó. Ez az alaptervezet, mely fölé a hét kötet épült; ez tartalmazza az indokot, melyről szerző hét köteten át ábrándozik. Vegyük tehát e régi előszót bonczkés alá!

Szerző álláspontja egyszerü és világos. Természetfölötti nem létezik. Nem ismerünk történelmileg bebizotott csodát, nem a történelem által beigazolt kinyilatkoztatást vagy isteni sugalmazást (inspiratio). Mindezeket a tudomány számba sem veszi. A kereszténység keletkezésének történetét taglaló fejtegetésekben ilyesek ne is emlittessenek: a kereszténység az emberi sziv sajátságos vallásosságának külső nyilatkozata, mely lényegben ugyanaz a pogánysággal, buddhismussal és izlámmal, — bár emezeknél tisztább, magasztosabb, gyümölcsözőbb. Neki Krisztus nem Isten, hanem a legszeretetreméltóbb ember és nemének legnagyobb jótevője; vallása — különféle alakulásaiban — a civilizált világ vallása, legvégső és legmagasabb előfoka a tisztább Isten-imádásnak „lélekben és igazságban." Ugyanazért a tudomány a a szent könyvek értelmezésében a csodálatost eleve is egyszerü legendának tekintse, az összehasonlító regetan (mythologia) szabályai szerint, mert csakis igy lesz képes a benne rejlő történelmi anyagot megvilágositani.

Renan álláspontja — ugy mondtuk — egyszerü és világos, — hozzátehetjük még a következőket is. Mert ha a természetfölötti csakugyan mese, ugy a kereszténység is haszontalan mythologia, és szerzője még megköszönheti a kiméletes, sőt tiszteletteljes modort, melylyel a tanár ur vele elbánik. Föntebbi föltevésből kiindulva, mindent fölhasznál Renan, mit a kereszténység eredetéről szent és profán források tartalmaznak; összehasonlit, egy-

bevet, javit, helyreigazit, véleményez mint afféle iskolázott itész. S ha mégis csak torzképet rajzol, a hibát nem az észtan törvényeiben, hanem a mester homoru üvegén kell keresnünk, melyből a bekacsingató Adonisra Midas vigyorog. Mit is használna, ha mi szerző 7 kötetes munkájából vagy csak magából Marc-Aurelből diszböngészettel szolgálnánk olvasóinknak? Hivő jóakaróinknak ez ugyan olcsó, de fölösleges szórakozást szerezne; örömmel győződnének meg afelől, hogy a hitetlenség szolgálatába szegődött legügyesebb toll sem irhatna össze roszabbat, — az pedig őket mégis boszantaná, hogy ennyi rosz is meglátta a napvilágot. Az eredmény semmi.

A kérdés veleje tehát nem az alkalmazás, hanem a föltevés, — nem az uj könyv, hanem a régi előszó. Renan maga elismerésre méltó pontossággal kijelölte a tért, melyre a szellemi csatának ví-tere helyezendő. Ily természetü tárgyak megvitatásának alapja — ugymond emlitett előszavának II. lapján — a természetfölöttinek kérdése. Ha a csoda, ha bizonyos könyvek isteni sugalmazása valóság, akkor a mi rendszerünk megvetésre méltó (détestable). Ha pedig a csoda, ha a sz. könyvek inspiratiója lényegnélküli ábránd, akkor a mi rendszerünk helyes. „Ha csoda történt, akkor az én könyvem tévedések férczelménye (un tissu d'erreurs); ha az evangeliumok sugalmazott könyvek, első betütől utolsóig igazak, akkor okosabban cselekedtem volna, ha a négy evangeliumi szöveget — az összeegyeztetők rendszere szerint — hosszadalmas és egymásnak ellentmondó teljes egészszé szétdarabolom. De ha a csoda képtelenség, akkor a csodákat tartalmazó könyveket joggal ugy tekinthetem, mint a történelem és költészet, a hiányosság, tévedések és rendszeresitett ferditések elbeszéléseivel fölfújt legendákat. Ha az evangeliumok egyéb közönséges könyvekkel egyértéküek, akkor teljes joggal bánhatunk el velök akként, miként a görög, arab vagy indus régiségek kutatója az előtte fekvő legendaszerü okmányokkal elbánni szokott.

Igen, igen! A természetfölötti a fődolog, és ezen kérdésnek egyesegyedül ezen kettős megoldása lehetséges: vagy — vagy! Renannak könyve vagy becses vagy megvetésre méltó; vagy diszére válik az irodalomnak, vagy pedig A-tól—Z-ig hazugság. Harmadik nem lehetséges.

Különösen hangsulyozni akarjuk, hogy maga Renan veti fel ezen kissé nagyon is csipős tételt. Nem találunk különös örömöt abban, hogy valamely szerző után ezt kiabálhassuk: Barátom, az ön könyve megvetésre méltó; vagy hogy a délnémet vidéki suhanczokkal háta mögött dudolgassuk:

„Ejnye, ejnye hegedüvonó,
A ki huzza, nem igazmondó!“

Mi is értünk a szokáshoz és illemhez, tudjuk mi is, hogy a becsülettudó embert mindenütt szivesen látják. De a tanár urnak vagy—vagy-ja nem enged szabad választást; maga adja kezünkbe a buzogányt ví-penge helyett... Ám legyen!

S mégis . . . szivünk késztet, hogy szerzőnek mindenekelőtt valami kedveset mondjunk. Tanár ur, önnek hálás köszönettel tartozunk. Ön kutatásainak sulypontját a természetfölöttinek lehetőségére helyezhette volna, csakis öntől függött a csatatérnek kijelelése. Ezt nem tette. Ama kérdés homályosabb; megfejtése kényesebb természetü és talán unalmasabb is lett volna. De ettől felmentett engem, minthogy ön ama kérdésben bölcsészeti és épen azért birálati kisérleteinek körén kivül álló föladatot lát, mint a második kötet LV. lapján mondja. Ön az első kötet XCVI. lapján azon becses nyilatkozatot teszi: „Nem valamely bölcseleti rendszer alapján, hanem beigazolt tapasztalásból küszöböljük ki a csodát a történelemből. Nem azt állitjuk: „a csoda lehetetlen; mi csak annyit mondunk: a jelen óráig egyetlen bebizonyitott csodát sem ismerünk.“ Mi ezen nyilatkozatot megjegyezvén, bátran kiállunk a sikra, melyet ön tudományos szempontból alkalmasabbnak kijelelt.

Az idézett szavak értésünkre adják, miért tagadja Renan a csodákat: — nincsenek kellőleg bebizonyitva. „A természetfölötti események kérdése — irja IX. l. — már azon egyetlen okból is teljesen tárgynélküli, mert nincs okunk azt elhinni, minek nyomára az egész világ tapasztalása nem vezet.“

Igazán, tanár ur? Tehát még nyoma sincs . . . s pedig az egész világban! azon világban, mely pedig oly igen nagy, széles és hosszú . . . Mily óriási szorgalmat fejthetett ki ön, míg mind e temérdek anyagot áttanulmányozta, mind e csodákat értékükre leszállitotta, melyeket pedig századok hirdettek . . . minden nagy és apró látnokot nyugalomba helyezett és minden inspiratiot elfujt . . . Valóban, tanár ur, ön nagy ember!

No de Renan a dolgon mégis könnyitett. Nem bocsájtkozik részletekbe. Miként Dávid az óriást, Góliáthot egyetlen paritytyával földre teriti, épen ugy nyakát tekeri ő is egyetlen bizonyitékkal a természetfölöttinek. Miként szól ezen bizonyiték? „A multnak csodái nem voltak kellőleg bebizonyitva, mert teljesen bizonyithatók nem is voltak.“ „Egyetlen csoda nem történt olyan tanuk előtt, kik képesek lettek volna azt megállapitani“ (6. l.). Ezen kérdésben sem a közönséges ember, sem a müvelt laikus nem illetékes . . . Ez megkivánja a legkörültekintőbb elővigyázatot a hosszas gyakorlat által nyert képesitést, kapcsolatban tudományos kutatással (96. lap.). „Azon megfigyelés, mely egyetlen kivételt sem ismer, arra tanit, hogy csodák csakis azon időkben és vidékeken történtek, midőn és hol azoknak hitelt adtak és csakis olyan emberek előtt, kikben megvolt a hitbeli készség. Egyetlen csoda sem történt olyan férfiak együttes jelenlétében, kik képesitve voltak elbirálni az esemény csodálatos jellegét“ (XCVI. l.)

Már pedig ez, tanár ur, fura állapot. Előáll néhány tanulatlan ember, — halászok, mint Péter, János és Jakab, Máté a vámszedő — tudatlan emberek, kik még rigorosumaikkal is adósok maradtak . . . Azután egy pár

művelt, de a dologhoz még sem értő férfiú: Lukács a festő és Saul, ki Gamaliel lábánál ült – és ezeknek higyjük el a csodákat?! — De hát ti jó emberek, nem érzitek önmagatokban a szakértelem és müveltség hiányát? Nem látjátok-e be, hogy tudományos kutatásoknál a tapasztalás hiányát soha nem pótolhatja erős hitetek, e gyászos megkülönböztető jeletek? Elfelejtettétek, hogy még azon időkből származtok, mely a „sötét" középkortól oly messze távolságban áll, — oly országból, mely hasonlólag messzire esik azon országoktól, melyekben a fölvilágosodás nagy napja felkelt... legmesszebb Páristól, a világvárostól, melyben a professorok gombamódra teremnek és az akademikusok trónjai büszkélkednek?

„Igenis! — kiált föl Renan — olyan csoda, mely illetékes tudósok szemeláttára müveltetnék, minden további kételkedésnek utját vágná."

Elfogadom, tanár ur.

„Feltéve, hogy holnap találkoznék egy tiszteletreméltó csodatevő, — feltéve, hogy ezen egyéniség képesnek vallja magát például egy halott föltámasztására, mindenek előtt mi lenne az eljárás módja? Küldöttség (commissio) volna kinevezendő az élettan, természettan, vegyészet és történelmi birálat tudományaiban jártas férfiakból. Ezen küldöttség kiválasztana egy hullát, a leglelkiismeretesebben meggyőződnék az elhalálozás megtörténtéről, kijelölne bizonyos termet a megejtendő kisérletre, megállapitaná az elővigyázati rendszabályok teljes rendszerét, mely nem mellőzhető a teljes bizonyosság elnyerése végett. S ha ezen körülmények között csakugyan sikerülne a halottnak föltámasztása, ezáltal a bizonyossággal majdnem egyenértékü valószinüséget nyernénk. Mivel pedig a kisérlet tetszés szerint ismételhető, — mert kell, hogy aki egyszer valamit mivelt, arra ujból ismét képes legyen, s mert a csodák tekintetében a könnyü és nehéz közötti különbség magától elesik: a csodatevő fölszólitandó volna, hogy csodás müveletét —

megváltozott körülmények között, más hullákon és más környezetben is hajtsa végre."

Őszintén megvallva, tanár ur, eszméjét kitünőnek találom. Küldöttség, hulla — lehetne-e valamit bárhol is könnyübb szerrel találni? De még csodatevő is kerül valahonnan. És mind e három Páris egyetemi kórodájában, az akademia ellenőrzése alatt, a világ szemefénye előtt: hol arathatna az igazság dicsőbb győzelmet, hol szégyenittetnék meg lealázóbban a csalás?... Egyezkedjünk, tanár ur; s hogy a dolognak mihamarább végére járjunk, osszuk meg a munkát: gondoskodjék ön hulláról és keritse elő a csodatevőt, én majd azalatt a küldöttség után nézek.

A küldöttség mindeneket töviről hegyére elrendez: kijelöli a termet, megállapitja a föltételeket, elhatározza az ülések számát, elrendeli a hullán megejtendő kisérletet. Mi ketten vegyüljünk a nézők közé és ott bevárjuk az eredményt: valjon az ön könyve vagy az én essai-m üres hóbort-e? az vagy ez hazudott-e? Fiat!

Mielőtt azonban mára bucsut vennék öntől, tanár ur, néhány szót intézek kiséretéhez, a hitetlen csőcselékhez, mely önt kiséri, vagy tán még kabátjának lebbentyűjébe is bele kapaszkodik.

Itt látom ime a — „közönséges embert" kék felöltőjében; munkásokat a kőszénbányákból, vashámorokból, üveghutákból, selyem-gyárakból, — kalaposokat, szőnyegszövőket, mű-asztalosokat. Amott állanak a „müvelt" laikusok: irnokok különféle speciesei — kancellisták, falusi jegyzők, városi dijnokok; hivatalnokok: polgármesterek, al-főnökök, főnökök; katonák: altisztek, tisztek, törzstisztek; ministerek: multból, jelenből és jövőből iskolamesterek és irók, börze-hajhászók és népvezérek — szóval czivilizált korunk összes föle és salakja. Ezek már kész tudós emberek, — mert mire valók volnának a röpiratok, népszerü felolvasások, az ujabb rendszerü tanitás és nevelés — a „vie de Jésus" szellemében?... ők tele

torokkal bizonyitják: nincsen Isten! nincsen csoda! nincsen természetfölötti! nincsen tulvilág!!

Csitt... jó emberek! — Nem értettétek meg épen most a legfőmester szájából, hogy ilyen fontos dolgokba nem szabad mindenkinek bele kotyogni? „Erre sem a köznép, de még a müvelt laikus sem illetékes“ — hallottátok? „A legkörültekintőbb elővigyázat szükséges“... Alkalmaztátok ezt a természetfölöttinek elbirálásában — ti munkások műhelyeitekben? ti tollrágók iró-asztalaitok mögött? ti hivatalnokok akta-csomagjaitok mellett? ti katonák fegyver alatt? ti ministerek ide-oda kapkodástaitok közben? „Szükséges a folytonos gyakorlat által nyert képesités tudományos kutatásokkal párosulva — hallottátok? Ráértetek ez ideig ezeket elsajátitani?... Huzzátok meg magatokat szép csendesen a közönség részére föntartott szeglетben és várjátok be figyelmes béketüréssel a küldöttség büvészeti mutatványait.

* * *

A commissio-féle tervezgetésre egyet aludtam, és mondhatom, nagyon roszul aludtam. A dolognak bibéje van. Hallja csak tanár ur, mi történt velem.

Lehunytam szemeimet, sőt még gondolkodó képességem szellentyüit is eltorlaszolni iparkodtam, ha mennyiben ilyen állapotban is képesek vagyunk gondolkodni — és ime! ezen félig éber, félig szendergő álmodozásaim közben megujultak poeta-kori emlékeim... Fejemben zúgott a „commissio“ szó... Committo — commisi — commissum — committere... nem ebből deriválódik-e? A commissio tehát nem valamely önmaga által alkotott tárgy, — azt valaki más küldi, kinevezi, választja vagy behelyezi. Épen igy vagyunk a sokat emlegetett „választmány“ szóval is; „választani“ igéből származik; hogy tehát valaki választmányi tag lehessen, erre neki el- vagy kiválasztatnia kell. De önmaga is azt állítja, tanár ur, idézett soraiban: „Küldöttséget kell választani.“

De ki válaszsza meg az általuk tervezett csoda vizsgáló küldöttséget? A legtermészetesebb felelet ez volna: mi ketten ezt igen könnyen megtehetjük. Azonban, eltekintve egyébb megszivlelendő okoktól, már ez ellen maga a szerénység is tiltakozik; különben is ezen eljárás további fejtegetéseinket oly gyanus szinben tüntetné fel, a mi a közelebbi behatóbb részletezést fölöslegessé tenni.

Hogy ezen fontos tisztségre önnek a pápát ajánljam, azt nem fogja rólam feltételezni, tanár ur. Ilyen gonosz csont nem vagyok.

De hát ez után kihez forduljunk? Kezdjük a világi fensőbbségen. Ez persze a különféle országok szerint különféle: fehér-kék-vörös, fehér-vörös-fekete, fehér-piros-zöld, itt fekete, ott vörös, majd szinetlen számtalan árnyalattal. De próbáljuk meg és koczogtassunk mindenek-előtt a franczia köztársaság elnökének, Grévy Gyula urnak ajtaján. Ezen uri ember bibornoki kalapokat nyujt át, kinevez és elbocsájt ministeriumokat, és épen most is — ha jól emlékezem — a Sahara-tenger ügyében küldöttség kinevezésén töri a fejét, — miért ne nevezhetné ki a mi csoda-vizsgáló commissiónkat is?

Csakhogy komolyan megfontolva: ég és föld a különbség a csoda és Sahara-tenger, ministerium és akár bibornoki biretum között; és könnyelmüség csak ugy odavetve azt állítani: ki az egyiket megteheti, megteheti a másikat is.

A dolog gyakorlati oldalának pedig épen sok ágaboga van. Gondolja-e ön, hogy az elnök kedvünkért igent fog mondani? Van eszében! Udvariasan megköszöni a részünkról benne helyezett bizalmat.

De hát kihez forduljunk? Talán csak Bismarck herczeghez? vagy Gladstone kormány elnökhöz? Lehetetlen, — egyes hatalom vagy ország nem elégséges kezesség; szélesebb alapra kell fektetnünk eljárásunkat: ezen alap — hogy ily későn jön a jó gondolat — a congressus. — S valóban, valami nagyszerü dolog egy con-

gressus! Minden nagy és dicső a congressusokon születik Európában: béke, szabadság, nyugalom, jólét — szóval minden boldogság. Tehát a legközelebbi congressus — a török államadósság és az örmény reformok rendezésén kivül — még azon főbenjáró föladatra is vállalkozhatnék, hogy a mi csoda-vizsgáló commissiónkat kinevezze. — De minek e hosszú várakozás? Konstantinápolyban épen most ülésez a magát minduntalan el-elnapoló conferencia. (E sorok 1882 aug. 16-án irattak.)

Közönséges congressus azonban nekünk nem elég. A természetfölötti létezésének kérdése nem olyan mindennapi, mely csak egy pár nagy hatalmat érdekel, — ez édes mindnyájunknak közös érdeke. Nekünk tehát világcongressus kell — a szónak legtágasabb értelmében. Nem csupán a nagyhatalmak megbizottjai vehetnek abban részt: Portugalia és Dánia, Szerbia és Ruménia, S. Marino és Andorra, a török padisah és az abyssiniai fejedelem, Haiti és Cetewayo, — mindezeket meghivjuk, hogy legyenek jelen nagyok és kicsinyek, fehérek és feketék . . . gyönyörüséges tarka-barka, össze-vissza lármázó gyülekezet!

Tanár ur, nem jutottunk-e mi ennyiféle inditványnyal ferde irányba? Kezdettől fogva azon föltevésből indultunk ki, hogy a világi hatóságnak jogkörébe tartozik a mi bizottságunkat kinevezni, — de tulajdonképen mi köze van a világi hatóságnak a mi ügyünkhöz? Semmi — épen semmi. — Nemde önmaga mondta, hogy sem a mindennapi ember, sem pedig a müvelt laikus nem illetékes szavazatát latba vetni, mihelyt arról van a szó: mi a csoda és mi nem az? hogy erre csak a legkörültekintőbb elővigyázat, hosszas gyakorlat által szerzett ismeret és tudományos kutatások képesitenek? Tehát csakis óvatos és tapasztalt szakemberekből alakulhat meg a küldöttség. Azonban a laikusra nézve vajmi nehéz, vagy inkább hogy ugy mondjam, lehetetlen föladat mindenkor biztosan megkülönböztetni a szerény müvészt a tolakodó dilettanstól, a tudományos elővigyázatot az

okos óvatosságtól, az ügyes vegyészt a nyegle szájhőstől... S igy himezés-hámozás nélkül felvethetem a kérdést: vajjon a mi elnökeink, ministereink és többi hatalmi férfiaink elégséges biztositékot nyujtanak-e az általunk megkövetelt kellékeket illetőleg? Bizonyára nem! Át meg átkutathatják az államtestnek minden velejét és erejét, de azért az élettanhoz még sem értenek; parányokra szétoszthatják a népeket, de azért még nem vegyészek, — nem természettudósok, nem kritikusok... csupán csak államférfiak, — de a tudomány egyéb ágaiban laikusok.

Tehát nem a hatalom, hanem a tudomány köréhez tartozik a mi bizottságunk kinevezése; nem az államférfiak congressusa, hanem a bölcsek areopágja elé tartozik e kérdés.

A pietas sajátos érzelmével irom ide e szavakat... Mert szép és nagy dolog bölcsnek lenni! Mint csendes éjszakán a csillagok, oly fénynyel ragyognak a bölcsek az emberiség egén, — a mindennapi élet alattok küzd és enyészik... Mily dicső fényben ragyog évezredek óta Zorvaster, kinek egész életpályájából egyebet sem ismerünk, minthogy ő bölcs vala; Konfucius és Solon, Numa Pompilius, Buddha és Plato; és ezek után — kár, hogy másfél ezer év gyászos sötétsége után — föltünik a bölcsek hosszu tej-utja: bölcsészek, csillagászok, mathematikusok, természettudósok, vegyészek, physiologusok, nyelvészek, kritikusok — és sok meg sok más szekszok és sok — ok-ok... O mily boldogság az óriások eme századában mindezeket megérhetni — még ilyen parányi jezsuitának is.

De félre a tréfával! ezzel a gordiusi csomót föl nem oldjuk. A dolognak ez a bibéje: minden törvényszéknek hogy helyes és jogérvényes itéletet hozhasson, birnia kell először szakismerettel, mely végzéseiben az igazságosságot eltalálja; és birnia kell másodszor a szükséges tekintélylyel is, mely az itéletnek jogérvényt szerezzen; mennyivel szükségesebb e tekintély azon tényezőknél,

melyeknek tiszte az itélőszéknek — a küldöttségnek választása? A régi jó időkben ez nem sok fejtörést okozott. A pápát széles e világon ugy tekintették mint legfelső itélőbirót nem csupán a hit, hanem a tudományok mindazon kérdéseiben, melyek a hittel érintkeztek. Itélete, valamint minden általa kinevezett biróság itélete, általános kötelező erővel birt. De hol találunk mai napság egy a tudományos problemákban csalhatlanul döntő tekintélyt? Mondom: napjainkban, midőn a tudomány vivmányai igen sokak — s különösen ön előtt tanár ur, nem jelentenek egyebet, mint minden létező tudásnak és hitnek tagadását? . . . A mi küldöttségünk tehát mindenesetre szükölködnek az imponáló tekintélylyel ugy a tudósok, mint a nem tudósok gyülekezete előtt. Avagy a választmányból kimaradt tudósoknak legalább is fele, sértett és talán nem is jogosulatlan önszeretetből, nem fogadná-e kicsinylőleg a birálók itéletét? nem támadna-e uj ellenséges tábor?

Ön persze mindezekre azt fogja felelni, tanár ur! hogy a választmány éppen önnön tudományos voltában birná tekintélyének megtámadhatatlan kezességét; hogy minden igazi tudós szivesen meghajolna ezen elfogulatlan és a kritika legszigorubb követelményei szerint hozott itélet döntvénye előtt. Valóban? Ki vonná kétségbe, hogy a természettudományok, vegyészet, physiologia, gyógyászat és más tudományok terén csodálatos a haladás? de azért az emberi tudás határához még nem értünk el, attól még távol állunk. Ahányat eddig léptünk, még talán ugyanannyi lépés van előttünk . . . és ha korunk a hajdani tudósoknak, a legalaposabb kutatások alapján hozott véleményét — a mai tudomány szempontjából elveti is: épen ugy fogja elvetni valószinüleg — és pedig teljes joggal — a mi és tudós választmányunk szakvéleményét, mint a tudomány szempontjából tulhaladottat, a jövő huszadik század. Lám, — ilyen a tudományosság!

Megoldatlan maradván a kérdés: ki válaszsza meg

és hatalmazza föl a commissiót? még egy másik aggodalmat is tekintetbe kell vennünk, melyet épen önnek saját szavai ébresztettek bennem: ugyanis kik legyenek a választmánynak — vagy ha jobban tetszik kiküldöttségnek — tagjai? Ön könnyedén oda veti: „A küldöttség tagjai legyenek physiologusok, természettudósok, vegyészek és a történelmi birálatban jártas férfiak. Ezek egy holttestet válaszszanak" stb. Ezen küldöttségnek tervszerü föladata lesz minden kétséget kizárólag megállapitani azt, hogy ama hulla valósággal hulla és nem tetszhalott; azután czáfolhatatlanul bebizonyitani, hogy ama hulla csakugyan életre ébredett. Elismerem, hogy eme kisérlethez az élettani szakférfiaknak, természettudósoknak és vegyészeknek jogos hozzászólásuk van. A medicus nélkülözhetlen, sőt néhány bölcsész (kivált ha nem — németek!) közreműködése is inkább használna, mint ártana. De hát az Isten szerelmeért, tanár ur? hogyan jutottak önnek eszébe a „történelmi birálatban jártas férfiak?" Ha valaki meghalt, ez bizonyára szomoru esemény, — ha pedig a halott életre támad, ez meg örvendetes meglepetés, — de mi köze mindezekhez a történelmi birálatnak? A kritika kedveért senki meg nem hal, sem pedig életre nem ébred; az sem a halált, sem a föltámadást nem konstatálhatja: valamely sentenciát elemeire szétbonthat — de az emberi testet soha! Minő ürügy alatt korteskedik a kritikusok beválasztatása mellett? Aha! hiszen azok önnek kenyeres pajtásai, és igy csupa viszonosságból még talán — önnek is volnának némi halvány kilátásai a megválasztatásra? Alig-alig hihetem...

Midőn tehát előre is jelezni bátorkodtam, hogy a küldöttség választásával kemény dió föltörésére vállalkoztunk, mondja meg igazán: tévedtem-e?

(Vége következik. Himmelauer után)

Zalavári.

UTI EMLÉKEK OLASZORSZÁGBÓL.

(Folytatás.)

Velenczében tán leginkább vettem észre, mily szoros összeköttetésben áll az államélettel a müvészet. A kölcsönös érintkezések nyomai nagyon észrevehetők rajta. Az V. században alapitott lagunaváros, a keresztes hadjáratok idejében érte hatalma tetőpontját. Konstantinápoly ura még nem volt, és már három világrész gondolkozásmódját közvetité. A főleg kereskedelmi érdekek által szült folytonos érintkezésnek kell tulajdonitani a keleti eszmék átültetését a hazai földbe. A byzanczi Mark templomon, az arabs fondaco dei turchi és más palotákon realisálva lettek azok. — A folytonos küzdelem nyugateuropával, a longobard, german behatás, hozza létre a gót doge-palotát, a frari és más gót templomokat, számtalan magánépülettel. — A meg nem szünő rivalitás a szomszéd hatalmas respublikákkal; a fősuly, melyet Velencze itáliai hatalmára fektetett, fejleszté tovább a renaissance műidomot, mely itt legszebb emlékeit hagyta. A nagyhatalmi álláshoz, nagyon illett a majesteticus komoly dogepalota. Az aristocraticus kormányformának köszönheti a bámuló idegen a világ legfestőibb főutczáját — a canale grande palotasorát. Aristocraticus respublica emelte azokat a gyönyörü palazzokat a via Balbin Genuában — a festői nagy tért és nagyszerü lakokat Sienában. Királyokkal szerződő és egész hajórajjal kereskedő nobiliket csak olyan pazarul diszitő irány elégithetett ki, mint a renaissance.

Az égalj, a föld maga, a gazdasági viszonyok, a jólét stb. végre mind oly tényezők, melyeket tekintetbe

kell venni annak is, aki elmegy Olaszországba kritizálni — egy kötet Gsell-Felssel zsebében.

A keresztény befolyást utoljára hagytam. Nem keresztény, Dantet meg nem érti soha, mert — nem keresztény. Olaszországot kereszténység nélkül képzelni sem lehet. E kettő elválaszthatlan, mint a vallás és nemzetiség a zsidóban, vagy a materia és forma a substantiában. Ha eltünnének a ker. vallás müvei Italia földéről, aligha fognád látni tavasz végén és ősz elején azokat a nagy processiókat, melyek ide zarándokolnak a világ minden részéből. Nem az azurkék szeplőtelen eget, meg az ezeréves márvány oszlopokat és szobrokat mennek azok bámulni egyedül. Délamerika természeti szépségekben, Görögország és Egyptom régiségekben fölülmulja Olaszországot. Konstantinápoly szebben fekszik mint Nápoly. Rio Janeirot feledhetlennek mondják az utasok; a gazdag idegeneket a gőzerő oda is hamar elviszi. Mint a napkeleti bölcseket a szokatlan fénynyel ragyogó csillag, vonzza, ellenállhatlan erővel napnyugat és észak embereit Olaszország felé azoknak a csodaszép Madonnáknak és égi alakoknak hire, kiktől megválni olyan nehéz — még a hitetlennek is. A mennyei Jeruzsalem copiáit — isteni lakokat — jönnek felkeresni azon a földön, ahol az Isten helytartója lakik. Napokat töltenek bennök. Ahol ezek hiányoznak, abban a városban a vendéglők épen oly üresek, mint a galleriákat és belvedereket őrző szolgák — zsebei.

Már a katakombákban észlelhető az ó keresztény basilikák beosztása. A nagyon keskeny folyosók itt-ott szélesebb üregbe vezetnek. Itt egy sarkophag (kősir) jelzi a régi oltárt. Közel hozzá volt a püspöki szék. Két oldalán az üregnek, a kápolnának, kő-padokon ültek a papok. A hivők külön helylyel birtak. A nők elválasztva a férfiaktól, kiki a galleria más részén — más kápolnában. A pogány templomok a kereszténységnek nem feleltek meg. A ker. népnek szoros egyesülése, a papság hivatása, a tanitás, a katakombákban kifejlett cultus

rendje stb. más formákat kivánt és szülte a régi basilika műidomot. Ebből fejlődött a X. században a román styl a sajátságos körivvel. Keresztény magasra törő eszméknek köszönheti a csucsives műidom is, a gót, keletkezését.

A keresztény ideák átalakitó hatását éreznie kellett a müvészet minden ágának. Az ókeresztény alakok az első századokból, igaz, még nagyon hasonlitanak azokhoz a római figurákhoz, melyeket a nápolyi musaeumban találhatsz. Antik freskók- és bronzokban e gyüjtemény a legnevezetesebb. Az angyalok is úgy néznek ki, mint itt láttam. — Későbbi századok eszembe juttatták már azon szenteket, minőket görög templomokban ma is itt-ott látsz. Nem tagadható a közös eredet: a kelet. De nem tagadhatók rajtok a ker. műformák nyomai sem. Utóbb, a XIII. században, Florenzben, Cimabue, a régi iskola stylusában persze, müvet teremtett, melyet a nép lelkesedésében a festő házából ünnepélyes körmenetben zenével vitt a templomba. A holt iskolai formákba lehelt életet a müvész. Ez ragadta el a nézőket. A templom neve S. Maria Novella. Ott, gondolom, egyik oltár fölött láttam a müvet. Madonnát ábrázolt. — Azóta azoknak a hires műiskoláknak történetét ilyen Madonnákból lehetne összeállitani. — A müvészet idealt követ. Ahhoz teremt uj formákat. Az ideának összekelése a formával. A keresztény eszmék felülmulhatlanul szépek. Isteni szép ideal. Az örökszépséget, az Istent magát tükrözik vissza. Áthidalhatlan az ür, mely a pogány eszmék és köztök létezik. Nagyon nagy a differentia. Nem merem tollba sugni. Az Immaculata Virgo neve olyan istennő társaságában nem emlithető. Az antik müvészek kiemelték az emberi test szépségeit. B. Fiesole domonkos szerzetesről azt hiszi egy jeles római festő, hogy alakjait az égből lopta. Mintha csak ott ültek volna előtte. — A pompéji freskokon feltünik bizonyos egyhanguság. A keresztény ideák kifogyhatlanok. Idő nem meriti ki azokat. — A benső vallásos élet biztos hévmérőjét képezik müvészies

nyilvánulásai. Vallásos kor nagyon sok dolgot ad müvészeknek. Sok mestert hoz létre. A műkorszakok jelezik a mélyebb vagy felületesebb vallási felfogást is. — A müvészet remekei a keresztény eszmék diadalmas kifejezései. Nagyon szoros viszony létezik köztök. Rafael, Tizian Correggio, Michelangelo, da Vinci sat. mély vallásos lelkü emberek. Originalis, teremtő, nagy mester mind. Érthetlenek biblia nélkül épen úgy, mint görög és római elődeik — mythologia, Olympus nélkül.

V.

Mikor gymnasiumba jártam, jó öreg úr praesideált a vizsgákon. Úgy hiszem, sok éven át volt Praeses. Abból sejtem, mert a feleletek alatt tudott legjobban — szundikálni. Ha azután megakadtunk, vagy tanárom megunta a kérdezést, felébredt. A csend felzavarta. Azt mondta mindenre hogy: „Elég". Az ő emléke figyelmeztet. Ebből a kis examenből elég lesz már. Különben is okos emberek csinálták a proverbiumokat. A sensus communis azért szól belőlök; ők a fons cognoscendae veritatis. Azok közt van egy. Épen olyan szurtos, mint igaz. „Sutor ne ultra crepidam." Ezért sietek én vissza oda Velencze központjára.

Azt mondják: a Márk-téren holdvilágos estéken sétáló idegen mind ábrándos lesz. A Luna mendax hatása ellenállhatlan. A fel alá hullámzó nép, a Velenczében szokatlan élénkség visszavarázsol a Dandolo dogék fénykorába, a XII—XIII. századba, mikor a pápa által megáldott gyürü, melylyel a tengert eljegyezte magának, egyenrangú házasságot jelentett. — Sehol sem esik oly jól a csalódás mint itt. Meghatóbb — mert magasztosabb — benyomást csak a martyrvérrel öntözött Circus Flavius — a colossaeum szülhet, ha holdsugarakkal világitja be a jó Isten — vagy egy sz. mise — a catacombák mélyében.

A komoly mult emlékeit valami idyllszerü lepel vonja be most. Feledhetlen lesz — sokáig. Az a megolvashatlan galambsereg a Mark-téren legjobban igazolja. Az egész piazzát ellepik. Mindennap a déli órákban kapnak enni — közköltségen. Valóságos államsubventio. Az idegent úgy lesik, úgy körülveszik! — Bizonyitják, hogy ők is — olaszok. Láttam több tagból álló angol családot. Azoknak kellett lenniök, mert a férfiakat nagyon keveset barnitotta meg a nap. Az asszonyok pedig ugy voltak öltözve, mintha a Montblancot akarnák megmászni. Csak a typicus mogorva, hideg vonások az arczokon — hiányoztak. A szelid galambok elsimitották azokat. Eleinte a gyermekek szórtak magot a földre. Utóbb a szülők is megkivánták ezen élvezetet. A galambok a kézből ettek. — Felszálltak a vállakra. Nemsokára az egész család úgy nézett ki, mintha egyenes vonalban származtak volna le — a szárnyas Mercuriustól. — Elnéztem a festői csoportot. Tán senkinek sem jutott eszébe, hogy ezek a kedves madarak a capitoliumi ludak collegái. Elődeiknek köszöni Velencze — Candia szigetét. Candiának utódaik a — magvas pensiót. A régi véres harczok emléke is eltünt. A jámbor, galambokkal enyelgő idegen észre sem veszi ott mindjárt a tengerpart mellett — azt a kevély szárnyas — oroszlányt.

(Vége köv.)

Gr.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Reformatorok. Történelmi előadások kath. reformatorok és Luther Márton fölött. Irta dr. Germanus Konstantin. Magyarította dr. Komlóssy Ferencz, a nagyszombati érs. fögymnasiumban a történelem nyilv. r. tanára. Eger, Érseklyceumi könyvnyomda 1884. 8-r. XVI. 320 l.

A mű nyolcz előadásból áll; XIII. Leo pápa Ő Szentségének a fordító által való ajánlása, a szerző s a fordító előszava és a tartalomjegyzék után a tulajdonképeni tárgyhoz érkeztünk. Az első előadás „a kereszténység ujjászervezőjéről, a nyugati népek nevelőjéről, mesteréről, az óközép ker. szervezet alapitójáról“: Nagy sz. Gergelyről nyujt hű képet s egyúttal gyakorlatilag hozza tudomásunkra a reformatorokban megkivánt tulajdonságokat, azon czélból, hogy lássuk, mennyiben igaz azon állitás, hogy „az egykori Ágoston rendszabályát követő szerzetes a modern korszaknak alapitója és a nagykorúvá lett népek szellemi jogainak előharczosa volt.“ — N. sz. Gergely a kereszténységet ujjászervezte: 1. azáltal, hogy az embereket a bűnből, különösen a kevélységből és a világ szeretete iránt való vonzalmukból kiragadni igyekezett; 2. derék püspöki karnak, a kor igényeihez mért kiképzése és jó papok neveltetése által. A papnak, mondá, sósziklának kell lennie a nép számára és mindenkit, aki hozzá közelít, át kell hatnia az örök élet izével. De hozzá teszi: csak akkor fogunk másokat oktatni, ha tanitásainkat tetteinkben tüntetjük fel, ha apáink példáján haladunk, hogy látva magasztos tetteiket, a mi életünk egész szegénységben tünjék fel szemeink előtt. — Erélyesen küzdött a coelibatus megszegése és a simonia ellen. Tanitója, mestere volt a népeknek; azonban az Apostol intelme szerint („depositum custodi“) a kath. vallás tanainak

megőrzése mellett. Ő nem akarta az alapot megváltoztatni, hanem az emberiséget, mely attól elpártolt, óhajtotta oda visszaterelni, mert az egyház tanát, úgymond, nem kell birálgatni, hanem követni. — A vallás-egység létrehozásán való fáradozásának gyümölcsei: a longobardok és az angolszászok megtérése, a nyugati góthok visszatérése stb.

A reformatió alapelve: „Aki mások reformatiójára van hivatva, az reformálja maga magát azoknak mintaképévé.“ Lássuk Gergelyt! Gergely szerette a csendes, elmélkedő és szemlélődő életet. Kitünő volt alázatossága (ő az első, aki a servus servorum Dei czimet használta), szerénysége, önmagáról való megfeledkezése által. A legapróbb dolgokban is kötelességérzet és lelkiismeretesség vezérelte. Ritka, buzgó, lelkes tevékenység, bölcs határozottság, önuralom és szelidség, mindmegannyi reformatori tulajdonság. Sajátságos egyesülés ez, elmélkedik a szerző, nagy czélokra törő szent szenvedély és egy részvétteljes szív között; teli gonddal a csekélyért, teli részvéttel a legkisebb testvérének szenvedése iránt. Gergelyben oly ellentétek egyesítvék, melyeket csak a Szentlélek tud igy összeolvasztani.

A 2. és 3 előadás Luthernek van szánva. Megjegyezzük, hogy a tudós szerző Luthert saját irataiból festi s igy a kép kitünő, L. jól van eltalálva. Nézzük először volt-e Luthernek hivatása az ujitáshoz? — Hogy valaki ujat tanitson, igy Luther, annak Istentől kell, hogy hivatása legyen és hivatását valódi csodákkal kell bebizonyitania. Luther azonban nem tett csodát, legalább nem tudunk róla, hacsak Bóra Katalin elszöktetését, melyet a protestansok „igazi reformatori tettnek“ neveznek, s más effélét nem tartunk annak, s igy Istentől sem volt hivatása az ujitáshoz. Ő maga sem volt tökéletesen meggyőződve hivatásáról, mert igy kétkedik: „Ki parancsolta neked, hogy az evangeliumot hirdessed? ki adott neked küldetést?“ És bevallja: „Szivemet elfogta a félelem, s kérdeztem magamtól: Egyedül te vagy-e bölcs,

a többiek pedig mind tévednek s tévedtek oly hosszú időn át? Hátha te volnál tévedésben s annyi embert magaddal tévedésbe ragadnál, kik mindnyájan el fognak kárhozni?" — Állitólagos reformatori müködése alatt sem találkozunk az isteni küldetés ismertető jeleivel. Nem az egyház világitó tornya mutatta neki az utat, nem a szent Atyák vezérelték őt. Különben minek is követné az egyházat, miután szerinte „az egyház tévedhet."

Volt-e Luther reformator? — A szerző L. végtelen nagy számu ellenmondásaiból, következetlenségeiből, különösen a szentirás szabad magyarázata, a házasságról szóló tanaiból, melyekben oly engedményeket nyujt az erkölcsi féktelenségnek, hogy azok miatt, Döllinger szerint, még pogány ember arczát is szemérem pírja futná el: trágár beszédjeiből, az érzékiekben keresett és talált tetszéséből stb von következtetést arra, hogy Lutherben nincsenek meg a valódi reformatort jellemző vonások; tehát Luther nem reformator. Ha felemlítjük még azt, hogy L. magát „evangelistának, ecclesiastesnek, Ur szentjének" stb. nevezte, hogy tehát gőgös és elkapatott volt „ami minden téren, de különösen a vallás terén visszatetszést szül", előttünk áll L. valódi alakjában és fölöslegesnek tartjuk őt érdemlegesen összehasonlitani Nagy sz. Gergelylyel, vagy a későbbi kath. reformatorokkal, mert az összehasonlitás úgy sem dőlne el az ő előnyére. Aki Luthert igazán akarja ismerni, Lutherről szóló ezen két előadást át kell olvasnia.

Bármennyire is szövetkeznek az egyház ellen ellenségei, az Isten mindig küld buzgó férfiakat a küzdtérre. Kezükbe adja a kétélű fegyvert, a szentséget és a tudományt, hogy velük az ellenség elbizakodottságát megtörjék s igyekezeteit meghiusitsák. Ilyformán kezdi IX. Pius azon brevét, melyben Canisius Pétert, Loyola sz. Ignácz első németországi fiát, az igazság és jognak rettenthetlen bajnokát, a kath. élet és szellem megujitóját, ezen valódi reformatort, kiről a 4. előadásban van szó, a boldogok sorába iktatja.

Canisius Péter: a valódi értelemben vett evangeliumi szabadság hőse; ellentétben Lutherrel, aki a hamis evangeliumi szabadságot hordozta ajkain.

Luther szabadsága alatt, Canisius szerint, szabadabb életmódot kell értenünk, „Isten félelme, az egyházi elöljáróság iránt tartozó tisztelet és engedelmesség nélkül. Ezen evangelium uralma alatt mindenkinek szabad tennie azt, ami neki tetszik.“ Canisius le is irja ezen szabadság következményeit, mondván: „Alig merjük kimondani, hogy ezen gonosz orvosok ahelyett, hogy a mértékletlenek és kéjenczek betegségeit orvosolták volna, csak nagyobbitották és majdnem gyógyíthatlanokká tették.“ „A rakonczátlan nép, mely a testi kéjnek amugyis hódolt, csak az ev. szabadságról szóló kellemes tan szükségét érezte és egyedül a hitből való megigazulás hizelgő igéretére volt szüksége, hogy tegye azt, ami szemeink előtt lebeg, t. i. hogy megeresztett fékkel rohanjon a testi kéjek és a feslettség minden nemébe.“

Canisius és a kath. egyház ev. szabadsága pedig, „az Isten törvényeinek való gyermeki alávetésben áll; szabad és örömteli átadása annak, ki középpontja a nagyszivű lelkek minden törekvésének; ez az evangeliumban foglalt szeretet.“ Ezen szabadság azonfelül a tanácsok megtartásával a maga valódiságában áll ellőttünk.

Canisius rendkivüli alázatossága, szerénysége, szemlélődő élete, az erényekben való kitünő előmenetele s s így életszentsége, azon tulajdonságok, melyeket Nagy sz. Gergelyben csodáltunk.

„Egy embert sem ismer a történelem a tridenti zsinat befejezése éveiben, kiben az egyház buzgalma inkább megvalósult volna, mint borromaei Károlyban, Milano szentéletű bibornok-érsekében.

Borromaei Károly fényes tettekben gazdag reform. működését három főbb részletben adjuk. — Felkeressük őt először a pápai széknél, hol mint a róm. egyház bibornoka a pápának jobb kezét képezé. Mint ilyen vezette

azon ügyeket, melyek a trid. zsinat folytatását és befejezését czélozták. A zsinat folytatása körül felmerült akadályokat elhárítá, a bibornokokat és püspököket lelkesíté a zsinat ügyeinek felkarolására. „Az érdekelteknek megmutatta, hogy az ó egyháznak a zsinaton nyilvánuló egysége- és erejének kell szolgálnia csillagul, melyet a korszellemnek, ha valóban reformálni akarja magát, követnie kell.“ Buzgó működése nem maradt siker nélkül. A zsinat 1562. jan. 18-án ujra megnyittatott, befejeztetett; és az egyházat oly forrón szerető szive bőven lőn megjutalmazva, midőn a zsinati határozatokat IV. Pius 1564. jan. 20-án megerősíté. — A szerző itt összehasonlítja a naumburgi prot. gyülést a tridenti sz. zsinattal és azon következtetésre jut, hogy az „emberi hitvallásnak való alávetettség nem egyéb szolgaságnál, ellentétben a csalhatatlan isteni hitvallással, amelynek magunkat alávetni, az ész legnemesb, legszabadabb cselekedete.“

Borr. sz. Károlyt a zsinat után is meg kell tekintenünk. Mennyi buzgóságot fejt ki, hogy a zsinaton hozott reformokat keresztülvigye. „Egészen uj életet alkot a pápával vállvetve Rómában, úgy, hogy a zarándokok nyilatkozata szerint: alig lehet a régi Rómára ismerni.“

Végre s legfőképen kell szemügyre vennünk borr. sz. Károlyt, mint milanói püspököt. A trid. zsinaton kiszabott kellékekkel felruházva, az egyház szellemét magán viselő főpásztor példányképe ő. — A trid. zsinat értelmében kormányozza az egyházmegyét: tartományi, megyei zsinatok tartása által és számos látogatásaival; reformálja a papságot: egyh. községek (káptalanok, szerzetek stb.) javitása, papnevelő intézetek alapitása által; a népet pedig oktatás (s e czélból számos iskola és tanintézet alapitása) által terelte a rendes utra. „Megismerteté az embereket lassan a ker. élet nevezetesebb intézkedéseivel, ami különösen az egyház parancsolataira, az isteni tisztelet, a bőjtre, az eretnek vagy különben veszélyes könyvek olvasására, az asszonyok kihivó öltözetére vonatkozott.“

Szépen tudta összeegyeztetni az egyházi hatalmat a világival. Igyekezett emennek tekintélyét a nép előtt emelni és gyarapitani, de az isteni jogból szemernyit sem engedett. Állam és egyház, mondja a tudós szerző, nem ellenségek természetüknél fogva, bármennyire látszott is az igy a tévelygések idején. Lényegében mindkettő egyetértőleg és barátságos összműködésben, az emberi nem javára van rendelve. Azon férfiú, ki életében a kath. egyháznak mivoltát minden viszonyok közt oly nagyszerüen nyilvánitja, mint borr. sz. Károly, megdönthetetlen kezességet szolgáltat a későbbi idők embereinek is arra, hogy az episcopatusnak fenkölt, bátor szivű s valóban egyházias kormányzata csakis előnyére van az egész emberiség jólétének.

A 6. előadásban Paulai sz. Vinczéről, azon szerény áldozárról van szó, akinek egész élete nem volt más, mint a jó cselekedetek szakadatlan sora, aki maga „a jó cselekedetekről szóló tanitásban vélte fellelhetni létezésének jogosultságát.

Szerzőnk behatóbban csupán szeretetének tényeivel foglalkozik, habár P. sz. Vinczének más fontos működés, pl. a francziaországi clerus felemelése stb. is jutott osztályrészül, és teszi ezt azért, mert „a jellemző pont, úgymond, melyről őt mindenki, kivált pedig a hálás szegényeknek ezrei ismerik, épen a könyörület és részvét.“

Paulai sz. Vincze érző szivébe legelsőben a gályarabok lőnek befoglalva, kiket felkeresett iszonyt gerjesztő lakásaikban. Érzelmeit méltányolták, midőn a királyi gályarabok lelkészeinek főnökévé nevezték ki. — Missiórendje, a férfiak és nők számtalan jótékony egyesületei („sz. Vincze szeretet leányai“), az elöregedett és munkaképtelen mesteremberek intézete, a lelenczházak, a megesett személyek menedékháza stb. megtestesülései voltak sz. Vincze azon szép s szájról szájra adott mondásai egyikének: „Életünk feladata a szeretet gyakorlása.“

Mint reformatort jellemző vonásai: Az áthagyományozott egyházi tanhoz való szivós ragaszkodás, a fenn-

álló egyházi tekintélyek iránt való szeretet és tisztelet első sorban; másod sorban: a nagy vállalatok keresztülvitelében egyenletes, csodálatos, higgadt nyugodtság; Istenben való végtelen nagy bizalom és végzéseiben való megnyugvás, mely nemcsak az erőszakos, hanem sokszor a közönséges emberi eszközök használatától is visszaijed; önszeretettől való mentesség (megjegyzendő, hogy az általa létesitett intézmények egyike sem viseli az ő nevét.) Vincze nem volt haszonleső, mondja szerzőnk, a szegénység volt az ő öröme.

A 7. és 8. előadásban Paulai sz. Vincze mellett a szerző a kath. reformatió idejében élő szentek hosszú sorából azokat állítja elénk, kik hozzá hasonlóan a ker. szeretet és irgalmasság mezején működtek.

Per longum et latum soroltatnak itt fel a ker. szeretet, a külső missiók, a nevelés és iskola, az ima és a bünbánat, a hierarchia, a népmissiók és a lelkipásztorkodás szentjei. — Nagyobb apparatussal foglalkozik a nagy szentekkel: Loyola Ignáczczal, Nérei Fülöppel, Szalézi Ferenczczel és a Jézusról nevezett Teréziával. Olyan szentek ezek, úgymond, kiknek nevei mellett az általok alapitott rendek is fényeskednek és kik még nagyobb joggal a kath. reformatió képviselőinek, mint az irgalmasság testi cselekedeteinél, a missiók- és iskoláknál felsorolt szent férfiak.

A protestantismus terjesztőinek halálos ágyaihoz is lép szerzőnk és megvilágitja az ellentétet, mely ezeknek szerencsétlen és kétségbeesett életük vége és a mi szentjeink örömteljes kimulása között létezik.

Szerzőnk kitünő müve végén így elmélkedik: „Mily hasznos lehetne az emberiségre egy oly reformatió, mely az általunk tárgyalt szentek alaptételeinek utján haladna, mely az összes elszakadt keresztény testvérek ujraegyesülésén, gazdagodva és vezéreltetve az egyháznak az első század óta megujult reformatori kisérletei, tapasztalatai által, a nyilvános és magán élet új keresztény rendjéhez vezetne!“

Befejezésül kell szólnunk a forditásról is egy keveset. Mi, kiknek kezeiben az eredeti, szép, tömött irályu classikus német szöveg megfordult, jól tudjuk, mily nehézségekkel kellett küzdenie a fordítónak. De megküzdött velök és pedig dicsőséggel! Csak annyit mondunk, hogy jól végezte dolgát, s aki megszerzi a müvet, meg lesz elégedve, a szép magyaros forditással is. A mű ára 2 frt., megrendelhető Nagyszombatban a forditónál.

Boldogfalvi.

Der belebte und unbelebte Stoff nach den neuesten Forschungs-Ergebnissen. Von L. Dressel S. J. Freiburg, Herder, 1883. Nyolczadrét. 204 lap.

A természettudományok rohamos haladása bő anyagot szolgáltat számtalan fontos kérdés megvitatására, melyek a physika körén kívül esnek. A fölületesség hiven föl is használta a káprázató vivmányokat és látszaton vagy analogián épülő érveivel oly irányt adott e kérdések megfejtésének, mely a modern kutatástól minden mélyebb belátást és logikát eltagad. A hirneves kutatók ösvényei jobbára a materialismus posványában vesznek el, mások mint Reinke birnak még annyi belátással, hogy attól óvakodjanak, de nincs bátorságuk vagy másféle nézetek által vannak korlátozva, hogy az irányt megváltoztassák s határozottan másféle keressék a kérdések megoldását.

A természettudományoknak a végső részletekig fölkutatott mezejére lépett Dressel S. J., hogy az éltetett és élettelen anyag közti különbségben a léleknek helyet biztositson. Miután a mechanika a tudományok tudományának neveztetett ki, s körülötte megigéztetve boszorkánytánczot jár nemcsak a többi testvértudomány, hanem a physiologia is készül a körbe lépni, azért a mű ezen életet magyarázó mechanikus rendszerek jogosultságát vizsgálja és tulkapásaikat szerénységre inti.

Az első rész megállapitja az élő és az élettelen

anyag közti különbséget. A szerző a vegytan, biologia, physiologia terén a materialista tudósokkal egyrangú; megüti a tudományos igények mértékét; s hogy ne legyen kifogás, mintha csak a röpke szók szárnyain osont volna el a tudomány abyssussain kiterjeszkedik a részletekre s követi a magyarázatokat és fejtegetéseket minden vegytani combination, aljakon és savakon, csapadékok és szűrődékeken át azon pontig, hol a tudósok azt mondják, ez meg ez még ismeretlen előttünk, de a tudomány haladása biztosit, hogy tulesünk azon is; hol a jobb jövővel, szebb korral való biztatás leszokta zárni a szegény kimerült, munkaunt lélek szemeit; ahol aztán az ismeret helyett megálmodja a materia ismeretlen erőit, melyek csodálatos metamorphosisokon keresztül elérkeznek a fehérnye picziny parányához, s mihelyt a picziny parány megvan, szőnek belőle rostokat, tömöritnek tagokat, s egy nagyobb feszültség és birkózás után kipattan belőlük a szellemi szikra: a gondolat. Ez a tudomány merész gondolatmenete, igy gondolkoznak mióta kibontakozva a dogmatismus kötelékeiből, a szabadság fuvalmában szárnyra keltek. Ha e kép csak álom, s e szavak csak egy hevenyében nagyot gondoló ifjú tudós pattogása, transeat totum; de a komoly Minerva is csak ily pongyolán és könnyelmüen mer a világ szeme elé lépni a kathedrákon magát hányni vetni vagy holmi berlini tudományosan hazafias ünnepeken Du Bois Reymond személyében beszédet tartani még akkor is midőn az orthodox Vilmos császárt dicsőiti. Azért nagyon is helyén volt avval a régi józan észszel és még nem emancipálódott logikával belevilágitni ezen modern kutatás üzelmeibe; helyén volt egy alapos különböztetés a szerves és szervetlen világ közt legalább is olyan, amilyen alapos másrészről a confusio az ernyedetlen kutatásban.

Az első rész tisztába hozza a szervetlen anyag tulajdonságait, melyek lényegével összefüggnek s ép azért magára a lényegre engednek következtetni; az igy megállapitott szervetlen anyaggal párhuzamba van állitva a

szerves anyag, még pedig a szerves lények legalsóbb neme a növény anyaga, melynek alkotó részével a sejttel huzamosan és behatóan foglalkozik.

Fejtegetéseit érdekes nehány pontban összefoglalni:

A szervetlen anyag egyik tulajdonsága, hogy természeténél fogva törekszik a legbiztosabb egyensuly állapotára, a lehető legnagyobb nyugalom és változatlanságra, és hogy ezen törekvés a holt anyag minden tüneményeinek legbensőbb rugója. Látjuk azt a vegytanban, melynek alaptörvénye szerint az elemek maguktól a legszilárdabb vegytani egyesülésekbe lépnek, s egymástól ismét elválnak, ha alkalom kinálkozik más szilárdabb combinatióra. Másodszor nyilatkozik az anyag ezen hajlama abban, hogy ugyanazon egyesüléseiben azon állapotra törekszik, mely a legszilárdabb és legtartósabb, ugy a parányokat (allotropia), mint a tömecseket illetőleg. A tömecsek egymáshozi viszonya ismét kétféle, jegeczes vagy nem. A jegeczekben a tömecsek erői egyensulyba helyezkedtek, következőleg állapotuk biztosabb, tartósabb. De ép azért tanitja a tapasztalat, hogy a testek öntevékenységük és külső segély nélkül változtatják át nem jegeczes tömecs helyzetüket s jegeczesedni törekszenek. Egy körülményt kell azonban kiemelnünk, hogy mindezen változásokban hő szabadul fel, sőt, hogy a változás azon esetben, ha többféleképen történhetik, mindig azon utat választja, melyen legtöbb hő szabadul el. Ezen lappangó hő nem egyéb mint a testekbe zárt mozgás, vagy mozgató erő, nem egyéb mint egy energia potentialis. Ebből következik, hogy az anyag lehetőleg tul akar adni belső mozgásán, és belső nyugalmát ugyanazon arányban növelni. S miután ezen potentialis energia az anyagban szétválasztást, disgregatiót szül, azért az anyag törekvése a hő fölszabaditására karöltve jár egy más törekvéssel t. i. a lehető legkisebb térfogat után, vagyis a legnagyobb sürüséget, merevséget keresi. Ha e merevséget megtalálta, vagyis ha a testekből testekbe ömlő, ható, és visszaható energia egyensulyba jött, akkor meg-

szünik a világon a mozgás, az élet, a változás, s a föld azon stadiumba jön, melyet számára egyetlen ivadéka a hold jelez.

Lényeges tulajdonságai ezek a szervetlen anyagnak, állitsuk föl vele szembe a szerves világot. Mig a holt anyag a lehető legnagyobb nyugalmat keresi, és tökéletessége a nyugalomba van fektetve; addig a szerves anyag teljes kifejlődése és bevégzettsége sokoldalú és nagyterjedelmü mozgásban áll. A legkisebb sejtben háromféle szüntelen mozgást veszünk észre, mozgásban van maga a protoplasma, mozgásban van a testnedv, s végre a vegytani műtétek szakadatlan sora a mozgás legfontosabb és legcsodálatosabb nemét adja. Maga a protoplasmát képező anyag nem állandó, hanem változik, folytonos, s mint ezen szó is mondja folyik. A sejtben minden épülő s ugyanakkor szétzülledő félben van. Kevés egyszerü elem jő a sejt laboratoriumába, de az egyszerü elemek a titkos vegyész ügyes kezelése mellett mindig bonyolódottabb combinatiókba lépnek; folyton tarkább és változatosabb a kölcsönös vegytani behatás, mig az átalakulások azon pontot elérik, melyen alkalmasakká válnak, hogy a protoplasta belőlük vagy saját testét gyártsa, vagy házát, t. i. a sejt oldalfalait építse, vagy élelmezését födözze. Sok vegytani combinatio nem szolgál egyenesen ezen háromszoros czélnak, hanem csak segédkezik földolgozásánál, a munkás szerepét viszi, milyenek Kalium, Calcium, Magnesium, Chlor. A sejt ezen parányi laboratoriuma tultesz minden tudományos vívmányon, s ha kevés is a tömeg, melyet földolgozik, ha eltünők a külső segédeszközök, de nagyszerü az eredmény, ha azt a vegyész laboratoriumának eredményeivel párhuzamba állítja.

Az elemek combinatiója pedig azért csigáztatik föl annyira, hogy az egyesülés bomlásakor annál nagyobb meleg fejlődjék, mely az élethez szükséges. A holt anyag tehát átalakulásaiban a melegtől szabadulni akar a szerves anyag egyesületei pedig ép az ellenkező irányban

veszik utjokat; a holt anyag combinatiói egyszerüek, nem huzamosak, nem folytonosak, nincsenek folyamatban; a szerves anyag pedig ugy intézi átalakulásait, hogy tartósak ne lehessenek, hogy folytonos bomlásban létezzenek, s hogy a bomlás sokszoros ismétlődése folytán ne érjenek el tartósabb, egyensulyba helyezett állapotot, hanem ellenkezőleg még állhatatlanabbat.

Még más fontos körülményt kell megfigyelnünk. Sok egyesülés nem azért történik, mert magában birja okát, hanem mert lépcsőül szolgál a későbbiekhez, nem, mert czél, hanem, mert eszköz: az egyes mozgások a szervezetben nem arra törnek, hogy a hatékony parányok és tömecsek számára a körülményeknek megfelelő nyugalmas helyzetet szerezzenek, hanem csak föltételét képezik más mozgásoknak, melyek tervszerüen egymásra következve oly állapotok és eredményekhez vezetnek, melyek az egyes parányok és tömecsek törekvésein messze túl esnek. Szóval a szervezetben oly mozgással állunk szemközt, mely egy mindent fölkaroló egységes terv szerint történik, mely a jelenen túlterjed és nem a pillanatnyi külső befolyások által határoztatik meg, hanem a befolyásokat fölhasználja egy bizonyos jövő czélra, egy terv szerint, mely nem a tömecsek és anyagirészecsek mulékony hatásait czélozza, hanem a sejtek összeségében nyilvánuló élő egészet. A szervetlen anyagban pedig minden mozgás csak eredménye, összeadása, kivonása vagy más szám és erőműtani eredménye a fönlevő tényleg működő elemi erőknek. Minden parány annyit tesz, amennyit tehet, semmi tekintettel szomszédjára, annál kevésbé valamely az összeség által elérendő egységes czélra; ha egy maga van, vagy többen vannak, ha egynemüek vagy különnemüek az nem változtatja hatását, mert nincs semmi összefüggésben a többivel, s a terv, mely szerint működik a parány természetétől van meghatározva. Mind ennek ellenkezőjét állitja az organismus: a szervezet, az egység. A materia disgregatiója megtöretik a szervezet egyesitő ereje által. Midőn a szervezetbe lép, megtartja

ugyan természetes erejét, de az erőt egy a részeken fölülálló s az egészet alakitó és átható elem fogja kezébe s gazdálkodik vele a maga terve s nem a parány természetes hajlama szerint. Ezen egyesitő, vagyis szervező elem, az életerő: principium vitae. Nem anyag, mert organisál! az anyag nem organisal, nem egyesit, hanem deorganisál; következőleg nem az életerő. De az anyag amelyet ezen összetételben organismusnak mondunk, talán szert tehet azon ismeretlen erőre, melyet most miután az anyag erőit nem ismerjük életerőnek mondunk? Ily kifogásra, mely most divatos és nagyon olcsó, azt mondom, hogy ez jól sikerült circulus vitiosus! Az anyag az organismusban képes lesz ilyen természetétől eltérő munkásságra igy beszél a materialismus: okosan, szivesen megengedem. S mit használ ez a materialismusnak? ha az anyag képes lesz organismust életbeléptetni, akkor majd képes lesz élni; v. i. ha képes lesz élni, akkor képes lesz élni: hogyne? ki tagadhatná? de hát a logika csak szavakra terjeszkedik-e? tehát ha egy dolognak más nevet adunk, az által megváltozik fogalma is? A materialismus mondja, hogy az organismusban képes az anyag élni, az természetes, mert az organismus már föltételez életelvet principium vitae. Azt kell bebizonyitaniok, hogy az anyag önmagából organismust alakithat, v. i. hogy azt az ismeretlen organizáló erőt — a holt anyag magában rejti, melyet ki is fejthet; mert hogy az az ismeretlen erő benn van a már kész organismusban, azt tudjuk, s ők is tudják, s ép ez fúrja az oldalukat. De megmondjuk mikor lesz az anyagban az az ismeretlen erő? akkor ha hozzáadjuk. Legyenek tehát nyugodtak.

A párhuzamból azt az erkölcsi tanuságot vonjuk, hogy ha ezen egységes, mindent uraló erőnek magyarázására nem akarnak fölvenni annyi lelket, ahány a tevékeny parány, akkor elégedjenek meg egy activ elvvel (principium) mely magasabb rendü, mely a materia mellett és fölött életelvül szolgál. S még valamit irunk ki. Most a test erejét, az állat müködését egészen pon-

tosan lehet szembe állitani a kifejtett meleggel, vagyis, annyi az állat munkája, amennyit az anyagból merit, az emésztés tökéletes fűtés, az állat és ember munkája megfelel a fölvett és megemésztett tápanyagnak, valamint a gőzgép munkája a melegveszteséget, mely más utonmódon tünik el leszámitva, megfelel a gőzerejének, s a gőzerő megfelel azon feszerőnek, melyet a tűz ereje, a hő létesitett benne. Lehet-e azért a lelket tagadni? úgy látszik, hogy a lélek semmit sem tesz, haszontalan egy tényező! Oktalan beszéd. Mindenhez kell a lélek. Kell a lélek magának a gépnek alakitásához; mert a szervezetet a lélek alkotja; kell azután működéséhez, mert e bonyolódott actióban csak a lélek életereje határozza meg a tevékenység folyamát; kell azután a működő erő kiszabásához, mert az izmok csak annyi erőt fejtenek ki, amennyi a czélbavett munkára szükséges, és ezen erővel is annál jobban gazdálkodik, minél nagyobb a munka igénye. Következik ebből, hogy a szerves test nem merő anyagi mechanismus!

Más szavakkal mutatom ki a szó valóságát. Vedd a gőzmozdonyt. A mozdonyban dolgozik a gőz; materialista logika szerint ebből az következik, hogy a mozdonyhoz nem kell egyéb mint anyag. Atqui az anyag nem készitette a mozdonyt oly szép összefüggő szerkezetben; másodszor: az anyag nem bocsátja gőzt a dugattyúra, hogy meginditsa, harmadszor: az anyag nem szabja ki a gőz mennyiségét, aszerint, amint 20, vagy 40, vagy pláne 60 waggont kell huznia. Szóval az anyag semmi mást nem szolgáltat, mint durva, határozatlan erőt; s mégis a consequentia áll: az anyag tesz mindent, Én meg azt mondom, hogy az anyag nem csak hogy nem tesz mindent, hanem amennyiben tőle függ tenni sem tenne, hanem szétrontaná a szerkezetet s vesztegen elpárologna. Ugyanazt tenné az organismussal, ha az életerő nem vetné rá a szolgabilincset.

A második rész polemikus. Birálgatja a fölületesség azon termékeit, melyeket materialismusnak hivnak,

foglalkozik pedig annak három fajával, a vegytani, physikus és psychikus materialismussal. Ezen materialismusnak szülőoka egy újkori rögeszme, mely szerint a világon minden csakis mechanismus, s következőleg minden tudománynak czélja, ha kutatásait egy mathematicus képletté alakithatja át. — A természet országai csak az egy mechanika elágazásai; s a tudományok mind csak subjectio határolt részei a tudomány egységes birodalmának a mechanikának. A tudományok föladata tehát saját ismeretkörüknek számtani képletét kikeresni, azután összegezik e képleteket s minden tudás egy képletté olvad, ez a képlet a világ képlete. Sapienti sat!

Dr. Petheő.

Die biblischen Bilder und ihre Verwerthung beim Religionsunterrichte in der Volksschule, von Friedr. Wilh. Bürgel, Director des kön. Lehrerseminars zu Cornelimünster und Priester der Erzdiöcese Köln. Freiburg. Herder 1883. Nyolcz. 70 lap.

Hogy a bibliai képek hitelemző kezében hathatós, sőt a mai szemléltető tanrendszer mellett mellőzhetlen segédeszközt képeznek az iskolai oktatásnál, az átalánosan elismert, de nem oly átalánosan gyakorlatban lévő dolog. A porosz tanrendszer egyenesen előirja a bibliai képek használatát, míg azok egyebütt csak ajánltatnak.

Jelen irat részletesen foglalkozik e nem kicsinylendő tárgygyal, nemcsak feltüntetvén a bibliai képek megszámithatlan hasznát az iskolai oktatásnál, hanem egyuttal irányt is adva azok helyes megválasztására s megfelelő kezelésére nézve. Érteni kell itt nem ama fametszeteket, melyeket rendesen beleszőve találjuk, hanem gyüjteményét egyes nagyobb méretü, részint szinezett, részint szinezetlen képeknek, melyek egyenesen az iskola használatára készülvék s amelyek előadás alkalmával egyenkint előmutattatnak, a gyermekeknek.

A hetven lapra terjedő irat hat fejezetre oszlik. Az elsőben igen lekötőleg tárgyaltatik a bibliai képek tör-

ténete, a katakombák symbolikus képeitől kezdve egész Doré képes bibliájáig, mely utóbbira nézve igen helyesnek találjuk a kritikát, hogy „e theologiailag nyomorult s történelmileg önkényes naturalismus nem illik képes bibliába.“ Reánk is egyénileg ezt a benyomást tette Doré különben elismerendő müvészete. Benne a technika minden, a képek lanyha szelleme se nem hatja meg, sem nem emeli felül az embert. — E történelmi részben a képes bibliák egész irodalmával megismertetünk s tanulunk sokat a keresztény müvészetre vonatkozólag.

A második részben felszámittatnak a bibliai képek használatának egyes előnyei: hogy azok a legrövidebb idő alatt szereznek a gyermekeknek helyes fogalmakat egyes tárgyakról, melyeket azok a hitelemzőnek felfogásukhoz még annyira is alkalmazkodó előadása után nem nyernének; hogy általok a hallott történet mélyebben bevésetik a gyermekek emlékébe; hogy azok fölkeltik s nemesitik a valláserkölcsös érzést s serkentenek jámbor elhatározásra; hogy a bibliai képek jeles segédeszköz a bibliai történetek ismétléséhez, és hogy általok még az aesthetikai érzés is képződik az iskola felsőbb osztályaiban. — Ezután felemlíti szerző az ellenvetéseket melyek némely paedagogusok részéről a bibliai képek használata ellen emeltetnek, de azonnal meg is czáfolja azokat. Érdekes ezt a pro és contra-t ismerni. — E fejezetben is tanulságos, amit szerző a pápák enunciatióiból, a zsinatok határozataiból, az egyházatyák (sz. Tamás) irataiból idéz a bibliai képek ajánlatára. A mi olvasni tudóknak a könyv, az tudatlanoknak a kép, mert a tudatlanok ebből is tanulják, mely uton kelletik járniok. Ez eszmében tetőznek mind az emlitett idézetek.

A harmadik fejezet foglalkozik a bibliai képek kellékeivel s követeli ezekben: hogy elég nagyok legyenek, miszerint rajtok az egész osztály minden tárgyat elég világosan egyszerre elég világosan kivehessen; továbbá hogy tárgyilag helyesek, hűk és igazak legyenek, azaz nem szabad semmit magukban foglalniok, a mi a leczkével,

melynek megvilágitásának szánvák, bármikép ellenkeznék; kell hogy a bibliai személyek hangulatát s érzelmeit: az örömöt, fájdalmat, bánatot, tiszteletet, szánakozást stb. hűn kifejezzék, mert csak igy kelthetnek hason érzelmeket a kisdedekben; távol tartassék bennök minden, amin a gyermekek ártatlansága megütközhetnék vagy a mi bennök érzékiséget gerjeszthetne. Kérdés továbbá, mi czélirányosabb: szinezett vagy szinezetlen kép-e? és itt a vélemények igen elágaznak. A szinezett képek, igénybe vevén a gyermekek szemeit, nagyon szórakoztatják őket s elvonják figyelmöket a főtárgytól, de másrészt fokozzák bennök az érdeket és a képzelődést, a kép hatása elevenebb. Szerző a kérdést oda oldja meg, hogy a legalsóbb osztályban szinezett, a felsőbbekben szinezetlen képek használtassanak. Ezekben élesebbek a vonások, hűbb a kifejezés, mert nincs elmázolva szinek által; ezek komolyabb gondolkozásra ösztönzik, amint kell is hogy ösztönözzék a felsőbb osztály tanulóját. A bibliai képekben kell továbbá, hogy meglegyen a tárgy követelte komolyság s méltóság, mert a bibliában igaz történetek adatnak elő, mert a bibliai történet szent történet. Végre kell, hogy a bibliai képek egyszerü fogalmazás által kitüntessék magokat. Amily egyszerü a biblia nyelve, oly egyszerü legyen a kép is. A kép egyszerüség által nyer azonkivül világosság tekintetében is.

Németországban, hol az oktatásra a legnagyobb gond fordittatik, nagy választék van már bibliai képgyüjteményekben. Az irat negyedik fejezetében felszámláltatnak, ismertetnek, megbiráltatnak az egyes, majd terjedelmesebb majd szükebb kiadások. A legjobb névnek s legnagyobb elterjedésnek örvend kath. iskolákban a Herder-féle kiadás, 40 kőnyomatu szinezett kép, melyek közül 12 az ó és 28 az uj testamentomra vonatkozik. A képek mértéknagysága 44×50 cent. Az egész gyüjtemény ára 15 márk, egyes szinezetlen kép 30 szinezettek 35 Pf. kerülnek. — Nem kisebb elterjedésnek s jó hirnévnek örvend a Schnorr-féle gyüjtemény 240 kép-

ben. Közülök 160 az ó, és 80 az uj szövetséghez szolgál, magyarázó szöveggel ára 30 márka. A képek mértéknagysága 29×35 cent. Schnorr a dresdai müvészeti akademia néhai tanára és az ottani képgyüjtemény igazgatója, csaknem egy egész évtizedig dolgozott e képeken s maga rajzolta azokat fára, amiért is minden lenyomat eredetinek tekinthető. — E jeles gyüjteményből készült utóbb egy 30 falképre terjedő szükebb gyüjtemény kőnyomatban s nagyobb méretben. A képek nagysága 55×65 centim. Tizenöt az ó, tizenöt az uj szövetségre vonatkozik. Egyes rész 10, az egész gyüjtemény 20 márka. A gyüjtemény több kiállitásban jutalmazva lőn. Schnorr kitünő müvész volt, e bibliai gyüjteménye is müvészies s kitünik nemes egyszerűség által. De a Herder-féle gyüjtemény is müvészies kéz után készült: Overbeck, Schnorr, Ittenbach, Steinle szolgáltatták a rajzokat. — Austriából egy nevezetesebb gyüjteményt említ szerző: a bécsit, Hölzel müintézete által kiadva, Pessler Ernő, Führich tehetséges tanitványának rajzai után. E képek olajszinnyomatban vannak kiállitva, nagyságuk 31½×42 cm. Ajánlva van a gyüjtemény a cs. k. közoktatási miniszterium, helybenhagyva a bécsi egyházhatóság által.

Következik az ötödik fejezetben a képek mikénti kezelését feltüntető nyolcz mintaelemzés. A gyermekekhez intézett alkalmas kérdések által beléjök vésetik részletesen az egész kép s átültettetik szivökbe a kép által kifejezett érzelem: bánat, tisztelet, szánakozás stb.

Az utolsó fejezet a képek methodikus kezelését tárgyalja. Egyik szabály az, hogy a kép csak azután jőjjön alkalmazásba, miután az illető bibliai történet élő szóval előadva lett, mert isteni mesterünk szóval és nem képek után parancsolt oktatni. Másik szabály az, hogy a kép ne használtassék soha demonstrálásra oktatás közben, nehogy a hitelemzés lealacsonyittassék vásáros bódé fokára, hol a képek pálczamutatással magyaráztatnak. Még egy szabály az, hogy a kép bemutatásából ne csináljunk szabályt, hanem hogy az inkább jutalmazásul

szolgáljon a gyermekek figyelmeért, és hogy ezek eleve elékészittessenek a képre, s igy annál figyelmetesebben hallgassák az élő előadást.

Ismertettük részletesen a jeles iratot, hogy annál nagyobb érdeklődést keltsünk az ügy iránt. Ha elismertük a bibliai képek használatának számtalan előnyeit a hitelemzésben, úgy használjuk is azokat. Nem is szabad a hitelemzés elannyira fontos ügyében mellőznünk az ajánlkozó segédeszközöket, kivált ha azok haszna s eredménye garantirozva van, amint az a bibliai képeknél az eset. Kezdje csak valamely lelkes catecheta, adjon azután bizonyságot az igazságnak és e hathatós segédeszköz el fog mindinkább ismertetni s használatba vétetni minálunk is.

Várnai.

Esame critico del Sistema filologico e linguistico. Pel P. Cesare A. de Cara S. J. Prato, tipogr. Giachetti. Pag. 415. Ára 6 Lira. Az otthon és külföldön elismert orientalista és nyelvtudós a filologicus és linguisticus elvek vizsgálatába bocsátkozik, melyekkel ma begyőzni igyekeznek, hogy a kereszténység mythusok- vagy az emberi ész természetes fejlődéséből keletkezett, bebizonyitván, hogy a filologus épen oly kevéssé illetékes, mint a linguista ily kérdéseket fejtegetni. Megjegyezzük, hogy az olaszok linguistica vagy glossologiának is nevezik azon tudományágat, melyet a franczíák linguistique, az angolok és németek pedig filologia comparata név alatt ismernek; mig filologia alatt egyszerüen a nemzeti gondolatkifejezés tudományát és történetét értik, amint az egyes irók müveiben és az emlékekben feltalálható. A munkából sokat tanulhatunk. Alig érthető, hogyan támadhatják meg e téren a kereszténységet, midőn a linguistica coripheusai nincsenek még tisztában, vajjon az a természeti vagy történeti tudományok körébe sorlandó-e, és oly tudósok, mint Delbrück, Whitneg elismerik, hogy nem lehet a linguisticát tudománynak nevezni, hiányozván az absolut bizonyitás; midőn első rangú linguisták közt alapágvetős kérdésekben nem kisebb az eltérés, mint véleményiekben a határozott megállapodás. *Gr.*

VEGYESEK.

(Jubileum-ünnepély) Löwenben. Mikor Belgium kivivta magának politikai önállóságát, alkotmányt adott magának, a belga katholikusok éltek az alkalommal. 1834-ben megnyilt a löweni kath. egyetem. A belga püspöki kar fáradhatlanságának köszöni gyors felállitását és felvirágzását. Most tartották félszázados emlékfordulóját. Löwenbe a május 12- és 13-án tartott ünnepélyekre 150,000 idegen érkezett. A város utczái koszorukkal és szőnyegekkel voltak felékesitve. 12-én délben volt az ünnepélyes Te Deum, melyet maga Belgium primása mondott, az egyházi szent beszéddel együtt, valamennyi püspöktársa jelenlétében. A templom, a jelenlevők, a zene — fényét és nagyszerüségét emliteni fölösleges. Be- és kimenetkor a van Elewyck lovag, jogtudományi hallgató által szerzett indulót játszotta a zenekar. Délután 2 órakor volt az ünnepélyes gyülés. Először is a pápai breve olvastatott fel, melyben XIII. Leo hálát ad Istennek, hogy a löweni egyetem mindig hű maradt az egyházhoz, örömét nyilvánitja, hogy most is oly virágzó és a hazának annyi jeles polgárt nevel, különösen örül pedig azért, mert a löweni egyetem fegyelme és erkölcsisége világhirü. Mióta Belgiumban volt ő szentsége nuntius, azóta soha sem feledheti e minta intézetet. A pápai irat felolvasása után Pieraerts egyetemi rektor felolvasása következett, melyben fényes ékesszólással elmondta az egyetem történetét. Ami most következett, az valóban ritkitja párját. Jelmezes felvonulás, melyben az egyetem történetét korhüen alakitott kocsikon csoportozatok jelenitették meg. 13-án az ünnepélyek részint ismétlődtek, részint uj alakot öltének. A püspöki kar mindenütt testületileg jelent meg s mint az egyetem pro-

tectora általános kegyelet és hódolat tárgya vala. Az egyetemi jubileum alkalmából promoveált tiszteleti tudorok fényes névsora ez. Hittudomány: Főm. Simor János bibornok, Magyarország herczeg-primása, Hettinger pápai praelatus, würzburgi egyetemi tanár, de la Fuente, a madridi egyetemen a hittud. kar dékánja. Jogtudomány: Lucien Brun franczia senator, Demelombe, caeni egyet. tanár, Vering, a római jog prágai tanára. Orvosi tudomány: Succarelli római, Mywards londoni tanár. Bölcselet és irodalom: Baunard hittudor és a lillei kath. egyetem tanára, de Rossi vatikáni régiségőr, van Erkengen báró müncheni tanár, birod. képviselő, Gauthier Leó iró s tanár a párisi okmánytani iskolában, Janssen tört. tanár Frankfurtban, Shaepmann tanár és képviselő Németalföldön, Picci tanár Flórenczben, Snieders regényiró az amsterdami Handelsblad szerkesztője, van Weddingen udvari lelkész Brüsszelben, Verhaegen genti mérnök. Természettudományok és mathematika (sciences): Ő felsége Don Pedro braziliai császár, Rudolf trónörökös ő fensége, dr. Haynald Lajos bibornok kalocsai érsek, de Saint-Verant a franczia Institut tagja, Boncompagni herczeg Rómában, d'Abbadie a franczia Institut tagja, L'Apparent a párisi kath. egyet. tanára, Pasteur a franczia akademia tagja, G. Ville, franczia mezőgazdász, és Dumas hires vegytanár, aki időközben meghalt. (Religio.)

(Megjelent.) Fensőbb Homiliák az év minden vasárnapjára. Irta dr. Karsch Lollion. Nagyvárad 1884. Nyolcz. 383 lap. Ára 2 frt. Ugyanazon kellemes előadás jellemzi mely előbbi kiadványaiban jelentkezik. Fogjuk ismertetni. — 2. „A szent Ács Emlék Koszoruja, füzte a kalocsai főgymnasiumnak nagyobb Mária gyülekezete." Szent József pártfogásának ünnepén, 1884. (kézirat gyanánt.) Kalocsa, 1884. Nyomatott Malatin Antal könyvnyomdájában. 39 lap. A költemények, melyek nagyrésze szent József, Jézus nevelő atyja iránti tisztelet kifolyásai, valóban figyelemre méltók s ugy költői szépség mint

classicismus tekintetében megütik a mértéket. Teljes elismeréssel adózunk a kalocsai főgymnasium kitünő tanárainak, de különösen ftdő Rosty Kálmán, kitünő egyházi irónk és költőnknek, ki valódi atyai szeretettel vezeti növendékeit minden jóra. — 3. Van szerencsém jelenteni, hogy most megjelent müvem: Rózsabimbók vagyis sz. elmélkedések a bold. szűz Máriáról, intentióra is kapható szerzőnél. Hasonlólag „Krisztus hét szava a keresztfán" czimű nagybőjti beszédsorozat. Czélszerü mind a kettőt egyszerre megrendelni, mert egyszerre expediálható. Az első műnek ára 2 frt, az utóbbinak 60 kr. vagy megfelelő intentio. A szétküldés keresztkötés alatt bérmentve történik. N.-Váradon, 1884. máj. 17. Nemeskey Andor, papnöv. aligazgató. — 4. Szemelvények a kalocsai növendékpapság munkálataiból. Kalocsa 1884. Nyolcz. 308 lap. Költeményeken kivül van benne két jeles forditmány: Sz. Ágoston Enchiridiona, és az afrikai keresztények üldöztetése a vandal királyok idejéből. Ára 1 frt 20 kr. — 5. Zárda dalok. Irta Horváth J. Pápán 1884. Nyolcz. 63 lap. Ára nincs kitéve, (kézirat gyanánt.) — 6. Lelki Harmat. Imakönyv gyermekek számára. Esztergom 1884. Buzárovits Gusztáv. Kis alak, 112 lap. Ára kötve 10 kr. A gyakorlatilag szerkesztett imakönyv olcsóság tekintetében első a magyar irodalomban; ennél alkalmasabb ajándékot alig gondolhatunk. — 7. A „Magyar Helikon" czimű életre való vállalatból beküldetett a 21—29. és 31—36. füzet. Kiadja Stampfel Károly, könyvkereskedő Pozsonyban. Egy füzet ára 20 kr. Az életrajzok közt kiválnak: Czuczor Gergely, Madách Imre, gróf Széchenyi István, Eszterházy Miklós, Széchényi Pál érsek, Deák Ferencz stb. Dicséretes a tárgyilagosság, mely nemcsak az irók kiválasztásában, hanem az életrajzok irányában is nyilatkozik. — 8. A XIX. század pessimismusa (Schoppenhauer et Hartman. — Irta Alexander Bernát. Jutalmazott pályamunka. Nyolczadrét 152 lap. Ára 1 frt. — 9. Perzsevalszky Miklós, orosz ezredes harmadik utazása Közép-Ázsiába. Oroszból Csopey László.

Budapest. 1884. Franklintársulat. Nyolcz. 490 lap. Ára 3 frt 60 kr. Képekkel. Az Utazási Könyvtár IV. kötete.

(Külföldi irodalom.) 1. Die Geschichte unseres Herrn und Heilandes J. Christus. Von Felix Dupanloup. Autorisirte Übersetzung. Mainz 1881. Kirchheim. Nyolcz 395 lap. Rövid szellemdús szólamokban átmegy Jézus egész életfolyamán. Ára 4 mark. — 2. Exempelbuch für Priester und Volk. Von Leopold Kist. I. kötet Aberglauben — Kirchenraub. Nyolcz. 517 lap. Mainz 1884. Kirchheim. Ára 4 mark. A második (utolsó) kötet a jövő hóban jelenik meg. — 3. Mariendichtungen (különféle nyelvű, régi és ujabb remekiróktól.) Herausgegeben von Jakob Nostadt. Mainz. 1884. Kirchheim. Kis nyolczad 166 lap. Ára 2 mark. Egy költő munkatársunk lelkesedve dicséri a verseket. 4. Della Imitazione di Christo. Libri IV. tradotti in terza rima, da Rotelli Luigi, Arcivescovo di Farsaglia, delegato apost. di Constantinopoli. Roma, tipografia Poliglotta della Propaganda. Pag. 648. 1883. A szerző Ő Szentsége XIII. Leonak, az olasz irodalom szakismerője- és müvelőjének ajánlja munkáját, melyben dantei terzettekben adja vissza az Imitatio gondolatait. Minél nehezebb ezeket megmagyarázni, annál feltünőbb a hűség, melylyel a magas szerző azokat elénk állitja, anélkül, hogy a költői sublimis irály vagy a versnem általa szenvedne. A legnagyobb olasz költő beható tanulmányozása mindenütt kirí. — 5. Studii ideologici in difesa di s. Tommaso e della sua scuola, per Angelo Angelini. Bologna. Tipografia arcivescovile. 1883. P. 128. A czim kifejez mindent. Sz. Tamás tanaival hasonlitja össze a régi és ujabb bölcsészek tanait de speciebus repraesentativis. Ily rövid tartalmu bölcseleti munkák gyakran jelennek meg. Pl. Liberatore S. J., Cornoldi S. J. vagy Pecci Card.-tól. Úgy látszik a sz. Tamás-academia közlönyéből kivonatokat tartalmaznak. — 6. I conventi ed i cappucini bergamaschi. Dal P. Valdemiro Capp. Milano. Tip. L. F. Cogliati. Pag. 400. 3 l. 50 c. A bergamoi capucinus provincia története. Kiváló alakjai és

historicus becse ajánlják. — 7. Sculture e mosaici nella facciata del Duomo di Firenze. Conti Augusto. Pag. 126. 1 L. 50 c. A flórenczi dóm, a hires S. Maria del Fiore végre valahára elkészült, homlokfaláról m. é. dec. 5-én esett le a lepel, nagy néptömeg jelenlétében. Hat század óhaja teljesült e pillanatban. 700 ezer liránál többe került. A harmonicus, gazdag, elegans részletek és az egész nagyszerüsége, a müvész De Fabris utolsó munkája. Nevét ez egymaga is örökké fentartja. Conti tanárt, de Fabris után, megbizták a szobrok és mosaikok tárgyai megállapitásával. Ezeket magyarázza müvében. A homlokfalról irtak többen is. „La facciata di S. M. del Fiore" da Pietro Franceschini, 1883. 30 c., kiváló műértő könyvárus müve, részletesen és kimeritően tárgyalja a homlokzat történetét.

(Ferenczy Zs. Jakab,) benczés házfőnök, kiérdemült főgymn. igazgató, főapáti sz. széki ülnök, városi képviselő s a Ferencz József-rend lovagja rövid szenvedés és a végszentségek ájtatos felvétele után életkora 74-ik, szerzetesi élete 56-ik és áldozársága 48-ik évében, f. hó 22-én, reggeli 8 órakor szivszélhüdés következtében elhunyt. A boldogultnak hült teteme f. hó 23-án, d. u. 4 és fél órakor tétetett nyugalomra. Született 1811 Peér helységben (Győr megye), hol atyja gazdatiszt volt. 1840—50 a pozsonyi akademián a magyar nyelv és irodalom tanára volt. Tevékenysége delelőjén Danielik József társaságában háromszáz magyar iró életrajzát adta ki: Magyar Irók. Kiadja a Szent-István-társulat. Pest, 1856. Első müve: Adalék honi nyelvünk és irodalmunk történetéhez 1844. Második jelentős müve, a „Magyar irodalom és tudományosság története" 1855. mely uttörő munka volt, és első rendszeres irodalomtörténeti mű, melyet azóta mindenki használ. Temetése bizonyitotta az általános tiszteletet, melyet magyar becsületessége, egyházhoz való lelkes ragaszkodása s a tanuló ifjuság iránti szeretete folytán méltán kiérdemelt.

(A csodák Lourdesban) elvesztették rendkivüli jelle-

güket. Mindennapiak lettek. Egyet leirunk a sok közöl, Lescuse Massia Teréz grófnő csodás felgyógyulását. Vergez tarbes i és Lacroix beziers i kórházi főorvos bizonyitják, hogy a diagnosticában kiváló orvosok megegyező véleménye szerint is gyógyithatlan baja, minden orvosi kezelésnek ellenállt. A sorvadásban szenvedett grőfnőt hagyjuk beszélni. „Észrevettem, hogy anyám a grotta őrének fülébe sugott valamit. Eltaláltam. Arra kérte a zarándokokat, hogy imádkozzanak értem egy Pater és Avet. Mindenki letérdelt. Én is térdre estem. Kimondhatlanul szenvedtem. A rostélyzatba kapaszkodva egész lelkemből imádkoztam. A Pater közepén rendkivüli izgatottság szállt meg. Testemen mintha villanyos ütés futkosna végig. Azt hittem bensőmben valami megszakadt — hogy rögtön meghalok. Ugyane pillanatban ragadt meg a gondolat, hogy a sz. Szűz maga fog meggyógyitani. Könyekben törtem ki. Mit sem tudok arról, ami körülöttem történt akkor. Nem hallottam, elvégezték-e az Avet. Nem voltam képes elfojtani a zokogást. Midőn végre felkelhet'em, oda térdeltem a szikla mellé, remegve. Arra hajtottam le fejemet. Mikor elrebegtem bünbánó imámat és a memoraret keresztbe vetett karokkal, még egyszer megcsókoltam a sziklafalt. Azután elmentem meriteni a csodaforráshoz. Könnyeim összevegyültek annak cseppjeivel. Eduard — a grófnő férje — hiába igyekezett lecsendesiteni. Nem szólhattam. Zokogásom elfojtott minden hangot. Férjem egy közeli kocsiba vonszolt. Csak perczek mulva, mintha halálos álomból kezdenék ébredezni, tört belőlem az örömkiáltás: Anyám, Eduard a sz. Szűz megyógyitott.“ — A grófnő azóta már ujra Lourdesban járt. Hálából órákat tölt a piscina mellett — a betegek szolgálatában. Az „Annales de Lourdes“ nem képes befogadni a csodás gyógyulások történetét.

(Americana.) Az északamerikai államok lakossága 56 millió, ezek közül 8 millió katholikus. Saldiers kath. almanachját nagyon megszólják a kath. lapok, mert megbizhatlan adatokat közöl, névszerint kicsinyíti a kath. la-

kosság számát. — Egy ázsiai csavargó kiadta magát örmény érseknek és sokat rászedett, elvégre Rochester amerikai városban rajta veszett, de be nem csukatták, csak az ott szerzett pénzt vették vissza tőle. Papirjai hamisitva voltak, oly finoman, mint akár a bankjegyek. — Topika városban olyan botokat készit ónból egy bádogos, melyek belül üresek, a fogantyút lecsavarják, pálinka ömlik belőlük; ezen körülményből azon szokás keletkezett, hogy mikor Topikában botot tartanak valakinek orra alá, ez nem megbántás, hanem annyit jelent mint take one: tessék! Uj kellemetlenség a mértékletességi egyletek számára. — Newyork állam a nagypénteket törvényes ünnepnek akarja decretálni, a törvényjavaslat már kétszer felolvastatott. Ilyen ünnep Waschington születése, és julius 4-én az alkotmány ünnepe. – Massachusets államban törvény hozatott, hogy aki megbotozza feleségét, megvirgácsoltatik. — Nyolczvan amerikai tanul a berlini egyetemen. 25—30 amerikai tanul az innsbrucki egyetem hittani karánál. — New Jersey államban febr. 21. bizonyos Holzwarth beadott olynemű billt (törvényjavaslatot), mely szerint a templomi, iskolai és jótékonysági vagyon adómentessége eltörültessék. Sokan javallták a billt, de többen ellenezték s utoljára azon érv győzött: „a közvélemény követeli, hogy minden templomi vagyon adómentes legyen“, és napirendre tért a törvényhozás.

(Sioux indianok) ugynevezett naptáncza még most sem szünt meg. Az északamerikai kormány mindent megtesz, hogy e barbár szokás kiirtassék, de sikertelenül; a protestans prédikatorok is törekednek megszüntetésén, de eredmény nélkül; mert a Sziuk nagy része a methodista vallást követi legalább külsőleg, de a többi pogány. A mult évben Dakotaban megtartatott teljes vadságában. Vagy ezer indián jött össze, és számos fehér ember nézte a vallási szertartást. Egyik táltosuk már hónapok óta izgatott, hogy a naptáncz megtartassék, mert a nagy szellemet (igy nevezik az Istent) csakugy lehet az álta-

lános elpuhulás miatt megengesztelni, ha a táncz, az ősök szokása teljes fényben megtartatik. Minthogy a nép zöme, ősei pogány szertartásaihoz nagyon ragaszkodik, s a megkeresztelt egyének is félelemtől áthatott tisztelettel viseltetnek a régi szokások iránt, gyökeres kiirtása nehezen fog megtörténni. Ha valamelyik pogány indiánnak gyermeke megbetegszik, vagy valami nagy vállalathoz fog, rendesen fogadást tesz, hogy a legközelebbi naptánczon részt vesz s testéből egy darab húst feláldoz. Az ünnepély jul. 24. délután a Rosebad telepitvény mellett tartatott meg. Miután a helyet ágakkal feldiszitették, előtte való napon 15 harczos tánczolt a téren, kik ezen mulatságra négy napi szigoru bőjtölés által készültek. A táncz nem különbözött az indiánok egyéb mulatságaitól, ez nem is esik kifogás alá. Ámde másnap volt a főritus. Három kiéhezett indián lépett elő; ezekről a táltos leszedte a ruhát s mellökön két hosszú függélyes metszést követett el. Ezen két nyilás közti bőr alá, botot dugott be s ezt két végén szijakkal oszlophoz kötötte. Ekkor aztán tánczolni kezdtek, sípolva hol közeledve, hol távolodva az oszloptól s mindaddig ugráltak, mig a bőr testöktől el nem vált, s vértől ázva, tajtékozva, le nem roskadtak. Az egyik öt perczig, a másik tiz, a harmadik félóráig ugrált, mig bőre lehámlott. Ekkor a táltos gyógyitás alá vette őket, s a többi indiánok vad, őrjöngő és vérengző tánczba törtek ki; ugyanis mindenki darab húst igyekezett levágni testéről, s igy megengesztelni a szellemet. Öt órakor vége lett az iszonyu mulatságnak. Másnap Wright őrnagy Washingtonba ment, hogy utasitásokat kérjen a demoni szokások kiirtása végett, mert ámbár teljhatalmu felügyelőjök (agent), de mihelyt azt mondják, hogy ez vallásukhoz tartozik, ezen ürügy alatt mindent köteles megengedni. (Wahrheitsfreund).

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

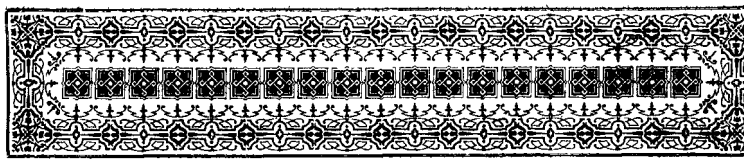

A KORSZELLEM MEGVILÁGITÁSÁHOZ.*

MINDEN kort bizonyos szellem mozgat s nemcsak mozgat, sőt intéz, uralkodik rajta, szerencsésen vagy szerencsétlenül, a maga minősége szerint. És csak az nagy és kitünő, kinek szelleme a legjobban megegyez vele. Ez a korszellem. A mi a csillagászati rendben az uralkodó bolygó, az — mondhatnók hasonlatban — a szellemiben a korszellem, azon nevezetes különbséggel mégis, hogy ez egyenesen befolyásolja a dolgokat s mint a művész a maga alkotásaiba jellegét vési beléjök, mig amannak befolyása a földre csak képzelt vagy föltételes.

Foglalkozván a korszellemmel, azon különös jelenséggel találkozunk, hogy a szellemek, azaz az emberek, akkor is meghódolnak neki, mikor az tényekben és a tények következményeiben nyilván károsnak, rosznak bizonyitja magát. És nem csak hogy meghódolnak neki, de sőt közvetlen előmozditván, uralomra is segítik. Mert a korszellem eszméken alapul, az eszmét megvalósitani vagy elejteni tőlünk függ.

E megütköztető jelenséget csak úgy fejthetjük meg magunknak, hogy az emberek legparányibb része szellemies, azaz hogy csak kevesen gondolkodnak, mérlegelnek, különböztetnek, itélnek: a nagy tömeg vakon engedi vezettetni, elámittatni, meghazudtol-

* Tanulmány Dr. Felix után. Die grossen Lügen des Zeitgeistes vor dem Richterstuhle der Wahrheit von Dr. G. Felix Regensburg Manz 1883.

tatni magát. A korszellem kigyófej, mely maga után vonja a farkot. Másrészt a szenvedély és az önérdek annyira elhomályositják, fogva tartják a roszat, ha észlelik is a társadalmon rágódó károkat, szenvedélyök mégis sokkal hatalmasb, semhogy az ész szavára hallgatva okulnának. Videntes non vident, audientes non intelligunt. Végre sokaknak gyávasága előnyös úttörője a korszellemnek, mig mások ismét hiuságukban maguk hazudnak maguknak, maguk ámitják magokat. Ezek csak önmaguk körül keringenek.

Látjuk ezekből, hogy a mint rajtunk fordul, a a korszellemet uralomra segíteni, úgy ismét rajtunk áll, annak lehetőleg gátot vetni. De gátot vetni neki, önfentartási kötelesség egyszersmind, mihelyest áramlatát veszedelmesnek tudjuk.

Hogy korunk felett nem jó szellem uralkodik, azt tények bizonyitják. Nem is kell egyéb, mint futó pillantást vetni társadalmi viszonyainkra s hallani fogjuk az átalános panaszt, az átalános elégedetlenséget, hogy viszonyainkat csakugyan rosz szellem intézi. És ha bonczolás alá vesszük a korszellemet, úgy könnyen fel is találjuk a baj székét. Egy fekete rákfenepontot találunk benne s ennek neve — hazugság. Azaz, hogy röviden kimondjuk: korunk szelleme hazug.

I.

Az ember igazságra van alkotva és az igazság érzete oly mélyen vésve van lelkébe, hogy már a gyermek elpirul első hazugságára, holott pedig még alig tudja megkülönböztetni a jót a rosztól. Ezen igazságérzet nem is ölhető ki az emberből, de igenis elhomályositható szenvedély, önérdek által, amint elhomályositja a napot az átvonuló felhő. De nemcsak szenvedély által homályositható az el, hanem hazugság által is, mikor ez az igazság álarczában körül-

hálózza az embert. És vajjon mikor nem ölti fel a hazugság az igazság leplét? avagy mikor vallotta volna az maga magát már hazugnak? Igenis mindenkor az igazság szine alatt jelenik meg s hizelgi be magát s hizelegvén, csakhamar hálójába ejti a megfontolatlan, a hiszékeny, a hiu halandót. Honnan is van, hogy az ember oly könnyen indul a hazugság után, holott már benső ösztöne mondja, hogy ez tévutra vezet? Onnan, mivel az igazság visszatartaná őt ettől, de ő igy ki nem elégithetné szenvedélyét, el nem érné érdekének czélját.

Az igazság, az örök igazság: Isten. „Én vagyok az út, az igazság és az élet.“ És az igazság őre: az ő egyháza, „quae est columna et firmamentum veritatis.“ Valaki elhagyja Istent és az egyházat, az elhagyja az igazságot is, a ki pedig elhagyja az igazságot, az a hazugság zsoldjába áll. Itt nincs neutralitás.

Ám egy futó pillantás is eléggé megismerteti velünk, mikép korunk szelleme éles ellentétben van Istennel és az egyházzal, következésképen az igazsággal is.

Vessük szemeinket Európa bármely állam társadalmára, vajjon melyik ismeri el még Isten és az egyház tekintélyét? Melyik, nem mondjuk tiszteli, de csak elismeri még Isten és az egyház jogait? Melyik hiszi még, hogy tartozik valamivel Istennek és az egyháznak? Az állam felekezetlennek nyilvánitja magát, alkot felekezetlen törvényeket, decretál felekezetlen házasságokat, állit felekezetlen iskolákat, felekezetlenné teszi mennyire tőle telik a társadalmat, a családot, az egyént. A felekezetlenség kimondása által kiszoritja az egyházat a közéletből, a felekezetlen házasság által a családból, a felekezetlen iskola által a népnevelésből. Nem éles ellentét-e ez Istennel és az egyházzal?

A lefolyt századokban a korszellem azt hazudta volt az uralkodóknak uralomvágyó tanácsosaik s hi-

zelgő udvaronczaik által, hogy ők a föld, a népek absolut urai, hogy minden csak ő értök van a földön. Innen mondhatta magáról XIV. Lajos: „l' état c' est moi.“ Mi volt következménye e hazugságnak? Az encyclopaedisták által felvilágositott nép neki rontott az uralkodók hatalmának, neki jogaiknak, birtokaiknak, őket magukat száműzvén, nyaktilóra hurczolván. Ok elsők pártoltak el Istentől, elbizakodottságukban nem ismervén el többé, miszerint minden hatalom Istentől van. A mi által vétkeztenek, az által bünhődtek is: az absolut jogot s uralmat a souverain nép ejté kezére.

Népsouverainitás! ismét uj hazugság, uj ellentét Istennel, mert nincs hatalom hanem csak tőle. És az uj hatalom, az állam, azonnal kifejezésre is hozta az ellentétet. Hegel szerint „az állam Isten akarata, Isten valóságos jelenléte“ vagyis más szavakkal: az állam isten. Ilyen állást foglalván el az állam, vajjon nem pártolt-e el Istentől és az egyháztól? És nemcsak hogy elpártolt, de sőt egyenes ellenségeskedésbe tette magát Istennel, kit, ha lehetne, legszivesebben a föld szinéről törülne el, egyházával együtt. Ezt tények bizonyitják.

Az állam lépten-nyomon s úgy szólván rendszeresen legszentebb jogaitól fosztogatja az egyházat, amint megfosztotta annak fejét is leglegitimebb birtokjogától s világi hatalmától, míg a többi államok türték, jóváhagyták, sanctionálták a kifosztást, vagyis amint a diplomaczia nevezi: a bevégzett tényt. És e rablás, illetőleg rablásszentesités által megingatták a pápa lelki kormányát is. Mert ismét hazugság az, hogy a pápa, világi hatalmától megfosztva is szabadon, sértetlen, akadálytalanul kormányozhatja a lelkeket. Hogy mily kevéssé mozoghat a vaticani fogoly, és az olasz kormány hogy mennyire kiséri argusz szemmel a Vatican minden mozzanatát s menynyire ellensúlyozza a pápa lelki kormányának autori-

tását, az minden ker. katholikus előtt tudva van, maga a pápa keserves panaszai után, ha a kormány még annyit is hazudik ad excusandas excusationes in peccatis. Fogoly pápa nem szabad pápa. És e fogság korántsem önkénytes, hanem dictálva van nagyon fontos tekintetek által. A pápa ugyanis ki nem mozdulhatna lakából a nélkül, hogy a legbecstelenebb sértéseknek, bántalmazás, méltatlanság, utczai demonstratióknak ki ne tegye magát. Mert ki a pápa? Felségsértő, azért mert védi legitimitását a bitorlás ellenében, mert elmondja orbi et urbi, uj meg uj óvás közbetétele mellett, az egyházon elkövetett s folytatott erőszakoskodást. Ha visszagondolunk arra, hogy a megboldogult IX. Pius pápa mily rutul bántalmaztott még tetemében is, mikor az San-Lorenzoba, végleges nyughelyre átvitetett; ha halljuk a kormány zsoldosait a kereszténység fővárosának utczáin, a pápa ablakai alatt büntelen ordítani: „el az Istennel, le a pápával, halál a papokra, éljen a pokol és a sátán“ úgy könnyen átfogjuk látni, mikép a pápa „önkénytes“ fogsága mulhatlan tekintetek által dictalva van, hogy az tehát csakugyan fogság, erkölcsi kényszerűség. Ha pedig kérdjük, hogy a külömben kath. lakosság mikép vetemedhetik ily istentelen tüntetésekre, csak a szavakban találjuk megfejtését: regis ad exemplum totus componitur orbis. A tüntetők büntetlensége a kormánynak, ha nem solidaritására, legalább bünös conniventiájára vall.

Az állam proclamálván a felekezetlenséget, nem a felekezetek, mint pártok fölé helyezi magát, hanem vallásközömbösséget, istentelenséget terjeszt. Mert felekezetlenség annyi mint vallástalanság, vallástalanság pedig annyi mint istentelenség. A ki semmiféle felekezethez nem tartozik, az nem is vall, nem is gyakorol semmiféle vallást, vallás gyakorlás nélkül pedig nincs vallás, úgy amint vallás nélkül nincs Isten. Már maga a „religio“ szó is kapcsot jelent, benső kapcsot

Isten és ember között. Vedd el a religiót, elvetted tőle az Istent is. Religio nélkül pedig az ember csak egy fokkal följebb áll az állatnál.

Az állam Isten törvényeivel homlokegyenest ellenkező törvényeket alkot. Az állam az egyházat államellenesnek, államveszedelmesnek nyilvánitja s azért az államjog czimén irtó háborút intéz ellene. Mi is egyéb a kulturharcz Német-, Franczia-, Olaszországban, Svajczban? A „kulturharcz“ elnevezés csak palástolás, szépités, avagy legföljebb annyi a kultura benne, hogy nem pusztit tűzzel-vassal. A kötelesség hű püspököket száműzni, bebörtönözni, jövedelmeiket elzárolni; a lelkészek működését felfüggeszteni, magát a misézést is meg a szentségek kiszolgáltatását eltiltani, ha az illető lelkész nincs az államhatalomnak bemutatva s ettől megerősítve; a papnöveldéket világi felügyelet alá helyezni, magát a minősítési vizsgát is világiakra bocsátani — mindez mi egyéb, mint az egyházat gyökerében aláásni akarni? Az elszámlált momentumok ugyanis létföltételei, életgyökerei az egyháznak, melyek nélkül az meg nem állhat. Az ellenséges törvények által az egyház megköttetik isteni tanitói tisztjének, isteni joghatóságának gyakorlásában, az isteni üdvszerek kiszolgáltatásában, maga az isteni áldozat bemutatásában; megköttetik nem csak hiveinek lelki oktatásában, de még papjainak nevelésében, képeztetésében is; a kath. állampolgár pedig akár el is halhat szentség nélkül.

Miután az állam a maga autoritásán kivül, vagy autoritása mellett el nem tűr semmi egyéb tekintélyt, azért mondja államveszedelmesnek az egyházat, melynek eredete s tekintélye sokkal régibb s elismertebb, mint a ma megalakult és már holnap megdönthető államé. Veszedelmesnek tartja azért is, mivel az egyházban Isten annak manifestálja magát, kinek helyébe az állam ült, kinek jogait az állam bitorolja, kivel az az állam egyenes ellenségeskedésbe tette magát.

Bitorló mindig féltékenyen nézi a legitim birtokost s minden reclamatióban létét félti. Non est pax impiis.

Az állam ilyetén ellenségeskedése, ilyetén elpártolása Istentől, mely maga után vonja a család, az iskola, a társadalom elpártolását is, vajjon hová vezessen? A történelem a megmondója, hogy Izrael Isten választott népe volt, ő mégis elejté s kiszolgáltatta ellenségeinek kezére, valahányszor az bálványokhoz fordulva, tőle elfordult. — Ázsiában valaha a legvirágzóbb országok léteztek s fentartották magukat mindaddig, mig az egyházzal tartottak. Utóbb az eretnekség, a schisma, az izlam martalékává lettek. Mai állapotuk — barbárság. Avagy volt-e virágzóbb, szentebb, miveltebb egyház az afrikainál? Miután elvették tőle Istent s elszakitották az egyház kebelétől, szánandó rabszolgák szánandó hazájává lett. — És hogy csak a közel multból mondjunk példát: mikor a nagy franczia forradalom eldecretálta Istent és az egyházat, nem láttuk-e iszonyodva, hogy hyénákká fajultak az emberek? Danton és Marat 1792-ki sept. 2—10-ig tizezer embert hurczoltattak börtönökből a nyaktiló alá, felülmulván vérszomj s barbárságban a keleti zsarnokot is: „Mig Isten ki nem pusztittatik a világból, addig az ember szabad nem lehet“ ily istenkáromlás hangzott ki a jakobinus zajból. Láttuk az istennélküli szabadság gyümölcsét! És a mult század e siralmas szabadságtanát átvette örökségképen a mi századunk. „A szabadság s nem a theologia a XIX. század lelkesedése — mondja Hartpole. — Ugyanazon férfiak, kik idővel kitünő szentekké lettek volna, ma kitünő forradalmárok, mert mialatt hősiességök s önzéstelenségök az ő saját müvök, azalatt koruk hatalma határozza meg irányukat.“ Ime a korszellem hatalma, mely a szentség jelöltjeiből forradalmárokat képez!

A történelem okulásunkra van irva. De mi haszna, mikor a történelem, illetőleg a történetirás se hű

tükre mindíg az igazságnak, mikor a történetirás is hazudik, amennyiben félreismertetni akarja velünk a tények természetét s okait; amennyiben tanit nem hinni Isten szavának; amennyiben tanit nem hinni semmit, avagy épen ellenkezőjét annak, a mit tanit. Ha a világtörténelem menete — mint Hegel mondja — „kivüle áll az erénynek, a bünnek, az igazságosságnak“ úgy már nem Isten, hanem vagy a véletlen, vagy kemény kényszerüség intézi a világ menetét, a mi istentagadás. Isten itéletét, Isten végzését, Isten büntetését a világeseményekben oly kevéssé engedi meg a történelem, amint nem engedi azt a természettudomány a physikai convulsiók eléidézte katasztrófákban. Csak Istent ne említsünk a tudományban.

Pedig bármily szellemben kezeltessék is a történelem, az egy világos fonálként keresztül szövődik rajta, hogy az elpártolást Istentől, az elkereszténytelenedést mindenkor sülyedés követte. A mint a kereszténység müvelődésre hozta a népeket, úgy az elkereszténytelenedés szükségképen sülyedésre viszi azokat, ez logikai szükség. Haladjunk szellemben, tudomány s művészetben még annyira is, ha erkölcseinkben hanyatlunk, úgy már sülyedünk. „Nem a nyers idő, mely az emberi művelődés csiráját még ki nem fejtve hordja magában, a legrutabb: hanem az elkorcsosult idő, melyben egy előző müveltség maradványai feloszlanak“ — mondja egy német iró. Hogy mi is elfajulunk mindinkább és sülyedünk, ki az, ki ezt nem észlelné, nem panaszolná? Hol van még jó erkölcs? hol van még házassági hűség, gyermek tisztelet? hol van még becsületesség, kölcsönös bizalom, önzetlenség, esküszentség személy- és vagyonbiztonság? Az erkölcs mindinkább vész, a bűn mindinkább elhatalmasodik. Csalás, sikkasztás, hamisitás, megvesztegetés, orzás, rablás, gyilkolás, öngyilkosság annyira napirenden vannak, hogy az ujdondász már nem is győzi registralni azo-

kat. És a mi legszomorúbb: a büntényekhez járulékot szolgáltat a társadalom minden rétege, minden osztálya, a sülyedés tehát átalános elannyira, hogy az erény elveszté már becsületét, a bűn szégyenét.

Azt kellene hinnünk és várnunk, hogy az iskolázás, hogy a közoktatásnak hozott annyi áldozat gátot vet az elerkölcstelenedésnek. Korántsem, a fegyházakat kilencz tizedben iskolázott gonoszak népesítik. Hol is volna még a mai iskolakényszer mellett iskolázatlan ember? Nyilván hazudik tehát a korszellem, mikor azt hangoztatja dobszóval, hogy müvelődünk és haladunk. Az ész mivelése a sziv mivelése nélkül veszedelem inkább, mint előny. Jobb az együgyü becsületesség a pallérozott gonoszságnál.

Félre ne értessünk, — mintha talán ellenei volnánk az iskolának, amint ezt egyre ráfogják az egyházra. II. Gyula pápa mondá: „Jó iskolai oktatás polgári állapotunak ezüst, nemesnek arany, fejedelmi születésünek gyémánt.“ És ki tett, ki áldozott többet nevelés és oktatásra, mint az egyház? A mi kifogásunk van a modern iskola ellen, az: hogy csak oktat és nem nevel. Az elmét oktatni, de a szivet nevelni kell. A népek nevelője kezdettől fogva az egyház volt. És az egyháznak e tisztjét, e hivatását elismerni az állam is, de fájdalom csak mikor szükségben van, mikor már ég feje fölött a ház, mikor már nem boldogul sem csend- sem rendőreivel. Mikor a nihilismus szörnyei golyóval s dynamittal léptek fel Porosz- s Oroszországban, akkor hallottunk appellalni a papságra legfelsőbb helyről is, hallottuk hogy felhivták a papságot, miszerint hatna a népek szivére, miután ez leginkább lelkészeinek kezében van. Igenis az egyház a népek nevelője, kell hozzá, hogy visszatérjünk, ha barbarságba sülyedni nem akarunk. Ő volt, ki a népeket kiemelte a barbárságból, ő meg is védendi azokat. „Jó kath. neveléstől — mondja Deharbe — függ az egyház jóléte, a család és a haza üdve.“

De itt ismét a hazug korszellem lép fel az egyház discreditirozására, azt hazudván a történelem ellenében, hogy az egyház ellensége a felvilágosodásnak, a müvelődésnek. Ez már történelmi hazugság, vétek a történelem ellen. Mert vajjon ki tagadja, hogy az iskola bölcsője az egyházban ringott, hogy az az egyházban gyökerezik? Ki tagadhatja, hogy a tudomány meg a művészet a munkás kolostorok méhkasaiból indult ki, sőt hogy az a kereszténység első századaiban egyedül az egyház monopoliuma volt? Ki tagadhatja, hogy a lyceumok, akademiák, egyetemek nagyrészt az egyház alkotásai, valamint hazánk első egyeteme is? Avagy nevezzük még a profan tudománynak is valamely ágát, melyen ki nem tüntek, sőt részben utat nem törtek volna egyházi férfiak is? A könyvtárak hirdetik neveiket. És ki számlálja el az alapitványokat, melyek oktatási s nevelési czélokra az egyház pénzén történtek s történnek mainapiglan s jelesül hazánkban? Ha már az egyház csakugyan ellensége volna a felvilágosodásnak, vajjon mi ösztönözhetné őt oly bőkezüen és oly önkénytesen odaadni pénzét oktatási s nevelési czélokra, kivált, akkor, mikor az állam mindinkább el von tőle minden tért az iskolában? Ennyire világos tagadhatatlan tényekkel szemben hazudni merni, már iszonyuan gonosz akarat.

És a civilisatióért, az európai müveltségért, ki tett többet ismét, mint az egyház? Mert nem csak hogy megállapitotta azt a kereszténységgel s tovább ápolta, hanem mikor az európai civilisatiót már-már elsöprendő vala a dúló izlam: a római pápák voltak annak leghőbb megvédői, a keresztes hadaktól innen egész a török hatalom megtöréseig Európában. Még csak rövid ideje, hogy Bécs s utána ős Esztergomunk méltó lelkesedéssel ülte meg a török uralom, illetőleg a török ostrom alóli felmentésének kétszázados emlékünnepét. Ez ünnepély alkalmával meg-

tudhatták az esztergomi hivek biboros főpapjuk főpásztori szózata nyomán, hogy a római pápák mit tettek s mennyit áldoztak egyenkint a kereszténység s vele az európai civilisatio megvédésére a török barbárság elől. A mit a tudomány laikusa csak bajosan kereshetne össze a történelem elláthatlan mezején, az itt egy tömör képben s fennenszóló számokban tüntettetik fel bámulatunknak, kegyeletünknek. Felelevenittetnek ujra a pápák halhatatlan érdemei, megczáfoltatik közvetve a hazug korszellem vádja, kierőszakoltatik az elismerés az ellenféltől is, mert számok beszélnek.

Elhangzott e főpásztori szózat a magyar Sion megszentelt ormáról, megdicsőitésére a napnak, mely Esztergomnak visszaszerezte a kereszt üdvét. Illendő azért, miszerint kegyeletesen megőrizze, és ne csak megőrizze, hanem tovább is hangozza az „Uj Magyar Sion“ a pápák érdemeinek szentelt e fényes emléklapot, hogy buzduljon s lelkesedjék utána minden sziv a római sz. Szék mellett s elnémuljon a fekete vád, az aljas rágalom.

„Kik voltak e korszakot alkotó győzelem főtényezői?

I. Lipót, ki mindent megtett, hogy fenyegetett birodalmát megmentse.

Ha nem többet, bizonyára annyit tett IX. Incze pápa is. Ő volt az, ki Európa minden fejedelmét felszólitá, hogy a török ellen fegyvert ragadjanak. Ő szerezte meg Lipótnak Sobieskit, III. János lengyel királyt, ki különben XIV. Lajos franczia királynak szövetségese volt.

Jól tudjuk, hogy Párisban volt a rosznak fészke. A pápa érdeme, hogy Sobieski XIV. Lajost elhagyta és a birodalmi és császári hadseregekkel lépett szövetségre.

E pápa volt az, ki egy millió és kétszázezer aranyat küldött a császárnak és királynak hadi czé-

lokra; ki gondoskodott a lengyel katonákról; ki 60.000 aranyat fizetett a kozákok fővezérének, hogy ne támadja meg Bécset.

A mit Incze pápa tett, azt tette minden pápa; Magyarországnak soha sem volt jobb barátja a pápáknál.

Alig foglalta el a török Konstantinápolyt, már három évre reá, 1456-ban Belgrádot ostromolta, mely Magyarországnak egyik része volt. Ha a pápa Kapisztrán Jánost nem küldi, ki a pápa parancsára hirdette a keresztes háborút, harczosokat hozott Hunyadi János segélyére, Belgrád elesik.

Mátyás király tudta megfékezni a törököt: de vajjon tehette volna-e ezt a pápa segélye nélkül, ki minden hónapban 45,000 aranyat bocsátott rendelkezésére?

Sixtus pápa 200,000 aranyat küldött, Ulászló király 100,000 aranyat, gabonát, lőport, fegyvereket, ágyukat kapott Rómából. II. Lajos 400,000 arany forintot és 14,000 pápai katonát kapott, kik közől 12,000 vérzett el Mohácsnál a magyar szabadságért. I. Ferdinánd 400,000 aranyat nyert Rómából, II. Miksa az egész világhoz folyamodott segélyért, és csak a pápa küldött neki pénzt és katonát.

VIII. Kelemen 1695-ben 10.000 pápai harczost rendelt ide saját testvérének vezetése alatt. Hónaponkint 50,000 tallérral támogatta a császári hadsereget. Csakis igy sikerült visszaszerezni a törököktől Esztergomot és Visegrádot. Az 1596-diki pozsonyi országgyülés VIII. Kelemen pápához levelet intézett, melyben a főrendek kijelentik, hogy a császári fejedelmeken kivül senki sem gondoskodott rólunk, csak ő szentsége. Bárcsak jutnánk oly szerencsés helyzetbe, — igy szóltak ők, — hogy hálánkat nemcsak szóval, hanem tettel is kimutathatnók.

VII. Sándor pápa szintén katonákat és 400 ezer aranyat adott.

Ismét visszatérek XI. Incze pápára, ki Buda felszabaditására egy millió és háromszázezer aranyat juttatott.

Ismételve kérdezem; kinek köszönheti a kereszténység e győzelmet?

Bécset végveszedelembe sodorta Kara-Mustafa, kit azért jelölt ki a szultán a nagyvezéri tisztségre, mert meg volt győződve kegyetlenségéről. E nagyvezér ugyanis egy lengyel falu lakosait leszuratta s kitömette. E szörnyeteget küldte a szultán Magyarország és Bécs meghóditására.

Bécs falai már meg voltak rongálva, aláaknázva, a katonaság négyezerre leapadt, a polgárok türelme megtörve, a pénz utolsó fillérig elköltve. Az utolsó pénzt a legnagyobb szükségben Szelepcsényi esztergomi érsek adta, ki Bécs felsegélyezésére 500,000 forintot szentelt. Ez érsekről tudjuk azt is, hogy egész vagyonát (700,000) is Magyarország felszabaditására hagyományozta.

II.

Mikor az állam „mindenhatóságát“ valamely oldalról hangoztatni halljuk, nagyon is hajlandók vagyunk a szót csak üres hangnak, túlzásnak, vagy épen ráfogásnak venni, mert hiszen mindenhatóság istenítést jelent, kinek jutna pedig eszébe, isteníteni, bálványozni magát, mint tett Nabuchodonosor assyriai király, ki kiírtani parancsolá a föld valamennyi isteneit, hogy ő maga neveztessék istennek?

S mégis ezt teszi az állam is: isteniti magát, mikor felekezetlennek = vallástalannak = istentelennek nyilvánitja magát, a mi hogy egyet jelent, már kifejtettük. Csakugyan reá illenek sz. Jeromos szavai: „De hoc et Apostolus loquitur, quod homo iniquitatis et adversarius elevandus sit contra omne, quod dicitur deus et colitur, ita ut audeat stare in templo Dei et ostendere, quod ipse sit deus.“

Mihelyest lemond Istenről elveti felekezetlenségében Istent az állam, azonnal maga ül az ő helyébe, vindicalja magának az ő jogait: isteníti magát. Az Istent elrejtett állam nem eredetezheti a maga tekintélyét Istentől. Ha nem Istentől, kitől van az tehát? Tőle magától, a mi nyilván önistenités, önbálványozás.

Istenitvén magát az állam, nem követelheti a népektől sem többé, hogy azok tekintélyének meghódoljanak Istenért, hanem követelnie kell, hogy engedelmeskedjenek neki ő magáért. Ő a legfelsőbb, ő független, ő korlátlan autoritás.

Mint ilyen következetesen minden jogot is vindical magának. Innen nevezik a jogtudósok is „megtestesült jognak.“ Benne összpontosul, benne van minden jog, kivüle nincs jog. Azért az istentelen állam nem is ismerhet el semmiféle jogot: sem istenit, sem egyházit, sem családit, sem házasságit, sem községit, sem szerződésit, sem örökségit, amennyiben ő maga meg nem alapitja, nem adja azt. Hogy a jog örökké fluctual, folyton módosittatik, folyton reparáczio alatt a codificatiók műhelyében, már ez is eléggé bizonyitja, miszerint az állam nem ismer el még örök, változatlan jogokat sem, milyen az isteni, az egyházi, a természetjog, ő mindenre kiterjeszti polypkarjait, és részben egészen illetékesen, mert ha igaz az, a mit egyik iró mond, hogy a jog csak szép név, eltakaritására mindazon igazságtalanságnak, mely a földön létezik: úgy az istentelen állam méltán vindical magának minden jogot.

Ugyanezen állam el nem ismerheti azt sem, hogy törvényhozói hatalma Istentől van, és hogy ennélfogva tartozik a maga törvényeit Isten törvényeivel összhangzásba hozni. Az államnak következetesen azt is fel kell tennie, hogy minden törvény, melyet alkot, már azért is, mert ő alkotta, igazságos, s további következetességben követelnie kell alattvalóitól, hogy azok törvényeit lelkiismeretök legfelsőbb s csal-

hatatlan zsinórmértékének tartsák. „A törvény a nyilvános lelkiismeret“ — ez az államhit egyik ágazata.

Az istennélküli államnak, mint ilyennek, minden anyag is szellemi ügyek fölötti egyedüli urnak, egyedüli rendelkezőnek is kell tekintenie magát. Ő rendelkezik a tulajdon, a tudomány s művészet, az oktatás és nevelés, ő rendelkezik minden társadalmi ügyek fölött. Fő ura a polgári és egyházi társadalomnak, ő isten s kivüle nincs, kinek térdet hajtsunk. Hisz ez önbálványozás! Ezek következetes folyománya, az állam mindenhatóság elméletének.

Az állam tehát bálványnak állitja fel magát. Ha már bálvány: úgy egészen illetékesen Molochnak nevezhetjük, az ő saját szavai után, melyek szerint „az állam jóléte a legfelsőbb czél.“ Igenis az ő jólétének áldozatul kell esnie a családok, a községek, a népek jólétének; minden egyes tartozik a maga egyéni érdekeit az ő érdekeinek alárendelni; mindenki érte tartozik dolgozni, áldozni, nélkülözni, koplalni, szenvedni, élni halni. Ő az önczél, minden egyéb csak eszköz hozzá. Pedig mi ellenkezőleg azt tartjuk, hogy az egyesek, a családok, a népek jóléte legfelsőbb czélja az államnak. „Ha napjainkban — mondja Buckle — a különféle európai népeket nézzük, azt találjuk, hogy a legmódosabbak a leghatalmasabbak, a leghumánusabbak, a legboldogabbak egyszersmind.“ Ha anyagilag tönkremennek a népek, tönkremegy az állam is, nem tarthatja őt meg mindenhatósága, istensége sem.

Hogy azonban igazságosak legyünk, be kell ismernünk, mikép az állam nemcsak vesz, hanem ad is, kárpótolja a népeket, a tőlünk elvett természetfölötti javakért. Az érzéki embernek ugyanazt igéri az istentőli elpártolás fejében, a mit a kigyó a paradicsomban igért volt őseinknek. Igéri először is a büntetlenséget. „Nem fogtok meghalni“ igy szól a

kigyó Évához, holott pedig Isten mondá: „A mely nap eszel belőle a (gyümölcsből) halállal halsz meg.“ — Igér nekik továbbá felvilágosodottságot, kultúrát, haladást: „Szemeitek megfognak nyilni, megfogjátok ismerni a jót meg a roszat.“ — Igér nekik végre tökéletes szabadságot, függetlenséget, istenitést: „Lesztek, mint istenek.“ És mindezt nemcsak igéri, hanem hiven be is váltja az állam.

Nem fogtok meghalni, azaz én, a ti istenetek, nem foglak elitélni benneteket, ha vasár- és ünnepnap dolgoztok, üzérkedtek, fuvaroztok, ha kerülitek a templomot s inkább kocsma- és kávéházban szórakoztok; nem fogtok meghalni, ha a szentségekhez nem járultok, ha nem bőjtöltek; nem fogtok meghalni, ha elvetvén hiteteket, felekezetleneknek nyilvánitjátok magatokat, ha zsidóval is házasságra keltek; nem fogtok meghalni, ha becsmérelitek a pápát, ócsároljátok az egyházat s mindent a mi szent — ne féljetek, nem fogtok meghalni.

Szemeitek meg fognak nyilni. Ellátlak oly iskolákkal, adok nektek oly tanárokat, kezetekbe oly könyveket, hogy hallatlan dolgokat fogtok hallani, melyeket a középkor sötét szelleme idáig elvont tőletek. Megfogjátok látni, hogy a teremtés története a bibliában csak dajkamese, hogy a világ maga magától van, hogy az kásaféle ős anyagból lassan-lassan fejlődött ki. Tanulni fogjátok, hogy dédősötök majom volt, mely mindinkább tökéletesedvén, illetőleg elfajulván, elejté végre szőrköntösét s farkát s ember fejlődött ki belőle. Adok nektek tanárokat, kik bizonyitani fogják, hogy a felbonczolt hullákban nem találtok lelket, és hogy a gondolkozó tehetség az agy phosphorescentiájától meg a gyomorgőzöktől van, és hogy eszerint a hüvelyes eleség adja a legjobb gondolkozást. Látni fogjátok felvilágosodottságtokban, hogy nincs mit félnetek földöntúli felelősségtől, örök büntetéstől. Én mondom, nem fogtok meghalni.

Lesztek mint istenek: szabadok, függetlenek, fejére állithatjátok, ha tetszik, a világot. Emancipálva általam az Isten, az egyház, a papok igája alól, szabadon hihettek, a mi tetszik, szabadon szólhattok, szabadon irhattok vallás, egyház, pápa ellen, de sőt én ellenem, a ti istenetek ellen is, mert hisz ti is istenek vagytok. Ha ráuntatok házasfeletekre, csak hozzám jőjjetek és én elválasztlak titeket. Szabadságtokra bocsátom a vallást, a szólást, a sajtót, a kereskedelmet, az ipart, az uzsorát, a tanitást meg a tanulást, a lelkiismeretet, és ha van azon felül kivánnivalótok, csak adjatok kifejezést kivánságtoknak az olymposi parlamentben és én teljesítendem azt. Csak akarnotok kell és meglesz, mint ti is istenek vagytok.

Mindezt nem csak igéri, hanem tényleg be is váltja az állam s beváltva mégis hazudik. Mert ha hit s lelkiismeret dolgában még oly liberalis is: törvényeinek és a közigazgatásnak gépezetével mégis annyira megszoritja a társadalom minden tagját, hogy azok már csak az ő akarata, az ő czéljai szerint, az ő érdekében mozoghatnak. Hogy mégis elviseljék s ki ne rugják valamikép az igát: anyagiasságba, érzékiségbe altatja, az anyagiasság s érzékiség rabjaivá teszi őket, rabokkal azután könnyebb elbánni. És csakugyan nincs-e mai nap minden már csak keresetre s vagyonra, kéj és érzékiségre irányozva? Ezek rabbá teszik az embert elannyira, hogy az azután észre sem vesz egyéb igát a hátán s meghajol önkényt az állam bálványa előtt.

Lelkünk legveszedelmesb csábjai a test kivánsága, a szemek kivánsága és az élet kevélysége. Ám e csábok nem csak erkölcsi romlásunkat idézik elé, hanem anyagilag is tönkre teszik a népeket. És vajjon nem dolgozik-e ma minden: az irodalom, a művészet, a gyárak a testiség s érzékiség kielégitésére? Kéj, birvágy, nagyravágyás, fényűzésben szinte

versenyeznek az emberek s igyekeznek felülmulni egymást, ha mindjárt becsületükbe, vagyonukba is kerül, amint hogy igenis kerül, tanusitja nőttön növő pusztulásunk, tanusítja a golyó, melyet annyi vagyonbukott existentiának mint ultima ratiót kezébe szolgáltat a kétségbeesés. A mondott kivánságok lángba ejtik a szenvedélyeket és a szenvedély vétekkel, bűnnel, gazsággal tölti be a világot. E siralmas állapotok azután a paradicsom, melyet az Istentől elpártolt emberiségnek igér a hazug korszellem!

Hová vezetnek e szomorú, és amint kiki belátja, tarthatlan állapotok? Mindenki érzi, hogy vulkán fölött állunk, mely minden perczben kitörhet s elpusztithat bennünket. A mai társadalom hasonló egy lángok fölött forró medenczéhez, melyben mindenféle gyúanyag vegyüléke bugyog s dolgozik expansiv erővel mindaddig, míg egy explosio szétrobbantja a medenczét. A constitutionalismus olaja, a militarismus lőpora, a nationalismus gyántája, a liberalismus szurka, a communismus petroleuma, a nihilismus dynamitja — melyik fogja előbb eléidezni az explosiót és az átalános conflagratiót? Ki tudja? De hogy ennyi felhalmozott gyúanyag mellett múlhatlanul bekövetkezzék a katasztrófa, az úgy szólván physikai kényszerűség. Még világosabban látatja velünk a szomorú véget a hit.

Valamint a physikai világ, úgy az önbálványozó állam sem állhat meg Isten nélkül. Ő alkotója s fentartója ugy a physikai mint a szellemi világnak, úgy a természetfölötti, mint a természetes rendnek. De Isten a physikai világot csak a szellemi világ kedvéért, és a szellemi világot ismét csak a természetfölötti rend kedvéért akarta s alkotta. Ő alapelve s ugyancsak végczélja is mind a két világnak, mind a két rendnek. Ha a szellemi világ kiesik a természetfölötti rendből, úgy Istenre nézve nincs ok azt a természetes rendben fentartani, avagy a physikai vi-

lágot a maga létében csak megőrízni is, mert a természetfölötti rend felbontásával meghiusittatik az isteni működés czélja kifelé, az egész világ nem felel meg többé Isten intentiójának.

Az istentelen állam — mint látjuk — megzavarja, felbontja a természetfölötti rendet. Csoda lesz-e azért, ha Isten meg nem őrzi létében, már csak a megzavart természetfölötti rend helyreállitása kedvéért is? Isten azonban tűri. Miért? Mert ő az embert szabad akarattal alkotta meg, mely szerint az megmaradhat, vagy ki is eshetik a természetfölötti rendből. De Isten szabad akaratunkat körülsánczolta egyuttal jutalommal s büntetéssel. Ha kiestünk, úgy bizonyos a büntetés, ha csak visszatérve a természetfölötti rendhez, ki nem engeszteljük Isten boszuját. Ez áll egyesekre, ez áll családokra, ez áll népekre nézve, minélfogva erős hitünk az, hogy az istentelen államnak Isten büntető keze alatt meg kell törnie, fel kell oszlania, még pedig a maga saját elemei által, ha csak a természetfölötti rendhez, azaz Istenhez vissza nem tér.

Deus non irridetur. Decretálja őt bár el deliriumában, üljön bár helyébe merényletében az állam: ő azért lenni meg nem szünt, amint ki sem ejteti kezéből a világuralmat, melynél fogva ő egy pillanatban lesujthatja s összezúzhatja az állambálványt, amint kell is hogy lesujtsa, miszerint elismerje a félrevezetett világ, hogy ő az élő és nincs más ő kivüle. Isten, ki nem szolgáltatja világuralmát egy bálvány kezére. És ha a hazugság szelleme felülemelkedik vakmerőségében, hogy lerontsa Isten országát a földön, vajjon nem fog-e felkelni hatalmában az igaz Isten is, hogy semmivé tegye a hazugság pokolterveit?

(Vége köv.)

Várnai.

HORROR CAUSAE FINALIS.

Az ujabb kor a mily hévvel ragadja meg a természettudományok művelését, ép oly szegénynek és tompának bizonyul minden mélyebb okokkal foglalkozó szellemi irányban. Ismételten találkozunk oly fölfogással, mely a legvérmesebb tudományos törekvések közt lemond a siker reményéről és hiábavalónak állítja a földolgozott anyag rendszeresitésére, mélyebb okokból kiinduló egybefüzésére pazarolni az emberi értelem erőit.

A mélyebb okok kutatásához ész kell, pedig a tapasztalati tudomány lemond az észről, beéri az érzékkel, s az empirismus nevét veszi föl; e fölfogás a renyhe és élettelen materialismusnak a csalódás elkeseredettsége által támasztott végső hajtása.

Az ily lemondás puszta, kiégett nyomán kél a szellemi tönk és az elállatosodás.

A mult század nevető „Demokritusának" Lamettrie urnak az elanyagosodott és tehetetlen világnézet illusztrálására támadt egy hozzá illő vagyis nevetséges gondolata, melyet kár, hogy nem tüzött ki czégérül müvei előlapjára; sokkal jobb helyen lenne az ott, mint van most, eltemetve a „homme machine" mechanismusában, elfojtva e szörnyű masina zakatolása által. Azt véli ugyanis a tudós úr: „mi mindnyájan teremtve (?) vagyunk, hogy boldogok legyünk, de nem eredeti föladatunk, hogy tudósok legyünk; talán csak tehetségeink rendetlen használata által keletkezett a tudós világ." E mondatot magunkénak vallhatjuk, de végső tagját csak Lamettrie úrra alkalmazzuk. Lamettrie elsőrangú tudós a materialista tudomány lapályain s reá nézve a mondat teljes alkalmazást nyer; mert csak tehetségei rendetlen használata által lett tudóssá, az az materialista tudóssá.

Ezt mondhatjuk az egész anyagelvi tábor szóvivőiről, főleg a természettudományokat most uraló empirismusról. Ezen urak, kiket általában tudósoknak tartunk, csak tehetségeik rendetlen használata által lettek materialista vagy empirista tudósokká. Főleg áll ez az utóbbiakról. Hibájuk az értelmi erő helytelen fölfogása, az értelem érzékitése, az értelem tagadása s ki birná első tekintetre belátni a tagadás nihilistikus kihatásait. Az empirismus mint neve is mutatja csak a tapasztalatot, amint azt az öt érzék fölfogja tartja az ismeret és a tudomány körének, azon tul minden deductiót és inductiót ollóval vágnak el.

Az empirismusnak mumusa a philosophia, melyet megvet s utál. Még az anyagelvüséggel is szakit, a mennyiben a philosophiának szinezetével bir, a mennyiben valami principium-félét elfogad, vagy a mennyiben nemcsak érzéket ismer, de észt is, nemcsak tapint és markol, de következtet, s egy rendszerben öleli át a mindenséget.

Nem szörnyü lemondást rejteget-e az elv: az emberi ismeret az érzék ismerete; ha az érzéktől különbözteted az észt, vagdalózol az üres térben, ne különböztesd azt, a mi nincs; érzéki ismeret, ez az ember regiója; nem tagadjuk, hogy nem tökéletesebb és komplikáltabb, mint az ököré, de plus minus non mutat speciem! Ime az empirismus lemondásteljes tana; kijelöli a tudomány terét az érzéki tapasztalás határkövei közt, nem tagadja, hogy talán van szellem és lehet a szellemi ismeretnek is tág országa, de arról semmi sem jutott tudomására, s rámutat a philosophia történetére; ime valahányszor az érzékeken tul fekvő állitólagos igazságokba hatolni törekedtünk, kudarczot vallottunk; nem ismertük meg azt, ami van, hanem épitettünk, hogy más romboljon. Fölmondunk tehát a metaphysikának, megvetjük az elveknek látszó lidérczt üzeket. Minden metaphysikának homlokára irva van: „nequid nimis, s a nimis pedig én magam vagyok.“

A természettudományok ez álláspontjáról utopiák közé sorlandó az ész és az értelmi ismeret, valamint

mindennemü bölcsészet; a világnézet pedig a természettudományok deszkával beszögezett láthatárára szoritkozik. Ekkép a bölcsészet helyébe a természettudomány lép, s a bölcsészet maga elpárolog. Egészen mindegy a bölcsészetet az ezerszeres csalódás keserüségeivel láb alól eldekretálni, vagy a régi szónak oly meghatározást adni, melylyel a vén Aristoteles az ellenkezőt jelezte volna. Ez utóbbi fogás van most divatban; van most is philosophia, de mily ujdonságot bujtattak ez ütött kopott szóba! a bölcsészetet a tünemények okszerü ismeretének mondják és czéljául kitüzik ez ismereteket az életszükségletek födözésére, az anyagi jólét előmozditására forditani. Hát a physika micsoda? a tünemények okszerü ismerete stb. Hát a physiologia? a tünemények okszerü ismerete stb. Hát az anatomia, biologia?

Tehát csak tapasztalati tudás van, minden máson tüladnak. Ha valaki azután szemlét tart a fogalmaknak, és elveknek természetes ész által fölvett inventárján, akkor nagy meglepetésére tősgyökeres pusztitást vesz észre. Nem marad más hátra, mint anyag és mozgás! azonban az erők és qualitásokkal elébb tarkázott philosophia örülhetne, hogy legalább annyi maradt a realis és idealis világ pompájából; mert evvel is lehetne sokat menteni a régi igazságból és a fensőbb érdekeket illető tételekből; ebből is bebizonyithatnók, hogy van Isten, hogy az Isten e világ teremtője és ura. De az empirismus által hirdetett tapasztalat kizárolagos létjoga még sok más ésszerű igazságot tesz el láb alól. A tapasztalat ugyanis nem mondja, hogy az anyag mástól van, nem mondja, hogy az anyagot más valaki mozgatja; a tapasztalat csak arra tanit, hogy hogy az anyag létezik, és tüneményeit törvényszerüség igazgatja! Müködés, okozás, hatás . . . csupa ködkép! Az empirismus csak törvényszerüséget vesz észre, neki a tapasztalat csak a tünemények egymásutánját jelenti be, hogy az egyik oka a másiknak, azt nem mondja. Mit is beszélünk mi okról és hatékonyságról: ezek a régi, képzelődő metaphysika fogalmai, melyeken tuladtunk!

hogy mindennek okkal kell birni, hogy a kihatás okból folyik, hogy ok és okozat közt oly ésszerű viszony van, melyet a még alig pislogó észszikra is fölismer, arról az empirismus semmit sem tud. A tapasztalat anyagot nyujt és egymásutánt a tüneményekben, ezekben buvárkodik és élvez.

Megengedem, hogy a materialista világnézetek és tudományos irányok nem érték el mindannyian a skepsis ez óriási fokát, de többé kevésbé egy uton haladnak és sokban megegyeznek.

E világ nézetek gyökerében megmérgezik az óriási adat halmazt, melyet a szorgalom és megfigyelés fölszinre hozott; megrontják nemcsak a természettudományokat, hanem a természettudományok árján magasra emelkedő életet és gondolkozást, mely természetszerüleg egészen az anyagi érdekeket s a földi jólétet nagyban előmozditó materiális haladás medrében zajlik. E méreg kihatása beláthatlan; egyaránt pusztitó a theoretikus és a praktikus világban; theoretikus világnak mondom a bölcsészetet, praktikusnak pedig a közéletet minden eszméi s intézményeivel.

A keresztény tudománynak ily fölfogással szemben kell állást foglalni, s jóllehet a radikális eszmetisztázás, mely az észt alapfogalmaitól fosztja meg, majdnem lehetetlenné tesz csak egy kérdésről való megegyezést is, mégis hasznos dolog megfigyelni az igazságok és elvek szerepét az empirismusban, melyeket a józan ész a természetből meritett, s melyek fölött a skeptikus észjárás sem bir egyszerüen napirendre térni. Ezek közt előkelő helyet foglal a czélszerüség, mely a természet minden tüneményeit a legremekebb összhangban egyesiti. A világ czélszerüségéből meriti az észelvi theologia egyik érvét az Isten létéről, csak az a baj, hogy sokszor könnyedén veti oda, miáltal ereje elvész. A materialista és empirista nézet a világ czélszerüségről utasitást adhat nekünk, miképen és hol kell e czélszerüséget a küzdtérre léptetnünk

s miképen fejtheti ki bizonyitó erejét a tagadás és skepsis egyesült fojtogatásai ellen.

A természetben észrevehető czélszerüséget eddig senki sem tagadta. Nem mondtak mindent czélszerünek, de egészben véve, elismerték a természetet átható nagy rendet. Az egyik másik bölcsésznek több kifogása is volt önálló czélirányosság ellen, — ha ugy nézte is a világot, mint az egyszerü ember kormos üvegen a napfogyatkozást; de utóvégre a Schoppenhauer-féle bús-német is nem egyszer oldja meg nyelvét a czélszerüség dicséretére. Legkevésbé tehetik azt a természettudósok, ezek közt pedig legislegkevésbé az „exakt" buvárok; a hány adat merült föl ujra a természet rejtekeiből az emberi ismeret látkörén; annyi csillogó bizonyitékkal növekszik a czélszerüség érve.

A mechanikus világnézet, mely az egész világot az erőműtan egyenleteivel fejti meg, s mindent, ami történik az anyagszereplésében arány és számokba öltöztet, nem hozott meghasonlást a természetes ész és köznapi tapasztalat e tételébe. Boyle Róbert és Newton Izsák, kik hajlamukat, mindent a mechanika alapjaira fektetni, ugyan nem titkolták és a kiknek kezdeményezése által megérlelődött a gondolat, hogy az egész nagy mindenséget ugyanaz erő tartja sarkaiban és sodorja végtelen pályáján, mely a porszemet a földre vonja, meleg szavakban fejezik ki meggyőződésüket és az elismerő és Istent imádó csodálat érzelmét a czélszerüségről. Boyle összehasonlitja a mindenséget a strassburgi münster müvészi órájával. Ez a mindenség előtte egy óriási, határozott törvények szerint mozgó mechanismus; hanem ép azért kell, mint a strassburgi órának értelmes alkotóval birnia. Boyle hivő lelke teljes borzalmával, de egyszersmind kutató lángelméje belátásával elfordul a vén Empedokles által támasztott tantól, hogy a czélszerü a czélszerütlenből lett, megvetette eszerint az új Darvint régi görög kiadásában. Világnézete ép ugy mint Newtoné a czélszerüséget a mechanismusra alapitja.

Voltaire rajongott Newtonért; eszméinek mindenütt tért szerzett, s igy a czélszerüséget ugy vette át, amint azt a nagy angol mathematikus tanitotta. Deklamált ő unalmas és vizenyős modorában ez igazság javára is, a mint nem ellenezte, sőt védte is az Istenben való hitet, de nem az egyházi hitet, hanem a természettudományokon átszürödött deista fogalmat. Az encyclopaedisták gyülölet által hevitett és a humanismus által lelkesitett körében sikra kelt a czélszerüség megvédésére Diderot, kinek tüzes lelke a természet czélszerüségét is az eszmény bájai és fényével fölruházta; nem is kellett neki lelkesülésében e czélszerüség teljes megvilágitására és egy időben dicsőitésére csak egy lepke szárnya; többet akart vele tenni a szellem csatáiban mint a Sámson a szamár álkapcsával. Mindenesetre a lepke szárnya az értelem megfigyelése által szétszedetve az Isten újja rajzait mutatja, ép ugy mint az egek harmoniája, s e rajzokból elővillan az igazság éle, mely egyenlő érv, ha a lepke szárnyából tünt elő, vagy az emberi test szervezetéből ragyog felénk. De nem szükség tovább füznünk a jeles vagy legalább hires férfiak sorát. Az óriási detailmunka, mely most hangya szorgalommal folyik a természettudomány minden szakában valóban legalkalmasabb a czélszerüség megvilágitására. Az egyszerü emberi ész is, a nagyjában észlelt tünemények, az egymásba fogodzó hatások fonalán dönthetlen meggyőződést alkot magának a czélszerüségről. A kutatás fölosztása pedig, az egyes sejtnek és rostnak szentelt napok s évek, a csapadékok és vegyületek közt lefolyó sok emberélet az előbb durva fogalmat végső izeire bontották és a mikroskop új világában az ezerszer finomabb s ép azért csodálatosabb czélszerüség bonyolodott szálait fejtegették; mondták azt is, amit szivesen elhiszünk, hogy a természet szemmel láthatlan világa, müvészies és remekebb, finomabb és pompásabb, mint a szemmel látható; hasonlit fogalmunk a láthatatlan világról azon fogalomhoz, melylyel egy gyárról birunk, ha zakatolását kivülről haljuk, s mennyire megváltozik, ha a forgó,

pergő, sodró, vetélő, taszító, emelő, feszitő rudak, kerekek, emeltyük közt végig haladtunk.

Mindenki használja hát föl a tudomány kutatásait s egyesitse a köznapi tapasztalattal, az eredmény egy: lelkünkre ráerőszakolják a meggyőződést a természet czélszerüségéről s magyarázat nélkül értjük, ha nem is definiáljuk a causa finalist.

Röviden fölhozok egyes adatokat, melyeket az ujabb empirista tudomány a természet minden országából és a vizsgálat minden szakából fölhoz; a meggyőződés ugyis nem a czélszerüség elvont fejtegetése által fogamzik meg bennünk, hanem inkább a látvány fönsége és a kivitelben meglesett causa finalis élvezete által. A czélszerüségnek tapasztalatból meritett fogalma szerint fogjuk azután megbirálni a sok kifogást, melyet az okokat tagadó természettudomány fölhoz. Már Aristoteles ajánlja, hogy minden okot, minden tényezőt azon tüneményben vegyünk szemügyre, a melyben leginkább lép érvényre, s nem az alsóbb rendü tüneményekben, melyekben az illető tényező typusa el van mosódva vagy más nevü behatások által eltompitva. Igy a czélszerüséget is nem kell első sorban az élettelen anyagban fölkeresnünk, ahol a rendező eszmének végelhaló sugaraival találkozunk, hanem a szerves anyagban. Mihelyt szerves anyagról van szó, a szervek különféleségében a sejtek megszámlálhatlan sokaságában szemünk elé lép minden testnek vagy növénynek egysége, ez egységben az öszhang, az öszhangban a czélszerüség. A szervezet lényege épen a sokféle részek egy egészszé való, czélszerü alakulásában és egymásból való észszerü függésében áll. Hanem mily bonyodalmas egy állat vagy növény egységes szervezete, arról a mikroskop nélkül fogalommal sem birnánk. Dressel jellemezése szerint alkossunk magunknak fogalmat e laboratoriumról, és az egymásba fogó sok kéz munkájáról.

Ha egy füszált kézbe veszesz, a sejtek ezreit mérlegeled. Minden egyes sejt, — vannak köztük olyanok is, hogy 100 vagy 200 egymás mellé helyezve még egy

milliméternyire sem terjednek, bonyolódott vegyi folyamatok sokféle mozgások és áramok zajos szinhelye. A sejtben, melyet nyulánk folyadék tölt el uszik a sejtmagva, sokszor azonban van több ily mag is. A tojásdad sejtburkot belülről egy átlátszóbb réteg béleli, melyből a központ felé kis karok ágaznak ki, ezek összefogózkodva tartják a sejtmagot. E kis mechanismus közeit egészen a folyadék tölti ki, amelyben sokféle anyagrészecs uszkál. „A mire most kizárólag figyelni akarunk, az a mozgás. Szünet nélkül tolongnak a sejtburkot bélelő rétegben a kis magvak, valamint a közbe kinyuló karokban vagy jobban mondva szálakban, sőt egy s ugyanazon szálon át ellentétes irányokban. Az egyes plasmaszallagokból kiömlik az enchylema a hegyi patakhoz hasonlóan, mely szük medréből előtörve a sikon szétárad. Lassabban folydogálva külön irányt vesz a szétoszló tömeg és elterül a sejt falán. Ezen is ellentétes irányban folynak a csermelyek, egymásba ütköznek, torlódnok s örvényben forognak. Többnyire azonban megmaradnak medreikben, s jó darabig haladnak egymás mellett. Az anyag részecsek alakjuk s tömegükhöz képest majd lassabban majd gyorsabban iramlanak az árban. Minél nagyobb az árban uszó parányinál parányibb jármü annál könnyebben kerül zátonyra vagy megakad egy szögletben. Látni az iramló magvakat és szemcséket amint fönakadnak, torlódnak, azután rögtön megerednek, épen ugy mint a kövek s egyéb törmelék, melyet a hegyi patak ragad magával.“ Emlékezzünk meg, hogy e leirás, nem alpesi patakok játékát állitja szemeink elé, hanem piczi sejtnek változatos világáról regél. De e változatos mechanismus mozgásán kivül sokkal erélyesebb a vegytani folyamat. Az egyes sejtben semmi sem állandó, a sejt teste folytonos assimilatio és desassimilatio mütétei közt változik; assimilál és épit, hogy ismét rontson, gyüjt, hogy emésszen. Reinke tanár szerint, minden szerves állati vagy növényi sejt az atom mozgás folyamának és örvényének tekintendő. E széditő változásban pedig minden egyensulyt tart.

Tekintsük a sejtek élelmezését! A szervetlen világból fölveszi az egyszerü vegyületeket: a szénsavat és néhány sót, melyekben Kalium, Calcium, Magnesium egyesitve van kénsavval, salétrommal. De e vegyületeket nem használja a sejt ezen alkatukban, hanem a fölbontott elemeket tarka és állhatatlan kombinatiókon keresztül igen bonyolódott és sok atomokkal biró tömecsekké csoportositja, melyek a szervetlen kombinatióktól eltérőleg 150, 200, 220 atomot is tartalmaznak. Az ily számos atommal biró tömecsekben növeltetik a vegytani feszerő és fölcsigáztatik a visszahatási képesség, és az első adott alkalommal fölbomlanak nagy meleget fejlesztvén ki, mely szükséges kelléke bárminemü életnek. E kis csodás laboratoriumok munkáját összehasonlitják az óra fölhuzásával; midőn az órát fölhúzzuk, akkor karunk erejét fektetjük a rugóba, az inga óráknál pedig leküzdjük a súlyok nehézségét, midőn azokat kellő magasságba emeljük vagyis karunk erejét a nehézség erejévé változtatjuk; mikor pedig az óra jár, akkor a műbe befektetett erő lassankint fölemésztetik, legöngyölödik. Ép ugy a sejtek vegytani laboratoriuma a fölcsigázott atom egyesületek által sok erőt halmoz föl, mely a bomlásban fölszabadul és az élet czéljainak szolgál. „De arra kell még figyelnünk, hogy a legutolsó sejt mint mechanismus minden gépeinket messze tulhaladja. Láthatlan piczinysége, legnagyobb egyszerüsége és kevés segédeszköz és szer fölhasználása daczára a mütétek beláthatlan sokasága fejlik ki benne. Csak mellesleg emlitjük, hogy a növényi sejtek a kifejtett meleggel ügyesebben bánnak, mint a legtökéletesebb gépek.“

Ez egy sejt élete, munkája, de az ezer és millió sejtek nincsenek elkülönözve, egy növényt, egy fát képeznek, — más funkczióokkal birnak a gyökérben, mással a törzsben és levelekben; micsoda ezer kéz tervszerü munkája, micsoda a strassburgi Münster csoda órája a sejtek rendezett köztársaságával szemben. S mint törekszik pótolni minden sejt a maga hiányait s mint változtatja müködését,

ha a körülmények változnak s ha külső tényező sebet üt e kis sejtben, akkor csak sürgősebb a vegyifolyamat, a protoplasma fölhasználja minden erőit, minden más anyagrészecs hátraszorul, hogy az ujjá alkotásnak utjában ne álljon.

A tökéletesebb növényeknél a czélra való törekvés még föltünőbb lesz, amennyiben a sejtek a szükséglet szerint majd ezen, majd azon munkálatokat végzik, hogy a körülményekbez alkalmazkodva az egésznek élete biztositva legyen. Már most, ha elgondoljuk a legutolsó sejtben lefolyó mütéteket, melyek nem a szervetlen anyag törvényét, az egyensulyt keresik; ha hozzá vesszük, hogy e mütéteket nem az egyszerüen adott körülmények, nem a holt elemek egyesülését szabályzó törvény határozza meg, hanem egy a jövöben, változatos konbinatiók fonalán elérendő czél; ha tekintetbe vesszük, hogy az élő sejtek szervezetben állnak egymás közt, mely szervezetnek nem az egyes sejt, hanem az egész szabja ki alakulását és összefüggését, hogy e szervezet bonyolodott hatás s viszszahatás hosszu során végre virágát fakasztja és magvát érleli, s ezután elhal, hogy hamvaiból az uj élet támadjon: akkor ellenálhatlan erővel kezdjük belátni, hogy itt nem csak czélszerüség van, hanem hogy egy előre megállapitott czél szerint van minden kiszabva és kormányozva.

Mellőzöm a növényélet számtalan tünyeményeit, melyek a legczélszerübb mozgásokkal vannak összekötve, és a csodálatos szabályszerüséget, mely a parányi viszonyokon át az óriási mérvekig mindenben arányt tüntet föl, minden egyes fajnak leveleit és virágait kecsesen formálta, és jóllehet minden növényben a változatosságot szereti, azt az egység vagyis a czélszerüség rovására soha tul nem hajtja. A földsava és a nap sugrából szövi ruháját, épiti gerendázatát; alakját és nagyságát vagy picziségét pedig megszabja az élet elve a principium vitae, melyben a kifejlés ereje és a kifejlés vége, a czél azonositva van.

Ha az állatvilágra térünk át, úgy itt mindenekelőtt maga a testi szervezet beláthatlan apparatusa, mely az egység jellegét hordja minden izére vésve, fönnen hirdeti a czélszerüséget, de teljes fényét csak e szervezetben lefolyó mozgások és folyamatokban tükrözteti vissza. Az állati testtel foglalkozó tudományok daczára vivmányaiknak inkább csak tapogatódznak, ha kérdezzük tőlük az idegrendszer magyarázatát. Mily mesterséges hálózat ez, hány szálból van fonva, melyeknek mint a billentyüknek más-más hang, más-más érzet felel meg. És ki birná csak távolról is ellenőrizni az idegekben játszó érzetek és ingerek árnyalatait, és egymásban való átmenetelét; ez idegek bizonyos szálain megindulnak az idegfolyamok, melyek ingerlik az izmokat és determinálják a munkára. Csak a czélszerüség megvalósulása adja a mozdulatok helyes megválasztását a gyermekben ugy mint a kifejlett testben; csak a megtestesült törvény tudja bebizonyitani és czélra vezetni, amit az ember nem tud, nem ismer. Nevetni és sirni senki sem tanult, látni hallani ép oly kevéssé, és tudod hány ideg izom mozog, hány determinatió indul ki az agyvelő labyrintjaiból, mikor ezek egyikére kedved támad? S minden szerv teljes fölszerelésében a maga helyén megfelel az összhangzó egésznek.

De ismételnem kell, amit kezdetben mondtam, a czélszerüség elvont fejtegetésben elveszti begyőző élét; itt mindenkinek empiristának kell lenni, mindenki a testté vagy növénynyé alakult czélszerüséget vegye figyelembe.

Az állatitestben uralkodó czélszerüség egyik kiváló hordozója az izom rendszer. Elemezzük röviden az izmok alkatát és müködését, hogy a czélszerüség eszméje e vizsgálatban kidomborodjék. Ismét Dressel jeles müve nyomán indulok. A sejtek belsejében lefolyó mozgás, valamint a test részek, legyenek azok állatiak vagy növényeik, különböző funkczióiban észrevehető mozgások, a sejtnedv és a sejtburok, a protoplasma összehuzódási tehetségén alapszik. A protoplasma rángatódzásaiból eredő

gyanánt kifejtik az élettel együttjáró mindennemü mechamikus és physiologikus mozgás. Hogy pedig a sejtekben még egyenlő mozgás az izmokban oly elütővé fejlődik, az az izmok, a szervek boncztani alkatától függ. Máskép mozog a sziv, máskép a nyelv, a szem, mert a sejtekben eredetileg egyenlő mozgás a szervek boncztani alkatánál fogva elütő eredőt nyujt. Tekintse meg már most bármily kétkedő az izmok mechanismusát; az összehuzódás az egyes sejtekben, s az ezekből álló izekben és izmokban a tömecseknek megváltozott positiója által történik, valamint ha egy kör kerülékké lapul, az egyik átmérő irányában rövidülés vagyis összehuzódás történt. De mi szolgáltatja ez összehuzódáshoz az erőt, vagyis honnan az izom ez összehuzódási ereje? A helyváltoztatáson kivül az izom sejtjeiben vegytani mütétek folynak, melyek az elemeket oly vegyületekbe hozzák, hogy fölbomlásuk nagy meleget vagyis feszitő erőt vonjon maga után; a keringő vér pedig ezen szakadatlan laboratoriumoknak, mint meg annyi gyárnak közlekedési vonala, egy müvészies csatornahálózat, mely folyton hömpölyget medreiben életképes anyagot, s tovább söpri a hasznavehetetlent. „A tapasztalati adatok nyomán ekkép hozhatjuk benső összefüggésbe az izomban lefejlő mütétet. A meghatározott anyagból fölépülő és müvésziesen elrendezett izom rendszerben az állati test nemcsak ágyuhoz hasonló mozgási készülékkel bir, hanem azt mozgató erővel, lőporral is megtölti . . . . úgylátszik, hogy a fehérnyerészek az izomban lőporként hatnak, amennyiben tömecseik először megpattannak és azután az oxygenben elégnek. Hanem valamint a lőpor a mozgató erőt az elemek vegyületében mint potentialis energiát, vagyis mint feszerőt birja; ép úgy az izom kifejlődő ereje a vegytani egyesületekbe lépő elemekben mint feszerő rejlik, és a megtörtént egyesülés által fölszabadul. Továbbá, valamint az ágyuban a lőpor nem sül el magától, hanem a gyutacs szikrája által, ép úgy az izomnak is müködése meginditásához az idegen végigfutó ingerre van szüksége. Az inger nem ad erőt, hanem

csak fölszabaditja, meginditja a már fönlevő de lekötött erőt.[1]

De az izom munkájának czélszerüsége különösen nyilvánul az izmok alkalmazkodásában a külteherhez, vagy bármely leküzdendő akadályhoz. Mert az izom oly alkalmasan müködik, oly kiszámitott arányban, mintha a legügyesebb gépész ülne benne és kormányozná. Nagy terhek leküzdésében a fölszabadult energiának nagyobb része fordittatik a mechanikus munkára, körülbelül egy harmada; kisebb erőfeszitésnél $^1/_5$, még kissebbeknél $^1/_{20}$; nagy munkáknál eszerint takarékosabb gép, kissebbeknél pedig csak valamivel jobban köti le és hasznositja az erőt, mint a közönséges gőzgép.

Ezek a természet csodái, az örök czélszerüség rejtett körvonalai, szakadozottan kerülnek napfényre, csak mint törmelékei az Isten remekmüvének, melyet az anyagba rejtett. Az ész szikrája ez a holt materiában, mely jóllehet természeténél fogva nem az egység, nem az összhang, nem a önálló rend hordozója, a causa finalis békóiban a sphaerak symphoniájára és a sejtek és az izmok tarka játékára képesittetik.

Ha pedig az idegek befolyására vagyunk tekintettel, melyek ingerkedése folytán a különféle izom müködik, akkor az összefüggés finom szálai a czélszerüség ujabb argumentumát szövik. „Az idegen végig fut a determinatió folyama vagy az agyvelő legmagasabb központjából, s ez a lélek akaratát és parancsát közli az izommal, vagy az alsóbbrendü idegközpontokból, a honnan a kellemes vagy kellemetlen érzeteket követő inger származik, vagy a vegetatió idegcsoportozatából, anélkül, hogy azt érzéki észrevevés megelőzné vagy követné.“[2]

A physiologia terén ez idegrendszer befolyása következtében támasztott mozgások száma beláthatlan, akár azokat tekintjük, melyek az akarattól függnek, akár azokat,

[1] Dressel. Der belebte und unbelebte Stoff.

[2] Ugyanott.

melyek a természet impulsusa folytán mennek végbe az élő testben. S utóvégre a czélszerüséget az akarattól függő mozgásokban is, nem az akarat hozza létre, hanem be van az már fektetve a szervezetekbe. Hány ideget s izmot mozgatsz, ha sirsz, ha nevetsz, ha széditő gyorsasággal ide-oda kapkodsz; hol adod föl az akarat határozatát, az idegrendszer mely billentyüjét érinted, ha kis ujjadat mozgatod és az ideg elektrikus folyama mint ismeri ki magát a nagy hálózatban, s nem téved, eltalálja a mozgató izmok végső elágazását.

A legnagyobb czélszerüséget látjuk mindazon folyamatokban, melyek öntudatunk nélkül bonyolódnak le; milyenek a belső szervek müködései, a tüdő folytonos munkája, a sziv mozgása, az anyagcsere, a vér keringése, az életnedvek előállitása és czélszerü elszállitása, a tápanyagnak arányos elosztása, mindamellett, hogy megállapodás és változatlan merevséggel sehol sem találkozunk. Azután tekintsük meg az állati testet és alakját, mely az embryoból fejlődött, és a kezdetben különbözetek nélkül elnyuló nyálkás anyagból, ideggé, csonttá, izommá tömörödött, mely bonyolódott alkotásu szerveket vett föl magába, mely az ereken usztatott anyagból itt csakis csontot, ott velőt, itt izmot, ott hajat és szarvakat képez, s nem többet mint kell, s nem hozza elő a csontot az azt előállitó vegyifolyamat miatt, az izmot és ideget és bőrt sem a megindult és vegyülő elemek szükségszerü egyesülése miatt, hanem az egésznek mint egységesnek előállitása miatt. Minden folyamat, jóllehet physikai vagy chemiai, nem határoztatik meg irányadólag a tömecsek természetes sajátságai és erői által, hanem a vegyifolyamatoknak viszonya által a czélhoz az állat életéhez.

A czélszerüség ugyanazon eszméje, mely a szerves testekben a lét legnagyobb egységét, az életet létesiti, rendezőleg áthatja a szervetlen természetet is. Mert nem elég az élethez, hogy az állati vagy növényi test fölszerelésében az élet belső föltételeit egyesitse, kell, hogy a talaj, melyen állni vagy nőni akar, el ne nyelje, hogy a

lég éltesse, hogy a nap ne perzselje, hogy a meteorok össze ne zuzzák, hogy a fagy ne jegeczesitse, hogy az anyag necsak kövé s fénnyé tömörülve köritse, hanem hogy minden elem kellően elosztva, minden hatás mérsékelve dédelgesse a természet amily remek, oly érzékeny gyermekét: a szerves testet és kifejlett s másokra is átszármaztatható életét.

A földgömb és az egek mechanikája, az elemek alkalmas egyesülete, a föld kellő távolsága a naptól, a hő és fény által rezgetett aethervilág, a meteorologia hatalmas tényezői és azok változatai, a viz, a lég, a gőz óvó hatásai, alkalmas arányai . . . . mindez, a mennyiben czélszerü, összehasonlitható egy sziklás lejtőn alakitandó kert előmunkálataival, védfalak emelésével, föltöltés és egyengetéssel, ha mindez összevág, s a legfelsőbb czél alá alkalmasan sorakozik, akkor terülnek el majd a kertben a viruló virágágyak és zöldelő szőnyegek.

A világ szélszerüségét is, eltekintve a kivüle fekvő végczéltól és a lét alapokától, az Istentől, a földön létező legfőbb lényhez, az emberhez mérjük. Czélszerünek mondjuk e rendet nem absolute, elvontan minden terminustól, melyhez viszonyitsuk, hanem relative, amennyiben e sorrend alsó tagja úgy füződik a következőhöz, s ez ismét a föllebb valóhoz, hogy valamennyi a legfelsőbb tagnak szolgáljon; az erők összefüggésében lépcsőt látunk, minden egyes fok arra való, hogy a legmagasabbhoz vezessen, s ez pedig minden alsóbbra támaszkodjék!

A sophistikával egyesült materialismus azonban alkalmat fog szolgáltatni magának a czélszerüség fogalmának tüzetesebb megállapitásra, mert a tények ily döntő érvelésével szemben a rosz szándék is alig győzi a fogalmak elferditését; annál kevésbbé kell ilyesmit föltennünk a materialismus értelmes képviselőiről, kik többnyire természettudósok s egyesül bennük a természet ismerete tudományuk iránt való hevüléssel és odaadással.

Egyelőre vessünk még egy pillantást az élettelen természetre. Épen mert élettelen anyagról szólunk, nél-

külözzük a részletekben az egyediséget, és az egységet, nélkülözzük a részek különbözöségét, és következőleg egymás alá való rendeltségüket, nélkülözzük a szervezetet, mely épen e két tényező összeadásából származik: a különböző részek alárendeltségéből és a részeket uraló egységből, más szóval az anyagból, melynek részei magukban véve egymással nem törődnek, egymásra tekintettel nincsenek, és az eszméből, mely az anyagban megvalósul, egységet és czélszerüséget fektet bele.

Ezen gondolatból kiindulva a czélszerüséget az élettelen természetben szemmel láthatólag nem az egyes elemek vagy testek és vegyületek rejtik, a vizsgálónak inkább az anyag összegére és arányos fölosztására kell figyelni, ezekben fogja föllelni a természeti tünemények s változatlan menetüknek okát, és a szerves világ fenállásának föltételeit. Ha egy darab kövön, vagy a hydrogen és oxygen bizonyos vegyületén akarom föltüntetni a czélszerüség momentumát, silány vagy alig érzékelhető valóság körül tapogatódzom; hanem ha tekintem az erő körforgását a szervtelen természetben, az erő megmaradásának törvényét, a változatlan viszonyt, melyben a hatások milyensége s mennyisége uj meg uj fordulatokban előkerül, s az egész szervetlen természetet, amint minden ereje, minden tüneménye az élők hármas országával szép öszhangban áll, létük föltételeit nyujtja, nagyban segiti, éltüket és fejlődésüket védi, akkor a czélszerüség a mindenség holt mechanismusában is előtünik, és a kutató analogiát födöz fel benne a szerves testtel s az analogia folytán a szerves test nevét is átveszi a szervetlenre: beszél a mindenség organismusáról!

Ezen inkább theoriának látszó gondolatsor után meritsük a szervetlen anyagból is a czélszerüség eszméjét.

Mellőzöm a buzditó szót, mely az égre tekinteni fölhí, és a sphaerák harmoniáját akarja ellesni. E nagy mechanikus mozgások óriási mérveik által imponálnak, de csodálatosabbak azok, melyek ha szükebb körre szorit-

koznak is, változatosságuk és elenyészően végtelen elágazásuk által kötnek le.

A természet gazdálkodását általában tekintve a szélszerüségnek fontos szerep jutott a növény országnak az állatok és a szervetlen természet közé való behelyezése által. A szervetlen anyag főtörvénye az egyensúly, s következőleg a legállhatatosb egyensúly. Az utolsó tömecs is, mindenütt, minden vegyületében, kevés kivétellel a legbiztosabb és háboritlan egyensulyba törekszik helyezkedni minden más anyag részecscsel; azért elhagyja az egyik elemet, ha a másikhoz jobban vonzódik vagyis ha vele szorosabban egyesülhet; ép úgy kiválasztja a változásnak kevésbé alávetett tömecsállapotot, igy általában észrevesszük, hogy a természeti változások folyama a légnemü tömecs állapotból a folyékonyba s ebből ismét a szilárd halmaz állapotba áthajlik, a szilárd halmaz állapot pedig ismét kétféle, vagy az elem sajátságos erői rendezik minden külbefolyástól menten, vagy pedig megakadályoztatnak természetes hajlamaikban, az első esetben elő áll a jegeczedés, a másodikban a rendetlen tömörülés; a jegeczes halmaz állapot szilárdabb, mert természetesebb, mert csakis az anyag sajátságos erői alakitották; s ime azt vesszük észre, hogy a jegeczes halmaz állapot felé nehezednek az elemek mind, s szabályos tengelyrendszerek szerint tömörülnek. Mindenütt tehát szilárd halmaz állapot a czél, melyhez siet az anyag, siet tuladni minden mozgáson, siet megmerevülni. De csak akkor éri el e czélját, vagy azt mondom el nem éri czélját anélkül, hogy a mozgást képező vagy a mozgással együttjáró hőn is tul ne adjon. A természet nagy folyama tehát merev s fagyos oczeánná akar lapulni, kő és jég borzalmas terei födik majd a végtelen ürben egyre bolygó élettelen tekéket.

De a czélszerüség gátat emel a szervetlen anyag ez életölő áramának, s a mily hóditó és ellenállhatlannak látszik az óriási, mindent megtörő erők rohama, ép oly enyhén s gyengéden játszik vele, s játékában megbénitja

hatalmát a földet ruházó pázsit és lomb, a növény ország, melylyel a czélszerüség bevonta a hideg s élettelen anyagot, hogy gátat épitsen öldöklő törvényszerüsége ellen s lehetővé tegye az állati életet is.

Ha ugyanis emlékezünk azon kevés rövid adatra, melyet föntebb fölhoztam a sejt élete köréből, észreveszszük, hogy a növény szervezete épen a megforditott munkát végzi, mint az élettelen anyag. Ez szilárd és biztos egyensulyba tereli az elemeket, a növény pedig minél állhatatlanabba; az merevségben megbénit minden mozgást, a növény halmozza a mozgató energiát; a holt anyag tulad minden melegen, a növény gyüjti és fokozza a tulcsigázott vegyületek és bomlások tarka játéka által a hőt; tehát a növényzet megakasztja, sőt visszafelé inditja a megmerevülés, az elhalás ijesztő folyamát. Összeköttetésben a növényzet életével a czélszerüség által uralt világrendnek két tényezőjére figyelmeztetem még a kutatót, az egyik a tűz, a' másik a viz. A tűz a napból árad a földre, izzitó sugarak, mint aetherré vált tűzfolyam alakjában. A napsugarak energiája szállitja a növényzetnek az eleven erőt, mely által a szervezet végig hajthatja az elemeket a vegyületek azon scaláján, melyen az élettelen anyagból élő anyag támad, a szervezet kiépül, levelek s lombbal ruházkodik, szóval a növény él. A növényzet életét tehát első fokban a nap fém és lava oczeánjának kisugárzott heve ápolja s fejleszti: „a nap fényében és hevében a növényi élet igazi ős forrására bukkanunk.“[1]

S a czélszerüség mily folytonos s a világ minden rétegén és zúgán végighangzó hymnusa a napból kiáradó tűznek munkája, és képessége millió alakot ölteni s Ovidius metamorphosisainál merészebb változatokban bejárni a földet. Sir John Herschel idézete Tyndallnál összefoglalja a nap hevének munkálatait: „a napsugarak képezik majdnem valamennyi, a föld felületén végbemenő mozgás végső forrását. Hevök létesiti a szeleket s a légkör vil-

[1] Tyndall. A hő. XIV. fej.

lanyos egyensúlyában mindazon háborodásokat, melyek a villám jelenségét s valószinüleg a földdelejességet és az éjszaki fényt is elé idézik. Éltető hatásuk képesiti a növényeket táplálék szedésére a szervetlen testekből, valamint arra is, hogy részökről ember és állat számára táplálékul szolgáljanak, s forrásává legyenek ama nagy, erőkészletbeli raktáraknak, melyek széntelepeinkben nyugszanak az ember használatára. Ők okozzák, hogy a vizek a levegőt gőzalakban átjárják, s megöntözik a földet, forrásokat és folyókat alkotván. Ők idézik elé a természet elemeiben a chemiai egyensulynak mindazon megháboritásait, melyek a vegyülések és vegybomlások során keresztül, új terményeket hoznak létre és anyagcserét keltenek. Maga a szétmállás is, a melyet a földterület szilárd alkatrészei szenvednek s melyből a föld geologiai változásai legfőképen állanak, egyrészt majdnem egészen a szél és az eső gyakorolta lesurolásnak, a forróság és fagy váltakozásának tulajdonitandó — másrészt pedig a tengerhullámok folytonos csapkodásának, melyeket nap sugarak okozta szelek mozgatnak; . . . (e lesurolások folytán) nem lesz nehéz fölfognunk, mint törhet ki a földalatti tüzeknek az egyik oldalon lefogott, a másikon pedig fölszabaditott rugalmas ereje oly helyeken, hol az ellenállás épen csak hogy elegendő viszszatartásukra; nem lesz tehát nehéz magát a vulkáni tevékenység jelenségét is a nap befolyásának általános törvénye alá keriteni.[1]

A részletekbe hatoló buvárkodás e képet tökéletesbitheti; az „exact tudomány" fölvont vitorlákkal evez a mechanikus erők összefüggésének és egyesitésének már közeledő révpartja felé. Ha e mechanikus egyenértékben és egységben „Milton eszméinél" nagyobbat lát, buzduljon csak rajta, munkáját s fáradalmai vivmányait az igazság szolgálata alól ki nem vonhatja.

Mielőtt a czélszerüség jelentőségére és a materia-

[1] Tyndall A hő. XIV. fej.

lismusnak vele szemben elfoglalt állására térünk, a természet háztartásának még egy fontos tényezőjét kell figyelembe vennünk: a vizet. Ez adatcsoport is csak arra szolgáljon, hogy mig egyrészt a már elismert czélszerüség ujabb bizonyitékát földeriti, másrészt azon gondolattal is megbarátkoztasson, hogy tulajdonkép a csodált összevágó tünemények talán máskép is, más rendben is történhetnének. Fontos kétkedő gondolat!

A hő megtöri a viztömecsek bilincseit, s egymástól elkülönzi őket, könnyüségüknek a levegő hágcsóul szolgál, fölemelkednek és majd az alsó, majd a felsőbb légrétegekben terjednek el. Finom láthatlan fátyolként lebegnek tenger és szárazföld fölött s a mily gyengéd oly áttörhetlen védőburkát képezik az életnek. A vizgőz nagy mérvben megakadályozza a hő sugárzását, mely elillanni törekszik a földről a világürbe, s igy a vizgőz a viruló és élettel behintett földfelületnek ruhája, mely azt a fagytól megóvja. Pedig a viztömecsek a levegő parányi százalékát képezik. Tyndall számitásai szerint az egyes atomokra gondolva minden kétszáz nitrogén és oxygén atom közé egyetlenegy viztömecs esik. Ez az egy 80-szor hatalmasabb mint ama kétszáz a hősugárzás megakadályozásában, a hő át nem bocsátásában; ha pedig egy nitrogén vagy oxygen atomot hasonlitunk össze a vizgőztömecseivel, kitünik, hogy a vizgőztömecseinek 16000 akkora a hatása, mint az oxygen és nitrogén parányoknak. Ebből következteti: „oly takaró a vizgőz, mely Anglia növény életének szükségesebb, mint az embernek a ruha. Tünjék el egyetlen egy nyári éjszakára a vizgőz abból a levegőből, mely ez ország felett elterül s bizonyosan meghal minden oly növény, melyet a fagyás hőmérsége megölhet. Mezőink és kertjeink melege pótolatlanul kiáramlanék a térbe, s a nap oly sziget felett kelne fel, melyet a fagy vas marka szorit össze.“ S igy szerepel számtalan tényező a természet háztartásában, melyre soha sem gondol, aki a változások fátolyát nem szellőzteti s nem szedi szét a tünemények sokszoros titkos szálait. A meglepő elren-

dezés, az összefüggés merészsége ilyenkor a csodálat szavát lebbenti el a szemléletbe merült kutató vagy olvasó ajkairól, s a lélek ily lendületében könnyü az érzéki tapasztalat fonalán áthatolni a transcendentális igazság tételeihez, s keresni a czélszerüség kútfejét, a rendező értelmet. Megesik ez a megtestesült empiristákkal is, kik azután jónak látják lehüteni a lélek hevülését, s megszegni a szárnyakat, melyek az érzék által uralt anyagi tüneményeken túl mélyebb, fontosabb, rendező ok után kutatnak.

Tartsuk szem előtt a czélszerüség bizonyitására fölhozott adatokat, s térjünk át az empirista természettudósok nézeteire, melyeket a folyton előbukkanó czélszerüségről bármely tekintetben koczkáztatnak.

Alkalmas illustrátiót szolgáltat e tekintetben a hires vándor-buvár és tanár Tyndall ur. A vizről értekezvén, előadja, hogy a viz 4^0 Celsiusnál a fagypont fölött eléri legnagyobb sürüségét, mely 4^0-on alul és 4^0-on felül egyaránt kisebb. Ha tehát a viz felső rétegének hőmérséke 4^0-ra száll, ezen réteg aránylagos legnagyobb sürüségénél fogva a fenékre száll, s egy más réteg kerül a fölszinre, mely ha lehül ismét másnak engedi át a felület rétegét. A négy fokú viz háboritlanul lepi el a fenéket vagy nagyobb mélységnél a medret, mert ha a fagy „vas marka“ szoritja is a felsőbb viz rétegeket, azok megfagynak, miután zerus foku hőmérsék mellett kisebb sürüséggel birván, le nem bukhatnak. De a viznek ezen magatartása a szabályon kivül áll; a többi testek, ha folyékony állapotból szilárd halmazatba mennek át, mindig megsürüsödnek; a viznél az ellenkező eset áll be. A viz e kivételes magatartása teszi lehetségessé a vizben élő állatok s növények fönállását, különben benfagyna minden szerves lény s tavaszkor ugy huzhatnók ki halainkat a jégből, mint a mamutt és az elefántokat Szibéria folyamaiból. Mindenki indittatva érzi magát a viz e magatartásában egy teremtő értelem rendelkezését látni, mely épen a vizet választja ki arra, hogy ily természetes saját-

ságok mellett oly bőséges életnek menhelye legyen, vagyis hogy a földet nagy terjedelemben boritó viz, mely azon különös sajátsággal bir, hogy 4 foku cels. hőmérséknél legsürübb — és a szerves világ sokféle fajai, ily kedvező, életbiztosító körülmények közt találkozzanak, ez egy czélok után induló értelemnek müve.

Vegyük figyelembe Tyndall ur megjegyzéseit, melyeket e pontban koczkáztat: „természetes, hogy az ily tények megragadják és pedig joggal ragadják meg a kedélyt. (Magától értetik, hogy az ily tények nem az ész foruma elé tartoznak, szerinte csak kedélyömlengések ébresztésére alkalmasak.) Az élet vonatkozásai az élet feltételeihez, a czélnak és eszközeinek megfelelő volta, — igaz — a legnagyobb mérvben felébreszti a természetbuvár érdeklődését. De ha természeti tüneményekkel van dolgunk gondosan kell őrködnünk az érzelmek felett (és az okság elvén épülő syllogismusok fölött?) Gyakran oda visznek bennünket, hogy akaratlanul túlhajtsunk a tények határain (az érzék és a tünemények mérhető, osztható, markolható valóságán, — mert természetesen azon túl nincs tény, minden képzelődés.) Igy például, hallottam hivatkozni a viznek most érintett csodálatos tulajdonságára, mint megdönthetlen bizonyítékára a tervszerü szándéknak. ‚Miért, hozzák fel, miért kellene csupán a viznek igy viselnie magát, ha azért nem, hogy a természet megvédhesse magát önmaga ellen?‘“[1] Tyndall czáfolata pedig abban áll, hogy azt mondja: nemcsak a viz, de a bizmut is viseli magát ily rendetlenül.

(Folytatás köv.)

Dr. Petheő.

[1] A hő. III. fej.

EGY MÁSIK LABRE BENEDEK.

Ezen dicső elnevezéssel illetnek a spanyol katholikus lapok egy önakaratából szegény, alázatos zarándokot, ki Isten előtt érdemekben töltött élete után, (azonban ismeretlen maradt az emberek előtt,) halála alkalmával példátlan manifestatiók tárgyává lett. Ma neve Spanyolország egyik végétől a másikig hangzik. Maholnap talán, ha az egyház itélete a nép tanuskodását szentesíti, ünnepelni fogja őt az egész világ. Nem lesz időszerütlen tehát életrajzát röviden közölni.

Barello Kázmér Covagnoloban, egy piemonti faluban szegény szülőktől származott. Gyermekkorától fogva hivatva érezé magát a tökéletesség útjaira. A sors úgy akarván, hogy katona legyen, a hadsereghez ment, melynek kötelékéből nemsokára rendkivüli engedélylyel elbocsáttatott, mert látszott, hogy különös hajlama van a szerzetes élethez, s ez időtől fogva elkezdé Olaszország szentélyeit látogatni. Zarándok útjai alatt mindinkább megerősödött benne az elhatározás, hogy vezekelve, szünet nélkül imádkozva, megvetendi a föld javait, s egyedül a mennyország javai után fog törekedni. Betűről betüre követvén egyuttal az evangelium tanácsait, eladá mindazt, mit szerény öröksége tartalmazott, a pénzt elosztá a szegények között, s egy nyomoruságos öltözeten kivül egyebe nem maradván, zarándok utra indult, fölkeresve Róma és Olaszhon többi szentélyeit. Ezután benső sugallatnak engedve, melyet kétségen kivül megértünk később, átment Spanyolországba.

Ezen országban faluról falura és városról városra ment, mindenütt jót cselekedve; alamizsnát csak azért fogadott el, hogy a szegények között szétoszthassa, szor-

galmasan látogatta a kórházak betegeit, napjában csak egyszer evett s gyakran minden tápláléka egyedül hideg viz volt. Rendszerint a kemény földön aludt szabad ég alatt, kitéve az évszakok változó időjárásának, mit nemcsak zúgolódás nélkül, hanem örömmel tűrt. Csaknem egész nap templomokban időzött, imádva az oltári szentséget, ájtatosságának különös tárgyát.

Madridban megpróbáltatás várakozott reá. Az olasz consul parancsára, ki őt csavargónak tekinté, elfogatott s börtönbe vettetett; hanem a polgári kormány nem találván semmiben hibásnak, elrendelé szabadon bocsáttatását. Fogolyságának tartama alatt elosztá fogoly társai között táplálékát, kiszabadulása után pedig több rendkivüli kedvezményt eszközölt ki számukra, elkövetvén kéréseikre minden tőle kitelhetőt. Valenciában annyira föltünt nagy buzgalma, hogy temérdek ember követé az utczákon, épülni óhajtva látásán. De ő kerülni akart minden tüntetést, visszautasitott minden ajánlatot, s mind inkább a templomokban keresett menhelyet, melyekben nappal kizárólag tartózkodott.

Jativában elővette a betegség, mely véget vetett életének, mindazáltal még volt bátorsága Alevy-ig elmenni, s ott halt meg márczius 9-én hagymázban egy Valero nevü lakosnál, ki megkönyörülvén rajta, házába befogadá. Alighogy a városban elterjedt halálának hire, a nép tömegesen sietett földi maradványait megnézni azon férfiúnak, kit szentnek proklamált. Testét átvitték a sz. György kápolnába; a test ott negyvennyolcz órán át kiteritve maradt, anélkül, hogy az erjedésnek rajta legkisebb nyomai észrevehetők lettek volna. Temetése rendkivüli látvány, vagy inkább, hogy a helyes szót használjuk: rendkivüli diadal volt. A sz. György kápolnától a szt. Mária plebániáig, s onnan a temetőig Barello Kázmér porhüvelye egy mérhetlen tömeg zsúfolt sorai között vitetett, mely a város minden részeiből, s a körülötte elterülő vidékről gyült egybe. Az egész uton minden ablaknál áj-

tatos nézők állottak. Megindulva ily látvány fölött, mondja a „Lealtad“, a kisérők szive két ellentétes érzelem között oszlott meg, nem tudva, hogy még inkább sirassák-e halálát a férfiúnak, kit Isten ennyire szeretett, vagy pedig, hogy inkább örvendjenek-e ily nagy diadal fölött.

Midőn a temetőben a koporsót fölnyitották, ujra konstatálni lehetett, hogy a hullán a feloszlásnak semmi nyoma sem észlelhető. A szerzetesi ruha alatt, melybe öltöztették, bámulni lehetett tiszteletreméltó testét, melynek szobrászati szépségű feje viaszfehér és könnyü pirral boritott, ifjú arczával: egy Gonzaga Alajosnak vagy Kostka Szaniszlónak látszott visszatükrözni vonásait. Keble fölött összetett kezei mintegy szerelmesen szoritá a feszületet. Röviden mondva: egész személyisége titokszerü áhitatot lehelt, mely szeretettel párosult tiszteletre indítá a sziveket. Arczképeit is nagy számmal árulták, s az ebből befolyó jövedelem egy sirjánál emelendő emlék költségeinek fedezésére fog fordittatni. Egész péntekig márczius 14-ig tolongott holt testéhez egy folyvást megujuló végtelen tömeg, mig végre a kormányzó távirati parancsára eltemettetett.

Hogy Jézus Krisztus alázatos imádója mellett mindennemű tanuskodó legyen, beszélik, hogy a szabadkőmüves páholyok igen feldühödtek, látva a halálát követő napon nyilatkozó vallásos mozgalmat, s elkövettek minden tőlük kitelhetőt, hogy megakadályozzák a temetési ünnepélyességeket; azonban fáradozásuk sikertelen maradt az alcoy-i hatóság szilárd magatartásával és a katholikus sokaság nemeslelkü határozottságával szemben.

Egy vonás az elhunyt csodálatraméltó férfiú életéből szemeink elé állíthatja azon páratlan áhitatot, melylyel az oltári szentséget imádá. Az utolsó farsang alkalmával azon három nap alatt, melyet a világ leglármásabb, s gyakran a legbotrányosabb szórakozásokkal tölt, látni lehetett Alcoyban ezen harmincz éves ifjút, amint reggel öt órakor a sz. Mária templomba jött, s térdelt az oltári

szentség előtt, anélkül, hogy fölkelt volna esti hat óráig, nem táplálkozva egyébbel mint az imával, s a szeretet szent tüzével, mely lelkesíté.

Egy valenciai hirlap oly nagyra becsüli őt, hogy nézete szerint ezen csodálatraméltó vezeklő leginkább hasonlit Assisi sz. Ferenczhez, kinek rendjéhez tartozott, s kinek szegénységét, szigorát és ájtatosságát utánzá; másfelől pedig hasonlit sz. Benoit Labrehez is, amennyiben zarándokságban tölté életét. „De, teszi hozzá, tekintettel végtelenül kedves tárgyára ezen zarándoklatoknak, melyek minden templomba elvezeték őt, hol az oltári szentség ki volt téve, igazán nem tudom, hogy kihez hasonlitsam. Mert e tekintetben Barello Kázmér sajátszerü, és egészen eredeti jellemet tüntet föl, mi által mintaképül szolgál Jézus sz. Szive társulata tagjainak, kiknek egyik ájtatossági gyakorlata abban áll, hogy lelkileg meglátogassák a legméltóságosabb oltári szentséget a föld minden országaiban.“

Részünkről óhajtjuk, hogy Spanyolhon ne csak egyedül élvezze a szeplőtlen tisztaságtól és szigorú vezekléstől illatozó mennyei gyümölcsöket, melyekkel a földet minden bizonynyal elárasztandja Barello Kázmér, a szegény ifjú és önkéntes zarándok, kit az isteni gondviselés talán csak azért vezetett el Piemontból, hogy halála után hősi erényeit akadálytalanul megösmerhesse és csodálhassa a világ.

Az „Echo de Fourvière“ után

Csáky György.

RENAN ERNŐ.

(Uj könyv — régi előszó.)

(Vége.)

Tanár ur!

Teljes megelégedéssel értesülök becses átiratából, hogy ön tervemet elfogadja, sőt hogy önnek már sikerült egy valóságos hullára is szert tenni — azon fajtából, mely „iam foetet, quatriduanus est enim.“ Még csak azon egy ajánlattal bátorkodom alkalmatlankodni, hogy a birtokában levő hullát a Londonban Dr. Barff által ujonnan föltalált és a föloszlást megakadályozó folyadékkal praeparálja, nehogy drága szerzeménye a szó szoros értelemben porrá válljék, mielőtt az önkénytes csodatevő jelentkeznék.

Mert ez mégis — mint levelében irja, — a legnagyobb nehézség. Panaszkodik, hogy még mindig nem talált képesitett csodatevőre. De hát ennek nem-e önmaga az oka? Könyvében olyan csodatevőről beszél, „ki valóságosan alapos igényt tarthat komoly figyelmünkre.“ Elengedhetlenül szükséges tehát, hogy a teljes garancia föltételei megállapittassanak; ámde az ön hét kötetes munkájának egyetlen lapján sem olvashatni akár csak egy szót, mely az ön által igényelt garancia föltételeit megjelölné; igy tehát maga rovására esik tanár ur, ha a választmányi tagok bizalmukat öntől megvonják, mert bizony senki sem áll ki jókedvéből a gúny és csufság pellengéjére. Mert ön semmi egyéb garanciát a csodatevőtől nem kivánt, mint hogy az mindenekelőtt tanár és egyszersmind akademikus legyen . . .

De őszintén megvallva az igazat, attól tartok, hogy ön még a szükséges kezességi föltételek pontos meghatározása után sem fogja a keresett csodatevőt megtalálni, mert az ön fölfogása a keresztény csodatevés adomá-

nyairól gonoszul agyatekert. Talán pisztolynak tartja, melyet zsebemben hordozok és mikor tetszik, elsüthetem? . . . A keresztény thaumaturgusok az erőt, mely csodát hoz létre, mindenkor Isten szabad ajándékának tekintették, az isteni szellem müködését vallják általa, mely ott és akkor nyilatkozik, a hol és mikor akar — azaz a csodatevés hatalma nem játszani való gyútacs, melylyel valaki kénye-kedve szerint puffogathat . . . Egynémely szentekben az isteni erő oly fölségesen nyilatkozott, hogy a laikus hajlandó volt a csodákban egy benső habitusnak külsőleg nyilvánuló munkálkodását szemlélni, — holott maga a csodát mivelő abban egyebet soha sem látott, mint az Istennek szabad isteni kezdeményezéséből vele közlött természetfölötti ajándékát. A keresztény thaumaturgus csak mosolyogni tud a föltevésen, hogy ő ma is csodát tehet azon okból, a miért tegnap is tett. Avagy az igazságügyminiszter nem húnyoritana-e hamisan szemeivel, ha azt kivánnád tőle, hogy ma is akasztasson föl egy pár lókötőt, mert tegnap is azt tette? A keresztény csodatevőben, még az ambició sincs meg, hogy Isten oly kiváló kegyelmével ruháztassék föl, mely az efajta föltevések teljesitésére képesitené, mert ez által csakugyan annak mutatná magát, a minek ön tartja tanár ur, de a minek látszatát sem venné magára az egész világ kincseiért: nyegle szédelgőnek — charlatannak! —

Engedje meg, tanár ur, hogy önt e helyen a kinszenvedés történetének egy episodjára emlékeztessem, melyet ön a „Vie de Jésus“ cz. müvének 422. lapján ugyan a legendák meséi közé sorol, habár abban — a csodákra vonatkozólag — az ős keresztény fölfogásnak kifejezését véli föltalálni. Heródes Antipas király maga köré gyüjti udvarát Jerusalemben, — ez is hasonlit némileg a commissióhoz. A király már régóta vágyott szemtanuja lehetni valamely csodás eseménynek — épen mint ön, tanár ur. Midőn azért a nazareti nagy csodatevő magas személye elé vezettetett, rendkivüli leereszkedéssel fogadta és barátságosan kérte fel, hogy csadatevő hatal-

mának bizonyitékát adná — kétségkivül barátságosabban, mint ezt az ön commissiójától várni mernők. Krisztus azonban némán hallgatott és inkább eltürte a legmélyebb megaláztatást, semhogy az Őtet, mint Isten küldöttjét megillető méltóságot az udvari szemfényvesztők büvészetének sorába letiporni engedje. És igy fogna cselekedni minden igazi csodatevő. — —

Bizony-bizony megtörtént rajtunk, hogy a mohó örömmel fölkapott választmányi tervezetünk, a sok felmerült akadály miatt, dugába dűlt. Hulla ugyan van, de nem akad csodatevő, — a commissiót pedig épen nem tudjuk összeállitani. Most már végre is kényszeritve vagyok felvetni a kérdést: szükséges-e egyáltalában ama csodabiráló commisió? Ha annyira megdönthetetlen az elv, mely szerint „egyetlenegy csodát sem lehet megnevezni, mely itélet-képes tanuk előtt müveltetett volna:“ tehát soha és semmiféle körülmények között nem döntő a „közönséges embernek“ vagy a „müvelt“ laikusnak itélete?

Vizsgáljunk meg egy történeti eseményt. Azt választom, melyre eddig is czéloztam: Lázár föltámasztását. Kétséget kizárólag megengedem, tanár ur, hogy a családtagok kezdetben csalódáson lehettek a tény felől: vajjon Lázár valósággal meghalt-e? vagy csak tetszhalott? és igy az egyszerü népek tetszhalottat temettek el és a nehéz követ ennek sirjára hengeritették. De ez után szó sem lehet többé a csalódásról. Avagy a tetszhalottból is fölpárologhatott ama sajátságos bűz, melyről olvassuk: iam foetet, quatriduanus est enim? Avagy Mártha és Mária, a rokonok barátok, mert érezték, nem tanuskodhattak-e a bűz valódisága mellett és nem adhatták-e okát keletkezésének? Minek ide a vegyész, hogy a búzt bizonyos képletre alászállitsa, — vagy a physiologus, hogy a fölöszlási processusnak tudományos egymásutánját megmagyarázza — vagy pláne a történelmi kritikus, hogy e szagnak valódiságát és a négy napnak kérdését nagy képpel bebizonyitsa?

De vizsgáljunk meg egy másik csodát: az öt ezernek kielégítését a pusztában, melyet mind a négy evangelista elbeszél.

A népsokaság: öt ezer ember kerékszámban — a nőkön és gyermekeken kivül — Krisztust a pusztába követi gyalog (pedestres), ott alkonyatilag tanítását hallgatja és csodás gyógyításait bámulja. Lehet, hogy ezen tömeg egyike-másika reggel a szokottnál bővebben étkezett, sőt hogy eleséget is hozott magával: a birálónak azonban soha sem fog sikerülni ezen előrelátó önszeretet titkának forrását kifürkészni . . . Annyi tény, hogy az estebédnek szokásos órája már elmult, a hiány pedig oly érezhető volt, hogy úgy az Üdvözítőnek, mint az apostoloknak figyelmét felkeltette. Vegyészek, physiologusok, történelmi kritikusok alig találkoztak e tömegben, — csak az egyet vehetjük bizonyosra, hogy a jelenlevők a napnak ezen előhaladott részében egészséges étvágyat érezhettek.

Épen legjobbkor érkezik oda egy gyermek; jól jegyezze meg tanár ur: egyetlen egy gyermek, nem pedig egész eleségszállító csapat — puer unus. S valami különösen merész-e a föltevés, hogy az öt ezer ember mindegyike — bár nem voltak akademikusok — egyig csak mégis tudott számolni?

Vagy azért rázza fejét tanár ur, mert a puer unus-t gyermeknek — fiucskának — neveztem? Miattam lehet ifjú, férfiú, akár oroszlánszelidítő, mint a hajdankori pásztorfiú Dávid. De izomerejét pontosan meghatározza az öt árpakenyér és a hal. E halak csak nem voltak czethalak, sem a kenyerek kerék nagyságuak, hanem a háztartásban szokásos kenyér-gömbök és az elárusításra szánt közönséges halak.

Az Üdvözítő megáldja az étkeket és kiosztja a nép között: „divisit omnibus.“ A kiosztás az étvágyhoz, nem pedig az étkezők sokaságához és az étkek csekélységéhez mérten történik: „quantum volebant.“ Az élvezetnek csakis a teljes kielégítés szab határt: „manducaverunt et saturati sunt.“ S végül a vacsora után még öt kosár

telik meg a hulladékból. Gondoljuk ezen kosarakat akár milyen szűk térfogatuaknak — nem világos csoda-e, hogy egyátalán maradt fönn még hulladék, hogy öt ezer embernél többen öt kenyérrel és két hallal jóllakhattak? . . . Persze, hogy nem volt jelen ismét a vegyész, ki a kenyeret megvizsgálta volna; mennyi kréta volt a liszt közé keverve . . . nem volt jelen az élettan tanára, ki a jóllakottak étvágyát fok szerint megmérte volna . . . Hiányzott a kritikus is — és oh egek! az ő távolléte senkinek fejfájást nem okozott! . . . De hát a kik jelen voltak: férfiak, nők és gyermekek, nem voltak-e képesítve a körülmények helyes elbirálására? Visszautasítjuk-e tanuskodásukat, midőn azt állítják önmagukról, hogy először éheztek és — azután jóllaktak? szükségképen akademikusnak kell-e lenni valakinek, hogy belássa az aránytalanságot öt ezer ember és öt kenyér között? Csak Párisban tudnak-e annyit latinul, hogy megértsék az irásnak szavait: Haec quid sunt inter tantos? Bizony, édes professorom, akár a legközönségesebb napszámos vagy a pusztán nevelkedett gyermeknek is elég esze van megfelelni e kérdésre.

No de három az igazság; vegyük bonczkés alá az evangeliumi csodák harmadikát: a csodálatos halfogást. „Egyetlen csodát sem ismerünk, melynek valóságos megtörténte mellett hitelképes tanuk bizonyítanának“ — már t. i. az ön akademikus állítása szerint. Majd meglátjuk!

Az apostolok egész éjszakán át halásztak — siker nélkül. Az Úr igéretében bízva ujból megeresztik a hálót — és ime! egyetlen húzásra nem tíz, nem húsz darabot, hanem oly tömérdek sok halat fognak, hogy már a háló szétmállásától tartanak, hogy egy második hálóra is szükségük lesz, — a zsákmány pedig mindkét hajót elmerüléssel fenyegeti . . . A sajkák munkásai meglepetve kiáltják: csoda történt! Leborulnak a csodatevő előtt . . . magokat és egész mindenüket rendelkezése alá bocsátják . . . De ön, tanár, integet a tulsó partról: álljatok meg! Szakértőkkel majd megvizsgáltatom a dolgot; várjátok be az

illetékes bírák itéletét; Párisból a vegyész már uton van . . . a történelmi kritikus pedig épen szerencsére jelen is van — önnön becses személyemben . . . szállítsatok át engem és kritizáló buvárkészletemet a csoda szinhelyére, hogy a tó fenekét át- meg átkutathassam és illetékes véleményemet bélyeges papiroson megírhassam . . .

Nem hallja-e ön, igen tudós akademikus uram, a hangos kaczajt, mely a sajkában evező Simon — Jónás fia — Jakab és János — Zebedaeus fiai — ajkain fölharsog egy párisi tanár bogarai fölött, ki náloknál is jobban akar ahhoz érteni: hol és mikor kell a hálót megereszteni? és mikor éri el a zsákmány a természetes eredmény határát? Ezek a jó emberek, családjaikkal egyetemben, egész életökben a halászat mesterségét üzték Genezareth taván, — és épen azért — legalább a fölhozott esetben — illetékesebb bírák is, mint ön, tudós tanár ur!

— — Kihez Isten szól, az Isten szavát meg is fogja érteni. Meghallják és megértik e hangot kicsinyek és nagyok, tudósok és tudatlanok. Ön, tanár ur, nagy tisztelője Göthének (Vie de Jésus 25. l.), nem lehet tehát ismeretlen ön előtt a nagy mesternek mondása: „Az igyekezettel együtt jár a tévedés“ — a mely axioma igazságát minden emberi tudás bőven igazolja. A tudomány árnya a bizonytalanság, a haladásé a tévedés. Mosolyra késztetnek a hajdani bölcsek, és mosolyogni fognak mi fölöttünk a jövő bölcsészei . . . és ez így fog tartani mind ama napig, mely véget vetend a hiúság vásárának és a mely napon mindnyájan — még talán ön is — már nem hasonlatban, nem is torzképben, nem töredékben, hanem a maga teljes és tiszta valóságában fogjuk szemlélni szinről szinre az Igazságot. Addig pedig a korlátolt és fonák emberi tudomány őrizkedjék merész birálatát nyilvánítani a Legfölségesebbnek szavai és tettei fölött!

— — A befejezéshez közeledem. — Ön az apostolokat együgyű, de mégis őszinte férfiaknak tartja. Megengedi, hogy az apostolok csodákat akartak elbeszélni

és magokat is csodatevőknek tartották. Nem tagadhatja, hogy ezen apostolok és az általok idézett tanuk mégis illetékesek arra, hogy egyes csodák felől meghallgattassanak — mi által pedig legalább ezen csodák — a kétely minden homályát kizárva — csakugyan igazaknak is letlek bebizonyítva. Érdekes azon vallomása is (Les Apôtres XLIII.): „ha csak egyetlen csoda bebizonyitva lenne, akkor a többi csodát sem szabadna . . . kétségbe vonni.“ Mi következik ezen állításokból az ön könyvét illetőleg, mely kivételt nem ismerve, csakis a csodák történelmi hitelének megdöntése végett iratott? . . .

Az Antéchrist 200. lapján ön teljes önelégültséggel ama történelmi mesét beszéli el, mely szerint sz. Pál nem az üldözés 64-dik évében Rómában, hanem egy szenvedett hajótörés következtében, valamely rengetegben — elfelejtve és elhagyatva — végezte be viszontagságokkal teljes napjait. „Mily igen jól esik nekünk ezt hinnünk — kiált ön föl — Pál hajótörést szenved . . . övéi elhagyják és elárulják . . . csalódásai után erőt vesz rajta az öregkor skepsismusa . . . és a hályog másodszor is lehull szemeiről . . . A kereszténység legkiválóbb dogmatikusa — megtörve, kétségbe esve, — vagy mondjuk inkább — nyugodtan elalszik Spanyolországnak egyik regényes pontján, a mélázó tengerparton . . . elhaló ajkain a keserű vallomást suttogva: ergo erravi! — — Igen, ez mégis csak némi vigaszul szolgálhat az ártatlan hitetlenség eme korában!“

Tanár ur! Mielőtt letenném tollamat, én is mondok megszivlelésül önnek valamit. Nem volna-e ön magára nézve hasznos, a tudományos világra érdekes — és az összes emberiség iránti tekintetből üdvös fáradság, ha önmagát valahol a spanyol partokon meghúzva, — azon érzelmek befolyásának uralma alatt, melyeket ön a népek apostolának tulajdonít, — hét kötetes munkáját első betűtől az utolsóig — alphatól omegáig — átdolgozná?

(Humellauer után fordítva.)

Zalavári.

AMERIKAI LEVÉL.

Oda kivándorló magyar honfitársaink szomorú lelki állapotairól.

(Sz.) Nem ismeretlen dolog t. olvasóink előtt, hogy éjszaki Amerikának Egyesült-Államai ujabb időben mily nagy mértékben árasztatnak el bevándorlások által Európának országaiból; bevándorlók által, kiket ókori világrészünk majdnem minden országának válságos anyagi és nemzetgazdasági viszonyai egy jobb hazának fölkeresésére ösztönöznek. Európa két évezred óta jár a többi világrészek előtt, civilizátiójának hatalmas tényezői folytán, mióta az egyedül igaz civilizatió szent jelvénye, a kereszt ékesíti templomainak tornyait, s e kereszt szent törvénykönyve s annak szelleme hatja át intézményeit, államéletét s összes anyagi, szellemi és erkölcsi közéletét. Ujabb időben emberi bölcseség e szent kereszt tanait másokkal hitte és hiszi helyettesíthetőknek, s a kisérlet oda vezet, hogy az ókori pogány állami és társadalmi élet összes kórtünetei és bajai jelentkezni kezdenek, a nemzetiségi phanatismus, a militarismus, a nőnek és munkás népségnek rabszolga helyzete, a javaknak néhány kevés kézben való fölhalmozódása milliók nyomora mellett, Rómának rabszolga- és munkászavarai és agrar bajai. A mi korunk agrar és nemzetgazdasági bajainak szülötte azután az Amerikába való kivándorlás.

Míg ezek, mint mondottuk, nem ismeretlen dolgok t. olvasóink előtt, kevésbbé ismeretesek talán azon körülmények és következmények, melyek e kivándorlást kisérni és követni szokták. A lapokból értesül a közönség, hogy ennyi és ennyi magyar család vagy

egyén szállt ismét egy hamburgi hajóra, hogy az új világba költözzék; de arról nem értesül a közönség és nem tudják legtöbbször magok a szegény kivándorlók, kik fájdalom elindulnak anélkül, hogy erre csak gondolnának, vajjon — föltéve, miszerint az ott keresett anyagi jobblétet csakugyan megtalálják, ami szintén nem bizonyos — vajjon megtalálják-e ott a lelki jólétet is, lelki életök ottani szükséges gondozását. Amerikában kikötnek, ott sokszor éveket töltenek, egyik másik esetben a keresett anyagi boldogulást is megtalálják, de anélkül, hogy megtalálnák azt, kinek nevéről Columb az általa fölfedezett első szigetet elnevezte — az Üdvözítőt; mert nem találnak egyetlen árva lelkészt, kivel lelki ügyeikben közlekedhetnének, mert magyar papok Amerikában nincsenek! Keresztelés, gyónás, házasságkötés, általán a szentségek fölvétele, szentbeszéd hallgatása és az egész lelki élet gondozása reájok nézve ugyszólván lehetetlen dolgok. Oda kivándorló francziákra, németekre, angolokra stb. nézve e veszély nem oly nagy, mert e nagy nemzetek számára a tanító kath. egyház is jobban van az új világban képviselve s kath. papot azok ott bizonyosan találnak, ha fáradsággal is. De mit tegyenek oda kivándorló szegény magyar honfitársaink, kik Amerika egész roppant területén magyar kath. papot hiába keresnek?!

E szomorú körülmények vonták magokra nemzetünk egy őszinte amerikai barátjának figyelmét. Az Úr fizesse meg neki e drága figyelmének szent jutalmát! E férfiu Wimmer Bonifácz, amerikai st. vincenti benczés főapát, kinek egy levelét szándékunk itt a nagyságos szerkesztőség szives beleegyezésével közölni, melyet az mult május havában a pannonhalmi főapát ő Excellentiájához e e tárgyban intézett. Pünkösdnek, a Szentlélek eljövetelének hetében irjuk e sorainkat. Esedezve kérjük reájok a Szentlélek malasztját, hogy közlésük által talán alkalom adassék, módja ejtessék, annak eszközlésére, mi a levélben a pannonhalmi főapát urtól kérelmeztetik.

St. Vincent's Abbey,
Westmoreland Co. Penn. May 8. 1884.

Nagyméltóságu Főapát ur!

Kegyelmes uram és barátom!

Köszönöm a marcz. 10-ki igen-igen kedves levelet. Nagy kisértésnek voltam kitéve, azt néhány rendtársnak megmutatni; de mégis abba hagytam, attól félvén, hogy hiuság indító okom. Tudom ugyan, hogy nagymélt. főapát ur nem hizeleg, de jó szive elcsábította, hogy kelleténél jobban és kedvezőbben gondolkozzék és írjon rólam. Halálom után olvassák el a levelet, midőn az nekem nem árthat, kegyelmes uramnak pedig nagy dicsőségére szolgál.

Torokbajomtól megszabadultam. A nagyböjt, melynek tartama alatt mi csak vasárnap eszünk húst, engem meglehetősen meggyöngített, de azóta, hála az égnek, ismét, mint rendesen, elég erős és jó kedélyű vagyok, habár érzem az évek sulyát.

Virágvasárnapján Mallen, eriei püspök (miután a mi püspökünk beteg) három áldozárt szentelt, kikre igen nagy szükségem volt; tegnap, ma és holnap pedig Chicagoban egy-egy cseh klerikus szenteltetik föl, miután valószinüleg a 3000 családból álló ottani cseh községet is át kell majd vennem; Choka cseh plebános nem tudja, vagy nem akarja őket tovább gondozni, és az érsek úr is nekünk szeretné őket átadni. Eddig azonban nem vettem őket át, hanem csak megengedtem Singer Zsigmond valamint Timetz Ulrik atyáknak, akik csehek és ottani perjelségünkben vannak alkalmazva, hogy Chokának a lelkipásztorkodásban mint Cooperatores vagy Assistants (amint itt neveztetnek) segédkezzenek, míg több cseh áldozárra teszek szert. Van ugyanis embereim között több mint tizenkét cseh nemzetiségű, akiknek közel fele tiszta cseh és akik hivatva lesznek, az itt igen elhanyagolt cseh nemzetiségnek segítségére lenni. Jövő június havában e czélra az omahai dioec. (Nebraskában) számára is szen-

teltetek egy klerikust, hol már egy cseh atya a csehek között működik, kik ott 28000-en vannak.

És itt most valamiről szólni kivánok, a mi Excellentiádat talán érdekli. Igen sok magyar is van tudniillik országunkban, kik itt rendesen 2—3 évig tartózkodnak, többnyire kőszénbányákban dolgoznak, igen takarékosan és háziasan élnek és hazájokba ismét visszatérnek, ha 2—300 dollárt összegyüjtöttek magoknak. Leginkább szlovének (szlávok?) ezek, akiken a mi cseh áldozáraink szükség esetén segíthetnek, miután kölcsönösen megértik egymás nyelvét, ha vagy gyónás vagy házasságkötés fordul elő. Egy Lantz Jáczint nevü lengyel nemzetiségű atya is, ki Pittsburgban egy lengyel községet lát el, segíti e dologban említett cseh papjainkat, ha ezek magyarok által bőven lakott vidékek angol vagy német plebánosai által fölkéretnek, hogy bizonyos időben megjelenvén, őket gyóntatásban, keresztelésben s hasonlókban segítsék. Megesik, s pedig nem ritkán, hogy házasodni kivánó párok este St. Vincentbe jönnek, az éjt itt töltik, s reggel összeadatnak, miután meggyóntak és megáldoztak, mert egy cseh atya mindig tartózkodik itt.

Eddig azt hittem, hogy csak szlovének vannak az országban, nem tulajdonképi magyarok (Magyaren). De ujabban értesültem, hogy Johnstown városban, 16 órányira ide, hol igen nagy vasfaktoriák léteznek, és közülünk két atya egy német községet lát el, 200 magyar él, kik három év óta nem gyónhattak, és hogy más helyeken is Pensylvániában több százan élnek, ugyanazon szomoru helyzetben.

Itt én fájdalom nem segíthetek. Nincs egyetlen emberem, ki a magyar nyelvet értené. Néhány év előtt egy német-magyar kapucinus atya, Dantner Ágoston, élt New-Yorkban, ki igen jól beszélt magyarul, de azóta elhalt. Részemről Éjszak-Amerikának 6835 kath. papja közt magyar nemzetiségűt nem ismerek, hacsak a redemptoristák vagy Jézus-társaságiak között nincsen. Nem volna immár Excellentiádnak lehetséges, módját ejteni, hogy

néhány magyar pap, világiak vagy szerzetesek, talán éppen benczék, ide átjönnének, e szegény embereket meglátogatni? Igaz, hogy nem könnyű dologra vállalkoznának, mert valóságos hittérítőké, vándor-apostolokká kellene válniok, de akik elég munkát találnának a pensylvániai kőszéntermő vidékeken; ha nem angolul, jó volna, ha legalább németül is értenének, hogy az uton könnyebben boldogulhatnának. Ha a mi közelségünkbe jutnának, nagyon szives vendégszeretettel fogadnánk őket. Hasonlókép, valamint lengyel és cseh ifjakat, tanulókat gratis fölveszek és fölnevelek, könyvekkel, ruházattal ellátok, épp oly szivesen és örömest magyar ifjakat is vennék föl, kik magyarul és szlovénul értenek, vagy legalább az egyiket, hogy a szerzet számára és czéljaira fölneveljem, vagy világi papokat, ha ilyenek jelentkeznének.

A fönnebb emlitettem lengyel atya embereim egyikét, Hetzinger Ephremet, egy fiatal, igen tehetséges svábnémetet, oly ügyesen vezetett a lengyel nyelv ismeretébe, hogy ez nemcsak ért, hanem meglehetős jól beszél is már lengyelül s a pittsburgi község ellátásában a lengyel atyát segíti, valamint eriei, scotdalei, wilmingtoni lengyel községekben ismételt alkalmakkor gyóntat. Ezen Ephrem atya oroszul is ért, s bizonyos vagyok benne, ha magyar nyelvtanhoz juthatna, magyarul is megtanulna. Egy lengyel novitiusunk is van Pomerániából.

Ugy teszek mintha még egy jubilaeumot akarnék megülni. De ha nem folytathatom tovább, amit megkezdettem, megteszik majd mások; ha pedig a dolog épenséggel nem megy, megszünik magától.

Igen fájlalom Excellentiád szenvedő állapotát. A köszvény gonosz vendég, akárhol üti fel tanyáját; magam is áldozata vagyok.

A szent atyánál két ujabb kis apátság fölállítását remélem keresztül vihetni, hogy gondjaim egy részétől megszabaduljak és telepeinket nagyobb virágzásra segítsem.

Miután őszszel ismét elnök-választásunk lesz az országban, nagy izgalom és üzleti pangások uralkodnak nálunk, valamint szükség, sokszor inség és nyomor a munkások közt. Válságos dolgoktól tartunk.

Őszinte szívből köszönettel mondván Excellentiád barátságos és testvéri érzelmeiért, maradok legőszintébb viszontszeretetben és legmélyebb tisztelettel

Excellentiád

lekötelezett rendtársa

Wimmer Bonifácz

apát.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Sanctorum Patrum Opuscula selecta ad usum praesertim Studiosorum Theologiae. Series Altera. Edidit et commentariis auxit H. Hurter S. J. S. Theol. et Phil. Doctor, ejusdemque s. Theol. in C. R. Univers. Oenipont. Professor p. o. Cum Approbatione Celsissimi et Reverendissimi Episcopi Brixinensis et Facultate Superiorum. — S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi in Joannis Evangelium tractatus CXXIV. Oeniponti. Libraria Academica Wagneriana. 1884. Kis nyolczad. I. II. kötet 1200. lap. Ára 2 frt.

Elkopott, de találó hasonlat vonatkozik Hurter jelen kiadványára. Nagy baj, ha faluba vagy kis városba ezer forintos bankó kerül, használni akarják, s rajta vásárolni; futkosnak vele zsidóhoz, takarékpénztárba, iparbankba, de sehol sem tudják felváltani, s igy inkább hitelből, kölcsönpénzből élődnek. Vajmi sok plébánián megvannak a szentatyák, sok helyütt szép kiadásai, de a nagy alak, meg azon gondolat miatt, hogy ugy sem emészthetem meg mind, ott hagyják elporlani. Ellenben ezen aprólékos kiadások folytán a szentatyák eszmegyöngyei mintegy

mindennapi eledelül szolgálnak s vajmi sokan, kik lemondtak az ivrétű könyvek olvasásáról s így a szentatyák gazdagságának felkincseléséből, eme füzetek segélyével a keresztény eszmevilágban dúslakodnak. Az ezer frtos bankót szerencsésen váltották apró pénzre. Olyanok is foglalkoznak a szentatyákkal, kik eddig ócskászoknak valóknak mondták a ker. remekirók olvasását.

Többször emlitettük már az „Opuscula Patrum selecta" czimű vállalatot. Eddig megjelent a 44. füzet. Ez utóbbi tartalmazza sz. Athanáz művét contra gentes. Tizenöt ív, 48 kr. az ára. A 45. füzet tartalmazni fogja Fulgentius életét és válogatott leveleit. A vállalat a 48. füzettel be fog fejeztetni, itt lesz az általános tartalomjegyzék, mely nagyban fogja elősegíteni használatát. Minthogy ily kiadás nagyon előnyösnek bizonyult, az értelmi s anyagi kiadó megegyeztek, hogy új folyamot kezdenek meg, hol a szentatyák nagyobb müveit fogják kiadni, hogy ama közönség, mely a szentatyák ily kecses kiadását megszerette, most már tovább induljon, bővebben tanulmányozzon s a ker. remekirodalom minden szépségét élvezze. Megkezdették sz. Ágoston egyik legszebb müvével: Tractatus in S. Joannis evangelium, mely 124 értekezésből, jobban mondva, ugyanannyi prédikáczióból áll, mert sz. Ágoston ezeket a nép előtt mondotta 416. évben. És a nagy közönség ugy szerette hallgatni, hogy hidegben, melegben egyaránt csoportosult a szószék köré. Vajmi sokszor éljenekbe tört ki (aplausus), melyeket szent Ágoston modestissime repressit. Szent Ágoston mindenkor készült szent beszédre, mert az volt meggyőződése, hogy mentűl többet fárad az ember, annál többet fog adni az Isten kegyelme. Arány van az emberi törekvés és az ég adományai közt. Azért legfönségesebb gondolatai akkor támadtak, mikor legtöbbet készült. Szép volt, amit otthon papirra tett, de még szebb, amit mondott, mert a gyorsirók mindenfelé követték, s volt alkalma összehasonlítani kéziratát a gyorsirókéval. Igy történt, hogy a jelen mű is (mit általán vélnek a tudósok) csak a gyorsirók közleményéből szár-

mazik; innen van, hogy nem ritkán ismétlések fordulnak elő, a beszéd folyama nem mindig világos, néha az összehalmozott gondolatok folytán a szöveg homályos, szakadozott. Ámde bőven kárpótoltatik az olvasó, a hevület pillanatában felvillant eszmékkel, a lelkesedés perczében, a Szentlélek kegyelmének tűző sugarában érlelt gondolatokkal.

Tudvalevő, hogy szent Ágostont ép úgy követték mindenfelé a gyorsírók, mint korunkban Lacordairt; akár prédikált, akár vitázott. Oly szükségnek tartotta őket, hogy eretnekekkel soha sem vitázott gyorsiró nélkül; várakozott ha késett. Legügyesebb gyorsírója volt Antal jegyző. Följegyezték is, hogy mikor szavait elcsavarták az ellenkezők, nem ő maga ismételte, hanem felkiáltott: legat Antonius. Igy történt, hogy némely müvét elkapkodták a gyorsírótól s nem volt alkalma azt ujra átnézni; kijavítani. Ezen körülmény is volt egyik oka a Retractatióknak; melyekben előbbi müvein egyet-mást igazított.

Ezen vállalat kiváló tulajdonsága, hogy Hurter előzményekkel és jegyzetekkel kiséri, melyek részint a történelem, részint a hitágazatokra vonatkoznak. Hozzájárul, hogy a jegyzetek a patrologia jelen szinvonaláról vétetnek s így minden tekintetben megnyughatik az olvasó. Hol a tudomány végső szavát még ki nem mondotta, inkább kétkedőleg fejezi ki magát, semhogy határozott megoldással fellépne. Mindez azért is szükséges, hogy kitünjék, miszerint az atyák közt ellenmondás nem létezik. Mert ha külsőleg néha ugy látszik is, mintha egyik század tana ellent mondana a másiknak, nincsenek ellentétben az atyák, hanem inkább az egyik csirájában tekinti a tan magvát, a másik fejlődött állapotban. Ha tehát változás alatt azt értjük, hogy ami mag, növény volt, utóbb virág és gyümölcs lett, akkor változnak tanaink, azaz kifejlődnek, mert nem kövek, hanem életképes igazságok. Ha pedig változás alatt értik a cserélést, például, hol eddig galagonya nőtt, oda bodzafát ültetnek, ilyen értelemben tanaink nem változnak, tehát nem is lehet a

századok atyái közt ellenmondás. Vajmi sokszor csekély jegyzet nyélbe üti a felzaklatott kételyhullámokat. Leginkább pedig azért szükségesek a szakavatott jegyzetek, mert a szavak érteménye változik; néha alig 1 vagy 2 év alatt, például az ó katholikus név mily szép volt 1870 előtt, s milyen a vatikáni zsinat óta! Századok még inkább minősítik az értelmet. Azért e tekintetben is hálásak vagyunk szerző iránt, ki a Dogmatikában használt világos modorával itt is fényre deríti a homályt.

Kiállítása szebb, mint az előbbi folyamé, papirja sima, betűi nagyok, az elkoptatott szemnek is kellemes lesz olvasása.

Sólymos.

Die Andacht zum heiligsten Herzen Jesu. Von H. Noldin, Priester der Gesellschaft Jesu. Zweite Auflage. Innsbruck. Rauch. 1884. Nyolczadrét, 270 oldal.

Midőn a protestantismus minden erejét megfeszítette, hogy az egyházat alapjában felforgassa, akkor támasztotta az Úr Jézus, ki gondoskodik, hogy egyházán a pokol kapui erőt ne vegyenek, — jegyesének védelmére második Dávidként, loyolai sz. Ignáczot, és vele Jézus társaságát. Most, midőn Jézus legszentebb Szive ájtatosságának jutott a feladat a hitszegény és a szeretetet nélkülöző világot a hitnek és szeretetnek világával betölteni, ismét Jézus társaságának tagjai azok, kik minden lehető alkalmat és eszközt felhasználnak Jézus legszentebb Szive ájtatosságának terjesztésére. Csak Ramièret, Nillest, Jungmannt, Wiesert vagy Rosty Kálmánt, Tóth Mikét kell említenünk, hogy szavaink igazságát mindenki belássa. Ezen halhatatlan érdemekkel biró társaságnak egyik jeles tagja Noldin is, amint az jelen müvének minden sorából kitetszik.

Noldinnak mint tanárnak, többször volt alkalma hallgatói előtt Jézus legszentebb Szive ájtatosságának mivoltát fejtegetni és amit előadásain oly szent lelkese-

déssel hirdetett, azt adja elő jelen müvében szerves egészbe foglalva. A mű megirására az insbrucki theologiai convictus megnyitásának huszonöt éves jubileuma adott alkalmat, és azért az — homlokán viselvén az egyházi hatóság jóváhagyását — ezen intézet növendékeinek is van ajánlva. A mű czélja az áldozárokat és növendékpapokat Jézus legszentebb Szive ájtatosságának gyakorlására buzdítani, mivel ez azon hathatós eszköz, melynek segítségével az igazi papi szellemet megszerezhetjük, a világ ezer és ezer veszélyei között megtarthatjuk, és gyarapíthatjuk. — A bevezetésben szerző saját tapasztalataira hivatkozik, mondván, hogy az Isten csakis azért árasztotta el áldásával az insbrucki intézetet, mert növendékei buzgón gyakorolták ezen ájtatosságot.

Ami a mű tartalmát illeti, az hét fejezetből áll, melyek a következők: Az ájtatosság története, kellékei, tárgya, gyakorlása, gyakorlásának indító okai, terjesztése és az imaapostolság. Csak egy pontot emelünk ki, amely véleményünk szerint az egész műnek fénypontját képezi, és ez az ájtatosság terjesztése, időszerüsége.

Látván azon buzgalmat, melyet az egész keresztény világ Jézus legszentebb Szive ájtatosságának érdekében kifejt, önként merül fel azon kérdés, hogy ugyan időszerű-e ezen ájtatosság? Ezen kérdésre felel meg a szerző, midőn az ájtatosság keletkezésének történetéből és az ájtatosság természetéből bebizonyítja, hogy Jézus legszentebb Szivének ájtatossága korunk ájtatossága. Korunk bűne ugyanis elpártolás Krisztustól és az általa alapított anyaszentegyháztól, és hidegség közöny Krisztus és müve iránt. Azon közönyt kell kiirtanunk az emberek szivéből, mely szivesen lemond a természetfölöttiekről, csakhogy a mulandó világot megnyerhesse vagy megtarthassa. Ezek ellen hathatós gyógyszert az adott Úr saját isteni Szivének ájtatosságában, mint azt számtalan példa bizonyítja. És ha így áll a dolog, nem legelső kötelessége-e az áldozárnak minden erejét ezen ájtatosság terjesztésére szentelni? Ugy véljük nagy lelki haszonnal járna, ha a papneveldéből

kilépő hittudományokat végzett, és az Úr szőllejébe készülő ifjak a kalocsai tanulók módjára, kik ünnepélyesen fogadták, hogy semmiféle titkos társulatba nem lépnek, egymásnak ünnepélyesen megigérnék, hogy minden törekvésöket oda fogják irányítani, hogy Jézus legszentebb Szivének ájtatossága minél szélesebb körökben elterjedjen. És fáradozásaik jutalma sem fog ám elmaradni, mert maga az Úr Jézus igérte Alacoque Margitnak, hogy legszentebb Szive ájtatossága terjesztőinek nevei az Ő szivébe fognak vésetni.

A mű jelessége mellett tanuskodik az is, hogy nyolcz hónap alatt két kiadást ért, és hogy — amint értesültünk franczia és lengyel nyelven is nemsokára sajtó alá kerül. Örömmel hallottuk, hogy már nálunk is tettek lépéseket a fordítási jog elnyerhetése végett.

Adja a legszentebb Szív, hogy ezen szivhez szóló mű hazánkban is magyarra forditva, minél előbb közkézen forogjon.

Ivánfy.

Die Lauretanische Litanei. Sonette von Alexander Baumgartner S. J. — Freiburg im Breisgau. Herder'sche Verlagsbuchhandlung. 1883.

A nálunk is eléggé ismert Herder-féle, jóhirű kath. könyvkiadó-czég, a mult évben igen kedves ajándékkal lepte meg a szűzi múzsa barátait, izlésesen diszes — s így a tartalomhoz teljesen méltó — kiállításban bocsátván világgá Baumgartner Jézustársasági szerzetesnek — a lorettói litánia gyöngysorára fűzött — remek sonett — koszorúját.

Számomra — ki B. atya fenkölt szellemét már régebbi müveiből ismerem — a jeles szerző neve maga is elég kezesség volt arra, hogy mindjárt a szép kis könyv megpillantásakor kiváló szellemi élvezetet reméljek abból meríthetni. Baumgartnert fejlett izlése, mély tudománya és valóban ihletett költői lelkülete sokkal magasabb

szinvonalra állítja, hogysem dicséretre — különösen pedig az én gyengeségemtől kitelhető dicséretre — szorulna.

Aki Lessing, — Goethe, — Joost van den Vondel — és Deschwanden-ról, a nagy festőről írt tanulmányait, — avagy csak németalföldi vázlatait is olvasta, — pedig egész Németország, — még annak az ellenpárton álló része is — figyelemmel olvasta:[1] — az velem együtt csak jót és szépet várhatott a költészet elméletében oly jártas — és helyes itéletű írótól — a gyakorlatban is.

S valóban, senki sem fogja a kis sonettfüzért, — melyről szólani szándékozom, — csalódással — hacsak kellemessel nem — félretenni; sőt olvasása mindenkit, — aki az örök — szép iránti érzékkel van megáldva, — hogy meg ujra vissza-vissza térit e bájos koszorúhoz, — hogy szebbnél-szebb virágaiból az égi származásu — s igy igazán égbe-ragadó költészet szinmézét s szivet-gyönyörködtető illatát szivja lelkébe.

De lehet-e egy emelkedett és őszintén költői lélektől egyebet várni, mint remeket, ha lantját oly tárgy megéneklésére hangolja, aminőt szerzőnk választott dalai számára?! — Hiszen a világ téveteg utakon bolyongó fiai — álmúzsájok ihletésétől is — bűvös dolgokra hevülnek, bár szivökben csak a földi szenvedély törött tükör-darabjairól visszavert fénye villan amaz isteni eredetű sugárnak: a szeretetnek, — amelytől „szerelem“ névvel választja el — bukása óta halavány földi mását az emberiség.

Hogyne emelkednék tehát seraph-szárnyakon égig a költő, kit a szüzi szerelem varázsa emel tisztultabb légkörbe, hol megszabadulva a siralom-völgy salakjától, merészebb röppenéssel — mert minden földi szennytől, súlytól menten — szárnyal az árnynélküli fény boldog szemléletébe merült lélek, s mennyi kéjjel szivja amaz elveszett — de egy nagy, fönséges áldozat és nemes

[1] Lessing religioser Entwicklungsgang. „Ein Beitrag zur Geschichte des modernen Gedankens. Ergänzungshefte zu den „Stimmen aus Maria-Laach.“ nagy 8°. (IV. u. 168. S.) Ára 2 Mark. — Ugyanott jelentek meg egyéb müvei.

küzdelem árán ujra visszanyerhető — éden édes, minden földi kínt gyógyitó aetherét.

Mária — e csodálatos erejű név — még a föld rögéhez tapadt kérges szivet is hőbb dobbanásra lelkesíti: — s még a hitetlennek fásult keblében is megrezdül a kegyeletes érzés egy szála e büverejű szó hallatára.[1] S a hivők milliói közt, hol a búval terhelt, sokat csalódott, vérig kínzott szenvedő, kinek fájdalmától e név áldott viselője — ha gyermeki bizalommal folyamodott hozzá — vigasza csodákat müvelő balzsamát megtagadá?! . . .

S ime, ami üdvös, áldott, égbe-vonó, vigasztaló a Mária névhez füződik: az mind mennyei harmoniába olvadva zendül meg B. sonettjeiben.

A lorettoi szent házról nevezett ős régi litánia — e magában is oly remek költemény — valóban hálás tárgy a költői paraphrasis számára. — B. bár merész, — de szerencsés kézzel választá glossáihoz a lyrai formák közül azt, a mely a minő nehéz, ép oly szép és alkalmas a szerető szív érzelmeinek legmélyebb kifejezésére. — Az eszmélő dal e zengzetes hangjait — mint tudjuk — mesterüknél, Petrarcánál senki sem szólaltatta bűvösebben; — sőt követői közül a hozzá legközelebb állóról sem mondhatjuk azt, amit Quintilianus mond a Homeros tanitványai közt legelső helyre érdemes Vergiliusról.[2] — A feladat nehézsége azonban nem gátolta a versenyt. Nemcsak Petrarca honának lantosait, hanem egyéb népek fiait is az utánzásra serkenté az amarant-koszorú, mely Laura nevét halhatatlanná tevé. S itt különösen a német nemzetnek — a szellemvilág összes ágaiban oly dús-

[1] Ki ne gondolna itt a később oly csodálatosan megtért Daumerre, aki már hitetlensége éjjelében is, remek dalokban dicsőíté jövő — akkor még alig sejtett — üdvének hajnali csillagát. — V. ö. Georg. Friedr. Daumer: „Glorie der hl. Jungfrau Mária“ 1841. (Uj kiadása e czimen: „Marianische Legenden und Gedichte“ 1859. Münster.) — Életrajza: „Alte u. Neue Welt.“ (176.)

[2] — — Utar enim verbis isdem, quae ex Afro Domitio iuvenis excepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere, secundus, inquit, est Vergilius, proprior tamen primo, quam tertio. (Instit. X. l. 86.)

gazdag irodalma nem egy örökbecsü remekkel aligha el nem nyeri a többi még az övénél zengzetesebb nyelven szólóké fölött is az elsőség pálmáját. — Ám a sok szép német sonett — még a műformák két nagy mesterének, Rückert és Platen-nek sonettjeit sem véve ki — mind többé-kevésbbé érezteti merevebb izületei- és ridegebb szinezésével azt a nagy égalj-cserét, amelyet az örökké derüs mosolyú délvidék e bájos szülötte az átültetés folytán szenvedett. — Ha B. e nehézséggel is győzelmesen küzdött meg: úgy sonettjei méltán sorozhatók a német irodalom e nemű termékeinek igazgyöngyei közé; sőt tárgyuk és annak remek kidolgozása arra készt, hogy Mária e kiválasztott dalnokának a hit- remény- és szeretet égi kertjéből szedett e hervadhatlan virágait a földi szerelem ama dalainál magasabbra helyezzem. S azt hiszem, hogy aki e sonetteket a szívbeli kegyelet szövétnekének világa mellett olvassa: nem hágy magamra e véleményemmel.

Ismertetni akartam e szép költeményeket, mert tudtommal eddig hazánk egy kath. folyóiratában sem emlékeztek meg róluk; pedig napjainkban, a régi jelesek elköltözte — s a még élő nagyok mindegyre gyérebb szólása folytán, elvirágozással fenyegető vallásos költészetünknek — úgy tartom — az idegen példa serkentése is javára válhatik. Frissitsük az aszni indult törzset — óvatosan bár — egy-egy idegen oltvánnyal is, ha az nemes uj erőt, diszt adhat a miénknek.

E szerény sorok a közéjök szőtt pár mutatvánnyal együtt buzditásként szánvák a hivatottaknak, hogy napjainkban selejtes forditásokkal úgy is úntig — sőt csömörlésig elárasztott irodalmunkat egy valóban érdemes — és nem ephemer babért szerző — fordítással gazdagítani törekedjenek. Hisz vallásos költészetünk legujabb dicsősége is egy fordítás, — hála az Égnek, — oly remek, hogy büszkék lehetünk rá! Oh, ha egy Kálmán-jok akadna e sonetteknek is, mily hálára kötelezné e sorok irójával együtt az ősök szépnek minden tisztelőjét!

De melyiket válasszam ki izelítőül a ragyogó diadémba foglalt 58 ékkő közül? Azt-e, a melyben korunk fájó sebeit oly mélyen érző szívből kiált a költő a vigasz örök Forrásához:

Hallgass meg minket! Oh, hisz nem csak én, —
Mindannyian bilincsekbe verve sírunk,
Egész nemünk beteg, keressük írunk, —
De nem találjuk itt a föld szinén.

(5. Sonett.)

Avagy a legmalasztosabb hittitok — a megtestesülés végtelen kegyelmű végzésének szánt eme sorokat mutassam be:

Kezdetben volt — vak itt a véges elme —
Az Ige — oh, e szót ki érti meg?
Nap s hold csak árnya égi fényeinek: —
És testet ölte végtelen szerelme!

S téged szentelt frigyünk szekrényinek; —
„Legyen" — mondád — alázattal remegve:
S egy új világnak száll reánk kegyelme,
Hol vére szép virági diszlenek.

Vagy a 20. sonett ama sorait, — a melyekben ujra e magasztos tárgyra tér vissza, így énekelvén:

Csodát kivánsz? — Anyát lelsz itt szüzen;
Karján helyét a Végtelen találja.

Hol van a költő, ki őszintébb fájdalommal gyászol az érzékiségbe sülyedt emberiség vak élv-hajszája fölött, — mint B. — midőn az elbódult, megromlott természet bűnös gerjedelmét látva, így zokog:

Szerelmet zeng a dal — s a szerelemnek
Taroltan áll ligetje — és sivár.
Haláltort jár a bűnös ember ár:
A vágy nyomán kín s gyötrelem teremnek.

Ám az orgiák kétségbe esett tombolásának ez egy-két találó vonással oly híven vázolt képe után mindjárt felragyog ihletett lelkében az égbe vezérlő sugár, — s az Isten anyjának méltósága magasztosult szeplőtelen Szűz erénye, — a szeretet tüzében megtisztult s ujjá teremtett világot nyitja meg előtte, a melynek a romlotságba sülyedt óvilág éjére virradt, tiszta, derüs hajnalát — s e hajnal fényes csillagát üdvözli a költő, midőn így apostrophálja — a fentiekre visszatekintve — a Boldogságos Szűzet:

S mihelyt boldog zászlója szüz-szivednek:
Tavasz virul; az ég szent üdve vár;
A földre angyaloknak serge jár,
Ápolgatván diszét az égi Kertnek.

Valóban megragadó továbbá a 25. számú, a melyben a „Virgo praedicanda“ themát a szent Szűz magasztos dicsénekéből vett motivummal egybeszőve, így dolgozza fel az ihlelett lantos:

Országok omlanak, romokba dőlnek,
Sionnak orma, — Róma porba hull:
S dicsednek fénye új — meg újra gyúl,
Ragyogva minden tájain a földnek.

Ezt látta messzenézve jós-szemed,
Midőn a Megváltót öledbe zárva,
Üdvünk szived mélyen fölérezett.

Magnificat! — Igy zeng a bűvöshárfa,
S a földről égbe száll dicséneked,
A csillagoknak útjaid bejárva.

Hozzá emeli (a 40. sonettben) mennyei vágytól epedve hű szolgája esdő szavát:

Oh, hogyha egyszer, — röpke pillanatra
Megláthatnám az égi szép hazát!

Tudom, feledné szűm minden baját,
Látván, mily üdvre van lelkem hivatva.

S Ő — kit „felix coeli porta“-nak dicsér az egyház hymnusa — így válaszol az epedőnek:

Nézz hát reám, — akár nézz óraszámra!
Szivedre zárod — ugy mint én, anyád —
Egykor te is az Isten szent Fiát:
S meglelted üdvöd, ám az ég kitárva!

De attól tartok, gyarló fordítgatásaimmal fele annyi érdeket sem keltek a szives olvasóban az eredeti iránt, mint szeretném; — azért kedvem ellenére is sietek befejezni szerény ismertetésemet. Nem tehetem azt mégis a nélkül, hogy ne utaljak B.-nak — különösen a három „Agnus Dei“ remek feldolgozásában feltetsző s úgy mesteri technikája, mint mélyen költői érzésével kitünő tehetségére. A három gyönyörű sonett közül álljon itt — e sorok záradékául az egyiknek halványan visszatükrözött képe:

„Agnus Dei,“ — ki elvevéd bűnünket,
Hozzád kalauzol ime szent Atyád!
Hogy meghallgatsz, — s szived kegyelmet ád:
Ő bíztat, — elcsüggedni nem hagy minket.

Mi, gyermekeid, fájó keserveinket
Kitárjuk: elvesztvén a szebb hazát,
Vakon kerestük üdvünk szirt-fokát,
S így vesztegettük árva életünket.

Lelkünknek egykor tiszta szűz-havátul
Megfosztva ősi ellenünk galádul,
Letépve rólunk szent malasztod ékét.

Hogy csáb után rohanva, bűnbe estünk:
Kérünk, ne sújts; a porba hullva esdünk!
Add vissza azt az eltünt égi békét!

Katona Lajos.

Irodalmi ujdonságok a szabadkömüvességről. A pápai körlevél folytán hemzsegnek az irodalmak mindenféle könyvektől, melyek ezen felekezet ismertetését tűzték ki feladatul. A pápai körlevél megjelent magyarul is ilyen czim alatt: „XIII. Leo pápa ő Szentségének apostoli körlevele a szabadkőmüvességről. Esztergom 1884. Buzárovits nyomdája. Nyolcz. 26 lap.“ Hiteles kiadás. Legtöbb munka jelent meg franczia nyelven, mert a francziák leginkább tapasztalták az ördögi felekezet romboló hatását. Mindezen jeles munka kapható Palmé kath. könyvkereskedésében (Paris Rue de Saints Pères 76.) de más könyvárudák is meghozatják. Kik népszerüen akarják ismertetni a szabadkőmüvességet, ezen füzeteknek nagy hasznát vehetnék. Kiirjuk czimeiket. La Franc-Maçonnerie, Doctrine, Histoire, Gouvernement. — Par Mgr Fava, Évêque de Grenoble. — Brochure grand in 18 de 104 p. 60 centime. — La Franc-Maçonnerie, voila l'ennemi! Cri d'alarme jeté à la civilisation. — Par S. Coltat, ancien fabricant. — Brochure in 18 de 106 pag. 25 cent. — La Franc-Maçonnerie au Pouvoir (1789—1880.) — Par E. D'Avesne. Brochure in 18 de 96 pages 25 c. Szép papiron 1 franc. — Les Francs-Maçons dévoilés par Eux-Mêmes. Brochure in 32 de 34 pages 10 cent. — La Franc-Maçonnerie, son secret, ses aveux. Par J. Hairdet, Directeur de la Défense. — Une brochure in 16 de 32 pages 10 cent. — Les sociétés secrètes. — Par Claudio Jannet. — Un volume in 32 de 118 pages 25 cent. — Tract sur la Franc-Maçonnerie: Le Secret d'un Franc-Maçon. Száza 1 franc; ezere 8 frank. — Le Poison civique, Maçonnique et obligatoire selon la formule du Dr. Paul Bert. Par Jules Anglade. — 1 vol. in 12 de 96 pag. 35 cent. — Le parti de la liquidation sociale, son but, son organisation, ses progrès depus la Commune de Paris. — Par J. Hairdet, Directeur de la Défense. — — Un volume in 8 de 108 pages 2 franc. — Catéchisme social et politique d'aprés les principes du bon sens, du droit naturel et de la civilisation chrétienne. — Dédié

par un Citoyen á ses Concitoyens. — Brochure in 32 de 96 pages 25 c. — Les Deux Frances: Radicaux et catholiques en 1870. — Par E. D'Avesne. — Un volume in 12 de 386 pages 3 franc. Tessék választani, mind jó.

Institutiones iuris publici ecclesiastici, quas in scholis Semin. Pontificii romani tradidit can. F. Cavagnis. 3 vol. 484, 270, 220. — A mostani pápa által az Apollinareban (a pápai Semin. neve) felállított uj tanszék jeles tanára az anyagot általános és részletes szempontból tekinti. Az első a nyilvános egyházjog alapelveit, a második azok alkalmazását adja elő. Az elsőben de potestate Ecclesiae ex institutione Christi et ex rationibus aequisitis, azután de hujus potestatis subiecto et de Sua organica constitutione szól. A részletesben, az egyház függetlenségére és felsőbbségére, tekintve az államot, továbbá competentiájára vonatkozó kérdéseket fejteget.

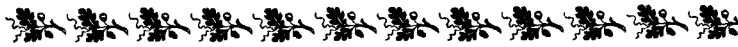

VEGYESEK.

(Ő Emjának) kegyes adakozásaiból a legközelebb lefolyt félév alatt a következők jöttek tudomásunkra: a szegényebb sorsú káplánok közt félévenkint kiosztatni szokott 5000 frton kivül ő Emja adott a nahácsi iskolának 140 frtot, a nyitravezekényinek 50 frtot, a kuklóinak 200 frtot, a guthorinak 60 frtot, a varrasúrinak 80 frtot, az esztergomi szegényeknek 300 frtot, a pozsonyi jótékony nőegyletnek 50 frtot, a csolnoki missiókra 100 frtot, az eisenachi templomra 600 frtot, a győrszigeti apáczáknak 100 frtot, a pozsonyi oltáregyletnek 100 frtot, a budapesti növendékpapság m. e. i. iskolájának 100 frtot, a győri Erzsébet-egyletnek 100 frtot, a budapesti kath. tanító- és kath. tanítónőképezdének összesen 1808

frtot, az esztergomi képezdének 710 frtot, a nagyszombatinak 408 frtot, a zavari szegényeknek 50 frtot, a marczelházi tanitó fizetéséhez 50 frtot, a zelizi tanitónő fizetéséhez 100 frtot, a vágkirályfai plebániaépület fentartására alapitványképen 2040 frtot, a modori templomépités költségeire 378 frtot, a szepesolaszi keresztkútra 100 frtot, a nagykéri tüzoltó-egyletnek 50 frtot, a kolosnémai templomra 400 frtot, a hannoveri templomra 240 frtot, a pozsonyi papnöveldének 50 frtot, a budapesti kath. legényegylet házára 2000 frtot, a budai legényegyletnek 50 frtot, a győri karmelitáknak 50 frtot, a szentgyörgymezei templomnak 50 frtot, az esztergomi képezde épitésére 10 ezer frtot.

(Nyitrai ünnepélyek.) Nagymélt. és ft. Roskoványi Ágoston f. hó 5-én ünnepelte püspökségének huszonötéves jubileumát. Az ünnepélyre a tisztelgők roppant tömege jött be a vidékről Nyitrára, papok és világiak egyaránt. Ő Exját az egyházmegye minden részéből összegyült 150 főnyi küldöttség üdvözölte. A beszédet Krajcsik püspök ur tartotta s a mélyen megindult főpásztornak arany pásztorbotot s gyönyörű albumot nyujtott át. Az album egy latin üdvözlő költeményt tartalmazott Budaváry k. r. áldozár tollából, melyet Gyurcsek kanonok forditott magyarra. Délután a főgymnasiumi ifjuság diszgyülést tartott, melyen szavalati és zenei részletek adattak elő. Az ünnepelt főpap ez alkalomból 200,000 forint alapitványt tett a stola megváltására s 2000 aranyat a Fundatio Mariána-ra. Az isteni tiszteletet Venczell püspöki helynök ő nagysága tartotta. Isteni tisztelet után következtek az üdvözlések.

(Megjelent.) 1. A kereszténység és korunk. Irta Bougaud Emil. ford. Dobos Lajos és Szentannai Gyula l. sz. nagyvárad-megyei áldozárok. IV. kötet. Nagyvárad 1884. 544 l. Ára 1 frt 50 kr. E kitünő munka IV. kötetében szerző az egyház kérdését taglalja. Müvét három főrészre osztja: 1. a kath. egyház; annak történelmi eredete, valódi szervezete, isteni jegyei, fönséges és hatalmas köz-

pontja; feje, kinek homlokára Isten két koronát helyezett: a csalatkozhatlanságot; a kormányzat terén a legfőbb hatalmat. Ezt tárgyalja 12 fejezetben. — Az egyház és egyházak. A kath. egyházzal szembe állítja a protestantismust, megczáfolhatlan érvet von az egy kath. egyház életerejére és az egyházak kikerülhetlen halálára. — 3. Az egyház és a mai társadalom. Minő viszonyban állanak ezek egymással? Igaz-e, hogy az egyház kárhoztatja a mai társadalmat, és nem akar vele megférni? Tárgyalja a sillabus kérdését. Végül szól a pápáról, s elmondja, mily kegyelettel, gyöngéd, odaadó, törhetlen hódolattal tartozik minden katholikus a legfőbb pásztor személye iránt. — Nemsokára az V. kötet is meg fog jelenni, melynek czime: a keresztény élet. Hogy közönségünk is méltányolja e jeles és korszerü munka megjelenését, mutatja, hogy minden egyes kötetet gyors egymásutánban ujra kell nyomatni. A fordítás oly szép mint akár az eredeti. — 2. Specimen Monographiae Capituli Vaciensis. (Instar manuscripti) Vacii 1884. Mayer. Nyolcz. 186 lap. Kováts kanonok ur ő nagyságának eme müvét ismertetni fogjuk. — 3. Lourdes csoda eseményei Lasserre Henriktől. Magyaritva a franczia eredetinek 10. kiadása után folytatása és második kötete a Francziaország lourdesi kegyhelyének. A nagyméltóságú pécsi püspök engedélyével. Utánnyomás fentartva. Budapest Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság 1884. Nyolczadrét 403 l. Ára 2 frt. Oly érdekes a műben tárgyalt események leirása, hogy többen sirva olvasták. A fordítás is jeles, folyékony s helyenkint magasztos. Nagy élvezettől fosztják meg magokat kik e gyönyörü müvet elolvasni elmulasztják. — 4. Egyház-társadalmi alapjogtan. Vezérfonal gyanánt egyházjogi előadásokhoz és müvelt katholikusoknak magánhasználatra irta Haudek Ágoston, pannonhalmi benczés. Győr 1884. Ára 1 frt 50 kr. Kapható szerzőnél Pannonhalmán (Győr-Sz.-Márton.) A dicséretesen ismeretes szerző a kath. egyház közjogának megirását tűzte ki feladatul, melynek első részét képezi

a fönczimzett könyv. Ezt igérete szerint követni fogja az alkotmány- és kormányjogtan.“ Tartalma: Bevezetés: általá nos észjogi ismeretek. Egyházi közjog: I. r. Egyház-társadalmi alapjogtan. I. fejezet, a társaság és annak hatalma általában, II. fej. Az egyház jogi természetét te kintve tökéletes társaság s azért tagjai fölött ugyanoly hatalma, magában ugyanoly jogai vannak, mint minden más tökéletes társaságnak. III. fej. Az egyház külső közjogának alapvonalai. Az igen diszes kiállitott mű a pannonhalmi főapát ő excellentiájának van ajánlva. — 5. Lelkipásztorkodási egészségtan, különös tekintettel a közegészségügytanra. Irta dr. Stöhr Ágoston, a II. eredeti kiadás után ford. a veszprémi növ. papság Pázmánykőre. Bpest 1884. 402 lap. Ára 1 frt 80. Megrendelhető Veszprémben a Pázmánykörnél. A veszprémi Pázmánykör, mely évi munkálataiból már 16 kötetet tett közzé, a magyar lelkipásztoroknak igen hasznos szolgálatot tett, midőn Stöhr jeles müvét egy szakférfiú segítsége mellett magyarította. A mű amellett, hogy a lelkipásztorkodáshoz nagyon hasznos ismereteket közöl, igen kellemes, vonzó olvasmány, megszerzését mindenkinek a legmelegebben ajánljuk. Ajánlták ngos és ft. Vogronics Antal apátkanonok urnak. — 6. Szemelvények a kalocsai növ. papság Sz. Ágoston-egyletének munkálataiból. Kalocsa 1884. 308. l. Ára 1 frt 20 kr. Három nagy értekezés foglaltatik benne: egy bölcsészeti, melynek czélja: sz. Tamás a természetileg és állagilag fennálló testeknek lényegokaira, a lényegokok mibenlétére, eredetére, szerepére és ennek különféle mozzanataira vonatkozó tanait előadni. A második sz. Ágoston „Enchiridionja“ és Viktor püspök: „a vandal üldözés“-ről szóló müve szép sikerült forditásban. Közben több szép költeményt közölnek. Az érdekes és csinosan kiállitott Szemelvényeket a t. közönség szivesen fogja olvasni. — 7. Kath. ifjuságí szinműtár. Szerkeszti Lehman Ágoston. II. füzet. Az első szereplés. Bohózat 1 felvonásban. Irta Sárossy Károly. Az egyetlen kabát. Bohózat. Budapest 1884. Hunyady Mátyás. Nyolcz.

68 lap. Ára 40 kr. Kapható a szerkesztőnél Budapest, Lipóttér 9. sz. a. és Buzárovits Gusztávnál Esztergom. — 8. Magyar Pantheon. Hazánk nagy férfiainak élete és arczképe. Szerk. Dr. Márki Sándor. Pozsony. 1884. Stampfel Károly. Nyolcz. I. füzet. Ára 20 kr. Az egész mű tiz füzetből fog állani. Habár felette olcsó, kiállitása igen szép, az arczképek is jók, a csinos keret által tetszetősek. Ha teljes lesz, a legszebb albumokkal fog versenyezni. (Ugyanez zsebkiadásban már megjelent. Tizenhatodrétben 150 előkelő magyarnak arczképe foglaltatik s rövid életrajza. Ára 60 kr. Egyháziak ezek: Bakács Tamás, Czuczor Gergely, Horváth Mihály, Janus Pannonius, Oláh Miklós, Pázmány Péter, Révay Miklós, Dayka Gábor, Martinuzzi, Verancsis, Virág Benedek.) — 9. A legnevezetesebb fölfedezések könyve. Kiadja Stampfel Károly Pozsonyban. Nyolcz. I. füzet. 32 lap. Ára 25 kr. A mű diszitve van képekkel, földabroszokkal.

(Külföldi irodalom.) 1. Jannucci A.: Firmitudo catholicae veritatis de physicosomatica Deiparentis assumptione. Taurini, 1884. 7 lir. 50. — 2. Disputationes Phisiologico-theologicae de hum. generationis oeconomia. De embryologia sacra, de abortu medicali et de embryotonica de colenda castitate. Auctore A. E. Doctore in theologia. Paris 1884. Palmé (vagyis a Societe generale de la librairie catholique). Nyolczadrét 526 lap. Ára 18 franc. — 3. Leonis X. Pont. Max. regesta, gloriosis auspiciis Leonis D. P. XIII. feliciter regnantis e tabularii Vaticani manuscriptis voluminibus aliisque monumentis adjuvantibus tum eidem archivio addictis, tum aliis eruditis viris collegit et edidit Jos. S. R. E. Card. Hergenröther. Fasc. I. Friburgi Brisgoviae sumtibus Herder, 1884. — 4. Georg Evers: Martin Luther. Lebens und Characterbild. V. füzet: az egyháztóli elszakadása. Mainz 1884. Kirchheim. Nyolcz. 279 l. Kranach által vésett Luther-arczképpel. A müvet már ismertettük. — 5. Abban Stolz nach authentischen Quellen von J. M. Hägele. Freiburg. Herder. 1884. Nyolcz. 265 lap. Ára 2 mark 40 fillér.

Fogjuk ismertetni. — 6. Etude lexicographique et grammaticale de la latinité de S. Jérome. Par Henri Gaelzer. Paris 1884. Hachette. Nyolcz. 472. lap. Szent Jeromos nyelvezetének szótári és szókötési előadása; csak azért említjük meg, hogy kitünjék milyen figyelemben részesül külföldön a latin nyelv, névszerint a szentatyák irodalma. — 7. Dr. Anton Kurtz, Prof. Predigten über die lauretonische litanei. Regensburg 1884. Mainz-nál. A lorettoi letenye sok tekintetben új oldalról világittatik meg ezen sz. beszédekben. — 8. Dr. h. Wundersman Antonius von Padua. Von Sebastian Scheyring. O. S. F. Insbruck 1884. Rauch. Második kiadás. Ára 40 kr. Főleg azok számára iratott, kik kilencz keddi napon kiváltképen tisztelni szokták. — 9. Vocabulier magyar-fançais. Par le general Parmentier. Paris (Seeretariat de l' Association pour l' avancement des Sciences.) Szerző csupán a földrajzi és helyi nevek leirása és kifejezése körül forog, azon czélból, hogy a francziák elvégre hagyják el tévedésekre vezető régi szokásukat, mely szerint az idegen kiejtéseket saját nyelvük jegyeivel irtak. Ugyanezt tette Permentier az arabs nyelv gyakorlatban levő szavaival, miután úgymond a keleti kérdés mindenki ajkán forog s nemsokára fogják a nagy hatalmak megoldani.

(Ratisbonne) Mária Alfons a híres megtért, Jeruzsalemben, hol mint missiófőnök müködött, máj. 6. meghalt, tüdőgyuladásban. Theodor testvére, ki szintén megtért, néhány hóval előzte meg. Alfons, fia volt a strassburgi zsidó Consistorium elnökének. Mint 24 éves, házasulandó külföldre ment, mert választottja igen fiatal volt. Rómába került. Itt a delle fratte nevezetű templomban, mely szent András tiszteletére van avatva, egy szép Immaculata oltárkép nézésében elmerült, azután földre borult s mikor ámulatából felocsódott, az volt első szava: „keresztény vagyok.“ E helyen ilyen felirat vagyon: Heic loci Deipara Virgo adparuit Alphonso Ratisbonne, judaeo Argentoratensi. Vidit et credidit. 1842. jan. 20. Legott megkeresztelték, hittant tanult, s fölszenteltetvén, a zsidók megtéritését

tűzte ki czélul. Jeruzsalemben megvette Pilátus házát s ott zsidó fiúkat s leányokat nevelt. Tekintélyes vagyonát ezen czélra áldozta. Negyvenkét éves önfeláldozás elégséges bizonyíték arra nézve, hogy látása nem volt káprázat, hanem valóság. Vajjon ki áldozta fel vagyonát, életét képzelmi látományért, föltéve, hogy józan eszű, amilyen volt R. akit annyi sikertelen törekvés, annyi makacsság soha sem lankasztott s hivatását élte fogytáig betöltötte úgy, ahogy az Isten anyja parancsolta. A világ fiai meggyőződésüket pénzen eladják, ő meggyőződésének áldozta minden vagyonát, s rendületlen kitartással működött a pályán, melyre hívta szüz Mária. Bevégzett istenes élete végső pecsétje azon igazságnak, hogy Istentől csodálatosan hivatott a ker. vallás elfogadására, a zsidók megtéritésére.

(Lyoni dolgok.) Bennünket is érdekel, hogy Lyonban ilyen jámbor társulat is vagyon: Oeuvre du Manteau de Saint Martin. (Szent Márton köpenyegéről nevezett jótékony társulat.) Czélja ruhával, némi költséggel ellátni a kórházból kijövő betegeket. Szent Márton ünnepén nagy fényű istentisztelet tartatott, mely alkalommal Coste, hittanár prédikált. Másnap gyászmise volt az elhalt tagokért. — Ugyanott Dadolle Abbé hetenkint előadásokat tart a vallásról; mostani tárgya: De l' eglise et du rationalisme contemporain. A rationalismusnak ez időszerint első harczosa Renan s ugyan ő mondotta: Nos ancêtres sont les reformateurs du XVI. siècle. (Ami őseink a 16. századbeli vallásujitók.) Köszönjék ezt meg Renannak a protestansok. Ezen „Cours d' apologetique chretiene," magában foglalja az egész észvédő rendszer megczáfolását. Abbé Ducrost nov. 6. óta hetenkint előadást tart a transformismusról.

(A jövő vallása.) Valamint a gyógytan mérgekkel, a hittan ördögökkel vesződik, úgy a történelem eretnekekkel. Ehezképest kedvteléssel vadászunk a hittani csodabogarakra. A legujabb (azaz már másféléves) vallásnak neve: The society of ethical cultur. (Erkölcsi műveltség

társulata.) Születés helye New-York. Teremtője: volt zsidó Adler Felix. Azután valami protestans felekezet hive lett. Lugujabban eldobva a D. és Reverend előnevet, tanárnak nevezi magát, nem is templomban, hanem csarnokokban tart előadást. Hallgatóinak zöme a kolbászevő zsidókból és uj pogányokból áll. Igéri, hogy megváltoztatja a föld szinét, s boldogságot önt a vallásos keblekbe. Wie heist? Ami horog akar lenni, korán hajlik, mondja a közbeszéd. Adler uram ethikája, merő pogányság; azon különbséggel, hogy mig a régi pogányok ilyen, amolyan istent vallottak, a lélek halhatatlanságát hitték, ez azon közben mindent elvetett, a mi dicséretre méltó volt a pogányságban. Ha volna még képzelhető istenség Adler számára, akkor az a kevélység és tudatlanság (agnosticismus) istene. De ha semmit sem hisz, minek az uj társaság, vallásfelekezet? Azért mert igy remélnek a hivő felekezetektől valakit elcsábitani, s ha egyszer köztük van, a hitetlenségben megtartani. Rombolás egyedüli czéljok, örömük; a társulat egyik előkelő statutuma a hullaégetés. Pensylvaniában aczélból kemenczét is épitettek, ámde egy év alatt csak hét testet kaptak pörkölés végett. Legujabban mielőtt kemenczébe küldetett volna egyik hivének teste, beszédet tartott Adler, ekképen szólva: „A halál keserű mint a kés éle. Mivel is vigasztalhatnálak. Kedves hiveim, a viszontlátás örömeivel nem vigasztalhatlak. A titok, mely az emberi létet környezi, sokkal sürübb, semhogy az emberi szem keresztül hatni birná; hadd beszéljenek ezekről, kiknek esze s lelkiismérete ezekről beszélni enged. Azt nem mondhatom, ha vajjon jobb e rájuk nézve, hogy meghaltak. Az ember arra való, hogy ne csak boldog legyen, hanem hogy másokat is boldoggá tegyen. (Már minek? Meghalásra elégséges, bármely állat. Egyre megy akár jók, akár roszak voltunk, ha nincs más élet.) Ezen kötelesség teljesítésében oly örömet fogtok találni, melyről a világias érzelmü embereknek fogalmuk sincs. (Mit jelent átheusnál a világias érzelmű ember?) Elvégre szerencsés utat kivánt (farwell) a testnek, — nyilván a kemenczébe,

És mi maradt a gyászoloknak? „Emléke — ugymond — be lesz balzsamozva azoknál, kiket elhagytál!“ Mily boldogság ilyen balzsamos emléket hordani az életben keresztül

(*Észficzamok.*) Valahányszor vallási dolog tárgyaltatik az országgyűlésen, vagy a társadalomban s főleg ha a liberalismus eszméje kudarczot vall, rendesen a papok, a vallás elleni izgatás azon szellentyűi, melyen a hitetlenek mérge kifut. Igy történt legujabban is, ahogy izgattak az egyház ellen. Valami falusi hirlapiró kivakkantotta azt is, hogy a vallás a papok találmánya, mert Mayer lexikonában így olvasta. — Libet ineptire, quoniam cum inepto agimus, mondja Lactantius. Tehát ez ép annyi, mintha valaki mondaná, hogy az evés mesterségét a szakácsok gondolták ki; az étvágy van a szakács miatt, nem pedig szakácsok a gyomor evési képessége végett. Ha pedig ama hirlapiró iskolába fog járni, (mert hogy járt volna, nem tünik ki) legyen szives tanár ur, Lucretius következő versét elemeztetni vele:

Scilicet et fessum corpus mandare quieti
Multo antiquius est, quam lecti mollia strata.
Et sedare sitim prius est, quam pocula, natum.

Mint adomát mondják el a következő párbeszédet. Tiszt: „Ki találta fel a puskaport?“ Katona: „Bizonyosan valami tüzér,“ és jóizüt nevetnek rajta; pedig ugy áll a dolog a vallással és mégis sokan mondják a vallást a papok találmányának. Ha a vallás nem lenne emberi lélegzetünk alkatrésze, ha nem volnánk úgy vallásos lények, a mint vagyunk eszes lények, soha sem lettek volna papok, kiknek hivatásuk a vallást szolgálni.

(*Apró hirek.*) Amerikai lapok telvék czikkekkel melyekben a pápát felszólítják, hogy jőjjön Amerikába, mert csak ott lesz igazán szabad. Jelszavuk: let the Pope come her, he will only be free in a free country. — Az angol országgyülés 149 szóval 79 ellenében elvetette azon javaslatot, mely a hullaégető kemenczék felállitását kivánta. Okul felhozatott az általános ellenszenv, melylyel a hul-

lapörkölés találkozik. — Ő szentsége Quillan franczia embernek megküldötte a Gergelyrendet, mert oly mécset, (oltárlámpát) talált fel, mely 8—14 napig is elég, anélkül, hogy benne a tüzet ápolni, vagy igazitani kellene. Ágostában árulja a lámpákat German József kereskedő. — Párisban nagypénteken 12 huslakomát ettek az istentelenek, mindegyikén részt vett 70—200 ember. De viszont számos vendéglős kihirdette, hogy e napon húst nem főzet. Tehát Párisban körülbelül 2 ezer őrjöngő atheus lakik. — Sabaria a neve azon uj német telepnek, mely az amerikai Indiana államban keletkezett. Templomuk sz. Márton tiszteletére van felavatva. Van kath. iskolájok. Kaptak igéretet, hogy póstájok is lesz. Lelkészi tekintetben ellátják őket a közeli benczék, kik St. Meinrad nevü gyarmaton 8 angol mértföldnyi távolban laknak. A kivándorló németeket magukhoz édesgetik. A németek legujabban nagyon törekesznek egyes vidékeket megszállni, hogy nemzetiségük fentartása végett compact községeket alkossanak, mert Grant a tönkrejutott volt elnök, azt találta mondani, hogy csak azoknak kellene megengedni a szavazatjogot, kik angolul tudnak. — Braziliában a rabszolgaságot oly módon törlik el, mint nálunk a jobbágyságot, t. i. megváltás által. Immár vagy egy millió rabszolga lett szabad s az állam 54 ezer conto-t adott ki. Mindamellett még egy millió 200 ezer rabszolga él az államban. — Páduában egy ujság czime: L'urlo de la Canaglia, (a csőcselék ordítása) mely arra törekszik, hogy előbb le kell ölni hizott gazdagokat, csak aztán gazdagodhatnak meg a szegények. — Scheuring hires lyoni ódondász, ki hittani munkákban bővelkedett, megbukott, május végén árverezték egész könyvkészletét.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

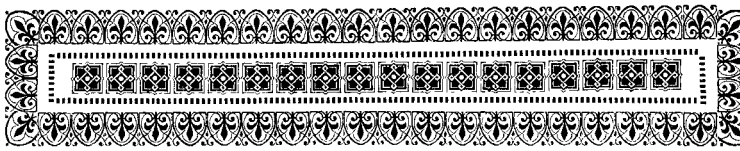

OÚ ALLONS-NOUS? — HOVÁ MEGYÜNK?

„Számot adandó arról, hogy állunk, és hová megyünk, hogy azután a helyzet szerint cselekedhessünk — irom e sorokat.“

Dupanloup.

MI jellemzi korunkat? Ime ez. Az emberek manap már nem az Istenről való eszmék, elméletek és rendszerek, hanem az Isten elleni gyűlölet, az Isten elleni harcz utján vannak. Már nem elégszenek meg azzal, tagadni Istent és vallást, hanem üldözik ezeket szünet nélkül, küzdenek ellenök minden erőből, s élet-halál harczot indítottak kiirtásukra. Az istentagadás és anyagelviség magasbra emeli fejét, mint valaha a mindennemű vallástalanság és gonoszság elkeseredve küzd; mit mondok, nem is küzd már, hanem győzelmesnek látszik. És ami legszomorúbb, a politikusok igen nagy száma, becsületes emberek, de tulságosan bizakodók azon intézményeink hatalmában, melyek annyiszor elárultak és cserben hagytak bennünket, valamint tulságosan bizakodók saját tehetségeikben és képességeikben, a legszomorúbb illusiók következtében nem akarják látni, sem azt, hogy a vallási veszély itt van, közelebb és fenyegetőbb mint valaha, sem azt, hogy a társadalmi veszély sarkon követi a vallásit.“

E sorokkal nyitotta meg Dupanloup püspök nevezetes röpiratát 1876-ban, „Oú allons-nous?“, mely-

ben a titkos társulatok részéről a társadalmat fenyegető veszélyre hívta föl Francziaország és a világ figyelmét.

Nemrég egy még nagyobb tekintély szólt a kath. világhoz ugyanazon dologról, 1884. apr. 20-án, a szabadkőmivesség elleni encyclikájában XIII. Leo pápa. XII. Kelemen óta majdnem minden pápa, számra heten, hallatta szavát e dologban, valamennyien megjelelik a veszedelem stádiumát és nagyságát s arányos figyelemre és készültségre hivják föl a kath. hadsorokat. Jelen igénytelen sorainkkal mi is, megtartva a franczia állambölcs-főpap hadi jelszavát és kiindulását, gyönge visszhangja kivánunk lenni XIII. Leo pápának, a világot fenyegető szabadkőmivesi veszedelem jelzésében.

Bátor és erőteljes kézzel rántotta félre a kereszténység feje XIII. Leo pápa azon leplet, mely a korunk minden baját és betegségét okozó nagy bünforrást a tömegek szemei elől eltakarta. Amit látnunk kell, amit Leo pápa megragadó vonásokkal rajzolt ott, az valójában nem más, mint teljes fejlődés folyamatában kiépülő egyháza az Antikrisztusnak, öntudatos, akart, ismert és positiv ellentéte a keresztény összigazságnak s mindazon áldásteljes üdvnek, melyet a Megváltó a bukott emberiségnek visszahozott. A pápa a szabadkőmivességben szerves és rendszeresen kifejlődött elveit mutatta be egy Isten és emberiség irányában egyformán ellenséges naturalismusnak, mely kiséretében birja mindazon fenyegető jelenségeket és tüneményeket, melyekkel korunk részint reszketve, részint könnyelmüen és gondatlanul, részint óhajtva azokat, már szemben áll.

Mert azon pillanattól fogva, midőn pusztán a bukott emberiség impulsusai szabályozzák az emberek viszonyait egymáshoz, s nem többé az Isten által teremtett, az első bűnbeesés által elveszett, de a Krisztus által

az idők teljében ismét helyreállított természeti jog, — mint ezt az egyház minden emberi viszonyra alkalmazta, — e pillanattól fogva egy előbb titkos, később nyilt harcza mindenkinek mindenki ellen fogja az emberiséget szétmarczangolni, fogja az államokat földúlni, fogja egy értelmetlenné vált keresztény culturának minden áldásait megsemmisíteni: a szentélynek és az Isten által rendelt tekintélynek tiszteletét, a gyöngének védelmét a hatalmasnak zsarnoksága és visszaélései ellen.

Tekintsünk azon szerencsétlen országra, azon sajnálatraméltó népre, mely száz év óta, Isten és emberek elleni régi bűnei büntetéseül, anarchiából anarchiába s mint lázbeteg ágyában, örök nyugtalanságban jobbról balra, balról jobbra hányattatik; tekintsünk Francziaországra, hol azon secta, melyet a pápa stigmájával megjelölt, korlátlan hatalomra s kizárólagos uralomra jutott! Amit ott megvalósulva látunk, az azon sors, mely mindazon országokra várakozik, melyek Krisztus egyházát megvetvén az Antikrisztus egyházához fordulnak. A szentély kirabolva, őrei rablánczra fűzve és szétszórva, nép és állam a páholymesterek zsarnokságának kiszolgáltatva, s mindezek fölött a capitalismusnak, a pénzügyi kizsákmányolásnak, a bankszédelgésnek azon nagy világvampyrja, mely a nemzeteket kétségbeesésbe hajtva s egy mindenható irgalmas Istenben való hitöktől megfosztva egész az erkölcsi agoniáig kiszívja.

S más nemzetek valjon érzik-e, hogy a szörnyeteg őfölöttük is mindinkább hatalmas lesz? Nem akarják az utolsó órában megemberelni magokat, hogy visszatérjenek azon Istenhez, kinek végzetes könnyelműséggel hátat fordítottak, vagy kinek erélytelen szivök tunyaságában oly lanyhán, oly langymeleg módon szolgáltak, hogy kihányta őket szájából? Mindnyájunk hibája, sőt bűne, hogy az Anti-

krisztus egyháza már teljesen constituálta magát. Erősen és szervesen tagozott hierarchiája van, melynek tagjai a pénzgazdag és befolyásos körökből valók, s mely hálóját az egész művelt világ fölé kifeszítette. E hálóba belekerül a vagyonos és művelt osztályokból majdnem mindenki, ki viszonyát a keresztény egyházhoz megbontja vagy csak meglazítja. Az alsóbb néposztályokban a szabadkőmives-hierarchia szorgalmas dechristianizáló és demoralizáló propaganda által működik, s e téren máris sokat elért, annál többet, minél inkább tudta titkon tenni, magát háttérben tartani. Amint az Antikrisztus ez egyházának megvan hierarchiája, megvannak dogmái, symbolumai, mysteriumai, ugy van katekizmusa is. A páholyfők jóváhagyása mellett van az szerkesztve s az állam éllén állók segítségével végtelen mennyiségben terjesztetik el Francziaország ifjusága közt, melynek szellemét megbódítja s melynek szivét megmérgezi. Ilyen a „Manuel d'instruction laique.“ (Paris, Marpon et Flammaron, 1884.) Lehetetlen, a szabadkőmives naturalismus ez Isten és emberiség irányában egyaránt ellenséges katekizmusának rémséges blasphemiáit borzadás nélkül tollal leirni. De elégséges, ha azon gondolatokat a főbb irányokban megérintjük, melyek e szabadkőmives katekizmusban tartalmaztatnak, hogy mindenkinek figyelmét és rémületét fölkeltsük, kit e szörnyeteg secta már hálóiba kerített, de ki szabadságát még némileg megőrízte s a secta sötét terveinek még nem egészen zsákmánya és áldozata.“

Mit tanít e katekizmus az Istenről? Ezt.

„Mi az Isten?“

„Semmitsem tudunk róla.“

„Tagadjátok tehát az Istent?“

„Sem nem tagadjuk, sem nem ismerjük el, egyszerüen nem tudunk róla semmit, e kifejezésnek „Isten“ jelentése ismeretlen előttünk.“

„Isten az, ki mindeneket teremtett s mindenek fölött uralkodik.“

„Honnan és hogyan tudja ön ezt?“

„Ugy mondják.“

„Azok, kik ezt mondják, látták vagy hallották őt?“

„Nem, sem nem látták, sem nem hallották.“

„Tehát nem ismerik őt, épp úgy mint mi.“

„Elismeritek egy magasabb, vezérlő lénynek létét?“

„Mire való ez? Bizonyítsa be ön nekünk annak szükségességét. Mutassa meg nekünk e lényt.“

„E lény szükségességét nem lehet bebizonyítani, s ő láthatatlan.“

„Tehát haszontalanság e dologról beszélni.“

„Minden Isten által létezik, nélküle semmi.“

„Bizonyítsa be.“

„Nem lehet bebizonyítani.“

„Miért foglalkozzunk tehát oly dologgal, amit sem megmutatni, sem bebizonyítani nem tud, s amit nem értünk? E szó „Isten“ nem jelent semmit, nincs értelme. Ezen életben sem létünk holmi magasabb életprincipiumával, sem annak holmi alapokával, végével, czéljával, rendeltetésével nem kell vesződnünk. Ezek mind oly dolgok, melyekről nem tudhatunk semmit s melyekről nem is bírunk mást, mint költött dolgokat, melyek történelmileg magyarázhatók, de manap már el nem fogadhatók.“

„Az Istenek tehát, kikkel a különféle vallásrendszerekben találkozunk, tisztán találmányok, költemények?“

„Tisztán ezek.“

„Nem kell tehát irántok érdeklődnünk?“

„Legkevésbbé sem, oly szándékból, hogy higyjünk bennök.“

„Tehát Istent nem kell hinnünk?“

„Nem kell vele törődni.“

Azon jéghideg, cynikus hang, mely e sorokban nyilatkozik, rettenetes. Nem magában véve az, mert

társaságokban igy beszélő, fölületes, könnyelmű, ítéletéről nem éppen hires, köznapi emberrel eléggel találkozhatni, de akiknek magaviseletét sorban érdek, szenvedély, kétségbeesés, exasperatio vagy hasonlók kirivóan magyarázzák s akiknél kisebb nagyobb mértékben meglátszik, valamennyinél, hogy nincsenek meggyőződve állításaikról. De egy kátéban, egy kézikönyvben, egy az egész világra kiterjedő hatalmas szövetkezet elméleti és gyakorlati alaptanait tartalmazó száz és százezer példányban elterjesztett műben!

Amit pedig e katekizmus a Megváltóról mond, e mérges, habzószáju, diabolikus gyűlölet e helyen nem idézhető.

Az első keresztényekről ott ezt olvassuk:

„Mi fajta emberek közt terjedhetett Rómában a keresztény propaganda?"

„A gazdagok oly vallást el nem fogadhattak, mely a családnak (!), a társadalomnak (!) és a tulajdonnak megvetését tanította. Pál apostoli működése és hithirdetése Rómában ugy mint Jeruzsalemben csak a szegényekre és nyomorultakra, az állás és vagyon nélküli kis emberekre volt befolyással."

A szabadkőmivesség jellege itt már elég világosan és határozottan mint capitalistikus, mint pénzhatalmi mutatkozik, hogy később annál inkább mutatkozzék mint ilyen. De amint ez iránynak állandó kisérője egy fölületes féltudásnak gőgje, úgy itt is. Mert egy más helyen ezt olvassuk:

„A kosmologiák a kereszténység első idejében ismeretlenek voltak?"

„Nem, és hogy mindeme tudományt, mely az ő vallásukkal ellenkezett, megsemmisítsék, a keresztények az egész nagy pogány ókornak épitett és irott emlékeit elpusztitották."

„Tehát a kereszténység, midőn az ókori tudományokat megsemmisítette s maga mindinkább elterjedt, az emberiség történetében nagy visszaesést idézett elő?“

„Mindenesetre; a kereszténység mindent kiirtott, amit korábbi századok fölhalmoztak, hogy annak helyére a középkor sötét éjét és barbariesét állítsa s a kereszténység volt oka, hogy húsz évszázad folyt le Pythagoras óta, midőn Kopernikus és Galilei megjelent.“

Az Antikrisztus egyháza a pénzt, a mammonismust, a pénzcsinálás capitalistikus speculatióját mint minden emberi tevékenység egyedüli és fő rugóját hirdeti és tanítja, innen van, hogy követőit rendesen a bourgeoisie soraiban találja. A magasabb osztályokból közönségesen csak azok tartoznak hozzá, kik a királyságnak, a nemességnek és a papságnak társadalmi föladatától és hivatásától annyira elestek már, e föladatot és hivatást és annak fogalmát oly kevéssé ismerik már, hogy a „vagyonos, birtokos osztályok solidaritásá“-ért rajongnak, szemben, ellentétben a produkáló néppel. Ez utóbbiból, a népből pedig rendesen azok kerülnek hálóiba, kik vagy erkölcsileg teljesen tönkre mentek már, vagy kik szegényes buta gőgben tiszteletnek tartják, ha „fölvilágosultak“-nak, „szabadelvüek“-nek s hasonló valaminek neveztetnek.

Az Antikrisztus iskolájának társadalom-nemzetgazdasági tana elvet minden biztosított családi, egyházi, társulati, községi tulajdont s többek között következő mondatokban jut kifejezésre:

„A tulajdon magában véve jogosult?“

„Igen, jogosult minden oly társadalmi állapotban, hol a polgárok különbség nélkül szerezhetik és élvezhetik azt, és ahol az hivatva van, szakadatlan soha meg nem szünő osztásban egyik kézből a másikba jutni.“

„A tulajdon erkölcsös valami?“

„Igen, mert a tulajdon az emberi tevékenységnek egyik leghatalmasabb mozgatója és sarkantyúja. Az

ember, ki, hogy bizonyos jóléthez jusson, bizonyos mennyiségű javadalmat, birtokot, vagyont fölhalmoz, szükségét érzi, hogy ezeket biztosítsa magának, sőt hogy azokat jövedelmezőkké tegye, mert az inproductiv vagyon árt a társadalomnak. Ő tehát új birtokot szerez magának, legyen az szántóföld, legyen egy gép, mely az ő kezei alatt (hány keze van ily kapitálistának a káté-szerkesztő véleménye szerint?) a munkának és productionak egy új eszközévé lesz. A tulajdon igazságos és szükséges bére, díja a munkának... A tulajdonnak nem lehet határokat szabni... Kétféle társadalmi állapot lehetséges: a communismus és az individualismus. A communismus tagadása az ember személyi tehetségeinek, kit, az embert t. i. a létért való harcz és az önzés, a birásvágy inkább mint bármi más munkára ösztönöz. Az individualis tulajdon jobban illik az emberi természethez. A tulajdon, bármily nagy, mely öröklés és vétel által eloszthatóó s egész a végtelenségig szétoszthatóó, jó. A tulajdon, mely szét nem osztható, és személytelen marad, rossz, melyet bölcs és előrelátó törvényhozásnak nem is szabad megtűrnie. Igy a papság holt kéz, mely szégyen a mai társadalomra."

Látni való, hogy e naturalistikus katekizmusban a tudatlanság, a történelmi tájékozottság teljes és tökéletes hiánya a gőgnek vakmerőségével versenyez. Mult nagy századoknak kiváló társadalomtudományi és practico-sociális munkáiról a sectának sejtelme sincs.

A szabadkőmivesség kátéja a sectának követőit akaratlanul, önkéntelenül azokká bélyegzi, amik valóságban: a phariseusoknak és sadducaeusoknak, a Krisztus korabeli gőgös, korlátolt „fölvilágosultak"-nak és „műveltek"-nek, valamint elv- és jellemtelen parasytáknak szellemi utódaivá.

„Midőn Jézus az ő missióját adá magának, a zsidók három pártra voltak oszolva: a pharisaeusok, sadducaeusok és essenok pártjaira. A pharisaeusok a gazdag, művelt, hazafias osztályt képezték... Ezek Jézusnak pro-

selytákat nem szolgáltattak s csak föl kell ütni az újszövetség könyvét, hogy meggyőződjünk, mily ellenséges indulattal viseltetett Jézus maga irántok.

A sadducaeusok az önző dicsvágyók, a ravaszok, a kételkedők voltak. Ezek hajhászták a nyilvános és vallási tisztségeket, hivatalokat, méltóságokat, minden törekvésök vagyonszerzés volt s Jézus tanát csak azért hallgatták meg, hogy elvessék.

Az essenok pártja volt az, mely Jézusnak legtöbb követőt szerzett. Ezek a szegények és nyomorultak, az örökségből kizártak. Hittek egy jövő életet, örök boldogságot és poklot; vagyonközösségben is éltek."

Hátra van még, hogy az egész szabadkőmivességi rendszer politikai zárókövét ismerjük meg, melyet az Antikrisztus kátéja igy jelel meg:

„Melyik azon egyedüli kormányforma, mely minden szabadságnak gyakorlatával összeegyeztethető?"

„A köztársaság."

A hálátlanok! Mit nem tett mindent Franczia-országban a királyság, — az ancien regime törvényes királysága és a parlamentaris, épp ugy mint az illegitim és a caesaristikus, — hogy a secta uralmát előkészitse! Hogyan segédkeztek és segédkeznek még most is, tudva és öntudatlanul, papság és nemesség a páholyintézmény fölállítása és kiépítése körül! És most ez nekik a köszönet! Azért mondja a szent atya:

„Különösen fontos, hogy az események a mi elődeink előrelátását igazolták. Mert az ő gondos figyelmöknek sem mindig, sem mindenütt nem volt meg kellő eredménye, és pedig vagy a bűnösök ravaszsága és cselei következtében, vagy a többiek könnyelműsége folytán, kiknek érdekükben lett volna vigyázni és résen lenni. A szabadkőmüvesség azért másfél évszázad alatt nem gyanított lendületet vett, és bátran valamint ravaszul minden állásba belopódzva, oly hatalomra jutott, hogy az államokban

ő látszik uralkodni. A dolgok e gyors és félelmetes folyása által valóban bekövetkezett az egyházra, a fejedelmi hatalomra és a közjóra nézve azon baj, melyet elődeink régen előreláttak. Mert odáig jutottak a dolgok, hogy nem ugyan az egyházat, melynek sokkal erősebb alapja van, hogysem emberi hatalom által megdöntethetnék, hanem azon államokat lehet félteni, melyekben a szóban forgó társulat uralkodik, vagy más hasonló secták, kik az előbbi szolgáiul vagy segédeiül odaadják magokat."

Az egész világra kiterjedő e szabadkőmüvesi veszedelemmel szemben itt az idő, élni, cselekedni, a kezet a szívre tenni, a tettek következményeit latolni, a magatartások folyományait előre látni. Hazánkban e baj nem annyira nyilt és acut, de azért talán annyival inkább aggasztó, mert léte nem tagadható. A kormány az utolsó időkben sokszorosan meggyőződhetett róla, hogy a kath. egyház, amint azt máshol sem tette, Magyarországban jogait és igazait nem engedi, nem engedi kivált egy sectával szemben, mely mindenütt a külföldön trónusok feldöntését, politikai zavarokat, anarchiát, lázadást, felforgatást, pronunciamentókat létesített, hol a kormányok az ő befolyásának és nyomásának engedtek. A kormány tehát tanuljon a külföld példáiból s nemcsak ne engedjen e titkos hatalom nyomásának, hanem tehetsége szerint tapossa le azon föld alatti vakand-folyosókat, melyek a barázdáson fölvetett földből, az iskola, házasság stb. körül fölzavart közvéleményből mindenütt fölismerhetők. A tanító egyház pedig hiveire támaszkodva, valamint az utóbbiak az előbbivel kezet fogva fegyverben álljanak résen, mindenki tegye meg kötelességét, maradjon hű táborához s ennek jelszavához, s állja meg helyét. Minden vallás-, társadalom- és államellenes törvényellenes törvénynek ellentállni, a vallási- és társadalmi kérdések védelmében egység és kitartás, ez manap

minden becsületes embernek kötelessége, bármily párthoz tartozzék is. Tömöríteni a sorokat, hogy semmiféle ellenséges támadás meg ne nyissa azokat, s nemcsak a már létesült áradások és kiöntések ellen küzdeni, hanem a gátak minden legapróbb nyilásaira ügyelni is. A víz előre hatol a gát nyilásaiba, azután itt-ott fenyegető sugarakat lök keresztül a gáton, azután egyszerre enged a gát egy része, az ár keresztül tör, s vége mindennek, ekkor minden emberi erőfeszítés hiába már. Ne várjuk be e válságos időpontot! Gátjaink át és átáztak! Őreik vigyázzatok!

Sz. M.

HORROR CAUSAE FINALIS.

(Folytatás.)

A bizmútban nincsenek halak, s az olvadt bizmút magaviselete mégis olyan mint a vizé. Mindenesetre a bizmút pajkos magaviseletű egy lény a természet háztartásában, mely ugy látszik bolondot űz álmélkodó bölcsekből, kik e háztartásban rendet látnak és czélszerűséget csodálnak.

De ne hagyjuk Tyndallt egymagát, ki az olvadt bizmúttal kezében utóvégre is az egész czélszerűséget leforrázni akarná; — különben egy csésze olvadt bizmút silány argumentum a századok gondolatélével fölszerelt philosophico-theologikus faltörő kos ellen, melynek neve: causa finalis. Csak rajta! nem vesszük rossz néven, ha a természettudósok laboratoriumukból néha-néha kirohanást szerveznek. Hiszen ezek az urak, kik természettani, vegytani, élettani, boncztani termeikben a természet minden butordarabját szétszedték, vagy legalább

izrűl porrá tépték, találnak itt egy szemet, ott egy magot, amely czélszerűtlenül szerepel, s aki több czélszerűtlenség után vágyódik azt vigasztalják a csillagok ismeretlen világával; ki tudja, hogy van ott minden, van-e ott rend stb.? „Mi a világhegységnek csak egy szakadékába látunk — mikép itélhetnők meg annak kövei után az egész hegységet;“ mondja az egyik s mondják utána a többiek.

Helmholtz hires physiologus elmélkedvén érzéki észrevevéseink biztossága és pontosságáról, tehát épen azon pontokról, melyek a szerves testben nyilatkozó czélszerűséget mindenki elé fényes világításba helyezik, ily módon iparkodik a jó sugallatot elnémítani: „ha e megegyezés az érzéki észrevevések és tárgyaik közt a szerves teremtő erőnek müve volna: úgy valóban bámulnunk kellene annak czélszerűségét.“ Ez az első benyomás nyilatkozása, tudós és tudatlannál egy, utána jön a superplus, a mivel a tudós rendelkezik: a kétely. S mi ássa alá Helmholtz hitét a czélszerűségben? Ne is szóljunk azon mindenesetre meglepő eredményekről, melyekhez a szemmérési és optikai vizsgálódások vezettek, s melyek szerint a szem, nemcsak hogy nem tökéletesebb optikai eszköz azoknál, melyeket az ember keze alkot, hanem a dioptrikai eszközök kikerülhetlen hibái mellett még olyanokat is mutat, melyeket mesterséges eszközöknél élesen megrónánk, s ne szóljunk arról sem, hogy a fül a külső hangot szintén nem közli velünk valódi erősségének viszonyában, hanem azt sajátságos módon szétbontja, megváltoztatja, s magassága szerinti különböző mértékben gyengíti vagy erősíti.[1] A szem nem a legtökéletesebb optikai eszköz, mutat hiányokat; épúgy a fül nem a legtökéletesebb akusztikai eszköz, megváltoztatja a hangot; — tehát? nem czélszerűség alakította e szerveket? ezt kérdezem, mert nevetségesnek látszik e következtetést Helmholtz szájába tennem.

[1] Helmholtz: A természettudományok czéljáról s haladásairól.

Látszólag nyugodtan, de annál nagyobb virtuális hévvel támadja lépten-nyomon a czélszerűséget, amint azt a közönséges emberi értelem fölfogja, Lange a materialismus borostyános történésze. Ismételten visszatér e kényes pontra Demokritustól egész Büchnerig. A második könyv második részében már kétségen kivül állónak gondolja, hogy a természet eljárását nem lehet öszszehasonlítani azon fogalmakkal, melyeket mi a czélszerűségről birunk. Ez a tények szava, s a jövőtől ujabb bizonyítékokat nem várhatunk. Nagyon sajnálunk egy tudományos nézetet, mely csak állítólagos bizonyossága daczára a jövőtől döntőbb érvet nem várhat, s oly tarthatlan alapon emelkedik. De jól van; a tények szava hajthatlan parancsszó. Csak értsük meg mi is! Lange érdekes képekben beszélteti: ha egy ember, hogy egy nyulat lőjjön millió puskát süt el keresztül-kasul a mezőn, ha tizezer különböző kulcsot készített, hogy egy elzárt szobába jusson; ha egész várost épít, hogy egyetlenegy házban lakhassék, a többit pedig átengedi viharnak, esőnek: akkor ez eljárást senki sem mondaná czélszerűnek s annál kevésbé gondolná, hogy ebben valami magasabb bölcseség, mélyebb okok és értelmünket felülmuló eszélyesség rejlenek. De aki az uj természettudományból akarja meríteni ismereteit a fajok fönmaradása és szaporodásáról, az mindenütt az életcsirák roppant elpazarlását fogja észrevenni. A virágporban s az általa termékenyített magban, a magból sarjadzó növényben, az ismét magot s gyümölcsöt hozó szervezetben ugyanazon mechanismust látjuk, mely az ezerszeres sarjadzás, és a kedvező körülmények találkozása által az életet annyiban föntartja, amennyiben azt föntartva látjuk. Az élőnek veszte, a kezdeményezésnek sikertelensége a szabály, a természetszerű kifejtés pedig csak különös eset ezer közt.

Lange argumentumának éle tehát az, hogy a természetet sarjadzásában és fejlődésében elválaszthatlan társként követi a halál. Számtalan csira, számtalan mag,

pete, és tojás hiábavaló, mert életre sohasem ébrednek. A czélszerűség azonkivül úgy hozná magával, hogy annyi élet ne ébredjen, ha csakhamar szemet kell húnynia. Ha valaminemű czélszerűség egy teremtő értelem előtt intéző eszme gyanánt lebegett volna, lehetséges-e, hogy azon értelem annyi csirát és magot kivet az elemek dulakodásába semmiért és semmire. Szóval mire való a mag, a a csira másra, mint hogy kikeljen? de nem dolgozik czélszerüen, ki a csirát úgy veti el, hogy ki ne keljen. Az ily érveléshez könnyen füzhetnénk hosszú és tragikus elbeszéléseket az állatvilágból; a létért való küzdelemben sok existentia megy tönkre; a czélszerűséget az élőknek egymás közt és a könyörtelen természet ellen folytatott harcznak véres nyomain kell kutatnunk. Hiszen a madár, melynek kis szivét énekében repesni gondoljuk rovarok és magvakkal táplálkozik, tehát gyilkos és kegyetlen; de felé is csak a veszély, csak a halál torka tátong, a ragadozó kánya, vércse megreszketteti, s fészkét, hol a kis család már pelyhekben nyugszik, vagy még csak tojásokban rejlik, csúszó-mászó ellenség kerülgeti. A struggle for existence mind szűkebb karikákba szorítja s ropogtatja az emberi társadalmat is, itt is csak a harcz az élet és a nyerészkedés és önzés korában a legnagyobb bőség és pompa egy lenyügözött és kiszivattyúzott rabszolgaosztály vállaira nehezedik s nehezült.

Ha az élet és a természet átkos s azért egy gondviselő czélszerűségnek be nem tudható oldalait bölcsészeti rendszerbe foglalva látni akarod: a német bölcsészet romokkal födött telkén egy üvegbe vonulva, háttal a világnak, viperák és hienák köpképeitől undorítva megtalálod Schoppenhauert. De ha a német bölcsészettől megóvni akarod természetes józan eszedet, s okosan óvakodol, hogy a mételyből semmi se ragadjon rád, üsd föl hát Eötvös Karthausiát s olvasd el a kor és a szellem tehetetlenségét, renyheségét, bárgyuságát repraesentáló főhősnek egyik lamentatióját. Egy elég lesz; ha

ugyan ily olvasmány által nem akarjuk növelni a megelegiázott czélszerűtlenséget. Csak bénítni, s az ifju erőt lecsapolni képes a főhős, ki mellesleg legyen mondva, miután a bűn és a gyarlóság igen hízelgően szinezett pályáját befutotta, egy fensőbb eszme emelő és éltető behatásán kivül, inaszakadtan, erő és elszántság nélkül mereng s mered fölbomlása felé. Az ily élet s ily olvasmány csak czélszerűtlen embereket állít a világba, kik olyanokká lettek akaratuk s nem a teremtő értelem szándéka folytán. De félre a kritikával! Ime az ily ömlengések csupa illustrácziók Lange érvéhez, mely a czélszerűség phantomját hideg vizzel locsolgatja.

Nincs czélszerűség, hol millióból egy él; nincs czélszerűség, hol ezer és ezer életképes lény halál és élet közt lebeg, hogy egyesek kifejlődjenek; nincs czélszerűség, hol a lét határait két gyilkos, fojtott életcsirák és tönkretett existencziák millióitól átkozott gát képezi: a születés és a halál, — két nagy sír, az elsőben számtalan elvész s kevés menekszik, hogy a másodikban ez is elmerüljön.

Ekkép nyúlik át a materialismus a pessimismus confuziójába, máshol meg az idealismus mámoros ködös világában veszti el fejét! Ó „exact és realis tudomány“ hová fogsz még elbotorkálni, csak vigyázz, hogy elkeseredettségében a vén Aristoteles padjaiba ne tévedj s peripatetikus légy! merész és borzalmas gondolat.

Sokat lehetne még fölhozni a természettünemények sorozatából, ami czélszerűnek nem igen látszik. Míg egyszer adatok és tényeknél maradunk, milyenek a Tyndall, Helmholtz és Lange által fölhozottak, addig a felelet nem lesz nehéz. Vannak még a materialistikus világnézetnek más, általánosabb érvei, melyekre szintén később reflectálunk. — De előbb még egy megjegyzést a természettudósokról, kik közt a két első kiváló helyet foglal el.

A természettudomány egyes szakait nem kell összezavarnunk a bölcsészettel; physika, chemia nem bölcsészet; nyomoznak ugyan okokat, földerítik az össze-

függést, de mindkettő a tünemények határain belül marad; legmagasabb állásukat akkor fogják elérni, ha mindkettő a keretébe eső tüneményeket megismeri: methodusuk pedig abban áll, hogy az ismert tünemények-ből az ismeretlenekre következtetnek; de minden tünemény és természeti tényekről beszéljenek, soha valamiről ami e région fölül áll. Az anyagban azonban, mint az örök és végtelen lét participációjában metaphysikai igazságok is rejlenek, azokhoz a természettudományoknak semmi közük. Lehet-e vagy nem lehet valami elegendő ok nélkül? micsoda a hatékonyság? teremtve van-e az anyag, kormányoztatik-e a czélszerűség törvénye által? vannak-e befolyások az anyagra, vonatkozások anyagban, melyek más szellemi sphaerára utalnak? stb. A természettudós, kit gazdag tapasztalata és rendezett gondolkodás képesít e kérdésekkel is foglalkozni, foglalkozhatik azokkal minden szemrehányás nélkül, sőt indíttatva is érzi magát, hogy a detail munkát egységesen összefoglalja, és azt mélyebb alapokokkal és fensőbb érdekekkel összeköttetésbe hozván egységes világnézet kidomborításához emelkedjék, de mindezt nem a szigorúan határolt természettudományi álláspont hozza magával, hanem a metaphysikai kiindulás, melyet míg emberi ész kutatja a természetet, egy buvár sem fog nélkülözni tudni. Tartsák tehát a természettudósok magukat ami a czélszerűséget illeti Tyndall nyilatkozatához: „Egyszer mindenkorra kimondom, hogy a természetvizsgálónak, mint vizsgálónak, czélokkal és szándékokkal nincs semmi dolga. Hivatása az: hogy nyomozza mi a természet? és nem az, hogy miért ilyen: ámbár ő is, mint mások, sőt még inkább mások, el lesz néha ragadtatva csodálatában azon titkok felett, melyek közt él s melyeknek megoldásához tanulmányai kulcsot nem szolgáltatnak.“[1] Méltán, a természettudomány mint a tünemények okainak és összefüggésének földerítője csak nem akarja a priori kihir-

[1] A hő. III. fej.

detni, hogy ezen kivül semmi sincs s hogy az anyagi világban nincsenek fensőbb igazságok visszatükröztetve s az anyag fölvevő képessége szerint megvalósítva, melyek a természettudományi álláspontról nézve teljesen „titkok“ s remény nem lehet, hogy az empirikus tanulmányok megoldásukra kulcsot szolgáltassanak. A kiterjedt anyag és a mozgás mindennemű górcsövek, hőmérők, s mérlegekkel rendelkezésükre állnak, a többit hagyják másoknak.

Isenkrahe szintén ügyesen választja el a természettudományokat a theologiától, vagyis czélszerűségtanától: „A teleologia helye a természettudományok mögött van, és akkor használja föl a természetvizsgálat által rendbeszedett anyagot, hogy e kérdésekre felelhessen: honnan s mire való mindez! Oly kérdések ezek, melyekhez a természettudósnak nincs semmi köze, s azokban nincs szava, de ép oly kevéssé van joga a teleologusnak meghatározni, mi az a „minden“, ami a természetben fönáll, és történik, ami a természethez tartozik. De a természettudós is elveti a sulykot, és visszaszorítandó korlátai közé, ha mondani merészli: a természethez tartozik csak az, amit én találtam, vagy: amit észre nem lehet venni az érzékek és eszközökkel, az nem is létezik.“[1] Csakhogy e válaszvonalat sokszor tekintetbe nem veszik s különösen a természetvizsgálók részéről történik áthágás, mert jól esik anyagelvi rokonszenveiknek egyet rúgni a theologián. Hát ugyan Tyndall ur megtartja-e a másoknak adott jó tanácsot? épen nem. A bizmút pajkosságával akarja megszégyeníteni az őszbeborult teleologiát; mert a bizmút is ugyanazon magatartást követi mint a víz, következik abból, hogy a víz kivételes sűrűségi állásában semmi czélszerűség nem mutatkozik. A természettudóstól erre nézve megvonjuk a szót; az ő dolga csak abban áll, hogy megállapítsa mind a két tényt, a víz meg a bizmút ily szabályokat követ, a többivel ne törődjék.

[1] Isenkrahe: Idealismus oder Realismus, §. 3.

A bizmútféle ellenvetésekre a czélszerűség szempontjából alkalmas feleletet adhatunk. Kérdezzük Tyndallt: csak akkor lenne-e czélszerű a víz magaviselete, ha nincs az elemek tarka tömegében és a vegyületek végtelen sorában egy sem, mely a vizzel egyenlő viseletet mutatna? Az „élet vonatkozásai az élet feltételeihez, a czélnak és eszközeinek megfelelő volta", a concret esetben a hüllők és növények élete a víz kivételes sűrüségi állásához megszünik-e létezni az által, hogy a bizmút is ily magatartást követ? Mit kiván tehát Tyndall, s mibe rejti ellenvetésének élét? éle abban rejlik, hogy a bizmútban halak nem élnek s mégis ugy sűrűsödik mint a víz, tehát ha czélszerűség honolna a természetben, melyet egy czélt szem előtt tartó értelem alapít, akkor a bizmútnak nem ad egy haszontalan tulajdonságot, s következőleg a víz kivételeiből sem kell czélszerűséget belefektető értelemre következtetnünk. A felelet igen egyszerű. Lehetnek a bizmútban is azon általános tényezők, melyek a víz e kivételeit eredményezik, miután pedig adva vannak a vízben a teremtő fölhasználta a vizet azon szerepre, amelylyel a természetben bír; a bizmútnak lényegéből folyó sajátságait pedig nem kellett megváltoztatnia, hanem lehetett meghagynia; amint vannak — látszólag használatlanul. De nem is lehetett fölhasználni a bizmút e sajátságát, mert olvadt fémben állat élhet, tehát Tyndall szerint nincsenek meg „az élet vonatkozásai az élet feltételeihez, nincs meg a czélnak és eszközeinek megfelelő volta." Azért a bizmúttal a czélszerűségnek nem lehetett dolga, a vízzel lehetett, és volt is.

A vizet tehát fölhasználta a czélszerüség, mert terveibe beillett, a bizmutot nem használta föl, mert más részről nem is lehetett; de azért meghagyta vizzel rokon sajátságait. Tyndall úr talán azt kivánja, hogy a teremtő azokat szükségkép megváltoztatta légyen?

Sok természettudósról elmondhatjuk, hogy a czélszerűséget rosszul fogja föl és tulzásba hajtja, onnan az-

után a szakadatlan érvelés valami nem létező agyrém ellen.

A czélszerűség nem állítja, hogy a teremtő czéljaira való tekintettel megváltoztatta a testek lényegét vagy az abból folyó sajátságokat vagy hogy czéljaira való tekintettel a testeknek oly új sajátságokat adott, melyekkel lényegüknél fogva nem birtak. A czélszerűség tehát nem önkényes, nem változtatta meg a dolgok lényegét, hanem először az egyszerű elemeket sajátságaik szerint kellő mérvben felhasználta, s másodszor az összetett testek közül azon vegyületeket léptette föl, melyeket használhatott s ismét úgy, amint használhatta. A Tyndall-féle ellenvetésnek akkor lenne értelme, ha a czélszerüségtana állítaná, hogy az Isten a víznek a hüllőkre való tekintettel az illető sajátságát adta, mely tömecsszerkezetének magában véve nem felel meg; akkor aztán hozzátehette volna: már pedig az nem igaz, mert a bizmútnak is megvan azon sajátsága, jóllehet benne semmi élőlény nem tartózkodik. Igy is még ráillik a felelet, lehet más czélja is a bizmút e magatartásának; — de fölösleges e gondolatok tovaszövése.

Épúgy elesik Helmholtz nehézsége. A czélszerüség nem mondja, hogy minden, ami van, a legtökéletesebb. A tökéletesnek és czélszerűnek fogalmai nem azonosak, különösen ott, hol a czélszerűségben sokféle, egymást befolyásoló, egymásba nyúló tényező szerepel. Ha az egyes tényezők legtökéletesebbek lennének, akkor talán sok, nagyon sok esetben egymás hátrányára s az egésznek kárára volna összetételük, — kell hogy az egésznek eszméje a czél szerint megszabja és temperálja a részek tökéletességét. E szerint megvalljuk, hogy a szem nem a legtökéletesebb láteszköz, lehetne tökéletesebb; a „homlokból előnövő teleskop, előnyökkel birna, melyekkel most nem rendelkezünk. Hanem bele illenék-e két ily kinövés az emberi szervezetbe. Kétségkivül előnyös volna, ha a koponya oly kemény lenne, hogy minden baltacsapásnak ellentállhatna. De nem vonna-e maga után ily

tömör csont sokkal nagyobb hátrányokat."[1] A szem czélszerűsége optikai tökéletlenségei mellett czélszerű marad, legalább czélszerűbb mint minden chemiai laboratorium, czélszerűbb mint a legparányibb zsebóra. Hiszen minden a czélra, a látásra irányul benne. Ha pedig a nehézség kiinduló pontjait keressük, melyből logicai erejét meríti, azt találjuk, hogy a szem azért nem készült czélszerüen, vagyis, hogy alakulását azért nem intézte valamely czélok után induló ismeret, mert nagy tökéletlenségeket árul el. Fontolja meg még az olyan ember is, ki nem német alapossággal törekszik a dolgok mélyébe hatolni, mily érvelő erő rejlik ebben: azért mert valaki nem működik a legtökéletesebben, nem működik czélszerüen. A kölni dóm épúgy elárulja, hogy czélok után induló értelem rakta össze oszlopait, pilléreit, rózsáit, ékítményei ágait bogait, mint a part alatt letelepedett zsellér vályogból épült kunyhója. De a kölni dóm tökéletesebb! a czélszerűség a czélnak, az iránytadó eszmének nyoma, képe, kivitele az anyagban, a tökéletlen czélnak, a hiányos eszmének épúgy lehet az anyagban megfelelő kivitele, mint a tökéletesnek. A ki belép a kölni dómba és azután meglátogat egy zsellérházat, az mindkettőről elismeri, hogy czél, hogy eszme rakta össze a köveket s a vályogot, és nem lehetett össze-vissza való hajítgatásból alakulniok. Követel-e ennyit a szemben észrevehető csodálatos rend és összefüggés? a kisebb-nagyobb tökéletesség semmit sem változtat azon.

Dr. Pethő.

(Folytatás köv.)

[1] Pesch: Die grossen Welträthsel.

MAGYAR EGYHÁZI IRÓK CSARNOKA.

Náray György
1645—1699.
(Vége.)

Náraynak már ismertetett predikáczióin és az esztergomi káptalani levéltár Liber Ruberében említett Epistolae Sacerdotales kéziratban maradt müvein kivül nyomtatásban megjelent két munkáját ismerjük; mindkettő az egyházi énekköltészet irodalmához tartozik. Az egyik ugyancsak a Liber Ruberben emlitett Szentháromság Olvasója, a másik nagy énekes könyve, a Lyra Coelestis.[1]

Amannak czime:

A Szent Háromság Olvasójárul. Imádság szükségérül és módgyárul. Az körösztényeknek áhitatosságok öregbitésére. Ki adot kisded Könyvecske. Nyomtattatott Nagyszombatban, az Academia Bötükkel Friedl János által 1693. — 12-r. 60 l. — Elül czímlap, ajánlás (Széchényi György érseknek) és előljáró beszéd 8 számozatlan levél. — Egyetlen példánya Lontón, a Rakovszky család könyvtárában.

[1] Toldy Ferencznek egy kézirati jegyzete szerint (l. Magy. Könyvszemle. 1882. 49. l.) Náray a „Cantus catholici" — egy kiadását rendezte volna, mit azonban nem tartok valószinünek. Mert 1-ör ily kiadást Szabó Károly nem ismer. Ha olyat Toldy ismert, az úgy elpendült volna, hogy Szabó Károlynak már nem került volna szeme elé?! 2-or Náray a Lyra coelestis 19. l. idézi a Nagyszombatban kiadott Cantionale 1675. évi kiadását. E kiadást Szabó K. szintén nem ismeri. De ha Náray csakugyan rendezte a Cantus catholici valamely kiadását úgy a Lyra coelestisben bizonyára azt fogta idézni. Azaz: akkor a Náray által rendezett kiadás csak ez, az 1675-i lehetne. Ámde ismét nem valószinü, hogy Náray ezt a kiadást rendezte volna. Ő 1675-ben csütörtöki plébános volt. Nagyszombatban, az érseki és egyetemi székhelyen, az akkori katholikus értelmiség gyúpontjában senki sem találkozott volna, kire e munkát bizzák, s egy távol lakó falusi plébánosra szorultak volna! Ki fogja ezt elhinni!

E könyv nem árulja el szerzőjét, azt magam nem nem láttam, s igy csak sejtem hogy az a Náray müve. A czím, a nyomtatás ideje és helye támogatják sejtelmemet. Bibliografiai leirását felfedezője, Szabó Károly után adtam a „Magyar Könyvszemle“ 1879. évi folyamának 124. lapjáról.

Különben a Szentháromság olvasójának elvégzése módját közli Náray a Lyra Coelestisben is, a 106. lapon. Nem volt ez egyéb, mint az olvasó énekelve. A Miatyánk, Üdvözlégy. Hiszek egy énekelve mondatott el, Náray szövege és dallamai szerint, s bizonyos versiculusok vettettek közbe, a Szentháromság dicséretére, szintén énekelve. A kántor, vagy énekes gyermekek előéneklése mellett Náray ezen ájtatosságot kivált hosszabb processiók alkalmára ajánlja. — A lontói unicumban valószinüleg még némely tanítások is vannak „az imádság szükségességéről és módgyáról.“

Náraynak másik reánk maradt müve, mely neki a magyar egyházi és zeneköltők között diszes helyet biztosít, a következő czímmel bir:

Lyra Coelestis, Suavi Concordia Divinas Laudes personans, Hominumque animos a Terrenis Ad Coelestia avocans. Elaborata et juxta Musicales Notas in Harmoniam adoptata, Nuncque primo Typis edita: Opera et Studio Admodum Reverendi Domini Georgij Naray. Archidiaconi Zoliensis, Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Canonici, Seminarii S. Stephani Regis Ungariae p. t. Praefecti. Superiorum permissu. Tyrnaviae, Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann. Anno MDCXCV. — 4-r. 237 lap. Elül: czímlap, ajánlás (Kollonics esztergomi érseknek) Proemium, Praefatio és Approbatio (mind latinul) 8 — végül: Index és Errata 4 számtalan levél.

A könyvnek bővebb leirását és mint zeneműnek jellemzését, ugy beosztását is szakértelemmel adta Bogisich Mihály Magy. Egyh. népénekek czimű, már idézett értekezésében (26. l.) és az Egyh. müvészeti lapokban 1881. 296. és köv. l. miért is én itt mindezeket elhagyva,

tulajdonképeni czélomra, Náraynak a költőnek ismertetésére sietek.

Náray költészete nem a teremtő képzelet, hanem a mély érzés nyilatkozása, s ebben ő egészen korának gyermeke: folytatója a XVI. század vallásos költészetének s képviselője a XVII. századának. Csak későn következett be nálunk, folyton harczoló és a létért küzdő nemzetnél, ahol a költőt csak ritkán melegíté a belső szükség, hanem majd mindig a napnak követelése sarkalá — ez a „muszáj múzsa" amint egy szellemes irónk nevezé — nálunk csak későn következett be azon idő, midőn a költészet mai alakját kezdé felölteni, melyben az szép eszméknek a teremtő képzelet által megérzékített alakban való előadása. A XVI. és XVII. században az csak egy-két lángelmének revelálta így magát, s ilyet Balassán és Zrínyin kivül nem nevezhetünk. Mert a századoknak más és más ideája van a költészetről, s Tinódi versei a magok idejében ép oly hatásuak voltak, mint a „Talpra magyar", vagy a „Szózat".

Jó volt ezt itt megemlíteni; mert Náray, saját kárára, szintén kora divatának uralma alatt állott: tőle több tellett volna, mint amennyit nyujtott.

Tehát az érzelmeknek költészete rezeg Náray húrjain; ehhez járul az oktató elem és a naiv hang.

Ime, ez Náray költészetének fizonomiája.

Azonban a tisztelt olvasó már eddig is ismeri Nárayt annyira, hogy elhiszi nekem egyszerű szavamra is, mikép egy-egy gyönyörű hasonlat vagy képben az igazi költészet lehe is meg-megérinti lelkünket. — Ilyen például azon gyönyörű éneke a 157. l. melynek czíme:

Cantio novissima de Nativitate Christi.

Hogy kedves álmot szerezzen
Szülöttinek,
A Szűz Anya igy énekel
Kisdedinek:

Aludj, gyönyörű gyermekem
Isten fia,
Aludj, aludj én szerelmem
Világ dija.

Én gyermekem, én Istenem
És Teremtőm,
Én örömem, minden kedvem,
Üdvözítőm.
Ágyacskádnak violákat
Szedegetném,
Édes szivem, kiben téged
Helyheztetném.

Szüzességemnek liliom
Koronája,
Angyalok öröme és nagy
Vigassága.
Paradicsombeli drága
Kedves virág,
Aludj, tégedet ohajt az
Egész világ.

Égi mannát, világ minden
Édes étkét
Neked adnám, de Szűz Anyád
Emlőtejét
Inkább kedvelsz, örömem, égi
Kenyerem
Ki által emberek örök
Éltit nyerem.

Most egek harmatos mézet
Csöpögtetnek,
Isteni malasztot nekünk
Leeresztenek,

Ádám vétkit, Éva átkát,
Megszüntetik,
Midőn Jézus Szűztől világra
Születik.

Egek, világ, minden állat
Vigadj, örülj,
Látván, hogy Isten mi rajtunk
Igy könyörül.
Hálát adj élő Istennek
Magosságban,
Mert már mi is jutunk hozzá
Mennyországban.

E költemény nem volna méltatlan egy Mindszentyhez.

Költeményeiben az okható elemet okadatolják a kor viszonyai; mert az még mindig a vallásos küzdelmek kora volt, habár vége felé hajlott is már a katholicismus győzelmével. De okadatolják Náray helyi viszonyai — plébánoskodása alatt sok eretnek közepette lakván — és kitűzött czélja; mert müve Praefatiójában ad Cantorem seu ad Lectorem maga mondja, hogy ez énekeivel a hittől szakadtakat akarta a katholikus templomokba édesgetni. Ime, az ellenreformatio ugyanazon eszközökkel él, mint a reformatio.[1]

Ama gyermetegség végre, mely énekeit oly kedvesekké teszi, Náray lelkületének volt jellemvonása. Ezt az eddig elbeszéltek eléggé kitüntetik.

Énekeinek költői becse, a jelölt szempontokból itélve, különböző. Point mindenikben van. S ez sem épen mindennapi, kivált a protestansoknál. Több azonban a forró érzés valódi dythirambja. A sok közül (Mária siralmak 62. és 65. l. Mária énekei 107. s köv. l. Ad elevationem 102. l.) legyen itt legelőször kiemelve: a 62. lapon álló Mária-siralom és De puro amore Dei a 151. lapról.

[1] L. Ipolyi Veresmarty M. élete és munkái. 11. l.

Planctus B. M. Virginis.

Álla Krisztus keresztinél
Szűz Anya keserves szivvel,
Nézvén az ő Szent Fiát.

Szent kezeit emelgette
Kivánván, hogy illethetné
Szent Fia szent tagjait.

Mondd Mária miket láttál,
Midőn keresztnél állottál,
Könyvező szemeiddel?

Hogy keresztről elmélkedtem,
Akkor szivemben éreztem
Simeon hegyes tőrét.

Mondd Mária stb.

Láttam az szép ábrázatot,
Ki vigasztalja világot,
Vérrel megrutíttatva.

Láttam gyenge kezeket is,
Bennek levő szegeket is,
Keresztfának oltárán.

Láttam ártatlan lábokat,
S egyéb szentséges tagokat,
Kemény fához szegezve.

Állván a keresztfa alatt,
Láttam sebesült oldalát
Longinus dárdájával.

Láttam szülöttemet sirni,
És atyjának könyörgeni
Nagy kiáltó szavával.

Mondd Mária, mit miveltél,
Mikor Jézust elvesztettél,
Az angyaloknak Urát?

A keresztfát ölelgettem,
És földrül felszedegettem
Csokulván vércsöppeit.

Ne sirj ó szent Szűz Mária,
Mert fel támad te szent Fiad,
És téged megvigasztal.

Vigasztalást végy szűz Anya,
Mert mindeneknél szent Atya
Tégedet föllyebb kedvel.

Drága gyöngyök koronája,
Téged, Isten szent mátkája,
Mennyekben megdicsőit.

Felmagasztal örök Atya,
És jobbja felől állatja
Téged te szent Fiadnak.

Hol legnagyobb méltóságban
Helyheztetel asszonyságban[1]
S örök birodalomban. Amen.

Még szebb és lángolóbb a 151. lapon álló latinból fordított ének:

[1] „Asszonyság" megfelelő kifejezése az „uraságnak."

Cantio de puro amore Dei.

Szeretvén Istent szeretem,
De nem más szeretettel,
Hanem, mennybéli Isten,
Kit szivembe rekesztél.

Tüzes nap csillagokkal
E szeretet lángjának
Nem lehettek ti eszközi,
Ki szeret ingyen, annak.

Nem indit arra gyönyörü
Paradicsom reménye,
Sem örök halál félelme,
Szörnyű pokolnak méllye.

Vett, vagy vásárolt szeretet
Nem oly annyira kedves;
Semmit nem kérvén, sem félvén,
Szeretem, mert szerelmes.

Szeretet lángjátúl elmém
Olvad! ó boldog élet!
Midőn téged, én Istenem,
Holta után szemlélhet.

Ámbár a pokolnak tüze
Égi világossággal
Eloltassék, mégis fogok
Szeretni valósággal.

Ne adj semmit, mégis tűlem
Isten, fogsz szerettetni;
Kárhoztass bár, mégis tűlem
Nem fogsz meggyülöltetni.

Szakadjanak le az egek,
Pokol megemésztessék,
Mégis tőlem szerettetni
Fog drága szent Istenség.

Szeretvén Istent szeretem
De nem más szeretettel,
Hanem az ingyen szerető
Szivben kit rekesztett el.[1] Amen.

Ezen fordítás a latin eredetivel összehasonlítva eredeti költeménynek értékével bir ugyan, de lássunk egy gyönyörű eredeti éneket is, a 102. lapról.

Alia Cantio ad Elevationem.

Oh édes Jézusom,
Mennynek királya,
Oh édes Jézusom,
Örömnek árja!
Tégedet egyedül
Lelkem kivánja,
Tégedet Jézusom,
Föld, menny imádja.
Lelkemet, lelkemet,
Vedd Jézus jó kedvemet,
Neked áldozom szivemet
Oh édes Jézusom
Mennynek királya
Oh édes Jézusom,
Örömnek árja.
Tégedet már jelen
Lelkem imádja,

[1] Vagyis: azon szeretettel szeretem Istent, melyet az rekesztett szivembe, ki ingyen szeret engem.

Nagyobb jót náladnál
Mást nem kivánja.

* * *

Angyalok, angyalok,
Jőjjetek mennyei karok
Jézussal vigadni akarok.
Oh édes Jézusom
Mennynek királyi,
Oh édes Jézusom
Örömnek árja!
Mézizű édesség
Mennyei manna,
Boldog a lélek, ki
Téged kivánja.

* * *

Angyalok angyalok,
Emberi minden állatok
Jézusnak hálát adjatok.
Oh édes Jézusom
Mennynek királya,
Oh édes Jézusom,
Örömnek árja!
Szentséges áldozat
Isten Báránya,
Lelkünknek készített
Szép vacsorája.

* * *

Jőjjetek, jőjjetek
Áhitatos tiszta lelkek,
Jézusban részesüljetek.
Oh édes Jézusom

Mennynek királya,
Oh édes Jézusom
Örömnek árja!
Élek én, már nem én,
Él Jézus bennem,
Te bírjad éltemet
Édes Istenem.

* * *

Istenem, Istenem
Engedj nyilván is szemlélnem,
Szent szinedet dicsőségben,
Oh édes Jézusom
Mennynek királya,
Oh édes Jézusom
Örömnek árja!
Élek én, már nem én
Él Jézus bennem,
Te bírjad éltemet
Édes Istenem.

Bármily szépek legyenek is ez énekek, bármily forró és magas szárnyalatú bennök egy jámbor lélek érzése: nem lehet tagadni, hogy Náraynak kemény küzdelme volt a magyar nyelvvel. Nemcsak hogy nyelvtani hibákat ejt, de gondolatai és érzelmei nem is lelik meg a teljesen alkalmas szót, kifejezést.

Legyen azért szabad, csak kivonatban, egy latin költeményét közölni, melyben a nyelv Náraynak jobban hatalmában levén, a költői szépség zavartalanabbul fog reánk hatni.

Cantio animae devotae in persona Mariae Magdalenae Christum suspirantis et inquirentis.

Magdalena, mortuo
Jesu et sepulto,
Mane dum non reperit
Ipsum in sepulchro.

Flendo currit clamitans,
Neque scit effari,
Jesu amisso qualiter
Possit consolari.

Mindent megkérdez, mindent bejár, a szeretet és fájdalomtól kínzott kebellel.

Per silvas te montium
Jesu inclamabo,
Odor florum ubi es?
Cor tibi sacrabo.

Per colles et per valles
Nullus jam occurret,
Qui volenti animae
Medelam procuret.

Cursu navis in mari
Ipsi propinquale,
Saevos maris vortices
Nec multum curabo.

De hiába! Bejárta a tengert is, kikötőbe jutott, s Jézust nem lelte. Vissza indul tehát Jeruzsalembe, a szent városba, s felsohajt:

Coelo fulgens dic o sol
Ubi vides eum?

Tibi non absconditur,
Jesus, lumen meum.

Stella felix, quae Magos
Ad Jesum duxisti,
Et mihi compare nunc,
Ipsis quae luxisti.

Hiába mennék a Kalvaria hegyére — ugymond — onnan láttam, hogy már elvitték őt. Tudom, hogy levették a keresztről, tudom, hogy eltemették, a sirt pedig üresen leltem. Mégis:

Revidebo denuo
Locum sepulturae.
Quis scit forsan rediit
Ab urbe vel rure.

Et ecce dum video,
Illic hortulanum,
Quaero, num sustulerit
Ipse Jesum charum.

Sed dum ille conversus
Vocat me Mariam,
O, o ter beatam me!
Agnosco Messiam.

Nil est cordi dulcius,
Quam Jesum videre,
Ejus in praesentia
Beata gaudere.

Nil mundi deliciae
Sunt, quas degustavi,

Corporis blanditiae,
Quas repudiavi.

Poenitere gaudeo
Et peccata flere,
Mori et nil aliud
Scire vel videre.

Da nobis o Jesu mi,
Noxis liberari,
Post mortem in aethere
Tibi sociari. Amen.

Valóságos művészi becsű románcz, mondja Bartalus,[1] kivált ha dolgát rövidebbre fogná.

Az oktatásban mindig korrekt, világos, népies, nyomatékos. Előszeretettel szól a próféták hathatós nyelvén.

Valljon mond meg ember, ki teremtett téged?
Talán csak anyádtul igy születtél véled;
S hogy Istennel nincsen semmi számvetésed?

Szántsad, vessed, mivelj, ami szükség ahoz,
Napfény eső nélkül föld gyümölcsöt nem hoz
Mért hogy Isten nélkül, ember, lenni gondolsz?

Tartasz — a te barmot, hogy tenéked ártson,
Vagy mardosó ebet, hogy reád ugasson,
Vagy hogy módja szerint inkább használhasson?

Barom, ökör, szamár megismeri urát,
Amint irva vagyon, s hallja az ő szavát;
Mért te öregbited az Isten bosszuját?

[1] Magy. egyházak szertart. énekei. 143. l. hol átirt dallamát is közli, annak magyar stilja kedvéért.

De ti épen ellenkezőleg, gonosz bünökkel sértitek az Istent:

Sodoma szőllője már a ti szőllőtök,
Aspis kigyó mérgit isszák a torkotok,
Sárkányok epéje okádott borotok.

Ámde rajtatok is van az Úr büntető keze:

A ti országtokat idegenek birják,
Előletek szedik földeteknek zsirját,
Mások munkátoknak veszik bérit s diját.

Mézzel tejjel folyó földed is már nem oly,
Buza helyett üszög terem, s árpa, konkoly,
Mert miadtok[1] áldás égből reá nem foly.

És még számos egyéb csapás is van rajtatok. Azért:

Szent István, szent László királytok hitire,
Kiktül tévelygésbe estetek messzire,
Térjetek és visszajőjjetek végtire.
(Farsang napokra 35. l.)

Náraynak még sok oktató éneke megérdemlené a közlést; de nem akarván szerénytelenül sok teret foglalni e becses folyóiratban, csak megjelölöm az érdemesebb darabokat. Ilyenek a többi „Farsang napokra" való énekek. 39—56. A 104. s köv. l. pedig a Szentháromság tanát szép és népies hasonlatokkal találón magyarázza.

A naiv hang Náray majd minden énekében megcsendül; de soha sem feledi, hogy templomi énekeket ir. Legszebb e nemben a Hajnali ének 11. l. és a 34. l. Karácsonyi ének:

[1] Miattatok. Értsd: gonoszságtok miatt.

Kincsem, én szivem,
Aludj édes kisdedem.
Jézus én kedvem
Mézbeli édes ízem.
Aludj, aludj, aludj, aludj
Aludj, aludj, aludj édes kisdedem.
Tied, tied, tied, tied,
Tied, tied, barmok jászla bölcsőcskéd,

Szivem, örömem
Aludj édes kisdedem,
Szerelmem, mézbeli édes ízem
Aludj, aludj, aludj, aludj,
Aludj, aludj,
Jászolbeli szalmacskán
Lelki édes nyájacskám stb.

Forrásukra nézve, énekei legnagyob részt eredetiek, részint azonban forditottak. Forditásai szabadon hivek. — Ezek közt legszerencsésebb a Landate Dominum de coelis, laudate eum in excelsis 148. zsoltárnak hymnusi szárnyalása a 12 l. melynek rövid mondatai nagy erővel és emelkedettséggel adják vissza az eredetinek szépségeit:

Dicsérjétek őtet egeknek egei,
S egek fölött vizek dicsérjétek nevét,
Mert ő mondja vala, és azért lőttenek,
Ő parancsol vala, és teremtettenek.
Elrendelé őket s örökön állandók,
Tőn parancsolatot, és el nem mulandók.

Az Úr dicséretit az égen és földön
Angyalokkal ember vigan énekeljen.
Mert felmagasztalta az ő népe szarvát,
Égre felemelte reménysége czélját,
Midőn tüle várjuk mennynek boldogságát,
Örömünkben mondjunk vigan Alleluját.

Dicsirjétek Urat az ő szenteiben,
Dicsirjétek őtet örök erejében,
Dicsirjétek őtet ő nagy hatalmában
És ő nagy voltának a sokaságában.
Dicsirjétek őtet szép vigasságban
Az ő nagy felséges méltóságában.

Áttérek már Náray költészete külső alakjának ismertetésére.

Legelőször is a strófa alkat, régi vallásos költészetünk ezen fényoldala,[1] Náraynál is a legnagyobb változatosságot mutatja. Három sorostól a tíz sorosig mindenféle faju versszakra talál nála az olvasó, s egy és ugyanazon schema talán kétszer sem fordul elő. Azonkivül strófáiban a különböző hosszúságú és alkotású verssorok legkülönbözőbben váltakoznak, mi strófáit kellemes csengésűvé teszi. Némely versszakai egyenesen a középkori vallásos költészetre emlékeztetnek, mint p. o. a 3. l. kezdődő „Istennek tiz parancsolatja", melynek strofaalkata tökéletesen megegyez a Példák könyve czimű codexünk 31—33. ll. olvasható, hasonlag a tizparancsolatot magában foglaló versével[2], nemkülönben a Régi Magyar Költők Tárának I. kötete 164—174. lapjain olvashatókéval.[3] Az áriát azonban azért szintén réginek mondani nem merném, mert Náray a régi és már megzenésitett énekekre is új, maga alkotta dallamokat szokott alkalmazni.

Verssorait majd kivétel nélkül ütemek és nem lábak szerint kell mérni, s a magyaros choriambusi lejtés csaknem kivétel nélküli. Soknál egyenesen a nép ajká-

[1] L. Értekezésünket: Egy tekintet középkori vallásos költészetünkre. Uj M. Sion. 1789 181. l.

[2] L. Nyelvemléktár VIII. k. 102 lap.

[3] Ezek a Winkler Codexből valók, l. Nyelvemléktár II. kötet. 194—203. ll. mely 1506-ban iratott, de bizonyosan XV. századi szöveget is artalmaz. A példák könyve 1510-ből való.

ról vett rithmus félreismerhetetlen (p. o. Hymnus de contemtu mundi 39. l.) Imitt-amott megkisérli ugyan a görög-római mértékek utánzását és p. o. az „Ut queant laxis“ Ker. sz. Jánosról való hymnus forditásában — de elég szerencsétlenül, s mindjárt a rimet is beleviszi. A verssor néha — bár ritkán — szabálytalan. Nárayt sem bántja, mint régibb énekköltőinket átalán nem, ha a sor egy szótaggal rövidebb vagy hosszabb lesz a kellőnél: ezt az egyenetlenséget az éneklés közben könnyü elsimitani. Ezt Náray világosan mondja is a Praefatioban ad Cantorem seu Lectorem. Valamint — ugymond — a zsoltárok versei majd hoszabbak majd rövidebbek, de azért az összevonás vagy kinyujtás által ugyanazon dallamra énekelhetik: úgy az én énekeimben is rövidebb vagy hosszabb némely vers egy-két szótaggal, vagy egy egész szóval is. De azért az ügyes énekes könnyen alkalmazhatja a dallamhoz a szövegét. — Rimeiről nem sok jót mondhatunk. Ez átalában gyöngébb oldala régi költészetünknek, habár egy-két szerencsés rimelőt a régi kor is mutat fel. Ilyen p. o. Pelbárt a sz. Katalin-legendában; mindazáltal elmondhatjuk, hogy régibb költőinknél a rim iránt csak annyi érzék sem mutatkozik, amennyit — per analogiam itélve — a népdaloktól tanulhattak volna. A népdal bizonyára akkor sem tűrt 20—30 „vala“ rimet egymás után. — Náray a rim tekintetében annyival roszabb a többinél, hogy legtöbb nyelvhibáját a rim kedvéért követi el. Épen nem kételkedik tárgyas alak helyett tárgyatlant használni, ha a rim ugy kivánja, jóllehet máskor helyesen szerkeszti a hasonló mondatot.

Náray költészetének külső alakjában, amint azt itt ismertettük, félreismerhetetlenül nyilvánul a nemzeti népies rithmus s neki, valamint átalában a régi katholikus énekköltőknek nagy érdeme, e rithmus megőrzése az utókor számára; míg a protestans énekköltészet, Szenczi Molnár Albert énekeskönyve által, mely a franczia zsoltár-énekeket századokra közkeletűvé tette, a nemzeti

rithmustól el, és idegenhez vezetett.[1] Igen sokat, sőt mindent tettek amazok a magyar nemzeti zene-traditio megőrzésére. Kevés művelt nép van Európában, mely kibélyegzett nemzeti zenével, rithmussal, tánczczal birna, mint mi magyarok birunk. E traditio megőrzésében kath. vallásos énekköltőinknek, köztük Náraynak, nagy érdeme van.

Ő nemcsak mint költő, de mint zenész érdemli e tekintetben az utókor háláját. Szivesen átengedem itt a szót régi egyházi zenénk legjelesebb ismerőjének, Bogisich úrnak, ki akademiai székfoglalójában Nárayt a zenészt igy jellemzi.

„Náray vallásos kedélyének legszebb virága a már emlitett Lyra coelestis cimű magyar-latin énekeskönyv, mely tulajdonképen csak a XVIII. században terjedt el átalánosságban, s szép lendületes versei, de legkivált gyönyörű magyar dallamai folytán a mult század legszebb elmeszüleményei közé állítandó.

Náray Györgyben tehát költőt és zenészt birunk. Toldy Ferencz Ányos Pálról mondja,[2] hogy egyike a legköltőibb kebleknek, mik magyar nyelven zengették érzelmeiket. Lelke csupa hév és ohajtás. Érzékeny szive a hazáért és barátságért lángolt. — Ugyanezt mondhatjuk Náray Györgyről, mint magyar zenekköltőről, ki vallásos keble érzelmeit olvadékony, a katholicismus fenségét komoly, méltóságos, az ősi magyar busongó zenerithmust feltüntető zsöngékben festi. Énekeit egy szólamban irta, de benne van a csillogó harmonia, mely olyannyira megragadja lelkünket.

A magyar zeneműtörténet sokat köszönhet Náraynak. Énekeiben a népies könnyű, s ünnepélyes komoly magyar rithmus egybe olvad. Czélja vala a más felekezetüek között lakó sziveket az ének által az Isten há-

[1] Bogisich. Magy. egyházi népénekek. 12 l.

[2] A magyar nemzeti irodalom története. 125. l.

zába csalogatni, amit csábitó szép ősmagyar dallamaival könnyen el is érhetett."[1]

Egészitsük ki a kitünő katholikus szakértő e lelkesült itéletét nem kevésbbé jeles protestanséval, a Bartaluséval, ki Nárayt mindenben „a maga utján járó" tehát eredeti zenetehetségnek mondja.[2]

Náray énekszerzeményeiből, mostani hangjegyekre átirva, közöltek Bogisich és Bartalus most idézett müveikben; s Bogisich még Czobor Bélának folyóiratában az Egyházmüvészeti lapban is, annak 1881., 1882. és 1883. folyamában, mire t. olvasóink becses figyelmét felhivni bátorkodunk, kiknek módjában áll e gyönyörü dallamokat ujra használatba hozni. A XVII. század magyar vallásos népénekünk classicus kora. Ha igazán egyházi és szivünktől szakadt magyar stilust akarunk az egyházi népénekben meghonositani, tegyük e gyönyörü dallamokat ujra közkeletüekké. A tán kissé régies szöveget könnyü lesz modernizálni.

* * *

A nagyszombati társas Ker. sz. János kápolnájának minden zugát jól megnéztem, de a padlata alatt nyugvó Náraynak semmi emlékét sem találtam. Ott van az egyik falba alkalmazva ama bronz betüs vörös márvány emléktábla, melyen az esztergomi káptalan Pázmány biboros érseknek köszönetet mond a templom kibővitéseért; ott van a másik falban Lósy primás siremléke, mely a templom szentélyéből akkor került oda, midőn ugyanazon esztergomi káptalan a mostani stallumokat helyeztette a szentélybe. Náraynak emléke nincs. Helyettesitse azt e szerény életirat.

Te pedig nyugodjál jámbor férfiú! Rég kihalt a nemzedék, mely tanításodon okult, szent példádon épült, jámbor énekeiden az Isten dicsőitésére hevült. Énekeidet

[1] Egyházi népének. 25—26. l.

[2] A magy. egyházak szertartásos énekei. 136. l.

ma csak a poros régiségek buvára ismeri már, de még mindig becsüli. Nemes, szent életed példája is méltó volt arra, hogy a mai nemzedék tiszteletének is tárgya legyen. A tuba mirum spargens sonum szavára bizonyosan mégis sokkal ragyogóbban fogunk látni erényeid fényében sirodból kikelni, mint aminő fénybe állítani szeretett és tisztelt alakodat ezen gyönge vázlatnak, minden szeretetteljes gondom és iparkodásom mellett is sikerült.

Békesi Emil.

A KORSZELLEM MEGVILÁGITÁSÁHOZ.

(Vége.)

Isten büntető itéleteit a népek fölött leolvashatjuk a történelem minden lapjáról, Babylontól kezdve egész III. Napoleon Sedanjáig. De észlelhetjük, ha vakok nem vagyunk, Isten büntető kezét napjainkban is a megdőlt trónokban, a lezajlott harczokban, a pusztító kórokban, az elemi csapásokban, villám és lángokban. Csak a lelki vakság nem látja mindezekben Isten ostorát. Ide irjuk, mint igen érdekest és tanulságost, amit Isten büntető itéleteire nézve Lessius, a XVI. századbeli hires jezsuita theologus megjegyez:

„Figyelnünk kell — úgymond — hogy Isten mikor határozza el magát fenyitésre. Mert ő nem szokott nyomban a bün elkövetése után fenyiteni, különben már rég ki volna pusztitva az emberi nem és csak igen kevesen lennének megmentve. Ő azért sokszor hosszúra halasztja a büntetést, hogy időt engedjen megtérésre és a fenyegető büntetés kikerülésére. Igen, sokakat nem is fenyit keményebben ez életben, jóllehet számtalan vétek-

kel bántják őt, hanem föntart mindent a jövőre, ut thesaurisent sibi iram in diem irae. Országok, tartományok, nagy városok, az emberek nagyobb gyülekezetei nem pusztulnak el, hanem eltartanak sokáig, mert az ujszülöttek pótolván az elholtakat, folytonos a megujulás. Azért igen is megegyez ezekre nézve az isteni igazsággal, hogy ha büneik már nagyon meggyültek, ez életben az átalános csapások vesszejével fenyíttessenek, nehogy hosszúra nyujtott büntetlenségök folytán végtelenre nőjön a merény s nehogy ez az ő példájok után más nemzeteknél is elhatalmasodjék. De megegyez az isteni igazsággal azért is, hogy mindnyájan üdvös félelemben tartatván, gondoskodjanak éltök javitásáról."

A továbbiakban azt fejtegeti a jeles iró, hogy az isteni igazság egyes országok, tartományok számára kimér egy bizonyos bünmértéket, mely ha megtelt, sulyos csapásokat: háborút, dög- és éhhalált mér reájok, néha több csapást is egyszerre, bűneik súlyához képest.

Fejtegeti azt is, hogy minden ország bünmértékéhez első sorban az állam bünei tartoznak, vagyis azon bünök, melyekbe az állam, mint politikai testület beleegyez, mert ezek voltaképen e testület bünei. Az állam büneihez tartoznak továbbá ama bünök, melyek átalánosan, vagy a nép nagyobb részéről büntetlen elkövettetnek, mert ami a polgárok nagyobb részéről elkövettetik, az méltán az államnak beszámittatik. Igy ha a nép nagyobb része iszákosság, fajtalanság, igazságtalan kereset bünébe esik; ha az semmivel ami szent, de még lelki üdvével sem törődve, egészen az anyagiasságnak adja át magát, nem az államnak számitandó-e ez be? Avagy nem az állam büne-e, ha a szeszes italok mérge mindinkább pusztitja a nép physikai és vagyon-erejét? Az állam egyenesen patronisálja a szeszgyárakat az azokból befolyó tetemes adó miatt. — Nem az állam mulasztása e, ha idétlen tacskók szivarral a szájukban járják be az utczákat, testi fejlődésök nyilvános kárával? Ám a dohányegyedáruság annál többet jövedelmez az

államnak, mennél több a fogyasztó. — S nem az állam büne-e, ha a prostitutio már fényes nappal is fennen fővel kószálja be a nyilvános helyeket s lepi el a járdákat? Nem vallja-e be bünét maga az állam, mikor statistikai adataiban kimutatja, hogy ez vagy amaz fővárosban ennyi meg ennyi ezer prostituált nő van rendőrileg bejelentve s szabadalmazva és hogy a nem szabadalmazottak száma még kétszer annyi? — Nem az állam büne, ha eltűri bizonyos notorius mulatóhelyeknek az erkölcstelenségre egyenesen felhivó ujsághirdetéseit? És a szépirodalom ocsmányságai, a szinpad mezítelenségei, a párbajok büntetlensége nem neki rovandók-e fel méltán? S mindezekért és más elkövetett büneiért s mulasztásaiért büntetlen maradjon az istentelen állam? Az lehetetlen. Már a pogány ókorban is élt a hit, hogy az isteneket büntetlen megbántani nem szabad. „Di multa neglecti dederunt Hesperiae mala luctuosae.“ (Horácz.) Azt is hitte, hogy a megbántott istenek halasztják ugyan a büntetést, de hogy az ki nem marad. „Iratus differt poenas, tamen irrogat aequas Jupiter.“

Egyébiránt Isten büntető ostorát máris érezzük magunkon. Avagy nem Isten nyilvánvaló büntetése-e az egymást érő rosz termés, a föld szárazsága, a vizáradások pusztitása, az egész városokat elnyelő földrengések, az egymást érő s egyszerre egy egész temetőt benépesitő szinházi tűzveszélyek, az átalános pénzszükség s vagyonpusztulás, az átalános bizalmatlanság, a nemzetiségi — s fajgyülölet, a társadalmi s családi élet boldogtalansága, a személy és vagyon biztontalansága, a lázadások szüntelen czikázása, a büntények minden nemének elhatalmasodása? Nem Isten büntetése-e, hogy már le nem hajthatjuk fejünket nyugalomra és aggodalom nélkül és csak rettegve nézünk a jövő nap elébe, hogy pénztárczánk mellé rendesen revolvert is kell zsebretennünk? Nem Isten büntetése-e, hogy a kormányoknak, a törvényhozásnak, a tudománynak ez állapotok orvoslására irányzott minden igyekezete s intézkedése nem csak jobbra

nem forditja azokat, de sőt hogy erkölcsi s anyagi állapotaink napról-napra rosszabbra fordulnak?

A természet embere mindezekben csak természetes eseményeket, csak természetes dolgokat lát s azonképen közönyösen is veszi azokat. Ámde a ki az ember — a világtörténelmet igazán meg akarja érteni és a tények összefüggését beakarja látni, annak a hit szemével is kell néznie a világeseményeket. És ha igy nézzük azokat, úgy könnyen meg is fogjuk találni társadalmi bajainknak erkölcsi bajainkkal való szoros összefüggését, felfogjuk ismerni, hogy ezek mint ok és okozat állnak egymáshoz s elfogjuk hinni, hogy elősorolt bajaink az isteni igazság büntető itéletei, a mit józanabb perczeiben a publicistika is beismer, akaratlanul is, midőn valamely megrázkódtató csapásra keservesen feljajdul. Isten veri a magyart — ezt nem egyszer olvastuk a napilapokban. És bár beismernők, s jókor beismernők, hogy későn ne legyen. Tarda solet magnis rebus inesse fides. (Ovid.)

Desperalt állapotainkon nem képes már segiteni sem állambölcseség, sem törvényhozás, sem tudomány, de a föld semmiféle hatalma sem. Isten igazsága ellenében csak Isten irgalma menthet meg bennünket. De ezt csak istenhezi visszatérés által nyerhetjük meg. Azért szükséges, hogy a hitetlen, istentelen állam visszatérjen hithez, Istenhez. Hit nélkül nincs erkölcsösség. Ha én nem hiszek Istenbe, nem lelkem halhatatlanságába, ha nem hiszek földöntúli jutalom vagy büntetésbe, úgy nincs okom fékezni kivánságaimat, zabolázni szenvedélyeimet. Hit nélkül nincs erkölcsösség, erkölcsösség nélkül nincs tartóssága, nincs léte az államnak. „Még semmiféle bölcsész sem tudta — mondja Kant — az állam elveit a morállal összhangzásba hozni, s mégis jobbakat sem, melyek az emberi természettel inkább megférnének, javaslatba hozni.“

III.

Midőn szükségesnek mondjuk, hogy az istentelen állam visszatérjen Istenhez, nem lehet dolgunk az állam

abstractiójával, hanem értjük az állampolgárokat, kik annak létet, kifejezést, kinyomatot adnak. Nincs is kétség benne, miszerint az állampolgárok magatartásától függ az állam — az egyének magatartásától az összesség üdve vagy veszte. Valamint absolut kormánynál az uralkodón, úgy alkotmányos kormánynál az állampolgárokon fekszik minden felelőség. Reájok vonatkozik tehát a mit mondunk: hogy az államnak vissza kell térnie Istenhez. Istenes polgárok istenes államot fognak adni; az igazság utjára visszatért polgárok szemei előtt elfognak oszlani, mint nap elől a köd, a korszellem átkos hazugságai. S ki az igazság? Isten. „Én vagyok az ut, az igazság és az élet.“

És ha beláttuk, amint be nem látni lelki vakság volna, hogy erkölcsi sülyedésünk, hogy anyagi hanyatlásunk, hogy desperalt közállapotaink oka a hazugság szelleme: vajjon a társadalom, látván vesztét, nem fog-e indulni megragadni az üdv egyedüli panaceáját, az igazságot? Veritas liberabit vos. Ha betegségünk oka a hazugság, úgy a megfelelő orvosság csak az igazság lehet. Öngyilkosságot követ el, a ki okvetetlen veszte láttára nem él az orvossággal.

Nagy politikai czélok elérésére, közel veszélyek elhárítására coalitiókat látunk létesülni. Lehet-e magasabb politikai czél, mint megmenteni a társadalmat? A közel veszélyt félre nem ismerhetjük, a dúló árt immár szemeinkkel nézzük, honnan jön, azt is tudjuk: az ut tehát ki van jelölve. Egy keresztény coalitio, a hivők szövetkezése volna a gát, melyet a közel vésznek sikeresen utjába ejtenénk.

Ha egyesek hite s buzgósága képes volna megmenteni a társadalmat, úgy le nem mondanánk még minden reménységről, mert még kinem halt mindnyájánál a hit világa, mert él még sokak szivében az élő Isten. S talán ép azért, mert találkozik még Niniveben tiz igaz, kegyelmezett még idáig Isten a bünös emberiségnek. Ámde általános vész idején, mikor már egyesek nem segithetnek, kell hogy mindnyájan szövetkezve résen álljanak.

Név szerint ugyan sokan vallják magukat, még a korszellem fiai közül is keresztényeknek, katholikusoknak, de tényleg Isten és az egyház ellenségének táborában találjuk őket. Keresztény szövetkezés öntudatos, prononcirozott keresztényeket követel, kik a mit szóval vallanak, azt követik is. Mi adja pedig ezt az öntudatot? Maga a keresztség vize-e? nem, hanem a vallás gyakorlása. Harczban is csak fegyvergyakorlott kéz szerzi meg a győzelem babérját. És a vallásgyakorlás miben áll? Röviden mondva: Isten és az egyház parancsainak teljesitésében. A parancs minden a katonánál. A kettős parancs katonai rendszabályunk, katonai fegyelmünk.

Istenhez visszatérni is nem egyebet jelent, mint visszatérni az ő és az egyház parancsaihoz. De mivel a megtérés malaszt nélkül lehetetlen, a malaszt pedig a szentségekben adatik: azért első sorban visszatérni szükséges a már csaknem végkép elejtett szentségekhez. Bennök nyilvánul főkép hitéletünk, nélkülök hiányzik hitünknek az éltető nap, az üditő harmat, a hitbajnoknak az erősitő olaj.

Sajátságos s egészen uj politikai tényező a gyónás meg az áldozás — fogja nevetve s szavainkat tébolyra magyarázva mondani a korszellem fia. Ám tőle egyebet nem is várunk, mert hisz a korszellem ellensége Istennek s mindennek a mi vele összefügg, és az anyagias ember fel nem fogja a szellemieket. Mi mindazonáltal merészkedünk logikai következetességgel állitani, hogy igenis: ha szükséges visszatérni az igazsághoz, miszerint orvosoljunk a hazugság ejtette bajokon; és ha e visszatérés nem képzelhető malaszt nélkül, a malaszt eszközei pedig a szentségek: úgy múlhatlanul élnünk kell ez eszközökkel, azaz, hogy gyónnunk s áldoznunk kell. S ennyiben nemcsak tényező, hanem még hatalmas politikai tényező is a gyónás, amint látni fogjuk.

Kérdjük ugyanis, nélkülözhető-e az életben egyátalában és a közéletben különösen a lelkiismeretesség? Nem. Lelkiismeretesség nélkül nincs hűséges teljesitése a

hivatási kötelmeknek: nincs hűséges kormány, nincs hűséges biró, nincs hűséges pap, nincs hűséges katona, nincs hűséges polgár, nincs hűséges adófizető, nincs hűség az adás-vevésben, nincs hűség az iparban, nincs hitel, nincs megbizhatóság, nincs biztonság, nincs becsületesség. A lelkiismeretesség hiánya miatt elhatalmasodik a bün, megtelnek a fegyházak: a lelkiismeretességen fordul meg minden.

A lelkiismeret Istentől belénk van öntve, mint törvény és biró egyszersmind, és amig megőrizzük azt, nincs szükségünk sem törvény, sem biróra, mert magunkban hordjuk mind a kettőt. Amde tudjuk, a lelkiismeretet hogy mily könnyen ellehet altatni, a benső birót mily hamar hallgatásra hozni! A magában lágy lelkiismeret el is kérgesedik, ha az ujra fel nem lágyittatik s bekövetkezik a megrögzöttség. Mi őrzi meg már, mi lágyitja fel inkább a lelkiismeretet, mint a gyónás? Ime az anyagi ügyekbe, gondokba, élvezetekbe merült ember nagyritkán vagy épen sohasem vesz magának időt, hogy magába térne, magával számot vetne, magát birálná, szóval: hogy benső rendetlenségeit helyre hozná, hibáin javitana. Csupán csak mikor a bünbánat szentségéhez járul, száll még magába, vizsgálja magát, megismeri hibáit, látja büneit, észleli mulasztásait, vádolja magát, megtér és javul. Az elaltatott lelkiismeret ujra felébred benne, a kéreg fellágyul. A rendetlen lelkiismeret hasonló rendetlen járásu, eltérő órához. Ha óránk eltért, elővesszük a kulcsot s helyre igazítjuk azt. Ezt eszközli a gyónás is: az egyház kulcsai regulátorai lelkiismeretünknek. Ha tehát bármely hivatásban nélkülözhetlen a lelkiismeretesség, és ha a lelkiismeret tisztaságát a gyónás őrzi meg bennünk a legjobban: úgy tagadni nem lehet, hogy ez a közéletben, a természetes rendben is nevezetes tényező. És csakugyan, ha többet gyónnánk, jobbak is volnánk, és ha mi jobbak, lelkiismeretesebbek volnánk, úgy jobbak volnának közállapotaink is. Ha már azok sem gyónnának többé, a kik még gyónnak, úgy még kevesebb biztonság volna a tár-

sadalomban. Avagy nézzünk csak utána, ha vajjon jártak-e még gyónni azok, kik ma fegyházba kerülnek?

Ámde a gyónás nyügözés, a gyónás papi iga, me. lyet nem vehet nyakába szabad ember — mondja ismét szabad korunk szabad fia. Mi ő szerinte a szabadság? Mindent merészelhetni. Van-e absolut szabadság? Nincsen. Az ember minden esetben szolga: vagy Isten szolgája, vagy a bün szolgája, de leginkább a maga rabja. „Szabadnak lenni — mondja Rahel — nem tehet egyebet, mint a maga benső természetét rabszolgailag követhetni.“ Ez a szellemi rendben. De az államrendben is szolga az ember: szolgája a törvénynek, szolgája az államhatalomnak, melynek pénzével, vérével szolgál. Korlátolva van minden oldalról, törvény alatt élnie kell. „A szabadság bizonyos foka — mondja Gentz — található minden alkotmányban: a legfelsőbb fok semmi.“ De van isteni s embe ri törvény, ennek meghódol a szabadság fia, amannak nem. Szabadsága nem szenved emberi törvény alatt, de Isten törvényét igának mondja, holott pedig Istennek szolgálni uralkodni tesz, holott szabadságom magasabban áll, ha Istennek szolgálok inkább, mint ember embernek. Honnan van mégis ez anomalia, e következetlenség? Csak onnan, hogy Isten nem büntet nyomban, mint az emberi törvény. A szabadság fia fél az emberi törvény következményeitől, az isteni törvénynek még a földön túlra is kiható sanctiojától nem fél.

Mindez azonban csak mellesleg legyen mondva, czélunk ugyanis nem volt, a szentségeket mint közvetlen politikai tényezőt feltüntetni, de felemliteni s kiemelni szükséges vala azokat, tekintettel a szóba vett szövetkezésre, mely, mint kiemeltük, öntudatos, határozott, valláshű, vallásbuzgó keresztényeket követel. Kath. ember vallásbuzgóságát a szentségekkel való élés után is, sőt főleg ez után mérjük, mert szentség nélkül nincs vallásélet. Azonkivül egyenes kötelesség is élni a szentségekkel, az anyaszentegyház parancsolata szerint.

De már mi fontosságot tulajdonitunk mi egy ily

keresztény szövetkezésnek, avagy mi gyakorlati eredményt igérnénk magunknak tőle? Elmondjuk röviden.

Alkotmányos életben, parlamentáris helyzet mellett, minden a törvényhozástól, a törvényhozás a képviselők minőségétől, a képviselők megválasztása a választóktól függ. Ha már a szóba vett szövetkezés oda egyezne meg, amint pedig megegyezni nem csak egyik feladata volna, de már politikai ösztöne is úgy dictálná, hogy csak valláshű férfiakat jelölne ki s választana meg képviselőinek: úgy a parlamentek jóval más physonomiát, a törvényhozás is más irányt nyerne. Valláshű férfiak bizonyára nem hoznának javaslatba Isten törvényeibe és az egyház jogaiba ütköző törvényeket, és ha a javaslat más részről terjesztetnék be, úgy ők erős gátat képeznének ellene. Ez volna a gyakorlati eredmény.

De mit érne a szövetkezés többség nélkül a parlamentben? Vannak oly tekintélyes kisebbségek, hogy kénytelen velök a többség megalkudni. Alku már elismerése követelésemnek, már vivmány. A német birodalmi tanácsban a Windthorst által vezénylett centrum, melyet egy tekintélyes politikai lap „első rangu parlamentaris tényezőnek“ nevez s mely a porosz egyházpolitikának kedvezőbb fordulatot tudott adni, sok izben dönt. A politika mindenkor csak előnyét nézi s aszerint liberalis is. Megszorult kormány erős ellenzék ellenében megnyerni igyekszik a kisebbségeket s tesz engedményeket nekik. Nincs tehát elkárhozva, nincs kilátás nélkül a kisebbség.

Nem a liberalis intézmények, nem a korszerü reformok a baj és a mi panaszunk oka, sőt igenis belátjuk, miszerint kell, hogy a kor, a haladás, a humanismus józan követelményei a legliberálisabban kielégittessenek: hanem az a baj, hogy az állam liberalitását Isten és az egyház rovására gyakorolja, hogy Isten és az egyház jogait egyenesen confiscálja, míg maga magának minden jogot, mindenhatóságot tulajdonit maga Isten fölött, sőt

ellenében is. Ennek gátot vetni, volna a keresztény szövetkezés hivatása.

Ámde az ily irányu szövetkezés reactio, még pedig a legfeketébb klerikális reactio volna — fogja indignálva ellenvetni a liberalismus nagyranőtt fia.

Reactio? Igenis az. De vajjon nem szükséges-e, sőt nem kötelesség-e reagálni ott, ahol látjuk, hogy a fenálló állapotok rohamosan vesztünkre visznek? Avagy nem önfentartási kötelesség-e erős gáttal reagálni az elpusztitással fenyegető árnak? Hallgassanak a képviselő urak, a nép, tehát megbizóik szavára, és csak panaszt s aggodalmat fognak hallani, megelégedést, bizalmat mi oldalról sem. Ez jellemző. Mai állapotainkon csak üdvös s békés reactio képes segiteni, mielőtt bekövetkezzék egy véres reactio, mely pedig annyi oldalról fenyeget. A socialismus, a communismus, a nihilismus mindannyi áradozó folyam, melyekben nőttön nő a pusztitó elem, melyeknek árját az állam fentartóztatni máris képtelen. S vajjon mi növeszté s duzzasztá azokat annyira, ha nem a félreértett liberalismus, ha nem a korszellem hazugságai? El Istennel, el a papokkal, el a kormánynyal — nem ez-e első pontja a társadalom e szörnyei, ez aláaknázói véres programmjának? El Istennel! mi az ember Isten nélkül? „Felfelé való tekintet nélkül — mondja valamely iró — az ember előre bukik s négyláb mászik“ azaz állattá, vérszomjas hyenává fajul. „A vallástalanság örvényébe sülyedt nemzetek — szavai Drapernek — nem lehetnek, hanem csak anarchikusok. Lehet egy ideig a társadalmi kötelékek szétrobbantására irányzott hajlamaikat erős, azaz inkább erőszakos kézzel visszatartani, ez azonban csak erőködés és nem orvoslás. A socialis rothadás tovább terjed mindig, mélyebben lefelé, míg végre ellepi azon intézményeket is, melyekre támaszkodánk, hogy azt feltartóztassuk.“ Isten nélkül megállhasson a társadalom? Ha az ur nem őrzi a várost, hiába őrködik, aki őrzi azt. „Mihelyest a vallás tisztelete — irja Canning — ki van irtva, mihe-

lyest Isten neve ki van törülve az emberi szivből, embertársaink iránti gyülölet helyt foglal az ily üres szivben.“ Ez a socialisták, a communisták gyülölete.

Képviseleti rendszerben jogosultsága van minden pártnak, minden érdeknek, és igy az egyház érdekének is. Azért találunk minden parlamentben egy klerikális pártot is. Szomorú is, sőt feladás volna, ha nem találkoznék már védője az egyház érdekeinek, míg a parlamentekben egyháziak s kath. férfiak ülnek. S mégis miért perhorrescálja a liberalismus elannyira ezt a klerikális pártot s él gyanusitásokkal ellene? Avagy csupán ez volna csak, mely nem hordja szivén, mely nem keresi, mint a többi, a haza üdvét? Avagy igazán retrograd-e ez a klerikális párt, mint amilyennek mondják? Retrograd igenis annyiban, amennyiben törekszik visszaadni az államrendszerben Istennek ami az Istené, és az egyháznak ami az egyházé; amennyiben restitutiót követel; többiben egyez és nem ellenkezik a józan liberalismussal, a humanismussal, a haladással, azon különbséggel mégis, hogy a liberalismus négyes fogaton hajtat, megeresztett gyeplővel, miglen elkapatva szilaj fogatától, felfordul. A haladás nagy óvatosságot s bizonyos mértéket követel, mert „valamint (első) járásunk folytonos esés majd jobbra, majd balra, úgy a nemzetek előrehaladása is a müvelődés felé“ — mondja Herder.

Jól tudjuk mi azt, miszerint a keresztények tömörülése a jelzett magas czélra ez idő szerint csak eszmény, de mi élünk még az eszménynek, mely nélkül nagyon alantas az emberi lét. De az eszme életképes és nem utópia, és ez reményünknek egyelőre elégséges. Nem is hiányzik az eszme megvalósításához az életképes mag. A klerikális pártok a mustármag, mely idővel terebélyes fává növekedhetik. Térjenek csak előbb az egyének vissza az igazsághoz, hogy felismerjék a korszellem félrevezető s annyi károkat ejtett hazugságait: és a fa növekedni s ágat ágra hajtani fog. Az emberiség talán csak sulyos csapások s megrázkódtatások folytán fogja beismerni,

hogy a társadalom el nem lehet Isten nélkül, de beismerve ezt, önkényt rajta lesz, hogy visszaállítsa Isten országát a földön. Una manus nobis vulnus, opemque feret. (Ovid.) Kié legyen a diadal a harczban, melyet a hazug korszellem, nem törődve annyi állam elpusztulásával, az igaz Isten ellen vív, az kétséget nem szenved. A harcz csak Isten diadalával végződhetik, mert övé a hatalom, az erő és a dicsőség.

Várnai.

ÜNNEPÉLYES TILTAKOZÁS

a Propagandának az olasz kormány által tervezett megrablása ellen.

Cincinnati követte New-York és Boston példáját és egy igen látogatott gyülésen ünnepélyesen tiltakozott a Propaganda megrablása ellen.

Ezen tiltakozó gyülés május 27-én tartatott meg a sz. Ferenczről nevezett iskola termében; az amerikai lovagok mozgatták meg a követ és a cincinnati-i polgárok nagy száma utánuk indult. Stephens Mayor elnökölt, és azok között, kik a zöld asztal körül ültek, láttuk Fitzgerald birót, Mackey Johnt, Huacke Henriket, P. Schaefer Maximiliant és Vickers Tamás-Rectort.

A gyülés igen szépen folyt le; nem volt szükséges valami müvészi lelkesedésre az összejövetel czélja iránt; mindenki tudta miért jött, s azért a szónokok a rövidebb végét is foghatták a dolognak. Fitzgerald Jakab biró nyitotta meg a gyülést egy velős beszéddel. Helyeslésekkel megszakitott beszédében felhozta, hogy New-York és Bostonban már tartattak hasonló összejövetelek és hogy ez már a harmadik gyülekezés, melyben a nép ne-

vében tiltakozást akarnak intézni a rablás ellen, melyet az olasz kormány a Propaganda javai ellen tervez. A Propaganda nem Olaszországé, hanem az egész művelt világé. Ezen nagyszerű, a müvelődés, a tudomány és a vallás érdekében felállított, hasonlíthatatlan intézet javait az egész kereszténység hozta össze és így egy népnek sincs valami különös joga hozzá a többieknek hozzászólása nélkül, annál kevésbé az olasznak. Más városokban a katholikusok tiltakozásához a protestansok is csatlakoztak, és úgy legyen az itt Cincinnatiban is, mert a Propaganda áldásdus működésének gyümölcseiben az egész világ részesül és a rajta elkövetendő rablás az egész világot érintvén, kell, hogy az egész világ tiltakozzék a tolvajlás ellen. Közönséges tolvajlásnál nem egyébb a Prop. javainak conversiója olasz rentékbe. És ha egyeseknek van megtiltva a lopás, ép úgy nincs megengedve többeknek s így az kormánynak sem. Ő (a szónok) hivatalából kifolyólag a dologházba küldené a gazembereket.

Fitzgerald biró után, a gyülés által élénken üdvözölve Stephens Mayor emelt szót. Az összejövetel czélja, ugymond, tiltakozni az olasz kormánynak a Prop. ellen tervelt müvelete ellen, mely jószágainak tényleges elkobzásában állana. A polgári és vallási szabadság országában, itt, hol az alaptörvény értelmében az egyház az államtól teljesen van elkülönitve, nem lehet rokonszenvezni egy bukófélben levő kormánynyal, mely oly tulajdont indul sequestrálni, mely nem az övé, hanem nevelési czélokra alapittatott, és melyhez a földkerekség majdnem összes müvelt nemzetei járultak filléreikkel. Mily indignatióval fogna ily kisérletet az amerikai nép fogadni a mi kormányunk részéről, ha ez valamely hitközség javai ellen ilyet intézne? Akarjuk reményleni, hogy az igazságérzet, megerősitve a ker. nemzetek tiltakozásai által, arra fogja birni az olasz kormányt, hogy igazságtalan és nemtelen szándékától eláll és „megadja a császárnak ami a császáré, és Istennek ami Istené.“

Miután Stephens Mayor hangos helyeslés között beszédét befejezé, alelnökök s titkárok választattak, és számtalan levél olvastatott fel, melyekben a küldők sajnálják, hogy a gyülésen személyesen meg nem jelenhetnek, mindazonáltal teljes beleegyezésüknek adtak kifejezést annak czélja iránt.

Erre a következő határozatokat hozták:

Miután a római Propaganda Üdvözítőnk óhajához mérten feladatának nemes módon megfelelt, amennyiben a világ minden tájáról nevelt fiatal embereket papokká és azokat, mint derék hithirdetőket küldé messze tartományokba, nemcsak, hogy a pogányokat megtérítsék, hanem köztük az igazi müveltség és nevelés világosságát is terjeszszék, és

Miután az Egyesült államokban, Canadában, Australiában, Uj-Seelandban, Angolhonban és Németalföldön 150 püspökség, 125 apostoli helynökség, 34 Praefectura, Európa különböző részein 6 kiküldött (Levante, Közép-Ázsia, India, China, Afrika, Délamerikában és a csendes Oczeán szigetein) áll ezen nagy, régi intézet joghatósága alatt a hit dolgában; egy szóval: az egész világ, bármennyire is van a tévely és a pogányság kötelékeiben, innen kapja a hit és müveltség valódi világosságát a hithirdetők által, kiket évenkint a világba küld, hogy az evangeliumot hirdessék az isteni Mester parancsához képest: „Menjetek az egész világra és tanitsatok minden nemzetet és kereszteljétek meg az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében;“

Miután minden művelt és nem művelt országokból, úgymint: Görög-, Örményországból, Syriából, Chaldea-, Afrika-, China-, India- és Japánból, minden nemzetek fehérei és feketéi állandóan küldenek ezen intézetbe ifjakat, kik megfelelő nevelés után, mint missionariusok uj működési terekre térnek vissza, hogy a kereszténység és a civilisatió világosságát terjeszszék;

Miután az amerikai Egyesült-Államok nagy jótéteményekben részesültek az által, hogy számos fiuk oda

küldetett, miszerint a szent Atya, az egyház feje lábainál oktattassanak a mi Urunk J. Kr. tanaira; és

Miután ezen nagy köztársaság a jövőben a nevelés, a civilisatio és a vallás ezen bő forrása nélkül szükölködnék; és

Miután ezen nagyszerü intézet nyomdájából bibliák, katekizmusok és más hasznos vallási könyvek legkevesebb 40 különböző nyelven kerülnek ki és ezer meg ezer példányban küldetnek szét messze tartományokba népnevelési czélokra; és

Miután ezen intézet nemzetközi jelleggel bir, mert a pápák, királyok, herczegek és a hivők filléreiből került elő; és

Miután ezen intézet különböző nemzetek, tartományok, számos szegény istenfélő katholikusnak keservesen szerzett garasai segélyével tartatik fenn; és

Miután az olasz kormánynak semmiféle jogczíme nincs oly intézettől fosztani meg a világot, mely gyermekeinek nevelésére és lelki kiművelésére alapíttatott: mi mint jog- és igazságszerető férfiak ma este összejöttjöttünk és elhatároztuk, hogy

Mi mint az egyház tagjai és ezen Egyesült-Államok polgárai az olasz kormány tettét elitéljük, mint méltatlan és gyalázatos, a valódi szabadságot és igazat szerető férfiakhoz nem illő cselekedetet. Elitéljük ezen tettet, ha érvényre emelkednék, mint közönséges gazemberséget és az egyház fejének erőszakos megrablását, és az igazi civilisatió ellen való barbárságnak nyilatkoztatjuk ki.

Mi a támadást együtt érezzük, melyet ezen aljas eljárás egyházunk feje, Krisztus földi helytartója ellen intéz, és rokonszenvezünk vele szomorusága és szorongattatásában.

Köszönet szavaztassék ezen gyülekezet és a nép nevében Chesther A. Arthur urnak, elnökünknek és cabinetjének azért, mert a római amerikai collegium elnyomása ellen felszólaltak, és végre elhatározzuk

Hogy ezen határozatok köztársaságunk fejének Che-

ster A. Arthurnak kezeihez juttassanak azon kérelemmel, hogy azt terjessze fel, amit jónak talál.

Főt. Mackey János erre egy hosszabb, érdekes felolvasást tartott a Propaganda keletkezéséről és lényegéről, épp úgy megrablása szükségszerű következményeiről. Különösen felemlítjük felolvasásából azt, hogy a Prop. jövedelmének 40 százalékja a conversióhoz szükségelt költség fejében teljesen elvész s a maradékot oly állampapirokba akarják fektetni, melyek rövid idő mulva csak a papiros értékével fognak birni, mert Olaszország jelenleg a bukás szélén áll. A többi országok erélyes tiltakozása mentheti csak meg a Propagandát, mely nemzetközi jellegű. Az amerikai sas, fejezé be felolvasását Mackey atya, egyszer felemelé szavát és a tarpeji szikla mentve lőn; hagyjátok az amerikai sast még egyszer felszólalni és a Propaganda megvédve lesz.

Haacke H. ur a Cinc. „Volksblatt" részéről ezután körülbelül a következő, élénk helyesléssel fogadott beszédet mondá: Senkit se lepjen meg az, hogy ma annyian jöttünk össze; van ugyanis valami az amerikai ember jellemében, akár benszülött, akár fogadott polgár legyen is, ami minden usurpátió jellegű cselekedet ellen felháborodik. Összegyülekeztünk mint amerikai polgárok minden tekintet nélkül előbbi nemzetségünkre, mint polgárai a föld legszabadabb országának, hogy az olasz kormány merész rablása ellen tiltakozzunk. De eltekintve minden vallási érzettől is, érdekelve vagyunk ez ügyben, egyszerüen azért, mert szabad férfiak vagyunk, kik óhajtják, hogy a valódi szabadság, a jog és az igazság mindenütt tiszteletben tartassanak. Egy régi jogaxioma szerint: „honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere", becsületeseknek kell lennünk, szomszédunkat nem szabad megkárositanunk, és meg kell adnunk mindenkinek a magáét. Hogyan áll, kérdem, az olasz kormány ezen axiomával szemben? Minden pontjával homlokegyenest ellenkezik. Az olasz kormány nem becsületes, mert saját törvényeit, melyeket csak a szemlé-

lődő életet élő testületek ellen hozott, hamisaknak nyilvánítja, hogy azokat oly társaság ellen is felhasználhassa, mely egyedül és csupán nevelési czélokra alapíttatott, mely férfiakat nevel, kik a széles világon elszélednek és mint missionariusok a ker. vallást terjesztik. — Az olasz kormány kárt okoz szomszédainak, mert a hires és tiszteletre méltó intézetnek romba döntése megfoszt ezreket meg ezreket azon férfiak tanai és példáinak jótéteményétől, kik ott neveltettek és még nevelendők. Az olasz kormány nem adja meg mindenkinek azt, ami az övé; ellenkezőleg irgalom nélkül elveszi azt, ami az egész katholikus világé, mert a Propagandát az egész világ katholikusai tartották fenn és éppen azért nem az olasz kormányé vagy más nemzeté, hanem a föld összes katholikus népeé. Róma városán kivül nem található a világon a Propagandához hasonló intézet, de nincs az Uniónak oly állama, mely nem dicsekednék valamely magasabb iskolával vagy jótékony intézettel, melynek fentartásához az illető állam és más államok, sőt az egész világ polgárai nem járultak volna. Föltéve most, hogy azon állam, melynek határain belül ilyen intézet létezik, olyan törvényt hozna, mely szerint azon intézet eladassék vagy működésében megbénittassék, nem hangzanék-e fel tiltakozás mindannak szájából ily zsarnokság ellen, aki valamikor egy dollárt is adott annak alapítási vagy fenntartási költségeinek fedezésére? Föltéve, hogy ezen intézet Ohio államban vagy éppen mi köztünk, Cincinnati városban létezik, nem lesz-e meg az olaszoknak ugyanazon joguk államunk ilyetén tolvajlása ellen tiltakozni, mint azt Cincinnati város és Ohio állam polgárai tennék? Minden bizonynyal és senki sem kételkedik, hogy azt igen erélyesen tennék. Emeljük fel tehát mi is szavunkat, úgy mint azt az Egyesült-Államok más nagy városai tették és tiltakozzunk ünnepélyesen az olasz kormány azon eljárása ellen, mely a világ egyik legrégibb, legnemesebb és leghasznosabb intézetének megrontását czélozza.

Erre főt. Schaefer Maximilián O. S. F. ecsetelé német nyelven a Propaganda működését és az olasz kormány hamis eljárását, miképen nyujtja ki kezét az egyház és nevezetesen a Propaganda javai után daczára ünnepélyes igéreteinek, daczára szentesített törvényeinek és daczára a törvényszékek határozatainak. Kielégíthetlen rablásvágyának nem áll utjában semmi királyi szó, semmi törvény és a törvényszékeknek akarata szerint kell határozniok. A milliók és milliók, melyeket már eddig összekapart az egyház javaiból, nyom nélkül tüntek el, mint valami örvényben, amelyben eltünendnek a Propaganda javai is. Az értéknek 40 százalékja a conversió által vész el és nem áll senki érte jót, hogy a Propagandának egy év lefolyása alatt a legcsekélyebb bevétele is legyen a Rentéből, mert Olaszország a bukás szélén áll.

Végül az egyetemi rector Vickers Tamás ur ex tempore mondott élénk helyeslésekkel fogadott beszédet, melyben a többi között felemlíté azt, amit az előző szónokok közül egy sem érintett. Szemünk elé állítá ugyanis az olasz kormány által először kimondott szavaknak: „szabad egyház a szabad államban“ azon figyelemremreméltó illustrácziójáit, melyet azok épen ezen kormány vázolt eljárása folytán nyernek. Ő nem katholikus, de örömmel ismeri azt el, amit a kath. egyház a civilisatió érdekében tett. „Senki sem méltó, úgy véli a szónok, a szabad amerikai polgár czimre, aki ezen szemtelenség ellen erélyesen nem tiltakozik.“

A határozatok egyhangulag elfogadtatván a gyülés elnapoltatott.

Wahrheitsfreund jun. 4. 46. sz.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

De psychosomatica et pneumatosomatica Deiparentis assumptione disquisitiones Alphonsi Jannucci ss. theol. dris. Taurini, 1884. Marietti. Nyolcz. 493 lap.

Egy, korunkban már nem igen divó, és épen azért meglepő, hogy ne mondjuk különös modorban, alakban irott könyvet mutatunk be röviden olvasóinknak. A tulságos kiterjeszkedés, a mindennemű idézeteknek bárhonnan való összehalmozása — a tárgynak, melyről szó van, historicus, biblicus, speculativ, polemicus, nemkülönben criticus, philosophicus, theologicus és diplomaticus szempontokból való megvilágitása nem szokatlan előttünk a középkori scholasticusok és nem scholasticusok foliansaiban; de az ujabb, sőt legujabb theologiai munkákban mindenesetre feltünő jelenség.

Sz. a bold. Szűznek assumptióját tárgyalja e müvében, roppant anyagot dolgozva fel annak a — csaknem hitágazati méltósággal biró kezdettől fogva táplált ájtatos véleménynek megvilágitására, mely szerint a Szűz anyának nemcsak szent lelke, hanem teste is felvétetett mennyekbe. Az „assumptio“ névből kiindulva, már ebben látja a tant érintve, mert, ugymond, a szentek dicső halálára az egyház inkább a „transitus“, „obitus“, „depositio“, „natalitium“ szókat használja. Azonban ezt igy általánosságban bajos kimondani, amennyiben a régi egyházi naptárak és irók szűz Máriáról is használják a „dormitio“ és „transitus“ szókat; viszont az „assumptio“, előfordul szentek halálának megjelölésére is sz. Ágostonnál (in assumptione Episcopi), nazianzi sz. Gergelynél (Orat. 8. in laud. soror. Gorgon.). De ez nem lényeges; tény, hogy a római egyház az „assumptió“ elnevezést tette magáévá e titokra vagy ünnepre nézve.

A második fejezetben az ünnep régiségéből, mint melynek már Geláz pápa sacramentariumában, tehát az V. században biztos nyomai vannak — helyesen következtet a tannak régiségére s „Chronicon“ czím alatt a régi századok iróinak jegyzeteit gyüjti egybe. Átmegy aztán az ó- és ujszövetségi szentirás összes könyvein, a genesistől az apocalypsisig; hogy azonban itt ugyancsak gyakorolja magát az allegorikus és mystikus magyarázatban, elképzelhető. „Mysteria“ czím alatt azután összehasonlításokat tesz hitünk egyes titkai és az assumptio között, melyek mindenesetre mély tudományáról tesznek tanuságot, és kivált elmélkedésre nagyon alkalmasak. Ilyenek p. o. „divina maternitas et assumptio“, „passio Christi et assumptio“, „pulchritudo Virginis et assumptio“ stb. Következik a polemikus rész, melyben a diffikultásokat hosszadalmasan czáfolja, és ezzel az első disquisitiót befejezi. Mig ez tulnyomóan theologikus jellegű, a második inkább bölcsészeti jelleggel bir, és mint az első, szintén négy részre van osztva, melyeket Sz. „kritika“, „philosophumena“, „theologumena“ és „diplomatia“ czimekkel különböztet meg egymástól. Kimutatja itt Sz., hogy miután az assumptio tana világosan foglaltatik a hagyományban, és az egyházi hierarchia azt dogmatice is kimondatni óhajtja: az oly vélemény, mely a bold. Szüznek testi assumptióját manapság tagadná, „de haeresi suspecta“, „haeresim sapiens“ és „temeraria“ censurákkal lenne sujtandó.

Ki nem feledi továbbá megjegyezni, hogy az assumptio tana által az atheismus, materialismus, pantheismus és nihilizmus tönkre silányíttatnak, s a „diplomatia“ czímű részben még a pápaság világi hatalmát, s az állam és egyház közti öszhangot, s több efélét is kapcsolatba hoz az assumptió tanával, méltányolva ennek a társadalomra való befolyását is.

Az egész vaskos kötet sok szép pontot tartalmaz, s nagy szorgalomra enged következtetni a Sz. részéről,

kinek bizonyára éveibe került a munka teljes sajtó alá rendezése. De a methodus, és ez a tulságos összehordása az anyagnak sokszor meglehetős messziről, az olvasóra nagyon fárasztó. Mindazáltal szivesen constatáljuk, hogy azon örvendetes lendület, melyet a legujabb időben a Mariologia — in specie Olaszországban — vett, a jelen műben is hathatósan nyilatkozik.

Dr. Kereszty.

Montalembert. Par Mgr. Ricard Prélat de la maison de sa Sainteté, Prof. de Theol. Dogm. aux facultés d'Aix et de Marseille. — Paris. 188. Kis nyolc. 335 lap.

Ezen teljesen önálló s magában véve is befejezett élet- és jellemrajz, IV. kötetét képezi ama tanulmánynak, melyet szerző az úgynevezett „Lamennais"-féle iskoláról írt és kiadott. Lamennais-ről, az iskola fejéről, szól az első, Gerbet- és Salinisról a második, Lacordaireről a harmadik, s Montalembertről az előttünk fekvő negyedik kötet.

Gróf Montalembert Károly született Londonban 1810. apr. 15-én. Atyja Márk több európai udvarnál teljhatalmú követ volt; anyja a skót báró Forbes család sarjadéka. Montalembert első mestere saját anyai nagyatyja Forbes János, a hires és tudós utazó volt, kit M. véghetetlenül szeretett, kitől azonban csak rövid ideig tanulhatott, mert már 1819-ben meghalt.

Montalembert 9 éves koráig Angliában tartózkodott, s csakis angolul beszélt; itt volt tehát már az ideje, hogy Francziaországba hozzák s franczia módra neveljék. Párisban a Bourbon collegiumban együtt tanult a későbbi hires püspökkel de la Bouillerievel, s együtt is járultak la Bourdonnaye vezetése alatt az első sz. áldozáshoz. Montalembert jóllehet boldog volt s ekkor sejté először, hogy a halál is édes lehet, még sem érezte magát oly szerencsésnek, mint la Boullerie, ki anyjának oldala mellett vette magához az Úr testét. Montalembert

ezóta minden erejét oda forditotta, hogy anglikán vallású anyját a katholicismusnak megnyerje; annyit csevegett a kis fiu anyjának a kath. vallás szépségéről s boldogító hatásáról, hogy fáradozását végre is siker koronázta.

Montalembert jeles tehetségével és szorgalmával annyira vitte, hogy 1830 ban tehát 20 éves korában már nyilvánosan kezdett szerepelni Lamennais, Lacordaire, Gerbet és több mások társaságában a „l'Avenir"-ban. Ezen a franczia értelmiség szinét javát egyesítő körben s különösen a kör fejének, Lamennaisnak vezetése mellett tanult M. a ker. kath. vallásért úgy lelkesedni, hogy soha semmiféle hatalom se volt képes őt sem a napi sajtóban, sem az irodalom terén, sem a kamarában, sem a közéletben a kath. elvek fennen hirdetésétől és védelmezésétől visszatántoritani. S Montalembert ezért mindig a legnagyobb hálával és elismeréssel volt Lamennais iránt, s úgy ragaszkodott hozzá, mint szellemi atyjához. Midőn ez a szentszék tiltakozása daczára is az egyháznak az államtól való teljes elválasztását sürgette, s ezen makacs elméletében valamint egyéb dogmatikus tévelyeiben végre az egyháztól elszakadt, az egyház szavára hallgató Montalembert könyörgései — s rábeszéléseinek sikertelensége után csak szétzúzott szívvel tudott megválni szeretett mesterétől.

M. 1831-ben lépett föl először mindenkit meglepő készültséggel a pairek kamarájában, s ezóta nem fordult elő e helyen fontosabb s különösen a katholicismust érdeklő kérdés, melynek tárgyalásánál M. ki nem tünt volna.

A történelem kivált az ujabb korban csak kevés olyan, születésénél, tehetségénél és tudományos műveltségénél fogva egy ország ügyeinek intézésében hatalmas befolyással biró férfiút tud fölmutatni, akiben a kath. elvek annyira áthatottak minden más elveket, hogy bármily körülmények között s minden törvényjavaslattal szemben legelső sorban azt hangoztatta: én kath. vagyok,

s mint ilyen ezt és ezt óhajtom, ezt és ezt tartom a legjobbnak, legigazságosabbnak, legczélszerübbnek. Ilyenek az ő nagyhatású beszédei, melyeket a pápai kormány, Lengyelország, s különösen a tanítás szabadságának érdekében mondott.

De ilyen volt M. mint tudományos iró is azzal a különbséggel, hogy míg mint politikai szónok a katholicismus szigorú következetességét érvényesíté, addig mint iró annak szelidségét és bájait fejté ki. Magyarországi sz. Erzsébet, kinek életét már M. előtt is nem kevesen irták meg, — mégis leginkább M. által lett oly népszerű szent. Senki sem tudta ez angyali lélek tisztaságát és fönségét oly nemes és gyöngéd vonásokkal és szinekkel ecsetelni, mint ama férfiu, ki benne hőn szeretett de korán elhalt nővérének védszentjét, — ritka jámborságú s általa bizonyos szent tisztelettel szeretett nejének egyik ősét tisztelé. A ker. kath. vallás legszebb virágjának, a szerzeteséletnek magasztosságát, egyéni és társadalmi jelentőségét oly vonzóan, oly meleg begyőzéssel s oly igaz tudományossággal rajzolja másik világhirű nagy munkájában, hogy még a legkeményebb és legcsökönyösebb szivet is nem egyszer könnyekre indítja.

A sok ismeret, a nagy tudományos készültség, melyet M. mint politikai szónok és iró elárul, fáradhatatlan szorgalmának és jámborságának a gyümölcse. Öt órát alvásra, a többit, kevés levonással tanulásra fordította naponkint; és sohasem fogott tanulmányaihoz anélkül, hogy előbb buzgón nem imádkozott volna. Ha nagyobb föllépésre készült a kamarában, reggel nejével együtt az Úr asztalához járult, s igy fölfegyverkezve, Istennel szivében, bátran szembeszállott a Voltaire szellemű honatyákkal, s akkori időben hallatlan, s ha nem tudnók az okát, megmagyarázhatlan bátorsággal hangoztatta: „Mi a keresztesek fiai vagyunk, s nem futamodunk meg Voltaire fiai előtt.“ IX. Pius, ki személyesen ismerte, de még jobban Dupanloup leirása- és jelentéseiből, azt mondta róla egy alkalommal: „E un vero campione“.

Montalembert pedig Irland felszabaditójának O'Connellnek karjai közt IX. Piusról beszélvén vészes elősejtelemmel azt mondá: „Ha IX. Pius törekvései hajótörést szenvednek, úgy az csak annyit bizonyít, hogy Olaszország nem volt méltó reá.“

M. 1852. febr. 5-én a franczia akademia halhatatlanai közé fölvétetvén székfoglaló beszédjében ismét legédesebb kötelességének tartotta nyiltan bevallani katholikus meggyőződését, s kemény szavakkal sujtani az ország romlásán dolgozó vallástalanságot. Ő maga is elcsodálkozott önmaga fölött, hogy oly látogatott ülésen, s oly tagtársakkal és közönséggel szemben, kiknek Voltaire még mindig félistenük volt, az istentelenség e patriarkáját a gonoszság legfélelmetesebb megtestesülésének nevezte.

Valamint Voltairenek a szellemi rombolás a gonosz jellemek képzése úgy sikerült leginkább, hogy mindenekfölött az ifjuságot iparkodott ördögi irányának és elveinek megnyerni, ép úgy viszont Montalembert csak úgy remélte az emberiséget s különösen az úgynevezett művelt osztályokat regeneráltatni, ha az ifjúság fogékony szivében az igaz jellemszilárdság alapját megvetni sikerül.

Ide irányult az 1857. évi augusztus hó 17-én tartott akademiai gyülésen az ifjuságról szóló felolvasása, melyről maga az akademia igazgatója azt mondá, hogy ez az ifjúsághoz intézett valódi „sursum corda“ volt, melylyel M. az ifjuságot az élvezetek, a játék és folytonos szórakozások enerváló hinárjából — a nemesebb értelemben vett nagyratörekvés, a jó és igazért való lelkesedés, a komoly tudományos és boldogitó foglalkozás éltető légkörébe akarta fölemelni. S az ifjuság meg is értette őt. Kevéssel halála előtt a schweizi kath. ifjak egyesülete szellemi támogatásért folyamodott hozzá. Az öreg bajnok ujra föléledt. „Bátorság és bizalom, irta nekik vissza. Harczoljanak bátran a sz. ügyért! . . . Engedjék meg bevallanom, hogy én, ki annyit küzdöttem, beszéltem és

írtam, s a leggyakrabban minden közvetlen eredmény nélkül, — hogy én mondom csak azt az egyet sajnálom, hogy még többet nem írtam, nem beszéltem, nem harczoltam."

Montalembertnek temetése, — 1870. marc. 15-én — melynél nagyszerűbbet Paris Chateaubriand halála óta nem látott, mutatja, hogy Mont. nagyon is sokat tett. Élettörténetét, amint azt Ricard kellemes, könnyű s a franczia nyelvben kevésbé jártasok által is megérthető irályban, hiteles adatok és saját észleletei nyomán megirta, — mindenki a legnagyobb élvezettel és haszonnal olvashatja.

Dr. Csápori.

Alban Stolz, nach authentischen Quellen von J. M. Hägele. Freiburg Herder. 1884. Nyolcz. 265 lap. Ára 2 mark 40 fillér.

A világhirű német kath. iró életadatait már közöltük († 1883. oktober 16.) Csak azt kell megjegyeznünk, hogy nem 1803, hanem 1808-ban született. Nincs kétség benne, hogy olvasónk alig van aki valamelyik iratából nem ismerné a lángeszű irót, azért a jelen munka kiadása által Herder lekötelezte magának a kath. közönséget, mert mindenki érdeklődik a nagynevű iró életszokásai iránt. Hägele harmincz éven át jó barátja volt a boldogultnak, s ez főleg azért szerette őt, mert nem mondott mindenre igent; Stolz kedvelte az okos ellenmondást, de a szeles vagy bőbeszédű embert hamar, néha durván is lerázta magáról. Mystikus, melancholikus természeténél fogva szerette a magányt; néha sétatársát is tovaküldte, vagy egy órára, hogy magánosan lehessen, s andalgásaiba merüljön. Ezen egyedüliség végett szeretett utazni. Eredeti, néha nyers is volt a boldogult, de az emberiség iránti szeretet, a szerencsétlenek, szegények iránti jóindulat, kárpótolt mindent; azért szegletességei mellett

is rajongtak érte tanitványai, olvasói, sőt aki csak ismerte. Hägele mindent felkutatott, hogy az olvasó kiváncsiságát kielégitse; nem hallgatta el különczködésből származó hibáit sem; feltárta nemes szivét, óriási adakozásait, titkos alamizsnáit, lefestette egyedüli szenvedélyét, a ker. charitást, melyet a ker. ember legelső kötelességének tartott. Halála után igen sok panaszlevél érkezett nővéréhez, melyekben jótevőjüket siratják a szegények. Legszebben rajzolja, miképen lett az emberi küzdelemben szent ember. Mert a tökély, melyre fölért, a Szentlélek kegyelme mellett, saját müve; a természet e tekintetben fukar volt. Mindent szeretett volna magától megtagadni, ételt, ruházatot, könyveket, kényelmet csakhogy több jusson a szegényeknek, főleg pedig a missióknak. A Herder czég nagyszerű tiszteletdíjakat adott neki, mert némelyik naptára (Kalender für Zeit und Ewigkeit) négyszázezer példányban terjedt el. — És ezen ezerekre menő dijakat kezébe sem vette, hanem maga Herder osztotta ki a kitűzött czélokra. Munkáinak oly nagy hatása volt, hogy a kath. egyház iránti ragaszkodást, mely Németországban most nyilatkozik, java részben iratainak tulajdonítják. Részletesen előadatik azon üldözés, melyben részesitették a liberalisok, mert előttök igen nagy vétség, ha valaki kath. hitét nyilvánosan bevallja, vagy azt ohajtja, hogy mások is bevallják. Hägele igen sokat idéz naplójából (Witterungen és Dürre Kräuter), hol maga irja le lelki állapotát, s itt szorgalmasan kikereste a remek helyeket. E tekintetben az életrajz szemelvény a boldogult iró munkáiból. Mintegy saját szineivel, saját ecsetjével festi a nagy férfiút és irót. Nagynak méltóan lehet nevezni, mert számos iratában nincs hely, amit megérteni nem lehetne; s mégis ragyognak müvei az eredeti, megkapó, plastikus megjegyzésektől, melyek által, aki csak egy czikkét olvasta, vágyat kap minden müvének elolvasására. Az is nagy érdeme, hogy örökre megállapitotta a népszerű irmodort. Ugyanis eladdig azt vélték, hogy népszerüen irni annyit tesz, mint a nép kifejezéseit utá-

nozni; mint például nálunk is (azelőtt, már most megokosodtak a népírók), ha valaki népszerüen akart irni, alma helyett ómát irt. Ezen felfogást egészen kiirtotta. Nem az elferditett szavakban, hanem a világos előadásban áll a népszerű beszédmód. Aki világosan gondolkozik, ha előadását példákkal, hasonlatokkal, történetekkel tarkázza, bevilágitja, ez a népszerü előadás. Gyökeresen különbözik a népiestől, vagy ha tetszik pórias modortól. Ez utóbbit a németek azóta egészen elhagyták. — Stolz mint magán ember ugy jellemezhető, hogy erős kath. ösztöne volt; legott felismerte mit kell neki védenie, ostromolnia, letipornia, hogy Krisztus egyházának használjon. És amit egyszer letiport, hatalmas gúnyostorával megvagdalt, az ugyan nehezen czihelődött fel. Legjobban érezték csapásait a szabadkőmüvesek; két kis iratot adott ki ellenök, de ezek fölérnek ivrétű kötetekkel; főleg az Ákáczlombok. Azon hasonlata, hogy a tevéket egy szamár vezeti, halhatatlan. Kapott is névtelen leveleket: de ezek meg nem háborították, java részben nem is olvasta el. Csak mikor azt reméllte, hogy a levél valamelyik butaságából ólmos ostort fonhatott. Sok utánzója akadt. Nem mondjuk, hogy mind élvezhetlenek; ámde nagyobb része csak hibáit vette át, mert hát a lángészt utánozni nem lehet. Ép úgy járt, mint mikor valaki neki szánja magát s valami nagy szónokot akar utánozni, s azt hiszi, ha némi külsőségeit, gestusait utánozza, legott nagy szónoknak vagy pláne az ünnepelt szónok örökösének fogjuk tartani. Szó sincs róla. Kinevetik tehetetlen erőlködéseit. Egynémely nyers kifejezés folytán, melyek Stolznál gyakoriak, senki sem éri el irmodora magasságát. — Nála az irás nem volt könnyű munka, mint a vad geniek vélik, azt akarván, hogy amit egyszer megirtak, azt javitani sem kell, hogy egy vágásra készen álljon a szobor. Órákig elgondolkozott egy szép eszmén, simitott rajta, mig elvégre megállta a sarat. Egyszer panaszkodott is, mily fárasztó az eszme-vadászat, mikor az ember feje nem egyéb mint eszmegyár!

Igaz, hogy máskor, főleg reggel, mintegy önmagoktól sorakoztak az eszmék, s egyebet sem kellett tennie, mint leirnia. Azonkivül folyton tanult. Vén korában is foglalkozott Darwinnal, Hartmann bölcsészetével, s mindazzal, ami feltünt az irodalom terén, hogy résen álljon, mikor az egyháznak lesz rá szüksége. A socialistikus mozgalmak első jeleitől kezdve haláláig, a legényegyletek s Vinczeegyletnek legbuzgóbb tagja, és elnöke volt; gyüléseiket soha sem mulasztotta el, jövedelmének egy része ide folyt. 1876-ban megvakult, de tanitani meg nem szünt; egyik növendéke felolvasta a pastoralist s ezekhez toldotta előadását. Ezen állapotában is boldog volt, mert hiszen a ker. ember szenvedés nélkül nem lehet. Utolsó szava volt ápolóihoz: Isten fizessen meg nektek! — Az életrajz igen érdekes olvasmány, mert Hägele némileg hasonlit Stolz Albanhoz. Diszitve van Stolz arczképe, s egyik levelének kézirati másolatával. Végén elősoroltatnak munkái, melyek közül némelyik tiz kiadásban is forog a közönség kezében.

Sólymos.

Specimen monographiae Capituli Vaciensis, seu data statistico-historica capitularia, in unum collecta, et vice manuscripti edita. Vacii, typis Alexandri Mayer. 1884. — 8-r. 187 lap.

E műnek szerzője, mint az előszóból kitünik — dr. Kovách Pál váczi kanonok, — ki nevét a magyar egyházi irodalom terén, már több munkálattal megörökitette s ki hajlott kora (szül. 1810.) daczára, még mindig szivesen veszi kezébe a tollat. — Ugy tudjuk, hogy szerzőnek eredeti czélja volt: a váczi megyés főpásztornak 25 éves jubileuma alkalmából: a 25 évi főpásztorkodásnak, illetve az egyházmegye legutóbbi negyedszázadának történetét megirni. E szándékától azonban eltérve, a székeskáptalan monographiájának kidolgozására vállalkozott, de mint a czímből is kitünik, — legkevésbbé sem akart

valódi monographiát alkotni. Inkább csak oly mozaikszerű, — vagyis különféle tárgyakat felölelő dolgozattal ohajtott a nyilvánosság elé lépni. A tárgyak kissé tarka vegyülékéből azonban főleg a váczi székeskáptalanra vonatkozó statisztikai és történeti adatok domborulnak ki. — Egyébkint szerző az előszóban egyenesen kimondja, hogy ő némileg kiegészítni óhajtá a váczi egyházmegye 1835-iki schematismusában olvasható ily czimű munkálatot: „Nucleus historicus episcopatus et capituli Vaciensis.“ — Ama kérdésre: mennyiben közelíté meg s mennyiben nem szerző a kitűzött czélt, — tüzetes birálatokkal kellene felelnünk. — Ámde ettől kettős oknál fogva tartózkodunk. Először ugyanis, nem volt még alkalmunk a váczi székeskáptalan történetét bővebben tanulmányozni, — tehát e testületnek quasimonographiájáról sem hozhatunk illetékes birálatot; de meg azután szerző is visszatart bennünket a tüzetes birálattól, mert kéziratként bocsátá munkáját sajtó alá. — Tehát csakis a kritika általános következményei nyomán adunk rövid vélekedést a mű becséről. — Azt hisszük, hogy a kitűzött czél mindenesetre több rendszerességet és kevesebb mozaikszerüséget igényelt volna. — A komoly munkálatoknál soha sem mellőzhető rendszeresség szempontjából czélszerűbb lett volna nagyobb összefüggéssel, és tüzetességgel, több buvárlattal s határozottabb terv szerint kidolgozni a kétségkivül hálás történeti anyagot. A mozaikszerűségtől pedig egyáltalán óvakodni kellett volna. — S talán a monographiával kevésbé compatibilis mozaikszerüség nem jellemezné annyira e müvet, — ha szerző, mint imént mondám, — határozottabb terv szerint dolgozik. — A készítendő „Nucleus“ anyagához alkalmazkodva, helyesebbb leendett nem csupán a káptalannak, hanem a püspökségnek történetét is felvenni a tervbe, — annál is inkább, mert szerző a terv ellenére igen gyakran foglalkozik pusztán egyházmegyei dolgokgal. Avagy miután egy jó része a káptalan kerületi jogaira, működésére és vagyoni állapotára vonatkozik —

csakis e tárgyakra kellett volna az összmunkálatnak szoritkozni. — Igy itél e műről az általános kritikának szigora. E szigort azonban nagyban enyhitheti a körülmény, hogy egy nem csupán veterán, hanem legveteránabb iróval, 74 éves aggastyánnal van dolgunk, — ki nem mint buvárkodó historicus, hanem mint dilettans történész adta ki kéziratul tekintendő müvét. — Az is tagadhatlan, hogy a váczi káptalan irattárából vett s e dolgozatban összegyüjtött adatok, sok fáradságtól fogják megkimélni azon irót, ki egykor a váczi egyházmegye avagy székeskáptalan történelmének tüzetes megirására fog vállalkozni. — Egyébkint, hogy az olvasó is tájékozhassa magát a mű tartalmáról és becséről, ide igtatjuk a mű főbb fejezeteit: Sectio Prima. Caput. I. Prooemium. Cap. II. De incunnabulis et progressu capituli, item fatis ecclesiae cathed. Vaciensis. Cap. III. De notis charactericis Capitulorum generatim, cum peculiari reflexione ad Cap. Vaciense. — Sectio secunda. Cap. I. Eventus saeculi XIX. memoratu digniores, et Capitulum hocce propius contingentes. Cap. II. Continuatio Cap. I. i. — Sectio tertia. Cap. I. Nonnihil de statutis Capit. Cap. II. De tenutis et proventibus cap. veteris fundationis. Cap. III. De fundationibus, reditibus et domibus capituli recentioris fundationis. Cap. IV. Tentamina commassationis et regulationis proventuum utriusque fundationis capit. — Cap. V. Miscellana. — Végül nagy elismeréssel kell szólnunk a mű jeles latinságáról.

X. y.

Die semitischen Völker und Sprachen als erster Versuch einer Encyclopädie der semitischen Sprach- und Alterthums-Wissenschaft von Fritz Hommel. Leipzig. Schultze 1883. XVI és 541. l.

Csak rövid nehány szóval mutatjuk be a keleti népek régiségtudományának legujabb és legtudományosabb kézikönyvét — illetőleg ennek első kötetét. Akik ezen

tárgygyal foglalkoznak aligha lehetnek el ezen munka nélkül, mely a nevezetes felfedezéseket a legujabb időig pontosan elősorolja. Szerzője alaposan ismeri az idevágó irodalmat és még a katholikus Kaulen művét is dicsérettel említi, amit a rationalisták részéről nem igen szoktunk tapasztalni. — Igaz, hogy műve hemzseg a rationalista állításoktól, de ezek czáfolatába egyelőre nem bocsátkozunk; úgyis csak ismételni kellene amit Delitzsch művének ismertetésében[1] mondottunk.

A pentateuchus megirását illetőleg azon hires Wellhausen-féle hypothesist fogadja el, melyet olvasóinknak Roos művének[2] ismertetésében mutattunk be; a frigysátor létezése szerinte mese.

Eltekintve ezen extravagantiáktól műve apologetikus szempontból igen használható; sőt szerző maga vállalkozik Ábrahám történetének apologiájára (118—122 l.) és itt találóan leczkézteti a modern hyperkritikát.

Különben az Úr Jézust „Unser Herr und Heilandnak" nevezi, sőt azt mondja, hogy művét a keresztény-ség védelmére írta (VIII. l.), és ó szövetségi kritikáját illetőleg azzal védekezik, hogy annak idejére, ha nem is az egyházi traditio szemeivel, mégis mint hivő keresztény tekint vissza." (122. l.)

Kivéve a nehány rationalistikus állítást, az egész művet sikerültnek, sőt a maga nemében egyetlennek kell vallanunk.

Halász Ágost.

Olasz egyházi folyóiratok. Mellőzve a kath. napilapokat, megjegyezzük, hogy Olaszországban egyházi tudományos vagy épületes folyóiratok száma felülmulja a 60-at. Az előfizetők száma változik ezertől — 10 ezerig. A püspök, mikor hivatalosan látogat, azt is kérdi, milyen lapo-

[1] Uj M. Sion, 1883. 533—544.
[2] Uj M. Sion, 1884. febr. füzet.

kat járat a lelkész, hogy igy megtudja mindennapi szellemi táplálékának minőségét. A főesperesi látogatások alkalmával használandó rovatok közt van olyan is, hova iratnak a plebános olvasmányai. — Egynehánynak czimét ide irjuk. Il corrispondente del Clero, Róma, hetenkint. Ára egy évre 5 Lira, vagyis váltó forint. Il Messaggiere del S. Cuore, Roma, kétszer havonkint. Ára 6 Lira. — Le Missioni cattoliche, Milano, hetil. Ára 10 Lira. — Il Movimento cattolico, Venezia. Havonkint kétszer. Ára 3 Lira. A kath. congressusra előkészitő bizottság közlönye. — La liberta d'insegnamento. Bergamo. Ára 5 Lira. — L'eco del Pontificato. Róma, képekkel. Havonkint kétszer. Ára 7 L. 50 Centesimo vagyis váltó krajczár. — Scienze e Lettere. Firenze. Ára 12 Lira. — La scienza e la Fede. Napoli. Ára 12 Lira. Archivio di letteratura ed orientale. Torino. Ára 8 Lira. Il Papato. Roma L. 15 c. Annali degli avvocati di s. Pietro. Roma. Ára 8 Lira. La scienza italiana. Bologna. Civilta Cattolica. Firenze. Havonkint két füzet. Ára 13 forint.

Gr.

VEGYESEK.

(Lorettoban) társulat alakult ily czim alatt: Universalis Congregatio almae domus Lauretanae. Ugyanis 1892-ben lesz hatszáz éve, annak, hogy a szent család háza Lorettóba hozatott; ezen alkalomra fényesen akarják kijavitani a lorettói basilikát. Galucci Tamás püspök mult évi julius 3-án Ő Szentségétől jóváhagyó iratot kapott, hol a társulat megerősittetett. Ezen társulat tagjai némi alamizsnát adnak egyszer mindenkorra, az angyali köszöntést nagyobb buzgalommal mondják, mart. 25. és decz. 10. gyónni mennek s ezek fejében dús bucsuenge-

délyben részesülnek, amint azt a társulati iratok előadják. Tagok gyüjtésével a kapuczinus szerzetesek vannak megbizva; ilyen Pozsonyban Pater Amadé, hittanár, lakik a kapuczinus zárdában. Nála kaphatók a társulati alapszabályok latin, olasz, magyar, német és tót nyelven, nemkülönben érmek, melyek a szent házat ábrázolják.

(Üdv-hada.) Az amerikai Methodisták zokon veszik, hogy náluk a kath. egyház hivei mindinkább szaporodnak. Evégből conferentiát hivtak össze, hol tanácsot ültek, miképen kellene ezen segiteni? Határozatba ment, hogy miután a katholikusok amugy is mihelyt szemeik megnyilnak, legott methodisták lennének, erőteljes missiókat kell tartani katholikus községekben, s a kath. országokat egy rovat alá kell venni Afrika, Ázsia elvakult pogány népeivel. A támadást egyszerre kell megkezdeni az egész vonalon, főleg Chicago ellen, mert ez is a katholikus egyház erőde. Kiküldetett pedig e czélra az üdvösség hada. Tehát nem csupán erkölcsjavítás a czéljok, hanem vallástérítés is; az előbbi czél csupán csalétek. Az előőrsök repülő colon alakjában megjelentek is Chicagoban. Egy másik St. Louisba küldetett. Vezérök; Sybilla, Amarantha, Chrysostoma Billings; küldetése úgy szól, hogy mindenekelőtt a kath. lapok szerkesztőit térítse meg. A kapitánynő meg van győződve, hogy a legmakacsabb sziv sem állhat ellen, ha az üdvösség hadának énekeit ajkára veszi. Igy olvassuk ezeket a „Wahrheitsfreund“ legujabb számában. — Clevelandban az üdvösség hadát kis kellemetlenség érte. Junius 7. a had (24 két nemű tagból álló) imádkozva, énekelve, muzsikálva, lármázva keresztül vonult az utczákon. Javában lelkesedtek, mikor a rendőrség elfogta, s bekisérte. Másnap a kapitány Walker s segédje elitéltetett és pedig a vezér 15 sterling fizetésre, a többi csak öt-ötre. A többiek esküdtszéki tárgyalást követeltek, azért jótállás mellett szabadon bocsátattak. Itéletmondáskor a biró Hutechins kijelentette, hogy a salvation army általános csapásnak tekintendő, azért el kell nyomni; most ugyan csekély

büntetést rótt rájuk, de ha még egyszer kezébe kerülnek megkeserülik a fogságot. Egyéb városokban szabadon énekelnek, mert a nép mulat a látványos diszmeneteken, mint akár nálunk a kortesek által vezetett felvonulásokon. Kár, hogy nálunk ilyesmi nincs, — csak minden harmadik évben.

(Megjelent.) 1. Vasár- és ünnepnapi szent beszédek. Irta Irsik János, püspök. Ford. Ribényi Antal (Kispesten). Vácz 1884. Nyolcz. 2 kötet. Ára 3 frt 20 kr. Oly jeles beszédek ezek, hogy a fordító ujra nyomatta. A második kiadás kijavitva s függelékkel ellátva jelenik meg, de ára ugyanaz. — 2. Mai jellemek. Beszélyek. Maszlaghy Ferencztől. Esztergom 1884. Buzárovits kiadása. Nyolcz. 334 lap. Ára 1 frt 50 kr. A kellemes irályú szerző három legjobb beszélyét közli a műben. Anyagi kiállitása pedig oly fényes, hogy a hazai s külföldi nyomdákkal egyaránt versenyez. — 3. Vallásos költészetünk. Irodalomtörténeti forrás-tanulmány. Irta dr. Kőrösy László. Esztergom, 1884. Laiszky J. 47 lap. A dolgozatot ajánljuk egyházi itészeink figyelmébe. — 4. A gyulafehérvári káptalani levéltár czimjegyzéke. Készitette Beke Antal. Budapest 1884. Athenaeum. Nyolcz. 72 lap. A tudósok nagy hasznát vehetik. — 5. A kalocsai értesítő. Kalocsán, Malatin. 75 lap. Tomcsányi gyönyörű értekezése ez: Quomodo Virgilius imitatus sit Theocritum. Kijelenti, hogy nem hódol a divatnak, mely szerint most Vergiliusnak mondják a költőt, okait azonban máskor mondja el. A tanuló ifjuság száma 389. — 6. Az esztergomi értesitő. Esztergom 1884. Buzárovits Gusztáv. Nyolcz. 118 lap. Horváth Bálint értekezése: Az Árpádház nemzetségfája és családi viszonyai. A nagy szorgalommal egybegyüjtött adathalmaz feltünést fog okozni. A tanulóifjuság száma 277. — 7. A veszprémi értesítő. Kiadta Lévay Imre kegyesrendi igazgató. Veszprém 1884. Nyolcz. 47 lap. Értekezése a főtanoda történetére vonatkozik. A tanuló ifjuság száma 266.

(Megtérések.) 1. Blair Dávid, gazdag skót ur, ki

nem rég a presbyterian vallásból katholikus lett, a világról egészen lemondott s benedekrendi szerzetes lett. Vagyonáról is lemondott s azt a kolostornak (Invernes), hol szegénységben akar élni, ajándékozta. Évenkinti jövedelme 30 ezer sterling. A gazdagok e hirre összecsapták kezöket, miképen lehet mai korban ilyen szép öszszegről lemondani, csak azért, hogy nyugodtan halálra. készülhessen. 2. New-Yorkban Colonel Georg Blisz, republikanus szóvivő és ügyész, 50 éves korában a kath egyházba tért. Puritán szülőktől származott (Massachusetts-ben), neje pedig, ki régebben tért meg, az episcopál egyházhoz tartozott.

(Philadelphia) azon város Amerikában, hol aránylag a legtöbb elválás történik, t. i. a jelen év 3 első havában 250 elválási kereset nyujtatott be, melyek közül 100-at már eltárgyaltak. Ezen és más államok enemű törvényei oly engedékenyek, hogy multkor egy nő nem tudta megmondani azon időbeli férjének nevét, mikor az törvény elé idézte. Immár panaszkodnak az általános törvényhozás ellen, mert ha ez igy megy tovább, külön elválási törvényszéket kell szervezni. Első dolog volna érett embereket beválasztani az országházba, kik tudnák mire van szüksége a népnek. El eddig a pártok azokat választják, kik legjobban orditanak vagy föltétlen odaadást szinlelnek a párt iránt (boys, gyerekek). Egy kath. ügyvéd kimondotta, hogy mindezt a gonosz lapok, a csufondáros regények okozták, és főleg az istentelen iskolák.

(Savoyai Mária Krisztina) nápolyi királyné kanonizácziójához. Mária Krisztina királyné I. Viktor Emmanuel király leánya az életszentség oly tökélyében ragyogott, hogy a szent szék számos igen tekintélyes és istenfélő egyházi és világi férfiú kérése által indittatva érezte magát ez ügyben a kellő intézkedések megtételére. IX. Pius pápa 1859. jul. 9-én rendelte el a beatificatio és canonisatio processusának megkezdését. XIII. Leo pápa folytatja a nagy munkát. Ezen szentéletű ki-

rályné öt éven át éjjelenként fölkelt, hogy udvarhölgyével elmondja az apostoli hitvallást. Az udvarnál elterjedt volt róla a nézet, hogy inkább angyal mint herczegnő, ki alantas szolgái iránt valódi testvéri szeretettel bánt. Soha sem mulatott vagy szórakozott. Napi imáit rendesen térden állva szokta elvégezni. Évente harminczezer aranyat osztott ki a szegények között, s midőn 1853. jan. 1-én meghalt, a nép azonnal szent gyanánt kezdette tisztelni.

(Rabló-szenvedély.) Beszélik, hogy hazánkban akadt zsivány a jobbmódú családokból, kik a veszedelmet keresve raboltak, de nagylelkűek voltak számos esetben. Aljasságot nem követtek el, csakis hősiességből lettek zsiványok. Amerikai lapok tudósítanak, hogy a szabad nevelés folytán ifjusági rablóbandák keletkeznek náluk. Ugyanis a nevelés arra való, hogy az emberben lévő rosz hajlamok fékezésére tanitsa és szoktassa az embert, ha ezt elmulasztja, kitör a szenvedély és a rendőrnek kell igy amugy pótolni (eredményeiben) a nevelést. Legnagyobb feltünést okozott azon hir, mely szerint immár elfogták azokat, kik Milvaukee-ban october óta gyujtogattak s rettegésben tartották a lakosságot. A gyujtogatók fiatal emberek voltak, 14—18 évesek, jobbmódú családok gyermekei, de mivel ott a fiuk önállósága 10. évben kezdődik, a rabló regények olvasása folytán annyira elvadult bennök a hősies indulat, hogy nem csak verekedtek, hanem gyujtogattak is. Főnökük Joe Moffet, aki a bünös terveket kigondolta s végrehajtásukat vezette. Gyülhelyök telve volt késekkel, bárdokkal, kardokkal s egyéb öldöklő eszközökkel, mert mindent, amit a rémregényekben olvastak valósitani akartak. Harper nevezetű társuk elválván a bandától, megsúgta gazságaikat a rendőrségnek, igy jutottak nyomukra. A szülék most jajgatnak, hogy talán még sem jó a gyermekeket magukra hagyni, hogy szükséges a felügyelet stb. Vessző is lett volna szükséges. — Quincyben is (Massachuseti állam) 10—15 éves gyerekek tolvajbandát

szerveztek. Kapitányuk tört viselt, s tolvajlámpát. Gyülhelyük volt egy elhagyott istálló. A rablott dolgok java részben visszakerültek. — Biggs városban a tanító megvizsgálta növendékeinek zsebeit, és 14 revolvert kobzott el. Miután Bostonban is alakult ifjakból zsiványtársulat, arról kezdnek beszélni, hogy a vallási oktatást nagyobb mértékben kellene nyujtani az ifjaknak. De azért fenállanak a közös iskolák. — New-Yorkban nemrég 30 fiut fogott el a rendőrség (10—17 évesek) mert az utczán csatát vívtak, a lámpákat betörték, a járókelőket kövekkel dobálták. Másnap törvényszéki tárgyalás tartatott s az Essex-Market terem megtelt, mert vagy 100 személy jelent meg, a gyermekek szülei, nevelői. Mikor a foglyokat bevezették, kérdi a biró: itt vannak-e a fiatal gonosztevők szülei? Igen, felelt a közönség, s előretolakodott. Maradjanak helyökön s hallgassanak meg. Van-e házukban jó nádpálcza, virgács, vagy nadrágszij? Igenis van; mert ezen alkalommal szabadon bocsátom a foglyokat, de azon kikötéssel, hogy a t. szülék hazahozván gyermeküket, oly módon botozzák meg, hogy azt egykönyen el ne felejtsék; vegyék térdre vagy fektessék székre s ne kiméljék az ütést, mert különben gazok lesznek! Erre sirás keletkezett; „ne orditsatok; inkább örüljetek, hogy oly könnyen szabadultatok, mert ha még egyszer ide kerültök a house of Refuge-be vitetlek, honnét 21 év előtt ki nem szabadultok!“ — Canadaban a nevelési rendszer valamivel különböző. Kingston-ban szintén alakult „ifjuságí rablóbanda.“ Mihelyt elfogta a rendőrség, külön szobákba zárták a legényeket. Harmadnap egyenkint a fogház udvarára vitték, deresre fektették s ülő részökre hatalmas 12-őt vágtak. A gyerekek orditottak, térden állva irgalomért esedeztek, hanem a rendőr nem könyörült, mindenik kikapta részét. Az ujság irja, hogy a korbács minden romantikus lelkesedést, amit a Cent Novellból meritettek, kiporolt belőlök.

(Zeitschrift) für katholische Theologie. Redigirt von Wieser et Grisar S. J. (VIII. folyam III. füzet) Tartalma:

Grisar, die Frage des päbstlichen Primates und des Ursprungs der bischöflichen Gewalt auf dem Concil. zu Trient. Nisius, Über das Formalobjekt der theol. Liebe. Granderath, Die Controverse über die Gotteskindschaft. Az irodalmi rovatban Hurter ismerteti a Syntagmát. Következnek érdekes vegyesek. A folyóirat ára egész évre 3 frt, mely Rauch könyvkereskedésébe küldendő. Innsbruck. Kik Nilles Miklós jézusrendi tanárhoz fordulnak, intentiók fejében is kaphatják.

(Mi lesz a világból?) New-York és Philadelphiában a rendőrség szemeláttára készitik a pokolgépeket s a kereslet naponkint növekszik. Holgate gyáros mondotta, hogy gépeit az egész világra viszik s lehet azokat czitromba, kabátba, ékszerbe, kőszénbe, papucsba rejteni s akkor explodál amikor az óraszerkezet folytán akarja az illető zsivány. A palaczk forma legkedveltebb, akkor okoz robbanást, mikor az asztalra teszik. Ámde ezeket mind ismeri a közönség, s főleg a rendőrség. Nagyobb feltünést okoz a little exterminator, (kis pusztító) mely csak négy centimeter magas, nyolcz széles s pléhből készült. Telve van bizonyos sónemű anyaggal, melynek gőzölgése ártalmas, sőt halált okoz. Itt is óramű nyitja meg a lyukat, hogy bizonyos időben kezdje meg a párolgást, például éjjel, hogy húzamosan szívja be az alvó. Husz lábnyi távolságban is veszélyes; macskát 3 másodpercz alatt megöl. Hogy pedig az óraketyegés ne hallassék, a pléhdoboz belseje gyapottal van kibélelve. A vagyonközösség hivei mind tanulnak, főleg vegytant, hogy mentül alkalmasabb gyilkoló eszközöket készitsenek a gazdagok, vagy bármely ellenségük elpusztitására. Igaz, hogy unalmas dolog, mindig csak a vallás enyészetét emlegetni, mikor a társadalmi megélhetés lehetetlensége előtérbe lép, ámde ha nincs más módunk, mely által az emberi fenevadból embert alakitsunk, ismételni kell; hogy ne nézzük a vallást a papok dolgának, a világinak ép úgy kell a vallás uralmát előmozditani, mint a papnak, mert közös ügyről van szó. A szabadság, ipar,

tudomány mind virágzik, a társadalmi lét alapjai pedig inognak. Nem lehet ám a vallást 24 óra alatt decretálni, hogy a veszély idejében segitsen, évek munkája a vallási meggyőződés. Most ugy látszik, mindenki arra törekszik, hogy a socialismus majdan boszut álljon a vallás kigúnyolása és lábbal való tiprása miatt.

(Irföldi jegyzetek.) Egy pályatárs utazván Irföldön, érdekes jegyzeteket irt a H. P. Blaetter füzetekben. Egyházunkra vonatkozó megjegyzései közt ezek vannak. Mikor szentséggel a nép felé fordul a pap, a térdelő közönség háromszor egymás után mondja, nem annyira hangosan, mint inkább sohajtva e szavat: Jézus; s utánna adatik áldás. A predikáczió alatt pedig, ha valami tetszik a beszédben, azt nem csak jelekkel, hanem szóval is nyilvánitják; ami olyan szónokot, ki ilyesmihez nem szokott, zavarba hozhatna. — Ha valamely kath. iskolát gyámolít a kormány, azt kivánja, hogy ott minden vallásos kép eltávolíttassék és a tanítás előtt vagy után imát mondani tilos. Ez okon az iskolák rendesen mellőzik az állami segélyt, de a közönség bőven ellátja. Arra járván az utazó, talált egy elemi iskolát, melyet a kormány segélyezett s irgalmas nénék tanitottak benne, de a falak teli voltak aggatva szent képekkel. Kérdi, hogyan van ez a dolog, mikor a kormány tilalmazza a szent képeket? Ugy van, felelt az apácza, csakhogy a képek mind növendékeink kézi munkája. A kormány tiltja ugyan a szent képeket, azért Urunk, és a szentek képeit, mint ilyeneket felfüggeszteni tilos dolog, de mint a növendékek szorgalmának s izlésének bizonyitványait szabad azokat kifüggeszteni. — A régi üldözés idejéből számos családnak joga van bármely papnak megengedni, hogy szobáiban mise szolgáltassék. Régente ugyanis csak rejtekben lehetett misét mondani, még a mult század elején is a prot. kormány, mely az indok számára bálványokat öntetett, a katholikusoknak meg nem engedte az ünnepélyes istentiszteletet. Ennélfogva bizonyos családoknál gyültek össze a katholikusok. Most is vannak ugyneve-

zett statiók (állomások), de már nem az üldözéstől való félelem miatt, hanem azért mert szétszórtan a majorságokban laknak a katholikusok. Ehhezképest valamely farmercsaládnál letelepszik a pap, oda gyülnek a vidékbeli katholikusok, hallgatják a szent misét, gyónnak és áldoznak. — Swift, hires gunyoros iró, a dublini prot. egyház dékánja, boszankodva a protestansok rettenetes türelmetlensége felett, ezeket irta Bandon város falára:

Jew, Turk or atheist
May enter here,
But not a Papist.

(Zsidó, török, atheus bemehet, kizáratik a katholikus.) Szolgája, ki utánna ment, ezeket irta alája:

Whoewer wrote this, did write it well
The same is posted on te gates of hell.

(Bárki is irta a bástya falára e verset, igaz; mert
A poklok küszöbén, most is ez irva vagyon). — Butt és Parnel irlandi államférfiak protestansok, hanem a kath. egyház iránt előzékenyek. Az első, aki a „home rule" programmot alkotta (Irland sajátságainak tekintetbe vételét, s lehetőleg önálló parlamentet) oly népszerüséggel birt, hogy az irlandi püspökök bizalmasa lett. Parnel rohamosabb elszakadást akar, amit igy fejeznek ki: Ireland as a nation. (Irland önálló, független nemzet.) Felszólította a bérlőket, hogy ne fizessenek; legott három helyen megválasztották. Most már Oconellnél is nagyobbnak tartják, mert nagy elérhetlen dolgokat igér. Ha vajjon ezen szilajkodás, melyet a pápa és a józan ész kárhoztatott, s melyet az angol kormány szelidsége nem érdemel, jobb eredményt fog-e szülni, mint Oconelé, bizonytalan. Nagyon félünk, hogy igy haladva, önmaguknak legtöbbet ártanak.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre **6** forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

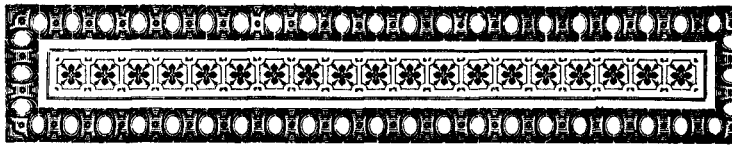

AZ ANDACSI MÁRIAKÁPOLNÁRA VONATKOZÓ HAGYOMÁNYNAK ÉRVÉNYE.

A B. Szűz hazánkban létező számos kegyhelyeinek sorában találunk egyet, mely habár most talán nem oly hirű mint a sasvári, vagy máriavölgyi, még is a róla szóló hagyomány világába tekintve valamennyi hazai bucsúhelyeink közt könnyen a legkiválóbb, legnevezetesebb; értjük a Somogymegyében és veszprémi püspökségben fekvő Andacs (vagy Andocs) falujának Máriakápolnáját, mely most az otthelyi szentferencziek mult századnak első felében hozzá épített templomának sanctuariuma.

A jámbor hagyomány ugy értesít, hogy ezen kápolna hajdan Kalocsa érseki városban állott, kevéssel a törököknek hazánkba beözönlése előtt pedig, azaz 1520-ban természetfölötti erő által alapfalaitól fölemelkedett, angyalok kezein hordoztatva Kalocsáról eltávozott s Tolna megyén át Andacsra költözött, hol maig is alapfalazat nélkül sérületlenül fönáll. Ezen hagyomány ugy Andacsnak mint Kalocsának hivő népében jelenleg is él s a kalocsai nép a hagyománynak igazságáról való meggyőződését többi között az által vallja, hogy ősrégtől évenkint Andacsra zarándokol s az otthelyi Máriakápolnát, saját városának e hajdani drága kincsét, különös kegyelet s bizalommal fölkeresi.

Az oly csodás eseményről szóló elbeszélés hallatára önkéntelenül támad a kérdés: valljon ezen hír hitet érdemel-e s van-e némi kezességünk, hogy e

hír nem holmi jámborúl költött monda, hanem valóban megtörtént tényről megemlékező hagyomány?

Mi is felvetettük magunknak e kérdést és különös érdeklődéssel nyomoztuk a reá adható igaz feleletet; nyomozásunk pedig örömünkre szép sorát tárta fel előttünk oly adatoknak, melyekre támaszkodva hagyományunk tekintélye és hitelességéről igen kedvező itéletet hozhatunk, a mint ez jelen szerény sorainkból ki fog tünni.

Jordánszky Elek, néhai esztergomi kanonok és fölszentelt püspök, a B. Szűz magyarországi kegyelemképeiről 1836 ban kiadott könyvében[1] az andacsi Boldogasszony képéről s kápolnájáról ezt jegyzi fel (152. l.): „Sokan most is régi hagyomány után azt tartják, hogy angyalok által hozatott ide ennek a templomnak kápolnája a sz. képpel együtt, mint ama Názárethi ház messze földről.“ Mint látjuk, Jordánszky réginek mondja a hagyományt és nem hoz fel ellene semmiféle kétséget. Hogy pedig nem említi Kalocsát mint a kápolnának eredeti léthelyét, annak az az oka, hogy müvének kiadásakor még nem kapta volt meg a nem tudni kitől kért bővebb tudósítást, amint ezt fönebbi jelentéshez csatolt azon megjegyzése mutatja: „várva vártam erről a sz. képről bővebb tudósitást azoktól a kikhez folyamodtam, nincs is kétségem benne, hogy meg nem vettetik ebbeli kérelmem.“

Katona István, nagytekintélyű és világhirű történetirónk, a kalocsai érseki egyháznak 1800. kiadott történetében[2] szintén tanuskodik hagyományunk régiségéről és pedig szintén anélkül, hogy azt bármikép ellenezné. Ő ugyanis szóról-szóra idézi azt Kazy Ferencz magyarországi történetéből, (lásd alább), és csak azt teszi kiemelőleg hozzá, a mi Kazy előadásában nincs határozottan kimondva, t. i. hogy a kápolna a hagyomány szerint magából Kalocsa városából származott át Andacsra; előre bocsátja a Kazyból idézett jelentésnek: „Ne quid, quod ab aliis de Colocza

litteris consignatum et, omittamus: id, quod Kazyus de Sacello Virgineae Matris Andotsiensi memoriae prodidit, hic ad verbum inserimus" — a mivel Katona elég világosan jelenti, hogy Kalocsa a szóban levő kápolnának eredeti léthelye. Ezt különben nevezett műve II-dik részének 86-ik lapján még külön határozottan említi, midőn így szól: Sub hoc Archieppo (Telegdi János) dicitur Colocza translatum ad Andots Sacellum ann. 1641. . . . Alii hanc translationem ad annum 1520. figunt. Qua de re nihil certi pronunciare possumus. Ime: Colocza translatum. A „nihil certi" kifejezés csak a kápolna átvitelének évszámára vonatkozik. Alább megfogjuk látni, hogy a hagyomány szerint 1520 a kápolna átvitelének éve. Az ellen, hogy a kápolna átvitele 1641 táján történt volna, döntő adatunk van abban, hogy akkor már Andacson megtelepedett Jézustársaságbeli atyák az évi háztörténeti jelentésökben a szerzettartományi elüljáróhoz a csodás eseményről, mely ha akkor történt, bizonyára ismeretes volt előttök, semmiféle említést nem tesznek, jóllehet az andacsi templomot érintik. Ugyanis a jelentésöket megörökitő 1642-iki szerzettartományi évkönyvben[3] ezt olvassuk: „Sub verni jejunii initia . . . . bini se eo contulerunt sacerdotes, alter e Quinque-Ecclesiensi agro huc translatus, ex superioribus Ungariae partibus alter . . . . Hi vero; ut non eminus sed cominus cum nefariis inferni satellitibus (eretnekek) manus conserere possent, in eorum medio se collocarunt, Parochiam (praepositurum olim non incelebrem) Andoscs (sic) non ita pridem a licentiato quodam, qui ultimus rem catholicam sustinuerat, derelictam sibi sedem delegerunt, eoque id egerunt libentius, quod illic Sanctorum omnium, quorum magnis auxiliis ad tam arduum opus adgrediendum indigebant, honoribus dicati templi exstent vestigia et in eo intemeratissimae Virginis Icon miraculis celebris visatur, quam solam iconomachi Calvinistae . . . . intactam

reliquerunt. Asylum templum hoc fuisse fertur, ad quod Christiani olim confugere soliti sunt, quoties barbari irruissent, neque sine miraculo saepe defensi, vel caecitate percussis vel pedum manuumquam tremore correptis efferis gentibus .... Templum quod a Turcarum in haec loca inducta calamitate et vastitate parte dirutum fuerat, piorum eleemosynis ita restauratum est, ut divinis officiis commode serviat. Ezen évkönyvi tudósitás, mint látjuk, mélyen hallgat idegen kápolnának Andacson megjelentéről, mely hallgatás a helyszinén épen akkor történt s oly feltünő csodás eseményről amaz a templomot gondozó helybeli szerzetes atyákkal sehogy megnem egyeztethető. Hallgatásuk ellenben nem csodálkoztathat bennünket, ha a kápolna már 1520-ban Andacsra jött; mert ez esetben ama csodának a néptől hallott hirét előbb, hogy sem róla szólnának, nyomozniok kellett; annál is inkább, mivel az andacsiak hagyománya még akkor mit sem tudott arról, honnan került a kápolna Andacsra? mi csak 1719. derült ki.

A szentferenczrendiek andacsi kolostora 1778. körül megkezdett jegyzőkönyvének[4] első lapján olvassuk: „In hoc pago (Andacs) in descensu colliculi inter duas valles descendentis existit Ecclesiola cujus sanctuarium cum Sacristia, fornice ex quadratis lapidibus opere antiquo erectum,[5] antiquissima traditione testimonium perhibente, ex Colocza relictis ibidem fundamentis, quae et modo visuntur, miraculose translatum.“ Ehez a jegyzőkönyv irója Kósa Jenőnek (1714—1783.) a marianusok néhai provincialisa s szerzettartományi történetirójának u. n. antiquariumából hozzá teszi: „In villa seu pago Andacs Comitatus Simeghiensis ac Dioecesis Weszprimiensis exstiterat olim Ecclesiola cum Sacristia fornice majore ex parte e quadris lapidibus opere exstructa, quae divinitus isthuc translata fertur traditione immemorali ex urbe Colocia sede aeppali altera post Strigonium relictis

ibidem fundamentis, quae hac nostra etiam aetate ab exploratoribus visebantur inibi, ac optime huic translatae Ecclesiae congruere relatum fuit. . . . . Ita manuscripta pleraque Archivi Provinciae.“ Minden esetre tekintélyes tanúság hagyományunk régiségéről és igazságáról. Mellesleg említve igen valószinű, hogy kápolnánk alapfalazata Kalocsán a mult század utolsó negyedéig tárva látható volt, mivel addig Kalocsa még csak nagyon hézagosan volt kiépítve; az azóta történt terjedelmes épitések azonban a kápolnának nyomait elfödték; minek következtében lassanként bizonytalanná vált tulajdonkép Kalocsának, mely helyén állt a kápolna? Évek előtt egy ezen város régiségeiben jártas agg hivatalnoktól, Bolváry érseki számvevőtől, azt hallottuk, hogy a kápolna a város főutczáján és pedig a nagy Seminarium és szomzéd kanonokház közti téren állott; mások a nép közül azt állítják, hogy a mostani képezde táján volt a helye. Melyik az igaz vélemény? az, adatok hiánya miatt, egyelőre meg nem határozható.

1750-ben Trsztyánszky János Jézustársaságbeli jeles irónak tanuskodásával találkozunk, ki Bombardi Mihály (S. J.) általa bővítve kiadott „Topographia Magni Regni Hungariae“ czimű[6] művének 255 lapján Andacsnak leirásában ezeket jegyzi fel: „Andocsinum, multo Patrum Societatis Jesu sudore rigatum ac prodigioso Divinae Matris tempello clarum. Una vox omnium accolarum est, quod postquam percrebuisset Bachiensi in provicia Calvini haeresis, praefidentior quidam sectariorum sacram illam in aediculam boves induxerit araeque alligaverit. Non ferens hanc improbitatem hominis impuri Deus, sacellum occulta vi ab ips s fundamentis avulsum per tantos terrarum tractus, Danubium, aliosque fluvios transtulit, atque proceras inter sambucos collavit. Fama quoque est, dum sacra haec aedicula occulta virtute transferretur, eam in prato quodam conquievisse atque a secantibus forte

gramen ruricolis, rei novitate attonitis Deo ac Matri Virgini cultum delatum fuisse. Diuturna haec hominum opinatio, certos, quos sciam, nondum habet auctores, omnium tamen sermonibus circumfertur. Unde factum est, quod a fideli populo multum frequentetur, cujus largitione assurrexit spatiosius templum, sed quod arte nulla cum aedicula, quae vulgo translata creditur ac sine fundamentis per tot annos vitium non facit, conjungi potest.“ — Mint ezen idézet mutatja Trsztyánszky 1750-ben a hagyományt azon kivéttel, hogy a kápolnának tüzetes eredeti léthelye iránt még homályban van, jól ismeri és tanusítja, hogy e hagyomány művének megirásakor a népben régóta általánosan el van terjedve; daczára pedig annak, hogy mint mondja, még nem ismer a hagyományról kezeskedő tekintélyt, még sem kifogásolja azt semmivel sem; és a mi a hagyománynak nagyon kedvez, bizonyosként említi, hogy kápolnánk Andacson alapfalazat nélkül áll fön, a nélkül, hogy annyi év óta omladoznék.

Kazy Ferencz hires történetirónk, magyarországi történetének[7] 1741-ben kiadott második kötetében hagyományunkat így adja elő: „Mira sunt, nescio an etiam vera? quae de memorata (t. i. Andocsiensi) aede vulgo jactantur; propagata in provinciam Colocensem Calvini haeresi improbum quempiam e sectariis bobus suis in templo securitatem quaesivisse, eosque ad aram adstrinxisse. Insolentem profanationem vehementer displicuisse superis ac idcirco ad vindicandam impietatem Sacellum coelesti virtute a fundamentis avulsum atque per terras Istrumque latum esse; et cum tantisper in prato quodam depositum fuisset, homines, qui tum forte foenum secabant, rei novitate attonitos accurrisse et quam res postulabat, venerationem eidem impendisse. Post, ubi ad operas rediissent, molem sacram non humanis manibus Andocsium deportatam et inter proceras sambucos esse collocatam. Atque pia haec de sacra illa aede opinio, sed

adhuc sine auctoribus, jam pridem obtinuit multorumque sermonibus celebratur; et nisi vana sit, habemus in Hungaria aediculam, quae cum Lauretana illa tot religionibus consecrata commune aliquid habeat. Illud certum est, atque exploratum, Sanctuarium Andotsianae Aedis nullis fundamentis niti, tamen nihilominus tot annos stare; ad hoc partem illius quam vulgus ita, ut diximus, translatam esse credit, cum reliquo corpore, quod subinde pietas Virgini devotorum addidit, omnino coalescere non posse." — Kazynak tehát 1741-ben szintén van tudomása a hagyományról, annak régisége s átalános hiteléről; ő sem ellenzi azt, ámbár még nem hozhat fel a mellett szóló szoros bizonyitékot, sőt azt egyenesen bizonyosnak mondja, hogy a kápolna alapzat nélkül fön áll s nem romlik. Előadása annyiban hiányos, hogy egyrészt nem nevezi meg határozottan a kápolnának eredeti léthelyét; másrészt a kápolna csodás áthelyezését a Calvinismus Kalocsa táján való elterjedésének idejére teszi; mely hibás véleményt valószinűleg tőle Trsztyánszky is átvette. Az is nagyon kétséges, hogy a kápolna a Kazy s utána Trsztyánszky által említett megszentségtelenítő merénynek alkalmából tünt volna el Kalocsáról; a hagyománynak 1719-i megvizsgálása, mint a következőkben meg fogjuk látni, a kápolna áthelyezésének egészen más okát s alkalmát födözte fel.

Igen jelentékeny, a mit hagyományunkra nézve a Jézustársaság nagyszombati Collegiumának kézirati háztörténetében olvasunk.[8] Ugyanis 1727-ben e Collegiumnak két missionariusa útközben Andacsra is jött s ott helyben szerzett tudomást hagyományunkról. Ezeknek jelentéséből említett kézirat többi között mondja: „Andocs locus est prodigioso et etiamnum multis miraculis coruscante Virginis Matris Sacello conspicuus, nempe quod per Danubium sylvasque in plura milliaria protensas non secus ac Lauretanam domum divinitus aliunde allatum illicque collocatum,

fama est vetus et clarissimorum saepe virorum indagatione explorata atque comprobata.“ — A tudós és ilynemű följegyzésekben óvatos szerzetháznak ezen évkönyvi jelentése, mint látjuk, röviden, de igen határozottan tanuskodik nemcsak hagyományunknak régiségéről, hanem még arról is, hogy a kápolna csodás áthelyezésének hire nemcsak egyszer, hanem gyakran lett a legjelesebb férfiak által megvizsgálva s való igaznak kiderítve. Ezen adat nyilván elkerülte fönebb idézett iróinknak figyelmét; mert ha azt ismerik, bizonyára bátrabban nyilatkoznak vala hagyományunknak hiteléről. Azon pedig meg nem kell ütköznünk, hogy e tudósitás Kalocsáról hallgat, mert mint mellesleges fölemlítése a hagyománynak természetesen a részletekre nem terjeszkedik ki; és különben azon megjegyzése, hogy a kápolna Dunán át jutott Andacsra, legalább ki nem zárja, hogy Kalocsáról jutott oda.

Áttérünk most egy nagy jelentőségű, sőt, mint gondoljuk, egyenesen döntő adatra, mely eddigelé a nagy közönség és fönebb idézett irók előtt is ismeretlen maradt; azon tényre t. i., hogy Wolkra János néhai veszprémi püspök hagyományunkat komolyan s szorosan megvizsgáltatta s miután alaposságáról meggyőződött, azt 1719-ben azon tette által nyilvánitotta hitelesnek, hogy a kápolnának kitüntetésére s az oda sereglő számos bucsújáróknak lelki javára Andacson ferenczrendi konventet alapitott. Ezen adatot ugyane konventnek velünk barátilag közölt jegyzőkönyvéből merítjük, mely Wolkra püspöknek az andacsi szerzetház alapitására vonatkozó oklevelén kivül a hagyománynak megvizsgálásáról is érdekes és hiteles tudósitást tartalmaz. Ime kivonatban Wolkra alapitó levele.[9] „Nos Otto Joannes Baptista Wolkra Dei et apostolicae Sedis gratia Eppus Wesprimiensis etc. etc. . . . . Indispensabilis existimavimus obligationis esse, ut ubi Deus per singularia sua signa demonstrat, aliquo se in loco honorari velle, eundem locum totis

viribus ex pastoralis nostrae sollicitudinis incumbentia adaptare niteremur; ut misericors Deus gratiarum suarum profluvium in nos abundantissime derivare clementissime dignaretur; maxime ubi per magnam humani generis Advocatam, Dilectissimam Dei Genitricem Mariam desiderosam voluntatem suam in nos profundendi gratias infinitas singualiter designat, qui nos omnia vult habere per Mariam. Respicientes itaque Ecclesiam B. Virginis Mariae in Andocs, pagi nostri eppalis Cottus Simigiani sitam, ubi Sanctuarium juxta antiquam incolarum relationem Nostramque experientiam sine fundamentis subsistere videtur (visitur?) ab Angelis, uti refertur, eo delatum; ubi et angelici cantus auditi et luminaria saepe de nocte visa commemorantur; qui locus etiam in tanta apud Turcas veneratione fuit, ut processiones etiam a longinquissimis eo venientes partibus non prohiberent; ubi per multos annos celebris Rssima Societatis Jesu Missio viguit, qui indefessa vigilantia sub turcica immanitate detentis Xtianis xtiana Sacra administrabant: Eandem Ecclesiam alicui Religioso Ordini concedere et donare intendimus . . . .

Nos itaque considerantes Seraphici Ordinis S. Francisci singularem etc . . . . Eandem Ecclesiam una cum domo, ubi nunc Residentiam habent, donare, iis conferre et pro aedificando circa Ecclesiam Conventu licentiam donare decrevimus . . . .

Harum itaque vigore litterarum eandem Ecclesiam ad Nos tamquam Eppum et Dominum terrestrem spectantem Provinciae Marianae R. O. S. Francisci Reformatae strictioris Observantiae damus, donamus et conferimus.

In quorum fidem etc. Weszprimii die 1-a Maji anno Domini 1719. Otto Joannes Bapt. Wolkra Eppus Weszprimiensis m. p. — Igy nyilatkozik és intézkedik a buzgó püspök hagyományunknak huzamos szigorú megvizsgálása után. Mint idézett okirata mutatja, ő

a megvizsgálás folytán úgy van meggyőződve a hagyománynak igaz voltáról, hogy kápolnánk áthelyezését való ténynek tartja s azt csodajeléül tekinti annak, hogy Isten a kápolnában különösen kiván dicsőíttetni; e meggyőződésben pedig a kápolna díszének és a hivők ahoz való kegyeletének emelését mulhatatlan kötelességének vallja, és ily szándékkal a kápolnát tényleg szerzetes társulatra bizza. Ily intézkedés mindenesetre legalább implicite valódi helyeslése és hitelesitése hagyományunknak.

Lássuk most a hagyománynak Wolkra püspök által elrendelt 1715—1719-ig folytatott megvizsgálását. Az andacsi kolostornak jegyzőkönyve annak két többnyire megegyező és egymást kiegészitő leirását tartalmazza. Az egyik Kutassy Donát atyától, valószinüleg egykori Quardiántól származik, ki azt a kolostornak archivumában előtalált egyes emléklapokból így állította össze:[10] „Diu investigabatur, undenam horsum Capella translata sit vel quando? aut si opinioni et traditioni seniorum non sit deferendum quis Capellae hujus fundator? Hinc factum est, ut longo intervallo temporis Capella haec mirabiliter translata esse crederetur at una etiam ignoraretur, unde esset huc allata? donec tandem ventum esset ad Manuscripta antiqua de Civitate Colocza, quod nempe illinc sublata fuerit Capella sed non sciretur, quo devenerit? Ideoque Coloczae inquisitum est per D. Georgium Kovácsovics Praefectum (bonorum?) Cardinalis Emerici Csáky Aeppi Coloczensis a. 1719. inventusque est homo senex centum et amplius annos natus, qui narravit se ex ore patris sui itidem plus centum annis senioris audivisse: Capellam Colocza ablatam, sed quo? se ignorare. Perlata dein fama de Capella Andocsiensi Coloczam praefatus D. Praefectus jussit mensuram sumere de fundamentis Coloczae existentibus, et inventum est, corpus Capellae Andacsiensis, quod absque fundamentis stat, conve-

nire longitudini et latitudini fundamentorum Coloczae repertorum.“ A Wolkra püspök rendeletéből tett megvizsgálás tehát 1-ször az andacsiaknál azon régi hitet találta elő, hogy a kápolna bizonytalan honnan angyalok által hozatott Andacsra; 2-szor régi kéziratokban nyomára jött, hogy Kalocsáról eltünt egy kápolna; 3-szor e fölfödözés folytán Kalocsán intéztetett külön nyomozást és ez által értesült, hogy ott a nép csakugyan régi hagyomány után egy Kalocsáról nem tudni hová eltünt kápolnát emleget s hogy ezt többi között egy 100 évesnél öregebb aggastyán, mint saját szintén száz életévet meghaladt atyjától hallott való tényt bizonyította; 4-szer kiderítette, hogy az 1719-ben Kalocsán még fönállott kápolnai alapfalazat Kovácsovics György érseki jószágigazgató által intézett megmérés szerint azonos térfogatú az andacsi kápolnával s így valóban ezen kápolnának alapzata.

Ugyanazon megvizsgálásnak másik leirása a már említett Kósa Jenőé, ki imígy értesít bennünket:[11] „Mox ubi Patres nostri hunc locum insederant (1716.) saepefatus Illmus Episcopus Joannes Bapt. Wolkra cacurata indagine ultronee investigare voluit, an nempe veritate nitatur, dictum Sacellum divinitus isthuc translatum fuisse; factaque omni humanitus possibili inquisitione idipsum historica veritate niti, nec inanem fuisse rumorem deprehendit: ablatum nempe fuisse Colocia anno 1520; imo caeteros inter quidam colonus, 100 ac amplius annorum senacio retulit, se a parente suo itidem vetulo audiisse idipsum addidisseque circumstantias: quod, dum dictum Sacellum relictis solum fundamentis Colocia evanesceret, incolae loci dirum id omen reputantes, dum sexennio postea fatalis illa Mohacsiana clades sequeretur . . . . tum demum, cur sacrum illud Sacellum evanuerit? ingemiscendo ad verterunt; nempe ne spurca et foeda barbarorum colluvies hanc sacram aedem sibi obviam conspur-

caret contaminaretque.“ E leirásban különösen annak kiemelése érdekes, hogy az 1716. óta folytatott megvizsgálás nem fölületesen, hanem minden emberileg lehetséges pontossággal nyomozott s ily komoly eljárás révén a kápolnának csodás átvitelét Kalocsáról Andacsra 1520-ban történt ténynek találta. Ehez még megjegyzendő, hogy Kósa kápolnánkra vonatkozó följegyzéseit ezen hivatkozással erősíti meg:[12] „Haec omnia partim ex Conventus protocollo, partim ex pluribus manuscriptis pro continuatione Annalium P. Lucae Waddingii Romam saepius transmissis ac subscriptione venerabilis Definitorii quae historicam fidem abunde mereatur, firmatis comprobantur; sed et ipse hujus loci (Andacs) Collator Episcopus Weszprimiensis in litteris suis hujus Ecclesiae et spatii pro aedificando Conventu collationalibus datis 1-a Maji anni 1719. ea potissimum recenset et confirmat.“ E szerint Kósának idézett följegyzései teljesen megbizhatók.

Még fel kell említenünk a szóban levő megvizsgálásnak egy részét, melyet szintén Kósa imígy közöl: „Quod Sacellum illud, adjunctae nunc Ecclesiae Sanctuarium, sine fundamentis praeexistat, ad oculum patet; nec curiose investigandum esse docuerat eventus anni 1715, dum memoratus Episcopus (Wolkra) meditaretur Patres nostros isthuc inducere. Dum equidem ad Ejusdem mandatum quidam Ecclesiastici et Saeculares verubus infixis tentare vellent an infra murum extra aram prominentem penetrare ac transadigi posset ferrum: ii omnes occulto quodam horrore perculsi fuerunt et obrigescentes non loqui nec se loco movere potuerunt, donec mutata mente se recolligentes abscesserunt, ac quid unicuique evenerit, invicem cum admiratione retulerunt.“[13] Szép tanúsága ez a megvizsgálás komolyságának. Wolkra nem elégedett meg avval, hogy a kápolna alapzat nélkül való fönállása első tekintetre is világos volt, hanem minden kétség

elháritása végett még kisérlet által is megpróbáltatja azt. A kisérlet valóságos megtörténtének bizonyitékául Kósa a vizsgálók egyikének, Imre kegyesrendi atyának irásban adott és hitelesített ezen tanuskodását idézi:[14] „P. Emericus a S. Spiritu Clericorum regularium pauperum Matris Dei Scholarum piarum testor praesentibus: quod paucis ante temporibus ex mandato Illmi Ottonis Joannis Bapt. Wolkra (Comitis) una et Episcopi Weszprimiensis exmissus fui ad investiganda fundamenta Ecclesiae Andocsiensis Sanctuarii cum Capellano Eiusdem Michaele, persona ecclica; quod negotium perficere negavit irruens in nos timor, tacitique abire coacti sumus. Ita testor Weszprimii a 1723. die 29-a Junii.“ A kápolna miképi fönállásának kisérlet által való megvizsgálására tehát tényleg foganatba vétetett, de hiteles szemtanúnak bizonyitása szerint természetfölötti visszarettentés által félbeszakittatott.

Itt természetesen könnyen fölmerülhetne azon ellenvetés: a teljesen végre nem hajtott kisérlet mit sem bizonyít a kápolnának alapzat nélkül való fönállása mellett és az a természetfölötti megakadályozás nem igen hihető. Azonban ezen ellenvetések könnyü szerrel megoldhatók. Ugyanis az elsőre megkülönböztetéssel így válaszolunk: eltekintve a természetfölötti megakadályozástól megengedjük, hogy csak félig megtett kisérlettevés mit sem bizonyít a kápolnának alapzat nélkül való fönállása mellett valamint ellene sem; de természetfölötti megakadályozását szem előtt tartva tagadjuk, hogy nem bizonyít a kápolnának alapzatnélküli fönállása mellett; mert így véve, miután mint amugy is világos tényről való kétkedés roszalva volt, indirecte bizonyító jelévé lett annak, hogy a kápolna alapzatnélküli fönállását igaznak kell tartani. Arra pedig, hogy az emlegetett természetfölötti megakadályozás nem igen hihető — azt mondjuk: sőt inkább, miután arra kifogásolhatatlan szemtanúság

van, nagyon is jól hihető az, és józanul nem tagadható; kivált mivel a túlkiváncsi s erőszakos nyomozásnak természetfölötti megakadályozására a szent helyhez illő sőt a kápolna sérületlen fönállására egyenesen szükséges volt; mert minthogy a kápolna alapfalazat nékül áll, a talaj annak veszélyeztése nélkül nem bolygatható alatta s ki nem kavarható alóla, ha csak uj csodát nem követelünk azt t. i., hogy a kápolna még talaj nélkül is, légben csüngve, fönálljon. Különben miután említett kisérletnek nem várt kimenete sem a vizsgálókat sem Wolkra püspököt a kápolnának alapzatnélküli fönállásáról való meggyőződésben meg nem ingatta, mi is, ugy látszik, nyugodtan félretehetjük a kétkedést.

Hagyományunk érvényének megvilágositására idézetteknél régibb adatok egyelőre fájdalom ismeretlenek előttünk; de, ugy hisszük, az e czikkben felsoroltak is teljesen feljogosítanak azon állításra, hogy e hagyomány mint ősrégi, állandó, a történettudósok által nem ellenzett, hanem sőt tisztelettel említett s pártolt s végre egy püspök szigorú megvizsgáláson alapuló helyeslésével ékeskedő hagyomány nagy tekintélyű s egészen megbizható; a mi az andacsi Máriakápolna tisztelőinek, kivált és különös czimen a kalocsaiaknak nagy örömére szolgálhat.

Hg. S. J.

[1] „Magyarországban és az ahoz tartozó részekben levő B. Szűz Mária kegyelemképeinek rövid leirása stb. Jordánszky Elek stb. Pozsony 1836."

[2] „Historia Metropolitanae Coloczensis Ecclesiae concinnata studio Stephani Katona. Coloczae 1800."

[3] „Annales Provinciae Austriae Societatis Jesu. Coppanensis nova Missio, Mss. Biblioth. Caes. Vienn."

[4] E kézirat czimfelirata: „Origo Vien. Conventus Andocsiensis et Translatio Capellae B. Virginis Mariae etc. Incipit Protocollum Residentiae ex novi Conventus" etc.

[5] A kápolna terméskőből góth stylben van épitve.

HORROR CAUSAE FINALIS.

(Folytatás.)

Az által, hogy a természettudomány ügyekszik a szervezetek és folyamatok tökéletlenségeit földeríteni, nem éri el a czélszerűség számkivettetését, ámítja önmagát, kedvencz képzeletének áldoz, s dédelgeti a nyers mechanismust, ezen a tagadás és gyülölet által fogant, s a gondolkozás hibái által nagyra nevelt rakonczátlan gyermekét. Azért mert tökéletlenséget vesz észre a természetben következteti, hogy az elemek természetéből kiinduló, de teremtő s szervező értelem nélkül haladó képződés és fejlődés hozta elő e világot. Nem mintha azon esetben is nem tagadná a czélszerüen működő értelmet az anyag typusai és működésében, ha minden az emberi ész előtt is világos czélszerűséggel megalakult volna, hanem mert a néhol fölfedezett látszólagos czélszerűtlenség s ha helyesebben beszélnének, ha mondanák tökéletlenség, könyebben elhiteti velünk, hogy itt csak vak törvényszerűség és a véletlen működött. A teleologia ellenségei tehát a világrend és az azt összetevő lények tökéletlenségébe kapasz-

[6] „Topographia Magni Regni Hungariae, olim a quodam S. J. sacerdote (Mich. Bombardi) conscripta, nunc studio cujusdam ex eadem Societate Sacerdotis (Joann. B. Trsztyánszky) emendata et aucta. Viennae 1750."

[7] „Historia Hungariae etc. Tom. II. Tyrnaviae 1741."

[8] „Annuae Collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu Mss. Biblioth. Reg. Universit. Budapest. G. 256.

[9] Andacsi kolostor jegyzőkönyve 5 lap.

[10] Andacsi kolostor jegyzőkönyve 14 lap.

[11] Andacsi kolostor jegyzőkönyve 4. lap.

[12] Andacsi kolostor jegyzőkönyve 4. lap.

[13] Andacsi kolostor jegyzőkönyve 4. lap.

[14] Andacsi kolostor jegyzőkönyve 4. lap.

[15] A sokszor említett jegyzőkönyben e tanuskodás másolatának hitelesitése is olvasható, mely így szól: Praesesentem Copiam cum vero suo Originali in omnibus correspondere testor. Josephus Bosnyák m. p. (L. S.)

kodnak; jól teszik: a tökéletlenség, miután tagadást, miután sokszor hiányt is involvál, legalkalmasabb fegyver a teleologia ellen, amely egy legfőbb értelmet állit a világ keletkezéséhez, s a fejlődés bölcsőjéhez, meghatározott eszközök- és szándékokkal, souverain hatalommal, végtelen, czélra törő s czél nélkül nem működhető bölcseséggel; az ily teremtő erőtől nem akar eredeztetni tökéletlent. S a fönlevő tökéletessel és czélszerűvel mit csinál? azt miután a rendező értelemre vissza nem viheti, az anyag sajátságaiból és erőiből és változatlan törvényeiből származtatja.

A ki a logika mérlegét akarja ez eljárásban szerepeltetni és a jogosságot s a méltányosságot ezen mérleg egyensúlya szerint meghatározni, annak szivesen engedjük át a biráskodás terét. A mérleg egyik karjára helyezzük a természet elvétett tökéletlenségeit, melyek nem tagadják az egésznek czélszerűségét, de a materialisták szerint szükségképen maguk után vonják a czélirányosság tagadását, — a mérleg másik karjára pedig akaszszuk a tőig és ízig ható milliom atóm és tömecs rezgést egy ugyanannyi dugattyúval és külön erőkkel ellátott organismusban egyesitő czélszerűséget, amely leleplezetlenül áll tudós és tudatlan előtt, de a mely a materialisták szerint az elleni erők szükségszerű működésének és fejlődésének tulajdonittatik. Ily nagy, mindent felölelő valósától, milyen a czélszerűség a természetben, kirántják az alapot, a ratio sufficienst, a czélszerűen gondolkozó értelmet, állitanak helyébe valamely egészen problematikus, általuk is csak lehetségesnek föltüntetett alapokat: az anyag erőit és alakulásait. Nem kellene-e az anyagelvi tudománynak inkább a tökéletlenséget megegyeztetni a czélszerűséggel? De erre nem pazarolják gondolataikat; az anyagelviség dogmája mást kiván! nincs czélszerűség, tehát találnunk kell bármi más magyarázatot s mig az megérik, kibuvót, vagy egyszerüen tudatlanságunkat állitjuk gát gyanánt a sürgető metaphysikával szemben. Homér is, ha Diomed neki ront a trójai hősöknek, csak köddel,

„dunsttal“ tudja megvédeni őket, ha épen szüksége van még életbenmaradásukra; igaz e ködöt az isten vagy az istennő önti szét a szoruló hős körül s azért tiszteletet gerjeszt az ily silány takaró is: az anyagelvi tudatlanság is, jóllehet magában véve igen sajnálatraméltó és szüken vigasztaló jelenség, de mert a tudomány nevében hirdettetik és csak ideiglenes saison szereplésre van engedélye, rendkivüli előkelő szinezetet nyer s megjelenhet bármely akademiában és elhangozhatik Tyndall röpke szavaiban.

Különben a tévutra került philosophia és fogalmainak annyi komediás szereplése és bukfenczezése után, melyekkel beszökdécselte Leibnitztól fogva az akadémiákat és benézett az iskolákba és megfordult az egyetemeken, itt egy rongyot, ott egy sallangot hagyván örök emlékül, s megnyugtatásul, hogy birtokukban van a metaphysika esszencziája; itt is, ott is megzavarván sok bölcs tanár és nagyreményű tanitvány eszét: nem lehet csodálni, hogy az anyagelviség a tökéletlenséget a természetben csak a czélszerűséggel való tősgyökeres szakításra tudja visszavezetni. Leibnitz kezükbe nyomta a német tudósoknak, hogy a világ teremtője csak legtüzetesebben alkot és rendez, s következőleg, hogy a világ tökéletes. Ennyit szivesen fogad el bármely atheista a theologiából, a többit ő tapasztja s ragasztja hozzá. A világ tökéletes lenne, ha Isten teremtette volna; már pedig nem tökéletes: tehát nem Isten teremtette. Sokszor ez elvek öntudatlanul nyugszanak a természettudósok, ismeretei és kutatásai alapján, s jóllehet nem tudják, honnan s mikép vetődtek oda, de hivatásuk kétségtelen!

Ki gondolná például, hogy Lange, kinek materialistikus dicsősége Kant és a többi épitőmesterek aetherikus sugárfényében fürdik, ki materialista a meddig lehet, azontúl pedig fölvilágitja a szorult lelket az idealismus felhők és verőfényes ködével, hogy tehát Lange halálos csapást vél és bizton remél mérni a czélszerűségre, ha az életet szerető s már-már borzadozó közönség szeme elé rakja a belekben, vizben, fényben, melegben veszendőbe menő

petéket, s összefogdossa a légben szállongó csirákat, gombákat, bacteriumokat, ha zsákokba szedi a hivatását nem teljesitő virágport és egy-két könnyet szentel a kérlelhetlen halálnak s az ő kaszájának. Ó czélszerűség, hol hagytad eszedet, midőn ennyi drága anyagot pazaroltál és szivedet, midőn az anyagot gyengéden szerető Langetudósoknak ily elegiákra alkalmat adtál! Bizony szép czélszerűség kerülne ki abból, ha Lange történésznek panaszai kielégittetnének! Ha minden petének lába kelne, ha minden gomba és bakterium akár a gyomor, akár a tüdő oldalfalain gyökereznék s kivirulna, ha minden mag megfogamzanék, s a fű és fa az égbe nőne, ha minden állat csupa czélszerűségből nem ennék, mert hússal vágy fűvel táplálkozván, gyilkos harapásokkal életet tenne tönkre, nem innék, mert ázalagokat nyel; nem járna, mert holmi ifju fű életének nyakát szegné; nem lehelne, mert gombákat és bakteriumokat foszt meg egy szép élet örömeitől; csak szaporodjék és nőjjön és teremjen minden; ugyan hát ily czélszerűséggel beérik a zürichi vagy marburgi kathedrákon?! Igaz, jól illenek e példák a véletlennek, a vak törvényszerűségnek könyörületlen hatalmi sphaerájába; mert ezekből vonja Lange a következtetést: most is az élet, a fönmaradó typus csak különös, csak kivételes, csak számtalan halállal és folytonos enyészettel szemben álló egyes eset „ein Specialfall," következőleg czélszerűségről, és rendről szó sem lehet.

A millio puska közül, mely a mezőn elsül, csak fogja az egyik vagy a másik könyörületlen golyóját a szédülő nyul testébe fúrni: a számtalan pete és gomba közül csak fog egynehány alkalmas földbe vagy kedvező tényezők ölébe esni. Az ezer ház és palota közül, melyeket a város alapitó épit, csak fog egyik-másik alkalmasnak találtatni, melyben az épitész meghúzza magát s daczolhat az elemekkel: a csirákban foglalt vagy a már kifejlett organismusok myriadjai közt csak lesznek olyanok is, melyek a létért folytatott harczból elmenekülnek és egy darabig az elemek üldözésének győztesen ellentállnak. Ezek a ha-

sonlatok hiába számitanak érvényre és elismerésre! Lange úr nagyot ugrik és salto mortaléval túl ad mindjárt egy döntő ponton! Puskákról és nyulakról — kulcsokról és szobákról — épitészről és épületekről szól; de hogyan kerül ezekhez álláspontjának föladása nélkül? Lange a czélszerűtlenség megvilágitására oktalan nyúlvadászatot, egy szétzülledő várost, és kulcsokkal való játékot hoz szinre — nekünk erre nincs szükségünk, ily példákat hozni annyit tesz, mint magasan az ellenség fejei fölött ellőni; a czélszerűség beéri állitásainak bevitatására a rendezett, hatni tudó erőkkel, nevezzük puskáknak, az egységet bámulatosan föltüntető szervezetekkel, nevezzük nyulaknak, a természetet átható csodálatos renddel nevezzük városnak; hogy azután mikép vannak fölállitva az erők, — a puskák — mikép küzd a rend, a fönállás, a romboló elemekkel — mikép bomlik a szépen kiépitett város anélkül, hogy elpusztulna — ezen kérdésekre és esetleg nehézségekre máshol kell a feleletet keresnünk.

Lange azt mondja: Ha egy ember millio puskát sütne el, hogy egy nyulat lőjjön... az oktalanul és czélszerűtlenül cselekednék. Mindenesetre; tehát? ha a természetben valami hasonlót veszünk észre, az is oktalanul és czélszerűtlenül lesz téve? „a természet és az ember közt kettős különbség van, mely a felhozott érvelést teljesen fölforgatja. Először is minden ember jól teszi, ha szerzett birtokát, erejét, idejét és mindent, ami hasznára lehet, lehetőleg kiméli, mert e javak csak kisebb mérvben képezik osztályrészét, és minden czéltalan vesztegetés az ember kárára van. Mit használ az embernek düledező, szél- s vihartól átjárt ház? de a természet tud fölhasználni minden hulladékot, mindent, ami egy helyen használatlanná vált, más helyen értékesiteni.“[1] Nem csodálatos dolog-e az, hogy ezen materialis idealis természettudós, ki nagyra van — s méltán — az erők egyenértékéről, a természetben észlelt körforgásról, az erő föntartása- s megmaradásáról szóló tanokkal, a teleologiát bombázván egy zulu

[1] Isenkrahe: Idealismus oder Realismus. §. 3.

néger természettudományos álláspontjára helyezkedik. A czélszerűség fényesen nyilatkozik a szerves anyag bomlásában, az élő lények halálában, legalább is oly fényesen, mint milliom sejt és rost szervezetté való szövésében, — ezt az anyag és erő megmaradása törvényének dicséretére mondom. Tekintsd a bomló állati testet vagy petét vagy gombát, anyaga és ereje megmarad, nem lesz haszontalan és czéltalan a legkisebb parány, mely romjaiból szabad szárnyra kel. Meglehet, hogy miután messze elszállinkózott, ismét a földbe vegyül, onnan egy rózsa félig nyilt ajkára hajtatik, onnan mint illat bájolgat el téged, ujabb kombinácziókba sodortatik, bekerül agyvelőd labyrinthjaiba s vegytani erőivel alapját képezi annak a nagy világnak, melyet nyit a képzelet és ész. „Azután pedig és ez a fő, az embernek esze van, a természetnek nincs! hogy lehet ezt szem elől veszteni! Kinek esze van, nincs szüksége általános és állandó törvényre működésében, hanem igazodhatik minden egyes eset természete szerint. A természetben is, mely vakon engedelmeskedik a teremtő akaratának, ezt az utat követhetné az Isten, hogy minden egyes esetben előirná az irányt és működés módját. De mi lenne ennek következménye! csak az egyet emlitem, hogy a csoda, mely a kinyilatkoztatás bizonyitó jele, elesnék. Ha tehát a természet folyamát általános törvényeknek kellett alárendelni, akkor csak az a kérdés: jól vannak-e választva a törvények? föltételeznek-e értelmet.“[1]

Lange ellenvetése többet nem kivánhat; ily méltányos és stoikus nyugalommal értekező bölcsészen is megesik, hogy a hasonlatok szemlélhetősége, mely valamiben megegyezik a kérdéses tárgygyal, elnyeli a gondolatot és a következtetés rovására terjeszkedik ki észrevehető öntetszéssel. A természetnek nincs esze, nincs szeme; a vak tapogat és fogódzkodva halad végig a fal mellett, tartja magát egy általános rendszabályhoz; ha látna, nem tenné; tehát czélszerűtlenül tesz? Alkalmazza ugyanezt a természetre!

[1] Isenkrahe: Idealismus oder Realismus.

Azt kivánja-e Lange, hogy a természet túladva az általános és állandó törvényeken, minden egyes esetben a körülmények számbavételével a legczélszerűbbet létesitse? akkor nem lesznek természeti törvények, akkor nem lesz természettudomány, akkor kivánjuk, hogy az Isten mindenben közvetlenül, a természeti erőkre való tekintet nélkül hasson, működjék. Ezek Lange fogalmai a czélszerűségről, s e fogalmakat átviszi a természetbe, s miután ott megvalósitva nem találja, tagadja a czélszerűség önállását. S mégis Lange szemünkre veti, hogy fogalmainkat a természetre tukmáljuk. — Nyissa föl bárki Lange vaskos bölcsészeti müvét, a Materializmus történetét, megütközve olvashatja számtalanszor, hogy a czélszerűség nem egyéb, mint az emberi gondolkodás becsempésztetése a természetbe, hogy „anthropomorphismus," hogy csak a régi, az emberi természetben gyökerező rögeszmének kifolyása, melynélfogva a világ épitőmesterét ugy léptetjük föl, hogy az ember e mester munkáját és művét szükségkép czélszerűnek mondhassa, hogy végre alapjában véve a dolgot a czélszerűség fogalma egyike a dualismus ellentmondásainak és a személyesités képzelemszüleményeinek, mely a helyett, hogy a világot egységesen fölfogná és a közönséges érzéki látszaton fölülemelkednék, mindenütt két, elválasztott tényezőt szerepeltet: Istent — és világot, testet — és lelket, anyagot — és erőt. A theologia és teleologia nem törekszik a világot egyetlenegy elvből és tényezőből (anyagból) kimagyarázni, de mutat anthropomorph-emberalakú isteneket, és zürzavarban forrongó elemeket és erőket, melyekből az istenek rendet és világot létesitenek. Ily variácziókban leli kedvét az „Ideal" védője, de csak annyiban van igaza, amennyiben a dualismus mindenkor alapjában egy s ugyanazon gondolat volt és lesz, mely kezdődik a legrégibb müveltségtörténeti korszakokban, jobban mondva az isteni kinyilatkoztatásban, s azután föltünik többé-kevésbé elferditve a népek durva s érzékiesen nehézkes fogalomköréhez alkalmazkodva; amennyiben pedig „az ébredező gondolat a képzelem e szövedékével

szemben egységet és rendet kiván“ vagyis amennyiben tagadja a czélszerűséget az „ébredező gondolat“ és materialismussá fajul: annyiban mindig hadi lábon állt és áll a teleologia és theologiával. Ha Lange folytatja e régi harczot, akkor jobb dárdát hozzon, s hasonlatait pazarolja másra.

Ezen észrevételek Lange hasonlatairól átvezetnek a czélszerűség elleneinek általánosságban hangoztatni szokott érveihez, melyek amily általánosak, oly kopottak, és tartalomnélküliek; erejük abban áll, hogy a materialista világnézet bélyege van rájuk sütve, s igy szabad bemenetük van minden mélyen tudományos értekezés és világnézet-fabrikába; nem kell más, mint hogy valaki akár ifjú, akár ősz tudós ajkára vegye a bűvszavakat, szárnyaikon átkel minden sánczon, bokron, árkon, melyben a dualismus ellenmondásai közt kóválygó határoltság szeretné, hogy fönakadna és nyakát szegné.

Bőséges és változatos szószaporitással szokás hangoztatni, hogy a czélszerűség csak anthropomorphismus, csak személyesités, tehát képzelődés!

Vegyük a dolgot, amint van. Kezdve a legrégibb időktől, de különösen, Sokrates, Plato és Aristotelestől a világban észlelt rendet és összhangot szokás egy értelmes rendezőre visszavinni. A dolog nagyon egyszerű. A természetes észtől nem lehet eldisputálni azon ösztönt, melynélfogva az okozatnak okot keres. Ime a philosophia alapja és jogosultsága, semmi más alapon nem emelkedik a korok bölcsészete, mint az emberi értelem eme legmélyebben rejlő sajátságán, az okozathoz az okot keresni; a korszellem pedig ezerszeres befolyásai és előzményeivel megadja a keresés irányát, s igy a természet kutató ösztöne magán viselve a kor irányát, adja a korok sajátos bölcsészetét. Tehát a bölcsészet nem tulhajtott, nem a józan ész határain tulkelő, finomitott spekulatio; ilyenné válik elfajulásában; ilyenné válik, ha szakit kiindulási pontjával; ha ellenkezésbe jő jogosultsága alapjával; a természetes ész leggyökeresebb ösztönével, mely ösztön nem vak, hanem

birtokában van az első igazságoknak. Az első igazságokkal összenőtt elv, mely bebizonyithatlan, mert épen az első igazságok tartalmát propositio alakjában foglalja magában: az okozat és ok közti szükséges és arányos viszonynak fölismerése. Mit eredményezett ezen viszonynak alkalmazása vagy jobban annak a világ folyásában és rendjében való fölismerése? eredményezte, hogy e szabatos világfolyásnak és rendnek mint okozatnak, okot kivánt és talált. A ratio sufficiens elvét alkalmazván e világra mondták: ezen czélszerűségnek, mely átfogja a világot játszva, de mégis gigási karokkal, értelmes rendezőjében van oka és forrása. Csak úgy valósulhat meg a dolgok azon alapelve, hogy minden okkal bir, ha az értelmes rendező először mint czélt fölfogja, konczipiálja azt, amit az anyagban kivitelre szánt, azután rendezi el az anyagot és erőit részekben és kellő mértékben, s megvalósul a holt és vak anyagban az élő és ismeretet adó eszme, a czélszerűség. Az ember is ugy tesz; ha házat vagy hajót épit, mindenek-előtt fogalommal bir arról, amit tenni akar, ez a fogalom vezeti őt az épitésben; a gondolat és a cselekvés közt oksági viszony van s az értelem alkalmazza e viszonyt a világra is, vagyis keres a czélszerüen berendezett világnak rendező értelmet. Ezáltal a világnak emberhez hasonló teremtője van, aki bölcsességében előre kitüzte magának a világ tervét, melyet megvalósitani akar.

Ha erre akarja alapitani az anyagelviség az anthropomorphismus vádját, s az emberi gondolkozás törvényeinek becsempésztetését akarja meglesni a teleologia fogalmaiban, akkor csak a kifejezés ellen van kifogásunk, a dolog megmaradhat. Nem csempészünk semmit; a gondolkozás törvényeit a világra, a tárgyak összeségére nem visszük át suttyomban, hanem öntudatos jogunk és az igazság alapján. Hiszen az ismeret a maga objektumát nem az alanyból meriti, hanem a tárgyak világából, következőleg az értelem által fölismert elvek, a szükségszerű ismeretek joggal vihetők át a tárgyak világára, s nem kell átcsempészni azokat. Az ember fölismeri saját tapasz-

talataiban azt, hogy a czélszerüen alkotott dolgok egy czélszerüen gondolkozóra vitetnek vissza az oksági viszony, a ratio sufficiens alapján; de ezen ismeret nem subjektiv, nem terjed ki csak az ember eljárási módjára, hanem általános érvényű, alkalmazható minden tárgyra. Az idealizmusnak kellene hódolnunk, ha az objektiv, a realis ismeret körét az alanyra szoritanók, s minden következtetésnél, mely az alanyon túl terjed, hangoztatnók: ismereteid, elveid csak alanyi állapotaidra érvényesek, a tárgyak világában ne következtess szerintök, mert különben a természetet magad szerint s nem realis mibenléte szerint itéled meg, anthropomorphismusba esel. A szóban forgó esetre alkalmazva e nézetet, azt kellene mondaniok: a gondolkozás és cselekvésben fönforgó alanyi állapotok s azok oksági viszonya, a czélszerüség fogalma érvényben van az ember körében, de nincs a tárgyak világában, tehát látszhatik czélszerünek a világ, mert ismerő tehetséged e benyomás elfogadására van alkotva, de abból nem következik, hogy czélszerű is, hogy czélok s szándékok szerint alakult.

Ezen nézetben is van igazság, ha eltekintünk túlzott idealisztikus irányától. Alkalmazzuk is, amennyiben igaz. A czélszerűnek látszó világ talán máskép is alakulhatott, s nem szükségkép czélok s szándékok szerint? Erre feleletet ad a materialismus nagy elvei közt a legnagyobbik. A teleologiát a materialismusban számüzi a természet alaphajlama a czélszerűtlenből előteremteni a czélszerűt. Nem is hiányozhatik ezen alaphajlam, ha az anyagelviség anyag és mozgásból akarja kimagyarázni a világot. Mert nem elég kimutatni, hogy a testek és szervezetek a parányok találkozása és egyesüléséből keletkeztek, hanem ki kell mutatni e keletkezés valószinű okát, mely a végnélküli fejlődést kormányozza, s bizonyos irányban föntartja: ez pedig a természet alaphajlama lesz a czélszerűtlenből a czélszerűt alakitani. Ezen alaphajlamot fölállitotta a régi korban Empedokles, az ujabb korban tökéletesitette, s amennyire lehetett felaggatta a természettudomány adat-

halmazával Darvin; az alapgondolat mindkettőnél egy: a czélszerű keletkezett a czélszerűtlenből; a czélszerű tulsúlyban van, mert a czélszerűtlen fön nem állhat legalább hosszabb időre; a czélszerűnek tulsúlya pedig biztositja a világ rendet.

A czél és szándék ezen gyökeres tagadása mindenkiben, aki a mérhetlen anyag rendezetlen vegyülékébe tekint, megérleli az ellenvetést: tehát mindez a véletlen és vak-esetre bizva önmagából fejlődött? a véletlen lesz a világrendnek oka? Nem; a materialistikus elvek kizárják a véletlent, a materialismusban minden okszerű és szükséges: „semmi sem történik véletlenül, hanem minden okszerüen és szükségkép,“ ezt tartja a görög anyagelvisség. A czélszerűség tana mondja: nincs véletlen, minden czélok szerint; a materialismus mondja: nincs véletlen, minden szükségszerüen, a természeti törvényszerűség fonalán. A czélszerűség tana mindenek kezdetére állitja az eszményi egészet, a világrendet, mely azután a természetben lebonyolodik; a materialismus mindenek kezdetére állitja az anyagot, szükségszerüen működő erőivel, s végkifejlődésképen megkapja a világrendet, a czélszerűséget.

A czélszerűség és a materialismus egyaránt ki akarja zárni a véletlent; mert a véletlen az okok, következőleg minden tudomány tagadása. De ha a materialismusnak azt vetjük szemére, hogy a czél kizárásával a véletlennek dobjuk oda a világot, subsumál: nem a véletlennek, hanem az anyagi kifejlődés szükségszerű folyamának. Ide kell alkalmazni a bárdot, ha erőtleniteni óhajtjuk az ezredéveket túl élő világnézetet.

Mit jelent az, hogy az anyagi kifejlődés szükségszerű folyása ezen önálló világrendet szüli? A bölcs Sokrates ezen felelet tartalmát egy példával illusztrálja, mely ha talán az ő czéljára nem egészen alkalmas, de tárgyunkra tökéletesen illik. Aki azt mondja, hogy a világrend elegendő okát és megfejtését adja az anyag és erőinek szükségszerű működése, hasonlit azon emberhez, ki kérdeztet-

vén, mért ül Sokrates a tömlöczben, azt felelné, mert az izmok és inak ily helyzete maga után vonja az ülést, s nem reflektálna az itéletre és a gondolatra, mely inditotta, hogy ott leüljön ahelyett, hogy menekülni törekedjék! Miért áll fön a világ harmoniája, honnan az erők fölosztása, honnan a tünemények egymásba illő sorrendje? mert a világ izmai és inai oly helyzetben vannak, hogy e rendet maguk után vonják.

A természeti erők törvényszerű működése és a bizonyos irányban, még pedig a czélszerűség felé megindult kifejlődés csak körülirása a czélszerű világrendnek; a definitio nem képezi okát a definitumnak; nem lehet e kérdésre, mért ülök? azt felelni, mert ülő helyzetben vagyok; az csak körülirása a ténynek vagy a kérdésnek! Kérdezzük tehát, honnan az erők szükségszerűségének ezen iránya, honnan a kifejlődésnek a czélszerűség felé haladó iránya?

A materialismus felelete röviden igy szól: czélszerüen képződik és fejlődik a világ, mert a czélszerű fejlődés szükséges, adva van az anyag lényegével. A materialismus kizárja a véletlent a szükségesség által, mely egy, még pedig a fön álló irányban veszi utját. Az oksági elv szigorú keresztülvitele, mindennek mechanikus végbemenetele a számokban, összeadás- és kivonásban jelölhető világfolyás.... képezik a materialismus óvását a véletlennel való fölületes szójáték ellen. „A czélszerű az esetleges alakulások föntartásából keletkezik, melyek csak hozzánk viszonyitva nevezhetők esetlegeseknek, amennyiben nem ismerjük az okát annak, hogy mért támadtak ezen pillanatban épen ezek s nem mások. Egészben véve minden s következőleg ezen alakulások is, melyek alkalmazkodás és öröklés által uj fajok alapjául szolgálnak, szükséges és örök törvények szerint mennek végbe. Ezen törvények nem hoznak létre mindjárt czélszerű lényeket, hanem létrehozzák a variácziók bőségét, a csírák és életmagvak sokaságát, melyben a czélszerű és életre való példányok meglehet relative igen kis mennyiségben ta-

lálhatók.“ [1]) Ez a törvényszerű vakfolyamat az emberi gondolkodás szempontjából oly eredményeket mutat elő, mint a czélt előre megfontoló teremtés, és a véletlen mindkettőben teljesen ki lesz zárva.

Minden csak mondva van és igen sok előzmény okadatlan fölállitása után szolgálhat feleletül. A komoly vizsgálat, mely nem leli kedvét eszményi épitésekben, hanem az igazság alapjait tartja mindenek előtt szem előtt, kimutathatja ezen állitások alaptalanságát. Az anyagelvi világnézet siet megszabadulni azon dárdától, melyet a józan gondolkodás teste mélyébe fúr: a véletlennek rendező szerepétől a világ létesitésében. Nem tudja másképp parírozni a csapást, mint ha állitja, hogy nem a véletlen, hanem a szükségszerű, a törvényszerűség vas kényszere hozza rendbe a világot, és létesiti fönmaradását. Ezen állitás sem birja ki a kritikát. Ha minden mathematikai pontossággal fejlődik is ki, de senki sem fogja tagadni szükségét a positiv föltételeknek, a positiv előzményeknek, melyek nem szükségesek, hanem tetszés szerint adhatók; ilyenek mindenekelőtt a tömeg mennyisége nem szükséges se lényegénél sem más külső befolyásnál fogva, de a tömeg mennyisége lényegesen befoly a világ alakulására; más tömegek mellett más lesz a naprendszer, más a testek elhelyezkedése a világürben, a helyzettől függ a hő és világosság viszonya, a meteorologikus állapotok, ezektől az élet, szóval minden. Hozzá vehetjük a tömeg-mennyiségben is a különbözeteket, mert egészen más arányokban lehetnek az elemek, következőleg a vegyületek, ezek pedig minden alakulás és keletkezés gyökeres tényezői. Az ujabb physika szereti az elemeket még más egynemű parányokból összetenni, ez esetben a nehézség csak növekszik s a positiv meghatározás még szükségesebb lesz. Egynemű parányokban nincs ok arra, hogy különböző számban egyesülve, különböző elemeket képezzenek, nincsen ok arra, hogy három-három egyesülve könenyt, öt-öt egyesülve élenyt adjon, nincsen ok

[1] Lange: Geschichte des Materialismus.

arra, hogy ezen specifikus egyesületek határozott mennyiségben történjenek, s ez által a világot lehetővé tegyék.

Ép ugy kell határoznunk a materialis világnézet másik alaptényezőjéről, a mozgásról. Már a vén Demokrit nem válaszolt arra, hogy milyen sebességgel mozognak az anyag parányi részei? mi meg hozzávehetjük a másik kérdést, mely irányban? s a mozgás mely nemével? rotativ? translativ? egyenlő, különböző sebességgel és mozgási módozattal? Ime csupa positiv adat, melynek adva kell lenni, meghatározva kell lenni; szükségességről ezekben a leglelkesültebb materialista sem álmodhatik. Pedig mindezen adat a materialista világnézet kiindulási pontján állja utunkat, a kutató sarkához ragad, s a mechanizmus, melybe az anyagelviség a már adott atomokat sodorja, nem szabaditja meg tőle. Azt mondják csak: legyenek bár milyenek a positiv adatok és kezdemények, Darwin princzipiuma szerint mindig rend, szépség és tökéletesség fejlődik ki belőlök, mint a jelenlegi világrendben.

Ha valaki okosan szétszedi ezen állitást, tartalmában megtalálja, hogy meggondatlanul van oda vetve csak azért, hogy valamit mondjanak. „Legyenek bár milyenek a positiv adatok és kezdeményezések"; — ezek közt miután bármilyenek mindenesetre benfoglaltatik az egyensúly állapota; lehetnek tudniillik oly positiv adatok, melyek mellett a müködés és fejlődés megszünik, az elemek merev egyensulyba jutnak. Már most kérdezem, nem szemfényvesztés-e az ily beszéd: legyenek bár milyenek a positiv adatok. S hányféle különböző adat és kezdeményezés mellett keletkezhetik az egyensúly állapota! azt nem tudjuk; de sejtjük, hogy nagy számban vannak. Tessék ily kezdeményezésekkel kiindulni a világalkotására, a törvényszerüség és szükségszerüség mindjárt végére hajtja a mütétet, s kezeink közt lesz a végmerevség. Ez nem a czélszerü világalkotásnak utja!

A törvényszerüség és szükségszerüség semmit sem használ a materialismusnak; nevetséges dolog, midőn e két természeti tényezőt szövetséges társaik gyanánt mu-

tatják be a közönségnek, s ez által a természettudomány létjogainak védelmét fitogtatják. Bocsánat uraim, a törvényszerüség és szükségszerüség, mely az anyagban és munkában rejlik s el nem vész, nem czimborája a materialismusnak; nem a materialismus vindikálja az anyagnak e két alapsajátságot, mindenki elismeri azokat. Törvényszerüség és szükségszerüség az anyagban, csak kerekei és fogai egy irgalmatlan masinának, melyeket amint föl-használhatja a czélok után induló értelem, ép úgy öszszezúzhatják a materialista positiv adatokat és kezdeményezéseket, ha azok csak a képzelet játékai és a realis világ létesitésére képtelenek.

„Legyenek bár milyenek a positiv adatok és kezdeményezések“; csodálatos, hogy a természettudományok állitólagos dajkája ily szavakat veszteget. Nézzen hát föl a holdra! Mondják a természettudományok, hogy ott már kihalt az élet, megmerevült, megdermedt minden, beállt az egyensúly állapota. A földön a megmerevülés borzasztó munkáját a növényország tartja fön, ha ez nem lenne, óriási léptekkel sietne földtekénk drabantja végzetes sorsa felé. A természettudományok a chemiában a szervetlen testek vagyis az anyag legsajátosabb tulajdonságai közt emlegetik az egyensúlyra való törekvést, a minél mélyebb és zavartalanabb nyugalomra való dőlést. Ezen vélemény az atomisztikában bizonyossággá változik, és a parány elmélet a priori is következtetheti az anyagnak e sajátságát. Kell e megmerevitő, ez összeszoritó, és fogyasztó hatalom ellen a czélszerüség nevében a szükségszerüségen kivül álló intézkedés, egy gát, a mely a czélszerüség remek müvének, mester fogásának mondható, s ez a növényország. Annál figyelemre méltóbb a növényország e helyzete a természetben, minél inkább ellenkezik iránya, törekvése a holt anyag hajlamaival. S mégis kitelik a materializmustól a növényországot is mint czélszerüt, a holt anyagból mint czélszerütlenből származtatni; ez uraim annyit tesz mint jégből lángokat kicsalni. Hiszen a költők ismeretes hyberbolái valami lehetetlen körülirására

az ellentétek összeállitásából vannak meritve; mondják előbb fog a Tiberis a sabini hegyekre visszafolyni, előbb fog a szántóvető ekéje alatt halakat látni, mintsem hogy ez vagy az történjék; s a materialismus ép ez ellen vét: az egyensúlyra törő anyagból keletkezteti az egyensúlyt megtörő lények családfáját.

A növényországra való kitérést csak mellesleg engedtem meg magamnak, miután e megjegyzésnek itt jó helye van; annak bizonyitására szolgál, hogy oktalan dolog „bármily adatok és kezdeményezésektől" várni a világ alakulását. De ha a világra be nem érjük bármily positiv adatokkal, tehát kellenek határozott, arányos adatok az elérendő czélhoz mértek.

Van e a materialismuznak még mondani valója? Nem marad más hátra, mint hogy a jelenleg fönálló világ positiv adatait és kezdeményezéseit az előnyös fejlődéshez alkalmasaknak mondja, hogy pedig ép ezek alkalmasak, az véletlenül történt. Helyes; a véletlennek előbb-utóbb elő kell állnia a materialis világnézet fejtegetésében, s mikor a materializmus e ponthoz jön, hogy a véletlen csodakulcsát huzza elő szoruló zsebéből, akkor be is adja lemondását. Ezen szóval semmit sem lehet megfejteni; a materializmus is ugy szokta értelmezni e szót, hogy az mindig relativ tudatlanságot mond, pedig a materialista világnézet akar egy átértett világot „eine verständliche Welt." „Der zufall macht nichts verständlich." Mi is ezen elismert axiomához tartjuk magunkat, s következőleg a materialistikus világnézet hypothesisei „machen die Welt nicht verständlich." Ha pedig a materializmus létjogát a világ értelmes magyarázatához, egységes, mechanikus, czélkizáró fölfogásához köti, akkor e létjogát elvesztette. A következetes materialisták nem is irtóznak ily lemondástól, lesznek belőlük empiristák, kik előtt a világ kezdete és vége nehéz függönyökkel van eltakarva, oda nem tudomány, csak a sejtelem jár a religio és müvészet és költészet szárnyain.

Ha már a „positiv föltételekkel és positiv előzményekkel, melyek szükségszerűségét az anyagelviség nem állithatja, s ép azért veszélyes kibuvókat keres, mint az előbbi pontokban láttuk, ennyire sikertelen minden tervezgetés; mennyivel inkább dugába dől a másik suppositum, mely szélesen országol a materializmusban. A „positiv föltételek és positiv előzményekből" törvényszerüen kifejlődik a világ, mert az anyagot uralja a hajlam: a czélszerűtlenből czélszerűt alkotni.

A czélszerűnek támadása a czélszerűből, a szerves testek köréből meríti bizonyitékait; ezen tekintetben a modern tudomány nagy haladást nem mutat, Darwinnak készleteiből él. De mindenki megengedi, hogy a dolgok jelen állásában a kérdés egészen problematikus, sehogysem emelkedett a bizonyosság szinvonalára; hypothesisnek beillik, mint van sok más. Annál inkább problematikus marad, mert adatait csak az állatvilágból meriti, s általános érvényre semmi esetre sem számithat; az állatországból a növényországba, ebből a szervetlen anyagba az átlépés legföllebb analogice történhetik; de mit ér az „exakt tudománynak" a természetvizsgálattal bujdosdit játszó analogia. Nem akarunk tovább foglalkozni azon tényezőkkel, melyeket Darwin olcsón szerepeltet a czélszerűnek a czélszerűtlenből való keletkezésénél, milyenek az öröklés, az utánzás, a körülményekhez való alkalmazkodás, jóllehet ismétlem, mindez csak az állatvilágban bir, még pedig csak hypothetice érvénynyel; hanem szem előtt kell tartanunk azt, hogy az egész természetre ezen elv semmi esetre sem terjeszkedik ki s különösen az anyagelvi világnézet a legalkalmasabb, hogy terjeszkedési igényeit visszautasitsa.

Az anyagelviség tagadja a természetben a czélszerűséget, amennyiben az egy értelemnek műve volna, következőleg csak a mechanikus hatókat és erőket veszi tekintetbe, számára a „rendező értelem" a világ megfejtésére nem bir fölvilágositó sugárral, az adott anyag és a mechanikus erő mindent magában foglal, belőle kell a

természetet kimagyarázni. Már pedig a holt anyag és a mechanikus erő bármily egyesülésében a rendnek vagy rendetlenségnek halvány fogalma sem foglaltatik, kizárják a két fogalomhoz való vonatkozást, nem mintha ellenkeznének velök, hanem mert semmi közük hozzájok. Ezen álláspontot foglalja el a materializmus; nem lesz fölösleges nézeteit a rendről vagy rendetlenségről fölsorolni.

Szerintük kezdetben ezen szó „rend“ nem jelentett mást, mint a dolgok ollyatén tulajdonságát, melynél fogva létezésük és működésük módja a mienkével megegyez. Az ember átvitte a maga fogalmait a természetre. De mivel a természetben minden egyaránt szükséges, azért nem lehet különbség rend és rendetlenség közt. Mindenben találunk rendet, ami lényünkkel megegyezik, mindenben rendetlenséget, ami vele ellenkezik. Épen úgy meritjük értelmünkből a véletlen fogalmát. Értelmeseknek gondoljuk azon okokat, melyek ugy működnek mint mi, és a vakeset játékát látjuk az ellenkezőkben. Vakeset nem adatik, ha az egész természetet tekintjük az erők végtelen hálózatával, csak ha szük térre szoritkozunk, s határolt gondolkozásunk által elvágjuk a szüktéren kivül fekvő tényezők befolyását.

De a falusi ész mosolyog a tudomány ez enunciazióin. „Hogyan? hát egy vak vagy lábatlan gyerek, vagy más korcsszülött nem ellenkezik a természettel?“ Soha, feleli az „exakt tudomány!“ ellenkezik fogalmainkkal a fajról és nemről; de e fogalmakat mi gyártottuk magunknak a tapasztalat után, mely nem kötelezi a természetet. — „A nagy egésznek szempontjából nem lehet rendetlenségnek mondani azt, ami a természeti erők örök szükséges folyamatából származott.“[1] De minden ami kel és támad, a természeti erők találkozásából származik, tehát sehol sincs rendetlenség, mindenütt van rend; jobban mondva, minden szükségszerű; rend és rendetlenségről

[1] Lange: Geschichte des Materialismus.

nem az objektiv gondolkozó, hanem csak az emberi értelem fogalmaival játszó okoskodás beszélhet.

A rend fogalmának radikális kiküszöbölését követi azután szükségkép a czélszerűség számüzetése. Kiül a szegény czélszerűség az ideális fogalom és képzelemvilág önalkotta szigetére, s borongósan néz a szükségszerű és nem czélszerű, a szükségszerű és se rendes, se rendetlen természeti erők és alakulások oczeánjába; az ész szükséges, de nem objektiv gondolkozási módja szövi lepkeszárnyait, édeleghet, andaloghat, de tudnia kell, hogy mindaz, amit érez s gondol, a külvilág erőinek meg nem felel.

A czélszerűség fogalma a Darwin-féle fejlődési axioma elébe tartva oly hatást gyakorol, mint a sötétben huhogó bagoly elé állitott villanyfény. „Czélszerűtlenből czélszerű keletkezik," ily kijelentés nem illik az „exakt kutatáshoz," ha ugyan komolyan azt tartják a „rendről" és „rendetlenségről," amit előbb fölhoztunk; mert előttük a „czélszerűtlen" és a „czélszerű" csak két szó, mely nem objektiv, hanem subjektiv fogalmakat takar, pedig az ész és a képzelet csalfa játékától és phantomjaitól irtózik az „exakt tudomány." Maradjon meg a materialismus a természet vas szükségszerűsége mellett, s ne kölcsönözzön magának szavakat, melyek foruma előtt semmit sem érnek, csak arra valók, hogy a tudatlanokat saját révükön magukhoz csalogassák. — „Czélszerűtlenből czélszerű keletkezik," a tisztázott materialisztikus phrasaeologia szerint annyit jelent: a természet a vasszükségesség akadálytalan utján halad. Keresse, akinek kedve van a vasszükségességben akár a piori, akár a posteriori a kifejlődés csiráit, de ne használja azon szavakat, melyek a tévedést és következetlenséget önmagukban rejtik.

Bizzuk csak a vasszükségességre a természeti fejlődés legalsó fokán álló anyagot, a honnan kiindult, s megtette a változatok lépcsőjén a virágokká és állatokká tökélesbült természet körutját. Kisértse meg valaki az

„exakt tudomány“ tételeire támaszkodva a vasszükségszerűséggel fölépittetni a természet remek labyrinthját. Lesz a világból egy nagy rög. A vasszükségszerűség csak megfagyasztani, megdermeszteni képes a kavargó s nyugtalan anyagot. Miért? A holt anyag legsajátosabb tulajdonsága az egyensúly. Az anyagban nincsen egyed, mert nincs szervezet; a parány sem mondható egyednek, mert alighanem az is egynemű részek összetéte. Az egész anyag csak óriási halmazat, mint a homokrakás; utolsó részecskéibe, mint oszthatlanokba kapaszkodunk, hogy az értelemnek és képzeletnek szilárd kiinduló pontja legyen. A vasszükségszerűség informálja a parányokat, s minden izük a törvény hatalmával működik; működik erőik szerint, az adott körülményekhez képest, nincs tekintettel másra, nincs tekintettel távol fekvő, később elérendő czélra; — már a sejtelem is, hogy talán máskép is lehet, ellenkezik az anyag természetével, egy solemnis ellenmondás. Ebből következik, hogy az anyagi működés végeredménye az egyensúly! Fejlődésről, a mozgás bonyolódottabb tova viteléről, ami elkerülhetlen suppositumа a czélszerűtlenből keletkező czélszerű alakulásnak, szó sem lehet. Az anyag csak akkor, s csak azért működik, midőn s mert nyugalmából kihozatik; nem pedig azért, hogy eredményesebben működjék, hogy mozgása növekedjék, hogy az anyag a termő föld részét képezvén, elégedetlenkedjék s hogy változatos kombinácziók után a liliom ajkaiból ragyogjon és illatozzék felénk.

Ennyit a vegytan nevében a czélszerű fejlődésről. Ha Darwin ezen alapelve nem fektettetik biztosabb adatokra, sőt mondhatom, ha ennyire marad ellenkezésben a positiv kutatással, amennyire most van, akkor az anyagelvi világnézet nélkülözi az átmenetet a durva anyagtól a természet öszhangzó egészéhez, vagyis nem képes kimagyarázni föltevéseiből az eredményt, kezdeményezéseiből a kifejlést, a holt anyagból az egységes természetet. A czélszerű fejlődés a materializmus palládiuma; csak a jelen tudományos vajudások zavarának, a lelket ölő

szkepszisnek, a messze távolba állitott szép reményeknek tudható be, hogy ily megviselt, szétfeslett, a kritika által szétszedett palládium alatt egy világnézet gyanánt figuráló bölcsészeti rendszer rejtőzhetik.

(Vége köv.)

Dr. Petheő.

UTI EMLÉKEK OLASZORSZÁGBÓL.

(Folytatás.)

A Mark-tér közepéről legszebb a Mark-templom. Itt jutott eszembe, amit egy egyházi főúr mondott nekem, akinek ez a cathedralis tetszett legjobban az egész országban. Az 5 kimagasló kupola, a fényben pompázó homlokzat óriás mosaikképeivel aranyalapon, az oszlopsor és karzatokkal lebilincselik az egyszerűbb északhoz szokott szemeket. Időm legnagyobb részét töltöttem benne. Olasz utam alphája és omegája volt. Pedig nehéz bejutni. Mintha csak a hesperidák almáit őriznék itt. Sok emberrel kell megküzdeni. Ha magyar nyelven neveznék őket Ciceroné-nak — érteném. Ennek a honatyának volt olyan világra szóló sárkány — felesége. — Alig vagyok képes a benyomásokat összesiteni. Hasonlit a római Péter templomhoz: minél többet keresed fel, annál többet fedezesz fel. A legszebb négy lovat itt láttam a bejárat fölött — érczből. Nagy utat futottak be már. Konstantinápolyból — ide. Innen Napoleonnal Párisba. Onnan vissza. A respublica az egész földkerekségről hordott össze ide kincseket. Úgy vélem, akkor sem tartották már bűnnek, régiségeket és műkincseket elemelni. Azóta e privilegium legföllebb még — könyvekre lőn kiterjesztve. Azt állítják, az a fehér-fekete szinű (keleti) 8 márványoszlop, az érczajtók mellett, az előcsarnokban,

melyeken misem nyugszik, Salamon templomából valók. — A templomba vezető 3 érczajtó is mestermű. A jobbot a konstantinápolyi Zsófia egyházból hozták el. — A belsőben, a nagy homály daczára, feltünik a legpazarabb mozaik diszités — a boltozaton. A legfényesebb testimonium — divitiarum, Velenczére. Maga számára épittette ezt az állam. Később csináltak cathedralist belőle. A colossalis boltivek alapzataikkal hű tolmácsai e szándéknak. — Ha hiányoznék is a cathedra, melyen az ujonnan választott doget mutatták be a népnek — érezned kellene. Sokáig törtem a fejemet, mig a görög keresztet, az alaprajzot megtaláltam. A kereszt negyedik ágát, a szentélyt, a hajótól márvány oszlopivezet választja el. Fölötte a sz. Szűz a legszebb apostoltársaságban. Itt is, a sekrestyében is, gyönyörü munkákat látsz fába berakva (intarsiákat). A főoltáron az egész respublica szemefényét, sz. Mark evangelista ereklyéit őrzik. A templom bal részén, kis ediculában feszület vonja magára figyelmedet. Tovább egyik kis oltáron hires Madonnát tisztel a nép. Itt találtam legtöbb ájtatoskodót — legtöbb misét. Mindkét müvet Konstantinápolyból hozták ide. Minden lépésnél nevezetesség ötlik a szemedbe. Napok kellenek a tanulmányozásra. Órákig vándoroltam itt első izben már, és nem vettem észre Sansovino szobrász munkáit. Pedig itt lakott. Könnyű felismerni őt — épen úgy mint del Sarto festőt. Az első Madonnái épen oly szépek, mint minő kedves mosolygó alakok a festő szűz Anyái. Szemeim vagy Baedekerben vagy valamely tárgyon függtek. Pedig jó a földre is nézni. Egy uri ember figyelmeztetett nagyon hangosan. Előttem mérte hosszat a padlót — testével. Olyan hintálódzva mozogtam, noha soha sok nem ment — fejembe. Nagyon, meneteles, gödrös a talaj. Ujabban javitják. A padimentum régi, szép oroszlányait ujakkal pótolják; akkora lehet a különbség közöttök, mint a régi és uj generalis közt. — Érdeket nyujt a kincstár. Itt őrzik sz. Mark alexandriai püspöki székét — roppant értékű kelyhek, keresz-

tek és drágaságok mellett. Ma csak archeologus képes megérteni, hogy lehet egy kőből készült széket annyira becsülni. A battistero-keresztkápolnában mutatják azon szikladarabot, melyen az Üdvözítő beszédjét a 8 boldogságról tartotta. Egy másik kőlapon ker. sz. Jánost fejezték le. Zeno kápolnájában, siremlékénél, Párisra gondoltam. Annyi oly szép virág közé rejtik el ott a halottat, mintha csak virágárusok akarnának reclamot csinálni. — A sok járó-kelő közt nem tudom gondol-e valaki arra, aki a csodált külső alatt — még jobban eltünik. — Ennyi láttára ezer gondolat támad az idegen fejében. Az arczvonások csupa kérdőjelalakot vesznek fel. Akadt, aki tőlem kért felvilágositást — egy fiatal szőke úr — olyan franczia nyelven, minőt csak Németországban hallhatsz. Scotia szülötte volt. Kiejtése elárulta, hogy germán vér is foly ereiben. Hozzácsatlakoztam. El sem váltunk többé egy egész fél napig. Rómában a skót collegiumban végzett. Mikor elképzeltem már az előnyöket, melyeket vig ember társasága nyujtani fog lefelé Olaszországnak, akkor mondta meg, hogy püspöke parancsára utazik — arra a magas északnak, haza. Ilyen ellentétet azután a „velenczei kalmár“ genialis prokátora sem tudott volna kiegyenliteni. — Utamon itt éreztem a társaság előnyeit. Igazi Tóbiás-i utitárs volt. A „divide et vinces“ elv a kedélyre és zsebre egyaránt jótékonyan hatott. Társaságban kevesebbe kerül minden. A hires Assunta-kép nagyon homályosnak tünt fel előttem. Odanyujtott szemüvege figyelmeztetett, hogy ilyen nélkül a legszebb colorit helyett — májfoltokat fogok csak látni. Vettem is egyet. Erőstől féltem. 21-es szám körül liczitáltam. Mintha csak kártyáztunk volna. Meg is jártam. Futs-ot csináltam. Minél tovább viseltem orromon, annál jobban boszintotta — szemeimet. Utikönyvek el nem mulasztnak leczkét adni az alkudozás mesterségéből. Aki itt sokat vásárol, abból valóságos kufár lesz. A kinált vagy határozott (prezzo, fisso,) árnak felét igérd; kétharmad részt csak — idegen szokott megadni. A hazai árak tartandók

szem előtt. Fényüzési czikkek még olcsóbbak is. Tanácsos — megbizható személyekre bizni a vásárlást. Legjobb — semmit sem venni. A nagy Ananias britt fiától tanultam is. Az angol társalgás ujra megerősitett hitemben, hogy majdnem hiába vesződtem másfél évig angol nyelvtanokkal. Az a tudomány, mit héber-mester belém öntött, félre csurgott. Pedig héber kiejtés mindjárt a tősgyökeres angolé után jő. Társam azért tökéletesen megértett. A hiba füleimben volt. Ilyen úgy a bajusz alól ajkakkal morzsolt hadarást eddig csak akkor vettek be, ha az koscher-ajkakról jött. Született angolt mester nélkül Schakespeare honfiait jól megérteni nagy munka. Maga a nagy angol költő 8—9000 szót használ. Kiejtésöket megtanulni épen olyan nehéz, mint Velencze vagy 2000 calli és rami-jai (utczák) közt vezető nélkül eligazodni.

Topographicus terv nem sokat segit. Iránytű még kevesebbet. A régiek labyrinthusáról itt szerezhetsz tiszta fogalmat. Annak mintájára készülhetett Velencze. Akárhány utcza zsák-utcza. Egyesek a canalisokhoz vezetnek. Azután csak uszógatyában folytathatnád. Mások ujolag utczákba nyilnak. Ott visszafordulhatsz. A magas házak közt ily keskeny sikátorokban iránypontot találni lehetetlen. Rendesen eltévedtem. A véletlennek köszönhetem, hogy a Merceriákon — a legjártabb helyeken — és sokáig egyetlen hidon, át a Frari-templomhoz jutottam. Visszajövet már kérdeztem, sokat sokszor. Ha valaki gyorsan surrant el mellettem azt hittem attól fél, hogy őt is megfogom. Utoljára levélhordót állitottam meg. Annak tanácsát ma is követem, ha valahol irányt vesztek. Azt ajánlta: arra tartsak, merre legtöbb ember jár. A piazzáig vezető minden utczában azután összeolvastam az embereket. A pars maior döntött. Egyszer sem csalatkoztam. Kezdtem bánni, hogy eddig olyan conservativ sötétségben jártam. A parlamentarismus — bevallom immár — valódi Ariadnefonal. Biztosan vezérel. Nem kell hozzá semmi, csak — numerus. Az pótol mindent.

Politikusok parlamentaris elvek életbeléptetésére bizonyos tényezőket kivánnak. Velenczében sem alkalmazhatók azok — minden helyen. Kiváncsi voltam a város egyes, távolibb részeit is megismerni. Sokat járkáltam össze — vissza. Elmondani nem tudnám, merre mászkáltam. Annyira emlékszem, hogy némely terek nagyon ismeretesek lettek már előttem. Postásomra gondoltam, de hiába. Az az egy ember is, akiből, nem tudom milyen görög bölcs szerint, csinálják a döntő többséget, hiányzott a legtöbb utczában. A partokon egypár, Diogenes külsejű emberrel találkoztam. Épen olyan furcsán néztek reám, mint néztek ki. Tudtam, hogy a közbiztonság javult — Dante óta. Az nagyon sokat belerakott — infernojába. És mégis kezdtem magamat úgy érezni, mint a legtöbb gyermek — a sötétben. Poliziát sem láttam. Pedig jó néha becsületes embereket is polizialis őrködés alá helyezni. Memoriámban megfordult az a sok figyelmeztetés, melyet tapasztalt utasok adtak. Azok ajánlták, hogy épen ugy kerüljem az üres coupékat, mint a szegénységgel telt quartiekat. Nem tudom, lehet, hogy itt maga Ariadne jött kiszabaditani. Nem hiszem, hogy Dante jobban megörült Beatrice látásán. Olyan szende alak — azokkal a kedvesen mosolygó ajkakkal. Szeretettől csillogó szemein át beláttam — nemes szive mélyébe. Azután úgy sietett, mintha csakugyan Theseus volnék. Fürtjeit nem láttam. Nagyon elrejté. Ahhoz az ezüst szinhez hasonlithattak, melyet ott a magas égboltozaton tudnak csak csinálni. Arczvonásairól sejditem, hogy az ő korából volt — egy szives nő — azokból a typicus csoszogó jó vén nénikékből.

Utikalauzok megegyeznek abban, hogy távolibb kirándulásokon nem csak a portól, meg hideg és melegtől kell tartani. Azokra az erős fiatal emberekre gondolnak — a tengerparton és másutt. Azt hiszem, azért oly barnák azok, mert egész nap ugy kerülik az árnyékot, mint a munkát. Épen ugy szeretik, mint az idegen a legszebb vidékeket. Nagyon finom érzékük van. Tán számukból

lehetne a vidék szépségére következtetni. Nápoly felett a legszebb ponton találkoztam velök. A trasimeni tónál tán ugyanazon helyen álltak, ahonnan Hannibál támadott. Igyekeztek — szakértők — bebizonyitani, hogy Olaszországban félni — gyáva lelket árul el. Azután annyi szép tartományt soroltak elő, melyekben a közrend kezelői a legnagyobb erélyt fejtik ki, hogy elcsodálkoztam. Nem hittem, hogy még ennyi helyen kell az embernek arra is figyelni — ami nem tetszik. Tán azért fogdossák össze Italiában azt a sok vándormadarat is oly buzgalommal, hogy kevesbedjék — a jó madarak száma.

Nem tudom meddig aludtam. Ajtómon kopogás ébresztett fel. Kérdésemre: ki az — ismételték minden válasz nélkül. Idegeimet nagyon elővették a bámulni való dolgok — nappal. Minden kopogásnál azt hittem, fejembe akarják verni, hogy azt a hires criminalis lapot a „Pitaval"-t csupa velenczei dolgokkal töltik meg. Felkeltem, hogy az ajtót még jobban — elbarrikadirozzam és taktikai ügyességemet az idegen terrenumon érvényesitsem. Egyszer már silbakoltam a szomszédtól elválasztó ajtó előtt egy párisi hôtelben — egész éjjel. Reggelre mondta aztán meg a hôtelier, hogy egy jó öreg plébános zörgött annyira a szomszédságban. Nagyon bántotta lábait a köszvény — épen ugy, mint az enyéimet az éjjeli strázsálás. Velenczei lakásom az udvarra nézett. Ablakom a 2-ik emeletből keskeny kis tetőzetre nyillott — alatta és mellette. Egy ugrással elérhettem. Egyetlen fegyverem borotvám volt. Nagyon be kellett azt a helyet előbb szappanyozni, melyen az fogott. Vizsgálódásom közben szomszédságomban kiabálást hallok. Sirás, jajgatás, majd sikoltozás követte. Bizonyosan védtelen nő keblébe döfte gyilkos kését a gaz támadó — gondolám. Segiteni akartam. A lovagiasság kényszeritett. Most is röstelem, hogy eszem akkor annyira helyén volt. Azt hittem, vendéglőbe egy ember nem mer betörni — több ellen pedig hasztalan teszem ki magamat. Egy salto mortale-val kin voltam az ablakon. Hogy a szégyen torkomra ne forrjon, torkomra

apelláltam. Aiutare-aiutare (segiteni-segiteni) kiabáltam a magas tetőről. Egy lélek sem jött. Perczek után nő szól át a szomszéd házból. Az is csak azt mondta, hogy substantivust használjak. Az ige nincs szokásban Velenczében. Aiuto-t aiutare helyett. Azután behuzta fejét. A helyzettel ismeretlen egy perczre azt hitte volna, hogy Romeo és Julia korában van. Persze magam sem gondoltam volna ilyen sceneriára — ebben a században. Nagynehezen felébresztettem a házat. A vendéglős gömbölyü alakja tünt fel len az udvaron. Arra kért, hogy visszamenjek, ha nem akarok — rheumát kapni. Majd leszédültem beszédére. Olyantól féltett csak — amit bodza-thea is meggyógyit, mikor annyi élet forog veszélyben! Felvilágositott. Egy fiatal embert a legjobb családból vittek a poliziára. Vértócsák jelezték nyomait. Szegényt őrülési rohamok lepték meg. Az kisértett az éjjel — és zuzta be fejét. Maig is sajnálom. — Reggel a vendéglős bocsánatot kért. Tán ugyanannyiszor, mint én aiutáztam. Lehet, hogy renoméeját féltette — a jó ember. Utoljára kérnem kellett, hogy takarja el azt az én reputatiommal. Az ugy is ott veszett. Oly csendes volt az éj. A halvány hold remegő sugárival átölelte a lagunák szunnyadó királynőjét. A szeplőtlen déli ég, miriad csillagokból ragyogó koronát készitett fejére. Ilyet el nem feled az észak fia soha. Igazi velenczei éj. A leggenialisabb költő phantasiája nem talál hozzá hasonlót. — Az én eszemből sem megy ki az éj — az első velenczei éj — sokáig.

Olyan dolgokról is irok, minők nem valók bármily publicum elé, de bizonyos körülmények közt hallgatással még sem mellőzhetők. Azt hiszem ugyanis, ha némelyek azon egyszerű okból, mert utaztak, uton utfélen olyanokat közölhetnek éleményeikből, melyek homályt vetnek előttünk kedves intézményekre, nekünk sem vehetik rosz néven, ha e téren tán kevesebb pénz, de annál több koplalás és fázás árán szerzett tapasztalatainkat nyilvánosságra hozzuk ugyanazon dolgok védelmére.

Sokat hallottam fiatalabb éveimben az olasz papság-

ságról. Elismerem, akkor nem nagyon kedvezőleg gondolkodtam felőle. Utóbb persze franczia és angol papok meglepő és elismerő nyilatkozatai már figyelmessé tettek, hogy nem lehet egy-két, hozzánk tévedt, különleges emberből megitélni az egész olasz clerust. Hanem azért félig meddig Tamás maradtam. Tapasztalataim, magában Olaszországban, halomra döntötték előitéleteimet. Pedig minden alkalmat megragadtam, hogy megismerhessem az egyháziakat — kivülről, belülről. Ma mintha kicseréltek volna. Fél Tamásból egész thomista lettem azóta, egészen oly értelemben, amint ezt a szót Olaszország szivében magyarázta nekünk a hires olasz bölcsész P. Cornoldi.

Akik régebben utaztak Italiában, emlitették, hogy az olasz praesta quaesumus-ok közt akárhány talárist visel. Megvallom, két havi tartózkodásom alatt Olaszországban csak két kéregető szólitott meg papi öltönyben. Nápolyban, valamelyik népes utczában, egy kapucinus frater fogott el. Rómában pedig az Eustache-téren egy trasteveri parrocco kért stipendium missae-t. A még nem idős lelkész a legnagyobb szerénységgel közeledett felém, és óhaját inkább csak sejteni engedé. Mikor könnyes szemekkel nevetséges csekély jövedelmi forrását — ittott nehány intentiót — közölte, nekem esett jól, hogy megszólitott. Beszédjéből sokat tanultam. A curatus clerus helyzete csakugyan nagyon rossz. Rosszabb, mint Franczaországban. Ratazzi 1854. nov. 28-án törvényjavaslatot nyujtott be a szerzetes javak elvétele és a szegény plébánosok felsegélése végett. Cavour is sajnálkozott akkor, hogy addig, mig a clerus egy része oly kényelemmel bir, a másik, a fáradozóbb rész, a szükségest is nélkülözi. A javaslat első része elfogadtatott, a többi maradt a régiben. Az 1866. 28. tczikk rendeli, hogy a vallásalap segélyezze az évi 800 liránál kevesebb összes jövedelemmel biró lelkészeket. 1873. jun. 17-én Torelli senator constatálta, hogy egy lelkész sem segélyeztetett. A papnevelő intézetekben hallottam, kevés curatus kap kormánysegélyt, az is 400 lirát; cura animarum-mal nem birók 200 lirát

huznak. A püspök kénytelen gondoskodni rólok. Lehet, hogy majd ezt is meg kell szolgálniok. Nálunk legalább, egy archivum-munka közben, csodálkozva olvastam, hogy nevezték ki a josephinismus alatt a kiüzött szerzeteseket sorra tanároknak, hogy hiába ne huzzák az alamizsnát. Azt már elfeledték, hogy hiszen a tanügyre ők magok tartották azokat képteleneknek — előbb. 1882. végén Merzario, a vallásalap kezelője, és követ kimutatta, hogy Italiában 2236 plébános 400 lirán alól; 1510 400—500 közt; 1952 plébános 5—600 közt; 1789 lelkész 6—700 lira közt huz jövedelmet. Az 1883. febr. 24-ki viták alkalmával Zanardelli minister megigérte a „plébánosok helyzete javitását.“ Mire a parlament napi rendre tért. Ezen adatokat az olasz kamara hivatalos közlönyei szolgáltatták. Akik a római Minerva vendéglőbe szoktak szállni, szerzetes fraterral találkoznak. Alig tünik fel ott a kapu alatt. Nem szól semmit. Legföllebb nagyon ideges idegen ijed meg, mikor kezében levő bádogszekrénykéjét megrázza. Igy könyörög alamizsnáért. Ilyen szerény kéregetőre azután nem volna szép megharagudni. Midőn Rómába érkeztem, a vendéglőket a genuai herczegi pár tiszteletére rendezett ünnepélyességek megtöltötték. Lakást hiába kerestem. Egy igénytelen világi pap azonnal lakást ajánlt fel. Egy szegény szerzetes azután, akit az utczán ragadtam meg, el sem hagyott addig, mig lakást nem leltem. Mikor hálámat akartam leróni, már hült helyét találtam. Megszökött előle.

Különben is nem tagadhatom, hogy praesta quaesumus-okat már olasz utam előtt ismertem minden nemben, számban és — állásban.

Az olasz egyháziak külső megjelenése ellen lehetetlen volt kifogást találnom. A világba kürtölt gondozáshiány nem látszott meg a ruházaton. A francziáknál nem találtam nagyobb csinyt. Viseletük után itélve, nem egy esetben felcseréltem e két rokon nemzet papjait. Nem merem állitani, hogy az emberek délfelé a külső tisztaságra épen annyit adnak, mint északon, noha hajlandóbb

vagyok a civilisatio fokát inkább tinta mint szappan fogyasztással mérni. Azt is megengedem, hogy a különböző nemzeti hajlam, jelleg, szokás meglátszik a papságon is. Nagyon hibázna, aki a személyek megitélésénél eltekintene a századtól, néptől, amelyben s mely közt éltek. De azért nem mondhatom, hogy Olaszországban kevesebbet törődnek a papi külsővel, mint másutt. Az a praelatus, aki a nápolyi via di Roma végén levő corson fel-alá járkált akkora grandezzával, minőt eddig csak spanyolokban tételeztem fel, épen olyan elegans öltözetben jelent meg, mint akárhány északi collegája. Nem egy fiatal pap fellépése visszaidézte elmémbe Olaszország fénykorát. Azt hittem, azokból a hires régi patriciusokból áll előttem egy. A velenczei, anconai papok külső viselete nagyon eszembe juttatták a bécsieket. Bologna, Florenz, Padua, Cortona stb. kedves, finom modoru papjai még Knigge hiveit is kielégithetik. A seminaristák kifogástalan ruházata főpapjainkéhoz hasonlit. A nápolyi cathedralis szegényes sekrestyéjében sok pappal találkoztam. Véltem, hogy tán itt lenn megtalálom végre azokat a foltos és foltozott papi öltönyöket, melyeken a ruhatisztitók és foltozók remekelnek. Egyszerű, keresetlen, tiszta ruházatuk láttára elszégyeltem magamat. Önkénytelenül az én kopott talarisom ott a coffre fenekén jutott eszembe. A fővárosokban, Bologna, Róma, Nápolyban mindenki pallium és talarisban jár. Harisnyás, csattos czipős papot en pekin, mint Párisban a papokat, hosszú egyházi öltöny nélkül, nevezik — alig láttam. Egy ilyennel a bolognai campo sancto (temető) körül jöttem össze. Öreg ur volt már. Két kerekű kocsin olyan hosszú fülű biblicus állatot hajtott. Nem lepett meg a különös fogat. Ekkor már tudtam, mennyire becses ez a republicanus paripa, melynek nálunk még csak a birkák közt van becsülete a mezőn, meg néhol — az iskolában. Itt lenn hátán a világ minden nemzetét hordja. Az Esanhoz hasonlitó kecskebőrbe öltözött pór után mindjárt a high life valamelyik missét ringatja nyergében, aki a kecskebőrt legfölebb

még kezén türi meg. Egyáltalán nem láttam világi papot vagy szerzetest olyan ruhában, minőt itthon nálunk már nem láttam volna. Akadt — a legnagyobb ritkaságok közé tartozhatik — én egyet találtam mindössze — akinek öltönye szegélye foszlányos volt. Foltozott, kopott ruháju sem hiányzott. Piszkosra nem emlékszem. Pedig a szegénység csak akkor kezd szégyen lenni, ha piszokkal akarják befödni. — Mondják, hogy ezelőtt máskép volt. Nem tudom. 1870 óta sok megváltozhatott — az olasz atyai kormány alatt! Aki elitélné a koldus olaszokat, az sokkal vagyonosabb clerusra dobálna — szikladarabokat. Kerestem talárisokat, melyek hasonlitanak a hermelinhez. Legalább ugy változik szinök. Találtam is — de nem Olaszországban.

A zárdák szegényebbek, mint máshol. Pedig gazdagok voltak. A florenczi SS. Trinitatis benczés zárda a saecularisatio előtt 3 millio lirával, a Subiacoi S. Scholastica szintén benczés klastrom, 80 ezer lira évi jövedelemmel, a monte cassinoi 13,000 morgiával birt. Most koldusok. A m. cassinói mégis püspöki asztal czimén kap évi 12 ezer lirát. Az 1789-ki elveken nyugvó olasz régime e téren legalább elérte a kitüzött ideált, — minden szerzetes rendet egyenlővé tett. A vagyon többé nem képez különbséget köztök, se a jog terén. Meglátszik az idők változása a szerzeteseken. A cortonai jó barátok bucsúebédjéért aligha adná oda nálunk az asztal végén ülő kis frater — aki ezt a jelzőt azért viseli, mert mindenben a rövidebbet huzza, legyen az babszemekben bővelkedő káposztás tál, vagy még alakjáról felismerhető ruhadarab, — magyar pénteki esti collatióját. Hanem azt a köznapi habitust rajtok bizonyosan szivesen fogadná.

Lehet, hogy mások mást vettek észre. Annyi bizonyos, hogy nagy hiba volna kivételeket szabálynak nevezni, még akkor is, ha Olaszországban olaszul gondolkodni — nem akarunk.

Minél jobban ismertem meg az olasz clerust, annál inkább megkedveltem. Szivességöket kezdve Triesttől Ná-

polyig, el nem feledem soha. Velenczébe kis templomba léptem be. Gondolám S. Maria dei Gigli — volt. Embereket nem találtam, de annál több remekművet. A tiszteletre méltó öreg parrocco rögtön mellettem termett. Megmutatott mindent: nagybecsű képeket és szobrokat az oltárokon és sekrestyében, oly szakértői buzgalommal, mintha musaeumőr lett volna. Az olasz kormány ugy sem tartja őt másnak. Bárcsak úgy is honorálná. — Paduában egy jó képű koros minorita szerzetes beavatott az olasz szerzetes papság anyagi helyzetének legkisebb titkaiba. Nagy didactrumért nem tartanak ilyen beható előadást hires statistikusok. A sz. Antal templomát gondozó atyák együtt laknak még a zárdában. Közös szakácsuk is van, de az csak pénzért adhat nekik enni. A kormány évenkint 450 lirát (francot), a convent havonkint 25 lira körül nyujt a paternak. Az intentiókat főrangú laicusok kezelik, juttatván pro Sacro 2 lirát. Nem szabad felednünk, hogy ilyen ellátásban csak sz. Antal, Olaszország legnépszerűbb szentje, részesitheti sirját gondozó rendtársait, és csakis a patereket. Paduán kivül meglátszik rajtok a paupertatis votum, az Italia unita dispensatiója daczára. Florenzben pl. a szerzetesek 40 éves és felül 480 francot, ha kevesebb mint 40 éves, 300 francot (lirát) kapnak a kormánytól. Bolognában M. abbé az utczán csipett meg. Rövid idő alatt megmutatta a sz. helyek nevezetességeit. Többet ért Baedekernél. Közvetitése folytán nyitották meg a „Santa“ (bolognai sz. Katalin) kápolnáját. Kedves kisérőm sz. beszédet tartott havak előtt a sz. ferenczrendü zárdaszüzeknek, kik a Szent ereklyéit őrzik. Fáradsága érdemeit én arattam. A templomot, melynek részét képezi a kápolna, épen javitották, midőn beléptünk. A templomban szembe ötlik a hires Galvani, a clarissák egykori orvosa siremléke, aki itt nyugszik. Benn őrzött hamvait, a kormány rendeletéből, ide kihozták. — Kisérőm egyik ajtónál jobbra csengetett. Csengetésére élemedett abbé, azokból a kenetteljes öreg urakból, jött le hozzánk. Kérésünkre az átellenes ajtót nyitotta ki, hon-

nan üres szobába léptünk. Nem hiszem, hogy életemben valaha jobban fel volt izgatva kiváncsiságom. A mindig zárt előszobából ujra ajtó nyilott. Beléptünk — én majd felkiáltottam! Előttem, drága ruhákba felöltözve, karszékben ült a XIV. században született bolognai sz. Katalin. Csak mozdulatlan beesett arcza és meglepő vékony hosszu ujjai árulják el, hogy nem él. Előrehajolva ül, minden támasz nélkül a Santa — Bolognában igy nevezik — mint elfogadó ünnepélyeknél — a királynő. Az elvonuló századok úgy látszik tiszteletteljesen kikerülték. Az egészben és részeiben tökéletesen ép test setétes szint öltött magára. Csak az ajakon látható egy nagyobb, feltünően fehér gömbölyű folt. A jó abbé mondta: ott csókolta meg őt a bambino Gesu (kis Jézus) Egyik ujján nagybecsű gyürüt visel. Lábait üveg födi. Egyik lábfej elgörbült. Azt mondják, midőn a sz. tetemet a Szentség előtt vitték, meghajtotta lábát. Azóta hajlott. A husos részek összeasztak, anélkül, hogy enyészet jelei mutatkoznának. Még a körmök is épek. 8 napig volt a sirban. Itt sérült meg kissé arcza. IX. Pius Bolognában létekor a Sz. jobb kezét fejére tette. Annyira hajlékony még a test. Az ajkak összehuzódtak, úgy hogy 2 foga látható. A kápolna, melyben őrzik, egészen szagtalan. A hivek lábait csókolják. Nekem megengedték kezeit megcsókolni. „Hiszen pap" — szólt vezetőnk. A Santa körül őrzik müveit: egy általa festett Madonna képet, Lippo Dalmasio, később francisc.-frater, mestere modorában; hegedüjét, melyen játszott; scapuláréját — saját irású breviariumát és gyönyörű pergament könyveit (7 verba). Halála után testéből véres izzadmány folyt, melyet felfogtak. Most is olyan hig, mint századok előtt volt. Ferrara ma sem képes feledni, hogy nagy szülöttjét más birja. Ha jól emlékszem, a fehér körfolt ajkain egy idő óta terjed. A terjedést épen ugy commentálják mysticus szellemek, mint a töviseket, melyek sz. Teréznek Abulában őrzött sértetlen szivéből törnek elő ujabban. A benyomást, melyet a látogatás reám tett, most is érzem. Azt hiszem, soha sem

álltam oly közel a mindenható Istenhez. A roppant számú látogatók is sokáig csak róla beszélhetnek. Egyáltalán tapasztalataim legnagyobb részét Olaszországban papok segélyével gyüjtöttem.

A Santa-tól M. abbé s. Petronio templomába vezetett. Utközben a hires olasz jurista Mgre Tedeschi-vel találkoztunk. A ritka szerény külsejű öreg úr előbb az egyetemen tartotta előadásait. A Statuto-ra (állami alaptörvényekre) vonakodván megesküdni, most otthon tanit. Vagy 80 hallgatója van. — S. Petronioban a vagy 120 méter hosszú óriás basilika története, belseje és eredeti mintájával megismertető custode-pap urak közt úgy éreztem magamat, mint a fiatal Tóbiás kisérője oldalán. — A florenzi Annunciata kegyhelynek a nép vallásosságáról felvilágositást nyujtó servitái, assisi szerzetesei előzékenysége legszebb emlékeim közé tartoznak. Még azt is elfeledtem itt, hogy a budapesti templomok sekrestyéi egyikében rosz néven vették, hogy misém előtt a missalék közt keresgélek, habár fővárosunkban democraticusabb a szellem, annyira, hogy van templom, ahol misézni szabad mindennap, minden directorium szerint, bármily szinben. — A subiacoi napok a benczések S. Scolastica klastromában gyermekkori szünidőmre emlékeztetnek — az atyai házban. Régi jó kedvem ujra megjött. Subiacoban még a macskák is érdekeltek. Itt történt, hogy másod izben láttam már életemben macskát fark nélkül. Szegény, ezzel váltotta tán meg életét — valamely éhes kézből. Az elsőt a szép Florenzben, a Palazzo vecchio mellett csodáltam meg. Ennek füle is le volt vágva. — Rómában aligha tartózkodhattam volna 4–5 hétig egy praelatus kegyessége nélkül. A pápai audentiát is csak neki köszönhetem. Saját kocsiján vitt el.

Gr.

(Folytatjuk.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Ezer mükereszt. Eredetileg ollóval rögtönözve metszette és szövegét irta Dr. Majer István cz. püspök, pápai praelatus, esztergomi kanonok, érseki helynök, a Lipót és vaskorona rendek lovagja. Budapest, „Pallas," irodalmi és nyomdai részvény-társaság, 1884. Negyedrét 97. lap és LX. fametszetü tábla.

Ily czim alatt a rég hirdetett kiváncsian várt, és meglepetést okozott, diszmű jelent meg e napokban. A mű igen szép kiállításban jelent meg, hozva 60 táblán a mélt. püspök úrnak szabad óráiban ollóval (előrajz nélkül) rögtönzött, inventiosus remek kereszt alakjait, illetőleg kereszt-diszitményeit több mint ezer változatos alakban; még becsesebbé teszi az eredeti remek művet a nagy készültséggel és lelkesedéssel irt szöveg a keresztről 100 folio lapon. Megérdemli e mű, hogy ismertetésével bővebben foglalkozzunk és a nagy közönség különös figyelmébe ajánljuk.

Már egy év előtt minden illustrált magyar és német lap szólt róla, mutatványokat hoztak, műiparosok és diszitők figyelmébe ajánlották; sőt német kiadók versenyezve folyamodtak ő mlgához a kiadhatási jogért. A püspök úr a magyar piaczon akarta az első kiadást eszközöltetni; igy kapta meg a kiadói jogot Wilkens és W. czég Budapesten; ennek örökében aztán a „Pallas" részvénytársaság.

Egyébb hozzá szóllásokat mellőzve, mielőtt magunk bővebben ismertetnők a gyönyörű művet, csak a Párisban megjelenő „La France Illistrée" ismertetésére hivatkozunk, mely igen méltánylólag és melegen ajánlólag szóll e műről, annak használatáról; két tábla mutatványt is közöl aztán, mübarátok, műiparosok és diszitők figyelmébe ajánlva igy folytatja: „Ces croix présentent les styles les plus

variés et sont ornées, tantot de feuillages, de fleurs, d'arabesques, de figures d'anuges, d'hommes et d'oiseaux. A l'examen de cette collection, on ne sait oraiment pas ce qu'il faut admirer le plus, ou la richesse de l'imagination dans les types si variés, ou la finesse artistique, l'habilité et la sureté, la dexterité de la main créatrice, ou la patience infatigable du maitre.“ stb. Utal aztán azokra, kik nagy haszonnal tanulmányozhatják és értékesithetik a művet, nagy elterjedést és gyakorlati hasznot köt a műhöz.

De szóljunk már mi is hozzá. A műkereszteket, az ő véghetetlen kedves változataikban, eredeti képzelem dús fölfogásukban, ha még a létrejövetel egyszerűségét is hozzávetjük — csak bámulni lehet. Az ügyességtől és bámulatos képzelmi erőtől eltekintve, mily nagy fokú pietas a kereszt és eszméi iránt sugárzik ki minden egyes darabból! Mily ragaszkodás a szeretet fájához sugárzik ki minden egyes compositióból! Az állat és növényvilág a művészi felfogás minden titkai értelmet keresnek, és hódolatot fejeznek ki a kereszt dicsőségéhez füzött eszmék előtt. Bekalandozza a szerző képzelme a kalaidoscop minden alakulásait, hogy kereszt diszitményben adjon azoknak műértelmet.

Valóban a szeretet találékony az érzelmek nyilvánitásában; itt azonban a szeretet a kereszthez találékony az alakitásban is. Oly kedves, oly gyöngéd és mégis oly értelmesen beszélő alakzatokat talál az ember e gyüjteményben, hogy kedve volna aranyba öntetni, vagy kivésetni és ékszer gyanánt büszkélkedni vele. És tessék csak azt is hozzá gondolni, hogy ezeket a püspök úr előrajz nélkül, kis ollócskával, vékony papirból metszi, rögtönözgeti. És hozzá szabad óráiban; tudvalevőleg alig van a püspök úrnak a soknemű és sokszoros hivatalos és önként magára vállalt teendők mellett szabad órája. Boldog Isten! minő tevékenység és ihlettség az, melynek ilyen a gyümölcse a szabad órákban is.

De ezen műre is el lehet mondani, hogy: Tolle et lege! inkább pedig: Admirare!

Igen értékes, és emelő kiegészitő része ezen diszműnek a szövege, mely előre van bocsátva.

Ez, valamint a gyönyörű illustrátiók tisztán és egyedül a keresztről szólnak, mely „a kereszténységnek magasztos jelvénye, a valódi felvilágosodás világitó oszlopa; az ájtatos lelkek öröme és büszkesége; a szomorúak vigasztalója és reményhorgonya; a jövő élet legbiztosabb záloga, vagy sz. Pál szerint: a kereszt nekünk Isten ereje."

A szövegen át csillámlanak a kereszt ismeretéhez és szeretetéhez vezető szent igazságok; a gondviselésnek ide vonatkozó intézkedései; a szent kereszt ismertető jellege és valláserkölcsi jelentősége; történetével foglalkozik tovább, valamint a kereszt iránti köztisztelet, kegyelet és ájtatos ragaszkodás fejlődésével; nem különben ezen érzelmeknek hazai és külföldi nyilvánulásaival, főleg művészeti szempontból; fokozatos fejlődését a kereszt használatának a kereszt. életben és művészetben; a műkeresztek és feszületek alakulási története keleten és nyugaton; a keresztény ornamenticának alapja és fölséges czélja, mely mindig lépést tartott a kor szelleme és izlésével.

Szól azután a kereszt legelső alakitásairól, több történeti, régészeti vagy művészileg becses külföldi kereszt van ismertetve mintegy történeti illustrátióval.

Továbbá igen érdekes része a szövegnek azon fejezet, (XIV.) mely a magyarországi műkeresztekről szól, jelesen Esztergom műkincseiről és a budapesti Nemzeti-Muzeum keresztjeiről; a Pius keresztről, a Szepes, Kalocsa és Székesfehérvár egyházmegyei műkeresztekről. Bártfa, Bars-sz.-Benedek, Lőcse, Pannonhalma műkeresztjeiről, Mátyás király kápolna kincseiről, a Pálosok és Szentferenczrendiek keresztjeiről, és egyébb ezzel összefüggő hazai műkincsekről, melyek a nagyar népnek a sz. kereszt iránti kiváló kegyeletét tanusitják.

Végre lendületteljesen arról is szól a szöveg, hogy a diszműben 60 táblán illustrált több, mint ezer műkereszt

miként szolgáljon a szent érzelmek élesztésére Isten nagyobb dicsőségére.

Nagyon érdekes a mű előszavának irói meleg közvetlenséggel elmondott azon része is, melyben a püspök szerző ő mlga elmondja: hogyan keletkeznek az ő műkeresztjei először in idea, szivben és észben; hol vannak azok a gyökerek, melyekről a vallási érzés melegén ily szép virágok hajtanak; — és aztán ezen sajátságos gyüjtemény keletkezésének történetét: „Eközt hivatalos állásommal járó foglalkozásaim időm nagy részét igénybe vevén, mellék dolgokra csak időtöredék jutott. De hogy kárba e pillanatok se vesszenek, azoknak fiatabb korontól származó szokásom szerint papirnyirkálásokra való forditása s a játszi phantásiát vallásos kegyelet sugalmából apró és különféle idomu keresztek alakitására vezette, sz. Pál tanácsát tartván szem előtt, hogy „akármit müvelünk, mindent Isten dicsőségére cselekedjünk.“ Előbb e keresztkéket imakönyvekbe emlékül osztogattam szét, miglen egyik másik jelesebb képiró művészünk által, ezeknek, mint eredeti és nagy változatosságú, tetszetős alakú, úgy arányos és technikailag tiszta kivetelű, ezért kedveseknek talált, legkivált pedig többféle műiparágnál minták vagy új ideák fejlesztésére alkalmas műkereszteim összegyüjtésére és közlésére fölhivattam.“ A könyvnek majd száz lapját kitevő fölötte érdekes szöveget aztán azért irta szerő, hogy a műkeresztek gyüjteménye a sz. keresztre vonatkozó vallás-erkölcsi és műtörténeti fölvilágositások és fejtegetések által ne csak szemre nézve legyen élvezetes, hanem a tanulságos szöveg által az olvasók épülése és igy együttesen Isten országának terjesztése eszközöltessék a szellem világában.

A műkeresztek változatos alakjai között nem egy kicsided kedvessége és igen gyöngéd lehelletszerű diszitése által tünik föl; valóságos fölpattanó eredeti ötlete e vallásosan hangolt, de játszi képzelemnek. Ezekre nézve azt mondja maga a szerző, hogy ha egy gondolatszikra vagy szó virág a maga helyén; egy elmés mondat,

vagy élczes vers, egy aphorisma vagy élet-axioma, egy kinyilt rózsa vagy virág csokor, kellemes illat vagy egy harmonicus accord, — ha ily apró dolgok alkalmasak arra, hogy kellemes hatást gyakoroljanak, sokszor jó benyomást szüljenek, a király vidáman hangolják, az embert jobbra vagy balra hajtsák: úgy a különféle izlésben és kedves sokszerűségben alkotott műkereszteim is olyanok, melyeknek egyik-másika benyomásával nemes gyönyört, sőt némelyek tartósabb élvezetet is szülnek és a műipar különféle nemeivel foglalkozóknak új ideákat adva, nem egyszer kész mintául szolgálni alkalmasak lesznek.

Végre még egy oly eredeti, mint feltünő, bár sajátos alkotásainak eredetiségére megjegyzi maga a mélt. szerző, hogy bár a természet országainak ismerete, a nagy világban, különösen a műkincsek nagyobb gyüjteményeinek hazáiban való jártassága, ismerete és tanulmányai nagy benyomásokat tettek reá és emlékében is mély nyomokat hagytak vissza, sőt e nemben phantásiáját szárnyalták, műizlését képezték (tudvalevőleg a püspök úr jó rajzoló és ügyes rézmetsző is), mégis műkeresztjei teljesen saját alkotásai, az ihlettség azon pillanatainak rögtönzött szülöttei, melyeket kiválólag a Megváltó emlékének szentelt; a kivitelre pedig a gyakorlat adta meg a technicai ügyességet, képességet.

Ennyit a műkeresztek illustrátiójáról, melyre nézve a lapok, egyszóval hangoztatják az öszhangzó itéletet, hogy: a szerző műizlésének és költői tehetségének a termelés terén kitünő bizonysága.

Egy előkelő hazai festőnk pedig úgy nyilatkozott róla: „E jeles metszvényekben nem csak a szemlélő gyönyörködik és művelheti izlését, hanem szebbnél szebb mintákat találhat benne a rajzoló, műfaragó és műasztalos, könyvkötő, himző és diszművekkel foglalkozó — saját szakmájához.“

Ha belemerül az ember ezen táblák vak műkeresztjeibe, (az eredetiek fehér és rózsaszinü papirosból kivitt finom metszetek) az antik, román, gót, renaissance stylü

kereszt alakjaiba, amint azok arabesk, lomb, virágdisz keretekben föloldatnak, nem tudja, mit csodáljon inkább: az alkotó phantásia teremtő erejét, változatosságát-e, vagy a műérzék finomságát, az ügyes technicát, vagy a mester véghetetlen türelmét?

Az irodalmi és műtörténelmi becsű szöveg következő tartalmú:

I. Az Istenről mint Teremtő, Megváltó és Föntartóról.

II. A belső és külső isteni tisztelet természeti szükségeiről, aesthetikájáról, és termékenyitő hatásáról a lélekre, érzelmekre.

III. A külső isteni tisztelet eredetéről, a keresztény cultusban való fejlődéséről, idő, mód belső és külső szükséglet és igények szerint, tekintettel a keresztény fejlődésre.

IV. A keresztények külső isteni tiszteletének főjelvénye a kereszt. A keresztények isten-tisztelete, egész élete a kereszttel összeforrott és általa megszenteltetett.

V. A monogrammok a régi népeknél. A Krisztus monogramm.

VI. Régi népeknél a kereszt gyalázatfa, a kivégzés legkínosabb neme kerereszfa vala.

VII. A sz. kereszt története, befolyása; a kereszt megszentelt jelvényeinek üldöztetése stb.

VIII. A keresztények a sz. hajdan óta éltek a szellemi kereszttel; ez az apostoloktól származik, minden vallásos gyakorlatnál épületesen használtatott. A szent kereszt azon hiteles ereklyéinek ismertetése és védelme, melyek Jeruzsalemben, Rómában, Párisban, Raguzában és Európa többi városában, különösen Magyarországon Esztergomban, és keleten is őriztetnek, figyelemre méltó.

IX. A sz. kereszt iránt a keresztények kiváló figyelemmel és bizalommal viseltettek, mit az egyház és világ egyaránt kitüntetett. Az egyház a kereszt tiszteletének terjesztésére igen nagy gondot forditott, és miként a hitéletben, azon szerint a polgári életben is a kereszt, mint fő disz és kitüntetés alkalmaztatik.

X. A művészet magasztos rendeltetése a religióval összefüggése, és ennek szolgálatában szent művészetté magasodása. — Isten a művészetet és műipart már-már az ó szövetségben szolgálatára rendelte; az új szövetségben a kereszténység, jelesen a kath. anyaszentegyház a művészet minden ágát fölkarolta és azt a kereszténység szellemében a kor és körülményekhez képest irányozta és szabályozta. — Történetileg a kereszt-művészet három főkorszakra oszlik.

XI. A műkeresztek és feszületek alakulási története, keleten és nyugaton.

XII. A keresztény ornamenticának alapja és fölséges czélja, mely mindig lépést tartott a kor szelleme és izlésével. — A kereszt legelső alakitásai. Több történeti régészeti, vagy művészetileg becses külföldi kereszt ismertetése.

XIII. Magyarországi műkeresztek; jelesen Esztergom műkincsei és a budapesti Nemzeti-Muzeum keresztjei. A Pius kereszt; Szepes, Kalocsa és Székesfehérvár egyházmegyei műkeresztek. IV. Béla mennyire becsülte a műkereszteket. Bártfa, Bars-sz.-Benedek, Lőcse, Pannonhalma, Beszterczebánya stb. műkeresztjei. Mátyás király kápolna kincsei stb. egyéb hazai műemlékek, melyek Magyarország népeinek a sz. kereszt iránt való kegyeletét tanusitják.

XIV. Az én műkeresztjeim a szent érzelmek élesztésére, Isten nagyobb dicsőségére legyenek szentelve...

Megjegyezzük még, hogy a püspök úr, az 1885-iki, Budapesten tartandó országos kiállitásra új ezer műkeresztet készit diszes kiállitásban, de rendszer és különböző stylusok szerint összeállitva. Éltesse Isten e jeles műbarátot és finom izlésü tudós főpapot.

Köhalmi.

Die grossen Welträthsel. Philosophie der Natur. Allen denkenden Naturfreunden dargeboten von Tillmann Pesch S. J. Erster Band. Philosophische Naturerklärung. Freiburg im Breisgau. Herder. 1883. Nyolczadrét. 872. l. Ára 12 M.

Most midőn minden rendszeresitett ötletnek, minden inkább sérelmes álomhoz, mint valószinű gondolathoz hasonlító hypothesisnek szabad beléptijegye van a tudomány csarnokaiba, azt gondolta P. Pesch, hogy jó lesz, ha a keresztény világnézet számára is igénybe veszi a tudomány türelmességét. Igénybe vette és sikerült bejutnia. A tudományos körök, melyek régóta kezükben tarták az igazság monopoliumát, tekintetükre méltatták az új jövevényt, a régi számüzöttet, hirdetik közlönyeikben, hogy a philosophia parlagain is föltünt egy másik Janssen, a ki az ellentétes véleményekbe, s életképességük titkaiba be van avatva, s ügyesen kezeli a kritikát és az érvelést. A protestans és modern tudós táborokban az sokat akar mondani; van egy új Janssen! mikor még a régivel sem birtak elbánni. Némelyek elismerik benne a lángész „valamely" és „bizonyos" fokát.

A munka a természet bölcsészeti magyarázásával foglalkozik, s mint ilyen nem egyéb, mint széles olvasó közönség számára irt cosmologia két kötetben; az első: bölcsészeti természetfejtegetés; a másik: természetbölcsészeti világnézet. Ez utóbbi nem származott át hozzánk.

A szerző mindenekelőtt egyengeti az alapot, melyen fejtegetései tért foglaljanak; mert a jelenkori tunya lemondás a bölcsészeti kutatásban a buzduló tudós orra előtt csapja be ajtót; a kik annyit csalódtak, azok nem hisznek többet senkinek. Szükséges tehát tisztába hozni a természetbölcsészetnek létjogát, melyet kétségbe vontak a természetvizsgálók és maguk a bölcsészek; csak azután lehet szó a régi természetbölcsészet jogosultságáról, melyet a végső szakaszban a természetbölcsészet történeti fejlődése még biztosabb alapokra fektet. Ez tartalma az első résznek.

Különösen ily általános állásfoglalásnál, a küzködő

elemek csapatszemléjében tünik ki a szerző, mint ügyes iró, s bő olvasottságát mindenütt föllépteti, hol a tárgy szárazságát Schoppenhauer drasztikus expectoratioival, vagy valamely mélabús skeptikusnak savanyu agyszüredékével kell füszerezni.

Azon rész, melyben a természetbölcsészet jogosultságáról beszél, tárgyánál fogva is közérdekü; mert ott a bölcsészettel szemben a korszellemet megnyargaló természettudományok állása kerül szóba, mely korunkban majdnem minden tudományos erőt egyenesen szolgálatba vesz, vagy legalább befolyásol. Azért fölötte szükséges az eszmék tisztázása. Az első sugárnak a két bajvivó tábort kell megvilágositania; mert az értelmi szabadság első kelléke a természettudomány és bölcsészet pártolásának helyes fölismerése, mely amint eddig vivatott, az utóbbinak tönkét eredményezte; de e tönk, csak a régi elvek föladását, és a két most viaskodó félnek összezavarásával állhatott be. Az anyagi vivmányokban fejét vesztett tudósvilág fölmentette magát az empirismus határain túlfekvő okok kutatásától, a metaphysika homályait még feketébbre festette s úgy le piszkolta, hogy senkinek sem volt kedve a metaphysikában valóságot, világosságot vagy épen szeretetreméltóságot sejteni; de nem is kellett ily sejtelmekre vetemednünk, hanem egyszerüen el lett határozva, hogy metaphysika nem létezik, s ha van philosophia, akkor a természettudomány az. De jóllehet e határozat szerint nincs philosophia, azért mégis megindul a rendszerek gyártása nagyban és kicsinyben. Lőn óriási zavar, titáni erőlködésekkel megtörtént a megállapodás, hogy vissza, vissza Kanthoz! s azután újra ez, ki merre lát. Ma is csak ez álláspontón vagyunk.

Mily ingerkedő s másrészt vigasztaló és emelő Kaleidoskop képeket bir P. Pesch a szellemi vajudások, az egy ideig fényeskedő és csillámló s azután darabokra tört rendszerek és világnézetek töredékeiből az olvasó elé varázsolni! mennyire képes mindenkiben bizalmat ébreszteni a multnak bölcsészete iránt, a zürzavarnak folyton

uj, bénitó látványai fölidézésével; s a kétségbeesés és bizalmatlanság tompa zaja keresztül hallatszik a Mentor intő szava: még nincs minden elveszve, valamit még meg nem kisértettetek, hátha a ker. bölcsészet is képes valamire!

Ezen első részről méltán mondhatjuk, hogy közérdekü, különösen oly korban, midőn a pathikárius sem készit gyógyszert anélkül, hogy keverékének viszonyát a nagy természethez és laboratoriumaihoz ismerni nem akarná! Az ily gondolkodási talentummal ellátott századnak jó lesz mélyebb eszméket is öntudatára hozni, ha már gondolkozni akar s összefüggés után vágyódik a nagyon is közel fekvő tárgyak s messzefekvő végokaik közt.

A műnek többi része azután egészen szorosan foglalkozik a részletes kérdésekkel, de ugy, hogy a czimlap, mely a természet minden gondolkozó barátjának ajánlja a könyvet nem jő összeütközésbe a tárgy elvontságaival, vagy valamely netalán élvezetlen és kiaszott előadási modorral. Minden fejtegetés, minden érvelés ugy van tartva, hogy a természet legszerényebb barátja is bizvást kézhez veheti.

Következnek első sorban a természetbölcsészet alapfogalmai; az anyag, az erő, a törvény, a czél; minden egyes czimnek külön czikkeket szentel, melyekben az ó és fogalmak, a nehézségek, és fölfödözések mesterileg vannak összefüzve, melyek közt mindvégig folyton előbukkan az alapgondolat, hogy a haladó természettudományokat ki lehet békiteni az antik bölcsészettel, s hogy a haladás nem vette utját a scholastikával ellenző irányban, hanem csak tulhaladta, mint a plus a minust, szereinek tökéletessége, s következetesen a dolgok felületéről vett fogalmainak helyessége által. A legnehezebb fogalom az erő fogalma; definicziójának megállapitására keveset használ az ujkor elméssége és szerencséje felfedezésekben; amint ezt más téren is tapasztaljuk, hogy az adathalmaz nem mindig segit a kérdés tisztázásában vagy legalább nem von maga után szükségkép nagyobb világosságot.

Voltak nagy tehetségek, kik a legegyszerübb megfigyelések után mélyebb magyarázatot adtak a dologról, mint mások, kiknek muzeumok és tömérdek pénz állt rendelkezésökre; sőt azt is tapasztaljuk, hogy minden fölfödözés a legegyszerübb elemekből indul ki, valamint a legbonyolódottabb tünemény akkor van megfejtve, ha egyszerü elemeire bontatik föl.

Az erő fönmaradása, az erők egyenértéke, az erő körforgásának törvényei, melyek az ujkor tudományaiba annyi egységességet varázsoltak, csábitó lidércztüzek, ha általuk mindent megfejtve gondolunk. P. Pesch különösen azon elv ellen, hogy minden erő mozgás, fejt ki oppositiót, melyre alkalmazzuk az egyik német irodalom szemle magában kétes, de itt jól értelmezhető dicséretét: „es ist nicht ohne einen gewissen Scharfsinn.“ Az emlitett elv ellen két kifogása van; először: az erőkkel együtt jár a mozgás, de nem a mozgás az erő, mintha a mozgáson kivül ez erőben más tényező nem volna s következőleg, a mozgás az erőnek kimeritő definiciója volna. „Az (empirikus) tudósok, kikre nézve csak a szakmájukon belül eső érzékelhető létezik, beszélnek ugyan „erőről“; hanem az, csak az erő hatásában nyilvánuló mód (tehát a mozgás), mely érzékelhető, melynek e nevet adják. De ezáltal nincs a világból kiküldve az erő fogalma. Mig az emberek megőrzik értelmes természetüket, addig nem fognak szoritkozni arra, hogy a tünemények oksági összefüggését nyomozzák, mint azt a természettudományok teszik, hanem magát az okozást fogják puhatolni, mely, mint olyan, nem tartozik a tünemények regiójába.“

Másodszor kifogásolja az elv általánosságát, hogy minden erővel mozgás jár. „Ha helyesen akarnak beszélni, azt kellene mondaniok, hogy minden visszavezethető mozgásra vagy mozgási egyenértékre. Nyomás, lökés, összetartás, huzás formaliter nem mozgás. Ha pl. mi magunk vagyunk a nyomottak, akkor a nyomásban korántsem érezünk mozgást, hanem csak valamit, ami a mozgással egyértékü, mivel szemben ellenállást fejtünk ki, — az

ellentállás pedig nem mozgás, hanem a mozgással egyértékü valami.“ P. Secchi ugyan megkisérlette, hogy a testek összetartását és vonzását is, mely cohaesio név alatt ismeretes, mozgásra vigye vissza, hanem, mint P. Pesch helyesen megjegyzi, sikertenül; meggyőződhetik arról bárki, a ki a hirneves csillagász: unità delle forze czimü müvét olvassa.

A legnépszerűbbek tagadhatlan a czélról és czélszerüségről irt fejezetek. Mily érthetően és gyönyörködtetően, mily változatos elbájoló hangon szól hozzánk a czélszerüség müveiből az elvont és lepiszkolt aristotelesi „forma rei.“ Ki hinné, hogy a philosophia ezen élvezhetlen fogalma — a forma substantialis, — mely az elvont kérdések tömkelegébe vezet, ily elragadó nyelven és virágos képletekben tud szólni, hogy tündöklik a jegeczek majd halvány, majd mély fényében, csillámlik a drága kövek csillámaiban, hogy szétszedetik az állati és növényi szervezet izei és rostjaiban, hogy hozzá tapad az emberi gondolathoz, a hol az, egységet és czélirányosságot észreveszi. Ezt bárki szivesen olvassa, még az is, ki átlag csak vadász-regék és utleirásokban gyönyörködik; a szerző eruditiója a legéberebb és legernyedetlenebb észletet változatos adatait tárja föl az olvasó előtt, nem szoritkozik a dolgok fölületén észlelt tünemények és azok egymásba való átmeneteinek czélszerüségére, hanem a biologia és az anatomiában is jártasnak bizonyul.

A természetbölcsészet ezen négy alapfogalma különféleképp kerül ismét szóba az egyes rendszerek nézeteinél; miután azok helyes magyarázata szabja meg a dolgokról alakult nézetek irányát; mint a dominante a choralis énekben, mint a motto a variacziókban folyton hangzik, majd titkon, majd föltünőbben: ugy ezen alapfogalmak és nézetek szinezete meghatározza az össztermészet fölfogásának szinjátékát és sokszor legrejtettebb árnyalatát is.

A harmadik és negyedik főrész szembe állítja a természet modern magyarázatát a scholastikus fölfogással.

A rendszerek fölsorolása kimerítő, világos s bőven van illustrálva az irók idézeteivel. Érdekes röviden fölsorolni a modern tudomány csatasorait régi neveikkel, ó görög gondolataikkal, régi határozottságukkal, traditionalis szakadár hajlamaikkal.

Mint a homokrakás különbözik hason mennyiségű atomhalmazattól, melynek neve állati vagy növényi szervezet; úgy a mechanismus a formákkal rendelkező keresztény bölcsészettől! De melyik mechanismusról van itt szó? Hányféle ez a mechanismus? A legradikálisabb tagad minden erőt; előtte az „erő“ fogalom a tárgyak rendjében nem talál mást amire alkalmaztathatnék, mint mozgást. A szerző érdeklődik e merész állitások rendszeresitése iránt, annál inkább, mert nem hiányzottak keresztény tudósok, kik e fölfogással kibékültek; maga P. Secchi és más társai különösen a természettudományok álláspontjára helyezkedve, a természetet és minden elemét és minden sajátságát „erő“ nélkül, csak „mozgás“ által magyarázták. Hanem efölött a disputácziók nem vesznek oly rohamos fejlődést, hogy mindent a legközelebbi jövőben eldöntve higyjünk.

A legradikálisabb mechanismust követi a mérsékelt: „ezen mérsékelt mechanismus elfogadja, hogy létezik erő; hirdet: anyagot és erőt; tagadja azonban, hogy a mozgást létesítő okon kivül minden egyes lényben, valami más, a mozgást és a kiterjedést egyaránt uraló és meghatározó elv létezzék.“ Tagadja eszerint, hogy a dolgokban van oly czélszerűség és czélirányosság, mely egy belső, a dolgokba fektetett elvnek kifolyása. Hogy czélszerűség van, azt senki sem tagadja, hanem, hogy ez a czélszerűség a dolog természetéből eredett, hogy kivirágzott a lényegből, mint a virág a törzsből, azt tagadják ezen irány képviselői. Ezen fogalom már nemcsak czélszerűséget mond, hanem czélirányosságot is; a lényben minden irányul a czélra, tör a czélra, tehát czélravalótörekvésről és annak a lényben rejlő okairól van szó.

Ismét a theologia érdekes terein állunk, s a szerző

nem mulasztja el a természetből hozni érveit. De a belső czélra való törekvés, a belső elvből előtörő, minden mozdulatot és sajátságot rendező irányosság szükségkép a természet azon osztályaiba fogja vezetni a kutatót, melyekben az egység leginkább előtérbe lép, t. i. a szervezetek, az élő lényekhez. A szerző fölhasználja az alkalmat, hogy ezen époly begyőző, mint természetes fölfogást a czélirányosságról minél szélesebb alapokra fektesse és a tudomány ferditései ellen megvédje.

Igen messze ragadtatnánk ismertetésünk kimért ösvényétől, ha csak a rendszerek fölsorolására is akarnánk szoritkozni, melyeknek a szerző idejét és esze élét szenteli. Inkább annak szánunk egy megjegyzést, hogy a szerző az atomismust, mely a közvélemény szárnyain terpeszkedik függelékben tárgyalja, kiegészitő rész gyanánt a mechanismushoz és dynamismushoz. Hangoztatja mindig, hogy „az atomismust amennyiben a természet magyarázata akar lenni, nem szabad összezavarnunk a tömecselmélettel. Ez utóbbi csak azt akarja, hogy a vegyületek bomlásánál és az elemek egyesülésénél az anyag részekre oszlik; s annyiban az elmélet kétségen kivül áll. Ezen értelemben a parányelméletet az antik bölcsészet is elfogadta. Némelyek tovább mennek s állitják, hogy az anyag mindenütt ily részekre oszlott állapotban van; s ezt véleményünk szerint mindeddig be nem bizonyithatták.“ Pesch mindjárt hozzálát az érvek elégtelenségének kimutatásához úgy a physika, mint a chemia és philosophiában.

Az egyik német recensióban megütközéssel említi dr. Gutberlet, hogy a szerző egy esetben, Clausius törvényének megbeszélésénél, egy, nem sokat nyomó tekintélyt hoz föl annak bebizonyitására, hogy vannak még tudósok, akik a physikában általánosan elfogadott törvényeket kifogásolják, miáltal ugy látszik a magyarázat tárgyilagosságának is szenvedni kell. Clausius ugy fogja föl a gázok hevülésekor kifejtett nyomást, mintha az, az

egyenes irányban mozgó atomok lökéseiből eredővé összegeztetnék.

De az oppositio a parányok ellen s következőleg a clasiusi törvény ellen nincs oly rémséges elhagyatottságban, mint az a protestatióból látszik, s épen Pesch müve ad e részben több helyen fölvilágosítást, s aki az ideal barátja, az Lange materialistánál is olvashat kétségbeejtő panaszhangokat, ezen népszerü és a közvélemény által dajkált elméletnek hiányairól s bizonytalanságáról.

Azon forró óhajjal válunk meg ismertetői szerepünktől, hogy ezen a maga nemében még a német irodalomban is egyetlen termékkel minél többen ismerkedjenek meg. Ne ijedjen meg senki a czimtől, mely nagyot s látszólag utólérhetlent hirdet, a világ nagy titkairól igérkezik szólni; de azután nagyban mérsékli a hangzatos, s nem bizalmat gerjesztő kezdetet, mert nem kiaszott philosophokhoz, hanem az életteljes s mindig ifju természet minden gondolkozó barátjához van szava.

Dr. Petheő.

Bedeutung der Dogmengeschichte vom kath. Standpunkt aus erörtert von Constantin v. Schäzler. Herausg. v. Fr. Thomas Esser O. P. Regensburg 1884. — Mainz. 166 l.

A nem régiben elhunyt jeles freiburgi egyetemi tanárnak, Schäzlernek irodalmi hagyatéka közt találtatott, már egészen a sajtó alá rendezve, a jelen kis munka is, melyet Esser dömés adott ki, igen jelentéktelen változtatásokkal, nehogy a mű közvetlenségéből valamit veszítsen. Ezt azért kell megjegyeznünk, mert a hét czikk, melyekre a mű fel van osztva, szerzőnek élőszóval tartott előadásaiból lőn összeállítva, s igy évtizedek előtt készült, ami már onnét is kitünik, hogy nem csekély érdeklődéssel használja fel sz. a protestans theologia termékeit is, élénk összehasonlitásokat téve azok és a kath. igazság között, és erősen megtámadva azokat a schola-

stika fegyvereivel. Sz. tudniillik maga is a protestantismusban nevelkedett, s csak mint érettkoru férfiu convertált beható tanulmányok után. Kedvencz eszméje volt neki, „az egyházról“ szóló tant, mint amely az üdv öconomiájára nézve oly roppant fontossággal bir, népszerü modorban, hogy ugy fejezzük ki magunkat, — oly alakban, mely minden miveltebb laicusnak is hozzáférhetővé teszi a tárgyat, megírni, — és a jelen mű ama nagyobbnak egy része leendett, miként ezt kéziratában a főczímhez csatolt eme jellemzés is kifejezi: „ein Beitrag zur Lehre der Kirche.“ Ám ezen kedvencz eszméjét meg nem valósíthatta, egyéb elfoglaltsága, főkép Rómába való hivatása után, hol a s. Uffizio congregatiójában működött, nemcsak minden idejét vette igénybe, hanem egészen más irányba is terelte őt.

De lássuk röviden magát a müvet. Legvilágosabb képét nyujtandja ennek a felosztás feltüntetése. Miután előre bocsátotta Sz. a protestans dogmaképzés hiányait, s kimutatta, hogy az egész prot. dogmatörténelem nem egyéb, mint különféle változtatások története, — ami leginkább kitünik a megigazulásról szóló tanukban, átmegy a katholikus álláspont megmagyarázására. Ezen álláspont nem szoritkozik csupán a szentirásból vett érvekre, hanem a szentatyák nyilatkozatait, a zsinatok praxisát is figyelembe veszi, s mi a fő, az Isten szavát nem a Szentléleknek valami titkos, talányszerű sugalmazásából — mely maga is értelmezést igényelne — érti meg: hanem az egyház nyilatkozatából, mely a Szentlélek örök segítségét épen a végre birja, hogy soha ne tévedhessen a szentirás és hagyomány értelmezésében. (1—3. §§.) Kimutatja azután Sz., hogy a dogma mindenkor változatlan maradt, s megmagyarázza a „fides explicita“ és „implicitát,“ — hogy igy az egyház hite ugyanaz, mi az apostoloké volt, amit igen alkalmas példákkal illustrál. (4—5. §§.) A 6. §-ban leirja a dogma fejlődésének lényegét, mely nem egyértelmű a tudományokban való haladással, amiért nagy különbség van még a dogma-

történelem s a theologia története közt is; ezzel kapcsolatban szól az egyház tévmentességéről, definitióinak hatályáról, a közvetett és közvetlen revelatióról, s kimutatja, hogy a természetfölötti hitnek tárgya nem valami végkövetkeztetés, conclusio finalis, qua talis. Végül az utolsó czikkben meghatározza a dogmatörténelem fogalmát, körvonalozza annak methodusát, és föltünteti annak viszonyát a dogmatikához.

Irálya tiszta, világos, apparatusa a szentatyákból, zsinatokból, és theologusokból igen gazdagon és ügyesen van összeállítva, miért is méltán ajánlhatjuk az érdeklődők figyelmébe.

Dr. Kereszty.

Einleitung in die heilige Schrift Alten und Neuen Testaments von dr. Franz Kaulen. Mit Approbation des hochw. Herrn Erzbischofs von Freiburg. Erster Theil. Zweite verbesserte Auflage. Freiburg, Herdernél, 1884. 8-rét, 152 l.

A bibliai introductio eddig megjelent kézikönyvei között Kaulené kétségkivül az első helyek egyikét foglalja el, mivel tömötten, de azért mégis választékos irályban igazán minden még aprólékosnak látszó adatot is felölel, mely a nevezett tudományszakba tartozik. A tudós szerző maga is mondja az előszóban, hogy a tudnivalókat inkább maga közölte, minthogy más művekre való utalás által máshol kerestesse.

Introductiója ki fog terjedni ugy az ó mint az uj szövetségre. 1877-ben jelent meg első részként a szent könyvek általános ismertetése (introductio generalis), mely mindkét szövetségnek szent könyveit együtt tárgyalja. 1881-ben pedig a második rész (introductio specialis) első fele látott napvilágot, mely az ó szövetségi könyvekről szól. Mielőtt azonban a második résznek második fele kiadatott volna, szükségessé vált az első résznek második kiadása; ez az, mely előttünk fekszik és melyről a következőkben röviden szólunk.

Kaulen egész müvének beosztását annyiban is igen helyesnek találjuk, amennyiben mint emlitők a jelen kötetben az ó- és ujszövetség általános ismertetését együttesen tárgyalja, miként ezt hazánk legnagyobb biblikusa Dankó is tette monumentalis munkájának harmadik kötetében. Az egyháznak az inspiratióról és a kánonról szóló tana ugyanis nem tesz különbséget az ó- és ujszövetség között; a legrégibb kéziratok nagyobb része mindkét szövetséget tartalmazza; a forditások (egykettőt kivéve) az egész szentirásra terjednek ki — mindebből tehát világos, hogy legegyszerűbb ezen kérdéseket az egész szentirásra vonatkozólag együtt tárgyalni.

Ezen első résznek tervezete a következő: az elüljáró megjegyzésekben értekezik a szentirásról általában, megmagyarázza az introductio fogalmát, felosztását, forrásait, és elmondja annak történetét. Magát a tárgyalt anyagot két fő-szakaszra osztja: „alapvető rész“ és „általános rész“ czímmel. Az elsőben az inspiratióról és a kánonról, a másodikban pedig a szentirás nyelveit, irásait, kéziratait és forditásait tárgyalja.

Az introductiót akképen határozza meg, hogy az „a szentirás inspirált és kanonikus jellegéről szóló egyházi tanításnak beigazolása“ vagyis „a szentirás isteni eredetéről szóló tan.“ Az említett bizonyítás két momentumot foglal magában; először ugyanis azt bizonyítja, hogy a mostani szent könyvek ugy lényegben, mint az egyes részletekben azonosak azon könyvekkel, melyeket az egyház kezdetben mint sugalmazottakat vett át, azaz a megmásítatlanságot; másodszor pedig kimutatja, hogy az egyház joggal fogadta el azon iratokat, mint sugalmazottakat, amennyiben azok czimszerüek és hitelesek. Két ok van tehát, mely az egyházat a szent könyvek elfogadására birta; az egyik külső: mivel oly férfiak által irattak, kiknek isteni küldetése be van bizonyítva; a másik ok belső, ez tartalmuknak minden kétségen fölül álló bizonyossága. A tudós szerző tehát nem egészen úgy tűzi ki a szentirás ismertetésének határköveit, miként ezt többek

nyomán csekélységünk tette „a szentirástudományok és a keresztény hitvédelem“ czimű értekezésben; ő az inspiratió és kánon tanát szintén belevonván az introductio keretébe, ezt a keresztény katholikus vallás alapvető hittanában csak ott illesztheti be, ahol már a kath. egyház isteni eredetének bebizonyítása is előre lett bocsátva; mig szerintünk Hurterrel szólva, az introductio „Scripturae Sacrae fata prosequitur, eiusque faciem considerat humanam“, és igy már a keresztény vallásról szóló szakasznak elején találja meg természetes helyét a fundamentalis theologiában. Mindkét felfogásnak meg van a maga jogosultsága, amennyiben Kaulen szerint az introductio legalább egy egységes hittani tételt bizonyit (a mi álláspontunkról az nem egyéb, mint a fundamentalisnak egy bővebb irodalomtörténeti excursusa); az általunk nem régen előadott meghatározás szerint azonban sokkal könnyebben és természetesebben lehet azt a keresztény theologiának rendszerébe beleilleszteni.

A szentirás ismertetésének történetében Sz. megemlíti ezen tudománynak ujabb kézikönyveit is. Dicsérettel emlékezik meg Dankó praelatus urról, azt mondván, hogy három összefüggő könyve rendkivül gazdag irodalmi adatokban, és áhitatos hivő lelkületénél fogva jótékonyan hat az olvasóra. De úgy hisszük nincs helyén az az elvető itélet, melylyel a Németországon kivül megjelent introductiókat sujtja; azt mondja, hogy legalább részben csak német munkálatokon alapulnak, és ezekkel semmi esetre sem állíthatók egy sorba — és erre elsorol hat külföldi szerzőt. De azt nem tudjuk, miért hagyta ki Vigouroux és Bacuez páratlan becsű Manuel bibliquejét? Ez nem alapul egyedül német munkálatokon, hanem a németnél hasonlíthatatlanul gazdagabb angol és franczia orientalista archaeologicus munkákon is; és ami a jelességét illeti, szerény véleményünk szerint minden más idevágó művel kiállja a versenyt.

A szentirási nyelvekről szólva Sz. elismeri, hogy az arabs nyelv a szémi nyelvfejlődésnek egy régibb stá-

diumát képviseli, mint a héber — ezt 1865 ben „die Sprachverwirrung von Babel“ czimű művében még nem volt hajlandó elfogadni. A biblikus irásokat tárgyalva, a négyzetes irás (scriptio quadrata) feltalálását joggal elvitatja Ezdrástól; a héber irások történetét kimeritően és példás alapossággal adja a legujabb kutatások nyomán, sokkal alaposabban mint ezt a legjelesebb zsidó nyelvtannak (Gesenius) 23-ik kiadásában találtuk.

Különösen részletesnek mondandó a fordításokról szóló szakasz, mely 77 oldalra terjed és jóformán csakis a régi és igy kritikai értékkel biró forditásoknak van szentelve, mig az ujabbakat csak röviden érinti.

A könyv végén „Resultate“ czim alatt röviden összefoglalja azon tételeket, melyeket az egész könyv folyamán bebizonyított. Kaulen szerint a szentkönyvek hittani megmásítatlansága bizonyos, a kritikai azonban még nem mutatható ki minden egyes részletben, de ezen kimutatás nem is bir vallási, hanem csak tudományos érdekkel. Ezután áttér a vulgátáról szóló katholikus tanításra, és a tridenti szent zsinatnak erről szóló határozatát pontról pontra értelmezi.

Csak dicsérni tudjuk a tudós szerző azon eljárását is, hogy a sok mindenféle, részint a modern felfedezések által megdöntött, részint különben helytelen nézetet nem említi müvében, hanem a biztos vívmányok elsorolására szorítkozik.

Ezen munka irásában K. nemcsak kezdők számára akart tankönyvet írni, hanem oly művet adott a katholikus papság kezeibe, melyből az érdeklődők sok uj és a hittani előadásokon nem érintett anyagot is meríthessenek. Ezen bővebb excursusok azonban nincsenek a könyv érthetőségének hátrányára, miután a lényeg a részletes okadatolástól a nyomtatás által meg van különböztetve, ugy, hogy a kezdő hittanhallgatók is könnyen eligazodhatnak benne.

Halász Ágost.

La Bible et la critique. Réponse aux Souvenirs d'enfance et de jeunesse de M. Renan — par F. Vigouroux prêtre de Saint-Sulpice. Paris, Berche et Tralin, 1883. 8-rétü 59 l. — Ára 1 frank.

A magyar Sion mindig figyelemmel kisérte korunk hirhedt uj evangelistáját Renant, nemkülönben ennek legjelesebb czáfolóit — tanuja ennek az utolsó évfolyamok bármelyike. Mintegy folytatásaul ezen czikkeknek közöljük a jelen mű ismertetését, annál is inkább, mivel az oly tudósnak tollából ered, ki Franczia-ország hittudósainak talán első csillaga és alkalmasint korunk legnagyobb biblikusa.

A pompás füzet, melyről szólunk, nem egyéb rövid válasznál Renan legujabb szellemi szüleményére, Souvenirjeire. Sokat irt már életében a nagy apostata (de csak mint ilyen nagy!), hát kedve kerekedett neki magáról is irni valami apologia vitae-félét. Miért is ne? hiszen híres emberek rendesen ki szokták adni többé-kevésbé hű életrajzukat; Renan pedig hogy ne tartaná magát hires embernek?

Amint általában a szellemes emberek önéletirásaiban gyakrabban találkozunk oly passzusokkal, melyeken jobban meglátszik a szellemesség szikrája, mint a történethűség „egyhangusága" — úgy ezt Renannak — a hires regényirónak memoárjaiban is elvártuk — és ebben nem is csalódtunk. De azt hittük, hogy joggal elvárhatjuk még regényirótól is, hogy füllentései ne tudományos téren mozogjanak; ebben már csalódnunk kellett.

Renan ugyanis szokott csicsergő frázisaival énekelvén meg boldogult úrfi — és nemboldogult kispap-korát, „bájos" csatadalt zengedez a keresztény vallás ellen; és miután sokak szerint a költészet múzsája nem barátja az igazságnak — miután szegény földönfutó veritas de terra orta est, mint a 84-ik zsoltár mondja — azért Renan rímnélküli zengeménye vagy akár pengeménye egy pár pegazuspatkórúgást enged meg magának a szegény igazság ellen; sőt az egyik rúgás olyan hatalmas, hogy nagy sze-

rencsének kell tartani, hogy az Uristen a Siriust nem akasztotta kissé alacsonyabbra az égboltozaton — különben talán azt is lerúgta volna!

Ezen csillagrúgó füllentéshez Renan ur akkor folyamodik, mikor hitetlenségének okáról akarja olvasóját „értesiteni;“ azt akarja elhitetni a jámbor olvasóval, hogy theologus korában vesztette el hitét, mikor kritikai és történelmi bizonyítékok alapján meggyőződött arról, hogy a szentirás nem az, aminek azt az egyház állítja. Tudós szerzőnk hat fejezetben értekezik Renan ezen bizonyitásáról, és kimutatja, hogy nem a kritika tette Renant apostatává, hanem megfordítva az apostasia vezérelte őt már akkor, midőn hires kritikájának alapelveit megválogatta.

Renan kritikájának sarkalatos elve, mely körül maga az egész ember forog, nem más mint az, hogy csoda és jövendölés nincs; pedig nem elv vezet a hitetlenségre, hanem a hitetlenség vezet ezen elvre; nem eredményezi, hanem feltételezi az apostasiát; Renan ur tehát vagy nem jól emlékszik ifju korára — és akkor kár volt neki „Souvenireket“ irni; vagy nem akar jól emlékezni arra, — akkor pedig más czimet adhatott volna művének. E körül forog Vigouroux füzetének első fejezete; — és egyszersmind szabatosan meghatározza a szentirási kritika mivoltát, feladatát és józan alapelveit.

Ilyen ferde kritika segitségével szerző „bebizonyitja“, hogy szalézi sz. Ferencz műveit a mi századunkban irta; mert hát a modern kritikával ez is lehetséges!

A négy következő fejezet részletesebben utasítja vissza a „kritika“ támadásait; és pedig a második a genezisről, a harmadik Izajás második feléről, a negyedik Danielről s az ötödik az evangeliumokról szól. Renan azt mondja hogy ő nem képes hinni olyan egyháznak, mely az ellenmondásoktól hemzsegő evangeliumokat istenieknek mondja. Az nem szenved kétséget, Renan szorgalmasan kifürkészte ezen állitólagos ellenmondásokat a négy evangeliumban; de ezzel csak fél munkát végzett, és igy kár volt neki már is itéletet mondani, mielőtt a szükséges tanulmá-

nyok másik felét elvégezte volna. Ezen másik fél pedig abban állana: olvassa el sz. Ágoston müvét „De consensu Evangelistarum“ és aranyszáju szent János homiliáit szent Máté evangeliuma fölött — akkor nem fogja azt hinni, hogy csak ő ette kanállal a bölcseséget, hanem majd belátja, hogy ugyanazon bölcseséget jó másfél ezer év előtt is ették ugy, mint most — de azzal a kis különbséggel, hogy akkor meg is emésztették.

Az utolsó fejezetben Renan egy nagyszerü argumentatiójával ismertet meg bennünket a tudós szerző. Renan érzi, hogy ellenvetései nagyon is sántikálnak, de hát okos ember ő, tud ő itt is magán segiteni! Szerinte az objectiók mennyisége pótolja azok minőségét. „Kételyeim nem egy okoskodásból eredtek, hanem tizezerből. Az orthodoxia felelt valamennyire és egy csatát sem vall be elvesztettnek. Igaz, a kritika maga is azt akarja, hogy néha egy szubtilis választ érvényesnek elfogadjunk; miután a való nem lehet mindig valószinü is; egy szubtilis felelet tehát igaz lehet; kettő is igaz lehet per absolutum. Három — ez már nehezebben megy. Négy — majdnem lehetetlen! De ha egy tétel védelmére el kell fogadni tíz, száz, sőt ezer szubtilis felelet helyességét, akkor világos, hogy a tétel nem helyes.“ Ez Renan ur okoskodása! Hát mit szólana ő, ha esetleg ő volna megbizva az egyszeregy védelmével, és mi minden egyes egyenletet tagadni akarnánk? Ő persze bebizonyitaná azok helyességét egyenkint; de mi azután azzal állanánk elő: „Hja uram ezek szubtilis feleletek; elhiszem, hogy egyszer, kétszer, háromszor igaza lehet; sőt miután ön nagy tudós hát Isten neki megengedem, hogy négyszer is lehet igaza; de hogy annyi szubtilis feleletet elfogadjak, azt nem követelheti!“ Persze szabadkoznék a szarvasokoskodás ellen — de hát mivel ő találta ki, hát csak azt kellene neki mondani: Ex ore tuo te iudico...! Végül csatlakozunk Vigouroux ur óhajához: bár figyelné meg Renan valahára, hogy:

„Stat crux dum volvitur orbis!“

Halász Ágost.

Kirche und Staat vom Standpunkte des Rechtes aus. Von L. von Hammerstein Priester der Gesellschaft Jesu. Freiburg in Breisgau. Herdersche Verlagshandlung. 1883. Nagy nyolczr. 212 lap.

A műnek, melyet ismertetünk, czélja kimutatni az egyháznak jogi viszonyát az államhoz, vagyis azt a viszonyt, amelynek az Istennek, mint az összes jogrend szerzőjének rendelése szerint az egyházi és állami hatalom közt léteznie kellene, nem pedig azt, amely egyezmények és más részint jogos és jogtalan tettek és intézkedések alapján az idők folyamán egyes országokban kifejlődött. Szó van tehát e műben az egyház és állam hatalmi köréről.

Hogy a később mondandók szilárd alapon álljanak, müve elején 11 lapon vitatja a szerző, hogy minden jognak alapja és forrása az Isten, hogy tehát az állam épen ugy, mint az egyház csak azon jogokkal élhet, melyeket az Istenre mint közvetlen forrásra vezethet vissza. Ezen tételével a szerző az istentagadó és mindent istenitő anyagelviek ellen fordul, kik az anyagi világrendtől külön álló és külömböző személyes Istent és teremtőt el nem ismervén a népakaratban a suffrage universelleben látják a jogrend forrását, ugyannyira, hogy a legfőbb polgári hatalom létét is ezen a contract social utján nyilvánult népakaratból eredeztetik.

12—51. lapokon szól az egyházról s bizonyitja a protestans egyházfogalom tévességét s helyességét annak, mit a katholicismus vall, hogy Krisztus az Isten fia egy látható, külső szervezettel biró, az államtól és községektől független joghatósággal, illetőleg törvényhozói birói és fenyitő hatalommal ellátott elöljárókból és engedelmeskedni tartozó alattvalókból álló vallási társulatot alapitott, hogy tehát ezen vallási társulat elöljáró közegei közvetve vagy közvetlenül Istentől nyervén hatalmukat, sem az állam, sem a nép mandatariusai. Miután még azt is kimutatta, hogy a Krisztus által alapitott egyháznak külső szervezetével együtt manap is léteznie kell, s hogy

ez nem más, mint a katholikus egyház: átmegy az állam eredetének s jogainak fejtegetésére (51—87. l.) s vitatja, hogy az állami hatalom közvetlenül Istentől vagyon, hogy az állam nem puszta jogállam, hogy érdeke nem jogainak mértéke, hogy feladata segélyt nyujtani azon czélok elérésére, melyekre az egyén vagy testületek ereje elégtelen, hogy elvetendő a rendőri állam, s a socialismus, az oktatás monopolizálása stb. Ami az állam kötelességét illeti a vallás irányában, a szerző helyesen elveti a tételt, hogy az államnak atheusnak kell lenni, s kötelességévé teszi a vallás (mindenesetre az igaz vallás) védelmét és előmozditását a brachium saeculare-nak az egyház utasitása szerint való használata által.

91—178. lapokon szól a szerző az egyház és állam szerves összeköttetéséről s az egyházat megillető függetlenség és hegemoniáról. Bizonyos az, hogy az Isten két hatalmat rendelt a keresztény népek kormányzására egyházit és világit. Már most az a kérdés, valjon a két hatalom egymástól elválasztva, egymással nem törődve, egymástól teljesen függetlenül vagy bizonyos alárendeltségi viszonyban tartozik-e tisztét teljesiteni? Ha továbbá csakugyan alárendeltségi viszony van a két hatalom között, kié a hegemonia, melyik a felsőbb, melyik az alárendelt hatalom és milyen nemü az alárendeltség? szerző e kérdésekre világos és alapos feleleteket ad. Két egymás mellé rendelt, egymástól független hatalomról szó sem lehet ott, hol közös alattvalók vannak, mert megtörténhetnék, hogy az egyik megtiltaná azt, amit a másik parancsolna s az alattvaló köteleztetnék ugyanazt megtenni és meg nem tenni ami képtelenség. Tehát az egyház és állam közös alattvalókkal birván vagy alárendeltségi viszonyban vannak egymáshoz vagy pedig mindkettő alá van rendelve egy harmadiknak, mint legfőbb hatalomnak; miután azonban ezen harmadik hatalom a földön nem létezik, az elsőt kell elfogadnunk t. i. hogy vagy az állam van alárendelve az egyháznak vagy az egyház az államnak. A szerző ellenállhatlan logikával hozza le az egy-

háznak az államénál fensőbb czéljából, Jézus Krisztus szavaiból, szent atyák mondásaiból stb. hogy az egyház valamint létében, tulajdonságaiban, tanában, alkotmányában, ugy fönséges czélja elérésére szükséges eszközök kijelölésében, megszerzésében és alkalmazásában az államtól teljesen független, hogy ellenben az állam az egyháznak indirecte alá van rendelve. Ezek kapcsán szerző visszaveti a királyi tetszvényjogot az appellatiót ab abusu és más negélyezett és bitorolt „jura majestatica"-t. Külön §§-ban megvilágitva látjuk az egyház jogát a házasság-, vagyon-, iskola- és temetkezés körül, és ezzel a „jus divinum" főbb vezérelveit az egyház és állam közti viszonyt illetőleg megállapitotta. A történeti jogról csak röviden szól. Elmondja mi a teendő oly államokban, hol a vitatott elvek keresztül nem vihetők, hol az állam el van választva az egyháztól, hol a paritas elve uralkodik. Miután az egyház történeti joga sok helyen concordatumok által van szabályozva kiterjeszkedik ezek tanára is vitatva, hogy azok nem kétoldalu szerződések. A mű végén szó van a legitimitas- és praescriptióról.

Ezzel rövid áttekintését adtuk a műnek. Ajánlásul szolgáljon az, hogy az egyházjognak alapelveit, tehát a keresztény társadalomnak e téren is alapjait alájáró korunk egyik legvitásabb és legvitálisabb kérdését, világosan és érthetően, érdekesen és melegen s a mellett mindenütt alaposan s hozzá röviden tárgyalja. Tana kifogástalan, ment az álliberalismusnak még látszatától is, sőt annak egyenes ellentéte.

Dr. H. F.

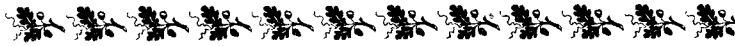

VEGYESEK.

(Lelki gyakorlatok) tartattak Esztergomban, augusztus 26—30 napjaiban. A résztvevő tagok száma volt 150 áldozár, a bejárókon kivül. Idegen megyéből egy áldozár jött el. A lelki gyakorlatokat vezették Riesz Ferencz és Menyhárt László magyar jézusrendi tagok. Megnyitotta a szent beszédeket Ő Emja, remek bevezetéssel a lelki gyakorlatok rendeltetéséről. Minthogy a lelkészek a nép vezérei az üdv útján, szükséges nekik a szellemi fürdő, hol megedzvén erejöket, lángoló oszlopai legyenek a megváltott lelkeknek. Naz. sz. Gergely mondatát részletezte, mely szerint a papok az észre nézve világitó fáklyák, szivre nézve inditó eszközök, azért önmagukba is kell világitaniok, akaratjuk pedig lelkesedjék a jóra. A szentirás és szentatyák ideszóló mondatainak világos commentárját közölte velünk Ő Emja s édes érzelmekben gyöngyöző lelkesedést öntött a kedélyekbe, hogy a lelki gyakorlatok hasznának élvezetére elkészitsük magunkat. A jézusrendi tagok beszédeinek tárgya volt a négy utolsó dolog, a szent mise-áldozat, stb. amint azt sz. Ignácz előirta. Nagyon megnyerték a hallgatóság tetszését, mert kiejtésük olyan, mint nálunk szokásos, hangjuk kellemesen csengő, előadásuk egyetemesen érthető volt. A téres papnöveldei kápolna legvégső zugában is folytonos figyelemmel kisérhették a hallgatók. A végső intelmet szintén Ő Emja intézte hozzánk, hol az Isten egyházáért aggódó főpap, szivből jött szavakkal arra kérte a hallgatókat, hogy a világtól tartózkodva az Isten és lelkek ügyét minden erővel védelmezzük, az ellenségünk sikerét magunk ne mozditsuk elő a gonosz irányú sajtó pártolásával stb. A beszéd átjárta a sziveket s életre ható fogadalmakat keltett a keblekben.

(Megjelentek.) 1. Monumenta vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia. Series II. tomus. I. Vatikáni magyar okirattár. Második sorozat. Első kötet. Budapestini 1884. Magyarországi pápai követek jelentései 1524—1526. években. Negyedrét 472 lap. Két facsimilével (fényvéset). Az okiratokat megelőzi Ipolyi Arnold latin előszava, s Fraknói Vilmos magyar és latin bevezetései, hol a követi jelentésekről értekezik. A világraszóló művet szakférfiú fogja t. olvasóinknak bemutatni; — határtalanul örvendünk hogy a nagyszerű munka pompás nyomdai és kötési kiállitásban jelent meg. Üdvözöljük a tudós kiadókat, mert becsületet szereztek a hazai tudományosságnak az egész külföld előtt. — 2. Egyházi beszéd, melyet sz. István ünnepén Budán mondott Molnár János egedi apát, komáromi lelkész. Esztergom, 1884. Buzárovits. Nyolcz. 15 l. A szép beszéd méltán odasorolható a dicső szónoklatok közé, melyeket Budán hazánk szónokai mondottak. Tárgya: minél inkább távoznak egyesek vagy nemzetek az egyház elvei és törvényeitől annál inkább közelednek a barbarismus visszásságaihoz. Röviden: vagy katholikus vagy anarchista lesz a világ. — 3. Schematismus V. Cleri D. Magnovaradiensis Latinorum. Pro anno Domini 1884. Nagyvárad Hügel. Nyolcz. 135 lap. A tanitók magyar névtára 15 lap. A papság száma 132, kiknek életrajzát is közli. Van 64 plebániája és 671 fiókegyháza. A szerzetesek száma 105 egyén.

(Külföldi kath. irodalom.) 1. Manna quotidianum sive preces ante et post missam. Breves meditationes ect. Edidit Jacobus Schmitt. Subregens. Friburgi 1884. Herder. Tomus III. Kis nyolczad. 621 lap. Ára 3 mark 75; kötve öt mark. Ez az utolsó kötete a már kétszer emlitett jeles műnek, mely alkalmas imákat tartalmaz a papok számára az egész évre. Ezen kötet függelékében az elmélkedési módról van egy értelmes értekezés. Végén a három kötetre vonatkozó tartalom. Mind ajánlják kik már használják az első két kötetet. — 2. Theologia moralis. Augustino Lehmkuhl S. J. Vol. II. Continens th.

moralis specialis partem secundam. Nyolcz. 847 lap. Ára 5 frt 40 kr. Herdernél. Ezen kötettel a jeles mű bevégeztetett. Nagyon dicsérik kik olvasták. — 3. Die Offenbarung des h. Johannes im Lichte des Gesichtstypik. Von Ign. Waller. Freiburg. 1884. Herder. Ára 3 frt. Sok jövendölés körül tulságos folyományokat hoz elő, a különben jeles és tudós iró. — 4. Grosser Marien-Kalender auf das gemeine Jahr 1885. Preis 40 kr. Negyedrét 93 l. Winterberg. Steinbrenner. Uj hónapképek. — 5. Kalender zu Ehren der hochheiligen Herzen Jesu und Maria. Vinterberg. Negyedrét képekkel 95 lap. Azonkivül vásárjegyzék. Ára 40 kr. — 6. Katholischer Kalender für Zeit und Ewigkeit. Winterberg. Negyedrét. 124 l. Szép képekkel. Ára kemény kötésben 50 kr. Csupán hármat jelzünk Steinbrenner 17 naptára közül, mert ezek kiváltképen vallási, áhitatos tartalommal vannak ellátva. Habár a czég minden kiadványa jóirányu, ezekben kiváltképen törekedtek a szerzők, hogy épületes olvasmányt nyujtsanak a népnek. A kiadó pedig annyi szép képpel diszitette, hogy ily olcsó és szép naptárakat sehol sem látni.

(Amerikában) is vannak katholikusfalók. Ilyenek egyike volt Hamilton a pénzügyér, aki 1872. évben adót vetett ki a kath. plébániaiskolákra Cincinnati megyében. Purcell boldogult püspök azonnal pörbe fogta s a kerületi törvényszék fölmentette a kath. iskolákat. A pénzügyér feljebbezett s a főtörvényszék 1876-ban megerősitette az első foku biróság itéletét. És az akkor nagy fontosságu itélet folytán bevégzettnek vélték az ügyet. Ámde Cleveland végrehajtója nem törődve azon elvi határozattal, a kath. iskolákra ismét adót vetett ki. A püspök Gilmour természetesen pörbe fogta s 1877-ben megnyerte a pört. Feljebbeztek s a harmadik foku biróságnál is megnyerte a pört, melynek itélete igen fontos. Ugyanis a Cincinnati törvényszéknél az volt a kérdés, ha vajjon a kath. plébániaiskolák jótékony intézetek-e? Eldöntetett hogy igen. A clevelandiak pedig igy állitották fel a kérdést: „feltéve, hogy a kath.

iskolák jótékony intézetek, nem lehet állitani, hogy adómentesek lennének; ugyanis az állam elleni politikából szerveztettek s ezen szellemben vezettetnek is; már pedig az állam ilyen ellenségének adómentességet nem adhat.“ Ezen alávaló gonoszságból származott vád azonban nem használt. A legfőbb törvényszék legujabban ilyen határozatot hozott: „Ha van valami az államban, ami felett a biróság nem itélhet, akkor leginkább az a nép vallásos hite. A kath. plebániaiskolák nyilvános jótékony intézetek, mihezképest adómentesek.“ Ezen itélet minden elfogulatlan ember előtt igazságos is; mert hiszen a katholikusok, amig egyformán adóznak az állami iskolák fentartására, azalatt költségükön fentartják saját iskoláikat is, tehát kettősen adóznak az iskolára, s még rá adót is fizessenek!? Az amerikai lapok időnkint felhozzák az elvi határozatot; hogy feledésbe ne menjen.

(A creatianismus) mellett (mely a lelkek eredetét Istennek közvetetlen teremtő cselekvéséből származtatja) egy hatalmas bizonyiték eddig igen sok dogmatikusnak kerülte el a figyelmét; ez II. Anasztáziusz pápának határozata, melyet ezen ügyben a galliai egyház számára 498-ban hozott. Azon levél, melyben a kérdéses határozatot találjuk, 1866-ig teljesen ismeretlen volt; ekkor találta meg Maassen Frigyes, a volt bécsi egyetemi rektor, a darmstadti kódexben. A levelet azóta többször közölték, utóbb az innsbr. Zeitschrift 237-ik lapján. Anasztázius pápa ezen iratban a generatianismust (mely szerint a lelket a szülők nemzenék) több izben eretnekségnek nevezi, és a creatianismus helyességét többek között ezen szentirási helyekkel is bizonyitja: Pater meus adhuc operatur et ego operor (Ján. 5, 17.) és: Nonne omnem flatum ego feci? (Izaj. 57, 16.)

(Belcassel) Francziaország egyik kiváló szónoka, egyik beszédjéből következőket vesszük át: „Párisban történt, 1871. május havában, midőn a Commune uralgott. A szomorú napok egyik még sötétebb alakjáról, akit még annyi amnestia és hirlapi lárma tisztára nem mos-

hat soha, Régèrről szólok. Két nappal azon rémséges hét előtt, midőn a Pantheon üregeibe a föld alatt száz és száz hordót helyezett el, Régère Saint-Etienne du Mont oltára előtt állott, a keresztkutnál tett fogadalmához hű maradt leánykája oldala mellett. Gyermeke első áldozását végezte. Megrenditő esemény volt. Az apa és leánya arczain sürü könnyek hullottak alá. Akkor senki sem hitte, hogy ez az ember, aki fél leányának megtagadni az első áldozás vallásos szent örömeit, nemsokára képes lesz 10,000 embert élve eltemetni Páris egyik része romjai alatt! Hogyan férhet meg, kérdheted szent buzgóság, ily romboló dühhel ugyanegy szivben? Úgy látszik, még akkor sem vonja meg a szülő gyermekétől a vallás és lelkiismeret boldogságát, ha a szülőben az ember szörnynyé változik. A természet kényszeríti őt szeretni abban, kinek ereiben saját vére is foly, azt, amit már régen — megvetett.

(L'abbé Morel) „Planisphère des croyances religieuses" munkájában érdekes táblákkal szolgál. Egyet lemásolunk. A föld vallási statistikája. E szerint van Európában: 330 millió lélek. Ebből 150 m. kath. 74 m. schismat. 6 m. zsidó 10 m. musulm. 29 m. pogány és ismeretlen vallásu. — Ázsiában: 770 m. l. 3,600,000 kath. 350 ezer akath. 6,800,000 schism. 200 ezer zsidó. 100 m. musulm. 162 m. brahma. 7 m. budhist. 369,360,000 budh. és schintvist. 75 m. pog. és ismeretlen. — Afrikában: 210 m. l. 1.500,000 kath. 650,000 akath. 6 m. schism. 350 ezer zsidó, 87 m. musulm. 110 m. pog. és ismeretlen. — Amerikában: 98 m. l. 50 m. kath. 46 m. akath. 10 ezer schism. 332 ezer zsidó, 180 ezer budh. és confuc. 1.500,000 pog. és ismeretlen. — Oceaniában: 37 m. l. 7 m. kath., 2.800,000 akath., 3,500 zsidó, 3 m. musulm. 14 ezer brahma. 460 ezer budh. és confuc. 23,000 pog. és ismeretlen vallású. — Összesen: 1,445 m. l. 212.100,000 kath., 123.800,000 akath., 83.810,000 schism., 6,885.500 zsidó, 200 m. musulm., 162,014,000 brahma, 7 m. budh. és confuc. 35.900,000 budh. és schintoist, 238.500,000 pog. és ism. vall.

(Apró hirek.) Marseilleben a városi tanács, mely taval elűzte az irgalmas nővéreket, most azért könyörög a főnökségnél, hogy még többet küldjenek. Küldenek is. — Északamerika több államában törvényt hoztak a rabló regények, a törvényszéki bünfenyitő tárgyalások kiadása ellen; a Police Gazette czimű lapot, mely ilyen piszokból élődött, betiltották; ugyanis aki olvasni tud, ilyenekből tanulja meg a furfangot, melyet vajmi sokszor oktalan alakjában is elegendőnek vél, embertársai vagy a rendőrség kijátszására. — A salfordi püspök (s más püspökök Északamerikában) körleveleket bocsátottak szét plébániakönyvtárak alapitása végett, hogy igy a község tagjai üdvös olvasmánynyal elláttassanak, s az irtóztató regényözön ellen megvédessenek. — A szabadkőmives páholyok száma 138.065; melyekben 14 millió 160 ezer tag dolgozik. — A német birodalom legfőbb törvényszéke, m. é. jun. 28-án, a bünt. törvk. 166. art. értelmében következő itéletet hozott: „A pápai csalhatatlanság ellen elkövetett insultus, insultus a kath. egyház ellen és mint ilyen büntetendő; a csalhatatlanság dogmája az egyház tanának inexorabilis kifolyása levén.“ Egy protestans lap kérdi: Mi történik Lutherrel, ha „Az ördög intézménye, a pápaság“ czimű müvét esetleg nem I. Miksa és V. Károly alatt, hanem ma publicálná? — Brooklyn államban a közös iskolákban már ingyen adják a tankönyveket; már két állam azt is elhatározta, hogy a ker. adózók pénzén közömbös tankönyveket ingyen fog osztani. Azt tanácsolják a lapok, hogy ruhát is adjon az állam, annál inkább közeledik a socialismushoz, mely szerint a gyermek az államé. — A methodisták elhatározták, hogy nincs más bontó akadály csak a házasságtörés; s akkor is a bünös félt össze nem adják uj nővel.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

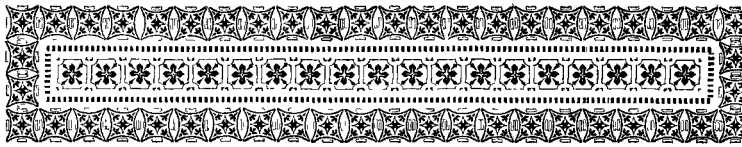

LIGUORI SZ. ALFONSZ.*)

LIGUORI sz. Alfonsz, Istennek az ujabb időből e legkitünőbb szentje, hazánkban, a tágabb köröket értve, még igen kevéssé ismeretes, habár theologicus müvei eléggé méltányoltatnak. A föld kerekségét betöltött áhitatos könyvei, milyenek sz. elmélkedései és az oltári Szentség látogatásai, közkézen forognak. Életéből azonban alig ismerünk többet, mint amennyit a szentek életének sommás vázlataiból meritettünk. A magasztos alakot csak átalánosságban ismerjük, részleteiben nem, pedig a részletek adják az egészet.

E tünemény egyik oka az, hogy a sz. Alfonsz által alapitott Redemptorista gyülekezet hazánkban mindekkoráig nem foglalt tért, mi ha megtörtént volna, buzgó fiai megtelepedésökkel kétség kivül itt is tovább terjesztik vala sz. alapitójuk emlékét, melyet kegyeletesen megőrizve magukkal visznek — in universum mundum. Természetes is, hogy a család gyermekei terjesztik halhatatlan őseik dicső erényeit s viselt dolgait.

Az olasz és franczia nyelven irt életrajzokból, mennyire tudjuk, mindidáig semmi sincs magyaritva. E körülmény inditott bennünket, hogy kimeritőbben

*) Leben des heil. Bischofs und Kirchenlehrers Alfons M. von Liguori, und Gründung der Congregation des allerheil. Erlösers. Nach dem Französischen des P. Saintrain C. ss. R. frei bearbeitet von P. Gerhard Schepers. Priester derselben Congregation. Regensburg. Pustet. 1884.

aknázzunk a czimen nevezett jeles életrajzból. Tesszük ezt azon hitben, hogy megizleltetve ez istenes élet szépségeit, fog majd találkozni vállalkozó toll, mely a könyvet egészen terjedelmében átültesse a magyar irodalomba — sokak épülésére s hálájára. (Amire nincs kilátás. Szerk.)

Liguori sz. Alfonsz a rendalapitó, a püspök, az az egyháztanitó hármas zománcz fényében ragyog az egyház egén. Bármely oldalról nézzük is ez életet: annyi épületest, annyi megragadót, annyi égi világosságot, annyi mennyei erőt s kegyelmet találunk benne, hogy az örökké szép, örökké magasztos, örökké tanulságos maradand. Tükör az a papnak, eszmény a püspöknek, szövétnek a tanitó meg a tanuló hivőnek. Ereje meg nem fogy, úgy, mint nem fogy a napé. És valamint a nap fényét nem birja elviselni a puszta szem: úgy ez égi élet fényét sem vagyunk képesek felfogni pusztán anyagi érzékeinkkel. Hogy mégis felfogjuk: megnyilik olvasására mindinkább lelki szemünk, buzdul keblünk, úgy mint hevül a test a melegitő napsugarak alatt, és az életrajz mély benyomást s üdvös gerjedelmeket hagy hátra lelkünkben.

Annyi szentséggel, annyi hősiességgel szemben szinte méltatlanságot fél a szenten elkövetni a méltatlan toll, midőn az annak életrajzát csak közvetitni is akarja. Ám az aranyon mitsem változtat az edény minősége, amiért t. olvasóink is, nem tekintve a tollat meg a nevet, szivesen veendik a nemes aranyat, mely sz. Alfonsz élete aknájából oly gazdagon fakad a lelkek gazdagitása s nemesbitésére.

Minden életrajz fő becse a hitelességben fekszik. Schepers, illetve Saintrain munkája a leghitelesebb kutfőkre van fektetve. Használta név szerint Tannoja atya, sz. Alfonsz élettársa müvét: „Della Vita ed Istituto di S. Alfonso — Maria Le Liguori“ — Giattino atya müvét: „Vita del beato Alfonso 1839.“ —

Berutti atya müvét: „Lo Spirito di S. Alfonso M. de Liguori,“ — Használta a szentnek munkáit, a szentté-avatási per okmányait, a gyülekezet szabályait s alkotmányát — s ezek mind a legmegbizhatóbb források.

Valaki sz. Alfonsz életét akarja irni, nem teheti azt anélkül, hogy ne irná egyszersmind az általa alapitott gyülekezet történetét is, mint a melylyel Alfonsz elválaszthatlanul összefügg. Ő a gyülekezetben gyökerezett, ő ebben élt és meg is halt. Életrajza ennélfogva kettős tekintetben is érdekes egyház történelmi munkának tekinthető. Történelme kihat egy teljes századra, mert sz. Alfonsznak kilenczven évet meghaladó élete átkarol egy egész századot!

Könnyebb áttekintés végett szükséges az életrajzot öt időszakaszra osztani. Az elsőnek tartalma: Alfonsz gyermek- s ifjukora, egész pappászenteltetéseig; a másodiknak: Alfonsz papi működése, egész a gyülekezet alapitásáig; a harmadiknak: Alfonsz mint rendalapitó; a negyediknek: Alfonsz mint püspök; az ötödiknek: Alfonsz mint leköszönt püspök ismét a gyülekezetben. Záradékul irodalmi müveinek rövid ismertetése.

I.

1696—1726.

Született 1696-ki szept. 27-én Marionettában, atyjának Nápoly közelében fekvő birtokán. Ez, Liguori József, a kir. gályák parancsnoka, amint nemes származásu úgy nemes lelkű férfiu s buzgó keresztény volt. De jámborság s buzgóság tekintetében még inkább kitünt neje, született Cavalieri Katalin. Alfonsz hét gyermek közül az elsőszülött volt. Szülei örömük s hálájuk fejében felajánlották őt Istennek s a bold. Szűz oltalma alá helyezték. Isten a gyermek jövő rendeltetését már bölcsőjénél akarta

jelezni. Látogatóba jövén ugyanis egy nap Franciscus ab Hieronymo, szent életű jezsuita, miután a gyermeket ölébe vette s megáldotta látnokilag e szavakra fakadt: „Ez a gyermek magas kort fog érni, nem hal meg kilenczvenedik éve előtt, püspök lesz s sokat fog tenni Isten dicsőségéért.“

A gyermek első nevelését a jámbor anya első kötelességének nézte: Szent visszavonultságban csak Istennek s gyermekeinek élt. Apáczák módjára naponta végezte a zsolozsmát, kitartó volt ima s vezeklésben, az egyházi bőjtöket még kilenczvenedik éven túl is szigorúan megtartotta. Megáldván reggel gyermekeit, felügyelt imájukra, este maga köré gyüjtvén őket, magyarázta nekik a hit igazságait, elimádkozta velök a rózsafüzért s oktatta őket számos imára Isten szentjeihez. Hogy idejekorán megutáltassa velök a bünt, hetenkint magával vitte őket gyónásra. De leginkább azon volt, hogy lángoló szeretetet keltsen szivökben Jézushoz és a bold. Szűzhez. E jótékony légkörében növekedett Alfonsz.

Kilencz éves korában nemes ifjak (apródok) növeldéjébe adatott, melyet az oratorianusok kormányoztak. Itt bámulatot gerjesztett a fiú szokatlan jámborsága, jeles tehetségei, ernyedetlen szorgalma s példás magaviselete. A gyermekjátékokban nem talált örömet, inkább szerette, valamely magányos helyen meghúzni magát s ima meg elmélkedésben, melyre anyja jókor szoktatta őt, tölteni a szabad időt. Már tizenkét éves korában az imádság magas fokán állt.

Utóbb félvén szülei, nehogy a fiú ártatlansága a tápintézetben kárt szenvedjen, haza hozták s neveltették kitünő tanárok által. Csodálatos volt előmenetele, melyet tett a latin, görög és franczia nyelvben, számtan s bölcseletben, rajzolás, festészet, zene és költészetben. Atyja kivánságára, ki őt az állam szolgálatára szánta, tanulta azután az egyházi s pol-

gári jogot, azon eredménynyel, hogy már tizenhat éves korában elnyerte a tudori babért. Az akkori szokáshoz képest a felavatandó az ünnepélyes vitatkozásra tógát öltött. Ez Alfonsznak, kinél a test fejlődése nem tartott lépést a szellemmel, oly hosszú volt, hogy alja lábai alá ért, a jelenlevők nem kis mulatságára.

Miután a perrendtartást a biróságoknál három éven át buzgón tanulmányozta volna, ügyvéd lett. Nem sokára igen sokan bizták rá ügyeiket; s begyőzött tény, hogy utolsó perének kivételével, egyetlen egyet sem vesztett. Ámde ő nem is vállalt el perügyet, melynek igazságosságáról nem lett volna meggyőzve. Meglévén pedig győződve, nem kimélt semmi fáradságot, miszerint jogát érvényesitse is. Ilyképen azon korában, melyben mások még csak kezdik pályájukat már hirnévvel birt az országban. Caravita elnök kegyei, több senator tagot számláló családjának tekintélye, az ő fényes eredményei — mindez nagy és fényes jövővel kecsegteté Alfonszt.

Ügyvédi teendőinek közepette meg nem feledkezett öntökéletesedéséről sem, sőt ima s elmélkedésen felül most kórházakat is látogatott, hol természetes undora daczára a legaljasb szolgálatokat is végzé s vigasztalá a betegeket. Atyja nemcsak nem ellenzé e könyörületes cselekedeteit, sőt inkább még erősité is fiát jámbor hajlamaiban. Évente magával vitte őt a jezsuitákhoz vagy lazaristákhoz lelki gyakorlatokra. Mindamellett mégis azon reményben élt, hogy elsőszülöttje a család nevét s vagyonát előnyös házasság által emelni fogja. Ez okért a fiatal ember besodortatott társaságokba, a világ élvezeteibe, szinház, pénzjátékba, szóval elkövettetett vele minden, hogy megkedvelje a világot. És ez kétség kivül igy feküdt a gondviselés tervében Szükséges volt, hogy Alfonsz maga ismerje meg a világ hiuságait, miszerint azoktól majdan másokat annál meggyőzőbben

visszahúzzon, hivatkozván a maga saját tapasztalására: „Higyétek el nekem — mondja utóbb magáról — hogy minden hiuság a világon. Ünnepélyek, színjáték, társaság, mulatság: ez az, a mit a világ a maga javainak nevez. Ámde mindez merő tövis, merő keserűség. Higyétek ezt annak, ki azt saját tapasztalása után tudja s keservesen siratja.“

S Alfonsz csakugyan talált is némi gyönyört a világ csábjaiban, de azért megtartá istenfélelmét s hiven őrködött érzékei fölött. Mindamellett lankadni kezde már istenszeretete s ki tudja, ha vajjon Alfonsz nem merült-e volna el a világ zajában, ha Isten nem tartja őt vissza. Ám lássuk, mikép tartotta őt az örvény fölött.

Egyik erkölcsös barátjával 1722-ben sz. gyakorlatokat tartott a lazaristáknál. Az üdv e napjaiban megismerte a veszélyt, melynek ki van téve erkölcse, megutálta a világ hiuságait, elhatározta magában, hogy végkép fog lemondani a világról s egészen Istennek szentelni magát. Az oltári Szentséghez való buzgósága szárnyakat nyert a szent magányban, innen kezdve naponta több órát töltött annak imádásában. A reá következő évben megujitott lelki gyakorlatok csak megerősitették őt elhatározásában, sőt most elszánta magát, hogy még elsőszülötti jogáról is lemond, Herkules fivére javára. Innen tul már csak azért ment még társaságba, hogy végkép el ne keseritse atyját, kinek bálványa volt.

Atyja pedig ép ez időben arról gondolkozott komolyan, hogy Alfonszt Presenzano herczeg leányával eljegyezze. Anélkül, hogy fiával csak szólt volna is a dologról, ajánlatot tett a herczegnek s a herczeg elfogadta az ajánlatot. Az engedelmes Alfonsz atyja kivánságát teljesitendő, látogatni kezdé a herczeg házát, de nemcsak hogy nem igyekezett megnyerni a herczeg hölgy hajlamát, sőt szerfölötti tartózkodása által még megis sérté annak érzékenységet. Liguori

József nem foghatván fel a tartózkodást, csakinkább szoritotta fiát, ez pedig nem tudott erőt venni magán, hogy bevallaná atyjának a maga elhatározását. E zavarában közbejött az isteni gondviselés.

Alfonsznak egy perügyet kelle védenie, melyben védenczének mintegy millió forintja forgott kérdésben. Egy hónapig buzgón tanulmányozta az ügyet, elolvasott figyelmesen minden okmányt, nem is kételkedett mitsem a kedvező kimenetről. Valamennyi ügyvéd s államügyész csodálva hallgatta fényes védbeszédjét s Caravita elnök már kimondandó vala a kedvező itéletet, amikor az ellenfél ügyvédje odatart Alfonsznak mosolyogva egy okmányt, hogy lássa, helytelen felfogását. Alfonsz lázas figyelemmel elolvasván az iratot, mondá: „Igaza van önnek, én csalatkoztam.“ Nem tudta eltitkolni megszégyenitését, az elnök hiában vigasztalá őt, hogy az ilyen elnézés könnyen megesik akárkin: Alfonsz nyilvánosan leveté hivatalos öltönyét s távozék e szavakon: „Oh világ, most ismerlek, oh törvényszék, te nem látsz többé engem.“ Ez elhatározása mellett állhatatosan meg is maradt, sorban elutasitá védenczeit s kezde az apai házban elzárkozva remeteéletet élni. Nem ment többé társaságba, hanem ima és a szentek életének tanulmányozásával tölté idejet. Ha mégis elhagyta a házát, csak templomba vagy a kórházba ment.

Alfonsz lemondott ugyan az ügyvédi pályáról és a világról, de jövendő hivatását az isteni gondviselés egy ideig még elfödte előle. Történt azonban, hogy atyja egy közelebb tárgyalandó családi perügyet ajánlott neki, mire Alfonsz kijelenté, hogy ő ezentúl csak lelke üdvével akar foglalkozni. Erre atyja igen felháborodott. Felháborodása még fokozódott, mikor egy más nap felhívta fiát, kisérné őt az udvarhoz, hol neki a királyné születése alkalmából megkelle jelennie, ez pedig igy válaszolt neki: „Mit keressek én ott, hisz ott csak hiúság vagyon.“ Lát-

ván azonban Alfonsz atyja szerfölötti boszuságát, hogy őt megkérlelje, ajánlkozott vele menni, de válaszul csak a boszus szavakat nyerte: „Menj, ahová tetszik, tégy amit akarsz.“

Alfonsz szomorú gondolatjaitol menekülendő, e jelenet után fölkereste a gyógyithatlanok kórházát. Mialatt itt felszolgált a betegeknek, rögtön erős fény világitá őt meg és benséjében e szavakat hallá: „Hadd el a világot és add magad egészen nekem.“ Mindamellett tovább folytatta szolgálatát. Midőn azonban távozva a kórházból, a lépcsőkön lefelé haladt, mintha füleivel is hallotta volna a fentebbi szavakat és az egész ház rezegni látszott lábai alatt. Megállapodék s engedelmeskedve Isten szavának mondá: „Uram már sokáig ellentállok malasztodnak, ime itt vagyok, tégy velem akaratod szerint.“ Egészen magán kivül, a foglyok megváltásáról czimzett bold. Szűz templomába sietett, hol térdre borulva, buzgón könyörgött segitségéért. Lelke itt ujabb világosságot s tökéletes ismeretet nyert. Már most mitsem késett, Istennek ajánlotta magát testestül lelkestül. Leoldván kardját, azt a bold. Szűz oltárára tette, hálája s örök hűsége fejében. Ez történt 1723-ki aug. 26-án. Alfonsz e napot a maga megtérése napjának szokta volt nevezni s jóllehet féltékenyen őrizkedett a nyert titkos kegyelmekről mások előtt szólani, e kegyelmi tényt mégis utóbb közlendőnek vélte rendtársaival.

Szépen mondja Bitschnau Legendáinak egyik helyén: „Az isteni Üdvözitő az apostoloknak a hálót adta, hogy a népeket s nemzeteket kifogják a pogányság keserű tengeréből és a kereszténység édes vizébe hozzák azokat: a maga számára megtartotta a horgot, hogy egyeseket megnyerjen a mennyországnak.“ Kivetette a horgot Alfonsz után is, ki a nyert malaszttal állhatatosan közreműködve, a szentség azon fokát érte, mely őt utóbb az egyház oltáraira emelé.

Alfonsz még az nap este felkereste lelki vezetőjét, Pagano atyát, értesité őt arról, ami felülről történt vele, kijelenté neki egyuttal, hogy pap, még pedig oratorianus akar lenni. Pagano atya jóváhagyta Alfonsz elhatározását, de inté egyszersmind, hogy elhamarkodva mitsem tegyen. Igy Alfonsz egyelőre kénytelen volt még az apai háznál maradni, ami reá nézve fölötte kinos volt. Atyja beegyezése nélkül papnak felöltözni annyi lett volna, mint szakitani vele, amit lelki vezetője is ellenzett. Másrészt az apa nem tudott belenyugodni a gondolatba, hogy fia tökéletesen lemondjon a világról, sőt elkövetett mindent, hogy őt a világnak visszahóditsa: élt irányában apai gyöngédséggel, dicséréssel, érvelés, szemrehányás, korholással — de mind hasztalan. Egy nap épen e lelketlen szavakra tört ki: „Én kérem az Istent, hogy egyikünket szólitson ki e világból, mert bennem nincs többé az az erő, hogy még nézhesselek.“ És e szivtelen szavakra csak afölötti boszusága vitte őt, hogy fia nem akart visszatérni a világba: hogy az még pap is akar lenni, arra épen nem gondolt s azért egészen magán kivül volt, mikor Alfonsz ezt felelé neki: „Atyám, én látom, mennyire el vagy te keseredve énérettem, de én kénytelen vagyok kijelenteni előtted, hogy én nem vagyok többé a világé. Isten akarja, hogy én oratorianus legyek. Kérlek azért, ne vedd rosz néven, hogy én engedelmeskedem neki, sőt inkább add hozzá atyai áldásodat.“ Liguori könynyekbe lábadva, ott hagyta fiát, felelet nélkül. De atyja azért le nem mondott még minden reményről: most mások által is akart hatni fiára. S találkoztak is egyházi és világi barátjai, kik, hogy kedvében járjanak, reá adták magukat, Istentől elvonni egy lelket, melyet ő kizárólag birni kivánt. Alfonsz azonban mindnyájának csak ezt felelé: „Isten akarja, hogy én az egyházi rendben s ne a világban éljek. Nekem inkább engednem kell Isten akaratának, mint atyám kivánságának.“

Cavalieri püspök s Gizzio kanonok Alfonsz nagybátyjai közvetitésére Liguori végre belegyezett fia elhatározásába, de úgy, hogy ne oratorianus, hanem világi pap legyen. Az apa eme megszoritás által előmozditotta az isteni gondviselés ama tervét, hogy Alfonsz egy uj és korszerű gyülekezet alapitójává legyen. Most már Alfonsz formaszerűleg lemondván Herkules fivére javára az elsőszülötti jogról, bemutattatta magát atyja által a nápolyi érseknek, ki a tehetséges müvelt fiatal nemes elhatározása által nem kevéssé volt meglepve. Miután Liguori mindenféle ürügy alatt halogatta megszerezni fia számára az egyházi öltönyt, ez maga vásárolta azt meg magának s felölté 1723-ki Okt. 23-án, huszonhét éves korában. Tovább is az apai háznál maradt, de atyja egy álló éven át szóra sem méltatta fiát.

Mint papjelölt felvétette magát egy plébániába, hogy a misénél felszolgáljon, hogy a gyermekeket vasárnap összegyüjtse s templomba vezesse, hogy elemezze nekik a hitigazságokat s előkészitse őket a szentségek felvételére. Theologiai tanulmányainak buzgón szentelé minden óráit s hallgatta a legtekintélyesebb tanárokat. Utóbbi irodalmi müvei fényesen igazolják buzgó tanulmányait. Hogy pedig haladjon az erényben és a lelki életben: részt vett a papok számára megtartott valamennyi sz. gyakorlatokban. Naponta az oratorianusok templomába áldozni ment. 1724-ben Pignatelli bibornok-érsek feladta neki a kisebb rendeket, 1725-ki decz. 27-én pedig, alszerpapnak avatta fel.

Hogy az Isten igéjének hirdetésére annál jobban előkészitse magát, felvétette magát a Propaganda nevü gyülekezetbe, mely népmissiókkal foglalkozott a nápolyi királyságban. Rövid idő mulva ő is kiindult már a missionariusokkal a lelki aratásra s nem tartotta méltóságán alólinak, ő az egykori ünnepelt ügyvéd, a falusi népnek és a gyermekeknek magyarázni

a kátét. Noha pedig ő az utolsó volt társai között és még fel sem léphetett mint szónok, mégis már ekkor lelke volt a missiónak és a tisztelet kiváló tárgya. Mikor a missionáriusok a bevégzett munka után távoztak valamely helyről, a sokaság körülvette a szent alszerpapot s térden állva kérte őt, ne hagyná el még őket. Mennyire világithatott már ekkor életszentsége, mikor azt az egyszerű falusi nép is felismerte benne!

1726-ki april 6-án szerpappá szentelvén őt az érsek, azonnal engedélyt is adott neki, hogy az Isten igéjét az érsekmegye valamennyi egyházaiban hirdethesse. Kevés nappal felavatása után először fellépvén, szónokolt az oltári Szentségről. E beszédje annyira lelkesitett s gyulasztott, hogy valahol csak ünnepélyes szentségimádás tartatott, Alfonsz kéretett fel szónoknak. Tömegesen gyülekeztek a hallgatók sz. beszédjeire.

1726-ki decz. 21-én végre pappá avattatott fel. Nagy és általános volt a nápolyiak öröme, mikor Alfonszt, kedvelt szónokukat, először látták járulni az Ur oltárához, de még nagyobb volt, amint könnyen képzelhető, az ujmisés öröme. A felkenetésben nyert malaszttal mindinkább fokozódott buzgósága, azonnal egy életrendet irt elő magának, melyből ismerni tanuljuk az ő magas fogalmát a papi méltóságról és a pap kötelmeiről.

Ha most visszapillantunk az ő eddigi életiskolájára: első tanulmányaira, az istenes életben már gyermekkorában tett előmenetelére, hősies lemondására a világról és egy fényes jövőről, súlyos küzdelmeire s lelki tusáira atyjával szemben; ha visszapillantunk hősies önelhatározására, önkivetkőzésére; ha szemügyre vesszük theologiai s szónoki készültségét, előmenetelét a szentek tudományában s Isten országáért úgy mint a lelkek üdvéért már eddig is tanusitott buzgólkodását: úgy kénytelenek vagyunk beismerni,

mikép Alfonsz nemcsak tökéletesen felszerelve, hanem már is mint hős indult ki vívni az Ur harczait. Felismerjük már is benne előfeltételeit a kimagasló nagyságnak, hősiességnek, életszentségnek, a roppant munkásságnak s önfeláldozásnak, melyeket benne a továbbiakban mindinkább csodálni fogjuk, felismerjük benne Isten választott edényét, nagy és csodás dolgok véghezvitelére.

II.

1726—1732.

Alfonsz pappá szenteltetésével nem nyert semmiféle egyházi hivatalt. Saját költségén tanult volt, nem papnöveldében, hanem az apai háznál s kétség kivül saját asztala czimére fel is lett szentelve, a mi Olaszországban szokásos. Ő ekkép szabadon tűzhetett ki tért munkásságának, adta pedig magát azonnal s teljesen az apostolkodás müvére. Szószék, gyóntatószék, nyilvános oktatás — ime a kör, melyben mozgott élete, ime az eszközök, melyeken igyezék a mennyországnak lelkeket nyerni.

De mivel az önmegszentelést a pap első kötelmének ismerte: azért lankadatlan volt az ima, elmélkedés és az önsanyargatásban. Havonkint egy nyaraló magányába vonult néhány buzgó társával, hol kizárólag lelkök üdvének és a vezeklésnek éltek. Társai közűl emlittetnek Mazzini János s Sarnelli Január, kik őt utóbb a redemptoristák gyülekezetébe is követték.

Csaknem közvetlen pappá szenteltetése után az érsek megbizta Alfonszt a fővárosi papság számára tartandó sz. gyakorlatokkal. Sokan morogtak, hogy ennyire fiatal pap tiszteltetik meg e kitünő bizalommal: ám az eredmény fényesen igazolá az érsek megválasztását s megczáfolá azok előitéletét, kik a bölcseséget egyedül az ősz fürtökben és az évek számában keresik, feledvén a bölcseség könyvének

szavait: „Aetas senectutis vita immaculata.“ Alfonsz e gyakorlatok után a legkeresettebb szónok lett az országban. Plebániák, kolostorok, egyletek annyira versenyeztek érte, hogy ideje sem maradt megpihenésre. Sz. beszédjei alaposak, de egyszersmind oly egyszerüek s világosak voltak, hogy nem találtatott azokban tétel, melyet meg nem értett volna a legegyügyübb anyóka is. A világosság, a megérthetőségre fektetvén Alfonsz minden sulyt, szorgosan kerülte a müvészies szerkezetet úgy mint a virágos irályt. „A nép tetszését hajhászó szónok — szokta volt mondani — lealázza magát hallgatói előtt.“ Neki egyébiránt, hogy hallgatóira hasson, nem is volt szüksége kikeriteni szent beszédjeit, mert ő benne minden prédikált. Önfeláldozása, alázatossága, vezeklő élete természetfölötti erőt kölcsönzének szavainak. Szent beszédjeit nemcsak a nép, hanem a papság, az előkelő nemesség, a magas hivatalnokok is buzgón látogatták. Ezek hatását tapasztalá magán Liguori József is az apa. Jó keresztény létére rég megbánta, hogy fiának annyi nehézséget görditett utjába és most hálát adott Istennek, hogy Alfonszt az oltár szolgálatára méltatta. Midőn bizonyos alkalommal elhaladott egy templom mellett, mely előtt sürű néptömeg állt, megállapodék ő maga is. Csakhamar felismerte a szónokban, szava után, Alfonszt. Belép a templomba s végig hallgatja beszédjét. Mikor Alfonsz este haza jött, atyja elébe siet, keblére szoritja őt s könnyek között mondja: „Fiam, te hoztál ma engem Isten ismeretére.“

Alfonsz szeretetének s lelki gondjának kiváló tárgyai azonban a szegények, az elhagyott lelkek voltak. Ezeket felkeresendő, kiment a nyilvános terekre, hol tudta, hogy a nép legalsóbb osztálya tartózkodik. Itt azután prédikált a szegényeknek. Öröme telt benne, ha őt a ronda lazzaronik, a szegény nép körülfogta. E tömegben dús halászatot tartott s so-

kakat az igaz utra téritett leereszkedő nyájassága, buzgó intelmei, atyai oktatása által. Isten azzal jutalmazta buzgó apostolkodását, hogy a megtértek közül többen maguk is emberhalászokká lettek. Ilyen volt nevezetesen Barbarese, megtért iskolatanitó s Narbone, szökött katona, ki feslettsége miatt végre elbocsáttatott volt a katonaságtól.

Valamint pedig Isten igéjének hirdetésében, úgy a gyóntatószék kezelésében is fáradhatatlan volt. Ezt még a prédikálásnak is elébe tette. „A szószéken vet — mondá — az apostoli munkás, a gyóntatószékben arat.“ Atyai szeretettel, könyörületes részvéttel karolván fel a bűnösöket, tudott oly malasztosan lelkökre hatni, hogy a bűnbánást minden esetben életjavulás követte. A vezetésével folyton élő lelkeket a tökéletesség magas fokára vitte.

Miután lelki gyermekei annyira megszaporodtak már, hogy azokat egyenkint oktatni képes nem volt, összegyüjté őket az esthomályban valamely félreeső téren és itt tarta nekik nyilvános oktatást. Hallgatósága koldusok, kézművesek, borbélyok, szatócsok, kocsisok voltak, kik közől többen a tökéletesség oly magas fokára vitték, hogy erényeik jó illatával betöltötték a zárdákat meg a világot. Alfonsz eme müvén is észlelhetőleg nyugodott Isten áldása, mert sokan ez együgyű lelkek közül be nem érvén önnön megszentelésökkel, maguk is halásztak sorsosaik között. Ilyen volt egy tojás- meg egy gesztenye-áruló. Az utczákat bejáró ez emberek ismerték az eszközöket, melyeken megnyerjék Istennek a lelkeket.

De hol van az a jó, melynek ne akadna ellensége? Akadt ez éjjeli oktatásnak is, és a hatóság már betiltandó vala azt. Pedig Nápolyban csak az est beálltával kezdődik a nyilvános élet, a munkás nép csak a késő est hűsében leli felüdülését. Alfonsz megelőzendő a hatóság közbenjöttét, arra birta Barbarese munkatársát, hogy ez a lelki oktatást ne a

szabad ég, hanem valamely tető alatt folytassa. Barbarese egy borbélyműhelyben gyüjté össze mintegy hatvanra menő követőit ugyanigy tett Narbone is, és más egyebek. Alfonsz maga csak időről időre látogatta még e gyülekezeteket. A mű Pignatelli bibornok-érsek pártfogása alatt nagy gyarapodásnak örvendett, és a gyülekezetek utóbb kápolnákban tartattak, papok vezetése alatt. A „kápolnák" elnevezése alatt elterjedt ez istenes mű, 1834-ben már száz fiókot számlált, harminczezer taggal. Alfonsz fiai, a redemptoristák, folytatják e müvet a „szent család" neve alatt. Ez jelenleg kilenczszáz fiókot számlál, háromszázezer taggal. Létesitette az egyletet 1744-ben Lüttichben Dechamps, redemptorista zárda-főnök, utóbbi mechelni érsek-bibornok. IX. Pius pápa anyatársulat rangjára emelé azt s megáldá számtalan kegyelmekkel.

Tudjuk, mikép Alfonsz a papi pályára elhatározván magát, kolostorba lépni, oratorianus akart lenni. A mitől akkor atyja ellenzése folytán elállt, arra most utat nyitott neki az őt magasabb czélokra kiszemelt isteni gondviselés. S kelle is, miszerint Alfonsz a czella magányában tanulja a mennyei életet, melynek ő mestere leendett vala. A hires Ripa atya az időben Nápolyban a sz. családról nevezett collegiumot nyitotta meg a czélból, hogy abban a hazai papság China számára képeztessék. A ház kitünt roppant szegénység s szigorú fegyelem által, a mi elég vala Alfonsznak, hogy abba felvételt keressen. Jelentkezett a főnöknél s vágya teljesült. Itt ő két évet töltött, melyeket reá, a majdani rendalapitóra nézve, az ujonczéveknek lehet tekinteni.

E két év Alfonszra nézve az önsanyargatás iskolája volt. Most tartózkodás nélkül átadta magát teste sanyargatásának, melyet ciliciummal, lánczokkal övezett, és sokszor véresen ostorozott. A kolostori család táplálkozása alig képzelhető, hogy mennyire

silány volt, Alfonszt mégis még keserű füvekkel is fűszerezé az étket, hogy az annál izetlenebb legyen. Az eledelt vagy térden állva, vagy a padolaton ülve vevé magához. A bold. Szűz tiszteletére szombatokon viz és kenyér mellett bőjtöle. Cassano püspök, ki szigorú életrendjét ismerte, hasonlitotta őt alcantarai sz. Péterhez.

Testét szolgaságba ejtvén, annál inkább felszabaditá lelkét s a mennyivel többet elvont a testtől, annál többet nyujtott a léleknek, táplálván azt az ima s elmélkedés mannájával. A közös elmélkedésen kivül naponta még másodfél órát magán elmélkedett s két órát az oltári Szentség imádásában töltött. Buzgalmának kevés lévén a nappali idő, felhasználta az éj óráit is, csak rövid pihenést engedvén testének, de ő még ezt is kényelmetlennek tudta tenni magának: a puszta padolat s feje alatt egy deszka — ez volt nyoszolája.

Kiki azt hinné, hogy Isten ennyi sanyargatást, ennyi huzamos imát bőven jutalmazott lelki vigaszszal. Ámde nem úgy volt: sőt Isten sok izben nagy lelki szárazságot bocsátott buzgó szolgájára, tűzben akarván megpróbálni az aranyat. Mások oktatására magának is megkelle ízlelnie Alfonsznak, mikép Isten göröngyös száraz ösvényeken vezeti az embert a tökéletesség magasságára. Isten megvont tőle minden érezhető vigaszt: az oltárnál mi ájtatosságot sem érze, imája száraz volt, kereste az Urat s nem találta sehol. Én Jézushoz megyek — igy sopánkodék lehangoltságában — és ő eltaszit magától, én Máriának könyörgöm és ő meg nem hallgat.“ Csak hite és az isteni akaratban való megnyugvása tartotta Alfonszt.

Bámulatos, hogy ő ez ujoncz éveiben sem, a melyekben egészen önmegszentelésének, szünt meg fáradozni a lelkek üdvéért. A szent család atyái egyéb teendőkkel lévén terhelve, a szó — meg a gyóntatószéket egészen Alfonszra hagyták. Mindakét évben

sz. gyakorlatokat prédikált a népnek, azonfelül számtalan kilenczedet; minden pénteken a bold. Szűz fájdalmairól, és sz. szentségimádásoknál az oltári Szentségről szónokolt. A gyóntatást, hogy mindnyájának megfeleljen, kihúzta sokszor a késő estig. Azonkivül részt vett a városon kivül megtartott missiókban is. Alfonsz mindenre talált időt, mert egy perczet sem vesztett el abból, a mire magát utóbb külön, valóban hősies fogadalommal lekötötte. Ha nem volt elfoglalva a szó — vagy a gyóntatószékben, úgy vagy könyvei közt vagy imában vala található. Mindig csak állva olvasott, a könyvet kezében tartva.

1729-ben borzasztó járvány pusztitotta Nápolyt. Isten haragjának megengesztelésére a Propaganda két nagy missiót rendezett. Ezen munkában is részt vett Alfonsz, és pedig személyének oly kevés kiméléssével, hogy utána nyomban sulyos betegségbe esett, melyből hogy felüdült, a bold. Szűz csodálatos közbenjárásának köszöné. — Apulia városát 1731-ben ismételt földrengések nagy aggodalomba s szomoruságba ejtették. Isten boszujának megkérlelésére a tartományi püspökök missionariusokat hivtak meg, jelesül a Propaganda tagjait. Velök jött Alfonsz is, ki az itt töltött két hó folyamában dús aratást tartott, a társadalom minden rétegeiben csodálatos megtéréseket eszközölvén, a mi által a lakosság köztiszteletét s szeretét kinyeré magának. Először Nardoban prédikált, roppant eredménynyel, azután Foggia, Apulia fővárosába ment. Itt azon tisztelet éré őt, hogy a püspök, az összes papság s nemesség tisztelegni jöttek hozzá, a mi az ő alázatosságát nem kevéssé bántotta.

Foggia legtöbbet szenvedett a földrengéstől, és hogy végkép el nem pusztult a város, azt pártfogónője, a bold. Szűz közbenjárásának köszöné. Tiszteltetett Foggiában régi idők óta a bold. Szűz egy kegyelmes képe, mely az „ó-kép“ vagy a „hét fátyolról nevezett szűz“ neve alatt messze az ország-

ban ismeretes volt. A mondott év márcz. 22-én a kegyelmes anya a képen egy szűz alakjában jelent meg csodálatosan s ismételve a buzgólkodó népsokaságnak. Alfonsz, kinek Mária tisztelete s dicsősége olyannyira szivén feküdt, értesülvén a csodáról, Foggiába jött. Azonnal megérkezte után felkéré őt a püspök, tartana egy kilenczedet a bold. Szűz tiszteletére, a mire Mária buzgó tisztelője a legkészségesebben vállalkozott. A tág templom be nem fogadhatván az ájtatoskodók nagy sokaságát, a szószék a szabad ég alatt állittatott fel, vele szemközt a kegyelmes kép. Alfonsz inspirált sz. beszédjei csoda dolgokat miveltek itt: Foggai lakói egészen megváltoztak és a püspök nem győzött hálát adni Istennek, hogy neki e buzgó apostolt küldte.

A kilenczed befejeztével a bold. Szűz szolgáját jutalomul a maga látására méltatta. Midőn ugyanis a kép a nép távoztával az oltárra visszahelyeztetnék, Alfonsz azt közelebbről látni akarta. Alig közeledett feléje, azonnal magán kivül ragadtatott és a kegyelmes anya egy tizennégy éves szűz fényes alakjában, égi tekintettel megjelent neki, és hogy az érzék csalódás ki legyen zárva, fejét majd jobbra, majd balra hajtotta. Egy óráig állt Alfonsz az oltár előtt magán kivül ragadtatva, mire a látvány eltünt. Eszméletéhez térve, örömittasan hangoztatá az Ave maris stella-t, melyet mintegy harmincz jelenlevő énekelt el vele. Későbbi napokban a csodás megjelenés ismétlődött az összes nép láttára. Midőn ugyanis Alfonsz ujra prédikált a nevezett templomban, a szószékkel szemközt felállitott kép arcza fényes sugárt árasztott az ő homlokára, a mely látványra a nép hangos felkiáltásokba tört ki, zokogott s buzgó imákat küldött a mennyek királynéjához. Alfonsznak, már mint püspöknek 1777-ben kötelességévé tétetett e csodatényről irásban s eskü alatt bizonyságot tenni. Az okiratot mai napig birják a redemptoristák. *Várnai.*

(Folytatás.)

HORROR CAUSAE FINALIS.

(Folytatás.)

Daczára a süppedező alapnak és a következetlenségnek, mely az anyagelvi világnézetet a jelenkori nevezetességek közt föntartja, ideje és kedve van az ellentétes vélemények üldözésére. A czélszerüség elharapódzott gyülöletéről sokat tudna mesélni, ki a német bölcsek és a franczia szélhámos filozofusok nyilt és titkos támadásait a tudomány terén, és ellenszenves illetlenségeit akár széptani értekezéseikben vagy plane novelláik és románczaikban tudomásul venné. Dogmáik közül mindig egy s ugyanaz van megbizva, hogy hősies huszárvágással nem egyszer, hanem négyszer agyonvágja a XIX. század divatához is alkalmazkodó czélszerüséget s átszolgáltassa valamely régiségtani muzeumnak. Azonban a természet minden folyamatában észlelt szükségszerüség, melynek e nagy megbizás jutott, nemcsak hogy nem felel a patikárius tudósok ezen insinuatiójának, hanem azon vette magát észre, hogy a czélszerüséggel nagyon jól megfér, sőt hogy mindkettő egy alkalmasan működő világrendszer nélkülözhetlen kelléke.

Folytonosan variálják az ujkori bölcsek, hogy a czélszerüség föltevése kizárja a természetből a tüneményekben és minden folyamatban észlelt szükségszerüséget, azután, hogy a czélszerüség által a hivő tudomány egy mysztikus tényezőt vesz föl az anyag erői közé, melynek hatás tulajdonittatik, de munkáját sehol sem lehet egyenértékekben meghatározni, hogy ezen mysztikuserő mindenütt van, de sehol sem tesz semmit, nem mozgat, nem lök, nem választ el, nem vegyül . . . úgy látszik csak ijeszt.

Elveikhez hiven beszélnek! ők nem ismernek el a természetben tényezőt, melynek hatását számokban visz-

szaadni nem lehetne; náluk csak az van és hat, ami mozgat, kering, forgat, ha ilyesmire nem vállalkozik, fejébe nyomják Siegfried sapkáját, láthatlanitják, elpárologtatják; . . . megszünik lenni. A czélszerüség mindenesetre valóságos tényezőként szerepel a hivő világnézetben, de nem löködik a szomszéd parányokkal, tehát nincs joga a létre, s a fizikának és chemiának semminemű hasznot nem hajt. Csupa helytelen nézet; mig a mechanikus tudomány nem erőlteti meg magát jobban s nem szoritkozik csak ismétlésekre és a régi ellenvetések fölmelegitésére; addig tagadjuk, hogy tüzetesebben foglalkozott a kérdéssel s nem reméljük, hogy a roszakarat és az öntelt gőg álláspontján közeledni fog a dolog megértéséhez. A czélszerüségnek a természetben nincs oly szerepe, amilyent neki adni szeretnek; az Isten nem úgy működik a czélszerűség befektetése által, mint ők azt gondolják; végre a czélszerüség semmi oly kifolyással nem bir a természetre és törvényeire, mely bármily tudományos tétellel újat húzna. Erről a nem tudós is könynyen meggyőződik, s meggyőződéséhez hozzátűzheti véleményét és itéletét, mely e szobatudósok eljárásáról benne önként képződik.

A modern természettudomány azon akad fön, hogy a czélszerüség tana „Istent“ „teremtőt“ szerepeltet. Nem tart tudományosnak oly természetvizsgálatot, mely véleménye szerint nem „észszerü és fölfoghatlan“ tényezőket visz át a tünemények lánczolatába. A nem „észszerü és fölfoghatlan“ tényezők közt pedig első helyen áll az Isten; Hobbes véleménye szerint az Isten ismerete nem tartozik a tudományba, mert ahol összeadni vagy kivonni való nincs, ott a gondolkozás megszünik. Az ok és okozat közti összefüggés elvezet ugyan minden mozgás végokának elfogadásához, de ezen ok lényegének közelebbi meghatározása elgondolhatlan, sőt ellenmondást zár magában. Ha Gassendi vagy Leibnitz az anyag teremtéséről és elrendezéséről szólnak, melyet azután a természet törvényszerüsége föntart pályáján, vagy tovább képez a változások

fonalán: akkor a modern természettudomány majdnem kétségbe akarja vonni e kitünő férfiak hitét és nyilatkozataik őszinteségét vagy legalább gunyosan emlegeti, hogy ha van szükségszerű természeti folyamat, minek akkor Isten. Álljon ennek bebizonyitására a hirneves Lange történelmi könyvéből egy idézet, mely nem titkolt, ügyetlen kárörömmel fölhozza, hogy mit talált a Digne-i prépostnak, Gassendinek irataiban, jóllehet ezt minden értelmes hivő, és a legorthodoxabb theologia is vallja: „Mindennek első oka az Isten; hanem Gassendi egész értekezése mindvégig csak másodrendű okokkal foglalkozik, melyek okozzák a változásokat.“ Tehát, ekkép következtet Lange, Gassendi materialista, s aki nem akar az lenni, annak minden mozdulat és esésben az Isten kezét kell látni, igy kivánja ezt a czélszerüség tana. Lehet-e ennél fölületesebb nézet a czélszerűségről? Ilyesmit sehol sem kivánt a czélszerüség tana; sőt a csodák tudományos megvitatása és elfogadása által ép az ellenkezőt kivánja, különben a csoda lehetetlen volna, ha mindenben az Isten közvetlen működésével találkoznánk. Hanem, mondják tovább, az Isten a természet ily rendezésében egészen fölösleges! oly fölösleges, mint minden szükségszerű viszony az okozat és ok közt. Az Isten a természeten kivül áll, mert a világrend a másodrendü okok egymásba nyuló fönséges öszhangzata által létesül, de nem áll kivül, ha az egésznek létokát és végczélját is vesszük vizsgálat alá. A természettudományokon igen kivül áll, mert elveik és kiindulásuk csak a másodrendű okok hálózatára terjed, s következőleg nincs számolni valójuk, más tényezőkkel, csak természeti erőkkel. A czélszerűség tana nem is abban áll, hogy a természettudomány ekkép határolt terére mysztikus erőket léptessen és megfejtéseket kisértsen meg, melyek az anyagi vagy az anyagban működő erőkkel be nem érik, midőn mechanikus, fizikus, chemikus mozgások és tüneményekről van szó, hanem hogy ezen erők és mozgásokat czélszerüen berendezett lényegekből származtassa; ezen lényegek létesülésé-

ben dolga volt Istennek, de miután megvannak, s működnek, nincs dolga, csak mint általános föntartónak a létre épúgy mint a működésre nézve.

Épülésünkre még egy más idézettel is megismerkedünk, mely szinte érdekes világot vet a materialista fogalmakra: „A logikai fogalmak, melyek bizonyitékokat akarnak szolgáltatni az Isten létéről átlag oly tarthatlanok és homályosak, hogy elfogadásuk vagy visszavetésükben csak az önámitásra való kisebb-nagyobb hajlam a mérvadó. Aki ily érvekhez ragaszkodik, az csak hajlamának egy Istenben hinni, ad scholastikus kifejezést. Ezen hajlam mindig a kedélynek s nem a theoretikus bölcsészetnek volt kifolyása. A scholastikus hajlam haszontalan vitatkozásra természetesen kielégitést nyer, hogyha veszekedhetik ilyféle tételekért: „a magától létező lénynek végtelennek s mindenütt jelenlevőnek kell lenni“, vagy „a szükségkép létező lény szükségképen egy;“ hanem az efféle zavaros fogalmaknál gondolni sem lehet szilárd kiindulási pontra, mely nélkülözhetlen, komoly és emberhez illő gondolkozásban.“ Mindenesetre jó azt tudnunk, hogy mikor gondolkozunk komolyan és emberhez illően? akkor, ha szilárd kiindulási pontunk van a szó legszorosabb értelmében, t. i. ha érzékeink után indulunk; különben csak logikai képzetek, zavaros, ködös fogalmak közt botorkálunk. Ez nem alkalmas talaj a czélszerüség tanának megértésére. Mellőzzük most e fogalomzavart, melyet az anyagelviség saját maga lelki örömére, és „emberhez illő gondolkozásának“ óvására képviselőinek agyvelejében létesitett. Az embert el nem nem hagyja a gondolat, hogy az anyagelviség és az „exakt tudomány“ megegyez a zulunégerek fölfogásával, különösen a „szilárd kiindulási pontra“ nézve.

Siessünk a czélszerűség tanában állitólagosan szereplő Zulunéger istenfogalommal gazdagitva további vívmányok felé.

A modern természettudomány komolyan összekap a czélszerűség tanával, ha a lényeket mind az ősanyagból

származtatja a létért való küzdelem, a nemi kiválasztás, az öröklés, az utánzás és alkalmazkodás fejlesztő tényezői által. A czélszerűség nem tűrheti, hogy minden lény a parányok vak összehányatása által képződött legyen, hanem a lények typusait a czélnak eszméje által hatja át, ennek tulajdonítván az elütő tulajdonságokat s különféleségéből levonja a lények közti különbözeteket.

Senkinek sem jut eszébe az anyagelviség által hirdetett, különbségeket szülő tényezőket egyszerüen ignorálni. Nem is akarjuk tudományos nézeteinkben a közönséges fölfogást követni, mely Darwin minden megfigyelését és következtetését sokszor sületlenül kifigurázza. Most még nem birjuk vonni a határvonalat, ameddig Darwin elvei érvényüket megtartják; valamint Darwin és követői roppant messze állnak attól, hogy állitásaikat a tényezők és okok teljes fölsorolása által tételekké alakitsák.

A Darwin-féle elvek érvényének bizonytalansága mellett mind a két fél mozdulatait és positióit ugy intézi, hogy az elv védve maradjon: a teleologia ellenségei, rendületlen meggyőződésükben inkább akarnak nem tudni és nem érteni, semhogy a dolgok magyarázatához czélszerüségi elemeket vegyenek; viszont a teleologia barátjai pedig sokban elfogadván a hitetlen természetvizsgálat állitásait föntartják nézeteiket, hogy a teljes magyarázat a mechanikus mozgás és anyagból soha sem fog kielégiteni.

Az „exakt tudomány“ avval dicsekszik, hogy szigoruan ragaszkodik az okságelvéhez, s nem tesz mást, mint mindent ez elvre visszavezetni és a legbonyolódottabb tüneményekben az okozás és hatás szálait szétszedni. A czélszerűségtana ugyanevvel dicsekszik; s egészen helyesen, mert senki nem gondol arra, hogy a természeti tüneményekben, amennyiben mérlegelhetők, és hatásuk a fizikai eszközök által fölfogható, parányokon s erőiken kivül mást is szerepeltessen.

A természettudomány ekkép argumentál, nem szabad a természeti erők rendezett folyamatába másnemű,

idegen faktort csúsztatni. Ezt senki sem kivánja; a czélszerűség tana semmit sem akar csúsztatni a már rendezett folyamatba; hanem törekvései a folyamat rendezésére, a rendezett folyamat életbeléptetésére irányulnak. „Kerülni kell valamely mysztikus erő beavatkozását, mely bizonyos számú tömecseket utjukról elterel, melyen haladnának a természet törvényei szerint, és más sorba, s rendbe állít.“ Ezen parancsoló intelemnek sem szegül ellen senki, legkevésbé a czélszerűségtana, mely mindenütt rendet és czélirányos működést keres és létesit. Halad minden a természet törvényei szerint, s részletezve a természetet: a növényben halad minden a növény természete szerint, az állatban az állat természete szerint, s a holt anyag is tántorithatlan hűséggel halad a legalsó lét törvényei szerint. A czélszerűségnek nem a törvényszerüség tagadásában fekszik érdeke, hanem a törvényszerüség magyarázatában. Jegyezzék meg ezt maguknak a természettudósok! ha a czélszerűség tagadná a törvényszerüséget, akkor tagadná önmagát; a rendetlenség nem szokott czélhoz vezetni, azt legjobban tudja a czélszerűség. Minek tehát az ily ellenvetés s ki ellen irányul az?

A czélszerűség a növény természetét és törvényszerűségének alapját, okát, létesitését kutatja, épugy buvárkodik az állati természetben, az oroszlány és a pacsirta különbségét megalapitó tényező után. Kutatásaiban nem ügy jár el, hogy egy maroknyi tömecst kiszakittat a természet által, s leterelteti rendes utjokról. Sehol sem olvastam ily magyarázatot, a legbuzgóbb teleologikus fejtegetésekben sincs nyoma.

Hogyha kényszerű leterelésről és a törvényszerüség megszakitásáról beszél az „exakt tudomány“, akkor lehetetlen, hogy azon testek s lényekről beszéljen, melyek typusa már megállapodott és határozott, elkülönzött fajokat képez.

Ilyenek mindazon testek és lények, melyekkel a fizika, chemia, növény- és állattan foglalkozik, mindezek külön, határolt fajokban jellemző sajátságokkal és erőkkel

birnak. A teleologia ezen lények sajátságait, illetőleg életét, sehol sem fejtegeti eltekintve az anyag fizikai vagy chemiai erőitől, nem magyarázza ki azáltal, hogy a czélszerűséget szerepelteti mint tényezőt ott, hol az éleny és köneny, a sav és alj, a magnetismus és villanyosság látszólag elégtelenek, s ki nem futja a számítás. Hanem valamint minden az anyagi tüneményekben az anyag erői által hajtatik végre: úgy minden természetvizsgálat lappangjon bár mögötte anyagelviség vagy czélszerűségtan, ha természetvizsgálat akar maradni, kell hogy az anyag erőivel hajtasson végre mindent.

Ezt teszi a teleologia az élő testeknél is, ezekben sem terel el semmit az élő szervezet által előirt útról, pedig ha önkényes leterelésnek valahol helye volna, itt lenne a legalkalmasabb; hiszen a czélszerüséget hordozó s az anyaggal szembenálló elv itt domborodik ki leginkább; ezen elv ugyanis az állati testben a lélek. Ellenkezőleg elismerjük, hogy az állati test egészen alá van rendelve az erő megmaradásáról szóló törvénynek. A szerves lények mozgása és munkájáról ugyanazt gondoljuk amit Helmholtz: „Az élet fentartása egyáltalában a tápszerek folytonos bevételéhez van kötve; éghető anyagok azok, melyek, amint az emésztés befejezte után a vérbe mentek át, a tüdőkben lassú égésnek vettetnek alá, s végre az oxygénnel csaknem ugyanazon vegyületeket képezik, melyek a nyilt tűzön való elégetés közben jönnének létre. Ha tekintetbe veszszük, hogy az elégetés által keletkezett hőnek mennyisége független az elégés idejétől s módjától, úgy a felhasznált anyag tömegéből kiszámithatjuk, mennyi hőt, vagy annak megfelelőleg mennyi munkát képes valamely állat annak felvétele folytán végezni.“[1] „Az állati test eszerint a hő és az erő nyerésének módjára nézve nem különbözik a gőzgépektől.“ Ezt a hivő teleologia a természettudomány bebizonyitott tételének vallja épúgy, mint akárki. Nem

[1] Helmholtz. A természeti erők csere-hatásai.

teszünk tehát a szemrehányás értelmében; a szerves lények bármely erejébe nem tűrjük valamely „mystikus“ tényező, például a lélek beavatkozását; az izmok mozdulatainak magyarázására sem szakitunk ki bizonyos számú tömecscsoportot, hogy más uton haladjon, mint melyet a természet előirt. Minden erő, melyre a testnek akár mechanikus, akár physiologikus mozgásokban szüksége van, anyagi erő, kivülről vétetik föl a szervezetbe. „Hanem hol marad akkor a lélek? Ily nehézség csak annak lelkében támadhat, aki physikai egyoldalusságban csak a kiterjedésnek és helyváltoztatásnak és legföllebb még az „erőknek“ tulajdonit valóságot a külvilágban, s következőleg mindennemű „lélekben“ csak mechanikus erőforrást „életerőt“ lát.“[1] A lélek nem erő, hanem más valami, aminek elég nevét ide tenni, mert megértése az anyagelvüek részéről egészen transcendentális; a lélek a forma substantialis.

Megmarad érvényben a chemia, az anatomia, physiologia. Mig kiterjedés és helyváltoztatás és mechanikus munkáról beszélnek, és az erő egyenértékeiben a legváltozatosabb körforgást fedik föl előttünk: addig a teleologia mindenbe beleegyezik. Ugyis adatainkat a természettudományok terén a jeles empirista szaktudósok kisérleteiből és nagyhirű munkáiból vesszük, és a szerves és szervetlen anyag magaviseletét, valamint a tünemények folyamatát és összefüggését tőlük tanuljuk.

Hogy a kutató az elemeknek az anyagi törvényszerüség utjáról való leterelésére hajlamot érezhet a szerves testek vizsgálatában, azt nem tagadjuk, de e hajlam nem válik benne ténynyé, hogyha szabatos meghatározások és világos fogalmak útján halad. E tekintetben rosz példával jár elő a közönséges fölfogás a szerves lények ereje és hatékonyságáról, mely belefekteti a lelket a kar csapásaiba, mely a lélek erőlködését látja nagy terhek emelésében és akadályok leküzdésében. Hanem a növény

[1] Pesch. Die grossen Welträthsel. 225 l.

sejtjeiben és az izmok laboratoriumaiban a vegytani folyamat mégis más irányban halad, mint a szervetlen parány és tömecsvilágban; a belső és lappangó meleget növeli, a feszerő fölhalmozására törekszik, mig a szervetlen vegyi folyamatok átlag a meleg csökkentésére, a feszerő fölszabaditására irányulnak. E körülmény könnyen vezetne azon gondolatra, hogy a szervezetekben valami titkos tényező lép föl, mely megszakitja a szervetlen vegytani folyamatot és uj erőt csatol az elemekhez, melynek következtében az anyagi erők szerves életre is képesittetnek. A teleologia nem enged ezen kisértetnek sem, nem akarja az ismeretlen tényező kezeire bízni sorsát, nem azonosítja magát az „új erővel," ami talán csak addig történhetnék, mig az ismeret ezen titok fátyolát föllebbenti, s akkor kedvezőtlen esetben a czélszerüség összes állitásai még bizalmatlanabb bánásmódban részesülnének. A szerves életben a czélszerűség nem teremt erőt, ép oly kevéssé, mint a szervetlen testekben; más lesz a vegyifolyamat, sőt ellentétes lesz az elemek vegyülési módjával, ha magokban véve tekintjük; de csak annyi erőt fog létesiteni, amennyit az erő egyenértéke szerint ily folyamat ennyi anyagból előállithat. Ebből világos, hogy a természettudományoknak soha sem lesz okuk panaszra — a teleologia állitólagos önkénye ellen, melynélfogva beavatkoznék a vegytanba, más utat irna elő a tömecseknek, erőt teremtene semmiből.

Ugyanezen tekintet alá esik a szabad akarat és az idegrendszer és izomrendszer közti viszony. A szabad akarat a lélek tehetsége: tehát nem mechanikus erő. Beszélünk mindig arról, hogy a szabadakarat determinálja az izmokat a munkára, ezen vagy azon mozgás véghezvitelére. Az igaz, hogy a szabad akarat determinál, de nem kell gondolnunk, hogy mozgás által történik a determinatio, amely mozgás átmegy az ideg és az izomrendszerre. A szabadakarat nem önt, nem ad az izmoknak erőt, minden izomerő a táplálkozás által nyeretik. Ujra van tehát okunk az alaptalan ráfogás visszautasitására,

hogy a teleologia valamikép megszakitja az elemek mechanikus folyamatát, megváltoztatja erejük egyenértékét, meghamisitja a mechanikus számolónak minden számitását. Még a szerves testeknél sem, ahol bizony a titkok homályában leginkább megférne a teleologia szükölködő ágense, szakitjuk meg az anyag törvényszerüségét; még a szabadakaratnak sem tulajdonitunk hatalmat, hogy erőt öntsön az izmokba az oxygén által eszközölt elégés számláin fölül, jóllehet azt illetőleg sokkal több a homály, mint a világosság. Ezen két kényes pont eligazitása, mely a theologia barátságos egyetértését tünteti föl minden néven nevezendő természettudománynyal, jogot ad nekünk, hogy a teleologia dicséretére alkalmazzuk Lange szavait, melyeket ő a kifejtett álláspont gyökeres félreértésével gyalázatára elmondott: „minden (mechanikus beavatkozás munkát fejtene ki, melyet egyenértékek szerint meg lehetne határozni, mialatt tulajdonképen az egyenértékek sorát erőszakosan áttörné, mint a különben jól kidolgozott egyenletbe tévedt iráshiba, mely az egész eredményt elrontja. A „teremtés terve“, melyet megismerünk, a természettudományok eddigi vivmányainak eredménye, az egységes, mindeneket átfogó törvénynek harmoniája át lenne törve, mint kisszerü gyerekjáték. És mi czélból? hogy a tökéletlen, de alapos ismeret helyébe egy foltot várjunk . . .“ stb. A végzetes folt, melyről itt szó van a teleologia; de e megtisztelő elnevezés egészen fölösleges és okadatolatlan, miután mind a megismert „teremtési terv“, mind a vivmányok és a törvény harmóniája károsítlan „egészségnek“ és háboritlan nyugalomnak örvendhetnek; a teleologia nem üt rajtuk lyukat, még kevésbé varrja föl magát foltnak. Elfogadja és megerősiti a tudományok tételeit, sőt fölmagasztaltatására használja az ellenkező elvekből kiinduló természetvizsgálatot. Minden, ami a természet szépségét és csodálatraméltóságát a világos ismeret méltánylása által magasztalja, magasabbra emeli a czélszerűség elvét és a durva anyagot épugy, mint a legtökéletesebb életszervet e

mindent átfogó elv rendező és egységesítő hatalmának veti lábai elé.

Ha a czélszerűség tana sehol sem vegyíti a mechanikus erők közé a czélt és a czélra való törekvést, mint oly tényezőt, mely az anyag részeit és erőit önkényesen valamely előre meghatározott végczél felé hajtja; ha a vegytanban a vegyületeket a parányok vegyi értéke és más általános törvények szerint magyarázza, az élettanban pedig szintén mindent a lökésre és vonzásra visz vissza: kérdezzük, mire fekteti az „exakt tudomány" vádját, hogy a czélszerüség tana áttöri az anyagi folyamat oksági viszonyát és a tüneményeket nem a mechanikus erők összhatásából, hanem mysztikus együtthatókból magyarázza? Nem marad más hátra, mint hogy e vád okadatolásul fölhozzon valamit, ami nincs bebizonyitva. — A világ mostani fogásából, a fajokba, nemekbe, csoportokba osztott természetből semmit sem lehet fölléptetni a czélszerűség rovására, mert a teleologia a modern természettudományok adatait készségesen elfogadja; ellenkezést a természettudományok és a teleologia közt csak úgy támaszthatunk, ha az egész természetnek anyag és mozgás által keresztülvitt tervnélküli keletkezésére vetődünk. A modern világnézet, mely a természettudományok objektivitásának nem válik hasznára, nem elégszik meg, hogy a mechanismussal a természet egyik oldalát megmagyarázza, hanem kiterjeszti a vak és czélnélküli mechanismust a testek lényegének, természetének, eredetének magyarázására. A természetben eszerint nem lennének válaszfalak és megszakitások, hanem valamint az állatvilágból kifejlődik az ember épúgy az egész szerves világnak „természetes fejlődést" ir elő az élettelen anyagból. Ezáltal a természet hatásainak és működéseinek oksági lánczolata egy egész, át nem tört sorrendet tüntet föl, melynek legalsó fokán áll az anyag, legfelső fokán az ember.

Aki az „exakt tudomány" ezen álláspontjára helyezkedik, az a teleologiának szemére vetheti, hogy a termé-

szet oksági lánczolatát áttörte és a természetes kifejlődés helyébe a czélszerű értelem munkáját helyezte. De az emlitett álláspont nincs bebizonyitva, s következőleg a természeti erők közti összefüggésnek, még pedig az oly összefüggésnek, mely az iszapból csirákat s ezekből embert keletkeztet, hypothesise senkit sem jogosit föl oly szemrehányásra, mely az ellenkező nézetnek tudományosságát is tagadja. A priori van meghatározva, hogy tudományos csak oly világnézet lehet, mely a természetes fejlődés határait összefüggőleg az anyagtól az emberig terjeszti. Bocsánatot kérünk; egy hypothesisnek ily kijelentéshez nincs joga; hanem azt kell mondanunk: tudományos lesz azon világnézet, mely a természetes fejlődés határait annyira kiterjeszti, amennyire azt az objectiv kutatás és következtetés megengedi. Az objektiv kutatás pedig nem ért meg annyira, hogy az analogia egyes elvétett esetein kivül „Darwin alapgondolatának, mely a jelenkor tapasztalataiban és methodikus követelményeiben volt letéve, megnyugtató kikerekitésére“ bizonyitékokat nyujtson. A bőséges anyag, melyet Darwin gyüjtött ezt létesiteni képtelen, a pontosabb kimutatások a fölmutatott adatokban még hiányoznak. Meg van az alapgondolat részletezése, az egyes részleteknek számtalan adat és új meg új hypothesis által való megvilágitása; hanem mennyi benne a hiány, mily nagy téren játszik szabadon az önkény, és a kényszer? Bemutattak sok kisérletet, hogy az állitólagos „természetes fejlődés“ mesterséges uton éressék el, hanem mi hatalmazza föl a buvárt, hogy egyes párzásokból a természet munkájának ismételtetésére következtessen, melyet ez sok nemzés s változatos fejlődés után létesitett.

Lehetetlen, hogy a czélszerű teremtés helyébe állitsuk Darwin tényezőit: a létért való küzdelmet; az alkalmazkodást, az utánzást és mint másoknak tetszik a még alkalmatlanabb „fejlődési törvényt“. Nekünk úgy látszik, hogy e föltevések mellett lesz folytonosan megszakitva a lények sorrendje. Hogy a modern kutatás e tényezők-

höz fordult, annak két oka van; az első a hitetlenség dogmája, mely Istent nem akar; a második, némi parányi valószinüség. Látjuk ugyanis e tényezők hatalmát most is érvényesülni; a meglett fajokban folyik a létért való küzdelem, befolyással bir az alkalmazkodás és az utánzás; de ha a lényeges különbözetek magyarázatára viszszük át ugyanezen tényezőket, akkor elégtelenségük óriási mérvekben lép szemeink elé.

Vegyük csak a növényországot. Mit fogunk itt elérhetni a létért való küzdelemmel, az alkalmazkodással, s bárminemű más befolyással? Honnan fog számitásainkba tévedni a növények millió typusait megalapitó tényező; mellőzzük most általában a legváltozatosabb typusokban is egyaránt jelentkező czélirányosságot, melynél mostohább és árvább gondolat nem adatik a modern természettudományban. A szervezetnek úgy látszik az ősidőkben lényegesen eltérő tulajdonságokat adnak, mint melyekkel jelen valóságában bir, különösen ami szivósságát és idomithatóságát illeti; a képzelet minden szervezetbe kautschuk természetet önt, hogy téphesse, húzhassa kaptafáira, s türelme ki ne fogyjon. S költőknek megengedjük, hogy panaszkodjanak a világ vénsége s kiaszott erélye fölött; a természettudósoknak erre nem adunk engedélyt, ha a költői mélabút az organismus alapsajátságának, a különbségekből előnövő typusnak eltörlésére használják, és a lények egységét megszüntető idomulási és átalakulási tehetséget, melynek folytán, mindenből minden lehet, minden egy és semmi sem egy, léptetik fel a tudományos világnézet kiképzésére. Vonjanak párhuzamot eljárásuk és a képzelődés közt! aki képzelődik, az a világegyetemet a Phönix madár által egy tojásból is kikeltetheti.

Az állatvilágban nagyban szerepeltetik az utánzást és az öröklést. Az elsőre érvül hozzák a szinben és alakban észlelt nagy öszhangzatot az állat és környezete vagy más szervezetek közt. Különösen a rovarok osztályában föltünő, hogy szinök a föld, vagy fakéreg szinével

és a legragyogóbb virágok szinpompájával megegyez, ami az állatkák biztonságát nagyban emeli. Hanem e megegyezést a védelem és biztonság szempontjából kifejteni, úgy mint Darwin akarja, az vajmi nehéz. Hogy mily hiányos és elégtelen például ez esetben a „természetes fejlődés“ elmélete, azt senki sem tagadja, s álljon itt példa gyanánt, amit ellenvethetünk. A szinben való alkalmazkodás a környezethez nem történik rövid idő alatt; mig az átváltozó szin a sokféle árnyalaton keresztül megy, addig az állatnak semminemü védelmére nem szolgál, ha nem szolgál, nem értjük honnan van a belső ösztön vagy erőlködés, mely az árnyalatok skáláját befutni siet. Ha pedig nincs belső ösztön, vagy nevezzük bárminek, ami belülről a természetből kiindulva e kis állatkák mezét más szinnel bevonni akarná, akkor csak a kültényezők esetleges összejátszása fogná eredményezni a változást. S megelégedhetik-e az ily magyarázattal a természettudomány?

Általában tapasztaljuk, hogy az „exakt tudomány“, midőn csupa lehetőségekből rakja össze a világot, mindig a férgek és polypok és ázalagok érdekes társaságába vezet; ott aztán magyarázza nagyban, mikép tökélesbülnek és nemesednek stb. Hanem a tökéletesebb állatoktól fél. A tökéletesebb állatoknál a nehézségek egyik góczpontja az állati ösztön. Az állati ösztön jellemzi az egyes fajok természetét, s az állat lényegével össze van nőve. A modern természettudomány azonban inkább a csontvázakat kutatja és bebizonyitja, hogy a ló előlábain mi felel meg a karnak, mi a kéznek, s roppant öröme telik abban, ha nagy galleriát épithet, ahol minden összeszedhető csontvázat kiállit, s szemmel láthatólag kimutatja a lények közti rokonságot — csontjaikban. De az állat nem csónt, sem csontváz; a szervezet mindenesetre mérvadó faji jellegeikre nézve, hanem legalább is oly mérvadó a szervezetben rejlő élet, és különösen az ösztön. A természet nem mutatkozik oly szivósnak a szervezeti alakok megőrzésében, mint bizonyos ösztönszerü cselekedetek állan-

dóságában. Azonfelül pedig egyik-másik tényt is kellene fölhozni, mely legalább valószinünek tüntesse föl, hogy az ösztönök nemcsak mellékes pontokban, hanem egész lényegük szerint változnak és határozott faji jellegükből kilépnek: minél tovább haladunk azonban a természet ismeretében, annál világosabb lesz az ellentét. Legyen bár az ösztön sok mindenféle változásra és tökélesbülésre képes, soha sem lép át egy bizonyos határt, megmarad mindig fajában; nem ugy mutatja be magát, mintha a már kész állati természethez járulna, hanem bensőkép tartozik a természethez, mint annak lényeges része.“[1]

Jó volna, ha a természettudomány amily tárgyilagos akar lenni, nem kergetődznék haszontalan ideálokkal s vizsgálná a természetet sablonok nélkül. Ha az állatokat szétszedjük, csontjaikat összerakjuk, bundájukat kitömjük s azt mondjuk ime az oroszlány, a páva, az orszarvú bogár alkatrészei, akkor természetes megvan a petitio principii, semmit sem bizonyitottunk, hanem ujra elmondtuk, amit forrón kivántunk, hogy bár úgy volna. Az ösztön, épúgy jellemzi az állatfajokat, mint a csontváz, sőt jobban határolja el egymástól, mint az; tehát az állatfaj jellegei közé tartozik. Az ösztön által él az állat, ösztön nélkül, még pedig a specificus ösztön nélkül halomra dőlne minden oktalan élet; tehát az ösztön az állatfaj életfentartó jellegei, lényeges jellegei közé tartozik. A legtöbb állatfaj ösztöne egészen elüt egymástól, s amenynyiben megegyeznek, annyiban képtelenek lennének az illető állatfaj föntartására. Mi következik ebből? az, hogy az ösztön fejleszti az állatot s nem az állat az ösztönt. Nincs oka egy fajnak sem, hogy ösztönét megváltoztassa, hanem amily kedves élete, oly szivós ragaszkodása ösztönéhez. Az ösztön jelentőségét az élet föntartására nézve egyszerüen bebizonyíthatjuk, ha az állatok táplálkozására figyelünk. Az állat nem szokta magát megmérgezni, jóllehet erre lépten-nyomon alkalma volna; az

[1] Pesch, Welträthsel 374. l.

ösztön adja neki a botanikusok tudományát, s csalhatlanul kiszemeli a füvek azon nemeit, melyek nem ártalmasak. Igy Linné szerint: „a borju 246-féle füvet eszik, s 218-hoz nem nyúl, melyekhez férhetne; a juh 141 félét mellőz s 387 nemüt szivesen vesz; kecske 449-et eszik s 126-ot megvet; a lónak 212 nem kell s 216-ot elfogad. És ezen csodálatos válogatás amennyire bebizonyitható leginkább összefügg a növény ártalmasságával.“ Az ösztön tehát az állat életének föntartója s ismétlem, amily kedves élete, oly szivós ragaszkodása ösztönéhez, legalább annak lényegéhez. Darwin szerint a dolog nincs igy. Az állatoknak kedvük támad ösztöneik megváltoztatásához; az ily kedv annyit tesz, mint hogy szeretnének a világból elpusztulni.

Eltekintve az ösztön ezen életfentartó jellegétől, a természettudomány még legvérmesebb álmaiban sem nyert fogalmat arról, mikép fejlődjék az ösztön a faj jellegével s azután mikép származzék át a faj egyedeire. Az állatok legkülönbözőbb magaviseletére, az emberi értelmet meghaladó ügyességükre nézve ugyanazon hely és körülmények, sokszor még ugyanazon lényeges testalkat fölvilágositást ugyan nem ad. Hanem nem volt az mindig igy! Ha nem volt, akkor természetesen a materialista világnézet mindent megnyert. Amit előbb az állatok hosszú és keserves tapasztalat által és véres életfentartási küzdelmekben tanultak, azt örökölték fiaik, s miután a nemzetségek elérték azon pontot, hogy a sok örökölés folytán szerzett ügyesség s alkalmazkodás kellemes életet biztositott számukra, többet tanulni s örökölni nem akartak, kifejlődött a faj typusa. Némely galambnak kedve telt bukfenczet hányni a levegőben, a kedv ösztönné vált, áthatotta a galamb egész lényegét, a legalaktalanabb embryo is már ezen fejlődés iránya felé indult meg, hogy oly tojás alakuljon a méhben, melyből ily ösztönnel biró galambfi keljen ki. Hátha föl akarnók számlálni azon ösztönöket, melyek amily bonyolódottak, oly nélkülözhetlenek! Hátha komoly megfigyeléssel vet-

nők magunkat azon ösztönök kutatására, melyeknél első tekintetre világos, hogy tanulásról és továbbadásról szó sem lehet. Ki tanitotta a bogarak sok faját arra, mint rakják le petéiket és hová s mily elővigyázattal a jövő esélyei ellen? tanulás által ezen ösztönök nem fejlődhetnek. A peték semmit sem tanulhatnak, egészen a kedvező vagy kedvezőtlen körülmények kezébe van letéve sorsuk, ha kifejlődhetnek, örüljenek létüknek, de tapasztalattal nem fognak birni. A kifejlődött rovar nem tudja min esett át, nem hagyhat ilynemű örökséget ivadékaira; az anyarovar anyai szerepét majdnem egészen a természet viszi. S mégis a rovar tudja, hová rakja petéit, s hol keresse az életfejlesztő tényezőket; másképviseli magát tavaszkor, másképőszszel; mindent vezérel az ösztön, mely nem öröklésből alakult, hanem amely nem egyéb, mint a rovar faját meghatározó czélszerüség kinyomata az anyagi szervezetben.

(Vége köv.)

Dr. Pethő.

MAGYAR EGYHÁZI IRÓK CSARNOKA.

A tudós Némethy Lajos által összeállitott, „Szent István dicsbeszédek irodalma"-hoz mi két, eddig nem ismert beszéddel járulunk.

Fuksz János bosnai kanonok.

1787.

„Dicsőséges Szent Istvánnak, Magyar és Erdély ország első királyának és fő apostolának szentül hada s adakozó keze, megmagyarázta Fuksz János bosnai kanonok. Bécsben. Nyomtattatott 1787-ik esztendőben 8-r. 26 l.

Jelige: Ime ma rendeltelek téged a nemzeteken és országokon, hogy gyomlálj, ronts, veszess és széllyess, és hogy épéts és állas. Jerem. I. v. 10.

Felosztás: Áldgyuk magasztallyuk a mindenhatónak véghetetlen bölcseségét, mely őt az Országunk első királyának, az hajdani bálványozásnak tellyes elnyomatására, és a keresztényi hitnek közönséges béhozatására rendelte volt; — de annak a hit dolgában való buzgósága nyomdokiba is lépünk.

Puchner Joseph Franciscaner.

1796.

Lobrede auf den heiligen Stephan ersten König in Hungarn, als dessen Festtag den 20-en August 1796. in den Königlichen Schlosspfarrkirche zu Ofen feyerlich begangen wurde. Vorgetragen von P. Joseph Puchner Franciscaner der Kapistraner Provinz. Ofen gedr. mit Königl. Universitätschriften. 8-r. 16 l.

Jelige: Curavit gentem suam et liberavit eam a perditione. Ecl. 50. 4. Er hat Sorge getragen für sein Volk, und hat es von der Verdebnisse befreit.

Felosztás: Rettenthetlen volt István nagylelkűségében, mely által megmenté népét a veszedelemtől; — épületes volt erényeiben, melyek által atyailag gondoskodott népéről.

A győregyházmegyei jelesebb szónokokból.

Némi joggal ide sorolhatnók a Kőberl Ur által ismertetett Csődy Pált, ki 1794-ben meghalálozván az 1777-ben történt szombathelyi püspökség felállitásáig tulajdonképen a győri anyaegyházmegye tagja volt. Kiskós Mihály köveskuti plebános. Köveskut jelenleg Szombathely egyházmegyéhez tartozó, kőszegi kerületben levő Salfa anyaegyháznak filiája. Eddig napfényre került:

I. Aquila volans, repülő sas, azaz: Sárvári Felső Vidéki Méltóságos Gróf Széchenyi Antal Ur Ő Excellen-

tziájának, Fölséges Római Császárné és Magyar Koronás Királyné Mária Therésia Ő Fölsége Aranykultsossának, legbelsőbb titkos Tanácsossának, egy lovas magyar regement ezeres Kapitányának, mezzei helytartó Feld-Marschal Generálissának, czimeres sassával, dicsőséges cselekedetivel magas repülése, és magas helyekre emelkedése, kit magos helyéről az elkerülhetetlen halál le nyilazott, kinek magasra repülését, és dicsőséges cselekedeteit, szomoru pompás exequiáin élő nyelvvel hirdetett Kiskós Mihály, nagy Győri püspöki megyében lévő köveskuti plébánus, Nemes királyi szabad Sopron városában J. P. Franciskánusok templomában, Mindszent havának 20-ik napján 1767-ik esztendőben. Nyomtattatott Siesz József János által 1767. nagy fol. 46 lap.

Kettős jelige: „Memor esto, quoniam non tardat, — testamentum enim huius mundi, morte morietur. Ecticus. cap. 14. v. 12. Megemlékezzél, hogy a halál nem késik, mert e világ végezése, hogy halállal hal meg. — Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum? Job. 39. 27. Vallyon a te parancsolatodra emelkedik-e föl a sas, és a magas helyeken rakja az ő fészkét? — Prop. 1. Kiki megemlékezzék a halál nem késik, mert e világ végzése; halállal köll meghalni; ennek emlékezése a siralom völgyéből kormányozza az embert a mennyei boldogságnak partyára. 2. Mélt. Gróf Generál Szécsenyi Antal czimerének repülő sassával mind világi dicsőségében, mind az üdvözéttő keresztény életben dicsőséges és keresztényi cselekedeteivel mint sebessen repülő sas szárnyakon mennyire emelkedett. Én szomorún kesergek, ti is szomorú szivvel figyelmezzetek. 9. l.

II. Fletus et Gaudium, Sirás és öröm, azaz: hogy Szabadíttó Messiását, mint főpapját zsidó-nemzet meg nem ismérte; sőtt a keresztfán kinos halállal megölte, ezért következendő büntetésit a zsidó nemzetnek és szörnyű romlásit Jeruzsálemnek az olajfák hegyéről által látván a Krisztus, sira a városon. — Rész szerént pedig öröm,

mert amely napon, úgy mint pünkösd után 9-ik vasárnapon, melyen olvastatik Jeruzsálemnek és zsidó nemzetnek romlásáról való szent Evangyéliom. Tekintetes, Nemzetes, Vitézlő Bődi és Lőgér-Patonyi Sidó Mihály, Felséges királyi hely-tartó-tanácsban Consiliarius urnak papi szentségre felszentelt fia, Tisztelendő Sidó László, véghetlen érdemű, és a bünösökért eleget tévő, Isten haragját engesztelő, mennyei kegyelmeket nyerő hála adó szent áldozattyát különös készülettel énekelve először örvendetessen felmutatta, mely sirást és örömet élő nyelvvel hirdetett K. M. — Vathy szent Kutnál T. P. P. Szervitáknak hétfájdalmu Szűz Anyának templomában Kis Asszony havának 9-ik napján 1767. — Cum permissu Superiorum. Posonyban, Landerer János Mihály által. N. fol. 31 l.

Jelige: „Videns civitatem flevit super illam. Luc. 19. v. 41. Látván a várost sira azon. — „Accede ad altare et immola pro peccato tuo: offer holocaustum, et deprecare pro te, et pro populo.“ Levit. 9. 7. Járulj az oltárhoz és áldozzál a bünödért, mutass éppen égő áldozatot bé, és könyörögj.

Hogy midőn e beszédet mondotta már hajlott koru volt, kitünik a bevezetésből, a 4-ik lapon igy szól: „Valamerre fordítom szemeimet, minden felé vidám orczákat, bokrétás kezeket, virágos oltárokat, szent oltároknak papi szolgáit virágokkal koszoruzva látom. Még magamnak is törődött öregségemre ez prédikáló széket megkoszorúzták, kezemben zöld virágot adtak, hogy örömet hirdessek.“

Prop. 1. Krisztus Urnak a városnak és a zsidó nemzetnek romlásán való sirásának okait megmutatom. 2. Sidó László örvendetes áldozásából az áldozatnak véghetetlen méltóságát és üdvösséges hasznát; ebből az áldozó papi szentségnek felséges méltóságát. A zsidó népnek büntetéséből megtanuljuk a bünök eltávoztatását; a sz. áldozatból a sz. áldozatnak felségét s hasznát, bünös lelkünknek orvosságát, az áldozónak méltóságát. Én prédikálok, ti meg tanuljatok.

III. Tolnai Méltóságos Festetics József Generálisnak etc. testi és lelki vigyázása, melyet végső tiszteletének alkalmatosságával önnön által építtetett Baltavári templomban 1757-ben élő nyelvével magyarázott K. M. — Sopron n. fol. 27 l. (Széchény könyvt. Catalogusa.)

IV. Tekintetes és Nemes Nádasdy Klára asszonynak, néhai Tekintetes és Nemes Vitézlő Jakabházi Sallér István Vice Palatinus Urnak 42 esztendeig hütvös társának, harmadfél esztendeig meghagyott özvegyének, a földi halandó életbül boldog kimulása, kinek szomoru gyászos eltemetése alkalmatosságával az ember földi életének gyarlóságát és a nevezett T. Asszonynak isteni félelmét s ebből következett boldog halálát élő nyelven magyarázta Sz. Tamás helységben Jakabházi Sallér familiájának Sz. Tamás tisztességére épittetett templomában: 1765-ik esztendőben Szent György Havának 22-ik napján Kiskóss Mihály, Nagy Győri köves kuti plebánus Sopron Siesz János József által, fol. 22 l.

Jelige: „Cum enim morietur homo, haereditabit serpentes et feras et vermes.“ Eccli 10. v. 13.

Mert mikor meghal az ember, kigyókat és oktalan állatokat és férgeket vészen örökségül. — „Fallax gratia, et vana est pulchritudo: mulier timens Dominum ipsa laudabitur.“ Csalárd a kedvesség, hivság a szépség, az Urat félő Asszony dicsértetik. Proverb. 31. v. 30. „Az ő szomoru koporsója megholt testének mint egy fészke, mellyben porrá és hamuvá lészen, — minden embert emlékeztet a földi életnek romlandó gyarlóságárul; ez lészen az én szomoru beszédemnek is tárgya, — és mint egy fészke, mellből megmutatom s elbeszéllem melly romlandó s gyarló légyen embernek földi élete; és mivel Isteni félelemmel lelkének szerezte meg lelkének örök boldog életét, holt testének pedig a végső napon léendő boldog feltámadását, az ő Isteni félelme lészen néki dicsérete, nékünk pedig erős ösztönünk az üdvösségre“ etc. (7. l.)

Stehenich de Jerebich, szanyi plebános Győr-egyházmegyében 1733 veszprémi őrkanonokból győri őrkanonok, 1742 olvasó kanonok, általános püspöki helyettes, 1747 választott temnei püspök (Ep. Temnensis) és győri nagyprépost, megh. 1769. febr. 17. (Schem. Cl. Jaur. 1877.)

I. Luctus Sacerdotalis azaz: Papi gyász, mellyben a győri püspökségbeli Egyházi rendet öltöztette Méltóságos és legfőbb Tisztelendő Adolf, piarista szerzetből való Győri Püspöknek, Tekéntetes Nemes Győr vármegye Fő-Ispánnyának, Fölséges Koronás Királyunk tanácsának keserves halála, kit is ugyan Tekéntetes Nemes Győri Káptalan Nagy Boldog Asszony tisztességére építtetett Cathedrális templomában temetesi pompás tiszteletek között Szent András havának 28-ik napján 1743-ik esztendőben élő nyelvel, halotti dicsérettel megtisztelt Jerebiczi Sztehenics János Ildai Boldog Asszony Apátura, Tekéntetes Nemes Győri Káptalan Lectora, és Kánonokja, és ugyan azon Tekéntetes Nemes Káptalannak Generális Vicáriussa. Nyomtattatott Győrött Streibig Gergely János királyi és püspöki privilegiált könyvnyomtató által. Fol. — a kézben levő példány csonka, a 20-ik laptól hiányzik, épen a beszéd befejezése.

Jelige: Accingite vos et plangite Sacerdotes, ululate ministri altaris ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei quoniam interiit de Domo Dei vestri Sacrificium et libatio. Joel. cap. I. v. 13. Övedzétek föl magatokat és sirjatok papok, orditsatok oltárnak szolgái menynyetek bé-feküdgyetek zsákokban, mert elveszett a ti Istentek házából az eledeli és itali áldozat. — Valóságos dicsbeszéd, tartalmazván Groll Adolf győri püsp. terjedelmes életrajzát. — „Ha meghalt is éljen neve a ti emlékezetetekben.“ (Bevezetésben.)

II. Ezer jó füvet kereső sebess szarvasok, azaz: Nagy Méltóságu erdődi Gróff Pálffy János, Vöröskőnek, Bajmócznak, Szent Györgynek, Bazinnak örökös ura, Magyarországnak Palatinussa, Vice-Királya, Kunok birája, Arany báróanyos vitéz etc. etc. és Tekintetes Nemes

Posony vármegye, kiket is ugymint ezen folyó esztendőben Bőjtmás Havának 24-ik napján a halálnak mérges nyilaitul megsebesétetteket említett fűnek bővebb ismeretére kétt Orvoshoz, tudnillik e mái dicsőséges sz. Pantaleon martyrhoz, mint Nicomédiai orvoshoz, és Tekéntetes Nemes Magyar Országgyüléséhez, mint minden terhek megkönnyebbítő, és minden nyavalát meg-gyógyító orvossához, itt való nemes Káptalan sz. Márton templomában ugyan említett Nemes Vármegye buzgóságábul a Tekéntetes Nemes Országgyülése előtt nagy solemnitással tartatott szomoru exequiák és utolsó tisztességek megadássa alkalmatosságával élő nyelvével tett Prédikáczió által igazétott Jerebiczi Stehenics János temnei püspök, Ildai Boldog Asszony Apát ura, Tekintetes Nemes Győri káptolon bácsai Nemesseinek főispánynya, Méltóságos Vásonkői és Homonnai Zichy Ferencz Győri püspök-dioecesissének vagy is püspöki megyéjének Generális Vicáriusa. Szabad Királyi Pozsony Várossában Szent Jakab Havának 27-ik napján 1751-ik esztendőben. Posony. Nyomtattatott Landerer János Mihály által. (fol. 64 l.)

III. Threnus J. Comitatus Albensis azaz: a Tekéntetes Nemes Fehér Vármegyének keserves sirása az ő halottyán, melly Gróff Eszterházy György Ur Ő Extzellentiája, Fehér Vármegye Fő Ispánnya, etc. — kinek is szomoru exequiain élő nyelvel prédikállott J. S. J. Székesfehérvárott 1734-ben. Győrben, Streibig Antal József betüivel. 4-r. 38 l.

IV. Lessus Hedervárianus, azaz: Hédervári Siralom, mellyet Gróff Viczay Jóbnak — szomoru exequiáin prédikálván véghez vitt J. S. J. Hédervárott 1735-ben. Győr Streibig A. 4-r. 76 l.

Venczell Károly.

A MAGYARORSZÁGI RÓM. KATH. TEMPLOMOK ÉS KÁPOLNÁK STATISZTIKÁJA.

Ha az egyházi és világi élet ezer és ezer körülményeiről és eseteiről vezetnek statisztikai kimutatásokat, mennyivel érdekesebb az a kimutatás, mely a magyarországi katholikus hitélet helyeiről, a templomokról és kápolnákról szól. Különös érdekességet fog kimutatásunknak a templomok és kápolnák védszenteinek föltüntetése szerezni.

Mint minden országnak és vidéknek, úgy hazánknak és egyes vidékeinknek is megvannak a maguk specialis szentjei, kiket különös kegyelettel tisztel és azért nekik nagyobb számban emel templomokat és kápolnákat.

Igen érdekes lesz tehát megtudni, hogy a Duna- és Tisza vidékiek, vagy hogy a magyarok, a németek és a tótok kiket választottak égi közbenjáróiknak?

Oly lélekemelő az, mikor az ember látja azt az óriási versenyt, melyet hazánk nagy Asszonyának, Boldogságos Szűz Máriának, továbbá a sz. Háromságnak és ha szabad magunkat úgy kifejeznünk a nemzet kedves Szentjeinek tiszteletében kifejt.

És ha ezt minden nép teszi, miért ne tegye azt a magyar is? Vannak nekünk is igen drága és igen kedves Pátrónusaink, kikhez különös bizalommal folyamodunk, mert erős bennünk a hit, hogy az ő közbenjárásukra minden kérésünk teljesül.

Magyarországon az egyházmegyék 1882—1884. évi Névtárai szerint 6583 róm. kath. templom és kápolna van;

e számból azonban csak 5731-nek ismerjük égi Pátrónusát, 853-ét pedig nem ismerjük.

A templomok és kápolnák Védszenteinek kimutatását illetőleg statisztikai kimutatásunk nem lesz tökéletesen hű, mert mint az imént is mondottuk, 853 templomról és kápolnáról nincsenek adataink.

Horvátországban, Szlavoniában és Fiumében 1244 templom és kápolna van, ezekközt azonban csakis a diakovári egyházmegye 68 templomának a Pátrónusa ismeretlen.

Az esztergomi főmegye Névtára a szerzetes rendek templomait és kápolnáit nem nevezi meg, valamint nincsenek kitéve az egyes plébániák területén belül eső templomok és kápolnák és azok Védszentei. Kivételt képez a selmeczi esperesség. Azon fióktemplomok és kápolnák száma, melyek jelezve vannak ugyan, de Védőszenteik fölemlitve nincsenek: 339. Hasonló a szombathelyi egyházmegye Névtára is, itt az apáczakápolnákon kivül 192 filialis Pátrónusa maradt ismeretlen. A szombathelyi Névtár sorsában osztozkodnak még a csanádi, erdélyi és szatmári egyházmegyék Névtárai is; ezekben is igen sok templom és kápolna Védszentjét hallgatták el.

A legnagyobb pontossággal a székesfehérvári, győri, nyitrai, váczi és veszprémi egyházmegyék és a pannonhalmi főapátság Névtárai vannak szerkesztve. Ezekben a Névtárakban minden templom, minden egyes kápolna Védőszentje ki van téve. Ezekről az egyházmegyékről lehetett is hű kimutatást készítenünk, de nem lehetett az egész országról kiállitanunk.

Ha nem is lehetett valamenynyi templomot és kápolnát kimutatásunkba fölvenni, azért mégis megközelitőleg fogunk hű képet adni hazánk róm. kath. templomairól és azok Védszenteiről.

Az 5731 ismert templom és kápolna közül 1409 van a bold. Szűz tiszteletére fölszentelve; vagyis a r. kath.

templomok és kápolnák közöl 24 percenten fölül van hazánk Nagy-Asszonyának tiszteletére emelve.

Nem hiába mondják Magyarországot Mária országának. De igaz is! A magyarok mennek ugyanis a Mária-kultusban legelöl. Ugyanis a Szüz Mária tiszteletére emelt templomok és kápolnák közül 26 1/5 % esik a tisztán magyar vidékekre, 20 1/5 % a tótokra, 19 2/5 % a németekre, 18% a horvátokra és 16 1/5 % a vegyes nemzetiségü vidékekre.

Ami az egyes egyházmegyéket illeti, arány szerint első a székesfehérvári egyházmegye, mint hol a templomok és kápolnák 33%-a van a boldogságos Szüz tiszteletére szentelve; utánna következik Nagy-Várad 28%-kal, Pannonhalma 26%-kal, Eger és Csanád 25%-al, Erdély, Kassa és Rozsnyó 23%-kal, Kalocsa 22%-kal, Pécs 21%-kal, Esztergom, Vác és Veszprém 20%-kal, Szatmár 19%-kal, Beszterczebánya és Nyitra 18%-kal, Györ és Szepes 17%-kal és végre Szombathely 14%-kal.

Horvátországban már nem mutat föl oly szép számot a statisztika. Ugyanis a roppant nagy zágrábi érsekmegyében csak 12%, mig a diakovári egyházmegyében 18- és a zenggi egyházmegyében a templomok 15%-ka van a boldogságos Szüznek emelve.

Az egyes vidékeket illetöleg Dunán-innen 89 templom van sz. Mihály tiszteletére szentelve, 75 van a Sz.-Háromság t., 62—62 Nagy-Boldogasszony és sz. Márton t., 60 Nepomuki sz. János t., 57 Kisasszony t., 54 sz. István király t., 45 Minden szentek t., 42—42 sz. kereszt fölmagasztaltatása és sz. Miklós t., 35 sz. Anna t., 33 keresztelö sz. János t. és 32 sz. Péter és sz. Pál tiszteletére.

Dunán-túl 103—103 templom van a Sz.-Háromság és Nagy-Boldog-Asszony tiszteletére szentelve, 73—73 sz. István király és Nepomuki sz. János t., 70 sz. Anna és sz. Mihály t., 62 keresztelö sz. János t., 53 Kis asszony t., 52 sz. Márton t., 50 sz. kereszt fölmagasztaltatása t., 49 sz. kereszt

t., 48 Mária sz. nevére, 46—46 Sarlós-Boldog-Asszonyra és a bold. Szűz Szeplőtelen fogantatása t., 45 sz. Miklós t., 38 sz. József és 36 sz. György tiszteletére.

Tiszán-innen 72 templom van Nepomuki sz. János tiszteletére emelve, 71—71 van Nagy-Boldog-Asszony és sz. István király t., 68 a Sz.-Háromság t., 61 sz. Mihály t., 55—55 sz. Anna és Kisasszony t., 53 sz. kereszt t., 47—47 sz. kereszt fölmagasztaltatása és Minden Szentek t., 45 sz. Márton t., 38 keresztelő sz. János t., 35 sz. Miklós t., 34 Sarlós-Boldog-Asszony és Mária sz. nevének t., 33 sz. Péter és Pál t. és végül 32 a bold. Szűz szeplőtelen fogantatása tiszteletére.

Tiszán-túl 49—49 templomot találunk a Sz.-Háromság és Nep. sz. János t., 42 Nagy-Boldog-Asszony t., 33 sz. István és 30 sz. Anna tiszteletére.

Erdélyben 36 templomot emeltek a Sz.-Háromság t., 26-ot Nagy-Boldog-Asszony t. és 21-et Nep. sz. János tiszteletére.

Horvátországban 35 templom van sz. György t., 34 Szűz Mária t., 32 Sz.-Háromság t., 30 sz. Rókus t., 28 Ker. sz. János t., 29 sz. Márton t., 26—26 sz. Lélek, Nagy-Boldog-Asszony és Mária Magdolna t., 25 sz. Katalin t., 24. sz. Mihály és sz. Péter t., 23—23 sz. Vida és sz. Miklós t., 22 sz. Anna t., 21 sz. Kereszt és 20 sz. Antal tiszteletére.

Ami az egyes nemzetiségeket illeti, a magyaroknak legtöbb temploma a bold. Szűz tiszteletére van szentelve és pedig 56 Nagy-Boldog-Asszony t., 27 Kisasszony t., 26 Sarlós Boldog-Asszony t., 24 Mária szent nevére és 30 a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére, azonkivül 58 templomuk van a Sz.-Háromság t., 48 sz. István király t., 47 Nep. sz. János t., 46 sz. Kereszt fölmagasztaltatása t. és 34 sz. Anna tiszteletére.

A németeknek is a legtöbb templomjuk szűz Mária tiszteletére van szentelve. Igy 80 templomuk van Nagy-Boldog-Asszony t., 47 Kisasszony t., 45 a Szeplőtelen Fo-

gantatás t., 42 szűz Mária legszentebb nevére, 38 szűz Máriára, minden jelző nélkül és 35 Sarlós-Boldog-Asszony tiszteletére. Ezen kívül van 101 templomuk a Sz.-Háromság t., 88 Nep. sz. János t., 77 sz. Mihály t., 72 sz. Anna t., 61 sz. István király t., 58 Ker. sz. János t., 54 sz. Kereszt t., 48 sz. Kereszt fölmagasztaltatása t., 42 sz. Márton t., 57 sz. József és 30 László király tiszteletére.

A tótok is kiválóan tisztelik a bold. szűzet, 296 templomot emeltek az Isten anyja tiszteletére és pedig 87-et Nagy-Boldog-Asszony t., 82-t Kisasszony t., 35-öt Sarlós-Boldog-Asszony t., 34-et szűz Mária t. (minden jelző nélkül); 30-at Mária szent nevére és 28-at a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére. Szűz Mária után legtöbb temploma van sz. Mihálynak, kinek tiszteletére 97-et emeltek; azután jő a Sz.-Háromság 82-vel; Nep. sz. János 72-vel; sz. István király és sz. Márton 71—71-gyel; Minden Szentek 68-cal; sz. Miklós 58-cal; sz. Anna 55-tel; Keresztelő sz. János 50-nel, sz. Kereszt fölmagasztaltatása 44-gyel; sz. Kereszt és sz. Péter és Pál 40—40-nel; sz. András 37-tel, sz. Katalin és sz. József 35—35-tel és végre sz. László király 26-tal.

A vegyes ajkú vidékeken szűz Mária tisztelete már nem olyan általános, mindössze 105 Mária templomuk van és pedig 50 Nagy-Boldog-Asszony t., 30 Kisasszony t. és 25 Sarlós-Boldog-Asszony tiszteletére. Legtöbb temploma van Nep. sz. Jánosnak (47), azután következik sz. Mihály (45), Sz.-Háromság (43), sz. Anna (38), sz. István király (36), sz. Márton (37) és sz. Kereszt felmagasztaltatása (35).

Hogy kimutatásunk mindenképpen megközelítse a a valóságot és hogy templomaink Védőszenteiről is kellő tájékozást nyújthassunk, a következőkben adjuk kimutatásunkat.

Sz. Abdon tiszteletére van 1 templom, Adalbert (Béla) 18, Adorján 1, Agatha 2, Alajos 3, Anasztáz 1, András 96, Anna 237, Antal 33, Antal apát 7, Antal pá-

duai 79, Antal remete 1, Apostolok oszlása 3, Apostolok valamennyi 1, Ágnes 1, Ágoston 8, Ányos 1.

Sz. Balázs 2, Barnabás 1, Bálint 9, Benedek apát 20, Benedek püspök 1, Bernát 1, Bertalan 45, Borbála 43, Bódog 1, Brictius 2 (Zágrábban), Brigitta 1.

Sz. Cecilia 2, Család szent 8, Cirill és Method 4.

Sz. Demeter 9, Dénes 2, Dismas 1, Domnius 1 (Zenggben), Domonkos 7, Donát 23, Dorottya 4.

Sz. Ede 1, Egyed 9, Eleonora 1, Emmánuel (Manó) 1, Erázmus 1, Erzsébet királyné 24, Erzsébet özvegy 46, Euszták 1.

Sz. Farkas 2, Fábián és Sebestyén 14, Ferdinánd 3, Ferencz assisi 42, Ferencz assisi stigmatizálása 3, Ferencz Borgias 1, Ferencz paulai 4, Ferencz Regis 1, Ferencz xavéri 20, Flórián 50, Fortunát 1, Franciska 2, Frigyes 1, Fülöp 1, Fülöp és Jakab 25.

Sz. Gábor 1, Gál 11, Gellért 4, Gergely 2, Gergely csodatevő 2, Gizella 2, Gotthárd 1, Gusztáv 1, György 134.

Sz.-Háromság 363, Halottak föltámadása 1, Hedvig 1, Henrik 1, Hermagoras 1 (Zenggben), Hildegard 3, Hubert 1.

Sz. Ignácz loyolai 6, Ignácz püspök 9, Ilona 26, Illés 19, Imre 86, István király 234, István király jobbja 1, István vértanu 25, Izidor 1.

Sz. Jakab apostol 36, Jakab öregebb 28, János (minden jelző nélkül) 22, János a pusztában 1, János evangelista 17, János fejvétele 6, János istenes 1, János kapisztráni 3, János keresztelő 203, János keresztelő születése 8, János nepomucénus 291, János olajba főtt 9, János paulai 1, János pápa 1.

Jézus szent neve 7, Jézus legszentebb Szive 11, Jézus ostorozott 1, Jézus Krisztus, a mi Urunk 1, Jézus beszél a kútnál a szamaritániai asszonynyal 1, Jézus elevenek és holtak itélője 2, Jézus föltámadása 21, Jézus keresztre feszitve 4, Jézus keresztet viszi 1, Jézus koporsója 10, Jézus Lázárt föltámasztja 1, Jézus levétele a keresztről 2, Jézus megkötözve 1, Jézus levétele a keresztről 2, Jézus megkö-

tözve 1, Jézus mennybemenetele 59, Jézus szenvedése 17, Jézus születése 4, Jézus temetése 2, Jézus drága szent teste és vére (Úrnap) 13, Jézus szine változása 33, Jézus vért izzad 2, Jézus Salvator (Patiens) 47. Összesen 240 templom van isteni Megváltónk és Üdvözítőnk tiszteletére és imádására emelve.

Sz. Jeromos 3, Joakim 4, Jodok 1 (Szepes egyházmegyében), József, a bold. Szűz jegyese 123, József kalazanti 5, Judás Tádéus 1, Júlia 5.

Sz. Kajetán 1, Kamill 1, Karolin 1, Katalin 108, Kálmán 2, Károly borromei 27, Kelemen 6, Szent Kereszt 186, Sz. Kereszt föltalálása 59, Sz. Kereszt fölmagasztaltatása 194, Kilian 1, Kilit 1, Klára 4, Klementina 1, Kozma és Demjén 21, Kristóf 2, Krisztina 2, Kunegunda 2.

Sz. Lélek 68, Lajos 7, Lambert 1, László 106, Lázár 3, Lénárt 20, Lipót 6, Lőrinc 61, Lucza 3, Lukács 15, Ludmilla 1.

Sz. Margit 46, Mária Magdolna 99, Márk 17.

Szűz Mária (tisztán, jelző nélkül) 130, Mária a jó tanácsról 1, Mária anyasága 1, Mária angyalok királynéja 22, Mária beavatása 2, Mária de Victoria 4, Mária eljegyzése 3, Mária fájdalmas (Dolorosa) 82, Mária hét fájdalma 34, Mária gyertyaszentelő 21, Mária gyümölcsoltó 42, Nagy-Boldog-Asszony 338, Mária kármelhegyi 16, Mária Kisasszony 218, Mária lorettó 4, Mária lourdesi 2 (Nyitrán és Szatmárt), Mária máriacelli 1, Havi Boldogasszony 40, Mária szent neve 119, Rosarium B. M. V. 24, Sarlós-Boldog-Asszony 152, Mária segélyző 13, Mária szegények anyja 1, Mária szeplőtelen fogantatása 137, Mária legszentebb szive 1, Mária titkos értelmű rózsa 1, Mária vigasztaló 3.

Sz. Márta 1, Márton 205, Mátyás 7, Máté 29, Mihály 289, Miklós 173, Miksa 2, Minden Szentek 166, Modeszt 1, Mór 3, Móric 4.

Sz. Notburga 1.

Sz. Orbán 12, Oszváld 4, Ottilia 1.

Sz. Őrző angyalok 22.

Sz. Pál apostol 12, Pál fordulása 6, Pál remete 2, Pál és Antal 1, Péter apostol 40, Péter alkantari 3, Péter és Pál 159, Péter vasas 1, Pius 1, Pongrácz 1.

Sz. Quirin 4.

Sz. Radegund 2, Ráfáel 1, Rozália 41, Rókus 93.

Sz. Sándor 2, Sebestyén 22, Szervácius 1 (Szepesben), Simeon 3, Simon 1, Simon Júdás 27, Simon Tádé 2, Szaniszló 4, Szixtus 1.

Sz. Tamás 13, Tádé 1, Tekla 1, Teréz 32, Tódor 1.

Sz. Ursula 3, Utolsó vacsora 8.

Sz. Vencel 1, Vendel 62, Vince ferreri 2, Vince paulai 3, Vizkereszt 17, Vida 38.

Sz. Zsigmond 5, Zsófia 7.

Szöllősi Károly.

UTI EMLÉKEK OLASZORSZÁGBÓL.

Nápolyban egy plebániatemplomot tekintettem meg. Kibővitésére a commune 300 ezer fr. költött. Neve nem jut eszembe. Vagy 60 ezer lelket számlál. Beneficiatusi szivességére nagyobb örömmel gondolok, mint az a három fiatal magyar, akik boldogságuk megörökitésére a kraterhoz fényképészt vittek magokkal — a Vesuvra. — Olasz paptársaim voltak élő könyveim. Olyan szivesen közöltek mindent. Minden hely, város, egy-egy jó abbét idéz vissza emlékezetembe. — Olasz utam czélja, Róma látásán kivül, a seminariumok belső élete megismerése volt. Sokat kerestem fel. A tágas épületek 2—3 emeletesek. Itt ott elfoglalt vagy épen gyengélkedő elöljárókat találtam. Ily őszinte, jóakaratu, előzékeny készséget nem tételeztem fel soha fegyelemmel foglalkozó uraknál. Megmutattak, megmagyaráztak mindent — kivülről, belülről — a rector

seminarii fogadó termétől kezdve a konyháig. Nekem kellett egy izben a gyengélkedő előljárót kérve figyelmeztetnem, hogy menjen pihenni, mert eleget láttam. Annyira megsajnáltam önfeláldozó szivességéért. Egyet emlitek még csak. A velenczei seminariumot ebéd után kerestem fel. A tanárok és előljárók épen sétáltak. Nagyon megnéztek. Kezdtem megbánni, hogy eljöttem galibának. Mikor óhajomat, az intézetet láthatni, közöltem, a szó szoros értelmében a csillagokig emeltek. Felvittek a csillagvizsgáló terembe. Onnan, nem tudom hány természettani, természetrajzi musaeumon, tanuló és alvó szobán át a könyvtár ajtaja elé. Ez zárva volt. Kulcsát magának az igazgatónak zsebjéből szedte ki kisérőm. Kezdtem ennyi buzgóság láttára nem mesebeszédnek tartani bizonyos dolgokat az olaszok készségéről. Bizony majdnem elhiszem, mikép nem lehetetlen, hogy akad, aki a pontificáló pap fejéről leveszi az infulát és odahozza megtekintésre az idegennek. — A sekrestyében kirakták a roppant árt képviselő oltár-antipendiumokat drága kövekkel. A Márk templomban láttam csak becsesebb drágaságokat. — A többi intézetben is épen úgy megmutattak mindent, tűtől hegyig. Olyan hivó arczczal czipeltek fel alá az emeleteken. Azt hiszem, ez a sok lépcső vette el kedvemet a hires olasz tornyok megmászásától. A velenczei „campanile-t, a római Péterkupolát sat. csak alulról ismerem. — Olaszországban tünt fel először az előny, melyet utazó papoknak a megismerkedés egyháziakkal nyujthat.

A nyilvános, az utczai élet bámulatot kelt Párisban. Éjfélig sétálnak. Az igazi élet is csak este veszi kezdetét. Olaszországban mindent az utczán végeznek. Még a rómaiaktól örökölték azt. Igaz, bajos is lenne egy egész napot tölteni olyan barátságtalan szobákban, mint a minőkben laknak az olasz fővárosokban. — Meglepett épen azért, hogy ennek okát kerestem volna, örültem az olasz clerus emelkedésének ujabb bizonyitéka fölött.

Az egyháziak száma csökkent. Megjegyzem, hogy

az adatokat egyesek szájából jegyeztem fel. A paduai egyházmegyében (hivők száma 500 ezer; plébánia 320) ezelőtt 10 évvel 1200, ma 1000 körül van. Magában Paduában (67000 l.) 300 pap működik. — A bergamói egyházmegye (320 ezer lélekkel) 1300 áldozárt számlál. Bergamo város lelkiszükségleteit ma 140 pap végzi. Bologna egyházmegye (400 plébániával) annyi pappal bir, mint a bergamói. Róma clerusa ma a 4000-et alig mulja fel. A nápolyi egyházmegye (1 millió lélekkel, 60 plébániával) 5—6000 papot számlál.

A csökkenést leginkább a seminariumok igazolják. Paduában 50 theologust, 30 philosophust és 40 kisszeminarista fiut (fanciulli) képeznek ki. 1860. évben még 100 ilyen kis fiu volt. Bolognában 230, Bergamoban 350, Cortonában 45, Anconában 43—46 papnövendék létezik. Megjegyzendő, hogy ezek egy része lakik csak seminariumokban. Igy Bolognában az érseki papnevelő intézet 70, a 12 apostolokról czimzett növelde pedig 45 taggal bir. A többi kivülről jár be az előadásokra. Florenzben a seminariumban 60, egy convictusban 30 növendék készül a papi pályára; ide nincsenek számitva azok, akik a városban kün laknak.

A lassu halálra itélt szerzetek természetesen roszabbul állnak. A virágzó subiacói S. Scholastica benczés zárda előbb 20 alumnus (gymnasista), 40 ujoncz, összesen 80 taggal birt; ma alig olvashatsz össze 15 egyént. A hires Monte-Cassinot azelőtt 60 benczés, ma 13 szerzetes pater lakja. Nápoly legszebb pontján, a Camalduli zárdában csak 4 szerzetes van még, a többi elhalt már.

Azt véltem egy perczre, hogy az egyházi javak confiscatiója szüli itt a csökkenést. Az olasz clericusok tudvalevőleg megfizetik tartási költségeiket, épúgy, mint a francziák. Igy Lombardiában évi 500 liráért délben levesen kivül — amely nem tekintetik ételnek — kapnak 2 tál ételt (főzeléket hussal és sültet), sajttal vagy gyümölcscsel; este leves után egy ételt sajttal vagy gyümölcscsel; 350 lirát fizetők délben és vacsorára egy étel-

lel kevesebbet esznek. Bor és kenyér nem hiányzik. Az egyetemeken eltartásuk 800 l. kerül. Ezen összegért mindennel (könyv, ruha, mosás) ellátják, csak gyertyával nem. Vannak stipendiatusok, de ezek is csak részben mentetnek fel a fizetés alól. Paduában a seminarium igazgatója másról győzött meg. Ő a „Spirito"-ban, a „szellem"-ben keresi a hivatáshiány okát. Állitását annál inkább kell elfogadnom, mert Italiában a papi pályára készülők nagy része a seminariumon kivül tartózkodik, amiért a közszellem uralma alól kevésbé vonható el. Nem a szegénység, az Olaszországban dúló közszellem iránya tart vissza legtöbbet az egyházi és szerzetes pályától. A szegénység a roppant számu congregatióval biró Francziaországban sem akadály. Sőt jó. Olyan elemeket tart távol, melyek csak árthatnának. Azután emlékszem, hogy Bolognában, sz. Domonkos sirjánál, kinek kápolnáját nagyszerüen restaurálják, hallottam, mikép a nép adakozóbb, mint valaha volt. — A katonai kötelezettség, melynek a clérus alá van vetve Italiában, szintén elvonhat egyeseket. Noha a hasonló kötelezettségnek alávetett német clerus csekély számát nem ezen körülmény okozza. A szerzeteknél az ujonczok felvételét tiltó törvény sem árthat sokat, legalább férfi rendeknél. Az olasz kormányt financialis okok birták jobbára a szerzetek ellen hozott rendszabályok végrehajtására, amiért nagyobb szabadságot is élveznek, mint Francziaországban. Már pedig ezen utóbbi országban épen úgy megtelnek a Gambetta-aera alatt megürült zárdák ujra, mintha mi sem történt volna. A basses pyrénées departementban pl. van zárda, mely ma 50—60 tagot számlál. Egyébkint a Cortonai sz. Margit tetemeit őrző franciskanusok csakugyan birnak novitiatussal, és tán épen mivel annyira ragaszkodnak szigorú szabályaikhoz, szép számmal (30) vannak a szegénységet már egy órára eláruló zárdájokban. — Italiában szándékosan nem nevelik vallásos szellemben az ifjuságot. Hogy a forradalom vivmányait biztositsák, a politikai reformok után szükségesnek tartják a paedagogiai ujjászervezést.

Competens, szakértő férfiak nyilatkozataiból tudom. Épen nem tagadják azt. A vallás a pápára emlékeztet, aki, az uralgó olasz politicusok rögeszméje szerint, esküdt ellensége az Italia una ed indivisibile-nak. Azért már az iskolában a gyermek megtanulja, hogy a hazaszeretet és pápagyülölet egyet jelent. — Mazzini József, 1832-ben, Párisban, lapot alapitott „Giovine Italia" czimmel. Már akkor akarta Olaszországot oly módon létesiteni, mint az ma áll. Titokban, kézről-kézre adták a lapot. Az olasz ifjak utolsó betüig elolvasták. Jobban megtanulták, mint a leczkét. A czél, a csábító jövő, a képzelő tehetségre fellebbező szokatlan, uj eszmék elragadták őket. Öregebb uraink tudják, hogy a pusztitó orkány nem söpör el annyi házat a földről, mint amennyi hivatást az egyházi pályán ilyen irány. A Giovine Italia jelenté egy uj, még mindig zsarnok-irodalom, a forradalmi szellem irodalmának hajnalát. Az olasz ifjuságot elcsábitják, mint hajdan a pogányok a zsidókat, hogy Molochnak, az Italia-Deanak áldozzák fel egész szivöket. Igazi egy államistenités; — nagy következetlenség istentagadó, vallásgyülölő cathedrákon. A kiontott sok vért, esküszegést, hazug árulást, szentségtörést befödi azután a hazaszeretet köpenye. Megtanitották az ifjúságot politizálni. Azt hitték, csak igy létesithető a nagy Olaszország. Nem gondoltak azzal, hogy a politizálás antidotuma a tudományosságnak. Most csodálják, hogy az ifjak jobban szeretik a kávéházat, mint a múzsák lakát. Telve vannak a lapok panaszokkal a tudományok hanyatlásáról. Az iskolakerülés pedig semmiesetre nem tartozik a signa vocationis ad statum clericalem közé.

M. Cassinoban vagy 80 fiut tanitanak jeles papi tanárok havi 40 liráért. Az egész intézet collegiumnak és nem seminariumnak tekinthető inkább, noha az ifjak talarisban járnak. Innen mennek egyetemre. Kisérőm, egy német benczés, emlité, hogy nagyon kevés fiu lép a papi pályára. Úgy látszik nehéz a fejből kiverni a kivülről hozott gondolkozásmódot; vagy tán

még nehezebb a szünidők alatt abba egészen vissza nem esni.

Egy olasz uri ember némely egyetem fegyelméről nagyon roszul nyilatkozott. Nem tudom, mennyiben van igaza. Az tagadhatatlan, hogy Oberdank-féle és más társadalomellenes utczai zavargásokat nem öreg emberek csinálnak; még kevésbé tudatlan ifjak intéznek. Ujabban némely egyetemeken, pl. Nápoly, Pavia, Padua, Turinban több ifju határozottan és nyiltan kijelenté, hogy katholikus, és ily szellemű társulatot is alapitottak. Ez oly rosz vért szült a többi ifjunál, hogy Genuában egy kath. lap szerkesztőségét támadták meg, Nápolyban pedig, ha jól emlékszem, az egyetemet kellett bezárni miattok. Méltó tisztelői a „megváltott müvelt Italia uj szentjeinek", mint Mazzinit, Cavourt sat. egy lycealis olasz igazgató-tanár az ifjuság előtt dicsbeszédében nevezte.

Florenzben leányok számára „Biblioteca delle giovinette" czimmel könyvvállalat létesült. Egyik ismert tagja Ida Baccini olvasókönyvet adott ki, amelyben hangsulyozza, hogy: „nő vagyok a régi időkből. Hiszek Istenben és a teremtésben, mint hittek őseim" — és azután az egyház legnagyobb ellenségeit a haza bámulatraméltó hősei gyanánt tünteti föl; Olaszország nagy költői közt pedig felemlíti Carduccit, Guerazzit sat., akik oly piszokkal kenték be százezrektől olvasott műveiket, hogy a kéz, mely ilyen poeti di porcheria lapjait érinté, nem fogja bizonyosan a szeplőtlen fátyolt felölteni. — A hires de Gubernatis nők részére irt lapja „Cerdelia", Della Rocca grófnő „Letture per le giovinette" (olvasmányok leányok számára) világosan jellemzik az ellentétes áramlatot. Igy a franczia forradalmat a nép magasabb czélok felé törő lelkiismerete ébredezésének tekintik, a zsarnokság és szolgaiság által megromlott levegő megujitására; — Olaszország dicsőségét pedig a haza legfeketébb foltjának. Ilyen elvek azután még remota praeparatio sem ad vota castitatis et obedientiae.

Hason szellemű olvasmányok hatását óhajtják illus-

trálni végső elemzésben holmi „Pikans Lapok.“ Nem tudom hol jelennek meg. Esetlegesen kezeimbe került boritékok. Az első lapon fejtegetik a czimnek teljesen megfelelő szellem jogosultságát. A fejtegetés a Carducci verismus apologiája: „Ami igaz, az épen azért szép“ — ha mindjárt rút is. — A hátlapon olyanféle bajok ellen hirdetnek orvosokat és orvosságot, minők ápolására irgalmas nénék által vezetett kórházakban — külön személyzetet fogadnak fel. Az ilyen betegeket is tán épen oly határozott szinű ruhákról lehet rendezett kórodákban megismerni, mint aminőben a „Pikans Lapokat“ árulják.

Sz. Benedek nagyon jól ismerte a világot és embereket. Regulájában azon gyermekekről szól, kiket a szülők a zárdának ajánlanak fel. Régente ezekből a kis fiukból váltak a legjobb szerzetesek. Ezen intézmény hasznát Franczia országban csodáltam meg. Itt nem egy szigorú zárda legerősebb támaszát leli ma abban. Olaszországban ezen gyermekseminariumok felállitása által akarnak a közszellem rombolásának gátat szabni az egyházmegyék. A legalsóbb osztályokra — az 1-ső gymnasiumra — vesznek fel fiukat, akiket meg nem mételyezhetett semmi. Csakugyan meglep akárhány idegent az a sok apró kis reverendás fiu. Nem egyszer mosolyogva néztem azokra a fejletlen gyermek arczokra, — azzal a comicus komoly kifejezéssel. Nem akarok vitázni, mert nem akarok okosabb lenni az egyháznál, mely hason intézményeket, tekintettel a kor szükségleteire, létesit. A mai katonai világban egyébiránt hinnem kell, hogy elleneink legalább annyi életrevalóságot találni fognak e gyermekseminariumokban, mennyit a katonai gyermeknevelő intézetekben, amennyiben a szellem megszerzéséről szó lehet.

Hazánkban egy nagyon szigoru szabályzatu zárdában feltünt nehány kis fiu 9—12 év körül. Épen olyan komoly kis alakok voltak, mint a szerzetesek, csak a ruha hiányzott. Részt vettek némely közös ájtatosságban

és egyik pater felügyelete alatt álltak szüntelen. A szerzet ily módon vélt segithetni a hivatáshiány által okozott bajon. Pedig nagyon nehéz feladattal kell megküzdeniök. Sok fiu nem alkalmas; mások ismét távoznak. Régen hallottam, hogy magyar ember egyik lényeges alkatrésze az alkalmatlanság szigorú fegyelemre. Annyit tudok, hogy ott, ahol a strictior observantia nemcsak a schematismus czimlapján van meg, az idegen nemzeti elem hazánkban tulnyomó. — Eszembe jut itt egy értekezés, melyet évek előtt a Correspondant-ban olvastam. E szerint a franczia forradalom előtt közvetlenül az iskolák legnagyobb része egyháziak kezében volt. A kath. dogmákkal és egyházi alkotmánynyal homlokegyenest ellenkező forradalmi tanok ennek daczára elterjedhettek, győzhettek és megerősödhettek a népben. Igy tudok csak megérteni nálunk is bizonyos anomaliákat, melyek legutolsója az, hogy a pályaválasztásnál a papi állást nem a világiak osztályával, hanem az orvosi, jogi, tanári, mérnöki sat. pályával teszik párhuzamba, mintha csak az egyetem 4 kara vagy a polytechnicum által adott diploma és a sacerdotalis character ugyanegy Categoriába tartoznának. — Azt hiszem nekünk is van okunk, nem maradni meg a régi alaknál, ha a szellem — megszünt a régi lenni. Vinum novum — utres veteres.

(Folytatjuk.)

Gr.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Das heil. Messopfer dogmatisch, liturgisch, und ascetisch erklärt. Von Dr. Nikolaus Gihr, Spiritual am erzbischöfliche Priesterseminar zu St. Peter. Dritte, abermals vermehrte und verbesserte Auflage. Herder. Freiburg im Breisgau. 1884. XVIII. és 767 l. Ára: 7 M. 50 Fill.

Hat év folyama alatt harmadik, bővitett és javitott kiadásban jelenik meg a könyvpiaczon azon tekintélyes mű, melyet az alábbiakban bemutatni lesz szerencsénk.

A mű tárgya a sz. mise-áldozat, oly tárgy, mely az üdv munkájában a legfenségesebbnek, a legjelentőségteljesebbnek, a legtitokszerűbbnek mondható nemcsak, de olyannak is, melynek mély és alapos ismerete amily szükséges e fenséges és végtelen értékű áldozat naponkénti bemutatóira, ép oly üdvös minden hivő kereszténre is; mert teljes értéke szerint a legfenségesebb áldozatot méltányolni, annak bemutatásánál valódi áhitattal, buzgalommal és haszonnal résztvenni csak azok képesek, kik e legszentebb áldozat lényegéről, szertartásainak sz. eredetéről és mély értelméről kellő tájékozottsággal birnak.

Mily nagy fontosságot tulajdonitott az egész kath. anyaszentegyház minden időn keresztül a sz. mise-áldozatnak, bizonyitja azon gazdag irodalom is, mely e tárgy körül a századok folyama alatt keletkezett. Nem emlitve a legrégibb idők iróit, a sz. atyákat, sz. Ágostont, sz. Ambrust, sz. Jeromost, aranyszájú sz. Jánost, sz. Athanázt, nagy sz. Gergelyt, nagy sz. Leót, sev. sz. Izidort, sz. Fulgentiust, sz. Bonaventurát, aqu. sz. Tamást és másokat, kiknek örökbecsű müveiben szórványosan ugyan, de igen sok helyütt találkozhatni a sz. mise-áldozat fejtegetésével, a legutóbbi századok idevágó müvei is tekintélyes irodalmat képviselnek.

Sz. Alphonz, XIV. Benedek, III. Incze, Bellarmin, Bona, Hugo bib., Sanchez, Suarez, Sporer, Franzelin, Breitieneher, Chaignon, Cochem, Hergenröther, Holzwarth, Kössing, Lüft, De Herdt, Lierheimer, Probst, Ségur, Wappler, Weickum, Wisemann, Zollner, Tompa László, Rácz András, Szaniszló József, Lonovics József és sokan mások, mind oly férfiak, kik e legfenségesebb áldozat beható ismertetésével foglalkozó munkáik által nevöknek maradandó emléket állitottak.

Azonban jóllehet terjedelmes irodalmat[1] találunk a sz. mise-áldozatra vonatkozólag, mindazáltal nem mondhatnók, hogy e munka felesleges, nemcsak azért, mivel valóban igazak III. Incze pápa szavai: „Nemo . . . hoc sacrificium sufficienter aestimet expositum. In hoc enim officio tot et tanta sunt involuta mysteria, ut nemo nisi per unctionem edoctus ea sufficiat explicare. „Quis enim novit ordinem coeli et ponet rationes ejus in terra?“ . . . Feci diligenter ut potui, non sufficienter, ut volui“, hanem azért is, mivel az eddigi munkák között alig találunk olyant, melyben e fenséges tárgyra vonatkozó minden szükséges ismeret úgy volna egybegyüjtve, mint épen Gihr művében.

A mit szerző művének czimében igér, hogy a sz. mise-áldozatot hármas szempontból fogja tárgyalás alá venni, azt a szó teljes értelmében meg is tette.

A vaskos munka két fő részre oszlik.

Az első rész (1—213 lap) dogmatico-asketicus, a második (214—741 lap) liturgico-asketicus szempontból tárgyalja az újszövetség vérnélküli áldozatát.

Megállapitván az „istentisztelet“ fogalmát és bevitatván, hogy annak belsőnek és külsőnek kell lennie, mivel az ember nem puszta lélek, hanem testtel is bir és mind

[1] Szerző művének IX—XIV. lapjain az idevágó irodalmat bőven ismerteti. Nem kevesebb, mint 161 különösen e tárgygyal foglalkozó irót sorol fel és idézi munkáik teljes czimét, a megjelenés helyét és idejét. E becses adalék ép oly előnyére válik a jelen munkának, mint a mű végén található betürendi tárgymutató.

lelkére, mind testére nézve Istentől függvén, illő, hogy minkét alkatrészének ereivel szolgáljon Urának, Teremtőjének, mint az egyház is mondja: „Ut corpore tibi famulemur et mente“: áttér az „áldozat“ fogalmának kifejtésére és szükségességének bizonyitására (10—15 l.) Szól azután az ószövetségi áldozatokról és kimutatván, hogy ezen áldozatok tökéletlenek, hatástalanok, elégtelenek lévén, az ember kiengesztelésére Istennel, csakis jelképezték az újszövetség tökéletes áldozatát, megkezdi sajátképeni feladatának megoldását, az Üdvözitő áldozatának fejtegetését.

A 23—63 lapok Krisztus Urunk kereszt áldozatáról szólanak és a következő igazságokat tárgyalják.

Az 5. §. kimutatja, hogy Jézus, az emberiség Feje, mindnyájunk bűneiért eleget tőn keresztáldozata által. A 6. §. Jézus főpapságáról értekezik. A 7. §. bebizonyitja, hogy az Üdvözítő kereszthalála valóságos áldozat. A további fejezetekben ez áldozat gyümölcseiről, azon módról, mely által az áldozat érdemeit kiki saját hasznára fordithatja és végül arról szól, hogy Krisztus Urunk „pap örökké Melchisedech rendje szerint.“ A jelzett kérdések mind olyanok, melyeknek kifejtése dogmaticáinkban rendesen előfordul. Szerzőnk azonban nem szoros iskolai modorban tárgyalja e fenséges igazságokat, hanem érintvén röviden az idevonatkozó sz. irási és hagyományi érveket, főleg asketikus szempontból foglalkozik velök. Különösen szép a 8., mely kenetteljes és megható elmélkedés alakjában tárja elénk a keresztáldozat áldásbeli gyümölcseit.

A jelzett pontok kisebb terjedelme és a tárgyalt igazságok egyszerű elsorolása anélkül, hogy bővebb bizonyitásukba bocsátkoznék, önkéntelenül a szerzőnek azon egészen helyes felfogá sát sejtetik, hogy ezen fejezetek nem képezik tulajdonképeni czélját művének és csakis azon okból vevé azokat tárgyalás elé, mivel feladatának megoldásához mellőzhetlen alapul, előkészitésül szolgálnak. Ha azonban az első néhány szakasz olvasása

e gondolatot ébresztik az olvasóban, még inkább erősbül e vélemény a következő fejezetek tanulmányozása által.

A 63. lap megnyitja az újszövetség vérnélküli áldozatának tárgyalását, és csak a 213. fejezi azt be. Tizennégy terjedelmes fejezetet szentel a tudós szerző e czélnak. És milyen nagyszerüen oldja meg feladatának első részét, a sz. miseáldozat fejtegetését dogmatico-asketikus szempontból! A dogmatica és askesis legelső rangú tudósainak kalauzolása mellett széles alapon, az idevágó terjedelmes irodalom alapos ismeretéről tanuskodó olvasottsággal és mindvégig lángoló buzgalommal dolgozza fel magasztos tárgyát.

A 11—14. §§. bebizonyitják, hogy az ujszövetségben kell folytonos áldozatnak lennie és ez csakis az Úr sz. teste és vérének áldozata lehet. (63—98. lap.) Az érintett igazságok minden kétséget kizáró bebizonyitására kimeríti szerző az ó- és ujszövetség sz. iratainak, valamint a keleti és nyugati egyházban élt sz. atyák munkáinak gazdag tárházát, törekedvén egyszersmind éles logikával az észből is bevitatni a felállitott tételek megdönthetlen igazságát.

A 15. §. (98—168. l.) a sz. mise-áldozat lényegét tárgyalván, kifejti az áldozat anyagáról, bemutatójáról és lényeges cselekvényéről (actio sacrifica) szóló tanokat és záradékul gondolatgazdag, megragadó intelemmel fordul az áldozárokhoz, „kik Istentől azon magas tisztre hivatvák és felszentelvék, hogy mint Krisztus szolgái az anyaszentegyház nevében ez imádandó áldozatot bemutassák.“

A 16. §-ban kifejti szerző a sz. mise-áldozat viszonyát a keresztáldozathoz, felsorolván azon pontokat, melyekre nézve e két áldozat különbözik és megegyezik, végül pedig megczáfolván azon izetlen és nevetséges ellenvetést, hogy a sz. mise-áldozat csökkenti a keresztáldozat értékét és fenségét.

Azután tárgyalván a 17. §-ban a sz. mise-áldozat különféle gyümölcseinek alapját, áttér a 18—21. §§-ban

a sz. mise négyszeres jellegének magyarázatára és értekezik arról, hogy a sz. mise 1. dicsérő-, v. imádó-, 2. hála-, 3. engesztelő- és 4. kérőáldozat. E nagy gonddal készült fejezetekben együtt találjuk a legnyomósabb érveket, a sz. irás és sz. atyák legszebb helyeit és a legmagvasabb elmélkedési anyagokat. Különösen nagy terjedelemben és kiváló figyelemmel dolgozá ki szerző azon fejezetet, melyben bebizonyitja, hogy a sz. mise-áldozat — engesztelő-áldozat is. Mi inditotta a szerzőt ezen tétel terjedelmesebb kidolgozására, nem szükség emlitenünk. Ismeretes, hogy ez igazság sok támadásnak van kitéve. Szerző ép ez okból mitsem hagyott figyelmen kivül, mi tételének begyőzésére szolgálatot tehetett.

A 22. §. előadja, kik részesülnek és mely gyümölcseiben a sz. mise-áldozatnak.

Miután szerző az eddigi fejezetekben terjedelmes tudományossággal, buzgó áhitatot tanusitó kenettel és a dicső igazságokért lángoló lelkesedéssel előadta mindazt, mit a sz. mise-áldozatról dogmatikus szempontból mondani lehet: mintegy indokolásául azon nagy terjedelmű tractatusnak, melyet a sz. mise-áldozat szertartásai magyarázatának szentel, két igen magvas fejezetben szól arról, hogy a sz. mise „a kath. istentisztelet központja“ és hogy az „iskolája és forrása az egész igazi keresztény életnek.“

Vigasztalan az Istentől elpártolt mai világ képe. Hasonlit az élettelen sivataghoz, melyen hasztalanul keresnők az erényes élet diszvirágait. A beláthatlan kopár pusztaság közepén azonban még ott ragyog az egyház, mint egy virágzó, termékeny oáz, hasonlóan az édenhez, melyben Izaiás[1] szavai szerint: „Az öröm és vígság, a hálaadás és dicséret“ honol. Igen; az egyházban diszlenek az alázatosság ibolyái, a tisztaság liliomai, az önmegtagadás rózsái. De honnan az egyház kertjének e disze? Honnan az erények e virágai? Honnan e pompázó

[1] Izaiás LI. 3.

növények életnedve, tápláléka, virulása, mennyei illata és elragadó szinezete? Mindezen jelenségek forrása — a sz. mise-áldozat.

Ezen igazság bebizonyitása foglalkoztatja szerzőnket az érintett 23. és 24. §§-ban, melyek záradékát alkotják műve első részének is.

A második, aránylag sokkal terjedelmesebb rész, a sz. mise szertartásairól értekezik.

Bevezetésül szól szerző az oltárról, az oltár készleteiről, a sz. mise edényeiről, az egyházi ruhákról, a gyertyák használatáról és jelentéséről, végül a sz. mise-áldozat nyelvéről. (214—314. lap.) Mindazon kérdéseket, melyek e tárgyak körül felmerülhetnek, szerző behatóan ismerteti, úgy hogy méltóan állja ki a versenyt a legspecialisabb liturgikus munkákkal. Meg kell mégis vallani, hogy vitás kérdések taglalásába nem bocsátkozik és a fő súlyt nem az archeologiára, hanem a jelentés magyarázattanra, a symbolikára fekteti. Különös előnyét képezi e fejezeteknek azon körülmény, hogy azokban a S. C. R. ide vonatkozó legújabb határozmányait mind idézve találjuk.

Nyomós érvekben gazdag és az egyház intézményeiért táplált lelkesedéssel irt fejezet az, mely vitatja, hogy „az isteni Gondviselés rendeléséből az igen nagy elterjedésnek örvendett latin nyelv lőn az általánosan használt szertartási nyelv és e minőségében egész a mai napig fenmaradt.“ (304. lap.) „Épületes is és lélekemelő, mondja szerző érveinek felsorolása után, azon nyelven, azon szavak kiséretében imádkozni és mutatni be az áldozatot, melyek már őseinknek, az első keresztények ajkain, a katakombák sötét mélyében, a bazilikák aranynyal túlterhelt csarnokaiban és a középkor nagyszerű templomaiban hangzottak. E nyelven áldoztak, imádkoztak, énekeltek a századok szentjei, püspökei, papjai; e nyelven szerkesztvék a legfenségesebb szertartási formulárék; az egyház hasonlithatlanul szép imái és azon csodás énekek, melyek majd fenséges vigságot hangoztatva, majd

csendes örömeket tolmácsolva, majd epedő bánatérzettől olvadozva, majd az Üdvözítő fájdalmai iránt érzett mély részvétet tanusitva, zendülnek meg a katholikus templomok csarnokaiban. Nem kell-e ezek folytán kedvesnek és drágának lennie előttünk az eredete és hosszas használata által megszentelt latin nyelvnek és nem kell-e hozzá annyira ragaszkodnunk, hogy azt a sz. mise bemutatásánál semmi árért sem volnánk hajlandók mással felcserélni? A latin nyelv, igy hangzanak zárszavai, nagy kincs, melyet az egyház minden időn keresztül hűen és gondosan őrizett." (307. lap.)

E bevezető fejezetek után, megkezdi szerző a sz. mise szertartásainak részletes tárgyalását.

A 33. §. „előzetes megjegyzések" czime alatt, szól a sz. mise-áldozat elnevezéseiről, e „magában véve, mint sz. magát kifejezi, határozatlan és keveset mondó" szónak „Missa" eredetéről és jelentéséről és az első sz. mise bemutatásának idejéről, mire nézve Raynand, Bona és másokkal a pünkösd ünnepének napja mellett nyilatkozik. (316. lap.) Értekezik továbbá a szertartások keletkezéséről, a Sacramentariumokról és V. Pius (1566—1572.), VIII. Kelemen (1592—1605.) VIII. Urban (1623—1624.) pápáknak a Missaléra vonatkozó azon intézkedéseiről, melyek által a sz. miseáldozat drága köve Istennek nagyobb dicsőségére és a hiveknek épülésére, mennyei segély által támogatott bölcseséggel és művészieséggel a legpompásabb keretbe foglaltatott. Végül három osztályba csoportositván a szertartásokat, mint olyanokat, melyek 1. az istentisztelet rendjének, szépségének és diszének emelésére szolgálnak; 2. önkéntelen kifejezései a vallásos gondolatoknak és érzelmeknek; 3. különös symbolikus jelentőséggel birnak, áttér szerző annak kimutatására, hogy a sz. mise-áldozat fenséges ünnepélyére áldozárnak és hivőnek egyaránt mily gondosan kell előkészülnie. (328—331. lap.)

Hogy az előkészület szükségességének bizonyitása után már a sz. mise-áldozat részeinek megvilágitása kö-

vetkezik, könnyen elképzelhető. Az idevágó amily alapos, ép oly vonzó fejtegetéseket a 34. §. nyitja meg, melyben szerző a lépcsőimáról szól. Nincs egyetlen mozdulat, ténykedés, testtartás és szó, melynek eredetét, értelmét, jelentőségét kifejtve ne találnók. A misező által kivülről mondatni szokott imákat közli szerző — a német fordítással és terjedelmes magyarázattal együtt. Bő jegyzeteiben az archaeologikus pontok, szómagyarázatok és a S. C. R. esetleg létező határozatai foglaltatnak.

Tárgyalásának alapjául az ünnepélyes sz. misét vevén, a következő 35. §-ban az oltár füstöléséről értekezik.

Kifejti szerző a tömjén használatának történetét, jelentését. Részletezi továbbá a füstölés módját és előadja a legkisebb részletekig mindazon egyházi határozmányokat, melyek e tárgyra nézve ismeretesek, ép oly modorban, mint ez az annyira elterjedt Schneider-féle Manualeben történik.

Az „Introitust" tárgyaló 36. §. élén a „Statio" magyarázata áll (362—364. l.) Mint a katonák őrt állanak (statio), hogy elleneik esetleges támadásai ellen magukat védelmezhessék, úgy gyülekeztek össze hajdan a keresztények bizonyos meghatározott napokon és templomokban, hogy hosszasabb ima, bőjt és más ájtatossággyakorlatok által mintegy bástyát vonjanak maguk köré a sátán ármányai és pokoli támadásai ellen. E statiók leggyakoribb szinhelye Róma 7 fő temploma volt, mivel itt kiválóan nagy szentek ereklyéi tartattak és oly nagyok voltak, hogy igen nagy számát fogadhaták be a hivőknek. Ma még 3 „Statio" van, mely 87 napra és 44 templomra oszlik. Azután behatóan szól az Introitusról és idézvén több bemeneti imát, kimutatja, mily meglepő rövidséggel van az Introitusban azon különféle gondolat, érzelem kifejezve, mely az illető ünnepeket jellemzi.

A 37. §. azon egyszerű, de az emberi lét kisértései, veszélyei, gyarlóságai, fáradalmai, gondjai és viszontagságai által annyira feltételezett mennyei segély utáni

fohász jelentőségével és történetével foglalkozik, melyet azon körülmény is nevezetessé tesz, hogy az egyedüli néhány szó a sz. misében, mely görög nyelven mondatik.

Igen szép és tartalmas paraphrasis a 38. §., mely az angyali dicsénekről szól. A 39. §. a Collectáról, az oltárcsókról és az első „Dominus vobiscum" köszöntésről értekezik. (391—418. l.)

Sok érdekes és tanulságos dolgot tár elénk a következő 40. §., mely a sz. leczke taglalásának van szentelve.

A szokottnál terjedelmesebb a 41. §. (427—453. l.) a Graduale, Alleluja, Tractus és Sequentiákról szól. Előadja szerző mindezen imák elnevezéseinek indokolását, továbbá czéljokat és jelentőségöket. A Sequentiákat szintén, mint fentebb a „Gloriát", magvas fejtegetéssel kiséri.

Bő magyarázatot nyújt a 42. §. az evangeliumról és mindazon mély értelmű szertartásokról, melyek az evangelium éneklését, illetőleg olvasását megelőzik és követik. Záradékul szép intelmet találunk, melyben szerző óhajtja, hogy az evangelium, mely az apostol szavai szerint, az Isten ereje mindazoknak üdvére, kik az evangeliumban hisznek, valóban mint a III. Nocturn. áldása is mondja „legyen üdvösségünk és védelmünk" és mindinkább tisztitsa, tökéletesitse és szentelje meg lelkünket.

Ismertetvén a következő fejezetben a különféle hitvallásokat, szól részletesen a nicaeo-konstantinápolyi hitvallásról, és előadván, mely ünnepeken és miért mondatik mise alatt a „Symbolum", buzdit, hogy a hitvallást mindig hálatelt szivvel mondjuk el, megfelelően szalézi sz. Ferencz e szavainak: „Istenem, hitem szépsége annyira elbájol, hogy szivesen meghalnék érte csupa szeretetből! . . . Adjunk hálát azon mennyei világosságért, melynek sugarait Isten oly könyörületgazdagon árasztá el kebleinkben, hogy hitünk nagyságát és édességét annál tisztábban és világosabban látjuk, minél többet társalgunk olyanokkal — kiknek hitök nincs."

Szerző a sz. misét csak három főrészre osztván:

a felajánlás-, úrfelmutatás- és áldozásra, eddig a mellékrészek képezték tárgyalásainak anyagát. Most azonban eljutott már az első főrészhez és a 478—536. lapokat a felajánlás ismertetésének szenteli. Ha müve eddigelé mindazon kellékeket egyesíté, melyek egy nem annyira szigoruan tudományos, mint gyakorlati czélokra irt munkánál elengedhetlenül szükségesek; ha becses dolgozatát nagy olvasottsága, éles kritikája és vonzó irálya segélyével olyanná tudta varázsolni, melynek olvasása, tanulmányozása a legnagyobb élvezetet nyújtja: akkor a sz. mise főrészeiről szóló e második szakasz még inkább meghóditja és gyönyörködteti az olvasót. Igaz ugyan, hogy a szertartástan oly tudományszak, mely mintha csak mindenki önkéntelenül érezné Montalembert e szavainak igazságát: „La liturgie, ce dépôt sacré de la foi, source des plus pures inspirations de l'art, trésor inexploré de la plus haute poésie et avant tout aliment inépuisable de la piété orthodoxe“, általánosan kedveltetik: mindazáltal tagadhatlan az is, hogy minősége sokat határoz azon kedvre nézve, melyet valamely tárgynak tanulmányozása iránt érezünk. Szerzőnk büszkeségének vallhatja, hogy olvasóit egészen meghóditja és figyelmöket kezdettől végig nagy feszültségben tartja. De menjünk tovább.

A felajánlás minden egyes szertartásának, imájának és áldozati cselekvényének kifejtése után az 55. §-ban tárgyalás alá veszi sz. a második főrészt, az „Úrfelmutatást“, vagy mint ő nevezi: „az egész sz. misének arany középpontját“ (536. lap), és megkezdi azt a „Praefatio“, előszó vagy előszózat ismertetésével. A történeti rész után, melyben megemliti, mily nagy volt a Praefatiók száma a nyugati egyházban, hogy sz. Leo sacramentariumában 267, a Gelatius-félében volt 56 volt, most pedig, miután II. Urbán pápa a bold. Szűzről szóló, a gvastallai zsinat alkalmával 1094-ben legelőször használt és a legnagyobb valószinüség szerint sz. Bruno által szerkesztett praefatiót is felvétette a Missaléba, a XI. századtól fogva 11 van a római egyházban, mig a

keleti egyház csak egyet használ, részletes fejtegetésébe bocsátkozik azon imáknak, melyek szövegüknél fogva a legmagasztosabb költészet legszebb gyöngyei, dallamuknál fogva pedig az egyháznak legünnepélyesebb és legmegragadóbb énekei közé sorozhatók.

Idézi sz. mind a tizenegy praefatiót és szép paraphrasisában feltárja minden egyes kifejezés mélyebbre ható értelmét.

Az 56. §. néhány észrevételt foglal magában a „Kanonról", megmagyarázván először hosszasan e szó értelmét és azután kifejtvén, mily jelentősége van a kanon „csendes" imádkozásának.

Az 57. (570—604. lap), 58. (604—609. l.) és az 59. §§. (610—614. lap) a consecratio előtti imákat tárgyalván, terjedelmesen és valóban szépen irják körül azok jelentését. Minden kifejezésnek megadja szerző magyarázatát és értelmes minden egyes ténykedést.

„Jámbor elmélkedésbe és szemléletbe merülve haladtunk át eddig a sz. mise-áldozat titokteljes szertartásainak előcsarnokán és szentélyén", igy kezdi meg szerző a gyönyörű 60. §-t, melyet a Consecratio tárgyalásának szentel, és folytatja „most a szentek szentjébe léptünk és annak központja előtt állunk. Körös-körül mély csend; a consecratio közeledik, mire a megelőzők mind csak előkészületül szolgáltak. A Consecratio az egész sz. mise-áldozatnak legfontosabb, legünnepélyesebb, legmagasztosabb, legmegragadóbb, a legszentebb és kegyelmekben leggazdagabb pillanata." E bevezető szavak is sejtethetik, mily figyelemmel, különös gonddal, mily meghatottsággal dolgozék szerző e fejezetben, hogy emberi lehetőség szerint méltóan szóljon — mint teszi is — a sz. mise azon részéről, melyben az Úr megjelenik oltárainkon és betölti fenségével templomainkat, mint a felkelő nap fellebentvén az éj fátyolát, fényözönnel árasztja el a legrejtettebb völgyeket.

A 61. §. tárgyalni kezdi az Úrfelmutatás utáni imákat és magyarázza az „Unde et memores" és „Supra

quae" könyörgéseket. A 62. §. a holtakról való megemlékezéssel foglalkozik, mig a 63. §. a „Nobis quoque" értelmezét adja, részletes ismertetésével az ezen imában emlitett szentek életének, egészen úgy, mint azt a „Communicantes" ima fejtegetésénél tevé. A 64. §. bezárja az Urfelmutatás körüli imák taglalását és áttér szerző az „Áldozás" tárgyalására, melyet szintén egy előzetes jegyzeteket felölelő tartalmas fejezettel nyit meg.

Igen érdekesen szól szerző a 66-ban az Úr imádságáról és a sz. misében ezzel kapcsolatos „Libera nos" könyörgésről, az „Embolismusról", mely azon nyomós indok miatt mondatik halkan, hogy feltünjék, miszerint csak egyházi adalék az Úr imájához.

A következő fejezetben sz. a sz. ostya törésének a különböző liturgiákban eltérő módját, történeti fejlődését és mély értelmét ismerteti. Tudvalevőleg ugyanis a mozarabiai liturgia szerint a megváltás müve 9 főtitkának megfelelőleg kilencz részre osztatik a sz. ostya. Továbbá a törés a XI. századig nem a kehely, hanem a patena felett történt. Jelentőségére nézve pedig sokféleképen vélekednek a sz. atyák. (690. lap.) Sok érdekeset ir szerző a sz. ostya kis részének elegyitéséről az Úr vérével, melynek czélja, az Üdvözítőt, mint osztatlan és élő áldozatot jelképezni.

Miután, mint fentebb is megjegyeztük, az ünnepélyes sz. misét vevé szerző tárgyalásainak alapjául, az „Agnus Dei" kifejtése után a békecsókról is hosszasabban értekezik. (705. lap.)

A sz. áldozásra közvetlenül előkészítő imák értelmezését a 69. §-ban találjuk, hol szerző ismét előadván történeti megjegyzéseit, minden egyes mondatot magvas körülirásokkal fejteget és magyaráz.

A kitünő munka záradékát képező 70., 71., 72. §§. a sz. mise-áldozat befejező részeinek szentelvék. Különösen szivhez szólók szerzőnek azon szavai, melyekben lelkes buzditást intéz az áldozárokhoz a „gratiarum actio"-ra nézve „post missam."

Mindaz, mit szerzőnek e nagy gonddal, hosszas tanulmányok után, mély jámborsággal és nemes hévvel irt munkájában a sz. mise-áldozatra nézve találunk, ellenállhatlanul győz meg bennünket azon ismeretes igazságról, hogy az újszövetség vérnélküli áldozata Isten kegyelmeinek kifogyhatlan tengere, véghetlen szeretetének eléggé soha meg nem hálálható bizonyitéka, az anyaszentegyház lelki kincseinek leggazdagabb tárháza.

Nincs is bizonyára senki, ki ne érezne magában hő vágyat a sz. mise-áldozat egész valójának és mély értelmű szertartásainak alapos megismerésére.

Ha azonban van mű, mely e szent áldozat felszentelt bemutatóit magasztos kötelmök teljesitése körül minden szükséges tudnivalóra nézve kiválóan tájékoztatja; őket a nagy titkot megilletö szivtisztaság megőrzésére buzditja és az emberi gyarlóság folytán a naponkénti teendők iránt tapasztalni szokott közönytől és lanyhaságtól megvédelmezi; ha van munka, melynek vonzó modorban adott érdekes tartalma nemcsak világot gyújt a hivő olvasó elméjében, hanem szivből jövő igaz szavaival az akaraterőre is befolyást gyakorol: akkor Gihr jelen munkája teljes joggal ilyennek mondható.

Lehetne e tárgyról terjedelmesebb, vaskosabb köteteket vagy mélyebbre ható tudományossággal, vagy hosszasabb elmélkedésekkel irni, de Gihr müve terjedelmének arányában mindkét feladatot remekül egyesitve, minden igényt ki fog elégiteni.

Nem is zárhatjuk ezek után másként sorainkat, mintha a jelen müvet, mely nagy terjedelme és kifogástalan kiállitása mellett valóban olcsónak mondható, a t. olvasók kiváló figyelmébe ajánljuk és annak minél nagyobb elterjedését kivánjuk.

Dr. Walter Gyula.

Vita Prima di S. Francesco D'Assisi del B. Tommaso da Celano per la prima volta volgarizzata dal Canonico Leopoldo Amoni. Prima edizione romana. Roma. Tipografia della Pace 1880. nyolczadr. 237. l.

La Vita Seconda ovvero Appendice alla Vita Prima di S. Francesco D'Assisi del B. Tommaso da Celano volgarizzata per la prima volta Dal Cannonico Leopoldo Amoni. Prima edizione romana col testo latino in fronte. Ugyanott nyolczadr. 335 lap.

A szép Umbria egyik lelkes fia Monsignor Amoni kies hazájának életteljes emlékeiből kiválasztotta sz. Ferencznek Celanói Tamás által irt életrajzát s azt új kiadásban terjeszti a közönség elé.

Celanói Tamás sz. Ferencz társa és tanitványa volt s mint ilyen tanuja egyszersmind a sz. patriarka életének. Az előttünk fekvő életrajzot IX. Gergely pápa fölszólitására irta, ki a szentnek nagy tisztelője volt. Az életrajz azon részét, melynek czime: Vita prima di S. Francesco d'Assisi már ismerték, ha nem is örvendett szélesebb elterjedésnek, legalább nagy becsben állt a kritikusok előtt; de a második rész, mely csak appendix gyanánt szerepel, jóllehet vaskosabb az elsőnél, 1806-ban lett kiadva. Mind a Vita prima, mind a Vita seconda azt jegyzik meg czimlapjukon, hogy olasz forditásban első megjelenésüket az érdemes Monsignorénak köszönik. — Azt mondtuk, hogy a Vita seconda csak appendix gyanánt szerepel; de oly függeléket képez, melyet nem lehetne egykedvüen nélkülözni; tartalma ugyanis époly fontos adatok és elbeszélések összesége, mint milyenek a vita primában előfordulnak. Celanói Tamás tehát ezen második részben kipótolni akarta az első résznek hiányait.

Aki az irodalom ezen ága iránt érdeklődik, s különösen aki önmagán tapasztalta sz. Ferencz alakjának, s ez alakkal összefüggő irodalomnak varázshatalmát, annak ez életrajzot behatóan ajánlanom nem is szükséges. Hiszen sz. Ferencz a rendkivüli szentségnek s többet mondok, a szentség idealismusának prototypusa. Életének szinhelye ugyan

a föld, de vele szemben a teremtés már levetette a bün átkát és annak békóit, azért földi vándorlása inkább álomnak látszik, jóllehet legreálisabb; s az a szerfölött gyengéd és elragadó költészet, (hogy költészetnek hivjam mindazt, ami alakját zománczozza,) annyiban nem felel meg a költészet nevének, amennyiben nem tár föl képzelt elérhetlen világot, hanem annál meghatóbb valóságot.

A szentnek ezen eszményi jellemét hiven visszaadja az életrajz irója. Ő, ki a szenttel társalgott s magába szivta szellemét: a szem és fültanunak közvetlenségével s ami több, szellemét visszaadó érzelem melegével szól. Mint az illatos virányokról lengedező szellem magával viszi a virágok leheletét, s elszórja azt, amerre tévedez: épúgy lehelik ez elbeszélések sz. Ferencznek és társaságának lelkes meleg hitét és azt a költészetet, mely e szent éles pályáját viránynyá változtatta.

De az érdemes Monsignorében nemcsak kiadót üdvözlünk, hanem forditót is. Celanói Tamás latinul irta sz. Ferencz életét, főt. Amoni pedig olaszra fordította. Az olasz forditásra nézve az itélet nem minket illet, hanem ha szabad szerény nézetünket a fordító dicséretére kifejeznünk, abban az érzelmet és költészetet hivebben, közvetlenebbül találtuk föl, mint a latin eredetiben. A fordító úr megjegyzi előszavában, hogy Celanói Tamás nyelvezetében a Fioretti czimű remekműnek arany nyelvjárása tükröződik. Mindenesetre nyelvezetét sz. Ferencz költészete és érzelemvilága, az a társadalmat megujitó, életteljes hit és e hitnek törzsén kiviruló keresztény erény teremtette, miután az iró szivét mélyen áthatotta s az olasz nyelv harmoniájában kifejezést keresett és talált s azért közös s föltalálható mindazokban, kik ezen áldott körben éltek: de hogy celanói Tamás nyelvezetéről szóljunk, épen azért, mert a Fioretti nyelvezete olasz, csak visszhangját fogja találhatni a rokon latin nyelv együgyüen kezelt stylusában, mig az olasz utánzatok hivebben fogják visszaadni bájait, gyengédségét, szent egyszerüségét,

tisztaságát, egyszóval azt a lelket, amely ha szólani akart igy kellett s máskép nem lehetett.

Ha tehát valaki más alsóbbrendű élvezetet is kiván magának szerezni, mely a latin eredetinek és a hozzá közel álló olasz forditásnak összehasonlításából származik azt e mű olvasásánál eszközölheti, mert oldalanként váltja föl egymást a latin és olasz szöveg, az egyik oldal latin, a másik olasz s az is, nem egy levélen, hanem egymással szemben, hogy e czélból lapot forditani ne kellessen.

Némelyek, kik a realismus száraz ideálját kergetik mindenütt és mindenben, sz. Ferencz virágos kertjében, igy forditom a Fioretti czimet, nélkülözik ideáljuk fénysugarait, s hajlandók mindent a regék és sz. ömlengések mákvirágainak tartani: talán otthonosabban fogják magukat érezni Celanói Tamás tolla által elénk bűvölt világban, ki életiró és nem életköltő akart lenni. Csakhogy ha ez életrajzban is találkoznak jelenetekkel, melyek sz. Ferencz közlekedését az oktalan természettel jelenítik, milyenek a szép elbeszélések sz. Ferencz prédikációjáról, melyet a madaraknak tartott, a fáczánról, a sólyomról: ha mondom ilyenekkel találkoznak, legyenek szivesek hinni az életirónak, aki előre bocsátja, hogy költeni nem akar. Záradékul a t. kiadó sz. Ferencz búcsúját csatolta, melyet a szent vett Alvernia hegyétől, ahol a keresztre feszitett szerafi jelenés, a világotváltó szenvedés sebeit ütötte testén. Önkénytelenül támad bennünk a gondolat: sz. Ferenczben egyesült a legtisztább idealismus a lét valóságával, melyet semmi sem köt le annyira és semmi sem hoz öntudatunkra inkább, mint a szenvedés.

Dr. Petheő.

VEGYESEK.

(Az ambergi német katholikusok) gyülése a hivő és meggyőződésteljes kereszténység fényes ovatiója. Ki hitte volna, hogy az elnyomásra kiinduló kulturkampf ily gyümölcsöket terem? Ha az ember nézi azt a német katholicismust mint vajudik e század elején s jóval később is, mint támolyog a rationalismus mámorában, akkor ugyan meglepi az 1884-ki nagy körmenet, mely Ambergben a Mária-hegyre vonult; ahol nemcsak egy két barát övén látni a rózsafüzért, hanem mindenki kezében tartja, s hangosan mondja; pedig nem bucsut, hanem kath. nagygyülést ülnek. Amit ez idén láttunk és hallottunk ott, az visszhangja a tavalyi beszédeknek; ami pedig Németország határain kivül is bir érdekkel s minden adott alkalommal határozottabb kifejezést nyer, azt Windhorst düsseldorfi beszédében ismerjük fel, miért is jó lesz a beszéd egyik részét emlékezetünkbe idézni: „Uraim! ezen sokféle üdvözletek, a tömeges megjelenés e gyülésen a külföldről, fölébresztették bennem a gondolatot: nincsenek-e ezen évről-évre elágazó összeköttetésekben a külföldi katholikusokkal egy nemzetközi egyesülésnek csirái letéve az egyház jogai és szabadalmai óvására? És amint lehetővé tettük, hogy Németország és Austriában alakuljon ez a nagygyülés, amint itt előttünk áll és ülésezik, ép úgy lehet, gondolom én, az összes katholikusok számára egy nemzetközi gyülést teremteni. (Bravo.) Uraim! e gondolat igen komoly és termékeny, ha kellően érvényesül; mert sokkal szükségesebb most, mint az egyház más korszakában, hogy az egész nép, hogy különösen a világiak egyesüljenek az egyház jogainak védelmére — és minél inkább megkisértik, az egyház hivatott képviselőit sarokba szoritani, a hierarchiát és

szentséges atyánkat bénitani, annál inkább kell az egyház gyermekeinek összejönniök és az egész világon terjeszteniök azon nézeteket, melyek szükségesek arra, hogy a 200 millióra rugó kath. világot egyesitsék, kik egy szivvel lélekkel Istenhez könyörögnek és gyüléseik és a közvélemény által oda hatnak, hogy az egyház szabadságát visszanyerje, hogy mindenekelőtt szentséges atyánknak azon helyzet biztosittassék, mely az egyháznak önálló és független kormányzatához megkivántatik. (Bravo. Zajos tetszésnyilvánitás.) Én kezdetben azon gondolkodtam, vajjon előterjesszem-e immár e nagyszerü kath. egyesület körvonalait. Abban állapodtam meg végre, hogy az előterjesztéstől elállok, mert előbb e gondolatot megpenditeni s általános discussio alá bocsátani akarom." Eddig nem igen jelentkeztek a discussióra, s ami ezen eszmecserére különösen ellenzőleg vonatkozott, figyelmet nem érdemel.

(Megjelent) 1. Idegen országok és népek. Első kötet. Kath. missio a „bahnar" vadak közt, hátsó Indiában. Kiadja Nogely István, képezdei tanár Nagyváradon. Kis nyolczadr. 207 lap. Ára 1 frt. Könyvkereskedésben 1 frt 20 kr. Több egyszerre megrendelt példány tetemesen olcsóbb; igy pl. növ. papoknak 10 példány 5 frt. Az igen érdekes füzetet melegen ajánljuk, mert mig alapos földrajzi ismereteket terjeszt, a kath. hit melletti buzgalomra lelkesit. Ugyanazon kellemmel van irva, mint azt a „Kath. hitterjesztés lapjaiban" megszoktuk. — 2. Megjelent és szétküldetett ily czimű munka: Katholikus oktató és imádságos könyv egészségesek és betegek használatára. Dr. Schlőr Alajos és Kochem Márton munkái után németből Bányik Ignácz jézustársasági tanár által. Egy aczélmetszetű czimképpel. 525 lap 8-rét diszes kiállitásban. Ára: füzve 80 kr., vászonkötésben aranymetszéssel 1 frt 30 kr., finom bőrkötésben aranymetszéssel 1 frt 70 kr. Szives megrendeléseket tetszés szerint — legczélszerübben postautalványnyal — Bányik Ignácz J. t. tanárhoz kérünk Kalocsára. — 3. Egyház és állam. A két

hatalom eredete, viszonya, jogai és hatásköre. Irta Moulard Nándor kanonok, tanár a lőwni egyetemen. A második kiadás után ford. a budapesti növ. papság e. i. iskolája. Budapest 1884. Nyomatta Buschman. I. kötet. Nyolczadr. 395 lap. Ára 2 frt 50 kr. Minthogy a hires munka német kiadását már ismertettük, elég jeleznünk ez időszerű irat magyar forditását, mely dicséretet érdemel. Kiállitása igen szép. — 4. A sz. Család Képes Naptára. Szerk. és kiadja két pécsmegyei plebános. II. folyam. Nagy-Kanizsán 1885. Wajdits nyomdája. Negyedrét 81 lap és XIV l. vásárok kimutatása. A naptári részt szerk. Tóth Mike, jézustársasági tag. Tartalma vallásos; számos kép diszíti. Reméljük, hogy ismét ujra fog nyomatni, mert irodalmi része igen becses. Anyagi kiállitása is sokkal szebb, mint Wajdits ur eddigi nyomtatványai. Ára 36 kr. Tömeges megrendelésnél olcsóbb. — 5. A műlovar. Regény. Irta Brackel Ferdinandné. Forditotta Pápai. Kiadja a Szent-István nyomdai és irodalmi társulat. Kis nyolczadr. 358 lap. Ára 1 frt 50 kr. Dicsérik kik olvasták. — 6. A Magyar Helyesírás elvei és szabályai. E czím alatt most már harmadik kiadásban adja ki a M. T. Akadémia ezen, a magyar helyesírás egyöntetűségére nézve oly annyira fontos művecskét. A revideált szabályokat, több évre terjedő lelkiismeretes tanácskozás és vitatás, a M. T. Akadémia hivatalos vezérfonalul fogadta el. Ajánljuk e 10 krajczáros füzetkét a hatóságoknak és iskoláknak figyelmébe. — 7. „Ilyen az élet.“ Elbeszélések. Irta Kosovitz Rezső. Esztergom 1884. Buzárovits. Kis nyolczadr. 175 lap. Ára 1 frt 20 kr.

(Külföldi irodalom.) 1. Kalender für Zeit und Ewigkeit. Von Franz Hattler S. J. Freiburg. 1885. Herder. Negyedrét 42 lap. Ára 40 fillér. Hattler leginkább megközelíti Stolzot, azért örömmel fogják olvasni a népszerü naptárt, melyben miután Stolzról megemlékezett, Jézus Szive irgalmát vázolja. Igen sok kép diszíti. — 2. Ugyanazon czég kiadta Sontagskalender-jét, hasonlag vallásos tartalommal, számos képpel. Negyedrét 48 lap. Ára 40 fil-

lér. — 3. Exempelbu ch für Priester und Volk. Von Leopold Kist. Mainz 1884. Kirchheim. II. Band. Nyolcz. 493 lap. Ezzel a mű be van végezve, s a példákról, hasonlatokról teljes tartalomjegyzékkel van ellátva. — 4. Preuszen und die kath. Kirche. Von Jul. Bachem Mitglied des preus. Abgeordnetenhauses. Köln 1884. Bachem. Nyolcz. 104 lap. — Történetét közli a porosz egyházpolitikának, mely eddig mindig katholikusellenes volt, kivéve Frigyes Vilmos uralkodása alatt. De állandóan visszaesik protestans hagyományaiba. Tehát ha a jelen zsarnokság alól kiszabadul a német egyház, isteni és történeti jogainak biztositása végett soha sem tehet annyit, hogy mondaná: elég. — 5. Maria, dreifaches Vorbild des Priesters. Primitzpredigt gehalten von dr. Michael Gillbauer, reg. Chorherrn. Freiburg 1884. Herder. Nyolcz. 32 lap. Ára 50 fillér. Jeligéje: Maria regina Martyrum, Confessorum et Virginum. — 6. Trionfi e sconfitte dal P. Biagio La Leta. Modena, 1883. pag. 232. L. 1. E több kötetben publicált munka szindarabokat tartalmaz; úgy látszik, tekintettel az olasz tan- és nevelőintézetekre, ahol a farsangi és nagyobb szünidőkben ilyeneket adnak elő. Ezért nem szerepelnek bennök nők. Szerzője jézusrendi tag. — 7. Vita ed intelligenze spirituali della serva di Dio Suor Maria Luisa di Gesu. Napoli, 1883. Pag. 488. A S. Maria addolorata és S. Filomena institutum alapitónője és sz. Domonkos rendjének autobiographiája. Jeles tudósok csodálták tudományát. Az apocalypsishoz irt subtilis commentarja érdekes illustratiójául szolgál az Isten szolgálója azon vallomásra, hogy gyermekkorában gyülölte az irás és olvasás mesterségét, és csak a vágy imákat olvashatni és másolhatni birta őt annak elsajátitására önmaga szorgalmából. — 8. L'Italia e la sua futura grandezza. Per Mondello — Nester Andrea. Roma 1884. A szerző hazája nagyságát a kormány őszinte akaratától teszi függővé, a pápasággal tökéletesen kibékülni. — 9. Il preconio pasquale, del Codice Barberiniano, da Sante Pieralisi. Roma 1884. con fac-simili. A tudós könyvtárnok műve

érdekelni fogja az egyh. zene férfiait. Véleménye szerint a csodált „Exultet“ szerzője sz. Ágoston.

(Irodalmi dolgok.) 1. Kőhalmi József tanár Nagyszombatban kiadja irodalmi dolgozatait; „Pályám emlékei“ czim alatt. A diszes 14 ivnyi munka előf. ára 1 frt 20 kr., mely összeg Nagyszombatba küldendő. — 2. Vargyas Endre győri kir. tanfelügyelő másodszor adja ki Pázmány Péter művéből egybeszedett „Gyöngyök“-et, 600 velős mondatot. Megjelenik Novemberben, előf. ára 2 frt, mely Czéh Sándor özvegyének küldendő Győrbe. — 3. Fonyó Pál imakönyve: „A legszentebb nap“ egészen elfogyott, a második kiadás is megjelent. Füzött példány 50 kr. vászonkötésben 68 kr. diszes kötetben 1 frt 40 kr. Megrendelhető szerzőnél Kalocsán. — 4. Angebauer József kisúnyi pleb. kiadja egyenkint megjelent szent beszédeit, s a 37 ivre terjedő kötet deczemberben fog megjelenni. Előf. ára 3 frt, mely vagy a szerzőhez (Kisunyon, Vasmegye) vagy a „Jópásztor“ szerk. küldendő Komáromba. — 5. Előfizetési felhivás a „Magyar Katholikus“ czimű, társadalmi, vegyes tartalmú hetilapra. E lap a vallás erkölcsi iránya mellett foglalkozni fog a katholikusok társadalmi helyezetével, annak legégetőbb kérdéseivel s kivált eme feladatot tűzi ki magának, úgymint: felébreszteni a katholikusokat a könnyelmű álomból, lanyhaságából, közönyből, melynél fogva a katholiczismus mindinkább tért veszit a többi felekezettel szemben. A „Magyar Katholikus“ első száma már f. é. október hó első hetében jelenik meg. Előfizetési ár egész évre 6 frt. Káplán és tanitó uraknak 4 frt. Kérjük az előfizetési pénzeket s a lapot illető mindennemü levelezéseket szerkesztő és kiadóhivatalunkhoz: Kispest (per Kőbánya) intézni. Ribényi Antal.

(Képtárak statisztikája.) A leghiresebb képtárakban a képek száma ennyi: Rómában a Vaticánban 36, a Capitoliumban 225. Bolognában, az akademiában 280. Milanóban 503. A turini muzeumban 569, a velenczeiben 688, a nápolyiban 700. Berlinben a nemzeti képcsarnok-

ban körülbelül 1250. A müncheni régi képtárban 1280, az ujabban 200. A bécsi Belvederben 1550, a modern festményeken kivül. A pétervári Hermitageban 1631. A florenzi „Uffizik"-ban 1200, a Pitti-palotában 500; e két képtár most egy folyosó által egyesitve van. Az amsterdami muzeumban 386; a hágaiban 304; az antverpeniben 606; a brüsszeliben körülbelül 550. Párisban a Louvreban 1800-nál több, nem számítva a Campana-képtárt és a Lanaze-gyüjtemény 275 számát; a luxembourgiban 250-en felül. A versaillesi muzeumban több mint 4000. A londoni nemzeti képtárban 1046. A madridi Muzeo realeban 1833. Dresdában 2200. Az Eszterházy-képtár Budapesten 600. A magán-gyüjtemények a következő számokkal szerepelnek: a Lichtenstein-féle Bécsben 713; a Burghley-House Londonban 600; a Borghese-képtár Rómában 526; a londoni Sutherland-féle 326; Bridgewater 318; Grosvenor 192 és az esztergomi Simor-képtár 400. E statisztika szerént Versailles a leggazdagabb képekben. Mégsem az a képtár a leghiresebb, mert a művészetben nem a nagy tömeg határoz. Eddig a madridi, dresdai, louvrei, florenczi versenyeznek az elsőségért, most ahogy az Uffizi és Pitti paloták egyesittettek, az utóbbi ugy látszik elérte az első helyet.

(Halálozások.) 1. Junius 17-én halt meg a párisi hittudományi karnak mint bölcsész és hittudós egyaránt ismert dékánja, Msgr Maret Henrik, Lajos, Károly. Született 1805-ben Alais-ban, a st. sulpicei szemináriumban végezé tanulmányait, hol Dupanloup, Lacordaire, Lacroit, Hugonin és más rokonlelkű férfiakhoz csatlakozott. Első munkája volt: „Essay sur le panthéisme dans les sociétés modernes", melyet aztán követtek „L'église et la sosiété laique", „La Théodicée chrétienne", legjelentékenyebb munkája: „Amélioration de la discipline ecclesiastique", majd a „Philosophie de religion", „Lettre à NN. SS. les evêques de France" és „L'antichristianisme." 1860. évben a kormány által vannesi püspökké neveztetvén ki, ezen püspökséget el nem fogadá; e helyett a pápa által surai

püspökké praeconisáltatott, s egyuttal sz. denis-i kanonokká lett. A vatikáni zsinat alkalmával azok pártjához szegődött, kik az infallibilitás dogmájának kihirdetését ellenezték, s ezen irányban irta: „Du Concile général et de la paix religieuse“, továbbá „Le Pape et les évêques“ czimű müveit, melyek különböző elleniratokat provokáltak; az egyházi tekintély előtt végre is meghajlott. Rövid idővel ezelőtt a lepantói czimzetes érsekséget nyerte. Ugyanekkor káptalanjában a senior helyét foglalá el. Utolsó munkája ez évben jelent meg: „La vérité catholique et la paix réligieuse.“ — 2. Moigno de Villebau Ferencz Napoléon Mária abbé jul. 13-án st. Denisben elhúnyt. Született 1804. évi april 15-én Guéménében, s a jezsuitáknál tanult Pontivy-ban, Sainte Anna d'Aurayban és Montrugeban, hol a theologiai tudorságot nyerte el. Hajlamai azonban a mathematikához és a physikához vonzották, miért is ezen tanszakok főképviselőivel Franciaországban szoros összeköttetésbe lépett. 1836-ban mathematikai tanszéket nyert. Később külön mathematikai és physikai iskolát állitott fel a klérus számára. M. egymásután munkatársa volt a „L'Univers“, „L'Union catholique“, „L'Époque“, „La Presse“, „Pays“ czimű lapoknak, s 1862-ben ő maga alapitá a „Cosmos“ czimű folyóiratot, melyet 1863-ban a „Les Mondes“ váltott föl. Bámulatos munkaképességének köszöni létét igen jelentékeny munkáknak egész sorozata a mathematika, physika és vegytan köréből, melyek közül csakis a „Leçons de calcul différential et intégral“, „Repertoire d'optique moderne“ és „Leçons de mécanique analytique“ czimüeket, mint legnevezetesebbeket emeljük ki. A kereszténység apologiáját képezi nagyszerü müve: „Splendeurs de la foi“, mely mű hatodik kötetének befejezésében megakadályozta a halál. Ezenkivül hiressé tette magát Tyndall, Lethoby, Piazzi, Smyth, Sismonda, Marco, Tomlinson, Tait és Huggin különféle munkáinak forditása által.

(Az indus védák kora.) Még nem régen telt kedvük sokaknak abban, hogy a hinduk vallási könyveinek ren-

geteg nagy régiséget tulajdonitsanak. Csak ugy dobálóztak az évezredekkel. De miután quidquid latet, apparebit, nil inultum remanebit, a védák régisége sem kerülte el úgy látszik a légből kapott hypothesisek utolsó sorsát, a kinevettetést. Ennek illustrálásául közöljük a következőket a lyoni Controverseből: Halévy József ur tanulmányozta mindkét indiai ábéczét, az északkit (árját) és a délnyugatit. Támaszkodva a betűalakok hasonlatosságaira, az elsőben tizenhat az alphameusból kölcsönzött betűt talált, melyek a Ptolemaeus korabeli papyruszokban használtattak. A délnyugati ábéczé hasonlókép az aramaeus és a görögből származik, de még későbbi keletű az előbbinél. H. azt következteti, hogy a két ábéczé későbbkoru Nagy Sándornál és hogy a második nem is régibb keletű 200—250 évnél Kr. e. Következőleg a védák és az egész hindu irodalom nem lett Nagy Sándor előtt leirva; miután pedig semmi ok sincs feltenni, hogy azok soká éltek volna leiratlanul a szájhagyományban, a védák szerkesztését körülbelül nagy Sándor korára teszi. — Sic transit gloria mundi, igy lesznek az évezredekből tizedek, igy lesz a szentirás ellen felvetett objectióból egy nagy semmi!

(Az olasz kormány) trappistákat telepít a via Appia mentében (Rómában), ott hol van a Calixt temető. Ugyan milyen szellem szállta meg, mikor másutt kiüzi? Mert a lázfojtó növény (Eucalyptos) ültetésével elüzik a malariát (mocsárokból kipárolgó lázlevegőt). A tre fontane táján már nincs malaria, miután oda egynehány millió fát elültettek. Csakis az első trappisták haltak el, hanem a mostaniak viruló egészségnek örvendenek. Ugyanők szeszt készitenek a láz ellen, mely Olaszország lázas vidékein sikerrel használtatik a baj ellen.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

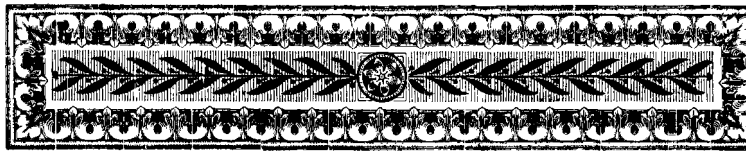

LIGUORI SZ. ALFONSZ.

(Folytatás.)

AZ Apuliában ily fényes eredménynyel megtartott missio után Alfonsz Nápolyba annyira kimerülve jött vissza, hogy őt főnöke felüdülés végett Amalfiba küldte. Mazzini János s Panza József társaival szállt hajóra. Amalfiban kikötvén, találkoztak véletlenül a scalai püspökmegye általános helynökével, ki megtudván szándékukat, ezt mondá nekik: „Miért nem jönnek önök inkább a Scala fölött fekvő, a „hegyekről nevezett szűz Mária“ csöndes magányába? Van ott egy remetelak elegendő helyiséggel, itt önök felüdülést találhatnak s mellette még a minden lelki gondot nélkülöző pásztornépnek is szolgálatot tehetnek. Én önöket részemről felruházom teljes joghatóságommal.“ Alfonsz s társai elfogadták az ajánlatot.

Csodáljuk itt ujra az isteni gondviselés intézkedését! A látszólag véletlen találkozást Isten intézte úgy, egy magasabb czélra, mert Alfonsz a scalai remeteségben határozta el, a szegény s elhagyott lelkeknek különösen szentelni magát; Scalában ismerteté meg vele a Szentlélek egész tervét azon műnek, amelyre Istentől hivatva volt; Scalában megvilágosította őt gyakrabbi megjelenéseiben a bold. Szűz és előadta neki a megalapítandó gyülekezet szabályait.

Alig hogy megtelepedett Alfonsz a hegyekben, a sokat nevezett nápolyi missionarius hire azonnal

bejárta a környéket, és a hegyek szegény lakói azonnal siettek felkeresni őt. Alfonsz kimondhatatlan örömmel s szeretettel fogadta őket s mitsem késett társaival a katekismust magyarázni nekik s kihallgatni gyónásukat. Midőn e teendői közben azt észlelte, hogy ez elhagyott szegény nép még az üdvösségre tudni szükséges hitágazatokat is alig ismeri, és hogy az Istenről csaknem tökéletesen megfeledkezve él: megfogamzott szánakozó lelkében a nagy eszme, mely nemsokára a redemptoristák gyülekezetét megszülendő vala. Alfonsz a scalai püspök meghivása folytán több izben prédikált a városban, ámde mindannyiszor viszszasiete szegény pásztornépéhez, mint siet a gondos anya visszahagyott gyermekeihez, mert e nyáj most az ő fő gondját képezte. Az ő alázatos lelkéhez sohasem fért volna a gondolat, hogy ő egy uj rend alapítója legyen: kelle, miután ez a gondviselés tervében foglaltatott, hogy Isten a maga akaratát rendkivüli módon is ismertesse meg vele.

Élt Scalában a szentséges Üdvözítőről czimzett zárdában Costarosa Maria Coelestina szűz, ki nemcsak életszentsége, hanem természetfölötti adományai miatt is különös tiszteletnek örvendett. Alfonsz a zárdaszüzekkel egy sz. kilenczedet tartott, melynek befejeztével a nevezett szűz kérte őt, engedné meg neki, hogy a gyóntatószékben valamit közöljön vele. Elbeszélé Alfonsznak, hogy a napokban egy látomásban látta a papok oly gyülekezetét, kik bejárva a falvakat s pusztákat, számtalan elhagyott lelket nyertek meg a mennyországnak. Élükön Alfonszt látta és egy benső hang azt mondá neki: „Ez az, a kit kiválasztottam a nagy mű létesítésére.“

Korszakot képező művekre megválasztott valamennyi szentnél azt észleljük, hogy ők alázatosságukban egy ideig vonakodnak azon hivatástól, melyet Isten számukra kitűzött. Bizonyos bizalmatlanság ez önnönmaguk iránt, mely azonban együtt jár az aláza-

tossággal. Alfonsz is igy tett: visszautasította az istenes szüzet, mint rajongót, félvén, nehogy elkapassa magát. Mindazonáltal nem tudott menekülni egy benső hangtól, mely szüntelen mondá neki, hogy valamely nagy és nehéz feladat vár reá. Hazajövet elzárkózott s zokogva heves tusát küzdött magával. Mazzini társa látván könnyes szemeit, résztvevőleg kérdé, mi légyen bánatának oka. Alfonsz kezdetben vonakodott, végre mégis elbeszélé neki a zárdaszüz beszédjét. Mazzini azonnal beleegyezett az isteni gondviselés tervébe. Neki elég érv volt egyrészt Mária Coelestina megpróbált erénye, másrészt a kérdésben forgó mű hasznossága, sőt szükségessége. „Én első leszek — mondá Alfonsznak — ki, ha elfogadsz, követni foglak. Utóbb mások is fognak jönni s fognak vállalkozni e műre, mely az Isten megdicsőitésére irányoztatott.“

Látván azonban Mazzini Alfonsz határozatlanságát, ajánlá neki, közölné a dolgot Falcoja, castellamarei — s Santoro, scalai püspökökkel, szintoly tudós, mint fönkelt főpapokkal. Ezek mindketten több napi érett fontolgatás után oda nyilatkoztak, hogy igenis Isten szólt a buzgó missionariushoz és az istenes zárdaszűzhez. Alfonsz alázatossága azonban még ebben sem nyugovék meg, nagyobb biztosság okáért még Pagano atya, a maga ifjukori lelki vezetője véleményét is akarta hallani. A buzgó oratorianus érett megfontolás után maga is csatlakozott a két főpap nyilatkozatához, mindazonáltal még nagyobb biztosság kedvéért utasitá Alfonszt Cutica atyához, a lazaristák főnökéhez s Manlius jezsuita atyához, kik mindketten nagy tekintélynek örvendtek lelki dolgokban. Miután ezek és még mások is, kikhez Alfonsz azonkivül fordult, ugyanakkép nyilatkoztak volna: ily általános megegyezés ellenében nem habozott tovább, sőt felismerte a maga valódi hivatását, amelynek is ugyanazon nagylelkűséggel készült megfelelni, mellyel imént a világról lemondott vala.

Minden istenes műnél jellemző, hogy az kezdetben ellenséges támadásokkal találkozik. Ez az ördög műve, ki csirájában lerontani igyekszik Isten országát. Alfonsz is a naptól kezdve, melyen terve Nápolyban nyilvános lett, folytonos támadás tárgyává lett, még pedig első sorban oly egyházi férfiak részéről, kiknek támogatása az istenes művet nagyban előmozdította volna. Gizzio kanonok, nagybátyja, s Torni, egykori theologiai tanára, most a Propaganda főnöke, mindent elkövettek, hogy tervéről lebeszéljék, nem kiméltek meg tőle sem rosszalást, sem gúnyt, sem nyilvános s magán megszégyenitést. Hozzájok szegődött személyes érdekből Ripa atya is, a chinai papnövelde kormányzója, ki nem szeretett volna megválni legtehetségesebb s legbuzgóbb munkásától, másrészt még attól is tartott, nehogy Alfonsz az intézet növendékei között is követőkre találjon. Oda állitották Alfonszt, mint ábrándozót, mint önfejűt, mint hirvágyót, mint önnön eszméinek istenitőjét, mint üres főt, ki egy zárdaszüz hallucinatiói által félrevezetteti magát. Képzelhető, hogy mennyire fájt Alfonsz szivének e nemtelen támadás és ellenzés nem önnön személye miatt, melyet semmibe sem vett, hanem azért, hogy a támadást Isten ellen irányozottnak nézte. Ám Isten megpróbálni, illetőleg edzeni akarta Alfonsz alázatosságát, a mire egy harminczhat éves rendalapítónak igenis szüksége volt.

E körülmények között egyedüli vigasztalója s támogatója volt Fiorelli dömés atya, kinek tanácsával a legtekintélyesebb egyházi férfiak is éltek. Ez fönkelt szellemében felismerte Alfonszban az isteni hivatást s azért buzdította, bátorította őt. Alfonsz e nehéz napokban jóakaróinak imáiba ajánlotta magát. Végeztettek ilyenek érte a scalai szárdaszüzek házánál is. De ezek közül is némelyek, indulva a gonosz nyelvek után, elfogulva voltak már Alfonsz ellen s nem átallották, kételyöknek nyilván is kifejezést adni.

Hallván beszédjöket Mária Coelestina nővér, magán kivül ragadtatva ezt mondá nekik: „Isten akarja e müvet s megfogjátok látni, hogy az létre is fog jönni.“ A mire az egyik kétkedő ezt válaszolá: „Hinni akarom, ha Magdolna nővér visszanyeri egészségét.“ E nővér évek óta tébolyodott volt. Alig hangzottak el e szavak s Magdolna nővér rögtön visszanyerte eszét.

Ripa atya látván, hogy Alfonsz állhatatosságát szavaival el nem tántoríthatja, még egy más eszközhöz nyult. 1732-ki okt. elején kirendelé őt háromszor egymás után Nápoly nagyobb egyházaiban részint sz. gyakorlatokat, részint missiót tartani, azzal kecsegtetvén magát, hogy Alfonszt ez alkalommal aratandó eredményei más gondolatra fogják hozni, hogy ő, a főváros annyira kedvelt s ünnepelt szónoka, önkényt fog a szegény pásztornépről lemondani. Alfonsz csakugyan rendkivüli eredményeket aratott, elannyira, hogy az érsek, ki esténkint hallgatta előadásait, e megjegyzést tette róla: „Meglátszik, hogy Alfonsz a megválasztás edénye, hogy a sz. Lélek szól általa.“ Ripa ekkép akaratlanul is bő lelki aratás szerzője volt ugyan, de czélját Alfonsznál nem érte.

Ennek még egy erős támadást kelle kiállnia az apai szeretet részéről. Alfonsz 1732-ki augusztusban haza jött a hegyekről, ügyeit véglegesen elintézendő. Atyja itt tartózkodásának ideje alatt szeretete s gyöngédsége minden fegyvereivel ostromolta őt. Alfonsz hősiesen győzte e támadást is, mely reá nézve, a mint utóbb emlité, a legnehezebb volt. A vér kötelékeit felbontani s utóbb a püspökséget elfogadni: e kettőben a legnehezebben győzte meg magát Alfonsz, saját bevallása szerint. Fölmentve végre minden földi köteléktől, bucsút vőn Pagano s Fiorelli atyáktól s elvevén áldásukat, titkon távozott Nápolyból közönséges fuvaron, a scalai hegyeknek tartva.

Érdekes tudni, hogy mily férfiak sorakoztak Alfonsz köré s követték őt, mint első társai. Névsze-

rint ezek voltak: Mandarini Vincze, nemes származásu calabriai pap, kitünő theologus; Tosquez Sylvester, még laicus, hanem a theologiában ugy mint a világi jogban jártas férfiu; Dr. Sportelli Caesar, acquavivai nemes, kitünő nápolyi ügyvéd; Manfredi Jeromos, missionarius, nagy tudományu áldozár; Panza József, a Propaganda tagja; Donato János, tudós canonista s missionarius; Romano Péter, scalai kanonok; Sarnelli Január, alapos theologus s jogász, nagynevű író. Ezzel s Mandarinivel Alfonsz már Ripa collegiumában szoros barátságot kötött volt. Emlitendő még Curcius Vitus, acquavivai származású nemes, Procida sziget kormányzója, első laicus testvére a gyülekezetnek. Ő, ki azt vallá magáról, hogy jámborságának egyedüli eszközei a pisztoly meg a szurony voltak, melyeket sok izben helytelenül is használt légyen, csodálatos módon hivatott a gyülekezetbe. Ime látjuk, mikép a redemptorista gyülekezet alapvetői nem közönséges, nem obscursus emberek, hanem születés, tudomány s állás által kitünő férfiak voltak.

III.

1732—1762.

A XVIII. század közepe tájat uj egyházi rendet alapitani akarni, ahhoz ugyancsak elszánt s Istenben erősen bizó lélek kelle. Az időviszonyok minden tekintetben lehangolók, az akadályok visszaijesztők voltak. Az átalánosan elterjedt vallásközönyösség, a titkon s álnokul elharapózott jansenismus, Voltairenek a magasabb köröket elkapta cynicus, vallástalan iratai, a kormányoknak az egyház központi hatalmának lerontására s nemzeti szakadár egyházak létesitésére irányzott politikája, a miniszterek, a Pombalok ádáz dühöngése a szerzetes rendek, az egyház e védbástyái ellen — mindez mi kilátással kecsegtethetett egy rendalapitót? Rendet alapitani akarni a nápolyi ki-

rályság területén akkor, mikor Tanucci miniszter, Pombal vetélytársa, hetvennyolcz zárdaházat törült el s kitiltotta a jezsuitákat az országból!

Azonfelül a rend eszméje maga is némi nehézséget hordott magában. Ha az akár az ifjuság oktatására, akár a betegek ápolására, vagy erdők kiirtására lett volna irányozva: úgy Alfonsz igérhetett volna még magának némi kilátást. Ámde a tervezett rendnek mi volt alapeszméje? „A mi rendszabályaink — úgy mond az istenes alapitó — azt czélozzák, hogy Jézushoz hasonlók legyünk.“ Fiai tehát a maguk tökéletesedésén dolgozandók, azután a világba kiindulandók valának, hogy hirdessék az evangeliumot szegény elhagyott lelkeknek, a miben világi szem mi gyakorlati hasznot sem lát.

De még követőkkel sem igen kecsegtethette magát Alfonsz. Tökéletes önmegtagadást, szigorú nélkülözéseket, alapos theologiai tanulmányt követelt, s miért? hogy a szigorú iskolán keresztül ment s tudományosan képzett pap végre falukon, pusztákon prédikáljon az együgyü népnek! Az ennyire szerénynek látszó hivatás valóban nem kecsegtethette Alfonszt, hogy a gyülekezetnek tehetséges, szellemes férfiakat nyerjen, legkevésbé oly időben, melyben a szerzetes házak eltörlése napirenden volt. De az excelsus animus bizván Istenben, kitől hivatva volt, és a bold. Szűzben, kitől már annyi megvilágitást nyert volt, törhetlen bizalommal hozzáfogott művéhez. Ha Isten akarja azt — mondá magában — úgy létesíteni is fogja, az ő hatalmát semmi sem korlátolhatja.

Scalába érve, már ott találta társainak egy részét. Santoro püspök úgy fogadta őt, mint az ég angyalát, és a püspök örömében osztozott az összes papság, nemesség és a nép. Az atyák számára kirendelt igen szerény lak 1732-ki nov. 9-én felavattatván, azonnal kiindult belőle Jézus jó illata. A gyülekezet tagjaiban az apostoli buzgósággal párosult a vezeklés, az

az ima, az elmélkedés szelleme. A világnak elhalva, csak az égnek éltek. Táplálkozásuk oly silány s izetlen volt, hogy az a koldusnépnek sem kellett.

Mialatt az atyák önnön megszentelésüknek éltek, megnem feledkeztek a lelkekről sem, sőt azonnal szolgáltak nekik. Alfonsz a székes egyházban behozott reggelenkint egy elmélkedést, este felé pedig az oltáriszentség imádását, melyet egy rövid ájtatosság a bold. Szűz tiszteletére követett. A városban társulatokat nyitott a különféle osztályok számára. De apostolkodása kihatott azonnal a környékre is: missiókat rendezett, és pedig oly eredménynyel, hogy a szomszéd megyék püspökei sorban kivántak népmissiókat, sőt ha lehetséges, a gyülekezet mielőbbi megtelepedését is megyéikben, mely utóbbi kivánatnak azonban Alfonsz meg nem felelhetett, mert összesen kilencz társát el nem oszthatta.

Ámde e kilencz társát is csakhamar elvesztendő vala. Mert midőn velök a rendszabály megalapitása körül tanácskoznék, egyenetlenség támadt köztök, némelyek többet, mások kevesebbet követelvén, mint amennyit Alfonsz inditványozott volt; az egyik a régi szerzetes rendek szabályait, a másik az ifjuság oktatását kivánta, mások mást. Alfonsz nem tudta őket megnyerni a maga eszményének, a meghasonlás oly nagy volt, hogy 1733-ki márcziusban, kettőt kivéve, mind ott hagyták őt.

Ez egy ujabb keserű megpróbáltatás volt Alfonszra nézve. Ő ugyan nem veszté el Istenbe való bizalmát, de nyugalma meg volt zavarva és az előtte annyira kedves scalai sziklák most aggodalommal s keserűséggel töltötték őt el. A társai részéről ért fájdalmakat növelé a keserítés, melyet a világ készite számára. Alig hogy elterjedt Nápolyban hire a meghasonlásnak, mindenki jogosultnak érzé magát pálczát törni Alfonsz fölött s elitélni őt. Oktalannak mondották, hogy egy ábrándozó zárdaszűz szavai után indult

inkább, mint jóakaró barátjai tanácsára. Neve még a szószéken is emlittetett a tévedés visszaijesztő példájaként s bizonyitására annak, hogy a gőg, nagyravágyás, elbizakodás mennyire képes vinni Istentől külömben dúsan megáldott férfiut is. Csupán csak Fiorelli atya nem változott érzelmeiben. Maga Falcoja püspök, Alfonsznak ez idő szerinti lelki vezetője is hidegen fogadta lelki fiát. „Nem tudja-e ön — mondá — hogy Isten sem önre, sem másra nem szorul, miszerint keresztülvigye műveit?“ A szent e szavakra megzavarodott, de csakhamar visszanyervén nyugodtságát, ezt válaszolá a püspöknek. „Tudom uram, hogy Isten nem szorul én reám, de én szorulok Istenemre, és ha magam is maradnék, mégis reménylem, hogy akaratát teljesiteni fogom.“ A főpap felismervén a nagy alázatosság mellett Alfonsz erős lelkét, megvigasztalva visszaküldé őt Scalába. Itt lelkét unalom s kedvetlenség fogta el, de csakhamar legyőzvén kislelküségét, megfogadta Istennek, hogy magát végleheletéig a szegény lelkeknek akarja szentelni, ha mindjárt társ nélkül maradna is.

Ámde mindezzel még nem volt telt keserűségének pohara. A nápolyi érsek látni kivánván Alfonszt szomorú helyzetében, Nápolyba hivta. Itt mulatása merő megalázás, merő keserítés, merő méltatlanság volt, és pedig sajnos, ismét paptársai részéről. Ellenei nem átallották az ő jelenlétében is kifejezni afölötti örömüket, hogy terve meghiusult. Gizzio kanonok, nagybátyja, úgy mint Ripa atya is elzárták előle házukat. Torni kanonok az érsek jelenlétében felhivta őt, mondana le tervéről s folytatná Nápolyban régi buzgó tevékenységét. De Alfonsz azt válaszolá neki, hogy ő nem hajlandó a pokolnak átengedni a győzelmet. Az érsek csodálva hősies elszántságát s Istenbe való tántorithatatlan bizalmát, e szavakon bocsátotta őt el: „Bizzék Istenben s ne törődjék mitsem az emberekkel, az Ur megfogja önt segíteni.“ A főpap e

vigasztaló szavai visszaadták Alfonsz lelkének a ruganyosságot és most egészen megvigasztalva tért vissza Scalába.

Állhatatossága meg lett jutalmazva az által, hogy rövid idő alatt uj meg uj társak jelentkeztek, készek egészen a missiók művének szentelni magukat. Igy lett a meghasonlás háza csakhamar az egyetértés boldog lakává. A társak száma annyira megszaporodott, hogy Alfonsz már 1734-ben, tehát egy év mulván, képes volt uj telepitvényt alkotni. Formicolában, a cajazzoi megyében, a püspök és a nép, melynek ő missiót tartott volt, közkivánatára.

A formicolai alapitás körül buzgón érdeklé magát Rossi Xavér, fiatal áldozár, ki is rövid idő mulván Alfonsz követője lett. Ez utóbb a gyülekezet egyik fődisze s előmozditója volt s meghalt szentség hirében. A formicolai kolostor ép oly szerény és szegény volt, mint a scalai. A város lakói csakhamar felismervén a helyiség elégtelenségét, fogtak annak kibővitéséhez, és az épités szokatlan, lélekemelő látványt nyujtott. Ur és pór közösen összehordták az épitési anyagot s végezték a kézi munkát, Alfonsz és Rossi példája után, kik mintegy napszámosok dolgoztak az épités körül. Hogy mennyire kedves volt Isten előtt e buzgóság, azt egy csodaeset bizonyitotta. Egy nőre nehéz kő esett, mire az élettelen összerogyott. Mint halottat vitték el a helyről. Alfonsz maga is tanuja a balesetnek, sietett a templomba s a bold. Szűzhez mondott buzgó imát, s ime a szegény nő felemelkedik s mosolyog, mintha semmi sem történt volna. Alfonsz a formicolai ház főnökévé Mazzinit tette, ki miután nem rég többi társakkal elhagyta volt, ismét visszatért s kérte ujra felvétetni magát.

Hogy fogalmunk legyen az e kolostorban divott istenes életről, ide irjuk, amit egy szemtanu mond Alfonszról és társairól: „Alfonsz táplálkozása egy egyszerű tál ételből állt, melyet keserű füvekkel fű-

szerezett; térden állva s sulyos követ nyakába akasztva étkezett; sohasem élt borral; naponta szigoruan ostorozta magát, aminek nyomai a szoba falain meglátszottak, éjjeli nyugalma igen rövid, nyoszolyája egy maroknyi szalma s feje alatt egy kő volt; a maga alázatosságában társainak étkezés előtt és utána lábait csókolta; öltönye össze-vissza foltozva volt; mindig csak gyalog vagy szamárháton utazott; családjával naponkint három elmélkedést tartott, élete merő ima volt. Az ő társai is nagy buzgón jártak mesterök nyomában. Csak szükségből nyitották meg ajkaikat, a szórakozásnak szánt időt istenes beszédben töltötték.“ Az egész vidék már csak e csodálatos életről beszélt.

Alig telt el egy év, és a zsenge rend már a harmadik házban megtelepedik, Cioraniban, a salernoi érsekmegyében. E megtelepités első sorban Sarnelli Január, Alfonsz első társai egyikének érdeme volt. Az ő atyja s fivére, András megajánlották a megtelepités költségeit, és az érsek, a nagy lelki haszon reményében, szivesen adta beegyezését. Alfonsz 1735-ben tartotta bevonulását Cioraniban. Fogadtatása lelkes és ünnepélyes volt. Az öszvérháton érkező Alfonszt roppant néptömeg várta a határnál s üdvözlé a szavakon: ime a szent! A városban a papság által fogadtatva, a templomba vonul, fellép a szószékre s egy óráig tartó beszédet mondott. Ezután felkeresi a házakban a betegeket, vigasztalja őket, és csak késő este érkezik szállására.

Eredetileg itt is csak szerény hajlékot nyertek az atyák, mig Sarnelli elég tág telket ajándékozott nekik, hogy azon templomot és házat épitsenek. És most megujul itt is a formicolai látvány: minden rendü s osztályu férfiak és nők hozzálátnak a munkához, a Sarnelli család, a helybeli plebános és papság, Mazzini és Rossi vetélkednek a köznéppel a kézi munkában.

A megtelepedés áldása itt is csakhamar észlelhető vala: a nép erkölcsei szemlátomást javultak.

Miután Alfonsz eddigi három alapitását megszilárditotta volna: 1736—1738-ban bejárta prédikálva a salernoi érsekmegyét, melyben mintegy harmincz missiót tartott meg. Missiókat tartott a cavai megyében is, melynek püspöke nagybátyja volt, apai részről. Tartott egy nagy missiót Nápolyban is, és egy másikat Castellamareben, lelki vezetője Falcoja püspök székhelyén. De rendkivüli buzgósága nem érte be mindezzel: ahol csak utjába esett valamely női zárda, ott sz. gyakorlatokat tartott, szintúgy az esperességekben is a lelkészkedő papság számára. Apostoli lépteit Isten sok izben csodákkal is jelzé. Midőn Aiellóban egy nap kedvelt tárgyáról, a bold. Szűzről prédikált, megujult vele a foggiai kegyelmes látvány: megjelent neki a bold. Szűz teljes szépségében, és ő annak láttára magán kivül ragadtva, lebegett egy ideig a szószék fölött s arczát a bold. Szűz képéből kiható fény világitotta. — Midőn Torchiatoban papok számára sz. gyakorlatokat tartana, történt, hogy az egyik pap, a gyülekezet nagy botrányára, ellentmondott aranyszáju sz. János Alfonsz által idézett egyik mondatának. Mikor e pap másnap miséjét megkezdte, e szavakra: Judica me Deus, halva összerogyott.

Mialatt Alfonsz ekkép apostolkodva az ördög országának lerontásán dolgozott, ez ismét műve ellen fordult. Az ördög sugallatára összeesküdtek a gonoszok a formicolai atyák ellen, és az összeesküvés szítója, fájdalom, ismét pap volt. Találkozott ugyanis Formicolában egy rosz pap, ki több nemtelen érdekből ellenséges indulattal viselteték a buzgó atyák ellen. Megrontásukat czélozva, hamisan vádolta őket önzésről, akkép odaállitván őket, mint a kik haszonlesésből kizsákmányolják a papságot és a népet. Vádolta továbbá képmutatásról, hogy szinlelt erkölcs-

szigorukkal csak önnön hasznukat keresik, sőt czinkosai eléállitottak egy rosz nőt is, ki az atyákat egytől egyig, a szent életű Alfonszt sem kivéve, erkölcstelenségről vádolta. Alfonsz dicsőségének tartván, Jézus nevéért méltatlanságot szenvedni, elviselte a nehéz keresztet s társait buzditotta, hogy türelemben, ima és vezeklésben erősitsék lelköket. Amint azonban a vihar hullámai magasabbra szálltak, Alfonsz Formicola uránál keresett oltalmat. De az ellenség ezt már befolyásolta volt az atyák ellen. Alfonszt keményen fogadta s durván elutasitotta, a mi csak növelte az összeesküdtek vakmerőségét. Miután a biróságoknál a redemptoristák elitéltetéséért hiában fáradoztak, végre erőszakhoz nyultak: lezárták a templomot, a kolostort fegyverrel szállották meg, hogy visszatartsák az atyákhoz hiven maradt népet. Alfonsz az erőszak ellenében jobbnak találván engedni: kiverte lábairól a port s távozott társaival.

Távoztuk után Isten itéletet tartott a gonoszok fölött. Az atyákra hamisan vallott nő nyelvét férgek emésztették meg; az egyiknek, ki a hamis tanuk letételeit jegyezte, elfonnyadt a jobbja, vagyona tönkre ment és mint tébolyodott, nyomorultan halt meg; az összeesküvés feje, a gonosz pap, elvesztvén kegyura kegyeit, átalános megvetés tárgyává lett, a püspök felfüggeszté őt a rend gyakorlásáról s egy év mulván egyik reggel vérében fekve halva találták őt.

A formicolai eset egy év mulván ismételte magát Scalában. Itt is támasztottak irigy lelkek vihart a redemptoristák ellen. Alfonsz nagyobb bajoknak elejét veendő, feláldozta e házat is, szive legnagyobb bánatára, mert Scala bölcsője volt a gyülekezetnek. Isten itt is szemlátomást büntette a gonoszságot. Az atyák eltávozta után szokatlan dühös vihar elpusztította az egész gesztenyetermést, a nép ez egyedüli jövedelmi forrását. Igy már csak az egy cinorani-i ház maradt fenn.

Alfonsz e szomorú események után ismét folytatta apostolkodását, egész 1740-ig s Isten további csodajelekkel dicsőité apostoli utját. Acquarola környékén 1740-ben roppant nagy szárazság uralkodott. A város lakói, Isten megengesztelésére missiót kértek Alfonsztól. Látván a missio tartama alatt buzgalmukat, megdicsérte őket s megjövendölt nekik esőt egy bizonyos napra. A nap megjött, de a legtisztább kék éggel. Rögtön azonban egy kis felhő támadt a láthatáron, mit látván Alfonsz, térdre borult s kitárt karokkal könyörgött Istennek. S ime az ég elborul s szakadt öt órai bő eső, eloszlatására a környék aggodalmának. A csoda hire elszállt azonnal egész Nápolyig.

1741—1742-ig Alfonsz csaknem kizárólag a nápolyi megyében apostolkodott. Az érsek egy átalános missiót tartatott meg Nápolyban, melyre különféle missionariusokat hítt meg, élökre Alfonszt helyezte. Ennyi munka után Alfonsz 1742-ki juliusban visszavonult nehány napra Cioraniba, szeretett társai körébe.

A gyülekezet, létének eddigi tiz éve alatt már bepróbálta volt magát, még az üldöztetés tűzkemenczéjében is, de fogadalmakkal még nem volt lekötve. A nehezen viselt laza viszonyt erős kapocscsal megkelle szüntetni. Három napi visszavonulás és a Szentlélek segitségül hivása után a társak letették julius 22-én Falcoja püspök kezébe a szokásos három fogadalmat, melyekhez még egy negyedik járult: a holtig való kitartás a gyülekezetben. Meglett állapitva az is, hogy a gyülekezet tagjai el nem fogadnak semmiféle egyházi méltóságot, hacsak nem a pápa egyenes parancsára.

E záradék elsőben magát Alfonszt vala megvédendő saját atyja ellen, ki hiuságában azon dolgozott, hogy fia püspökségre emeltessék. Alfonsz egyenesen kijelenté neki irásban, hogy ő kénytelen volna

visszautasitani a püspökséget, ha az maga a nápolyi érsekség is volna. Erre Liguori József személyesen jött Cioraniba, remélvén szóval megnyerhetni fiát. De amint látta a tökéletes mennyei életet, melyet élnek itt a buzgó társak, annyira megvolt hatva, hogy nemcsak lemondott hiú ohajáról, sőt fia lábaihoz borulva kérte magát felvétetni, mint laicus testvért. Jóllehet Alfonsz atyja alázatosságától bensőleg megvolt hatva, mégis lebeszélé őt szándékáról, kijelentvén neki, mikép Isten akarja, hogy ő családja élén maradva, azt vezesse. Liguori hazatérve, azonnal lemondott rangjáról s élt visszavonulva, mint egy remete, egész élte végéig.

1743-ban meglőn alapitva Nocera de' Pagani, püspöki székvárosban a negyedik zárdaház, Contaldi, helybeli esperes, vagyonos ember kérelmére. A püspök templomot rendelt ki az atyáknak, Contaldi a háztelket meg az épitési költséget ajánlotta meg. Az alapkő letétetett jul. 22-én, az épitkezés tartama alatt Contaldi a plebánialakon tartotta az atyákat, kikre a püspök azonnal papnöveldéjét bizta. Soha véghez nem ment alapitás kedvezőbb körülmények között. Ki hitte volna azért, hogy az uj plántálás oly hamar fog ellenséges támadásra találni!

Alfonsz nagyobb keresztjére Isten engedé, hogy most is papok töltsék meg neki az ürömpoharat. Tudni kell, hogy Olaszországban számos pap szenteltetett saját asztala czimére, nem neveltetett növeldében s élt azután hivatal, élt kiszabott foglalkozás nélkül. Asztala czime legtöbb esetben a szegénység volt. Alig találkozott család, melynek ne lett volna pap fia, s találkozott néha kis városban is husz ilyen pap. Lehetne őket papi proletariátusnak elnevezni és e proletariatus valóban nem szolgált az egyház előnyére, diszére. E hivatal nélküli papok jobbára a nép adományai s misestipendiumok után élődvén, irigy szemmel nézték a redemptoristákat, a nép kegyeltjeit

s féltették tőlök alamizsnájukat. Összeesküdtek tehát s felláziitották ellenök a népet, a mi annál könnyebben sikerült nekik, mert amint emlitettük, csaknem minden családnak volt egy ilyen pap fia. Ők is úgy odaállitották az uj zárdaházat, mint mindent elnyelő örvényt, mint elviselhetlen terhet a papságra és a népre nézve. A vád fogott, a közhangulat az atyák ellen fordult.

Az összeesküdtek III. Károly királynál kérvényileg szorgalmazták az atyák kitiltását. Panaszlevelökben úgy érveltek, hogy Nocera elvan látva tudományos, buzgó papokkal, amiért fölöslegesek a missionariusok. Ezek csavargó népnek mondattak, tehetség s tudomány nélküli embereknek, kik miután otthon éhen haltak volna, másutt keresik megélhetésöket, a papság meg a nép rovására. Contaldi ellen is fordult a nép haragja és ő elég gyáva volt az összeesküdtek részére állni. Elvonta az atyáktól a megajánlott évi járulékot, nem szólt többé hozzájok s mutatta mindenben, hogy vendégei alkalmatlanok neki.

Alfonsz e körülmények között megakarta szüntetni a telepitvényt, de Falcoja püspök, kinek tanácsát kikérte, ellenzé ezt. Ajánlá Alfonsznak, hogy az épitésben lévő templomot s kolostort sz. Mihály tiszteletére szenteltesse fel, „Isten — mondá — s sz. Mihály főangyal önökkel lesznek.“ Ez utolsó szolgálata volt a jóakaró püspöknek, rövid idő mulva meghalt.

Az üldözés teljes négy évig tartott, és az üldözött atyák kénytelenek voltak még tizennégy hóig ellenséges házigazdájok kenyerét enni, miglen 1745-ki sept. 24-én uj házukat birtokukba vették. Sz. Mihály hatalmas pártfogónak bizonyult be, mert ime Nocerában a józanabb elemek az üldözött atyák védelmére egyesültek, a mi azonban csak fokozta az ellenség dühét. Ezek most felterjesztést intéztek úgy a kir. udvarhoz, mint a sz. Székhez, de csak a maguk

elutasitására, mert Alfonsz, a jogtudós s egykori ünnepelt ügyvéd tollat fogván, megczáfolta a felhozott vádakat oly fényesen, hogy mindakét forumnál tiszteletet s tekintélyt vivott ki magának. Ám az összesküdtek még most sem nyugodtak, sőt ujabb felterjesztést intéztek mindakét helyre. Ellenségeskedésök annyira elkeseredett volt, hogy egyik tekintélyes pártemberök nem átallotta Alfonszt e durva szavakon megtámadni: „Ön az embereket erőszakosan kifosztani akarja, miért nem támadja meg mindjárt az utasokat az országuton?“ „Hála Istennek! — válaszola Alfonsz nyugodtan — én apai házamat elhagytam, hogy Nocerában mint uti rablóval bánjanak velem.“

XIV. Benedek pápa ismételve vizsgálatot rendelt el a panaszos ügyben, az eredmény az atyákra nézve mindannyiszor nemcsak kedvezőleg, hanem épen magasztalásukra ütött ki. III. Károly is, ki Alfonszt személyesen kegyelte, birói vizsgálatot rendelt el az ügyben s kimerető jelentést követelt a birótól.

Azalatt az atyák elfoglalván uj házukat, Alfonsz nagylelküen lemondott Contaldi alapitványáról, csupán csak a telket kérte meghagyatni a gyülekezetnek. Az eltántoritott gyönge lelkű Contaldi felismervén Alfonsz önzetlenségét, megbánta tettét s lett annál buzgóbb tisztelője Alfonsznak, annál buzgóbb magasztalója s oltalmazója a gyülekezetnek.

Terünk nem engedi Alfonsz további alapitásait részletesen leirni, amiért csak névleg elősorolhatjuk azokat. 1744-ben megtelepité gyülekezetét Ilicetoban, Apuliában. Erdő aljában egy domb magasán állt egy régi templom, mellette egy elhagyott kolostor. Corsati, ilicetoi kanonok, nagy tisztelettel viseltetett a bold. Szűznek szentelt e templom iránt elannyira, hogy azt a maga vagyonának örökösévé rendelni elhatározá. Felkérte Alfonszt és társait, vennék át a templomot és a kolostort. Alfonsz kezdetben vonakodott, mivelhogy a templom messze esett az emberi lakóktól,

meglátván azonban a bold. Szűz szép képét, ellent nem állhatott s elfogadta az ajánlatot. 1746-ban megvété Alfonsz a caposelei ház alapját. Itt is a város közelében egy domb tetején szép és tág templom diszlett, ugyancsak a bold. Szűznek szentelve. E templomot Inico Rota herczeg felajánlotta volt alcantarai sz. Péter szerzeteseinek, de a tartományi főnök jóslólag ezt felelé a herczegnek: „Fölös, hogy herczegséged tovább foglalkozzék e tervvel, az Ur nem akarja, hogy a mi szerzeteseink lakják e helyet, hanem husz év mulván birtokába fogja azt venni a papok egy uj gyülekezete, mely nagy dolgokat fog véghez vinni Isten dicsőségéért és a lelkek üdvéért.“ És csakugyan husz év mulván jött Alfonsz, hogy beteljesedjék a jóslat. Nem is maga jött, hanem felhivatott a conzai püspök által, ki hiveinek lelki szükségeire szerzeteseket keresett. Alfonsz engedve a meghivásnak, megjelent május 22-én s azonnal missiót tartott. A püspök távol volt, bérmálási uton. Alfonsz felkereste őt, hogy tisztelegjen nála, mert még nem látta őt. Ez alkalommal alázatosságának egy kitünő jelét adta. A püspök szállva volt Plato, előkelő család házánál. Mikor Alfonsz jelentkezett, épen asztalhoz készültek a vendégek. A komornok elutasitotta a szegényes külsejű papot, jönne ebéd után. Alfonsz felhasználandó az időt, betért a házi kápolnába, zsolozsmáját végzendő. De nyomban követé őt Plato Xavér, fiatal kanonok, hogy elzárja a kápolnát s durván kiutasitotta őt. „Nem engedné meg főtisztelendőséged — kéré Alfonsz — hogy elvégezném a vecsernyét?“ — „Ujra felszólitom — válaszolá a kanonok — távozzék innen. Már tegnap egy oltárteritőnket ellopták, azt hiszi ön, hogy van még fölös?“ — E szavakra nyugodtan távozott Alfonsz s elvégezte zsolozsmáját az országuton. Ujra megjelenvén a kastélyban, bejelenteté magát. Látván Plato kanonok, mily tisztelettel s mennyi gyöngédséggel fogadja a püspök az alázatos missionariust,

kimondhatlanul röstelé durva tettét, de Alfonsz arra távolról sem czélzott, oly nyugodt, oly nyájas volt, mintha mi sem érte volna őt.

(Folytatjuk.)

Várnai.

UTI EMLÉKEK OLASZORSZÁGBÓL.

Az ujabb küzdelem Olaszországban az egyházi irodalmi tevékenységet nagy mértékben fokozta. Lehetetlen megtagadni e téren az elismerést. Bármely bibliographiával foglalkozó lap nagyon meggyőzheti erről a kétkedőt. Különben is mindenki kénytelen megengedni, hogy ott a papság világmüveltsége semmi kivánni valót sem hagy hátra, ahol a kath. lapirodalom leginkább virágzik. Összehasonlitások e téren Német-, Franczia- vagy Spanyolországgal legfényesebb bizonyitékot szolgáltatnak az olasz clerus tudományosságáról. Olaszország vagy 28 millió lelket számlál — ezek közt alig 10 ezer protestans, tán 40,000 zsidó. Magam 20-nál több kath. napilapot, vagy úgyanannyi komoly tartalmu kath. havi füzetet, nem kath. napilapot pedig 50—60 körül ismerek. Hazánkról hallgatok. Nagyon szeretem. Francziaországban csak 2 kiváló polit. kath. napi lappal, a Le Monde és L'Univers-rel rendelkezik. Németország többet mutathat fel. Olaszországot, ha nem csalatkozom, egy sem mulja felül. A tudós Margotti által szerkesztett első rangú politikai lap, az „Unitá Cattolica", Francziaország korán elhunyt legnagyobb publicistája, L. Veuillott lapjának, az Univers-nek méltó társa volt mindig. A florenczi „Civiltá Cattolica", melynek hasonmása csak részben a „Stimmen aus M. Laach", az egész világ tudományos irodalmában

ismeretes. A Gioberti és Rosmini ontologicus vitákban érdekelt philosophusok épen olyan érdekkel olvasták, mint akár Günther vagy Döllinger hivei. Akinek figyelmét el nem kerülték a milanói „Scuola Cattolica“ füzeteiben a tiszaeszlári esetre vonatkozó, nálunk aligha közölhető értekezések, vagy az „Osservatore Cattolico“ czikkei, azt tapasztalhatta, hogy az olasz dialectica ereje még nem gyengült meg. A kath. irodalom felölel minden tudományágat: a tanügyet (pl. a milanói „Scuola Cattolica“, a római „Gli studii in Italia“); a természettudományokat (a nápolyi „La Scienza e fede“, a bolognai „La Scienza italiana“); a jogot (a florenzi monitore del Contenzioso, a római Annali degli avvocati di S. Pietro); a régészetet (a rivista archeologica Comóban); a történetet (a római Studii e documenti di storia e diritto) — épen úgy, mint a bölcsészetet vagy theologiát. Egy pillantás pl. a scienza e lettere, vagy az accademia romana di S. Tommaso d'Aquino kiadásaiba mindenkit felvilágosithat erről.

A papok közt a tudorok nagy számáról, a bolognai egyházmegye tanuskodhatik. Tudorai száma felülmulja a 100-at.

Magában az örökvárosban, a papság túdományosságáról tanuskodnak a pápai akademiák: az artistica congregazione dei virtuosi Al Pantheon — az Accademia dell immacula Concezione a basilica dei XII Apostoli közelében — a tiberina — az acc. di archeologia — dei nuovi lincei — di religione cattolica — liturgica — a pia unione degli ecclesiastici di S. Paolo apostolo sat.

Az általam felkeresett főiskolák — pedig sokat néztem meg — világos képet adtak az egyházi fiatalság tudományos törekvéséről, irányáról, fokáról.

A rómaiakról azért is szólók először, mert e főtanodák az olasz clerus centrumai. Mondták, hogy Ő Szentsége kivánata, mikép az olasz egyházmegyék Rómába clericusokat küldjenek kiképzés végett. Egy jeles főpap

ajkairól magam is hallottam egyházunk feje XIII. Leo ide vonatkozó óhaját a magyarokat illetőleg. A németek által Prälatenfabriknak nevezett nemes egyháziak pápai akademiáját — pontificia accademia dei nobili ecclesiastici, — ahol az egyh. diplomatia, politica economia, bibliai controversiák és idegen nyelvek számára vannak tanszékek — mellőzve, az Apollinare név alatt ismeretes pápai Seminarium; a Germano-Hungaricum collegium (máskép Università Gregoriana) a jezsuiták vezetése alatt; a propaganda és a Minerva (s. Thomae Aquin.) főiskolát emlitem fel. Mindennap rendesen egy órát szántam előadások hallgatására. Örülök, hogy megismertem őket, ha mindjárt tökéletlenül is. E négy főtanoda tudori fokokat és oklevelet ad. A Minerva és propaganda a theologia és bölcsészetből, a másik kettő ezeken kivül az egyházjogból (ius canonicum) is. A cursusok 3—4 évig tartanak. Áldozároknál el is engednek az évekből. A szigorlatok, nem úgy mint nálunk, az egyetemi tanulmányok befejezése után, hanem a collegiumok látogatása közben, meghatározott tananyag feldolgozása végével, tétetnek. Az első szigorlat, vagyis baccalaureatus, után a licentiatus és végre a tanulmányok tökéletes elvégzésekor doctoratus következik. A különbség a tárgyhalmazon kivül a vizsgatartama (1—1½ óra) és az examinatorok számában létezik. A Minervában pl. a bölcsészeti baccalaureatus és licentiatusnál 3 tanár vizsgáz, szavazataikat fehér illetve fekete babszemekkel titkon adván. Az egyházjog tudori fok elnyerésekor az Apollonián 7 tanár vizsgáz és szavaz. Egy régi franczia ismerősöm a Collegium German. Hungaricumban mult májusban nyert a theologiából tudori oklevelet. Igaz csak a dogmatikából készült. De oly nagy, oly bő anyagot kellett feldolgoznia (Mazella, Franzelin sat. munkái) a roppant tractatusokból, hogy nálunk beillik 2—3 szigorlatnak. A nagy terjedelmet persze az egységes, szabatos rendszer segélyével könnyen meggyőzik.

Az Università Gregoriana-t néha kétszer is felke-

restem napjában. Reggel 8 órakor a Pantheon körül odamenet sok fiatal abbéval találkoztam. Az úgy látszik, mind odasietett. A jelenlegi egyetem-épület külseje, belseje nem sokat mutat. Nagyon fel kell használni minden talpalatnyi tért. Az olasz kormány mindenre reáteszi kezét, úgy hogy örülnie kell azon tanintézetnek, melyet kivételkép részben meghagynak még. Engem a jogi előadások érdekeltek különösen. A kapu alatt balra van egy tanterem. Keskeny, hosszukás. Meglátszik rajta, hogy folyosó volt előbb. A teremben 80—100 hallgatót találtam. Voltak köztök német áldozárok, vagy 10, az Anima és a Vatican mellett levő Maria in Campo Santo német hospitiumokból; ezek közt theologiae doctorok is német főiskolákról. Láttam magyar és német clericusokat abban a Collegium germanico-hungaricum növendékeit jellemző vérvörös talarisban; a többi, nem tudom, hány egyházmegye-, rend- és nemzethez tartozott. Csak néhány perczig vártam a benevolus auditorok utolsó padjában. A professor, P. Wernds, születésére német, nagyon pontos volt. 8-kor jött 9-kor távozott. Még a szót is abban hagyta. Erős, csontos alak, komoly vonásokkal, melyek a társalgás alkalmával mosolygó szelidségük által mindenkit megnyertek. Latinul beszélt, mély historico-criticus tudománynyal, Philipps modorát egyesitvén a legisták pontos, határozott commentatiójával. Előadásait titulusok szerint tartá. Az illető források: római, canonjog, tridentinum stb. és az irodalom felsorolása után, a definitiókat propositio alakjában tollba mondatolta. Azután kifejtette azokat oly érdekkel, hogy lehetetlen volt nem vigyázni. Az az egy óra nagyon rövidnek tünt fel mindenkinek. A házassági akadályok közől az archeologia canonicához tartozó Servitutis Status és cognatio különféle fajait tárgyalta. A cognatio legalisról ily határozott és világos értekezést még nem olvastam. Alapos ismereteit az emlitett német Campo Santoban csodáltam meg igazán a magyar jog terén is. Ezen elég tágas, német zarándokok felvételére szolgáló intézetben

vagy 10 német áldozár, capellano al campo Santo minőségben, tartózkodik. Németország és Ausztria egyes megyéiből küldik ide őket püspökeik, ahol, rendesen 2 éven át, komoly tudományokkal foglalkoznak, valamely főiskolát látogatván. Itt szokott hetenkint egyszer P. Wernds 10--15 egybegyült honfitársaival, kik mind végzett hallgatók a német főiskolákról egyházjogba vágó tudományos kérdések fölött vitatkozni. Valamennyien egy nagy asztal körül ültünk. Hogy kedélyesebb, bizalmasabb szine legyen az egésznek, több kisebb pohárban azzal a jó vörös nektárral szolgáltak, mely laetificat cor hominis, és mint egy hires tanár Rómában Fr. tudós abban az időben hozzáadni szokta, non contristat cor mulieris. Máskép nem mernének tán ilyen nagy ember előtt, mint P. W. szólni sem. Egyik fiatal pap a mult összejövetel alkalmával kitűzött tárgyról irt értekezését olvasta fel, melyet azután sorra megbiráltunk. Végre az egész társaság lelke, a főszemély, a tanár, döntvényt hoz. Abba mindnyájan belenyugosznak azután szépen, csendesen. Midőn nekem kellett véleményt adni az értekezésről, a jeles tanár valóságos digressiót tett a magyar jog idetartozó intézkedéseiről. — Sok, nagyon sok jutott eszembe az előadás után. Nehéz volna elhallgatnom ezeket a gondolatokat is, ha az irigység, és nem a szeretet keltette volna fel azokat bennem. A campo Santo és ezzel mindenben egyező All'Anima teuton intézetekben vagy 30 német rendemezett — egy magyar jogban igy nevezik az ordinatiót — fiatal pályavégzettnek nyujtatik alkalom magasabb kiképeztetésre. Ellátják őket mindennel, még apró pénzzel is. A római főiskolák mindegyikében találkoztam velök. Magyart sehol sem láttam. Igaz a collegium germanico-hungaricumban taval vagy 80—90 német clericussal 10 magyar fiu is tanult bölcsészetet és theologiát. Hallottam, hogy bold. gr. Zichy, Ő Szentsége 4, illetve most 5 kamarásainak egyike, azon volt, hogy számuk 16-ra emeltessék. Ámde mint aféle kezdők, e fiuk csak alapot nyernek Rómában. A tudományos képzés

foka azért nem hasonlitható össze azon németekével, akik egyemet végezve, az illető tudományág anyaga fölött áttekintéssel birván, a már igy nyert szilárd alapra épitenek. Este az Animaban conferentia volt. Jeles Vicerectora Dr. J. értekezett több német előtt de quomodo petendis dispensationibus. Practice kezelte, maga is capellanus nationis germanicae, és több német egyházmegye római agense levén.

Rómában a ius canonicumot a főiskolában nem egy tanár adja elő. Az institutiókon kivül, melyek a corpus iuris romani szerint adatnak elő és azt tartalmazzák körülbelül, amit részben egyházjogi tankönyveink, magát a corpus iuris canonici textusát magyarázzák a titulusok szerint. Ottlétem alatt az universitas Gregorianában P. Sanguinetti (délut. 4 1/4—5 1/4 ór.) S. J. magyarázta az institutiókat 30—40 hallgatónak. Ezek közt dominikanusok is voltak, mert a minervában nincs ius canon cathedra. A tit. X. de episcopis beszélt világos latin nyelven. A gallicanismus és josephinismus ellenében határozottan taglalta, hogy fons iurisdictionis ecclesiasticae est romanus Pontifex; unde per modum officii, quod huic incumbit, competit episcopis (Non ad beneplacitum romani pontificis, qui in casu tantum speciali potest adimere illam, nec omnibus) sat. — Hogy a római jog kiváló figyelemben részesül, meggyőztek P. Baldi előadásai (5—6 este). Előbb ügyvéd volt. Fiatal ember, 40 év körül. Előadása élettelennek tünt fel a többi tanáréhoz képest. Egy negyed óráig dictált, azután fejtegetésekbe bocsátkozott de calumnia eiusque poenis. Roppant eszmebősége és glossái közt a tárgyfonal majd csak elveszett előttem. A jezsuiták, azt hiszem, nem értik a calumniare audacter, oly vonzóan, hatásosan, mint elleneik. — A tanárok a Gregoriana universitasban valamennyien jezsuiták. Leglátogatottabbak is. Van 600 hallgatója, kik közt 350 dogmaticai előadásokra jár. Az órák, mint minden főiskolában az Ave Maria szerint, folyton változik. Az Ave előtt télen nyáron 2 1/2 órával előbb kezdik az előadást. Szün-

idő jul., aug., szeptemberre esik. A bölcsészeti kart itt áldozárok is látogatják. Meghallgattam P. Maria-t. Liberatorét követi. Vagy 80-an ültünk a keskeny hosszú szála még keskenyebb, kis padjaiban. De ente et eius notione szólt idealis professori erős hangon. — P. Feretti világos előadása ex philosophia morali szintén nagyon tetszett. (8—9 reggel). A iura potestatis civilis: leges ferendi, iudicandi et exequendi-t fejtegette épen; utána a iura imperantium et subditorum. A nagy teremben jó sokan voltunk. Saját iratait használja. Beletekintettem. Az első részben: de fine hominis — actibus humanis — lege morali — conscientia; a II.-ban: de iure et officio (iure sociali, famil. civit.) és iure individuali értekezik. Az előadás végén következtek az objectiók. Azt vélem, hogy nálunk a Gury-féle moralis könyveket azért tartják kevésbé alkalmasoknak iskolai czélokra, mert épen nem fordulnak bennök elő oly dolgok, minőket Rómában a bölcsészeti leczkék tökéletesen pótolnak. Nagy hiba volna mindenesetre a Gury-féle rendszerből elitélni a moralis előadásokat Olaszországban, minthogy az Italiában előrebocsátott bölcsészeti előismeretek Gury-t tökéletesen kiegészítik. — Ugyane collegiumban voltam jelen a nagynevű Cornoldi S. J. atya előadásán. Minden héten egyszer beszél. A legnagyobb teremben tán 40-en jöttünk össze. Szintén értekezett, oly érdekkel, mely őt a legkedveltebb tanárok sorába emeli. A legnagyobb mélységet bámulandó világos kifejezésekkel egyesíti. Themájára még emlékszem. Előrebocsátván, hogy s. Thomas non est confundendus cum thomismo, de actione Dei et voluntatis humanae szólt. Deus tantum determinat ad agendum. Azután hivatkozással Gudenusra felhozta, hogy Deus movet omnes omnino causas ad agendum; obiiciendo menti bonum i. e. movendo voluntatem ad bonum vel finem; — hogy molitio Dei est praevia, recipitur non in effectu sed in causa; — hogy sz. Tamásnál non est vestigium praedeterminationis physicae sat. Nem dicsekvésből irom le az előadásokat. Másokat tartok szem előtt

akik tudják az ilyen dolgokat. Én csak értem, — de megvallom, nem tudom.

P. Cornoldi után az Academia s. Thomae Aq. másik jeles tagját P. Mazella-t S. J. a Minerva-téren levő accademia dei nobili ecclesiastici épületében, mely az accad. s. Thom. helyiségeit is magában foglalja, hallottam. A könyvtárban gyültünk össze d. e. 10 órakor. Itt Pecci és Zigliara bibornokok oldala mellett az öreg Liberatoret és az acad. thom. több tagját. P. Mazella, a gregor. universitas studiorum praefectusa, valamivel fiatalabb, mint Cornoldi; úgy 50 körül. Lehet azonban, hogy tévedek. Tudós emberek korát oly nehéz eltalálni, mint asszonyokét. Azok többet, ezek kevesebbet mutatnak — a realitásban. — De concupiscentia sensitiva irascibili et appetitiva — olvasott, egy óra hosszat, olaszul, 60 fiatal ember számára erős, monoton hangon, oly sebesen, hogy olvashatott volna akár magyarul is, én meg nem értettem volna. Szerencsére kinyomatják akademia közlönyében. Máskép bizony a könyvtárban maradt volna az a tudós értekezés. Mondják, hogy P. Cornoldi vagy Liberatore szokott megjegyzéseket tenni ilyen alkalmakkor. Ez egyszer elmaradt. Az academicusok minden hóban egy ilyen felolvasást tartanak. Én sem kivánnék kétszer belőle.

Leo Ő Szentsége, mint ismeretes, felállitván a 30 tagu (10 Rómából, 10 Italiából, 10 azonkivül) Accademia s. Thomae Aquinatis-t, Rómában szabad iskolát nyitott azok számára, akik a bölcsészetben — iuxta mentem Dris angelici — ki akarják képezni magokat. Tagjai csak végzett bölcsészethallgatók lehetnek. Két évi cursus után ha az akademiai rendes összejöveteleken részt vettek, melyeken felváltva tartatnak akademikusok dissertatiókat és 3 ifju scholastikai alakban disputál, vizsgára jelentkezhetnek. A vizsga 2 óráig tart és a scholastica alapvonalaira terjed ki. 4 academikus vizsgál. A diploma feljogosit sz. Tamás tanitására, az illető püspök engedélye

mellett és azon jogokat adja, minőket más bölcs. akademiák tudori oklevele.

Sz. Tamás tisztelői a Minervába — a domonkosok főiskolájába — sietnek. Itt a már 46 éves korában bibornokká lett Zigliara utóda a nagyon fiatalnak látszó P. Buonpensiere. Már neve is philosophust árul el. Tüzes, mozgékony olasz. Hallgatója kevés volt, tán 10 — de majd ugyannyi országból: Hollandia, Német-, Franczia- és Olaszországból. A kis szobába nem is fért volna el sok ember. Az olasz kormány nem törődik marad-e még a thomisták számára hely vagy nem. A pater 8—9-ig tartott előadást. Critikája élessége meglepett, midőn oly könnyedén, értelmesen bonczolgatta Kant bölcsészetének alaptanait, a principia evidentia, illetve principium contradictionis fejtegetésénél. Tankönyv Zigliara. Legjobban tetszett, midőn zsebéből nem tudom hány kulcsot vett elő; melléjök az asztalra rakta a tintatartót, krétát és minden mozgatható tárgyat. Azután mindegyiköknek nevet adott — a lélek egyik tehetsége vagy működése szerint. A szokatlan szemléltető módszer annyira elővett, hogy érdekes evidens magyarázata miatt épen a magyarázott evidens dolgokról legkevesebbet jegyeztem meg tán. A végén kérdezték van-e difficultás? Én persze — hallgattam. Nem akartam úgy megijeszteni tanáromat, mint az a magyar tudós egyházi, ki itt évek előtt disputa alkalmával Opponens-nek vállalkozott; — gyakorlatlansága a scholasticai formákban még sokak emlékében élhet; — defendens örömében tán szerepet cserélt; — a meglepett tanár pedig az opponáló — védhette irgalomból.

A Minervában a főtárgy természetesen Sz. Tamás philosophiája. A bölcsészet minden ágát tanitják: physica, astronomia, mathesis sat. Ez vonz ide legtöbb hallgatót.

A gymnasium és lyceumot is magában egyesitő pápai, Apollinarénak is nevezett római főtanintézetben, Seminario pontificio romano-ban, mint észrevettem, a böl-

csészeti órákat idegenek, legalább áldozárok nem látogatják. Azt hiszem, a sok fiatal seminarista közt, nagyon feltünnék egy-egy borotvált arcz. Őszhaj plane rikító volna itt. Annál inkább keresik fel idegenek a facoltà legale-t (a jogot) és theologiát. E felsőbb tantárgyak 4 teremben adatnak elő. Az 1-ben: institutiones iuris canon. civilis, criminalis; a 2-ban: loci theologici, S. Scriptura, hebraica lingua és philosophia superior; 3-ban: theologia dogmat., moralis, historica eccles.; 4-ben; textus civil. et canonicus. Nem is kell mondanom, hogy a különböző tárgyak külön meghatározott órák és tanárokkal birnak. Leo pápa Ő szentsége nagy figyelemmel kiséri intézete működését. A főiskola hallgatói emlitették, hogy a pápa nem egy szünnapot beszüntetett már. A számos tanár közt egy kis embert mutattak zöld szinű zsinórral kalapján. Püspök volt. A berendezés mintaszerű. A Seminariumban van gymnasium és lyceum is a megfelelő természettudományi musuaeumok és IX. Pius által alapitott könyvtárral. A sok látogató a legérdekesb képet nyujtja. Kis 8—10 éves fiuk és kifejlődött férfiak járnak fel alá a folyosókon. A római intézeteken és Olaszország clerusán kivül képviselve van, azt tartom, az egész világ. Ilyen vegyes publicum párját ritkítja a világon. A legalis facultáson 2 tanár pro textu iuris canonici, 2 pro textu civili (romano), és 1 pro institutionibus van. Hallottam itt ius criminale-t is egy délután 4 órakor. A jókora teremben majd semmit sem értettem. Ha jól tudom, az alap a codex romanus volt, és de reo beszéltek. 8 hallgatója volt a tanárnak. A szám nem busithatta különben az öreg urat, mert nagyon jó kedve volt. Úgy meg tudta nevettetni hallgatóságát. Santi professor már a can. textust (8—9 óra reggel) 76 hallgató előtt fejtegette, de officio episcopi. Gyors beszédű, de világos és jól érthető a 60 éves úr. Jegyzetei vannak. — Cavaginus professor oly szépen, csendesen ad elő, mint valami német tanár. ($4\frac{1}{2}$—$5\frac{1}{2}$): Studiuma litographirozva van. Olvas, kivéve megjegyzéseit. De iuramento szólt a Textus canon. szerint. 60 hallgatója közt sok szerzetes,

franczia, amerikai, német, olasz volt. Nagyon pontos. Sokat tanulhatni tőle.

A negyedik főiskolát, az Urbanum collegium de propaganda fide, egy chartumi német missionarius társaságában kerestem fel. Ő mutatott meg mindent. Szerecsent is hozott magával onnan Afrikából. Kifejlődött, nagy fiu volt, a bari négerek törzséből. El sem hittem, hogy csak 15 éves. A szegény fiu sokat szenvedett. A római levegőt már nem birta el. Nagyon erősnek találta. Cairótól kezdve folyton betegeskedett. Azt véltem, azért is oly véres szemének fehére. Nem tudtam, hogy ilyen a néger szem. Kedvét egészen elvette az olasz kiváncsiság. Mikor Nápolyban járt — ahol szerecsenek részére intézet létezik, csak ugy, mint Veronában, afrikai missionariusok számára — nem akarták elhinni, hogy nem festi magát. Megtörtént, hogy olaszok ujjokat nyálazták meg és azután megkisérlették ledörgölni arczáról azt a kávé-feketés szint. A jó fiu annyira megijedt, hogy még Rómában is fejére huzta nagy shawl-ját, ha utczára lépett. Különben tehetséges ifju volt. Olaszul is értett. Engem legjobban meghatott hite. Betegségében azt hiszem, ez több erőt adott neki, mint minden patikaszer. — A missionarius emlité, hogy a lapok rosszul vannak értesülve a chartumi eseményekről. A hires makdi (hamis próféta) — egy év előtt történteket irok le — akkor még csak 3 missioállomást pusztitott el. Eleinte ács, utóbb olyan arabs káplánféle, végre Scheik (archipresbyter) lett. Cisternában lakott, honnan csak pénteken bujt elő a moscheát felkeresni. Bucsus csoportok jártak hozzá, mert szentnek tartották. Kezdetben leverésére 50 porosz elég lett volna. 1881-ki aug. 13-án 300 embert küldtek ellene. De ezek nem mertek reá lőni. Oda is vesztek. Csak 70 menekült meg. Később makdi erődöt is ostromolt, mely alkalommal 2 hivőt, 4 papot és 7 apáczát fogott el. Ruháiktól megfosztva, a forró nap sugarinak tették ki a foglyokat és lándzsával hithagyásra kényszeritették. Persze hasztalanul. Az áldozatok közöl 4 meghalt. Tavaly a makdi már 200

ezer arabsnak parancsolt. Chartumon kivül, mindent elpusztitott. Chartum egyébiránt európaira nézve nagyon critikus hely. Árnyékban (decemb. januárt kivéve) 29° R. Nagyon kevés ér el 3—4 évet. Az én missionariusomon Európában, Gratzban tört ki a láz, melyet onnan hozott. Nem sok kellett. Közel állott hozzá, hogy megszabaditsa tőle örökre a halál. Az eucalyptus fa nem használ ott. 300-ból csak 1 eredt meg. Chartum 45—50 ezer lakossal bir. $^3/_4$ része rabszolga. A hivatalnokok pénzelnek a rabszolgákból. A missio itt vagy 6 áldozárral bir. Előbb Cairóban volt külön háza, melynek növendékei most a jezsuitákat kötelesek felkeresni a propaganda parancsából. A hittéritői állomás alapitója, ha jól tudom, osztrák volt. Utódai, ugy látszik, Austria-Magyarország nymbusát emelik, épen ugy, mint a franczia hittéritők a távol keleten nemzetükét, vagy a propaganda a hálátlan és ügyetlen Olaszországét.

A propaganda 117 növendéket — ezek közt csak egyet az állhatlan chinai népből — számlált tavaly. Feje Simeoni bibornok. Most is sajnálom, hogy nem hallgattam a jó missionariusra. Nagyon hitt, hogy tisztelegjek vele a bibornoknál. Este 10 órakor szoktak látogatásokat fogadni. Hergenröther bibornok is ekkor fogadott. A congregatiók és egyéb teendőik nagyon elfoglalják őket. Hanem utas ember korábban fekszik le, hogy kora reggel láthassa a legérdekesebb templomokat a világon vagy tehessen kirándulásokat. A késő tisztelgés ilyformán elmaradt. A propagandában mindennap 4 órán át tartanak előadásokat. Csütörtök és ünnepnapon szünet van. Az iskolai órákon kivül naponkint nyáron 4, télen $4^1/_2$ órát magántanulásra, illetve előkészületre az előadásokra forditanak. $12^1/_4$-kor délben ebéd. Leves, gyümölcs, bor, kenyér mellé 2 tál ételt adnak. Este $8^1/_2$-kor 1 tál étel van. Az Ave Maria (Ur angyala) szerint változik az ebéd és vacsora idő. Igazán Madonna-ország. Napjában $1^3/_4$ órai sétát tesznek. Beszéltünk a négerekkel. Csak 2 van. Az egyik apja (a denki törzsből) Scheik (főnök), anyja rabnő

volt. Bilincseit maga a nagyhirű missionarius, Comboni püspök, kinek most akarnak Veronában emléket emelni, ráspolta le. A fiu arczszine a szokottnál fehérebb volt. A sok időig szitt idegen levegő hatása meglátszott rajta nagyon. Olaszul tökéletesen beszélt. A szivem fájt, midőn megtudtam, hogy vért hány és szivbajban szenved. Nem tudom, meglátja-e szülőföldjét — valahára. Úgy kértem a missionariust, hogy mielőbb vigye haza. Ott tán nem olyan hamar fog meghalni. Társa a furani törzsből már jobban nézett ki. — A 40,000 kötetes könyvtár több nyelven mutathat fel tán munkákat, mint a leghiresebb bibliothekák. Mexicoból 7 kötetből álló hyerogliphás munkát mutattak. Csak 100 példányt nyomattak. Az én betűim pótolhatnák. (Igen olvashatók. Szedő.)

A bölcsészet és theologia mellett, melyekből tudori oklevelet is nyerhetni, tanitják a zsidó, arabs, syr, görög, armen és chinai nyelveket. A szép nyelvek egyébiránt bizonyitják, hogy az előadások leginkább csak propaganda növendékek számára szánvák; habár kivülről is felkeresik; pl. a sz. András-templom mellett, a Quirinál alatt levő amerikai collegium növendékei.

Egyáltalán Róma tanintézetekben nagyon gazdag. Igy az Apollinarén kivül létezik a Seminarium provinciale pontificium, azután a vaticanum, amelyben a gymnasiumi tantárgyak szintén egyesitve adatnak elő a bölcsészeti és theologiai tudomány-ágakkal. Felsőolaszország egyházmegyéi számára alapitották a Sz. Ambrus és Károlyról czimzett papnevelő intézetet. Az egyes nemzetek is birnak tudományos nevelő intézetekkel, mint pl. a görögök és rutenok, az irlandiak, angolok, scotok, lengyelek, franczíák, amerikaiak. Az Armenum collegium-ot XIII. Leo m. é. mart. 1-én alapitotta, melybe az örmény egyházmegyék humaniórákat végzett papnövendékeket küldenek, akik szintén a propagandát látogatják. A pápa tervét már XIII. Gergely akarta valósitani 1584-ben, de halála megakadályozta. Az eszmét IX. Pius alatt a Rómába jött armen püspökök kezdték feleleveniteni. A sz. ferencziek

collegiuma sz. Bonaventura nevét viseli. A rend hazánkat látogató generalisa e hóban emlité, hogy terve minden országból, Magyarországból is, egyes jelesebb fiatal egyéneket Rómában képeztetni ki. — A szigorú Monte — Cassinoi benczék is küldenek ujabban növendékeket az Ambrogio-Collegiumba, ahol az Abbas generalis lakik; kik azután a főiskolákat keresik fel. Az első római tudort nehány hó előtt küldték az északamerikai missioba.

A benyomás, melyet a római főiskolák reám tettek, a legjobb. Sokáig, tán egy évig, gondolkodtam arról, hogyan tölthetnék Rómában 1—2 évet. Annyira lebilincseltek az előadások. Igaz, az egészség is tekintetbe jön idegen embernél. A nedves hideg a téli hónapokban nagyon gyötör. Egy német úr dicsekedett, hogy egy egész évet kibirt — betegség nélkül. Aki teheti, fűttet is. Az idegenek számára alapitott intézetek előljárói meg is kérik az illető megyés püspököket, hogy nagyon erős embereket küldjenek. Az előny mégis, a szellem, melyet nyujtanak, megérdemel egy kis szenvedést. Az életmód nem jön tekintetbe. A siestát (délutáni alvást) és mindennapi sétát — e két elkerülhetlen dolgot Olaszországban — könnyű megszokni, ételeket pedig olyanokat is készithetni, minőket az illetők hazájukban is esznek.

Hogy mily jelentőséggel birnak az „Aeterni Patris“ pápai körlevél óta a római főtanodák, mutatja a hallgatók nagy száma és a Rómában divó előadási rendszernek mindinkább feltünő módon terjedő elfogadása — más országokban is. A gregoriana università-ban 1878—9-ben, tehát az „Aeterni Patris“ encyclica előtt, a theologiai kar 200, a bölcsészeti 132, a canoni (textus) 15 hallgatóval birt. Az encyclica után 1882—3-ban a theologiát 327, bölcsészetet 197, a canonicum ius-t 50 hallgatta. A növekvés tehát 227. Ide nincsenek számitva a theologiai karhoz tartozó moralis és kanonjogi institutiókat látogatók, valamint a Tamás római akademia azon növendékei sem, akik bölcsészeti cursust végezvén, bővebb kiképzés kedvéért külön teremben jönnek össze, ahol egy acade-

micus magyarázza sz. Tamást. Ugyanez áll az Apollinaris és Propagandáról, megfelelő arányban. Nem is csodálom már, ha e főtanodák után már nemcsak Franczia- és Olaszország, de Németország, Anglia és Amerika is rajong. A pápaság intézményének köszönheti Italia a XVI. századig Európában gyakorlott tudományos fölényt. Ezen intézmény teheti egyedül nagygyá a szellemi téren is ujra — Olaszországot.

Gr.

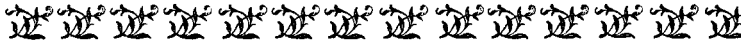

HORROR CAUSAE FINALIS.

(Vége.)

Még kevésbé okadatolt az öröklés föltevése azon ösztönöknél, melyeket tanulni általában nem lehet; mert ha kifejlődött állattal állunk is szemközt, mely damus sed non concedimus tanulha tna, de nincs alkalma arra miután csak egy esetben s meghatározott körülmények, közt lép föl az egyik vagy a másik ösztön érvényesülése. Mikép lehet valamihez szokni ami egyszer, a tanulásra egészen alkalmatlan körülmények közt történt? Azonkivül az ösztön következtében az állat, a leghatározottabban és legszabatosabban oly számitással működik, hogy az emberi ész önkénytelenül elégtelennek ismeri a tanulás és megszokásból származtatni az állat csodálatos magaviseletét, s mert evvel szemben minden tényezőt, mely a kifejlődött természethez járulna, tehetetlennek itél, a világot kormányzó bölcseséghez folya modik. Ott a természetrajzban kell a czélszerüség argumentumait a szemlélhetőség ellentállhatlan erejében látni és párhuzamba állitani a modern tudomány „természetes fejlődésével.“ Az ily érvek erejét jó lesz önmagunkon tapasztalni; e czélból lefordítom P. Peschnek egyik leirását: „figyel-

meztetünk az attelabidák egyik fajára. Hogy e faju bogár ki ne veszszen, szükséges, hogy a ritka tojások és álczák sokféle ellenség ellen megvédessenek. Midőn a tojásból lábrakel, élelmül száraz lombot kiván és gyengéd szervezetének meg kell védetnie a kedvezőtlen időjárás ellen. E czélból a bogár nyirfalevélből tölcsért göngyölit, melyben figyelmes vizsgálat után csodálatos remekműre ismerünk. Miután a bogár a levél középidegét átharapta, hogy a nedv nagyobb mérvű bejuthatását megakadályozza, a levél jobb részén egy álló, bal oldalán ennek megfelelőleg egy fekvő S görbe vonalat hasit ormányával. Ez által megoldja a felsőbb mathesis nehéz feladványát: az evolvendából az evolutát construálni. Ezen számtani problema a legalkalmasabb műtét, hogy egy nyirfalevélből az erő, az idő és anyag lehető legnagyobb megtakaritásával egy szorosan zárt tölcsért alakitsunk. Megfigyelendő az is, hogy a kis mathematikus a levél változatos alakja és neme szerint eljárásában másmás utat módot követ, de mindig a legczélszerűbben."[1])

Ime, a legbegyőzőbb argumentatio menete a természetrajz érdekes tüneményei közt vonul el; a philosophia csak néhány axiomát ad kisérőül, melyek az ösztön határozott és határolt typusára, szivósságára, csodálatos bonyolódottságára, minden durva mechanismussal ellentétben álló czélszerűségre szoritkoznak. Aki ezen gondolatok által vezérelt megfigyeléssel megy végig a mezőn, a rét és bokrok tarka lakói közt, szemlélvén a pillangót, mely petéit elhelyezi, a hernyót, mely a levél szélet fürészeli, a hangyaköztársaságot, mely emeletes házakat és termeket rak, a póknak szövedékeit s e kegyetlen kötéltánczos iramlását; aki azután innen a mezőről az erdőbe téved, s ez élő góth egyházban szemmel kiséri a rovarok és bogarak millióit, mindenik fajt más élettel, ruhával, ügyességgel s mig lábai körül nyüzsög a sürgölődő kis munkások serege s minden fűszálon más más bogárka,

[1] Pesch. Die grossen Welthräthsel. 375 lap.

tarka pettyekkel, sok piczi kis lábbal reng és hintálózik, addig az erdőn végigjáró és hangzó lágy melódiákkal elvegyül a fák gallyaiban fészkelő madarkák éneke: azt nehezen fogják kielégiteni Darwinnak még oly bőséges adathalmazai, melyek most is érvényesülnek, de nem a czélszerűségtanának mellőzésére, hanem a czélszerűség szolgálatában mint mérséklő, és nemesitő tényezők. Nem is kell fönakadni az „exakt tudósok" mosolyán, kik a természet ily józan, de fölfogásuk szerint ily laikus szemléletét souverain megvetéssel ignorálják. Nem jó hurt penget Lange, aki regényes vadászati kalandok és historiákból semmit sem akar tanulni a fajok meghatározására nézve, hiszen a drága pénzen fölállitott aquariumok nem nélkülözik a regényességet, s mégis mennyi csodaérvet kutatnak ki belőlük. Ki nem elégit és veszélyes dolog, a természetet, amint él és működik a boncztan mészárszékeiből kimeritőleg megfejteni akarni. Ha megölöd és szétdarabolod, ne mond: ime az állat összes alkatrészei! mit felelünk mi arra? a holté igen, nem az élőé. Az ily tudományos kutatókat ecsetelik Goethe szavai:

Wer will was Lebendig's erkennen und beschreiben,
Sucht erst den Geist hinauszutreiben,
Dann hat er die Theile in seiner Hand,
Fehlt leider nur das geistige Band.

A természettudománynak, mig elveinek és kaptafáinak megakar felelni, Darwin létért való küzdelmére és a többi axiomára kell visszavezetnie az egész természetet. A kisérletek oly mély nyugalomban és háborithatlan békében hagyják meggyőződésünket, hogy a legnagyobb bizalommal nézünk a jövő elé. De ha Darwin axiomáival be nem éri s „természetes fejlődést" emleget, akkor saját elveivel jő ellenkezésbe; mert ha a „természetes fejlődés" az elemek harczától és az általunk fölfogható természetes befolyások és tényezőktől különbözik, s az anyagnak valamely benső irányát és törekvését jelezi, akkor a modern tudománynak üldözőbe kell vennie min-

den ily fogalmat, mely a magyarázat „szemlélhetőségével“ nem dicsekszik. A modern tudomány daczára az ily üldöző kötelesség látszatának, nem érzi magát indittatva, hogy a „természetes fejlődés“ lábrakapott fogalmával ellenséges érzületek és tettlegességekbe bocsátkozzék. E pontban nincs köztük szoros egység. — Vannak nagynevű természettudósok, kik a Darwintól való elpártolás árán fogalmainak más irányt és értelmet adnak: pl. Nägeli. Ezek azt gondolják, hogy nem elég Darwinnal a természet eredetét külső tényezők összejátszásából fejtegetni, hanem szükséges az anyagban és a szervezetekben nyugvó belső okokra is tekintettel lenni. Ezen belső okok positiv hatói lesznek a fejlődésnek, melyek magában az anyagban rejlenek, s következőleg nagyrészt ezekre is kell visszavezetni a lények változásait. Halljuk Langet: Megegyezünk Köllikerrel, hogy a fejlődés positiv okaira is van szükségünk, melyek a szervezetek belső elrendezésében birják forrásunkat“; máshol pedig: „Kölliker megjegyzi, hogy úgy Darwin mint követői a Variatiok magyarázásában belső okokra is gondoltak: hanem midőn ezt tették, eltávoztak hypothesiseik alapjáról, s azok részére állottak, akik fejlődési törvényt fogadnak el és az organismusokban rejtőző belső hatókat jelölik meg az átváltozások okaiul.“

Ezek véleménye szerint a „természetes fejlődés“ törvénynyé létesiti azt, hogy az alakulások és változások valamely meghatározott irányban, „mintegy eléjük irt uton“ mozogjanak. Mit kell erre mondanunk?

Sokszor a legellentétesebb vélemények is találkoznak valamely pontban, de néha meg az ellentétes vélemény, a homlokegyenest ellenkező elvekből kiinduló hypothesis épen a vitatott és meghurczolt ponthoz közeledik nem döntve, hanem épitve, nem tagadva, de állítva: például, midőn a mult század „philosophiája“ minden cultus és religio számüzetését akarta kivívni, helyükbe az ész cultusát állitotta, s talán papokat is rendelt volna e bohózatnak. Igy történt az tárgyunkban. Az „exakt tudo-

mány" tényeket, ütést, lökést, markolható tényezőket szedett össze a physika és chemia ismert erőtáraiból, hogy tagadva minden czélirányosságot és czélra való törekvést megfejtse a világot, s mégis a merész röpülésben szárnyszegetten folyamodik a külső tényezőkön kivül, a belső hatókhoz, a „természetes fejlődéshez", mely irányt is, törekvést is mond, de nemcsak physikai és chemiai erőkből alakult, mert ezeken kivül s ezek fölött áll. Ugyan mi lesz az a „természetes fejlődési törvény"? Talán czélirányosság? ez természetesen nem lesz, mert ellenkezik a sablonnal, inkább azt mondják, a jövő titkai közt rejlik; vagy pedig visszatérve az elégtelen tényezőkhöz, a kifejlődés törvényét s változatosságait a chemiai vegyületbe, a fehérnyerészek tömecshalmazatába fektetik, melyek a szemnek és vizsgáló eszközeinknek különbséget ugyan nem mutatnak, de mégis különbözőknek kell lenniök, mert különben honnan a különböző eredmény? (s különösen azt kellene mondaniok: mert különben bajban van az „exakt tudomány".) Nem méltányos-e részünkről ily logikai borjúszökelések láttára a megjegyzés: hátha itt más tényező, még pedig az elátkozott czélirányosság szerepel?

A természettudomány soha sem bir az anyagi erők, a chemiai vegyületeken túllépni, s ha néha ösztönöztetve érzi magát valami más tényezőkhöz például az ismeretlen" fejlődés törvényéhez" folyamodni, csakhamar visszaesik anyagi erői és vegyületei közé, s az ismeretlen „fejlődési törvényt" ismertté teszi vagyis anyagi tényezővé. Összefoglalva az anyagelvű világnézetet, a mindenség megfejtéseül nyerjük e rövid, de mindent magába foglaló kijelentést: az anyag és vegyületei adják összhatásaik ezen specialis-esetét, a világot. A teleologia ráfeleli: ez nem magyarázat, hanem vakeset; s a részletek megvitatásában utóvégre is mindig ezen pontra tér vissza a nehézség. A két ellenfél methodusa azután megfelel a két alapfölfogásnak, s ezeket megvédeni s födözni törekszik. Az „exakt tudomány" a természetben nyilvánuló czélirá-

nyosságot lehetőleg csorbitja s megnyirbálja, azáltal hogy a szembeszökő czélszerű szervezeteket kevésbé tökéletesebbekből, ezeket ismét egyszerübbekből származtatja, mig végre az ősnemzésben a szerves élet legtökéletlenebb ősalakjait találja föl: a teleologia pedig ellenkező irányban mozog, a czélszerűt nem keletkezteti czélszerűtlenből, hanem megőrzi a typusokat természeteikkel és ösztöneikkel, s ezáltal előtérbe helyezi a czélszerűség uralmát a természetben.

A két világnézet alapjainak s eljárásának ily világos szétszedésében mindenki észreveszi, hogy a modern természettudományi fölfogás semmikép sem kerüli ki a vádat, hogy a véletlent, a vakesetet szerepelteti. Mondja ugyan, hogy a véletlen csak relativ, vagyis, hogy csak mi tartunk véletlennek valamit, aminek okát nem ismerjük, de a kibeszélés elégtelen, mert bármily anyagi tényezőkkel szemben legyenek ismertek, vagy ismeretlenek, ha csak anyagiak, érvényesül a vád.

S mi az, ami a természettudomány minden kitérését ismeretlen erőkre és törvényekre, melyek szerint kezdettől fogva minden szükségszerüen ezen világrenddé nőtte ki magát, erejétől és sikerétől megfosztja? Azon körülmény, hogy jóllehet mindnyájan elismerjük az anyag örök törvényeit, az essencziák szükségszerűségét, mindennek ami történik, természetes lefolyását; de az anyagelviség épugy mint mi, elismeri, hogy a fönálló világrend, a lehetőségnek egyik specialis esete, másodszor, hogy az anyagi erők és tömegek kombinácziói sok positiv meghatározást engednek meg, sőt követelnek. Mindezen positiv meghatározást az anyagelvi nézet avval elégíti ki: történt, hogy a positiv meghatározások épen ily arányban és irányban voltak föllelhetők, melyekben ezen világrend specialis esete végkifejlődéskép adva volt. Hozzáteszik, hogy a dolgok, a positiv meghatározások ezen állapota valóság, s nem kell a lehetőségekkel törődni; a valóság kizár minden más lehetőséget; sőt a lehetőség csak a mi fogalmunk; s ennek átültetése a természet

valóságába hozza elő a rettenetes zavart. — A lehetőség illyetén jellemzése s elpárologtatása a legradikálisabb eszköz, hogy a materialismus háboritlanul haladjon utain, nem fejti meg e nehézséget, hanem átugorja! Csakhogy mig valaki a lehetőségről más véleménynyel van, addig a nehézség megmarad érvényében. A természettudomány által emlegetett szükségszerűségnek és a positiv meghatározások viszonyát találólag lehet összehasonlitani a számtan törvényeivel és azok fonalán végrehajtott egyes feladványokkal. A számtan törvényei szükségszerüek, a dolgok mennyiségeinek örök viszonyaiból származnak. ime bennök birjuk az örök szükségszerűség momentumát; — a föladvány nyujtja a positiv meghatározásokat, különböző föladványok, különböző meghatározásokat adnak, melyek a számtani törvényeknek alávetve különböző eredményt nyujtanak. De a számtani föladványok végbemenetelére szükséges a műtét közben is majd több majd kevesebb positiv változtatás, majd azon képlet segitségül hivása majd az egységnek hozzáadása és kivonása, bizonyos mennyiségekkel való szorzás, osztás stb. mely mesterfogások nélkül semminemű eredményre szert nem tehetnénk.

Alkalmaznunk kell a számtan törvényszerüsége és a positiv meghatározások közti viszonyt a természetre. Az anyag lényegével együtt jár a szükségszerüség, de e szükségszerűség a valóságban csupa positiv föltevéstől függ, s hiába fordulunk a szükségszerűséghez, ha a positiv meghatározást figyelmen kivül hagyjuk; az essentiák körében forgunk, midőn természettudós létünkre az anyag mindenütt mennyiséget, positiv meghatározástól függő arányokat kiván. A természetben még csak sokkal kiáltóbb a szükség befolyásokra, mint a számtani föladványnál, mert végtelen a tényezők száma, nem kevésbé végtelen a tényezők mennyisége, azután végtelen a mennyiségek kombinácziója, ismét végtelen a kombinácziók vegyi folyamatának különfélesége, ugy hogy a szükség positiv befolyásokra és intézkedésekre, ha

valamely világrendet akarunk, többször hatványozott végtelenség! Itt nyilik meg a valószinüség tere, daczára annak, hogy az anyagelvüség a valószinüséggel is ugyanazt akarta megkisérteni, ami a lehetőség fogalmával nem sikerült.

Ugyanis a valószinüségnek is csak subjektiv értéket törekszik adni, melynek az objektiv rendben semmi sem felel meg; mert szerinte az objektiv rendben csak valóság, vagyis szükségszerűség uralkodik. Erre csak azt felelhetjük a világban, valóság van, jobban mondva, a világ mindenesetre valóság, de nem szükségszerűség. A világban a valóság nagy része a positiv befolyásnak müve és nem a szükségszerü befolyásé; ha pedig nem a szükségszerűség intézett mindent e valóság létrehozásában s másrészt a positiv értelmes befolyást tagadjuk, akkor a valószinüségszámitásnak azt a helyet jelöljük ki, mely a világrend és a nem szükségszerű millió tényező közt elterül; azon helyet elfoglalja a viszony és az arány, mely a ható okok és az eredmény közt fönáll. Ezen viszony és arány pedig ugyancsak objektiv; azt az anyagelviség kétségbe ne vonja; ezen viszony és arány a tényezők és az eredmény közt lehet nagy, lehet kicsiny, lehet elenyésző, s a valószinüségszámitás számokban ad ennek megfelelő kifejezést.

Lange azt irja, hogy maga a valóság, ha igen sok, különálló tényezőtől függ, a priori valószinütlennek látszik, ami azonban nem változtat valóságán. Az igaz, ha a poros rongyot a táblához ütöm, s a fekete lapon arányos képet nyerek, a nagy valószinűtlenség, melyet a priori láthatunk ez eljárás sikerére nézve, nem változtat a kép valóságán, a kép, kép marad. Ime mily édes vigasz a legtudományosabb világnézetre nézve! a valószinütlenség nem változtat a valóságon; körülöttünk a nagy világ, minden azt suttogja neked: valószinütlen, hogy értelem nélkül lettem, hogy nem alkottattam; de mit törődünk e suttogással, hiszen valóságot látsz, s a valóságon a valószinütlenség nem változtat. Lehetetlen, hogy okos em-

berek számára legyen ilyesmi irva! A valóságon a valószinütlenség nem változtat akkor, ha igazán tudjuk, hogy a valószinütlenség daczára ugy történt, ha pedig azt nem tudjuk s mégis ily elvet világnak menesztünk és a világrend eredetére alkalmazunk, akkor csak más szavakkal a valóságot valóságnak mondjuk, vagyis eltekintünk az észszerű következtetés követelményeitől, s bebizonyitottnak vesszük, ami kérdésben forog, valjon ez a valóság úgy-e lett amint gondoljuk, vagy másképp. Aki a valószinűtlenséget a priori tekintetbe nem veszi, az zerussal tesz egyenlővé egy tényezőt, melyet száz, vagy ezer, vagy millió eset közül egyszer megvalósulva nem lát; ezt a tényezőt csak a valószinűtlenség daczára bekövetkezett tény teheti zerussal egyenlőnek. De e reflexió semmiben sem csorbitja s érintetlenül hagyja a valószinüség-számitásnak érvényét, minek fejtegetése messzire vezetne.

Ez mindig a materialista strophák végsora: véletlen és vakeset. Nagyszerű adathalmazok és megfigyelésekkel, mélyen járó következtetésekkel találkozunk képviselőinél; de az alaphang a csodálatot gerjesztő tudományos értekezésekben és az alapszin a természet izig, tövig ható ecseteléseiben és az alapelv minden philosophálásban: a véletlen. Szebb neve a véletlennek a valóság, más neve a szükségszerűség, törvényszerűség . . . csupa mesebeli állat, mely önmaga lábait falja föl. Mindezek önmagukban határolt, önmagukban bevégzett eszméknek akarnak föltüntetni, tárgyukra nézve pedig Istennek, qui causam non habet, et ratio est sui ipsius. Az anyagban megvan testesülve a törvény s önmagát fejleszti világgá, minden, ami az anyagban van valóság, tehát kizárása a lehetőségnek, s önsúlyával agyonzúzza a valószinütlenséget, mely elébe áll s számokkal kimutatja, hogy az anyag önmagából világot alapitani semmikép sem bir.

Beszélik az ifju Epikurról, hogy midőn 14 éves korában Hesiod kosmogoniájában olvasta, hogy minden a chaosból ered, kérdezte tanitóit, hogy a chaos honnan van? s ezek képtelenek voltak feleletet s fölvilágositást

adni. Ugyan mit felelne ős atyjának a mostani anyagelviség? mást nem, mint a samosi tanitók, csakhogy sok czifra szó és magyarázat akarná másfelé terelni a kérdést. A helyett, hogy felelnének arra, honnan van, elkezdenék a kakas taréjának keletkezését ez önérzetes állat indulatos természetéből kimagyarázni, szétvagdalnának szemei előtt gilisztákat, melyek föladata volna, tovább élni stb. Megelégednék-e az ily felelettel az ifjú? Meg kellene előbb öregednie, és legegyszerűbb s szinte ösztönszerű kérdéséről le kellene mondania, mielőtt a lemondásteljes és a világot deszkafallal övező anyagelvű világnézettel beérné. Különben arra is van szabadsága az embernek, és terminologiája tudománynak, hogy minden fontos s az anyagelviséggel ellentmondásban álló kérdést vagy érvet az emberi természet vele született hibájának mondják; e hibát dualismusnak nevezik, mely kettőt állít, midőn egyet kellene; Istent és világot, jóllehet csak a világ a valóság.

Dr. Petheő.

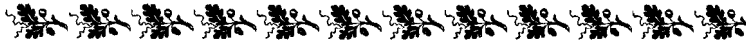

MAGYAR EGYHÁZ NAPJAI.

November 1.

878 körül. Sz. Monanus archidiacon, hazánkfia, ki társával, sz. Andriánnal Skócziába ment és ott szentül élt.

1007. Astrik eszt. érsek a frankfurti zsinaton jelen van, és a II. Henrik császár által alapitott bambergi püspökséget megerősíti.

1275. Péter, harmadik e néven, veszprémi püspökké választatik és megerősittetik.

1304. Az esztergomi káptalan óvást tesz Venczel cseh király dulásai ellen, ki midőn Párkányhoz ért tábort ütött, Mihály érseket Esztergomból megszalasztotta, sz. Adalbert székesegyház sekrestyéjét feltörte, a templom kin-

cseit és az okmányokról, melyeket összetépett, az aranypecséteket elrabolta.

1313. Imre váradi püspök elnöklete alatt Budán egybegyült magyar püspökök kérik Kelemen pápát, találna módot Csák zsarnok kényúrtól felmenteni az esztergomi egyházat, melynek jószágait feldulta, vagy elfoglalta és kötelezte Károly királyt kárpótlást nyújtani az érseknek.

1563. Forgách Ferencz váradi püspök Ferdinandtól a pozsonyi prépostságot is megtisztelés gyanánt megnyeri.

1567. Miksa király Orosthony Pétert, a pécsi püspökség provisorát felszólítja, hogy a püspökség javainak lajstromát adja be.

1606. Lippay János jezsuita, gazdasági iró, születik Pozsonyban. † 1666. jan. 2-án.

1652. Berzeviczi Henrik jezsuita, egyházi és mathematikai iró születik Hamborgon, Sopronmegyében. Meghalt 1713-ban.

1681. Lipót király Bonvisio pápai követnek Sopronyban a bibornoki föveget felteszi.

1781. Scitovszky János, nagykéri nemes család sarja születik Bélán Abaujmegyében.

November 2.

1239. Róbert esztergomi érsek meghal.

1772. Pyrker László előbb zirczi cistercita, utóbb velenczei patriarcha és egri érsek, jeles német költő, születik Nagy-Lángon Székesfehérmegyében. † Bécsben 1847. dec. 2-án.

1787. Szalay Imre veszprémi kanonok, vallástudományi iró, születik Szombathelyen. † Veszprémben 1848. szept. 17-én.

November 3.

1301. Miklós ostiai püspök és pápai követ, Pál szepesi prépostnak megválasztását ellenzőket Budára megidézi.

1527. Podmaniczky István nyitrai püspök Székesfehérváron a sz. koronával megkoronázza Ferdinandot, akinek koronázási esküjét is elfogadja.

1631. Kiss Imre jézustársasági tag, az ifjú Rákóczy herczeg nevelője, egyházi iró, születik Nagyszombatban. † Bécsben 1684. okt. 25-én.

1714. Kovács Ferencz jézustársaság tag, egyházi iró, születik Dobronokon, † 1780 körül.

November 4.

1253. Teuton bold. János, előbb a dominicanusok magyarországi tartományi főnöke, utóbb bosniai püspök a szentség hirében meghalt.

1303. XI. Benedek pápa Mihály zágrábi püspököt Esztergomba áthelyezi.

1527. Ferdinand király váradi püspökké kinevezi Macedoni László pécsi prépostot, mindannak daczára, hogy e püspökséget Zápolya János Csibaknak adományozta.

1751. Brezanóczy Ádám előbb jezsuita növendék, a rendnek feloszlatása után a világba lépett, egyházjogi és jogtudományi jeles iró iró születik Joltván Gömörmegyében. † 1832. márt. 2-án.

1790. Luzsinczky László báró, az esztergomi érsek segédpüspöke a szentség hirében meghal Nagyszombatban.

1800. Nyirák Ignácz székesfehérvári nagyprépost, egyházi költő születik. † Székesfehérvárott 1873. jun. 28.

1859. Szilasy János kanonok, bölcsészeti és hittudományi iró, meghal. Született 1795. jan. 7-én.

November 5.

1031. Sz. Imre herczeg, sz. István első apostoli magyar király fia, ki 1007-ben Székesfehérváron született, meghal ugyanott.

1203. III. Incze pápa Imre és Endre közt kötött békét jóváhagyja.

1203. III. Incze pápa meghagyja Imrének, hogy testvérét Endrét a keresztes hadra szükséges költséggel lássa el.

1203. III. Incze pápa Endre herczeget és birtokát, mig ő a keresztes hadban jár oltalmába fogadja, s kijelenti, ha távolléte alatt fia születnék, az a herczegségben örököse leend.

1680. Baróthy Miklós ferenczrendű, egyházi iró, meghal Szegeden.

1796. Hollók Imre rozsnyói kanonok, vallástudományi és történeti iró, születik Rozsnyón. † 1871. márt. 18-án.

1769. Horváth János székesfehérvári püspök, igen tudós hittani s egyháztörténeti iró születik Csicsón Zalamegyében. † Pozsonyban 1835. jan. 21-én.

1809. Scitovszky János boldog emlékű esztergomi bibornok érsek, e napon szenteltetett pappá.

November 6.

1759. Galanthai Eszterházy Károly gróf, váczi püspökké kineveztetik.

November 7.

1433. Zsigmond király a bazeli zsinat ülésében részt vesz.

1466. Mátyás király tudósítja II. Pál pápát, hogy Szentlászlói Osvatot zágrábi püspökké nevezte ki.

1539. Broderik István tudós váczi püspök meghal ugyanott.

1642. Lósi Imre esztergomi érsek halála Nagyszombatban.

1784. Hora és Kloska román lázadók követői Abrudbányát beveszik és kikiáltják, hogy aki a román vallásra át nem tér, román köntösbe nem öltözik, azt ajtaja előtt akasztják fel, vagy nyársra huzzák. Ekkor áttért hozzájok 65 katholikus, 468 reformatus, 41 luteranus és 548 unitarius. Kőrösbányán a szűz Mária képét e szavak közt törték össze: „Ha a magyarok védasszonya vagy, most segits rajtok!“

1831. Bolla Márton kegyesrendű, iskolai főigazgató, történetíró, meghal. Született 1751. april 14-én.

November 8.

1202. Imre király III. Incze pápát levélben felkéri, miszerint a szepesi és pozsonyi tizedek iránt intézkedjék.

1301. VIII. Bonifác pápa értesülvén János kalocsai érsek haláláról, meghagyja az ottani káptalannak, ne válaszszon érseket, mert fontos okoknál fogva, maga fog valakit kinevezni.

1301. VIII. Bonifácz pápa követét, Miklós ostiai püspököt megbizza, miszerint az esztergomi és kalocsai egyházak főpásztoraivá kinevezendők személyei körül szerezzen magának kellő tudomást.

1316. Tamás eszt. érsek, János nyitrai és Miklós győri püspökök a pozsonyi templomot látogatóknak búcsut engedélyeznek.

1490. Vitéz János átadja székvárosát, Veszprémet, Miksa királynak.

November 9.

1202. III. Incze pápa buzditja Imrét, hogy váltsa be fogadását és vezessen kereszteshadat a szentföldre.

1270. B. Ilona szűz sz. Domonkos rendü apácza, ki bold. Margitnak a szerzetesrendben nevelője volt. Halála után több csoda által tündöklött.

1407. VII. Gergely pápa megengedi Zsigmond királynak, hogy a törökök ellen keresztes hadat hirdethessen.

1807. Hindy Mihály kegyesrendű költő és iró születik Léván.

1863. Kisapponyi Bartakovics Béla a Gyöngyös városi kórház kezelését a paulai sz. Vinczéről nevezett irgalmas szüzeknek átadja, melynek alapjához maga is hozzájárul.

November 10.

1308. Csák Máté Gentilis pápai követ kezébe leteszi Károly király iránt a hűségi esküt.

1309. Gentilis bibornok egyházi zsinatot tart Pozsonyban az egyházi fegyelem megszilárditása végett. Kik az egyházi és kincstári jószágokat bitorolják, azok ellen az átok oly sulyosbitása hirdettetett ki, hogyha az alól egy év alatt nem szabadulnak mint eretnekek nyomozás alá vétetnek.

1444. A gyászos emlékű várnai csata, melyben a 20 éves Ulászló királyon kivül elestek az egyháziak közül Rozgonyi Simon egri, Dominis János győri püspökök és a pápai követ Julian bibornok.

1616. Pál pápa Pázmán Pétert az esztergomi érsekségben megerősiti.

1775. Aigl Pál pécsi kanonok, egyházi iró, születik Gyomján Baranyamegyében.

November 11.

402. Sabariai sz. Márton toursi püspök halálának napja. Született Szombathelyen 316-ban.

407. Sz. Nicasius, valamint sz. Eutropia szűz és vértanu Reimsban a hunok által megöletik.

1237. IV. Béla király megerősíti azok sorozatát, kik Imre király által az esztergomi érseknek bort adni köteleztettek.

1335. A nevezetes visegrádi congressus, melyen jelenvoltak Csanádi esztergomi és László kalocsai érsekek is.

1417. Zsigmond kir. az ujonan megválasztott pápának, Colonna Otto bibornoknak, ki V. Márton nevet vett fel, a conclavéban leborulva lábát megcsókolja, ez pedig megöleli a királyt, megköszönve az egyesitése körül kifejlett buzgalmát.

1526. Szapolyai Jánost, Podmaniczky István nyitrai püspök, mint legidősebb főpap, királylyá koronázza.

1527. Ünnepélyes gyász isteni tisztelet tartatik II. Lajos királyért, kinek tetemei 1526. év nov. 9-én takarittattak el a székesfehérvári templomnak királyi sirboltjában.

1678. Dobis István esztergomi kanonok Balassa Imre lázadói által Bozok váránál megöletik.

1780. Özséb Mátyás minorita szerzetes, költő és iró születik Vörsön Somogymegyében.

1785. Zabka Márton rozsnyói kanonok, egyházi iró, születik Rozsnyón.

1870. Pelczmann Gergely ferenczrendű áldozár egyházi iró meghal Pesten. Született 1794. aug. 10-én.

November 12.

1000. Sz. Máté szerzetes, vértanu, ki sz. Adalbert püspöknek a magyarok megtéritésében társa vala. Vértanu halált szenved Prágában.

1000. Sz. Krisztin és sz. János szintén sz. Adalbert társai, vértanukká lesznek Csehországban.

1036. Astrik eszt. érsek szentül meghal. Ő hozta volt sz. Istvánnak II. Silvester pápától a koronát.

1439. Erzsébet királynő a bécsi és páduai főiskolákban tanult Szechi Dénes egri püspököt nevezi ki esztergomi érsekké, helyébe pedig Rozgonyi Zsigmondot.

1699. Lipót király parancsára a jézustársasága Nagy-Szebenben bevezettetik.

1853. Albach József Szaniszló ferenczrendű az ujabb-

kor egyik legjelesebb hitszónoka, meghal Kismártonban. Született Pozsonyban 1795. jan. 28-án.

November 13.

1235. Róbert esztergomi érsek joghatóságát a Bárczaság felett érvényesiti.

1243. IV. Incze pápa a prenestei püspök udvari káplánjának Rogernek a nagyváradi főesperesség helyett a sopronyit adományoztatja.

1635. A nagyszombati egyetem hittani és bölcsészeti kara ünnepélyesen megnyittatik.

November 14.

1381. Sz. Pál első remete ereklyéi átvitetnek a budai királyi kápolnából a pálosoknak a budai hegyek között volt sz. Lőrinczről nevezett nagyszerű monostorába.

November 15.

— Sz. Serotina szűz és vértanu, kinek teste Nagyszombatban a jézustársasága templomában tiszteletben vala.

1136. Sz. Lipót osztrák őrgróf, Zsófia magyar királynőnek atyja meghal.

1529. János király levélben biztosítja VII. Kelemen pápát, hogy nincs szándéka kilépni az egyház kebeléből, melynek mindig engedelmes fia volt.

1790. Batthyányi József bibornok esztergomi érsek, II. Lipót királyt Pozsonyban megkoronázza.

1830. Schneider József esztergomi kanonok meghal ugyanott. Egész vagyonát a szegényeknek hagyományozta.

1839. Ürményi Péter esztergomi kanonok és felszentelt püspök meghal ugyanott.

1848. Báró Rudnyánszky Samu esztergomi kanonok meghal ugyanott. A papnöveldéknek kiváló jótevője vala.

November 16.

1287. B. Péter hitvalló, ferenczrendű, meghal Budán.

1433. Zsigmond király a baseli zsinat ülésén jelen van.

November 17.

1226. III. Honorius pápa Róbert eszt. érseket kiküldi, hogy a csanádi káptalan vagyon ügyeit elintézze.

1283. Erzsébet idősb királynő a zágrábi püspöknek verőczei dézsmáját, melyet lefoglalt volt, visszaadja.

1459. II. Pius pápa, Stock Jánosnak szepesi prépostnak, Mátyás király által az esztergomi érsek joghatósága alóli függetlenségét jóváhagyja.

1479. Mátyás király Budán a salzburgi érsekkel és a sekaui püspökkel szövetséget köt.

1798. Batthyányi Ignácz gróf, erdélyi püspök, nagytudományu férfi és egyházi iró, meghal Károlyfehérvárott.

November 18.

1276. Miután a garázdálkodók a veszprémi egyetemet és székesegyházat felégették, elhamvadtak annak 11,400 ezüst girát érő ékszerei és 14,000 girát érő könyvtára. Kun László király ennek kárpótlásaul a siófoki dézsma felét adományozza.

1358. Miklós kalocsai érsekből esztergomi érsek lesz. Ezen néven V-ik.

1453. Széchy Dénes bibornok érsek az esztergomi uj székesegyházat Mátyás veszprémi, Demeter zágrábi, Miklós nyitrai, Gergely milkói, István szörényi és Tamás nándorfehérvári püspökök segédlete mellett felszenteli.

November 19.

1231. Sz. Erzsébet, jeruzsalemi II. Endre magyar király leánya, thüringiai Lajos herczeg özvegye, meghal Marburgban.

1237. IV. Béla az esztergomi káptalant, Ságh és Ebed földei birtokában megerősíti, melyeket II. Endre királytól nyert volt.

1563. Sbardelatti Dudych Endre pécsi püspökké lesz.

1838. Scitovszky János pécsi püspökké neveztetik ki.

November 20.

1235. IX. Gergely pápa Róbert esztergomi érseket arról biztositja, hogy ellene a kiközösités büntetését senki sem alkalmazhatja a pápa beleegyezése nélkül.

1235. IX. Gergely pápa megparancsolja, hogy az esztergomi érseket, midőn tartományát látogatja, mindenki tisztelettel és előzékenységgel fogadja.

1482. IV. Sixtus pápa Mátyás királyt Haimburg ostromáról lebeszélni törekedik.

1534. I. Ferdinand magy. kir. megerősíti az esztergomi főegyházban létező kápolnának tett ajándékokat.

1596. Fehérkövy István eszt. érsek meghal 74 éves korában mielőtt érseki székét elfoglalta volna.

1642. Lippay György esztergomi érsekké nevezetik.

November 21.

1216. III. Honorius pápa az esztergomi érseknek megparancsolja, miszerint az egyházi jövedelmek huszadát, mely a szentföld segélyezésére fordittatik, az ispitályos lovagoknak szolgáltassa ki.

1596. Fejérkövy III. István esztergomi érsek temetése Pozsonyban sz. Márton egyházának szentélyében.

1802. Tompa László esztergomi kanonok, jeles liturgicai müvei által nevezetes, meghalt Nagyszombatban.

November 22.

1318. Az esztergomi és kalocsai érsekek sajnálattal jelentik a pápának, miszerint Károly király a győri püspöktől a győri várat elvette.

1499. Goszlonyi József prépost és esztergomi kanonok meghal.

November 23.

1218. III. Honorius pápa a pannonhalmi apátnak bizonyos tizedügyének elintézését az esztergomi prépostra bizza.

1220. III. Honorius pápa meghagyja a salzburgi érseknek, a sekaui és veszprémi püspököknek, hogy II. Endre királyt egyházi fenyitékkel elégtételre szoritsák, mert Constantiának, Imre király özvegyének 30,000 girát érő készpénzét és ékszereit, melyek az esztergomi sz. János lovagoknál voltak letéve, erőszakkal elfoglalta.

1548. I. Ferdinand irja Oláh Miklós egri püspöknek, miszerint püspöki megyéje az országban az érsekségek után az első helyet foglalja el.

1756. Mária Terézia, Barkóczy Ferencz egri püspököt Zemplén megye főispáni helyettessé nevezi ki.

November 24.

— Sz. Iván remete, Gostmul horvát fejedelem fia.

1234. IX. Gergely inti Bélát, ne tűrjön országában

szakadárokat és szoritsa a besnyők között élő horvátokat az egyház iránt engedelmességre.

1671. Spankau tábornok Lipót király parancsát a kassai templomnak a katholikusok számára való visszaadását illetőleg végrehajtja.

1808. Piacsek János esztergomi kanonok meghal Pozsonyban.

November 25.

1314. Tamás eszt. érsek a stohlai perjelséget megerősíti és oltalmába fogadja.

1671. Kassán a sz. Erzsébet templomban befalázva találtatik tiszta aranyból oly magas urmutató, hogy hozzá hasonló magasságú ember az egész városban nem volt.

1687. I. József magy. kir. Bonvisio bibornok által Pozsonyban megbérmáltatik.

1778. Pázmándi idősb Horváth Endre győregyházmegyei pap, egyházi iró, születik Pázmándon Győrmegyében. † Pesten 1839. márt. 7-én.

1878. Ferencz József király uralkodása negyedszázados évfordulója emlékeül a budavári főtemplom restaurálását rendeli.

November 26.

— Vácz remete, kinek emlékére épittette és nevezte sz. László király Vácz várost.

1417. A veszprémi káptalan, miután a püspöki szék 16 évig üresedésben volt rozgonyi Rozgonyi Pétert, dömösi prépostot püspöknek választja.

1650. Draskovich György gróf pécsi utóbb váczi és győri püspök meghal.

November 27.

784. Sz. Virgil salzburgi püspök, ki Pannonia határiban a keresztény tanokat hirdette.

1233. Jakab pápai követ a szerémi püspök és saját káplánja által inti Béla királyt és a kivüle levő országnagyokat, hogy többszöri eskü ellenére igéreteiket meg nem tartván, egyházi fenyitéknek teszik ki magukat.

1308. Pesten a Domonkosrendüek dunaparti monostora melletti országgyülés nyittatik meg, melyben Gentilis bibornok Károlyt magyar királylyá ajánlja, kit hangos zaj között megválasztanak, vállaikra emelnek és neki

hűséget esküsznek, Tamás eszt. érsek a választási okmányt pecsétjével megerősíti.

November 28.

1399. Mihály (IV.) veszprémi püspökké lesz.

1697. Patay András jézustársasági tag egyházi iró, születik Szécsényben. † 1756. márt. 15.

November 29.

1206. Gertrud királynő, fivérét Ekbert bambergi püspököt küldi II. Endre üdvözlésére, midőn fia született kit Boleszló váczi püspök tartott a keresztvíz alá.

1236. Róbert eszt. érsek megerősíti IV. Béla azon rendeletét, mely által Kis-Pesten levő sz. Gellért temploma kegyuri jogait a Béla forrási zárdának adományozza.

1239. IV. Béla király kéri IX. Gergely pápát, hogy Mátyás váczi püspököt az esztergomi érsekségben megerősítené.

1791. Bajzáth György báró egyházi költő születik Tatán. † 1869. april 3-án.

1809. Fischer István báró, egri érsek, az egyházi bizottság elnökségével, és mivel a primási szék üresedésben lévén, annak több kiváltságos teendőivel megbizatik.

November 30.

62. Sz. Endre apostolnak kereszthalála, kit a magyarok védszent gyanánt tisztelnek.

1698. Felker András jézustársasági tag, természettudományi iró, születik Szakolczán † 1737. márt. 21-én.

1715. III. Károly király kérelmezi XI. Kelemen pápát, hogy a papság tizedét hadi czélokra forditsa, mi kevéssel utóbb, némi megszoritásokkal meg is engedtetett.

1787. Czinár Mór Pál benedekrendű jeles tudós születik Pannonhalmán † 1875. dec. 15-én.

1790. A pozsonyi országgyülésen az összes egyházirend észrevételeket terjeszt fel Lipót király elé, a vallásügyben tett határozataira.

A MÉRTÉKLETESSÉGI EGYLETEKRŐL.

Nem ócsároljuk a mértékletességi társulatot, hiszen az egyház is jóváhagyta azokat, s bebizonyitott dolog, hogy sok jót eszközöltek ott, hol üdvös vezérlet alatt az egyház szabványai megtartása mellett alkalmazták az egyleti törvényeket. Csakis azt akarják feltüntetni, hogy bármilyen erőfeszitéssel működjenek is a társulatok, sikertelen minden jó akarat és őszinte törekvés, ha az isteni kegyelem szivváltoztató hatása, a mindenható égi segély mellőztetik. Sokkal nagyobb zsarnok a szenvedély, semhogy azt természetfeletti erő nélkül legyőzni lehetne! Nagyszerű a kitartás, dicsérendő a különféle fogás, melyekkel törekednek a jó lelkek az iszákosságot elnyomni; az eredmény mégis kevés. Hol pedig tulzásba mennek, ott még kinevetik a jóra való törekvést. A számos czélratörekvő eszköz között egynehányat felemlitünk; hogy ami józan használjuk, a tulságot mellőzzük.

1. Egyes amerikai államokban olyan törvényjavaslat mellett szónokolnak, mely szerint az iskolában physiologiát kellene előadni, hol különös tekintet forditatnék az alkohol hatásaira, milyen rombolást visz véghez az emberi test szerveiben, és hogy e tárgy kötelező legyen minden iskolában. Newyork államban immár törvény e javaslat, Ohioban pedig most tették a törvényhozás asztalára. Immár mutatványok is közöltettek az ilynemű kézikönyvekből. Például, tegyük, hogy az ember 70 évig él, akkor szivverése (és ütere) 2207,520.000-szer hullámzott át erein, miután minden perczben körülbelül 60 vérlüktetést számitanak. Ha már most valaki a vérkeringést ivás által gyorsitja, életét iszonyú mértékben rövidíti. Naponkint ugyanis százezer lökést tesz a sziv, de az iszákos egynehány ezeret hozzá tesz. Hiszen ha gyémánt-

ból lenne a gépezet, akkor is elkopnék, pedig vasból sincs, hanem romlékony husból. — 2. Boroszlóban a rendőrség publikálja a részeges embereket. Legujabban tizennégy pityókos embert nyilvánitott, s kijelentette, hogy a korcsmáros ki ezeknek bort vagy pálinkát ad, megbirságoltatik. A nyilvános megbélyegzés nagyon hatott, négyen józan életre adták magokat, a többi szomjazik, innának is, hanem a sentés számukra meg nem nyilik. 3. Valaki Irlandban iszákos barátját Mathew, a mértékletességi társulatok szobra elé vezette s ott tétetett vele fogadást, hogy többé inni nem fog. A szobor Cork irlandi városban áll, mert ezen grófságban született. Az is nevezetes példa, hogy Mathew sógora, szeszgyáros létére előmozditván a mértékletes egyleteket, s ami jövedelme volt, azt mértékletességi tanitásokra forditotta. De meg is bukott. A kormány társadalmi önfeláldozását 300 fontnyi nyugdijjal jutalmazta. 4. A szeszes italokat tiltják: Kansas és Maine államok az északamerikai unióban. Részletes tilalom vagy engedélyadással korlátolja legtöbb állam. Csupán Newada államban nincs ivási törvény. Erkölcsi indokok és a rendőrség támogatása mellett ritkitani vélik a részegesek számát. 5. Buffalóban a vizfanatikusok ilyen egyletet alakitottak: Citizens-reform-association. Czéljok a buffalvi 500 korcsmáros (liquor-dealer) magán viszonyait leirni, s oly módon befeketiteni, hogy a kormány kénytelen lesz bormérési engedélyeiket visszavonni. A botrányos könyvet (Record czimmel) nyomják. A puritán fanatikusok megengedettnek vélik, hogy ezen alávaló eszközzel is lehet a mértékletességi czélzatokat előmozditani. Ámde a korcsmárosok is fogtak irót, aki a Citizeusreformerek magán életét fogja kipányvázni. 5. Mathew a teljes önmegtagadást ajánlotta; ami ha megkövesült részegeknél talán czélirányos is, általában nem ajánlható. Mert nevetséges tulzásokba visz, amint arra Amerikában elég példa van; mikor például egy városban megtiltották az olt. szentségnél a bor használatát, amint azt a mult években emlitettük. Beszélik, hogy Mathew, XVI. Gergely

pápát is akarta megnyerni a totalis abstinentiára, de a pápa nem állt rá. „Hát mit igyam?“ kérdi; — „vizet“ felelt Mathew. Erre a pápa mondá: „ugy olvasom a szentirásban, hogy Urunk vizet borrá változtatott, de soha bort vizzé“. Ezen tréfás megjegyzésben sok igazság rejlik, melyet a tulzók figyelembe vehetnének, mert oly őrjöngve beszélnek a bor ellen, mint akár a régi manicheus eretnekek.

Peterman, német farmer Pittsburgban fölfedezte miképen kell a pálinkát (whisky) condensalni; ezen titkával nagy bajt okozott a temperanczoknak mert most bárki mint bagót rágja a pálinkát, s emiatt (legalább eddig) nem lehet rá alkalmazni a törvényt mert a bagózás tiltva nincsen.

Coloradoban javasolják, hogy aki szeszt, sört, bort főz vagy árul vagy iszik, veszitse el szavazati és tanuskodási képességét.

A wichitai (Kansas) gyógytár eladatván következő tárgyakat hirdetnek az árverési lapon: Egy doboz gyógyszerekkel, hol egy palaczknak is van helye. Husz rakasz, sör, palaczkra huzva. Két hordó whisky egy koczkapohár, kártyák. Mert hát patyikában kellett inniok, miután a vendéglők mind bezárattak.

Kansasban legujabban kimondatott, hogy minden csapláros és korcsma, a társadalom testén rágódó féreg, azért minden helyiséget, hol bort vagy sört mérnek, be kell zárni. A mult hónapban hajtatott végre a törvény Wichita városban; már csak egy bormérés volt, itt is megjelent a végrehajtó, s 200 vendéget talált, kik a frissen csapolt sört itták. Humanus ember lévén, kijelentette, hogy a t. vendégek igyanak, s ő addig várakozik, mig elfogy a sör, szesz s egyéb inni való. Ugy is tett; három óráig még ittak, s bezáratott az utolsó bormérés Wichitában.

6. A jovai (amerikai) tiltó törvény egyike a legszigorúbb és legzsarnokibb intézkedéseknek, melyek ily

nemben egy államban valaha hozattak. A törvény lényegében, a következőket rendeli:

Tiltott italok készitése első elitélésnél 100 dollár pénzbirsággal és perköltséggel, vagy ha a pénz nem törlesztetik, 30 napi fogsággal büntettetik; második elitélésnél 200 dollár és perköltség, ellenkező esetben 60 napi fogság; harmadik elitélésnél és a következőknél 200 dollár és perköltség és 90 napi fogság a büntetés.

Ha vendéglősök tiltott italokat mérnek: az első feljelentésnél 20 dollár és perköltségben marasztaltatnak el, ellenkező esetben 10 napi fogságot tartoznak kiállani; második feljelentésnél 50 dollár és perköltség, vagy 30 napi fogság; a harmadiknál 100 dollár és perköltség, vagy 30 napi fogság; és a következőknél 100 dollár és perköltség, vagy három egészen hat hónapig tartó county fogság.

Azon épületek, melyek tiltott italok készitésére vagy eladására rendezvék be, közös károknak tekintetnek.

Minden hitelt érdemlő tartománybéli (county) lakos házmotozást kivánhat, ha a békebirónál irást nyujt be, melyben kijelenti, hogy alapos oka van a gyanura, hogy a megnevezett helyen szeszes italokat mérnek, mire a békebiró, ha megvan a valószinüség, házmotozást tartozik elrendelni; ha csakugyan találnak szeszes italokat egyelőre elkobozzák, míg más intézkedés nem történik; — magán lakházakat is megmotoznak, ha a feljelentő esküt tesz arra, hogy alapos oka van hinni, miszerint a feljelentés előtt való egy hónap folyama alatt ott szeszes italokat mértek vagy eladásra készletben tartottak.

Akit részegség miatt befognak, büntetlen marad, ha eskü alatt megnevezi a helyet, melyen a részegséget okozó italt kapta.

Italokért járó adósságokat törvényes uton nem lehet behajtani. Büntettetnek azon vasuti conductorok, teherszállítók, küldönczök, fuvarosok, kik az állam területére szeszes italokat csempésznek. Azon hivatalos személyek pedig, akik ezen törvény végrehajtását elhanyagolják

10—50 dollár fizetésre itéltetnek el és hivatalukat elvesztik.

Nem mulaszthatjuk el megjegyezni s ezt a törvényhozók vegyék tudomásul, hogy a puszta tanitás és a tudományok egyedül nem érnek semmit, különben az u. n. müvelteknek s a tudósoknak okvetlenül ártatlan angyaloknak és erényhősöknek kellene lenniök. Hogy az állam derék polgárokban bővelkedjék, feltétlenül szükséges, miszerint a tanitással komoly erkölcsös nevelés járjon együtt, és pedig a három nagy nevelési tényező: az emberiség, a család, az iskola és az egyház közvetitése mellett. A lemondás erényei, a mértékletesség és a megtartóztatás a családban szerezhetők meg szeretetteljes, de szigorú szoktatás által; azután jönnek az iskola és az egyház, utóbbi az ő fönséges inditó okaival és magasztos példáival.

A gyermekeket korán kell szoktatni arra, hogy a megengedettektől is megtartóztassák magukat; meg kell szokniok látni valamit anélkül, hogy azt megkivánnák. A modern szabadsághősöknek természetesen nincs érzékük az ilyen neveléshez, és államférfiaink s hivatott emberbarátaink még mindig ringatják magukat azon álomban, miszerint az állami iskolákban is lehet nevelni az embereket emberekké, pedig ezek természetüknél fogva csak szoros értelemben vett tanintézetek, melyeknek a valódi erkölcsös neveléshez semmi közük. Csak belátnák ezt a törvényhozók s nem lenne szükség a fennevezethez hasonló törvények hozatalára!

STOLZ ALBAN.

STOLZ ALBAN EMLÉKE.

Immár közöltük a hirneves iró életadatát (lásd az 545. lapot és a tavali folyam 792. lapját), most arczképét szereztük meg, mert úgy véljük, hogy t. olvasóink szivesen veszik arczát a jeles férfiúnak, kinek iratait sok-

szor olvasták, nem csak németül, hanem magyarul is mert négy müve magyarul is megjelent. Általános a meggyőződés, hogy regensburgi Albrecht óta nem volt a német katholikus irodalomban ilyen jelenség. Minden katholikus benne önkedélyét hallja viszhangzani, az idegen vallásu előtt egy uj ismeretlen világ nyilik fel. Irataival sokat megtéritett, vagy buzgóbb hitéletre lelkesitett. Sokkal nagyobb volt befolyása a kath. társadalomra, mint szerepe. Ritka más irodalmakban is aki igy értené a festőiség titkát. Nálunk az egyetlen Vajda Samu tihanyi apátot (meghalt 1795.) tehetni melléje, ki mind eredetisége, mind népies erőteljes kifejezéseivel örökre maradandó emléket emelt magának a magyar irodalomban. — De nem csak mint iró derült humorával hatott, hanem mint jámbor, áhitatos ember, buzgó egyházi férfiú is nagy nevet vivott ki magának. Egyedüli szenvedélye volt, ha mindenkivel jót tehetett, még az elnyomorodott liberalisok, anarchisták, kiknek elveit szive mélyéből gyülölte, számithattak segélyére. A nyomor lefegyverezte jobban mondva Krisztus Urunk parancsa, mely meghagyja, hogy a szegényen könyörüljünk. Több müvére a gunyhókban küzdő elemektől vett lázas ihletést. Jótékony érzületét bizonyitja, hogy Herder freiburgi könyvkiadó czég, 40 év lefolyása alatt 56 ezer márkát fizetett ki, Stolz nevében mint a munkáiért járó tiszteletdijat különféle jótékony czélokra. Ő pedig csaknem minden fölös jövedelmét ezen czim alatt osztotta ki: egy német katholikustól. — Meghalt a nemes egyházi férfiú, de itt vannak iratai, tettei a beszélő emlékek, melyek millióknak szólnak, milliókat buzditanak és a kétkedőt meggyőzik, hogy e rövid életben mennyit tehet a kath. lelkesülés. Róla is elmondhatni, hogy halála csak halhatatlanságának kezdete. Következő siriratát maga készitette: „Ki oly szerencsés, hogy hivő katholikus lehet, az imádkozza el az Isten dicsőségére, hála fejében a kedves Miatyánkot s az Üdvözletet; egyuttal emlékezzék meg rólam is.“ Stolz Alban.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici opera omnia, iussu impensaque Leonis XIII. P. m. edita. Tomus secundus, Commentaria in octo libros physicorum Aristotelis, ad codices manuscriptos exacta, cura et studio Fratrum Ordinis Praedicatorum, Romae, ex typographia polyglotta S. C. De Propaganda Fide 1884. Folio 500 l.

Az Uj Magyar Sion XIII. évfolyamában ismertettük első nagyszerű kiadványát ama nagyhorderejű, Szentséges Atyánk XIII. Leo által elrendelt s fentartott vállalatnak, mely egyike a leghathatósb eszközöknek a lánglelkű pápa magasztos törekvésének elérésére, miszerint az angyali Tudor bölcsészeti tanai — ad cath. fidei tutelam et decus, ad societatis bonum, ad scientiarum omnium incrementum[1] — minél szélesb körben terjesztessenek.

Most előttünk fekszik e vállalatnak, sz. Tamás rendtársai fáradhatlan buzgalmának ujabb gyümölcse, a sz. Tudor műveinek második kötete.

Miként a kötet czime jelzi, magában foglalja a nagy Stagyrita ama müvét, mely „octo libri physicorum," vagy „de naturali auscultatione" „περὶ φυσικῆς ακροάσεως" név alatt ismeretes a bölcsészet irodalmában. Egész a XII. századig Aristoteles logikai iratain kivül alig volt más, vagy kevés müve volt ismeretes a nyugoton. Összes bölcsészetének átültetésére a nyugot tudományos tereire, a spanyol arabokkal kezdett s folytatott szellemi harcz szolgált alkalmul. Az arabok Aristoteles bölcsészetével visszaélve, azt a keresztény vallás alaptanainak megingatására törekvének felhasználni; azt tüzvén ki czélul, miszerint a nagy Stagyrita bölcsészeti tanai alapján, a keresztény hit alaptanait, mint észelleneseket, tüntessék fel.

[1] Litt. Encycl. „Aeterni Patris."

Commentárjaik, melyeket e czélból Aristoteles műveihez irtak, egész Európában terjedtek el. A rombolást, melyet ez iratok nyugoton keresztény tudósok között s ezek iskoláin kivül az élet nagy piaczán létrehoztak, egész borzadalmas voltában irja le Werner K.[1] — Mi csak nehány tantételt hozunk fel, melyeket az arab befolyás folytán keresztény tanárok hirdettek iskolájukban Párisban, s melyeket Tempier István párisi püspök 1270-ben tartott zsinatán kárhoztatott. Quod intellectus hominum est unus et idem numero. Quod anima, quae est forma corporis, secundum quod homo, corrumpitur corrupto corpore. Quod Deus non cognoscit aliud a se. Quod humani actus non reguntur providentia divina. — Elég ennyi a 13 kárhoztatott tantételből a helyzet megvilágitásaul.

A kath. hittudomány herosainak tehát harczra kellett kelniök, s a Sarazenok romboló szellemi hatalma ellen villogtatni a szellemi fegyvert, miként a keresztény fejedelmek felemelték kardjaikat, bárdjaikat pusztitó tömegeik ellen.

Aristoteles már akkor nagy tekintélyben állott a nyugoton ugy, hogy *Κατ' ἐξόχην* bölcsésznek hivaték s ismert iratai a hittudomány terén igénybe vétettek azon szerepben, mely egyátalán a természetes ész igazságának, a kinyilatkoztatott tanok tárgyalásánál, osztályrészül szolgál.

Midőn igy mind a két tábor Aristotelest oly nagyra tartá, s az arabok vezérei e kiváló bölcsész tanait ugy állitották oda, mint a melyek homlokegyenest ellenkeznek a keresztény tanokkal, a Scholastikusoknak feladatuk vala, e nagy harczban, kimutatni az arabok állitásának alaptalanságát. Tüzetesen majd azt kelle kimutatni, miszerint az arabok helytelenül, tévesen magyarázták a nagy Stagyrität, midőn ily ellenkezésbe hozták a keresztény tanokkal; majd azt kellett kimutatni, hogy igaz principiumokból hamis következtetéseket vontak le, midőn sz. hitünk titkait észellenesseknek álliták. Ki kellett továbbá

[1] K. Werner. Thomas v. Aquino. Regensburg. 1858. I. 557. s. k. l.

mutatni, hogy a nagy bölcészt, ama kevés pontban, a hol hitellenes tévelyeket tanit, nevezet szerint, a hol a semmiből való teremtést s a világ időben való kezdetének lehetőségét tagadja, saját tanai által lehet megcáfolni. S e feladatnak a Scholastikusok, különösen Nagy Albert s Sz. Tamás emberül megfeleltek, részint Aristoteles müveihez irt nagyszabásu, beható commentárjaikban, részint elszórva müveikben egyátalán, vagy külön egyenesen az arabok tanai ellen irányzott müvekben, milyen p. o. az angyali tudor müve: de unitate intellectus contra Averroistas.

Midőn a XIV. század egyik legszellemesb s legbensőbb vallásosságu festője, Taddeo Gaddi, a florenzi S. Maria Novella gyönyörű temploma melletti döméskolostor káptalani termének, a mostani degli Spaquoli-Capella-nak egyik falára, oly elragadó szépség s magasztosságban, festé Sz. Tamás dicsőségét, az általa diadalmasan legyőzött haeresis s hitetlenség képviselőiül, lábaihoz tevé Arius és Sabellius görnyedt alakját, s a kettő között a turbános Averroes-t Aristoteleshez irt arab commentárjára támaszkodva, a megalázott gőg kifejezésével arczán. Ő vala a legveszedelmesb, övéi között a leghiresb commentatores Aristotelesnek, Averrois che 'l gran commento feo, miként Dante őt nevezi,[1] s sz. Tamás *Κατ' ἐξόχην* Commentatornak őt szemelé ki a festő, s joggal, a sz. Tudor azon dicsőségének feltüntetésére, miszerint tönkre tevé lángelméjének hatalmával, a hitetlen arab bölcészek támadásait a keresztény tanok ellen. Hogy a nagy Stagyrita müveinek magyarázatát sikeresen, a jelzett czélnak megfelelőleg eszközölje a sz. Tudor, azok helyes, közvetlenül a görög szöveg után készitendő forditásáról gondoskodott. Kitünik ez nem csak életirójának, Guillelmus de Toco-nak tanuságából, de magából commentárjainak szövegéből is, a hol a következő s hozzájuk hasonló megjegyzések: In graeco habetur; in graeco planius habetur sic, stb. jelzik e tényt. Ki forditá — a sz. Tudor felszólitására — Aris-

[1] Infern. IV. 144.

totelest közvetlenül a görög szövegből, nem tudni biztosan: legvalószinűbb De Rubeis dömés véleménye, miszerint Guillelmus de Morbeka a sz. Tudor rend- és kortársa.[1]

Sz. Tamás e gondoskodásával s Aristoteles műveihez irt Commentárjaival s egyéb magyarázatával kettős czélt ére el. Vissza veté győzelmesen az arab commentatorok gonosz támadásait szent hitünk tanai ellen, s a sz. atyák módjára a pogány bölcsésznél talált igazságokat odavivé — hogy Naz. sz. Gergely szavaival éljünk[2] — Krisztus lábaihoz, a kinyilatkoztatott tanok szolgálatába, ut philosophia ancilletur theologiae.

De lássuk már Aristoteles müvét, melynek commentárját tartalmazza az uj római editio II. kötete.

Czime — mint megjegyeztük — octo libri physicorum, vagy de naturali auscultatione. Aristoteles e müve azon bölcsészeti tanokat tárgyalja, melyeket jelenleg Cosmologia-nak czimezünk, s a régiek physica generalisnak. De közbe szövék oly tanok is, melyek tüzetesen a metaphysicahoz tartoznak. Tartalma a kiadók szavaival röviden igy foglalható össze: „Re quidem vera in hoc opere omnia miro acumine ac solida argumentatione pertractata invenies, quae in philosophia agitari solent circa res naturales in communi consideratas. Scrutatur enim auctor prima principia, quibus res naturales generantur, vel constituuntur; agit de natura et causis, de motu, de infinito, de loco, de vacuo, de tempore, de continuo; plura praeclare explicat de variis speciebus mutationum, de motuum unitate et contrarietate, de comparatione motuum, ac de conditionibus ad motum requisitis; ac demum assurgit ad probandam existentiam et naturam primae causae omnium mutationum, nempe ad demonstrandam existen-

[1] De gestis et scriptis S. Thomae Aqu. dissert. Criticae et apologeticae Fr. Jo. Tran. Bernardi De Rubeis Ord. Praed. Dissert. 23. Cap. 2. Sz. Tamás munkái ujabb kiadásának I. kötetében CCLX. s. k. l.

[2] Carm. I. Samb. III.

tiam unius primi moventis immobilis."[1] Mint már a tartalom e rövid ismertetéséből kivehető, e müvében tárgyal a bölcsész az anyagi tárgyak két principiumáról is, a materia és formáról, mely tanát oly alaposan s begyőzőleg egyeztette össze a vegytan mai fejlett álláspontjával is, Pesch Tilmann S. J., remek müvében: Instit. phil. nat., melyet az Uj Magyar Sion olvasói már ismernek. — Miként a mű tartalmából látható, nagyfontosságu, mély bölcsészeti alapkérdéseket fejteget e müvében Aristoteles. Az angyali Tudor kalauzolása nélkül bajos volna behatolni azok értelmébe, de az ő remek commentárja előtt foszlik a homály, s világosság dereng az olvasó előtt.

A mű egyes könyvei felosztvák lectio-kra, s minden lectio után következik sz. Tamásnak oly nagy tudományu, oly világos Commentárja, melylyel felkeresi a szerző szavainak, mondatainak minden rejtekét, feltárja a tanok összefüggését s közli velünk azok teljes értelmét.

A mű tartalmának feltüntetése után joggal kérdezhetné valaki, ki tán először ismerkedik meg Aristoteles e müvével, hogy fér ily tartalomhoz, a mű második czime: de naturali auscultatione? Maga a sz. Tudor adja kérdésre a feleletet, mondván: „liber[2] physicorum, qui etiam dicitur de physico sive naturali auditu, quia per modum doctrinae ad audientes traditus fuit." Ugyanis Aristoteles müveit eléadás tekintetében felosztotta külsőkre (exoterica, extranea) s hallásbeliekre (acroamatica.) Az előbbiek könnyed népszerüen, nem sok elmélkedést igénylő tárgyakat adnak elé; az utóbbiak nehezebb kérdésekkel foglalkoznak, s behatón magyaráztattak a reggeli órákban tanitványainak. Ez utóbbiak sorába tartozik jelen müve, s ehhez különösen tapadt ez elnevezés.

De lássuk már az uj kiadást. A terjedelmes előszóban — XX. l. — a tudós kiadók megismertetvén az olvasóval Aristoteles e müvének czimét s tartalmát, röviden begyőzőleg bizonyitják sz. Tamás e műhez irt Commen-

[1] Praef. VI. l.

[2] Miud a 8 könyvet összefoglalja e szó alatt liber.

tárjának hitelességét. Amit a Szentséges Atya a sz. Tudor műveinek ez uj kiadásánál óhajtott, azt a jelen Commentárnál is fáradhatlan buzgalommal törekedtek a kiadók elérni, ut huius Commentarii haec nova editio cum Piana nobilitate et praestantia comparari posset, in id assidue animum intendentes, ut adhibitis etiam codicum manuscriptorum subsidiis, accurate emendata prodiret. Számot adnak továbbá a kiadás rendezésénél követett eljárásukról. Itt is, miként Aristotelesnek az I. kötetben kiadott két logikai müvénél a Didot-féle görög szöveget adják, s megtartják kellő javitásokkal a Piana editio forditását, melyet sz. Tamás is használt. Itt is, miként az első kötetben, sz. Tamás Commentárjának minden lectio-ja elé pontokra osztott synopsis-t helyeznek, mely oly kitünő mérvben nyujt áttekintést az egész lectio tartama felett, s oly könnyüvé teszi azok értelmét. A jelen Commentár kiadásánál 23 irott Codex-et s 14 nyomatott kiadást használtak. Mily nagy szorgalommal jártak el feladatukban, kitünik abból, hogy a Codexekből s kiadásokból huszezernél több varians lectio-t gyüjtöttek össze. Ezek nagyobb része ugyancsak annyi becscsel bir, miszerint az egyes codexek s kiadások jellegét, s ez által másokkal való rokonságát tüntetik fel; de ez is nagy nyeremény a criticus kiadókra. A varians-okból csak azt tartották meg s jelezték a Commentár szövege mellett, a mi valami nagyobb nyomatékkal bir. E variansok azonban sz. Tamás szövegének értelmét nem zavarják. Ami e varians-ok eredetét illeti, joggal állitják: Si liceret coniecturare, multae variantes veterum codicum, adscribi possent primorum apographorum correctoribus: Nonne ex omni superstite s. Thomae autographo iure colligitur, primis amannensibus pericula errandi magna et multa fuisse? Nihil mirum ergo si castigatore egerent. — Magunk is ex autopsia támogathatjuk e nézetet. Lelkesültséggel párosult leggyengédebb tisztelettel álltunk néhány év előtt, a vaticani könyvtárban a sz. Tudor egy autographja előtt; vágyott lelkünk azt ajkainkkal a legforróbb hála s tisztelettel érinteni, de nem

rendelkeztünk annyi tüzetes palaeographikus ismeret- s gyakorlottsággal, hogy azon eligazodhattunk volna, majd minden betü egyformának tünt.

A mű végén két kitünő Index-et alkalmaztak a jeles kiadók, az egyik az egyes könyvek s lectio-k tartalmát jelzi, a másik igen gazdag s lehető legbiztosabb Index Alphabeticus.

Ami e kiadás műszaki részét illeti, csak ismételhetjük, a mit az első kötetről jegyeztünk meg; fejedelmi fényünek mondható joggal; méltó a dicső Tudor müveihez, méltó az e művekért lángoló szivvel lelkesülő Souverain pápához.

Akár a mű beltartalmának rendezését, akár a külalakot tekintsük, mondhatjuk, hogy a fáradhatlan ritka képzettségű kiadók teljesen megfeleltek a nehéz s magasztos feladat czéljának.

Adja Isten, hogy e mű legszélesb körökben minél nagyobb mérvben terjedjen, s a mit már az első kötetnél oly forrón ohajtottunk: Szentséges Atyánk mielőbb teljesülve lássa leghőbb vágyát, melylyel e nagyszerű vállalatot meginditá: quo latius spargatur ac disseminetur Angelici Doctoris sapientia.

Dr. Steiner Fülöp.

A tizenkét apostol tanítása. Az „editio princeps"-ből fordította és bevezetéssel ellátta: Boros György, a kolozsvári unitarius papnöveldében hittan- és biblia-magyarázat tanára. (Külön lenyomat a „Keresztény Magvetőből.) Kolozsvárt, Demjén. 17 l. ára 30 kr.

A füzet, melyről szólunk, egy a keresztény ősegyházra nézve nagyfontosságú iratnak, az ujonnan fölfedezett „tizenkét apostol tanításának" rövid ismertetését és fordítását tartalmazza.

Az említett ősrégi iratot Philotheos Bryennios jelenleg nikomediai metropolita födözte föl a konstantinápolyi Szentsirzárda egy kéziratában, melyet jeruzsalemi kéziratnak ne-

veznek azért, mivel az említett kolostor a jeruzsálemi patriarkasághoz tartozik. Ugyanezen codexből Philotheos Bryennios már 1875-ben kiadta sz. Kelemennek a korintusiakhoz irt leveleinek kiegészitését. (Ismertette a Sion 1876. évi 780. s köv. lapjain.) Az 1875-től 83-ig lefolyt időt a tudós metropolita a tizenkét apostol tanításának tanulmányozására fordította; s az eredmény igazolta a hosszú várakozást, mert részletesen kidolgozott száznegyvennyolcz lapra terjedő prolegomenát irt hozzá, melyben szép tiszta klasszikus görög nyelven úgy a szentatyák, mint az ujabbkori kritikusok idevágó nézeteit tárgyalja.

Az unitarius professor urnak bizonyára igaza van, midőn „azt hiszi, hogy e nevezetes Codex rövid megismertetése és forditása a magyar olvasó közönség előtt is érdekes fog lenni.“ Ajánljuk is a „magyar olvasó közönségnek“ a fordítást; hogy minden tartózkodás nélkül a külömben csak hatodfél oldalra terjedő „rövid ismertetésről“ ugyanazt nem mondhatjuk, arról a következőkben szólunk.

Sajnálattal kell jeleznünk, hogy a füzet irója a katholikus theologiai és archaeologiai irodalmat épen nem részesitette az azt megillető figyelemben.

Használta Gordor, Farrar és Wünsche fordításait Bryennios eredeti kiadása mellett; Funk tübingeni tanárnak fordítását mellőzte, holott épen ez nevezhető elsőrangú tudósnak az apostoli atyákat és az idevágó irodalmat illetőleg. Hasonló ignorálással tüntette ki monarchiánk legnagyobb tudósai egyikének, az innsbrucki Bickellnek a Zeitschrift für kath. Theologieban megjelent értekezését, mely „die neuentdeckte Lehre der Apostol und die Liturgie“ czimen bizony sok oly dolgot világit meg, miknek a jelen füzetben jó hasznát lehetett volna venni. Ignorálja továbbá a katholikusok biblikus irodalmát is, pedig a „tanuk a holtak országából,“ az ékiratok és hieroglifek mást tanácsolnak, mint ignorálást!!

Nem azért hozzuk ezt itt fel, mintha azt követelnők szerzőtől, hogy katholikus irótól vegye át azt, amit más-

hol is megtalál; de igenis hibáztatnunk kell azon eljárást, mely azt eredményezi, hogy a katholikus irodalom mellőzése folytán szerző a kevés hatodfél lapon mindjárt *több* hamis nézetet vall.

Álljon itt példának egy csomó: a 2-ik lapon a következőket mondja: „Az ó-szövetségi és uj-szövetségi apokriphus iratok csaknem mindnyájan valamelyik tekintélyes iró nevét vették fel a nélkül, hogy annak legkisebb része is lett volna szereztetésökben.“ Hát ez természetesen igaz, de alább a jegyzetben többek közt következő példákkal illustrálja ezt: „Daniel-féle toldalék, Esther toldaléka, Jeremias levele.“

Nagyon szeretném tudni, miért választotta épen ezeket a tanár ur, és miért hagyta el pl. Henock könyvét, melyről bizonyosan mondhatná azt, amit az emlitettekre nézve csakis a protestánsok „sic volo, sic jubeo, stet pro ratione voluntas“ jeligéje nyomán állíthat bizonyosnak. Biztos vagyok benne, hogy határozott állitásából sokat enged, ha helyt ád szeretetteljes kérelmemnek, és Daniel toldalékára nézve Vigouroux Mélanges bibliques czimű müvét, Estherére nézve Neteler Commentáriusát és Jeremiás levelére nézve Ménant Babylone et Chaldée czimű müvét méltatja kegyes figyelmére (ez utóbbinak 250-ik lapjára hivatkozom.)

Mindjárt a kifogásolt passzus után pedig azt mondja sz.: „Ettől az eljárástól nem maradtak menten a kanonikusoknak nevezett könyvek sem.“ Ugyan kérem, melyek?

Amit irtunk, nem az irat lerántására irtuk, hanem csakis az igazság érdekében. A tisztelt szerző ur nem áll egyedül azon eljárásával, melyet kifogásoltunk; az audiatur et altera pars elvet a máshitűek általában nem igen szokták követni, ha ez az altera pars katholikus. Ugy hisszük ez csak megrögzött rosz szokás, nem pedig öntudatos mellőzés; mert oda talán még sem kell oly roppant magas logika, hogy belássák a szabad vizsgálat emberei, hogy talán mégis csak érdemes lenne vizsgálni a katholicismust

is, s hogy ez talán mégsem oly dőreség, melyet a priori el kellene vetni.

Még egyet: sz. ur azt mondja (3. l.), hogy ezen irat ujabb bizonyitékot szolgáltat az uj-testamentomi iratok tiszta egységtana (unitariussága) mellett. Megvallom, hogy én ezt nem találtam; mert az nagyon természetes, hogy csupa moralis parancsolat és rövid szabály közt nem kell találnunk a Szentháromságra vonatkozó hittételeket, ugymint az anyaszentegyház ötparancsolatában sem találkozunk dogmákkal, pedig ezt csak nem az unitariusok szerkesztették! Erre és több másra azt mondjuk: Quae tacentur, non negantur.

Egyébiránt a „Doctrina Apostolorum" irat sem nagysága, sem hittani tartalma folytán nem bir nagy fontossággal, hanem inkább ősi régisége által. Csupán könnyen érthető intelmek alkotják tartalmát. Azt vélik a tudósok, maga Bryennius, hogy 120—160. években iratott, Nirschl pedig azt mondja, hogy mivel a Barnabas levelével nagy hasonlatossága van, szerzője Barnabas s igy iratási idejét az első századra teszi, 70—76 évek között. Érdekes benne, hogy a nyugat keresztelési modorát (per infusionem) teljesen igazolja, reméljük a szakadár egyház ezentul nem fogja keresztelésünket érvénytelennek mondani. Ezen apostoli tanu elegendő lesz, hogy a nyugati keresztelési modort előttük igazolja.

Halász Ágost.

Was ist der Nihilismus? Eine sachgemasse Darlegung seines Wesens und seiner Entwickelung von einem Eingeweichten. Leipzig 1882. Nyolczr. 96 lap.

Das untererdische Russland. Von Stepnjok. Aus dem Italienischen (Russia sotterranea) übersetzt von Trautner. Bern. Jenni 1884. Kis nyolczr. 224 lap.

Az előszóban vitatja a szerző, hogy a nihilismus specifice orosz jellegű és származásu nem pedig nyugatról importalt növény, mint azt az európai müveltség pan-

slav ellenei Ignatieff, Katkow és Aksakow Oroszországban hirdetik. — Igaz ugyan, hogy a nihilismuson sok orosz sajátság észlelhető, de nem fejezi-e ki ugyanazon eszmét más és más ember másképen, nem változnak-e a lényeget nem érintő dolgokban különböző népeknél ugyanazon intézmények? Megengedjük, hogy Oroszország a legalkalmasabb talaja a nihilismusnak, mert a zsarnokság, s az ebből folyó elégületlenség és elkeseredés sehol sem oly nagy, ellenben a szabadságszólás, szabad szellemi mozgalom sehol sem oly korlátolt s a titkos üzelmeket s merényeket olyannyira provokáló mint Oroszországban. De vajjon nem nyugaton ismerkedtek-e meg az orosz utazók és emigransok a vallástalanság, szabadosság, népfönség, anyagelviség eszméivel, s más forradalmi elvekkel, nem nyugaton vezettettek-e be a szabadkőmüvesség és internationale társulataiba, nem itt avattattak-e be ezek titkaiba nem ezektől tanulták-e a harczi taktikát, avagy már nem emlékszünk az orsini bombákra? Nemcsak az szülte tehát a nihilismust ami Oroszországban rosz és tűrhetlen, hanem az is ami nyugaton rosz és türelmetlen. A nihilisták majdnem mind telivér oroszok, a semmi jóra nem képes, szertartások apróságain, s formulák holt betüin rágódó, az éltető, gyógyitó és épségben tartó Szentlélektől elpártolt tehetetlen schismának gyermekei vagy Izraelnek test szerinti ivadékai. Tanyái a nihilismusnak főképen: Sz. Pétervár, Moskva, Odessa, Charkow, Kiew. Ennyit az előszóhoz.

Okai a nihilismusnak, szerző szerint, 1. az orosz despotismus ügyetlen, kapkodó, igazságtalan és kegyetlen kormányzása minden irányban. A hivatalokra nem a képesség ad jogot, hanem az önkény előtti meghunyászkodás és pártfogás. Innen van a hivatalnoksereg butasága, corruptiója és lelketlensége. Nem csoda tehát ha a tűrhetlen despotismus összes apparatusával annyira gyülöltté lőn, hogy a lakosság intelligensebb része oly állapotokra aspirál, melyek az eddigi rendszer, s társadalmi rend teljes negatióját, nihilumát zárandják magukban. 2.

Az oktatás és nevelés ferdesége. Mig az önkényes uralom csak az elnyomásban következetes és állandó rendszere a népnek a felsőbbség iránti bizalmát megdönté, türelmét kimerité; addig az egyoldalu oktatás és ferde nevelés szétrobbantotta a társadalmi rendnek és létnek legerősebb alapját a teljes lelki felbomlás végső akadályát a vallásos erkölcsiséget. Az iskolák: gymnasiumok, 4 egyetem s 9 egyenrangu intézet katonák és hasznavehetlen tanárok vezetésére bizatott, a jellemképző eszményibb tanulmányok mint óklassikai irodalom csak mostohán vagy épen nem tanittattak a realiák: természetrajz, boncztan, élettan stb. mivel ezek legtávolabb a politikától s igy legártatlanabbnak tartattak az államra s azonkivül gyakorlati hasznuk is van, nagy buzgalommal s majdnem kizárólag adattak elő. Azonban ezen egyoldaluság vészes eredményeket szült. A természettudományok anyagelvi iránya tönkre tette a tanulók amugy is gyenge valláserkölcsiségét. Ehhez járultak a leánygymnasiumok s a nők egyetemekre járása. Az orosz tanulónők 90%-a az orvosi pályára megy s ott tanulja a gyakorlati materialismust. Hogy ezen szomoru állapota az oktatásügynek csakugyan legbiztosabb propagandája a nihilismusnak, mutatja az, hogy a nihilista üzelmek miatt elitéltek három negyedrésze fiatal ember. A pétervári zavargásoknál 1876. dec. 18-án az ingadozó tömeg élére egy nő állott kiáltván: utánam, előre! A revolvert és a tőrt az orosz emanczipált tanulónő oly ügyesen kezeli mint a férfi! Az orosz tanulónő született nihilista Ha a nő megszünik nő lenni kell nihilistává lennie, már pedig az egyetemi tanulónők kivetkőznek teljesen női természetükből, a szemérmet, mely a nőt oly sok rosztól óvja elvetik, s büszkén nézik le szabadságuk trónjáról a közönséges női körben mozgó nőt, a nődeákok nem akarnak semmiben sem hátrább maradni a fideákoknál ezt hiuságuk tiltja, azért velök lépést tartva egyenlő sőt sokszor nagyobb bátorsággal küzdenek a dicsőségért a hősök babérjai- s a szabadság vértanuinak pálmaágáért.

Tudjuk hogy orosz tanulónők vannak a zürichi egyetemen. Ezekről 1871-ben igy ir egy ottani tanár: „Az oroszoknak az a sajátságuk, hogy megvetésünket kiérdemeljék, s némelyek közülök oly alávaló söpredék félék hogy a becsületes háziur az orosznőnek nem akarja szobáját kiadni. Tanulmányaikban készületlenek s járatlanok, nem is azért jőnek ide hogy tanuljanak, hanem, hogy a férfihullákon gyönyörködjenek „proterva fronte petit maritum.“ A bonczteremben orosz fiatal emberek társaságában jelennek meg, s negélyezett tudákossággal czigarettáznak. Némelyek együtt laknak fideákokkal. A népet állatokká teszi az ijesztő mérvű pálinkaivás. Minden 310 lélekre egy pálinkabódé esik. Kancsuka, erkölcsi tönk az ifjuságnál, nemzeti szellem haldoklása a nagyoknál, pálinkaivás a népnél: ime Oroszország a nihilismus előtt. 3. A külföldi sirásó irodalom, különösen Zola Emil irodalmi nihilismusa, a német és franczia forradalmi költők, bölcsészek, s főleg titkos társulatok iratai amellett, hogy nevelték az elégületlenséget a nagy közönségnél, forradalmi és destructiv irányba terelték az orosz nemzeti irodalmat. Puschkin pessimismusa, Gribojedow keserü mosolya, Gogol irgalmatlan gunya s a legujabb iskola vádló és leleplezési irodalma mindent megtámadott, bonczolt s birált és sárba rántott, ami az előtt szent és sérthetlen vala az oroszok nagy birodalmában. Legradikálisabbak valának az orosz irók között Herzen Sándor és Tschernyschewsky. Az előbbi 1847-ben külföldre vándorolt s 1857-ben Londonban a „Kolokol“ (harang) ujságot alapitotta, melyben főleg a parasztok felszabaditása mellett szállt sikra Iskander név alatt. Számtalan levelezői voltak Oroszország minden zugában, kik mindenről értesiték, mi hazájában történt. Minden titok, a hivatalnokok éj rejtette bünei mind registrálva lőnek a Kolokolban. A Kolokolt II. Sándor czár maga is olvasta. A hivatalnoksereg megdöbbent, mindenki félt a Kolokolba jutni. A Kolokol által reaktionariusnak bélyegeztetni legnagyobb gyalázatnak tartatott. Mindenki kritizált, politizált, tanult

javitott s reformált. Oroszország éretté lett a nihilismusra. Ekkor megjelenik Tschernysckewsky regénye, „Mi a teendő,“ melynek szereplő személyei nihilistáknak nevezik magukat. E regény az orosz igazságnak manap is politikai és társadalmi bibliája. A regény irója Siberiába vitetett élethossziglani fogságba, de az orosz ifjuságban, mely vértanuként tiszteli, szomoru sorsának emléke szüntelen ápolja s éleszti a rettenthetlenség tüzét, melylyel Tschernyschewsky nihilistikus eszméiért sikra száll. Ezek a nihilismus okai.

Habár Netschajew hittanár volt az első, ki 1869-ben „néptörvényszék“ czimen jobbára deákokból forradalmi titkos társulatot alapitott Moskvában, a gyakorlati nihilismusnak atyja még is Bakonnin Mihály vala. Ezen orosz emigrans elvei oly rendkivül radikálisak, hogy a Haagban 1872-ben összegyült nemzetközi munkás szövetkezet követőivel együtt kebeléből kizárta, mire ő a „zürichi szláv sektiot“ alapitotta egészen anarchikus programmal, s e programm, mely 1876. Moskvában egy házmotozásnál napfényre került, képezi a nihilismus lényegét. Czélja szerinte a nihilista titkos társulatnak lerombolni minden államot és állami szervezetet, megsemmisiteni a bourgeoisie czivilizatióját és annak alapjait: a vallást, családot és tulajdont. Hogy mikép fogja rekonstrualni a jelen társadalom romjain az ujat, az csak akkor lesz meghatározandó, ha a rombolás müve befejeztetett. A tagok egymástól független társulatokba állanak. Van moskvai, kievi, nischninovgorodi stb. társulat. Ezen társulat mindegyike csak azon bizottmánytól függ, melybe az egyes társulatok egyenlő számu tagokat küldenek. Minden uj társulat a fenállók valamelyike által alapittatik saját programmja szerint. A tagok az egyes társulatokba egyhangulag választatnak, s oly egyéneknek kell lenniök, kik készek teljesen a forradalmi tevékenységnek szentelni éltöket, családjukat, barátságukat s a titkot megőrizni tudják. Kötelességeik a titoktartáson kivül a társulat megbizásait végrehajtani, tetteikről számolni, ha mit észre vettek vagy

tapasztaltak, a társulattal közölni, lakásukat a társulat tudta nélkül nem változtatni, a tulajdonjogról lemondani s minden hozzáférhető forrásból belátásuk szerint pénzt teremteni. Joga minden tagnak rendkivüli összejövetelt követelni, s az ellenőrzésben, kormányzásban és vagyonkezelésben egyenlően s egymás után részt venni. Rendes gyülések minden hónapban egyszer tartandók, melyekre az administratio által minden tag meghivandó, különben a határozatok érvénytelenek. Rendes teendője a tagoknak a propaganda és agitatio, vagyis uj tagok gyüjtése és lázitás a nép között. Mindkettő könyvek, röpiratok, proklamacziók s titkos bujtogatás által történik. A titok árulói halállal büntettetnek.

Ezen Bakonnin-programmot az orosz emigransok elfogadták és 1873. Genfben „Előre" és „Község" czimű lapokat alapiták. Nem sokára két pártra szakadtak. Lawrow ezredes lassu és az 1874-ben Siberiából Svájczba jött Tkatschew rögtöni zendüléseket s a nagyok leölését ajánlá pártjának. Ezeknek lapja lett a „Vészharang," jelszavuk a „nép közé." El is mentek a nép közé, s kezdtek lázitani, de sikertelenül, mert a népnek kedve a forradalomhoz nem volt, s a zsandárok minden nagyobb felkelési kisérletet eleve meghiusitottak. 1873. Tschaikowsky sz. Pétervárott alapitott társulatot, melynek tagjai Tschaikowczoknak hivattak, lapjuk „Narodnaja Wolja" „nép akarat" volt. Ugyanazon évben még más 10 társulat alakult, Lermontow, Kowalik s mások buzgósága folytán. Midőn 1874-ben minden társulat néhány tagot küldött sz. Pétervárra egy általános congressusra, a kormány figyelmessé lőn reájuk; azért a központot áttették Moskvába. A főerők a Wolga vidékére az orosz felkelések e klassikus talajára vetették magukat s dél és kelet felé hatva, társulatokat szerveztek Nischni-Novgorod, Pensa, Samara, Saratowban, városokra s falvakra vetvén ki hálójukat egyaránt. Azonban már 1874 végén a rendőrség a társulat nyomára jött s 1877-ben már 197 vádlott állott a törvényszék előtt sz. Pétervárott. A rájok vonatkozó per

1878. febr. 4-én fejeztetett be, százan találtattak vétkeseknek, köztük 14 nő, s Sibiriába küldettek. A kiket 1874. be nem fogtak, azok 1875 elején uj erővel s uj bátorsággal fogtak a munkához Moskvában, honnan a fiókegyleteket ellátták pénzzel, lázitó könyvekkel és fegyverekkel. Főfészkeik voltak még Kiew, Charkow, Odessa, Tula, Iwanowo-Wosnessensk gyárakkal biró városok, hol a munkásokra vetették magukat a propagandisták.

Dr. Horváth.

VEGYESEK.

(Primási kórház.) A napokban befejeztetett a primási kórház fölszerelése. A város szentgyörgymezei végén, emeltebb helyen épült a két emeletes kórház, ugy hogy egyik oldalról szőlőhegyek, másikról mező, s azontul a Duna teszik szomszédságát; tiszta lég dolgában tehát a legjobb helyen van. Ő Emja választotta e helyet, kinek költségén épült. A kórház önálló épület, 16 öl hosszu s ónnal van födve. Ötven beteg ágyra van fölszerelve a szükséges helyiségekkel, mint konyhával, halottkamrával, kápolnával stb. Közvetlen közelében van az irgalmas nővérek laka, 5 nagy teremmel s ugyanitt van a műtőterem a szükséges orvosi eszközökkel. Nagyon diszes és szükséges része a kórháznak a pompás, téres kert, hol sétányok, bokrok, fák árnyékot nyujtanak az üdülő betegeknek. Berendezése, szellőztetése egészen az orvosi kivánalmak s a legujabb tapasztalati vivmányok szerint eszközöltetett. Került körülbelül 90 ezer forintba. Rendeltetése pedig az, hogy háboru idején sérült katonákat fogadjon be, békeidején a primási uradalmak személyzetének legyen nyitva. Rendes orvosa Rapcsák Imre primási főorvos, kinek utmutatása szerint épült s ki vezette a fölszerelést.

(Hollók Imre) rozsnyói nagyprépost kanonok irodalmi működését méltatja a rozsnyói kath. főgymnasium értesitőjében Gődér István. Hollók Imre 1796. nov. 5-én született és 1871. márcz. 18-án halt meg, szép eredményű munkás élet után. Irodalmi munkásságát a történelem és költészet muzsájának szentelte leginkább. Történeti művei közül 1831-ben Kassán jelent meg a Magyar és Lengyelország tört. érintkezéseit tárgyaló munkája (Nexus nationis Hungaricae cum Polonia cz. a.), amely történeti irodalmunkban e még mindig irójára váró kérdés fejtegetésével — maig is számot tevő munka. A 2-ik: Lineamenta pervetusti archidiaconatus Tornensis (Rosnaviae 1832,) történeti adatokkal azt bizonyitgatja, hogy a tornai archidiaconatus régente a mostaninál nagyobb kiterjedésű volt. 3. „Conamina regum apostolicarum de augusta domo Austriaca natorum ad felicitandam nationem Hungaram impensa" (Posonii 1833.) A történeti tényeknek ily módon való összeállitásával szerzőnek az volt a czélja, hogy egykori hallgatóinak szivébe vésse a trón és haza iránt való hűséget és szeretetet. 4. Azon jótékony befolyásról, melylyel viseltettek a római pápák a magyar nemzethez. (Megjelent az általa szerk. „Rozsnyói egyházi töredékek" 3. 4. 5. kötetében.) Czime megmondja, hogy mit tartalmaz. 5. A jolsvai régi és új templom leirása. A jolsvai régi gothikus templomot, mely 1646-ban restauráltatott, irja le. (U. o. 6. k.) 6. A rozsnyói székesegyháznak viszontagságairól (Tudományos gyüjtemény 1830. III. k.) E székesegyház még a XIII. sz. végén vagy a XIV. sz. legelső éveiben épittetett (1304-ben már fennállott) s az idők folyamán sok viszontagságon s változáson ment át. 7. Azon magyar királyfiúkról, kik még atyjuk éltében megkoronáztattak (Tud. Gyüjt. 1830. X. k.) történetirók műveiből chronologice és pragmatice összeállitva. 8. A gömöri barkók szójárásáról (Tudománytár IX. k.) 9. Hol tartattak régente Gömörben a közgyülések? („Társalkodó" 1837. 86. sz.); levéltöredék. 10. Szigetvár religiói tekintetben (Religio és Nevelés 1841. 7. sz.) azt fejtegeti némely lapok

ellenében, hogy a Szigetvárt évenkint tartott miseáldozat a szigetvári vértanuk lelkiüdvéért még azon esetben is helyén való, ha Zrinyi Miklós protestans volt is. 11. „Egy pillanat a dézsmákra s különösen a gömöriek czélszerű használataira“, 3 részben. Az I. rész a tizedek eredetéről általában; a II. a magyarországi — s a III. különösen a gömöri tizedekről szól. 12. „Syllabus illustrium virorum ecclesiasticorum intra ambitum nunc dioecesim Rosnaviensem efficitentem condam natorum aut adminus morantium“ (Rozsnyói egyh. Tört. VIII. k.); 4 püspök és 67 más állású kiváló férfiú életrajzát s működésük rövid méltatását tartalmazza, köztük Kaprinay István, Pray György, Spangár András életrajzát. Van egy értekezése Hollóknak arról is, hogy a várnai ütközet nem tekinthető a római pápa befolyásának eredményeül. Van több nem történeti szakba vágó értekezés és több latin költeménye is. (Századok.)

(Statistika). Vallás dolgában az ország lakosainak 47·22%-a római katholikus, 14·74%-a református, 14·11%-a görög keleti, 10·83%-a görög katholikus, 8·07%-a ágostai evangelikus, 4·55%-a zsidó. Horvát-Szlavon országban a lakosság 84%-a római katholikus, 14%-a görög keleti, 0·93%-a zsidó. A felekezetek közül 1857-től 1880-ig a zsidóság 54·7%-kal szaporodott, a római katholikus 20%-kal, az unitárius 13·7%-kal, az ágostai evangelikus 11·3%-kal, a református 11·2%-kal, a görög katholikus 8%-kal; ellenben a görög keleti 0·5%-kal fogyott, az örmény katholikus pedig 46·2%-kal fogyott. A hitfelekezet és nemzetiség egymáshoz való viszonya olyan, hogy az unitáriusok 94·38%-a magyar, a reformátusoké 94·32%, az izraelitáké 55·34% magyar, 33.74% német; a római katholikusoké 44·29% magyar, 18% horvát, 16% német, 15% tót; az ágostai evangelikusoké 22·31% magyar, 34% német, 38% tót; a görög katholikusoké 9% magyar, 57% oláh, 22% rutén; a görög keletieké 0·74% magyar, 59·81% oláh, 35% szerb. — Megforditva a magyaroknak 56%-a római katholikus, 31%-a helvét, 4%-a ágostai evangelikus. A németeknek 66% a római katholikus, 20%-a ág. evang;

az oláhoknak 63%-a görög keleti, 37%-a görög katholikus. (B. H.)

(*Megjelent*) 1. A váradi püspökség története, alapitásától a jelenkorig. Bunyitai. III. kötet: Egyházak. Nagy nyolczadrét. Nagyvárad, 1884. Franklintársulat nyomdája. 536 lap. Egy térképpel, 93 rajzzal s egy szinezett képpel. Oly elismeréssel fogadja a közönség ezen munkát, hogy mint a nagylelkű Meczenásnak, a Püspök Ő Exjának (kinek rendeletére készült), mint irójának öröme lehet a jeles monografiában. Irálya felette érdekes, ugy hogy mig alaposságánál fogva legelső kutatóink, szép előadása által legkedveltebb történeti iróink közt emlittetik. Külső kiállitásának gazdagsága által pedig mindenkit meglep. — 2. Magyarország a mohácsi vész előtt. Irta Fraknói Vilmos. Budapest. Kiadja a Szentistvántársulat. Kis nyolczadrét. XII. és 304 lap. A Házikönyvtár sorozatában XLIX. Ára 1 frt 50 kr. Kitünő történeti munka, melyet nemcsak a tagok köszönettel fognak fogadni, de mely hivatva van arra is, hogy a hazában messzire elterjedjen. A Szent Atya engedélye és a magyar főpapok és káptalanok bőkezüsége folytán megindult a „Vaticani Magyar Okirattár" kiadása, mely bár a magyar történetre nézve megbecsülhetlen értékkel bir, de a benne foglalt okmányok idegen nyelvénél fogva, csak a szakférfiak szük körére nézve leszen megközelithető. Fraknói történetirónk tehát nagy hálára kötelezi le a magyar közönséget, hogy magára vállalá az Okirattár tartalmát az egész müvelt közönség számára is értékesiteni. A jelen munkában az Okirattárban foglalt jelentéseket földolgozva nyujtja; ugy, hogy a pápai követek működése bele van illesztve a kor történetének keretébe. E jelentések mellett szerző fölhasznált egyéb történeti emlékeket is, melyeket több, mint egy évtized óta hazai és külföldi levéltárakban gyüjtött. A munka a mohácsi vészt megelőző három év történetét foglalja magában, hazánk leggyászosabb időszakának történetét. — 3. Előkészitő a sz. gyónás és áldozásra. Függelékül három oltárbeszéddel. Irta Fehér Gyula, egri

hitszónok és hitelemző. Főpásztori jóváhagyással. Eger, 1884. Szolcsányi. Nyolcz. 198 lap. Ára 1 frt 50 kr. A teljesen elkészitett hitelemzésekkel nagy szolgálatot tett a lelkészkedő papságnak, főleg a fiatal áldozároknak. — 4. A szent angyalok története világkormányzati és embergondviselési szempontból. Irta Munkay János. V. kötet. Az őrangyalokról. Esztergom, 1884. Buzárovits. Nyolcz. 203 lap. Több fametszet disziti. Ezen füzettel a mű be van fejezve. Az egésznek ára 3 frt. Minthogy irodalmunkban az angyalokról ily terjedelmes mű még meg nem jelent, üdvözöljük szerzőt, hogy az épülni ohajtók számára e sok áldozattal járó művet kiadta. — 5. A Szent István-Társulat naptára 1885-dik évre a nép számára. 24-ik évfolyam. Kiadja a Szent István-Társulat. Nyolczadrét. Tizenhat ív. Ára 30 kr. Az olvasmányok a naptár legnagyobb részét, tizenegy nyomatott ivet foglalnak el. Egytől-egyig állandó becscsel birnak. Helyeselni kell a társ. igazgatóság azon intézkedését, hogy a naptári olvasmányokat önállóan, külön füzetben is kiadja. Népiróink legjobbjai vannak jeles dolgozataik által képviselve: Nyulassy Antal, M. F. (Maszlaghy Ferencz), Csernely (Vince Alajos), Kodolányi Antal, a jeles gazdasági iró, Kisfaludy A. Béla, Kazaly Imre, Göndöcs Benedek, Tóth Mike, dr. Steinberger Ferencz és mások.

(Latin irodalom.) Praelectiones Dogmaticae de Verbo incarnato. Quas habuit Ferd. Aloy. Stentrup S. J. Pars altera. Soteriologia. Vol. I. Oeniponte 1884. Rauch. Nyolcz. 696 lap. — Ötvenhárom tételben a testesülés czélját adja elő, t. i. a megváltást. Értekezik annak szükségességéről s hogy ha Ádám nem vétkezik, K. U. nem jött volna a földre stb. Előadása folyékony, a nyelv egyszerüen világos. Leginkább a német hittudósok hibáira vadász s azokat megczáfolja. Egyesül benne a német alaposság, az olasz könyüség, a franczia kellem. A hittanárok örömmel veszik a hirt, hogy Stentrup müveinek ismét egy kötete elhagyta a sajtót. — 2. Sanctorum patrum opuscula selecta. Edidit et commentariis auxit Hugo Hurter S. J. Oeni

ponti 1881. Wagner. (45. és 46. füzet.) Tartalma: Sancti Fulgentii episcopi Ruspensis epistolae in unum corpus collectae. (Epist. 1—18.) Még két füzet jön, s akkor a vállalat be lesz fejezve. — 3. Josephi Corluy S. J. Lovanensis: Spicilegium dogmatico biblicum seu Commentarii in Scripturae loca, quae ad demonstranda dogmata adhiberi solent. Gandavi 1884. Poelman. Nyolcz. VIII. 534 l. I. kötet. Ára 6 franc. Ezen első kötetben a De Ecclesia, De Pontifice, De Deo Creatore, Vaticiania-ra vonatkozó szövegek magyaráztatnak. A II. kötet végén teljes tartalomjegyzék lesz, mely a szövegekre vonatkozik. Dogmatikusoknak igen alkalmas segédkönyvnek igérkezik. — 4. Instructio de Stationibus S. Viae Crucis erigendis visitandisque, cui accedit appendix de Crucifixis Viae Crucis vulgo Nuncupatis. In lucem edita auctoritate Rmi Bernardini a Portu Romantino totius ordinis fratrum minorum ministri generalis. Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1884. Tizenkettedrét, 111 lap. 40 kr. (Herdernél, Freiburgban.)

(Külföldi kath. irodalom.) 1. Praktische Betrachtungen über den verlorenen Sohn. Von Michael Müller (angol redemptorista). Aus dem englischen übersetzt. Freiburg, 1884. Herder. Nyolcz. 628 lap. Második kiadás. Aki ismert dolgokat szép rendben akar olvasni, többször előforduló példákat jó alkalmazásban élvezni, az ezen 29 elmélkedésben gyönyört fog lelni. Annál is inkább, mert mint ő mondja: ezekben az olvasó saját életére fog akadni. Előadása élénk, néha szónokias. — 2. Etudes raisonnées sur les fondaments du Christianisme, a la portée de la jeunesse. Par abbé Morére. Paris, 1884. Haton. Ára 2 franc 50 cent. Nagyon dicsérik a kath. lapok s ajánlják a püspökök, mint olyan müvet, mely által az olvasók, főleg a fiatalság megerősödik hitében.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

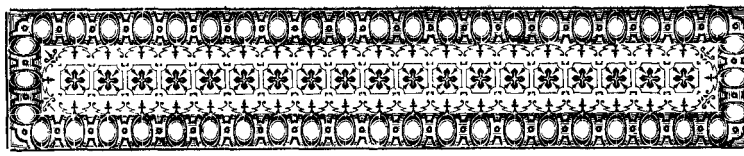

BORROMAEI SZ. KÁROLY.*

AZ 1584-ik év november 3-án — az estéli órákban — sűrű tömegben hullámzott alá és fel Milánó utczáin a nép. — A különben oly zajos közterek, a járókelők ezreinek daczára csendesebbek voltak a szokottnál, s csak a templomok lettek feltünően látogatottak, az egész nap folyamán. Minden arczon szokatlan megilletődés, — a szemekben nem titkolható aggódás volt észlelhető. Az érseki palotában, melyfelé a néphullám gyürűi folyton terjedének, az orvosok- és az egyháziaktól körülvett ágyon, — egy szikár férfi vivódott halálküzdelmével. A halavány arczot nem volt képes eltorzítani a fájdalmas küzdelem, s meglátszott a lázas vonásokon az Isten akaratában való teljes megnyugvás. — Szent odaadás, magasztos hit ragyogott fel szelid tekintetében, mit időközönkint a szenvedő Istenember képére emelt. Éjjeli három óra tájban, a halavány arcz lassankint még halványabb lett, egy halkan kiejtett „cito“ volt a végső szó, mit ajkairól a körülállók ellesének, és Borromaei Károly, Milánó szent életű érseke — megszünt élni. Működése közepett, életének legszebb idejében alig 46 éves korában szólitá magához az isteni Gondviselés! A nép a gyászharang első kondulására megrettenve állott meg utjában s a

* Felolvastatott az esztergomi növ. papság által, 1884. november hó 4-én — Borromaei sz. Károly halálának háromszázados évfordulója alkalmával — rendezett akadémián.

néma fájdalom könnyekben önté ki keservét az óriási veszteség felett.

Sirt mindenki! s a köny, mely a szegénynek arczát áztatá, ott ragyogott a gazdag patricius szemében is. A késő idő daczára az egész város talpon volt, s ezrekre menő tömegekben hömpölygött az érseki palota felé, úgy hogy annak kapuiba őröket kelle állitani, a behatolás meggátlása végett. Valóban, csodálkozás fogja el az embert a kortársak irásait olvasva, a fájdalom azon nagysága láttára, melyet ezeren és ezeren éreztek mélyen, szivük bensejében, a szent érsek halála felett, és nem vagyunk képesek e tüneménynek okát adni, ha nem ismerjük egész életét, ha nem tudjuk, hogy az ő működése reányomta egész korára jellemző bélyegét. — Nincs senki, a kitől Isten megtagadná a szükséges kegyelmet, senki akit a Mindenható ne akarna vezetni az igazság üdvözitő útján, mindazonáltal tagadhatatlan, hogy minden kornak megvannak a maga emberei, a kiket Isten kiválaszt ezer–százezer közül, a kiknek bővebben juttatja kegyelmét, a kiket nagy dolgok véghez vitelére hív meg. Borromaei szent Károly egyike volt e választottaknak, s Luther a deformátor ellenében az egyház valódi reformátorának nevezhető. Sőt bátran elmondhatjuk, hogy „egy embert sem ismer a történelem a trienti zsinat befejezése éveiben, kiben inkább megvalósulva látnók az egyház fogalmát, — mint Milánó szent életű érsekében.“*

Milánó mosolygó ege alatt kezdé életét, Aróna nevü várban 1538-ik év október 2-án vagyonos, fő-rangú szülőktől. Születése alkalmával, mint több hitelt érdemlő egyén eskü alatt bizonyitá éjjeli két órától egész napkeltéig, vakitó fényár ömlött el az egész vár felett, mintegy örvendetes előjeléül azon

* Germanus Konstantin: „Reformatorok.“ 156. l.

szentségnek, mely később mint Milánó csillag az egész egyházon átragyogott. Atyja V. Károly császár előtt, mint ügyes és tevékeny államférfiú nagy kegyekben állott, mint jó katholikus pedig, a ki féltékenyen őrizé önszivét ép úgy mint családja összes tagjaiét az eretnekség és hitetlenség minden befolyásától, a szegények valódi pártfogójának, s az elhagyottak nemeslelkü védőjének tartatott. Anyja a Medicsiek hires családjából, a déli természetek egész bensőségével ragaszkodott elődei traditionális vallásosságához, és a kedély finom gyengédségével kitünő szivtisztaságot egyesített magában. Ily szülőktől nyeré nevelését a gyermek szent Károly, soha nem látva mást, mint a hivő atya jótetteit, az édes anya buzgó imáit, s a keresztény vallás magasztos elvei szerint berendezett életet. Csodálhatjuk-e, ha a serdülő gyermek már kora első éveiben élénk vágyat érzett magában az egyházi pályára lépni, csodálhatjuk-e, hogy midőn e vágya teljesült lelkének minden értelmével, szivének minden érzelmével hivatása kötelességei után látott. 16 éves korában Páviában találjuk őt mindkét jog tanulmányozásával elfoglalva, s a zárkozott élet, a megerőltésből származó betegség gyengeségeivel küzdve. — Az egyetemet 22 éves korában hagyta el, mint az „utriusque juris“ doctora, s IV. Pius pápa a szent nek nagybátyja, meglepve öccsének korát meghaladó képzettsége, és mély belátása által őt már alig néhány hó mulva bibornokká nevezé, a szentszék protonotáriusává, államtitkárrá, majd 10 nap mulva rá Milánó érsekévé. Egyelőre azonban nem foglalá el érséki székét, hanem a pápa oldala mellett Rómában maradt. Első teendője volt, ügyes tanácsosokat választani ki maga mellé, és különféle munkákból tanulmányozni, a kormányzás rendszerét. Leküzdvén így a kezdet nehézségeit, egész odaadással látott az egyházi ügyek helyes vezetése után, időt találván

e közben még arra is, hogy az úgynevezett „noctes vaticanae“ alatt környezetében fölébressze a munka és az irodalom iránti szeretetet, s hogy önmagát úgy mint másokat, az egyházi viták és szónoklatokban kiképezze.

Daczára azonban az őt körülvevő fénynek, a sokak által irigylésre méltónak talált hatalom és befolyásnak, melylyel a pápai udvarban rendelkezett, ha megkérdezték volna őt, boldognak érezi e magát helyzetében, azt kellett volna felelnie, — hogy nem. Az ő szive mindattól idegenkedett, miért mások oly végtelen sokat tudnak a világban áldozni, reá nézve a nagyravágyás, hatalom és kincsszomj ingere ép úgy nem létezett, mint a mások fölé emeltetés öröme, ő csak egy után vágyódott szüntelen, a szemlélődő élet magábavonultságában, egyedül Istenének szentelni életét. Egy alkalommal már azon ponton állott, hogy odahagyva állását, hivatalát, kitüntetéseit, a pápai palota nagyszerű termeit egy szerény zárda hallgatag cellájával cseréli föl. De az isteni kegyelem felvilágositá őt, hogy „tetszőbb leend Istennek, ha a belső béke után való vágyát feláldozza arra, hogy minden veszteség nélkül önmegszentelése mellett, az egyház javát is előmozditsa.“*

Ez időre esnek a megszakadt trienti zsinat folytatása, vagy egymás újból történő összehivása feletti tanácskozások. A fejedelmi udvarok, és a különféle nemzetiségű bibornokok és püspökök között fölmerült nézeteltéréseket kiegyenlíteni, a különféle tendentiákat egy közös mederbe szorítani a pápa jobb kezének, a fiatal államtitkárnak jutott feladatul. Hogy miként oldotta meg mutatja azon körülmény, hogy az egyetemes szent zsinat, az eléje tornyosuló számtalan akadály daczára, már 1562. január 18-án megnyittatott Trientben. Az erre következő év történetét szent Károly

* U. ott. 160. l.

életében, a zsinat nagyfontosságú tanácskozásainak tanulmányozása, és vezetése képezi. El lehet mondani, hogy ő volt lelke az egésznek. Ő vezeté a szentszékre vonatkozó munkálatokat, ő látta el utasításokkal a követeket, „kormányozá a gyűlés tárgyainak megállapitása végett Rómába menesztett bizottságot,“ ő fejté meg a bonyolult kérdéseket s ő egyenlíté ki a szétágazó véleményeket. — Mindezt Rómából, levelezés utján, úgy hogy a Trientből érkező futárokat még éjjel is magához vezetteté, csak hogy a sürgős választ a zsinati atyák kérdéseire, ideje korán megadhassa. — „Aki átlapozza a szentnek jobbára még kiadatlan s részint másolatban a Vatikánban, Trientben és a milánói Ambróziánában őrizett leveleit — mondja egyik életirója, — meggyőződhetik róla, hogy ámbár Borromeo még fiatal, de alkalmas volt mindezen nagy dolgok kivitelére.“* Befejezvén a zsinat az 1562. év végső havában működését, minden befolyását és buzgóságát arra használá, hogy a hozott határozatok életbe léptessenek; úgy annyira, hogy egyik bibornok társa oda nyilatkozott: ha az egyháznak tizenkét hozzá hasonló férfia volna, a reformátió gyökerestől keresztül vitethetnék a legrövidebb idő alatt. A trienti határozatok megerősítése után néhány hónapra meghalálozván IV. Pius, utódjától, ki ugyancsak Pius nevet vett fel, s kit mint szentet tisztel az egyház, sz. Károly hosszas kérelem után megnyerte az engedélyt, hogy érseki székhelyére, a Lombard fővárosba mehessen. 1565. szeptember elején hagyta el Rómát, az ekkor még csak 26 éves bibornokérsek, a közöröm legélénkebb nyilvánulásai között vonulván be székhelyére. Még mielőtt Rómát odahagyá elhatározá, hogy életmódját megváltoztatva, önmagán és legközvetlenebb könnyezetén hajtja végre a reformatiót, mielőtt

* U. ott. 160. l.

egyházmegyéje viszonyait gyökerestől újjá alakítani megkezdené. Intézkedett tehát, hogy az érseki lakás minden külső diszitéstől ment, a berendezés lehető fénytelen legyen, és hogy a saját személyére rendelt összes szolgaszemélyzet csak három tagból álljon. Asztala egyszerű volt Rómában is, de ezentúl méltán szegényesnek mondható, s házában mint egy szent család éltek az őt környezők szigorú rend és fegyelem alatt.

Megérkezte után azonnal hozzá kezdett azon újitások létesítéséhez, melyekkel a visszaéléseket megszüntetni, a gondjaira bízott hivők lelki üdvéről gondoskodni, legczélszerübbnek találá. A trienti szent zsinat határozatai között a tartományi zsinatok tartását is elrendeli, nemkülönben oly intézetek felállitását, melyekben az ifjúság az egyházi pályára képeztessék. Sz. Károly volt az első, ki e határozatokat egyházmegyéjében életbe lépteté. E zsinatokon — s ilyet ő összesen hatot tartott, találjuk őt valódi elemében. Minden tett inditvány, minden hozott határozat, minden kiadott rendelet az üdvös reformátiót czélozá. Megrostáltatnak a becsúszott hibák és visszaélések, megtisztittatnak az erkölcsök, eszközök lesznek életbe léptetve az eretnekség meggátlása czéljából, ujból szerveztetik a tanitás, emeltetik az isteni tisztelet fénye, szóval felöleltetik az egész hitélet. Mindenhol javitnak és nemesítenek, gyomlálnak és ültetnek, hogy megnyugtassanak és boldogítsanak.

A tartományi zsinatoknak mintegy kiegészítései voltak az úgynevezett megyei zsinatok, hol kivált az egyháziak reformátióját czélzó üdvös rendszabályok hozattak, s a tartományi zsinatok határozatainak életbe léptetése ellenőriztetett.

A több mint 3000 egyházi közül, kik szent Károly joghatósága alá tartozának, csak nagyon kevés volt, a ki hivatásának teljesen megfelelően élt, aki szent kötelmeit pontosan teljesítette volna. A leg-

több tudatlanságban az egyházi teendők körül, világias szellemben, és megbotránkoztató könnyelműségben élt. Es szent Károly? — Sokszor, igen sokszor sirt ő keservesen, midőn gyermekei ez állapotára gondolt anélkül, hogy a bajon — miként óhajtá — rögtön segíteni tudott volna. Igaz, hogy szakadatlanul inté őket, magasztos állásukra, a velejáró kötelmekre, hogy szelid és szerető szavakban úgy mint szigorú megrovásban óvta őket a tévedéstől, de a szivében élő forró szeretetnek az egyház iránt, nem mindig lehetett meg azon hatása, hogy másokban is hasonló érzelmeket gyullasszon lángra. Meglévén arról győződve, hogy üdvös reformjai és ujjá alakitó rendeletei csak is azon esetben fogják megteremni a várható gyümölcsöt, ha papjai öntudatos terjesztöi lesznek az ő eszméinek s buzgó, teljesítői parancsainak, de viszont arról is meg lévén győződve, hogy ezt nem fogja máskép elérni, mintha az ifjúság nevelése által oly papságot teremt, mely alapos képzettsége és buzgósága által az említettekre alkalmas lesz, rendszeresité egyházmegyéjében a papnevelés ügyét. Igy létesültek azután a trienti határozatokban is megkivánt papneveldék először a milánói érsekségben s így történt, hogy sz. Károly áldozat készsége folytán, itt csakhamar több, mint 300 ifju nyeré kiképeztetését évről-évre az egyházi pályára. A szent érsek maga készité el azon szabályokat, melyek szerint a növendékek élete és vezetése beosztva lett. És soha talán oly annyira el nem árulá mennyire ismeré ő az embert, a sziv ezer és ezer titkait, a szellemi élet finom rugóit, mint ezen „Institutiókban," midőn előirja azon módokat és eszközöket, melyek felhasználásával az ifjúság, a szükséges tudományt és buzgó áldozatkészséget, Krisztus egyháza érdekében — elsajátithatja.

De sem a zsinatok tartása, sem a papneveldék alapitása, sem a különféle visszaélések megszüntetése

nem elégíté ki, az egyház nagy fiának lánglelkét. Szükségesnek vélte ő még mindezen felül személyesen is meggyőződést szerezni egyházmegyéje állapotáról, s arról, valjon végre hajtatnak-e az üdvöthozó határozatok? S hogy erről biztos tudomást szerezhessen, meglátogatta terjedelmes megyéjének minden pontját. Kettő kisérte rendszerint utjaiban: szigorúság, melynek szülője azonban mindig az igazság volt, s szelid nyájasság. Amaz megszünteté a botrányokat, ez megnyeré a sziveket.

A legforróbb napsugár ép úgy nem gátolá útjában, mint az Alpesek hideg szele, s gyakran midőn Svaicz lakatlan vidékein, holmiát karjain vive, egy-egy jéggé fagyott hegyormon átkerült, a kimerülés beteggé tevé öt. Vegyük mindehhez még azt, hogy ő önmagának semmi kényelmet vagy élvezetet soha meg nem engedett, hogy ebédje és estelije a legtöbbször nem állott egyébből, mint pusztakenyér- s egy pohár vizből, hogy éjjeket virrasztott át ájtatos elmélkedések között, hogy nem volt a napnak része, melyben ne imádkozott vagy nem dolgozott volna, s mi kénytelenek leszünk bevallani, hogy kellett számára egy titkos forrásnak léteznie, melyből minderre az erőt, és képességet meríté. És neki volt is ily forrása. Évenkint a legnagyobb szigorral önmaga iránt, vonult csendes magányába, a Barallo hegyén általa épittetett kápolnába, hogy itt megkeresse és megtalálja a szent lelki gyakorlatokban mindazt, mire a kimerítő munkában szüksége volt.

Nem lehet rövid felolvasásom tárgya, elmondani mindazon nagyot és szépet, mit életében véghez vitt, vázolni a babona ellen indított harcz, az egyházi testületek, vallási egyesületek, a tanügy rendezésének, az egyház régi ima gyakorlatainak ujból vletbe való léptetését, vagy ennek történetét. Még ésak egyről akarok szólani jó szivéről, s arról, mije colt ő a reábízott hiveknek.

Mindkettőt alkalma volt kimutatni 1570-ben, a Lombardiában kiütött éhinség idejében. Eltekintve attól, hogy a bátyja után örökölt herczegség árát s apai örökségének legnagyobb részét, jótékony czélra forditá, csak ezen éhség idejében, több mint 3000 szegényt táplált naponkint palotájában. Midőn pedig mindenéből egyaránt kifogyott, minden drágaságát és pénzét kiosztá, nem tartotta magas méltóságával összeférhetlennek, hogy a szegény éhezők élén maga menjen házról-házra, alamizsnát kérni.

Két évvel később, a Milánóban kiütött döghalál alkalmával pedig megmutatá, mire képes egy pap, egy főpásztor, egy egyház fejedelem akkor, ha szivében az édes Üdvözitő példája követésének óhaja honol.

A vészthozó ragály Milánó évkönyveiben könynyekkel van fölirva, mert 17.000 halottnak nyomta arczára a dögvész alig néhány hét alatt rémes bélyegét. Nem volt ház, nem család, mely ne siratta volna a maga halottjait. Az utczákat némává tevé a kétségbeesés, az embereket kétségbeesettekké a néma csend, s a társadalmi kötelékek szétbomláshoz állottak közel, midőn a városi elöljárók a rém elől menekülének. Egyetlen egy volt közöttük, aki fölmerte keresni a halált a haldokló ágyánál, a ki pótolá fáradhatlanságával a többinek hiányát, s a kivel megtörtént, hogy midőn kimerülve haza ért, s egy falat kenyérért könyörgött, házbelijei nem voltak képesek kérését teljesíteni. És ez a város szent érseke volt, aki a vész közepett, hogy a nép szivében az Isten iránti bizalmat fölélessze körmeneteket tartott, melyeken ő maga ment elől a kereszttel kezében, sarutlan lábakkal, s nyakában kötéllel. Midőn pedig a rémület a legmagasabb fokra hágván, aranyon sem lehetett orvost találni, aki a beteget meglátogatta volna, midőn a természet legerősebb kötelékeit, legmegragadóbb érzelmeit, háttérbe szoritá a haláltóli

írtózás, ő akkor is ott volt a beteg ágyánál, melyet az orvos, az ápoló, a szülő, a testvér elhagytak, „és a ragályos ajkak fölé hajolt, felfogni a gyónás erőtlen hangjait, a haldokló bűnbánó elé tartván a haldokló Megváltó képét.“ Igy lett ő a szeretet angyala, a hivek valódi atyja, az önfeláldozás martyra, az egyháziak ragyogó példányképe, s igy lett ő már 26 évvel halála után az egyház kanonizált szentje.

S ma, mélyen tisztelt hallgatóim, midőn az egész keresztény világ, az ő halála háromszázados évfordulójának emlékezetét üli, a mi szerény körünk is késztetve érzi magát arra, hogy egy, a fiatal, mélyen érző szivek üde virágaiból font koszorút helyezzen, a szent lábai elé.

Háromszáz év nagy idő az emberiség történetében, s az ezernyi változás, mi e történetet tulajdonkép alkotja, ez időt még nagyobbá teszi előttünk. Még is, daczára az évek hosszú sorának, a keresztény világ nem feledé el, hogy háromszáz évvel ezelőtt élt egy ember, kinek élete telve volt nagy szeretettel, nehéz áldozatokkal, s az önmegtagadás ragyogó győzelmeivel, mert a kereszténységet szorosabb kötelék füzi össze a puszta megemlékezésnél. Kifogja tagadni, hogy szép és nemes tulajdona az emberi szivnek, nem feledni nagy tetteket, de valjon maga az emberi élet egyik legszebb kiváltsága, hogy tetteinkben néha túléljük a halált, magában véve fog-e valaha szülni az utódoknál, valódi megemlékezést? Nem kell-e mindehhez még egy kapocs, mely számunkra a multat közelebb hozza a jelenhez, mely reá mutat annak eseményeire, s mely bennünket csodálatra lelkesít? És ha e kapocshoz, legyen az bármily természetű, a rendkívüli tökélyt eláruló tettek láttára, szivünkben önként támadó tisztelet, és csodálat is járul nem természetes-e, hogy e tisztelet és csodálat bennünk élénk vágyat szüljön, erőnkhöz képest utánozni a nagy, igaz és tökéletes életet?

Legyen tehát az ezen alkalommal, a szent Károly lábai elé helyezett koszorú minden virága, egy egy szent fogadás, hogy az egyház szent ügyének, melynek javáért ő egész életét áldozá, mi is buzgó szolgái leszünk.

Te pedig szent Károly! ki oly nagy voltál Isten iránti szeretetetben, légy hathatós közbenjárásodban, hogy szent fogadásunkat híven teljesitsük!*

Kollányi Ferencz.

A DÚSGAZDAG (LUK. XVI, 19.) PARABOLA-E, VAGY HISTÓRIA?

Tán másutt is, szokás nálunk az, hogy a lelkipásztorkodással foglalkozó külső papság néhány tételt dolgozzon a tavaszi és őszi koronára a theologiából. A mi őszi koronánkra többek közt az is fel volt adva, hogy az a dolog, mit sz. Lukács a dúsgazdagról elbeszél, példabeszéd-e csupán, vagy igaz történet?

Mivel már vesződni kellett vele, a t. olvasók engedelmével a vesződség eredményét az Uj M. Sionba kérem felvétetni.

Ha Harduin János kiváló jezsuita tudósra hallgatunk,[1] az evangelista által előadott dolog — parabola.

Vele egy véleményen vannak: Brentano Domonkos,[2]

* Kútfők: 1. Schlör: Vita S. Caroli Borromaei, 2. Germanus Konstantin: „Reformatorok." 3. Oltrocchi: De vita S. Caroli Borromaei (Mediolani 1751) 4. Institutiones ad regimen seminarii — confectae a S. Carolo. (Mediolani 1884.)

[1] Cfr. eius comment. in novum Testament. edit. Amstelodami 1741. ad Luc. XVI, 19.

[2] Die Heil. Schrift des neuen Test. 2. Theil. Herausgegeben von Dom. v. Brentano. 5. Aufl. Grätz 1813. Lukas XVI, 19

Maier Béla,[1] Patrizi Xav. Ferencz,[2] XIII. Leo ő Szentségének egykori tanára, továbbá dr. Allioli Ferencz,[3] Márkfi Samu,[4] kitünő bencéseink egyik legkitünőbbje és mások.

S hogy állításuk igaz voltát bebizonyitsák, antiochiai Theophilra[5] és Eucheriusra[6] hivatkoznak, kik a dúsgazdag- és Lázárról szóló egész elbeszélést csupa példázatnak mondják. Bizonyos görög codexet is mutatnak be, mely Kisztusnak ez elbeszélését igy vezeti be: *ἔλεγε δὲ καὶ ἑτέρην παραβολὴν*, vagyis: még más példa beszédet is mondott:

Azonban mások, még pedig sokan azért rántanak kardot, hogy biz az az elbeszélés nem példázat, hanem igaz történet.

Ilyennek: Salmeron Alfonz[7] Jézus dicső társaságának kiváló disze, Lyranus,[8] Cartier German,[9] a bencések jelese, Tirinus Jakab,[10] a jezsuita tudományosság fényes csillaga, Cornelius a Lapide,[11] nemkülönben Barradius,[12] Regi Vince,[13] a sz. irás magyarázóinak egyik elseje Maldonatus[14] a hirneves párizsi tudós Du Hainel János,[15]

[1] Kirchen — Lexikon von Wetzer und Welte. Verbo Lazarus.

[2] cfr. opus eius: De Evangeliis libri 3 edit. Friburzi 1853. pag. 218.

[3] Die hl. Schrift. München 1858. tom. 3. Lucae XVI., 19.

[4] Codex graecus quatuor Evangeliorum. Peltini 1860. pag. 282.

[5] Lib. 4. Alleg.

[6] In. quaest. in Lucam.

[7] Comment. in evang. historiam tom. 4. ed. Coloniae Agr. 1602. pag. 535.

[8] Apud Salmeronem t. 4. pag. 536.

[9] Biblia sacra commentariis Gerin. Cartier illustrata. tom. 3. Luc. XVI., 19.

[10] Comment. in Lucae XVI., 19.

[11] Comment. ad Luc. XVI., 19.

[12] Apud Corn. a Lapide citatus.

[13] Ugyancsak ott idézve.

[14] Comment. in quator Evangelistas. Luc. XVI., 19

[15] Biblia sacra Annotationibus Ioannis du Hainel illustrata. ed. Venetiis 1769. Luc. XVI., 19.

Brugi Lukács,[1] Schouppe Xav. Ferencz,[2] a tudományos világban nagy tekintélynek örvendő dr. Reischl Vilmos[3] sok más, kiknek véleményéhez csatlakozunk mi is, mire nem megvetendők indokaink.

Mert hiszen — ha eltekintünk is attól, hogy a Brentano Domonkos által[4] idézett — annak idején is egyedüli, most meg már épenséggel nem létező görög codex már Salmeronnak[5] gyanusnak látszott — tehát aligha igaz, hogy az édes Jézus maga ez elbeszélést példázatnak mondta volna, ami Cornelius a Lapide[6] tanusága szerint megszokott történni a hányszor csak parabolákkal oktatott bennünket: Theophil és Eucherius ellenében, kik a példázatot erőtetik, állitunk mi másokat.

Ott van Origenes,[7] Tertullian,[8] sz. Irén,[9] sz. Ámbrus,[10] sz. Kelemen,[11] Aranyszájú sz. János,[12] sz. Jeromos,[13] sz. Ágoston,[14] sz. Hilár,[15] sz. Gergely,[16] Euthymius[17] és többen, kik azt tanitják, hogy a dusgazdagféle elbeszélés való igaz történet.

De meg az evangeliumi példázatoknál nyilvánuló szokás is arra készt, hogy ez elbeszélésben való történe-

[1] Scripturae S. cursus completus ed. Migne. tom. 22. Luc. XVI, 19.

[2] Cursus Scripturae sacrae opera Francisci Schouppe S. J. editus. Bruxellis 1870. tom. 1. pag. 526.

[3] Die hl. Schriften übersetzt und erlautert von dr. Valentin Loch und dr. Wilhelm Reischl. Regensburg 1870. tom. 3. Luk. XVI. 19.

[4] i. h.

[5] i. h.

[6] i. h.

[7] Homil. in Ezechiel.

[8] In libr. de anima cap. de animae substantia.

[9] Libr. 2. cap. 62. et libr. 4. cap. 3.

[10] In Lucae XVI. 19. comment.

[11] Lib. 2. paedag.

[12] Homil. 6. in. ep. ad Cor.; homil. de b. Job, et in hom. in Psal. 25, 11.

[13] Ad Marcellam de exitu Laetae et ad Paulam de obitu Blesillae filiae.

[14] In Psalm. 45 et 47.

[15] Psalm. 122.

[16] Libr. 4. dialog. cap. 33. et hom. 40. in Evang.

[17] In Lucae XVI. 19.

tet tekintsünk. Már Maldonat[1] és társai azt vették észre, hogy Krisztus urunk példázatait mindig a látható dolgokról vette és sohasem a másvilágiakról. Aranyszájú sz. János[2] szerint ez elbeszélés igaz történet voltát bizonyságolja az is, hogy itt határozott nevek emlittetnek. Ábrahám, Lázár, Mózes neveztetnek, mi a példázatoknál nem szokásos: Reprehensus fuerat Dominus, inquit Chrysostomus, a Pharisaeis, qui avari erant, prcpterea ponit exemplum, imo in exemplum parabolae veritatem. Neque enim in parabola dicenda nomina sunt. Parabolae illae sunt, ubi exemplum ponitur et tacentur nomina, ubi autem dicitur Abraham et Prophetae et Lazarus et Moyses, hic verus Lazarus."

Végre hogy ez az elbeszélés nem közönséges példázat, hanem való történet, nem közönséges argumentumul szolgál az is, hogy az anyaszentegyház a dúsgazdag által könyörtelenül ellökött Lázárt a szentek közé felvette, oltárra emelte, mit nem tehet vala, ha ez a Lázár valósággal nem létezett volna.

Mert a szentek közt nemcsak az a Lázár tiszteltetik ám, kit mint Mária és Mártha testvérét ismerünk; Maldonat[3] az egyház szentei közt két Lázárt emlit; e dicsértük testvért és a sebekkel, fekélyekkel boritott koldust, kinek mint a bélpoklosok és fekélyek védszentjének tiszteletére régidő óta sok helyütt templomok állanak — igy Rómában is az angyal-kapu előtt.

A dolgok ily állásában jogunk van rá azt állitani hogy a dúsgazdagról szóló elbeszélés igaz történet. De midőn e jogunkkal élünk azt akarjuk, hogy a potiori fiat denominatio; mert nem erőtetjük, hogy az egész történelmi valóságul vétessék. Elfogadjuk, mert valószinünek tartjuk Salmeron és Maldonat[4] véleményét, hogy az elbeszélés részben költött dolog. Ugyanis Maldonat szerint

[1] i. h.
[2] Homil. in Lucam de divite epulone.
[3] i. h.
[4] i. h.

való igaz az, hogy a zsidók közt az elbeszélés két főalakja megvolt. Ismertek bizonyos gazdag, szánalmat, könyörületet nem ismerő dőzsölőt, kit Euthymius[1] Nineusisnek, mások[2] Heródesnek, Kaifasnak neveznek, kiről az a hit élt, hogy holta után pokolba jutott; ismerték a szegény Lázárt is, kiről ugy vélekedtek, hogy az égbe ment. S ha ezt igaz történetnek tartottak és tartják, azt természetesen csak Krisztustól hallhatták; mert csak Ő tudhatta, mi történt ez élet után. Az elkárhozottnak Ábrahámmal való beszélgetése parabolikus, az költemény. Ez a véleménye Jusztin vértanúnak[3] is: „Porro quae de Lazaro et de divite instituta est narratio, neque parabola est neque historia. Nam parabola est oratio rei fictae ad eam, quae futura est, similitudinem complectens; historia vero commemoratio rei factae expositionem continens. Neque enim ante resurrectionem vitae cuiusque peractae retributio contingit (?), neque post resurrectionem illud est verum: Habent Moysen et Prophetas, ipsos audiant. Est autem de Lazaro et divite narratio, evidens et illustris repraesentatio doctrinam illam habens, post divortium animre a corpore providentia et studio nullo homines opem aliquam consequi posse.“

Tomcsányi János.

LIGUORI SZ. ALFONSZ.

(Folytatás.)

Alfonsz társai s alapitásai napról napra gyarapodván, neki mindinkább szivén feküdt, megnyerni szépen

[1] i. h.

[2] Dr. Reischl. i. h.

[3] Libr. quaest et responsisonum, quaest. 60.

terjedő müve számára a kir. megerősitést, mely nélkül a gyülekezet örökös bizonytalanságnak volt kitéve. Az akkori viszonyok között ugyanis, hol minden zárda szálka volt a kormányférfiak szemében, csak egy miniszteri tollvonásba került, eltörülni minden államilag helyben nem hagyott zárdát, Tanucci államminiszter pedig nagyonis szerette alkalmazni e tollvonást. Alfonsz ez okból 1747-ben Nápolyba ment, személyesen szorgalmazni a királynál a megerősitést. III. Károly személyesen kegyelte s tisztelte Alfonszt és teljes elismeréssel volt missionarius társai iránt: ámde sokkal gyöngébb volt, semhogy minisztereinek ellenzése daczára megadta volna a megerősitést. A minisztertanács pedig ellenzé azt s javaslá, úgy hagyni a dolgot, amint van. Alfonsz tehát nemcsak hogy nem ért czélt, de még sok keseritést is volt kénytelen elviselni. A kormányférfiak, kiknél ötször-hatszor is bekopogtatott, sohsem voltak idehaza számára; a cselédség mint tolakodót durván elutasitotta, a magas aristocratia lenézte őt. A kért megerősités helyett megkináltatott az üresedésbe jött palermoi érseki székkel, de ezt határozottan visszautasitotta, valamint azt a szándékot is, hogy több megüresült püspökség az ő társaival töltessék be. Mily következetlenség a kormány részéről! Megtagadja a megerősitést a gyülekezettől, melynek tagjait az egyházak kormányára méltóknak, alkalmasaknak találja!

A gyülekezet már tizenhat évi létnek örvendett s beigazolta volt már magát Isten és emberek előtt. Erényei s buzgalma által kinyerte a püspökök, a papság, a nép tiszteletét és szeretetét. Alfonsz ennélfogva érdemesnek találta már, miszerint számára az apostoli szék megerősitését s helybenhagyását szorgalmazza. Hiába tagadta meg tőle a törvényes s jogosult létet egy rövidlátó politika, mely ellenséges indulatában nyitva akarta magának tartani az utat, hogy a gyülekezetet bármely perczben megsemmisitse. Isten, ki létét akarta, megvédte azt a sz. Szék megerősitése által.

Alfonsz annál bizodalmasabban fordult XIV. Bene-

dek pápához, mivel ez a nocerai panaszügy megvizsgálása folytán igen jó véleménynyel volt róla. A pápa kegyesen fogadta a folyamodványt s kiadta azt véleményezés végett Spinelli bibornoknak. A véleményezés a legkedvezőbben hangzott s támogatva volt, számtalan főpap magasztalásával. A pápa örült s hálát adott Istennek, hogy egyházának az ő idejében támasztott oly buzgó hittéritőket s szolgákat.

Alfonsznak magának kellett volna képviselnie a sz. Széknél gyülekezetét, amint ezt még a legalázatosabb rendalapitó, assisii sz. Ferencz is tette: ámde Alfonsz, ki a „missio" szóban találta erejét s minden örömét, nem akart megválni e mütől, azonfelül beteges, gyöngélkedő is volt, mellgörcsben és lázban szenvedett. Ez utóbbi körülményt hozta fel indokul, hogy Rómába ne kelljen mennie, alázatossága irtózott tőle, a pápai udvar szemeinek kitenni magát. Ezokon Villani atyát, kinek jeles tehetségeit s ügyességét ismerte, küldé maga helyett, egyuttal alkalmatlannak vallá magát a rendfőnöki tisztre, hogy igy egy másiknak megerősitését szorgalmazhassa.

A pápai megerősités, az ügy komoly meghányatása daczára, szokottnál gyorsabban következett be; 1749-ki febr. 25-ről kelt. A gyülekezet eddigi „San Salvatore" nevét a megerősitési oklevél a „szentséges Megváltó" czimével váltja fel. Az ügynek ennyire gyors elintézése átalános feltünést okozott. Alfonszt a megerősités Paganiban (Nocera de' Pagani röviditése) találta, hol társaival buzgó ima közt várta az ügy kimenetelét. Képzelhető, mily hálás érzettel végezték mindnyájan a Te Deum-ot! A pápai megerősités nagy tekintélyt s vonzó erőt kölcsönzött a gyülekezetnek. Azonnal több kitünő világi s egyházi egyéniség, köztök több római plebános, kérte a gyülekezet öltönyét. A világiak közül csak Don Mirabolla d' Aragon, castellanetai herczeget akarjuk emliteni. Alfonsz megdicsérte buzgalmát, de fel nem vette őt.

A mi a gyülekezetet oly keresetté tette, az a bölcs szabály volt, melyben Alfonsz magas szelleme s szentsége

oly hiven visszatükrözi magát. Az önmegszentelés és a lelkek üdvéért való apostolkodás a czél. Az önmegszentelés eszközei, melyeket Alfonsz tapasztalás után legjobban ismert: az oltári szentség, Urunk kinszenvedése, illetve az ezekről való elmélkedés, a Jézus szentséges Szivéhez és a bold. Szűzhez való ájtatosság s különösen a sz. rózsafüzér. Továbbá a havi s évi sz. gyakorlatok, bizonyos kilenczedek, a nap bizonyos óráira kiszabott silentium, szent olvasás, és az önsanyargatás bizonyos nemei. Egy évi noviciatusra hat tanulmányi év következik, kettő a bölcsészetnek, négy a hittannak szánva. Ez után ismét egy évi noviciatus, illetve előkészités a missio munkájára. Alfonsz, amint munkái bizonyitják, maga is alapos theologus, beható tanulmányt követel fiaitól, mint a mely nélkül azok sem a szó — sem a gyóntatószéket kellően kezelni képesek nem volnának.

A bölcs szabály azonnal jónak bizonyult be, mert még Alfonsz éltében szenteket adott a gyülekezetnek. 1744-ben elhalt Sarnelli atya, kit már éltében szentnek nevezett a nép. Szenttéavatási pere 1874-ben indittatott meg IX. Pius pápa jóváhagyásával. — 1750-ben szentség hirében meghalt Sportelli atya, kinek teste három év mulván halála után még ép és hajlékonynak találtatott. Alfonsz maga szorgalmazta szenttéavatását, de az ügy további sürgetése elmaradt a gyülekezetre nehezült üldözésben. — Az 1752-ben elhalt Blasucci Domokos hittanuló, hű mása volt sz. Alajosnak, angyal emberi testben. — 1753-ban a halál elragadta Cafaro Pált, Alfonsz legkedveltebb társát és a gyülekezet fő oszlopát, kinek fő erénye az alázatosság volt. Halála napját előre megmondta, ereklyéinek közvetitése folytán sokan szembetünő kegyelmekben részesültek, amint erről Alfonsz maga tanuskodik, szeretett társának maga által irt életrajzában. — 1754-ben meghalt Majella Gerhard laicus testvér. IX Pius pápa az ő erényeinek hősiességét 1877-ben nyilvános határozatban kihirdette. Isten az együgyü szolgáját számos természetfölötti ajándék által kitüntette. Kitünt a

szemlélés (intuitio) a jövendölés, a szellemek megkülömböztetése, (discretio spirituum) a kétfelé helyezés, (bilocatio) a hittitkok beléöntött megismerésének ajándékai által. Magán kivül ragadtatva a légben lebegett, a betegek és a gonosz szellemek fölött hatalmat gyakorolt, kezei alatt megszaporodtak a szegényeknek szánt tápszerek, előljárói parancsának, mikor ez még csak gondolatban volt, máris engedelmeskedett. Csodálatos életének rajzát ujra kiadta Dilgskron Károly Bécsben 1879-ben.

Alfonsz megnem szünt időről időre úgy a király, mint a kormányférfiaknál a gyülekezet állami megerősitését sürgetni, de mindig siker nélkül. E kedvezőtlen viszonyokkal szemben Alfonsz sokszor mondá magában: „Míg a gyülekezet a nápolyi királyság határait át nem lépi, addig nem lesz az igazi gyülekezet.“ E töprenkedése közepette az isteni gondviselés megnyitotta néki a pápai államokat. 1753-ban Pacca, beneventi érsek, társakat kért Alfonsztól megyéje számára. Az érsek nagy örömmel fogadta a tárgyalások megejtésére kiküldött két szerzetest. „Szükség esetében — mondá hozzájok — eladom püspöksüvegemet, csak hogy a társakat megtelepitsem megyémben.“ Megis telepitette 1755-ben és már első sikerökkel annyira megvolt elégedve, hogy Pagániba utazott, személyesen megköszönni Alfonsznak a lelki jótéteményt. Ez alkalommal missio tartására is felkérte Alfonszt és Alfonsz el is jött Beneventbe s megtartotta a missiót, csodálatos eredménynyel.

1761-ben történt a gyülekezet első megtelepedése Siciliában. A girgenti-i püspök ugyan már 1759-ben felajánlott volt Alfonsznak egy elégségesen javadalmazott házat, de mivelhogy a kormány engedélye két álló évig késett, azért a gyülekezet csak 1761-ben telepedhetett meg. Alfonsz ez év szept. havában négy atyát menesztett Girgentibe, de hajójukat a szélvész Corsica s Sardinia szigetek közé sodorta s csaknem szétzúzta. Három napi hányattatás után az olasz partra vettetve, Paganiba visszatértek a sokat szenvedett atyák. Alfonsz szellemben

szemlélte volt hányattatásukat s végveszélyöket, mert mikor tengeren voltak, ismételve aggodalmasan felkiálta: „Szegény fiaim, szegény fiaim.“ Társai nem tudták maguknak megmagyarázni aggodalmát, mert erősen hitték, hogy az atyák már rég kikötöttek Siciliában. Miután fáradságaiktól megpihentek Reggio felé vették utjokat. Dec. 10-én rendeltetésök helyére érve, azonnal lelki gyakorlatokat tartottak a papság számára, mindjárt utána átalános népmissiót a székes egyházban, nyomban reá külön sz. gyakorlatokat a káptalan s ismét különt a nemesség számára. A püspök maga is kivánt ilyeneket saját háza számára. De még az erődőrség és a gályarabok is részesültek lelki gyakorlatokban. Ez volt az atyák székfoglalása Girgentiben.

E helyt megemlitve legyen, hogy mikor 1758-ban Ázsiában több nestorianus néptörzs az egyház aklába visszatérendő, XIII Kelemen pápánál hittéritőkért folyamodnék, a Propaganda legott a zsenge redemptorista gyülekezetre vetette szemeit. Alfonszhoz fordult nehány atyáért. Ez körlevelileg felhívta övéit, jelentkeznének, kik e hittéritői műre küldetni kivánnának. És ime valamenynyi rendtárs, egyet sem véve ki, késznek nyilatkozott azonnal utra kelni, de még a tanuló növendékek is, számra harminczan, folyamodtak. Alfonsznak ez átalános vágygyal szemben fáradságába került, fiai buzgóságát mérsékelni. A terv azonban nem jutott kivitelhez, az okot nem mondja Tannoja, hanem csak a tényt emliti.

Ha a gyülekezet nemcsak kifelé, hanem szellemileg is mindinkább gyarapodott, azt a bölcs szabályon kivül Alfonsz szintoly bölcs kormányának köszöné. És csakugyan valamint a gyümölcsfa növekedése a kertész ápolásától, úgy a testületek gyarapodása s gyümölcsözése is a kormányzó gondoskodásától, bölcseségétől függ. Lássuk azért rövid vonásokban Alfonszt mint rendfőnöket.

A rend szabálya — mint már emlitők — a fő czélt oda tűzi ki, hogy a társak Jézushoz mindinkább hason-

lókká lenni igyekezzenek. Ehhez képest Alfonsz is, mint rendfőnök, minden tényeiben az Üdvözitőt tartotta szemei előtt. Mint rendalapitót tanultuk már ismerni, ámde az alapitásnál nehezebb fentartani a rendet. Alfonsz ép e téren érvényesitette tehetségeit, szive jóságát és a szeretetet, melytől égett lelke.

Megváltónk fölcserélte az eget a földdel, Alfonsz felcserélte családi palotáját a szerény czellával. Megvált szüléitől, lemondott vagyonáról, elhagyta szülővárosát, melyben megalapitotta hirnevét, melyen egész lelkével csüggött. Isten után már csak a gyülekezet volt szeretetének s gondjainak tárgya, de tárgya volt szenvedéseinek is. Hányszor aggódott érte, mint aggódott Üdvözitőnk a gethsemanei kertben! Amit pedig tett a gyülekezetért, azt nem hirvágyból tette, vagy személyes előnyből, mert a gyülekezet létesitése, amint láttuk, nemcsak hogy nem hozott neki dicsőséget, sőt inkább gyanusitás, megitélés, keserités, lealacsonyitás, megszégyenitésnek tette ki őt. Ő egyébiránt a gyülekezetet nem is a maga, hanem Isten müvének nézte s valamint nem szeretett alapitónak, úgy szeretett a gyülekezet utolsó tagjának tekintetni.

Üdvözitőnk mi fáradságot sem kimélt, hogy egyházát szeplő nélkül megtartsa. Ezen volt Alfonsz is gyülekezetét tekintve. Félszázadon keresztül képezte annak szellemét s tökéletesitette. Szivén nem is feküdt annyira, azt kifelé kiterjeszteni, mint inkább belül kiépiteni. Azért a püspököknek, mikor telepitvényeket szorgalmaztak nála, ezt szokta volt felelni: „Ha mi száz kolostort is épitünk, mit használ az nekünk, ha nem szentesülünk!“ És ha valamely ifjú felvétetni kérte magát, hogy a rendben üdvét keresse, Alfonsz ezt mondá neki: „Fiam ez nem elég, mert ön a világban is üdvözülhet. Önnek azon szándékkal kell belépnie, hogy szent, még pedig kitünő szent váljék önből.“ Mivelhogy pedig a szentség szerzetesre nézve nem egyéb, mint a szabály pontos megtartása: azért Alfonsz körleveleiben ezt sürgette, ezt kö-

vetelte leginkább. „A ki a gyülekezetet meg a szabályt nem tiszteli — igy ir — az Istent nem tiszteli.“

Valamint Üdvözitőnknél a nyájas szeretet volt, melylyel a sziveket olyannyira megnyerte, úgy Alfonszunknál is. Szeretetében övéinek egyéniségéhez csodálatosan tudott alkalmazkodni. Fiainak tehetségeit, jellemét, erényeit egyenkint tanulmányozta, aszerint bánt velök, aszerint alkalmazta őket. Szeretete s eszélyessége kitünt leginkább a fenyitésben. A büntetést nem annyira az áthágás súlyához, mint inkább az illető lelki erejéhez mérte. Büntetés előtt időt engede, hogy a bünös beismerje hibáját s megalázza magát. Dorgálás közben sohasem élt kemény szóval, hanem lágy szavakkal lágyitotta a sziveket. A könnyüség, melylyel a töredelmesnek megbocsátani tudott, a többinél sokszor morgást idézett elő. Alfonsz ilyenkor ezt szokta mondani: „Én azt tartom, hogy e testvér hibájának beismerése s megbánása által már maga magától eleget tett.“

A szabály kivánja, hogy kiki lemondjon szabad akaratáról, a mi az emberi természetnek legnehezebben esik. Mily bölcsen tudta Alfonsz a szabály ebbeli szigorát mérsékelni! Inkább kért, hogysem parancsolt. Előbb megdicsérte az illető erényét, azután előadta az indokot, hogy miért kivánja őt ez vagy amaz munkára alkalmazni s végre kérdé tőle, vajjon hajlandó-e azt elvállalni. Ki nem látja be, hogy mennyivel könnyebb lemondani az önakaratról s hódolni az ilyenképen kifejezett parancsnak?

Üdvözitőnk leginkább az igénytelenekkel, az együgyüekkel, a szegényekkel éreztette jóságát. Igy Alfonsz gondjainak is fő tárgya az ujonczok, a tanulók, a laicus testvérek, és a betegek voltak.

Az ujonczházat, ha csak lehetett, mindig székhelyén tartotta. Az esti szünidőt rendesen az ujonczokkal tölté, sétájukban is kiséré őket, nem tartván elveszettnek az időt, melylyel külömben olyannyira fukarkodott. Az ujonczmestertől kivánta, hogy az merő szeretet legyen növendékei iránt, hogy ne éljen irányokban szigorral, hanem

nyájas intéssel. „Ez volt — mondja Tannoja — a mit Alfonsz a huszonnégy évben, melyeken át ujonczmester voltam, állhatatosan lelkemre kötött.“ Ha valamely ujoncz megbetegedett, arra Alfonsz teljes gondját forditotta.

Szintannyi szeretettel gondoskodott a tanuló növendékekről. A házfőnököktől követelte, hogy ezekre kiváló gondjukat forditsák. „Ők — szokta volt mondani — a gyülekezet reményei s majdan a mi helyünket töltendik be. Miután Istenért elhagyták szüléiket, s rokonaikat, illendő, hogy bennünk atyáikat, a gyülekezetben anyjokat találják.“ Amint egy izben egy tanuló súlyos megbetegedéséről értesült, azonnal hozzá sietett székhelyéről és a házfőnöknek lelkére köté, hogy mindent tegyen meg a betegért. „Én magam — adá hozzá — haszontalan vagyok a földön: ezen ifjú még sokat tehet Isten dicsőségéért.“

Beteg fiait kor- és rangkülömbség nélkül a leggyöngédebben ápolta. Nem nézte őket tehernek, sőt inkább a kegyelem forrásának elannyira, hogy mondani szokta volt: „Ha nem volnának betegeink, máshonnan kölcsön kellene kérnünk őket.“ Nem türte, hogy betegei orvoslás s ápolás tekintetében legkisebb hiányt is szenvedjenek. Ő maga, kinek élete szakadatlan betegség volt, nem élt más, hanem csak a helybeli orvossal, míg sulyosan beteg fiait a főváros első orvosi tekintélyeihez küldte. Házi betegeit ismételve látogatta, a gyógyszert maga készité el nekik, s legbuzgóbb ápolójuk, szeretetteljes vigasztalójuk volt.

A laicus testvéreket szerette hasonlitani evezősökhez, kik a hajót kezeik erejével mozgatják, mig a kormányos csak irányozza. „Ha nekünk a szegény testvérek anyagi dolgainkban segitségünkre vannak — szokta volt mondani — úgy igenis illendő, hogy mi a lelkiekben segitsük őket.“ Ha tőlök egyrészt tökéletes engedelmességet s alázatosságot követelt, úgy másrészt elnézéssel volt gyarlóságaik iránt. Mesterileg tudott leereszkedni hozzájok s gyámolitani gyarlóságukat. Tapasztalván egy izben

hogy egyikök undorodik a tisztátalan edények mosogatásától, maga állt melléje s segitett neki, nem is egyszer, hanem több napokon keresztül. A testvér látván rendfőnökének e nagy alázatosságát, legyőzte hozzá való szeretetből undorát. Anyagi ellátás tekintetében egyenlően kivánta őket tartatni az atyákkal.

Amint Üdvözitőnk mindnyájának akart szolgálni s feláldozta magát: úgy Alfonsz is a maga tisztjét köteles szolgálatnak nézte. Czellája éjjel nappal nyitva állt övéinek, és roppant elfoglaltsága daczára kész volt minden perczben meghallgatni őket, a legcsekélyebb ügyben is. Mindegyikök előre meglehetett győződve szives atyai fogadtatásról. Sőt nem is várta, hogy felkerestessék, szerette megelőzni fiait s kikérdezni őket bajaik, kivánságaik felől. A távollévőket egyenesen felhivta, hogy ügyeikben, legyenek azok bármilyenek, bizodalmasan irjanak neki. Irodalmi munkáit ebbeli teendői elől háttérbe szoritotta. „Nekem kötelességem — irja egyik körlevelében — gyülekezetem utolsó tagját is meghallgatni s leveleire válaszolni. Ezt a munkát Isten mindenek előtt követeli tőlem. A mi irodalmi munkáimat illeti, én azokra csak azt az időt szentelhetem, amely érintett levelezésem s mindenkinek meghallgatása után fenmarad. Ha valaki daczára jelen intelmemnek önfejüleg irni mégsem akarna s ennek folytán kárt szenvedne: úgy én lelkét kötöm le s fogok tőle az itélet napján számot követelni.“ Alfonsz egy szóval egyedül övéi testi s lelki javának élt — omnibus omnia factus.

Végre az Üdvözitő példája után mitsem követelt fiaitól, a mit ő maga nem teljesitett volna. Példával előjárt az alázatosságban, az önmegtagadásban s minden erényben, mindig utolsónak tekinté magát. A házfőnök engedelme nélkül mitsem vett használatba, szobáját maga takaritotta, az oratoriumban a házfőnöknek engedte az elsőbbséget, ő maga valamely szögletben meghúzva térdelt. Az ebédlőben térden állva étkezett. Midőn egy nap egy ujonczczal az edényeket mosogatta, ez kiakarta ke-

zéből ragadni a legtisztátalanabbakat, melyeket ő félretett volt magának. „Édes öcsém — szóla hozzá Alfonsz — mivel vagyok én jobb önnél?“ A szabály megszegése nagyobb aggodalmat okozott neki, mint maga a gyülekezet üldöztetése, amiért is ő a szabály legszigorúbb megtartója volt. Egyik este a lépcsőn leesvén, lábát sulyosan megsértette, és hogy a vérzést megszüntesse, hamarjában csak porral hintette be a sebet. Éjjel tetemesen megdagadván a láb, reggel magához hivatta az infirmariust. Ez kérdé Alfonsztól, miért nem hivatta őt azonnal esése után. „Mert már silentium volt“ — felele a szent.

Elég legyen — hogy a kimért térből ki ne térjünk — Alfonsz magas szelleme s kormánybölcseségének jellemzésére e kevés vonás. Eléggé látjuk ebből is, hogy az ő törekvése, Jézushoz hasonlóvá lenni, nem volt foganatlan. Nem fogunk csodálkozni rajta, ha a gyülekezet ily kormány alatt szellemileg is mindinkább gyarapodott, s hitelt fogunk adni Tannoja tanuskodásának, ki mondja, hogy a gyülekezet hat házában, melynek mindegyike 18—20 tagot számlált, találkoztak tetemes számmal férfiak, kik képesek voltak fényesen megküzdeni a pokollal. Az áldozárok a szokottnál nagyobb tudományossággal, és nemcsak a hittani, hanem a bölcseleti tudományokban is alapos ismeretekkel birtak. A tanulók is fényes előmenetelt tüntettek fel derék tanáraik oktatása alatt, s Alfonsz maga mitsem mulasztott el, hogy tanulmányi buzgóságukat serkentse. Tartattak ünnepélyes vitatkozások, tudományos ülések, melyekben a növendékek eredeti munkálataikat olvasták fel, prosában és költeményben, olasz, latin, görög nyelven. Alfonsz mindig megjelent azokon s gyakran maga is hozzájárult azok emeléséhez, majd Jézus majd a bold. Szűzre vonatkozó beszédet rögtönözvén, vagy valamely költeményét felolvasván. A fegyelmet illetőleg pedig Tannoja ezeket mondja: „A szabály szándékos áthágásától mindenki irtózott. A fegyelem, a szegénység s engedelmesség szeretete minden háznál

megvolt; ellentmondás, önmentegetőzés hallatlan volt; Alfonsz parancsai a legnagyobb tisztelettel fogadtattak, s nemcsak parancsai, hanem még nézetei, sőt még gondolatjai is. Az öregebbek példája lelkesité a fiatalabbakat, a fiatalok lángbuzgalma ébreszté s serkenté az öregebbeket."

Alfonsz harmincz évi főnökségének tartama alatt mindössze nyolcz házat alapitott, melyekből miután utóbb kettőt beszüntetett, maradt hat. E gyarapodás akár sz. Domokos, akár assisi-i sz. Ferencz, akár lojolai sz. Ignácz intézeteinek gyors gyarapodásához viszonyitva, nem mondható nagynak s mégis az volt, tekintve a kedvezőtlen időviszonyokat, melyek között csak a meglévőnek fentartása is küzdelembe került. Hogy mennyivel inkább kedvezett a gyülekezetnek a jelen század, azt házainak jelenlegi (1883) száma bizonyitja. Feloszlik a gyülekezet tiz tartományra, melyekben bir, és pedig

1.)	a rómaiban	5	házat
2.)	a francziában	24	„
3.)	az osztrákban	13	„
4.)	a belgiumiban	14	„
5.)	az északamerikai baltimorei-ben. .	16	„
6.)	az északamerikai saint-louis-ben. .	5	„
7.)	a déli németországiban . . .	8	„
8.)	a hollandiaiban	7	„
9.)	az észak-németországiban . . .	9	„
10.)	az angolban	7	„
	összesen	108	házat.

1756-ban betölté Alfonsz hatvanadik életévét, ekkor azonban már megtört agghoz hasonlitott. Nem csoda. Szakadatlan apostolkodása, az üldözött gyülekezet érdekében viselt fáradozása s szenvedett aggodalmai, csaknem hihetetlen önsanyargatása, végre folytonos betegeskedése idejekorán kimeritették testét. Felülmulja az emberi erőt, amit Alfonsz ilyetén kimerültsége daczára a lelkek üdvéért müvelt, hinnünk kell, hogy isteni erő tartotta őt. Buzgósága testi bajaiban nemcsak hogy nem hagyott alább,

sőt az égi tűz csak hatalmasabban lángolt a kiégett testben, a csodálatos életszentség pótolni látszott a test fogyatkozását. Innen történt, hogy a kik őt a lelkek üdvére még felhasználni kivánták, nem is sejtve physikai hanyatlását, tartózkodás nélkül fordultak hozzá, és ő nem tagadta meg szolgálatát senkitől sem. Igenis érzé fogyatkozását s fájt lelkének, hogy ereje nem engedé többé kimenni a távol eső calabriai plebániákra, hova fiait indulni szinte irigy szemmel nézte. Tágabb egyházakban hangja nem érte el a távolállókat, de tiszteletre kihivó alakja maga elégséges volt, mélyen meghatni a lelkeket s felért a legékesebb szónoklattal. Valamint az apostolokat pünkösd napján megértették azok is, kiknek nyelvén nem beszéltek, úgy Alfonszt is azok, kikhez hangja többé el nem hatott. És e kimerült, az évekkel még inkább hanyatlott test, még harmincz éven át viselte a meg nem fogyott, sőt még meggyült munka s gondok terhét, a miben Istennek szemmel észlelhető kegyelmét kénytelen kiki felismerni. Isten tovább akarta érvényesiteni ez életet a lelkek üdvére: azért természetfeletti erőt is adott neki.

IV.

1762—1775.

Az 1762-ki év Alfonsz életébe nevezetes, de ő reá nézve keserves fordulatot hozott, mert megkelle válnia szeretett gyülekezétől, sz. ágotai (Santa Agata de' Goti) püspöknek neveztetvén ki. A püspökség 1761-ki oktoberben megürülvén, arra a nápolyi udvar egy jelöltet hozott előterjesztésbe, kit a lelkiisméretes s határozott jellemü XIII Kelemen pápa, mint kevésbé alkalmast el nem fogadhatott. A dolog a pápát az akkori feszült viszonyok között nem kis zavarba ejté. Spinelli bibornok nápolyi érsek a dolog sima megoldására nézve azt tanácsolá a pápának, hogy oly elismert érdemü férfiu jelöltessék a sz. ágotai püspökségre, kinek megválasztása azonnal közhelyeslésre találna s minden egyéb jelöltet kizárna, ilyen-

nek pedig Liguori Alfonszt állitotta. A pápa tüstént reá hajolt a tanácsra s Alfonszt nápolyi követje által szándékáról értesitette.

A pápai követ levele villámként sujtotta le a mitsem sejtő Alfonszt. Érzékeiben megzavarva, egy ideig szótlan maradt. A gondolat azonban, hogy a pápa az ő tagadó válaszát minden nehézség nélkül elfogja fogadni, csakhamar magához hozta őt, s társai is osztoztak reményében, visszagondolva a palermoi püspökségre, melyet Alfonsznak sikerült volt magától elháritani. Ennélfogva azonnal visszairt Rómába. Kifejezte hálás köszönetét, de egyuttal kérte felmentetni magát, tekintettel a maga alkalmatlan voltára, előhaladott korára, folytonos betegeskedésére, letett fogadalmára, mely szerint semmiféle egyházi méltóságot el nem fogadhat, s végre a megütközésre, melyet kineveztetése sokaknál előidézhetne. Elintézvén a levelet, megnyugodva mondá Corsano atyának: „Lássa ez az egész vihar csak egy órámba s négy aranyomba került“ — ennyivel jutalmazta meg a követ futárának fáradságát.

A pápa kezdetben hajolni látszott Alfonsz lemondására, melyet ennek jóakarói is, hivatkozván gyöngélkedésére, támogattak: de rögtön másra határozta magát, és márcz. 8-án jött ismét Paganiba a pápai követ futára, a pápa határozott kivánatával. Alfonsz elolvasván a levelet, meghajtá fejét s mondá: „Obmutui, quoniam tu fecisti“ s azonnal hozzá adá: „Isten büneimért kiüz a gyülekezetből.“ Társainak abbeli vigasztalására, hogy a pápa még visszavonhatja a kinevezést, ezt felelé: „Nem, a pápa határozottan mondja ki akaratát, ennek engedelmeskedni kell.“

A lelki megrázkódtatás azonban márcz. 20-án beteg ágyba vitte őt. Oly sulyos lázba esett, hogy élete veszélyben forgott. Csak azon reménynyel vigasztalá magát, hogy övéihez egykor még vissza fog térni. „Én — mondá — bizonyosnak tartom, hogy ha Istennek reám neheze-

dett haragja kifog engesztelődni, visszahoz engem e házba, melyből most távoznom kell."

Sulyos betegsége oly mérveket vett fel, hogy Nápolyban s Rómában már halálát hiresztelték. A pápa fölöttébb elszomorodott, de mivel a hir még biztos nem volt, ezt mondá: „Ha halálán van, úgy megadjuk neki apostoli áldásunkat, de ha életben marad, úgy Rómában akarjuk látni." A sz. ágotaiak örömét is szomoruság váltotta fel és az összes lakosság buzgó imákat végzett Alfonsz felgyógyulásáért. A tisztelegni jött káptalani küldöttség halálos ágyán találta püspökét.

Megjövén azonban lelki megnyugvása oszlott a veszély is. A beteg ismételve igy vigasztalá magát: „Isten akarja, hogy püspök legyek, úgy hát püspök leszek." A nagy hét szombatján már prédikált ismét, és pedig szokása szerint a bold. Szűzről és e beszédjében bucsút vett a paganiaiaktól. Beszédjét igy végezte: „Ne szomorkodjatok, szeretett testvéreim, a fölött, hogy itt hagylak benneteket. Én visszafogok még jönni s körötökben fogok meghalni, szavamat adom rá." Látni fogjuk, hogy jóslata csakugyan teljesedett.

Husvét hetében Villani atya társaságában utra kelt Róma felé, közönséges szekéren. Nápolyba nehány napig időzött az elkerülhetlen tisztelgések kedvéért. Távozta előtt egy ékszerárúsnál püspöki gyűrűt s mellkeresztet vásárolt, álgyémántokba foglalva, olcsó áron. Amint az ékszerárus meghozta a tárgyakat, Alfonsz felsohajtott és mondá: „Oh mily nehéz kereszt ez!" — „Nehéz?" — kérdé az árus, ki Alfonsz szavait a kereszt sulyára s értékére vonatkozta. „Igen nehéz — válaszola Alfonsz — oly nehéz, hogy nehezebb nem is lehetne."

Rómában egy szerény kolostorban szállt meg, ami által azonban kinem kerülhette a tisztelgő látogatásokat, melyekkel bibornokok s főpapok kitüntették, de melyeket az ő alázatossága nehezen viselt. A pápa Civitavecchiában időzvén, Alfonsz távollétét a lorettoi kegyhely látogatására használta fel. Villani atya ellenzé ugyan az

utat, félvén, nehogy ez a gyöngélkedő Alfonszt szerfölött kifárassza, de Alfonsz nem engedett. „Mikor lesz nekem — mondá — ismét ily jó alkalmam? Én nem vásárolhatom meg eléggé drágán a boldogságot, láthatni a sz. házat, hol az Ige értem testté lőn.“ Zarándokutja szigorú vezeklés volt. Három napig időzött a sz. helyen, az éjjeleket térdenállva töltötte ima s elmélkedésben. A fogadókban a köznép asztalához ült.

Május 8-án Rómába visszatérve, sietett a pápa lábaihoz borulni s felmentéséért könyörögni. Ujra előadta gyöngélkedését, előhaladt korát s alkalmatlan voltát, de a pápa csak ezt válaszolá neki: „Az engedelmesség csodákat mivel. Bizzék Istenben és ő megfogja önt segiteni.“ A pápa mindjárt az első kihallgatásban annyira megkedvelte Alfonszt, hogy azután még öt kihallgatásban fogadta, a melyek egyikében három órahosszant tartotta magánál s megbeszélte vele az egyetemes egyház legfontosabb ügyeit s szükségeit. A pápa nem győzte dicsérni Alfonsz bölcseségét s szentségét, és már hire is járt az örök városban, hogy a bibornokok sorába akarja felvenni.

Junius 20-án a dömések Minerva czimü egyházában püspöknek szenteltetvén, erősen megfogadta, hogy ezután csak Isten szolgálatának és a reá bizott nyáj üdvének fogja minden erejét szentelni. És e felbuzdulás nem volt talán az ünnepélyes szertartás hatásának pillanatnyi müve, hanem Alfonsz csakugyan élte végeig hiven váltotta be fogadását.

Villani atya, mielőtt Alfonsszal az örök várost elhagyná, esedezett a pápának az egész gyülekezet nevében, hagyatnék meg Alfonsz mint püspök is rendfőnöküknek, a mit azonban a pápa nem engedett. Látván azonban Villani további esedezéséből, hogy mennyire ragaszkodik a hálás gyülekezet alapitójához, azt az engedményt tette, hogy Alfonsz maradjon ugyan rendfőnök, de szabad legyen neki a közvetlen kormányra nézve helynököt választani. Alfonszt a pápa ezen engedékeny-

sége kimondhatatlan örömmel tölté el s nagy vigasztalására szolgált neki, hogy hát nem kell megválnia gyülekezetétől, mely az ő müve, szeretetének kiváló tárgya, sőt az ő élete volt.

A pápa a végkihallgatásban alig tudott megválni Alfonsztól. Imáiba ajánlotta magát és az egyházat. Püspökké szenteltetésének napján pedig ezt mondotta a bibornokokhoz: „Ha Liguori Alfonsz egykor meghal, lesz egy szentünkkel több az egyházban.“

Itt még egy csodáról akarunk megemlékezni, melyet Alfonsz a kolostorban, hol szállva volt, mivelt. Pénteki nap, tekintettel gyöngélkedésére, csibesültet tettek elébe. „Ma péntek van — szóla Alfonsz a szerzetesekhez — s önök husevésre akarnak engem csábitani?“ Gyóntatója, Villani atya, azzal nyugtatta, hogy ő beteg létére felmentettnek tekintheti magát a bőjt alól. Alfonsz mitsem felelt, hanem félrehajtván fejét, keresztet vetett a sültre, s csibe helyett sült hal volt a tálon. E csoda meg van hitelesitve.

Julius 2-án Paganiba visszatérve, 8-án bucsút vett övéitől, püspöki székét elfoglalandó. „Meg ne feledkezzenek rólam — kéré testvéreit — én számkivetésbe megyek, messze önöktől, messze a szeretett gyülekezettől.“ Bevonulása sz. Ágotában győzelmi menethez hasonlított. Bevezettetvén ünnepélyesen a székesegyházba, itt leborult az oltár lépcsőinél s könnyeivel áztatta azokat. Azután megható beszédet mondott a hivekhez és a jelenlévő papokhoz. A beszéd után azt mondá mindenki: „Ez angyal, ez szent, most szent van a mi körünkben.“

A püspöki palotában ő a maga számára a legkényelmetlenebb, a legigénytelenebb szobát választotta. Nyoszolája itt is csak szalmazsák volt. Az elhanyagolt kertben sem fát sem növényt nem találván, meghagyta magával hozott laicus testvérnek, hogy azonnal konyhazöldséget vessen be. „De uram — felele mosolyogva a frater — már julius hóban vagyunk, a nagy hőségben már misem fog kikelni.“ — „Tegye a mit mondok“ —

válaszolá Alfonsz. A frater engedelmeskedett, bevetette az ágyakat. A kik látták, nevették. Ámde mennyire csodálkoztak utóbb, mikor az elvetett mag a hőség daczára kikelt s szépen tenyészett.

Az életrend, melyet valaki követ, nagyban jellemzi az embert. Lássuk a napirendet, melyet az uj püspök az első pillanattól kezdve követett.

Kora kelés után önsanyargatást végzett, ezután házi papjaival fél óráig elmélkedett. Elvégezvén a kisebb zsolozsma órákat, misét mondott s hálaadásul nyomban egy másikat hallgatott. Ezután kihallgatásban fogadott a ki csak jelentkezett. A cselédségnek meg volt hagyva, mindenkit külömbség nélkül bejelenteni. A lelkészkedő papságnak szabad volt bármily időben bejelentés nélkül hozzá jönni, ilyenkor félretette a tollat legbuzgóbb irás közben is. Ha valamely pap azzal kezdé, hogy csak néhány szó mondani valója van, Alfonsz félbeszakasztá őt a szavakkal: „Nem egy, hanem ezer szót mondjon.“ Ha ellenben valaki közönyös dolgokról kezdett beszélni, Alfonsz azonnal véget vetett a beszédnek. „Ne vesztegessük — mondá — a drága időt.“ Egy és ugyanazon szoba oratoriuma, fogadó- s dolgozószobája volt. Az asztalon feszület és a bold. Szűz szobra állott, egy pár faszék — ez volt az összes butorzat. Egyik kedves ájtatossága volt, negyedóránkint egy Ave Máriát elimádkozni.

Az asztal a legegyszerübb volt, csak két fogásból, de Alfonsz csak egyből evett. Ebédközben lelki olvasás volt. Ebéd után röviden megpihenvén, egy órát ájtatos olvasmányban töltött, mire azután a vecsernyét végezte. Fél hatig dolgozott. Félhatkor a székesegyházba ment az oltári Szentséget imádni. Erre mindannyiszor beharangoztatott, imádás után a jelenlévőkhez naponta rövid beszédet intézett. A templomból betegeket ment látogatni, jelesül beteg papjait. Haza jövén, fogadta azokat, kik vele még szólni kivántak, alamizsnát osztott ki, elvégezte a következő nap matutinumát s megtartotta a harmadik elmélkedést. A többi időt egész az esti collatióig dol-

gozva tölté. Az esti ima a rózsafüzérrel közösen végeztetett. Ez kötelező volt mindenkire nézve, ki a püspöki palotában lakott, még a vendégekre nézve is, lettek volna azok bár püspökök vagy érsekek. Ima után sokszor éjfélig dolgozott még iróasztalánál.

Vasárnapokon vecsernye után a gyermekeknek hitoktatást tartott. Sohasem hiányzott vasárnap az ünnepélyes isteni tiszseletnél, ünnepnapokon pedig maga tartotta a püspöki misét, még ha lázban szenvedett is. Ez volt a napirend, melyet Alfonsz püspökségének tizenhárom éve alatt változatlanul megtartott.

Azonnal a székfoglalására következett vasárnap népmissiót nyitott meg a székesegyházban és papok számára lelki gyakorlatokat. Ő maga tartotta reggel a papokhoz, este a néphez a fő beszédet oly kevéssé kimélve magát, hogy a nép átalánosan mondotta: „Mi Istennek buzgó püspökért könyörögtünk és ő meghallgatott bennünket. Ámde Liguori püspök megöli magát. Ez az erőmegfeszités, ez a határtalan buzgalom nem való hatvanhat éves megtört aggastyánnak.“ Még a kinos fogfájás sem, mely éjjelét is zavarta, volt őt képes visszatartani a sz. beszédtől. A kinokat elvégre el nem türhetvén, kihúzatta még megmaradt két fogát, kihúzatta pedig nem sebész, hanem egyszerű borbély által, ki a foghúzással csak mellesleg foglalkozott. „Nekem — úgymond — kell megyém embereinek keresetet nyujtanom, mert Isten adta nekem őket.“ Mikor a kinos műtételnek vége volt, Alfonsz fogatlan szájával mosolyogva mondá a borbélynak: „Nikodemus mester! ezentul nálam nincs többé kereseted!“

Tudjuk, hogy Alfonsz fiatal éveiben, miután lemondott a világról, tanulmányozta a szentek életét. Komoly tanulmány lehetett az, nemcsak olvasta, hanem követte is példájokat. Tekintve őt mint püspököt, sok hasonlatosságot fogunk találni közte s Salesi sz. Ferencz, meg Borromaei sz. Károly között. Kereste, mint amaz, a lelkeket, visszaállitotta, mint emez, az egyházi fegyelmet, gondozta a papi nevelést és a tanulmányokat.

Bámulandó, a mit Alfonsz rövid idő alatt eszközölt a nép erkölcseiben. A sz. Ágatai megye, mikor azt Alfonsz átvette, hasonló volt, Tannoja atya szerint, a titkos vászonhoz, melyet az égből lebocsátva az apostolok fejedelme szemlélt, tele tisztátalan állatokkal. A buzgó főpap nem nyugodott előbb, mig hiveinél beható életjavulást nem eszközölt.

Alig hogy befejezte a nagy missiót, azonnal megyéje canonszerü látogatásához látott. Első gondját a papnövelde kellő átalakitására forditván, a szük épületet kibővitette. Ennek utána szellemileg alakitotta át az intézetet. Uj házi rendet szabott meg, mely kevés szakaszában nagy bölcseségre s emberismeretre vall. Az intézet kormányával az erényben szintúgy mint tudományban kitünő Caputo dömés atyát bizta meg. A tanrendet is átalakitotta s emelte, az eddig használt irott füzetek helyett alkalmas tankönyveket irt elő. Havonkint bölcseleti s hittani vitatkozásokat tartatott meg, melyekre maga hivta meg a vendégeket: világi s szerzetes papokat. Ha ő a kitűzött napon roszul érezte magát, a vitatkozást szobájában tartotta meg. Bizonyos időben irodalmi felolvasásokat tartatott a növendékekkel, hetenkint pedig prédikáczió próbákat, melyekben maga elnökölt. Szintoly nagy gondja volt a növendékek egyházi szellemének, jámborságának, erényeinek emelésére is. Szabályul hozta be, hogy naponta egy elmélkedés, a lelkiismeret kettős vizsgálása, egy sz. felolvasás, a szentség imádása tartassék meg és a sz. rózsafüzér naponta elimádkoztassék. Egyszer az évben nyolcz napi lelki gyakorlatok, azonkivül havonkint egy napi visszavonulás tartatott meg. A buzgó püspök hetenkint conferentiát tartott a növendékeknek, a mi által előmenetelöket a lelki életben nagyban előmozditotta. A szórakozás egyik neme az ének volt, Alfonsz nagyon kedvelte ezt s maga tanitotta be a növendékekkel a maga szerzette énekeket. A szellem táplálása mellett gondja volt növendékeinek testi táplálására is. „A kevés, amit adunk — mondá — izletes és jól el-

készitve legyen.“ És hogy meggyőződjék, ha vajjon növendékei igy tartatnak-e, eljött sokszor ebédközben s megizlelte az ételt. Ünnepnapokon, mikor püspöki misét végzett, süteménynyel kedveskedett a növendékeknek. A papnöveldét szeme fényének, gyöngyének nevezé. De a reá forditott gond meg is hozta a gyümölcsét: a növelde nem sok idő mulván buzgó, istenes, tudományosan képzett papokat adott a megyének s jó hire messzire terjedt el. Két püspök, kik az intézetet szemügyre vették, ekkép nyilatkoztak Caputo előtt: „Tudja-e, hogy önök egy második borromaei Károlyt birnak?“

Egyidejüleg a székváros és a környék plébániáiban tartotta a látogatást, melyben gondja mindenben egyes pap erkölcseire s hivataloskodására, s az isteni tisztelet megtartására, a szentségek kiszolgáltatására, az oktatásra, a hivek erkölcseire s büneire, az egyházak diszére s felszerelésére, egész a legkisebb részletekig kiterjedt. E látogatása közben Airolában sulyosan megbetegedvén, ennek daczára is folytatta a munkát. A lelkészeket ágyához rendelé és itt tudakolta tőlük hiveik lelki állapotát s kérdezte ki őket a látogatás egyes pontjaira nézve. Kilenczedik napra a betegség oly sulyossá vált, hogy már halálát féltették a buzgó püspöknek, ki azonnal fel is vette a szentségeket. Tizennégy napig élet-halál között forgott, mig beállt a javulás. De a láz még folyvást tartott és ő ennek daczára folytatta a visitatiót. Ahol egy helyen számosb papság volt, ott conferentiákat alapitott meg, ifjak s szüzek számára testvérületeket létesitett, megtett mindent, hogy úgy a papság, mint a hivek jámborságát emelje.

Tannoja megható képben festi az istenes püspök hivatalos utazását. Bérelt öszvér hátán utazott. A gyeplőt a tulajdonos fiacskája vezette, maga a tulajdonos a püspök háta mögött ballagott, hogy őt szükség esetében támogassa. Ha utjában szegénynyel találkozott, megállapodott, vigasztalta a szegényt s alamizsnában részesitette. Kiséretével majd a letenyét, majd a rózsafüzért imádkozta

és a mely helyeken keresztül utazott, az egyház védszentjéhez is imát végzett. Sokszor a déli nap heve érte őt az uton, és ha ilyenkor födött kocsival megkinálták, azt visszautasitotta, mondván: „Csodálatos, mily jó és kényelmes ülés esik ezen az öszvéren!“ Midőn egykor Arpajába délben érkezett, az őt elfogadó kanonokok csodálkozva felkiáltának: „Püspök úr, ki látta azt, a nap hevében öszvéren utazni!“ Alfonsz egy emberre mutatott, ki fején kosarat czepelve jött az uton. „Nézzék uraim — mondá — ezt a szegény embert. Melyik közülünk érkezett kényelmesebben, én-e az öszvér hátán, a vagy ő gyalog, a nehéz kosárral a fején?“

A kényelmetlenséget semmibe sem vette, sőt önsanyargatásában még kereste is. Riccia herczeg egyszer mindenkorra felajánlotta neki palotáját Airolában. Mikor Alfonsz először szállt meg ott, a ház gondnoka őt fényes szobába vezette, — ezt helynökének engedte át és ő az inasának szánt szobát választotta. „Ez nekem — mondá — a legalkalmatosabb. Ama nagy szobákban igen sok a levegő az én beteg mellemnek.“ Még sokszor jött Airolába s mindannyiszor ezt a szobát választotta. Az ez ellen tiltakozó gondnoknak ezt felelé: „Ön azt kivánja tőlem, hogy én kényelmem szerint helyezkedjem el a palotában. Ám én ezen szobában érzem magam a legjobban.“

Neki egyébiránt számtalan ürügye volt, magát az önsanyargatás s alázatosságban gyakorolni. A legnagyobb hőségben is csukva tartotta az ajtót, meg az ablakokat, azon ürügy alatt, hogy őt a friss levegő bántja. Isten jelenléte iránti tiszteletből mindig föveg nélkül járt, azon ürügy alatt, hogy forró fejének levegőre szüksége van. Ha az első gyümölcsből szolgáltak neki, azzal visszautasitá azt, hogy ez, mint nem tökéletesen érett, megárt gyomrának. A bort is visszautasitotta azzal, hogy neki a friss viz a legjobban szolgál. Szóval a legroszabbat szerette s került minden kitüntetést.

Nem látogatott plébániát, hogy a nép számára missiót, a papság számára sz. gyakorlatokat ne tartott volna.

Azonban be nem érte a nép összességével, hanem gondja volt minden egyes hive üdvére. Azért ha volt valamely helyen botrányos életű bünös, azt magához hivatta s addig szólt lelkéhez, míg meg nem nyerte őt. De hiveinek anyagi sorsát is szivén viselte. Mindenütt kitudakolta a szegényeket s részint maga segitette őket bővebben, részint módos jóakaróknak ajánlotta őket. Meglátogatott minden beteget, a beteg gyermekeket még meg is bérmálta. Amint egy izben Airolában egy beteg fiút megbérmált, ezt mondá neki: „Örülj fiam, három nap mulván az égben leszesz“ — és a fiú harmadnapra egészen váratlanul meg is halt. Ilyenek voltak Alfonsz püspök egyházi látogatásai.

Odahaza az ennyire fáradságos munka után még meg sem pihent, nyugalmat, munkamegszakitást nem ismert. Távollétében felszaporodtak irásbeli teendői, melyeknek elintézése fáradságos munkájába került, mert a legtöbb levelet ő maga intézte el sajátkezüleg.

De sem ezen, sem irodalmi munkássága nem volt képes őt visszatartani Isten igéjének hirdetésétől, a mit legfontosabb teendőjének nézett. Vasárnaponként a gyermekeknek hitoktatást tartott, este a különféle egyleteket s társulatokat látogatta, hol ismét hinté az üdvösség magvát. Minden szombaton a bold. Szűzről prédikált és ezt megkivánta plébánosaitól is. Valahol csak egyházi ünnepély tartatott, oda sietett, hogy azt szónoklatával emelje. Kolostorokban pedig a beöltözést, meg a fogadalmak letételét használta fel, hogy épitse a zárda családot. Midőn 1768-ban Ariola vidékének lakóit nagy szárazság aggasztotta, Alfonsz odasietett vigasztalásukra, megtartott velök sz. kilenczedet a bold. Szűz tiszteletére s sz. Anna napjára bő esőt tett kilátásba, ha töredelmesen viszatérnek Istenhez. A kilenczednek áldásos eredménye volt és a kilátásba helyezett eső csakugyan megjött az előre megmondott napon.

A missiók megtartására, melyekben megyéje minden plébániáját részesiteni akarta, különféle szerzeteseket hi-

vott meg, a maga gyülekezete papjait elvből nem, nehogy gyanuba jöjjön. Kivánta pedig, hogy a missiók minden második évben megujitassanak, amit sokan kifogásoltak. Ezeknek ezt felelé: „A földmüvelő kevésbbé termékeny talajon kétannyi magot vet el, hogy ha mind ki nem kelne, legalább egy része keljen ki. Isten igéje hasonló a maghoz: a ki bőven nem vet, nem is arat bőven.“

Alfonsz szive jósága s jótékonysága határt nem ismert, de a legfényesebben bebizonyitotta azt a nagy éhség idején, mely 1763—64-ben egész Olaszországot pusztitotta s melyet ő beszédjeiben ismételve meg is jövendölt. A tárgy ismétlése némely hallgatóinak szinte unalmas lett már. A dologról utóbb megfeledkezni látszott, amiért is az 1763-ki termésből csak a szokott mennyiséget tartatta vissza a magtárakban, a többit elárusitotta. Rögtön azonban, mintegy álmából felébredve, magához hivatta gazdáját s bevásároltatott nagy mennyiségben mindenféle eleséget. Ezt sokan nevették, mert a termés ha nem is bő, mégis meglehetős volt. Ámde már novemberben valamennyi tartományban magasra szöktek az árak, az uzsorások összevásárolták a gabnát, úgy hogy az már nem is került piaczra. Sz. Ágatában hiányzott már a kenyér. A megszorult szegény nép kegyes püspökére forditotta szemeit, kinek palotája mindig nyitva állt a szegényeknek. Jött 4—500 szükölködő is s kértek térden állva kenyeret. Alfonsz szánakozott a népen s sürgetve parancsolá cselédjeinek: „Adjatok csak, elégitsetek ki mindenkit, mert amit ők kérnek, azzal én tartozom nekik, az az ő tulajdonuk.“ A legmagasabb árakon is szerzett kenyeret és a koldulni pirulóknak házhoz küldte az eleséget. De végre kifogyott minden pénzéből s kölcsönt senkitől sem kapott.

E szükségében elértékesitett mindent, amit csak lehetett, eladta gyűrűit, mellkeresztjét, kocsiját s két öszvérét, eladta volna még karingét is, ha nem figyelmeztetik őt, hogy erre mulhatlan szüksége vagyon. Sőt a

püspöksüveget, a pásztorbotot, az ezüst kannákat is elakarta adni, de a káptalan tiltakozott ellene, mivel e tárgyak a székesegyház tulajdona voltak. Megvonta magától azt a kevés hust is, mellyel táplálkozott, csakhogy több jusson a szűkölködőknek. A szerzetes házakat felkérte, hogy megkettőztessék alamizsnájukat, a gazdagokat, a kanonokokat, a magasabb hivatalnokokat magához hivatta s kért tőlök segitséget az inségesek számára. És ez önfeláldozó szeretetében még az itt-ott tapasztalt háládatlanság sem lankasztotta. Egy este, midőn a templomból haza ment, egy dühös nő áll utjába és a szavakkal támadja meg: „Bár ön sohase lépett volna e városba, mert amióta itt van, csak drágaság s éhségről beszélt nekünk. On az oka, hogy „drága a kenyér“ — és e szavak után ütésre emelé fel karját. Az istenes püspök minden felháborodás nélkül ráadta áldását s szánakozva mondá: „Szegény gyermekek! meg kell bocsátanunk nekik, mert nem rosz a szivök, hanem az éhség viszi őket ennyire.“

Midőn végre az éhség tetőpontját érte és sok ember halva összerogyott az utczákon, a nép fellázadt a hatóságok ellen s úgy sz. Ágatában mint Arienzoban halálra kereste a syndicust. Sz. Ágatában 30—40 családapa fogatott el s vettetett börtönre. Alfonsz közbenjárt értök s nem nyugodott mindaddig, mig az ellenök meginditott per el nem ejtetett.

Az éhhalállal szemben palotáját kórházzá alakitá át s felvétetett abba, a ki csak jelentkezett. Amint alábbhagyott az éhség, lelkökhez szólt az uzsorásoknak, hogy igyekezzenek a betegeken, a hátrahagyott özvegyek s árvákon jóvátenni, amit vétettek. A papokat is felhivta ezek gondozására, ő pedig mint vigasztaló angyal járta be megyéjét, a nyomort enyhitve.

Alfonsz püspökké neveztetvén ki, Villani atyát választá helynökének s megbizta a gyülekezet kormányával. Midőn 1764-ben a rend szabálya értelmében átalános káptalan tartandó vala, felkéretett az elnökségre, a mit

teljesitett is. Időzött egy álló hónapig Paganiban, mig a káptalan be volt fejezve. Sz. Ágatába visszatérve, halálosan megbetegedett elannyira, hogy ujra elláttatott a haldoklók szentségeivel. Midőn betegségében kérné környezetét, szolgáltatnának neki valami jámbor gondolatot, azt egyik ezt mondá: „Sz. Márton püspök végóráiban igy imádkozék: Uram, ha népednek még szüksége van reám, nem vonakodom a munkától.“ Mire Alfonsz megtört ajakkal, alig hallható hangon mondá: „Én sem vonakodom.“ A kik látták a szent püspököt szalmazsákra teritve, hitvány foszlányokba takarva, vissza nem tarthatták megindulásukat. Fővárosi orvost nem fogadott el: „Nekem — úgymond — a sz. Ágatai orvosoktól kell tanácsot kérnem, mert ezeket Isten adta nekem.“

Betegségében csodát is mivelt. Egy sz. ágatai kanonok friss fügét hozott lábadozó püspökének. Magával hozta kis unokaöccsét is, hogy ez nyujtsa át a gyümölcsöt. Midőn a püspök kérdé a fiútól, hogy mi a neve?: a kanonok mondá: „Tamás a neve, de a fiú némán született, most sem tud beszélni.“ Erre Alfonsz nagyon megindult s szánakozott a szegény fiu fölött. Csakhamar keresztet vet homlokára s nyujt neki csókra egy Máriaképet. Azután kérdi tőle: „Kicsoda ez a hölgy?“ — „Ez az Isten anyja“ válaszolá Tamás; alázatosságában eltitkolandó a csodát, mondá a kanonoknak: „Ime látja, a fiú nem néma, csak a nyelve kissé nehézkes, de ez mindinkább elenyészik.“ Tamás az órától kezdve jól és értelmesen ejtett ki minden szót. *Várnai.*

(Vége köv.)

A MŰVELTSÉGTÖRTÉNET TÖVISEI.

A müveltségtörténet egyszerű, phrasistalan előadását legalkalmasabban az angoloktól tanulhatjuk, kik ugy

látszik, hogy bár sokszor helytelen elvekből indulnak is ki, de őszinte szándékkal buvárkodnak s irnak, ami megóvja őket a szenvedélyes és a tudományban kiállhatatlan konokságtól, hogy mindennek ugy kell lennie, mert ők ugy gondolják. Meglehet, hogy a konokság belül rejtőzik, legalább nem érzik meg a nyelven. Az egyszerű, világos előadás, melylyel a müveltségtörténetében elértekeznek nyilakról, tükről, kalapról, kanálról, hajóról, bögréről, kunyhóról épugy mint a belvederi apollóról, hadihajókról, brüsseli csipkékről, gothikus dómokról, és a francia pipereárúkról, nélkülözhetlen az igazság és bizonyosság érdekében, hogy ne ámitsuk önmagunkat és a világot.

Dr. Edward Tylor a Royal Society tagja a civilisatio tanulmányozására sokban alkalmas és vonzó müvet adott ki, mely taval jelent meg német forditásban; czime: Einleitung in das Studium der Anthropologie und der Civilisation. Ezen müben kifejezést nyer az emberrel és haladásával foglalkozó tudományok iránya, mely napjainkban tulsulyban van, azért ex uno disce omnes. Másrészt a magyar Akademia is alighanem Tylor müvével fogja szaporitani kiadványait, pedig a tudomány e dajkája a jegyzetek hozzáadásában ugylátszik sértést lát a szerzőre nézve. Ezen két részletes s azon általános okból, hogy az elvek és nézetek valamely tárgy iránt sokkal alkalmasabban fejezhetők ki, ha concret körülmények inditanak kinyilvánitásukra, melyek az elvontnak alakot, s az elmosodó képnek keretet adnak: én is Dr. Edvard Tylor müvéhez csatolom megjegyzéseimet a müveltségtörténet egyes tételeire s ezen tanulmányok állására, melyet más tudományokkal szemben jelenleg elfoglalnak.

A müveltségtörténet föladata a civilizált életet s annak intézményeit, az egész emberi haladást, kiinduló pontjától kezdve a mai napig figyelemmel kisérni, utját változataival s e változatok okaival együtt meghatározni. Első tekintetre észrevesszük e tanulmányok hasznát az össztudományra nézve, mint melyek átnézetet kölcsönöz-

nek az egyes tudományok czélján és a többihez való viszonyán.

„Ha valaki megismerkedik a tudomány történeti fejlődésével, ha megtanulja mint fejlődött ez ki az emberi élet egyszerűbb szükségleteiből és viszonyaiból, akkor ezen tudomány tanulmányozására jobban elő lesz készitve, mint a történeti fejlődés ismerete nélkül. Ha megtanulta, hogy az emberi nyelv legegyszerűbb alakjában taglejtések és tagozatlan hangokból állt, (ezt Dr. Tylor födözte föl?) és mikép fejlődött a tagozott nyelv ezen egyszerű kezdetből: akkor jobb kiindulási pontot szerezett magának a nyelvtudományban, mint ha mindjárt a nyelvtani finomságok közé téved, melyek az olyannak, ki eredetöket nem ismeri önkényes szabályoknak látszanak, és a kezdőnek a tanulást inkább megnehezitik mint megkönnyitik. Hogy a mértan tanulmányozásától annyi kezdő visszariad, abban birja okát, hogy a tanuló nincs kellőleg fölvilágositva az iránt, mint származott a mértan a praktikus élet szükségleteiből, mikép alapittatott meg a régi ácsok és épitőmesterek által, midőn a távolságokat és a kiterjedéseket megmérni ügyekeztek, amire munkájokban szükségük volt. Ki a jogitudományoknak szenteli életét, szemközt látja magát fölötte bonyolódott jogi rendszerekkel, melyek évezredek folytában küzdelmek, reformok és balfogások közt fejlődtek ki. Megkönnyiti magának e rendszerek értését, ha megismerkedik legegyszerűbb alakjaival azon törvényeknek, melyek vad és barbár népek szükségleteinek kielégitésére voltak szánva. Fölösleges több példát fölhozni; nincs egy tudomány és egy müvészet sem, melynek tanulmányozása történeti fejlődésének ismerete által meg ne könnyittethetnék.“

Ki ne értene egyet a szerzővel ily józan tájékoztatásban, ha a zárjeles megjegyzéssel ellátott passustól eltekintünk.

A történeti fejlődés ismerete mindenesetre legjobb világot vet a tudományra és müvészetre, belátást kölcsönöz a további fejlődés lehetőségeibe, s önálló munkálko-

dásra képesiti azokat, kik ilyetén tanulmányok által hatalmukba keritették s lelkükbe fölvették az illető tudomány vagy müvészet vagy intézmény teljes ismeretét s azért jobban birnak új irányt adni vagy új tért nyitni életképességének. Nem is lehet érdekesebb tanulmány, mint ez, mely a szellemi és társadalmi életet csodálatos bonyolódottságából mind egyszerűbb és egyszerűbb formákra visszavezeti és megszámlálhatlan tényező karjaiból kifejti s azután ujra szemlátomást nőni, változni, alakulni engedi, mig a vizen nehézkesen mozgó canoek helyett a londoni vagy liverpooli kikötők varázsoltatnak szemeink elé, vagy az élesitett tűzkővel ellátott vetődárdák helyett a bömbőlő ágyuk golyóit látjuk szelni a levegőt s rontani a fönnlevőt.

A müveltségtörténet iránya tehát ellentétben a müveltség természetes haladásával, a multra s ezzel együtt a tökéletlenre irányul. A müveltségtörténet fölteszi, hogy a jelen helyzet és a civilisatio tökéletlen kezdetekből indult ki, s azért annál alaposabb lesz maga a müveltségtörténet minél tökéletlenebb formákra képes visszavezetni az emberi haladást, minél tehetetlenebb és erőtlenebb állapotokra a mostani hatalmat és erőt, minél egyszerűbb elemekre a társadalmi és szellemi élet bonyolódott szerkezetét.

Lehet-e azonban a müveltségtörténetének ezen föltevését korlátlanul és megszoritás nélkül alapul elfogadni, s következőleg e tudomány czélját és tökéletességét a kifejtett elv szerint meghatározni? úgy látszik, hogy ez irány nagyon is könnyen oda lyukad ki, ahol a „korrekt tudomány“ feddhetlen alapossággal zavar össze mindent, amit előbbi korok az emberről, és eredetéről tudni és hinni véltek. Ezen kérdés fejtegetése kezemhez szolgáltatja a megjegyzések és glossák első csoportját, melyet minden ujkori müveltségtörténethez mulaszthatlanul csatolni kellene.

Hogy a tökéletlen és egyszerű elemekre való visszamenet nem lehet korlátlan, az sokban a tárgynak, mely-

ről értekezünk, természetétől függ. A hol e visszamenetnek határait magából a tárgyból látjuk előnőni, ott visszaélésre és a visszamenetnek túlhajtására alkalom nem kinálkozik. Példák világosabban tüntetik föl ez állitást.

Vegyük föl Tylor egyes czikkeit. A legérdekesebb czikkek egyike az irásról szóló. Az irás eredetét és fejlődését a következő adatokban látjuk. „Mi kik gyermekkorunktól fogva írni és olvasni tanultunk, alig vagyunk képesek fölfogni mily fontos szerepet játszik e kettős müvészet a polgárosult életben. Csak miután megfigyeltük azt, hogy mily benyomást tesz e müvészet a barbárra, kinek sejtelme sincs annak létezéséről, alkotunk magunknak fogalmat fontosságáról. John Williams, a déli tenger szigeteinek hithirdetője beszéli, hogy egy napon, midőn ácsmunkával volt elfoglalva, otthon felejté derékszögmértékét. Azért néhány szót szénnel forgácsra irt és egy benszülött által haza küldé nejének. A benszülött nagyon meg volt lepetve, hogy a forgács szók nélkül beszélt. Sokáig nyakába akasztva hordta a forgácsot és elbeszélte bámuló társainak a csodát, melyet látott. Délafrikának egyik szülöttje, ki levelet vitt és utközben valahol megállt, kő alá rejtette a levelet, nehogy ez elárulja, amit ott cselekedett.“ Pedig épen a vadnépek voltak az elsők, kik a képirás által az irásban az első lépést tették; ha a hithirdető a forgácsra az L formáju szögmérték képét rajzolja, ép ugy megérteti magát s a vad sem bámult volna az állitólagos csodán. A képirást a legvadabb népeknél is találni. A spanyolok Amerikába való érkeztekor az ó Mexikóiak, nemcsak a tárgyakat jelezték ezek képeiknek lerajzolása által, hanem a személyek és helyek neveit is talányok módjára fejezték ki. Még mikor a kereszténységet is fölvették, használták képes irásukat a latin szavaknak kifejezésére. „Igy használták föl például a zászlónak (pan), a kőnek (te) és a kaktusfügének (noch) képeit, melyek nevei kimondva pa-te-nochte szót adták, a pater noster jelölésére. A mexikóiak nyelvében, mely r betüvel nem bir, a hangzás megközelitőleg

hü. Hasonlóképen végződött a Miatyánk irása a viz (a) és az aloë (me) jeleivel, az amen szónak jelölésére."

A legegyszerübb irásnemre mutatnak a chinai és az egyptomi betük, melyek eredetileg nem a hangnak, a szónak, hanem a tárgynak jelei voltak s csak azután vitettek át a szó vagy betü jelölésére. „Könnyü felismerni, mint lettek a képek hangokat jelölő betükké. Igy a hiroglyphek közt találunk egy jelet, mely eredetileg szájt jelképez, és a száj jelölésére használtatik. Miután pedig a szájnak neve egyptomi nyelven ro, lassan-lassan a száj képe ro szótagot kezdett jelenteni minden más jelentményben és végre r betüt."

A phöniciaiak egészen elhagyták a tárgyaknak képeik által való jelölését és csak a hangnak jeleire szoritkoztak v. i. a betükre. A legrégibb betüsor a phöniciai. Hogy a betüsor igazán a semita népektől ered át hozzánk, arra bizonyitékul szolgál magának a betüsornak neve: alphabet. Minden betü ugyanis egy oly névvel jeleztetett, melyben első helyen áll: igy a héberben aleph (ökör) a-nak, beth (ház) b-nek, gimel (teve) g-nek neve.

A különféle betüsorok származására ismét más-más körülmények voltak befolyással, melyek hosszú idők alatt a szokás jogérvényével új betüsorokat léptettek életbe. Az irás müvészete a müveltség történetében minden népnél forduló pontot képez, mert általa képesittetik a nép polgári és vallási léte emlékeit megőrizni, képesittetik egyszersmind szellemi müveltségének tartalmát csökkenés nélkül általadni. A mely kihatás sokszorosittatik a sajtó fölléptével. A szellemi nagy forradalmak és átalakulások kezdet óta a betüsor igénytelen használatához voltak kötve.

Ime a müveltségtörténet egyik érdekes tárgya, mely tág tért nyit a buvárkodásnak és messzekiható kezdeményezések és fejlődések megfigyelésének. Az is bizonyos, hogy a visszamenet az ősidőkre a tárgy által határoltatik s tulzásról szó nem lehet. Ugyanis valahol és valamikor elérkezünk az irás első kezdeményezéseire, s azontúl irás-

ról senkisem kérdezősködhetik; a tárgy ki lesz meritve, a culturiró önérzettel teszi le tollát.

Ha a könyvnek más fejezeteit tekintjük, melyek például a szerszámok és fegyverekről (VIII fejezet), élelemszerzés és hadászatról (IX fejezet), lakások, ruhák és hajózásról (X fej.), különféle mesterségekről (XI fej.), művészetről (XII fej.), tudományról (XIII fej.), történet és mythologiáról (XV fej.) s végül a társadalomról (XVI fej.) szólnak: magában véve maga a tárgy jelöli ki a határt, amely ott lesz, ameddig a kutatás visszafelé törtethet. Az emberi müveltségtörténet adatai ugyanis az emberi nem életéből kell, hogy meritve legyenek, kell, hogy emberi legyen a fegyver, a szerszám, a lakás, az élelemszerzés, kell, hogy mindezen fejtegetések, és kutatások a müveltségtörténetben azon központ körül forogjanak, melyben az ember áll, az eszes lény bármily vad és müveletlen legyen is különben.

Ezen föltétel megnemfigyeléséből ered a hibák hosszú sora, és a müveltségtörténetnek irányzatos elferditése. Ugyanis ezen tudomány müvelői Darwin elméletének szolgálatába állván annyira törekszenek visszamenni a kezdetekre, hogy azon lény, melylyel ott találkoznak nem ember többé, hanem állat, s a müveltség, melynek haladását leirják, már nem kizárólag emberi, hanem más lényé is, mely előbb ember nem volt, később meg azzá lett. A müveltségtörténet ily körülmények közt a legegyszerűbb és legvadabb életmód silány romjaiból hamarosan hidat készit az állat és ember közti űr áthidalására, s a hidon túl természetrajzzá változik.

Ez a modern müveltségtörténetek nagy hibája és undok iránya, mely ártatlan és naiv csevegés közben, mig tükről és cylinderekről, két és négykerekes kocsikról regél az ős idők homályának és a gyermekkor tehetetlen lézengésének árnyában a civilisatiót az állatvilágból lépteti elő, s az állati létet a primitiv kornak praeludiuma gyanánt szerepelteti.

Dr. Edvard Tylor szinte Darwin hive. A descendenz-

elméletből önként folyik, amit az imént emlitettünk. Ha az ember az állatból fejlődött ki, akkor a müveltségtörténet is az emberi létnél előbbre fekvő állapotokra terjesztheti ki észleléseit, s a megállapodás e határnál csak a szabad akarat decretuma. Annál is inkább, mert az átmenet fokozatán sehol sem lehet biztosan kijelölni, hogy itt vagy ott villan föl a szikra, melynek fénye az öntudat és a személy méltósága.

Többet mondunk. A ki következetes darwinista, annak nem okoz gondot egyszerüen eltagadni az állat és ember közti különbséget, legalább annyiban, amennyiben az értelem nemcsak az érzék kifejlett stadiumának, hanem egészen elütő s talán ellentétes tehetségnek, s ép ugy a szabad akarat nemcsak a szervezet bizonyos finom s minden figyelmet meghaladó reactiójának, hanem a szó szoros értelmében szabad tehetségnek mondatik. Ezt minden darwinistának alá kell irni s ha magam is darwinista lennék, nem vonakodnám egy perczig sem, e tudományos hitvallás elfogadásától.

Darwin theoriája tehát magával hozza, hogy a müveltségtörténet nem bir határozott korláttal, melyen belül semmi mással nem törődve hatna és alkotna.

Jó lett volna, ha Tylor az olvasó öntudatára hozza a descendenz theoriának ezen folyományát, vagy ha e folyomány értelmében nem is akarta tárgyalni egyfolytában az állati (!) és emberi müvelődést, legalább jeleznie kellett volna az okot, a mely miatt ő az állati és emberi müvelődést szétválasztja, s csak is ez utóbbira szoritkozik.

Lavirozással semmire sem megyünk, legalább az alapos tudás nem ér el azáltal semmit. Mikép kellett volna tehát Tylornak s mikép kell minden materialista müveltségtörténetnek e kérdést megállapitani s azt kereken kimondani?

Körülbelül igy: Mit jelent a tudomány előtt, hány éves az emberi nem? hol van a müveltség kezdete? „Miután az ember, mint más szerves lény physikai eredetét a szerves életnek első keletkezésétől származtatja, csak

azon kérdés foroghat itt szóban: mely időpontban találkozunk először oly lényekkel, melyek szervezetökben hozzánk hasonlók, ugy hogy azóta lényeges változás nem történt a külalakban és tagozatban. Ezen kérdéshez csatlakozik azután tüstént egyrészt az emberi lényeg átmeneti alakjai, másrészt az emberi cultura kezdetei iránti érdeklődés és kutatás."*

Igy beszél, aki Darwin álláspontjával és annak következményeivel tisztában van. Ez Tylornak is kétségtelen álláspontja, melyről a tudomány tájékoztatása czéljából ekkép szólhatott volna: mihelyt a földön a mostani emberhez hasonló lény előbukkant, multjában az állattól való átmeneti alakokat kutatom, és előre pedig, a haladó időben a cultura kezdeteit kell lépten-nyomon előkaparnom; hogy ezen törekvéseim közben sokszor oly tényekre és cselekedetekre akadok, melyek az emberi létből átfogódznak és átnyulnak az állati életbe s azért már nem szorosan az emberi müveltség adatait képezik, hanem az átmeneti korszakba tartoznak, magától világos, de változtatni azon nem lehet; mert ha az ember állatból fejlődött ki, élete is, tehetsége is, szokásai is alá voltak vetve az átmenet változatainak.

Ekkép elvben, de csakis elvben a müveltségtörténet ís a természetrajznak egyik ága lett, s csak azért nem adatik természetrajz gyanánt, csak azért képez külön tudományt, mert a tények éles ellentétben állanak az elvvel, melyet tompitani eddig semmiképp sem sikerült. Ép igy áll a dolog a történettel, mely a descendenz theoria világában szinte kizárólag természetrajz, de e világosság nem ragyogott föl eddig annyira, hogy a világtörténetben mindent a „strugle of existenz" a „létért való küzdelemre" lehessen visszavinni, s a szabadságot és a legfönségesebb javakért vagy legaljasabb czélokért folytatott küzdelmeket a tömecsmozgásból kimagyarázni.

Rettenetes anyagelvi merénylet ez, mely minden szellemiből kifojtja a lelket, s természetrajzt állit a tudo-

* Lange. Geschichte des Materialismus II. 319 l.

mány helyébe. Csakhogy e merénylet épen a müveltségtörténet még ismeretlen tengerén szenvedi egyik eklatans hajótörését. Bizonyságul fölhozom az épen nem gyanus bölcsésznek, Langenek szavait:

„Lehet a szellem és a természet által képezett Dualismust a kritika segélyével szétszedni, vagy okoskodva „meghaladni"; lehet a természettudomány álláspontjáról elvnek hirdetni, hogy végre is a szellemi élet az általános természettörvények eredményeül tekinthető; hanem nem lehet megakadályozni, hogy természet és szellem közt különböztessünk, mig fölismerésükre különböző pontokból indulunk ki."

Lehetetlen tehát, hogy ne különböztessünk szellem és természet közt, szükségszerű atommozgás és azon élet közt, mely az érzelem és a gondolat bájos ecsetével himzi a természet szükségszerű folyását. Atommozgás nem szellemi élet, messzebb áll tőle, mint a durva vászon és az összekotyvasztott festék az általok kifejezett Rafaeli vagy Michel Angelói ideáloktól. Müveltség történet és természet közt is ugyanazon végtelen ür terjeng, mert a müveltség a szellemi élet terméke; hiába kapkodunk a szellemi élet köréből az állatvilági lét körébe, nem objektiv ismeret adja e kisérletek fonalát kezünkbe, hanem tudományos phantasia, mely légvárakat épit.

De Lange szerint a természet és szellem közti különböztetés csak addig fog fönállni, mig e két ország fölismerésére különböző pontokból indulunk ki. Induljunk hát ki egy pontból s egyesitsük az ellentétben álló hatalmakat.

Lange nyilatkozata igaz, amennyiben elismeri a természet és a szellem egyesithetlen ellenkezését, de nem igaz, ha reményt látszik igérni az ellenkezés megszüntetésére. Hiszen a különböző pontokból való kiindulás épen azért áll fönn, mert lehetetlen egy kalap alá hozni a természetet és a szellemi életet. Azért a fő gondolatot illetőleg mi is aláirjuk az előbbi idézet folytatását: „Most is a főkérdés a szellem és a müveltség ős története körül

mozog, mert hogy az ember az állatvilágból származik, az természettudományilag magától értetik, (!) mig ellenkezőleg szellemi élete még akkor is csak probléma marad, ha a „descendenz theoriának“ minden folyományait is elfogadjuk.“

Tehát a müveltségtörténet kerüljön minden érintkezést az állatvilággal, köre a szellemi élet, ha ezen túl emelkedik, önmagát tagadja. Ahoz pedig, hogy a „descendenz theoriát“ hangoztassa, épen nincs joga, mert a müveltségtörténet ellenkezésben áll azon elmélettel. Én legalább szégyenleném a fölületességet, melylyel, ha közvetve és a sorok közt is, elhitetni akarnám az olvasókkal, hogy a müveltségtörténet megegyezik a Darwin-féle föltevésekkel.

Dr. Pethő.

(Vége köv.)

A FŐEGYHÁZMEGYEI PAPSÁG ANYAGI ELLÁTÁSÁRÓL.

A főegyházmegyei nyugdijazott és szolgálatban lévő papság anyagi sorsának s helyzetének javitása régóta képezte Ő Eminentiája atyai gondoskodásának egyik kiváló tárgyát. Ő Eminentiája addig is, mig papsága iránti atyai szeretetétől lángoló eszméit megvalósithatta, nem engedte nyugdijazott papságát szükölködni, hanem megalkotván az ugynevezett segélyző alapot részben abból, de leginkább sajátjából segélyezte a rendes évi nyugdijilletéken kivül, melyet azonban fölemelni és állandósitani akart, hogy minden betegsége vagy aggkora miatt szolgálatképtelenné vált papja, szolgálati éveihez mért tisztességes nyugdijat kapjon. De minderre nem volt elegendő pénz! Igaz ugyan, hogy dicső

uralkodása alatt a régibb alapok pénztári állapota annyira javult, hogy azok majdnem megkétszereződtek, vagy egészen uj alapok is keletkeztek, mint például a „Segélyalap“, melyhez a főpásztor egymaga húszezer forinttal járult. De mindez nem volt elég.

A kiérdemült papok alapja az ugynevezett fundus deficientium et emeritorum állandó évi deficittel küzködött s a háromszáz forintnyi csekély nyugdijakat sem volt képes födözni. Ekkor Ő Eminentiája többi nagy tetteihez méltó lépésre határozta el magát: adott, hogy adhasson. A kiérdemült papok alapjának százezer forintot adományozott nagylelküen s ezzel nemcsak, hogy kiküszöbölte az évenkint visszatérő deficitet, nemcsak hogy helyreállította az egyensúlyt, hanem annyira szaporította az alap jövedelmeit, hogy ez már tekintélyes fölösleggel rendelkezett. Ez a mult évben történt; akkor tudatta a nagyszivű főpásztor főegyházmegyéje papságával, hogy az állandó hiány megszüntetése czéljából százezer forintot tesz le a nyugdijasok alapjába, mely összegnek évi kamatjai az alapot nemcsak fizetésképessé teendik, hanem lehetővé teszik az eddigi csekély nyugdijak szaporitását is.

A szeretetteljes szándék megvalósitásával nem is késett sokáig. Ezidén ugyan is előre közölvén főkáptalanával a nyugdijasok anyagi sorsának javitására czélzó atyai terveit, fölhivta főkáptalanját, hogy maga részéről is megfontolás tárgyává tegye azokat, s midőn látta, hogy a tervezet közhelyesléssel találkozik, egy ujabb tanácskozmányban határozattá emelte, hogy ezentul az évi nyugdijak fölemeltessenek és a szolgálati évek számához képest számittassanak.

A főegyházmegyei papság a legutóbbi körlevélből bizonyosan örömmel értesült e határozatokról s e körlevelek, de a papság hálája bizonyosan megörökítendi hálás szivében a jótétemény emlékét s midőn mi is folyóiratunk lapjain kivánjuk e nemes tettet előzményei és indokaival együtt följegyezni, csak fiui hálás kötelességet vélünk teljesíteni, mint szerény munkásai és tagjai azon szerencsés

papságnak, mely napról-napra részesül Ő Eminentiájának jótéteményeiben.

A főegyházmegyei körlevél szerint a legkisebb nyugdíj ezentul négyszáz forint leend, és ezt megkapják mindazok, akik 10 esztendőnél kevesebbet szolgáltak. Akik tiz esztendőnél tovább, de nem husz esztendeig szolgáltak, azok évi 500 frtnyi nyugdijban részesülnek; mig végre azok, akik husz esztendeig és tovább szolgáltak, 600 frtnyi nyugdijt kapnak. Az egyes osztályokból azonban a nyugdijas állapotban is föllebb lehet menni, úgy hogy aki, mint nyugdijas, papságának tizedik vagy huszadik évébe lép, ezáltal egyszersmind a nagyobb osztályu nyugdijnak is leszen részesévé.

De az intézkedések sora ezzel még nincsen kimeritve. Azt mondja Ő Eminentiája, hogy a korral a szükségletek is növekednek és a nyugdijas lelkészt is érheti oly csapás, mely nagyobb segélyt tesz szükségessé. S ime itt a jótékonyságnak egy uj forrása fakad, mely hivatva leszen a betegség vagy egyéb csapások sulya alatt roskadozó lelkészt gyámolítani és elviselhetővé tenni a megpróbáltatás óráit.

Már fönnebb említettük, hogy ő Eminentiájának nagylelküsége és buzditó példája megalkotta a Segélyalapot, az ugynevezett fundus auxiliaris-t. Ő Eminentiája egymaga húszezer forinttal nyitotta meg az adakozást ez alapra s hű papsága vetélkedve sietett letenni filléreit a testvéri szeretet ez oltárára s az erős alapra fektetett eszme csakhamar megvalósult s mély gyökereket vert annyira, hogy a Segélyalap ma már nyolczvanezernyi tekintélyes összeget mondhat magáénak. Ez alapból rendkivüli szükség esetére a nyugdijas is nyerhet segélyt. Igaz ugyan, hogy egy kis föltétel van szabva az alapból való segély elnyeréséhez, de ez olyan, melyet eddig is mindenki szivesen teljesített s bizonyára jövőre is teljesíteni fog. Ez alap ugyanis a kölcsönös segélyezés eszméjére lévén fektetve, első sorban azokat veszi tekintetbe, kik maguk is tehetségökhöz képest hozzájárultak annak növeléséhez s

alig van a főegyházmegyének papja, ki ezt nem tette volna, vagy jelenleg nem tenné, biztositva lévén, hogy ha majd segélyre szorul, itt föltalálja azt. Az alap már eddig is áldásos tevékenységet fejtett ki; a betegség, rosz termés s egyéb csapások által sujtott lelkészek szoktak belőle segítséget nyerni, melyben a nyugdijasok is részesülnek. A nyugdijazott áldozárok tisztességes ellátásáról tehát ily módon gondoskodott kegyelmes főpásztorunk.

A nyugdijrendezés kapcsán azonban időszerünek tartjuk még egyről-másról is szólani, ami a kiszolgált vagy szolgálatban lévő főegyházmegyei papság anyagi ellátására vonatkozik. Az általunk eddig vázolt nyugdij és segélyalapokon kivül, van a főegyházmegyének egy harmadik alapja is, az ugynevezett Szent Adalbert nyugdijintézeti alap. Ez alapnak szintén saját, több mint száznyolczvanezer forintból álló tőkéje van s ez alap gondoskodik a Szent Adalbert nevű nyugdijintézet tagjainak ellátásáról. Ezeknek nyugdija évi hatszáz forinttól nyolczszáz forintig emelkedik. Az intézet tagjainak száma meg van határozva, hanem időről-időre, amint az alaptőkék, adományok vagy hagyományozások által szaporodnak, a tagok száma is szaporíttatik. Midőn ez intézet 1857-ben alapíttatott, tagjainak száma csak nyolcz volt, a legkisebb nyugdij pedig ötszáz forint. Ő Eminentiája alatt pedig tizenháromra szaporodtak a tagok és a legkisebb nyugdij hatszáz forintot tesz ki. Ő Eminentiáját országszerte jó gazdának nevezik és az elnevezés nemcsak jószágainak ész és mintaszerű kezelésére vonatkozik, hanem meglátszik ez a különböző egyházmegyei alapokon is, melyek ő alatta valóságos virágzási állapotra jutottak s ezek között a Szent-Adalbert nyugdijintézetének alapja is oly örvendetes tőkeszaporodást mutat föl, hogy miként emlitettük, nemcsak a nyugdij fölemelés, hanem a tagok számának szaporitása is lehetővé vált. Megjegyezzük még, hogy a nyugdijas lelkészek a Szent-Adalbert intézet tagjai közé is föl szoktak vétetni, mi által a nyugdijalapból huzott évi dijok beszüntettetik, de az adalbertinumi alapból nagyobb illetéket huznak

s nyolczszáz forintig fölmehetnek. Ennyi a nyugdijazott lelkészek anyagi ellátásáról.

De a szolgálatban lévők is bőven részesülnek Ő Eminentiájának jótéteményeiben. Már mondottuk, hogy a segélyalapból nagyszámu segélyezések osztatnak ki évenkint. Azonkivül a szegényebb ellátásu plebánosok, administratorok és káplánok Ő Eminentiájától rendes segélyezést nyernek. Előbbiek között Ő Eminentiája minden évben több mint tizenkétezer forintot szokott elosztani s azonkivül sok plébániajavadalmat megjavitott, részint földek vásárlása, részint pedig alapitványok által. A szegényebb ellátásu káplánok, mint mindenki tudja, évenkint tizezer forintot szoktak kapni, félévi 50—50 frtnyi részletekben. Mindezekkel azonban ki nem merítettük Ő Eminentiájának papsága iránti jótékonyságát. Az illetők legjobban tudják, mennyit köszönhetnek nemesszivű főpásztoruknak, ki soha sem feledkezik meg róluk valahányszor rájok nehezedik a sors keze. Papjai hálás szivvel emlegetik a vett jótéteményeket s kérik Istent, hogy ő maga legyen nagy jutalma a sok jótéteménynek, tartsa s hosszabbítsa meg gondviselésszerű főpásztoruknak drága életét. Adományai korunk évkönyveiben, monumentális alkotásokban, de még inkább papsága szivében vannak megörökitve, honnét azokat semmi sem képes kitörülni, hanem inkább napról-napra öregbíti a jótéteményekkel fokozódó hála, a fiui kegyelet, ragaszkodás és önzetlen tiszta szeretet.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Der Klerus und die sociale Frage. Moral-sociologische Studie von Dr. Joseph Scheicher. Innsbruck. Rauch. 1884. Nyolczadr. 146. l.

A szerző álláspontját röviden, de kimeritően ismerteti a jeles socialistának Schäfflének fölfogása: „hogy theo-

logusok nemzetgazdászati ismeretek nélkül meglehetnek, ... az, mielőtt ez évszázad lehanyatlanék, a moralisták előtt is nevetségesnek fog látszani."

Az erkölcstannak letörhetlen érintkezési pontjai vannak a socialis állapotokkal, következőleg a reformokkal is, melyek tervei századunkban, mint terhes felhők kergetődznek s nem tudni, valjon áldást vagy rombolást hoznak a nagy események előtt álló társadalomra. Különösen két tekintetben látja magát indittatva az erkölcstan a bonyodalom szálai közé nyulni: az egyik általános érvényű, a másik, a társadalmi válság egy részleges tényezőjére irányitja figyelmét.

A nép nemzetgazdászati állapotai az erkölcsösséggel a kölcsönös egymásrahatás viszonyában állnak. A szegénység, mely eladósodásból, elárverezésből, kifosztás és kiaknázásból ered, nem az erkölcs dajkája; az elszegényedés pedig a statisztika nyomán annyi, mint elerkölcstelenedés. Az mindegy, ha a társadalmi erények hijában történik az elszegényedés, vagy a önálló jog doktori palliumának árnyában. Annyi tény, hogy a szegénység, mely nem az evangelium gyökeréből v. i. a készséges hitből sarjad, együttjár az erkölcstelenséggel, az elvadulással, az elfojtott bosszúval és irigységgel, szóval a fölforgatás duló-fuló vulkanjával.

Az erkölcstan pedig arra való, hogy theologikus alapon a nép erkölcsét theoriában és gyakorlatban gondozza. Ha gondozza az erkölcsöt, kell hogy szemeit az erkölcsvaditó vagy erkölcsnemesitő tényezőkre forditsa. Ime ott látja magát a socialis reformok még eddig zárt, de már is türelmetlenül döngetett s néhol gyengédtelenül feszitett kapuja előtt.

Igazán lágyvelejü és bornirt ellenvetés volna a papság részéről, ha a önálló s jogérvénynyel biró viszonyokat a társadalmi rend egyedüli jogos formájának tekintené. Hiszen épen arról van a szó, valjon ez a önálló rend v. i. a liberalis, manchesteri nemzetgazdászati agyrémek rendnek, jognak mondandók-e vagy nem. Ha a

fönállás annyi, mint rend és jog, akkor a tények előtt zárjunk mindenütt szemet.

A jelen vagyon fölosztás és a vagyonosodás érvényben levő utja pedig tarthatlan, s reformra kell törnie mindenkinek, aki szivvel és érzékkel bir a szenvedés, és az üdv iránt. Az ellenkezőt csak a falusi láthatárral és a jogtalanság rothadt traditioival beérő lelketlenség állithatja.

A másik részleges tényező, melyre figyelmünket forditanunk kell, s melyből az egész általános erkölcsi állapot fölburjánzik: a munka és a pénz jogtalan és rendetlen viszonya. E viszony a társadalom undok és rettentő sebe, melyből a fölforgatás és kasztgyülölet dögvésze párolog.

Az erkölcstan e társadalmi mételylyel kettős életideg által közlekedik, az egyik a justitia, a másik a caritas.

A ki a keresztény erkölcs föladatát a munka és pénz rendetlen viszonyával, és az ebből nyiló, feneketlen ba jokkal szemben a keresztény caritasra szoritaná, az korlátoltságának világosabb jelét nem is adhatná. Avagy az erkölcstan és a keresztény erény első sorban a caritasra, a könyörületre és alamizsnára vonatkozik-e s nem az igazságra és jogra és kötelmekre? A keresztény caritas csak folt lesz a repedésre, már pedig az evangelium szerint foszladozó rongyokra, drága uj foltokat varrni kár. Nem értjük az érdemet! az érdem meg lesz, ha a caritassal semmit sem érsz is el; értjük a caritas érdemét a társadalom fölsegélyezésére és fölemelésére: erre pedig a caritasnak egyedül se képessége, se rendeltetése nincs.

Az erkölcstan is első sorban, az igazságot (justitia) és a szigorú jogosságot veszi tekintetbe. Mint ilyen megütközik az égbekiáltó jogtalanságon, mely emberek véréből és verejtékéből aranyhalmazakat présel, s addig a kiszivatyúzott tömegnek munkájának aranyértéke helyett krajczárokat dobál. Krajczár és arany, nem egyenlőség, s mégis az emberi munkában az szolgál mérvesszőül. Ez nem keresztény erkölcstan!

Lásson hozzá a klerus a munkához; tájékoztassa ma-

gát a nemzetgazdászati helyzetben és az egyháznak föladata iránt. A papság, mely a nemzetgazdászatban és a socialis politikában fönálló jogviszonyok cseréplábas trónja előtt hever s vigasztalja magát, hogy nem tehetünk mást, mert ez a fönálló rend, nem hatalom s nem katholikus egyházias. Létesitsen reformot vagy legalább fáradozzék annak létesitésén, mert Reform vagy Revolutio a vajudások megoldása; ha az utóbbi beüt, mindenesetre rosszabbul fog járni a klerus, mint a mult század végén.

Ezen gondolatok körül mozog a föntczimzett füzet, melynek ajánlására irtuk e sorokat. Tartalma 1. A klerus és a socialis kérdés. 2. A socialis helyzet. 3. A gazdászati elméletek: a) a liberalisok és a liberalismus, b) a communismus. 4. Az erkölcstudomány itélete. 5. Socialista elvek: a) a népesedési törvény és a Malthusianismus, b) társas kereseti elmélet, c) a socialis állam és föladata, d) a kapitalismus az idegen munkának néprontó kiszivattyuzását illetőleg és a segély eszközei: korlátolt napi munka és igazságos bér. 6. Palliativák: a) a védelmi és szabadkereskedési rendszer, b) az oktatás ügy előmozditása, c) az erkölcsösség előmozditása, d) kimeritő szegény ellátás, e) a munka garancziája és kötelme, f) a czéhek, g) Homesteads, földtehermentesités. 7. Föderalismus és Katholicismus.

Dr. Petheő.

Shakespeare's Stellung zur katholischen Religion von Dr. J. M. Raich. Mainz, 1884. Verlag von Franz Kirchheim. Nyolczadr. 321 lap.

Nemcsak különös figyelemre méltó, hanem egyuttal igen érdekes könyv jelent meg ezen czím alatt nehány hó előtt Mainzban; különös figyelemre méltó és egyuttal érdekes pedig azért, mert egy igen sokat vitatott irodalmi kérdést fényesen megoldva, a további e téren való kutatást és vitatkozást fölöslegessé teszi, és lefegyverezi azokat, kik az ellenkezőnek bizonyítgatása által a katholikus

egyházon egyet üthetni véltek; azonkivül igen érdekes nemcsak tárgyánál, de egyszersmind élénk és ügyes kidolgozásánál fogva, miért is a legmelegebben ajánlhatjuk figyelmébe nemcsak szakembereknek, hanem a müvelt nagy közönségnek is, mely Dr. Raich e müvében igen élvezetes és könnyű olvasmányra fog találni. Régibb és ujabb időkben egyaránt igen sokat vitatkoztak egyes irók és tudósok a fölött, hogy Shakespeare, a halhatatlan emlékű britt költő katholikus volt-e vagy sem. És e tekintetben sokan homlokegyenest ellenkező nézeteknek hódoltak. Különösen említésre méltók azon vitatkozások, melyek a hatvanas években német és franczia irók között történtek.

Ezen vitatkozások adtak közvetve alkalmat arra, hogy az ismertetendő munka létre jőjjön, közvetlenül pedig a következő eset. Schlegel Dorothea egyik levelében Shakespeareről irva, őt protestáns költőnek nevezte, mely állítást Dr. Raich az igazsággal ellenkezőnek mondott. Közkézre kerülvén Schlegel Dorothea leveleinek kiadása, Dr. Raich megjegyzését jobbról balról megtámadták. Ezen támadások között legerősebb volt egy az „Augsb. Allg. Zeitung" 1881. évi 327. számában megjelent czikk, mi szerzőt arra ösztönözte, hogy a vitatott irodalmi kérdés körül alapos kutatásokat tegyen, s ez alapos kutatások nyomán megirja és kiadja a munkát, mely előttünk fekszik.

Szerzőnk érveléseinek első csoportját a feltalálható történeti adatokból meríti, melyek közé Anglia akkori felekezeti állapotai, a Shakespeare családról maradt emlékek és Shakespeare életrajzának töredékei tartoznak. Az érvelések második és főcsoportját pedig a Shakespeare drámáiból vett jellemek és egyes, különösen a dogmatika vagy erkölcstan némely czikkeire vonatkozó helyek képezik.

Fölsorolja szerző mindazon szerzeteseket, kik Shakespeare drámáiban szerepelnek. Shakespeare mindeniket, mint a szerzetes élet ideálját tünteti föl, úgyszinte a szerzetesnőket. Az angol világi papok, kiket Angolország katholikus korszakában szerepeltet — jóllehet többször nem

látszanak nagyon válogatni a czéljaik elérésére szükséges eszközökben — hasonlóképen kivétel nélkül tiszteletparancsoló alakok, távol minden nevetségestől. Ellenben valahány protestans pap szerepel Shakespeare darabjaiban, az minden szava és tette által csak gúny és nevetség tárgyává lesz.

A protestantizmus dogmáiról és erkölcstanáról Shakespeare mit sem tud, legalább egyetlen darabjában sem fordul ilyesmi elő. A katholikus dogmákat ellenben folytonosan érinti; a katholikus erkölcstant és ascesist mély belátással tudja alkalmazni a mindennapi életre. Egyes darabjaiban különösen a „Measure for meausure“ czimű vigjátékban valóban harczol a puritánok ellen; sőt maga a híres Sir John Falstaff alakja is nem egyéb satyránál, melyben a puritán előkelőket teszi nevetségessé. Minden protestánsnak vérében van, hogy a szentirást tartsa a hit alapjának; Shakespeare ellenben egyes helyeken épen azt állítja, hogy minden eretnek a szentirásból vett idézetekkel igyekezett igazolni eretnekségét. — Nem kevésbbé figyelemreméltó érveket merít szerző Shakespeare erkölcstani rendszeréből, s az akaratszabadság és lelkiismeret fölött való nézeteiből, úgyszinte azon egyes műveiben föltalálható helyekből, melyekben a nagy költő a tisztitóhelyet, a szentek tiszteletét, az oltáriszentséget és házasságot érinti. Mindezeknél pedig, mint szerző igen helyesen kifejti, nem azt kell figyelembe venni, hogy Shakespeare müveiben számtalan helyen a katholicismus nyomaira akadunk; hanem figyelembe kell venni, hogy mily úton és mily módon történik ez. — Erős érve szerzőnek az is, hogy a Shakespearrel egykorú protestans angol drámairók műveikben, melyekből számos idézetet közöl, hogyan gyalázzák kivétel nélkül a katholikus egyházat.

Sokat ir szerző azon haláljelenetekről is, melyek Shakespeare darabjaiban igen nagy számmal fordulnak elő. A vad Othello, bármennyire uralkodjanak is fölötte a boszuállás, gyülölet és elkeseredett kétségbeesés szenvedélyei, mégis azt akarja, hogy Desdemona béküljön ki Istennel,

mielőtt őt megölné. Hamlet vonakodik megölni az imádkozó Claudius királyt, nehogy esetleg a mennyországba juthasson. A kegyetlen, vérengző III. Richárd király halála teljesen megfelel irtóztató bünökben töltött életének. Ezen és sok más haláljelenetből, melyeket szerző csaknem kivétel nélkül idéz, világossá lesz, hogy Shakespeare a hivő és hitetlen halála között nagy külömbséget tesz és még nagyobbat a jámboré és bünösé között. Miként pedig az égi testek által földünkre vetett sugarak elemzéséből következtetni lehet az illető égi testek anyagára, úgy a költő szellemi szikráinak elemzése is némileg megvilágitja előttünk lelkének bensejét. Aki mindezen élénk képeket csak szinezésnek, csak költői képzeletnek tartja, anélkül, hogy a költő lelkében viszhangra találnának, az a világ legnagyobb drámaköltőjét közönséges hangszerré teszi, melynek sem meggyőződése, sem hite, sem vallása nincs.

Nagyon szeretnek az ellenfelek a „János király" czimű drámára hivatkozni. Ezen czim alatt két dráma van az angol irodalomban: a régi, mely teljesen antikatholikus, s az új, mely nem egyéb, mint a réginek átdolgozása aképen, hogy utóbbiból minden legkisebb antikatholikus részlet kiküszöböltetett. — Hogy ezen átdolgozást Shakespeare eszközölte, azt nem tagadja senki. Azok, kik Shakespearre ráakarják erőltetni a protestánsságot, azt állítják, hogy mindkét dráma a nagy britt költőtől származik. Szerző azonban alaposan kimutatja ezen állitás képtelenségét. Különben nevetséges is ezen állítás, mert eszerint Shakespeare 1591-ben (ekkor jelent még a régibb mű) a legdühösebb antikatholikus, 7 évvel később pedig határozottan katholikus irányú költő lett volna. Világos, hogy csakis az átdolgozott, azaz a későbbi darabot irta Shakespeare, mi sokkal inkább bizonyítja a költő katholikus voltát, mintsem az ellenkezőt.

Hosszasan foglalkozik szerző „V. Henrik"-kel is, kinek személyében Shakespeare idealizálja a valóban katholikus fejedelmet. Figyelemreméltó az is, hogy Shakespeare

kedvencz hőséül épen azon királyt választotta, ki legkeményebben lépett föl a wicleffiták, a protestánsok ezen előhirnökei ellen, kiknek zászlótartóját Oldcastle-t kivégeztette. De még nagyobb figyelemre méltó azon körülmény, hogy mig Oldcastle-t a protestantizmus, mint martyrt dicsőité, addig Shakespeare az ő nevét Oldcastle lovag személyében (mely nevet csak később a protestáns közönség követeléseire változtattak Falstaffra) oly nevetségessé tette, amily nevetségessé még ember emlékét nem tette senki.

Shakespearenek minden darabjai között legkinkább „VIII. Henrik"-re támaszkodott az ellenséges tábor. Azonban ugyanezen darabra támaszkodtak azok is, kik Shakespeare katholikus volta mellett küzdöttek. Az utóbbiak az első négy felvonásra hivatkoznak, melyek szigorúan pálczát törnek VIII. Henrik, az angol protestáns egyház atyja fölött, és ünneplik a katholicismust Katharina királyné személyében. Az ellenkező párt pedig az ötödik felvonásra hivatkozik, mely Erzsébet királynénak, az angol protestantizmus megalapitójának, sőt magának a tehetetlen I. Jakab királynak gyujt tömjént. Ezzel szemben szerző fényesen bebizonyitja, hogy Shakespeare soha nem irta a darab többi részeivel oly éles ellentétben álló felvonást, hanem az csakis később csatoltatott az eredetihez, hogy „VIII. Henrik" előadását a protestáns Angolországban ekép lehetségessé tegyék.

Nem lehet rövid ismertetésünknek czélja az emlitett erős érveken nyugvó bizonyitást bővebben fejtegetni, sem pedig a szerző által idézett temérdek jelenetet vagy jellemrajzi fejtegetést részletesebben tárgyalni. Úgy hisszük a munka absolut becsét mindenki befogja látni, s a vitatott irodalmi kérdést mindenki végleg eldöntöttnek fogja tartani, ha még befejezésül röviden összefoglaljuk mindazon, szerző által a mű zárszavában előadott, főindokokat, melyek bizonyitják, hogy Shakespeare csakugyan katholikus volt.

Shakespeare családjáról és saját egyéniségéről igen keveset tudunk. A költő hitvallását illetőleg csakis egy köz-

vetlen bizonyiték áll rendelkezésünkre, mely oly embertől származik, ki Shakespeare kortársainál és Stratfordban még személyesen tudakozódhatott és minden valószinüség mellett tudakozódott is. Ezen bizonyiték röviden és határozottan mondja: He dyed a papist (mint pápista halt meg.)

Annyit tehát mindenkinek meg kell engednie, hogy a történeti adatok hiányos volta miatt egyedül ezek segítségével a vitás kérdést eldönteni nem lehet. Annál nagyobb jelentőségüek tehát a Shakespeare műveiben sürüen található bizonyitási tényezők.

Mindenekelőtt azon kérdés keletkezik: miképen magyarázhatjuk meg magunknak Shakespeare sajátlagos magatartását a különböző egyházak nagyszámú képviselőit illetőleg, ha ő protestáns volt?

A puritánok ellen következetesen harczol, míg a katholikus egyházon semmi gáncsolni valót sem talál. Ez utóbbinak dogmái tisztán állanak szemei előtt. Nézetei a szentirást és hagyományt, szabad akaratot és lelkiismeretet illetőleg, úgyszinte egész erkölcstani rendszere teljesen egyezik a katholikus katekizmussal és a trienti zsinat határozataival; ellenben mindezáltal a legélesebb ellentétbe helyezi magát Lutherrel, Kálvinnal s az anglikán egyház 39 hitczikkével. Ugyanezen anglikán hitczikkekkel szemben a tisztitó helyet, a szentek tiszteletét és a katholikus ascesist határozottan védelmezi.

Homlokegyenes ellentétben áll a vele egykorú protestáns drámairókkal.

Az ellenkezőt vitatók hiába hivatkoznak „János király“-ra és „VIII. Henrik“-re.

Mindezen momentumok igazolják Chateaubriand szavait: „Shakespeare, ha valami volt, úgy katholikus volt.“ Aki műveit alaposan ismeri, nem tarthatja őt protestánsnak. Ezt az értelmesebb ellenfelek belátták, s hogy valami kibuvó ajtót találjanak, ráfogták Shakespearre, hogy felekezethez nem tartozott; és igy őt a modern humanisták közé sorolták, vagyis a legobjektivebb költőt a legsubjectivebb elmévé tették, költői müveinek magasztos keresz-

tény tartalmát pedig üres versekké, melyekkel a szerzőnek komoly szándéka nem volt.

Shakespeare, ki soha sem egyetemre, sem magasabb tanintézetbe nem járt, egy bölcsészeti iskolának sem lett tanítványa, sem pedig önálló bölcsészeti rendszert föl nem talált, annál kevésbbé önálló vallási irányt. Ő épen nem az az ember, ki korát túlhaladva az ugynevezett humanitási elvnek vagy deista indifferentismusnak hódolt volna. Ellenben gyakran gúnyolta a „fölvilágosodás" bajnokait, kik minden természetfölöttit már túlhaladott álláspontnak tartanak. Nem ösmert más philosophiát vagy bölcseséget, mint az igazság alapelveit, melyek a keresztény katekizmus által mindnyájunk közös tulajdonává lettek, s az idealisták és pantheisták ábrándjaitól ép oly távol állanak, mint az élő Isten azon ábrándképtől, melyet a modern bölcsészek Isten nevével fölruháztak.

Különös előszeretettel időzik képzelete katholikus korszakokban és katholikus országokban. A költői geniusa által teremtett müveknek szintere Francziaország, Navarra, Milano, Velencze, Verona, Róma, Nápoly, stb. stb. Ami pedig történeti drámáit illeti, azoknak szintere szabad választásától nem függhetett.

Annak, ki Shakespeare költészetét alaposan érti, eszébe sem fog jutni valaha azt állitani, hogy ezen a mindenséget representáló költő egy Luther egyoldalú rendszeréből, avagy egy Kálvin sivár, vigasztalás nélkül való tanaiból merítette volna világnézetét; vagy hogy eszméinek véghetetlen gazdagságával még csak bele is találhatta volna magát Luther és Kálvin rendszerébe, kik az eredendő bünről és következményeiről való túlzott nézeteik által, úgyszintén a kettős praedestinátióról és egyedül a hit által való megigazulásról szóló tanaik által, valamint a szabad akaratnak és a jó cselekedetekből származó érdemeknek tagadása által eltörpitették az emberi természet méltóságát, s a törvény teljesitését lehetetlennek nyilvánitották; a jócselekedeteknek gátot vetettek, az evangéiomi tökéletesség után való ideális törekvést hiú, nagyra-

vágyó önhittségnek bélyegezték, a kolostorokat és az ascesist megvetették; az áldozat oltárát lerombolták, az isteni tiszteletet a prédikáczióra és nehány énekre szorították, a szentek példáját elvetették, képeiket elpusztitották és megelégedtek sivár imaházaik puszta falaival. Az áldozattal együtt a papságot, a látható egyházat és annak tekintélyét, úgyszintén a hagyományt elvetették, s az egészen az apostolok koráig visszanyuló multtal való összeköttetést megszakitották; a keresztény tant pedig a bibliában való szabad kutatás és az egyéni vélemény játéklapdájává tették. Egyoldalu tagadásuk végre is egy minden bensőséget nélkülöző hideg, rideg észvallást hozott létre, mi Shakespeare szellemétől és egyéniségétől annyira külömbözik, mint egy jéghideg téli nap a verőfényes tavaszi reggeltől.

Csáky György.

Über die Wichtigkeit der assyriologischen Forschungen insb. für d. alttestamentliche Bibelstudium. Iraugurationsrede, gehalten von Dr. H. Zschokke, d. Z. Rector der Wiener k. k. Universität. 1884. 45 l.

A mult hó 11. napja nemcsak a bécsi egyetemi és irodalmi köröknek lesz sokáig emlékezetes, hanem a tudományos müveltség történetében is, mint fontos nap fog szerepelni. E napon szenteltetett föl és adatott át magasztos rendeltetésének a bécsi egyetem nagyszerű új palotája. Ezen uj csarnokokban a tudományos oktatás egy uj félezredet kezd meg, miután épen az elmult tanévben ünnepelte meg a bécsi Alma Mater alapíttatásának ötszáz éves évfordulóját.

Felséges uralkodónk már 1854-ben elrendelte egy uj egyetemnek épitését, mert a régi épület már akkor nem volt elégséges az összes facultások befogadására, de az eszme csak 1870-ben kezdett megvalósulni, amikor is ugyancsak az uralkodó Bécsnek egyik legszebb pontján

tágas telket jelölt ki e czélra. Az idén végre elkészült a gyönyörű épület.

Az uj egyetemi palota egyike ama kolosszális épületeknek, melyek a bécsi Ring „Neubau“ palota-csoportját tán az egész világon páratlanná teszik. A Votiv templom s a remek gótstylű uj városháza között áll a renaissance stylban épült hatalmas alkotmány. Mintegy balszárnyát képezi annak az uj palota-csoportnak, melynek rajta kivül is minden egyes tagja (az uj városháza, az uj udvari szinház, a parlament háza, az igazságügyi palota (Justitz-Palast), az udvari muzeumok) külön-külön is mind egy-egy műremek. Erkélyéről a legszebb kilátás nyilik a Burg-Ringen végig egész a burgig, a testvér óriás palotákig s másfelé a Schottenringen végig egész a Duna-csatornáig. Az uj egyetem 4 utczára néző nagy négyszög-épület, óriási udvarral s remek széles merész boltozatu árkádokkal. Homlokzata, amely a Burg-Ringre néz, 3 tagozatu: középen hatalmas kupola alatt I. emeleten a nagy diszterem (az aula) van, előtte széles erkély; jobbra a kiszökő szárny felett két kisebb kupola emelkedik; balra szintugy. Fent az épület homlokzatán szobrok emelkednek sürün egymás mellett, alább a falak párkányzatán egyes tudományszakok világhirű históriai alakjainak szobrai. A nagy kapunál két oldalt széles lépcsők vezetnek föl, bent márványoszlopos előcsarnok, melyből jobbra és balra vezet fel a tágas oszlopos főlépcső az emeletekre. A balszárnyon van a jogi kar, a jobbon a bölcsészeti, bennebb a theologiai s az orvosi. A hátsó kereszt épületrészt az egyetemi könyvtár foglalja el.

A megnyitás napján boldognak érezte magát, aki a felszentelendő falak közé bejuthatott. Amint a Fölség a főherczegektől környezve megérkezett, felzendültek a hymnus ünnepélyes accordjai. A teljes tanári kar a főkapunál várta az uralkodót, kit azután a gobelinekkel diszitett nagyteremben dr. Zschokke, a jeles hittanár, ki e tanévben rector magnificusa az egyetemnek, üdvözölt remek, magvas beszéddel.

Másnap, október 12-én történt a tanévnek tulajdonképeni megnyitása a rector magnificusnak inaugurationalis beszédével, mely általa kiadatva, előttünk fekszik. A tudós biblicus e beszédének tárgyát természetesen az általa rajongva szeretett szakmának tág mezejéről vette, és pedig oly tárgyat választott, tekintettel hallgatóságára, mely nemcsak a theologusra, hanem minden müvelt emberre érdekkel bir. Szól a legujabb assyriologikus kutatások bámulandó eredményeiről, és amennyire azt egy órai beszédnek kerete engedi, felöleli mindazt, persze per summos apices, amit e téren mondani lehet. Ami a dolog lényegét, a kérdés meritumát illeti, az a „Sion" olvasói előtt nem ismeretlen, többször volt már a legutóbbi évfolyamokban is szó, ugy az értekezésekben, mint az irodalmi rovatban azon, minden várakozást fölülmuló eredményekről, melyekkel a tudósok fáradozásait az Eufrát völgyében eszközölt ásatások jutalmazták, egy rég letünt világot varázsolva vissza a két-háromezer éves feledtetés örvényéből. (Hogy csak egynehány helyre utaljunk, l. 1882. 780. l. és 811. l., 1883. 95. l., 222. l.) Az ékiratokkal teleirt cserepek egész könyvtárt képeznek, melynek relatiói uj meg uj bizonyitékokat szolgáltatnak az ó-szövetségi szentirásnak, nevezetesen a genesisnek, a királyok könyveinek, Dániel prófétának hitelességéhez. Sz.-nek czélja e beszéddel mindenesetre az volt, hogy századunknak e vívmányait, melyekkel első sorban a theologusnak kell megismerkednie (Oppert, Lenormant, Scholz, Vigouroux, Kaulen müveiből), világi hallgatói előtt is feltüntesse, bennök is érdeklődést keltsen azok iránt, s ez érdeklődés alapján esetleg komolyabb tanulmány tárgyává tétetve egyikkel-másikkal az idevágó könyveket, őket az igazság megismerésére vezesse. Azért, elkezdve: Rich, Botta és Layard első felfedezéseitől, végig megy az ásatások történetén; elmondja, miként sikerült hosszas fáradozások után az ékiratok megfejtése, mily fényt vetnek ezek az assyrbabyloni civilisatióra, az ezen ős népek által ápolt tudományokra és müvészetekre, theologiájokra; azután

élénken ecseteli azon összefüggést, mely az ékiratok s a szentirás elbeszélései közt van, a teremtés, bünbeesés stb. pontjaira nézve, különösen pedig Dániel könyvét tekintve. Mindezt a legvonzóbb modorban adja elő, s ezáltal a magában is érdekes tárgyra bizonynyal teljesen lekötötte hallgatóinak figyelmét. A tudomány az igazságot keresi, ez pedig csak egy. S miután az egyetemek különösen hivatvák arra, hogy a tudomány egységét repraesentálják s megvalósitsák azt a szép eszmét, mely szerint az egyes tudományszakoknak egymást kölcsönösen kiegészíteniök, áthatniok, támogatniok kell: ujból gratulálunk a tudós sz.-nek, ki az uj egyetemi palotában az uj tanévnek megnyitására épen oly themát választott, melyben oly gyönyörüen nyilvánul a régi tudománynak az uj felfedezések által való ujabb bebizonyulása, megvilágíttatása.

Dr. Kereszty.

A római kath. egyházi szertartások értelmező kézikönyve, (Archaeologico-Liturgica) tanitóképezdék, gymnasiumok, reál- és polgári tanodák számára. Készítette Némethy Lajos. A főmagasságú bibornok-herczegprimás érseki jóváhagyásával és a nagyméltóságú püspöki-kar több tagjának ajánlatával. Negyedik kiadás 42 ábrával. Budapest, 1884. Lampel Róbert könyvkiadása. (Wodjaner F.) Ára 84 kr.

Magyar nyelven eddig megjelent 23 liturgicus mű, ezek közül 17 eredeti, 6 pedig forditás. A legelső ily mű magyar nyelven tudtunkra 1754-ben jelent meg. Az esztergomi érseki-egyházmegye tagjai közül magyar nyelven négyen adtak ki szertartási müveket, összesen ötöt. Négy ezek közül eredeti, egy forditás. Az esztergomi érsekmegyei liturgicus irók ezek: Szent-Illonay József arbai püspök, pankotai apát, esztergomi kanonok és érseki helynök, stb. ki Rippel Gergely kelestadi papnak német müvét: Alterhtumb, Ursprung und Bedeutung aller Ceremonien etc., forditotta magyarra 1754-ben, mely négy

kiadást ért. Rátz András, kinek tevékenységét a liturgicai magyar irodalom terén az „Uj Magyar Sion“ már más alkalommal méltatta. (1876. 20. l.) — Ftdő Majer István vál. püspök, pápai prelátus, eszt. kanonok úr, stb. ő méltósága még mint képezdei tanár 1847-ben adott ki egy igen hasznavehető liturgikai tankönyvet, mely a német tannyelvnek behozataláig nagy kedveltetésnek örvendett. A negyedik a fenjelzett mű szerzője, ki az elemi és közép tanodák számára két külön tankönyvet adott ki. Ezen utóbbi tankönyv mivel rövid idő alatt már a negyedik kiadásnak örvend és a tanodákban igen el van terjedve, figyelmünket ki nem kerülheti. Már ugyan elterjedettsége is elég garantiát szolgáltat hasznavehetősége mellett, s mivel igy maga-magát is elegendőleg ajánlja, felesleges annak további ajánlata; nem is az volt szándékunk, mert itt egy oly körülményről óhajtunk megemlékezni, mely mint különlegesség a liturgicai irodalom terén figyelmet érdemel. Némethy müvének ezen negyedik kiadása illustratiókkal jelent meg, és egyházi helyeket és tárgyakat szemléltető ábrákat foglal magában. Ezen eszméjét szerzőnek több szempontból igen helyeseljük. Paedagogiai szempontból a legsikeresebb tanmód a szemléltető. S örömmel constatáljuk, hogy tanodáink felszerelésében fősúlyt fektetnek a szemléltető tárgyak beszerzésére. Az iskolai használatra szánt bibliáink, gyakorta kátéink is illustrálva vannak, hasonlólag a természettan és rajz, sőt történelmi tankönyveink is. Másrészt el nem mulaszthatjuk méltányolni szerző és kiadó törekvését, hogy az illustrált kiadás fáradságát és költségét, — a mint az előszó mondja, — mint egy hálából vállalták magokra a három eddigi kiadás gyors elkelésének fejében. Részünkről kivánjuk, miszerint e kiadás is gyorsan terjedjen nem csak a tanodákban, de mint igen hasznavehető kézikönyv, a magánházakban is!

h. i.

Histoire de Saint Charles Borromée, Cardinal Archevêque de Milan, d'aprés sa correspondance et des documents inédits, par l'abbé Ch. Sylvain. chan. honoraire, membre de plusieurs sociétés savantes. Collection historique. Société de Saint Augustin, Desclée, de Brouwer et Cie, Imprimeurs des Facultés Catholiques de Lille 1884. 3 kötet. 447. 420. 398. l. VIII. r.

E jelzett mű mint tartalma, mint kiállitása tekintetében remek ünnepi iratnak mondható Borr. sz. Károly halálának, megdicsőülésének háromszázados évfordulójára.

Midőn 1880-ban a nagynevű Couvertita, Manning Westminsteri bibornok-érsek Milanoban Borr. sz. Károly sirjánál imádkozott, a milanoi székesegyházi káptalan őt a Szentnek egyik Casulájával ajándékozá meg. A hirneves bibornok köszönő szavaiban igy jellemzé a dicső szentet: „Borr. sz. Károly s Aquinoi sz. Tamás kiváló két lángész vala, mint két nap ragyognak ők az egyház egén. Az egyik elneveztetett a Schola angyalának; a másikat joggal mondhatjuk az egyházi fegyelem angyalának.“ Magasztos szavak. Borr. sz. Károly a legigazabb, legdicsőbb értelemben vett Reformator, ki Isten dicsősége, az egyház felmagasztaltatása, s a lelkek üdveért lángoló hősi szive egész hevével, élte utolsó pillanatáig e magasztos czélért küzdött, fáradott: Helyreállítani a meglazult egyházi fegyelmet, javitni a papság s a nép erkölcseit, védni hősiesen az egyház szent jogait, legyőzni a haeresis minden ármányát, minden támadását, visszahozni Krisztus aklába az eltévedt juhokat. S mindezt, ha kell, élte árán is.

Nagy, dicső, óriási feladat. S Isten kegyelmével e hősi lélek megoldotta azt; s ragyogó példája kilövelé fénysugarait az egész egyházra, ragadta bámulatra, utánzásra a hivek pásztorait.

Háromszázad óta az egyház minden nagy szent püspöke, kezdve Sal. sz. Ferencztől, vezérül választá őt, a mesterségek mesterségében, a lelkek vezetésében. S amerre széles e világon Krisztusnak oltára van, mindenütt él Szentünk dicső emléke, száll fel hozzá esdő ima. Emléke élni

fog millióktól áldva, mig Krisztus egyháza áll a földön, a világ végeig. Képében, a szó legnemesb, legdicsőbb értelmében, egy római hős áll előttünk. Grófi családjának, mely visszanyul a kereszténység első századaiba, egyik dicső ősét, Jánost, Justinián császár Witiges s Totila pusztitó seregei ellen küldé vitéz hadával, Róma védelmére Szentünknek ezen őse annyira kitünt hősi bátorságával a csatamezőn, hogy Róma Quirites-ei őt hálájuk jeléül „Bonus Romanus" czimmel diszitték fel. E névből lőn később Bonromeo, s végre Borromeo. Szentünk e nevet még dicsőbb s magasztosb értelemben hordozá. Bonus Romanus vala ő, a római kath. egyház leghivebb, legszentebb fiainak egyike, egyháza védelmében s felmagasztaltatásában lelkesülten küzdő hősi bajnok.

Ecsetelni e lánglelkü, ragyogó szentségü, ritka tudományu, mély bölcseségü Reformator életét, örökké emlékezetes áldásos működését, sz. hitünk terjesztésében a sz. Lélektől vezérlett Tridenti sz. zsinat határozatai s szabványai értelmében sürgetett igazi reformok létesitésében, ez czélja a fentjelzett kitünő münek.

S valóban e feladatnak oly alaposan, oly bőven, oly vonzón felelt meg a tudós szerző a terjedelmes, háromkötetes műben, hogy bátran állithatjuk, miszerint Giussiano J. P., Borr. sz. Károly titkárának e nembeli nagyszabásu müve óta, melyet Oltrocchi Oblatus kitünő jegyzetekkel látott el, ily terjedelmes, a Szent minden életmozzanatát, széleskörü működése minden irányát s részletét felölelő, ritka alaposság s remek irályban irt biographia a nagy bibornok-érsekről nem jelent meg. Miként a mű czimében jelzi a szerző müvének megirásában közvetlen forrásból meritett, a Szentnek levelezése s más eddig ki nem adott okmányokon indult. S hogy fogalmunk legyen mily bő vala e forrás, mily lankadatlan a szerző szorgalma, csak azt emlitjük fel, miszerint magának a Szentnek eredeti leveleiből körülbelül harmincz ezeret olvasott s kutatott át. Bőséges anyagot szolgáltattak szerzőnek a római Szentszék, a franczia, spanyol, német s más európai hatalmas-

ságoknál alkalmazott pápai követségek levéltárai, a Tridenti sz. zsinat folytatását tárgyaló okmányok, melyek oly fényesen tanuskodnak Szentünk közreműködéséről; továbbá a milanoi érseki levéltár, a bibliotheca Ambrosiana, stb.

A mondottakból már eléggé kitünik, mennyire felül áll szerző müve a Szentnek minden eddigi biographiája felett. Álljon itt a Szerzőnek nehány ecsetvonása az előszóból annak bizonyitására, mint állitja elénk a dicső szent magasztos működésének minden irányát. Miután röviden jelzé a nagy bibornok áldásos működését érseki megyéje s az egyház érdekében, igy folytatja a nagy alak jellemzését: „A kik Milano nagy érsekében csak asketát, önsanyargató, alázatos, szüzi tiszta püspököt akarnak látni, csak tökéletlenül ismerik őt. Ő kétségkivül mind e tökélyben tündöklött, s még hozzá kitünő mérvben. De socialis befolyása is nagyszerű vala. A milanoi kormányzókkal folytatott küzdelmeivel, mely küzdelmek annyira feltüntetik lelke nagyságát, jelleme méltóságát, megmenté egyháza függetlenségét. Hozzájárult hatalmasan fáradhatlan tevékenységével népének értelmi s hiterkölcsi felemelésére. Egy püspök sem tett többet az ifjuság oktatása s vallásos nevelésére, mint ő. Egy hires egyetem alapitása, számos collegium létesitése, a keresztény oktatásról czimzett s általa életbe léptetett sok iskola mutatja, hogy ismerte korának bajait; de mutatja egyszersmind hő vágyát, minden tőle telhető módon e bajokat orvosolni. Ő hatalmasan hozzájárult a keresztény civilisatio terjesztéséhez, s mondhatjuk, bizonyos tekintetben felülállt korán. Állitjuk bátran, hogy e korszakban a tudományok s müvészeteknek nem volt nála felvilágosultabb, állhatatosb, bőkezűbb barátja.“

Hőn ohajtjuk, terjedjen el ezen mű a legszélesb papi s világi körökben egyaránt, a Szentnek dicsőitésére, a katholikus érzület terjesztésére.

Dr. Steiner Fülöp.

VEGYESEK.

(Proposta providenziale) neve azon a gondviselésről nevezett egyletnek, melyet Genuában 1874. évben alapitott Rivara Antal, és IX. Pius nem különben XIII. Leo pápa megerősitett. Czélja a Szeplőtelenül fogantatott Szüznek tisztelete, az élők és holtak segélyezése és egy templom épitése Genuában, mely a Szent Szűz tiszteletére felavattatott. A társulat előnyei ezek: mindennap 12 szent mise mondatik Genuában azon 12 csillagnak megfelelőleg, melyekkel sz. János az égi királynőt, a boldogságos Szűz Máriát az égben megkoronázva látta. Ezen szent miséknek minden tag részese, ennek folytán saját szándéka szerint felajánlhatja. A társulat imája ez: „Oh Mária örömünk és gyönyörünk! Hozzád sietünk, sohasem fogunk elhagyni, mindig neked szolgálunk, mindig szeretünk!“ A tagok kötelessége csak az, hogy egyszer mindenkorra fizetnek ötven krajczárt. Immár vagy fél millio tagja van. Hazánkban több taggyüjtő van; ezekközt legismertebb Báró Gudenus Hugó, cs. k. kamarás Gaád-on. (Torontálmegye.) Ugyanott kaphatók felvételi jegyek, s bővebb értesités a társulat mivolta felől.

(A Mária-kongregaciók 300 éves jubileuma Kalocsán.) A máriai kongregacio f. évi deczember havában háromszázados örömévét üli. Ugyanis a már 1563-ban keletkezett jámbor társulatot Rómában, XIII. Gergely pápa 1584. dec. 5. „Omnipotentis Dei“ bullájával egyházjogi ünnepélyes megerősitésben s azon kiváltságban részesité, hogy a római kongregació valamennyinek feje és anyja (prima et primaria) legyen. Azóta 300 év vonult el az intézmény felett. Csaknem valamennyi pápa, a bibornokok s kath. fejedelmek nagyobb része, a népek s nemzetek szine-java s főkép a nemes ifjuság virága diszlett hitben és erényben, tevékeny szeretet és jó példaadásban, ezen gyüleke-

zet, amerre csak Jézus társasága — melynek vezetésére a Szentszéktől a társulat bizva volt — apostoli harczait intézte, oldalán járt dicső leánya, a kongregáció; s a magyar király, a német tudós, a franczia marschal, a spanyol grand, és a barangoló indián, chinai, japán és szerecsen egyaránt vallották, hogy „Sodalis Mariae sum!“ A Jézustársasága megszünésekor (1773) körülbelül 10 millióra tehető a máriatársak száma. Ezen 3 százados áldott pályafutás emlékére s a társak buzgalmának, testületi szellemének gyarapitására nagy jubileumot hirdet szentséges atyánk XIII. Leo pápa f. év máj. 27. kiadott iratában. A kalocsai kongregáció tehát a f. év decemb. 8-án rendezendő jubileumi ünnepélyre szintén meghivja közel és távol tagjait, hogy ujra egyesülve Szüz Anyánk oltára körül, megujitsák szent igéretöket, buzditsák egymást jó példa által, és az ünnep magasztossága- és malasztbőségétől megihletve, a szentségek buzgó vétele által megerősödve lépjenek ismét az élet harczterére, kiérdemelvén igy annak sikerére a szeplőtelen és erős Nagyasszony kegyét. — Ezen alkalomból megjelent a Máriagyülekezetek története ily czim alatt: Histoire des Congregations de la S. Vièrge par Deplace S. J. Tizenkettedrétben 230 lap. Lille. 1884. Soc. S. Augustin. Egy fejezete ily czimet visel: Les congregations des Prêtres, ez sok ismeretlen adatot tartalmaz.

(Guers Edmund) carthagoi kanonok adományokat gyüjt a carthagoi székesegyházra, mert Ő Szentsége nov. 10. kiadott iratával fölélesztette a carthagoi ősegyházat, Lavigerie algeri érseket, bibornokot nevezvén ki sz. Cyprián utódjává. Carthago romjai a tenger parton főleg egy hegyen elszórva hevernek, Lavigerie megvette az egész magaslatot s papnöveldét is épitenek rajta. Lakosainak száma négyezer; félórányira van Tunistól, hol 200 ezer lakos közt 20 ezer katholikus vagyon. Itt is e nyáron szép téres templomot épittetett, ép azon helyen, hol valaha Páli szent Vincze raboskodott. Lavigerie megmaradt algeri érseknek, melyet helynök által kormányoz; Guers kanonok megigérte, hogy Carthago jelen viszonyait számunkra lefogja irni.

(Pályázati jelentés.) A budapesti kir. magyar tudomány-egyetem hittudományi kara által f. évi april hó 15-ig terjedő határidővel, részint a Horváth-féle alapitványi jutalomra, részint a Répászky-féle dijra öt pályamunka érkezett. A hittudományi kar f. é. november hó 14-én e pályázati ügyet is tárgyalván, abban a határozatban volt kénytelen megállapodni, hogy noha a beérkezett pályamüvek nagyobb része szerzőiknek elimerésre méltó készültségéről, valamint dicséretes szorgalmukról tanuskodik, — a kitüzött jutalomdijak mégis egynek sem itélhetők oda, miután a pályatételekben világosan megszabott összes feltételeknek egy sem felelt meg. Dr. Rapaics Raymund, dékán.

(Megjelent.) 1. Tanulmányok Aquinói sz. Tamás bölcsészetéről. Gonzalez után spanyolból fordítva. Budapest, 1884. Szentistvántársulat. II. kötet. Nyolcz. 580 lap. Ő Szentsége a pápának nagy örömet okozott a társulat, hogy a jeles müvet magyarul kiadta. — 2. A Doré-féle képekkel diszitett biblia, Tárkányi forditásában. Kiadja Fekete József (Budapest, Sebestyéntér 8. sz. a.) Ő Emja az esztergomi érsek jóváhagyásával. E müvet már Riedl Szende akarta kiadni, de halála miatt abban maradt. Kik a két füzetet birják, azoknak csak a III. füzettel küldetik meg. Egy füzet ára 1 frt. — 3. Karácsonyi pásztorjáték. Kath. gyermekek számára. Irta Győrffy János, fővárosi tanitó. Esztergom, 1884. Buzárovits. Nyolcz. 11 lap. Ára 5 kr.

(Német kath. irodalom.) 1. Originelle praktische Festpredigten. Von Weninger S. J. Missionär. Mainz, 1884. Kirchheim. Nyolcz. I. 338 lap. II. 730. Első és második része a védszentekről szóló prédikácziókoknak (az egész gyüjteménynek VII. kötete.) Magában foglal szent beszédeket az apostolok, szerzetalapitók, országos védszentek, stb. ünnepeire való beszédeket. Szent Ignáczról szól három prédikáczió. Ugyannyi szent Patrickról. Szerző gyakorlati modora általán ismeretes, fölösleges volna minden ajánlásunk. — 2. Martin Luther. Lebens und Charakterbild von ihm gezeichnet. Von Georg Evers. VI. füzet: Der Würfel ist geworfen. Mainz, 1884. Kirchheim. Nyolcz.

561 lap. Szerző azelőtt luth. prédikátor volt, tehát jól ismeri Luther müveit, ezek nyomán irta jellemzését; az előbbi füzeteket annak idején ismertettük. — 3. Das ewige Priesterthum. Von Cardinal Manning. Übersetzt von Schmitz. Mainz, 1884. Kirchheim. Nyolcz. 259 lap. Fogjuk ismertetni. — 4. 150Marien-Geschichten. Gesammelt von Keller, Priester. Mainz, 1884. Kirchheim. Kis nyolcz. 356 lap. Csinos aczélmetszettel. Ismert kútforrásokból egybeszedett gyüjtemény, melyben egynehány uj történet is foglaltatik. — 5. Erklärung der Gebete und Ceremonien der h. Messe. Von Prosper Gueranger. Mainz, 1884. Kirchheim. Kis nyolcz. 292 lap. Előbeszéddel ellátta Heinrich a hires dogmatikus, s ajánlja főleg a papságnak, mert alkalmas utmutató, miképen kell a szent misét megmagyarázni a népnek. — 6. Kurzgefasste katholische Kirchengesichte für die V. und VI. Klasse der Volksschulen, sowie für Bürger- und Industrie-Schulen mit oberhirtlicher Erlaubniss herausgegeben von Paul Fonyó. Nach der vierten Ausgabe aus dem Ungarischen. — Verlag von Ferdinand Wajdits in Kalocsa. — Preis 22 kr. Azon körülmény, hogy a magyarban e müvecske máris négy erős kiadást ért s hogy főpásztorainknak meleg ajánlatát birja és a legtekintélyesebb iskolákban használtatik, eléggé ajánlják a német kiadást is. A fordítás különben igen sikerült; mert jóllehet a fordító szorosan ragaszkodott a magyarhoz, kifejezéseiben mégis a német nyelv szelleméhez simult, s igy a fordítás egyaránt mondható hűnek, szabatosnak és folyékonynak. — 7. Dr. Andreas Brüll. Lehrbuch der heil. Geschichte. Freiburg im Breisgau 1884. Herder. — Szerző az ó- és új-szövetségi történetet nagy gonddal megválogatott darabokban ismerteti. Helyenként archaeologiai jegyzetekkel találkozunk. A német sajtó általános dicsérettel fogadta a munkát.

(Előfizetési felhivások.) 1. „A keresztény ifjú kalauza" czimű műre. — 1882-ben jelent meg Francziaországban egy mű „L'Étudiant chrétien" czím alatt. Szerzője egy nevét elhallgató pap, ki egyike a Sal. sz. Ferencz neve alatt

egyesült hittérítő-társulat tagjainak, ki látván Francziaország tanügyi állapotainak hullámzó forrongását, hazája iránt mitsem tartott magára nézve fontosabb kötelességnek, mint Salesi sz. Ferencznek, az imádság e nagy apostolának, a keresztény tudományok e nagy tudorának műveit mélyreható tanulmánya tárgyává tenni, s azokból a keresztény ifjuság számára mindazon aranygondolatokat, mindazon bölcs tanácsokat összegyüjteni, logicai rendbe foglalni, módszeres alakba önteni, melyek a szent tudós munkáiban foglaltatnak. És e munkáról az igazságos kritika annyit jegyzett meg, hogy szerzője, illetőleg összeállitója, ki e müvére életének javát szentelé: „abban egy igazán bevégzett művet adott, mely sem rend, sem módszer, sem világosság tekintetében nem hagy maga után semmi kivánni valót.“ A műnek, mely legalább 25—26 ivből fog állani, s mely emelkedettségénél fogva akár imádságos könyvül is használható, a minthogy e czélra az alkalmasabbnál alkalmasabb imádságokkal el is láttam, megjelenése ideje Ujév, hogy a keresztény szülők gyermekeik kezébe valódi ujévi ajándékul adhassák igazi „kalauz“ gyanánt. Az előfizetési ára egy-egy bőrbe kötött s arany metszésű példánynak 1 frt 80 kr; vászon kötésű s szintén arany metszésű példány ára 1 frt 60 kr; félvászonban piros szegélyű példánynak ára 1 frt 30 kr; füzött példánynak ára pedig 1 frt. Kolozsvárott, Nagy Alajos, kegy. t. r. tanár. — 2. Neumayr Ferencz „Lelki magány“ czimű elmélkedési könyvére. Ha összevetjük egyrészről Magyarország összes szerzetházait és papságát, másrészről meg a létező magyar elmélkedési könyvek számát, szégyenkezve kell bevallanunk, hogy ez ügyben nagyon roszul állunk; még nagyobb pirulás ér bennünket, ha más kath. nemzetek, pl. a franczia, német és olasz e nemü termékeivel hasonlitjuk össze ascetikai irodalmunkat. Mint Mária nemzete — dicsérettel legyen mondva — birunk ugyan számos az ő tiszteletét és követését tárgyaló könyveket, Kempis Krisztus követését nyolczféle fordításban: de rendszeres sz. gyakorlati elmélkedéseket tartalmazó

művekből alig tudunk egy-kettőt felmutatni. E hiányon segítendők, lefordítottuk Neumayr Ferencznek számos nőszerzetben régóta használt, 8 napi elmélkedésre szánt jeles könyvét, mely első rendben apáczáknak van ugyan irva, de a benne tárgyalt megható igazságok általánossága miatt bármely nemü s rangu egyházi személy is üdvösen használhatja. A mű 1885-ik évi april hóban jelenik meg, körülbelül 700 lapon s szép papiron, csinos kiállításban. Előfizetési ára 2 frt, de gyüjtőknek minden hat példány után egy tisztelelpéldánynyal szolgálunk. A megrendelések Nagy Lajos tanítóképezdei igazgatótanárhoz Győrött, küldendők.

(Ódondászat.) 1. Rosenthal Lajos müncheni antiquariustól megjelent a 40. könyvjegyzék, melynek czime Bibliotheca Carthusiana; az 1300 hittani könyvnek nagyobb része Karthausiaktól iratott. Specialisták sok uj dolgot találnak benne, nevezetest is, de ezek drágán árultatnak. — 2. Stokár Ferencz (azelőtt Coppenrath) regensburgi ódondász kiadta 108. számu jegyzékét, melyben 2700 könyv fordul elő; hit és erkölcstan, azután nagy mennyiségben jogtan, latin és német nyelven egyaránt. Ez a legolcsóbb antiquarius az egész világon. Expertus.

(*Parrini mégis megtért.*) Ezen florenczi hirlapiró a szabadkőmüvesi eszméktől annyira át volt hatva, hogy végrendeletében, melyet 1882. évben készitett, tiltakozott az ellen, hogy pap halálos ágyához közeledjék s temetése vallásos szertartással végeztessék. Mult hóban párbajra hívta ki Vitt bankár; a verekedés reggelén más végrendeletet készitett, s abból e záradékot kihagyta. A párbaj után, melyben 16 sebnél többet kapott, kérte az orvost, ifjukori barátját, nyilatkozzék, ha vajjon halálosak-e sebei? Midőn az kérdésére igenlőleg válaszolt, papot kért. Don Luigi Micinesi azonnal oda sietett és meghallgatá gyónását. Ennek végeztével a lelkész, két tanu jelenlétében a visszavonási formulát olvasá fel előtte, melyben mindaz foglaltatott, ami szükséges oly férfiunak, ki szabadkőmüvessége, párbaja- s egyház- és hitellenes iratai által az

egyházi büntetést vonta magára. Parrini feszületet kezében tartva, amint a formulát felolvasták előtte, ezeket mondotta: Mindenkinek megbocsátok, reménylem Isten is megbocsát nekem. A két tanu aláirta a nyilatkozatot, amely a püspöki hatósághoz küldetett. Azután az Ur sz. testét magához vette, a legnagyobb áhitattal imádkozott, ismételve megcsókolá a feszületet és csodálatos nyugalmat s önmegadást árult el. Egy valaki azt kérdé tőle ekkor: „Hogy van az, Caesar, hogy oly töredelmesen imádkozol most az Üdvözitőhöz?“ Mire felélé: „Egész másképen tünik fel minden az ember előtt, a halál pillanatában, mint életében.“ Áldozás után magát a bold. Szűz oltalmába ajánlta; ekkor lélegzete hirtelen elakadt, ugy hogy alig volt idő az utolsó kenet feladására. Jézussal ajkain s kereszttel mellén mult ki. Alig halt meg, belépett a szabadkőmüvesek mestere, s arczul csapta az elhunytat, és az eléje lépett haragos szolgának nevetve azt felelte, hogy az ily arczulcsapás szabadkőmüvesi szertartás, melylyel bucsut szoktak venni halottaiktól. Hogy ez valósággal nem volt egyéb, mint a boszúnak durva nyilvánulása, mindenki előtt nyilvános volt. De hogyan történt, hogy Parrini megtért. A megholt ifjukorában igaz keresztény nevelésben részesült; nem mulasztotta el soha a tisztitóhelyen szenvedő lelkekért naponkint elmondani a De profundist, nagy tisztelője volt a bold. Szűznek, kinek képét dolgozó asztalán őrizte. Mária a bünösök menedéke könyörült elveszett gyermekén.

(*A harmadik ferenczesrend folyóiratai.*) Van a katholikus világban 24 havonként, vagy minden második hónapban megjelenő folyóirat, melyeknek czélja a harmadik rend terjesztése s a tagok épülése. Ezek a következők: 1. „La Carita“ Nápolyban. 2. „L'Orfanello“ Nápolyban. 3. „Letture franciscane“ Cuneoban (Piemont). 4. „Rivista Mariana“ Cagliariban (Sardinia). 5. „Annali franciscani“ Milanoban. 6. „Eco di S. Francesco d'Assisi“ S. Agnelo di Sorrentoban (e két utóbbi folyóiratot a capucinus atyák szerkesztik). 8. „L'Année franciscaine“ Caenban. 8. „La

revue franciscaine" Bordeauxban. 9. „Les annales franciscaines" Párisban (capucinusok). 10. „Le Messager de Saint-François d'Assise" (melyet franczia nyelven adnak ki Angersben). 11. „Le Messager de Saint-François d'Assise" flamand nyelven. 12. „La Nouvelle Revue the'ologique", melyet a capucinusok adnak ki Tournayban. 13. „Evetjey vertov sv. Franciska" Görczban szláv nyelven. 14. „Sancti Francisci Glöcklein" Innsbruckban. 15. „Franciskus-Blatt" Marienstadtban (Nassau). 16. „Revista Franciscana" Barcelonában. 17. „Eco franciscano" S. Jago di Compostellában. 18. „El Mensajero Serafico" Madridban. 19. „The franciscan annals" Londonban. 20. „Echo Terzeciego Jakoun Sov. O Franciszka" Krakkóban. 21. „Der Sendbote" Cincinnatiban. 22. „The annals of Lady of the angels", mely Rómában adatik ki az amerikai harmadrendüek részére angol nyelven. 23. „Petite Revue du Tiers — Ordre et des intérêts du Coeur de Jesus" Montrealban (Canada). 24. „Somanario catolico" La Pazban (Bolivia).

(*Apró hirek.*) Ő Szentsége a pápának szolgálattevő kamarásai közt van egy magyar is, Horky Bódog, diószeghi születésű legény, aki a boldogult Zichy gróf huszárja volt. Ama bajuszos kamarások (camerieri) között foglal helyet, kiket Ő Szentsége előszobájában szoktak látni a Rómába utazók. — Ő Szentsége már több egyháznak megengedte, hogy oct. 25. mondhassák b. Alacoque Margit zsolozsmáját, kinek a Jézus Szive tiszteletének megállapitásánál oly nagy része volt. — A nihilismus eszméjének első kifejezője de Maistre József († 1821. febr. 25.), ki lángelméje fényénél látta a ker. társadalom romjain uralkodó anarchistákat s rendszerüket le „rienisme" névvel jelezte, kik a semmit (nihil) vallják elvöknek. — Toulonban, hol 1877. évben eltiltották a Jézus Szive körmenetét (ép ugy, mint Marseille-ben), épen a Jézus Szive ünnepének előestéjén tört ki a cholera. Elejénte betegápolókat akartak fogadni, de miután senki sem jelentkezett, apáczákat hivtak, kik örömmel jöttek. — A egész

világon 6700 hitküldér (missionarius) hirdeti pogányoknak a Krisztus vallását. Legtöbben vannak a ferencziek, t. i. 2500, jezsuiták 1500 stb. — A vatikáni kórház, melyet Ő Szentsége a kolerások számára alapitott, Szent Mártháról nevéztetik; husz apácza fogja ápolni a betegeket. Főnöknőjük Helland nővér, egy régi pápai zuav rokona. — A rheimsi kath. congressus ilyen határozatokat hozott. 1. A kath. sajtónak első kötelessége a kath. egyház jogait visszakövetelni, a meglevőket védeni. 2. Első áldozáskor fogadják meg a gyermekek, hogy semmi titkos társulatba be nem lépnek. 3. A pápa által jóváhagyott harmadik rend (világi szerzetesek), mint a gyakorlati kereszténység módja ápolandó. stb. — Wilkesbarre, amerikai városban bizonyos Zorgowinski, hazánkfia sept. elején leszurta menyét, azután öngyilkos akart lenni. Másnap egynehány magyar munkás álczázva megrohanta s agyonverték (lyncselték.) Ez az első eset, hogy Amerikában magyarok is használták az istentelen lynchtörvényt. — Japánban teljes vallásszabadság hozatott be; szabad beutat kaptak a hitküldérek. — Az orosz kormány pedig olyan egyesült kath. papokat, akik nem hajtják a vizet a szakadárság malmára, számüzi; igy határozott nemrég a ministertanács. — Amerikában koporsókat papirból készitenek; melyeket lehetetlen szétdarabolni, s kevéssel drágábbak, mint a fakoporsók. — Ürge Ignácz chinai hitküldér irt Hangscheon-ból, s kér, hogy templomára gyüjtést rendezzünk. Jövő számban közöljük levelét; addig is kérjük t. olvasóinkat, hogy az előfizetések megujitásakor emlékezzenek meg hazánkfia roskadozó templomáról, mely az Immaculata tiszteletére van felavatva.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

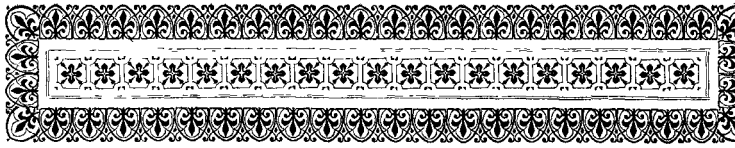

LIGUORI SZ. ALFONSZ.

(Vége.)

PÜSPÖK felüdülése csak lassan haladt előre, amiért is az orvosok tanácsolták, hogy a nyarat Paganiban töltse. De Alfonsz eliszonyodva felelé: „Én elhagyjam székhelyemet, megyémet? Bizzuk magunkat az isteni gondviselésre, az legjobban fog elintézni mindent.“ Végre mégis engedett, miután gyóntatója szintén kényszerítette. Paganiban nem mint püspök, hanem mint a gyülekezet egyszerű tagja élt, mindenben a házi rendhez alkalmazkodva. Szabad idejét irodalommal s levelezéssel tölté, ami inkább komoly munka, mintsem szórakozás volt. Midőn azért fiai kérték, hogy szórakozzék kissé zenével, mint amelyet különösen kedvelt, Alfonsz azt felelé nekik: „Én püspök vagyok, az én kötelességem imádkozni, tanulni s mindenkit kihallgatni, nem pedig zenét gyakorolni.“

Alig hogy felüdült, nem volt többé Paganiban visszatartható. Fiainak marasztalására ezt felelé: „Istentől nyert jegyesemért élek-halok.“ Haza jövén azonban, élénk aggodalom fogta őt el, erejének fogyatkozása folytán; attól félt, hogy nem lesz többé képes püspöki tisztjének megfelelni. Már 1764-ben folyamodott a pápához felmentéséért. Most ujra ostromolta a pápát, de XIII. Kelemen valamint első izben, ugy most is oly értelemben válaszolt, hogy elég, ha Alfonsz ágyából kormányozza megyéjét. „Árnyéka is elegendő — mondá — megyéjének kormányára.“ Alfonsz megnyugodván a pápa akaratában, viselte tovább is lelkiismeretesen s teljes buzgósággal a vállain maradt terhet.

1768-ban ismét súlyosan megbetegedett: köszvény fogta el minden izmait, ami kinos fájdalmakat okozott neki. Épen kilenczedet tartott a bold. Szűz mennybevitele előtt. Erőt véve fájdalmain, hat napig még szónokolt, de a további sz. beszédeket kénytelen volt másra bizni. Aug. 26-án állapota annyira komoly lett, hogy a haldoklók szentségeivel ellátttatott. A fekvés kiállhatatlan kinokat okozván neki, karszékben töltötte még az éjszakát is, álom, megpihenés nélkül. Ötven napig szenvedett igy, mire a csúz engedni kezdett, de befészkelte magát a nyakcsigában s legörbítette a szent fejét annyira, hogy az hátulról nézve épen fejetlennek látszott. Álla annyira belenyomta magát a mellbe, hogy azon seb támadt. Alfonsz annyira szerette a keresztet, hogy ezt egy szóval sem panaszolta. Az orvos szerencsére még jókor észrevette a sebet, mely különben is csontszút idézett volna elé. Nyaka azonban mindenkorra meggörbedve maradt, amint azt a szentet ábrázoló képeken is látjuk.

Alfonsz mind e leirhatatlan kinokat hősies odaadással viselte. Midőn az egyik plebános kérdé tőle, ha vajjon éjjel mégis alszik-e, mosolyogva ezt felelé: „Nappal legyeket, éjjel pókokat fogdosok.“ A kór daczára a legpontosabban teljesité úgy a püspöki, mint rendfőnöki tisztjét. Rendeleteit, leveleit titkárának dictálta, és igy igazat mondott a pápa, hogy elég, ha Alfonsz ágyából kormányozza megyéjét. Még irodalmi tevékenységét is folytatta s ép ez időben közzétette könyvét, melynek czime: „A Jézus Krisztus iránti szeretet gyakorlása.“

A felüdülés teljes évet vett igénybe. Alfonsz mindent könnyen viselt, csak azt az egyet nem, hogy a miseáldozatot nem végezhette. Titkára misézett minden nap beteg ágyánál, és ő szerafi lángbuzgalommal vette magához az Ur testét, mire azután egy óráig hálát adva elmélkedett. Ágyát akkép helyeztette el, hogy mindenki könnyen hozzáfért. Most egész laka az egy ágyból állott: itt imádkozott, itt dolgozott, itt étkezett, itt fogadott látogatásokat s kihallgatott mindenkit, aki csak szólni ki-

vánt vele. Az étkezés nagy kinokat okozott neki, mert csak nagynehezen tudott valamit szájához venni, inni pedig épen csak cső segitségével. De ő minden kinjain erőt tudott venni irás, olvasás, munka által, melyet sokszor az éjfélen túl is kihúzott. A város betegeit többé nem látogathatván, rendes jelentést tétetett magának azokról, valamint szegényeiről is. Sokakat meg is gyógyitott imája által, többi között egy szerzetest, ki eltörte lábát. Ennek egy Mária-képet küldött oly jelentéssel, hogy ha bizodalmasan fordul a bold. Szűzhez, megfog gyógyulni. Tette és meggyógyult.

Két éve mult volt már, hogy Alfonsz nem misézhetett. Ekkor egy sz. ágostoni szerzetes arra figyelmezteté őt, hogy széken ülve, magához vehetné az Ur vérét, amit állva tenni képes nem volt. Alfonsz mohón vette a tanácsot s tett még az nap kisérleteket s másnap már végezte, lelke leirhatatlan örömére, a sz. miseáldozatot, a rubrikák pontos megtartásával. A térdhajtásoknál, mint ólom ejtette le magát a padolatra és csak a segédkező pap támogatásával volt képes felemelkedni. A mise annyira megerőltette őt, hogy teljesen átizzadva távozott az oltártól. Mindazonáltal naponta misézett és ami épen csodálatos, ujra prédikálni is kezdett, és pedig nemcsak szombatonkint, hanem valahol csak alkalom akadt. A szószékre két papnak kellett őt felsegíteni, de amint feljutott, a lelkesedés ifju erőt s élénkséget kölcsönzött neki, úgy hogy órahosszant szónokolt élénk taglejtéssel, csak feje lekonyulva s mozdulatlan maradt, arczát nem lehetett látni.

Alfonsz kórságos állapota miatt, bizvást lehet mondani, mi hiányt sem szenvedett a megye. Gondja volt ezután is papnövendékeinek szellemi s tudományos képeztetésére, papjainak erkölcsös életére s buzgóságára, hiveinek jó erkölcseire s jámborságára, gondja Isten házára. Hivatalos teendőit oly buzgón végzé, hogy az ebéd órájából sokszor vacsora órája lett. Évente látogatta az arienzoi társas egyházat és a közelebb eső plebániákat. A papságot sz. gyakorlatokra palotájában gyüjté egybe. Rianone

főesperes akkép nyilatkozik Alfonsz tevékenységéről, hogy száz püspök együttvéve nem végezte volna azt a munkát és azt az önsanyargatást, amit végzett Alfonsz, szenvedéseinek daczára.

Testi kinjain kivül ez időben lelkében is szenvedett: utolsó alapitása, a girgenti-i ház veszélyeztetve volt. Ezt a házat Luchese püspök javadalmazta bizonyos tőkével. Örököse, a campo-francoi herczeg, biróilag lezáratta ezt a tőkét, azt állitván, hogy a redemptoristák nem törvényesen szerezték azt. Az atyák most akár éhen halhattak volna, mert alamizsnát szedni tilt a szabály. Alfonsz, ki a dolog hirét leghevesebb kinjai között vette, megnem állhatta, hogy sajátkezüleg ne irt volna szorongatott fiainak. „Amig Isten müvei — mondja a levélben — ki nem állották a tűzpróbát, addig nem birnak szilárd alappal.... Én megvagyok győződve, hogy Isten fenakarja tartani e házat, de ha nem akarná: úgy önök érjék be a jóval, amit eddig eszközöltek.“

De a campo francoi herczeg kapzsisága csak előjátéka volt a következendő harcznak. A gyülöletet szitotta s mint vádló lépett fel a gyülekezet ellen Canella. Hittanár volt a girgenti-i papnöveldében. Püspöke azt vette észre, hogy a jansenismusnak hódol. Miután a püspök erről tökéletes meggyőződést szerzett magának, Canellát nemcsak elmozditotta tanszékétől, de a papirend gyakorlásától is eltiltotta. Canella mind e baját a redemptoristáknak tulajdonitotta azért, mivel a püspök gyóntatója redemptorista volt. A gyülekezet ellen forditotta tehát boszuját. Vádolta őket a kormánynál, hogy az ő tanuk úgy a lelkeknek, mint az államnak ártalmára van; hogy ők morál tekintetében probabilisták, dogma tekintetében pedig molinisták. Lanza püspök ugyan fényes védiratban eloszlatta a felhozott vádakat, de a gyülölet magva már el volt hintve. Alfonsz is tollat ragadott s védiratot intézett a királyhoz s püspöktársaihoz, testi gyötrelmeinek közepette. Canella lidércz-csillaga csakhamar letünt. Nem szünt meg ugyan tovább is vádakat kovácsolni, de a

kormány elvetette leveleit, mert azok a gyülölet s rágalmazás bélyegét nagyon is észlelhetőleg viselték magukon.

A gyülekezet üldöztetése, jelesül Siciliában, csak nagyobb dühhel folytattatott, miután a jezsuiták 1767-ben az egész nápolyi királyságból kitiltattak. A redemptoristák ellenei ezeket titkos jezsuitáknak nevezték (amint még ma is nevezik) s akkép okoskodtak, hogyha szükséges volt kitiltani a jezsuitákat, úgy e titkos jezsuitákat sem szabad tovább tűrni. A dühöngők merészsége nőtt, szemben Alfonsz aggkorával s megtört egészségével. Ő, a gyülekezet egyedüli oltalmazója, nemsokára sirba szálland s vele a gyülekezet is. Ez volt az ő reményök. Alfonsz ugyan erősen bizott, hogy Isten megfogja védeni a maga müvét, eszélye mégis azt tanácsolá neki, hogy az üldözés lecsillapitása kedvéért visszahivja fiait Girgentiből. A girgenti-i hivek könnyes szemmel látták távozni a szeretett atyákat s bánatukban nem maradtak tétlenül, hanem folyamodványt intéztek a trónhoz, melyben visszakérték az atyákat. A folyamodványt aláirta az összes papság, nemesség, a közhivatalnokok és a városi polgárság. Alfonszhoz pedig harmincz nemes hölgy s huszonnyolcz nemes urból álló küldöttség jött, egyrészt részvétöket kifejezni, másrészt az atyák visszaállitását szorgalmazni. A bizalom s ragaszkodás e nyilvánitása nagy vigaszára volt Alfonsznak.

Ez időben Alfonsz harmad izben folyamodott a pápához, mentené őt fel püspökségétől. Megtört egészsége folytán érzé, hogy nem képes tovább megfelelni kötelmeinek, másrészt reménylé, hogy övéi közé visszatérve, többet teendhet a gyülekezet fentartásáért. Irt tehát XIV. Kelemen pápához, ki 1779-ki máj. 19-én foglalta el a pápai trónt. A pápa nem hajolt kérésére s tanácsosainak, kik Alfonsz physikai képtelenségét hangsulyozták, ezt válaszolá: „Az ima, melyet betegágyáról Istenhez intéz, többet ér a visitatióknál, melyeket száz év alatt végezhetne.“ Fiai arra kérték most, hogy miután a pápa fel nem mentette őt, mondjon le a püspökségről. De Alfonsz ezt vá-

laszolá: „Én tudom, hogy milyen férfiu a pápa. Ha én beküldöm lemondásomat, el nem fogadja. Legyünk türelemmel s várjuk be utódját.“ Erre a körülállók hangosan nevettek: Alfonsz megtört 76 éves agg, XIV. Kelemen erős termetű s még csak 59 éves volt. Ámde mennyire csodálkoztak a nevetők, mikor XIV. Kelemen két év mulván meghalt, Alfonsz pedig életben maradt! Nem nyilvános divinatio-e ez?

Mivelhogy az ellenség szivós kitartással folytatta a harczot a gyülekezet ellen, úgy a biróságoknál, mint a közvélemény terén; Alfonsz kötelesnek érezvén magát, Isten müvét erejéhez képest védeni: mint 78 éves agg ujra felvette a tollat s irt a régi éllel és hévvel kimerető védiratot fiai mellett, melyet beküldvén a kormánynak, az eredményt Istenre bizta. — Nem kevésbbé lelkes apologetának bizonyult be az üldözött Jézus társasága mellett is, mely iránt a legnagyobb elismeréssel s tisztelettel viseltetett. Midőn a társaság ellen 1760-ban egy rágalmas vádirat jelent meg, Alfonsz ezt megczáfolandó, felkérte Ricci, általános rendfőnöket úgy, mint a nápolyi tartományfőnöket is, szolgáltatnák kezéhez a szükséges okmányokat. „Bocsásson meg atyaságod — igy ir a levél végén — ha kissé feltolakodom. Én ugyan jelentéktelen ember vagyok, de arra súlyt fektetek, hogy tudja atyaságod, miszerint annyira szeretem a társaságot, mintha csak annak tagja volnék s azért lelkiismeretes kötelességemnek tartom annak dicsőségét terjeszteni.“ — Nagy volt Alfonsz öröme, mikor a boldogult XIII. Kelemen pápa azzal felelt volt a jezsuiták eltörlését sürgető hatalmasságoknak, hogy 1765-ben uj megerősitési okmányt adott ki számukra. Ekkor Alfonsz lelke örömében püspöktársai nevében is hálairatot intézett az igazságos s szilárd jellemű pápához, és ez oly megelégedéssel vette az iratot, hogy breve által a legszivélyesebben válaszolt Alfonsznak.

Mikor XIV. Kelemen alatt nagyobb hévvel tört ki Jézus társasága ellen a vihar, Alfonsz nemcsak a jezsuiták, hanem az egyház békéjéért is aggódott. „Mindez a sza-

badgondolkozók és a jansenitá k fondorkodása — mondá. Ha sikerül nekik a jezsuitákat semmivé tenni, úgy elérték czéljokat. Ámde mily válság fogja a védfal megdöntése után az egyházakat és az államokat érni! Ha nincs többé jezsuita, úgy a pápára és az egyházra oly szorongások fognak nehezedni, amilyeneket a történelem még nem látott. Mert e szerzetesek korántsem az egyedüli pont, melyre czéloznak a jansenisták: nekik a társaság üldözése csak arra szolgál, hogy annál biztosabban adják meg a haláldöfést az egyház és az uralkodók tekintélyének.“ XIV. Kelemen az alatt az udvarok nyomása s fenyegetéseinek súlya alatt 1773-ban akarata ellenére is eltörülte Jézus társaságát. Alfonsz szivét ennek hirére mély fájdalom és részvét fogta el, de egy rosszaló szót sem ejtett ki a pápa elhatározása ellen. Meghajtván fejét Isten végzése előtt, mondá: „A pápa akarata, Isten akarata.“ És ha valaki az ő jelenlétében elitélte a pápát, azonnal félbeszakasztotta beszédjét s mondá: „Szegény pápa! mit tehetett egyebet e sulyos körülmények között, mikor valamennyi kath. hatalmasság egyhangulag követelte az eltörlést?!“ Ő egyébiránt, kinek oly mély belátása volt Isten végzéseibe, első volt, ki a jezsuiták majdani visszaállitásában bizott. „Dico bensi — igy nyilatkozott — che un solo gesuita che resti, questo solo è capace di rimettere la Compagnia.“ (Mondom mégis, hogy ha csak egy jezsuita is fenmarad, ez az egy maga képes visszaállitani a társaságot.)

Habár csodálatos, de a szenttéavatás okmányai által bevan győzve, hogy Alfonsz szellemében jelen volt XIV. Kelemen kimulásánál. Tannoja atya ekkép beszéli el a dolgot: „Miután Alfonsz 1774-ki szept. 21-én miséjét elvégezte, szokása szerint karszékébe ereszkedett. Kimerültnek látszott, nem szólt, nem mozgott, nem is kért senkitől semmiféle szolgálatot. E tökéletes nyugalomban megmaradt egész nap s egész éjjel, nem vett magához sem ételt, sem italt. A szolgák bámulva nézték e szokatlan állapotot, el nem forditották róla szemöket, de egyikök

sem bátorkodott közeledni hozzá. A következő reggel még mindig ez állapotban volt, senki sem tudta, mit tartson róla. Nyolcz órakor rögtön felébredt e csodálatos álomból, csönget, jeléül annak, hogy misézni akar. A jelre az egész ház összefut s nézi csodálva a felébredt püspököt. De Alfonsz maga is csodálkozott s kérdé, hogy mi történt? „Mi történt? — mondják a körülállók — az, hogy főtisztelendőséged már két napja se nem szól, sem nem evett, és az élet semmi jelét sem adta.“ — „Az igaz — felele Alfonsz — de önök nem tudják, hogy én a pápának csak most bekövetkezett halálánál jelen voltam.“ És csakugyan nemsokára megjött a hir, hogy XIV. Kelemen sept. 22-ki reggeli nyolcz órakor kimult, tehát az órában, melyben Alfonsz visszanyerte érzékeit.

A pápa halála alkalmával kitünt, hogy Alfonsz mi nagy tekintélynek örvend az egyházban. Castelli bibornok felhívta őt, adná elő egy kimerítő emlékiratban az egyház szükségeit és a szükségesnek ismert reformokat, miszerint ő (Castelli) az emlékiratot a bibornokok conclavejének beterjessze. Alfonsz a becsülés e jele által megszégyenitve érzé magát, hogy mégis az általa nagyrabecsült bibornok kivánságának megfeleljen, miután Istentől megvilágitást kért volna, előadta apostoli nyiltsággal a maga nézeteit. Az emlékirat fen van még s képezi a programmot, (ha igy szólni szabad) melyet VI. Piustól kezdve egész mai napig követnek a pápák.

A sz. alapitó keservei s fájdalmai közepette nem maradt minden vigasztalás nélkül: 1773-ban gyülekezete a pápai államokban két uj házat nyert (Scifelli és Frosinone) 1775-ben pedig az az öröm éré őt, hogy fiait ismét Siciliába küldhette. A király ugyanis megadta elvégre beegyezését, hogy a gyülekezet Girgentiben törvényesen megtelepedjék.

Alfonsz csak az uj pápa megválasztását akarta bevárni, hogy benyujtsa lemondását. 1775-ki febr. 15-én Braschi bibornok emeltetett a pápai trónra VI. Pius neve alatt. Alfonsz május elején küldte be lemondását, okul

felhozván, hogy hallása nagyban elgyöngült, hogy keze annyira béna, miszerint már csak nevét is alig képes aláirni, hogy az egész napot karszékben vagy ágyban tölti és igy nem képes többé sem prédikálni, sem egyházi látogatást végezni. Fiai nagyon örültek, hogy szeretett atyjokat visszanyerik, másrészt mégis féltek, hogy a pápa nem fogja a lemondást elfogadni. De Alfonsz megnyugtatásukra ezt mondá: „Ne kételkedjenek róla, a pápa elfogja fogadni lemondásomat, mert én megvagyok győződve, hogy én a gyülekezetben fogok, még pedig mint annak egyszerű tagja meghalni.“ Alfonsz XIV. Benedek által élte hosszáig lévén általános rendfőnöknek megerősitve, senki sem értette a szavak alatt rejlő titkot.

Ámde VI. Pius sem volt hajlandó a lemondást elfogadni. Történt azonban, hogy ez alatt két redemptorista jött Rómába, kiktől midőn a pápa tudakolná Alfonsz egészségi állapotát, ezek nemcsak megerősitették, amit Alfonsz irt volt, hanem annak megroncsolt egészségét még élénkebben festették. Mondák, hogy a sz. ágotai püspök csaknem tökéletesen vak, és hogy annyi bajtól megtörve inkább vázhoz, mint élő emberhez hasonlít. „Ha úgy van — mondá a pápa — úgy nem szabad őt elkeseríteni,“ s nemsokára reá felmenté őt püspöki hivatalától.

Alfonsz a pápai breve olvasására egészen megkönynyebült. „Amióta Rómában lemondását elfogadták — jegyzé meg neki valaki — azóta főtisztelendőséged ismét csaknem egészen egyenes.“ — „Elhiszem, — felele Alfonsz — mert úgy érzem magam, mintha Taburno hegyét vették volna le vállaimról.“ (Taburno tövében fekszik sz. Ágota.) Nagy volt az öröm fiainál, de annál nagyobb volt a bánat a megyében. A szeretet és ragaszkodás fennen nyilvánuló jelei csaknem megnehezitették Alfonsz lágy szivét. Két paphoz, kik sirva bucsuztak tőle, igy szólt: „Azt hiszik-e, hogy én fájdalom nélkül távozom önöktől? Egyébiránt — mondá nyugtatólag — én kijelentettem Ő Szentségének, hogyha a megye távozásom folytán talán

kárt szenvedne valamiben, kész vagyok a taligát egész halálomig húzni.“ És ez nem volt üres beszéd, mert mikor Alfonsz látta, hogy utódjának kineveztetése mindinkább késik, sürgősen kérte a pápát, engedné meg neki a megye kormányát egész az uj püspök beigtatásáig, amit azonban a pápa nem engedett. Alfonsz ismételve keservesen panaszlá, hogy szeretett megyéje sokáig özvegyen fog maradni s csakugyan öt év telt el, míg az uj pásztort nyert.

Lemondása után még egyszer akarta megyéjét a missió malasztjaiban részesíteni. Ez okból szerzetes papokat hítt meg Nápolyból s nyert missiót a megye legkisebb faluja is. Mielőtt végkép távoznék, kivánt még személyesen bucsút venni nyájától. Daczára testi kinjainak bejárta a megye összes plebániáit, adott jó intéseket, buzditott, beszédje végén pedig bocsánatot kért hibáiért, mulasztásaiért! Képzelhető a hatás, melyet bucsuszavai okoztak.

Minél inkább közeledett az elválás percze, annál sürűbben jöttek a bucsulátogatók, s ki-ki valami kis emléket akart magával haza hozni. Igy történt, hogy a látogatók csaknem kipusztitották a püspöki palotát. Aki nem kapott, az vitt. A házi borbély nem találván már egyebet, egy elhasznált mankót kért emlékbe: „Csak vigye el — mondá Alfonsz — egyszer még hasznát veheti.“ Vette is. Mert mikor évek mulván neje szülés vajudásokban élethalál között feküdt, a borbély megemlékezvén a mankóról, azt a vajudóra tette, ki is szerencsésen szülte gyermekét.

Hogy a szegényeknek bővebb alamizsnát nyujthasson, Alfonsz kocsiját s két lovát is akarta eladni. De mivelhogy az orvos kijelentette, hogy a kocsisétát nem nélkülözheti, magával vitte fogatát. Miután azonban egyszer felfordult, eladta. Az egyik lóért 18, a másikért 6 francot adtak. Innen túl már csak kerékszékben tolatta magát a folyosókon.

Amily szegényen jött, ép oly szegényen távozott is sz. Ágotából. Egy kis bőrönd ócska ruháival, öreg karszéke és a lószőrzsák, melyen feküdt — ez volt tizenhá-

rom évi püspöksége után összes szerzeménye. Mikor elutazandó, kocsira szállni készült, lábaihoz borul egy megvakult nemes ur, kin hiába gyógyitottak a szemorvosok, és csak azt kéri, hogy Alfonsz szemeire keresztet vessen. Alfonsz mélyen meghatva megtette és a vak azon pillanatban visszanyerte látását.

Paganiban leirhatlan örömmel s ünnepélyes Te Deummal fogadták fiai. A szentség előtt leborulva igy szólott: „Hálát adok Istenem, hogy oly nagy tehertől megszabaditottál.“ Az atyák lakásul egy ékesebb szobát rendeztek be neki, már csak az elfogadások kedvéért is. Mikor Alfonsz látta azt, mondá: „Én e kárpitos szobában lakjam? Nem, én régi czellámat kivánom vissza.“ Miután azonban meggondolta volna, hogy az elfogadások miatt tágabb helyiségre van szüksége, választott a harmadik emeleten két egymásba nyiló szobát.

Az első napokban nem jutott pihenéshez. A szomszéd püspökök, azok helynökei, káptalani küldöttek, a rendházak főnökei, a nemesség sorban jöttek tisztelegni Paganiba. A nocerai megyéspüspök reá ruházta teljes joghatóságát, előre jóváhagyván mindent, amit Alfonsz jónak találand. Látogatóinak nem győzte ismételni, mennyire boldognak érzi magát ismét fiai körében. Egyik rendtársához intézett levelében mondja: „Isten kegyelméből végre Paganiba érkeztem, úgy érzem magam itt, mintha paradicsomban volnék.“

V.

1775—1787.

A tizenkét év, melyeket Alfonsz Paganiban lemondása után élt, nem hozta meg neki a test és a lélek ohajtott nyugalmát; a püspöki terhet csak nagyobbal váltotta fel. Míg püspök volt, addig fiai csak végső esetben fordultak hozzá tanácsért: most mindenki tanácsot s vigasztalást keresett nála, az ő szive jósága pedig senkitől sem tagadhatta meg a szolgálatot. 1776-ki januárban irja. „Fejem egészen fáradt, annyi levelet kell irnom. Kénytelen

vagyok kezemnél folyvást megnedvesitett gyolcsruhácskát tartani és azt közben-közben homlokomra illeszteni, hogy a szédülés s ájulásnak elejét vegyem. Ön talán azt fogja mondani, hogy ne irjak annyit. Mit tegyek azonban? Hiszen rendfőnök vagyok."

És az ő buzgósága nem szoritkozott egyedül gyülekezetére, ezután is a lelkek üdvének szolgált. Szombatonkint ügygyel bajjal felvitette magát a szószékre, hogy magasztalja a mennyek királynéját. Szónoklatának heve, szavainak ereje oly nagy volt, hogy őt a legegészségesebb embernek tartották a hallgatók. Azonfelül Paganiban úgy mint sz. Ágotában az egész királyság oraculuma maradt. Naponta jöttek világi és szerzetes papok tanácsot kérni tőle; utjában számos püspök bekopogtatott nála, hogy megbeszélje vele megyéje szükségeit; előkelő hölgyek, miniszterek, magas hivatalnokok felkeresték őt lelkök ügyében.

Ez elfoglaltsága közben egy perczig sem feledkezett meg jámborsági cselekedeteiről. Az Oltáriszentség imádásában naponta órákat töltött. Minden délután levitette magát a harmadik emeletről a templomba és itt elmerült Jézus imádásába. Az imádás után a keresztutat végezte a templomfolyosóban elhelyezett állomások előtt. Aki látta, mily nehezen, mennyire meggörbülve mászott állomásról állomáshoz, az akaratlanul is gondolt a nehéz keresztet viselő Üdvözitőre. Alfonsznak ép élte alkonyára fen volt tartva a legnehezebb kereszt, a legtöbb keserűség, élte végszakát kinszenvedésnek lehet elnevezni. Agg kora már kiragadta kezéből a püspökbotot, megtört teste még csak rövid időre engedi neki a miseáldozatot végezni s Isten igéjét hirdetni: mennyi kín már ez is szomjazó, szeretettől lángoló szivének! De mindez nem elég még: Jézus a keresztben is mindinkább magához hasonlóvá akarta tenni buzgó szolgáját. De ő semmitől sem irtózik, sőt kivánkozik isteni mesteréhez a keresztben hasonlitani, kihez is ekkép fohászkodik a tabernaculum előtt: „Jézusom, ki értem megaláztatni méltóztattál, engedd, hogy én is meg-

aláztassam éretted. Nem örömöt, nem gyönyört kivánok én, hanem kínt és könnyeket. Ha te akarod, hogy meggyaláztassam, elhagyassam, rágalmaztassam, bántalmaztassam azoktól, kiket szivem a legforróbban szeret: úgy én is akarom. Jőjj te ostor, jőjjetek ti tövisek, ti szögek, jőjj te kereszt, Megváltóm kinjainak eszközei s döfjétek át szivemet. Előre, én Jézusom, a te kereszteddel, és én követlek az enyémmel. Soha elnem hagylak, még csak elnem halok a kereszten, amint te a keresztfán meghaltál értem."

Ami Alfonsz gondjait s aggodalmait ez időben növelé, az a veszély volt, melybe gyülekezetét üldözőinek végmegerőltetése ejté. Tanucci 1773-ki okt. 3-án a junta államügyészének és két más magas hivatalnoknak meghagyta, hogy a gyülekezet ellen eddig bejött iratokat egybefoglalják, megvizsgálják és a királynak véleményöket beterjesszék. Alfonsz megtudván a vizsgálók neveit, nyiltan bevallá, hogy emberileg mi jót sem lehet várni többé. Fiai sürgették, hogy még egyszer személyesen menjen Nápolyba s vesse közbe magát, de ezt Alfonsz élte veszélyeztetése nélkül nem tehette. A dolog még komolyabbá vált, mikor Tanucci Alfonsz moráljának laxismusa iránt bejött ujabb vádak folytán azt határozta, hogy a gyülekezet ügyét azon biróság tárgyalja, mely 1767-ben a jezsuiták számüzését elhatározta. Alfonszt mély aggodalom fogta el, de ennél nagyobb volt istenbeni bizalma. „Isten hatalmasabb — mondá — Tanuccinál s minden elleneinknél." S bizalma csakugyan nem csalta meg, mert Tanucci 1776 ban lemondván tárczájáról, azt Sambuca őrgróf, Alfonsz egyik hő tisztelője és a gyülekezet jóakarója foglalta el.

Ámde ez által még korántsem volt biztositva a gyülekezet, mert az álamügyész csak nagyobb hévvel vitte másfél esztendőt igénybe vett munkáját. 1777-ki febr. 3-án beadta a királynak a jelentést és az azon véleményét, hogy ugyanazon indokok, melyek parancsolák a jezsuiták számüzetését, követelik e titkos jezsuiták eltörlését is. Ezt

követeli — mondá — a vallás és a moral épentartása úgy, mint az állam java.

Erre mindenki lemondott már a reményről, csak Alfonsz nem, ki valamennyi házaiban imát, vezeklést, bőjtöt rendelt el, serkentvén fiait, hogy annál buzgóbban dolgozzanak a lelkek üdvén. Az érsekek és püspökök feliratot intéztek a királyhoz, melyben tanuskodást tesznek a gyülekezet feddhetetlensége, önzéstelensége mellett s keservesen panaszolják, hogy a gyülekezet ellenei ennyire buzgó munkásoktól megakarják őket fosztani.

A király megtudva Sambuca őrgróf által a vádak alaptalanságát, a pör elintézését a kir. kamrára bizta, ami a kedvező kimenetelt biztositotta. Alfonsz azalatt megfelelendő az államügyész vádjaira, tudományos apologiát irt erkölcstani iratai, s jogi szempontból védiratot gyülekezete mellett. Általános bámulatot gerjesztett a megtört aggastyán megnem tört talentuma és a nemes mérséklet, melylyel elháritotta fiaitól a vétkességet. Csak 1779-ben került az ügy tárgyalás alá. Alfonsz ekkor még a kultuszminiszterhez intézett emlékiratot, melyben fényesen megczáfolja az államügyész fő vádjait. Az itéletet Alfonsz okt. 21-én kapta. A király határozott akaratához képest a gyülekezet, amint van, továbbra is fennáll, szabadon kormányozhatja s egészitheti ki magát. Az államügyész dúlt fúlt haragjában, e jellemző szavakat mondva: „Se qui fosse venuto il Granduca di Toscana in persona, conseguito non avrebbe dalla Corte, quanto hanno ottenuto questi quattro pretazzuoli.“ (Ha a toskánai nagyherczeg személyesen jött volna, nem éri el az Udvartól azt, amit elért ez a négy papocska.)

A redemptoristák erkölcstanát gyanusitó államügyészt azonban még egy érzékenyebb megaláztatás s megczáfolás érte. VI. Pius pápa a nápolyi királyság számára jubilaeumot engedvén, a király annak hirdetésével a redemptoristákat bizta meg. Sambuca tudatva ezt Alfonszszal, igy végzi levelét: „A király megbizott, tudatni Főtisztelendőségeddel, mikép ő a szolgálat fejében, melyet az

atyák az ő alattvalóinak ez alkalommal tenni fognak, nem fogja elmulasztani a gyülekezetnek kir. elismerésének jeleit adni.“ Ily diadallal végződött a gyülekezet üldöztetése s ebben Isten után a fő rész Alfonszt illeti, ki fiait oly buzgón, oly erélyesen tudta védeni.

És most a diadal után a hős Alfonsz lelki martiromsága drámájának végfelvonásához, keserveinek tetőpontjához érünk. 1779 ben az atyák megjöttnek vélték az időt, hogy a gyülekezet számára az állami megerősitést kieszközöljék, élvén a király jóakaratával, melyet az a lefolyt jubilaeum alkalmával irántuk tanusitott. Testa, kir. nagyalamizsnás ajánlkozott szószólónak, ha előbb a rend szabálya másolatban kézbesíttetik neki, hogy azt a kir. miniszteriumnak beterjessze. Ő a szabályban csupán a szerzeményre és a házak jövedelmeire vonatkozó bizonyos fejezeteket mellőzendőknek vélte, amibe Alfonsz azon kijelentéssel beleegyezett, hogy ő maga a szabály legcsekélyeb változtatását is tűrni nem fogja. A Nápolyban tartózkodó Majone atya egy másik consultorral meglett bizva az ügyben eljárni. Majone azonban Testa nagyalamizsnással egyetértve, a szabály egyszerű lemásolása helyett, abban lényeges változtatásokat engedett magának, annyira alkalmazkodva a korszellemhez, hogy a gyülekezetet a szerzet jellegétől épen megfosztotta. A titok, melybe Majone burkolódott, gyanut gerjesztett, s Alfonsz több oldalról figyelmeztetve lőn, hogy Majone ujitásokat akar a szabályba behozni. Alfonsz nem hihette, hogy consultora árulást kövessen el rajta. Majone maga hozta az iratot Paganiba s biztositotta Alfonszt, hogy a megállapitott mellőzésektől eltekintve, a szabály épen megmaradt, amint azt XIV. Benedek jóváhagyta. Az irat oly aprón s annyi kaparással volt szántszándékosan irva, hogy azt a gyönge világu Alfonsz épen nem olvashatta, hanem átadta helynökének, Villani atyának, hogy olvassa el. Villani azonnal felismerte, hogy a szabályban lényeges változtatások eszközöltettek, hogy a fogadalmak, a szerzetesi szegénység kihagyva voltak. Villani nem is titkolta el efölötti

csodálkozását Majonevel szemben, de ez azt felelé, hogy a király mitsem akar tudni fogadalmakról, és hogy nem rajtok áll, előirni a királynak, hanem hogy nekik Testa szabályzatát elkell fogadniok, külömben meg nem nyerendik a megerősitést. Majone heves és hatalmaskodó, Villani szelid s félékeny jellem volt, azért nem mert ellentmondani Majonenek s elég gyáva volt azt mondani Alfonsznak, hogy minden rendben van, amire ez nyugodtan aláirta az okmányt.

A király és a miniszterek örültek, hogy a köztiszteletnek örvendő Alfonsznak szivességet tehetnek. A király aláirta a megerősitést. (1780.) Mikor a megerősités Paganiba érkezett, Alfonsz súlyos betegen feküdt. Az atyák ostromolták Villanit, hogy törje fel a levelet. Elolvasván a meghamisitott szabályt, annyira levoltak sujtva s felháborodva, hogy egyikök sem ment éjjeli nyugalomra. Korán reggel felkeltették Alfonszt s értesitették a történt hamisitásról. Ő kimondhatatlan keservében felkiálta: „Az lehetetlen, az lehetetlen:“ — elkérte az okmányt s elolvasta szemeinek végmegerőltetésével. „Don Andrea — szóla azután Villanihoz — én e csalásra nem voltam elkészülve. Valóban megérdemelném, hogy ló farkára köttessem és a város utczáin végig hurczoltassam, mert nekem, mint főnöknek mindent elkellett volna olvasnom.“ Azután a feszület felé fordulva fohászkodék: „Én Jézusom, én gyóntatómra biztam magam, kiben is bizhattam meg volna inkább?“ És a jelen volt atyákhoz fordulva, panaszlá: „Ti tudjátok, hogy mennyibe kerül egy szót is olvasnom, engem megcsaltak!“

Majone értesülvén Nápolyban az atyák általános ellenkezéséről, engedetlenségről vádolta őket a nagyalamizsnásnál. Testa 1780-ki marcz. 1-jén kelt átirattal parancsolá, hogy a szabályzat betü szerint tartassék meg, ami az atyákat még inkább felingerelte. Alfonsz Majonehez atyai levelet intézett. Megbocsát neki, meghagyja őt consultori minőségében, igérkezik becsületét megvédeni, csak hagyja el Nápolyt s vonuljon vissza a gyülekezet bármely

házába, tetszése szerint. De mind e jóság nem volt képes meginditani a nagyravágyó embert, sőt a királynál parancsot eszközölt ki, mely szerint a redemptoristák köteleztetnek elfogadni a szabályzatot. Ekkor Alfonsz többé vissza nem tarthatta magát, hanem elvont Majonetől minden felhatalmazást, a nagyalamizsnásnak pedig megirta, hogy rutul megcsalták. Majone most Alfonszt úgy festette le a kormánynál, mint aki agg koránál fogva gyönge elméjű. Ezt megtudván Alfonsz, megbizta Corradót, jelentené meg Testának, mikép ő még korántsem butult meg, amint ezt Majone ráfogja. „Az én fejem — igy ir — még rendben van, Majone minden álnoksága daczára, mely fölött én csakugyan elveszthettem volna fejemet.“ Az állapot szintannyira komoly, mint kényes volt. Testa szigorúan követelé a szabályzat megtartását, míg a szerzetesek csak annál nagyobb ragaszkodást tanusitottak az eredeti szabály iránt. Alfonsz e súlyos körülmények között általános káptalant hitt egybe, melybe minden ház két képviselőt küldött.

A frosinonei ház egyik küldöttje Leggio volt, nyugtalan ember, kit Alfonsz kénytelen volt egyik házból a másikba átteni. Ez gonosz szándékában felhasználta a feljebb leirt zavarokat, hogy lerázza magáról az igát. Haza jövén a káptalanból, Rómába ment s bevádolta Alfonszt a pápánál, hogy az az eredeti szabályt eltorzitotta s ujitásokat igyekszik behozni. A pápa daczára a magas véleménynek, melyet táplált volt Alfonsz felől, hitt az árulónak s azonnal parancsot adott ki, hogy a pápai területen élő redemptoristák szigorúan ragaszkodjanak a XIV. Benedek által helybenhagyott szabályhoz. Leggio még tovább ment gonoszságában: a püspökök s szerzetesek gyüldéjénél kieszközölni igyekezett határozatot, mely Alfonszt a pápai területen lévő házak fölötti minden joghatóságától megfosztaná. Azt hazudta ugyanis, hogy a nápolyi királyság területén fennálló házak elfogadták a király által kiadott szabályzatot. Mielőtt a gyülde ennyire fontos ügyben határozott volna, kivánta meghallgatni a vádlott Al-

fonszt, kit is felhitt, hogy az említett káptalan lefolyásáról kimeritő tudomást irna. Alfonszt e követelés nagy zavarba ejté, a nápolyi udvar ugyanis nem tűrte, hogy alattvalói, a püspököket sem kivéve, közvetlen érintkezzenek a pápai székkel. Alfonsz azért halasztást kért, igérve, hogy a kedvező évszak beálltával küldeni fog két követet, kik élő szóval adjanak felvilágositást mindenről. Leggio a maga megátalkodott gonoszságában a kért halasztást oda magyarázta, hogy Alfonsz kikerülni igyekszik a sz. Szék határozatát, s Isten engedéséből győzedelmeskedett a gonoszság az ártatlanság fölött. A félrevezetett pápa 1780-ki sept. 22-én kelt rendeletében határozza, hogy a pápai állam területén fennálló házak nem tartoznak többé Alfonsz gyülekezetéhez, megvon Alfonsztól minden joghatóságot azok fölött és azt paolai Ferencz, frosinonei házfőnökre átruházza. Két nappal a határozat közzététele után Rómába értek Alfonsz követei, de már későn — a bibornokok már elhagyták volt szünidőre a várost.

Alfonsz épen sz. áldozáshoz készült, mikor a hirt vette. Kezdetben levolt verve, de azonnal visszanyeré nyugalmát. Meghajolva Isten akarata előtt, mondá: „Nekem elegendő az én Istenem. Ha az ő malasztját el nem vesztem, úgy nyugodt vagyok. A pápa igy akarja, legyen áldott Isten neve.“ Nem is tűrte, hogy valaki birálgassa a pápa határozatát. „A pápa igy határozott — mondá — a pápa akarata Isten akarata.“ A hősies aggastyán egész odáig ment alázatosságában, hogy engedelmességet akart fogadni paolai Ferencznek.

Alfonsz több kisérletet tett úgy a királynál, mint a sz. Széknél, hogy kettészakasztott gyülekezetét ismét egyesitse: de a kérlelhetlen Leggio mindig tudta igyekezetét meghiusítani, elannyira, hogy a többször nevezett gyülde 1781-ki aug. 21-én kelt határozatában kijelentette, mikép ez ügyben semmiféle kérelemnek hely nem fog ezentúl adatni.

A nápolyi királyságban fenállott házakból több szerzetes, félvén attól, hogy a király a szabályzatot szigorúan

fogja sürgetni, átment a pápai államokban fekvő házakba. Miután utóbb látták, hogy félelmök alaptalan, ismét visszakivánkoztak régi tartományukba. Paolai Ferencz főnök félvén, hogy a kiköltözés az ő telepitvényeit gyöngiteni fogná, kérdést intézett Rómába, ha vajjon visszabocsátja-e a kérelmezőket. Róma nemmel felelt s indokolá azt azzal, hogy a nápolyi királyságban fenálló gyülekezetnek nincs többé törvényes léte. Ez leginkább fájt Alfonsz szivének, de Isten akarata a keserűséget is édessé tette neki.

1781-ben a király megemlékezvén Alfonsznak a jubilaeum alkalmával tett igéretéről, illetőleg kir. kegyelmének igért jeleiről, megengedé végre, miszerint a gyülekezetben a fogadalmak ujra felvétessenek. Ez reményt nyujtott a kettészakasztott gyülekezet egyesitésére, ami után mind a két tartomány hőn kivánkozott. Ámde a cselszövő Leggio most is meghiusitott minden igyekezetet, daczára Alfonsz atyai leveleinek, melyekben a legnyájasabban kérte őt, állna el már egyszer ellenségeskedésétől s ne dolgoznék konokul a gyülekezet szétbomlásán, hozzá tévén, hogy egy nap keservesen megfogja siratni incselkedését, ha majd látni fogja, hogy a baj orvosolhatlanná lett. De a megátalkodott lélek minderre érzéketlen maradt. Alfonsz látván, hogy Leggionak az egyesités meghiusitására intézett gonosz terve sikerülni fog, határozottan kijelenté neki, mikép Isten boszuja őt rettenetes módon fogja érni. Jövendölése teljesedett: VI. Pius belátván végre a csaló képmutatását, eltiltotta őt a Vatikantól, valamint a sz. gyüldéktől is. De ez mitsem változtatott megátalkodottságán. A napon, melyen szerzettársai a szentséges Megváltó ünnepét ültek, lelkiismerete furdalásaitól üldöztetve, szörnyet halt.

Alfonsznak e keserűségében Isten azt a vigaszt küldé, hogy őt a királyság püspökei, a benső részvét legőszintébb jeleivel halmozták el, sőt többen közülök feliratoztak a pápához s eléadták neki, mikép Alfonsz és gyülekezete két áruló csalásának s cselszövésének ártatlan áldozatai lettek. A feliratozók dicsérettel elhalmozták a missionáriusok

buzgó apostolkodását is, melyet azok az apostoli szék kegyeinek vesztése daczára is teljes odaadással folytatnak. Mondják, hogy a jámborság s erkölcsösség az ő megyéikben a missionáriusok müve. Tanubizonyságot tesznek végre arról is, hogy a gyülekezet valamint ezelőtt, úgy most is hiven ragaszkodik a pápai székhez.

Alfonsz e támogatással szemben maga is kérelmezett a pápánál, de nem egyébért, hanem csak a lelki meghatalmazásokért, melyeknek vesztése nagyban bénitja a missió müvét. „Szentséges Atya! — igy ir — Liguori Alfonsz Maria püspök szentséged lábaihoz borulva a legalázatosabban esedezik, miszerint Szentséged az ő missionariusainak megadni kegyeskedjék a kegyelmeket, meghatalmazást és szabadalmakat, melyek a szentséges Megváltóról nevezett gyülekezetnek eredetileg megadattak.“ VI. Pius e pontban teljesité Alfonsz kérelmét, de tovább nem ment; nem tartotta a királyság területén élő redemptoristákat a gyülekezet jogosult tagjainak, a Curiánál ugyanis még mindig fentartotta magát a föltevés, hogy ők a Majone által meghamisitott szabályt követni fogják. Igy hát a sz. alapitó elköltözendő vala az életből azon keserű vád súlya alatt, mintha Krisztus helytartója iránt engedetlen, háladatlan lett volna! Egyébiránt erősen hitte, és e hitének ismételve kifejezést is adott, hogy a kettészakasztott gyülekezet ismét fog, de csak az ő halála után, egy főnök alatt egyesülni. Ugy is történt. IV. Ferdinand 1790-ben megengedé, hogy az ő államainak területén a redemptoristák teljes szabadon követhessék a XIV. Benedek által helybenhagyott s megerősitett szabályt. VI. Pius pápa 1791-ben ismét teljesen visszaadta nekik kegyelmét s elrendelé, hogy Alfonsz valamennyi fiai közösen válasszanak rendfőnököt s ezután csak egy nyájat képezzenek egy pásztor alatt. Igy került ki a gyülekezet az őt megsemmisiteni fenyegetett veszélyből épen megtartva.

Ezzel befezettnek tekinthető Alfonsz küldetése. Gyülekezetét ugyan meggyöngitette, de tudta, s ihletében előre megmondotta is, hogy azt Isten ismét egyesíteni fogja és

hogy az majdan a tengereken túl is fog kiterjeszkedni. Mindamellett, hogy küldetése már befejezve volt, Isten még hat évet engedett életének, mintegy azért, hogy példát adjon az istentelen századnak egy férfiuban, ki türelmes szenvedésében egy második Jób, lángoló szeretetében égi szeraf volt. Ezentúli életét már csak a szenvedés és a szeretet tusájának tekinthetjük. De azért ne gondoljuk, mintha Alfonsz végkorában kivetkőzött volna érzékeiből a külvilág iránt. Az ő érdeklődése a lelkek körül most is csak oly élénk volt, mint ezelőtt. Ahányszor fiai kivonultak missiót tartani, neki tudnia kellett, hová mennek, melyik püspök hivta meg őket s mi eredménynyel végezték azt. Hasonlitott Alfonsz e tekintetben az agg hadvezérhez, ki katonáit nem vezetheti többé csatába, de szeret hallani csatáikról s nézi lelkesedéssel a megejtett prédát. És mikor hallá visszatért missionariusainak jelentését, akkor sopánkodva mondá: „És én mit teszek? én épen hasztalan és a gyülekezetnek csak terhére vagyok.“

Valamint szorosabb családja, úgy az általános egyház állapota körül is melegen érdeklődött. Hogy a pápai udvar kegyeit elvesztette, az miben sem gyöngitette a pápa iránti hűséges ragaszkodását s szeretetét. Sokszor tudakolta, ha vajjon a sz. Szék és az udvarok között helyre áll-e már az annyira kivánatos egyetértés. Olvastatta magának a legujabb hitvédő munkákat, de maga már nem irhatott. 1780 óta, orvosa s gyóntatója tilalma folytán nem tarthatta többé a szombati sz. beszédeket, de ha a templomban sz. gyakorlatok tartattak a nép számára, felviteté magát a szószékre s szónokolt egy álló óráig is. Szónokolt egyik nap, amelyen eret vágtak a karján. Mikor sz. beszéd után a nagy feszülettel a népre az áldást adta, megnyilt az ér, és a szentnek vére áztatta a padlót egész a szobájáig. A hivők kendőikkel felszedtek minden csöppet, hazavitték még a vértől elázott földet is. — A lelkigyakorlatokra jött papokat szobájába hívta s buzditotta lángoló szavakkal leginkább az Oltáriszentség és a bold. Szűz tiszteletére. — Néha még a női zárdákba is vitette

magát, hogy a jámbor szüzeket megerősítse a jóban, vagy tanácscsal szolgáljon nekik. Egy izben a portiuncula-bucsút nyerendő, a klarissák templomába ment. Meg nem állhatta, hogy ne szónokolt volna, kihúzta pedig a beszédet egész az esthomályig. — Fiairól egész véglehelletéig, mint anya gondoskodott. Maga már le nem mehetett az ebédlőbe, de helynökétől mindannyiszor tudakolta, ha vajjon jól tartatnak-e a ház tagjai. Ha valamelyikök megbetegedett, azonnal hozzája vitette magát, mulattatta, vigasztalta, jó intésekkel épülésére volt. A növendékek tanulmányaira is szüntelen gondja volt. Kivánta, hogy a szünidő egyrészét nála töltsék. Örült kimondhatatlanul, mikor czellájába jöttek, szivélyesen eltársalgott velök. 1784-ben arról értesült, hogy Rómában két osztrák ifju: Hofbauer Kelemen s Hübl Ferencz felvétették magukat a gyülekezetbe s kivánják azt hazájukban meghonositani. A pagani-i atyák a dolgot csak pium desideriumnak nézték. Nem úgy Alfonsz. „Isten — mondá — ez ifjakkal fog élni, hogy nevét ama országokban is terjesszék.“ Az eredmény bizonyitotta ez esetben is Alfonsz jóstehetségét.

Hofbauer Kelemen atya élete s müvei eléggé ismeretesek. Kiterjesztette az intézetet Lengyel-, Német-, Oláhországban s Svajczban s kineveztetett ez országok számára főnöknek, általános helynök czimén. VI. Pius nagyrabecsülte őt s mondá róla, hogy Alfonsz szellemét öröklötte. VII. Pius pápa ekkép nyilatkozik felőle: „Kelemen atya szent, valóban apostoli férfiu, a bécsi papság disze és az egyház oszlopa volt.“ IX. Pius pápa 1876-ban Venerabilisnek kijelentette őt s kimondá, hogy erényei birnak a hősiesség jellegével, minélfogva remélhetjük őt nemsokára oltárainkon tisztelhetni.

Alfonsz 88-ik éve után lelke legnagyobb boldogságától is: a misézéstől megfosztatott. De áldozott naponta oratoriumában, azután pedig levitetvén magát a templomba, még öt-hat misét hallgatott hálaadásul. A nap folytában még egyszer le kellett őt vinni a templomba a Szentség imádására. Amióta nem irhatott többé, naponta nyolcz órát

töltött az imádásban. De utóbb eme boldogságától is megfosztatott, mert az exstaticus állapot már nem rendkivüli, hanem rendes volt nála, és a szeretetfohászok oly hangosan törtek ki belőle, hogy gyóntatója jónak látta őt a nép szemei elől elvonni. Ebben is engedelmesen alávetette magát, de valamint az anyai emlőtől elszoktatott gyermek nyugtalan, mikor megjön az idő, melyben őt anyja emlőihez illeszté, azonkép Alfonsz is nyugtalan és levert volt, mikor megjött az imádás ideje. A keresztutat is végezte naponta egész 88-ik évéig, ezentúl ezt sem. Most czellájában a feszület előtt húzamosan elmélkedett Urunk kinszenvedéséről, miközben többször magánkivül ragadtatva, kitárt s mintegy keresztre feszített karokkal s halottas sápadt arczczal találták. A bold. Szűz iránti gyöngédsége éveivel mindinkább növekedett. Miután hallását elvesztette, kivánta, hogy az Angelus harangozásra mindenkor figyelmeztessék. Egy rózsafüzér elmondásával nem elégedett meg többé: a rózsafüzér mindig kezében volt, ezt imádkozta akkor is, mikor őt a sikátorokon kerékszékben fel és alá tolták. A karmelhegyi Szűz tiszteletére húseledeltől tartózkodott. Halála után évek mulván a scapularét épen megtartva találták sirjában, míg ruhanemüje mind porrá vált. Azonkivül szombati nap sohasem ivott, még ebéd közben sem. Csak három évvel halála előtt hagyott fel ez önsanyargatással, mert az orvos rendeletéből minden nap egy csésze csokoládét magához kellett vennie. Rendesen felolvastatott magának Mária dicsőségét tárgyaló valamely könyvből. Álmatlan éjszakáiban kérte szolgáját, beszélne valamit Mária fájdalmairól. A test sanyargatásában annyira ment, hogy a szenttéavatási pörben a promotor kifogást tett ellene, azt állitván, hogy Alfonsz túllépte az engedett mértéket, amiért is önsanyargatása nem lehetett kedves Isten előtt. De a defensor, hivatkozva XIV. Benedekre s egyéb tekintélyekre, azt felelé, hogy igenis szabad istenes szándékból rendkivüli szigort is követni, és hogy a gondviselés elég gyakran jóváhagyta a szigorú vezeklők önsanyargatását, en-,

gedvén nekik rendkivül magas életkort, mint Alfonsznak is; hogy e választott lelkek szüntelen szemmel tartják a kinokat, melyekben az istenember véghetetlen szeretetét tanusitotta nekik, hogy lángolnak a vágytól, szeretetet szeretettel viszonozni s hozzá a szenvedésben is mindinkább hasonlitani.

Alfonszra 88 éves korában Isten az elhagyottság érzetét is bocsátotta, miszerint az Üdvözitőhez e részben is hasonlitana. Szünet nélkül a félelem gyötré őt, hogy Istent bántalmazza s lelkét a sötétség elfogta elannyira, hogy ő, az avatott lelkivezető, a mester, az alapos theologus nem tudta eloszlatni kételyeit. Ha gyóntatója tette ezt, ő mindig ellenérveket hozott elő. Megtett ugyan mindent, hogy fellázadt lelki tehetségeit az engedelmesség igájába szoritsa, de mégis egyre gyötré őt a félelem, hogy engedetlen. Kételyei csaknem kétségbe ejtették őt, folyvást aggódott, hogy ő, mint kegyvesztett, nem fog üdvözülni. Aggodalmában sokszor a feszület felé fordulva, igy fohászkodék: „Szerelmes Jézusom, ne engedj elvesznem! Büntess érdemem szerint, de ne vess a pokolra, mert a pokolban nem szeretnek.“ Ez aggodalmai mellett még heves kisértéseket is kelle kiállania: az ördög valóságos ostromot intézett a drága lélek ellen. „Jézusom — igy fohászkodék — inkább ezerszer haljak meg, semhogy téged megbántsalak.“ És a szűz Anyához ekkép esdeklett szorongattatásában: „Oh Mária, ha te nem jösz segitségemre, úgy Júdásnál is rosszabb leszek.“ A kisértések ellen buzgón használta ugyan az imádság fegyverét, de sokszor eredmény nélkül. „Én Istenhez fordulok — panaszlá keservesen, — de ő, úgy látszik, eltaszít magától. Én azt mondom hozzá: Jézusom én szeretlek, és válaszul azt hallom: hazudol.“ Az áldozáshoz lángoló vágygyal készült, s mégis félt áldozni, attól félvén, hogy bünben van. De jóllehet Istentől elvetettnek tartotta magát, mégis legforróbb vágya volt vele az Oltáriszentségben társalogni. Itt, amint mondá, az ördög békében hagyja őt.

Alfonsz egy teljes évig szenvedte e lelki gyötrelme-

ket, de erényei e tűzpróbából annál ragyogóbban kerültek ki. Isten őt ez érdemeiért nem is tüntette ki soha annyira rendkivüli kegyelmekkel s ajándékokkal, mint élte három utolsó évében, amikor is az exstasis, a csodás gyógyitások s jövendölések úgyszólván napirenden voltak. Az Ur valóságos jelenlétét is a sacramentalis szinek alatt áldozás közben érezni tudta. Panaszkodott egy nap, hogy az agg Garzilli atya nem consecralt ostyával áldoztatta őt meg. A dolog megvizsgáltatván, kitünt, hogy a kilenczven éves Garzilli szórakozottságában átugorván az élők mementóját, a halottak mementójára ment át és igy kihagyta a consecratiót. — Csodaereje, melylyel őt Isten kitüntette, a Vesuv egyik kitörése alkalmával fényesen nyilvánult. Egyik este kitört a vulkán s hányt iszonyú kő- meg hamutömegeket az ég felé. Alfonsz megijedt fiaitól a Paganit fenyegető veszélyről értesülve, az ablakhoz vitette magát. Fiai kérték, áldaná meg a hegyet, amitől azonban alázatosságában vonakodott. Végre engedett sürgetésöknek s megáldá a hegyet. Alig ejtette ki az áldás szavait és a füstfelleg iszonyú robbanással a craterbe szakadt, a lég megtisztult és a lava egy terméketlen talajnak vette irányát.

1786-ki sept. 27-én Alfonsz élte kilenczvenedik évét töltötte be. Fiai a napot ünnepélyes hálaadással ülték meg s utánna üdvkivánataikat mutatták be szeretett főnökünknek, ki megilletődve köszöné szeretetöket. Hosszú életet kivántak neki, ő ellenben már szeretett volna feloszlani s Krisztussal lenni. A halál gondolatával tökéletesen megbarátkozott, amiről szavai, levelei bőven tanuskodnak. „Szerelmes Jézusom — fohászkodék sokszor — nekem ugy látszik, mintha még ezer évig kellene élnem, olyannyira vágyódom meghalni s téged a mennyekben látni.“ Isten fohászaira megjelenté neki, hogy nemsokára magához veszi. 1786-ki septemberben egy karmelita atya volt nála látogatóban, ki őt minden évben szokta volt meglátogatni. Bucsuzáskor ezt mondá neki Alfonsz: „Édes paterem, jövő évben már nem látjuk egymást.“ A növen-

dékeknek pedig, kik Paganiba theologiára jöttek, mondá: „Üdvözlek édes fiaim, reménylem, hogy ünnepemen (temetésén) jelen lesztek.“ És Antal fraterhez, ki őt, amióta püspök lett, szolgálta, 1787-ki jul. 16-án igy szólt: „Nekem most uj ceremoniára kell készülnöm.“ Két nappal reá heves gyomorfájdalmak fogták őt el, 20-án ágyba feküdt, melyet többé nem is hagyott el.

Betegségének hirére papok, nemes urak siettek Paganiba, hogy még egyszer vegyék el Alfonsz áldását s tanui legyenek egy szent halálának. Már ekkor mindenki ereklyét akart birni tőle és igy történt, hogy a mosónőnek kiadott gyolcsnemű vagy épen nem, vagy széttépve került vissza. Minden órában rózsafüzérek s egyéb devotionalek hozattak, hogy velök a szentnek teste érintessék és a bizalmat sok csoda igazolta. Egy mankón jött béna kanonok Álfonsz scapularejával tudta titkon érinteni térdét s azonnal meggyógyult. — Jul. 23-án az utolsó kenet feladása után felkéretett, áldaná meg a jelenlévőket, de már annyira elgyöngült volt, hogy se nem hallott, sem szólni nem tudott. Miután azonban Villani atya a haldokló patriarcha végáldására sokat épített: gyóntatói tekintélyével élve, egyenesen megparancsolá Alfonsznak a sz. engedelmesség erejében, hogy a gyülekezetet, mint rendfőnök és püspök egyszersmind áldja meg. Az „engedelmesség“ szóra tüstént felemelé karját s megadta az áldást. E szó elég volt akkor is, ha aléltságában vonakodott elfogadni az orvosságot.

A tizennégy nap alatt, melyeket az ágyban töltött, állhatatos maradt hősies elszántságához, magát egész végleheletéig sanyargatni és a megfeszített Jézushoz hasonlitani. Türelemmel, panasz nélkül viselte a leghevesebb kinokat is. Mivelhogy álla ismét a mellén feküdt, ujra seb támadt a mellén és ez égető kinokat okozott neki. Mindamellett mozdulatlan maradt s sohasem változtatta fekvését, jóllehet pedig — mint halála után látták — tökéletesen felfeküdte volt magát. Mikor eszméleténél volt, szelleme mindig Istennél volt, hol a feszülethez, hol a

bold. Szűz képéhez fordulva imádkozott. De mi sem volt annyira meginditó, mint az oltári Szentséghez való buzgósága. Czellájában reggelenkint több mise mondatott, melyeket ő a legnagyobb figyelemmel s ájtatossággal követett, az áldozásnál pedig annyira hevült szeretete, hogy alig tudta bevárni az áldozás perczét. És ha, mivelhogy eszméleténél nem volt, meg nem áldoztatták: oly érzékenyen kérte a szentséget, hogy a jelenlevők megindulásukban könnyekre fakadtak.

Jul. 25-től kezdve, amikor már a haldoklók imái megkezdettek, a jelenet égi jelleget nyert: a test mindinkább feloldatván szerveitől, már csak átszellemült lény volt látható. Mikor már a beteg állapota kizárt volt minden reményt, Villani helynök ezt valamennyi házzal tudatta. Valamennyien, kivétel nélkül, engedélyt kértek Paganiba mehetni, hogy elvegyék főnökük végáldását. Három nap alatt ott volt valamennyi házfőnök és a rendtársak közől, a ki csak otthon nélkülözhető volt. Eljövetelök nagy örömöt okozott a szentnek, szeretetteljesen fogadta őket egyes csoportokban s adta rájok áldását. Más ösmerőseire már rá nem ismert, de fiait, még a tanuló növendékeket is, egyenkint megismerte. Az áldozárok vetélkedtek, hogy szobájában sorban végezzék a sz. miséket, melyek azért már hajnalban megkezdődtek. Minél inkább közeledett a sz. patriarcha feloszlása, annál buzgóbban kérték áldását, melyet ő még a távollevőkre, sz. Ágotára, Scalara is adott. Egyik nap pedig bizonyos ünnepélyességgel, felemelt hangon mondá: „Áldom a királyt, a kir. herczegeket, a ministereket, az államhivatalnokokat.“ Eljött Liguori József, valami emléket kért a szenttől. Alfonsz ezt mondá neki: „Gondolj lelked üdvére.“

A halállal való tusa elhúzódott jul. utolsó napjáig. Mária e kitünő tisztelője végperczeiben bensőbben, mint valaha forditá szivét a szűz anyához. „Adjátok ide anyámat“ — igy kérte Mária képét, melyet azután ajkaihoz, kebléhez szoritott. Nem tudott meghalni a nélkül, hogy ne látná még egyszer a szűz anyát, ki őt megjelenéseire oly

sokszor méltatta. Az esti Angelus harangozásra annyira elgyengült Alfonsz, hogy ezt már végvonaglásának nézték. De ismét visszanyerte eszméletét s kérte ismét Mária képét. Alig hogy meglátta azt, mennyei öröm sugárzott szemeiből, arcza fényt árasztott, ajka mosolygott és egy ideig egy csak általa látható személylyel társalgott. Ez az éj folytán még egyszer ismétlődött, mikor az egyik atya odanyujtotta Alfonsznak a képet, hogy Mária kezeibe ajánlja magát. Alig hogy hallotta Mária nevét, ujra feléledt, soká nézte a szerelmes képet s mosolygó ajakkal beszélt vele. Az éj többi részét nyugodtan tölté. Aug. 1-je reggelén sz. misék mondottak czellájában. Tiz órakor beállt a vonaglás. Mária képét kezében tartva, visszaadta lelkét teremtőjének, ép mikor a déli Avet harangozták.

Teteme püspöki díszbe öltözve a benső oratoriumban tétetett ki. Másnap reggel a nápolyi házak főnökei ünnepélyes menetben levitték a templomba, hol a halottas isteni tiszteletet a nocerai püspök végezte. Szabad volt közeledni a szent tetemeihez egész az esti órákig, amikor azok a sirboltba letétettek.

A temetkezési hely csakhamar dicsőséges lett az itt történt csodák után. A redemptoristák kötelességüknek ismerték, az első lépést megtenni Alfonsz beatificatiojáért. Folyamodványukhoz, melyet 1796-ki april 30-án a pápának benyujtottak, csatlakoztak a bibornokok testülete, az olaszországi püspöki kar, szerzetes intézetek, úgymint egyes előkelők, maga IV. Ferdinánd király is, mindössze négyszáz nyolcz kérvény. VI. Pius pápa kegyesen vette ez oly általános buzgalmat.

A szertartások gyüldéjének feladott első kérdés az volt, ha vajjon Alfonsz engedetlennek bizonyult-e az egyház feje iránt a mozgalomban, melyet Majone eléidézett. A legnagyobb pontossággal eljárt gyülde könnyen nyerte a meggyőződést, hogy Alfonsz e részben ártatlanul vádoltatott. A pápa hallván az eredményt, könnyekre fakadt, fájlalta, hogy a szentet életében keserítette. Ünne-

pélyesen kijelenté, hogy a szent minden időben engedelmes volt s hiven ragaszkodott a sz. Székhez, sőt elrendelé, hogy e kérdés a pör folyamában többé elő ne forduljon.

Az erények fölötti vizsgálat VIII. Orbán pápa rendeletéhez képest, a halálozás után csak ötven év mulván történhetik. VII. Pius pápa, Alfonsz iránta tiszteletét tanusítandó, felfüggeszté e rendeletet, s négy évi munka után az erények hősies fokára vonatkozó kérdés 1807-ben igennel lett eldöntve. A pört félbeszakasztották az európai zavarok I. Napoleon alatt és a pápa számüzetése, illetőleg fogsága. A beállott rendes viszonyokkal felvétetvén a pör, miután két jeles csoda egészen hitelesnek s valódinak elismertetett, Alfonsz 1816-ki sept. 15-én boldognak nyilvánittatott. 1839-ki május 26 án, végre XVI. Gergely pápa ünnepélyesen kihirdette a szenttéavatás brevejét a vatikáni basilikában.

Sz. Alfonsz irodalmi működése behatóbb ismertetést igényelne, de miután mi t. olvasóink, amúgy is már kifárasztott türelmét, tovább igénybe nem vehetjük, csak a lényegesekre szoritkozunk.

Sz. Alfonsz mindenkép képesítve volt az irói pályára: hű emlékezet, tiszta ész, éles itélet, élénk szellem, lángoló érzés, kitartó óriási munkaerő, melyet sem sok oldalu elfoglaltsága, sem testi-lelki szenvedései meg nem bénitottak — ime a szerencsés tényezők. A természet ez adományait tetőzte az erény, mely ismereteinek természetfölötti világosságot kölcsönze.

Szentünknek az irányt száza da, vagyis századának tévelyei s egyházellenes szelleme szabta ki. A jansenismus, a josephinismus, Voltaire gáncsa s gúnya ellenében megvédeni a kath. vallást és a kath. tudománynak moralis ellensúlyt szerezni, ez volt müveinek kitűzött feladata. Alig hogy pappá avattatott, azonnal tollat rántott, hogy az álnok jansenismusról letépje az álarczot. Figyelmeztette az innen fenyegető veszélyre úgy a pász-

torokat, mint a nyájat. A kor tévelyei mindig uj meg uj szükségeket támasztottak, ez adja megfejtését sz. Alfonsz sokoldalusságának. Munkái negyvenöt kötetre terjednek. Nem irt ő megállapitott rendszer után, hanem amint az alkalom, a szükség magával hozta. Munkái mindazonáltal egy tökéletes theologiai folyamot képeznek s tartoznak részint a speculativ, részint a gyakorlati theologiához. Osztályozva szétesnek dogmatikus, moralis, ascetikus munkákra.

A dogmatikus munkák: Verità della Fede — Evidenza della Fede — Opera dogmatica contra li Eretici — Storia delle Eresie — Gran mezzo della Preghiera tárgyalják az összes dogmatika azon főbb kérdéseit, melyek a hitvédelemre vonatkoznak. Valamint sz. Ágoston Pelagius eretnekségének, úgy sz. Alfonsz a jansenismusnak adta meg a haláldöfést. Dogmatikus iratai mind kitünnek népszerű alak s felülmulhatlan megérthetés által. Tolla alatt elolvad minden nehézség. Dr. Heinrich, a jeles dogmatikus ekkép nyilatkozik felőlök: „Sz. Alfonsz IX. Pius pápa által a kath. világ csaknem összes püspökeinek kérelmére egyháztanitónak nyilvánittatott, mert ő a moral és az ascetika egészséges elveit, de a kath. hittant is a 18-ik század csaknem valamennyi tévelyei ellen csodálatos eredménynyel védelmezte.“

Mestermüve nagy moraltheologiája: Theologia Moralis (10 köt.) Homo apostolicus (4 köt.) Praxis Confessarii, Compendium Theologiae moralis (4 köt.) A ki e nagy munkát birja, az sok egyebet nélkülözhet. Nem kevesebb, mint 750 theologus s canonista véleményei hányattatnak meg s intéztetnek el benne. Gazdag, csaknem nélkülözhetlen bánya. Alfonsz ezen irataiban a gyakorlati jansenismust halálosan sebzette meg elannyira, hogy ezt maguk a jansenisták is sejtették, midőn mondták: „Hogyha Alfonsz szenttéavattatik, a mi rendszerünknek össze kell roskadnia.“ Alfonsz moraltheologiájában úgy tartja a határt, hogy nem esik laxismusba, a miről ellenei egyre vádolták. E tekintetben fényes tanubizony-

ságot ad neki IX. Pius pápa következő nyilatkozatában: „A vélemények homályos tömkelegében Alfonsz a túlszigor és a túlelnézés között biztos ösvényt követett, melyet a lelki vezetők mindenkor követhetnek a nélkül, hogy félniök kellene, miszerint a helyes utról letérnek.“ És már XVI. Gergely alatt odanyilatkozott volt a Sacra Poenitentiaria, hogy sz. Alfonsz valamennyi véleményeit úgy a tanszékeken, mint a gyóntatószékben követni szabad. Ami aquinoi sz. Tamás a dogmatika, az sz. Alfonsz a moraltheologia mezején.

Kempis Tamás aranykönyve után egy ascetikus iró könyvei sem örvendtek oly tág elterjedésnek, mint sz. Alfonsz ascetikus iratai. Legjelesebbek: A halálra készülés — Az üdv utja — Az üdv hatalmas szere — Elmélkedés Jézus Krisztus megtestesüléséről s kínszenvedéséről — A miseáldozat — Kilenczed Jézus isteni Szivéhez — Kilenczed a Szentlélekhez — Jézus Krisztus igazi jegyese — Mária dicsősége — A vértanuk győzelmei — A szeretet gyakorlása — Értekezés az Istennel való bizalmas társalgásról — Az oltári Szentség látogatásai. —

Tekintettel a csodálatos áldásra, melyet e könyvek eredményeznek, úgy az Alfonsz korabeli pápák, mint azok utódjai nem mulasztották el, azokat a papoknak és a népnek hathatósan ajánlani, s Alfonszt magasztalólag kiemelni. XIV. Benedek kegyesen elfogadta a nagy Moraltheologia dedicatióját, oda nyilatkozván, hogy az nagy hasznára leend az egyháznak. XIII. Kelemen magasztalja Alfonszt, mint ernyedetlen irót, kinek müvei hasznossága nemcsak az ő megyéjére, hanem az egész egyházra fog kiterjedni. VII. Pius tündöklő csillagnak nevezi őt az egyház egén s jobbjának három első ujját Rómába hozatta. „Jöjjön Rómába a három ujj, melyek Isten, a bold. Szüz és a vallás megdicsőitésére oly kitünően irtak.“ XVI. Gergely csodálkozását fejezi ki a fölött, hogy Alfonsz ujra meg ujra szigoruan megvizsgált munkáiban egyetlenegy megrovandó tétel sem találtatik, s az egyház szépségét emelő legragyogóbb csillagok

közé számitja őt. IX. Pius épen kimerithetlen Alfonsz munkáinak magasztalásában. Elismerésének föltette a koronát, midőn sz. Alfonszt 1871-ki marcz. 23-án egyháztanitónak ünnepélyesen nyilvánitotta. E legmagasabb kitüntetés jutott neki a tanitó egyház kérelmére, mert az ide vonatkozó kérvényt aláirta 39 bibornok, 10 patriarcha, 135 érsek, 544 püspök s 75 egyéb főpap, összesen 803 kérelmező. Számitsunk hozzá még 25 általános rendfőnököt, 4 egyetemi hittani kart, 15 káptalant, 3 apostoli gyülekezetet s 42 nápolyi plebánost. Halála után egy egyháztanitó sem tiszteltetett meg oly korán e czimmel, mint sz. Alfonsz, nyilván azért, mert munkái épen korunknak hasznosaknak találtattak, amiért is IX. Pius 1871-ki jul. 7-én kiadott határozatában kivánja: „Huius Doctoris libros, commentaria, opera denique omnia non modo privatim, sed publice in Gymnasiis, Academiis... aliisque omnibus ecclesiasticis studiis citari, proferri, atque cum res postulaverit, adhiberi volumus et decernimus.“

Szerző azon szavakkal végzi sz. Alfonsz életét, melyekkel sz. Ambrus titkára, ura és püspöke életiratát befejezte: „Unde hortor et obsecro hominem, qui hunc librum legerit, ut imitetur vitam sancti viri, laudet Dei gratiam et velit habere consortium cum Ambrosio (Alphonso) in resurrectione Vitae.“

Várnai.

A MÜVELTSÉGTÖRTÉNET TÖVISEI.

(Vége.)

A megegyezések másik csoportja a müveltségtörténet által igénybe vett századok és évezredekre vonatkozik. Nincs kifogásunk az ellen, hogy valaki, ha a hosszú fejlődési korszakok barátja, számláit elénkbe tegye, s hogy

megne ijedjünk a millió évek sokaságától, egy-két csendesitő és békéltető érvet hozzájuk csatoljon. De egyoldalu vélekedést mindig visszautasitunk, kivánjuk legalább megemlittetni, hogy a másik vélemény sem oly ütött-kopott, hogy tudós ember pártját ne fogja. S miért pártoljuk mi a kisebb számlákat, melyekben más müveltségtörténeti épitőmester kimutatja, hogy évekbeni kevesebb kiadással is létrehozza a mai civilisatiót? csakis az igazság és a tudomány érdekeiért, csakis a tévelynek és egyoldalusságnak elkerülése végett; még győzelmi mosoly sem fog ülni ajkainkon, ha a vállalkozó hatezer évvel beérné, nem akarunk dönteni a keresztény „mythos" szerint, de szabad nyilatkozási jogot kérünk.

Dr. Ewald Tylor e pontban nem üti meg a mértéket. Lássuk, mint állapitja meg az emberi nem korát! Jól előkészitett elmélkedését, mint minden jó meditatiót, praeludium előzi meg, melyet a londoni kikötő partjairól vesz. Látja, hogy a hemzsegő nép tarka hullámzásába, az afrikai, a chinai, a délindia, az aethiopiai, ismét a Kopenhágából és Genuából érkezett hajók más-más szinű embercsoportokat elegyitenek. A praeludiumból azután ezen okoskodásra téved. Világos, hogy az ily különböző emberfajok képzésére roppant hosszú idő kellett, mely időt nem az ismert korszakok szolgáltatják, hanem a történet előtti évezredek sorozatai. A faji külömbségek ugyanis az ismert történeti időkben már megállapodtak, mert az egyptomi emlékek alakjai, melyek 4000 évesek, akár a mostan élő egyptomiak képeinek is beillenek, amiből következik, hogy a változások a történeti időkben, eltekintve egyes kevert fajok házasulások által okozott fölléptétől aránylag eltünők. „A mondottakból kitünik, hogy a történeti idő az emberi lét modern korszakának tekintendő.... Ép azért, ha gondolatban egy oly korszakba pillantunk vissza, melyben az afrikai, a mongol az australiai és skandinaviainak ősszülei egy osztatlan törzset képeztek, úgy a közös leszármazás elméletének elegendő erős bizonyitékok és hosszú időszakokkal kell rendelkeznie, hogy a változásokat meg-

fejtse, melyeket még csak meg sem közelít egyike sem azon változásoknak, melyek a történeti korszakokban előléptek. Ezen álláspontról nézve, minden fekete, barna, sárga és fehér ember, kivel a kikötőben találkozunk, élő tanuja az emberi nem korának."

Lehet ez esetleg Tylor véleménye, hanem hogy a faji különbözetek menthetlenül végtelen időperiodusok mellett tanuskodjanak, az igen egyszerű és naiv föltevés.

„Forduljunk most más kérdéshez, hogy mit tanit a nyelv az emberiség koráról. Körülbelül ezer nyelvet ismerünk. Hanem első tekintetre észrevenni, hogy mindezek nem képződtek egymástól függetlenül... Futó pillantást vetve a legrégibb ismert nyelvekre, meggyőződünk, hogy lényegében a nyelvképzés már a történetet megelőző időkben fejeződött be. A legbuzgóbb kutatás daczára nem sikerült föltalálni az emberi ősnyelv nyomait." A következtetés ebből azt hozza ki, hogy a történeti idő ismét csak modern korszakát képezi a művelődésnek. Más véleménynek se hire, se hamva; az ifju kutató alighanem oly benyomással surran el végig a tudós dictiókon, hogy mindez, ami itt írva vagyon, tény, — hiszen nincs is fölszólalás ellene!

De van e részben egy mondat, mely a tárgyalás őszinteségének mentésével van megbizva. Csak annyit mond, hogy ami itt irva van, az korántsem oly bizonyos, mint ahogy látszanék. „A történeti időkben csak kis mértékben vehető észre az emberi tevékenység, mely a nyelv terén új nyelvelemek képzésére irányul, azon egyszerű okból, mert a történeti korban az emberek az elődöktől örökölt szavakkal beérték. A mit új képzetek föltünésénél tenniök kellett, abban állt, hogy a már meglevő szókat átalakitották." Ezen idézethez csak azt kell füznöm, hogy épen a nyelvképzés és alakulás ezen körülményei lehetetlenné tesznek minden szoros analogiát, a nyelvek későbbi története és keletkezésük aerája közt. Nehéz visszahelyezkednünk azon körülmények közé, melyekben egy nép lehető legegyszerűbben töltötte ifjuságát, azután el-

szakadva, esetleg egészen szétforgácsoltatva, magával vitte más tájra, más természetbe, más életbe, szükebb vagy tágabb határú multja fogalmait és papir és toll nélkül csak a hagyomány szükségkép gyöngye őrizetére bizott szavait: mondhatnám, hogy minden lépés, minden ujdonság, minden esemény nyelvképző volt s a nép egyszerű ösztöne és öntudatlan s azért hamisitatlan nyelvérzéke volt a tojásból kikelő grammatikák képzője. Volna-e még ennek daczára is kedvünk a nyelvekre az éveknek százezreit pazarolnunk.

Hát a bábeli torony? Igen ám, a kinyilatkoztatás és természetfölötti erővel rendelkező egyház a müveltségtörténetben nem szerepel, az Isten természetfölötti működését a tudomány nem vonja be kutatásaiba. Csak legyen meg a szigorú természetes és megint természetes és végleg is természetes factorok láncza, melynek első szeme a majom kamós farkába van akasztva, minden következőt ugy is a haladó civilisatio kovácsol ernyedetlen buzgalommal.

Hogy itt a számolás kétséges, az kétségen felül áll; vagy a hit téved, vagy a tudomány, mely az állitólag egészen automat müvelődéssel kaczérkodik.

Az Isten a civilisatióba úgy látszik sehol sem nyúlt, legalább nincs szó róla; s mily gyerekes öröme van a tudománynak, ha elhitte, hogy nélküle is kiépitette a müvelődés medrét, ha megfejtette minden fordulatát, minden forradalmát és esését, apadását és dagályát Isten, kinyilatkoztatás, kereszténység nélkül.

Ez a csunya, undok különbség van a civilisatióval foglalkozó bölcsészet és a történet közt, hogy az előbbi, mintha igazán az Isten átka sötétlenék a szabadszárnyra kelt értelmen és kedvencz fajzatán, a bölcsészeten nem tud mást, mint költeni és képzelődni, új világokat, természetlen fejlődéseket termelni és ugyanezeket bálványokul tiszteltetni: mig a józan történeti tudomány minél mélyebbről merít, annál gyakrabban és folytonosabban

látja a civilisatio gyökereit természetfölötti erők által élesztve.

Általában igen ajánlatos volna, ha a civilisatio története nem törődik annyit az évszázadokkal és ezredekkel, melyekről semmit sem tud. Van néhány csontja és tüzkőpikája, több rendbeli konyhahulladékja, melyeket nagy pietással a Svajczi tavak czölöpépületei körül kihalászott, kutassa hát tovább, mint fejlődött a fegyver és a szerszám készitése, mig a szűk mederből az adatok tágasabb folyamára kellhet. Hanem mit használ, s mint tartozik a müveltségtörténet alapos és okos előadásához, állitani, hogy e csontok huszezer évesek, mikor a hires professor, Fraas, ugyanakkor öt-hatezer évről beszél, s még inkább, mint tartozik a müveltségtörténethez állitani, hogy mig e tüzkőpikákig emelkedett az emberi találékonyság, addig 21,000 évig a majom ösztönében szundikált. Ez nem a müveltségtörténet dolga; ez lehet egy bölcsészeti placidum, amilyenből van elég. A müveltségtörténet tudomány, mely adatokhoz, emlékekhez van kötve, s amennyiben szárnyaszabadjában jár, annyiban értéke nincs.

A sejtés sem a civilisatio tudományának dolga; ha tüzkő-késeket és kapákat lát, ne mondja, ime az emberi nem emlékei a legislegelső korszakból, melybe az ösztön holt tengeréből szerencsésen beevezett; hanem azt mondja: ime egy kezdetleges müveltségnek szerszámai, hogy mi volt előbb, azt hagyja, mert honnan akarja tudni, ha nincsenek adatai. Hátha ez a kezdetleges durva nép másfelé nagyobb müveltséggel birt és akár békés uton, akár katastrophák által az élet-halálharcz örvényébe sodortatva, a meztelen életen kivül birtokából és müveltségéből semmit sem mentett meg, vagy oly körülmények közé került, melyekben később sem ideje, sem alkalma, sem szüksége nem volt az előbbiekre.

Ezen lehetőség természetesen ellenkezik a „korrekt tudomány“ kedvenczeszméjével, mely avval álmodik, hogy a haladás a legprimitivebb kezdeményezésekből indult ki. Emellett kizárja azt, hogy a nem vad állapot is lehetett

a civilisatio kezdete s következőleg, hogy a vad életmód csak hanyatlása a kezdetben magasabb fokon álló embernek. Ez a biblia álláspontja, az ellenkezőt vallja a „tudomány," mely magával sem levén tisztában a folytonos „fejlődés" és „haladás" által valami éltető erőt önt a természetbe, ennek köszön, erre vezet vissza mindent.

Hanem a civilisatio történetében a haladás oly fejletlen, zavaros, tökéletlen fogalom, hogy eddig nem birjuk meghatározni azt a görbe vonalat, mely mértanilag képét adná. „Hogy az emberiség haladása nem folytonos, azt a történet minden lapja bizonyitja; sőt még kételkednünk is lehet, valjon egészben véve van-e általános haladás, amint azt egyben-másban föltünni s azután elenyészni látjuk. Jóllehet korunkban a müveltség hely- és időkénti sülyedése és emelkedése daczára tagadhatlannak látszik, hogy a haladás folyton-folyvást tért foglal, úgy ez ismeret mégsem oly biztos, mint az, melyet a részleges haladásról birunk és találkoznak tehetséges, a természetben és történetben jártas kutatók, minő Volger, kik e haladást tagadják."[1]

Főhibája a müveltségtörténetnek, melyet teljes mértékben oszt Tylor könyve, hogy nem tudja, mibe fektesse a haladást. Nem tudjuk, mely tényezők haladása fogja nekünk adni az általános, az egészben vett haladás képét. Aki Tylor könyvét olvassa, azt gondolja, hogy a haladás főleg az iparban és mindennemű találmányok és fölfedezésekben áll, amihez a társadalmi élet biztonsága és rendezett külformái járulnak. Hogy a müveltség e haladása csak egyoldalú fogalom s következőleg meg nem felel a haladásnak, ha teljességében tekintem, röviden kimutatom.

A legtöbb ország statisztikája czáfolhatlanul bizonyitja, hogy a hatalom és gazdagság növekvésben van a szabadkereskedés és szabadipar folytán.

E kettős szabadság a főhelyet foglalja el a manchesteri nemzetgazgazdászati elméletben, azért mondhatni, hogy

[1] Lange, Geschichte des Materialismus II.

a materialis érdekek kiemelkedése s a lázas tevékenységnek megfelelő tökéletesedés az ipar és munka minden ágában, ami századunk részleges haladását jellemzi, s átlag azon kettős szabadságnak tudható be. Már most az a kérdés, valjon a manchesteri nemzetgazdászati elmélet érvényrejutása által a civilisatio igazán a haladás uj stádiumába lépett-e vagy nem? Valjon ez elmélet nem ültette-e a civilisatio óriási testébe a fölbomlás, tehát a haladás tagadásának csiráját, ami ha igaz, nem tagadjuk ugyan a vivmányok és fölfödözések értékét, hanem mégis csak ideiglenes, csak tünékeny érvényt adunk nekik. Ha hasonlattal akarunk élni, azt mondjuk: a manchesteri elmélet talán csak az apály mélyen járó csökkenő hulláma, melynek hátát sok játszi hab és hullámfodor tarkázza, azt sok helyen a magasba is emeli, mig az ár tulajdonképen apadásban van.

A feleletről nem habozhatunk. A nemzetgazdászat tételei hamisak, mindenekelőtt azon elv, mely a közérdeket és közjót leghatásosabban a magánérdek korlátlan uralmától várja. Akkor lesz szerinte közös és összhaladás, ha mindenki kegyelem és könyörület nélkül önérdekét keresi s e keresésben minden erejét kifejti. Végeredményében ez elv a tőke fölhalmozódását és a pauperismust, a birtokok csoportositását és a proletár sokaságot eredményezi, ami annyit tesz, mint a társadalom bukása. Mig az önérdek, az egoismus uralkodik, addig a civilisatio nem hogy a haladás magasabb fokára hágna, hanem ellenkezőleg bomlik, legyenek bármilyenek a vivmányok, melyek mellékesen a bomlasztó elv gyümölcsei. A történetben legalább eddig a bomlás és hanyatlás az egoismus óriási mérveivel vett erőt a társadalmokon. Egy ideig maga az érdekek disharmoniája, a fölhalmozott gazdagság s annak egyes áldásos intézményei nem engednek világosabb belátást a társadalom helyzetébe, de előbb-utóbb megbomlik az egyensuly s a hanyatlás oly mérvet ölt, hogy meg nem állitható, mint a sziklakúpokról csúszó hótömegek.

Miután az élet nemcsak egyféle érdekek és szenvedélyek hordozója, hanem benne az önérdek mellett a közérdek is érvényesiti üdvös hatását, nem lehet a társadalmi haladás és hanyatlásról úgy itélni, hogy azt kizárólag egy elvnek tulajdonitsuk. Csak annyi tény, hogy az egoismus felülkerekedése a bomlás és hanyatlás beálltát és haladását jelenti.

Ime a manchesteri nemzetgazdászat, mely az újkor vivmányainak szülője, melynek a szabadkereskedést, a vasutakat, a gőzhajózás előnyeit, a gyárak és az ipar által finomitott élet kényelmét köszönjük, az egoismus talaján termett és senki sem tagadja a materialis érdekek körül kifejtett haladást! De ha a manchesteri nemzetgazdászatot, mint elvet tüzzük a haladni akaró emberiség homlokára, mely mérvadó legyen mindenben, akkor a banquerotte elkerülhetlen, mert a nemzetgazdászat, mint elv, magából képtelen a civilisatio előmozditására. Egy ideig tért foglalhat, amint azt rohamosan meg is tette, de miután egyrészt a gazdagság, másrészt a szegénység dagályát emelte, észrevette, hogy e két gyülöletes hatalom borzasztó összecsapása ellen lehetetlen rendületlen gátakat emelnie. Amint a gazdagság csak azáltal halmozódik föl, hogy átellenben egy iszonyú proletár tömeget enged át a pogány szegénység és a nyomor néma gyülöletének; épúgy az emberi jogok e nyomorultjai a szivtelen pénzhatalom tönkre silányitását veszik foganatba. Vajjon a kiegyezés békés uton, vagy a vér árán fog-e érvényesülni, az mindegy; mindkét esetben bizonyos és világos, hogy a civilisatio haladása ez irányban nem tartós, hogy alapja végromlással fenyeget, ha más elvek nem kerülnek ismét fölszinre, melyek a meghasonlott hatalmakat kibékitik az által, hogy az egoismust leszoritják intéző helyéről s a manchesteri elveket számüzik a földről.

A nemzetgazdászat körül kifejtett nézetünk azonban csak általános nehézséget emel a haladás megitélése ellen. Vannak részleges adataink a történetből, melyek alaptalanoknak tüntetik föl a sejtelmeket, hogy az emberiség

alighanem a teljes vadság állapotából küzdötte föl magát a civilisatio utjára.

Tylor adatai e tekintetben is szolgálatunkra állnak.

„A történet tanitja, hogy a müvelődés hosszú korszakokon át vesztegen áll és sokszor visszafelé halad. Hogy a müveltség ily hanyatlását megértsük, meg kell gondolnunk, hogy a legmagasabb müvészetek és a legtökéletesebb társadalmi intézmények nem jutnak mindig uralomra. Lehet, hogy sokkal tökéletesebbek, semhogy érvényt szerezhetnének maguknak, mert a nép csak azt használhatja, ami igényeinek megfelel. Igen tanulságos e tekintetben azon észlelés, melyet egy angol tett Singaporeban, ahol nagy bámulatára két virágzó iparágat talált. Az egyik abban állt, hogy az illetők régi angol hajókat vásároltak, azokat átalakitották és Dschunkáknak fölszereltek, a másik abban, hogy régi gyutacsfegyvereket vettek s azokat ósdias tüzkőzáras puskákká alakitották át. Ez első látásra igen észszerütlennek látszik, s mégis észszerű okot hozhatunk fól mellette. Oly nehéz volt nyugotindiában benszülött hajósokat találni, kik europai fölszerelésü hajókkal bánni tudtak volna, hogy czélszerűbbnek látszott gondjaikra inkább oly ügyetlen és nehézkes járműket bizni, amilyenekhez már szokva voltak. És ami a puskákat illeti, a vadászoknak alkalmasabbaknak látszottak a tüzkőzáras fegyverek, mint mások, melyeknél száraz gyutacsokra volt szükségük, pedig ez India meleg és nedves erdőiben sok kellemetlenséggel járt. Mindkét esetben nem a civilisatio jobb találmányát vették azon népek igénybe, hanem más valamit, ami körülményeiknek jobban megfelelt és amit legkönnyebben beszerezhettek.“

„Ugyanezen szabály bir érvénynyel valamely új müveltség fölvételében, vagy a réginek megőrzésében. Ha a nép életmódja más vidékre való költözés, vagy a régi lakóhelyeken reátörő csapások, vagy durvább népfajjal történt keveredés folytán megváltozik, akkor beállhat az eset, hogy elődeinek müveltsége fölöslegessé vagy lehetetlenné válik s azért elvész. Ily elfajulás vehető észre a

portugáliak utódai közt nyugat-indiában, kik a benszülöttekkel elegyedtek és a civilisatióban sülyedtek. Ujonnan oda érkezett európaiak látják őket nyomorult viskóikban buja tropikus növény, virág és gyümölcsök közt heverni, mintha csak azért lennének oda állitva, hogy kimutassák, mint megy az ember a müveltségben hátrafelé, ha a megerőltetett tevékenység fölöslegessé válik."

„A civilisatio alászállásának más gyakori oka abban áll, hogy a nép, mely kedvező viszonyok közt él, lakhelyeiről elüzetik, mint például a Shoshonee indiánok, kik ellenségeik, a Blackfeet (feketelábú) törzs elől, a sziklahegység pusztaságai közé menekültek, ahol szegényes létnek örvendenek és részben gyökerekkel élnek, miért is Digger indiánoknak (azaz ásó indiánoknak, a gyökerek kiásásától) hivatnak."

„Sőt az is megtörténhetik, hogy a nép elveszti némely müvészetek és mesterségek gyakorlatát kedvezőtlen körülmények behatása alatt. Igy például a délitengerszigetlakói épen nem voltak müveletlen nép, midőn Cook kapitány meglátogatta őket. Mégis csak kőkéseket és kőbaltákat használtak és oly kevéssé ismerték az érczeket, hogy az első szögeket, melyeket az angol hajósoktól ajándékba kaptak, elültették azon reményben, hogy új aratásra tehetnek majd szert. Lehetséges ugyan, hogy eleik a fémeket nem ismerték, hanem époly valószinű, hogy elődeik ázsiai nép voltak, mely a fémeket ismerte, s azután az oczeán szigeteire való kivándorlása és rokonaitól való elszakadása folytán használatukat elfelejtette és a kőkorszak állapotába sülyedt. A civilisatio hanyatlása époly mérvben érdemli meg a buvár figyelmét, mint annak haladása." (Tylor ez adatok által illustrálja a biblia álláspontját, mely az embert nem tünteti föl vadnak, elvadult ez magától s az után ismét civilizálódott: tout comme chez nous.)

Tehát csak ez idézet szellemében járunk el, ha a müveltségtörténet elé uj korlátot vonunk, mely abban áll,

hogy a népeket nem decretáljuk ős eredetükben a „vadság“ barlangjaiba, hanem a lehetőségnek borongó sugarát fölismerjük azon föltevésben is, hogy az ősnép müveltséggel birt, melyet aztán elvesztett.

A civilisatio története azonban csakhamar előáll azon takaros megjegyzéssel, hogy ha az ősnép müveltséggel birt, meg kell fejteni, honnan szedte azt.

Senkisem tagadja ez igény jogosságát. Csak arra figyelmeztetünk, hogy a felelet mindig a fölvett és megvallott tanok szerint fog eldőlni. A keresztény hit az első ember istentől vett müveltségét állitja oda a civilisatiót jelző kanyargó, emelkedő, majd apadó vonal kezdőpontjául; az „exakt tudomány“ pedig tetszik magának kétes, borongós, ködös metamorphosisok elképzelésében, melyek szerint a fejlődő, s létért küzdő ember a legalsóbb szinvonalról a cultura mai fokára emelkedik. Nem dogma ez? igenis az „exakt tudomány“ dogmája. Nem mythos ez? Vagy csak az érdemli e nevet, ami a biblia első lapjain áll?

Fölötte nagy calamitásban szenvednek a realis tudományok, mely abban áll, hogy roszul fogják föl szerepöket. Mily érdekkel olvassa például az ember a frack vagy a cylinder eredetét, a fegyverek és szerszámok tökélesbülését, a gépek és gyárak föllépését, melyek aztán a socialis viszonyok és a társadalom kiemelő rudjaivá lesznek; ez mind igen szép és a müveltségtörténet krónikását siker és elismerés fogja jutalmazni; — de ha következtetésekre adja fejét, ha költői halálszökkenésekkel törekszik a legrégibb kor képét nyujtani, azon korét, melyről adatokkal nem bir, akkor rendesen a logika is nyakát szegi, s könyörületre inditó vonaglásokat végez a hozzáértő szemei előtt. Egyedüli vigasza tán az lehet, hogy olyanok is olvassák, kik nem értenek hozzá, s ezek bámultukban, ha el nem szédültek, tovább füzik a kalotechnikus conceptio-t, melynek segélyével lehet rendszereket egységesiteni, lehet az elmélet szemetszuró repedéseit kitölteni, lehet nagy világra szóló tételeket felhőkre ül-

tetni. A képekben kielégiti a szemet, ha az alakok felhőkön járnak, állnak vagy ülnek, de a tudományban semmire sem megyünk, ha alap helyett dunstot szerepeltetünk.

Az anthropologia és a civilisatio-történet ezen legujabb terméke is, habár angol agyvelőkből csirádzott elő, az emberi élet kezdetét és a müveltség alapföltételeit illető kérdésekben sivár, mert hamis és igen fölületes.

Dr. Petheő.

A JÉZUS SZIVÉNEK LEGUJABB KÉPE.

Közöltük immár Jézus Szive ábráit (1881. folyam 92. s köv. lapjain); ezen alkalommal bemutatjuk Kuppelvieser képét, melyet legujabban kiadott Herder, a bádeni Freiburgban. Vannak szinezett példányai is, melyek szintén sikerültek. Megszereztük Ittenbach képét is, mely az eredeti fénynyomatban igen szép. Urunk jobbját fölemelve tartja, baljával pedig szivére mutat. Arcza is méltóságot lehel; ámde a cinkographia, habár Angerernél készíttettük, nem sikerült. A szép kedves arcz elkomorult. Csak ezer példányt nyomattunk belőle, s most a sajtó mintát beolvasztja a tömöntész. Minthogy a körvonalak mégis elárulják a szerző szép felfogását, azoknak, kik a Jézus Szive képek szép előállitási módjáról tünődnek, szivesen megküldjük. — Ezen képek közlésével azt akarjuk elérni, hogy miután folyton szaporodnak hazánkban a Jézus Szive imádására szánt templomok, a képek nevezetesb minták után készíttessenek s igy jól sikerüljenek. Immár 11 temploma van Jézus Szivének hazánkban. A Jézus Szive tisztelet lesz ami horgonyunk, ha majd általános zürzavar keletkezik Európában. A közelgő népcsaták előárnyékai rémitik már nem csak azokat, kik tovább látnak,

hanem a rövidlátásuakat, s akkor a kis nemzetek elenyésznek. Vajha észrevennék a kormányzók, hol van ami horgonyunk, mert késő lesz, ha majd néphullámok eltakartak, s a forradalmi viharok szétdarabolják hazánkat.

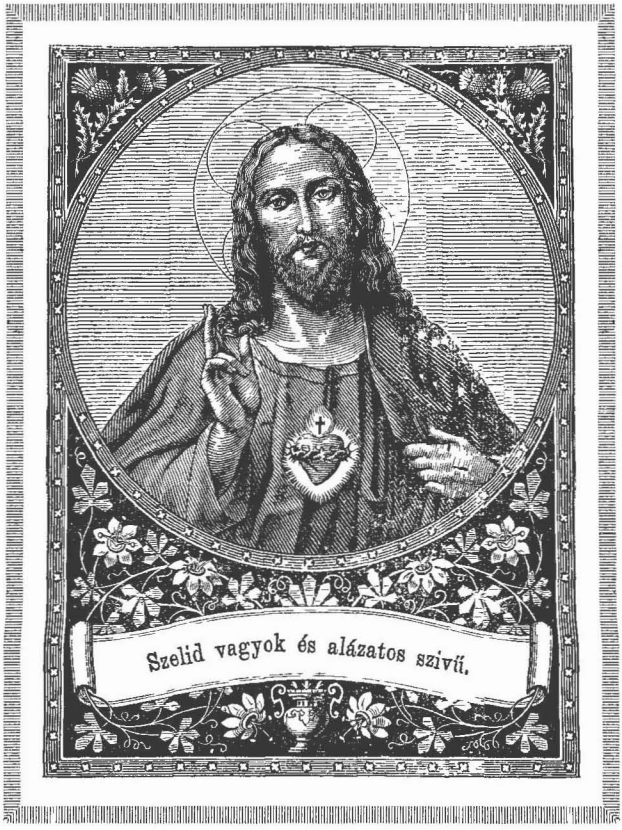

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche. Nach handschriftlichen Quellen dargestellt von Herm. Jos. Schmitz, Doctor der theologie und des k. Rechts. Mainz, 1883. Kirchheim. Nyolcz. 840 lap.

A mű czélja a nyugati egyházban használt „poenitentiale"-k ismertetése. Miután a poenitentiálékat a disciplina poenitentialis ismerete nélkül megérteni nem lehet, ezen körülmény inditotta a szerzőt arra, hogy per summos apices a disciplina poenitentiálist és annak kifejlődését müvében előadja párhuzamosan a poenitentiálék keletkezése és fejlődésével. Szerző müvében a disciplina poenitentialis fejlődését négy korszakra osztja. Az első korszak terjed I—VII. századig; a második VII—IX-ig; a harmadik IX—XI-ig; a negyedik a XII. század közepétől a trienti egyetemes zsinatig. E négy korszak keretébe illeszti be a megfelelő poenitentiálékat; az első korszakba, amely a hivők lángoló buzgalma folytán a vezeklés virágzásának korszaka volt, nem esnek poenitentiálék, hanem csak azon „alapok", melyekből a második és következő korszakokban kifejlődtek a poenitentiálék. Ezen alapok egyrészről a „Canonos Conciliorum" és „Decretales SS. PP." az első öt századból Dionysius Exiguus gyüjteményében egybeállítva; másrészről pedig az „Epistolae Canonicae Sanctorum patrum."

Az egész mű a négy korszakra osztott tárgyat hat főrészben adja elő. Az első négy rész az első két korszakkal foglalkozik; az ötödik rész a harmadik periodust tárgyalja, a hatodik pedig a negyediket. A mű sulypontja, mint a beosztás is mutatja, annak első felébe esik a két első periodus tárgyalásához; és a négy főrész közöl, melyeket e két periodusnak szentel a szerző, legfontosabb az első, amelynek czime: „Geschichte der Bussdisciplin

und der Bussbücher" 1—226. lapig; ez az egész műnek alapvető része, itt van a szerző mindazon kutatásainak lényege és gyümölcse letéve, amelyeket az egyházi fegyelem ezen ágának szentelt; erre a részre támaszkodik az egyes poenitentialék fejtegetéseiben, amelyeknek a II—IV. részek szentelve vannak, és azon alapgondolat keresztül vitelében, amely fonálként huzódik az egész müvön át. Ez a rész legjellemzőbben nevezhető: Isagoge-nak. Mi egy poenitentiále; miért és hogyan jöttek létre a poenitentiálék; honnét vétetett hozzájuk az anyag; mikor jöttek létre; milyen viszony van a jus canonicum és a poenitentiák között, vajjon a canonjogból kell-e fejlődniök, ha valódi poenitentiálék akarnak lenni, vagy pedig attól függetlenül; és ami ebből folyik, vajjon milyen értéke van az egyes poenitentiáléknak mint jogforrásoknak és történeti adatnak a divó egyházi fegyelemre nézve; továbbá vajjon milyen kötelező erővel birtak a poenitentiálék, birtak-e törvény erejével s ha igen, általános vagy helyi törvény erejével birtak-e; végül milyen csoportokra kell ésszerüleg a poenitentiálékat osztani: -- mindeme kérdések ezen első részben nyernek megoldást; pedig e kérdések felölelik mindazt, amit a poenitentiáléknak megértéséhez és méltatásához tudni szükséges és aminek ennélfogva egy Isagoge keretében van helye. Azon kutatások, melyeket a szerző a már ismert vagy általa először felfödözött poenitentiálékban eme különböző irányokban tett oly végeredményekre vezették őt, amely végeredmények alapján sikerült neki egy ez ideig kétes dolognak kideritése, sikerült egy oly tévedésnek leleplezése, amely a poenitentiálék természetére nézve eddig protestáns és katholikus részről létezett és amely a protestánsok által a végletekig ki lett zsákmányolva a fülgyónás és a vezeklési fegyelemnek megtámadására. Hogy világosságot teremtett e pontra nézve, hogy kirántotta e támadások alól az alapot, ez képezi a szerző munkájának fénypontját, ez az egész műnek alapgondolata, mely az egészen áthúzódik és reá nyomja annak minden egyes részére bélyegét. Maga a szerző bevallja,

(bevezetés 3. lap) hogy az ő kutatásai mindenek előtt e czélra irányultak. E czél pedig nem egyéb, mint: föltalálni a „poenitentiale Romanum"-ot, bebizonyítani, hogy volt, és kideríteni, hogy milyen természetű, azaz mi volt.

A protestánsok t. i. csak két kategoriáját ismerik a poenitentiáléknak: az angolszász poenitentiálékat és a frank poenitentiálékat; az előbbiek az angol szászoknál keletkeztek, az utóbbiak a frankoknál, és minden eddig ismeretes poenitentiálét e két kategoriára vezetnek vissza. Az utóbbinak alkotói ir-scót szerzetesek, nevezetesen: Columban és Cummeán az első ir, a másik scót, kik a VII. és VIII. században, mint hittéritők magukkal hozták a hazájukban divó vezeklési fegyelmet és azt először is Frankhonban meghonositották, ahonnét a többi egyházakban is elterjedt; e honositás és elterjedés eszközei valának az általuk szerkesztett poenitentiálék, amelyeknek alapján egész serege keletkezett a poenitentiáléknak.

Ezen vezeklési fegyelem és poenitentiálék természetére nézve a protestánsoknál sajátságos vélemény uralkodik. Nézetök szerint nem létezik isteni parancs, mely az embert kötelezné minden egyes, még titkos bünének bevallására is és érette bizonyos vezeklés elvállalására, és azért nem is volt a gyónás a régi keresztényeknél kötelező. Dr. Edvar Loening. Geschichte des deutschen kirchenrehts. 2. Bd. Das kirchenrecht im Reich der Merovinger idézve a szerzőnél 207. és 208. ll. — Ir-scót zárdákban szokásba jött, hogy a szerzetesek titkos hibáikat is bevallották az apátnak és érettök tőle bizonyos büntetést kaptak; ezen „disciplina monastica" (Klosterdisciplin) kiterjesztetett a laicusokra is; fölállittatván az elv, hogy aki áldozni akar, minden bünét, még a titkosakat is meg kell gyónnia, miután az áldozás kiigtatás terhe alatt kötelességévé tétetett már a régi egyházban mindenkinek, sikerült igy közvetve a világiakat is reá szorítani arra, hogy gyónjanak és büneikért vezeklést vállaljanak a gyóntató kezéből. Hogy az egyes gyóntatók önkényének gát vettessék és bizonyos szilárdság és egyöntetüség jőjjön

létre a vezeklés kezelésében, poenitentiálék állittattak egybe, melyekben minden bünre meg volt szabva a büntetés; ezen poenitentiálék pedig nem az egyházi törvényhozás gyümölcsei valának, hanem tudományos és tekintélyes magán emberek szerzeményei, kik vettek ugyan föl gyüjteményeikbe a zsinatok canonjaiból is egyeseket, de nagyobb részt csak saját véleményeiket állitották oda szabályok gyanánt. Az igy létrejött és szabályozott vezeklési fegyelmet a poenitentiálékkal együtt sikerült Columbánnak és Cummeánnak meghonositani először a frank földön és onnét az egész nyugati egyházban és ez által egy eddig nem ismert intézménynek létet adni a nyugati egyházban, t. i. a gyónás és vezeklés intézményének, amint az ezen időtől fogva az egyházban létezett és létezik.

Ami Nagy Leónak, az egyház fejének nem sikerült, az sikerült az ir-scót szerzeteseknek. Az előtt, t. i. az ir-scót ujitások előtt a régi egyházban csak a nagy és nyilvános bünösöket érte a vezeklési fegyelem, a kisebb vagy titkos bünösöket nem; most sikerült minden bünt alávetni e fegyelemnek a zárdai fegyelem kiterjesztésével a világiakra. Loening. l. c. idézve szerzőnél a 207. és 208. ll.

Ezen egész protestans levezetési módban sok olyan föltevés van, amelyhez más részről is szó fér. Az egyik az, hogy a gyónás nem isteni intézmény; ezt föltéve természetesen az egész genesise a gyónásnak, ugy amint azt a protestánsok a zárdai fegyelem kiterjesztéséből megmagyarázni igyekeznek, még valahogy elfogadható volna. E föltevés elesvén, természetesen elesik az egész levezetés is. A szerző nem bocsátkozik ennek czáfolatába, ő a poenitentiálékkal és a vezeklési fegyelemmel foglalkozik, első sorban tehát azokat a föltevéseket támadja meg, amelyeket a deductióban a protestánsok a vezeklési fegyelemre és a poenitentialékra nézve fölállítottak.

Az egyik föltevés az, hogy a poenitentialék mind egytől-egyig magán tekintélyes emberek szerzeményei és a bennök foglalt canonok magán emberek véleményei;

ezek a poenitentiálék eleinte egyes országok számára készültek, később lassankint az egész egyházban elfogadtattak. A másik föltevés az, hogy miután a vezeklési fegyelem oly alakban, mint azt e magán jellegű poenitentialék feltüntetik, ir-scót szerzetesek által hozatott be a continensre, a római egyház — amely alatt értendő Róma, Itália és az egész continens ellentétben a britt szigetekkel, amelyek ugy egyházjogilag, mint a vezeklési fegyelmet illetőleg is kezdettől fogva ellentétben állottak a római egyházzal — nem fejlesztette tovább a vezeklési fegyelmet és teljesen terméketlen maradt a poenitentialék terén.

E két föltevés ellen irányul a szerző kutatása; az elsőre nézve megengedi, hogy vannak poenitentiálék, ameyeknek szerzői privát emberek: Yorki Egbert, Canterbury Theodor, Beda, Columban, de ha kizárólag csak ezen magán jellegű és azon fölül csak egyes particularis egyházak számára irt poenitentiálék alapján keletkeztek az összes többi poenitentiálék ugymond, akkor azt kell megengednünk, hogy ez a helyi érdekű dolog az egyházban elnyomta az általános érdekűt, egyes emberek véleményei kiszoritották az első hat századnak a vezeklési fegyelmet szabályozó általános canonjait a gyakorlatból; meg kell engednünk ugymond, hogy az első hat századnak a vezeklési fegyelmet szabályozó törvényhozása a vezeklési könyvek keletkezésével megszünt és használaton kivül maradt; akkor meg kell engednünk ugymond, hogy a vezeklési fegyelem, amelyre oly gonddal terjeszkedett ki az első századokban az egyház az ő törvényhozásában, most, hogy a vezeklési könyvek szokásba jöttek, egészen kimaradt az egyházi törvényhozás keretéből; sőt nem csak kimaradt, hanem teljesen le is szakadt az egyházjog kebeléről, amennyiben annak idevágó régi canonjai teljesen figyelmen kivül hagyattak ezekben a poenitentiálékban, és ez történt nem egy helyen csak, ahol ilyen eltérés az egyházjogtól még megmagyarázható volna, hanem az egész egyházban; meg kell engednünk ugymond, hogy azok a szabályok, melyek a vezeklési fegyelem rendezé-

sére a zsinatok canonjaiban és a pápák decretumaiban az első 6 században hozattak a VII—IX-ik században, ép azon időben, mikor a poenitentiálék keletkezése eléggé mutatta azon élénk érzetet, hogy nem lehet tovább egyesek önkényére bizni a vezeklés meghatározását, elmellőztettek és helyöket olyan poenitentiálék foglalták el, melyek egyes emberek véleményeit tartalmazzák szabályokul. Rámutatva igy a protestáns föltevés tarthatatlanságára, önkénytelenül vezeti a gondolkozót ama föltevésre, miszerint azokon a privát jellegü és particularis poenitentiálékon kivül kellett egyidejüleg lennie egy másik poenitentiálénak is, amelynek megkülönböztető jellege az előbbiektől ép abban állott, hogy mig azok egyesek szerzeményei és egyesek véleményeit tartalmazzák: addig ez az egyházi törvényhozás szerzeménye és a régi és ujabb egyházi törvényeket tartalmazza; s hogy mig azok egyes particularis egyházak számára készültek: addig ez az egész egyház vezeklési fegyelmét szabályozza; és amely ellentétben az angolszász és a frank poenitentiálékkal szerinte „poenitentiale Romanum"-nak nevezhető, mivel Róma, mint legfőbb egyházi törvényhozó forum felügyelete alatt és jóváhagyása mellett keletkezett, és mivel Rómában és azon egyházakban volt használatos, amelyek Rómához szorosan csatlakoztak az egyházjogra nézve is. Ezért tüzte ki feladatul a szerző magának a „poenit. Rom." fölkeresését; mert ha sikerül a feltevést ténynyel is kimutatni, akkor összedől a protestánsok minden deductiója és támadása a fülgyónás és vezeklési fegyelem ellen, akkor egészen más beosztást kell a poenitentiálék csoportositásánál követni, akkor elesik az a másik föltevés is, hogy Róma a II-ik periodusban elhanyagolta a vezeklési fegyelmet és nem hozott létre poenitentiálékat, akkor egészen más szinben tünnek föl az angolszáz és frank poenitentiálék, mert kitünik, hogy a római az általános egyházjogot képviseli, míg az angolszász és a frankok csak mint particularis bizonyos terrenumra szoritkozó jelenségek tekinthetők az egyházjog terén s igy

nekik csak másodrendű szerep jut a római poenitentiá léval szemben. Ez a status quaestionis, amint ezt a szerző maga körvonalozza a bevezetésben. A kivitel teljesen sikerült a mű első részében. Az egyes fejezetek tárgyai többé-kevésbé mind ezen alap-gondolatra czéloznak. Az első 6 fejezetben előadatik a vezeklési fegyelem az első és második periodusban; a szerző itt té nyekkel igazolja, miszerint a „poenitentia canonica" alatt nem pusztán a „publica poenitentia" értendő, hanem az „occulta" is; azaz az olyan, melyet titkos bünökért titkon végeztek; továbbá tárgyaltatnak a „fontes canonum poenitentialium" t. i. „Epistolae Canonicae" és „Collectio Dionysii Exigui" (3. fej.); igen érdekes és megható azon szertartás, amelylyel a nyilvánosan vezeklők hamvazó szerdán megkezdték a nyilvános poenitentiát és melylyel nagy csütörtökön reconciiláltattak. (5—6. fej.) Az alap gondolatnak tulajdonképeni fejtegetése a 7. fejezettel kezdődik, melynek czime: „Die Entstehung der Bussbücher." Először kifejti a szerző, hogy mi szolgáltatott okot a poenitentiálék keletkezésére, másodszor kifejti, hogy kik által keletkeztek; és itt megmutatja, hogy nem kizárólag magán emberek által, miként a protestánsok hiszik, hanem zsinatok által is.

A következő 8-ik fejezet fölirata: „Canonische und arbiträre Satzugen der Bussbücher." Itt azon kérdést tárgyalja a szerző, mi képezte a keletkezett poenitentiálék tartalmát. A 9 és 10 fejezetek a poenitentiálék tartalmának specialis részével foglalkoznak, és pedig a 9-ik a clericusokra szabott büntetésekkel, a hol előadatik a clericusok vezeklési fegyelmének egész története; a 10. szól a poenitentiálékban előforduló „Redemtio" és „Surragata poenitentiae"-ről.

A 12., 14. és 15. fejezetben éri el tetőpontját a szerző polemiája kitüzött czélja mellett. A 12 fejezetben azon tényt említve, miszerint voltak poenitentiálék, amelyek e név alatt szerepelnek: „Poenitentiale Romanum," kimutatja a kath. és protestánsok különböző véleményei ellenében, miszerint

ezen név alatt: egy neme értendő a poenitentiáléknak, mely Rómában keletkezett, Rómában és a nyugati egyház azon részeiben volt használatos, amely részek szorosan csatlakoztak Rómához, és amely ugy tekinthető a disciplina poenitentialis terén mint „jus Commune;“ ép ugy mint a Missale Romanum és a Rituale Romanum a sz. mise és a ritusra nézve, tehát méltán nevezhető „poenitentiale commune“-nak. Hogy valóban létezik ily neme a poenitentiáléknak, és hogy az az ismeretes angolszász és frank poenitentiálékkal szemben teljesen független és önálló, nem subordinált, hanem velök coordinált, sőt, hogy azokkal szemben a „jus communet“ képviseli, mig azok a „jus particulare“-nak felelnek meg s igy főlénye van fölöttük; s hogy mig a Romanum az egyházjogra támaszkodik a többiek privát személyek véleményeiből állanak: mind ezek a 14. és 15. fejezetek keretében foglalnak helyet. Ezzel megoldotta a szerző kitüzött feladatát. Innét természetesen más beosztása keletkezik a poenitentiáléknak az eddig szokásos helyett t. i. három csoportra osztandók: Római, angolszász és frank poenitentiálékra. Megállapitván a római, angolszász és frank poenitentiálék kriteriumait, kimutatja, hogy mily viszonyban vannak e poenitentiálék egymáshoz. A Romanum független és az általános jogot képviseli a vezeklési fegyelem terén, az angolszász, melynek szerzője Canterbury Theodor önálló mü, de az angolszász vezeklési fegyelmet képviseli tehát particularis természetű; a frank poenitentiálék végül a kettő keverékéből keletkeztek. Columban ir elemet vegyitett a római poenitentiáléval, Cummean pedig angolszász elemet t. i. Theodor poenitentiáléját.

Ezzel befejezi az általános részt és átmegy a három csoport egyes példányaira, tényekkel igazolván mindazt, amit e bevezető részben, mint kutatásának eredményét fölállitott. Az eljárás következő: először ismerteti az egyes példányokat, azután szó szerint közli a szöveget, amint azt a codexekben találta.

Fölöttébb érdekes világot vetnek az egyes canonok

az idő és hely viszonyaira, a midőn és ahol alkalmaztattak. Igen élvezetessé teszi az olvasást még azon körülmény, hogy szerző a poenitentiále Romanum példányainál az egyes canonokat magyarázatokkal látja el. A többi poenitentiáléknál ez nincs, mindazonáltal azoknak megértésére is igen sokat tesznek ama külön bevezetések, melyeket mindegyiknek eléje bocsát.

Eltekintve attól, hogy a mű fölöleli mindazon anyagot, a mely a poenitentiálék terén eddig ismeretes, sőt a szerző véleménye szerint alig remélhető, hogy még valami uj poenitentiále kerüljön a közlötteken kivül napvilágra, s igy mindenki előtt figyelmet érdemel, aki az egyházi fegyelem e szakával tüzetesebben foglalkozik: egyházjogi — egyháztörténeti — müveltségtörténeti adatokkal is bőségesen szolgál. Mindezeket röviden érintvén igyekeztünk az általában érdekes műből különösen azon részt kiemelni és figyelem tárgyává tenni, mely a jogtörténet egyik homályos pontját világosságba helyezi, és eddig uralkodott téves nézeteknek és az egyház elleni támadásoknak véget vetvén az igazság és egyház iránt való szeretetből kiváló elismerést érdemel.

Dr. Fehér Gyula.

Grobe Unwahrheiten von und über Luther. Besprochen von J. B. Röhm. Domcapitular in Passau. Hildesheim, 1884. Verlag von Franz Borgmeyer. Nyolczadr. 158 l.

Jelen munka czélja: kimutatni valótlanságát és alaptalanságát mindannak, amit napjainkban, midőn a Luther-kérdés a Németországban nemrég tartott háromszázados jubileum alkalmával ismét felszinre került, Lutherről tanitanak és hirdetnek mindenfelé.

A rövid müvecske következő hat részre oszlik: Luther az erfurti kolostorban; Luther római utja; Luther föllépése a bucsú ellen; Luther Augsburgban Cajetán bibornok előtt; A lipcsei vitatkozás; „A német nemzet ke-

reszténynyvallású nemességéhez.“ Legtöbb helyen szerző fölveszi Luthernek egyes hiressé vált és a vele egykorú történetirók által följegyzett mondásai közül azokat, melyekkel föllépését igyekezett igazolni, s kimutatja ürességüket. E tárgyalási rendszertől jobbára csak a hatodik részben tér el, hol nem idézi többé Luther szavait, nem is annyira a czimet képező munkával foglalkozik, mint inkább kifejti a Luther föllépése által előidézett történeti eseményeket, s ezeknek következményeit.

Luther egyes állitásainak idézéséből kitünik, hogy minő ferde fogalmai voltak az egykori ágostonrendi szerzetesnek a szerzetes életről. Bizonyitja ezt szerző azáltal, hogy egybeveti Luther mondásait Kempis Tamás könyvének szavaival, mely örökértékű mű legfőbbképen szerzetesek részére iratott Luther ideje előtt, s legbiztosabb képét nyujtja az egyház irányának a szerzetes életet illetőleg. Miért kelt ki oly dühösen Luther a kolostori élet ellen? Hogy esik az, hogy napjainkban oly sok fölvilágosodott protestáns nemcsak nem szídalmazza a kolostori életet, hanem ellenkezőleg dicséretekkel halmozza el? Bizonyitja ezt szerző német és angol protestáns költők legujabb kitünő verseinek idézésével. Azután pedig, nehogy valaki azon kifogást tehesse, miszerint nem lehet sokat adni azok itéletére, kik annyira a képzelet befolyása alatt állanak: ujabb protestáns történetirókat idéz, kik mindnyájan méltányolják a szerzetesrendek munkálkodásának áldásait.

Luther római utjával szerző nem foglalkozik hosszabban; inkább csak ezen utazásával kapcsolatosan a szentmise áldozatot illetőleg mondott durva hazugságait igyekezik teljes meztelenségükben föltüntetni, mi nem nehéz feladat. Különben más helyek is találhatók a könyvecskében és pedig nem csekély számmal, melyekből kitünik, hogy az ugynevezett „nagy reformátor“ az igazmondásnak nem mindenkor volt barátja. Ilyenek többek között egyes állitásai a bucsúra vonatkozólag; ilyenek továbbá Tetzel dominikánus szerzetes föllépését illető

nyilatkozatai is, melyek vagy különféle légből kapott híreken vagy pedig, ami még többször történik, közönséges ráfogáson alapulnak. Mindezek nem szolgálnak Luther emlékének előnyére. Szerző meg is czáfolja egyenként a fentebbi állításokat, s a bucsúról szóló katholikus tan alkalomszerű előadása alapján kimutatja Luther ezen hitigazság ellen való föllépésének oktalanságát és vétkességét.

Fentebbieket lehetne ismételni az ágostai eseményeket illetőleg is, mert Luther azt beszélé, hogy legtöbb baja azon állitása miatt volt, miszerint a bucsú nem az Úr Jézus Krisztus érdemeinek kincse; másfelől pedig elég vakmerő volt azt állitani, hogy Cajetán bibornok őt leginkább azért támadta volna meg, mivel mondá, hogy aki a szent áldozáshoz járul, annak hinnie kell. — Ami az elsőt illeti: e tekintetben Luther csak tudatlanságáról tett bizonyságot, mert minden katholikus áldozárnak okvetlenül tudnia kell, hogy épen az Úr Jézus Krisztus érdemei képezik azon kincset, melyből, mint minden kegyelmet, úgy a búcsút is nyerjük. A második állitás pedig nem egyéb közönséges hazugságnál, melylyel Luther nevetségessé akarta tenni a kath. egyházat.

Melyik katholikus papnak jutott valaha eszébe azt állitani, hogy hit nélkül lehet a szent áldozáshoz járulni? Mit mond Kempis Tamás, kinek müvét Luthernek okvetlenül ösmernie kellett? Mit mondanak a Luther ideje előtt kiadott katholikus imakönyvek? Avagy nem ösmerte ezeket Luther? Minden bizonynyal ösmernie kellett volna továbbá Aqiunói szent Tamás „Lauda Sion Salvatorem“ czimű fölséges hymnusának ezen versét: Dogma datur christianis. Ösmernie kellett és ösmerte is a római misekönyvben foglalt imákat, ösmerte a kora előtt keletkezett és még ma is használatban levő karácsonyi-énekeket, ösmerte a latin egyházi-énekeknek már a XIV. század vége felé elterjedt német forditását. Valóban nem gondolta meg Luther, midőn ezt mondá, hogy önmaga alatt vágja a fát.

Már a lipcsei vitatkozás elején azt állitá Luther, hogy a konstanzi zsinat által kárhoztatott tételek között sok valóban evangelikus tan található, mire Eck igy felelt: „Tisztelendő atyám! Ha azt hiszed, hogy egy az egyházi törvények értelmében tanácskozó zsinat határozatai tévesek lehetnek, ugy egyenlőnek tekintelek a pogánynyal és publikánussal.“ Miután pedig az elvi ellentét ekkép világossá lőn, a vitatkozás további folyama nem keltett nagyobb érdeklődést. Szerző ezután előadja Luther nézeteit a kegyelmet és szabad akaratot illetőleg, és kimutatja, hogy ezen nézetnek természetes folyománya a Kálvin-féle praedestinátió. Kimutatja továbbá Luther helytelen elveit a pápai primátust illetőleg, s elmondja, hogy mily nevetséges magyarázatot erőltetett reá az ennek alapját képező szentirási textusokra. Ép ily észelleneseknek bizonyultak a vita folyama alatt Luther tanai a jócselekedetek érdemtelenségéről, nem is méltatva figyelemre azon meggyőződésének kifejezését, mely szerint a római pápa a jövendölt Antichristus. Azon eljárást, mely szerint az apostolok koráig visszanyuló hagyományt egyszerűen elvetette azért, mert tana összeütközött a szentatyák tanitásaival és a zsinatok határozataival, s hogy az észt boondnak nevezé, mert tanitása, az észszel ellenkezett: szerző nem is tartja megczáfolásra érdemesnek. És midőn a vallás alapját Luther szerint már csakis a szentirás képezé, mit tett a szentirással? Azon részeit, melyek tanainak nem kedveztek, elvetette mint nem hiteles részeket, egyes helyeket pedig kénye-kedve szerint megváltoztatott. És ne gondolja senki, hogy ez puszta ráfogás; ellenkezőleg, annyira bebizonyitott tény, hogy nem is érdemes vitatni már napjainkban. Ezzel kapcsolatban szerző idéz egyes irókat, kik fölsorolják mindazon helyeit a szentirásnak, melyeket Luther önkényesen megváltoztatott. Legnevezetesebb ezek között Emser Jeromos 1523-évben kiadott müve, melyben 1400 értelem-csavarással és hazugsággal vádoltatik a Luther-féle forditás.

Legérdekesebb része az előttünk fekvő müvecské-

nek az utolsó; ebben szerző az okokat fejtegeti, melyek Luthert reábirták, hogy a fentebb emlitett hires iratot Németország ker. nemességéhez intézze. Ezzel öszszeköttetésben sok más nagyérdekü kérdést tárgyal, minők pl. a „felvilágodosott“ protestánsok által a jezsuiták ellenzése daczára véghezvitt büvész- és boszorkányégetések, a „toleráns“ protestánsok által kivégezett eretnekek története, s a jelenlegi német kulturharcz állapota; továbbá Luthernek egyes szép jellemvonásai, p. o. a gyávaság, az erkölcstelenség (Melanchtor és más e tekintetben legtöbb hitelt érdemlők hátrahagyott levelei alapján,) nemkülönben Huttennel és Sickingennel való viszonya, melyre el lehet mondani: „madarat tolláról, embert barátjáról,“ s mely összeköttetés nagy szálka a hivő protestánsok szemében. Szerző történeti adatokkal cáfolja meg azon irókat, kik Luthert e tekintetben tisztára mosni igyekeztek. Németország keresztény nemességéhez intézett iratának semmi tudományos értéke nincs; nem egyéb az közönséges lázitó röpiratnál, mely „műfaj“ különben legnagyobb keletnek szokott örvendeni a könnyen felbujtogatható és zavarosban halászni szerető nép között. Igy Luther röpiratának is alig pár héttel megjelenése után már négyezer példánya elkelt. Végül hosszasan értekezik szerző Luther föllépésének következményeiről és a „reformátiónak“ áldásairól. Luther az egyház szervezetét szétrombolta anélkül, hogy valami ujat alkotott volna. Miután az állam segélye nélkül nem törhette meg az egyház hatalmát, amaz felhasználá e kedvező alkalmat arra, hogy az egyház nagy vagyonát elrabolhassa. Azon veszélyes tannak pedig, mely szerint a keresztény község isteni jognál fogva, mint szentek községe birja a legfőbb hatalmat egyházi ügyekben, következménye az lett, hogy több országban ezen tant odaterjesztették ki, miszerint a szentek községe, polgári ügyekben is Isten által főhatalommal ruháztatott föl, s azért joga van, sőt kötelessége hatalmuktól megfosztani, itélni és büntetni azon királyokat, kik Isten parancsainak ellenszegülnek. Ezen tan eredményezte a skótországi és angliai hatalmas forron-

gásokat, melyeket — jóllehet különböző jellegűek voltak — jogosan lehet a rémületes franczia forradalom előhirnökeinek tekinteni. Százharmincz éven át tartó élethalálharcz következett, kevés félbeszakitással. Nem az előbbi kor háborúi ismétlődtek, nem a középkori küzdelmek; hanem az alárendeltek lázongása volt ez a felsőbbség ellen, ugy az egyházi mint a politikai tekintély megtámadása. Spanyolországon kivül egy nemzet sem kerülte ki a trónokat felforgató polgári háborút. Luther és Kálvin föllépésétől kezdve egy véres fonal húzódik a történelmen át, mely az elmult századot csaknem az egész történelem legborzalmasabb századává teszi. És mindezen küzdelem daczára épen a főczél nem sikerült: a római katholikus egyház, „a bálványimádás országának, az apokalypsisban föltünt szörnyetegnek“ elpusztitása. Sokan a reformátorok közül azt várták, hogy az erkölcsök javulni fognak és csak életük alkonyán láták be mindnyájan, hogy mennyire csalódtak ezen várakozásban. A nyomor és erkölcstelenség oly mérveket öltött a protestáns egyházban, hogy maguk az ujitók gyakran komolyan aggódtak a fölött, miszerint a katholikusok bizonyiték gyanánt használhatják föl ezen adatokat a reformátió legitimitásának megtámadására. Mily kevés ember lelkiszükségletét elégitette ki az „uj cultus,“ melynek Luther vetette meg alapjait! Azt pedig, hogy a protestantismus a müvészetek fejlődését előmozdította volna azáltal, hogy legmagasztosabb alkotásaikat durva kézzel szétrombolá, vagy hogy valami sok üdvös intézményt létesitett volna a szenvedő emberiség részére: vitatni nem fogja bizonnyal senki sem. Vajha bár a müvelt és gondolkodó protestáns katholikus irók müveit is olvasná! Ha ezt tenné nem maradna oly elfogult; és midőn, mindkét fél felfogását ösmerve, az igazságot némileg megközelitené, ugy önkénytelenül azon kérdés támadna szivében: vajjon melyek tehát a reformátiónak prédikátorai által fennhangon hirdetett és oly égig magasztalt áldásai?

Csáky György.

Hosiah Israel. (Izrael üdve.) Irta Erdélyi Ferencz. Budapest. Szüts Emil és társa bizománya. 1884. nyolcz. Ára 1 frt.

Az antisemitikus mozgalmak lázas izgatottsága mellett nem kevés nyugodtságra van szükség, hogy valaki oly higgadtan s mégis oly nyilvánvalólag mutassa ki a zsidó vallásnak mivoltát, mint ezt szerző tette előttünk fekvő munkájában.

A keresztény vallásra tért s ezen vallás igazságaiért lelkesedő Joheb levelekben iparkodik hasonló diadalra segíteni őseinek tévelyeihez, s részben a modern liberalismushoz makacsul ragaszkodó testvérét, Jonathant. E végből bőven alkalmazza s igen ügyesen magyarázza — az eredeti zsidó szöveg idézése mellett — az ó-szövetségi szentirásnak az igért megváltóra vonatkozó helyeit; hasonló vagy talán még nagyobb mértékben használja föl a talmud- és rabbiirodalomnak idevágó termékeit. Ez utóbbiaknak fejtegetésében azonban néha kissé homályos; ámde ez a talmudnak és magyarázóinak szőrszálhasogatása- és feszegetései mellett csaknem kikerülhetetlen. Nem lesz érdektelen mutatványképen kiemelni azt a helyet, a hol szerző a Krisztus Urunk halálakor történt csodálatos események bebizonyitására magát a talmudot híja bizonyságul.

A sechinah, vagyis az Isten és a zsidó nép között létező különös viszony, a talmud bizonysága szerint a jeruzsalemi templomnak végpusztulása előtt negyven évvel szünt meg véglegesen; s ez minden kétséget kizáró módon, a következő jelekben nyilvánult.

Azelőtt a nagy kiengesztelődés napján a bünbak sorsa mindig balra esett, ezután jobbra; és mig a bünbak a Tzukk sziklához vezettetett, az alatt a zsidók szokása szerint az ajtóra függesztett piros szalag azelőtt a kiengesztelődés jelzésére megszokott fehéredni, de a pusztulás előtti negyven év alatt nem fehéredett meg többé. Ugyanazon időben a hétágú világitó, melyen, mint tudjuk, különös gonddal ápolták és tartották fön a világosságot,

elsötétedett, s a templom nehéz kapui maguktól megnyiltak.

Eddig a talmud; s erre a szerző megcsinálja a számfejtést. A templom a zsidó számítás szerint a teremtés 3828-ik évében pusztult el véglegesen. Levonva ebből a talmudban említett negyven évet, a teremtés 3788-ik évét nyerjük. Ezen évszámot vonjuk le a zsidó számitás szerint eddig lefolyt 5645 évből, és 1857 évet nyerünk, amennyi a talmud szerint ama csoda megszünése óta napjainkig lefolyt. Ezen 1857 évet levonva a keresztény időszámításnak ép az imént megkezdett 1885. évéből, korszámításunk 28-ik évét nyerjük. Mivel azonban általánosan elismert tény, hogy korszámításunk 5—6 évvel hiányos, e hiányzó 5—6 évet a 28-hoz adva, épen végső és meglepő szabatossággal Krisztus Urunk halálának évét a 33—34-ik évet nyerjük, mint a melyben a talmud által fönt emlitett csodálatos események a sechinah megszünésének jelzésére történtek.

Meglepően magyarázza szerző a szentirás eredeti zsidó szövegében, nevezetesen a Megváltóra vonatkozó helyeken előforduló helyesirási szabályellenességeket, pl. miért van a Mózes I. k. 2. fej. 4. versében előkerülő behibberam szóban a „h“ betű a többi betűk közé mintegy felfüggesztve s kisebb alakban írva? vagy pedig a nevezetes smaa imában (Móz. V. k. 6. fej. 4. v.) miért nagyobb az első szónak ayn-ja s az utolsónak dalethje, mint a többi betűk? stb., s mindezeket igen érdekesen a Messiásban megtestesült második isteni szeméyre vonatkoztatja.

Kimutatja továbbá, mennyire veszitették el a zsidók az igaz megváltó elvetése s a proféták által kijelölt idő letelte után a fejöket, s fűhöz-fához kapkodva hol az egyik, hol a másik hamis messiásban keresték a valódit. Ezen tévedéseik által okozott lázadások s viszálykodások alkalmával sokszor igen keményen s nem egyszer meglepő végzetszerűséggel kellett bünhődniök. Igy pl. Hadrián császár idejében a Barchocheba által szitott lázadás alatt harmincz zsidót lehetett egy ezüstpénzért vásárolni.

Áttér ezek után szerző a rabbik feszegető okoskodásainak hamisságára és gyöngeségére, mely az ujabb korban különösen abban nyilvánult, hogy tilalmat adtak ki, melynek értelmében a messiás elérkeztének idejéről többé beszélni sem szabad. Megemlékezik a zsidók közt keletkezett legujabb szakadásról is, melynek következtében most már az úgynevezett neologok igen kedvező szinben tünnek fel sok keresztény előtt is, sőt maholnap e keresztények részéről veszedelmes sympathiára tesznek szert, s ennek kapcsán igen szellemdúsan kárhoztatja a zsidóság ez uj formáját is.

Mindezekután a zsidó tévelyekkel szemben kifejtett keresztény igazságokra s azoknak hű letéteményesére a ker. kath. anyaszentegyházra, mint Izrael szellemi igéretföldjére mutat, a hol ez a világnap közeledő utolsó órájában végre is megtalálja az üdvöt, melyet, bár neki volt első sorban szánva, önhibájából oly sokáig nélkülözött. Irálya könnyed, gördülékeny.

Dr. Csápori.

VEGYESEK.

Ő Emjának, az ország Bibornok-Herczeg-Primásának adakozásairól szóló fél évi jelentéseink, bár a nem ritkán egészen titokban nyujtott adományoknak nem ismerése következtében sohasem teljesek és kimeritők, mégis elég fényes tanubizonyságot tesznek ő Emjának kegyességéről és szivjóságáról, melylyel majd az anyagi nyomort üzi el, majd a szellemi és erkölcsi élet fejlődésének hathatós lendületet ad, s melynek nyomán mindenütt a keresztény szeretet szép virága s édes gyümölcse, az öröm és a hála terem. — Ez adakozások s legközelebb lefolyt félév alatt a következők: a szegényebb sorsu egyház-

megyei segédlelkészeknek 5000 frt; a budapesti, esztergomi és nagyszombati tanitóképezdéknek 3333 frt; a gráczi Jézus sz. Szive templomára 50 frt; a kolosnémai kápolnára 1200 frt; a nagyszelezsényi iskolára 500 frt; a szmrdáki iskolára 400 frt; a bajóthi iskolára 300 frt; a csáradi iskolára 200 frt; a miszticzei, unyi, nagyfalusi, csiffári, szécsényhalászi, nagylehotai, alsóváradi, kálnaborfői és karancsághi iskolákra 100—100 frt, összesen 900 frt; a szobotisti orgonára 50 frt; a marczelházi tanitó fizetésének javitására 50 frt; a zebegényi károsultaknak 300 frt; a komáromi apáczáknak 50 frt; a zelizi missióra 100 frt; a pozsonyi seminariumnak 180 frt; a nagylapási harangra 50 frt; a budaeőrsi apáczáknak 300 frt; a bukaresti érseknek missió czélokra 200 frt; a bakói harangra 40 frt; az engorani oltárra 150 frt; a visszaállitott karthagói érsekség javára 500 mise és 300 frank; a pozsonyi nő- és oltáregyletnek 100—100 frt; a budapesti apáczáknak karácsonyfára 225 frt; a győri sz. Erzsébet-egyletnek 100 frt; magánosoknak nevelési czélokra 600 frt; az albanói püspökség szükségleteire 300 frt. Ezekhez járulnak végre a drégelyi impozans kápolna felépitésenek teljesen ő Emja által viselt nagyobb mérvű költségei.

(Megjelent.) 1. Hazafiui komoly szavak a főrendiház reform kérdésében. Jelesen a katholikus czimz. püspökök joga mellett. Budapest, 1884. Franklin-társulat. Nyolcz. 24 lap. Ára 30 kr. — A béke szelleme lengi át a jeles röpiratot; busongó hazafiui fájdalom vonul el rajta, hogy az ősi intézmények mind pusztitatnak, az alkotmány bástyái romboltatnak s utóvégve a liberalismus prédája lesz hazánk. Vajha nyomós észrevételeit figyelembe vennék az intéző körök. — 2. A Mária-Congregatio háromszázados emléke (1584—1884.) Kiadja a kalocsai főgymnasiumi congregatio major (kézirat gyanánt.) Kalocsa, 1884. 86. Az igen diszesen kiállitott füzet tartalma: Mária-congregatio háromszázados jubileumának oklevele, válogatott költemények Szüz Máriára vonatkozók; a bold. Szüz congregatiója eredete — terjedése és működésének rövid törté-

neti leirása; XIV. Benedek pápa arany bullája; a nagyszombati N. Bold. asszony ősrégi congregatiójának regulái; a kalocsai congregatio pártoló tagjainak névsora; a kalocsai Mária-congregatio régi tagjainak névsora; elhunytak névsora; a congregatio major névsora 1884—85-ben. — A füzetet a kalocsai Mária-gyülekezet oltárának fényképe diszíti. — 3. Dante isteni szinjátékából megjelent a tisztitóhely első füzete. Forditja és jegyzetekkel ellátja Dr. Angyal János (csanádmegyei plebános.) Budapest, 1885. Nyolcz. 75 lap. Aignernél. — Bevezetésben sok érdekes dolgot mond a remek műről; a leforditott 8 éneket szabatos jegyzetekkel kiséri. Forditása eddig magyar nyelven legjobb. Kivánjuk, hogy oly fényes sikere legyen, mint a „Pokol"-nak; melyet mindenütt magasztalunk. — 4. Magyar Pantheon. Irta Márki Sándor. Pozsony, 1884. Stampfel Károly. Nyolcz. 150 lap. Ára 2 frt. Diszes kiadás. Tartalmazza 150 magyar államférfiu hadvezér iró arczképét s rövid életrajzát. Ajándékkönyvnek igen beillik; nagyon ideje volna, hogy a sok olcsó német anthologia helyett magyar diszmüveket adjunk ajándékba. — 5. A szabadelvüek szabadelvüsége. Nyolcz. 16 lap. (Nyomtatási helye nincs kitéve.) Szép magyaros nyelven pompás igazságokat mond. — 6. Schematismus A. Provinciae SS. Salvatoris in Hungaria. Agriae, 1885. Nyolcz. 60 lap. Tartományi főnök Bognár Márk, lakik Gyöngyösön. A tagok száma 337. Áldozárok 197. Plebániákon lelkészkedők 18. Káplánok 37. Tanárok 28. Tanitók 20. Hitelemzők 25. Külföldi hittéritő 2. Hittanhallgató 35. — 7. Szűz Mária nagy képes Naptára. V. folyam. Nagykanizsa. Wajdits Józsefnél. Negyedrét 96 lap. Sok képpel. Ára 36 kr. Szerkesztette két pécsmegyei áldozár. Tartalma vallásos, s a nép fogalmi köréhez alkalmazott nyelven van irva. Ugyanolyan kis naptár ára 20 kr. — 8. Fölfedezések könyve. Irta Thomas, ford. Fésüs. Pozsony, Stampfel. I. II. kötet. (Száznál több képpel.)

(Irodalmi dolgok.) 1. Tokody Ödön Egyetemes névtára 1885-re, meg fog jelenni aprilban. Terjedelme 60 ne-

gyedrétű ív. Megrendelési ára 5 frt. (Bekötési táblája 1 frt. 30 kr.) Uj-Pécs (Torontál megye). A pompás névtár immár közszükséggé lőn, azért sietni kell a megrendeléssel. Elrendezése oly gyakorlati, hogy mindent könnyen lehet megtalálni benne. — 2. Schüch Ignácz magyar pastoralisát harmadszor adják ki a győri növ. papok. Terjedelme 74 iv. A két kötetes műnek (finom velin papirosra nyomva) ára 5 frt, mely Győrbe küldendő a növ. papság magyar iskolájának. Minthogy a művet átdolgozták, a magyar viszonyokhoz alkalmazták, minden kivánalomnak megfeleltek, nem is mondható forditásnak, hanem olyba veendő, mintha eredeti volna. Melegen ajánljuk a lelkészkedő papságnak. — 3. A csanádi növ. papság leforditotta Dr. Sprinzl prágai kanonok ily czimű müvét: az apostoli atyák theologiája. Egy példány ára 2 frt. Növ. papoknak 1 frt. 50 kr. Gyüjtőknek 10 példány után 1 tiszteletpéldány. A pénzek Temesvárra küldendők a papnöveldébe. — 4. Dr. Pátkai Pál plebános kiad gazdálkodási tanácsokat káplányok, segédtanitók számára. Ára 40 kr; amely összeg Pátkára küldendő.

(*Külföldi irodalom.*) 1. Nomenclator litterarius recentioris Theol. Cathol. Edidit H. Hurter S. J. Oeniponte, 1884. Nyolcz. 734 lapig. (III. kötet 3. füzete.) Ára 1 frt. 80 kr. A jeles mű végéhez közelit; immár a jelen század iróit tartalmazza; hogy az olvasó legott a jelen füzetet is használhassa, ideiglenes tartalomjegyzék van hozzá mellékelve. (Az egész mű ára 23 frt.) — 2. Geschichtslügen. Eine Wiederlegung landlaufiger Entstellungen. Paderborn, 1884. Harmadik kiadás. Schöning 526 lap. Ára 4 márka 50 fillér. Uj kiadás. Jeles, időszerű munka, mely a történelem hazugságait, főleg melyeket a protestánsok kovácsoltak, fényre deríti. Az egyház kezdete óta támadt eretnek hazugságokat fejtegeti egész a jelen korig. Sok érdekes adata közt fölemlítjük, hogy Bauer jézusrendi tag nyilvánosan hirdette, bizonyitsák be neki, hogy Arbues valakit kivégeztetett volna, s mindeddig senki sem vállalkozott, ez okon fentartja állitását, hogy senkit sem öle-

tett meg. A protestáns piktorok kedvencz tárgya, miként remeg a máglya tüzénél stb. A magyar történet tanárok kezénél nagyon jó volna ilyen könyv, hogy igazithassanak az előirt tankönyvek hazugozásainál. — 3. Acta Sanctorum (Bollandisták.) Valahára megjelenik a novemberi szentek első kötete; immár sajtó alatt vagyon. — 4. Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes. Par Sommervogel S. J. két kötet. Páris, Palménál. Ára 30 frank. Ezen műben mindazon jézusrendi irók művei számoltatnak elő, melyet azok a társaság alapitásától fogva napjainkig álnév alatt adtak ki. — 5. Érdekes fölfedezést tett Gomurrini olasz tudós az arezzói könyvtárban; megtalálta sz. Hilariusnak elveszettnek vélt „de mysteriis" czimű iratát több hymnussal, és egy negyedik századbeli szentföldi naplót, melyet egy nő irt, és egy provence-i kolostor apáczáinak ajánlott. Ha, miként G. igéri, ki lesz adva, a biblikusok sok ujat fognak benne találni. Igy például Melchisedek Salem városát megkülömbözteti Jeruzsálemtől, és az emlitett király palotáját is ismerni véli. — 6. Herodotoshoz bő kommentárt irt Sayce angol orientalista tudós; még tovább megy, mint Rawlinson, Maspéro és mások: majd minden hitelességét le akarja disputálni. De kétséget nem szenved, hogy nagyon is túlmegy a határokon, melyek között a józan kritikának mozognia kell. Legalább a médusokat illetőleg Herodottól bizony több igazat tudunk meg, mint Sayce hypothesiseiből. — 7. Az atheismus evangeliuma, Häckelnek „Natürliche Schöpfungsgeschichtéje," mely 1868-ban jelent meg először, tíz év alatt (1878-ig) nyolcz nemzetnek szennyezte be irodalmát, miután 1871-ben lengyelre, 1872-ben dánra, 1873-ban oroszra, 1874-ben francziára, 1875-ben szerbre, 1876-ban angolra, 1877-ben hollandira és 1878-ban spanyolra lett lefordítva. Azóta ugylátszik megszünt terjedni. Mi, hála az Égnek, még nem kaptunk, de nem is kérünk belőle. — 8. A khaldeus egyház szertartásos könyveit sajtó alá rendezi. P. Bedjan lazarista hittéritő; a keleti irók egyhangú tanusága szerint ezen egyházat szent Ta-

más apostol alapitotta, mielőtt Indiába ment volna. Későbben azomban a nesztoriánus eretnekség sok kárt tett benne. A liturgikus könyvek hibátlan kiadása bizonyára elő fogja segíteni a nesztorianusok visszatérését. Hogy a katholikus dogmatika is sok uj argumentummal fog gazdagodni ezen liturgikus könyvek kiadása által, kétséget nem szenved. — 9. La civilisation des Arabes, Dr. Lebon Gusztávtól nagy 8-rétű XVI—705 lap. Páris, 1884. Ára 30 franc. A Controverse czimű folyóirat azt mondja, hogy ez szép könyv (beau livre), de kár, hogy nem jó könyv (bon livre). Lebon skeptikus, kit a keresztényellenes előitéletek elvakítottak. Persze, hogy nála az iszlám ezerszer többet ér a türelmetlen kereszténységnél, ha Európa népei mohammedánok lennének, nem lett volna sem Bertalanéj, sem hitnyomozás! De arra persze nagybölcsen nem felel a tudós doktor úr, hogy nem lenne-e akkor néha most is változatosság kedveért amolyan elevenen-nyúzás és több efféle épületes história, aminőket hazánk történelme mint a gyönyörűséges iszlámi türelem még gyönyörűségesebb kifolyásait ismer. Szerinte a kereszténységet fegyverrel terjesztették, az iszlámot nem, úgy látszik Lebon úr azt hiszi, hogy szent Péter apostol, mint nagy inquisitor, máglyán égette el Néró császárt. Sőt egész műveltségünket és az ó klasszikusok fentartását nem ám a pápista barátoknak, hanem az araboknak köszönjük. — Világos ez, különösen ha a mai arabokat tekintjük, kik a műveltség oly magas fokán állanak, hogy a vásárainkon megforduló oláhczigányok közül nem is ak ármelyik képes velük versenyezni, hanem csak a vajda! Keresztényellenes fanatizmusa annyira ragadja, hogy a hazaszeretetről is megfeledkezik, amennyiben Francziaország igaz barátait, a derék maronitákat csak azért is rágalmazza, mert katholikusok, a kegyetlen szörnyeteg drúzokra pedig csak azért, mert mohammedánok, csakúgy lapátszámra hányja a dicséretet, amire franczia létére bizony épen a legkevesebb oka van. Ilyen az a hires szabadság, egyenlőség és testvériség, melyre azok a humanus felvilágosodott stb. massonok oly nagyra vannak!

(*Kandacze*) szerecsen királynőről, akinek „hatalmas főtisztjét“ az apostolok cselekedetei (8, 27—40 v.), mint az első nem palesztinai kereszténytt említik, érdekes czikk jelent meg a világ talán legjelesebb nyelvtudományi közlönyében, a löweni katholikus egyetemi tanárok „Le Muséon“ czimű folyóiratában, Wiedemann bonni tanár tollából. Kimutatja, hogy a szentirás „Aethiopia“ szava alatt nem a mai Abyssiniát, hanem a Syénétől délre fekvő Nilus völgyet, vagyis a mai Nubiát kell érteni. A klasszikus irók nehány adata és egy-két a helyszinén talált felirat arra enged következtetni, hogy ezen „szerecsenország“ királyai, tehát a szentirási Kandacze is, a rómaiak fönhatósága alatt állottak. Teljes történetét az országnak eddig nem lehet összeállitani, de körülbelül ezen időből egy Cleopatra királynő és Ark-amen király emléke maradt fönn. Wiedemann úgy vélekedik, hogy Kandacze nem más, mint a feliratok Cleopatra királynője, ki alkalmasint a király anyja volt. Tudjuk ugyanis a klasszikusok adataiból, hogy Aethiopiában a király anyja szokott tényleg uralkodni, és hogy ezt mindig Kandaczenek hivták, ugy hogy ez nem is tulajdonnév, hanem a király anyját jelező köznév. — Hogy a királyanyának zsidó főtisztje volt, azon épen nem fogunk csodálkozni, ha azon nagy szerepre gondolunk, melyet a zsidók az Aethiopiával szomszédos Egyptomban játszottak.

(*Nemzeti zsinat Baltimore-ban*) az ujabb korban legnépesebb zsinat, sőt ugy látszik minden eddigi nemzeti (plenar) zsinatok közt legnépesebb. Nov. 9. megnyittatván, részt vett 13 érsek, 64 püspök, 6 apát, 11 római monsignore, 34 szerzetesfőnök, 12 papnöveldei igazgató és 87 hittudor. Négy hétig tartott a zsinat. Minden kedden és pénteken délután 4 órakor nyilvános gyülés tartatott a székesegyházban. Kivéve vasárnapot és csütörtököt, minden nap tartottak üléseket a Mária papnöveldében. A zsinat 12 congregatiora oszlott fel, mindeniknek elnöke egy érsek, ezeknek javaslatai felett a nyilvános üléseken tartatik tanácskozás. A nagy közönséget leginkább az

iskolai congregatio érdekli. Az apostoli delegatus a legnagyobb tiszteletben részesül. A megnyitás napján, a nagy mise után, mely alatt 100 énekes énekelt, prédikált Ryan, philadelphiai érsek, a zsinatok feladatáról. — A megnyitás után mindazoknak, kik meggyóntak, bucsuengedélylyel ellátott áldást adott a pápai delegatus. Az öt óráig tartó ünnepély senkit sem fárasztott ki, oly nagy volt az érdeklődés. A tagok esküvel kötelezték magokat, hogy a tárgyalások menetét titokban tartják. Nincs dogmaalkotásról szó, hanem a hitterjesztés módjairól, az erkölcsök javitásáról s a társadalmi állapotokról. Az egyházi férfiak ezen alkalomból számos szent beszédet tartanak különféle templomokban, tárgyaik mind időszerüek, mint: Church and Science, Necessity of Revelation, Indian Missions, On the Priesthood (a papságról), The higher education of the Aergy (a papság fensőbb intézeteiről), Christian mariage, Missions of colored peaple (négerekről), a ker. haladásról, a vasárnap megüléséről, stb. A congregatisták angolul tanácskoznak, a nyilvános ülésen kizárólag latinul beszélnek. Minthogy a prédikácziókat más vallásuak is hallgatják, a protestánsok is, hogy a figyelmet elvonják, tartanak prédikácziókat; az egyik a protestantismus 3 ellenségéről papolt, ezek elseje a katholicismus, második a titkos társaságok, harmadik saját rosz elemeik. Nov. 14. gyászmise tartatott a II. plenár zsinat óta meghalt főpapokért (42 haltak el). Huszonhárman közülök uj megyéket alkottak; nagyszerüen festette szónok az északamerikai püspök életét. Az első plenár zsinat tartatott 1852, a második 1866, melyen csak 7 érsek és 39 püspök vett részt. E számok eléggé mutatják a kath. egyház bámulatos terjedését. A város előkelő polgárai versenyeznek a püspökök iránti udvariasságban, csakhogy azoknak nincs idejök estélyezni, annyira igénybe veszik a zsinati munkálatok. Concordia operaházban tiszteletökre egy nyilvános estélyt rendeztek, hol ezer személy vett részt katholikusok vegyest a protestánsokkal. Decz. 7. bezáratott a zsinat.

(Északamerikai elnök) lett Cleveland, alelnök Hendrick.

Habár nem igen nagy, de tisztességes többséggel győzték le Blaint, a republikanus (vedvámos) párt jelöltjét, amely párt immár 24 évig uralkodott. Ugyanis 401 szavazatból kapott 219, Blain pedig 182. A Senatusban 41 republikanus és csak 35 democrata van; a képviselőházban 138 rep. 185 democrata. Az elnök választók választása történt nov. 4. Nemsokára a mostani elnök, Arthur kijelölte nov. 27-ét, amely napon (csütörtökön) az állam mint ilyen hálákat fog adni Istennek jótéteményeiért é meghagyja, „hogy a lakosság tartózkodván a munkától, otthon és templomban ünnepet ülljön, azonkivül szivben és szóval a minden javak adójának hálákat adjon, azon számtalan jóért, melyekkel ezen országot elárasztotta.“ Katholikusok örülnek az eredmény felett; mert habár az üldözés lehetetlen Északamerikában, a republikanus pártból mégis akadt egynehány culturharczos, aki habár letörték szarvát, ohajtotta volna utánozni Bismarkot, (akit most saját népe veri; ép ugy, mint Robespiert saját forradalma ütötte agyon.) Általában emlitik a lapok, hogy 4 hó mulva konservativ irány fog életbe lépni. Az elnökválasztók deczember első szerdáján beadták szavazataikat; a törvény megengedi, hogy bárkire szavazzanak; de régi szokás szerint senkisem távolodik el megbizóinak akaratától. A beadott szavazatok hivatalosan megerősitetnek s állami pecsét alatt Washingtonba küldetnek. Február 2. szerdáján az egybegyült congressus felnyitja a szavazatokat. Márczius 4. megkezdi hivataloskodását az uj elnök, megválasztván ministereit, kik neki felelősek. Korteskedni tudnak az amerikaiak is; Blaine egy gazdag hive 68 dollárt költött a bukott elnök ügyében. Azt mondják, hogy még egy elnökválasztás sem került oly sokba, mint ez; főleg a republikanusok részéről, mert ezek minden áron a kormányon akartak maradni. Ámde Cleveland-ra iszonyú feladat vár; már is kiáltják neki: Turn the roscals out (ki a gazokkal) és aki ügyében korteskedett, most jutalmat vár, t. i. hivatalt. Pedig 100 ezer hivatalnok közt nem volt mindenki gazember, sokan pedig elmoz-

dithatlanok; ennél fogva az átváltoztatás sok munkába fog kerülni.

(A lélek halhatatlanságában való hit az ó-szövetségben.) Moutet E. a Revue de l' histoire des Religions ez évi május-júniusi füzetében egy értekezést közölt, melyben a szóban forgó kérdés rationalista megoldását akarja igazolni; — szerinte tehát az ószövetségben a zsidók nem hittek a lélek halhatatlanságában. A szentirásból és a zsidó hagyományból uj érvet nem hoz fel, azokat koptatja ujra, melyeket minden hittani kézikönyv megczáfol, csak két más darabbal akarja gazdagitani a hitetlenség rozzant fegyvertárát, nagy garral hivatkozik ugyanis a phoenikiai és asszir feliratokra, melyek szerinte a lélek halhatatlanságában való hitet kizárják. De nézzük csak közelebbről a hires bizonyitékokat: Moutet a két következő asszir feliratot idézi. 1. Az alvilág a sötétség laka, amelynek nincs kijárata, az út, melyen senki sem térhet vissza léptei nyomára, a ház, melynek lakosai a világosság után sóvárognak, a hely, hol a por eledelül és a sár ételül szolgál; soha sem látni ott a világosságot, ott sötétségben élnek. — 2. A seol azon helynek neveztetik, melyről nem jönnek vissza. Ez a kettő bizonyiték akar lenni a mellett, hogy a zsidók nem hittek a lélek halhatatlanságban; mintha bizony épen ezen két helyen nem volna világosan kifejezve azon hit, hogy a halál után is van egy élet a sötétségben. Valóságos rationalista bizonyitás, aminők olvasásánál mindig eszünkbe jutnak a tiszteletreméltó P. Hofbauer szavai: O quanta increduli credere debent, ne credant! Több szót nem is vesztegetünk erről, lévén jelszavunk: Cur portenta refellam, exposuisse sat est. (Tertullianus.)

(Dr. Pollák János) pécsi kanonok jeles irodalmár meghalt decz. 1. életének 61 évében. Minthogy életét avatott toll fogja megirni, ezen alkalommal csupán végrendeletét közöljük: „A teljes Szentháromság egy Isten nevében! Minthogy jótékony czélokra intézeteknek és szent misékre még életemben 28000 frtnyi alapitványokat

tettem, most már csak a következőkre szoritkozom: a nagy szemináriumnak háromszáz, azaz 300 frtot, a pécsi irgalmasok, szent ferencziek és a Miasszonyunkról nevezett zárdáknak egyenkint 100, tehát összesen 300 frtot; a Szent-István, Szent-László társulatoknak egyenkint 100 frt; missiókra 50 frt. A siketnémák, vakok intézetének már életemben adtam. Ezen hagyatékok fedezésére értékpapirok forditandók. Könyveim közül azokat, melyek nem helyeztetnek el a püspöki könyvtárban, hagyom a pécsi növendékpapok szt.-Pál-társulatának. Apáti aranykeresztemet, lánczot, gyürüt (650 frt.) a duna-földvári plébánia-templomnak engedem át; az illető lelkész, ha apát vagy prépost czimet visel, hordozhatja. Hogyha holttestem még közvetlenül elhunyt Baán J. barátom mellé juthat, oda temettessem, különben ki a közsirkertbe, a mint a sorrend engedi. Siremlékem egyszerü kereszt legyen márványból. — Pécsett, 1883. márczius 11.

(*China, Hangtcheon, 1884. október 11.*) „Hamarjában irok, mert szándékom még e hó folytán, ha lehet, ha pedig nem lehet, a jövő hó elején folytatni a „Chinai közleményeket" s e dolgozattal együtt talán Hangtcheon város keresztény emlékeit történeti adatok alakjában Főtisztelendőségednek beküldeni. Én most Hangtcheonban vagyok, mely Tche-kiang tartománynak fővárosa és politikai, közigazgatási központja. Van nekünk itt egy kis templomunk, mely legalább is kétszáz éves. Ez magában véve nem különös, mert Európában ezerévesnél régibb templomok is vannak. De különös lesz akkor, ha meggondoljuk, hogy e templom fából van épitve, ugy hogy csak négy oldala a faczölöpök közé illesztett téglaszakaszok által mutat némi falformát. Még a hajdani jezsuitaatyák épitették, kiknek örökségébe, de nem nyomdokiba lépett parányi congregatiónk. E templom most roskadással fenyeget s ha kivált tetőzetén akarnánk némi javitást foganatba venni, pedig a folytonos vizcsurgás miatt kénytelenek vagyunk hébe-korba kőmivest fölküldeni, mindig attól tartunk, hogy az egész épület ránk

szakad. Itt a gyökeres kijavitás, sőt ha lehetséges volna, ujonépités elkerülhetlen. És ez az ok, mely miatt Önhöz fordulni bátorkodtam. Hogy mintegy tőrt vessek Önnek, megmondom, hogy templomunk a „Szeplőtelen Fogantatás“ titkának van fölavatva, mely hittitokhoz Önt sok kedves emlékfűzi s mely iránt érzéketlen nem lehet. — Én a tervezett és szükséges javitást csak ugy akarom foganatba venni, ha látom, hogy ez Istennek szent akaratja és a boldogságos szent Szűznek kedves ohajtása. Látni fogom pedig akkor, ha Isten jó emberek nagylelkűségéből pénzhez segít. Ha tehát módjában áll, legyen segítségemre ez ügyben. Forduljon pénzes emberekhez, mert lassú szedegetés huzamosb időt igényelne. Látva, hogy némely franczia rendtársam mennyi rendkivüli segélyezést kap hazájából nem rokonaitól, hanem ismerős paptársai közvetitése folytán: nem lehetett méltatlan azt gondolnom, hogy miután mi csak ketten vagyunk itt magyarok, Máriaországa annál könnyebben elláthat bennünket nem a fölöslegessel, nem is avval, a mi személyes használatunkra szolgálna, hanem kizárólag avval, minek czélja Isten dicsősége és szűz Máriának, Magyarország védasszonyának tisztelete. A mi külső viszonyainkat illeti, a mostani franczia-chinai háború folytán elég kellemetlenséget kellett lenyelni. A mandarinok azt követelték, hogy vonuljunk ki, mint az egyik hadviselő fél emberei. E követelésnek az lett eredménye, hogy valamennyi franczia nemzetiségű rendtársunk részint Ningpoba, részint Shanghaiba gyültek és ott tartózkodnak egynek kivételével, ki faluhelyen tartozkodván, még nem igen bolygatják, ha csak később nem. Irgalmas néneinket ugyanazon sors érte, kivéve a nem franczia nemzetbelieket. Itt Hangtcheonban volt 6 irgalmas néne, kik közül ötnek távoznia kellett, maradt egy, a tiszteletreméltó Perboyre vértanu testvérhuga, közel nyolczvanéves, kinek maradhatását a mandarintól kieszközöltem. Hozzá csatlakozott két más néne, egyik olasz, másik belga. Magamnak is kereket kellett volna oldanom, ha szavukat

akarom követni. Azonban erősen talpamra állottam, kijelentvén hogy én sem franczia, sem muszka, hanem magyar vagyok. Ezt be kellett bizonyitanom, amit Kreither oszt.-magyar konzul segélyével meg is tettem. Most már nem sürgetik kivonulásomat. Remélem, hogy kikapaszkodom a bajból és békében átesem a háboru zavarain, hacsak még ezután nem jő valami. Isten áldja meg Önt, ezt kivánom Jézus és Mária szentséges sziveiben igaz barátja — Ürge Ignátz."

(Gauss Károly Frigyes) hires mathematikus meghalt 1855. febr. 23, 78 évében, Braunschweigban. Életrajzát a „Természettudományi közlöny" decz. számában közli, s ezeket mondja róla. „Gauss mindenekelőtt mathematikus volt és más nem akart lenni; mikor más tudománynyal behatóbban foglalkozik, a dolog mathematikai oldala költi fel érdeklődését. A mathematika szerinte a tudományok királynéja, és a régi klasszikusok irodalma mellett az emberi szellem főmüveltetője. A mathematikában ismét főkép az arithmetika, a tiszta számtan az a rész, mellyel szeret foglalkozni; ezt ismét a mathematika királynéjának mondja. Határozott szám-genie volt, ki a legbonyodalmasabb számitás míveleteket a legnagyobb könnyűséggel fejben fejtette meg. Mindennemű számviszonyok iránt különös érzéke és érdeklődése volt, azért statisztikai feljegyzéseket vezetett a legkülönfélébb, őt legkevésbbé sem érdeklő tárgyakról. — Gauss a mathematikai bebizonyitás szigorúságára nagy súlyt fektetett és e tekintetben iparkodott a régi mathematikusokat utánozni, kik közül Archimedes-t, a vele congeniális mathematikust, első sorba helyezte. Az ujabbak közül Newton az, kit mindenekelőtt tisztel, kit mindig „Summus Newton"-nak nevez. A tér három méretét az emberi lélek specifikus sajátságának tekinti, és eszerint oly lényeket is lehetségeseknek tart, kik háromnál több dimenziót képesek felfogni. Egy ízben tréfásan jegyezte meg, hogy e tökéletesebb állapotra több problémát tett félre magának, melyeket a létnek ezen emelkedettebb stádiumában szándékoznék feldolgozni. —

Mérték és szám szerint rendezettnek bemutatni a természet rendszerét: ez a törekvés képezi buvárunknak a csillagászatra és a fizikára vonatkozó összes vizsgálódásai forrását. Születésétől fogva rövidlátó szeme daczára igen éles észlelő volt. Szerette a mathematikai tárgyalás módját társadalmi és hasonló természetű kérdésekre alkalmazni, melyek statisztikai adatokra támaszkodnak. Nem tartott azonban sokat Herbart mathematikai pszychológiájáról, minthogy a lelki jelenségek semmiféle minőleges mérést nem engednek meg és e szerint kisérleti bebizonyitásuk sem lehetséges. Sajátságos álláspontot foglalt el a filozofiával szemben. Hogy a nagy férfiu világnézetéről teljes képet kapjunk, még meg kell említenünk, hogy kutatásai materialisztikai nézetekre egyáltalában nem vezették. Eltántoríthatatlan meggyőződése volt, hogy az érzékek világán kivül okvetetlenül kell egy másik, tisztán szellemi világrendnek lenni, hogy az emberi lélek maradandó, folytonos tökéletesedésében levő, megsemmisíthetetlen lény.“ — Örömmel veszünk tudomást azon emberről, kit e század legnagyobb gondolkozójának tartanak, aki az anyag imádását elvetette, Istent vallott, a lélek szellemiségét s halhatatlanságát a természetes ész világánál beismerte. És ezek teszik a keresztény vallás alapvető igazságait, in ordine naturali, amint azt a vatikani zsinat határozataiban tanitja az egyház.

(Apró hirek.) Az argentiniai köztársaságban kiütött a culturharcz; a kormány Salta püspököt letette, mert körlevelet adott ki, mely a szabadkőmüveseknek nem tetszett. — Sacred Concert a neve Amerikában a vasárnapi zene előadásoknak; (minden szini előadás tiltva lévén.) Newyorkban azonban föllépnek fekete komikus, jellemkomikus, stb. lassankint szinház lesz belőle. — Január elején megjelenik az első bibliafordítás zulu nyelven. — A kölni egyházmegyében 320 lelkészi állomás üres a protestáns Caligulák dicsőségére. — Mult hóban bevétettek az első négerek a mormon gyülekezetbe. — Jövő évben Australiában is tartanak plenár zsinatot a katholikus püs-

pökök. — Bilbao-ban (a spanyolországi baskok fővárosa) kath. egyetemet fognak alapitani; mert, ha eddig soha egy bask sem lett eretnek, ezentul sem akarnak hitetlenek lenni. — Rómában 270 kath. iskolát gyámolit a pápa 500 ezer frank adománynyal; ezekben 20 ezer gyermek tanul. — Malou volt belga elnökügyérnek fia jézusrendi szerzetes lett; Malou kath. iskolákra egy milliot költött; felfogható a gyülölet, melylyel iránta viseltetnek a liberalisok. — A rochesteri angol püspök fia, Thorold katholikus lett. — A bolygók száma 243; az utolsót Palisa csillagász Bécsben fedezte fel sept. 29. Ez már a 45. bolygó, melyet ezen tudós fedezett fel.

TARTALOM.

I. Értekezések.

Amerikai levél 453.
Andacsi Mária kápolnára vonatkozó hagyománynak érvénye 561.
Boetius pogány volt-e vagy ker. 201.
Borromaei sz. Károly 801.
Budapesttől Pannonhalmáig 128.
Chinai közlemények 30, 111.
Dúsgazdag (Luk. XVI. 19.) Parabola e vagy história 811.
Egy másik Labre Benedek 442.
Emberi lélek szenvedelmei 15, 179.
Főegyhm. papság anyagi ellátásáról 850.
Horror causae finalis 420, 491, 575, 659, 753.

Járhatunk-e jó lelkiismerettel a modern philosophia iskolájába 93.
Jézus Szivének legujabb képe 923.
Kátéink tökéletesbitéséről 81, 172.
Keresztény vallás isteni legitimatiója 346.
Korszellem megvilágitásához 401, 521.
Liguori sz. Alfonsz 641, 721, 815, 881.
Magyar egyh. irók csarnoka 3, 161, 333, 501, 675.
Magyar egyház napjai (November.) 762.
Magy. orsz. r. kath. templomok és kápolnák statisztikája 682.
Mértékletességi egyletekről 773.
Müveltség történet tövisei 840, 912.
Ou allons nous — Hová megyünk 481.
Pápaság mindig visszatér Rómába 321.
Renan Ernő 356, 446.
Stolz Alban emléke (képpel) 778.
Szalkay L. eszt. érs. és a cseh utraquisták 251.
Sz. irási tudományok és a ker. hitvédelem 264.
Szentistván társulati beszéd 241.
Szükséges-e még a latin nyelv 271.
Uti emlékek Olaszországból: 213, 282, 369, 595, 689.
Ünnepélyes tiltakozás a Propagandának az olasz korm. által tervezett megrablása ellen 532.

II. Irodalom és művészet.

Annuario astro-meteorologico dell' Osservatorio patriarcale di Veneria per l' anno bissest 229.
Baumgartner Alex: Die laur. Litanei 463.
Bellesheim Alph. Geschichte d. kath. Kirche in Schottland 140.
Boros György: A 12 apostol tanitása 786.
Bürgel. Fr. W.: Die bibl. Bilder in der Volksschule 388.
Caterini Pietro: Dell' origine, dell' uomo secondo il trasformismo 230.

Cesare A. de Cara: Esrame critico del systema filologico e linguistico 292.
Celano Tommaso (Amoni L.): Vita prima di s. Franc. D'. Assisi 710.
: La Vita seconda ovvero Appendice alla Vita prima di. s. Franc. d. Ass. 710.
Chantelaure R.: Louis XVII. sa prison et sa mort au Temple 295.
Cochin Aug.: Les espérances chrétiennes 306.
Dressel L.: Der belebte und unbelebte Stoff 381.
Evers Georg.: Martin Luther 62.
Erdélyi Ferencz: Hosiah Israel. (Izrael üdve) 939.
Fischer Engelbert L.: Über das Princip der Organisation und die Pflanzenseele 228.
Gihr Nicolaus: Das heil. Messopfer 697.
Germanus K. (Dr. Komlóssy F.) Reformatusok 374.
Hammerstein: Kirche und Staat 632.
Haegele. J. M. Alban Stolz 545.
Hommel Fritz: Die semit. Völker und Sprachen 550.
Herm. Jos. Schmitz: Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche 925.
Janucci Alph.: De psychosomatica et pneumatosomatica Deiparentis assumptione disquisitiones 539.
Il quarto centenariodi Mart. Lutero 230.
I papi e l' unità d' Italia 312.
Institutiones iuris publici eccl. 471.
Irodalmi ujdonságok a szab. kőmüvességről 470
Kaulen Franz: Einleitung in die heil. Schrift Alt u. N. Test. 625
Kováts Gy. A házassági jav. a törv. hozás előtt. 72.
Kutenberg: Sanct Nepomuk 70.
Majer Istv.: Ezer műkereszt 609.
Némethy L: Római kath. egyh. szert. értelmező kézikönyve. 867.
Noldin: Die Andacht zum heil. Herzen Jezu 461.
Olasz egyh. folyóiratok 551.
Opuscula sel. s. Patrum; series alt. 458.

Prélat Ricard: Montalembert 541.
J. B. Röhm: Grobe Unwahrheiten von und über Luther 933.
Dr. Raich J. M.: Schakespeares Stellung zur kath. Religion 857.
Roos Fr.: Die Geschitlichkeit des Pentateuchs insbesondere seiner Gesetzgebung 146.
Schäzler Const.: Bedeutung der Dogmengeschichte 623.
Scheicher J.: Der Klerus und die sociale Frage 854.
Specimen monographiae Capituli Vaciensis 548.
Stepnjok: Das untererdische Ruszland 789.
Stöckl Alb. Geschichte der neueren Philosophie: 224.
Sylvian Ch.: Histoire de saint Ch. Borrornée 869.
Tagebüchlein für kath. Lehr. 68.
Thalhofer Val.: Handbuch der Lyturgik 293.
S. Thomae Aqu.: Opera omnia 780.
Tillman Pesch: Die grossen Welträthsel 616.
Vigouroux F.: La Bible et la critique 629.
Zádori J.: Syntagma Theol. fund. 49.
Zschokke H.: Über die Wichtigkeit der assyriologischen Forschungen 864.

III. Vegyesek.

A jövő vallása 477.
Americana 155, 240, 398, 948.
Amerikai kath. falók 637.
Baltimorei zsinat 947.
Basilica naval (Kristof hajó) 238.
Bubla Károly alapitványa 313.
Cziráky János, mint lourdesi zarándok 151.
Communisták vallása 638.
Creatianismusról 638.
Church sociable uj egyház Északamerikában 154.
Embervásárlás 239.
Eredeti felekezet Amerikában 237.
Ő Emája kegyes adományai 471, 942.
Észficzamok 479.

Ferenczy Zsigm. halála 397.
Gauss Károly nyilatkozata 953.
Guers Edmund carthagoi kanonok 873.
Halálozások 157.
Házassági elválások Északamerikában 79, 555.
Hollók Imre életadatai 796.
Hazai vallás statistika 797.
Fasciculus manualis 233.
Ferenczesrend folyóiratai 878.
Jézus Szive ájtatossága 231.
Irföldi jegyzetek 559.
Indus védák kora 719.
Kandacze királyné 947.
Képtárak statistikája 717.
Könyvszemle tévedése 237.
Löveni jubileum ünnepély 393.
Lourdesi csodák 397.
Methodista missió Európában 238.
Megtérések 554.
Marett és Moigno halála 718.
Lélek halhatatlanságához 950.
Lorettói társulat 552.
Lorettói letenyéről 73.
Lyoni dolgok 477.
Lelkigyakorlatok 635.
Mária kongregatiók 300 éves jubileuma 872.
Német katholikusok gyülése 713.
Nestorianokról 74.
Nyitrai ünnepélyek 472.
Ódondászat 877.
Pályázati jelentés 874.
Pokolgépek 558.
Pollák János halála 950.
Primási kórház 795.
Proposta providenziale 872.
Parrini megtérése 877.
Religio naturalis 239.

Ratisbonne halála 476.
Rabló szenvedély Amerikában 556.
Szabadkőmüvesség 158.
Sioux indiánok 399.
Szentföldi patriarcha 75.
Szentföldi dolgok 159.
Savoyai Mária Kristina canonisatiojához 555.
Socialista mozgalom Californiában 80.
Trappisták Olaszországban 720.
Ő Szentsége nevében, Jacobini által irt levél 232.
Üdv hadserege Buffaloban 313, 553.
Ürge Ignácz levele 951.
Whitakers almanac 73.
Vallás statistika 639.
Zsinatok kiadása (Mansi) 154.

Tisztelt munkatársaink.

Békesy Emil
Csáky György
Dr. Csápori Gyula
Dr. Csernoch János
Dr. Fehér Gyula
Dr. Fraknói Vilmos
Frecska Alajos
Gruber Gyula
Halász Ágost
Dr. Horváth Ferencz
Hennig Alajos
Kazaly Imre
Dr. Kereszty Viktor
Kollányi Ferencz
Kőhalmi József
Majláth Ágoston
Dr. Miklósi Theophil
Némethy Lajos
Dr. Petheő Rudolf
Polyákovits Ignácz
Rajner Lajos
Dr. Stécz György
Dr. Steiner Fülöp
Szentimrey Márton
Szőllősy Károly
Tomcsányi János
Ürge Ignácz
Várnai
Venczel Károly
Vezekényi Károly
Dr. Walter Gyula
Zalavári

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr. m. ért.

Esztergom, 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.